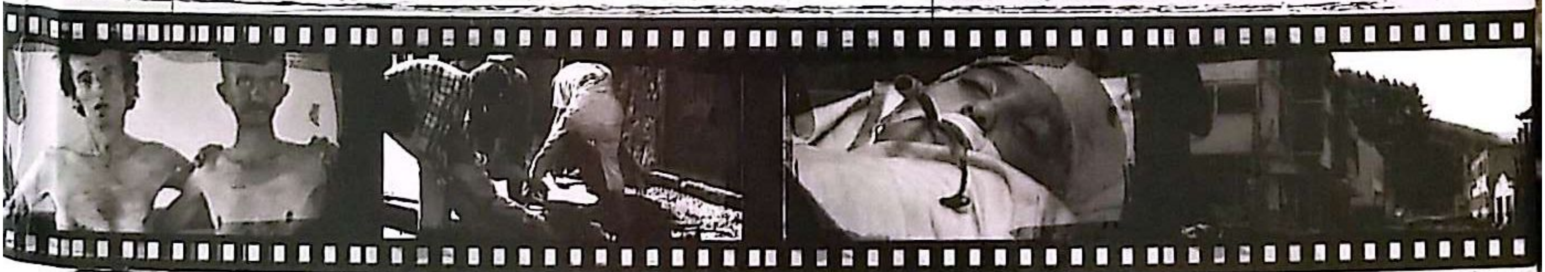

Mesud Hero
Fuad Kovač

HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG-BOSNA

AGRESIJA I ZLOČIN

Izdavač
"Futur art", Sarajevo

HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG-BOSNA
AGRESIJA I ZLOČIN

Mesud Hero / Fuad Kovač

Recenzenti
Prof. dr. emeritus Enver Imamović
Dr. Rasim Muratović

Lektor
Nermina Alihodžić-Usejnovski

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.31(497.6)"1992/1995"
341.322.5(497.6)"1992/1995"
94(497.6)

HERO, Mesud
Hrvatska Republika Herceg-Bosna : agresija i zločin / Mesud Hero, Fuad Kovač. - Sarajevo : Futur art, 2016. - 1002 str. : ilustr. ; 24 cm

Biografije autora: str. 992-995. - Bibliografija: str. 997-1002 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst. – Registri.

ISBN 978-9958-0943-7-8
1. Kovač, Fuad
COBISS.BH-ID 22951686

Mesud Hero / Fuad Kovač

HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG-BOSNA

AGRESIJA I ZLOČIN

Sarajevo, 2016.

UVOD

O uzrocima i posljedicama rata koji se za teritoriju Bosne i Hercegovine vodio u periodu od proljeća 1992. do kasne jeseni 1995. godine, napisano je dosta knjiga. Ovi radovi se mogu ocijeniti kao pokušaji da se nature vlastita, često politička stajališta o ovim pitanjima. Malo je radova zasnovano na relevantnoj i autentičnoj dokumentaciji bez zlobne selekcije na "našu" i "njihovu", i uopće, na naučno prihvatljivoj metodologiji, objektivnom pristupu temama koje su se obrađivale. Veći broj radova obrađuje srpsko-srbijansku politiku prema Bosni i Hercegovini, kao i vojni angažman Srbije i Crne Gore u pomenutom ratu. Istina, bilo je i radova koji su se bavili politikom i vojnom praksom koju je provodio zvanični Zagreb, ali je izostala cjelovita obrada same suštine i pojavnog oblika tzv. "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", a nešto kasnije i "Hrvatske Republike Herceg-Bosna", kao secesionističke tvorevine koja je proizvela produžetak rata i agonije u Bosni i Hercegovini i talas iseljavanja stanovništva, čak i hrvatske nacionalnosti. Objavljeni su i neki radovi koji pojavu ove paradržavne, secesionističke tvorevine nastoje opravdati. U njenoj pojavi autori ovih radova ne vide nikakav problem, pa čak ni u masovnim zločinima koji su počinjeni u njeno ime, kao što su pokolj u Ahmićima kod Viteza, Stupnom Dolu kod Vareša, Vrbanji kod Bugojna, masovnim egzekucijama Bošnjaka na području Mostara, Prozora, Kiseljaka, velikim koncentracionim logorima širom "HZ-HB", pljačkama konvoja humanitarne pomoći i komercijalnih roba na putevima i punktovima HVO-a kroz zapadnu Hercegovinu itd, itd,. Najistaknutiji primjer ovakvog načina pisanja predstavlja, očigledno naručeni rad Charlesa R. Shradera "Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni, vojna povijest 1992.-1994.", u izdanju Golden marketinga - Tehnička knjiga u Zagrebu, 2004. godine. U ovom slučaju je jasno da je ovaj sugestivni naslov imao za cilj da odredi i karakter rata upotrebom dokumenata jedne strane u sukobu i to vrlo upitne istinitosti kao što su procjene Vojnoobavjesne službe HVO (VOS) o tome šta bi se moglo desiti i kako bi ARBiH mogla napasti neko selo ili komunikaciju, ili izjavama svjedoka odbrane na suđenju generalu Blaškiću ili čak običnim "razgovorom s dvojicom pripadnika HVO-a", npr. o "Napadu ARBiH na Gornji Vakuf" u januaru 1993. godine.[1] Ovaj autor sam zapada u smiješne kontradiktornosti,

---

[1] Charles R.Shrader, "Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni", Goldeng marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., napomena br. 6, str.121.

pa tako, kad optužuje ARBiH da je gubitak teritorija od snaga bosanskih Srba planirala nadomjestiti ofanzivom na "hrvatske teritorije u srednjoj Bosni", piše: "Nema, dakako, konkretnog dokaza u smislu plana operacija ili dokumenta s političkom odlukom - koji bi nedvojbeno potvrdio da je ABiH planirala i izvodila napade na hrvatske enklave u srednjoj Bosni upravo s tim ciljem. Mjesto, vrijeme, kao i oni koji su predložili i odobrili takav plan, ostaju nepoznati".[2] I pored toga što nema dokaza o planiranju, ne zna mjesto, vrijeme niti "autore" ovog famoznog plana, to ga ne priječi da sam odredi ciljeve ove akcije u naslovu "Strategijski ofenzivni plan ABiH", pa tako piše: "Strategijski ciljevi plana bili su:

1. Preuzeti kontrolu nad komunikacijskim pravcima sjever-jug kroz srenjobosanske enklave bosanskih Hrvata, te tako povezati snage ABiH sjeverno od doline Lašve, Kozice i Lepenice sa snagama na jugu, kako bi Muslimani osigurali komunikacijski pravac prema vanjskom svijetu.

2. Preuzeti kontrolu nad vojnoindustrijskim postrojenjima u srednjoj Bosni (Tvornica eksploziva SPS u Vitezu, te tvornice u Travniku i Novom Travniku) i u okolici (tvornice u Bugojnu, Gornjem Vakufu, Prozoru, Jablanici, Konjicu i Hadžićima, uz ostale), kako bi se ABiH naoružala za rat protiv bosanskih Srba.

3. Opkoliti enklavu bosanskih Hrvata u srednjoj Bosni i podijeliti je na manje dijelove koje će zatim biti lakše pojedinačno likvidirati, te tako očistiti Hrvate iz srednje Bosne i osigurati prostor za smještaj muslimanskih izbjeglica koje su Srbi protjerali iz drugih područja."[3]

Eto, tako gospodin Shrader izmišlja ciljeve ofanzive, a da nema dokaza da je neko uopće planirao! U radove slične sadržine i načina izrade mogu se ubrojiti i "Obrana Herceg-Bosne", autora Karla Rotima, više tekstova objavljenih u raznim časopisima koje je objavio Davor Marijan, Ivica Mlivončić i drugi.

Mislimo da je najbolja antiratna propaganda vjerno i istinito opisivanje samog rata i svih užasa koje on nosi. Upravo zbog tog nemamo namjeru da bosansko-hrvatski rat prikazujemo jednostrano. Zločinima koje su počinile neke jedinice ARBiH nad civilnim stanovništvom hrvatske nacionalnosti nismo se bavili zbog toga što mislimo da su i oni posljedica koju je proizvela destruktivna politika režima Franje Tuđmana prema Bosni i Hercegovini. A desili su se i ti zločini. Tu mislimo na zločine u Trusini kod Konjica, Grabovici,

[2] Charles R.Shrader, "Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni", Goldeng marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str.108.

[3] Isto, str. 115.

Uzdolu kod Prozora, Doljanima kod Jablanice, i drugi. Ali, ovi zločini su se desili u toku borbi između ARBiH s jedne i HV i HVO- a s druge strane. Jedini izuzetak predstavlja pokolj u Drežnici kad su pripadnici 9. brigade 1. Korpusa ARBiH pobili stanovništvo na teritoriji koju je Armija čvrsto držala pod svojom kontrolom. Ali se mora istaći da se zločin u Doljanima kod Jablanice desio nakon potpunog uništenja bošnjačkog stanovništva i njegove imovine na tom području koje je počinio upravo HVO, da se zločin u Uzdolu desio 15.09.1993. godine kad je na prostoru općine Prozor, koji je stavio pod svoju kontrolu, HVO praktično pobio i protjerao skoro sve bošnjačko stanovništvo, da se zločin nad zarobljenicima HVO-a na stadionu "Iskre" u Bugojnu desio nakon strašnog zločina nad bošnjačkim civilnim stanovništvom u Vrbanji, kojeg su počinili pripadnici HVO Bugojno, da se zločin u Trusini desio u toku teških borbi za kontrolu doline rijeke Neretvice.

Sve su to strašni zločini koji su imali svoj uvod u ranijim događajima, a svi oni koji su zaigrali na kartu međuvjerskog i međuetničkog sukoba Hrvata i Bošnjaka, morali su biti svjesni da se igraju eksplozivom. Iza ovih zločina ne stoji nikakav politički vrh, kao što to neki tvrde. Jednostavno su žrtve u svojoj odbrani ponekad napravile glupost, pa i zločin.

Bez obzira na činjenicu da je bezbroj puta dokazano da je Bosna i Hercegovina država u punom smislu te riječi, iako je kroz svoju hiljadugodišnju prošlost prošla put od rađanja, rasta, stabilizacije i prosperiteta, do višestrukog uništenja, okupacije i svakojakog prisvajanja, ona je u različitim državnopravnim okvirima uvijek opstajala kao nešto posebno. U ovom radu ponajprije želimo pokazati da u nizu retrogradnih projekata destrukcije i uništenja, u koje se ubraja i tzv. Hrvatska Republika Herceg-Bosna, predmet destrukcije nije neka labava i privremena državna tvorevina. Ne, naprotiv, radi se o državi duge tradicije i zasebne kulture za koju s pravom prof. dr. Mustafa Imamović tvrdi da je Bosna "...kako je to u najnovijoj literaturi dokazano, bez sumnje, najstarija južnoslovenska ranofeudalna država".[4] Upravo za tu i takvu Bosnu i Hercegovinu, njeni brojni neprijatelji tvrde da je bez tradicije, bez prošlosti i identiteta, a u najnovijoj prošlosti susrele su se i nadopunjavale velikosrpska i velikohrvatska državna ideja, samo što je ova druga mnogo perfidnija i prikrivenija, i shodno tome u medijima i literaturi nikad nije na pravi način ogoljena u svom idejnom i pojavnom obliku na jednom mjestu. Upravo zbog ovakvih hipoteza, prije svega nacionalističkih i desničarskih političkih krugova u susjedstvu, kao i stava prvog predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana da je država Bosna i Hercegovina "plod turske najezde", čini se da je neophodno na ovom mjestu prikazati

[4] Mustafa Imamović, "Historija Bošnjaka", BZK "Preporod", Sarajevo, 1997., str. 27.

i državnopravni razvitak države Bosne i Hercegovine kroz vijekove i kroz različite društvenopolitičke sisteme, i svoje i sisteme tuđinaca i okupatora, kako bi se stvorila jasna slika o tome šta se, ustvari, dijeli i razbija. Zbog toga se ukazala potreba da se na jednom mjestu, uz pomoć relevantne dokumentacije, prije svega hrvatske provenijencije, cjelovito obradi fenomen tzv. "Herceg-Bosne", od toga kako je nastala ideja o podjeli teritorije Bosne i Hercegovine u hrvatskoj politici, do toga ko su bili njeni najgovorljiviji zastupnici, kako je tekla realizacija ove destruktivne ideje i kakve je ona imala (i danas ima) posljedice po ukupne odnose po zemlju i narode koji su bili njena žrtva. Treba imati na umu da se ideja "Herceg-Bosne" razvijala u periodu realizacije drugog velikog zločinačkog poduhvata, a to je Miloševićev projekat "Velike Srbije" i nastojanja da se JNA dovede u poziciju instrumenta za postizanje upravo tog cilja. Međutim, plan da se proglasi neposredna ratna opasnost i tako toj oružanoj sili daju odriješene ruke u provođenju velikosrpske politike, pao je na sjednici Predsjedništva SFRJ 12. marta 1991. godine, presudnim glasom člana Predsjedništva iz Bosne i Hercegovine, i to Srbina po nacionalnosti, Bogića Bogićevića, koji je dugo poslije te dramatične sjednice u cijelom regionu postao simbol poštenja i miroljubivosti. Takvim načinom glasanja on je onemogućio srpski nacionalistički politički vrh da ogromne potencijale Jugoslovenske Narodne Armije (JNA), koristi za postizanje svog velikodržavnog projekta, komotno i na legalan način.

Formalno-pravna strana problema nastanka i stvarne svrhe tzv. "Herceg-Bosne", uostalom kao i stvaranje "srpskih autonomnih oblasti" na teritoriji BiH, leži u činjenici da je njenim formiranjem izvršen napad na međunarodni pravni poredak na prostoru bivše Jugoslavije, jer je njenim međunarodnim priznanjem, poslije Drugog svjetskog rata, praktično i uspostavljen takav međunarodni pravni poredak s jugoslovenskom federacijom od šest republika, kako je i odlučeno na Drugom zasijedanju AVNOJ-a u Jajcu, 29. novembra 1943. godine. I to sa šest, naravno, socijalističkih republika koje su potpuno ravnopravne i koje imaju sva ostala autonomna prava, "do prava na otcjepljenje", kako stoji u Deklaraciji Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Angažman međunarodne zajednice na rješavanju jugoslovenske krize devedesetih godina prošlog vijeka nije bio tako destruktivan kako to pokušavaju prikazati pojedini nacionalističko-šovinistički krugovi, naprotiv. Od samog izbijanja krize ta ista međunarodna zajednica zauzima stav da treba sačuvati jugoslovensku federaciju, ali da su toj državi potrebne reforme kako bi se postigla politička stabilnost. S druge strane, stranci su imali sagovornike koji su zadojeni nacionalizmom sanjali snove o velikosrpskom, odnosno velikohrvatskom državnom projektu, i taj

krizni period shvatili kao neponovljivu historijsku priliku "za ostvarenje vjekovnog sna". Kako u takvim okolnostima doći do dogovora? Kako izbjeći rat?

Kasniji angažma tzv. međunarodne zajednice bi se također mogao ocijeniti konstruktivnim, jer je tačna ocjena da je disolucija Jugoslavije neizbježan proces, i u okviru tog procesa je trebalo tražiti najbezbolnije rješenje. Zaključcima tzv. Badinterove komisije, sastavljene od predsjednika ustavnih sudova najjačih zemalja zapadne Evrope, konstatovano je da je jugoslovenska federacija sastavljena od šest federalnih jedinica koje imaju pravo na samostalnost, odnosno otcjepljenje, ako ispune određene, vrlo jasne i nedvosmislene, uslove!

Druga stvar je kasnije lutanje tzv. međunarodne zajednice u vezi s traženjem rješenja za bosanski problem poslije propasti međunarodne konferencije koja je pod pokroviteljstvom EZ počela s radom u septembru 1991. godine u Haagu, a preselila se u januaru 1992. godine u Bruxselles. Tu mislimo na Vanceovu misiju, Cutillerovo mirovno posredovanje, Vance-Owenov plan i plan Owen-Stiltenberg. Još dok je trajala Konferencija, pojavile su se glasine da je predsjednik Konferencije, lord Carrington, podnio ostavku. U svom demantiju ovaj diplomata ipak izražava svoje nezadovoljstvo "promjenom pravila" poslodavca - Evropske zajednice. Stiče se utisak da je ovo nezadovoljstvo rezultat pritiska Njemačke u vezi s najavljenim priznanjem Slovenije i Hrvatske, i da se odustalo od principa da će EZ za Jugoslaviju tražiti političko rješenje kojim će biti svi zadovoljni i koje neće nikome biti nametnuto.

Još dok je trajala Konferencija pokazalo se da za Jugoslaviju nema jednostavnog rješenja, a Evropska unija nema jedinstven stav o ovom izuzetno složenom pitanju.[5]

I pored toga što su najveći autoriteti Evrope, pa i svijeta, tražili političko rješenje za nastalu krizu, domaći političari su poduzimali korake koji su, praktično, ignorirali i eventualno postignute sporazume i dogovore. U toku Konferencije pojavile su se vijesti da se borbe u Hrvatskoj, i pored potpisanog sporazuma o prekidu vatre, intenziviraju.

Srpska politika je nastojala da snagom oružja JNA i paravojnih formacija zauzme što više teritorije i tako stekne bolje startne pozicije u pregovorima, dok su i hrvatski političari praktično krenuli istim putem, o čemu će u ovom radu biti više riječi.

[5] Kasim I. Begić, "Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma", Sarajevo, 1997., str. 23.

Zbog svega navedenog, potrebno je objasniti i formalnopravnu, ali i pojavnu stranu tzv. Hrvatske Republike Herceg-Bosna. Kad kažemo pojavnu stranu ili karakter, upravo u tom dijelu će doći do izražaja i kvalifikacija iz optužnice, koja je, uostalom, i kvalifikacija iz optužnice političkom i vojnom rukovodstvu ove paradržavne tvorevine, koja je podignuta pred Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije u Haagu, u kojoj nedvosmisleno stoji:

RADI SE O UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUHVATU![6]

Nikako ne želimo zapasti u zamku da optužujemo cijeli narod za udruživanje zbog zločinačkog djelovanja, svjesni da ratni zločin uvijek čine pojedinci. Međutim, gdje god zločin ima primjese genocidnih planova i posljedica, a mi mislimo da ih u slučaju "Herceg-Bosne" ima, onda odgovornost za planiranje i izvedbu treba tražiti u državi, pa makar ona bila i paradržava u saradnji i pod pokroviteljstvom druge države. Autori misle da je hrvatski narod, sagledavajući ukupne posljedice ovog katastrofalnog pokušaja stvaranja "Velike Hrvatske", pretrpio najveće političke, privredne, društvene pa i demografske štete. Sve to treba podrobno objasniti i potkrijepiti dokazima! Iako ovi zaključci na prvi pogled izgledaju apsurdno, statistički podaci su neumoljivi. Pažljivom i odgovornom analizom ovih podataka, koja se vrlo lahko može provjeriti i koja će ovdje biti prezentirana, dolazi se do ovih zaključaka.

Prvi popis stanovništva u Bosni i Hercegovini koji je organizovan na relativno moderan način je onaj iz 1879. godine koji je organizovala i izvela nova okupaciona sila Austro-Ugarska monarhija. Stanovništvo je tada bilo popisano po konfesionalnoj pripadnosti, međutim sasvim je jasna i nacionalna struktura stanovništva, bez obzira na ovakav pristup. Na teritoriji cijele zemlje tada je popisano 1.158.440 stanovnika, a oni su se izjasnili na sljedeći način:[7]

---

[6] Druga izmijenjena optužnica Tribunala u Hagu protiv vojnog i političkog rukovodstva "Herceg – Bosne", Predmet br: IT-04-74-T, od 11. jula 2008. godine, str. 9.

[7] Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Demografija, tematski bilten, 02/2007, Sarajevo, 2007.

PRIPADNOST	BROJ	PROCENT
Pravoslavci	496.485	42,88 %
Muslimani	448.613	38,73 %
Rimokatolici	209.391	18,08 %
Jevreji	3.426	0,29 %
Ostali	249	0,02 %

Na popisu iz 1910. godine primjećuju se značajne promjene. Zbog iseljavanja u Tursku i doseljavanja stručne radne snage iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije primjetan je značajan pad broja muslimana i rast broja katolika. Na ovom popisu stanovništva konfesionalna struktura stanovništva je bila sljedeća:[8]

PRIPADNOST	**BROJ**	**PROCENT**
Pravoslavci	825.418	43,49%
Muslimani	612.137	32,25%
Rimokatolici	434.061	22,83%
Jevreji	11.868	0,62%
Ostali	14.560	0,77%

Period koje je narod u Bosni i Hercegovini proživio za vrijeme Versajske Jugoslavije, Drugi svjetski rat i vrijeme Avnojske Jugoslavije, ima velikog odraza i na broj stanovnika pojedinih etničkih i vjerskih zajednica. Ipak, ne može se ignorisati utisak da su različite etničke i vjerske zajednice imale i različite uzroke brojnosti, odnosno različit uzrok brzine prirasta stanovništva. Najviše upotrebljavani popis stanovništva je onaj koji je organizovan 1991. godine. Prema ovom popisu u Bosni i Hercegovini je živjelo 4.377.033 stanovnika. Tada su se oni izjašnjavali po nacionalnim osjećajima i pripadnosti i to na sljedeći način:[9]

[8] Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Demografija, tematski bilten, 02/2007, Sarajevo, 2007

[9] Isto.

NACIONALNA PRIPADNOST	BROJ	PROCENT
Muslimani	1.902.956	43,47 %
Srbi	1.366.104	31,21 %
Hrvati	760.852	17,38 %
Jugosloveni	242.682	5,54 %
Ostali i neopredijeljeni	103.809	2,37 %

Rezultati ovog popisa su sigurno polazna tačka za proučavanje svih uticaja stresnih događaja vezanih za rat koji se vodio za Bosnu i Hercegovinu od 1992. do 1995. godine, na ukupnu bosanskohercegovačku populaciju, kao i njene pojedine etničke i konfesionalne zajednice. Također, njegovi rezultati, objavljena nacionalna, konfesionalna, ali i socijalna struktura su osnova za proučavanje uticaja raznih političkih projekata kakav je bila i "Hrvatska Republika Herceg-Bosna" na ukupan broj stanovnika Bosne i Hercegovine kao cjeline, ali i njenim pojedinim dijelovima, posebno onih na kojima je dijelom ili u potpunosti bila instalirana ova paradržavna tvorevina. U iščekivanju objave potpunih i konačnih rezultata popisa u Bosni i Hercegovini, koji je obavljen 2013. godine, ostaje nam da koristimo djelimične i preliminarne rezultate, po kojima je najveći pad populacije zabilježen upravo kod hrvatskog naroda. Prema preliminarnim rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine koje je objavila Agencija za statistiku BiH, broj Hrvata je pao sa 760.852 u 1991., na 553.000 u 2013. godini.[10] Ako se uzmu prilično pouzdani podaci Istraživačko-dokumentacionog centra u Sarajevu po kojima je hrvatski narod u biološkom smislu najmanje stradao u zadnjem ratu, postavlja se opravdano pitanje zašto su Hrvati u ovolikom broju napustili Bosnu i Hercegovinu i zbog čega se to desilo?[11]

Pojava "Herceg – Bosne" sa sobom je donijela "realnost rata" na terenu. Međutim, ta "realnost" u mnogo čemu je prešla granicu koja određuje koliko ljudski um, psiha i pravila morala mogu shvatiti i razumjeti kao nešto što je samo "realnost rata". Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane Republike Bosne i Hercegovine je na osnovu velikog broja izjava žrtava i drugih informacija i dokumenata koje je posjedovala, (neke od njih prvi put

[10] Podaci su objavljeni u „Dnevnom avazu" br. 6848 od 3. septembra 2014. godine, str. 2. Novinar F. Karalić se poziva na izvore u Agenciji za statistiku BiH i ekspertno mišljenje prof. dr. Hasana Zolića.

[11] Agencija za statistiku BiH je već 5.11.2013. godine objavila preliminarne rezultate popisa stanovništva. Po ovim rezultatima u BiH živi 3.791.662 stanovnika. Po informacijama koje su procurile u javnost broj Hrvata u BiH se, u odnosu na popis iz 1991. godine, smanjio sa 17,38 %, 1991., na 14,6 % 20013. godine.

objavljujemo u ovoj knjizi) napravila veliku analizu zločina koji su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine, na samom kraju formalno-pravnog postojanja "HZ-HB". U ovom dokumentu, između ostalog, stoji i sljedeće: "Karakteristično je da su vlasti HZ HB u etničkom čišćenju doline Neretve bili vrlo sistematični pa tako Muslimana više nema, dok u srednjoj Bosni, Vitezu, Busovači i Kiseljaku ima jedan mali broj. Iseljavanje Muslimana omogućeno je bez ikakvih problema zbog teritorijalne povezanosti tog dijela sa Republikom Hrvatskom...

Etničko čišćenje je provođeno na više načina:

- pod prisilom,

- tzv. humano preseljavanje."[12]

Najbolje je cijelu situaciju u pogledu stanja hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata i poratnog perioda, a u vezi sa proklamovanim političkim projektom "Hrvatske Republike Herceg-Bosna", opisao profesor historije na franjevačkom Filozofsko-teološkom fakultetu u Sarajevu, fra. Petar Jeleč. U jednom svom članku on je, između ostalog, napisao sljedeće: "Druga neslavna epizoda u novijoj povijesti hrvatskog naroda u BiH vezana je za projekat tzv. Hrvatske republike Herceg-Bosne, tvorevine nastale s ciljem razbijanja BiH i iseljavanja bosanskih Hrvata iz njihovih stoljetnih obitavališta. Dok se danas i među hrvatskim pukom, doduše uz tešku muku i probleme, ipak nekako probija svijest da je ustaški režim imao zločinački karakter i da je Ante Pavelić izdao svoj narod, o Herceg-Bosni kod mnogih još uvijek vlada mišljenje da je tu posrijedi bio dobar projekat. Zaboravljaju se logori, ubijanja i protjerivanja nehrvatskog stanovništva, činjenica da se cjelokupnom rukovodstvu te tvorevine danas zbog zločina sudi u Haagu, da su rezultati te politike katastrofalni na svim područjima, da su bosanski Hrvati tom politikom planski preseljavani u Hrvatsku i u Hercegovinu itd."[13] Zbog ovakvih stavova je fra. Petar Jeleč, kao i drugi bosanski franjevci,

---

[12] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", str. 2. Iz ovog citata može se pogrešno shvatiti jedna tvrdnja kako u dolini Neretve Muslimana više nema. Ova tvrdnja se može odnositi samo na prostor koji je HVO stavio pod svoju kontrolu, jer je strateški važan prostor dijelova općine Mostar, Konjic, Jablanica i Prozor sve vrijeme rata ostao pod kontrolom ARBiH i Bošnjaci sa tog prostora nisu protjerani. Vidjeti dokument na str. 784-840. Faksimili koje potpisuje J. Jašarević.

[13] Članak fra. Petra Jeleča pod naslovom "Herceg-Bosna i NDH su utemeljeni na zločinu", objavljen 22.11.2013. godine na web portalu radiosarajevo.ba. 90,2, kojeg je preuzelo više drugih medija. Na sličan način fra. Petar je pisao u više članaka i kolumni objavljenih u raznim sedmičnim, dnevnim i elektronskim novinama. Također o problemu izdaje hrvatskih nacionalnih interesa u Bosni i Hercegovini neobično oštrim pismom svojevremeno se predsjedniku Republike Hrvatske obratio i sam vrhbosanski kardinal Vinko Puljić. U tom pismu Kardinal izražava otvorenu zabrinutost zbog politikantskih dogovora o podjeli teritorije BiH između srpske i hrvatske političke elite na štetu hrvatskog i bošnjačkog naroda, naročito na prostoru srednje Bosne.

bio izložen grubim napadima ekstremne hercegovačke struje HDZ-a i Mate Bobana lično, često etiketirani za izdajnike hrvatskih nacionalnih interesa, čak od fra Anđela Zvizdovića zbog primanja Ahdname sultana Mehmeda el Fatiha 1463., pa sve do 1993. godine. O tome fra. Jeleč piše: "Začuđuje u kojoj mjeri i danas istovjetne i aktuelne neutemeljene optužbe upućuju pojedinim bosanskim franjevcima koji kritički propituju današnju društveno-političku stvarnost u BiH."[14]

RAĐANJE SREDNJOVJEKOVNE BOSANSKE DRŽAVE

Doseljavanjem Slavena na Balkansko poluostrvo, pa tako i na prostor Bosne i Hercegovine, nastaju neki dramatični historijski lomovi koje historijska nauka nije dovoljno objasnila. Nemoguće je povjerovati da su Južni Slaveni zatekli pusta balkanska prostranstva. Uvriježeno je mišljenje da su zatekli starosjedilačko ilirsko stanovništvo koje je kroz nekoliko vijekova rimske uprave već romanizirano, naročito po dalmatinskim gradovima. Međutim, teritorija Bosne i Hercegovineu u ono vrijeme i na onom stepenu tehničko-tehnološkog razvoja ljudske civilizacije, komunikacijski je sigurno bila ispresijecana, od vanjskog svijeta odvojena visokim planinama, a na sjeveru i istoku širokim rijekama. Međutim, u ovakvim okolnostima i s ovakvom geografijom, teško je povjerovati da je domicilno stanovništvo, naročito u brdskim i planinskim krajevima, bilo u potpunosti romanizirano. Historijska praznina od kraja petog do sredine desetog vijeka, možda naučno nikad neće biti popunjena. Šta se desilo sa starosjedilačkim stanovništvom u brdima i planinama Bosne i Hercegovine? Da li su kontakti doseljenika s njima bili miroljubivi ili je bilo sukoba, koliko su se brzo i da li su se uopće asimilirali, da li je bilo miješanja, itd.? To su pitanja koja su u historijskoj nauci još uvijek otvorena i neistražena. Polovinom desetog vijeka počinje proces formiranja Bosne kao posebne državne cjeline, kad se u historijskim izvorima počinju javljati informacije o "zemlji Bosni", jasno razdvajajući pojam od pojma rijeka Bosna. Prvi takav poznati spomen napisao je u svojim spisima vizantijski spisatelj Ivan Kinam, koji je 949. godine napisao da "ima jedna zemlja Bosna u kojoj narod sam sobom upravlja". Iz tog vremena potiču i prve vijesti o vojnim sukobima u toj zemlji, koje nalazimo i u ljetopisu popa Dukljanina. Bosanska banovina kroz vlastiti unutrašnji razvoj i s uticajem razvijenijih i naprednijih vanjskih društvenih i političkih faktora Bizantskog carstva i Ugarskog kraljevstva i u Bosni se počelo raspadati staro rodovsko-plemensko

[14] Isto.

društvo i razvijati elementi ranofeudalnog ekonomskog i političkog sistema. Do kraja 9. vijeka Bosna je postala država sa razvijenim feudalnim karakteristikama, ali razvoj feudalnih društvenih odnosa usko je povezan s feudalizacijom Istočnog rimskog carstva u vrijeme tzv. Makedonske dinastije koju će 1081. godine naslijediti dinastija Komnena. Od rodovsko-plemenskih starješina nastaje bosanska vlastela koja ima svoju malu i mladu državicu. Prema ekonomskoj moći vlastela se dijeli na velmože, vlastelu i vlasteličiće. Oni su uživali feudalne posjede koji su dobijani za različite vojne zasluge ispunjene vladajućem rodu koji je predstavljao vladarsku dinastiju i bio na čelu hijerarhije bosanskog društva. Bosanski feudalni sistem bio je dio krupnog feudalizma kakav je bio u cijeloj zapadnoj i srednjoj Evropi i stvarao se u nezadrživom procesu propadanja slobodnog seljaštva. Najbrojniji dio stanovništva tadašnje Bosne činili su ovisni ljudi u koje su spadali zemljoradnici (kmetovi). Važan društveni i ekonomski sloj su činili vlasi koji su se uglavnom bavili stočarstvom i bosanskoj ekonomiji davali značajnu stabilnost. Sve do 14. vijeka, uostalom kao i na drugim prostorima Balkanskog poluostrva, i u Bosni je ropstvo bilo veoma raširena pojava. Od stvaranja ugarsko-hrvatske državne zajednice 1102. godine, Bosna je bila izložena snažnom ugarskom vojnom i političkom pritisku.

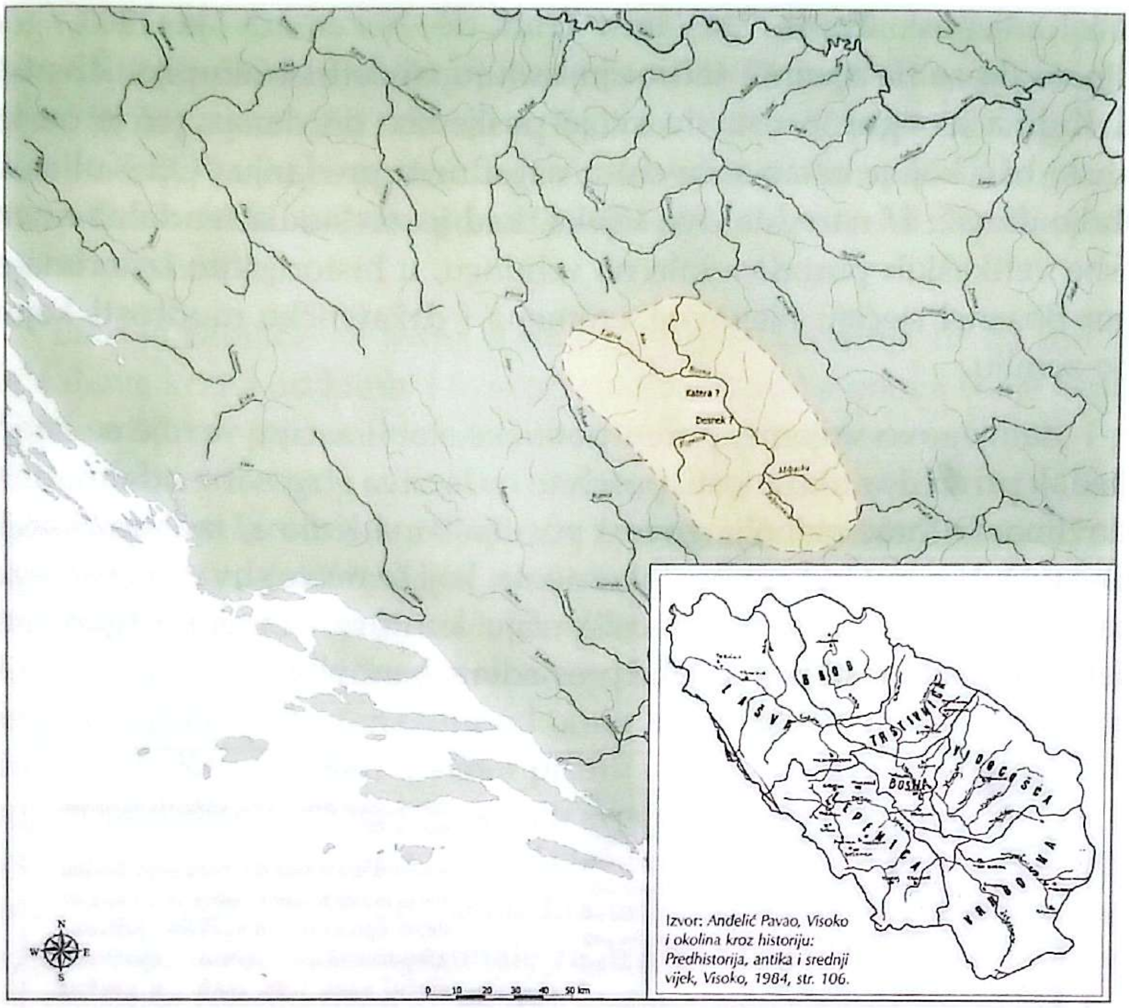
BOSNA KAO BANOVINA OD 949. DO 1377. GODINE

Neophodno je napomenuti da je vrlo teško definirati pojam države u ranom feudalizmu. Moglo bi se reći da je to obično neki labavi savez plemena na teritoriji koja nije jasno obilježena, čiji vođa nastoji sebi osigurati legitimitet potvrdom od strane bizantskih careva ili rimskih papa, kao baštinika i nasljednika rimske državne tradicije, i jedinih izvora pravno osnovane vlasti u srednjem vijeku u cijeloj Evropi. U tom smislu ni južnoslovenske države onog vremena, kao ni Bosna nisu nikakav izuzetak. Geografski je Bosna daleko i od Rima i od Konstantinopolja, pa se njihov uticaj često slabo osjećao. Kad su se sredinom 10. vijeka pojavili znaci slabljenja Bizanta, to je sigurno stvorilo prostor za osamostaljivanje pojedinih slavenskih saveza, tj. plemena, župa i oblasti i njihovo prerastanje u nekakav državni poredak pod raznim domaćim vladarima i dinastijama. Sasvim je sigurno da je i Bosna bila zahvaćena svim tim zbivanjima te da i u njoj dolazi do bržeg povezivanja oblasti u procesu feudalizacije. Vrhovna vlast bizantske carevine, sredinom desetog vijeka, u Bosni je bila više nominalna, nego stvarna, jer je u to vrijeme morala moliti i potkupljivati bosanskog bana da joj se pridruži u ratu protiv

zetskog kneza Vojislava koji se, također, nastoji osamostaliti. To pokazuje da je bosanska banovina tada obuhvatala veći broj župa između Drine i Vrbasa, koje su, iako slabo povezane, ipak predstavljale jednu geopolitičku cjelinu.[15] Ta cjelina se širila na sjever dolinom Bosne, zapad dolinom Vrbasa i oblasti koja se tada zvala Donji Kraji, a kasnije i Donja Bosna. Proces čvršćeg povezivanja ovih oblasti vezan je za jedan događaj iz bosanskog susjedstva i naglog rasta spoljne vojno-političke opasnosti. Od 1102. godine Bosna se našla u susjedstvu snažne ugarsko-hrvatske države koja je tada stvorena kao personalna unija po ugovoru poznatom kao Pacta conventa. Bosna je u toj državi dobila najveću opasnost i najupornijeg protivnika svoje državne samostalnosti. Od tada ugarski kraljevi svim silama nastoje prisvojiti Bosnu, a da bi ostvarili svoj cilj od četrdesetih godina 12. vijeka se i predstavljaju kao njeni gospodari. Tako se u jednoj povelji iz 1137. godine kralja Bela II, Bosna navodi kao vojvodstvo u okviru njegovog kraljevstva (Bosniensis ducatus), od sljedeće 1138. godine, u tituli ugarskih kraljeva, između ostalih, se redovno stavlja i Rama (Ramae rex). U literaturi se često javlja mišljenje da riječ Rama mijenja cijelu Bosnu, što je teško održivo, jer je razlika u pojmovima očigledena. Nada Klajić, priznati hrvatski medijavelista, misli da se radi o "očiglednim falsifikatima splitske crkve", dok se borila za proširenje svoje jurisdikcije. Drugi, opet, misle da je riječ o području do kojeg je u ono vrijeme uspio da preovlada ugarski uticaj. Bilo kako bilo, u narednih 200 godina nastupit će period stalnih borbi bosanske banovine protiv ugarsko-hrvatske kraljevine za očuvanje samostalnosti i suvereniteta nad teritorijom u slivovima rijeka Bosne, Drine i Vrbasa, u historijskoj nauci označen kao razdoblje bosansko-ugarskih ratova.[16] Prvi bosanski ban koji je tačno imenovan u historijskim izvorima je ban Borić koji se spominje u periodu od 1154-1164. godine, i koji se za vrijeme ugarsko-bizantskog rata ipak, "sa svojim četama pridružio ugarskoj vojsci". Bizantijski car Manojlo Komnen iz ovog rata je izišao kao pobjednik i u njegovoj tituli se prvi i jedini put Bosna javlja kao zemlja pod suverenitetom bizantskog cara. Ban Borić se upustio u ugarske dinastičke borbe i vjerovatno izgubio vlast, tako da nije poznato kakva je situacija i ko je na vlasti u Bosni sve do 1180. godine.

[15] Mustafa Imamović, Navedeni rad, str. 30.

[16] Grupa autora, Vojna enciklopedija, Beograd, 1970., tom 1., str. 759.

Banovina Bosna polovinom 10. vijeka, kad se prvi put spominje u historijskim izvorima.[17]

DOBA BANA KULINA

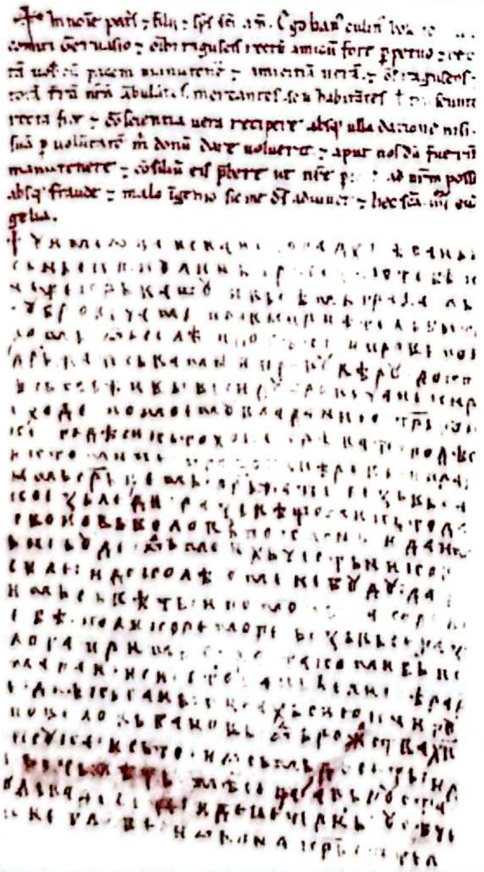
Nakon burnog perioda vlasti prvog poznatog bosanskog bana Borića, na to mjesto je došao "veliki ban", "plemeniti i moćni muž"[18], diplomata najvećeg ranga i nadasve mudrac svog vremena, ban Kulin. I pored toga, ovaj period bosanske historije je izuzetno siromašan relevantnim historijskim izvorima, ali su zato oni koji su sačuvani, neuporedivi po svom značaju i važnosti s bilo čim drugim i prije i kasnije. Nije utvrđeno tačno kad je ban Kulin došao na vlast, a moglo je to biti i prije 1180. godine, kada je umro bizantski car Manojlo Komnen. Tada je bosanska država obuhvatala oblasti oko rijeka Bosne, Usore, Drine, Vrbasa i Sane. S obzirom na njenu

[17] Izvor: "Historijski atlas", Učila, Zagreb, 1969., str., 22., preuzeto iz: Z. Šehić i I. Tepić, "Povijesni atlas Bosne i Hercegovine", Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama, Sejtarija, Sarajevo, 2002., str. 16.

[18] Kvalifikacije iz Izvještaja Papinog izaslanika Ivana de Kazamarisa poslije Sabora na Bilinom polju 08.04. 1203. godine.

rasprostranjenost, Papin izaslanik Ivan de Kazamaris je 1203. godine predložio da se na njenom teritoriju osnuju tri-četiri biskupije. Život i rad bana Kulina je sigurno ostavio svoje posljedice do danas, jer je on jedini bosanski ban koji je ostao sačuvan u narodnom predanju "Od Kulina bana i dobrije dana". U naredna dva vijeka, kad je zavladala feudalna anarhija, a borbe velikaških porodica bile na vrhuncu, u historijskim izvorima se sa sjetom Bosanci sjećaju njegovog vremena i državničke mudrosti kojom je vodio zemlju.

Za njegovo vrijeme, pored političke stabilizacije, vezuje se značajan napredak privredne aktivnosti, posebno rudarstva i trgovine s dalmatinskim gradovima. O tome najbolje govori povelja bana Kulina, izdata 29.08.1189. godine u Dubrovniku. Iz ovog dokumenta, koji se može shvatiti i kao ugovor o slobodnoj trgovini, jasno se oslikavaju konture državne organizacije i stepena samostalnosti koji daleko prevazilazi banovinu.

Transkripcija dubrovačkog primjerka na cijelom papiru (B):

ȣ име ѡща и сина и сітога дȣха ѣ бань бо/сьньски кȣлинь присезаю тебѣ к/неже крьвашȣ : и вьсѣмь граћамь/ дȣбровьчамь · правы приѣтель быти/ вамь : ѿь селѣ : и довѣка : и правь · гои/ дрьжати сь вамы : и правȣ вѣрȣ : докол/ѣ сьмь живь : вьси дȣбровьчане кир/е ходе : по моемȣ владанию : трьгȣю/ке гьдѣ си кьто хоке крѣвати : годѣ с/и кто мине : правовь вѣровь : и прав/ымь срьцемь · дрьжати е : безь вьса/кое зьледи : разьвѣ що ми кьто да/ свойовь воловь поклонь : и да им/ь не бȣде : ѿь моихь чєстьниковь/ силе : и доколѣ ȣ мене бȣдȣ : дати/ имь сьвѣть : и помокь : какоре и с/ебѣ : коликоре моге безь вьсега зь/лога примысьла тако ми бїь по/магаи : и сие сіто еваньћелие ѣ рад/ое дивѣкь бань : писахь сию книгȣ/ повеловь бановь : ѿь рождства хїв/ тисȣка : и сьто : и ѡсьмьдесеть : и д/есеть лѣть : мѣсеца авьгȣста · / ȣ дьвадесеті и деветі днь : ȣсѣчe/ние главе иѡвана крьсітела ·+

Povelja bana Kulina (i transkripcija) od 28.08.1189. godine kojom on Dubrovčanima garantuje slobodnu trgovinu po svojoj banovini.[19]

[19] "Godišnjak", Akademija nauka i umjetnosti BiH, Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 36, Sarajevo, 2009., str. 126-127.

Vjerovatno je ova Povelja samo verificirala uveliko raširenu praksu trgovine i uticaja dalmatinskih gradova, naročito Dubrovnika, sa bosanskim zaleđem, iz čega proizilazi da su u Kulinovoj zemlji postojala trgovišta i gradska naselja za koja postoji trgovinski interes dalmatinskih gradova. Sigurno je Bosna tada imala šta ponuditi, ali i osjećala potrebu za proizvodima koje sama nije imala.

Tako je zabilježena jedna narudžba pape Inoćentija III da mu se iz Bosne nabave krzna od kuna. I to je očigledna naznaka onoga šta je Bosna u to vrijeme nudila i po čemu je bila poznata. Iz tog vremena se bilježe i prve vijesti o širenju zasebnog vjerskog pravca, kojeg savremenici bana Kulina i njegovi neprijatelji odmah etiketiraju herezom ili otpadništvom. O tome je pomenutog papu Inoćentija III prvi obavijestio zetski knez Vukan, stariji sin Stefana Nemanje, koji je inače do podne bio pravoslavac, a od podne katolik, zavisno od političke potrebe tog dana ili tog trenutka. Ipak, vijesti o širenju drugačijeg svjetonazora od onog koji je tad bio uobičajen, bile su prilično tačne. Knez Vukan u svom pismu papi tvrdi da je i sam ban Kulin sa svojom porodicom, "i sa više svojih srodnika bio zaveden preveo u onu herezu više od deset hiljada kršćana".[20] Sigurno je da je pojava zasebne crkvene organizacije u Bosni uslijedila nešto ranije, ali se vijesti o njenoj pojavi i širenju u Rimu nisu uzimale za ozbiljno sve do pojave Vukanovog pisma, čiji su se navodi uzeli za vjerodostojne.

Papa se odmah po ovom saznanju obratio ugarskom kralju Emeriku, tražeći energičnu akciju protiv heretika u Bosni. On je oduševljeno prihvatio papin poziv, shvatajući upravo taj povod, ali i trenutak kao šansu za ostvarivanje svojih političkih ciljeva, i to da uz podršku rimske kurije zagospodari Bosnom. Upravo tada i na tom pitanju je započela saradnja rimske kurije, ugarskog kraljevstva i raznih vladara iz porodice Nemanjića i njihove pravoslavne crkve na razbijanju Bosne i sprečavanju njenog samostalnog historijskog puta. Ta saradnja će obilježiti historiju Bosne sve do danas, bilo da se radi o saradnji na uništenju "bosanskih heretika", "bogumila", "patarena" ili muslimana. Usaglašena akcija pape, ugarskog Kralja Emerika i zetskog kneza Vukana, pada u vrijeme četvrtog krstaškog rata 1202-1204. godine i borbe za srpsko prijestolje koja je započela 1196. godine kada se veliki župan Stefan Nemanja, protivno tadašnjim običajima, odrekao vlasti u korist srednjeg sina Stefana preskočivši starijeg Vukana kojem je dao na upravu Zetu s Trebinjem. Međutim, on je bio uvrijeđen i ponižen i kao Emerikov saveznik nastojao s vlasti zbaciti Kulina i domoći se Bosne. Iz

[20] Mustafa Imamović, Navedeni rad, str. 33.

tog proizilazi da je i njegovo pismo papi bilo politički motivirano upravo ovim motivom. Ipak, prilikom upada u Hum kralj Emerik se nije usudio napasti "gospodina Bosne" i njegovu zemlju i papi izražava zabrinutost da bi Kulin mogao sebi priključiti "preostali dio zemlje". Iz ovog se da zaključiti da on nije nikakav ugarski vazal, nego se radi o političkom protivniku koji čak i upada u zemlje pod vlašću ugarskog kralja, koje usput pljačka i robi (Kulinov upad u oblast Braničeva). Međutim, nakon što je nakratko uspio da na mjesto velikog srpskog župana dovede svog saveznika Vukana, Emerik je smatrao da je došlo vrijeme da se okrene Bosni i da je može dovesti u sebi podređen politički položaj.

Pred opasnošću da se protiv njega pokrene krstaški rat u kojem ne bi imao nikakvih šansi, lukavi Kulin piše pismo papi u kojem se pravda da ne zna koja je prava vjera, te da je u tom pogledu spreman prihvatiti sve što se od njeg traži kao i katoličku pouku. U pismu ban Kulin moli papu da pošalje jednog svog izaslanika koji će ispitati stvari i uputiti njega i njegove ljude u pitanjima vjere. Papa je prihvatio njegov zahtjev i u Bosnu spremio izaslanika od posebnog povjerenja Ivana de Kazamarisa. Prema dobivenim uputama on je, kao i u sličnim misijama prema katarima i patarenima u Italiji i Francuskoj, trebao pokušati prevesti heretike na "pravi put", a ako oni to ne prihvate, onda se treba primijeniti sila.

Papin izaslanik je u pratnji dubrovačkog arhiđakona Marina u Bosnu stigao u aprilu 1203. godine. Ubrzo je na Bilinom polju (na području grada Zenice) sazvan veliki sabor sa "starješinama krstjana", banom Kulinom, njegovim saradnicima i narodom. Ispitivanjem "krstjanskih" starješina papin izaslanik je ustanovio da su njihovi vjerski pogledi i obredna praksa u mnogim i bitnim pitanjima suprotni stavovima i praksi Katoličke crkve i kršćanske religije. Zato je zatražio da se oni odreknu svog učenja i prakse, što su oni odmah i učinili, pa su 08.04.1203. godine potpisali akt o odbacivanju (abjuraciji) svog učenja i prakse.

Akt je potpisao i sam ban Kulin i dubrovački arhiđakon Marin kao svjedok. Tako je lukavošću i mudrošću privremeno riješen problem bosanske hereze, jer je pismom od 10.06.1203. godine Kazamaris obavijestio papu da je riješio problem sa "bivšim patarenima" u Bosni.

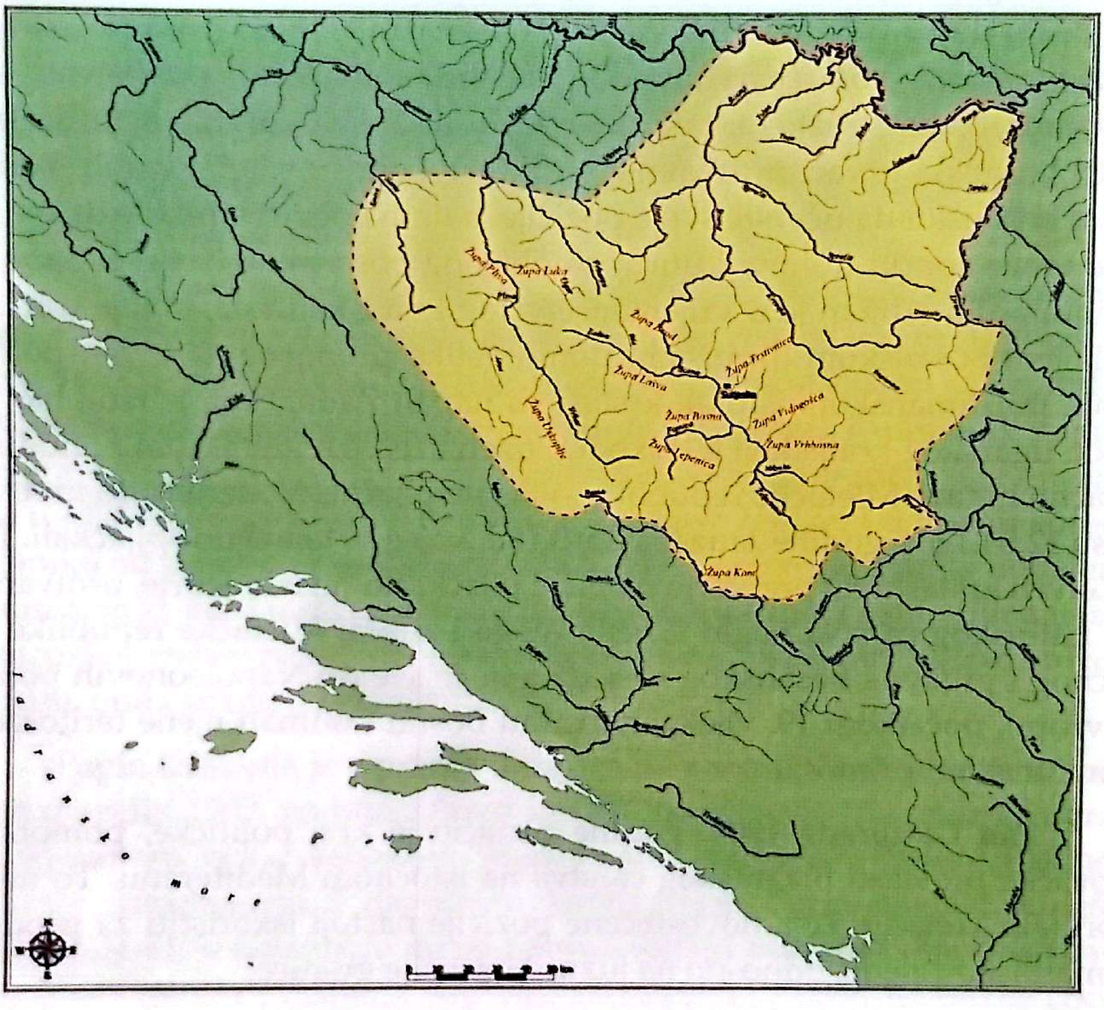
U stvarnosti čin odricanja na Bilinom polju pokazao se samo kao taktički potez bana Kulina da izbjegne nadolazeći krstaški rat. Sam Sabor i događaji koji su uslijedili pokazali su da su bosanski krstjani bili sposobni i spremni da se odupru svakoj vrsti spoljnjeg pritiska. Isto tako, mora se

istaći da su, zajedno sa svojim prvacima, pokazali izuzetnu mudrost, sposobnost rasuđivanja, ali i upornost i ustrajnost da očuvaju svoj karakter i posebnost. Specifične prilike onog vremena, nepovoljan geografski položaj između pravoslavnog istoka i katoličkog zapada i politički uticaj zasebne crkvene organizacije, omogućile su bosanskim krstjanima, kako su oni sami sebe zvali, da uhvate čvrste korjene u bosanskoj zemlji i postanu izuzetna duhovna snaga koja će u naredna tri vijeka uspješno odolijevati svim nasrtajima, kako sa istoka, tako i sa zapada. Nema sumnje u to da su se mudri bosanski prvaci u državnoj strukturi, koju su sami stvarali, koristili Crkvu bosansku da učvrste svoje pozicije, a time i pozicije mlade države, jer se ne može sporiti duhovni uticaj na običnog bosanskog čovjeka. Sabor na Bilinom polju održan je u vrijeme Četvrtog krstaškog rata, koji je u bližem i daljnjem bosanskom okruženju donio velike promjene. U ovom pohodu prema muslimanskom istoku, krstaši su napali Zadar, koji je tada bio pod vlašću ugarskog kralja koji je, također, uzeo učešće u krstaškom pohodu, ali za račun lukave Mletačke republike i vlastite pljačke. Vođeni istim motivom oni su 12.04.1204. godine zauzeli i Carigrad, kojeg su temeljito opljačkali. Tako se Četvrti krstaški rat pretvorio u obični pljačkaški rat u kojem je, osnivanjem tzv. Latinskog carstva naglo skočila uloga i značaj Mletačke republike kao moćnog i prgavog bosanskog susjeda koji će sve do Napoleonovih pohoda u Evropu, početkom 19. vijeka, napadati Bosnu i otimati njene teritorije na dalmatinskom primorju.

Pad Carigrada 1204. godine označio je kraj političke, pomorske i trgovačke prevlasti Bizantskog carstva na istočnom Mediteranu. To mjesto je pripalo Veneciji, koja novostečene pozicije nastoji iskoristiti za prodor u dalmatinsko zaleđe, odnosno na južne bosanske granice.

Slomom Bizanta, srpski veliki župan Stefan Nemanjić se našao u vrlo nezgodnom položaju i pored toga što je izišao kao pobjednik iz rata protiv svog starijeg brata Vukana. U to vrijeme u njegovoj Srbiji se osjećao pritisak novoformiranog Latinskog carstva, Ugarskog kraljevstva, obnovljene Bugarske i nastupajuće mediteranske sile, Venecije. U takvoj situaciji on je papi ponudio saradnju u širenju katoličanstva u Srbiji, za političku podršku i prznanje njegove kraljevske krune. Papa je Stefanu poslao svog posebnog izaslanika kojeg je ovaj 1217. godine "vjenčao" s papinom kraljevskom krunom, od kad se on u historijskoj nauci pominje kao "Stefan Prvovjenčani". Poslije ovog čina Stefan, naravno, nije ni pokušao ispuniti obećanja data papi, nego je nastojao prekinuti svaki njegov uticaj na prilike u Srbiji. Koristeći slabost Vaseljenskog patrijarha u nikejskom progonstvu, Sava je uspio

osamostaliti srpsku pravoslavnu crkvu. Doveden pred svršen čin, nikejski patrijarh je 1219. godine postavio Savu za srpskog patrijarha, čime je ta crkva postala autokefalna. Dakle, još jedna posljedica Četvrtog krstaškog rata bila je da je Srbija uspjela zadobiti državnu i crkvenu samostalnost.

Bosanska banovina za vrijeme bana Kulina. (1180.-1204.).[21]

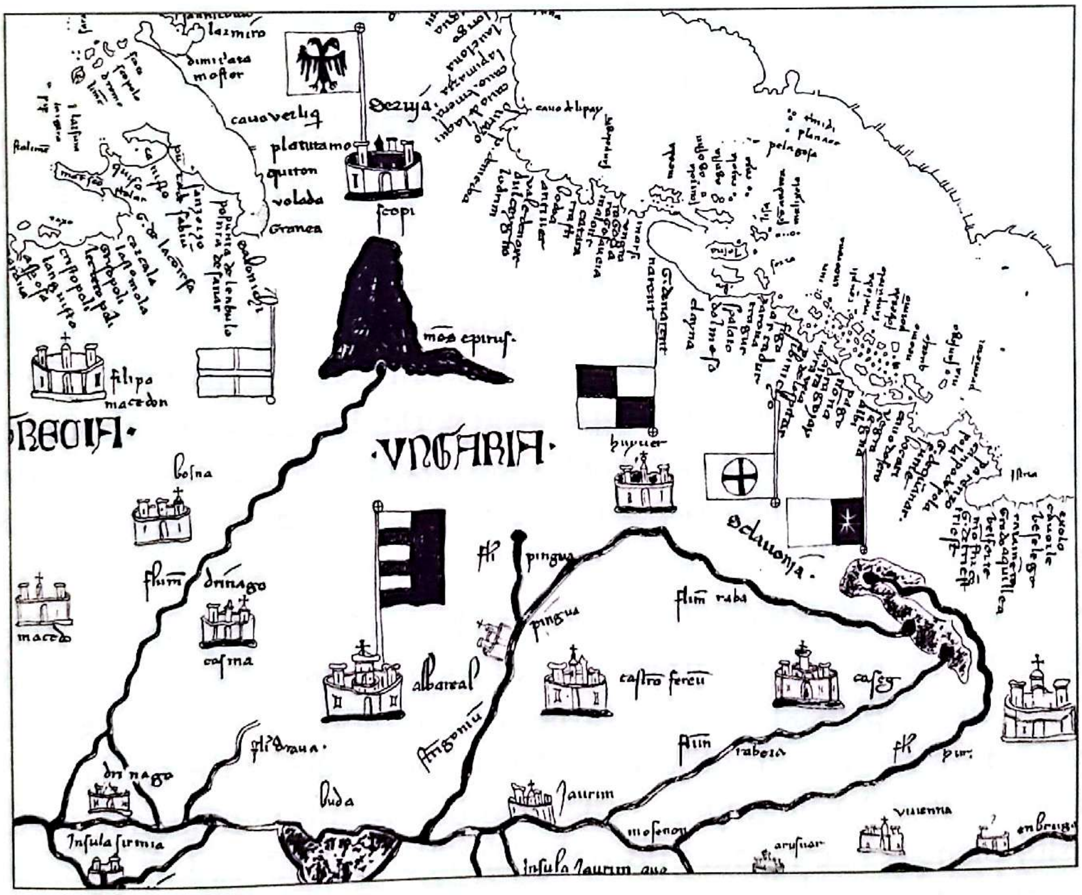
BAN STJEPAN I MATEJ NINOSLAV

Bana Kulina na tom položaju je, poslije njegove smrti, naslijedio ban Stjepan (1204-1233.).

Za period njegove vlasti najznačajniji događaji su vezani za nastavak krstaških ratova protiv francuskih albižana 1209-1216., i peti po redu krstaški rat protiv muslimana na istoku (1212-1221.). I pored toga što se

[21]Izvor: Marko Vego, "Historijska karta srednjovjekovne bosanske države", Sarajevo, 1957. Preuzeto iz Povijesnog atlasa Bosne i Hercegovine, str. 17.

činilo da su se vjerske prilike u Bosni, poslije Sabora na Bilinom polju 1203. godine, sredile, vrijeme će pokazati da je za vrijeme ovog bana nastupila najveća ekspanzija učenja i prakse Crkve bosanske. Bosna, kao siromašna i dosta nepristupačna zemlja, nije privlačila zapadnoevropske krstaše, željne pljačke i plijena u njihovim pohodima na bogate zemlje bliskog i srednjeg istoka. Upravo iz tog razloga došlo je u ovom periodu do naglog širenja učenja bosanskih krstjana. Iz dokumenata o Saboru na Bilinom polju vidi se da su oni imali neki, nama nedovoljno poznat, oblik organizacije, jer se u njima govori o njihovim "starješinama". Također je evidentno da je za vrijeme bana Stjepana naglo porastao uticaj bosanske feudalne vlastele. I, umjesto očekivanog gušenja pokreta okupljenog oko Crkve bosanske, poslije čina odricanja iz 1203. godine, on se širi na Slavoniju, a bosanski krstjani su ostvarili kontakte sa sebi sličnim vjerskim pravcima u zapadnoj Evropi.

Prva geografska pomorska karta koju je izradio Angelino Dulcert u Maiorci, 1339. godine na kojoj se prvi put spominje termin "Bosna". (Dio karte na kojoj je Bosna napisana iznad jedne crkve).[22]

[22] Izvor: "Monumenta Cartographica Yugoslavie", II, Srednjovjekovne karte, Beograd, 1979., str. 49. Preuzeto iz Povijesnog atlasa BiH, str. 26.

Tako jedna srednjovjekovna hronika bilježi da je 1223. godine "antipapa" albižana boravio negdje "u predjelu Bugarske, Hrvatske i Dalmacje, pored zemlje ugarskog naroda", što se sigurno odnosi na Bosnu. U toj hronici, između ostalog, još piše da je tamo "zabluda toliko ojačala da je biskupe i mnoge druge privukao u svoju opačinu". Iz ovog perioda imamo brojne dokumente i dokaze da je Crkva bosanska izašla na javnu scenu, jer papa 1221. godine tvrdi u jednom svom pismu da "heretici u bosanskim krajevima javno pripovjedaju zablude svoje opačine na veliku štetu stada Gospodnjeg". Među zvaničnim pripadnicima crkve u Slavoniji, očito je ovaj pravac imao svoje simpatizere i pristalice. Zbog toga je papa odlučio da ne ponavlja greške iz 1203. godine i da to riješi krstaškim pohodom na Bosnu preko ugarskog kralja. Međutim, zauzet drugim problemima, kralj Andrija II je vlast nad Bosnom, Usorom i Soli predao katoličkom nadbiskupu koji je, kako papa piše u jednom pismu "hrabro pripasao krstaški mač da goni heretike u Bosni". Nadbiskupu se preporučuje da podstiče vjernike protiv nevjernika, što je praksa pripremi krstaškog rata. Ipak, sve to je išlo vrlo sporo i mlitavo tako da nije donijelo gotovo nikakav učinak.

Zbog svega toga papa je 1233. godine u Bosnu poslao svog novog izaslanika, kardinala Jakoba, koji je stigao poslije smrti bana Stjepana, i zatekao novog bana Mateja Ninoslava (1233-1250.), pripadnika Crkve bosanske, kojeg je privolio da se odrekne vjere i prihvati katoličanstvo, vjerovatno pod pritiskom. Ubrzo su u Bosnu stigli i Dominikanci kao misionari i inkvizitori, a imali su reputaciju gorljivih pobornika upotrebe sile protiv albižana, heretika u današnjoj Francuskoj. I pored takve reputacije, u Bosni nisu napravili nikakav uspjeh u misionarskom, niti inkvizicijskom radu.[23]

U historijskim izvorima kao sljedeći bosanski ban pominje se Prijezda I (1254-1287.). Kao i njegov predhodnik i rođak Matej Ninoslav, i on je bio izložen velikom pritisku rimske kurije. Čak je morao dati i sina kao zalog i garanciju da se neće vratiti u tabor Crkve bosanske. Za perioda ova dva bana bilježi se dalja dogradnja i snaženje bosanskog feudalizma. Srednji i sitni sloj plemstva se formira od onog dijela stanovništva koji je uspio da sačuva slobodu i izbjegne feudalne namete. Sloj plemstva je svoje povlastice i privilegovan položaj zadobilo i čuvalo održavanjem rodbinskih veza i krvnog srodstva koje se zove i pleme i koje je često bilo brojno i jako i ukorijenjeno na "plemenitoj baštini" iz koje je proizilazila njegova ekonomska nezavisnost. Krupni feudalci nastoje da oblasti, kojima su do tada upravljali kao vladini

[23] Isto, str. 40.

službenici, pretvore u vlastite feude. Ima dosta dokumenata koji govore o sukobu banova sa krupnom vlastelom zbog toga što oni uskraćuju poslušnost i "krše stare običaje" da vladar dodjeljuje posjede kome on hoće, a oni samo tim upravljaju. Sad oni, protivno "starim običajima", zadržavaju posjede. Prelazeći na katoličanstvo, ban Matej Ninoslav je katoličkoj crkvi dodijelio neke zemlje, što ga je odvelo dalje u sukob s domaćom vlastelom, ali pošto je ostao usamljen on se ponovo vraća staroj vjeri. Nakon toga, papa je ponovio svoje zahtjeve da se protiv Bosne povede krstaški rat, jer je u jednom aktu iz 1234. godine ustvrdio da je u Bosni naraslo mnoštvo nevjernika, tako da "sva zemlja izgleda kao žalosna i neprohodna pustinja, zarasla u trnje i koprive". Bosanskom biskupu Ivanu Teutoncu naloženo je da potiče na "sveti rat" protiv bosanskih i slavonskih heretika, a optuženim za najveće zločine obećan je oprost od svih grijeha, samo da uzmu učešća u ovom ratu. Cijela krstaška operacija protiv Bosne povjerena je hercegu Kolomanu, a rat je počeo upadom ugarske vojske 1235. godine i trajao tri godine. Međutim, zbog težine terena, odlučnosti domaćih snaga da brane svoju zemlju i postignutog jedinstva u nevolji, krstaši nisu uspjeli postići nijedan uspjeh. Krstaški rat, pokrenut u cilju istrebljenja pripadnika bosanske crkve, ujedinio je u otporu sve slojeve bosanskog društva. Po okončanju rata, briga o interesima katoličke crkve u Bosni, prepuštena je njihovom nadbiskupu, koji je u pograničnim krajevima izgradio nekoliko tvrđava iz kojih je ugarska vojska povremeno vršila oružane ispade u bosansku teritoriju.

O rezultatima rata najbolje govori Ugovor o trgovini i prijateljstvu, koji je ban Matej Ninoslav sklopio s Dubrovnikom, dvije godine poslije rata. Tada on piše da je "došao u Dubrovnik starim prijateljima... sa svojim boljarima..." Tada se ban čak obavezuje da će braniti Dubrovnik ukoliko ga napadne raški kralj. To svjedoči da je Bosna poslije rata imala respektabilnu vojsku s kojom se mogla petljati u ovakve sporove. Bosanska vojska se upetljala i u rat između Trogira i Splita 1243-44. godine, na strani Splićana, koji su bana Ninoslava pozvali u pomoć jer su bili u neprijateljstvu s ugarskim kraljem Belom IV. Bosanska vojska je u tom ratu kaznila Trogirane, a njene neke jedinice su u Splitu ostale još neko vrijeme, ne obzirući se na to što je, bar formalno, riječ o teritoriji ugarsko-hrvatske države. Tako se Matej Ninoslav pokazao kao vrlo sposoban vladar i političar onog vremena, jer je živio i radio u neprijateljskom okruženju, izložen krtaškim ratovima jačih susjeda uspio proširiti granice svoje države na Livno, župe Neretvu i Ustipraču, a postignuto je i jedinstvo između crkve i postojeće državne strukture zbog toga što je vlastela nastojala očuvati svoje feudalne posjede, što je odgovaralo i crkvi koja je u njima dobila nove pristalice. Bosanski katolički biskup je toliko

osiromašio da su se po Slavoniji skupljali dobrovoljni prilozi za izdržavanje njega i njegove crkve. Na kraju, u neprijateljskom okruženju, bez materijalne podloge, urušenih tvrđava koje je izgradio "radi odbrane vjere", premjestio je sjedište svoje biskupije u Đakovo u Slavoniji, gdje je od ranije imao neke posjede.

BORBA BOSNE ZA ODBRANU SAMOSTALNOSTI DO BANA TVRTKA I KOTROMANIĆA

Posljednje spominjanje bana Ninoslava datira iz 1249. godine, kad je obnovio raniji Ugovor sa Dubrovačkom republikom. Nakon što je sjedište bosanske biskupije premješteno u Đakovo, Ugarski kralj Bela IV, 1253. godine poveo je novi krstaški rat protiv Bosne. Čini se da je u ovom ratu ugarski kralj imao više uspjeha i da je ostvario kontrolu nad cijelom teritorijom koju je podijelio na tri banovine i dao na upravu sebi odanim banovima. Banovinom, koja je obuhvatala teritorij uz sliv rijeke Bosnu i Donje Kraje, koja čini jezgru bosanske državne teritorije, dao je na upravu Ninoslavljevom rođaku, banu Prijezdi I (1254-1287.), dok je Usoru i Soli izdvojio u zasebnu banovinu koju je povjeravao različitim ličnostima. Čak je vrhovnu vlast ugarskog kralja tad priznao i humski župan Radoslav.

Prijezda je, kao rođak bana Mateja Ninoslava, nastavio red nasljednih bosanskih banova, za kojeg se vjeruje da je rodonačelnik dinastije Kotromanić. Ipak se mora konstatovati da se za njegovog vremena Bosna više vezala za ugarsku krunu, a on sam je priznavao vrhovnu vlast mađarskih kraljeva. Posljednji put ban Prijezda I se pominje u historijskim izvorima u maju 1287. godine kad je svom zetu darovao, uz pristanak "velikaša sve Bosne", župu Zemljanik na području Gornjeg Vrbasa. Od te godine na položaju bosanskog bana javlja se i Prijezdin sin Stjepan Kotroman (1287-1316.), ali i Prijezda II (1287-1290.). Ovaj period bosanske prošlosti neki historičari nazivaju i dvovlašćem. To je period kad se u cijeloj zemlji osjećala opća nesigurnost. Vladar svojim podanicima i prijateljima nije mogao dati nikakve pouzdane garancije za imovinu i život, pa je naglo opala trgovina s dalmatinskim primorskim gradovi - ma, što je za posljedicu imalo dalje slabljenje države. Pošto je papa procijenio da pedesetogodišnji misionarski i inkvizicijski rad dominikanaca u Bosni nije dao željene rezultate, na sugestije kralja Stefana Dragutina se 1291. godine obratio starješinama franjevačkog svećeničkog reda u dalmatinskim gradovima, s molbom da u Bosnu pošalju svoja dva redovnika "koji su verzirani u pismenosti i vješti jeziku one oblasti".

Tako su u Bosnu krajem 13. vijeka stigli franjevci, koji će kao "prosjački" katolički red promijenjenom taktikom skromnosti, vlastitim primjerom odricanja od ovozemaljskih užitaka i otvorenom komunikacijom, započeti svoju borbu protiv "bosanske hereze" i tako bitno uticati na etnopolitički razvoj, vjerski i kulturni život Bosne i Hercegovine.

Takvim pristupom na terenu, franjevci će vremenom potpuno istisnuti dominikance. Iako ni oni silu nisu potpuno odbacili u borbi protiv hereze, težište svog rada su usmjerili na približavanje običnom malom bosanskom čovjeku, ali i vlasteli. S druge strane, oni nastoje da se, kao savjetodavci po raznim političkim i diplomatskim pitanjima, približe bosanskom banu i dvoru, pa su takvim upornim i dugotrajnim radom u kombinaciji sa stalnim katoličkim pritiskom iz Rima, uspjeli da skoro potpuno marginaliziraju mjesto i ulogu Crkve bosanske u bosanskom društvu i državi. Ipak, to ne znači da u posljednjih sto godina bosanske srenjovjekovne samostalnosti predstavnici Crkve bosanske nisu imali nikakvog uticaja. Njihov angažman uvijek je izazivao podozrenje, jer se uvijek na njih na zapadu gledalo kao na otpadnike. Ipak se zna da je duže vrijeme u Dubrovniku, kao izaslanik kralja Ostoje boravio "pataren" Vlatko. Iz razumljivih razloga, pripadnici Crkve bosanske se često ne spominju u diplomatskim misijama, međutim to ne znači da visoko pozicionirani pripadnici te Crkve u njihovoj hijerarhiji nisu imali uticaja na vanjsku politiku bosanske države. Njihov uticaj je posebno dolazio do izražaja kad su se pregovori o nekom vanjskopolitičkom pitanju vodili na tlu Bosne. Dubrovčani su svoje izaslanike pred put u Bosnu na trgovačke i političke dogovore redovno instruirali da povelju i povlastice potvrde "kralj, kraljica, baroni i patareni". Neki krupni bosanski velikaši su se koristili diplomatskim misijama i uslugama pojedinih visokih starješina Crkve bosanske. Tako je poznat angažman "starca" Radina, koji je za poznate krupne bosanske feudalce Radoslava Pavlovića i Stjepana Vukčića Kosaču obavljao razne poslove u Dubrovniku.

BAN STJEPAN II KOTROMANIĆ

Nakon tatarske provale, naglo je ojačao uticaj i pretenzije hrvatske velikaške porodice Šubić.

Najmoćniji u toj lozi, Pavao Šubić, sebe u svojoj povelji iz 1299. godine zove "gospodar Bosne", ali nema dokaza da su i drugi priznavali njegovo "gospodstvo". Zbog tog je on za bosanskog bana 1302. godine postavio svog

brata Mladena kojem je bosanski ban Stjepan I Kotromanić pružio žestok otpor. Sve se pretvorilo u težak vjerski rat protiv bosanskih krstjana. Sve se završilo tako što je nasilno postavljeni ban Mladen Šubić i sam poginuo 1304. godine u jednom od mnogobrojnih bojeva u tom ratu. Odmah poslije toga, Pavao Šubić je za bosanskog bana postavio svog sina Mladena II koji se tituliše kao "gospodar čitave Bosne".

Ubrzo je uslijedila borba za ugarsko-hrvatsku krunu u kojoj su se Šubići i Kotromanići našli na različitim stranama. Ban Stjepan II Kotromanić je odlučno podržao Karla I Roberta Anžujskog koji je ubrzo potpuno slomio Šubiće, što će dovesti do potpunog oslobađanja Bosne od sjene hrvatskih velikaških porodica.

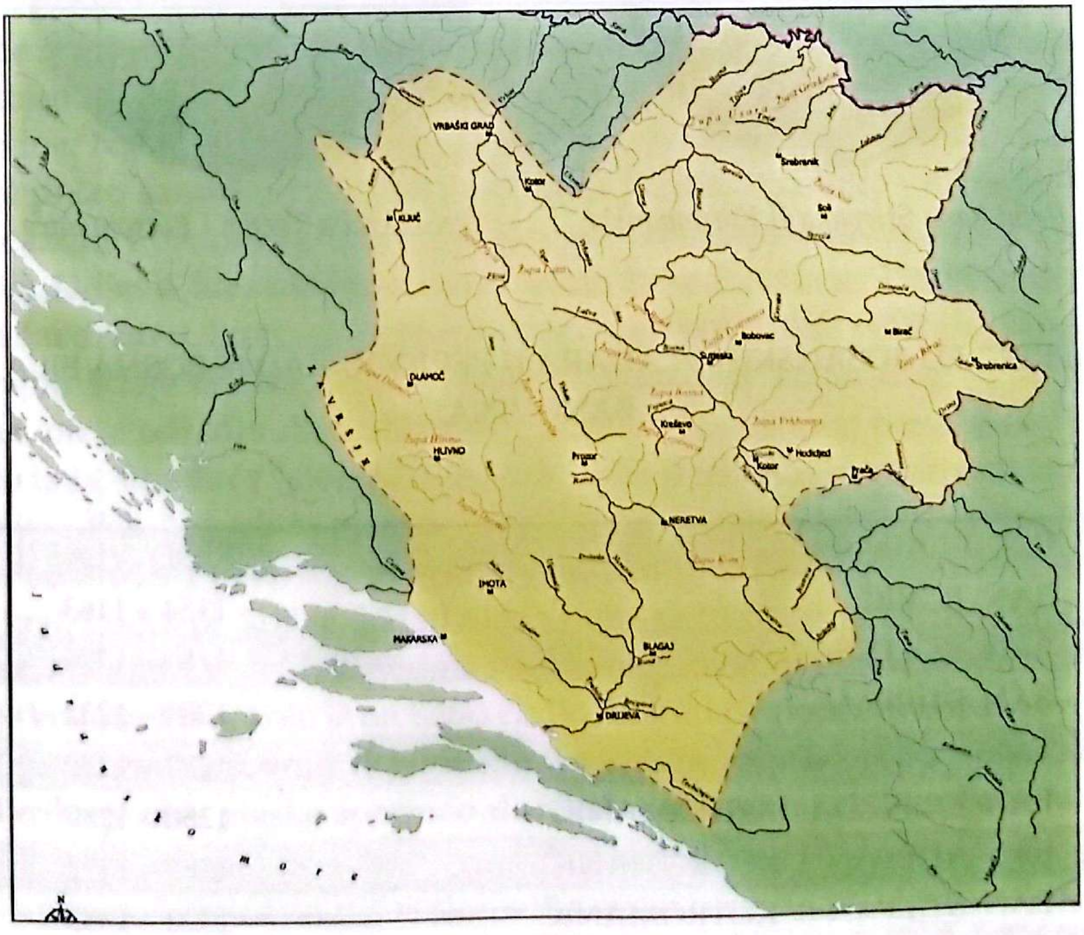
Poslije dužeg vremena, Bosna je u banu Stjepanu II Kotromaniću dobila vladara izuzetne političke mudrosti i državnika koji je svoju zemlju uveo u sve glavne tokove balkanske politike.

Poslije sloma Šubića, Bosna ponovno jača i vremenom prerasta u najmoćniju državu na Balkanu. Uskoro ban Stjepan II Kotromanić pridodaje Bosni područje Huma, te teritorij od Neretve do Cetine koja postaje dio Bosne. On također pripaja Bosni i veliki dio Dalmacije od Dubrovnika do Splita, a Bosni pripaja i Donje Kraje, Usoru i Soli i župe Livno, Duvno i Glamoč (tzv. Završje). Srpski vladari dugo nisu mogli prežaliti gubitak Huma. Kad je "Dušanova carevina" bila na vrhuncu moći, taj isti vladar je 1350. godine poduzeo veliki pohod na Bosnu, a njegova vojska je opsjedala i sam grad Bobovac. Do pred samu zimu te godine nije ga uspjela zauzeti, pa se "zbog problema u drugim delovima Carevine", kako bilježi pristrasna srpska historiografija, morala povući nazad, što je praktično značilo gubitak rata. Ustvari, po ondašnjoj tehnologiji ratovanja, rat je bila sezonska pojava. Što se u tuđoj zemlji, u operativnom smislu, napravi do zime, preko zime se samo čuva. Pošto srpska vojska nije ništa napravila te jeseni, u bosanskoj zimi bi sigurno stradala od hladnoće i gladi.

STJEPAN II KOTROMANIĆ

Pored toga što se teritorijalno proširila i politički stabilizirala, Bosna za vrijeme vladavine bana Stjepana II Kotromanića bilježi i snažan privredni rast. Tada u Bosnu dolaze Sasi i otvaraju rudnike plemenitih metala čija je proizvodnja u Evropi, u to vrijeme, bila u zastoju. To daje podstreka novoj saradnji s gradovima u Dalmaciji i Italiji, ali i razvoju gradskih

naselja srednjovjekovnog tipa u Bosni, kao što su Fojnica, Kreševo, Vareš, Srebrenica, itd. To, također, daje podstreka i domaćoj zanatskoj proizvodnji i izrastanju domaćeg poslovnog sloja, naročito među bosanskom vlastelom. Radi uvećanja vlastitih prihoda, ban Stjepan II je poduzimao niz fiskalnih akcija, među kojima je bilo i kovanje prvog bosanskog novca koji se kovao u Fojnici. To je bio srebreni novac koji se zvao dinar (denarius). On je, bez ikakve dvojbe, bio vladar velikog političkog formata, koji je donosio smjele političke odluke, iako je morao biti svjestan komplikovane državne strukture koja je vlasteli omogućavala da zaustavi sve što joj ne odgovara ili joj se ne sviđa. Vlast se zasnivala na "vjernoj službi" vlastele, "starim običajima" i ličnim obavezama. Skupština bosanskih staleža koja se u historijskim izvorima najčešće pominje kao "Stanak", "Zbor", "Sva Bosna", "Sav rusag bosanski", itd, davala je obavezujuću saglasnost na sve odluke bosanskog vladara. Širenjem državnih granica, Bosna je izgubila svoju raniju vjersku cjelovitost. Na Crkvu bosansku je i sa istoka i sa zapada pojačan pritisak. Ban Stjepan II Kotromanić, i sam pripadnik Crkve bosanske, je iz političkih razloga primio katoličanstvo u proljeće 1347. godine.

Teritorijalno širenje bosanske banovine za vrijeme bana Stjepana II Kotromanića.

Ubrzo je u Milama kod Visokog formiran i bosanski franjevački vikarijat pod čiju je jurisdikciju ušla teritorija puno veća od današnje Bosne, u čiji je sastav ušlo 35 samostana, od kojih su samo 4 bila na teritoriji današnje BiH, a to su: Visoko, Lašva, Kraljeva Sutjeska i Olovo. Naročito je bio izražen neprijateljski stav Srpske pravoslavne crkve o čemu svjedoče brojna prokletstva i anateme koje su propisali u svojim sinodima protiv bosanskih krstjana i njihove crkvene organizacije. Kruna plodne tridesetogodišnje vladavine bana Stjepana II desila se 1353. godine, kada se njegova kćerka Elizabeta udala za ugarsko-hrvatskog kralja Ludviga I Anžujskog, jednog od najuticajnijih evropskih vladara onog vremena, kad je Bosnu i svoj dvor približio "svijetu evropske visoke politike".

Pečat bana Stjepana II Kotromanića

Pečat kralja Tvrtka I Kotromanića

PREGLED BOSANSKIH VLADARA U PERIODU KAD JE BOSNA BILA BANOVINA

IME VLADARA	PERIOD VLASTI
BAN BORIĆ	1154 – 1163
BAN KULIN	1180 – 1204
BAN STJEPAN	1204 – 1232
BAN MATEJ NINOSLAV	1232 – 1250
BAN PRIJEZDA KOTROMANIĆ	1250 – 1287
BAN STJEPAN I KOTROMANIĆ	1287 – 1322
BAN STJEPAN II KOTROMANIĆ	1322 – 1353
BAN/KRALJ TVRTKO I KOTROMANIĆ	1353 – 1391

DOBA TVRTKA I KOTROMANIĆA I ULAZAK BOSNE U ZAJEDNICU MEĐUNARODNO PRIZNATIH DRŽAVA - KRALJEVINA BOSNA

Poslije velikih uspjeha koje je postigao bosanski ban Stjepan II Kotromanić, iznenada je umro 1353. godine, a sahranjen je u jednoj kapelici franjevačke crkve u Milama kod Visokog.[24] Njega je naslijedio Tvrtko, sin njegovog brata Vladislava, koji je tada imao svega 15 godina, pa mu je u državničkim poslovima na početku pomagala njegova majka Jelena Šubić. Početak vladavine Tvrtka I vezan je za vrijeme velikih ambicija ugarskog kralja Ludovika I. Međutim, Bosna je tada, bar malo, mogla da odahne od pritiska sa istoka, zbog toga što se srpski vladar Stefan Dušan okrenuo snovima o carigradskoj kruni, odnosno kruni istočnorimskog ili grčkog cara. Tada se kralj Ludovik u Dalmaciji sukobljavao sa Mlečanima. Poslije iznenadne smrti Stefana Dušana 1355. godine, Venecija je ostala bez svog značajnog saveznika na Balkanu. Poslije njegove smrti i njegovo carstvo se počelo raspadati zbog pobune feudalnih velikaša na terenu. Dakle, u to vrijeme s istočne strane nije Bosni prijetila opasnost, ali je zato kralj Ludovik I nastojao obnoviti kraljevska prava u svim dijelovima ugarsko-hrvatske kraljevine. Njemu su se vremenom potčinili svi hrvatski i ugarski velikaši, a on je počeo sanjati o prevlasti na cijelom Balkanu pa tako i u Bosni. Prvi nesporazumi s banom Tvrtkom I izbili su prilikom otimanja zapadnog Huma s trgom Drijeva, kao navodni miraz svoje žene Elizabete. Da bi uzdrmao bosansku državu, Ludovik podržava neposluh bosanskih velikaša, posebno u Donjim Krajima Hrvatinića. Prilikom sklapanja Zadarskog mira 1358. godine, on je odredio da Dubrovnik, umjesto bosanskom banu, kako je to bilo do tada, ubuduće "stonski dohodak", koji je ustanovljen kao naknada za ustupljeni Pelješac, plaća njemu. Ponovo je pokrenuto i pitanje pripadnika Crkve bosanske i njihovog progona, naročito iz doline Usore. Zbog svega toga, kralj Ludovik, koji je do tad nizao samo pobjede, povede novi krstaški rat protiv Bosne. On je 1363. godine s vojskom provalio u bosansku banovinu u dvije kolone. Prva, koju je on lično vodio, krenula je dolinom Vrbasa prema utvrđenom gradu Sokolu u župi Plivi, a druga prema gradu Srebreniku. Ban Tvrtko je obje vojske spremno dočekao i obje porazio. Iscrpljena ratom

[24] Danas se to mjesto zove Arnautovići. U ovom mjestu na lokalitetu koje se zvalo Kraljevac, austrougarski arheolozi su 1909. godine pronašli kraljevsku grobnicu koju su, po nalogu tadašnjih vlasti, potpuno uništili. Vjeruje se da su tada pronađeni i uništeni i posmrtni ostaci zadnjeg bosanskog bana i prvog kralja Tvrtka I Kotromanića i još šest skeleta njegovih bližih rođaka.

protiv jake Ugarske, bosanska vlastela se pobunila u februaru 1366. godine, a Tvrtko je morao da zatraži pomoć upravo od svog najvećeg protivnika, kralja Ludovika, zbog čega je došao u privremenu ovisnost. Zbog toga se on u martu te godine u jednoj povelji naziva banom bosanskim "po milosti Božijoj i gospodara našeg kralja Ludovika".

Вь име ѡтьца и сина и светога дȣха аминь. ѡть пороєниѣ божиѣ лѣть .чтѯз. лѣто и нашемȣ господьствȣ .ді. лѣто, мѣсеца нюна по книзѣ .а. дьнь, ми Тврьтко, милостию божиѡмь бань босньски, придосмо ȣ нашȣ кȣћȣ ȣ градь Дȣбровникь, и потврьдисмо вѣре с нашомь братиѡмь и с нашими приѣтельми с властели сь дȣбровьчкими, ȣ кониѡи е вѣрѣ биль с ними нашь стрицћ господинь бань Стѣпань, ѡнеизи вѣре потврьдисмо ми бань Тврьтко и наши властеле, ȣ име: кнезь Влаи Доброевоевићь и тепчиѣ Сладое и кнезь Влькота Прибиннћь присегосмо на моћехь и на светомь еванћелии кльнȣће се, како да е наша кȣћа сь Дȣбровьникомь єдьна кȣћа до вѣка, како е єдьна кȣћа била с нашимь стрицемь з господиномь з баномь Стѣпаномь, такози да єсть с нами Дȣбровьникь єдна кȣћа до вѣка вѣкомь, до колѣ е нась сѣме и нихь, да се тѣзи двѣ кȣћи не раздвоита никьдаре до вѣка вѣчнега, неголи да еста ѡбое єдна кȣћа; и кои сȣ законь имали с нашимь стрицемь сь господиномь з баномь Стѣпаномь и кое писание ѡнѣхзи законовь и ѡнѣхь книгь, потврьдисмо нашомь присежомь и нашимь писанием и нашимь печатомь, како да е мею нами єдиньство ȣ вѣке вѣкомь, и да не хоћемо Дȣбровьника ѡставити и нихь братьства до вѣка никьдаре, до колѣ е нась сѣме и нихь, без нихь злога почетиѣ, ѡтложивьше, що би не било на невѣрȣ господинȣ кралȣ ȣгрьскомȣ. А се писа Дражеславь диѣкь своиѡмь рȣкомь малокористномь, родомь Бонћь, земла ми е мати, а ѡтьчьство ми е гробь, ѡть земле есмо, и ȣ землȣ ȣнидемо. И вьсе законе и повеле и писаниѣ, кое е ималь Дȣбровникь сь старѣмь господиномь с нашимь стрицемь з баномь Стѣпаномь и с неговѣми родители и с прародители, вьсега тогази потврьдисмо ми господинь бань Тврьтко.

Povelja bana Tvrtka I Kotromanića od 1.6.1366. godine, kojom potvrđuje prijateljstvo i privilegije koje je Dubrovačkoj republici izdao njegov stric i prethodnik na mjestu, ban bosanske banovine Stjepan.

Međutim, već u svojoj povelji od 11.8.1366. godine, kojom za zasluge u ratu protiv kralja Ludovika, nagrađuje vojvodu Vukca Hrvatinića županom Pliva s gradom Sokolom, on u svojoj intitulaciji ne spominje nikakav odnos s ugarskom kraljevskom krunom i piše "Ja rab Božji i svetog Grgura zvani gospodin ban Tvrtko, sin gospodina kneza Vladislava, a sinovac velikog i slavnog gospodina bana Stjepana, milošću božijom gospodin mnogim zemljama: Bosni i Soli i Usori i Donjim Krajima i Podrinju i humski gospodin..."[25] Ova povelja jasno dokazuje da je ban Tvrtko vrlo vješto i mudro ugušio pobunu bosanske vlastele i nastavio zadivljujući put izgradnje i stabilizacije Bosne kao najjače države na slavenskom jugu. Međunarodni kredibilitet bosanske države ban Tvrtko nastoji povećati poštivanjem ranije preuzetih obaveza, pa tako izdaje povelju dubrovčanima 1. juna 1367. godine, u kojoj potvrđuje privilegije koje je izdao njegov prethodnik ban Stjepan u kojoj, između ostalog, stoji: "... pridosmo u našu kuću u grad Dubrovnik i potvrdismo vjere s našom bratijom... u kojoj vjere bil s nami naš stric gospodin ban Stjepan..."[26]

Nakon što je ponovo zagospodario cijelom Bosnom, koristeći se povoljnim međunarodnim okolnostima, ban Tvrtko je svoj prvi veliki međunarodni uspjeh zabilježio na istoku u toku raspada nekadašnje velike Dušanove države. U savezu sa knezom Lazarom Hrebljanovićem, najjačim velikašem feudalne Srbije, pobijedio je Nikolu Altomanovića, pa je poslije podjele njegovih posjeda u granice bosanske države uključio Gornje Podrinje, Srednje i Donje Polimlje i sliv rijeka Piva i Tara. Ubrzo poslije toga, priključio je i Konavle, Dračevicu i župu Trebinje, čime je granica Bosne pomjerena do Boke Kotorske, a Bosni je pripojena i Raška, današnji Sandžak, središte srednjovjekovne nemanjićke države. Poslije ovakvih uspjeha i osjećaja snage, Tvrtko je rado prihvatio ideju da se okruni dvostrukom krunom: bosanskom Kotromanića i srpskom Nemanjića. Postoji jedna nebitna dilema oko toga gdje i kad i se on krunisao za kralja "Srbljem i Bosni i Primorju i Zapadnim stranam". Najvjerovatnije je da se to desilo u manastiru Mileševa kod Prijepolja u oktobru 1377. godine i od tada počeo "s Bogom kraljevati". Neki, pak, tvrde da se sve to desilo u bosanskoj "stolnoj" crkvi u Milama kod Visokog. Ovaj čin ima dalekosežne posljedice u historiji državnosti Bosne i Hercegovine, jer koliko god bila jaka i samostalna, svaka banovina sama po sebi pripada nekom i trebalo bi da priznaje nečiju vlast. S kraljevinom nije

[25] Povelja koja je izdata "pod gradom Prozorom u Rami", 11.08.1366. godine kao original na koži čuva se u biblioteci Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

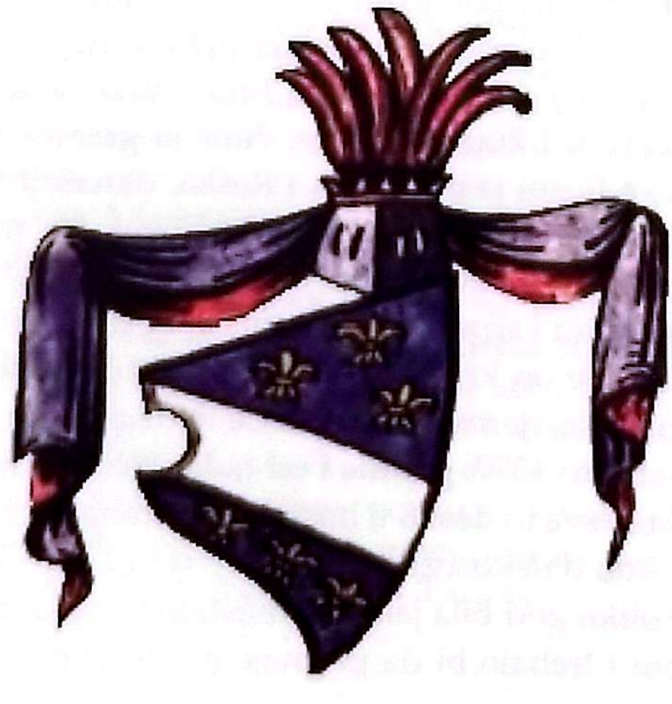
[26] Marko Šunjić, "Izvori za istoriju Bosne i Hercegovine (srednji vijek)", knjiga II, str. 176., Arhiv Bosne i Hercegovine.

tako. On je potpuno suveren u svojoj kraljevini, takav je slučaj i s kraljem Tvrtkom. Tim činom Bosna je i formalnopravno ušla u krug međunarodno priznatih država, jer je ovaj čin prihvatio i priznao i sam papa.

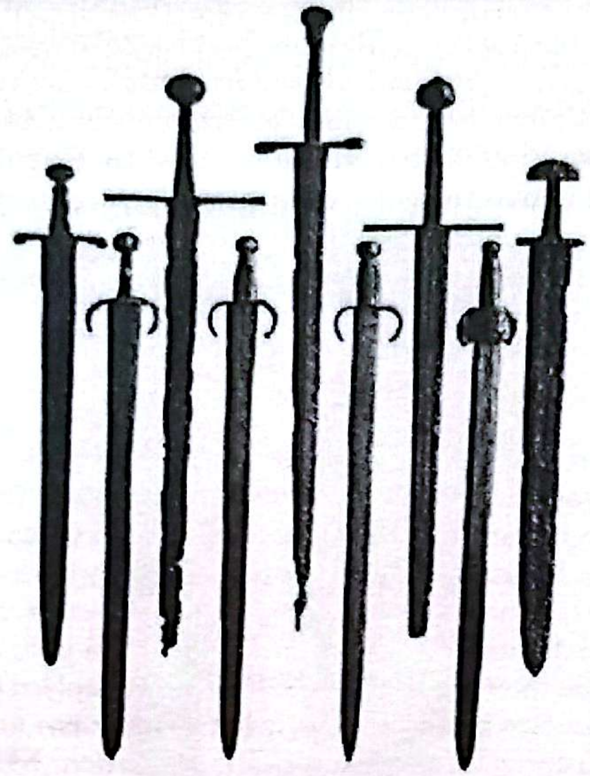

Prednja i zadnja strana velikog zlatnika kralja Tvrtka I Kotromanića.

Grb dinastije Kotromanić i kralja Tvrtka.

Za vrijeme vladavine kralja Tvrtka bosanska vojska je bila najmodernija vojska na cijelom Balkanu. Vojna obaveza u srednjovjekovnoj bosanskoj državi bila je utemeljena na ustanovi baštine (zemljišnog posjeda) koju je vladar davao vlastelinu, uz njegovu obavezu da se na njegov poziv vlastelin odazove s potrebnim brojem ljudi, zavisno o veličini baštine. Nije poznato koliko je trajala vojna obaveza, ali se osnovano pretpostavlja da je to bila trajna obaveza i da je Bosna tada bila organizirana kao vojničko društvo. Zbog stalnih ratova povećavao se značaj i uloga lokalnih feudalaca na uštrb centralne vlasti i sve do propasti države, vojska je bila skup feudalnih vojnih odreda. Ta vojska je polovinom 14. vijeka najčesće koristila jednosječne, dvosječne, jednoručne mačeve. Konjica je koristila male bosanske konje i srednjovjekovne oklope i štitove, kakve su koristile i druge vojske u to vrijeme. Mačevima i sabljama je bilo naoružano plemstvo koje je u rat išlo na konjima i zaštićeno oklopima i štitovima okruglog, trokutastog i štitastog oblika. Od ofanzivnog naoružanja koristili su bosanske lukove s jednom i dvije krivine i odgovarajuće strijele, ali i koplja različite veličine i dužine. Krajem 14. i početkom 15. vijeka u naoružanju bosanske vojske pojavljuju se i dvoručni dvosjekli mač, sablja i vatreno naoružanje. Prve vijesti o upotrebi vatrenog naoružanja u bosanskoj vojsci zabilježene su davne 1378. godine kada su, tada bosanski grad, Kotor napali venecijanski brodovi. Tada, 13. augusta te godine bosanska vojska je upotrijebila tri bombarde (topa) i uspješno odbranila grad. Upotreba vatrenog naoružanja u bosanskoj vojsci postaje sve češća. Tako je zabilježeno da je bosanska vojska u ratu protiv Stefana Lazarevića, koji se vodio oko Srebrenice 1426. godine, upotrijebila topove koji su se zvali Prašta i Humka. Hladno naoružanje: mačevi, štitovi, koplja i oklopi, uglavnom su se proizvodili u Bosni gdje je bio razvijen kovački zanat, ali se prvo vatreno naoružanje kao što su bombarde, topovi i prve vrste pušaka kupuju u Italiji, a zabilježeni su i pokloni od prijateljske Dubrovačke republike. Nije ostalo dovoljno podataka o unutrašnjem ustroju vojske i njenoj hijerarhiji. Na vrhuncu svoje moći, kralj Tvrtko je pokušao uvesti plaćeničku ili najamničku vojsku. Ovaj pokušaj je propao, vjerovatno zbog nedostatka novca.

Tipovi mačeva koji su korišćeni u srednjovjekovnoj Bosni (zbirka Zemaljskog muzeja Sarajevo)

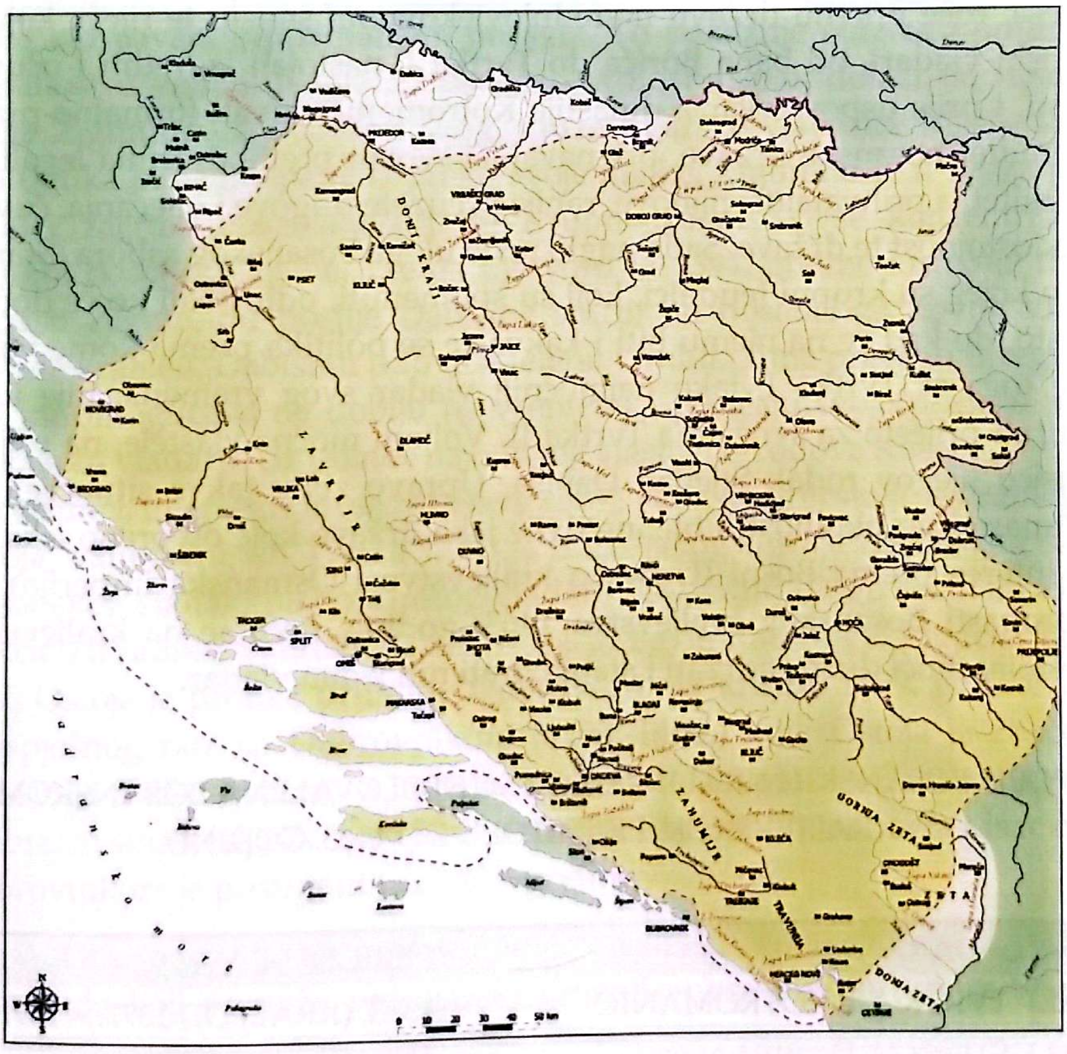
Mačevi koje je koristila bosanska vojska za vrijeme srednjovjekovne države [27].

Nakon smrti ugarskog kralja (1382. godine) izbijaju nemiri na područjima dalmatinske obale, te kralj Tvrtko koristi tu priliku i šalje bosansku vojsku u taj dio Dalmacije. Time preuzima potpunu kontrolu nad cijelom Dalmacijom, zajedno sa ostrvima i pripaja Bosni Split, Trogir, Šibenik, te ostrva Brač, Korčulu i Hvar. Izuzetak ostaje Zadar, koji se nalazio pod vlašću Venecije, čime Bosna postaje daleko najmoćnija država na Balkanu.

Međutim, osamdesetih godina 14. vijeka, u vrijeme najveće moći, nad Tvrtkovom Bosnom se nadvila velika opasnost. Na njenim istočnim granicama pojavili su se Turci Osmanlije koji su nešto ranije prenijeli svoju prijestolnicu u Jedrene s jasnim ciljem da nastave prodor na Balkan i dalje na Zapad. Prva provala Osmanlija u Bosnu zabilježena je u jesen 1386., pa u ljeto 1388. godine kod Bileće, kada bosanska vojska, kojom komanduje Vlatko Vuković, bilježi prvu pobjedu nad novim protivnikom. Već naredne godine, vjerovatno taj isti ili i jači odred bosanske vojske, pod istom komandom vojvode Vlatka Vukovića, učestvuje u veoma snažnom vojnom savezu kojeg,

[27] Iz kolekcije Zemaljskog muzeja BiH.

pored Bošnjana, čine i Srbi, Hrvati, Ugari, Grci i Albanci koji će se na Kosovu polju 28.06.1389. godine pokušati suprotstaviti nadolazećoj osmanskoj sili. Dalekosežnost kosovskog poraza nije shvatio ni sam kralj Tvrtko, iako se njegova vojska iz bitke vratila bez većih gubitaka, jer je sve do kraja te godine razne gradove, vladare i druge autoritete na Zapadu obavještavao o velikoj pobjedi. Međutim, stvarnost je bila sasvim drugačija. On već 1390. godine uviđa da, pored istrošenog Bizanta, 24 male državice iz njegovog okruženja, tako razjedinjene, ne mogu Osmanlijama pružiti efikasan otpor, pa se sve više okreće Zapadu. Međutim, svi njegovi planovi, stremljenja i želje prekinuti su njegovom smrću 1391. godine.

Kraljevina Bosna za vrijeme njenog prvog krunisanog kralja Tvrtka I Kotromanića (1377.-1391.).

TVRTKOVI NASLJEDNICI

Dok je prvi bosanski kralj Tvrtko I bio na vrhuncu moći, osjeća se jačanje krupnih velikaških porodica Hrvatinića, Kosača, Pavlovića i Hranića, ali i mnogih feudalnih porodica srednjeg sloja, koje se sve više petljaju u dvorske, odnosno političke poslove. Najjači među njima, Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Sandalj Hranić i Pavle Radinović na svojim ogromnim posjedima praktično vladaju potpuno samostalno, kao da imaju svoju državu. Oni su se toliko osilili da na tim posjedima preuzimaju i carine, rudnike, razne takse i novac koji po svojoj definiciji pripadaju kralju. U to vrijeme oni, radi vlastitih interesa, ruše pravnu državu u srednjovjekovnom smislu te riječi, koju su bosanski vladari, od bana Borića do Tvrtka I, nastojali izgraditi i očuvati. Oni su, i prije uspostavljanja dinastije Kotromanić, čuvali formalno-pravni kontinuitet bosanske države, priznavajući svojim prethodnicima legalitet i legitimitet, a prihvatajući njihove, ranije preuzete dugove i obećanja, čuvali i vjerodostojnost te države. Sada naglo raste uloga bosanskog sabora (Stanka) preko kojeg su krupni feudalci, koji su spomenuti, odlučivali ko će doći na prijesto, do kad će na njemu biti i kakva će se politika prema kome voditi. Zbog toga ni Tvrtko I, iako najmoćniji vladar svog vremena, nije uspio osigurati prijesto za svog sina Tvrtka II. Voljom moćne vlastele, na prijesto je zasjeo njegov rođak Stjepan Dabiša. Upravo zbog takve situacije, ali i međunarodnih okolnosti i blizine dvije jake države koje otvoreno iskazuju svoj interes prema Bosni (Ugarsko kraljevstvo i Osmanska imperija), sve do propasti Bosanskog kraljevstva 1463. godine, neće se na kraljevskom prijestolju moći duže zadržati i stabilizirati niti jedan vladar.

POPIS BOSANSKIH KRALJEVA KOJI SU STOLOVALI NA BOSANSKOM KRALJEVSKOM PRIJESTOLU DO 1463. GODINE

IME VLADARA	PERIOD VLASTI
KRALJ TVRTKO I KOTROMANIĆ	1353. (KRALJ OD 1377.)– 1391.
KRALJ STJEPAN DABIŠA	1391. – 1395.
KRALJICA JELENA GRUBA	1395. – 1398.
KRALJ STJEPAN OSTOJA	1398. – 1404. PRVI PUT
KRALJ STJEPAN TVRTKO II TVRTKOVIĆ	1404. – 1408. PRVI PUT
KRALJ STJEPAN OSTOJA	1408. – 1418. DRUGI PUT

KRALJ STJEPAN OSTOJIĆ	1418. – 1420.	
KRALJ STJEPAN TVRTKO II TVRTKOVIĆ	1420. – 1443.	DRUGI PUT
KRALJ STJEPAN TOMAŠ OSTOJIĆ	1443. – 1461.	
KRALJ STJEPAN TOMAŠEVIĆ	1461. – 1463.	POSLJEDNJI KRALJ

Poprilično nestabilna politička klima na bosanskim granicama nastupa između Ugarske i Osmanlija poslije Tvrtkove smrti 1391. godine. Novi bosanski kralj postaje Tvrtkov rođak Stjepan Dabiša koji gubi teritorije u Dalmaciji i Hrvatskoj, ali uspijeva da očuva državu stabilnom. Humska vlasteoska porodica Sankovići, župan Beljak i vojvoda Radič Sanković, pokušavaju prodati župu Konavli Dubrovčanima, ali ih kralj i bosanski sabor kažnjavaju oduzimanjem posjeda. To pokazuje izuzetnu unutrašnju stabilnost u zemlji. Najveća opasnost za Bosnu ipak dolazi od ugarskog kralja Žigmunda Luksemburškog, muža ugarske vladarice Marije koja je bila unuka bana Stjepana II preko svoje majke. Žigmund je u svojoj južnoj politici zacrtao bosansku krunu. Krupno plemstvo se koncentrisalo u odbrani bosanske krune. Prema ugovoru iz 1394. godine kruna je trebala pripasti Žigmundu poslije Dabišine smrti, no Bosanci za novog vladara dovode kraljicu, Dabišinu udovicu Jelenu Grubu. Time prave interregnum[28] koji im omogućava da dobiju na vremenu i pojačaju svoje pozicije prema ugarskom vladaru. Uz pomoć najodanije vlastele iz rodova Kosače, Pavlovići i Hrvatinići, interregnum se završava 1398., kada na prijestolje dolazi Stjepan Ostoja, vanbračni sin Tvrtka I. To je doba jakog uticaja bosanskog sabora (bosanskog stanak) na bosanskog vladara. Istaknutu ulogu imali su Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Sandalj Hranić Kosača, Pavle Radinović i tepčija Batalo. Kralj Ostoja je prodao primorje Dubrovčanima krajem 1399. godine. Zbog neuspješnog rata sa Dubrovnikom (1403.-1404.) kralj Ostoja je zbačen sa prijestolja 1404. godine, a novim kraljem je imenovan Tvrtko II, drugi vanbračni sina kralja Tvrtka I Kotromanića. Zbog spora oko sela Lisac mir sa Dubrovnikom je postignut tek 1405. godine.

Ova smjena na bosanskom prijestolju izaziva reakciju ugarskog kralja Žigmunda koji pomaže prougarski orijentisanom bivšem kralju Stjepanu

[28] Interregnum ili međuvlašće razdoblje je između kraja vladavine jednog vladara i početka vladavine sljedećeg. Pojam interregnum stvoren je spajanjem latinskih riječi inter i regnum koje znače između i kraljevanje. Interregnum se tokom historije najčešće događao nakon kraljeve smrti, kada se dovodilo u pitanje nasljeđivanje prijestolja. U papinskoj državi interregnum je i danas politička konstanta pošto nakon završetka jednog pontifikata postoji prijelazno razdoblje tokom kojeg se bira novi papa. Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Interregnum.

Ostoji. Žigmund je uspio da djeluje i na Tvrtka II, ali nastao je novi preokret u kojem je 1409. godine na vlast opet došao Stjepan Ostoja. Mada se od 1386. godine prati osmansko prisustvo u srednjovjekovnoj Bosni, te u brojnim drugim upadima koji su bili različitog intenziteta i značaja, tek su događaji iz sredine druge decenije 15. vijeka označili njihov aktivniji politički angažman. Radi svojih interesa, Osmansko carstvo podržava bosansko plemstvo predvođeno Tvrtkom II. Političke opcije razrješenje imaju u 1415. godini u Lašvanskoj bitki. Osmanlije su time postali uz Ugarsku najvažniji faktor u daljoj političkoj historiji bosanske države. Nalazeći se između ove dvije sile, bosanski vladari su uspješno odolijevali različitim pritiscima. Uprkos osmanskom uspjehu politička opcija Tvrtka II ipak nije prošla 1415. godine. Svu težinu sukoba primio je knez Pavle Radinović, koji je podržavao Tvrtka II. On je ubijen, a Tvrtko II će na šansu čekati još neko vrijeme. Poslije smrti Stjepana Ostoje, vladarem je postao njegov sin Stjepan Ostojić. Konačno je 1420. godine kralj Tvrtko II ponovo preuzeo bosansko prijestolje. Nedugo potom i sam kralj Tvrtko II postaje saveznik Ugarskoj jer je trebao ugarsku pomoć protiv pobune bosanskih plemića i Radivoja Ostojića, sina bivšeg kralja Ostoje, koji uz osmanlijsku pomoć ovladavaju većim dijelom Bosne u periodu od 1433. do 1435. godine. Tvrtko ostaje na vlasti sve do smrti 1443. godine, a njegovu vladavinu karakterizira dalji razvoj privrede i gradova te jačanje uticaja franjevaca u Bosni.

KULTURA I UMJETNOST U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI

Srednjovjekovna Bosna svoj kulturno-umjetnički izraz razvija u širokom spektru raznovrsnih strujanja koja su zahvatala istočnu jadransku obalu kroz njen milenijski period. Jaki obrisi ilirske, rimske i germanske kulture u polazištu stopili su se sa slavenskom kulturom kroz neposredne dodire u ranom srednjem vijeku. Ovo šarenilo izrazito usložnjava prisustvo jake franačke, bizantske, ugarske i mediteranske kulture koja kroz razvoj srednjovjekovne bosanske države i društva ima značajan upliv i uticaj na bosanskom području. U svom tom šarolikom susretu i primjeni različitih kulturnih i umjetničkih uticaja, u Bosni se razvija i domaća, bosanska kulturna baština koja, pored primjene visokorazvijenih stranih uticaja, stvara odlike i osobenosti svoga vlastitog kulturnog izraza i stila. Prepoznatljivo, proizvodi bosanskog stila, rađeni na bosanski način, naročito u kamenu i metalu, proširili su se i izvan granica bosanske srednjovjekovne države u Dubrovniku, Veneciji, Đenovi i drugim evropskim državama. Do danas se

očuvao reprezentativni primjerak tog umjetničkog stila, glasovita posuda Sanka Miltenovića, kaznaca bosanskog kralja Tvrtka I Kotromanića, izrađena u Bosni u prvoj polovini 14. stoljeća.[29] U raznim poznatim muzejima u svijetu, ali i našem bližem okruženju čuvaju se primjerci posuda, kopči za pojas, mačeva, bodeža, ogrtača, itd., koji su urađeni u ovom stilu ili se taj umjetnički stil miješa sa drugim kulturnim uticajima koji su imali dodira sa bosanskim prostorom. Bezbroj je primjeraka ovog stila pronađeno u arheološkim iskopavanjima za vrijeme austrougarske uprave, ali su oni bili izloženi bespoštednoj pljački umjetničkog blaga naše zemlje, a spomen na ove vrijedne artefakte očuvali su se kroz brojne zapisnike, crteže, ali i naučne radove naših i stranih stručnjaka.[30]

Sankova posuda: Preuzeto iz navedenog rada M. Wenzel, str. 86.

[29] Ova posuda od pozlaćenog srebra danas se čuva u "Metropoliten muzeju" u New Yorku u Zbirci Cloisters inv. br: 47-102-44.

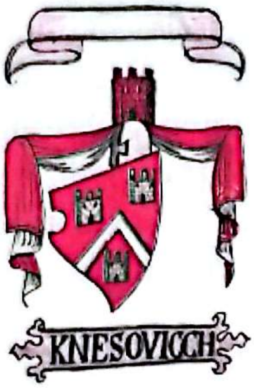
[30] Marian Wenzel, "Bosanski stil na stećcima i metalu", "Sarajevo-Publishing", Sarajevo, 1999. Fundusi Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine.

Razvoj pismenosti u Bosni, gdje se primjenjivao bosanski, grčki, latinski i italijanski jezik, te glagoljica i ćirilica (bosančica), pored onovremene uobičajene prepisivačke djelatnosti, apokrifnih tekstova kojima se iskazivala kritika kršćanstva i drugačije viđenje svijeta, ponudio je i proizvode domaće bosanske književnosti. Humačka ploča pokazuje odsjaj ranosrednjovjekovne pismenosti, a izvanredni primjerci poput Hvalovog zbornika pokazuju interes bosanske feudalne sredine za izuzetnim umjetničkim i estetskim vrijednostima onoga vremena. Viteški turnir u Budimu 1412. godine, pripadništvo bosanske vlastele čuvenom Zmajevom redu kao i razvoj muzičke kulture, pokazuje praćenje najvažnijih tokova ritersko-dvorske kulture u Evropi. Razvoj bosanske heraldike stvorio je izvanredne primjerke grbova i pečata kojima su se okruživali bosanski vladari i vlastela. To najvjernije pokazuju pečati bosanskih vladara, dekoracije na kovanom novcu od srebra i zlata, slika Hrvoja Vukčića Hrvatinića, ali i grbovi bosanskih feudalnih velikaških porodica sačuvani u Grbovniku koji se kroz vijekove čuvao i danas čuva u Franjevačkom samostanu u Fojnici. Iako postoje razne priče o dopuni i preredi ovog Grbovnika, već prvi pogled na njega ukazuje na to da je ovo jedinstven spomenik heraldike u ovom dijelu Evrope i da sličan ovom ne postoji kod naših susjeda. Nema razloga da se ne složimo s ocjenom jednog od najznačajnijih američko-britanskih medijavelista gospođe Marian Wenzel koja kaže: "Osnovana je, dakle, nada da je moguće ustanoviti određena stilska mjerila radova iz Bosne iz vremena kad ona, kako nam arhivski podaci kazuju, i sama postaje kulturna sila, za razliku od Srbije, koja se otprilike u to vrijeme pretvara u otomanskog vazala." [31]

Može se, bez ikakvog pretjerivanja, reći da se u sednjovjekovnoj bosanskoj državi razvio poseban stil života koji je izrodio i zaseban pravac u srednjovjekovnoj evropskoj kulturi. Taj kulturni napredak podstican je snažnim političkim i privrednim razvojem, ali i teritorijalnim širenjem koje je, prirodno, pratio i porast trgovine i gradova i gradskih naselja. Uz te gradove, zbog čestih upada stranih, uglavnom, pljačkaških vojski grade se tvrđave, tako da se dobio čitav niz "tvrdih gradova" istog tipa – sa tvrđavom, obično na uzvišenju, za potrebe odbrane i podgrađem za civilni život, u kojem se razvijaju zanati, trgovina i druge privredne aktivnosti, priređuju sedmični ili povremeni sajmovi na kojima se susreću ljudi i razmjenjuje roba. Takva mjesta su bila: Fojnica, Kreševo, Visoki, Goražde, Konjic, Prozor, Blagaj, Ječeč, Foča, Livno, Uskoplje, Vesela Straža kod Bugojna , Janjići kod Zenice, Srebrenik, Soli (Tuzla), Vrbas (Banja Luka), Olovo, Srebrenica, Cernica kod

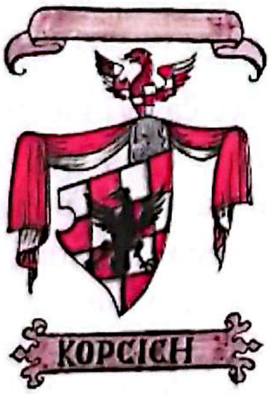
[31] Marian Wenzel, Isto, str. 87.

Gacka, Usora, Zvornik, Bihać, trg Drijeva na Neretvi, Brštenik kod Opuzena (danas u Hrvatskoj), Prači, Nerezima kod Čapljine i nizu drugih mjesta, od kojih se nekim na terenu gubi svaki trag.

KNEŽEVIĆ

Kneževići su ugledna kneževska obitelj iz XIII. stoljeća. Andrija Knežević se spominje godine 1370. u dvorskoj službi kod bana Tvrtka. Godine 1398. spominje se Andrija Knežević kao gospodar Gračaca, Soli, Kamena i kao vojvoda nad tisuću vojnika. Toma Knežević (+1451.) istakao se kao branitelj Bobovca. On je sagradio crkvu i samostan u Kreševu. Jakov Knežević prati kraljicu Katarinu u Italiju. Mihael Knežević imao je za ženu Anu iz kneževske obitelji Ohmučevića. Augustin Knežević bio je oženjen sa Ivanicom Šestokrilović. Ova kneževska obitelj ostala je u Bosni i nakon pada bosanskog kraljevstva i granala se.

KOPČIĆ

U Borelijevem grbovniku nabraja se nekoliko bosanskih plemičkih obitelji koje su prešle na Islam. Među njima je i pl. obitelj Kopčić. Za vrijeme turskih navala na Ugarsku (1525. - 1542. istakli su se Džafer - beg i Murat - beg Kopčić. Od sultana Sulejmana II dobili timar u okolici Rame, koji i sada nosi njihovo ime - Kopčići.

KOPJEVIĆ

Četiri koplja na štitu Kopjevića pokazuje odakle dolazi ime ove pl. obitelji i kakvu su službu vršili njezini najstariji članovi. Prvi od Kopjevića spominje se dvorski knez Radić Kopjević u službi velmože Radoslava Pavlovića gospodara Podrinja sa sjedištem u tvrdom gradu Borču. Uz Radića spominje se i Ozrin Kopjević župan kneza Pavla. Iz ovih podataka se vidi da je plemićka obitelj Kopjevića živjela u 15. stoljeću.

Grbovi nekih srednjovjekovnih feudalnih porodica iz Fojničkog grbovnika.

Arhitektura srednjovjekovne Bosne izraz nalazi u odbrambenim tvrđavama, dvorovima vladara (poput veličanstvenog Bobovca, Blagaja i Jajca) i velmoža kao ljetnim i zimskim rezidencijama, ali i u uobičajenoj stambenoj kulturi svakodnevnice prožete sve većom upotrebom kamena kao građevinskog materijala koji znači uznapredovali status sredine. Kao i u drugim evropskim sredinama, preovladavaju romanika i gotika. Najvažniji statusni simbol kulturnog i umjetničkog izraza srednjovjekovne Bosne prepoznaje se u stećcima, nosiocima još uvijek živog, zanimljivog i zagonetnog izraza u životu kulture i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Ogroman broj nekropola sa očuvanih preko 50.000 stećaka, sa svojim raznovrsnim oblicima, simbolima, ukrasima, epigrafskim porukama, te svojim umjetnicima i danas svjedoči o tom neprolaznom vremenu (Radimlja, Boljuni i druge).

DOBA KRALJA STJEPANA TOMAŠA OSTOJIĆA

Godine 1443. bosansko plemstvo na saboru Rusaga bosanskog postavlja na vlast kralja Stjepana Tomaša Ostojića. Najmoćniji bosanski plemić na teritoriji jugoistočne Bosne, Stjepan Vukčić Kosača, odbija u početku priznati Stjepana Tomaša za novog kralja Bosne, što je rezultiralo sukobom unutar Bosne po tome pitanju, a taj sukob okončava 1446. bračnom vezom bosanskog kralja s Katarinom Kosačom, kćerkom moćnoga vojvode. Stjepan Vukčić Kosača ipak nastavlja vrlo jak uticaj na svom posjedu što potvrđuje činjenica da 1448. godine uzima titulu hercega, po kojoj će ovaj dio Bosne biti prozvan Hercegova, odnosno Hercegovina. Osmanska ekspanzija tjera kralja Tomaša da 1450. godine zatraži vanjsku pomoć, te se obraća papi po tom pitanju, koristeći činjenicu da je papa pokazivao veoma veliko zanimanje za Bosnu u to vrijeme, prvenstveno zbog franjevaca koji u to vrijeme, na čelu s Vikarom od Bosne po imenu Jakob Markijski, nastoje uspostaviti katoličku dominaciju, uz napomenu da je kralj Tomaš 1445. godine prešao na katoličanstvo, što je papa želio u potpunosti iskoristiti. Također, papa je bio opsjednut i pitanjem Crkve bosanske, optužujući je, po ko zna koji put, za herezu, tako da 1459. godine kralj Tomaš pristaje na papin zahtjev da započne progoniti heretike u Bosni.

PROGONI PRIPADNIKA CRKVE BOSANSKE I OSMANLIJSKO NADIRANJE

Kralj Tomaš saziva starješine Crkve bosanske i nudi im veoma skučen izbor: ili da prihvate katoličanstvo ili će biti protjerani iz Bosne. Prema kasnijim papinim zapisima, njih oko 2.000 pristaje da pređe na katoličanstvo, a od ostalih, koji ne prihvatiše, oko četrdeset hiljada njih se sklanja na prostoru južne Bosne, na prostoru Huma i nalaze zaštitu u okrilju bosanskog vojvode Stjepana Vukčića Kosače koji je i sam bio krstjanske vjere, o čemu postoji i detaljan opis koji je zabilježio tadašnji papa Pije II koji kasnije u svojim spisima piše:

"Kralj Bosne, da opere ljagu što je Osmanlijama predano Smederevo i da dadne dokaz svoje kršćanske vjere, ili, kako mnogi drže, potaknut pohlepom za novcem, prisilio je manihejce (bosanske krstjane), kojih je bilo mnogo u njegovu kraljevstvu, da se isele iz kraljevstva, ostavivši svoju imovinu, ako neće primiti Kristovo krštenje. Oko dvije hiljade pokrstilo ih se, a oko četrdeset hiljada ili malo više, koji su se tvrdoglavo držali zabluda, pobjegli su Stjepanu (Vukčiću Kosači), vojvodi bosanskom, svome drugu u nevjeri."[32]

[32] Mehmedalija Bojić, "Historija Bosne i Bošnjaka", "Šahinpašić", Sarajevo, 2001.

PAD BOSANSKE KRALJEVINE

Za novoga kralja Bosne 1461. godine biva postavljen Stjepan Tomašević, sin kralja Stjepana Tomaša. On se suočava s jakom prijetnjom od osmanskih osvajača i njihovim pretenzijama prema Bosni. Uzaludno upućuje apel za pomoć u odbrani od Osmanskog carstva. Ugarski kralj obećava pomoć Bosni 1462. godine, poslije čega kralj Stjepan Tomašević odbija platiti danak Osmanskog carstva, kojeg je Kraljevina Bosna bila dužna plaćati Otomanskom sulatanatu po ranijem ugovoru. Time jednostranim potezom, uzdajući se u pomoć katoličke Evrope, kralj Stjepan Tomašević provocira osmanskog sultana Mehmeda II el Fatiha i praktično izaziva vojni napad njegove moćne vojne mašinerije. Zahvaljujući ranije uspostavljenom Bosanskom krajištu i jakom uporištu Vrhbosna u Sarajevskom polju, Osmanlije su mogle vrlo brzo izvesti intervenciju u Bosni. Već sljedeće, 1463. godine, velika osmanska vojska pod komandom sultana Mehmeda II ulazi u Bosnu

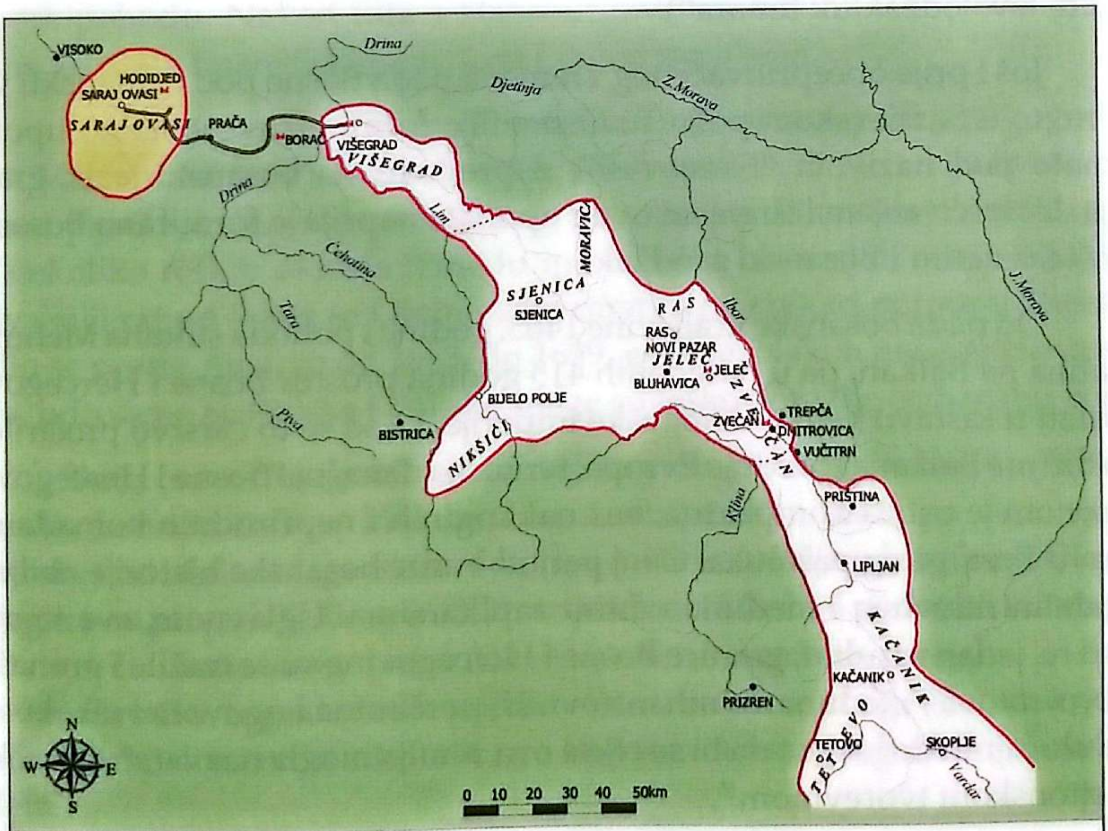

Bosanski prijestolni grad Bobovac danas.[33]

[33] Izvor: www. visitmycontry.ne

U snažnom osmanskom naletu jedan za drugim padaju bosanski kraljevski gradovi, pa i kraljevska tvrđava Bobovac, 20.06.1463. godine. Kralj Stjepan Tomašević bježi na zapad u grad i tvrđavu Ključ. Opkoljen osmanskim snagama, odlučio je da se preda, nakon čega je pogubljen u Jajcu. Izdata i ostavljena od katoličke Evrope koja je bosanskog kralja nagovorila da raskine ugovor o plaćanju dogovorenog poreza za mir, prepuštena sama sebi i milosti i nemilosti ondašnje najjače vojne sile na svijetu, uništena je srednjovjekovna bosanska država.

Iz prikazanog razvoja najznačajnijih vojnih, političkih i kulturoloških procesa u srednjem vijeku može se zaključiti da je naučno potpuno neosnovano tvrditi da je samostalna Bosna "turska tvorevina", kako je to često ponavljao Franjo Tuđman, jer je ona, potpuno samostalno, bez ičijeg tutorstva sa strane, za vrijeme svojih srednjovjekovnih banova i kraljeva izvela vlastiti politički, privredni i kulturološki razvoj koji je bio osnova za očuvanje bosanske posebnosti sve do današnjih dana.

Bosansko krajište 1455. godine i prodor osmanskog uticaja na teritoriju Kraljevine Bosne.

ŠIRENJE OSMANSKOG CARSTVA NA PROSTOR BOSANSKE KRALJEVINE

Širenje Osmanskog carstva u Evropu, sredinim 15. vijeka, doveo je ovu narastajuću silu i na granice bosanske kraljevine. Nemoguće je i zamisliti da se mala i uzorna kraljevina suprotstavi onoj sili protiv koje se nisu mogle nositi ni mnogo jače, pa čak i udružene evropske feudalne države. Bez političke volje zapada da pomogne, rezultat je na kraju poznat - propast bosanske kraljevine i uništenje kraljevske porodice Kotromanić. Samostalni politički, privredni i kulturni razvoj je prekinut i Bosna i Hum, odnosno Hercegovina postale su samo jedna od pokrajina Osmanskog carstva. U tom i takvom carstvu položaj Bosne se razlikovao od drugih jer je do kraja osmanske uprave nad Bosnom ovom zemljom upravljalo čak 65 namjesnika domaćeg porijekla. Ekonomski sistem se također razlikovao jer se jedino ovdje i u Albaniji timar, sitni feudalni zemljišni posjed, mogao naslijediti (sistem tzv."odžakluk timara").

Još i prije općeprihvaćenog vremena pada Bosne pod osmansku vlast i upravu, u Sarajevskom polju su Osmanlije formirali svoje stalno uporište poznato pod nazivom "Sarajovasi", u prevodu na bosanski jezik grad u polju. Učvršćivanjem i širenjem ovog uporišta naprije je formirano Bosansko krajište, a zatim i Bosanski sandžak.

Od pada bosanske kraljevine 1463. godine i pohoda sultana Mehmeda el Fatiha na Balkan, pa u naredanih 415 godina prostor Bosne i Hercegovine će ostati u sastavu velike Osmanske imperije. I kad se to carstvo proširilo na prostorima Balkana i Srednje Evrope, teritorija današnje Bosne i Hercegovine, uglavnom je ostala kompaktna, bez nakaradnih i neprirodnih komadanja u sastavu Bosanskog pašaluka. Ovaj period burne bosanske historije obilježen je stalnim ratovima i međunarodnim zaplitanjima. Uglavnom, sve se može svesti na jedan rezultat: granice Bosne i Hercegovine su se tražile i pronašle u bezbroj ratova i međunarodnih mirovnih sporazuma i ugovora i nikako nisu plod slučajnih dogovora da bi se cijela ova zemlja mogla nazvati "vještačkom ili dejtonskom tvorevinom".

BOSANSKI PAŠALUK 1606. – 1815. GODINE

Historija Bosne u 17. i 18. vijeku ispunjena je velikim ratovima. U to vrijeme otomanski vojni sistem, feudalne konjice i regrutacija putem devširme zastarijevaju i sve to se odrazilo na opće stanje u Bosni. Modernije evropske armije više koriste plaćeničke vojske, pješadiju i artiljeriju i poslije neuspješne opsade Beča 1697. godine otomanska vojna sila u Evropi gubi inicijativu. Zbog stalnih ratnih napora, centralna vlast uvodi čitav niz novih poreza kojima osiromašuje stanovništvo po pokrajinama. Ovo pravilo, naravno, vrijedi i za Bosanski pašaluk. Porezi u gotovini što ih je skupljala središnja vlast, poznati pod nazivom avariz, koji su do tad bili tek iznimke, sad su postali redovna obaveza. Korupcija se povećala, a red i vladavina po ondašnjim zakonima su slabili. U Bosni su ipak prilike bile nešto sređenije nego na susjednom otomanskom teritoriju u Srbiji, ali je ipak bilo nemira u 18. vijeku. Najmanje svaki drugi naraštaj sudjelovao je u nekom velikom ratnom pohodu. Nakon rata s Habsburgovcima od 1593. do 1606. godine, Bosna je ostala finansijski iscijeđena i vojno iscrpljena.

U četrdesetim godinama 17. vijeka, Turci su se zapleli u dugogodišnji rat s Mlečanima koji je okončan tek 1669. godine. To je uključivalo česte vojne i pljačkaške upade s mletačkog teritorija na dalmatinskoj obali, a bilo je i nekoliko teških okršaja između mletačkih i bosanskih oružanih snaga. Najvažniji rat od kojeg se Otomansko carstvo nije nikad potpuno oporavilo vodio se protiv Austrije od 1683. do 1699. godine. Nakon neuspješne opsade Beča, udružene austrijske i poljske snage su teško porazile osmansku vojsku.

Turci su u Beogradu ubili velikog vezira koji je bio na čelu tog pohoda. Između 1684. i 1687. godine Austrijanci su malo po malo vraćali kontrolu nad cijelom Ugarskom i otjerali hiljade spahija i drugih muslimana. Izbjeglice su preplavile Bosnu. Za to vrijeme su i Mlečani poduzeli niz napada na teritoriju Bosanskog pašaluka. Međutim, osmanska vojska je odbila glavne mletačke napade 1685. godine, ali su oružane snage Habsburgovaca protjerale muslimane iz Like u Bosnu koja je bila najzapadniji dio bosanskog ejaleta.

Do 1687. godine otprilike 30.000 muslimana pobjeglo je iz Like, a njih 1.700 koji su ostali silom su preobraćeni na katoličku vjeru.[34]

[34] Alexandre Popovic, "L'islam Balkanique Les Musulmans Du Sud-est Européen Dans La Période Post-ottomane", 2009., str. 259.

Ovaj priliv izbjeglica sa svih strana uveliko je utjecao na broj i sastav bosanskog naroda. Po nekim procjenama računa se da je nakon tog rata čak oko 130.000 izbjeglica stiglo u Bosnu.[35] Najviše je među njima bilo muslimana iz Slavonije - bilo onih koji su se prvobitno bili doselili iz Bosne na sjever, bilo Hrvata koji su za dugotrajne turske vladavine bili prešli na islam. Neki od tih izbjeglica, pogotovo spahija koji su sve izgubili, bili su ogorčeni ljudi koji su sa sobom donijeli osjećaj snažne ljutnje na evropsko kršćanstvo.

Godine 1689. austrijska vojska je pregazila Bosnu i prodrla u Srbiju, čak do Kosova, a mnogi su Srbi iskoristili priliku da ustanu protiv osmanske vladavine.

Neko se vrijeme činilo da će Osmanlije izgubiti svu vlast na Balkanu, ali su već sljedeće godine Osmanlije opet istjerali Austrijance pokazavši čudesnu mogućnost obnove snage i moći. Međutim, mnogi pravoslavci dočekali su raširenih ruku povratak Osmanlija pošto su u međuvremenu bili iskusili revnost austrijskih katoličkih svećenika. Slijedilo je razdoblje u kojem su stvari praktički stajale na mrtvoj tački.

Princ Eugen nanio je težak poraz Osmanlijama u bici kod Sente, u tadašnjoj južnoj Ugarskoj, u septembru 1697. godine. A onda je, neobično brzo, nastavio napredovati sa svega 6.000 ljudi sve do samog srca Bosne.

Dana 22. oktobra njegova vojska stigla je do Sarajeva, koja je lokalne odbrambene snage zatekla potpuno nespremne za borbu. U svom vojnom dnevniku princ Eugen je ovako opisao ono što se dogodilo u sljedeća dva dana:

"Na dan 23. oktobra rasporedio sam jedinice na uzvisini koja dominira samim gradom. Odatle sam uputio pojedine odrede da poharaju grad. Osmanlije su već bili sklonili najvrednije stvari, ali su svejedno ostavili za sobom veliku količinu svakojake robe. Pred večer je grad planuo. Inače se nalazi na široku prostoru i potpuno je otvoren; ima 120 lijepih džamija. Sutradan sam još ostao u Sarajevu. Prepustili smo grad i svu okolicu vatri. Naš jurišni odred koji je progonio neprijatelja vratio se s bogatim plijenom i mnogo žena i djece, nakon što su pobili svu silu Osmanlija. Kršćani nam jatimice dolaze i mole za dopuštenje da se sklone u naš tabor sa svojim stvarima jer žele napustiti ovu zemlju i poći s nama. I ja se nadam da ću povesti sve kršćane iz ove zemlje i prebaciti ih preko Save."

[35] Srećko M. Džaja, "Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463. - 1804.", (s njemačkog preveo Ladislav Z. Fišić), "Svjetlost", Sarajevo, 1992., str. 81.

Pohod princa Eugena Savojskog na Bosnu i razaranje Sarajeva pokazuju svu nemoć Osmanske imperije u to vrijeme, odnosno ukazuje na neminovnost povlačenja sa prostora Balkana, ali na kraju i propasti tog moćnog i velikog carstva.

Karlovački mir (sklopljen u Sremskim Karlovcima, sjeverozapadno od Beograda, nedaleko od Novog Sada) kojim je okončan rat 1699. godine, potvrdio je da se Otomansko carstvo povlači iz Evrope. Rezultat ovih ratnih zbivanja je uspostavljanje granica Bosanskog pašaluka na zapadu na rijeci Uni, a na sjeveru na Savi.

U idućem vijeku Bosna je na jugozapadu graničila s Mletačkom Republikom s kojom se zaplitala u nove ratne sukobe u kojima je, uglavnom, gubila teritorije.

Požarevačkim mirom 1718. godine Austrija je dobila pojas bosanskog teritorija južno od tradicionalne granice, rijeke Save. Dalmacija pod mletačkom vlasću se proširila prema unutrašnjosti i dostigla crtu koja je odonda manje-više ostala jugozapadna granica Bosne.[36]

U tom ratu još jedan val muslimanskih izbjeglica zapljusnuo je Bosnu. Posljedice ovih teških ratnih naprezanja bile su opće siromašenje stanovništva i haranje kuge u više navrata.[37]

Kad su Austrijanci prekršili Požarevački mir 1736. godine i prodrli u Bosnu, sigurno su se bili ponadali da će je brzo osvojiti. Ali, malo prije toga, bio je postavljen za namjesnika u Bosni neobično energičan i odrješit čovjek, Ali-paša Hećimović, koji je vrlo vješto i odlučno organizirao odbranu.[38]

Sljedeće dvije godine ratovanja potukao je austrijsku vojsku u bitkama kod Ostrovice, Banje Luke i Beograda, a mirovnim ugovorom koji je zatim sklopljen (Beogradski mir 1739. godine) Austrijanci su se odrekli čitavog teritorija južno od Save. Tim Ugovorom utvrđena je sjeverna granica države Bosne i Hercegovine.

Ovim mirovnim ugovorom osiguran je jedan rijetko duži, u historiji Bosne i Hercegovine, gotovo nestvaran period mira. Skoro 50 godina nakon toga nije bilo upada strane vojske u Bosnu.

Nakon velike pobune u Mostaru 1748. godine, u kojoj su čak i janjičari

[36] Taj dio bosansko-mletačke granice je utvrđen u razdoblju od 1721. do 1733. godine.

[37] Adem Handžić, "Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-Pasa", Orijentalni institut u Sarajevu, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, Sarajevo, 1955., str. 144-145.

[38] Isto, str. 152-163.

sudjelovali, slijedile su u idućih nekoliko godina i druge pobune zbog velikih nameta u Bosni.[39] I muslimanski seljaci su se bunili zbog promjena u sistemu zakupa zemlje.

Napokon je novi namjesnik u Bosni, Mehmed-paša Kukavica, primio od sultana ferman u kojem je stajala samo jedna rečenica: "Bosna se mora iznova osvojiti."[40] Namjesnik je postupio poslušno i efikasno. U Bosni je uspostavio mir, iako je Mostar bio i dalje središte nezadovoljstva i otpora. Godine 1768. paša je morao poslati jaku vojsku na Mostar da ga pokori. Međutim, za razliku od nekih masovnih pobuna u četrdesetim godinama 18. vijeka, ovaj je otpor dolazio od uglednih muslimana koji su nastojali zaštititi svoje porezne olakšice.[41]

Sljedeći rat protiv Austrije, koji je započeo 1788. godine, imao je ozbiljnije političke razloge i motive od prethodnog. Austrijski car Josip II i ruska carica Katarina Velika sporazumjeli su se da preotmu Osmanlijama balkanske zemlje i podijele ih između sebe. Tako je došlo do geopolitičke podjele interesa na Balkanu, što je na kraju dovelo do austrijske okupacije Bosne 1878. godine. Car Josip II pokazao je da ne misli samo na osvajanje nego i na vladavinu kad je na početku rata izjavio da jamči slobodu vjeroispovijesti svim muslimanima koji odmah polože oružje.[42]

Nastojeći pridobiti na svoju stranu bosanske katolike (od kojih su neke doveli i na studije u Zagreb), Habsburgovci su se još nadali da će u Bosni izbiti opći ustanak bosanskih kršćana.[43] Na početku 1788. godine austrijske su jedinice stupile na bosansko tlo, ali im se nisu ispunili snovi da će biti dočekani kao oslobodioci. Manji broj Bosanaca dobrovoljno se pridružio austrijskoj vojsci. Ipak, i bosanski kršćani i muslimani pružili su žilav otpor Austrijancima u prednjem pojasu odbrane, pa je austrijska vojska zaglibila u petomjesečnoj opsadi tvrđave u Bosanskoj Dubici, zbog toga je taj rat ostao i zabilježen u bosanskoj historije pod imenom Dubički rat. Sljedeće godine Austrijanci su se bolje pripremili pa su pregazili veći dio Bosne i prodrli duboko u Srbiju. Ali opet je uslijedio nagovještaj načina na koji će

[39] Muhamed Hadžijahić, "Die Kämpfe der Ajane in Mostar bis zum Jahre 1833. ", in: Südost-Forschungen 28, 1969., str. 130.

[40] Avdo Sućeska, "Osmanlı imparatorlugunda Bosna", Prilozi za Orijentalnu Filologiju Vol. 30, Orijentalni İnstitut u Sarajevu, Sarajevo, 1991., str. 441.

[41] Muhamed Hadžijahić, "Die privilegierten Städte zur Zeit des osmanischen Feudalismus", Sudost-Forschungen, 1961., str. 156.

[42] Srećko M. Džaja, "Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463. - 1804.", (s njemačkog preveo Ladislav Z. Fišić), "Svjetlost", Sarajevo, 1992., str. 98.

[43] B. Jelavich, "History of the Balkans", tom 1, str. 90.

se problemi sređivati u 19. vijeku. Težnje Austrije i Rusije nije zapriječila otomanska vojna moć, nego diplomatski i politički pritisci drugih evropskih velesila. Godine 1791. Austrija je pristala vratiti sve što je bila osvojila u Bosni i Srbiji; za uzvrat je sultan dodijelio austrijskom caru službeni naslov "zaštitnika" kršćana pod otomanskom vlašću.

Nakon Napoleonovih prvih pobjeda nad Austrijom, Francuzi su zauzeli (1805. godine) Mletačku i Dubrovačku Republiku, Istru i Dalmaciju i tako je nastala francusko-bosanska granica. Većina evropskih velesila željela se dodvoriti Otomanskom carstvu iz strateških razloga. Napoleon je poslao pomoć sultanu da suzbije bunu u Srbiji, a Francuzi su se još direktnije upleli u lokalni spor u Hercegovini 1808. godine, uputivši manji vojni odred u pomoć hercegovačkom paši hadži Mehmed-begu Rizvanbegoviću koji je bio opkoljen u tvrđavi Hutovo nakon svađe sa svoja dva brata oko nasljedstva.

Kad su se 1813. godine Francuzi povukli iz "Ilirskih provincija", Austrijanci su u njima ponovo preuzeli vlast. Istovremeno su se nastavili uobičajeni prekogranični upadi i incidenti.

Krajem 16. vijeka u Bosanskom pašaluku se rađa i razvija institucija "kapetanija". U početku je to vojno-administrativna jedinica u pograničnom području. Zadatak kapetana je bio da mobiliše vojsku po potrebi, pregledava putnike u prekograničnom saobraćaju, čuva ceste i vrši druge policijske i administrativne poslove. U 17. vijeku taj je poredak proširen i na unutrašnjost zemlje. Proširene su i ovlasti kapetana, a neke ugledne porodice počele su tretirati kapetansku službu kao nasljednu. U vrijeme Karlovačkog mira (1699.) u Bosni je bilo 12 kapetanija, a potkraj 18. vijeku bilo ih je 39, pa je tim poretkom bio obuhvaćen veći dio teritorije Bosanskog pašaluka. Krajem 17. i početkom 18. vijeka, kad su počeli ubirati porez, kapetani su bili na vrhuncu svoje moći.[44] Kapetanije su postojale samo u Bosni, pa je i to jedna u nizu bosanskih historijskih specifičnosti, a kad je stvorena, ta institucija je bila u velikoj prednosti u odnosu na tradicionalni osmanski sistem. Kasnije će se pokazati da su kapetani mogli znatno ograničiti vlast namjesnika u Bosni koga je postavljao sultan.

Teoretski, namjesnik je dobio od sultana vrhovnu vlast nad cijelom Bosnom. Kao vladar ejaleta imao je titulu begler-bega ili vezira i najviši od tri ranga paše. Međutim, od početka 18. vijeka sve je više slabila vezirova moć. Energičan vezir kao što je bio Ali-paša Hećimović mogao je mobilizovati Bosnu kad je mobilizacija bila u interesu samih Bošnjaka, ali je teško mogao

[44] B. Jelavich, "History of the Balkans", tom 1, str. 52-54.

vladati zemljom kad bi se stanovništvo okrenulo protiv njega. To se moglo postići samo grubom silom, a njoj se ipak nije redovno pribjegavalo.

Bosanski veziri bili su se povukli iz Sarajeva nakon rata u devedesetim godinama 17. vijeka i gotovo da više nisu mogli ni primirisati u taj grad. Sve ovo govori o tome da je Bosna i za vrijeme osmanske uprave bila priča za sebe! Razvoj Sarajeva i, u nešto manjoj mjeri, Mostara kao gradova koji su ljubomorno čuvali svoju političku samostalnost bio je još jedan faktor koji je ograničavao centralnu vlast. U šezdesetim godinama 15. vijeka Mehmed II dodijelio je Sarajevu posebnu povlasticu ili muafname (što je obuhvaćalo i oslobođenje od nekih nameta) kao nagradu za pomoć koju su Sarajlije pružile Osmanlijama na početku osvajanja Bosne.

Iz svega iznesenog može se zaključiti da su Turci-Osmanlije sve vrijeme dok su vladali Bosnom i Hercegovinom, poštovali specifičnosti te zemlje. Također je jasno da napori i teret odbrane, poslije poraza pod Bečom 1697. godine, sve više padaju na bosanske snage i resurse, što je posebno došlo do izražaja u velikom ratu između Habzburške i Ruske s jedne i Osmanske carevine s druge strane, 1736.-1739. godine. Također su zapadne i sjeverne granice Bosne i Hercegovine ustanovljene u tim vremenim, Karlovačkim - 1699. i Požarevačkim mirom – 1718. godine, međunarodnim ugovorima, poslije mnogo prolivene krvi i ljudske nesreće.

USTANAK HUSEIN-KAPETANA GRADAŠČEVIĆA I BOSANSKA AUTONOMIJA 1831/2. GODINE

Krajem 18. i početkom 19. vijeka ekonomska situacija u Bosanskom pašaluku je bila izuzetno teška. Gotovo svi materijalni i ljudski resursi su potrošeni u brojnim ratovima Osmanskog carstva sa najjačim svjetskim silama onog vremena. Sve više Bosnom se širio osjećaj da je ostavljena sama, a teret odbrane njenih teritorija padao je na nju samu. Čak su njene teritorije otomanskim sultanima više puta poslužile kao kusur u mirovnim pregovorima sa Habzburškim i Ruskim carstvom. Pored već nezadovoljnog katoličkog, pravoslavnog i vlaško-stočarskog stanovništava, nezadovoljstvo se širilo i među bošnjačkim, uglavnom muslimanskim stanovništvom. To nezadovoljstvo je preraslo u otpor, pa čak i pobune čiji su uzroci različiti. Seljačke pobune su uzrokovane teškim socijalnim statusom, porezima i nametima i korumpiranom vlašću, dok se ajani, kapetani i krupni veleposjednici, kao glavni nosioci lokalne vlasti, sve više bune iz političkih

razloga. Njima se priključuju janjičari i drugi ratni veterani, a Sarajevo se od sredine 18. vijeka može opisati kao centar stalnih pobuna. Svi oni se bune protiv centralne vlasti koja im ugrožava socijalni status i politički položaj. Do tada je lokalna uprava u Bosanskom pašaluku bila organizirana preko institucije ajanluka koji je bio star oko 100 godina. Pozicija ajana je nosiocu ove funkcije davala dosta mogućnosti za veliki društveni uticaj i lično bogaćenje. Sad osmanska carevina pokušava da lokalnu upravu osavremeni modernijim činovničkim aparatom. Pošto su u to vrijeme kapetanije osnovane s ciljem efikasnije mobilizacije za vrijeme brojnih ratova, ova dualistička organizacija počela se objedinjavati tako što funkciju ajana i kapetana nastoji, a najčešće i uspijeva, zadobiti jedna osoba iz neke ugledne begovske porodice. Tako vremenom kapetani, koji su preuzeli i ajanske funkcije, postaju nosioci ukupne vlasti na području jednog kadiluka, tako da oni, početkom 19. vijeka (bilo ih je 39), naglo politički i ekonomski jačaju. Među njima su često izbijali i sukobi, ali su svoj položaj održavali staleškom i klasnom solidarnošću dijeleći iste poglede u odnosu na centralnu vlast u Istanbulu. Ti interesi su se dugo vremena podudarali zbog toga što je osnovni problem bila odbrana granica Osmanskog carstva u kojem su ajani, odnosno kapetani, vidjeli svoju domovinu u kojoj oni imaju povlašten položaj. Definiranje interesa i međusobna komunikacija su se odvijali preko Ajanskog vijeća ili redovnih ili povremenih konsultacijama sa vezirom ili bosanskim namjesnikom.

Trideseti sultan Osmanske dinastije Mahmud II koji se zatekao na otomanskom prijestolu od 1808. Do 1839. godine, za čije je vladavine izbio ustanak 1831. godine.

Husein-kapetan Gradaščević, vođa bosanskog ustanka iz 1831. godine.

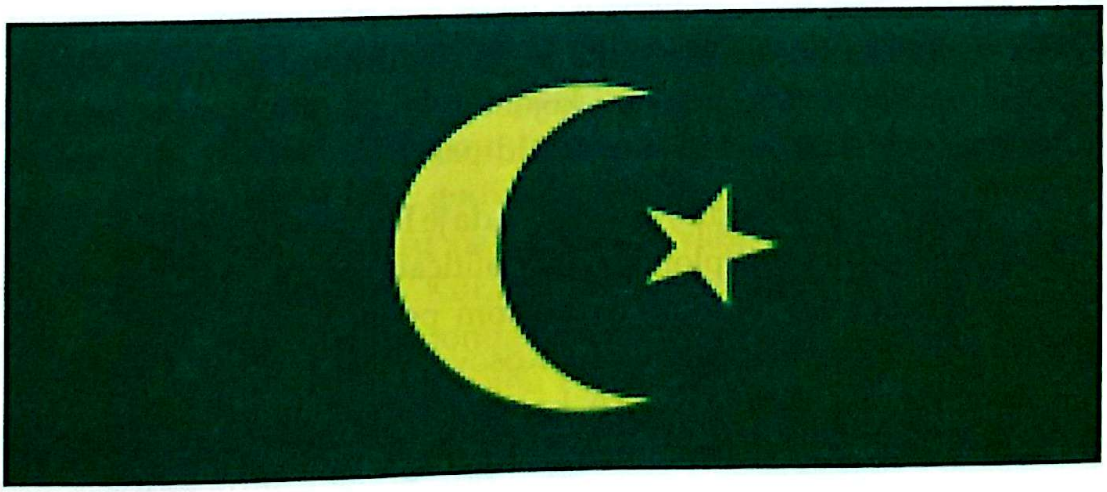
Sa početkom velikog reformskog projekta tridesetog otomanskog sultana Mahmuda II, koji je na vlast došao 1808. godine, bosanski kapetani su počeli osjećati gubitak privilegija koje su do tada uživali. Čak i niže rangirani janjičari, koji su u to vrijeme izgubili svrhu svog postojanja, osjećali su udar reformi kojima se željela modernizirati osmanska oružana sila, koja je već duže vrijeme zaostajala za modernim evropskim armijama.

Još od 1820. godine sultan Mahmud II počinje obračun s bosanskim ajanima, jednostavno fizičkim likvidacijama najjačih među njima. Po nekim podacima u tim likvidacijama ubijeno je oko 300 bošnjačkih prvaka. U isto vrijeme pristupio je likvidacijama odavno nepotrebnih i neposlušnih janjičara. Nakon mnogobrojnih likvidacija janjičara u njihovim najjačim uporištima, Sarajevu i Mostaru, ovaj vojnički red je zvanično ukinut u cijelom Osmanskom carstvu poslije stravičnog masakra na istanbulskom Atmejdanu koji se desio 15.06.1826. godine. Sultan je pokušao mirnim putem privoliti bosanske ajane i kapetane da prihvate reforme, nudeći im položaj muteselima, kao prvih modernih činovnika u Bosanskom pašaluku, kao i Carstvu uopće. Međutim, bosanskim prvacima ova ponuda je bila neprihvatljiva, pa čak i ponižavajuća zbog toga što su, umjesto apsolutnih gospodara u kadiluku, trebali postati obični državni činovnici, pa makar i visokog ranga.

Oni su, osim toga, s pravom smatrali da njima i lokalnom stanovništvu pripadaju najveće zasluge za odbranu granica Carstva i da postojeće ovlasti, obavezno trebaju zadržati. Međutim, u toku rusko-turskog rata 1828.-1829. godine, prvi put u historiji osmanske uprave u Bosni i Hercegovini, hroničari su zabilježili kod Bošnjaka potpunu apatiju u pogledu ishoda rata. Rat je završen velikim porazom i teritorijalnim gubicima Osmanskog carstva. Poslije tog rata praktičnu samostalnost su stekle Grčka, Bugarska, Rumunija, Albanija, Srbija, Crna Gora, ali su i druge oblasti bile pred dizanje ustanka za nacionalno oslobođenje. Ovaj rat se završio mirom u Jedrenama. Jedna odredba ovog mirovnog sporazuma se direktno ticala Bosanskog pašaluka. Na ruski zahtjev sultan je obećao novouspostavljenoj Kneževini Srbiji 6 nahija na lijevoj (bosanskoj) strani Drine. I ovo nije bilo prvi put da porta koristi bosanske teritorije kao svoj zalog u rješavanju odnosa sa velikim silama, ali je svaki put naišla na snažan otpor. Ovaj historijski trenutak je bio posebno osjetljiv. Stvorili su se svi uslovi za dublji konflikt.

Bosanski vezir Ali Namik-paša Moralia je početkom 1831. godine pozvao kapetane i ajane u Travnik da sa njima razgovara o prihvatanju i provođenju reformi koje je provodio sultan Mahmud II, međutim, njegov poziv je odbijen jer su se oni ranije okupili u Gradačcu i odlučili da o

aktuelnim problemima sami raspravljaju i odlučuju, pa su se krajem januara 1831. godine okupili u Tuzli, gdje su se dogovorili da odbace reformu vojske i formiranjem "nizama", reformu poreskog sistema uvođenjem novih poreza, te da odbace zahtjev za ustupanje podrinjskih nahija Kneževini Srbiji. Posebno su raspravljali o progonu muslimana iz te zemlje poslije Drugog srpskog ustanka i sticanja faktičke nezavisnosti, odnosno istakli nebrigu centralne vlasti za položaj muslimana u Srbiji kojoj je sad trebalo ustupiti i neke bosanske krajeve. Posebno u oči upada stav da Bosna po uzoru na Kneževinu Srbiju treba da dobije autonomiju, ključni stav kojim su bosanski prvaci izrazili svoje političke zahtjeve, a također su se dogovorili da o ovim pitanjim sazovu i bosanski sabor u Travniku. Pošto je Travnik bio sjedište Bosanskog pašaluka, sazivanje ovakvog skupa bilo je otvoren poziv za sukob s osmanskom vlašću. Pred kraj ovog zasjedanja, 5. februara 1831. godine, za svog vođu su polovinom marta iste godine bosanski ajani i kapetani izabrali kapetana Gradačačke kapetanije Husein-bega Gradašćevića. On je od svih zatražio pomoć u okupljanju i opremanju vojske za nadolazeću oružanu konfrontaciju koja se nije mogla izbjeći. Gradašćević se 29. marta iste godine uputio prema Travniku s nekih 4.000 pristalica.

Zastava otcijepljene Bosne koju su Gradašćevićevi ustanici odabrali i koristili kao svoj zvanični znak.

Za Namik-pašu se kaže da je, čuvši vijest o dolazećim snagama, otišao u travničku tvrđavu i pozvao braću Sulejmanpašiće u pomoć. Kada je pobunjenička vojska stigla u Travnik, ispalila je nekoliko pucnjeva prema tvrđavi upozoravajući vizira da je spremna na vojni sukob. U međuvremenu je Gradašćević poslao jedan odred svojih snaga, koji je bio pod komandom

srebreničkog Memiš-age, u susret pojačanju braće Sulejmanpašića. Ove dvije strane su se srele u Pirotu, u predgrađu Travnika, 7. aprila. Tu su ustanici pobijedili braću Sulejmanpašiće i njihovu vojsku od 2.000 ljudi prisiljavajući ih da se povuku, te uništavajući vlasništvo Sulejmanpašića. 21. maja Namik-paša je pobjegao u Stolac. Ubrzo nakon toga, Gradaščević se proglasio "Vrhovnim komandantom Bosne izabranim voljom naroda". Prva stvar koju je Gradaščević poslije toga uradio je da je krajem 31. maja uputio poziv svim ajanima i kapetanim da se odmah odazovu njegovom pozivu i da se ovom pozivu odazovu svi sposobni za borbu, pa čak i kršćani koji to žele. Ovo je bio svojevrstan poziv na opću mobilizaciju koji je za posljedicu imao odaziv velikog broja ljudi. Njemu se priključio i veliki broj kršćana koji su, prema nekim podacima, činili jednu trećinu njegove vojske. Također se obratio i buntovnom skadarskom paši i raznim albanskim plemenima za pomoć i sinhronizaciju ustanka, od kojih je dobio obećanja da će ga podržati. Gradaščević je podijelio svoju vojsku na dva dijela, ostavljajući jedan dio u Zvorniku za odbranu Bosne u slučaju mogućeg srpskog upada s desne obale Drine, a on sam se sa glavninom snaga uputio prema Kosovu u susret novoimenovanom bosanskom veziru Mehmed Rašid-paši koji je bio poslan s velikom vojskom da uguši ustanak. Oni i njihove vojske su se sreli 17. i 18. jula 1831. godine u blizini Štimlja na Kosovu. Iako su sukobljene vojske bile otprilike iste veličine, trupe velikog vezira su bile nadmoćnije u naoružanju. U toj bici ustanička bosanska vojska je do nogu potukla snage koje je na Bosnu spremio sultan Mahmud II i kojom je komandovao novoimenovani vezir Bosanskog pašaluka Mehmed Rašid-paša.

Vrijeme koje je uslijedilo pokazat će da je Husein-kapetan Gradaščević puno bolji vojnik nego diplomata ili političar, jer će za pregovaračkim stolom izgubiti sve što je dobio na bojnom polju. U pregovorima koji su uslijedili poslije bitke kod Štimlja na Kosovu, Rašid-paša je Gradaščeviću obećao sve što su ustanici tražili. Ali, kao što se to u politici često događa, ta obećanja nisu praćena iskrenom namjerom, nego samo željom da se dobije na vremenu, kako bi se organizovala nova vojska koja će još jače udariti na Bosnu. I umjesto da zadrži inicijativu koju je zadobio vojnom pobjedom, Gradaščević je sazvao sve ključne ličnosti borbe za bosansku autonomiju na sastanak u Prištinu 10. augusta 1831. godine. Na tom sastanku prisutni su, opijeni pobjedom nad sultanovom vojskom i obećanjima sa pregovora, zatražili da Husein-kapetan bude proglašen bosanskim vezirom. Također su odlučili, umjesto da nastave marš prema Istanbulu, vratiti se u Bosnu i tako definitivno izgubili inicijativu koju su imali.

Careva džamija u Sarajevu gdje je Gradaščević zvanično proglašen za bosanskog vezira.

Na kraju je Gradaščević prihvatio i inicijativu da postane vezir Bosanskog pašaluka, pa je ta odluka i ozvaničena na čardaku Hadži Mujage Zlatara u selu Žabilje kod Viteza.[45]

Carski namjesnik Namik-paša je nekako pobjegao u Dubrovnik, a poslije toga u Istanbul. Nakon toga je u Sarajevu u prostorima Careve džamije, 12. septembra 1832. godine i zvanično proglašena i javno objavljena autonomija Bosne u odnosu na sultansku vlast i autoritet. [46] Prisutni su se tom prilikom zakleli na Kur,anu na bezgraničnu vjernost Husein-paši Gradaščeviću i bosanskoj autonomiji. U tom trenutku Husein Gradaščević je imao u svojim rukama svu vojnu i civilnu vlast u Bosanskom pašaluku. Poslije toga, Gradaščević se preselio u Travnik u kojem je osnovao sud i divan, neku vrstu vrhovnog upravnog tijela koje je sa njim činilo bosansku vladu, koja je odmah organizirala ubiranje poreza. Sultan Mahmud II, naravno, nije priznao ni izbor Husein-kapetana Gradaščevića za bosanskog vezira, niti organe vlasti koje je on osnovao.

---

[45] Mustafa Imamović, Navedeni rad, str. 333-337.

[46] Ahmed S. Aličić, "Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine", Orijentalni institut, Sarajevo, 1996., str. 268.

Husein-kapetan Gradaščević nije uspio eliminirati jak otpor njegovom ustanku u Hercegovini kojeg su predvodili Ali-paša Rizvanbegović i Smail-aga Čengić, stolački i gatački prvaci. Tokom zatišja u ratu sa sultanom, koje je nastalo poslije bitke kod Štimlja, poduzeo je manji vojni pohod na Hercegovinu kojeg je morao prekinuti sredinom marta 1832. godine, zbog nadolazeće prijetnje od strane sultana u konačnom vojnom obračunu.

Osmanlijski vojni pohod na Bosnu je započeo početkom februara 1832. godine pod komandom novoimenovanog bosanskog vezira Kara Mahmud Hamdi-paše iz pravca Vučitrna i Skadra. Kada su turske snage prešle rijeku Drinu, Gradaščević je naredio Ali-paši Fidahiću da sa svojih 6.000 vojnika susretne neprijatelja kod Rogatice, dok su druge turske snage iz pravca Višegrada krenule prema Palama, istočno od Sarajeva. Susret dviju strana se konačno desio krajem maja kod Glasinca, istočno od Sarajeva. Bosansku vojsku je predvodio sam Gradaščević, dok su osmanlijske jedinice bile pod komandom Kara Mahmud Hamdi-paše. Nakon prvog sukoba, Gradaščević je bio primoran da se povuče na Pale. Borba je nastavljena na Palama, a Gradaščević se opet morao povući, ovaj put u Sarajevo.

Konačna bitka se odigrala 4. juna na Stupu, na samom prilazu Sarajevu. Nakon duge i intenzivne borbe činilo se da je Gradaščević još jednom potukao sultanovu vojsku. Međutim, pred sami kraj hercegovačke snage, pod komandom Ali-paše Rizvanbegovića i Smail-age, uključile su se u borbu i probile Gradaščevićevu odbranu. Iznenađena napadom s leđa, pobunjenička vojska je bila primorana povući se u Sarajevo. Tada je odlučeno da je daljnji vojni otpor uzaludan. Gradaščević je pobjegao u Gradačac dok je sultanova vojska sljedeći dan ulazila u Sarajevo i spremala marš na Travnik. Nakon što je shvatio koje bi teškoće njegov grad i porodica doživjeli ako ostane u Gradačcu, Gradaščević odlučuje da napusti Gradačac i krene ka Austriji. Gradaščevićev ustanak za autonomiju Bosne ostat će u historiji zabilježen kao jedan pokušaj naroda u Bosni, Hercegovini i Novopazarskom sandžaku da se oslobode tuđinske vlasti i svoj život sami urede.

Politički program bosanskih ajana iz 1831/2. godine nije sasvim jasan, ali se može reći da je, i pored otpora u Hercegovini, Gradaščevićev pokret imao svebosanski karakter. Zmaj od Bosne, kako ga najčešće zovu, je u očima savremenika bio "čovik pametan i bogat" i "krstjanim činjaše pravedan". Veliki borac, ratnik, patriota i musliman, dobro se snalazio na bojnom polju, ali u diplomatiji i politici je iskazao neznanje i nesposobnost. Tada mogući saveznici su se prema njemu i njegovom ustanku držali prilično dvolično, od Austrije koja "iz svoje sebičnosti nije htjela znati za Bošnjake", Kneževine

Srbije i Miloša Obrenovića koji isključivo gleda sebe i svoje interese, do albanskih plemena i ostalih. Na kraju završio je u Istanbulu i umro mlad odbivši ponudu sultana Mahmuda II da služi u njegovoj vojsci, držeći više do ponosa i časti, nego do sebe samog.

Nakon jugoslavenskih ratova i nacionalnog buđenja Bošnjaka, Gradaščević i njegov pokret su doživjeli ponovno rođenje kako među historičarima tako i u općoj javnosti. Djela Ahmeda S. Aličića, Mustafe Imamovića i Husnije Kamberovića su sva predstavila Gradaščevića u pozitivnijem svjetlu. Gradaščević se ponovo naširoko smatra za najvećeg bošnjačkog nacionalnog heroja i simbol je nacionalnog ponosa i duha. Glavne ulice u Gradačcu i Sarajevu nose njegovo ime kao i mnoga druga mjesta u Bosni i Hercegovini. U skoroj budućnosti treba da se u Gradačcu izgrade impresivna statua i monument posvećeni Gradaščeviću. Bilo je govora i o vraćanju Gradaščevićevih posmrtnih ostataka u Bosnu, ali malo je konkretnog proizašlo iz toga.

BOSNA I HERCEGOVINA POD AUSTRO-UGARSKOM UPRAVOM 1878.-1918.

Slika sa Berlinskog kongresa (autor Anton von Werner).

Kada je, poslije jednog od mnogobrojnih rusko-turskih ratova, 3. marta 1878. godine, potpisan San Stefanski mirovni ugovor, kojeg je uglavnom diktirala Rusija kao pobjednik, tada velike evropske sile, naročiro Austro-

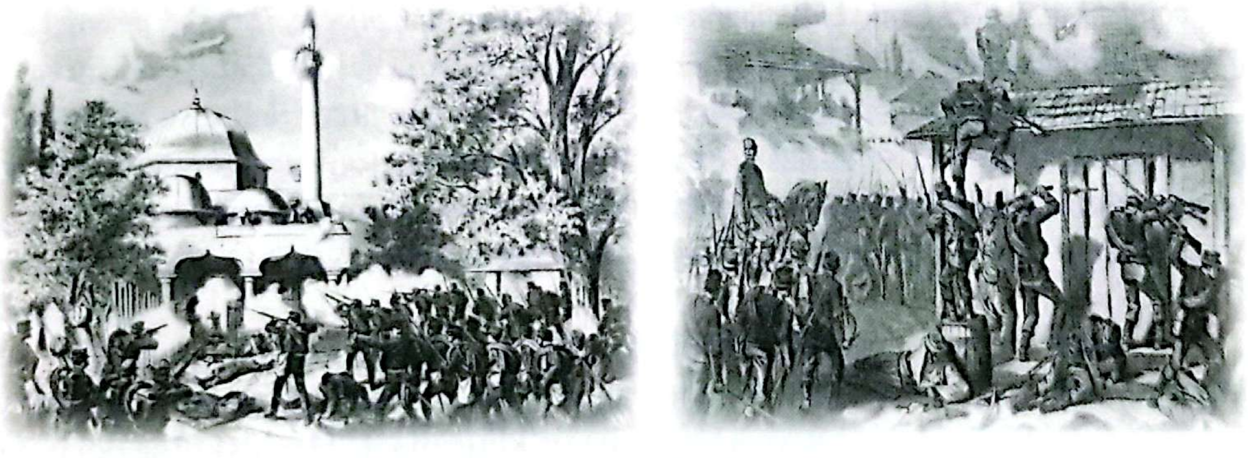
Ugarska, Njemačka, Francuska i Velika Britanija su se osjećale zaobiđenim i prevarenim. Uslijedila je velika diplomatska akcija ovih zemalja za reviziju ovog mirovnog ugovora. Pošto je Rusija ostala usamljena, morala se povinovati ovoj širokoj političkoj koaliciji i pristati na reviziju koja je uslijedila na Berlinskom kongresu koji je pod predsjedavanjem njemačkog kancelara Otta von Bizmarcka od 13. juna do 13. jula 1878. godine. Na kongresu su glavnu riječ vodile Njemačka, Austro-Ugarska, Francuska, Velika Britanija, Italija i Rusija, dok su Turska i druge manje zemlje učestvovala na Kongresu jer su se odluke ticale njih direktno, ali uticaj na donešene odluke gotovo je bio nikakav. Cijela stvar se vrtila oko rješavanja tzv. Istočnog pitanja, a većina ovih zemalja je bila izrazito nezadovoljna odredbama Sanstefanskog mirovnog ugovora.[47]

Sasvim je očigledno da je ustanak pravoslavnog stanovništva u istočnoj Hercegovini i Bosanskoj krajini bio samo izgovor da "osmanska vlast nije sposobna da provede reforme" i da to može provesti samo "jedna jaka neutralna sila". A ta "jaka neutralna sila" po članu XXV Berlinskog ugovora bila je Austro-Ugarska monarhija. Ovaj član je osnovni međunarodni pravni akt kojim je ova dvojna monarhija dobila mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu, ali je praktično značio i pravi prevrat u životu svih Bosanaca, naročito muslimana. Nastale su velike posljedice na ekonomskom, političkom, psiho-socijalnom polju koje su imale i imaju i danas izuzetno mjesto u ukupnoj historiji Bosne i Hercegovine.

Prve vijesti da bi Austro-Ugarska monarhija mogla okupirati Bosnu i Hercegovinu, Bosnom su se proširile još u toku sanstefanske konferencije, pa su ove vijesti izazvale veliku uznemirenost kod pojedinih dijelova stanovništva, naročito među Bošnjacima. Oni su se u proljeće 1878. godine počeli baviti pripremama za otpor okupacionim četama pa je već 5. juna iste godine formiran Narodni odbor koji je djelovao javno i otvoreno. Ovaj Odbor je natjerao Veli-pašu, vojnog komandanta Bosne, da podnese ostavku, čime je jasno poručio da će se suprotstaviti naredbama iz Carigrada da Bosna mirno dočeka okupacione trupe. Vršeći ubrzane pripreme, Narodni odbor je 27. jula 1878. godine formirao Narodnu vladu, ali je ovaj organ vlasti primio informacije da je austrougarska vojska kod Bosanske Gradiške i Broda počela prelaziti rijeku Savu. Glavnokomandujući okupacionih trupa, general Josip

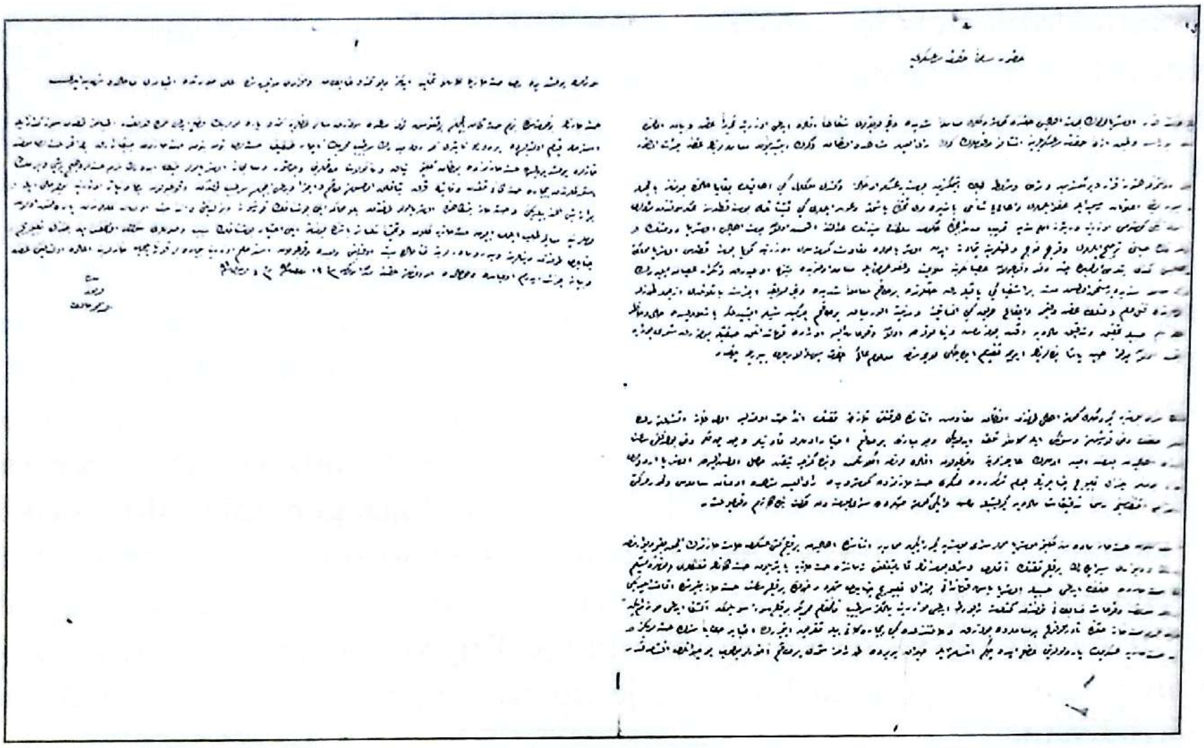
[47] Istočno pitanje se u historijskoj nauci označava kao problem raspodjele evropskih teritorija koje je ranije bila okupirala Turska. Pojedini historičari su skloni proširenju problema tako što tumače da je kroz cijelu evropsku historiju postojalo pitanje čiji je jugoistok Evrope, odnosno da je problem nastao čak u vrijeme grčko-perzijskih ratova. Ipak, danas se pod Istočnim pitanjem većinom definiše sukob velikih evropskih sila oko toga šta će ko od njih preuzeti odnosno zaposjesti od "Bolesnika na Bosforu", kako se u drugoj polovini XIX vijeka naziva Otomansko carstvo u evropskoj politici.

Filipović, svoje čete je u Bosnu uputio i preko Šamca, Kostajnice, Vrgorca i Imotskog u pravcu Mostara. Komandant bosanskih ustanika Smail-beg Selmanović Taslidžak izdao je tim povodom "Objavu" kojom poziva stanovnike Bosne svih konfesija da se složno odupru neprijatelju. U ovom dokumentu Turska i sultan se uopće ne spominju što je jasan znak da su se ustanici opredijelili za samostalan put bosanske države i potpuni raskid svih veza sa Otomanskom imperijom. Bosanska Narodna vlada, potpuno sama bez ičije pomoći, okupacionim trupama je pružila snažan i žilav otpor, ali u ovom sukobu nije imala nikakvog izgleda na uspjeh. Glavnina tog otpora je splasnula ulaskom okupacionih trupa u Sarajevo 19. augusta 1878. godine.[48] Veliki gubici austrougarske vojske izazvali su bijes generala Filipovića, pa su zabilježene brutalne kazne nad ustanicima kao što su egzekucije na licu mjesta, vješanjem i strijeljanjem, a prvi organ okupacione vlasti koji je počeo raditi na tlu Bosne i Hercegovine bio je Prijeki sud (Standgericht). Zbog ovih postupaka general Filipović je ubrzo smijenjen i povučen iz Bosne i Hercegovine.

Borbe austrougarske vojske i ustanika u Sarajevu 19. augusta 1878. godine.

[48] U bečkom Ratnom arhivu čuvaju se dokumenti i skice o 60 većih ili manjih bitki u toku invazije. U tim borbama, prema vlastitim priznanjima, carska vojska je izgubila skoro 6.000 vojnika i oficira. Beč je za izvođenje invazije na Bosnu na početku odredio nešto više od 80.000 vojnika, ali se taj broj u toku operacija povećao na čak 200.000 vojnika i oficira.

Izvještaj hafiza Ahmeda Ferića od 16. septembra 1878. godine o tome da su austrijski vojnici kod Tuzle i Banja Luke napravili genocid, silovanja, pljačke, izazivali požare i druga kriminalna djela. U dokumentu piše da su austrijski vojnici obilježili kuće čiji su vlasnici učestvovali u otporu, a potom ih zapalili, a žene, djecu i starce koje su zatekli po kućama strijeljali ili su ih ubili bajonetama. Kad su okupacione trupe zauzele vojnu bolnicu u Sarajevu, austrijski komandant je izbacio bolesnike i ranjenike govoreći da "ne mogu zajedno živjeti ljudi i životinje".

Kad su već zaposjeli teritoriju Bosne i Hercegovine, postavilo se pitanje koja će sastavnica dvojne monarhije upravljati ovom zemljom, odnosno kojem dijelu će biti ova teritorija priključena. U Hrvatskoj se pojavila nada da bi moglo doći do ujedinjenja novopriključene teritorije Hrvatskoj, odnosno do rekonstrukcije ustavnog uređenja Monarhije i od dvojne napraviti trojna Monarhija sastavljena od Austrije, Ugarske i Hrvatske. Pošto se oko ovog nije mogao postići dogovor, pronađeno je jedino moguće rješenje – Bosna i Hercegovina je posebna upravna teritorija Monarhije tzv. corpus separatum, kojom se upravlja preko Zajedničkog ministarstva finansija. Tako je ova zemlja u periodu austrougarske okupacije, zbog složene ustavne strukture Habzburške imperije i potrebe da se kontroliše buđenje hrvatskog nacionalizma, zadržala svoju posebnost i teritorijalni kontinuitet. Teoretski, glavnu vlast u Bosni i Hercegovini je vršio vojni namjesnik i on je direktno bio odgovoran dvoru, ali je ključne političke odluke donosila mješovita komisija

na čijem je čelu bio "zajednički" ministar finansija. Općenito uzevši, zadržana je otomanska upravna struktura gdje god se smatralo da dobro funkcioniše, samo što su izmijenjena imena i osoblje: sandžaci su preimenovani u okruge, a sudske teritorijalne jedinice kaze ili kadiluci u bezirke (kotare), na čelu kojih je stajao bezirksvorsteher (kotarski predstojnik). Međutim, Turci su za upravljanje cijelom Bosnom i Hercegovinom imali svega 120 službenika, a broj austrougarskih činovnika narastao je do 1908. godine na više od 9.500 zaposlenika. Zadržani su i osmanski zakoni kao i šerijatski sudovi da sude muslimanima u građanskim parnicama, sve dok nisu doneseni posebni austrougarski zakoni za Bosnu i Hecegovinu.

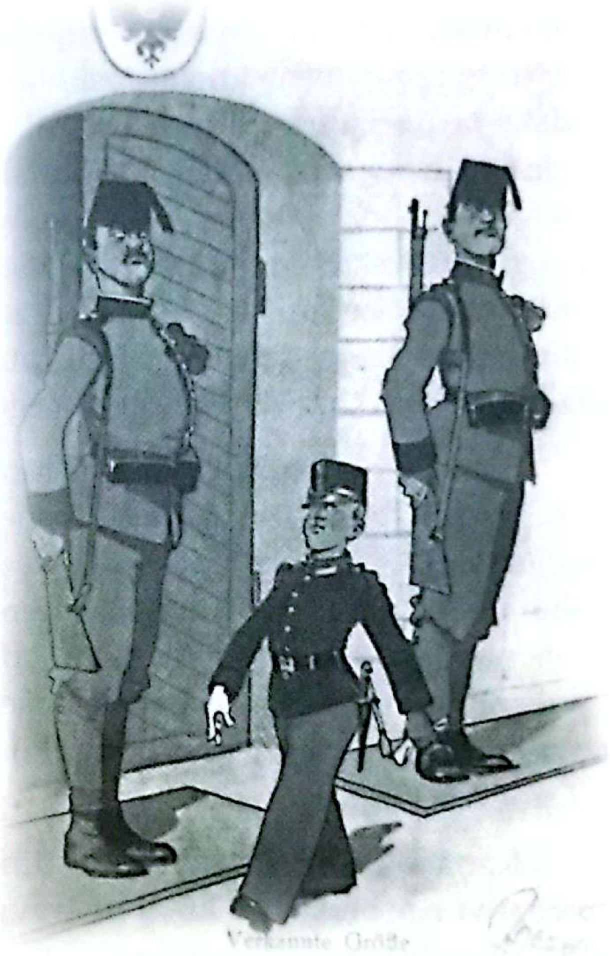
Sam čin okupacije otvorio je mnoga pitanja od značaja za regulisanje svakodnevnih potreba građana Bosne i Hercegovine, kao što su pitanje državljanstva, carinske politike, veza između bosanskohercegovačkih muslimana i njihovog duhovnog centra u Istanbulu, pitanje zajedničke uprave novopazarskim sandžakom, odnosom prema ratnim zločinima koje su počinile okupacione trupe i još cijeli niz praktičnih problema. Sva ova pitanja su regulisana Carigradskom konvencijom koja je potpisana 21. aprila 1879. godine.

Kada je 4. novembra 1881. godine proglašen novi vojni zakon, u Bosni i Hercegovini je bilo oko 17.000 austrougarskih vojnika koji su održavali red i mir. Po odredbama ovog zakona svi Bosanci i Hercegovci su bili dužni služiti austrougarsku vojsku. Odredbe ovog zakona su kod srpskog i bošnjačkog stanovništva u istočnoj Hercegovini i istočnoj Bosni izazvali ogorčenje i ustanak.[49]

[49] Ustanak je počeo 10. januara 1882. godine napadom na žandarmerijsku stanicu u Ulogu. Istaknute vođe ustanka su bili Pero Tunguz, Stojan Kovačević, Omer Šačić, Salko Forta i dr. Austrougarski službeni izvještaji pobunjenike nazivaju "banditima". Ipak većina ustanika to nije bila, a vrlo oštre borbe su se vodile u mjesecu januaru, februaru i martu 1882. godine. Ustanak je potpuno ugušen do jula iste godine, mada je hajdučija u Hercegovini bilo i deset godina poslije ovih događaja. Austrougarske vlasti su amnestirale veći broj ustanika, dok su istaknute vođe ustanka pohapšene i kažnjene. Više o ovom vidjeti H. Kapidžić, Hercegovački ustanak 1882. godine.

Uniforma pripadnika jedne od četiri bošnjačke regimente.

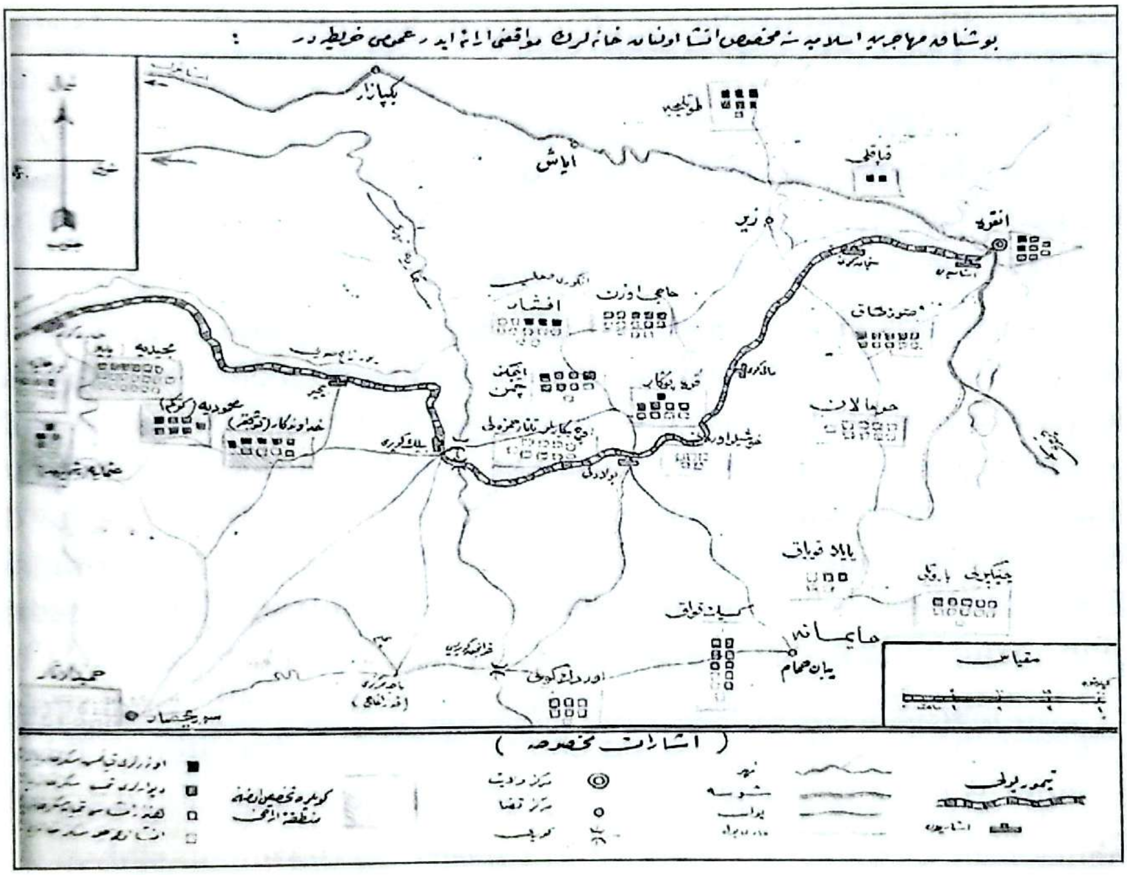
"Veliki i mali" savremena karikatura koja prikazuje zdrave i snažne Bosance koji moraju da mirno stoje pred oficirom KuK-a.

Zastava i grb Bosne i Hercegovine za vrijeme Austro-Ugarske uprave.

Novi vojni zakon i ustanak koji je uslijedio donio je novi talas iseljavanja muslimanskog stanovništva u Tursku kako bi izbjegli regrutaciju i u tome treba tražiti jedan od razloga zašto je relativno brzo ustanak ugušen. Inače, iseljavanje stanovništva motivisano vjerskim razlozima i za okupacione vlasti bio je prilično neugodan problem.[50]

Skica naselja u Ankari iz 1901. godine naseljenih muhadžirima iz Bosne. Prema izvještaju osmanske Visoke komisije za muhadžire od 29. augusta 1900. godine samo u području Ankare je bilo primljeno 1.496 muhadžira iz Bosne i oni su razmješteni u 283 kuće. U zahtjevu ove Komisije od 17. januara 1901. godine traži se izdavanje posebnih markica samo za plaćanje troškova transporta za bosanske izbjeglice od Soluna do Istanbula. (Izvor: Bosna i Hercegovina u osmanskim dokumentima; Državni arhiv Republike Turske, Istanbul 2009, str. 304. i 285.)

[50] Historičari se žestoko sukobljavaju oko toga koliko je stanovnika Bosne i Hercegovine iselilo u Tursku. Prema službenim evidencijama austrougarske uprave od 1883. do 1905. godine iz naše zemlje se u Tursku iselilo 32.625 osoba. Međutim, taj broj se odnosi samo na one koji su dobili dozvolu vlasti da se odsele, dok oni koji su se odselili bez dozvole jednostavno nisu dio ove statistike. Srpski i crnogorski historičari skloni su umanjivanju stvarnog broja iseljenih i nude svoje procjene od oko 60.000 iseljenika, dok bošnjački historičari tvrde da se u periodu austrougarske okupacije u Tursku iselilo 300.000 Bošnjaka. Turske službene evidencije su također nepouzdane jer se pod istu kategoriju "Bošnjaci" stavljaju i useljenici sa područja današnje Srbije, Kosova, Crne Gore i Makedonije.

Iz Bosne i Hercegovine se iseljavalo i pravoslavno i katoličko stanovništvo, ali razlozi za njihovo iseljavanje leže, prije svega, u činjenici da je nova okupaciona uprava nastavila primjenjivati otomanske zemljišne zakone iz 1859. godine bez obećanja da može doći do radikalne zemljišne reforme koju su oni očekivali i priželjkivali. Također snažan generator iseljavanja bila je i jasna ekonomska situacija. Novo tržište radne snage u Americi nudilo je puno bolje zarade, tako da je motiv bolje zarade snažno privlačio ljude sa skoro svih prostora Austro-Ugarske monarhije, a naročito iz Dalmacije, dalmatinskih otoka i Bosne i Hercegovine. Ipak, ostaje kao nepobitno utvrđena historijska istina da je procesu masovnog iseljavanja iz Bosne i Hercegovine, zbog promjene političkog okruženja, ali i drugih represivnih mjera, bilo izloženo samo bošnjačko stanovništvo.

Austrougarska je vlast u Bosni bila vrlo nesklona izazivati bilo kakve velike društvene poremećaje, ali je istovremeno bila neobično odlučna i uspješna u nastojanjima da razvije lokalnu ekonomiju i u službu ekonomskog razvoja stavi sve resurse koji se nalaze u Bosni i Hercegovini. Velika prepreka takvim planovima bilo je obećanje iz 1880. godine dato sultanu da se administrativni troškovi u Bosni moraju pokrivati bosanskim prihodima. Stoga je bilo teško finansirati skupe infrastrukturne projekte velikih razmjera kakve je zahtijevao razvoj Bosne i Hercegovine. Da bi se izašlo iz neugodne sitauacije, a istovremeno održao privid vjerodostojnost i principijelnosti, pribjeglo se posebnim državnim kreditima. Tako su pokrenute velike investicije i u novozaposjednute zemlje ubrizgan toliko potreban svjež kapital.

Već do 1880. godine izgrađena je željeznicka pruga od Slavonskog Broda do Zenice u dužini od 190 kilometara. U naredne tri godine produžena je pruga do Sarajeva još 80 kilometara. Zbir državnih investicija bio je impresivan: do 1907. godine vlada je izgradila 111 kilometara željezničke pruge širokog kolosijeka, 911 kilometara uskog kolosijeka i više od 1.000 kilometara glavnih cesta i isto toliko lokalnih puteva s ukupno 121 mostom. Većina tih pruga i puteva napravljena je s ciljem brže i lakše eksploatacije šumskog i rudnog bogatstva Bosne i Hercegovine, ali su neki putevi imali, prije svega, vojni značaj i potrebe. Ubrzana industrijalizacija koja je uslijedila nužno je povećala broj radnika, odnosno stvorila novu društvenu klasu.

Austrougarske vlasti nisu zanemarile ni zemljoradnju, glavni oslonac ekonomije. Osnovana su ogledna dobra. U ruralnim područjima država je uložila dosta novca kako bi se olakšao pristup vodi i time podstakao intenzivniji uzgoj stočarstva. Propagiran je uzgoj novih pasmina stoke, u

ratarstvu nova tehnika obrade zemlje, a otvorena je i poljoprivredna škola na Ilidži kod Sarajeva. Bosanski seljaci nisu posebno cijenili baš sve te novotarije. Zabilježeno je mišljenje jednog policijskog oficira koji misli da su se ove promjene naglo desile, pa se njemu čini da seljaci više vole koristiti stare konjske staze i karavanske puteve, nego nove široke ceste. Odbijali su i upotrebu željeznih plugova u Hercegovini.

Jedan od najspornijih aspekata agrarne politike bila je stimulacija stranih zemljoradnika. Vlasti su bile naklonjene tim doseljenicima i odobravale im porezne olakšice. Tako su 1890. godine donijele Zakon o "poljoprivrednim naseobinama" kojim su ponudile do dvanaest hektara zemlje po gazdinstvu u besplatan zakup prve tri godine, a zatim povoljnu otplatu duga iz prihoda u roku od deset godina, pod uslovom da prihvate da se u Bosni stalno nastane. Ukupno je osnovano 54 takve naseobina s gotovo 10.000 stanovnika. Od tog broja, Nijemaca je bilo skoro 2.000, dok se ostali stanovnici slavenskog porijekla (Poljaci, Česi, Rusi, Ukrajinci, Slovenci i dr.) manje ili više vremenom stopili s bosanskim slavenskim stanovništvom. Ali kakvo god bilo porijeklo tih doseljenika, ta je politika u ono doba nailazila na otpor, a kad su Bosanci 1910. godine prvi put dobili svoj Bosanski sabor, jedan je od prvih njihovih zahtjeva bio da se stane na kraj tom doseljavanju.[51]

Austrougarska uprava je u BiH zatekla zastarjeli konfesionalni školski sistem. Mora se priznati da je nova uprava uvela sistem državnog školstva i uložila velike napore u podizanju školske infrastrukture. Tako je širom naše zemlje za manje od 40 godina osnovala i opremila 200 osnovnih, četiri srednje, tehničku, učiteljsku i poljoprivrednu školu. U nastojanju da obrazovanje podigne na viši nivo, nova uprava je naišla na mogobrojne prepreke. Pored već pomenutog otpora prema novostima koje su u ono vrijeme zahvatile Bosnu, muslimansko stanovništvo će još dugo vremena pružati otpor novom obrazovnom sistemu, naročito u pogledu obrazovanja ženske djece. I pored ovih i drugih otpora, 1909. godine uvedeno je obavezno obrazovanje, pa se može zaključiti da je austrougarska okupaciona uprava imala vrlo naprednu praksu u pogledu obrazovanja bosanskohercegovačkog stanovništva svih etničkih zajednica i konfesija.

Svakako je politički najkomplikovaniji i najosjetljiviji problem bio odnos prema najvećim i najznačajnijim vjerskim zajednicama. Finansiranje

[51] Godine 1910. u Bosni i Hercegovini je registrovano 47.000 doseljenika iz austrijskog i 61.000 iz ugarskog dijela Monarhije, ali su iz ugarskog dijela najviše doseljenici bili porijeklom sa područja današnje Republike Hrvatske. U ovaj broj su ubrojani pripadnici vojske, činovničkog aparata, tehničke inteligencije i druge stručne radne snage. Ova politika ne podsjeća na namjerne napore da se izvede masovna kolonizacija, ali su se onda domaći ljudi u Bosni i Hercegovini ipak podsjetili na činjenicu da je njihova zemlja pod kolonijalnom upravom.

konfesionalnih škola bila je prva značajna aktivnost preko koje je okupaciona uprava ostvarila izvjestan uticaj na ove zajednice. Sljedeći korak je bilo uplitanje države u imenovanje najznačajnijih vjerskih velikodostojnika, a posebna pažnja bila je posvećena načinu na koji će se smanjiti uticaj sultana na bosanske muslimane. Pošto je Austro-Ugarska monarhija bila izrazito katoliička država, katolici su prirodno očekivali i veće privilegije. Katolička crkva je stvarno osjećala podršku državne uprave, ali je uvođenjem redovne katoličke hijerarhije franjevački red izgubio višestoljetni monopol u radu sa katoličkim stanovništvom. Sa austrougarskom upravom u BiH dolaze i drugi katolički svećenički redovi, a među njima prvi su bili isusovci. Godine 1881. zvanično je uspostavljena redovna katolička hijerarhija, kada je papa Lav XIII, Josipa Stadlera imenovao nadbiskupom Vrhbosanske nadbiskupije. On je već sljedeće godine kod poznatog arhitekte Josipa Vancaša naručio projekat katedralne crkve u Sarajevu, koja je potpuno završena 1889. godine. Ubrzo je u Sarajevu izgrađena i crkva svetog Ante Padovanskog. Broj katolika u Sarajevu je naglo rastao tako da se njihov broj od 800 vjernika 1878. godine do 1884. godine popeo na 3.876 vjernika. Međutim, zbog vrlo složene konfesionalne strukture stanovništva, složene unutrašnje strukture Monarhije, ali i međunarodnih okolnosti pod kojima se odvijala okupacija, nova okupaciona uprava je brzo shvatila potrebu očuvanja nacionalne ravnoteže. Na vijesti o padu Sarajeva 21.8.1878. godine u Zagrebu je zavladalo veliko oduševljenje. Održane su velike manifestacione svečanosti i štampane posebne brošure u slavu "hrvatskih junaka" koji su svojoj braći "po krvi i rodu" Bošnjacima i Hercegovcima donijeli "četiri vijeka žuđenu slobodu". Hrvatski sabor je istog dana uputio zahtjev caru da se Bosna i Hercegovina priključi hrvatskoj Trojednici. Zahtjev je odlučno odbijen uz objašnjenje da je Sabor ovim zahtjevom prekoračio svoja ovlaštenja.[52]

Nosilac prohrvatske politike bio je sam general Filipović koji je sa svojim činovničkim i komandnim aparatom nastojao što više istaći hrvatsko nacionalno ime. Smjenom Filipovića, u decembru 1878. godine prestaje prohrvatski kurs okupacione uprave. Ipak, već postavljeni činovnici su isposlovali Naredbu Zemaljske vlade od 26.8.1879. godine o osnivanju "dva učevna tečaja u svrhu učenja, čitanja i pisanja hrvatskoga jezika latinskim pismom". Međutim, već 12.9.1879. godine Zajedničko ministarstvo je zabranilo upotrebu pojma hrvatski, pa je Zemaljska vlada izmijenila spomenutu Naredbu tako što je riječ hrvatski ispuštena, a umjesto izraza hrvatski jezik koristi se izraz zemaljski jezik sve do 1883. godine kad se jezik

[52] Mustafa Imamović, Navedeni rad, str. 373.

u Bosni i Hercegovini naziva bosanskim jezikom.[53]

Od tada okupaciona uprava vodi politiku ravnoteže između pojedinih vjerskih i nacionalnih grupa. Svi njeni napori usmjereni su u pravcu kontrolisanja nacionalnih aspiracija hrvatskog i srpskog nacionalnog pokreta, kao i sužavanju i presjecanju svih veza Bošnjaka sa Otomanskim carstvom. Ova politika je jasno naglašena u Memorandumu Benjamina Kallaya, zajedničkog ministra finansija iz juna 1882. godine kad je preuzeo upravu nad Bosnom i Hercegovinom. On je ocijenio da je srpski nacionalni pokret u Bosni i Hercegovini najrazvijeniji i da ga je potrebno suzbiti, ne zapostavljajući ni ostale. Slijedeći politiku ravnopravnosti i pariteta, Kallay je učinio i izvjesne ustupke, tako što je dopustio upotrebu imena Srbin, pokrenut je i srpski list Prosvjeta, štampan ćirilicom. Kallay, po struci historičar, je vrlo dobro znao da u zemlji postoji dug osjećaj bosanstva, kao oznaka državne, odnosno vilajetske pripadnosti. Upravo ovo bosanstvo se njemu učinilo pogodnim oružjem protiv srpskog i hrvatskog nacionalizma s ciljem učvršćenja pozicija Monarhije na Balkanskom poluostrvu. Ova nova nacionalna politika, suprotstavljena srpskom i hrvatskom nacionalizmu, sa vanjskim obilježjima Bosne i Hercegovine (grb i zastava), oštro je napadnuta u ondašnjoj srpskoj i hrvatskoj nacionalističkoj štampi i publicistici. Tvrdilo se da je Kallay izmislio bosanstvo i da ono u stvarnosti i ne postoji. Ove stavove su preuzeli i neki stručni krugovi u literaturi u kojoj se tvrdi da su "bosanstvo" i "bosanska narodnost" Kallayeva fikcija "stvorena dekretom". Međutim, ovakva mišljenja su lišena svake realnosti, a vrijeme koje je uslijedilo to je i pokazalo. Benjamin Kallay, vrlo dobar poznavalac prilika na slavenskom jugu Evrope, vrlo dobro je znao da se srpskom i hrvatskom iredentizmu ne može efikasno suprotstaviti samo jakim argumentima. Odgovarajući na napade poslanika u delegacijama austrijskog i ugarskog parlamenta, više puta je istakao da on nije izmislio ni ime Bosna ni Bosanci, ni bosanski jezik, ni bosanstvo. Isticao je da ime Bosna spominje još bizantski car Konstantin Porfirogenit polovinom 10. vijeka, a ovaj pojam se često sreće i u drugim izvorima zapadne provenijencije, što je potpuno tačno. Isto tako je isticao da on nije stvorio antagonizme između naroda, odnosno konfesija koje čine stanovništvo BiH, što je, također, potpuno tačno. On je tačno zaključio da se ova zemlja uvijek osjećala kao nešto posebno. U svojoj burnoj prošlost i, Bosna se uvijek oslanjala na nekog jačeg, ili na Vizantijsku imperiju, Ugarsku kraljevinu, Osmanski sultanat i na kraju Habzburško carstvo. U toj tradiciji se i ogleda biće bosanskog čovjeka, a Kallay je odlučio

[53] Isto.

da jača osjećaj državnosti. On ne može provoditi ni srpsku ni hrvatsku politiku jer je ovlašten da upravlja Bosnom i Hercegovinom u ime Austro-Ugarske monarhije.[54]

Benjamin Kallay, zajednički ministar finansija i upravitelj Bosnom i Hercegovinom. (Ilustrovani časopis „Nada" od 1.8.1903. god.)

Kallayeva politika "interkonfesionalnog bošnjaštva" nije nikakva novost. To je nastavak politike iz historijskog slijeda kojeg je posebno provodio bosanski namjesnik Šerif Osman Topal-paša koji je upravljao Bosnom od 1861. do 1869. godine. On se može smatrati idejnim tvorcem interkonfesionalnog bošnjaštva kojeg je tako uporno zastupao i provodio Benjamin Kallay. Po toj koncepciji postoji bosanski narod koji je historijski vezan za otomansku državu, ali koji je unutar te države zadržao svoju kulturu i nacionalne osobenosti. Taj narod je vezan za zemlju Bosnu, ograničen tom zemljom i duboko vezan za njenu sudbinu. Osobenost i identitet tog naroda ostao je upečatljiv i uočljiv, bez obzira na vjerske razlike. Izraz te bosanske zasebnosti su stalne autonomističke težnje koje su se uskladile sa organizacijom velikog Osmanskog carstva kroz formiranje Bosanskog ejaleta. Ovako organizovano

[54] Isto, str. 373.- 375.

carstvo, ustvari i jest politička autonomija koja daje i mogućnost proširenja ili sužavanja. Bosna je uvijek imala samostalnost ili neku vrstu autonomije koja je zasnovana na njenoj prošlosti i izražava njeno historijsko pravo. Međutim, ovaj feudalni koncept bošnjaštva se uveliko razlikuje od onog kojeg zagovara i provodi Kallay. On živi u vremenu ranog kapitalizma i tekovina Francuske buržoaske revolucije po kojima pripadnici jedne nacije konzumiraju ista prava i obaveze, bez obzira na vjersku pripadnost. U to vrijeme ni bosanski muslimani često nisu prihvatali ravnopravnost pravoslavaca i katolika kao nešto normalno.

Svi ovi pokušaji ostali su uzaludni. Pravoslavno i katoličko stanovništvo u Bosni je većinom bilo doseljeno iz susjednih područja u drugoj polovini 18. i tokom 19. vijeka, pa njihova svijest i tradicija nisu imali nikakvog dodira sa srednjovjekovnom bosanskom kulturom, tradicijom i državom. Vlaško-stočarski sloj doseljenika, koji je vijekovima bio vrlo zatvoren za uticaje sa strane, bio je samo još jedna otežavajuća okolnost za provođenje austrougarske politike interkonfesionalnog bošnjaštva.

Sredinom 1891. godine pokrenut je nacionalnoromantičarski list "Bošnjak" kojeg je u Sarajevu osnovao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak. Pisanje ovog lista izazvalo je žučne rasprave u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj i podgrijalo nacionalne strasti i osjećanja.[55] Svoj stav prema nacionalnom pitanju, list je objavio u pjesmi "Bošnjaku" koju je napisao Safvet-beg Bašagić u kojoj se kaže:

"Znaš Bošnjače, nije davno bilo
Sveg' mi sv'jeta nema petnaest ljeta
Kad u našoj Bosni ponositoj
I junačkoj zemlji Hercegovoj
Od Trebinja to Brodskijeh vrata
Nije bilo Srba ni Hrvata
A danas se kroz svoje hire
Oba stranca ko u svome šire
Oba su nas gosta saletila
Da nam otmu najsvetije blago
Naše ima ponosno i drago."

[55] Prvi broj "Bošnjaka" izišao je 2.7.1891. godine i izlazio je sve do 1910. godine.

Safvet beg Bašagić

Ovom pjesmom ni autor, niti list u kojem je objavljena nije želio negirati postojanje Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, nego se govori o činjenici da je ova zemlja do polovine 19. vijeka nacionalno bila nepodijeljena i da je snažnim uticajem srpske i hrvatske propagande u to vrijeme, kod katolika i pravoslavaca formirana hrvatska, odnosno srpska nacionalna svijest. Ta propaganda je u vrijeme pojave lista "Bošnjak" bila na vrhuncu i usmjerena vrlo agresivno na Bošnjake kojima se naturalo hrvatsko ili srpsko ime. Ovaj list je odlučno odbijao ova naturanja i isticao da "mi njihovu narodnost ne preziremo" i da "nikad nećemo zanijekati da nijesmo od jugoslovenskog plemena", ali da "ostajemo Bošnjaci kao što su nam bili pradjedovi i ništa drugo". Objašnjavajući čitaocima aktuelnu situaciju Bošnjak da "muhamedovce i jedni i drugi privlače sebi", posebno opisuje ulogu i pravoslavnog i katoličkog svećenstva u ovoj propagandi.

I pored toga što su ovi stavovi Bošnjaka žestoko napadani od strane srpske i hrvatske štampe, svaka ozbiljna i stručna analiza je vodila tezama koje je ovaj list postavio kad je u pitanju širenja srpskog i hrvatskog imena.

Tako je jedan od najoštrijih kritičara pisanja Bošnjaka, a posebno pjesme Od Trebinja do Brodskijeh vrata, dubrovačka "Crvena Hrvatska", od 26.5.1892. godine priznala da "narod nije znao za narodnost nego se razlikovao međusobno po vjeroispovijestima". Odgovarajući na napade sa raznih strana, "Bošnjak" iznosi stav da su osnovni elementi narodne identifikacije jezik i slavensko porijeklo, faktori koji su odvojili Bošnjake od ostalih naroda su klima, običaji i vjera. Po doseljavanju Slavena na Balkan, današnji Bošnjaci, Srbi i Hrvati su se počeli razlikovati uticajen klime i razvojem raznih mjesnih običaja. Razliku u imenima "najbolje je učvrstila vjera". Od rascjepa grčko-pravoslavne i rimo-katoličke crkve, današnji Srbi i Hrvati odvojili su se i sa narodnosnog gledišta. Bošnjaci su prihvatili "bogumilsku vjeru" kako bi se bolje branili od navale i sa istoka i sa zapada. Kako su Srbi i Hrvati počeli pisati ćirilicom, odnosno latinicom, Bošnjaci su razvili bosančicu kao svoje pismo. Zbog stalnih napada katolicizma i pravoslavlja na Crkvu bosansku, njeni pripadnici prihvatiše islam i "tako se učvrstiše pomoću ove uzvišene vjere sa tvrdim bedemom od navale obiju crkava". Prema ovom listu Srbi i Hrvati su susjedni narodi s kojima treba živjeti u miru, samo da i oni moraju prihvatiti Bošnjake kao svoje susjede kojima ne mogu naturati svoje ime.

Pitanje naziva jezika, baš kao i danas, izazivali su najoštrije rasprave. I srpska i hrvatska štampa su najoštrije reagovali na upotrebu i naziv bosanski jezik. Kallay je, kao i sam list, trpio najviše napada upravo na ovom polju, a u podudarnosti po ovom pitanju list "Bošnjak" je svrstan u glasilo koje podržava novu okupacionu politiku, pa i upravu. Neme nikakve sumnje u to da je svojim lojalnim stavom prema austrougarskoj upravi list Bošnjak pružio snažnu podršku Kallayevoj "politici bošnjaštva". S druge strane, ovaj list je u uslovima historijskog loma i preokreta bio karakterističan izraz osjećaja nacionalne posebnosti Bošnjaka, bez obzira što oni, zbog lojalnosti lista novom okupatoru, nisu pristajali uz njega. Ovaj list je bio djelo onog dijela bošnjačke više klase koji je prvi shvatio potrebu i neminovnost prihvatanja zapadnoevropske civilizacije.

Bosanskohercegovački muslimani su težili da održe svoje veze sa svojim vjekovnim duhovnim centrom u Istanbulu. Međutim, nova politička realnost nametala je potrebu da se zapita i to šta o tom pitanju misli Beč. Neposredno po okupaciji, general Filipović je, artiukulirajući politiku novog okupatora, i sam napravio inicijativu da bosanski muslimani stvore svoju vjersku organizaciju potpuno odvojenu od Šejh-l-Islama u Istanbulu. Sultan je 1880. godine za bosanskog muftiju pokušao instalirati svog čovjeka, rumelijskog kadiaskera Ahmeta Šukri efendiju, što je bečki dvor odlučno

odbio. Poslije ovog odbijanja i diplomatskog natezanja, Šejhu-l-Islam je imenovao sarajevskog muftiju Hadži Mustafu Hilmi ef. Omerovića za bosanskog muftiju, što je praktično značilo da je i on posredno priznao potrebu osnivanja zasebne islamske vjerske organizacije u Bosni i Hercegovini. Ovo je potpuno odgovaralo Beču koji je 1882. godine prihvatio ovu inicijativu tako da je car potvrdio imenovanje Mustafe Hilmi ef. Omerovića za reis-ul-ulemu, vrhovnog poglavara Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, koji je bio na čelu četveročlanog Medžlisa, inače savjetodavnog organa reisa. Ova praksa se ubrzo pokazala naprikladnom i nezgrapnom. Po cijeloj zemlji se osjećao vrlo jak prozelitistički rad katoličkih svećenika naročito usmjeren prema muslimanima. Otmice muslimanskih djevojaka i djevojčica koje su zatvarane u samostane radi pokatoličavanja, postale su raširena pojava. Jedan takav incident, kada su katolički misionari iz sela Kuti kod Mostara oteli djevojčicu Fatu Omanović, kćerku zemljoradnika Osmana Omanovića, odveli je u samostan i pokrstili, izazvao je 5.5.1899. godine burne proteste u Mostaru. Tog dana skupilo se u mostarskoj kiraethani oko 1.000 muslimana koji su formirali dvanaestočlani Odbor za zaštitu dostojanstva muslimana na čelu sa mostarskim muftijom Ali Fehmi Džabićem. Ovaj Odbor je ubrzo organizovao potpisivanje više peticija, a raspolagali su informacijama da je praksa otmica i pokrštavanja išla sve do nadbiskupa Stadlera, pa su organizovali i više protestnih okupljanja i demonstracija. Ovim događajima počela je institucionalna borba bosanskohercegovačkih muslimana za prekid prakse otimanja i pokrštavanja djevojčica i uplitanje države u postavljanje najodgovornijih funkcionera u Islamskoj zajednici u BiH i autonomiju u vakufsko-mearifskim poslovima. Vlada na samom početku Džabićevog pokreta nije shvatila dubinu, niti širinu cijelog problema, pa je apelacije upućene na razne institucije vlasti sve do samog cara u Beču uglavnom odbila kao neosnovane. U nastojanju da se uguše akcije "mostarskog odbora" na prijedlog Kallaya, Zemaljska vlada je u aprilu 1900. godine smijenila mostarskog muftiju Džabića, zatvorila mostarsku kiraethanu, a njenog sekretara Šerifa Arnautovića otpustila iz državne službe. Ove akcije okupacionih vlasti imale su izuzetno nepovoljne posljedice po njen položaj općenito. Nezadovoljstvo bošnjačkog naroda se iz Hercegovine proširilo i na Bosnu, a uslijedilo je i političko povezivanje sa srpskim pokretom za vjersko-prosvjetnu autonomiju. Kontakti Gligorija Jeftanovića, vodeće ličnosti srpskog pokreta za vjersko-prosvjetnu autonomiju, sa uglednim bošnjačkim prvacima u Sarajevu vlasti su zapazile još dvije godine ranije. Kada je prva muslimanska delegacija 1900. godine krenula u Budimpeštu da iskoristi zasjedanje austrougarskog parlamenta, kako bi lobirala za svoje

zahtjeve kod nekih opozicionih poslanika, Jeftanović je o tom obavijestio češkog publicistu i novinara Jozefa Holačeka. U tom pismu on moli Holačeka da tu četvoricu "najuglednijih Turaka" uzme u zaštitu i da im pomogne u medijskom predstavljanju njihovih pravednih zahtjeva, "koji mogu biti od koristi i Srbima". Poslije rasprave koja je obavljena u austrougarskom parlamentu, Kallay je konačno shvatio da ne može ignorisati ovaj bošnjački pokret, pa je prihvatio da primi jednu njihovu delegaciju na čelu s Džabićem što je učinio 19.12.1900. godine. Na ovom sastanku delegacija je predala jedan opširan memorandum u kojem su opisani svi problemi koje je bosanskim muslimanima donijela austrougarska okupaciona uprava. U ovom dokumentu se ističe da su "bolni vapaji naroda" koji poslije samo "dvadeset i dvije godine okupacione uprave vidi da mu je ugrožen vjerski opstanak u zemlji koju je vijekovima branio svojim grudima i natapao svojom krvalju". Na kraju se ističe da su pored Bošnjaka ugroženi i Srbi koji ukupno čine 1.221.878 stanovnika starosjedilaca, naspram 334.142 katolika, od kojih su mnogi doseljenici i pripadnici činovničkog aparata i vojske. Uz ovaj Memorandum, Kallayu je predat i nacrt novog Statuta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. O problemima iznesenim u pomenutom memorandumu i nacrtu Statuta sa Zemaljskom vladom u Sarajevu su organizovani pregovori. Vladina taktika je bila da pregovori traju što duže kako bi se bošnjački pregovarači zamorili i eventualno po neki promijenio stranu. Održano je čak trideset pregovaračkih sjednica i na kraju je konstatovano da postoje četiri sporna pitanja, i to:

1. izbor i sastav Ulema-medžlisa,
2. postavljanje reisu-l-uleme i muftija,
3. pitanje mešihata i
4. pitanje državnih finansijskih subvencija.

Na ovim pitanjima pregovori su prekinuti, pa je jedna bošnjačka delegacija u aprilu 1901. godine otputovala u Beč i predala caru Franji Josipu memorandum u kojem su opisani pregovori i okrivljena Vlada za njihov neuspjeh. Dok je delegacija boravila u Beču, pročule su se glasine da su muslimani i pravoslavci postigli dogovor za nastavak zajedničke borbe. Tok događaja je pokazao da su ove glasine bile tačne jer je stvarno održan tajni sastanak u ljeto 1901. godine u Kiseljaku, u kući Ahmet-age Hende, između srpskih i bošnjačkih prvaka na čelu sa Jeftanovićem i Džabićem. Vlasti su preko svojih uhoda saznale za ovaj sastanak pa je Kallay procijenio da se bošnjačko-srpska opozicija priprema za borbu za političku autonomiju Bosne

i Hercegovine i čak vraćanje pod otomansku vlast! U vezi s tim počela je oštra policijska istraga i pritisak, što je izazvalo novi talas iseljavanja bošnjačkog stanovništva u Tursku. U januaru 1902. godine u Istanbul odlazi muftija Džabić na čelu jedne male delegacije da se posavjetuje kod najviših islamskih vjerskih autoriteta šta dalje činiti. Ovaj odlazak vlast je iskoristila da Džabića proglasi ilegalnim emigrantom, pa mu je zabranjen povratak pod prijetnjom lišavanja slobode. Nakon Džabićevog izgona, vodstvo nad pokretom za vakufsko-mearifsku autonomiju preuzima Ali-beg Firdus i Bakir-beg Tuzlić. Bošnjačko-srpska politička saradnja se nastavila prijedlogom srpske strane da se potpiše Ugovor o političkoj saradnji. Osnovni cilj je bio politička autonomija za Bosnu i Hercegovinu pod sultanovim suverenitetom. Pored brojnih zajedničkih interesa, neki su bili toliko suprotstavljeni da Ugovor nikad nije potpisan. Naime, Srbi su isključivo tražili da se službeno jezik zove srpski i da službeno pismo bude ćirilica. I pored toga, bošnjačko-srpski politički savez je funkcionirao sve do formiranja Bosanskog sabora 1910. godine isključivo zbog uzajamnih interesa. Rezultat ove borbe bio je taj da je vlast na kraju popustila i 1909. godine donijela Statut za autonomnu upravu vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima u BiH.

Rimokatolici, koji su dugo očekivali pomoć od Austrije i, naravno, pozdravili njen dolazak kao velike katoličke sile, vrlo brzo su se novom upravom potpuno razočarali jer ih ona nije prihvatila kao privilegovane glavne partnere u politici i praksi u upravljanju novozaposjednutom zemljom. Uvođenje redovne crkvene hijerarhije 1881. godine označava važnu prekretnicu u historiji Katoličke crkve u savremenoj Bosni i Hercegovini. U vezi s tim počet će i dugotrajna netrpeljivost i napetosti između franjevačkog reda u Bosni i redovnog katoličkog klera. [56] Sve ovo lakše se može shvatiti kad se ima u vidu činjenica da je vrhbosanski nadbiskup od prvog dana svog mandata nastupio energično u novom pozicioniranju isusovačkog svećeničkog reda u katoličku crkvu u Bosni i Hercegovini. Pošto je sklopio i jedan tajni sporazum sa Vatikanom o jačoj agitaciji na preobraćanju muslimana na katoličanstvo, bez znanja vlasti, a posebno što se otkrilo da je i sam bio upetljan u neke otmice muslimanskih žena i djevojčica, neki historičari i publicisti su ga prozvali militarističkim nadbiskupom.

[56] O ovoj netrpeljivosti nastala je i brojna literatura čiji su autori pripadnici katoličkog svećenstva, ali i svjetovnjaci. Tako su o ovoj temi pisali L. Đaković, Gavranović, P. Jeleč i dr. Sukob se može osjetiti i danas. Posebno je zanimljiv sukob iz devedesetih godina dvadesetog stoljeća, kad pojedini svećenici etiketiraju čak fra. Anđela Zvizdovića kao "izdajnik hrvatskog naroda" za to što je zatražio zaštitu jednog muslimanskog vladara, a ista etiketa se iz nekih političkih krugova lijepi i fra. Petru Anđeloviću, ondašnjem provincijalu Bosne Srebrene.

Bez obzira na sve probleme političke prirode, početkom 20. vijeka opći ekonomski napredak Bosne i Hercegovine, brza realizacija kapitalnih infrastrukturnih projekata i razvoj novije kapitalističke privrede osjećao se na svakom koraku. Okupacija Bosne i Hercegovine na osnovu odluka Berlinskog kongresa donijela je još jednu novinu u procesu povlačenja Otomanske imperije iz Evrope. Naime, prvi put se desilo da u tom procesu muslimani mogu ostati na novozauzetoj teritoriji. Ali progon Džabića iz Bosne 1902. godine ostavio je muslimanski pokret za autonomiju bez ključne političke ličnosti. Tek u februaru 1906. godine jedna četveročlana delegacija na čelu s Šerifom Arnautovićem je otputovala u Istanbul, s ciljem da se sastane sa Džabićem, da se preuzme dokumentacija nastala u dotadašnjem toku borbe i dogovori strategija za njen nastavak. Po povratku u zemlju, Arnautović i njegovi saradnici kreću u akciju da upoznaju javnost s ciljevima autonomnog pokreta. S tim ciljem pokreću i list „Musavat" (Jednakost). Konačno i Vakufska komisija, iako imenovana od strane vlasti, pruža podršku autonomnom pokretu i na sjednici u maju 1906. godine usvaja zaključak da se traži od Vlade do kraja tekuće godine da riješi pitanje islamske autonomije.

Ovaj obrat više nije mogao ignorisati ni novi zajednički ministar finansija Stefan Burian, pa je odlučio nastaviti pregovore tamo gdje su stali još 1901. godine, ali je u izjavama za javnost naglasio da se pitanje vakufsko-mearifske autonomije može riješiti tek kad se muslimani slože oko toga šta se hoće, te da u tom smislu moraju izabrati svoje predstavnike. Oba ova zahtjeva su bošnjački autonomaši vrlo brzo ispunili. Oni pojačavaju agitaciju za osnivanje jedne političke partije čijim će formiranjem biti izabrani ovlašteni predstavnici, a ciljevi i zahtjevi prema vlastima će biti određeni Programom. Na poziv Ali-bega Firdusa na sastanku dotadašnjih nosilaca autonomne borbe za vakufsko-mearifsku autonomiji, i drugih bošnjačkih prvaka 3. decembra 1906. godine u Slavonskom Brodu osnovana je Muslimanska narodna organizacija (MNO). Na ovom sastanku je izabran i Egzekutivni odbor na čelu sa Ali-begom Firdusom. Na samom početku svog djelovanja pokazala se sva uskogrudost političkog rukovodstva koje se tad nametnulo. U to rukovodstvo su ušli uglavnom krupni zemljoposjednici, nastanjeni u gradovima. Oni su, štiteći svoje ekonomske i staleške interese, skoro potpuno zanemarili selo, pa će "Musavat", glasilo ove stranke u svom broju od 26. juna 1908. godine konstatovati, da "briga za podizanje našeg težačkog staleža" u stvarnosti skoro da i ne postoji. Samo rukovodstvo Stranke se na početku podijelilo i po pitanju u kom pravcu će ići borba za autonomiju. Većina je bila da se borba proširi na pitanja političkih sloboda, a manji broj učesnika je bio za to da se borba ograniči samo na vjersku autonomiju. Ubrzo je narod

prvu struju prozvao "tvrdišima", a drugu "mehkišima". Početkom 1907. godine obavljale su se užurbane pripreme za stranački kongres i izbore. Ova stranačka skupština je održana u Budimpešti 11. marta 1907. godine kad je izabran novi Egzekutivni odbor od osamnaest članova i Bošnjaci dobili prvu izabranu političku instituciju. To su bili uglavnom krupni zemljoposjednici, pripadnici bosanskog begovata.[57]

ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE I BOSANSKI SABOR IZ 1910. GODINE

Na prelazu iz 19. u 20. vijek konfrontacija između srpskog nacionalnog programa, ali i novoformirane srpske države sa Austro-Ugarskom monarhijom, često puta su dostizali kritičnu tačku, čak su bili i jedan od glavnih generatora velike krize u međunarodnim odnosima. Majskim prevratom 1903. godine i nasilnim uklanjanjem dinastije Obrenović, srpski nacionalisti su dobili novi zamah, pa su ocijenili da je došlo vrijeme da se konačno oblikuje i proširi srpska država. Ovi planovi su bili dobro poznati austrougarskom političkom vrhu koji je shvatio da je Srbija najveća prepreka velikom pangermanskom projektu "Drang naht ostn", odnosno političkom i ekonomskom prodoru od Beča i Berlina na Bliski istok i izgradnji željezničke pruge od Berlina i Beča do Bagdada. Da bi spriječila Srbiju da se širi na zapad, kako je zamislio Ilija Garašanin u "Načertaniju" u verziji "Srbija na zapadu", bečki dvor je počeo primjenjivati razne mjere usmjerene protiv Srbije. Pojava nekoliko tajnih organizacija na teritoriji Bosne i Hercegovine koje su za cilj imale pripajanje Bosne i Hercegovine Srbiji, koje su osnovali ljudi bliski srpskom državnom vrhu, ili su njemu čak i pripadali, kao što je "Narodna odbrana" i "Ujedinjenje ili smrt", političkom vrhu Habzburške monarhije su dali povoda za radikalne korake. Tako je 1906. godine Monarhija uvela kvote i povećala carine na uvoz svinja iz Srbije kao njihovog glavnog izvoznog proizvoda, dok su srpske kontramjere mogle neznatno uticati na njenu ekonomiju. Ova natezanja i potraga za trećim tržištima u srpskoj historiografiji je prozvana "svinjski rat" i trajala su sve do Prvog balkanskog rata 1912. godine.

Način da se promijeni status Bosne iz okupiranog otomanskog teritorija u pokrajinu koja je potpuno pripojena, Austro-Ugarska politika je pokušala pronaći najviše u bilateralnim odnosima sa Rusijom. Pošto

[57] Od osamnaest članova ovog Odbora samo trojica nisu imali begovski status, ali su i oni bili obogaćene gazde kojima uz ime pridodaju titulu age.

je nastavljeno rapidno opadanje Otomanskog carstva i Rusija i Austro-Ugarska su imale svoje velike interese i nade u zaposijedanju ostalih dijelova Osmanskog carstva u okviru rješavanja Istočnog pitanja. Rusija je dugo vremena tražila način da izađe iz blokade Crnog mora na Bosforu i Dardanelima, dok je Habzburška monarhija nastojala proširiti svoje posjede i tržište na jugoistok i zaustaviti Srbiju u njenim težnjama da se širi na zapad. Kada je izvedena Mladoturska revolucija i proglašen ustav 23. jula 1908. godine, austrougarska zajednička vlada je ocijenila da je došao dugo očekivani trenutak za potpuno priključenje Bosne i Hercegovine Monarhiji. Na kratko vrijeme se učinilo da bi u Turskoj moglo doći do takvih promjena koje bi mogle donijeti istinske demokratske promjene koje bi mogle dovesti do ponovnog isticanja prava Turske na Bosnu i da bi Mladoturci mogli ponuditi Bosancima demokratskiji ustav od onoga kojeg su uživali Bosanci i Hercegovci pod austrougarskom vlašću. Bez obzira na ciljeve Mladoturske revolucije, opći napad na Otomansku imperiju je započeo raskidom međunarodnih obaveza prema toj državi. Tako je Bugarska proglasila potpunu nezavisnost, i kao i Krit, prestala plaćati tribut sultanu. Tri godine kasnije Italija je napala Libiju, a uskoro poslije toga udruženi saveznici - Srbija, Crna Gora i Bugarska, uz pomoć Rusije, povele su Prvi balkanski rat. Odluka da se izvrši aneksija donijeta je 19. augusta 1908. godine na sjednici zajedničke vlade u Beču. Tada je donesena i odluka da se austrougarska vojska povuče iz Novopazarskog sandžaka, zbog velikih troškova i drugih sigurnosnih rizika. Tekst proglasa o Aneksiji BiH u sastav Austro-Ugarske monarhije je danima pažljivo pripreman. Svjestan osjetljivosti i čina i trenutka, Burian je vagao svaku riječ, vodeći naročito računa o tome kako ona zvuči u prevodu na bosanski jezik. Proklamaciju je, nakon pažljivog proučavanja i obrade, lično potpisao 5. oktobra 1908. godine u Budimpešti. Sam proglas o aneksiji u Bosni i Hercegovini je objavljen 7. oktobra 1908. godine, a štampan je u više od 12.000 primjeraka. Tog dana, u ranim jutarnjim satima, Proglas je poslat svim vojnim jedinicama, graničnim stanicama... Tekst proglasa je javno istaknut u svim državnim institucijama, okruzima, kotarima i kotarskim ispostavama, općinskim uredima, bolnicama i drugim javnim institucijama. Proglas je čak i preko telala javno čitan u najudaljenijim selima u raznim bosanskohercegovačkim zabitima. Njegovoj objavi okupaciona vlast je željela dati svečani karakter. Sa sarajevske katedrale su zazvonila sva zvona, ispred Konaka je cijeli dan svirala vojna muzika, a u večernjim satima, pošto je bio ramazan, sa Žute tabije je odjeknula kanonada topovskih hitaca.

Čin Aneksije u samoj Bosni i Hercegovini bošnjačko i srpsko stanovništvo je dočekalo sa negodovanjem, ali je ostalo mirno. Nisu

zabilježeni oružani incidenti, ili napadi na okupacione trupe koji su se čak i očekivali. Prema izvještaju kotarskog predstojnika u Mostaru, barona Karla Pitnera, Bošnjaci su "potpuno utučeni", a u pograničnom pojasu prema Crnoj Gori nisu zabilježeni nikakvi oružani incidenti ili nasilje. Pošto je bio mjesec ramazana, muslimani su slabo izlazili na ulicu, ali se osjećala nervoza i atmosfera nekakvog iščekivanja. Glavni funkcioneri Muslimanske narodne organizacije su u decembru 1908. godine u Morića hanu organizirali sastanak na kojem je izražen strah za mobućnost opstanka Bošnjaka u Bosni i Hercegovini i njihove vjerske slobode. Zaključeno je da je sa Srbima potrebno prekinuti političku saradnju jer se očekivalo da će Srbija i Crna Gora, uz pomoć i podršku Rusije, vrlo brzo ući u rat protiv Austro-Ugarske, a u tom slučaju bosanski Srbi neće ostati po strani. Bošnjaci bi u tom slučaju ponovo postali najveće žrtve. Međutim, Aneksiju su podržali ljudi okupljeni oko lista "Bošnjak", te Muslimanska napredna stranka i njeno glasilo "Muslimanska svijest", kao i sarajevski gradonačelnik Esad ef. Kulović. Ipak, u odnosu na cijeli bošnjački narod u BiH i Novopazarskom sandžaku, ovo je bila politički marginalna grupica na koju se ni režim nije mogao osloniti.

Proglas o aneksiji je u Srbiji i Crnoj Gori odjeknuo kao bomba. Tamošnji nacionalisti su držali da im je nepošteno ispred nosa odnesen potencijalni plijen – "srpske zemlje Bosne i Hercegovine". Došlo je do uzbuđenja i u Francuskoj, Engleskoj i Italiji. Turska je čak uvela i bojkot za austrougarske robe pa je došlo do vrlo ozbiljne i teške krize koja je u historijskoj nauci dobila ime Aneksiona kriza. Ključnu ulogu u ovoj krizi odigrala je Njemačka koja je vrlo snažno i odlučno podržala ovaj čin, kojeg je engleska i francuska diplomatija okaraktereisala kao "uništavanje javnog povjerenja", "jednostran raskid Berlinskog ugovora" i "primjer političkog cinizma".

Snažan politički i diplomatski pritisak Njemačke rezultirao je da Austro-Ugarska i Turska u februaru 1909. godine sklapaju Ugovor prema kojem Austro-Ugarska stiče puno pravo nad Bosnom i Hercegovinom, ali se i obavezuje da će se povući iz Novopazarskog sandžaka, da će garantovati i osigurati punu vjersku slobodu bosanskim muslimanima i platiti Istanbulu dva i pol miliona funti. Poslije njemačkog ultimatuma na vladi u Sankt Petersburgu i Rusija je priznala čin aneksije, a poslije toga 31. marta, odnosno 5. aprila 1909. godine, isto je učinila i Srbija i Crna Gora. Sam Austrijsko-turski sporazum o priznanju Aneksije bio je novi strahovit udarac za skoro sve Bošnjake. O tom najbolje govori "Memorandum muslimana iz Bosne i Hercegovine, predat osmanlijskom parlamentu" iz februara 1909. godine. U

Memorandumu se ističe da narod koji je tursku državu vijekovima branio svojim životom i krvlju nije zaslužio da ga ta ista država proda za 2,5 miliona funti i da 1.400.000 svojih najvjernijih podanika isporuči svom smrtnom neprijatelju i učini obespravljenim robljem. Aneksija i njeno priznanje od strane Turske izazvali su još jedan veliki talas iseljavanja Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine u Tursku.[58]

Proglasom o aneksiji BiH, car je najavio narodu Bosne i Hercegovine novo ustavno rješenje. U popratnom pismu koje je skupa sa tekstom Proglasa uputio zajedničkom ministru finansija baronu Burianu, on ističe da je narodu u BiH potrebno zakonom garantovati građanska prava koja su po prirodi stvari stečena ili će se naknadno priznati. Zbog toga je potrebno uspostaviti konstitucionalne ustanove koje će tom narodu omogućiti neko učešće u upravljanju zemljom, posredstvom zemaljskog predstavničkog tijela formiranog tako da odgovara vjerskim prilikama koje će čuvati od starina naslijeđeni "društveni red". Očigledno je da je vladar, ustavom kojeg je planirao dati novoj pokrajini, želio očuvati staru konfesionalnu, etničku i socijalnu strukturu bosanskog društva.

Rad na pripremi ustava je počeo već početkom 1909. godine. U tom smislu je vlada organizovala "ustavnu anketu", sa predstavnicima heterogene bosanske društvene strukture. Do tad su se već formirale nacionalno-konfesionalne stranke koje su počele djelovati kao prave političke organizacije, kao što su: Muslimanska narodna organizacija (MNO), osnovana 1906., Srpska narodna organizacija (SNO), osnovana 1907., Hrvatska narodna zajednica (HNZ), osnovana 1908. godine, i niz drugih manjih stranaka različite političke orijentacije. Predstavnici svih ovih stranaka su dobili poziv da učestvuju u ovoj "anketi", ali ne i stranke kao političke organizacije, nego kao uticajni pojedinci. "Ustavnu anketu" otvorio je 8. februara 1909. godine u Sarajevu civilni adlatus baron Benko. On je u svom govoru izložio principe budućeg bosanskog ustava, sastavu sabora i njegovoj nadležnosti. Prvi princip je odredio sam car u svom pismu uz Proglas o Aneksiji u kojem je stajalo da "buduće zemaljsko zastupstvo mora odgovarati vjerskim prilikama i čuvati od starine naslijeđeni društveni red." To je značilo da će Sabor biti sastavljen po posebnim kurijama u kojima će biti "odlični dostojanstvenici; osobe koje su obrazovanjem i imanjem na prvom

[58] Prema zvaničnim podacima vlasti u 1908. godine se iselilo svega 613 lica, ali je Aneksija objavljena tek krajem te kalendarske godine i podaci se odnose praktično na manje od tri mjeseca, ali je 1909. registrovano 2.538, a 1910. godine čak 17.018. Stvarni broj iseljenih je sigurno bio mnogo veći jer se ovi podaci ne odnose na one koji su odlučili iseliti bez dozvole i registracije. Razni dokumenti iz onog vremena govore o velikoj zagušenosti željezničke stanice u Beogradu muhadžerima koji su putovali u pravcu Soluna. To je bio, većinom, put bez povratka.

mjestu." Pošto je naglasio da će ustavom biti zagarantovana građanska prava, baron Benko je definisao i nadležnosti tako formiranog Sabora. Iz njegove nadležnosti izuzeti su svi takozvani zajednički poslovi koji su tako definisani austrougarskom nagodbom iz 1867. godine, a to su: vanjski poslovi, odbrana, carinska politika i poslovi državnog monopola. Zbog komplikovane ustavne strukture Austro-Ugarske monarhije, koju smo ranije opisali, Bosna i Hercegovina je de facto bila treća država unutar Monarhije, a po ovim ustavnim principima ostaje neravnopravna u odnosu na Austriju i Ugarsku. Saboru pripada samo pravo kontrole nad upravom i prava koja se tiču uprave i sudstva samo u Bosni i Hercegovini. I to je značajna oblast, ali je i u njoj Sabor bio potpuno ograničen zbog toga što svaka njegova odluka postaje zakon tek "uz sankciju vladara". O nekoj političkoj autonomiji Bosne i Hercegovine, za koju se zalagala i Srpska i Muslimanska narodna organizacija, prema principima koje je izložio baron Benko, nije moglo biti ni riječi.

Poslije ovog izlaganja, predstavnici SNO su izjavili da oni ne mogu sudjelovati u anketi, jer nisu pozvani kao predstavnici SNO, nego kao pojedinci, te da ne prihvataju ustavne principe koji su suprotni njihovom programu. Nisu prihvatili ni obrazloženje da SNO još nije priznata od strane vlasti, jer su imali njihovu prešutnu saglasnost prilikom formiranja, pa su napustili zasjedanje. Kako predstavnici MNO nisu uopće došli na ovo zasjedanje, u nastavku prvog zasjedanja ankete su sudjelovali svi osim ove dvije najjače političke partije, te Socijaldemokratske stranke za BiH. Predstavnici MNO-a su u seriji natpisa o nacrtu ustava u stranačkom listu "Musavat" iznijeli stav da se u cijeloj Evropi još jedino u Bosni i Hercegovini "neustavno vlada". Zahtijeva se da vlast pozove "istinske narodne predstavnike" s kojima će otvoreno razgovarati o svim spornim pitanjima. Time bi se dio odgovornosti za buduće ustavno uređenje moglo staviti i na naš narod. Osnovni preduslov da vlast dobije legitimne predstavnike naroda je da se donese zakon o slobodi zbora i dogovora i zakon o slobodi političkog udruživanja. U protivnom, pisao je "Musavat", apsurdno je stupati u političku utakmicu za izbor narodnih poslanika, a da se narod ne smije organizirati u političku stranku, ne smije održati zbor ili skupštinu. U anketi je učestvovala i liberalno-franjevačka Hrvatska narodna zajednica (HNZ) i Štadlerova klerikalna stranka, "napredni Muslimani" i prorežimska Srpska narodna samostalna stranka. Hrvatska narodna zajednica se držala prilično neutralno na svim sesijama, tako da se vjeruje da su njeni predstavnici kalkulisali da se ne zamjere budućim političkim partnerima. Tokom zasjedanja povremeno je dolazilo do vrlo oštrih rasprava između srpskih i bošnjačkih predstavnika

oko rješavanja agrarnog pitanja i na ovom pitanju se vidjelo da je dugoročno srpsko-bošnjački opozicioni savez neodrživ. Socijal-demokratska stranka je više puta javno iznijela svoje primjedbe tražeći ukidanje konfesionalnog principa, te uvođenje općeg i jednakog prava glasa za sve građane BiH. Vladini predstavnici su i ove zahtjeve potpuno ignorisali. Tokom rasprava prijedlozi koji su bili potkrijepljeni snažnim argumentima, kao što je pitanje carina, monopola i indirektnih poreza, baron Benko je odbio s obrazloženjem da će Sabor imati pravo apelacija višim instancama vlasti, što one koji su iznosili razne prijedloge u ovim oblastima nikako nije moglo zadovoljiti. Pri samom kraju ustavne rasprave, MNO je 8. februara 1910. godine bezuslovno priznala aneksiju i izjavila lojalnost habzburškoj dinastiji.

Car Franjo Josip

Nakon zastoja i otezanja od strane vladinih pregovarača, te nakon odbijanja svih etničkih grupa da se njima dodijeli više mandata, car Franjo Josip je 17. februara 1910. godine dao saglasnost na Ustav odnosno "Zemaljski štatut za Bosnu i Hercegovinu".[59] Novi Ustav i uz njega proglašenih šest zakona svečano su proglašeni i objavljeni na svečanosti u velikoj dvorani

[59] Uz Zemaljski ustav car Franjo Josip je sankcionirao, odnosno odobrio svojim potpisom još pet zakona na kojima se zasnivao cijeli ustavni poredak. To su: 1.Izborni red, 2. Saborski poslovni red, 3. Zakon o društvima za BiH, 4. Zakon o skupljanju za BiH i 5. Zakon o kotarskim vijećima. Ovako koncipiran ustavni poredak zasnivao se na ideji o tzv. "piramidalnoj ustavnosti", po kojoj će se ustavne nadležnosti ograničene navedenim zakonima postepeno proširivati novim ustanovama. Zvanično objašnjenje ove ustavne ograničenosti bila je logična posljedica opće kulturne i političke zaostalosti i nezrelosti naroda u BiH.

Zemaljske vlade u Sarajevu, 20. februara 1910. godine. Toj svečanosti su prisustvovali svi članovi vlade, predstavnici svih vjerskih zajednica, visoki vladini zvaničnici, predstavnici vojnih vlasti, predstavnici velikih korporacija i drugi ugledni građani. Proglašenje Ustava izvršio je kraćim prigodnim obraćanjem zemaljski poglavar, Marijan Varešanin, koji je objasnio nastale promjene.

Predsjednik Sabora, Ali-beg Firdus, čita zahvalnicu Franji Josipu 1910. godine. (Fotografija Arhiva BiH)

Bosanski sabor iz 1910. godine sastavljen je kombinacijom socijalnog, nacionalnog, vjerskog i virilističkog (izbor po položaju ili automatizmom) kurijalnog sistama veoma složenog karaktera. Za razliku od drugih zastarjelih predstavničkih tijela u Monarhiji, Bosanski sabor se nije oslanjao ni na bosansku srednjovjekovnu tradiciju skupštine staleža bosanske vlastele "Stanak", koja je do tad u narodu bila potpuno zaboravljena. U skladu s propratnim pismom cara Franje Josipa o kojem je ranije bilo riječi da Sabor bude vjerna slika nacionalnih, konfesionalnih i političkih prilika, u ovom predstavničkom tijelu građani su bili podijeljeni u tri glasačke kurije po nacionalnim grupama, čime je svakoj grupi, odnosno konfesiji osiguran odgovarajući broj poslanika, proporcionalno njihovoj brojnosti. Unutar svake nacionalne grupe postojale su socijalne kurije kao što su: gradska, seoska, veleposjednička i kurija inteligencije. Pored izabranih poslanika u

Sabor je po položaju ulazilo 20 poslanika. To su oni funkcioneri koji su se po svojim dužnostima koje su obavljali automatski smatrali članovima Sabora. To su bili: reisu-l-ulema, vakufsko-mearifski direktor, sarajevski i mostarski muftija, četiri srpsko-pravoslavna mitropolita SPC, nadbiskup Vrhbosanske nadbiskupije, dva franjevačka provincijala Bosne Srebrene, sefardski nadrabin, predsjednik Vrhovnog suda, predsjednik Advokatske komore, predsjednik Trgovačke i obrtničke komore u Sarajevu i gradonačelnik Sarajeva. Zemaljska vlada je predložila da se na 25.000 stanovnika bira jedan poslanik, a polazna osnova bio je popis iz 1895. godine. Po ovom kriteriju izračunato je da će u Saboru biti 72 poslanika. Ovaj broj se dijeli na tri spomenute nacionalno-konfesionalne kurije.[60]

Iz današnje perspektive izborna pravila su bila zastarjela, ali i vrlo zanimljiva. Aktivno biračko pravo imali su svi "bosanskohercegovački pripadnici" muškog spola koji su na dan izbora navršili 24 godine života i žene veleposjednice, ukoliko plaćaju 140 kruna zemljarine, na godinu. Aktivno biračko pravo imali su i austrijski i ugarski državljani koji su obavljali poslove u javnim službama. Pravo glasa nisu imala lica pod istragom, osuđenici po krivičnom zakonu, lica koja su pod stečajem i aktivna vojna lica. Za Sabor su se mogli kandidovati sa navršenih 30 godina života, ukoliko su uživali sva građanska prava. Pasivnio biračko pravo nisu imali državni službenici, zaposleni u željezničkoj službi, javnim školama, poštanskoj službi i sl. Sam car imao je pravo da imenuje predsjednika i potpredsjednika Sabora, pazeći da se na tom položaju naizmjenično nalaze pripadnici sve tri konfesije. I po novom Ustavu BiH je ostala jedinstveno upravno područje i predstavljala je posebnu upravnu jedinicu, kao teritoriju kojom zajednički upravljaju obje države Monarhije (tzv. corpus separatum). Ovaj poseban pravni subjektivitet pojačan je poslije aneksije donošenjem Ustava i formiranjem Sabora. Ipak, ni poslije Ustava i konstituisanja Sabora BiH nije mogla učestvovati u tzv. zajedničkim poslovima određenim austrougarskom nagodbom 1867. godine. Ustavom je, međutim, bilo određeno da se iz saborskih redova bira devetočlano Zemaljsko vijeće, što je ukazivalo na potrebu da se i BiH, u izvjesnoj mjeri i smislu, u budućem vremenu osigura učešće u "zajedničkim poslovima". Bez obzira na veliku ograničenost Ustava i Sabora u pogledu zakonodavne funkcije, svi vodeći građanski političari i intelektualci sve tri konfesije prihvatili su Ustav kao svršenu činjenicu i novu svoju šansu.

[60] Kad je stvarno došlo do formiranja Sabora uz 20 virilnih mandata, u njemu se našlo 90 poslanika i to: 37 pravoslavaca, 29 muslimana, 23 katolika i 1 Jevrej, sto je prilično tačno odražavalo ondašnju konfesionalnu sliku bosanskohercegovačkog stanovništva. Svaki mandat je ipak dodijeljen na nešto više od 33.000 stanovnika u svakoj kuriji. Jedino su Jevreji imali svog poslanika nevezano za gore navedenu kvotu.

Potpuno zahvaćeni infekcijom političkog oportunizma, oni su povjerovali da im ovako ograničen ustav pruža dovoljno mogućnosti za rad na "narodnim stvarima". Ovako je postupila i Muslimanska narodna organizacija, kao najjača opoziciona stranka objašnjavajući kako je u novoj ustavnoj epohi potrebno preduzeti nove korake kako bi bošnjački interesi bili zaštićeni.

U novonastaloj atmosferi pojačane političke borbe između pojedinih stranaka unutar svake kurije, pa čak i pojedinih struja unutar pojedinih stranaka, Zemaljska vlada je raspisala izbore za Sabor 18-28. maja 1910. godine. Neposredno poslije održanih izbora, Bosnu i Hercegovinu je 30.V-3. juna 1910. godine, jedini put u svom životu, posjetio i sam car Franjo Josip. Tokom te posjete on je izdao patent kojim je sazvao konstituirajuću sjednicu Sabora za 15. juni 1910. godine, što je i realizirano. Za predsjednika Sabora imenovao je Ali-bega Firdusa, a za potpredsjednike Vojislava Šolu i dr. Nikolu Mandića. Na samom početku, Sabor je radio sporazumno pripremajući dnevni red svakog zasjedanja u klubovima poslanika. Međutim, ubrzo su debate po svakom pitanju pretvorene u nacionalističke istupe srpskih i hrvatskih poslanika. Tako je u prvoj raspravi o budžetu 18. jula 1910. godine, srpski poslanik Stjepan Grđić napravio jednu digresiju u odnosu na temu rasprave i ustvrdio da u BiH žive samo dva naroda, srpski i hrvatski. Hrvatski virilni poslanik, nadbiskupski vikar dr. Ivan Šarić otišao je i dalje. On je ustvrdio da je za autonomiju Bosne, ali samo u "u hrvatskoj državi" i da HKU "ne može priznati na teritoriji kraljevstva hrvatskoga nikoje drugo ime, nikoji drugi narod, nikakve druge ambleme doli hrvatske." [61] Na ovaj ispad burno su reagovali i srpski i bošnjački poslanici. Novi predsjednik MNO, Derviš-beg Miralem, je uz niz drugih kvalifikacija Šarićevog i Grđićevog istupa istakao geslo "Bosna Bosancima". I drugi zakonski projekti i rasprave obilovale su brojnim nacionalističkim istupima i svojatanjima Bosne od strane i srpskih i hrvatskih poslanika. Tako je bilo i kod rasprave o Zakonu o Poštanskoj štedionici, Zakonu o fakultativnom otkupu kmetskih selišta, Zakonu o održavanju i upravi javnih prihoda, raspravi o jezičkom pitanju i dr. Ove rasprave su pokazale da u Bosni i Hercegovini zbog srpskog i hrvatskog nacionalizma i teritorijalnih aspiracija svako, baš svako pitanje dobija nacionalno-politički, odnosno državno-pravni karakter. Takav način rada Sabora kao zakonodavnog predstavničkog tijela, kao da je oslikao bosanskohercegovačku društvenu i političku zbilju sve do danas.

[61] Dr. Ivan Šarić, u političkom smislu je stasao uz prvog vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Štadlera i bio pripadnik njegove klerikalne stranke HKU. Godine 1922. postao je vrhbosanski nadbiskup, a po izbijanju Drugog svjetskog rata gorljivi pristalica ustaškog režima i Ante Pavelića, u čiju je "čast" napisao čak i nekoliko pjesama.

Zidna karta jugoslovenskih zemalja u 19. i 20. vijeku. Preuzeto iz Historijskog atlasa BiH, str. 172.

Na scenu su stupile i razne koalicije, najprije srpsko-bošnjačka, a naslonjena je na zajedničke interese iz vremena borbe muslimana za vakufsko-mearifsku i pravoslavaca za crkveno-školsku autonomiju. Dugoročno, ova koalicija nije mogla opstati zbog toga što su ove dvije strane imale različite političke i ekonomske ciljeve. Muslimani su se zalagali za

političku autonomiju Bosne, uz vezivanje njenog suvereniteta za sultana i agrarne odnose u skladu sa Saferskom naredbom. Srpska strana i u jednom i u drugom pitanju imala je sasvim suprotne ciljeve. Poslije toga je došlo do približavanja muslimana i katolika, ali ni ova koalicija nije se mogla održati duže vrijeme, zbog toga što su imali i suviše različite stavove u pogledu budućeg ustavnog ustrojstva Monarhije, pitanje bošnjačkog nacionalnog identiteta, itd.

U većem dijelu toga razdoblja Hrvati su, općenito uzevši, imali više uspjeha u pogledu približavanja bošnjačkim političarima, pogotovo kod muslimanskih intelektualaca koji su studirali na zagrebačkom ili na nekom drugom austrougarskom univerzitetu na kojem su studirali i Hrvati. U bošnjačkom kulturnom društvu u Sarajevu "Gajretu" osnovanom 1903. godine, u prvoj fazi njegovog rada preovladala je prohrvatska struja koju je predvodio pjesnik i historičar Safvet-beg Bašagić. Čak je i cijela jedna bošnjačka stranka Muslimanska napredna stranka (MNP) ili "naprednjaci" u svom radu bila izrazito prohrvatski orjentisana, ali kad je njen rad u bošnjačkom narodu prepoznat kao prohrvatski, njen politički pad je bio neminovan, što se posebno pokazalo na izborima za Sabor 1910. godine. Međutim, zbog agresivnih akcija katoličke crkve, kao i političke grupe okupljene oko nadbiskupa Štadlera, i ovaj savez je bio neodrživ.

Politika Srpske narodne organizacije (SNO), pod vodstvom mostarskog političara Vojislava Pole, i prije izbora, a kasnije i u samom Saboru svodila se na proširenje njihove crkveno-školske autonomije. U tom cilju su se približavali vodećim bošnjačkim političarima, ali je njihov savez uvijek bio vrlo labav. Sve tri strane igrale su delikatnu igru političkog oportunizma. I pored toga što su se neki istaknuti muslimanski prvaci "izjašnjavali" kao Hrvati ili Srbi, takvi pojedinci nikad nisu mogli ugroziti opće opredjeljenje muslimana koji su čvrsto čuvali i njegovali svijest o svojoj vjerskoj i etničkoj posebnosti i formirali kao zaseban politički faktor, i pored toga što se njihova većina u ono vrijeme nije željela nacionalno izjašnjavati.[62]

[62] U pogledu nacionalnog izjašnjavanja muslimana u ono vrijeme, američki historičar Robert Donia u svom radu "Islam under the Eagle" na str. 392. piše da su nacionalna izjašnjavanja muslimanskih političara i intelektualaca bila "taktičke i političke naravi, te da su oni "i po više puta prelazili iz jednog tabora u drugi." Ali je "zaseban muslimanski identitet" bio već toliko formiran da se on nije više mogao ni skrivati niti uništiti. I prof. dr. Ivo Banac u svom radu "Nacionalno pitanje" na str. 366. piše da su obični muslimani zazirali od svakog nacionalnog izjašnjavanja jer je u tom pogledu njima bilo ponuđeno da se izjašnjavaju ili kao Srbi ili kao Hrvati.

BOSNA I HERCEGOVINA U PRVOM SVJETSKOM RATU

Bujanje srpskog nacionalizma izazvanog aneksionom krizom, pravoslavno stanovništvo u BiH je prihvatalo sa odobravanjem. Prisustvo Austro-Ugarske monarhije u BiH se doživljavalo kao prepreka oslobođenju južnoslovenskih naroda od "vjekovnog tuđinskog jarma", a habzburška imperija je imenovana kao "tamnica naroda". I u samoj Hrvatskoj je naglo raslo antiaustrougarsko raspoloženje, između ostalog i zbog toga što se pokazalo da okupacijom BiH, a zatim i aneksijom, nije moguće dvojnu monarhiju ustavno reformisati u trojnu državu u kojoj bi južnoslovenski narodi dobili svoju konstitutivnu jedinicu. Ovo raspoloženje dovelo je do približavanja i saradnje u pravcu formiranja zajedničke južnoslovenske države. Na terenu su formirane organizacije srednjoškolske i studentske omladine, u osnovi s ovom idejom. Međutim, njihov rad protiv vlasti Austro-Ugarske monarhije u BiH i Hrvatskoj postaju sve agresivnije. Na dan otvaranja bosanskog Sabora i proglašenja Bosanskog ustava (Štatuta), pripadnik omladinskog pokreta Bogdan Žerajić izvršio je neuspjeli atentat na austrougarskog vojnog komandanta za BiH Marijana Varešanina i tako otvorio poseban oblik borbe jugoslovenske nacionalističke omladine za svoje ciljeve. To je bila borba atentatom na istaknute funkcionere austrougarske vlasti. Ovim činom on je postao uzor nekim omladincima i srpske i hrvatske pa čak i bošnjačke nacionalnosti koji su Austro-Ugarsku monarhiju smatrali glavnom preprekom jugoslovenskom ujedinjenju. [63] Tako je u vrijeme Prvog balkanskog rata pripadnik omladinskog revolucionarnog pokreta, Hrvat iz Bosne Luka Jukić, 8. juna 1912. godine u Zagrebu pokušao ubiti carskog povjerenika za Hrvatsku, Slavka Cuvaja.[64]

U Bosni i Hercegovini studenti većinom srpske nacionalnosti su nakon aneksione krize i formiranog Sabora 1910. godine, proširili

---

[63] Atentatom na dan konstituisanja Bosanskog sabora i proglašenja Ustava on je jasno pokazao šta misli i o Saboru i o Ustavu. Pošto se radi o omladincu srpske nacionalnosti, rodom iz Nevesinja, osobi koja je na dan atentata imala svega 24 godine, njegov čin je među omladinom, naročito srpske nacionalnosti, doživljavan kao simbol besprimjernog junaštva i mučeništva. Pošto su njegova dva brata bili ljekari na srpskom dvoru, policijski organi nisu mogli dokazati povezanost Žerajića sa srpskim dvorom jer je odmah poslije neuspjelog atentata izvršio samoubistvo. Omladinskoj revolucionarnoj organizaciji na jugoslovenskoj ideji priključio se i Ivo Andrić, poznati romanopisac rodom iz Travnika (kasnije nobelovac), i postao čak predsjednik organizacije nezgrapnog naziva "Hrvatsko-srpski, odnosno srpsko-hrvatski, odnosno jugoslovenski omladinski revolucionarni pokret".

[64] Koliko je ova metoda u omladinskim krugovima uzela maha govori i podatak da je i na Cuvajevog nasljednika Ivana Skerlecza, Stjepan Dojčić izvršio atentat u kojem je Skerlecz samo ranjen, ali je preživio atentat. U Hrvatskoj se pojavio čitav niz omladinaca spremnih da se atentatima bore protiv Austro-Ugarske monarhije. Više o tome vidjeti: Josip Horvat "Pobuna omladine 1911-1914", SDK Prosvjeta i Gordogan, Zagreb, 2006.

platformu svoje borbe sa svojih usko srpskih nacionalističkih stajališta na jugoslovensku državnu ideju. Takav je stav zauzela i grupa đaka i studenata koja je sebe prozvala "Mlada Bosna", jer to je bila najjednostavnija i najaktuelnija zajednička osnova na kojoj su se mogli okupiti svi protivnici Habsburgovaca, pa su u nju mogli ući i Hrvati i neki Bošnjaci. Vrijeme koje je uslijedilo i istrage austrougarske i crnogorske policijske, koje su provedene zbog djelovanja sličnih studentskih organizacija u Srbiji i Crnoj Gori zbog terorističkih aktivnosti koje koincidiraju s aktivnostima "Mlade Bosne", su nedvojbeno pokazale da je ovim terorističkim aktivnostima upravljala tajna organizacija oficira srpske vojske koju je formirao Dragutin Dimitrijević Apis koju je nazvao "Crna ruka", a javlja se i pod nazivom "Ujedinjenje ili smrt". A ova organizacija nije stajala na stanovištu oslobađanja jugoslovenskih naroda od austrougarske okupacije i ropstva, nego na stajalištu ekstremnog srpskog nacionalizma i širenja Srbije i na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sandžak, pa i Albaniju, i to po svaku cijenu. Taktika ove organizacije bila je da se silom uklone svi suvereni koji stoje kao prepreka na putu ostvarenja tog cilja.[65]

Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine označila je početak nagle propasti Otomanske imperije, odnosno gubitak njenih teritorija u Evropi. Mladoturska revolucija nije uspjela revitalizirati državu i zaustaviti točak historije koji je tu državu nosio u propast. Balkanskim ratovima je prethodila italijanska objava rata Osmanskom carstvu 1911. godine. Tada je italijanska vojska, zahvaljujući velikoj prednosti na moru i u zraku, izvršila kopnenu invaziju teritorije današnje Libije i zauzela najznačajnije gradove na sredozemnoj obali - Tripoli, Bengazi i Misratah (Misuratu). Nakon toga sultan je bio prisiljen potpisati mir 1912. godine, od kad je teritorij Libije

[65] Ova organizacija je ocijenila da na ovom putu stoji i sam kralj Aleksandar Karađorđević, pa je D.D. Apis sa svojim drugovima organizovao i izvršio državni udar 28/29.5.1903 godine. U ovom prevratu ubijen je kralj Aleksandar Obrenović, njegova supruga Draga Mašin, kao i više vladinih funkcionera. I sam Apis bio je teško ranjen. Na srpsko kraljevsko prijestolje umjesto Obrenovića, koji su se oslanjali na pomoć i podršku Austro-Ugarske, dovedena je dinastija Karađorđević koja se u spoljnjoj politici okrenula Rusiji. Ova organizacija, pokazalo se, stoji i iza pokušaja ubistva crnogorskog kralja Nikole I Petrovića 1908 godine, koji je ocijenjen da stoji kao prepreka pripajanju Crne Gore Srbiji, ali je crnogorska policija pratila zavjerenike koji su bili na studijama u Beogradu i otkrila dvije pošiljke od ukupno 16 bombi koje su proizvedene u srpskoj fabrici oružja u Kragujevcu. Ova afera je u historijskoj nauci dobila svoje ime kao "Bombaška afera". Čim je ova akcija propala, a zavjerenici koji su se nalazili na teritoriji Crne Gore pohapšeni, uslijedio je zahtjev za izručenje zavjerenika koji su se nalazili na teritoriji Srbije, koja je zahtjev odbila s obrazloženjem da nema potpisan međudržavni sporazum sa Crnom Gorom o izručenju, a osumnjičenim omogućila bijeg na razne strane svijeta. Poslije toga, "Crna ruka" je 1909. godine pokušala dignuti ustanak protiv kralja Nikole. Međutim i u ovom slučaju crnogorska policija je bila na tragu potencijalnih ustanika, pa ih je pretukla i pohapsila prilikom pokušaja napada na jedno skladište naoružanja. Vođa ove zavjereničke grupe bio je potporučnik crnogorske vojske Petar Đinović, koji je na vojnom sudu, koji je zasjedao u Kolašinu, osuđen na smrt, zajedno sa još deset svojih saradnika. Još devet njegovih saradnika je osuđeno na kaznu doživotnog zatvora, a veći broj drugih učesnika ove zavjere na kraće kazne zatvora. Ova afera je po mjestu gdje je zasjedao vojni sud dobila naziv "Kolašinska afera".

novi kolonijalni posjed Italije. Iako je Balkan daleko od Libije, ovaj rat, a zatim i mir se itekako osjetio. Male bakanske državice Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka su sklopile tzv. Balkanski savez s ciljem osvajanja i podjele preostalih balkanskih teritorija od Turske. Suština bilateralnih ugovora koje su ove države sklopile u prvoj polovini 1912. godine bila je podjela teritorije Makedonije, Sandžaka, Kosova i Albanije. Tajnim klauzulama bio je predviđen izlazak Srbije na Jadransko more i podjela albanske teritorije po svakoj zamišljenoj opciji. Pošto su izvršile opremanje i modernizaciju svojih vojski, saveznici su u oktobru izvršili napade na dotadašnje turske posjede. U međuvremenu došlo je do ustanka albanskih plemena što je rezultiralo da su tzv. 37 albanskih rodoljuba 28. novembra 1912. godine u Valoni, proglasili nezavisnost Albanije. U ovom ratu Osmanska država je teško i brzo poražena, ali je Bugarska, nezadovoljna podjelom zauzetih teritorija, započela Drugi balkanski rat u kojem je doživjela potpuni poraz, te se morala odreći svih teritorijalnih pretenzija u Makedoniji u korist Grčke i Srbije, a turska vojska je povratila kontrolu nad dijelovima Trakije.

Poslije ovih ratova, Srbija je izišla gotovo udvostručena. Zauzete teritorije, a naročito skriveni planovi o teritorijalnom širenju na obalu Jadranskog mora jako su zabrinuli bečki dvor i politički vrh Austro-Ugarske države. Kad bi se domogla albanske obale, kao što je to stvarno i namjeravala, Srbija bi ugrozila njene strateške interese u Sredozemlju. Ugroženi bi bili i dugoročni njemački planovi o prodoru na Bliski istok (Drang naht ostn). S druge strane, Srbija se počela ponašati kao regionalna sila, a po megalomanskim planovima o stvaranju "Velike Srbije" čini se da je imala i veće ambicije. Zbog toga su se odnosi između Austro-Ugarske i Srbije u proljeće 1913. godine jako zaoštrili i činilo se da je rat između ove dvije države neizbježan. Vojni zapovjednik Bosne, general Potiorek je u to vrijeme, zbog novonastale situacije, poduzeo energične sigurnosne mjere. U okviru tih mjera raspušten je Sabor i uvedeno vanredno stanje. Mnoga društva sa srpskim predznakom su zatvorena i zabranjena. Može se reći da su nove mjere bile usmjerene najviše na suzbijanje srpskog ekspanzionizma prema Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. I jedna i druga strana počele su zveckati oružjem.

I upravo u ovakvoj atmosferi planirani su veliki ljetni manevri austrougarske vojske u Bosni 1914. godine i dolazak u inspekciju nadvojvode Franca Ferdinanda, nasljednika habsburškog prijestolja i generalnog inspektora oružanih snaga Carevine. Njegova posjeta Sarajevu planitrana je za 28. juni, godišnjicu Kosovske bitke i najznamenitiji dan u

srpskom mitološkom kalendaru povezanom sa tzv. "kosovskim mitološkom ciklusom". Vjerovatno su srpski nacionalisti najavljenu posjetu Sarajevu za Vidovdan, kao i organizovanje velikih vojnih vježbi u BiH, smatrali velikom provokacijom. Plan posjete, kao i vrijeme i pravac posjete nevjerovatno glupo su objavljeni prethodnog dana u listu "Bosnische Post". Kolona automobila sa nadvojvodom Ferdinandom, njegovom suprugom Sofijom i generalom Potiorekom prošla je obalom Miljacke u pravcu gradske viječnice pored šestorice atentatora "Mlade Bosne" naoružanih bombama i pištoljima. Petorica nisu dobili pogodnu priliku da izvrše svoj naum, ali je zato šesti, Nedeljko Čabrinović, bacio ručnu bombu koja se odbila od nadvojvodina automobila i ranila ljude iz pratnje u sljedećem automobilu.

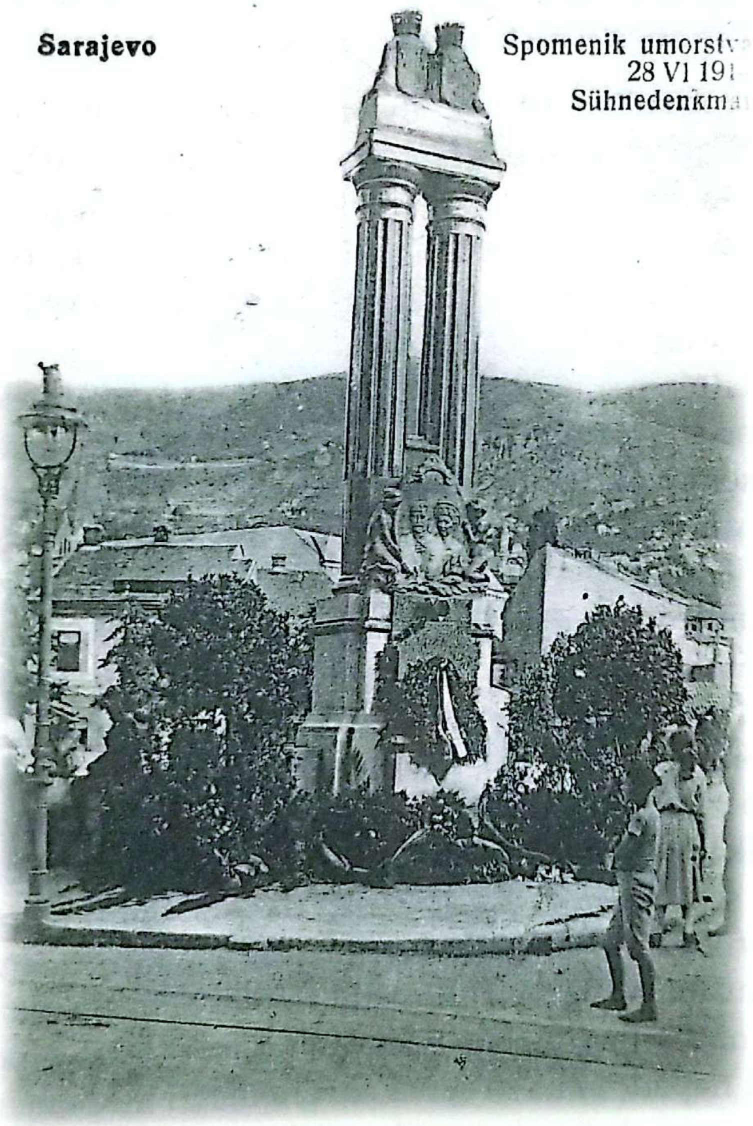

Austrougarski prijestolonasljednik Franc Ferdinand i njegov ubica i atentator Gavrilo Princip.

Gavrilo Princip zauzeo je novo mjesto na službeno najavljenom putu za taj dan, na uglu ulice Franje Josipa. Međutim, Nadvojvoda je odlučio da promijeni smjer kretanja jer je želio odmah otići u bolnicu da posjeti ranjene oficire, ali o promjeni plana njegov vozač uopće nije bio obaviješten, pa je skrenuo u ulicu Franje Josipa, kako je bilo predviđeno prvim planom kretanja. U tom trenutku, general Potiorek je naredio da vozač zaustavi i vrati automobil nazad. Sudbina je Prestolonasljednika i njegovu suprugu dovela u neposredu blizinu odlučnom atentatoru na svega jedan metar udaljenosti. Automobil je zaustavljen što je Princip iskoristio i s nekoliko hitaca ubio

Franca Ferdinanda i njegovu suprugu. Sudbonosni i zlokobni čin se desio! Varnica je bačena u atmosferu koja je mirisala na benzin!

Spomenik Francu Ferdinandu i njegovoj ženi Sofiji podignut 1917. godine na mjestu atentata, a uklonjen 1918. godine. (Historijski muzej BiH; Zbirka fotografija inv. br. 2380. Slika sa ondašnje razglednice.)

Svakako da su blokovska podjela svijeta kao i dijametralno suprotstavljeni ciljevi u pogledu gospodarenja i upravljanja resursima u zemljama trećeg svijeta pravi uzrok prvog globalnog sukoba, Sarajevski atentat je bio ona inicijalna kapsula koja je proizvela ovu strašnu eksploziju. Ne može se pouzdano reći da li bi rat uopće izbio da nije bilo ovog atentata. Bezbroj stranica pisanog materijala i razne ocjene nekih historičara sa

mnogobrojnih stajališta koji su izvodili zaključke o tome kako bi rat ionako nekad izbio, spadaju u sferu nagađanja svedenih na čitanje sudbine iz dlana, ili su bile motivirane potrebom da se jedna, u ovom slučaju srpska nacionalistička politika oslobodi svake odgovornosti za izbijanje do tada najvećeg ratnog sukoba u historiji ljudskog roda.

Već prvi rezultati istrage su vrlo jasno i nedvosmisleno pokazali da srpski političari iz Bosne i Hercegovine nemaju baš nikakve veze sa atentatom, niti sa atentatorima. To ipak nije uticalo na pojavu osvetničkih napada na srpsko stanovništvo najviše izraženih kroz pljačku trgovina, zanatskih radnji i druge imovine u vlasništvu građana srpske nacionalnosti. Ove nasilne akcije su uzele toliko maha da je jedna delegacija Srpske narodne organizacije sredinom jula otputovala u Beč da od zajedničke vlade zatraži zaštitu za lojalno srpsko stanovništvo u BiH. Čak je i vrhbosanski nadbiskup jednim proglasom pozvao narod da "u općoj tuzi i bolu" ne narušava javni red i mir, aludirajući na pljačku i uništavanje imovine građana srpske nacionalnosti. Istraga je već poslije uzimanja prvih izjava pohapšenih zavjerenika usmjerena u pravcu zvanične Srbije na koju je pala sumnja da su neki njeni funkcioneri direktno uključeni u zavjeru, logističku podršku, i na kraju u organizaciju atentata. Zbog toga je Austro-Ugarska 23. jula 1914. godine Srbiji uputila Ultimatum u deset tačaka u kojem je od Srbije zatražila hitno zaustavljanje svih antiaustrougarskih aktivnosti, hapšenje svih zavjerenika koji se dovode u vezu sa organizacijom Sarajevskog atentata, koji se nalaze na teritoriji Srbije, te da u istrazi protiv njih učestvuju austrougarski istražni organi. Srbija suočena s direktnom ratnom prijetnjom prihvata sve tačke Ultimatuma osim zahtjeva da u istrazi protiv osumnjičenih na teritoriji Srbije učestvuju austrougarski policijski organi, što su smatrali napadom na državni suverenitet. Neispunjavanje svih tački Ultimatuma u ovom slučaju je značilo neizbježan ratni sukob. U tom smislu, vlada Austro-Ugarske monarhije je 28. jula 1914. godine, tačno mjesec dana poslije atentata, objavila rat Srbiji. Vrlo brzo su se u rat uključile i druge države: Njemačka, Francuska, Rusija, Italija, Osmansko carstvo, itd. Zbog naglog širenja ratne psihoze i sumnje u umiješanost Srbije u atentat, strah se uvukao u srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Tako je 1. avgusta 1914. godine delegacija sarajevskih Srba, na čelu sa mitropolitom Evgenijem Leticom, posjetila potpredsjednika Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu da mu, u ime srpsko-pravoslavnog stanovništva, izrazi lojalnost i odanost austrougarskoj carevini. Protiv rata je djelovao i zajednički ministar finansija, Leon Bilinski, koji je pokušao reaktivirati rad Bosanskog sabora i pokrenuti nekoliko zakonskih projekata. Sve to nije donijelo nikakve rezultate. Počele

su sve žešće provokacije i zadirkivanja srpskog stanovništva, a o ovoj pojavi se oglasio 4. jula reis Džemaludin ef. Čaušević pozivajući muslimane da se okane "zadirkivanja i izazivanja", a naročito da ne učestvuju u uništavanju imovine. On je, potom, 24. jula uputio novi Proglas u kojem naglašava da bi se svaki nepromišljen i loš postupak mogao vratiti kao bumerang upravo njima.

Reis Džemaludin ef. Čaušević

Ovom glasu razuma pridružili su se i drugi bošnjačko-muslimanski i hrvatsko-katolički politički i vjerski autoriteti i objavljivali svoje proglase i apele po raznim novinama sve dok su one izlazile, odnosno imale volje da ovakve sadržaje objavljuju.

Ratne operacije su počele 12. augusta 1914. godine prelaskom državne granice i ofanzivom austrougarske vojske u pravcu planine Cer. Do početka Prvog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini Austro-Ugarska monarhija je, na osnovu svog zakona o općoj vojnoj obavezi, formirala četiri pješadijske regimente, jedan poljski streljački bataljon i nekoliko artiljerijskih bataljona. Pored toga znatan broj bosanskohercegovačkih "zemaljskih pripadnika" od ranije je bio regrutovan u ratne policijsko-žandarmerijske jedinice.

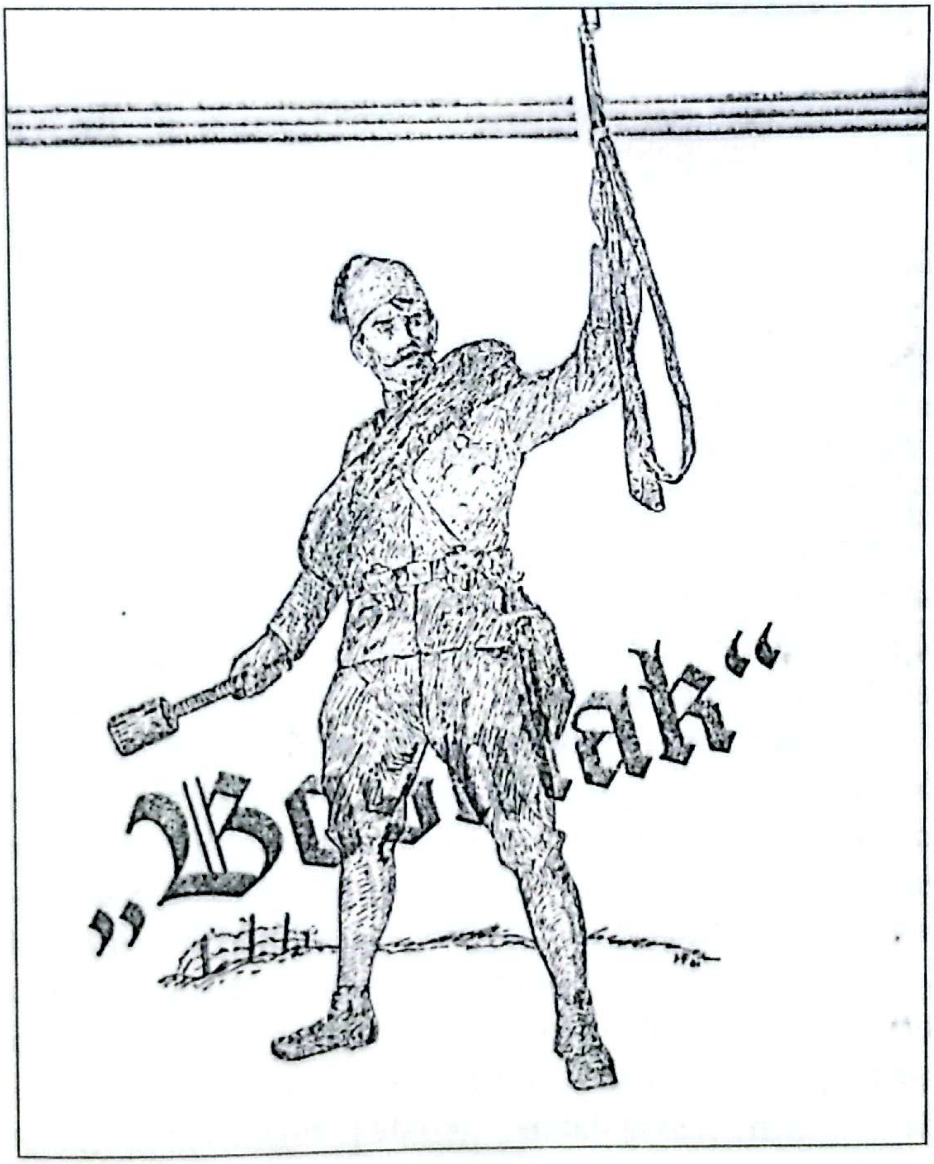
Prva ratna lista podjele i razmještaja bosanskohercegovačkih regimenti je iz juna 1915. godine.[66] Prema ovom dokumentu sjedište Prve i Treće B-H regimente bilo je u Budimpešti, Druge u Grazu, a sjedište Četvrte regimente bilo je u Gyeru (Đer) u Mađarskoj, dok je sjedište odnosno komanda B-H strijeljačkog bataljona bilo u Beču. Međutim, razvoj "Bošnjačkog regimenta" može se pratiti od donošenja novog vojnog zakona 1881. godine. Tako su iz četiri vojne oblasti formirane ove četiri regimente. Prva vojna oblast, sa sjedištem u Sarajevu, bila je regrutna baza Prve B-H regimente, druga vojna oblast, sa sjedištem u Banja Luci, bila je mobilizacijska baza Druge regimente, treća vojna oblast, sa sjedištem u Tuzli, bila je mobilizacijska baza Treće regimente, dok je četvrta vojna oblast, sa sjedištem u Mostaru, bila regrutacijska baza Četvrte regimente.[67] Do kraja Prvog svjetskog rata formirane su još četiri bosanskohercegovačke regimente i sve su imale ofanzivnu namjenu. Općenito uzevši smatrane su najboljim i habzburškoj kruni najodanijim dijelom austraougarske vojske. U ovim jedinicama na svim frontovima od Srbije, kasnije Solunskog fronta i Karpata, preko Galicije i ogromnog ruskog fronta, sve do italijanskog fronta na Soči i Julijskim Alpama borili su se pripadnici sva tri bosanskohercegovačka naroda i svih narodnosti. Međutim, austrougarski sistem mobilizacije omogućavao je, pod određenim okolnostima, izbjegavanja odlaska u borbene trupe. Činjenica je da je u tim regimentama najviše bilo Srba, da su i oni učestvovali u napadu na Srbiju 1914. godine i da su se istakli u tim borbenim djejstvima, a neki od njih dobili i vojna odlikovanja i medalje. Međutim, i oni su, uostalom kao i bosanskohercegovački katolici, nosili većinom uniforme sa fesom na glavi što je neke historičare navelo na krivi zaključak da su bosanskohercegovačke regimente bile sastavljene najviše od Bošnjaka. U tom smislu iznosi se sljedeća konstatacija: "Bosanske, uglavnom bošnjačke regimente, ubrajane su u elitne austrougarske trupe, čiji je dolazak protivniku ulijevao strah. Dok su Bošnjaci nemilice ginuli za cara i kralja, dotle su im bečki, zagrebački i peštanski purgeri, koji fronta nisu ni vidjeli, aplaudirali i skandirali "Bosanci dolaze!" (njemački: "Bosniaken kommen!" ili mađarski: "Jonek Bosnyakok!").[68] Jasno je da su razni podrumaši, ratni profiteri i huškači koristili ovaj poklič da mobilisane vojnike iz Bosne i Hercegovine motivišu da se do kraja bore za tuđe interese, što su oni vrlo često činili, nesvjesni da to na kraju njima

[66] Wetrner Schacinger, Bošnjaci dolaze! 1879-1918. Elitne trupe u K. und K. armiji, str. 59.- 66.

[67] Regimenta je združena operativno-taktička vojna formacija. Bosanskohercegovačke regimente su u svom sastavu imale po četiri ili pet bataljona u mirnodopskoj formaciji od kojih je samo treći bataljon ostajao na službi u sjedištu svoje vojne oblasti, dok su ostali vojnu službu obavljali u drugim dijelovima Monarhije.

[68] Mustafa Imamović, "Historija Bošnjaka", BZK "Preporod", Sarajevo, 1997., str. 467.; Više o bosanskoj vojnoj eliti vidjeti u navedenom radu W. Schachinbera, Bošnjaci dolaze! 1879-1918 Elitne trupe u K.und K. armiji.

neće donijeti nikakvu korist. [69] I Kraljevina Srbija je proglasila i izvršila opću mobilizaciju tako da su se i u njenoj vojsci borili pripadnici svih naroda na njenoj teritoriji. Na srpskom frontu 1914. godine u austrougarskoj vojsci iz BiH su se borili i Srbi i Hrvati i Bošnjaci, dok su ih s druge strane dočekali i Srbi i Bošnjaci i Albanci.

Propagandni plakat iz Prvog svjetskog rata namijenjen samo Bošnjacima.

[69] Prema nekim podacima Austro-Ugarska monarhija je tokom Prvog svjetskog rata u svoje vojne formacije mobilisala čak 293.000 vojnika! Pored toga za vojne potrebe je mobilisano veliki broj tovarnih i vučnih konja i drugih materijalnih dobara bosanskohercegovačkog stanovništva, o čemu ne postoje precizni podaci i evidencije.

Za 12 dana austrougarske trupe su pretrpile prvi ratni neuspjeh i prisiljene su da se povuku u Bosnu. Potom je srpska i crnogorska vojska u septembru prve ratne godine provalila u istočne dijelove Bosne i Hercegovine, zauzele Rogaticu i čitav niz drugih mjesta uz granicu u kojima je počinila ratne zločine velikih razmjera nad civilnim stanovništvom bošnjačke nacionalnosti, a uništeni su i neki objekti islamske zajednice među kojima je i džamija u Rogatici. Naročito su opustošeni bijeljinski, rogatički, višegradski, bilećki, gatački i trebinjski srez. Sa svojih ognjišta pokrenuto je skoro 40.000 Bošnjaka, a uništeno je i opljačkano hiljade stambenih i privrednih objekata.[70] Poslije novog neuspjeha austrougarske vojske u napadu na Srbiju krajem 1914. godine u tzv. Kolubarskoj bici, počeo je jači vojni angažman njemačke na pitanju vojnog rješenja u Srbiji. Sredinom 1915. godine formirana je snažna austrougarsko-njemačaka armijska grupa. Poslije prikupljanja i logističkog osiguranja, ova grupa armija "Mekenzen", nazvana po njemačkom generalu Augustu Mekenzenu koji je bio komandant cijele operacije, šestog oktobra 1915. godine započela je žestok napad na Srbiju i Crnu Goru, što je završilo potpunim vojnim slomom ove dvije države. Ovom ofanzivom pomjerili su se daleko od granica Bosne i Hercegovine, ali su njeni sinovi nastavili odlaziti na daleke frontove, sa kojih se vrlo često nisu ni vraćali. Poginuli vojnici se najčešće nisu dovozili kući, njihova tijela su sahranjivana u grobljima u blizini fronta negdje po Galiciji, Karpatima ili u pozadini fronta na Soči. Samo neke od ovih vojničkih nekropola koje su se sačuvale i danas svjedoče o ogromnih ratnim naporima i žrtvama koje su podnosili Bosanci i Hercegovci svih vjerskih i nacionalnih pripadnosti. U samoj BiH rat se osjetio u vidu velike i masovne gladi. Ostala su potresna svjedočenja o patnjama naroda i potrazi za svim i svačim što se moglo pojesti. Za vojne potrebe vlasti su u vidu rekvizicija oduzimale sve što je moglo poslužiti u vojne svrhe. Zemlja je prestrojena na ratnu privredu, a već od augusta 1914. godine zaveden je poseban režim snabdijevanja stanovništva osnovnim životnim namirnicama, u početku samo po većim gradovima, a kasnije i po cijeloj zemlji. Glad i razne bolesti su počeli uzimati svoj danak, tako da je BiH kraj Prvog svjetskog rata dočekala u velikoj bijedi i siromaštvu.

[70] Mustafa Imamović, "Historija Bošnjaka", BZK "Preporod", Sarajevo, 1997., str. 465.

Bosanskohercegovačka druga pješadijska regimenta na maršu dolinom Soče 15.10.1917. godine.

(Preuzeto iz knjige W. Schachingera, "Bošnjaci dolaze 1878.-1918. Elitne trupe u K. und K. armiji", Cambi d.o.o. Lovran, Opatija, 1996. Stranice na kojima su priložene fotografije u ovom radu nisu numerisane.)

Bolesni i gladni pripadnici jedne radne jedinice pred kraj Prvog svjetskog rata. (Preuzeto iz navedenog rada W. Schachingera.)

Vojnici Četvrte B-H pješadijske regimente na položaju kod Zornizcze na istočnom frontu; novembar 1915. godine. (Preuzeto iz navedenog rada W. Schachingera.)

Bosanski regiment u Galiciji na istočnom frontu.
(Preuzeto iz navedenog rada W. Schachingera.)

Feldmaršal von Conrad vrši smotru I bataljona prve B-H regimente u Vigu.
(Preuzeto iz navedenog rada W. Schachingera.)

1.Ponovo zarobljeni Rusi na frontu na Soči; 2. Logističke jedinice A-U armije doturaju vodu u pozadinu na zapadnom frontu; 3.Mobilisani Bosanci i Hercegovci sa tovarnim konjima na frontu na Soči.
(Preuzeto iz navedenog rada W. Schachingera.)

Jedna od bezbroj dženaza bosanskim vojnicima u sastavu austrougarske vojske u toku Prvog svjetskog rata. Održavani su i katolički i pravoslavni sprovodi, kao i pogrebni ispraćaji po jevrejskim vjerskim običajima. (Preuzeto iz navedenog rada W. Schachingera.)

Spomenik kod Flitscha (Boveca). Na slici je pripadnik četvrte BH i četvrte carske ukanske regimente. Spomenik je posvećen svim jedinicama K.u K. armije koje su uspješno branile Rambon na frontu na Soči.

(Preuzeto iz navedenog rada W. Schachingera.)

Od ulaska austrougarskih trupa u BiH poslije Berlinskog kongresa, naša zemlja je u dualističkoj strukturi Habzburške monarhije bila posebno upravno tijelo, sa posebnim pravnim sistemom. Konstituisanjem Bosanskog sabora i donošenjem Bosanskog ustava ovaj pravni položaj je pravno regulisan i učvršćen. Sve vrijeme austrougarske okupacione uprave, postojala su znatna trvenja između austrijskog i ugarskog dijela monarhije oko toga kome bi se mogla priključiti Bosna i Hercegovina ili kako bi se eventalno mogla podijeliti. Sve to vrijeme ovaj posebni status zemlje podrazumijevao je i poseban status njenih građana, tako da se oni nisu tretirali kao državljani austrijskog, niti ugarskog dijela monarhije, nego kao "bosanskohercegovački zemaljski pripadnici". Ipak, o posebnosti statusa Bosne i Hercegovine u ono vrijeme najviše svjedoči konstituisanje Bosanskog sabora i donošenje Ustava (Štatuta). Sarajevski atentat koji se desio u Sarajevu 28. juna 1914. godine, a zatim čitav niz dramatičnih događaja koji su se dogodili poslije, doveli su i do toga da je carskim dekretom 6. februara 1915. godine raspušten Bosanski sabor. Bez obzira na to BiH je i dalje zadržala svoj poseban status. Posljednji austrougarski zemaljski poglavar, Stjepan Sarkotić, tako je predlagao da se poslije raspuštanja Sabora postavi administrativno vijeće koje bi mu, kao savjetodavni organ, pomagalo u upravnim poslovima. Zajednička vlada u Beču je ovu inicijativu odbila s obrazloženjem da Bosanski sabor nije ukinut, te da je raspušten zbog nastalih okolnosti i da će se ponovo sazvati kad budu povoljni uslovi za to. Za to bi postavljanje ovog Vijeća samo zamrsilo prilike u zemlji. Svaka kombinacija oko promjene državnopravnog statusa polazila je od nastojanja da se spriječi raspad Austro-Ugarske monarhije, odnosno spriječi nastojanje južnoslovenskih naroda za rješavanje njihovih nacionalnih pitanja. Postojale su razne ideje i da se teritorija podijeli između Austrije i Ugarske, ali su najodlučnije odbacivana nastojanja nekih hrvatskih političara da se dvojna monarhija ustavno preuredi u trojnu monarhiju s trećom konstitutivnom jedinicom sa sjedištem u Zagrebu. Politički vrh Ugarske je smatrao da bi bilo pravedno da se BiH pripoji Ugarskoj, posebno poslije priključenja Poljske Austriji. Čak je ugarska vlada na sjednici od 2. oktobra 1915. godine usvojila i plan o priključenju BiH Ugarskoj. Ovim planom bilo je predviđeno ukidanje svih oblika autonomije koji su do tad bili postignuti. Međutim, ovim planovima se energično i vrlo oštro usprotivio austrijski i vojni i politički vrh, ali su i vodeći bosanskohercegovački političari predali predsjedniku ugarske vlade, Ištvanu Tiszi, memorandum kojim traže rješenje bosanskog pitanja na principu samoopredjeljenja naroda, što je bilo u potpunoj suprotnosti s njegovim željama i nastojanjima, tako da je i ova inicijativa završila samo na pokušaju.

BOSNA I HERCEGOVINA I JUGOSLOVENSKO PITANJE

U toku Prvog svjetskog rat došlo je do snažnijeg prodora ideje jugoslovenskog ujedinjenja i stvaranja zajedničke države jugoslovenskih naroda. Ova ideja je osnažena u borbi više nacionalnih zajednica protiv habzburškog centralizma i ugarskog hegemonizma. Zanimljivo je istaći da se jugoslovenska ideja najviše osjećala i profilirala u Hrvatskoj, u izvjesnoj mjeri kroz tzv. Ilirski pokret, a zatim i u Sloveniji. Međutim, u Hrvatskoj se ova državna ideja javlja u dvije, u suštini oprečne verzije. Jedna ideja je polazila od uvjerenja da je moguće preurediti dvojnu u trijalističku Habzburšku monarhiju tako što bi se kao treća konstitutivna jedinica formirala jugoslovenska država u koju bi se ujedinile Hrvatska sa Dalmacijom, Istrom, slovenačkim zemljama i Bosnom i Hercegovinom. Međutim, svi pokušaji u tom pravcu energično su odbijeni, čak i one inicijative koje je javno iznosio i vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler, iako se znalo da je potpuno lojalan "slavnom habzburškom žezlu". Na kraju 19. vijeka postalo je jasno da nije moguća federalizacija Habzburške monarhije, pa se moralo potražiti rješenje "jugoslovenskog pitanja" izvan dvojne carevine, ujedinjenjem hrvatskih i slovenačkih zemalja sa Bosnom i Hercegovinom, Srbijom i Hrvatskom. Nakon historijskog loma 1903. godine, na cijelom Balkanskom poluostrvu, došlo je do približavanja raznih hrvatskih i slovenačkih političara sa predstavnicima srpskog naroda unutar Monarhije, ali i izvan nje, kao i sa svim opozicionim krugovima, naročito u Mađarskoj, koji su se također borili protiv habzburškog centralizma i jačanja njemačkog uticaja.[71] Slom Osmanskog carstva na Balkanu 1912. godine, kod raznih političkih krugova u jugoslovenskim zemljama, raspalio je maštu i silne želje da se može srušiti i Habzburško carstvo, koje je stajalo na putu jugoslovenskog ujedinjenja. Možda je i normalno da u ovako složenom pitanju različite strane, zbog svog potpuno različitog položaja imaju i različit pristup njegovom rješenju. Tako većina političaru u Srbiji govori o "ujedinjenju srpskih zemalja" što je sve vrijeme izazivalo podozrenje ostalih i sumnje da se može ostvariti ujedinjenje na ravnopravnoj osnovi. Kako se rat približavao svom kraju i od kad je postalo jasno da će centralne sile izgubiti rat, jugoslovenska državna ideja je pretvorena u konkretan politički projekat. Međutim, mutne političke

[71] Koincidencijom historijskih događaja 1903. godine na Balkanu su se desili veliki politički potresi. U Srbiji je državnim udarom s prijestolja nasilno uklonjena dinastija Obrenovića, dok je u hrvatskoj oboren apsolutistički režim Khuena Hedervarija. U julu iste godine umro je Benjamin Kallay, zajednički ministar finansija, koji je u BiH bio izgradio jedan rigidni apsolutistički sistem upravljanja. Iste godine u Makedoniji je izbio Ilindenski ustanak koji je označio novo razdoblje u borbi makedonskog naroda za nacionalnu afirmaciju i oslobođenje.

igre velikih sila oko raznih teritorijalnih kompenzacija ubrzavale su proces približavanja političkih nosilaca ovog projekta, a to su Jugoslovenski odbor i srpska vlada. Tokom 1915. godine u javnost su procurile informacije da je Rusija pristala Bugarskoj ustupiti dobar dio vardarske Makedonije za ulazak u rat na strani sila Antante. Isto tako u austrougarskoj javnosti su u to vrijeme procurile informacije o ponudama sila Antante Italiji, da će dobiti Dalmaciju s Istrom i otocima na istočnoj obali Jadranskog mora. Ove informacije su se pokazale kao tačne jer je 26. juna 1915. potpisan tzv. Londonski protokol kojim su Italiji obećane navedene teritorije za njen ulazak protiv Centralnih sila. Inače je Jogoslavenski odbor formirala hrvatska, slovenačka i srpska politička emigracija iz jugoslavenskih zemalja pod austrougarskom upravom. Ovaj Odbor je službeno osnovan 1. maja 1915. godine u Parizu na čelu sa predsjednikom Antom Trumbićem. Odbor je osnovao svoje urede u Londonu, Parizu, Ženevi, Petrogradu i Washingtonu. Razvio je široku propagandnu aktivnost s ciljem poništavanja odredbi Londonskog protokola i suzbijanja italijanskih i bugarskih teritorijalnih pretenzija na jugoslavenski prostor. Kad su ratne operacije već počele, srpska vlada je Narodnoj skupštini, koja je zasjedala 7. decembra 1914. godine u Nišu, podnijela prijedlog Deklaracije koja je i usvojena. Mnogi historičari se slažu da su na tom zasijedanju definisani ratni ciljevi Srbije. U spomenutoj Deklaraciji srpska vlada je prvi put iznijela vlastiti jugoslavenski program. Idejni tvorac i inicijator ovog dokumenta, predsjednik Radikalne stranke Srbije, Nikola Pašić, u njoj iznosi stav da se Srbija ne bori samo za očuvanje svoje nezavisnosti, nego i za oslobođenje "neoslobođene braće Srba, Hrvata i Slovenaca". Ovakav koncept ujedinjenja podrazumijevao je rušenje Austro-Ugarske monarhije, suprotstavljanje planovima velikih sila, ali i ujedinjenje u unitarnu državu, što je za srpsku vladu bio čak i uslov ujedinjenja. Zbog lukavog i dvosmislenog držanja predsjednika srpske vlade Nikole Pašića oko načina ujedinjenja i nespremnosti davanja garancija za nacionalnu ravnopravnost svih naroda u budućoj jogoslavenskoj državnoj zajednici, najznačajniji hrvatski političar, vatreni pobornik jugoslavenske državne ideje Frano Supilo, napustio je Odbor 1917. godine. Na taj čin ga je navela i praksa srpske vlade u novooslobođenim oblastima Makedonije i Kosova gdje su politička prava Makedonaca i Albanaca bila apsolutno zanemarena. Međunarodne okolnosti pred rasplet Prvog svjetskog rata su dva osnovna politička faktora, Vladu Kraljevine Srbije i Jugoslovenski odbor, snažno su gurale kao zajedničku političku akciju, što je, bez obzira na različite poglede na način ujedinjenja, diktirala situacija u pokušaju zaštite zajedničkih interesa. To je dovelo do, u literaturi mnogo spominjane, Krfske deklaracije

od 20. jula 1917. godine, kad su predstavnici ova dva politička subjekta prvi put javno saopštili želju jugoslavenskih naroda da stvore zajedničku državu. U Deklaraciji je razriješeno mnogo tehničkih pitanja vezanih za državna obilježja, teritoriju, biračko pravo, način donošenja ustava, itd. Međutim, ona suštinska pitanja oko načina ujedinjenja, te oblika državnog uređenja ostala su nedorečena i nedefinisana. Nigdje nije spomenuto pitanje federalnog ili konfederalnog uređenja, što je nesumnjivo bila želja jedne strane.

Razvoj situacije na velikim bojištima u septembru 1918. godine ukazivao je na vrlo brzi i dramatičan rasplet, odnosno raspad Austro-Ugarske monarhije. Suočeni s realnom situacijom i otvorenom agresijom Italije u zapadnim pograničnim oblastima, jugoslavenski orijentisani političari su u Zagrebu 8. oktobra 1918. godine proglasili Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, kao "političko predstavništvo svih Slovenaca, Hrvata i Srba koji žive u Hrvatskoj i Slavoniji s Rijekom, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, Istri, Trstu, Kranjskoj, Goričkoj, Štajerskoj, Bačkoj, Banatu, Baranji i Međimurju". Za predsjednika Vijeća izabran je slovenački političar Anton Korošec. Na svom zasjedanju od 17. i 18. oktobra 1918. godine Narodno vijeće SHS se konstituisalo i proglasilo kao centralni organ nove države.[72] Konačna odluka o formiranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba, donesena je na zasjedanju Hrvatskog sabora 29. oktobra 1918. godine kad je donesena Odluka o raskidanju svih državno-pravnih veza "Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije" sa Habzburškom monarhijom i pristupanje "Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, na cijelom etnografskom području toga naroda". U sastav nove države ušla je i Bosna i Hercegovine, a zasjedanju Hrvatskog sabora, na kojem je donesena ova historijska Odluka, prisustvovala je i delegacija iz Bosne i Hercegovine. Neposredno po povratku te delegacije iz Zagreba u Sarajevo 31. novembra 1918. godine, konstituisan je i Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu. Posljednji austrougarski poglavar za Bosnu i Hercegovinu, Stjepan Sarkotić, je u Sarajevu na prigodnoj svečanosti 1. novembra 1918. godine predao upravu Bosnom i Hercegovinom ovom Odboru.[73] Dva dana poslije toga, 3. novembra 1918. godine Glavni odbor

---

[72] U plenum Narodnog vijeća SHS iz Bosne i Hercegovine je ušlo 18 predstavnika i to: Gligorije Jeftanović, dr. Jozo Sunarić, Kosta Kujundžić, fra. Ljubomir Galić, Vojislav Šola, dr. Savo Ljubibratić, dr. Luka Čabrajić, dr. Milan Jojkić, dr. Tugomir Alaupović, dr. Vladimir Ćorović, Vojislav Jelavić, fra. Didak Buntić, Hamid Svrzo, dr. Mehmed Spaho, Maksim Đurković, dr. Vojislav Besarović i pop Dušan Kecmanović.

[73] Za predsjednika Glavnog odbora Narodnog vijeća za Bosni i Hercegovinu izabran je Gligorije Jeftanović, a potpredsjednici su bili dr. Halid-beg Hrasnica i dr. Jozo Sunarić, dok su kao sekretari izabrani Hamid Svrzo i dr. Savo Ljubibratić. Ostali članovi Odbora su bili: Vasilj Grđić, Vojislav Šola, Kosta Kujundžić, Danilo Dimović, fra. Ljubo Galić, fra. Didak Buntić, dr. Vojislav Besarović, Vjekoslav Jelavić, dr.Luka Čabrinović, dr. Vladimir Ćorović, Đuro Džamonja, Karlo Canker, Simo Baraković, dr. Milan Jojkić, Dušan Kecmanović, Pero Stokanović, Smail-aga Ćemalović, prof. Salih Bašić, Maksim Đurković i Šćepan Grđić.

Narodnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu imenovao je i Narodnu vladu za BiH u koju su ušli Atanasije Šola, kao predsjednik, Danilo Dimović, kao povjerenik za pravosuđe, Vjekoslav Jelavić, kao povjerenik za zdravstvo, dr. Tugomir Alaupović, kao povjerenik za prosvjetu i bogoštovlje, Stevo Žakula, kao povjerenik za prehranu, Vaso Ristić, kao povjerenik za finansije, dr. Mehmed Spaho, kao povjerenik za obrt, trgovinu, poštu i brzojav, te Šćepan i Vasilj Grđić kao povjerenici za organizaciju narodnih vijeća i za odbranu.

Mehmed Spaho

Generalno se može reći da su od formiranja Jugoslavenskog odbora, 1. maja 1915. godine, u njemu glavnu riječ vodili slovenački, srpski i hrvatski političari. Predstavnici balkanskih muslimana, Makedonci i Crnogorci su u provođenju jugoslovenske državne ideje igrali marginalnu ulogu. Već kod sastava Glavnog odbora Narodnog vijeća za BiH i Narodne vlade za BiH, kao njegovog izvršnog organa vlasti, može se primijetiti da se odstupilo od principa paritetnog predstavljanja naroda, o čemu je prethodna okupaciona

provede organizaciju jedinstvene države". U tom odboru iz BiH je bilo 6 članova od kojih su samo 2 bili Bošnjaci, i oni su 27. novembra otputovali u Beograd da provedu povjereni zadatak. U Beogradu se ovaj odbor našao pod velikim pritiskom da odustane od zahtjeva za federalnim načinom ujedinjenja kojeg je dobio u uputstvu za pregovore. Budući da je ponestajalo vremena u pogledu napada italijanske vojske na zapadu zemlje, odbor je odustao, popustio pod pritiscima i 1. decembra 1918. godine podnio adresu regentu Aleksandru Karađorđeviću kojom ga poziva da u ime kralja Petra preuzme vlast u cijeloj državi. Regent je poslije toga tzv. Prvodecembarskim aktom proglasio "ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne Države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca". Tako se Bosna i Hercegovina u historijskoj drami i grču našla u sastavu prve jugoslavenske države.

Regent Aleksandar Karađorđević

Bez obzira na činjenicu što se Prvodecembarskim aktom Bosna i Hercegovina našla unutar jedne unitarne države na čijem čelu je stajao jedan izuzetno samovoljan i samoljubiv suveren regent Aleksandar Karađorđević, zbog bezbroj specifičnosti, zasebne pravne prakse, pa i političkih specifičnosti, odnosno raznolikosti, ova zemlja je još dugo vremena zadržala neke oblike svoje državnosti. Glavni odbor Narodnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu je poslije ujedinjenja nastavio sa svojim radom još punih mjesec dana. Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu pod tim imenom je nastavila da radi sve do 31. januara 1919. godine, ali su za njeno stanovništvo, naročito bošnjačke nacionalnosti, došli "dani terora kakvog Bosna nije zapamtila", kako je ovo dramatično vrijeme u jednom svom izvještaju iz 1931. godine označio reisu-l-ulema u Bosni i Hercegovini, Džemal ef. Čaušević. Naročito se na meti razbojnika našla imovina i nekretnine veleposjednika muslimana, čije su kuće paljene pod geslom "idite u Aziju". Srpski seljaci su očekivali brzu intervenciju države u smislu oduzimanja zemlje od muslimana i podjelu upravo njima. U vezi s ovim očekivanjima, regent Aleksandar Karađorđević je 24. decembra 1918. godine izdao Proglas u kojem je napisao da i on želi da se odmah pristupi "pravedno rešenje agrarnog pitanja", i da se ukinu kmatstvo i veliki zemljišni posjedi. On naglašava da će se zemlja podijeliti "među moje siromašne zemljoradnike", uz "pravičnu naknadu" njenim dosadašnjim vlasnicima. U ovom Proglasu Regent poziva "seljake-kmetove" da vjeruju u njegovu "kraljevsku reč" i da mirno sačekaju da im njihova država "zakonskim putem preda zemlju, koja će unapred biti samo Božija i njihova, kao što je to odavno u Srbiji."

Ove riječi regenta Aleksandra pokazuju da on uopće nije shvatao prirodu agrarnih odnosa u Bosni i Hercegovini. Osim toga riječi iz Proglasa upućene uglavnom pravoslavnim seljacima do njih nisu dopirale, pa su i poslije toga nastavili istu praksu. Pored pljačke, paljevina i otimanja pokretne imovine, do septembra 1920. godine ubijeno je oko 2.000 Bošnjaka, zapaljeno je oko 500 bošnjačkih porodičnih zadruga. [74] Ovo stanje nezabilježenog nasilja i anarhije usmjereno naročito na Bošnjake procurilo je u evropsku štampu. Tako je u jednom intervjuu za francuski list "Le temps" reis Čaušević istakao da je ubijeno hiljade ljudi, 270 sela opljačkano i uništeno, itd. Čaušević ističe da je to zahvala muslimanima prilikom svečanog stvaranja Jugoslavije kojoj su oni namjeravali služiti bez ikakve zadrške i rezerve. Tako se saznalo za sramotu nove države i praksu kršenja međunarodnih obaveza koje je Kraljevina SHS preuzela čl. 10. Senžermenskog mirovnog

[74] Mustafa Imamović, "Historija Bošnjaka", BZK "Preporod", Sarajevo, 1997., str. 490.

ugovora sklopljenim između Kraljevine SHS i Austrije 10. septembra 1919. godine kojim je bilo regulisano da Kraljevina SHS na sebe preuzima punu obavezu i odgovornost u pogledu zaštite ličnog integriteta muslimanskog stanovništva, kao i islamskih vjerskih ustanova. Zbog toga je ministar unutrašnjih poslova, Svetozar Pribićević, zatražio od predsjednika Zemaljske vlade za BiH Atanasija Šole da "diskretno" zatraži od reisa Čauševića da demantira izjavu datu pariskom listu i da će mu u slučaju da on to odbije biti upućen prijedlog za penzionisanje. Šola je odmah odgovorio da je to nemoguće zato što su Čauševićevi navodi tačni, a radi se o čovjeku koji je 1914. godine snažno štitio Srbe od općeg progona.

Upravo u ovakvim uslovima, kad je bio ugrožen egzistencijalni minimum bošnjačkog nacionalnog identiteta i muslimanskog integriteta, grupa ljudi okupljena oko "političko-informativnog lista "Vrijeme", koji je počeo izlaziti u Sarajevu 8. januara 1919. godine, organizovala je u Sarajevu Skupštinu koja je održana 14.-17. februara 1919. godine, na kojoj je objedinjeno djelovanje svih manjih političkih organizacija i grupa. Tada je formirana politička stranka pod naziovom Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO) koja će sve vrijema postojanja versajske Jugoslavije biti glavni politički predstavnik bošnjačkog naroda. Kao svoje glavne programske ciljeve, JMO je definisala postizanje lične i imovinske sigurnosti Bošnjaka, zaštitu zemljišnih posjeda bošnjačkih zemljoposjednika i očuvanje muslimanske vjerske autonomije. U pogledu državnopravnog uređenja Kraljevine SHS, ova stranka je proklamovala nedjeljivost i autonomiju BiH kao svoje glavne i najvažnije ciljeve. U to vrijeme obnovljen je rad Hrvatske narodne zajednice koja se pocijepala na druge dvije stranke, a zatim je došlo do formiranja čitavog niza političkih organizacija raznih programa i ciljeva. Također, u to vrijeme u BiH je osnovan čitav niz novih stranaka.

U tek ujedinjenoj državi, Kraljevini SHS, na samom početku je došla do izražaja sklonost ka samovlašću i diktaturi regenta Aleksandra. Prilikom formiranja Privremenog narodnog predstavništva (PNP) on je sam odredio i kriterije i broj delegata iz pojedinih oblasti. Također je sam sastavio i privremenu vladu na čije je čelo, na opće iznenađenje, umjesto očekivanog Nikole Pašića, postavio odanog pristalicu velikosrpske državne ideje Stojana Protića.

Prvi izbori za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS održani su 28. novembra 1920. godine. Najjača politička partija iz BiH bila je JMO sa osvojenih 24, od ukupno 419 mandata u Ustavotvornoj skupštini Kraljevine SHS. Osnovno političko pitanje koje je dominiralo političkim životom

novoformirane jugoslovenske države bilo je pitanje unutrašnjeg državnog uređenja, odnosno stepena do kojeg se treba dopustiti decentralizaciju putem lokalne uprave. Pošto su u sastav ove države ušle zemlje koje su politički, pravno, kulturno, vjerski i etnički bile vrlo različite, pitanje unutrašnjeg državnog uređenja i stepena decentralizacije lokalne uprave se po prirodi stvari našlo kao jedno od najvažnijih ustavnih pitanja. Na samom početku rada Ustavotvorne skupštine u tom zakonodavnon tijelu, sukobile su se dvije političke koncepcije. Na jednoj strani se našao srpski državni unitarizam i centralizam čiji su nosioci bili kraljevska dinastija Karađorđevića, srpska vojska, koja se samo formalno proglasila vojskom Kraljevine SHS, te Radikalna i Demokratska stranka. Njima u opoziciji je stajalo više stranaka koje se mogu podijeliti na dva osnovna pravca. Prvi su činili stranke hrvatskog bloka - Hrvatska pučka republikanska seljačka stranka (HRSS) Stjepana Radića, Hrvatska stranka prava (frankovci), Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija (VMRO), crnogorski "zelenaši", kao i jugoslovenski komunisti. Ovaj politički blok je bio protiv svakog oblika zajedničke jugoslovenske države. Drugi opozicioni politički blok činili su Slovenska ljudska stranka, JMO, Liberalni hrvatski intelektualci i Stranka turske nacionalne zajednice "Džemijet" koji je bio lojalan državi, ali je isključivo putem parlamentarne borbe nastojao povećati i proširiti stepan decentralizacije i federalizacije unitarne države. U to vrijeme cijelu zemlju, a naročito Bosnu i Hercegovinu potresali su štrajkovi radnika, najviše željezničara i rudara. Politički uticaj KPJ na radništvo je naglo porastao, a vrhunac ovog previranja bila je oružana pobuna rudara rudnika Kreka, poznatija kao Husinska buna. Odgovor autokratskog kralja i političkih krugova koji su ga podržavali bio je vrlo okrutan. Donesena su dva propisa usmjerena direktno protiv KPJ i njenih poslanika u Ustavotvornoj skupštini tzv. Obznana i Zakon o zaštiti države. KPJ se morala povući u ilegalni rad u kojem će praktično ostati sve do aprilskog rata 1941. godine.

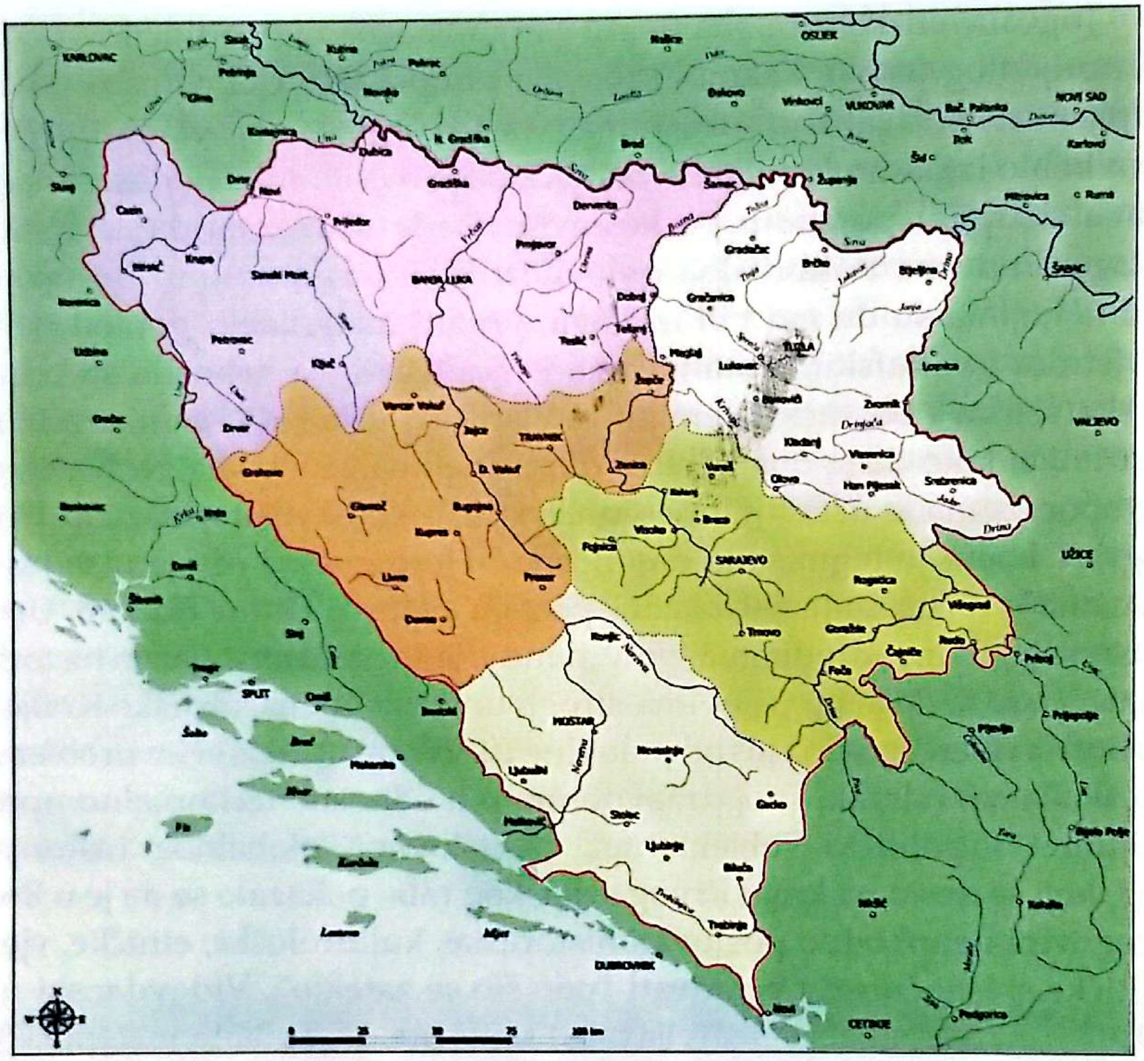
U proceduri priprema za donošenje Ustava, Ustavotvorna skupština je u januaru 1921. godine formirala Odbor čiji je zadatak bio da do određenog roka pregleda ustavne nacrte koje su podnijeti. U poslovnikom regulisanom roku stiglo je osam nacrta Ustava i oni koji se mogu podijeliti na tri grupe. Prvu grupu čine prijedlozi koji predviđaju federalničko državno uređenje, drugu grupu su činili prijedlozi umjerenog centralizma sa manjim ili većim stepenom decentralizacije, a treću grupu strogo unitarističko-centralistički prijedlozi. Svi prijedlozi koji su polazili od principa da je najoptimalnije federalno unutrašnje ustrojstvo, predviđali su manji ili veći stepen autonomije za BiH. Istina, bilo je i raznih prijedloga za pripajanja, razdvajanje pa čak i

podjelu teritorija, ali ne samo BiH, nego cijele Države. Međutim, vladin nacrt utemeljen na Krfskoj deklaraciji i Prvodecembarskom aktu, koji je polazio od unitarističkog uređenja, u datom političkom trenutku i odnosu političkih snaga zbog favoriziranja u odredbama Poslovnika, kao i vladajućim krugovima, imao je izglede da bude izglasan. Nacrtom je bilo predviđeno da se ustavno ozakoni centralistička monarhija, sa ograničenim nadležnostima parlamenta i vrlo širokim ovlastima kralja. Zbog nedemokratske atmosfere mnogi poslanici, pa čak i cijeli poslanički klubovi su se povukli iz rada Skupštine, a Poslovnikom je predviđeno da se Ustav može donijeti prostom, a ne kvalifikovanom većinom. U vrijeme kad se pripremalo izglasavanje Ustava, u Ustavotvornoj skupštini je od ukupno 419 poslanika, čak njih 158 je apstiniralo. Dakle, za dan 28. juni 1921. godine kad je zakazano glasanje u radu Ustavotvorne skupštine učešće je uzelo 258 poslanika, a za donošenje Ustava bilo je potrebno obezbijediti najmanje 210 glasova. Za taj, u literaturi i ondašnjoj štampi nazvan Vidovdanski ustav, glasala su 223 poslanika Demokratske stranke, Radikalne strane, Saveza zemljoradnika, Jugoslavenske muslimanske stranke, Džemijeta, Kmetijske stranke (tzv. slovenački radikali) i poslanik Spasoje Piletić, nezavisni poslanik.

Jugoslavenski odbor u Parizu 1916. godine. U gornjem redu slijeva na desno stoje: Niko Župančić, Ćiro Kamenarović, dr. Milan Srškić, dr. Nikola Stojanović, dr. Franko Potočnjak, Jovo Banjanin, Frano Supilo i Dušan Vasiljević. U donjem redu sjede: dr. Julije Gazzari, prof. Pavle Popović, dr. Ivo De Giulli, dr. Bogumil Vošnjak, dr. Ante Trumbić, dr Hinko Hinković, Ivan Meštrović i dr. Josip Jedlovski. U ovom odboru su samo trojica političara iz Bosne i Hercegovine, i to dr. Milan Srškić, dr. Nikola Stojanović i Dušan Vasiljević.

Jugoslavenska muslimanska organizacija je odlučila podržati vladin prijedlog ustava kako bi sačuvala teritorijalnu cjelovitost i povećala zastupljenost Bošnjaka u organima vlasti. Osim toga vladin prijedlog Ustava bi bio izglasan i bez glasova JMO, pa je ova stranka neposredno pred glasanje sklopila sporazum po kojem se Vlada obavezala da će Ustavom biti zagarantovana teritorijalna cjelovitost BiH, da će zaštititi Bošnjake od progona kojima su do tad bili izloženi, pružiti materijalnu pomoć vjersko-prosvjetnim i vakufskim ustanovama i riješiti pitanja naknade za oduzeta kmetska selišta i beglučku zemlju. U Vladu su ušla i dva ministra iz reda ove stranke, tako da je ona postala dio jedne koalicione većine. Na osnovu ovog sporazuma u ustav je unesen član 135., kolokvijalno nazvan "turski paragraf" kojim je regulisano da "Bosna i Hercegovina ostaje u sadašnjim granicama", te da sadašnji okruzi postaju oblasti. Ovim članom Ustava, odnosno njegovim odredbama, potvrđena je jedna izuzetno važna historijska činjenica, a to je da je i u uslovima strogo unitarne monarhističke Kraljevine SHS, Bosna i Hercegovina još od polovine 10. vijeka, uprkos svim problemima i poteškoćama, održala svoj državno-pravni, odnosno teritorijalno-upravni kontinuitet i politički subjektivitet. U uslovima globalnog historijskog sloma, koji se desio na kraju Prvog svjetskog rata, pokazalo se da je u Bosni i Hercegovini neophodno poštovati historijske, kulturološke, etničke, vjerske i političke specifičnosti i poštovati "ono što se zateklo". Vidovdanski ustav srpska strana je drugačije doživljavala i tumačila. U radikalnom stranačkom listu "Samouprava" od 30. juna 1921. godine osvanuo je uvodni članak pod naslovom "Ovogodišnji Vidovdan povratio nam je Carstvo!" Bilo kako bilo, carstvo nije bilo u skladu s nacionalističkim egoizmom srpske politike. Sam naslov je opet tražio vezu sa srpskom mitologijom kosovskog ciklusa. Naime, srpska epska narodna pjesma kaže da se "car Lazar" uoči Vidovdana 1389. godine, dakle, uoči kosovske bitke odrekao prolaznog i kratkotrajnog carstva zemaljskog u korist vječnog i neprolaznog carstva nebeskog. U stvarnosti, život u tom "povraćenom Carstvu", politički život je bio obilježen općim haosom, siromaštvom, teško opisivom bijedom, a određene nacionalne i vjerske zajednice bile su teško diskriminirane.

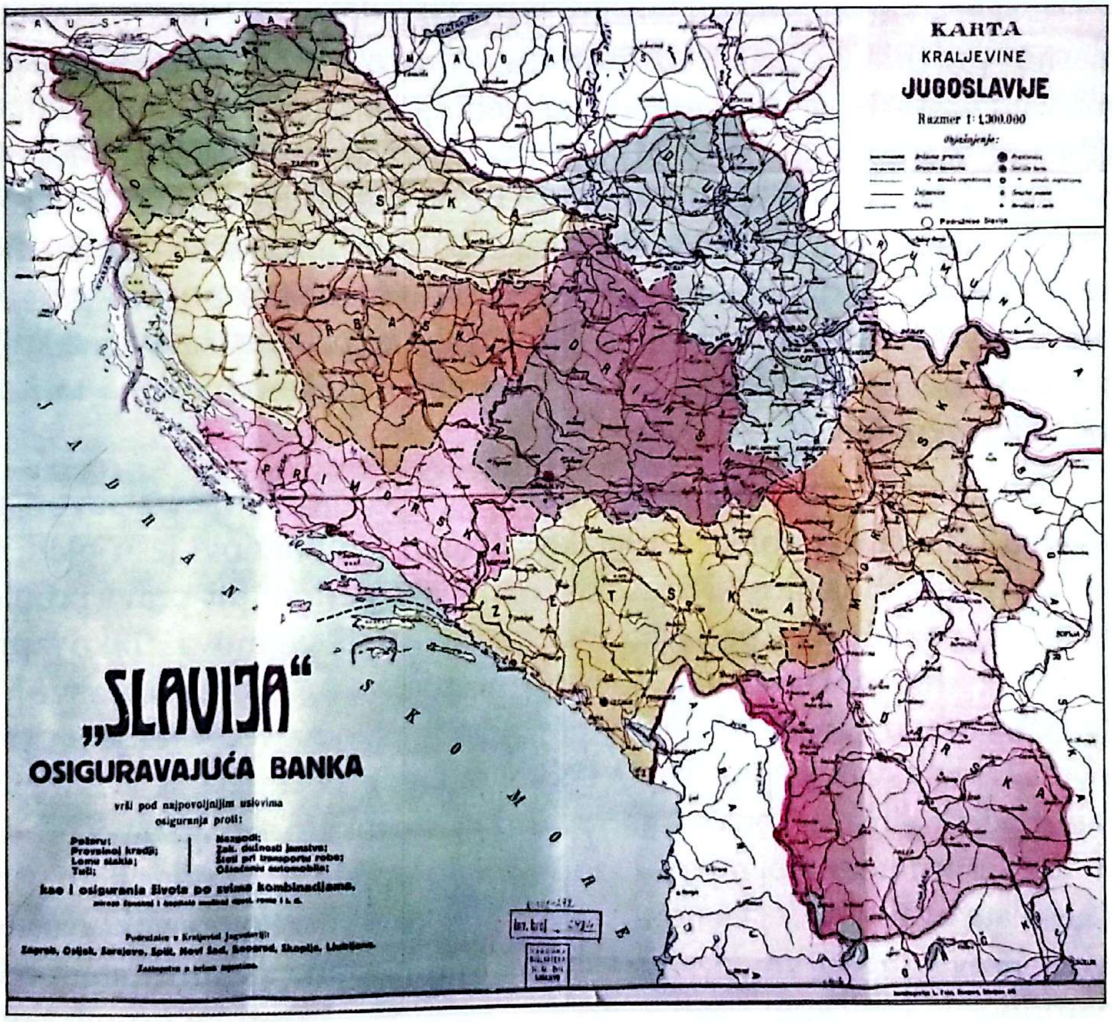
Unutrašnja podjela BiH na oblasti prema članu 135. Vidovdanskog ustava od 1921. godine, izvedena 1922. godine.[75]

Državni upravni sistem karakterisala je bezobzirna i beskrajna brutalnost prema radničkom pokretu, muslimanskom stanovništvu, političkim neistomišljenicima i raznim drugim društvenim grupama. Na čelu tog brutalnog sistema stajao je sam kralj Aleksandar Karađorđević, ličnost izuzetno izraženih autokratskih i diktatorskih osobina. Te svoje osobine on će najbolje pokazati 6. januara 1929. godine kad je raspustio Skupštinu, suspendovao Ustav i zaveo samovlašće u stručnoj literaturi nazvanom "Šestojanuarska diktatura".

U skladu s osnovnim karakteristikama njegove ličnosti, treba posmatrati i njegovu odluku o unutrašnjem preustroju njegove države

[75] Izvor: Historijski atlas, Učila, Zagreb, 1969., str. 57., preuzeto iz: Povijesni atlas BiH, str. 302.

i podjelu na banovine, kad je cijela Kraljevina SHS "izmasakrirana" i podijeljena u skladu sa dugoročnim ciljevima srpskog nacionalizma da zauzme što više zemlje pod njihovom dominacijom. Tad je i teritorija Bosne i Hercegovine, poslije hiljadugodišnje kompaktnosti razbijena na četiri dijela u četiri banovine, kojima su priključivane susjedne oblasti, bez ikakve ekonomske i političke logike.

Prvo teritorijalno razbijanje BiH na banovine iz 1929. godine.[76]

[76] Izvor: NUB BiH S. Kg. 114 JU , Izdanje Beograd, 1930., preuzeto iz: Povijesni atlas, str. 303.

HISTORIJSKA GENEZA I RAZVOJ IDEJE O PODJELI BOSNE I HERCEGOVINE

Još dok su zemlje koje su manje-više nastanjene hrvatskim stanovništvom na južnoslavenskom jugu bile u sklopu Habzburške monarhije i dok je hrvatski narod sanjao svoju slobodu i samostalnost, počeli su se u javnosti koristiti termini "hrvatsko državno pravo", "hrvatsko povijesno pravo" i "hrvatsko prirodno pravo". Ovi pojmovi najprije odražavaju težnje hrvatskog naroda za ujedinjenje "svih hrvatskih zemalja" i njihovo osamostaljivanje od Austro-Ugarske monarhije. Međutim, raspadom Monarhije na kraju Prvog svjetskog rata, ovi pojmovi, a naročito dva posljednja, označavaju i velikohrvatske nacionalističke težnje među nekim hrvatskom političarima da po raznim osnovama polažu pravo na teritorije koje se ne mogu uklopiti u proklamirane pravne osnove na kojima se zasniva "hrvatsko državno pravo", a to se najviše odnosi na teritoriju Bosne i Hercegovine.

Glavne postavke hrvatskog državnog prava našle su se i u "izvorišnim osnovama Ustava Republike Hrvatske". Istina, ovi pojmovi jesu plod niza državnopravnih činjenica kroz duži vremenski period, ali pravi problemi nastaju kod raznih interpretacija i shvatanja ovih pojmova. Tako npr. 5. juna 1848. godine se Hrvatski sabor opširno poziva na "naravno pravo" i na "historičko pravo naroda". To pravo je opisano kao najveće "jer je u prirodi osnova i temelj svakog prava". U takvoj situaciji postavlja se niz logičnih pitanja među kojima su i ona o tome da li se još ko može pozvati na ta prava na te iste teritorije i u kolikoj mjeri? U tom smislu upada u oči neprincipijelnost protagonista ovakvih ideja jer oni pravo na neku teritoriju polažu po osnovu državog prava, međutim, ako po tom osnovu nestane argumenata, prelaze na narodnosno-etničkom osnovu, ako ne mogu dokazati taj osnov, prelazi se na "povijesni" a ako ni to nije dovoljno prelazi se na "prirodno pravo". U samoj Bosni i Hercegovini, već kod formiranja Prve političke partije hrvatskog naroda, može se pratiti koliko su bosanskohercegovački Hrvati bili zavisni od mišljenja koja su se kreirala u Zagrebu. Tako je prilikom osnivačke skupštine Hrvatske narodne zajednice u Docu kod Travnika, 16. augusta 1906. godine, izabran šestočlani odbor čiji je ideolog bio Ivo Pilar, advokat iz Tuzle. Ovaj odbor je donio stranački program u obliku punktacija čija su osnovna načela bila:

1. "Zauzimanje stava da su BiH etnički i državnopravno hrvatske zemlje".

2. "Prirodna težnja bosansko-hercegovačkih Hrvata za sjedinjavanje BiH sa Hrvatskom u okviru Habzburške monarhije".
3. "Određivanje stava prema muslimanima i Srbima".
4. "Tolerancija jedne sveopće narodne organizacije kod bosansko-hercegovačkih katolika-Hrvata i zagovaranje istog sistema kod bosansko-hercegovačkih Srba", itd.[77]

Za bosanskohercegovačke muslimane u ovim punktacijama se tvrdi da su "neprijeporni Hrvati". Međutim, pošto je islam stvorio niz zasebnih društvenih ustanova, pomoći će se i posebno organiziranje "Hrvata muslimana". Stadlerova klerikalna stranka je zauzela još radikalnije stavove. U tim stavovima se ističe da "prava realna narodna hrvatska politika u Bosni i Hercegovini mora poći pod onoga što je njeno, a to je isključivo narod katoličke vjere u ovim zemljama".[78] Međutim, ovi stavovi, a naročito stav da se BiH priključi Hrvatskoj, vrlo oštro su dočekani i kod srpskih i bošnjačkih političara onog vremena.

Ilija Garašanin

[77] Više o ovom vidjeti: Luka Đaković, "Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika - Hrvata", Zagreb, 1985.

[78] Mustafa Imamović, "Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.", "Svjetlost", Sarajevo, 1976., str. 168.

Srpski nacionalni program koncipiran u "Načertaniju" Ilije Garašanina koincidira s ovim hrvatskim planovima i zahtjevima sredinom 19. vijeka. Međutim, on obuhvata cijelu Bosnu i Hercegovinu, Dalmaciju, Baniju, Kordun, ali i Slavoniju. Na tim područjima došlo je do kolizije i konflikta između Garašaninovog "Načertanija" i hrvatskog državnog prava. Uz to, u drugoj polovini 19. vijeka, nazire se konačno rješenje tzv. "Istočnog pitanja", u historijskoj nauci označenog kao problem koji se definiše kao pitanje čije su, ustvari, zemlje Balkanskog poluostrva i Male Azije. Budući da se ovo pitanje postavlja kroz 2.000 godina evropske historije i da se ono pokušalo riješiti još grčko-perzijskim ratovima, polovinom 19. vijeka taj historijski problem se rješava u okviru raspada ogromnog Osmanskog carstva, odnosno nacionalno-oslobodilačkih pokreta koji su zahvatili pojedine pokrajine tog carstva. Ovi procesi jako generišu realne i nerealne nacionalne programe južnoslovenskih naroda, naročito srpskog i hrvatskog, koji svoje nezajažljive apetite nastoje zadovoljiti i na Bosni i Hercegovini. Uz sve to, na Balkanu se sredinom 19. vijeka osjeća pojačan interes velikih sila: Austrougarske, Rusije, Njemačke, Italije i drugih. Odluke Berlinskog kongresa, rezultati Balkanskih ratova, pa i Prvog svjetskog rata direktno se tiču Bosne i Hercegovine i njenog državno pravnog položaja i perspektive. Od kad se pojavila na političkoj karti Balkana i Evrope, Bosna je bila predmet interesa velikih evropskih sila i susjeda. Možda je to njen usud, nesreća što se nalazi tu između istoka i zapada, između islama i pravoslavnog i katoličkog kršćanstva, općenito između orijentalno islamske i evropske kršćanske civilizacije. Možda se zbog tog formirala specifična nacionalna i vjerska struktura stanovništva kakvu teško možemo naći negdje u svijetu, odnosno struktura koja se teško može uklopiti u ustaljene teorije i definicije o naciji i državi, kakve su prihvaćene u Evropi i ostatku svijeta. Zbog tog imamo i pitanje pjesnika Maka Dizdara "...kto je ta, što je ta da prostiš...", misleći baš na zlonamjerna oponiranja i sumnje da li ona uopće može opstati.

Upravo iz tih sumnji, u kontekstu rješavanja tzv. "istočnog pitanja", jer su mnogi smatrali da je Bosna i Hercegovina samo jedna pokrajina Osmanskog carstva koje je zauvijek otišlo s ovih prostora, rađaju se političke ideje da ovu pokrajinu treba pripojiti svojoj matici (srpski i hrvatski nacionalni program), lansirane kroz pomenuto "Načertanije" i krilaticu "Srbija do linije Karlovac-Karlobag-Virovitica", ili kroz politički program Hrvatske stranke prava i njihov stav da Hrvatska treba da iziđe na granicu na Drini i do Zemuna. Ako ove programe nije moguće u cijelosti realizirati, politički pragmatizam i oportunizam nalažu podjelu kao, bar djelimično, rješenje njihovih beskrajno bezobzirnih i bezobraznih ciljeva. Međutim, svi ovi planovi i pokušaji da se

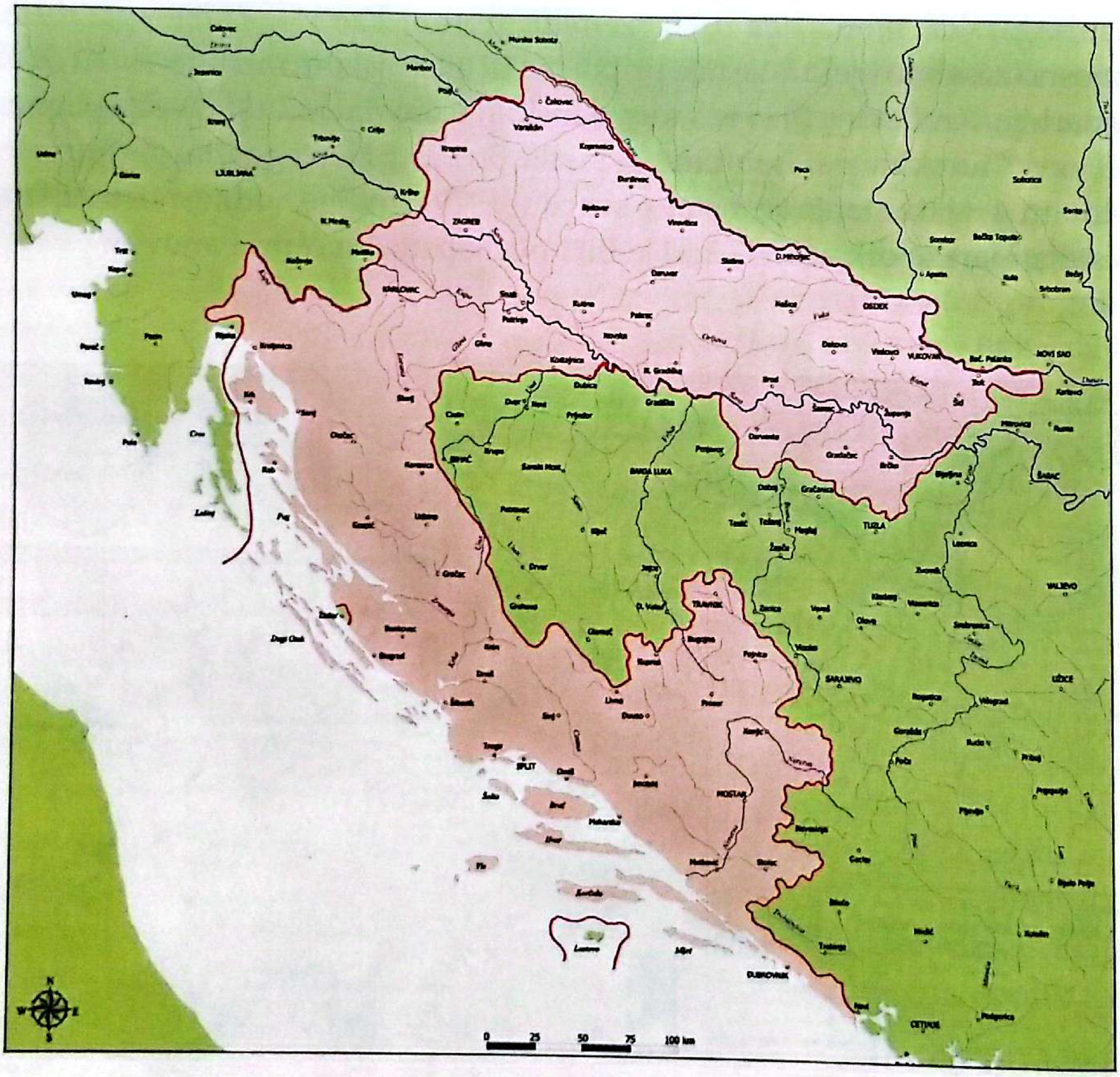
oni ostvare u cijelosti ili parcijalno, ignorišu bezbroj puta dokazanu činjenicu da je Bosna i Hercegovina, historijska činjenica koja se na svom mjestu nalazi već hiljadu godina i da su zavojevači kojih je u Bosni bilo napretek, uvažavali ovu činjenicu, i da dok su oni upravljali ovom zemljom uvijek upravljali cijelom teritorijom, na poseban način: osmanska imperija je najprije nazvala zasebnim vilajetom ili krajištem, a od 1580. godine Bosanskim pašalukom, austrougarska monarhija ovu zemlju tretira kao "korpus sparatum", odnosno zasebno tijelo koje nije pripojeno ni austrijskom niti ugarskom dijelu monarhije. Kraljevina SHS je Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine članom 135. tzv. "turskim paragrafom" ostavila Bosnu i Hercegovinu teritorijalno cjelovitu i tako stanje je ostalo sve do 1929. godine, odnosno uvođenja "šestojanuarske diktature", kad je BiH pocijepana na četiri banovine.

Karta unutrašnje podjele Kraljevine Jugoslavije na banovine iz 1929. godine.

I. Dravska banovina (Ljubljana)
II. Savska banovina (Zagreb)
III. Vrbaska banovina (Banja Luka)
IV. Primorska banovina (Split)
V. Drinska banovina (Sarajevo)
VI. Zetska banovina (Cetinje)
VII. Dunavska banovina (Novi Sad)
VIII. Moravska banovina (Niš)
IX. Vardarska banovina (Skoplje)

Od 1929. godine kraljevina Jugoslavija je bila podijeljena na devet banovina. Granice su namjerno bile drukčije od etničkih granica. Glavni grad Kraljevine Jugoslavije, Beograd, nije pripadao nijednoj banovini. 1939. godine, kao rezultat sporazuma Cvetković - Maček spajanjem Savske i Primorske banovine stvorena je Banovina Hrvatska.

Podjela BiH po Sporazumu Cvetković-Maček od 26.08.1939. godine.[79]

[79] Historijski atlas, Učila, Zagreb 1969., str. 57. , preuzeto iz: Povijesni atlas BiH, str. 308.

SPORAZUM PAVELIĆ – STOJADINOVIĆ IZ 1954. GODINE

U nizu neuspjelih pokušaja da se podijeli Bosna i Hercegovina historija bilježi i onaj s kraja 1954. godine, kojeg su potpisali propali političari fašističke ili profašističke orijentacije i prošlosti, osnivač i šef kvislinške Nezavisne Države Hrvatske Ante Pavelić i bivši predsjednik

Jugoslovenske vlade dr. Milan Stojadinović u Buenos Airesu u Argentini. Iako je po svojim posljedicama potpuno nebitan, a po potpisnicima i beznačajan, izazvao je jake reakcije u Jugosavenskim emigrantskim krugovima.

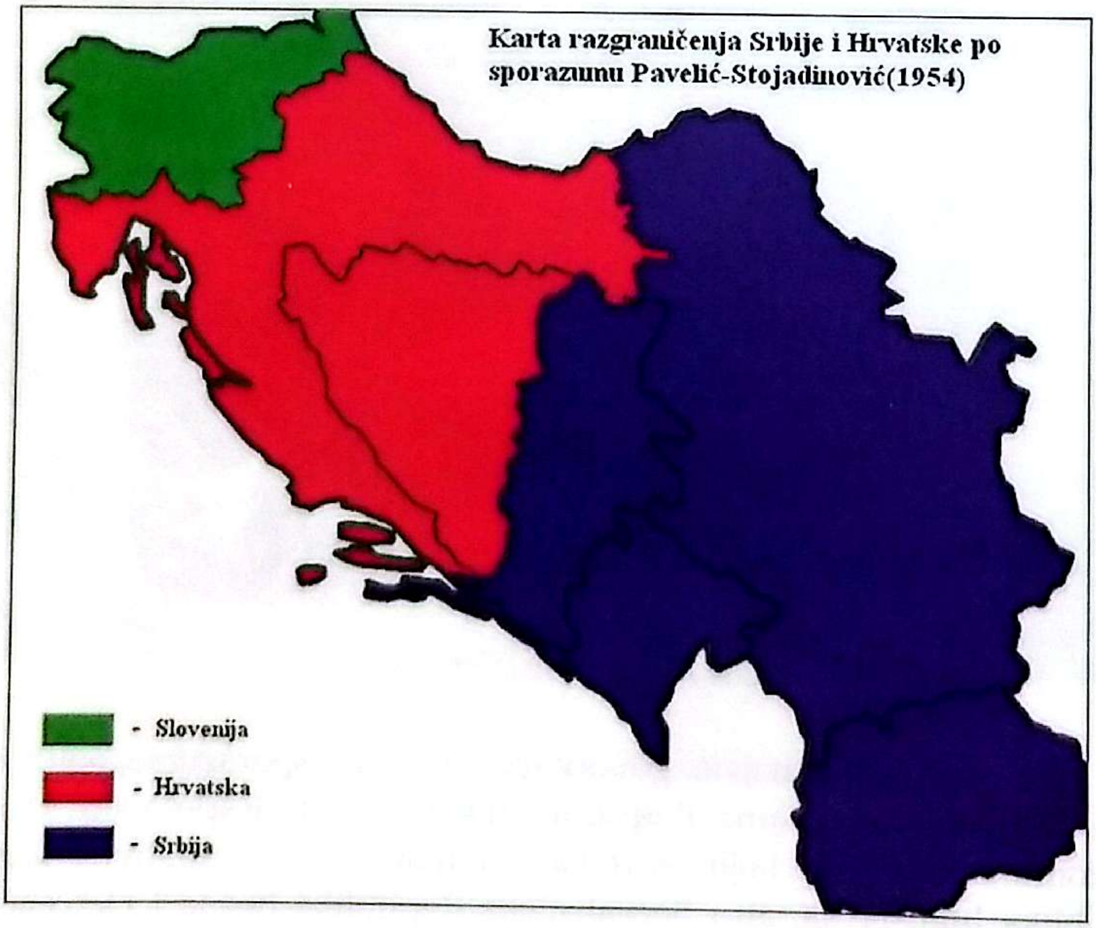

Ante Pavelić i Milan Stojadinović

Ovaj sporazum najviše govori o potpisnicima sporazuma, politici koju vode i stvarnim namjerama. Potpisnici su karakterizirali sporazum kao novi antikomunistički savez kojim se treba razbiti ondašnja Federativna Narodna Republika Jugoslavija, ali i Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, koju oni tretiraju kao svoju ledinu koju dijele "popola". Obrazlažu da je ovo novi i definitivni sporazum kojim se rješavaju srpskohrvatski nacionalni odnosi i koji popravlja zastarjeli sporazum Cvetković-Maček iz 1939. godine.

Sporazumom je bilo predviđeno da se Bosna i Hercegovina jednostavno podijeli rijekom Bosnom i srednjim i donjim tokom Neretve. Sarajevo bi pripalo Srbiji, a Banja Luka Hrvatskoj. Ovim "Sporazumom" Pavelić Srbiji prepušta južnu Dalmaciju s Dubrovnikom,a uslijedilo bi i preseljenje naroda. Bošnjaci u Bosni i Hercegovini se tretiraju kao "Hrvati islamske vjeroispovjesti" i predviđao je njihovo preseljenje u hrvatski dio. Srbi u Hrvatskoj se tretiraju kao "Hrvati pravoslavne vjeroispovjesti", a oni koji bi ostali Srbi po nacionalnom opredjeljenju, imali bi se preseliti u srpski dio. Muslimani koji naseljavaju Sandžak i Crnu Goru bili bi predmet posebnog sporazuma koji bi se sklopio kasnije.

Međutim, vrijeme kad je sklopljen i okolnosti u kojima je sklopljen ovaj "Sporazum", diktiraju da on ne proizvodi nikakve posljedice, pa ga je Tito ocijenio kao "račun bez krčmara"[80]

Karta Jugoslavije sa dogovorenom podjelom po sporazumu iz 1954. godine.

[80] Davor Soha, Račun bez krčmara, Ilustrovana politika, 23.01.1999.

RASPAD AVNOJSKE JUGOSLAVIJE

Postoje ozbiljne naznake da je tokom svoje bolesti Josip Broz Tito imao tačnu procjenu onoga što će se desiti. Spominju se i neke sumorne procjene budućnosti avnojske Jugoslavije još i prije nego što je on pao u bolesničku postelju i zbog toga njegove navodno posljednje poruke građanima bile su više dramatične nego što se to u prvi mah činilo. Tako on iz bolesničke postelje navodno poručuje: "Čuvajte bratstvo i jedinstvo kao zjenicu oka svog!" Međutim, bratstvo i jedinstvo kao krilatica komunističkog revolucionarnog zanosa na jugoslavenskom evropskom jugu već je "oboljelo" od neizlječive bolesti koja se zove nacionalizam i nacionalna sebičnost i uskogrudost.

Josip Broz Tito

Čak se oživljavaju stare ideje koje se u nauci opisuju kao srpski imperijalizam koji pospješuje razvoj hrvatskog nacionalizma, a sve se to odražava na ukupne međunacionalne odnose u cijeloj zemlji, a naročito na Kosovu, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, kao dijelovima Jugoslavije koji su bili naseljeni nacionalno i vjerski miješanim stanovništvom. Čini se da je Titova smrt (04. maj 1980. godine) samo ubrzala ove procese.

Srpska akademija nauka i umjetnosti (SANU) je 1986. godine izdala "Memorandum" kojim se tvrdi da je Srbija bila diskriminirana unutar jugoslovenske federacije, naročito u odnosu na ekonomski razvijenije

republike Sloveniju i Hrvatsku. Ona je pozivala srpski narod da povrati svoj ponos i da se izbori da Srbija ponovo dobije ulogu lidera u vođenju Jugoslavije. Ovaj dokument su pored nekih vodećih intelektualaca podržali i militantni srpski nacionalisti. Tako je "Memorandum" SANU-a postao ideološka osnova srpskog nacionalnog programa.

Silno su se gomilali problemi na Kosovu, a Srbija počinje da vodi kampanju kako bi anulirala odredbe iz Ustava iz 1974. godine po kojem je ona sastavljena od tzv. uže Srbije i dvije autonomne pokrajine: Kosovo i Vojvodina. Ta kampanja se odvijala pod izgovorom da Srbija treba da bude suverena na cijeloj svojoj teritoriji, što praktično znači ukidanje autonomije pokrajinama. Tačno onako kako je "Memorandumom" zahtijevano, u martu 1989. godine, Srbija je izmijenila svoj Ustav i tako dokinula autonomiju pokrajinama, odnosno preuzela ključne poslove u njima, a to su unutrašnji poslovi, teritorijalna odbrana i sudski sistem. Ova kampanja, koja je u prorežimskim medijima prozvana "antibirokratska revolucija", naišla je na slab otpor u Vojvodini, ali je kod velike većine kosovskih Albanaca ova promjena naišla na veliko neprijateljstvo.

Miloševićev govor na Gazimestanu, 28. juna 1989. godine, povodom obilježavanja 600 godina bitke na Kosovu, razboriti ljudi različitih nacionalnosti po cijeloj ondašnjoj Jugoslaviji su doživjeli kao prijetnju miru, ljudskoj slobodi i nadasve nacionalnoj ravnopravnosti zagarantirane Ustavom te države.

Slobodan Milošević

Sasvim je jasno postalo da je Jugoslavija ušla u proces raspada na XIV kongresu Saveza komunsta Jugoslavije koji je održan u Beogradu od 20. do 23. januara 1990. godine.

Na tom, inače posljednjem kongresu jugoslovenskih komunista, slovenački i hrvatski delegati su napustili plenarnu sjednicu, jer nisu mogli izdržati pritisak Miloševićevih nacionalistički nastrojenih komunista iz Srbije i Crne Gore koji su optuživali slovenačke i hrvatske kolege na Kongresu za sve probleme koji su zadasili Zemlju. I sve se to desilo u direktnom televizijskom prenosu što je vidjela cijela zemlja. Te godine izvršen je i transfer vlasti sa federacije na republike održavanjem prvih višestranaških izbora na republičkom nivou. Važno je napomenuti da je u Hrvatskoj na vlast došao vođa desnog krila HDZ-a, Franjo Tuđman, a da je u savezno predsjedništvo izabran Stjepan Mesić.

Stjepan Mesić, kardinal Franjo Kuharić i Franjo Tuđman 1990. godine[81]

U Srbiji je lahko pobijedio Slobodan Milošević i postao predsjednik Republike Srbije. U Bosni je na vlast došla koalicija nacionalnih stranaka SDA, SDS i HDZ. Podjela mjesta bila je proporcionalna etničkom sastavu stanovništva.

[81] http://croatia.ch/zanimljivosti/110118.php

Rezultati ovih izbora bili su izraz promjena na političkom, ustavnom, društvenom i etničkom nivou i sigurno su ubrzali raspad zemlje. Pobjeda nacionalnih stranaka u BiH bila je potvrda nacionalnog identiteta i akt samoodbrane u uslovima razvijanja političko-konstitucione klime. Raspad po političkim i etno-religijskim šavovima bio je potpun.

Signali dalje dezintegracije pojavljuju se u jesen 1990. godine u Hrvatskoj gdje novoizabrana vlast pod rukovodstvom predsjednika Tuđmana vrši reorganizaciju Ministarstva unutrašnjih poslova i izbacuje srpske i prokomunističke pripadnike policije i MUP-a. Na ovo su Srbi iz Krajine reagovali tako što organizuju nezvaničan referendum za autonomiju. Bivši šef kninske policije, kojeg je nova HDZ-ova vlast otpustila, podijelio je oružje iz policijske stanice srpskim grupama, koje su zatim preprriječile barikadama ceste i spriječile ulaz hrvatskim snagama sigurnosti. Političko vodstvo Srbije i JNA su Srbima u Krajini dali punu podršku i dovukli još oružja.

U to vrijeme javljaju se i druge ideje o budućem izgledu Jugoslavije. Tako je predsjednik saveznog Predsjedništva, Borisav Jović, inače blizak Miloševiću, predložio buduću federaciju u kojoj bi bile ojačane savezne institucije, a time i pozicije Beograda. Ovaj prijedlog je imao podršku Srbije, Crne Gore i JNA. Slovenija i Hrvatska su odbile Jovićev prijedlog. One su saopćile da će u Jugoslaviji ostati samo ako ona bude još labavija federacija ili konfederacija. Zahtijevali su uređenje koje bi potvrdilo "de facto" konfederaciju koja je bila praktično stvorena Ustavom iz 1974. godine, kako Beograd ne bi mogao ugroziti njihov suverenitet. Ukoliko se to ne bi moglo ostvariti, one insistiraju na nezavisnosti.

Zanimljiva je bila reakcija bosanskohercegovačkog rukovodstva na Jovićev prijedlog. Ono je, svjesno da im širi jugoslovenski okvir nudi bolju zaštitu od nacionalističkih pritisaka, zadržavanje federacije, ali bi prihvatilo i konfederaciju pod uslovom da u njoj ostanu sve federalne jedinice. U svemu ovom iskristalisala su se dva bloka i dva straha. Prvi je federalni blok koji je doživljavao konfederalnu inicijativu kao siguran znak razbijanja zajedničke države i drugi je konfederalni, koji je prijedlog da se ojača federacija doživljavao kao pokušaj srpske hegemonije, kao što je bilo u slučaju smanjenja autonomnih kompetencija Kosovu i Vojvodini. Razlike su bile duboke i nepremostive.

Ante Marković

Dok su republike i pokrajine raspravljale o budućem uređenju države, ekonomski program tadašnjeg saveznog premijera Ante Markovića dobio je opću podršku. Rezultati njegovog programa za prvih šest mjeseci su bili inpresivni. Radikalnom monetarnom reformom, kontrolom plata i oslobađanjem cijena, radikalno je pala inflacija sa 2.600 % na svega nekoliko procenata. Devizne rezerve su rasle, a inozemni dug se smanjio. Markovićeva vlada postala je najvažniji element jugoslovenskog političkog sistema. Međutim, u drugoj polovini 1990. godine republike su blokirale dalje reforme i obustavile potrebni finansijski doprinos saveznoj vladi i počele donositi vlastite propise i mjere u oblasti ekonomske politike.

Možda je Markovićev ekonomski program bio i zadnja linija odbrane jugoslovenske federacije.

Već 23. decembra 1990. godine, Slovenija je održala referendum o nezavisnosti i glasala za nezavisnost ukoliko se u roku od šest mjeseci ne riješi ustavna kriza. Srbija je 15. maja 1991. godine blokirala ono što je trebalo biti automatska procedura i spriječila da hrvatski član saveznog predsjedništva, Stjepan Mesić, postane njegov predsjednik. Jugoslavija je ostala bez šefa države. Savezni sistem Jugoslavije nije funkcionirao. Četiri dana poslije u Hrvatskoj je održan referendum o nezavisnosti. Većina građana Hrvatske se izjasnila za nezavisnost.

Rezultat svih ovih političkih akcija i reakcija bilo je donošenje deklaracije o nezavisnosti koje su Slovenija i Hrvatska proglasile 25. juna 1991. godine.

Veljko Kadijević

U svojoj knjizi "Moje viđenje raspada - vojska bez države", savezni sekretar za narodnu odbranu i načelnik Štaba Vrhovne komande, general Veljko Kadijević, jedan od najodgovornijih za zloupotrebu JNA i Oružanih snaga SFRJ, vrlo jasno daje viđenje srpske politike na Ustav iz 1974. godine, društveno-politički sistem i nacionalna sukobljavanja u Jugoslaviji. Tako, napadajući koncept ONO i DSZ, on piše: "Teorijsku osnovu Kardeljeve koncepcije činila je kvazi-teorija o naoružanom narodu. Osnovna poruka te teorije u Kardeljevom izdanju bila je da samoupravnom socijalističkom društvu ne odgovara tip vojske kao što je JNA, da je prevaziđen ostatak profesionalnih stajaćih vojski, ostatak birokratskog centralističkog državnog uređenja i da nju treba zamijeniti naoružanim narodom." Nikakav sličan stav se ne može naći u Kardeljevim spisima, niti je iko drugi ovakve stavove pripisivao Kardelju. Njemu to ne smeta, pa hoće da mu vjerujemo na riječ, pa onda iz ovakvog podmetanja izvlači zaključak motiviran neizmjernom zlobom koji glasi: "Jedino što je bilo važno jeste da se razbije JNA iz istih

onih razloga iz kojih je razbijena i federalna jugoslovenska država."[82]

Logično je da se iz ovakve konstrukcije može ići i dalje, pa tako i Kadijević, kritikujući "Kardeljev koncept", tvrdi da treba stvoriti vojsku sposobnu "da vodi kombinovani oblik oružane borbe, a to znači visoko profesionalno obučenu i uvježbanu, sa manjim profesionalnim dijelom aktivnih starješina i vojnika, ali i sa dobro obučenim i uvježbanim rezervnim sastavom Armije, koja će biti sposobna da vodi najmoderniji rat na frontu, ali i da efikasno može voditi i partizanski rat u pozadini neprijatelja".[83] Osvrćući se na koncept ONO, Kadijević nastavlja: "Na prvom mjestu to je generalna teza o takozvanom podruštvljavanju odbrane, prema kojem poslove odbrane treba da vode ne neka stručna tijela, još manje vojska, već cijelo društvo". Ali šta stvarno piše u ondašnjem Ustavu? U njemu piše, između ostalog, sljedeće: "Predsjednišvo SFRJ, u ostvarivanju opštenarodne odbrane, utvrđuje osnove planova i pripremnih mjera za odbranu zemlje... Predsjedništvo SFRJ utvrđuje plan upotrebe oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za slučaj rata i naređuje upotrebu oružanih snaga u miru..." Sljedeća smetnja Kadijeviću u Ustavu SFRJ je "Stvaranje dviju ravnopravnih komponenti oružanih snaga - JNA i Teritorijalne odbrane – značilo je da se na najautoritativniji način praktički cijepa jedinstvo oružanih snaga. Teritorijalna odbrana postaje vojska republičkih i pokrajinskih država."[84] Ovdje smo došli do suštine. Načelniku Štaba Vrhovne komande smeta što su oružane snage SFRJ predodređene za odbranu zemlje od spoljne agresije, što republike imaju teritorijalnu odbranu nad kojom imaju efektivnu formalnu i stvarnu kontrolu i što Predsjedništvo SFRJ komanduje oružanim snagama i u ratu i u miru. Te ustavne odredbe su smetale i cijelom srpskom političkom rukovodstvu, koje je već zaigralo na vrlo opasnu kartu nacionalizma, da oružane snage upotrijebe za vojnopolitičke ciljeve koje je prethodno definirala Srpska Akademija Nauka i Umetnosti (SANU). Kadijevićeva knjiga vrvi raznim podmetanjima u pogledu na ustavna i zakonska rješenja o odbrani, oružanim snagama, rukovođenju i komandovanju. Ona je usmjerena na to da, računajući na neobaviještenost, čitaoca navede da pomisli da je jedino srpska politika bila na liniji očuvanja Jugoslavije, što nije tačno. Upravo ta politika je otvorila Pandorinu kutiju kroz zahtjev da se redefinira položaj Srbije i njenih autonomnih pokrajina u jugoslovenskoj federaciji! Metoda koja je odabrana bila je nacionalistička i, uz pomoć mitova iz tradicije i historije, započela je neviđena manipulacija narodom! Prihvatanje nacionalne ideologije u Srbiji,

[82] Veljko Kadijević, "Moje viđenje raspada – vojska bez države", Beograd, 1993., str. 72.

[83] Isto.

[84] Isto, str. 73.

neminovno je vodilo prihvatanju i njenih političkih ciljeva, a to su ciljevi nacionalistički opredijeljenih društvenih slojeva koji su proizveli i čuveno Garašaninovo "Načertanije" i Moljevićev program "Velike Srbije" iz 1941. godine. To se vidi iz sličnosti ili čak u pojedinim dijelovima i podudarnosti tih dokumenata s proklamovanih ciljeva "Programa ostvarenja nacionalnih interesa srpskog naroda", koji se pojavio u režiji pomenutog SANU-a, poslije tzv. "istorijske sednice" 1987. godine. "Antibirokratska revolucija" više je bila birokratska kontrarevolucija koja je eskalirala orkestriranim mitinzima srpskih neočetnika, oživljavanjem četničke ikonografije iz Drugog svjetskog rata te barikadama i balvanima na cestama po Liki, Baniji, Kordunu i Kninskoj krajini. Snažno se napada Ustav SFRJ, koncept na kojem je izgrađena vojska, ravnopravnost naroda, tzv. "bratstvo i jedinstvo" kao bitan element povjerenja naroda i nacionalnih manjina koje žive na prostoru Jugoslavije. Danas je jasno da se ovakvim pristupom nije branila Jugoslavija kao savezna, odnosno federalna država ravnopravnih naroda, kakva je bila zamišljena, naprotiv ona se tako rušila jer su se cijeli narodi osjećali ugroženim, a republike osjećale pritisak srpskog hegemonizma i imperijalizma.

U multietničkim društvima kakvo je bilo i predratno jugoslovensko, sasvim je jasno da rast jednog nacionalizma hrani i pogoduje rastu drugog ili trećeg nacionalizma. Upravo ovakve procese su desetinama godina čekali i priželjkivali hrvatski nacionalisti koji od završetka Drugog svjetskog rata nisu prestajali sa radom, naročito u krugovima emigracije u zapadnoevropskim i južnoameričkim državama i Australiji. Oni osjećaju dolazak "povijesnog trenutka" u kojem mogu da se ostvare "vjekovne težnje hrvatskog čovjeka" da stvori jedinstvenu hrvatsku državu na "povijesnim i etničkim" hrvatskim prostorima. Od kad je završio Drugi svjetski rat, poraženi ustaški pokret nikad nije odustao od ideje rušenja Jugoslavije. Čak su odabrali i terorizam kao metodu u postizanju tog cilja, a terorističke akcije su izvodili i u zemlji i svijetu. Sve vrijeme postojanja druge Jugoslavije, ustaški pokret je iz emigracije ubacivao čitave grupe terorista koji su podmetali eksplozivne naprave u kina, plaže i željezničke stanice, ali i cijele grupe kao što se to desilo 1972. godine sa ubačenih 19 diverzanata na planinu Radušu. Njihovi planovi su išli i do planiranja atentata na Tita, a vjerovali su da bi tim činom bila oslabljena ili čak i uništena avnojska Jugoslavija.

Vlast koja je izabrana prvim višestranačkim izborima poslije Drugog svjetskog rata u Republici Hrvatskoj, odmah se snažno povezala s političkim krugovima proustaške emigracije, koja se, također, kiti proustaškom ikonografijom.

BOSNA I HERCEGOVINA I BOŠNJACI U POLITIČKIM PLANOVIMA FRANJE TUĐMANA I NJEGOVOG REŽIMA

Bosna i Hercegovina i Bošnjaci su u ideologiji hrvatskog nacionalizma još od "oca nacije" dr. Ante Starčevića i pravaškog bloka na političkoj sceni kod Hrvata, preko braće Radić i HSS-a, dr. Vlatka Mačeka, ustaškog poglavnika Ante Pavelića do formiranja i političkog profiliranja HDZ-a pod vodstvom dr. Franje Tuđmana, bili predmet preokupacije isto toliko koliko i sama Hrvatska i Hrvati.

Dr. Ante Starčević

Dominantan i prepoznatljiv pečat ovih političkih akcija bilo je kontinuirana negacija Bosne i Hercegovine kao države i Bošnjaka kao naroda, bilo da se radi o nastojanjima da se asimilacijom dođe do političkih ciljeva, prepoznate kroz krilatice da su muslimani "cvijeće hrvatstva", ili se radi o brutalnom nastojanju da im se oduzme pravo na nacionalnu egzistenciju politikom pokrštavanja, kulturnog porobljavanja, otimanja imovine, do planova o preseljenju naroda sa cijelih područja, razmjeni teritorija i slično. "Starčević, kao utemeljitelj suvremenog hrvatskog nacionalizma, držao je da

su bosanski Muslimani najbolji Hrvati."[85] Kada je politička kriza u versajskoj Jugoslaviji dostigla vrhunac, krajem druge decenije 20. vijeka i manifestovala se 1928. godine ubistvom braće Radić u Skupštini, direktna posljedica ove drame bila je objava šestojanuarske diktature, raspuštanje Skupštine, a potom i teritorijalni preustroj zemlje na banovine. Tako je u srpsko-hrvatskom sukobu u prvoj Jugoslaviji najveću cijenu platila Bosna i Hercegovina, jer je ova podjela isplanirana i izvedena po diktatu srpskih nacionalista okupljenih oko kralja Aleksandra Karađorđevića koji su ovu, očito zasebnu geopolitičku cjelinu, smatrali svojom kako je to iznio Garašanin u svom "Načertaniju" i kako su stvari postavile konspirativne srpske organizacije "Ujedinjenje ili smrt" i "Mlada Bosna".

Bosna i Hercegovina je, poslije skoro hiljadu godina burne historije, razdrobljena na Zetsku, Drinsku, Vrbasku i Primorsku banovinu. U svakoj ovoj banovini Bošnjaci su postali manjina.

Godine 1939. predstavnici srpskog i hrvatskog političkog vrha, Dragiša Cvetković i Vlatko Maček, dogovorili su novu podjelu Bosne i Hercegovine, tako što se trebala uspostaviti hrvatska i srpska banovina. Hrvatskoj banovini se trebalo priključiti 13, a srpskoj 38 bosanskohercegovačkih kotara. Ta podjela je dogovorena i ostvarena uz potpuno zanemarivanje Muslimana, bez obzira na procenat njihovog učešća u ukupnom broju stanovništva.[86]

Na početku Drugog svjetskog rata, fašističke sile su stvorile marionetsku "Nezavisnu državu Hrvatsku", u čiji sastav je ušla i cijela BiH. U pogledu na ranije proklamovne političke programe, ovakva granica na istoku najsličnija je ciljevima prvaškog bloka kojem je pripadao i sam Pavelić. Međutim, u sastav ove "države" nije ušla Istra i jadranski otoci, tako da se ne može reći da su 10. aprila 1941. godine pravaši ostvarili svoj san, naročito ako se uzme u obzir realnost na terenu da su istočne granice "NDH" bile čista utopija. Iako je službena Pavelićeva doktrina o muslimanima govorila kao o "hrvatskom cvijeću", činjenica da su Bosnu i Hercegovinu ustaše pokušale anektirati, a muslimane pokrštavati, odnosno prijetiti da su poslije Srba i oni na redu, dokaz su tvrdanjama da je Pavelić naprijed navedenom parolom dokazao svoje licemjerje prema muslimanima. Dugom nizu negacijske politike prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima, pridružio se i osnivač Hrvatske demokratske zajednice i prvi demokratski izabrani predsjednik Republike Hrvatske, dr. Franjo Tuđman. On je, prije svega, sublimirao

[85] Dr. Ivo Banac, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji", "Globus", Zagreb, 1988., str. 298.
[86] Isto, str. 309.

i doradio navedene političke ideje i poglede prema BiH i Bošnjacima kao njenom najbrojnijem narodu u nacionalno-politički projekat koji je od novembra 1991. godine nazvao "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna", a od 28. augusta 1993. godine, "Hrvatska Republika Herceg-Bosna". Radi se, ustvari, o modificiranom političkom programu Hrvatske stranke prava koja je polovinom 19. vijeka "navukla" Hrvatsku do Drine i Zemuna. Kao politički oportunista, Tuđman je znao da je to nedostižan cilj pa se okrenuo cijepanju Bosne i Hercegovine i pripajanju njenih značajnih dijelova Republici Hrvatskoj. Pod izgovorom da je "ugroženo hrvatsvo" i da je potrebno zaštiti "strateške interese države Hrvatske", mobilizirao je i organizirao politički pokret Hrvata u BiH kroz satelitsku Hrvatsku demokratsku zajednicu BiH i njenu vojnu organizaciju "Hrvatsko vijeće obrane", s ciljem "ostvarivanja vjekovnih težnji i stvaranja zajedničke hrvatske države".

U realizaciji svojih zamisli dr. Tuđman se od marta 1991. godine više puta sastao sa kreatorom velikosrpskog imperijalizma na kraju 20. vijeka, predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem. Javnosti su dodro poznati njihovi sastanci u Karađorđevu i Tikvešu, u vrijeme kad su, s obzirom na vojno-političke okolnosti i odnose Srbije i Hrvatske, takvi sastanci, najblaže rečeno, teško razumljivi. Zbog toga su ovi dogovori postali predmetom raznih pretpostavki i obavijeni velom tajne, ali se trebaju uzeti u obzir i drugi kontakti koje su srpska i hrvatska strana imale na nižim nivoima. Tako se predstojnik ureda i premijer Tuđmanove vlade i njegov najbliži i najpovjerljiviji saradnik, Hrvoje Šarinić, od marta 1991. godine do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, sa Slobodanom Miloševićem sastao čak trinaest puta.[87]

Hrvoje Šarinić

[87] Hrvoje Šarinić, "Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem", Globus International, Zagreb, 1999., str.13. Na ovom mjestu Šarinić još piše: "Između ostalog, na temelju trinaest razgovora koje sam vodio, tete a tete, sa Slobodanom Miloševićem od 1993. do 1995. godine, kao i kroz mnogobrojne kontakte, razgovore i pregovore na službenim i manje službenim sastancima i konferencijama na kojima sam bio nazočan uz bok predsjednika Tuđmana ili samostalno..."

Po nalogu, znanju i instrukcijama dr. Tuđmana, odvijaju se i dogovori na nivou eksperata i drugim nivoima (sastanci Boban-Karadžić) i njihova provedba na terenu. Suštinsko pitanje je šta je bila tema razgovora na svim ovim sastancima? Jedno je sigurno: Hrvoje Šarinić nije iznio istinu o tim sastancima u svojoj knjizi "Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: između rata i diplomacije". On je, uostalom kao akter možda najprljavije epizode u hrvatskoj politici s kraja 20. vijeka, ne može ni iznijeti. Šarinić ima potrebu da čitaoca zbuni, sakrije neke stvari i opere prljavi veš i savjest, jer iznosi vrlo providne "razloge" zbog koji se sastaje i pregovara sa Miloševićem. Gospodin Šarinić u svojoj knjizi navodi kako je 9. novembra 1993. godine primio zadatak od predsjednika Tuđmana. On kaže da je na poziv predsjednika (Tuđmana, op. aut.) ušao u njegovu sobu za odmor i da mu se on obratio sljedećim riječima:

"Hrvoje, slušam sad ovo... Ove komunikacije... Možda bi to bilo dobro vidjeti sa samim Miloševićem." Šarinić odgovara: "Razumijem što mislite, predsjedniče." Tuđman zatim nastavlja: "E, pa nazovi i vidi kako Milošević diše."[88] U nastavku teksta Šarinić piše i sljedeće: "Još neko vrijeme, pomalo uzbuđen, obrazlagao je svoju odluku ostavljajući dojam da je sve sigurniji u njenu ispravnost i već sad znatiželjno iščekuje rezultat."[89] Nadalje pravdanje da je motiv normalizacija srpsko-hrvatskih odnosa u trenutku kada pobunjeni Srbi drže otcijepljenu jednu četvrtinu hrvatske državne teritorije ili "otkriti možebitne promjene" u Miloševićevoj politici u posljednjem razdoblju, jesu samo priča za naivne i nevješt pokušaj skrivanja pravih razloga za ovu diplomatsku akciju, koja je postala simbol političke zavjere protiv Bosne i Hercegovine. Stvarni razlozi ovog dogovaranja jesu podjela Bosne i Hercegovine i stvaranje "tampon zone" ili "zemljice Bosne" između Srbije i Hrvatske.

Takav dogovor s balkanskim kasapinom, Slobodanom Miloševićem, se nije mogao realizirati bez zločina, što će očigledno pokazati i događaji koji su uslijedili. Zbog toga će "The New York Times" predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franju Tuđmana, nazvati "krvnikom šegrtom". Da je glavna tema ovih razgovora bila podjela Bosne i Hercegovine, vidi se i iz posredničke uloge grčkog ministra inostranih poslova prilikom pripreme prvog direktnog sastanka hrvatskog premijera Hrvoja Šarinića sa Miloševićem koji se desio 12. novembra 1993. godine u Beogradu. Tom prilikom Tuđman je Papoulisu rekao sljedeće: "Mi smo spremni na normalizaciju pod uvjetom uzajamnog

---

[88] Isto, str. 21.

[89] Isto, str. 22.

priznanja. Srbija se mora odreći na sada okupirani hrvatski teritorij koji nikada nije pripadao Srbiji. Vi u tom smjeru trebate utjecati na Beograd. No, glavni problem u ovom trenutku je ipak BiH. Međunarodna zajednica došla je do zaključka da se ona može održati samo kao unija. Muslimani sada hoće osvojiti hrvatske teritorije u BiH s namjerom da isto kasnije učine sa srpskim i stvore samostalnu muslimansku državu."[90]

Objektivna naučna istraživanja moraju konstatovati bitno drukčije činjenice. Prvi sastanak u Karađorđevu su dogovorili bivši srpski i hrvatski članovi Predsjedništva SFRJ - Borisav Jović i Stjepan Masić. Po logici stvari, i njih dvojica su trebali prisustvovati ovom sastanku, ali nisu. Tuđman i Milošević su odlučili da se sastanu bez drugih učesnika. Poslije sastanka nije bilo zvaničnih izjava ni saopštenja, a zapisnici nikad nisu objavljeni. Ni Tuđman ni Milošević nikad nisu objelodanili o čemu su se dogovorili iako se špekuliralo da su se, između ostalog, dogovorili o rušenju predsjednika Saveznog Izvršnog Vijeća, Ante Markovića, koji je bio započeo temaljite reforme ka uspostavljanju tržišne privrede. Iz kasnijih izjava Tuđmanovih i Miloševićevih saradnika, dr. Dušana Bilandžića, Stjepana Mesića, dr. Smilje Avramov i drugih, koji su učestvovali na drugim sastancima koji su uslijedili, saznat ćemo da ti sastanci nisu nikakva mistifikacija, nego da su se stvarno desili, ali su izjave uvijek šture i škrte, a Mesić je u intervjuu zagrebačkom "Tjedniku" priznao da nije rekao sve što zna. I srpska i hrvatska strana su očito imale šta sakriti. Sad se, međutim, zasigurno zna da je sastanak u Karađorđevu održan dok je još postojala SFR Jugoslavija, a da su se i Tuđman i Milošević ponašali kao da ona ne postoji ili da im smeta! Oni se dogovaraju o podjeli Bosne, kao da su se jugoslovenske republike već razišle, pa se njih dvojica dogovaraju šta će ko od njih zgrabiti od teritorije BiH za svoju "veliku Srbiju", odnosno "veliku Hrvatsku". A to su već dogovori o prekrajanju unutrašnjih granica savezne države, što su skrivali od drugih republika i od legalnih rukovodstava svojih republika, pa čak i partija.

Stjepan Mesić tvrdi da su se na njegovu inicijativu on i Borisav Jović dogovorili da se održi sastanak Miloševića i Tuđmana, da se rasprave sporna pitanja i postigne sporazum kako ne bi došlo do rata. Mi nemamo razloga da sumnjamo u takve namjere, ali i put do pakla je često popločan dobrim namjerama. U svakom slučaju dobra namjera je jedno, a djelo koje je proizišlo iz ove političko-diplomatske akcije je katastrofalno i fatalno – rat u Hrvatskoj, a posebno u Bosni i Hercegovini, pa namjera ne može poništiti

[90] Isto, str. 33.

izvršeno katastrofalno djelo, niti glavne aktere osloboditi od odgovornosti.[91]

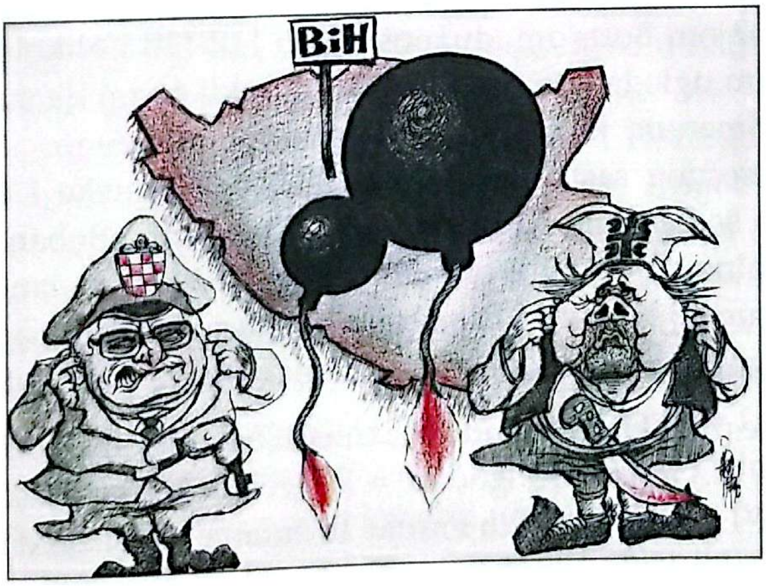
Nema nikakve sumnje u to da je najveća odgovornost za otvaranje "Pandorine kutije" na prostorima bivše Jugoslavije na predsjedniku Srbije, Slobodanu Miloševiću, pa mu i pripada najveća odgovornost za počinjene zločine. Međutim, mora mu se odati i priznanje za vještinu manipulacije domaćom javnošću i međunarodnom zajednicom. To se najbolje vidi iz intervjua kojeg je dao 9. juna 1996. godine uredniku njemačkog "Špigla", Olafu Ilau. Odgovarajući na prvo pitanje on kaže: "Ja sam se zalagao da se Jugoslavija očuva kada su se javili znaci njenog raspada. Kada je došlo do njenog raspada, zalagao sam se da se kao Jugoslavija sačuvaju oni njeni delovi koji su to želeli. Svi svetski diplomati znaju da sam se, kad je reč o ratu na području Jugoslavije, zalagao za mirno rešenje sukoba između onih koji su bili u sukobu. Pa i za taj sukob u Bosni, od početka i javno stalno, smatrao sam da se uspešno može rešiti samo po formuli, kojom će se ravnopravno zaštititi interesi sva tri naroda – Srba, Hrvata i Muslimana."[92] Milošević kaže da se zalagao za očuvanje Jugoslavije, ali nije rekao kakve. Zna se de je u proteklom periodu učinio sve da se smanje kompetencije republika i autonomnih pokrajina s pozivom na jačanje "jedinstva" Srbije i federacije po principu "jedan čovek – jedan glas" onemogućavajući, kako su zastupnici takvih stavova isticali, "partikularizam" i "separatizam". A ti "principi" neosporno znače neravnopravnost republika, pokrajina i naroda u korist najvećeg naroda i najveće republike – a to su Srbi i Srbija, koja bi se pretvorila u "Srboslaviju".[93] Što se tiče dijela izjave da "svi svetski diplomati znaju" da se on zalagao "za mirno rešenje krize", ti isti diplomati su znali da on jedno radi, a drugo govori. Zbog njegovog aktivnog angažmana u ratu za teritorije Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, krnjoj Jugoslaviji su i uveli vrlo oštre sankcije u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda u maju 1992. godine. Nažalost, Milošević je u dr. Tuđmanu našao neprirodnog saveznika u nastojanju da Srbiju teritorijalno proširi na račun Bosne i Hercegovine. Za to nema boljeg dokaza od objašnjenja koje nam je pružio Stjepan Mesić u izjavi koju je 28. marta 1997. godine dao podgoričkom list "Monitor". U jednom trenutku novinar je upitao Mesića u kojem smislu on osjeća krivicu? Mesić aludira na inicijativu sa Borisavom Jovićem da se pokuša "...svim sredstvima izbjeći i zaustaviti rat... Međutim, da nije došlo do dogovaranja Tuđmana i Miloševića u Karađorđevu, za koje ja snosim

[91] Miloš Minić, "Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine", "Rabic", Sarajevo, 2010., str. 25.-31.

[92] Intervju je u cjelosti prenijela beogradska "Politika" od 10. juna 1996. godine, a dijelove je koristio i Miloš Minić u svojoj knjizi "Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine", str. 68-75.

[93] Stav koji je iznio i Miloš Minić u navedenom radu, str. 70.

krivnju, teško je reći kako bi se stvari odvijale. Vjerovatno bolje nego što je išlo." Mesić dalje nastavlja: "...Po povratku iz Karađorđeva, Tuđman je rekao da je sa Miloševićem dogovorio da će Hrvatska dobiti banovinske granice na račun BiH, (granice Banovine Hrvatske po dogovoru Cvetković – Maček iz 1939. godine, op. aut.) a Milošević je rekao: "Franjo, uzmi još i Cazin, Kladušu i Bihać, to je takozvana turska Hrvatska, a to Srbiji ne treba." Sada se vidi zašto je Tuđman kasnije igrao na kartu Fikreta Abdića, a zašto je Milošević sve ovo radio u Bosni... Čujte, Milošević i Tuđman su se sastali 48 puta, znači da su dogovarali drugo, dok su naši mladići gubili glave i dok se razarala zemlja."[94] U pogledu stavova koje je u "Monitoru", ali i izjavi datoj istražiteljima Tribunala za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije u Hagu od 19. aprila 1997. godine, iznio gospodin Mesić nameće se samo jedan zaključak: Najveća krivica i odgovornost za izbijanje ratova u toku raspada avnojske Jugoslavije pada na Miloševića i Tuđmana, a cilj ratova je bio stvaranje "velike Srbije" i "velike Hrvatske", što je bio, i do danas ostao, san velikosrpskog i velikohrvatskog nacionalizma.[95]

"Bez riječi": Karikatura Hasana Fazlića.

[94] "Monitor" od 28. marta 1997. godine.

[95] Mesićeva izjava u predmetu br. IT-95-14-A, data u Haškom Tribunalu, objavljena je u dnevnom listu "Naša borba" od 21.-25. maja 1997. godine, a nalazi se u arhivu Tribunala u Hagu. U ovom svjedočenju Mesić tvrdi da je sredinom 1993. godine primio predsjednika Predsjedništva RBiH, Aliju Izetbegovića, koji ga je tad zamolio da Tuđmanu prenese njegovu spremnost da na mjesto prvog čovjeka Armije RBiH, umjesto dotadašnjeg načelnika Štaba vrhovne komande, generala Sefera Halilovića, prihvati generala Martina Špegelja. Tuđman je odranije vršio pritisak da na to mjesto dovede svog čovjeka, ali je insistirao da to bude Jasmin Jaganjac. Kasnije će se ispostaviti da ni sam u Martina Špegelja nije imao povjerenja.

Nema nikakve sumnje u to da je Mesićeva izjava data u Haškom tribunalu bacila novo svjetlo na ove tajnovite razgovore. U tom smislu Mesić nastavlja: "...Poslije Karađorđeva, Hrvoje Šarinić, prestojnik Tuđmanovog ureda, počeo je odlaziti u Beograd, a Smilja Avramov, Miloševićeva savjetnica, došla je u Zagreb... Poslije toga osnovano je povjerenstvo za crtanje karata. Josip Šentija, jedan o Tuđmanovih savjetnika, bio je prvi ravnatelj tog povjerenstva. Odbio je otići u Beograd i crtati karte. Zamijenio ga je Zvonko Lerotić, jedan drugi savjetnik. Tijekom rata on je putovao između Zagreba i Beograda. Sve se to događalo 1991. godine. Tuđman je rekao kako je podjela Bosne povijesna potreba jer se Bosnu nije smjelo stvarati poslije Drugog svjetskog rata. Čak je i Lerotić odustao, vidjevši da je nemoguće podijeliti Bosnu. Tada je Tuđman doveo Dušana Bilandžića. Bilandžić je sudjelovao u radu tog povjerenstva, ali nije vjerovao u podjelu Bosne... Srpsko-hrvatski kontakti u vezi s ratom u Hrvatskoj i podjelom Bosne obavljali su se na dvije razine. Jedna su razina bili kontakti Miloševića i Tuđmana, a drugi kontakti predstavnika RS (Republike Srpske – M. M) i HZ – HB (Hrvatske zajednice – Herceg Bosne – M. M.), Karadžića i Bobana koji su se sastali u Gracu... Odmah poslije sastanka u Gracu, sastao sam se u Zagrebu, u Predsjedničkim dvorima, s Franjom Borasom, dužnosnikom HZ-HB i Nikolom Koljevićem iz RS... Kad sam ugledao Borasa i Koljevića, rekli su mi da su to neslužbeni sastanci s Tuđmanom jer je pitanje Bosne već odlučeno. ...Poslije jednog redovnog mjesečnog sastanka između HDZ-a Hrvatske i HDU-a Bosne, iznenadio sam se kad sam na jednom objedu ugledao Bobana, Kostromana i Kordića... Stalno su govorili o "humanom preseljenju stanovništva". Tad sam prvi put čuo taj izraz ...Moj je dojam bio da su se očito nagodili o podjeli Bosne. Taj razgovor je bio u doba muslimansko-hrvatskog sukoba."[96]

Mesić je pred Haškim sudom, između ostalog, svjedočio i o njihovom susretu 10. (ili 11.) juna 1993. godine u Zagrebu. Prema Mesićevom iskazu, prijedlozi Alije Izetbegovića "za Franju Tuđmana" su sljedeći:

1. Bosanska strana je spremna zamijeniti sve zapovjednike iz Armije BiH koje zahtijeva hrvatska strana u Bosni, pod uvjetom da hrvatska strana učini isto;
2. Izetbegović je spreman potpisati sporazum za konfederaciju Hrvatske i Bosne i Hercegovine;
3. Izetbegović je spreman da hrvatski general Martin Špegelj preuzme kontrolu nad Armijom BiH i pokaže kako oni nisu fundamentalisti.

[96] Isto.

To još više pokazuje koliko se mutnih političkih igara igralo oko Bosne i u Zagrebu, pa čak i Sarajevu.

Mesićevo svjedočenje dokazuje pretpostavku da je inicijativa za podjelu Bosne i Hercegovine potekla od Miloševića jer je više puta ponovio da "ga zanima 66 % teritorije BiH i da je za to spreman ratovati", a da je Tuđmanova odgovornost u tome što je prihvatio i saučestvovao u ovom, pokazat će to vrijeme i događaji, fatalnom i paklenom planu, koji je doveo do rata, do istrebljenja sa strašnim posljedicama i za Bošnjake i za Hrvate, ali i Srbe.

On je i prije raspada Jugoslavije više puta i na više mjesta iznosio vrlo rigidne političke stavove o Bosni i Hercegovini i Bošnjacima, tako da se ovo može smatrati samo kao još jedan u kontinuiranom nizu njegovih retrogradnih pogleda, a ovdje ćemo iznijeti samo neke.

U jednom svom tekstu Tuđman piše sljedeće: "A kakve osnove ima da se hrvatsku integracijsku politiku naziva velikohrvatskom s teritorijalnog gledišta? Hrvatska je politika stajala pred povijesnom zadaćom najprije sjedinjenja zemalja Hrvatske trojedne kraljevine (Dalmacija, Hrvatska i Slavonija), a potom, kad je Slavonija posve utjelovljena u Bansku Hrvatsku, preostala je zadaća sjedinjenja dalmatinske Hrvatske, kao i oslobađanje zemalja otetih od tuđina. I tu se onda oko Bosne i Hercegovine srećemo sa stožernim pitanjem hrvatsko-srpskog spora. Jajce i Bihać pripadali su hrvatskim kraljevskim gradovima još od izbora Habzburga od Hrvatskog sabora (1527.) za hrvatskog vladara..."[97] Karikirajući bosanskohercegovačku prošlost, Tuđman u svojoj raspravi o nacionalnom pitanju u Evropi piše: "Za takvu odluku o priključenju Vojvodine Srbiji može se, vjerovatno, navesti više razloga za, nego protiv, i sa stanovišta povijesno-nacionalne i gospodarsko-kulturne povezanosti, pa i interesa državne zajednice kao cjeline. Ali mnogi važniji čimbenici ukazuju na to da ti kriteriji nisu dosljedno primjenjivani u slučaju Bosne i Hercegovine koja bi po istovjetnim mjerilima očito trebala ući u sastav hrvatske federalne jedinice. BiH su proglašene posebnom federalnom republikom – u granicama nastalim u doba turske okupacije osvajanjem najvećim dijelom hrvatskih zemalja – unatoč tome što su Bosna i Hercegovina povijesno najvećim dijelom bile povezane s Hrvatskom i što s njom u najpunijem smislu čine nerazdvojnu geografsku i gospodarsko-prometnu cjelinu. Budući da BiH zauzimaju u toj cjelini njezin središnji dio, razdvajajući južnu (dalmatinska) od sjeverne (panonske) Hrvatske, njihovo izdvajanje u posebnu federalnu državu, čini na taj način oblikovani teritorij

[97] Franjo Tuđman, "Bespuća povijesne zbiljnosti", Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1989., str. 362.

i geografski položaj Hrvatske u gospodarsko-prometnom smislu za život i razvitak veoma nepovoljnim, a u užem upravnom smislu i neprikladnim i neprobitačnim.

Ti su razlozi uglavnom uvjetovali zašto je – u pregovorima između Beograda (knez Pavle i Cvetkovićeva vlada) i Zagreba (Mačekova hrvatskog vodstva) o rješenju hrvatskog pitanja 1939. godine bio postignut sporazum da u Banovinu Hrvatsku budu uključeni: cijela zapadna Hercegovina s Mostarom i oni bosanski kotari u kojima je bila neprijeporna većina hrvatskog pučanstva (Bugojno, Fojnica, Travnik, Derventa, Gradačac, Brčko), a da se o preostalom teritoriju Bosne i Hercegovine iz turskih i austro-ugarskih vremena, o autonomiji ili podjeli, odluči prigodom konačnog preuređenja države. Smisao takvog razgraničenja bio je posebno u tome što je u Banovinu Hrvatsku ušlo neposredno zaleđe hrvatske dalmatinske obale, koje je nekada bilo istrgnuto silom turske okupacije, a danas izdvojeno granicama federalnih republika.

Jamačno, kao glavni razlozi za proglašenje Bosne i Hercegovine posebnom federalnom državom uzeta je činjenica miješanog sastava njihovog stanovništva, kao i to da su se od prošlog vijeka najveće suprotnosti između hrvatske i srpske politike (između Zagreba i Beograda) razvile oko pripadnosti Bosne i Hercegovine, pa se odlukom o posebnoj federalnoj jedinici zauzelo tobože nepristrasno stanovište. Hrvatska je polagala pravo na Bosnu i Hercegovinu na temelju povijesnog zajedništva i geopolitičke cjeline, a Srbija na temelju prirodnog prava jer je srpsko, pravoslavno, stalnom ekspanzijom postalo razmjerno brojnije (oko 44 %) od hrvatskog, katoličkog (oko 23 %) i muslimanskog (33 %) pučanstva. A nasuprot činjenici da je pravoslavno pučanstvo u manjini u odnosu na etnički pretežito istovjetno katoličko i muslimansko pučanstvo, koje je zajedno činilo većinu od 56 % (koja se u međuvremenu povećala na 62 %), sa srpske strane otvoreno isticano pravo mača, jer da je srpska država zbog BiH ušla u Prvi svjetski rat i izašla iz njega kao pobjednica.

Pri objektivnom razmatranju brojnog sastava pučanstva u BiH, ne može se nipošto zanemariti činjenica da je muslimansko pučanstvo u svojoj golemoj većini, po svom etničkom sastavu i govoru, neprijeporno hrvatskog podrijetla, te da se, unatoč povijesno stvorenim vjersko-kulturnim posebnostima, uvijek, kad god je za to imalo priliku, izjasnilo u golemoj većini kao sastavni dio hrvatske nacije.

Polazeći od tih činjenica, u Bosni i Hercegovini dobiva se hrvatska većina u pučanstvu, a njihova geografsko-gospodarska povezanost s ostalim hrvatskim dijelovima je takve naravi da ni Hrvatska u sadašnjim granicama, ni izdvojena BiH, nemaju uvjeta za poseban, normalan razvitak.

Osim toga, ako su kod uključenja u Srbiju Vojvodine, u kojoj postoji veća raznolikost stanovništva, poštivani narodnosno-politički i gospodarski razlozi, a kod uključenja Kosova, na kojem je srpsko i crnogorsko pučanstvo u manjinskom odnosu prema daleko brojnijoj većini albanskog pučanstva, a isto tako i kod podjele Sandžaka, u kojemu je većina pučanstva muslimanska-poštovani povijesni razlozi-onda su svi ti razlozi u slučaju Bosne i Hercegovine, ne u manjoj mjeri, govorili, da bi bilo u interesu ne samo Hrvatske, nego i Bosne i Hercegovine, pa prema tome i cijele južnoslavenske države, jer bi se stvorili povoljniji uvjeti za njihov uzajamno skladniji razvitak i na političkom i na kulturnom i gospodarskom području.

Još veća nedosljednost, iako je takvog sudbonosnog značenja, učinjena je s izlascima BiH na more. Pod turskom vladavinom, Bosna i Hercegovina imale su, naime, dva izlaza na more, jedan kod Kleka, a drugi kod Sutorine. Oba ta izlaza dobila je Turska Požarevačkim mirom (1718.) na poticaj Dubrovačke republike, kojoj je na taj način pošlo za rukom odijeliti svoj teritorij od mletačkog nasrtaja i osigurati slobodnu trgovinu s Turskom. Ti su izlasci ostali BiH i pod austrijskom vladavinom sve do 1918. godine, kad u novoj Kraljevini Jugoslaviji upravno-politička podjela države nije zasnivana na stanju iz turske okupacije, već na drugim, političkim i gospodarskim razlozima. U federativnoj, socijalističkoj Jugoslaviji, BiH je uspostavljena u njezinim granicama iz doba turske okupacije i austrijske aneksije, ali ne posve, već samo s jednim izlaskom na more. I to onim kod Kleka na području Hrvatske, dok je onaj drugi kod Sutorine prepušten Crnoj Gori. Tom nedosljednošću, Republika Hrvatska je podijeljena na dva tijela, i to povijesno neprijeporno njezinim teritorijem i stanovništvom, što bi se izbjeglo kad bi se BiH ostavio onaj izlaz kod Sutorine. Povijesno-političke posljedice tog čina osobito su teške kad se zna da je velikosrpski ekspanzionizam, sve do najnovije povijesti, išao za tim da, uz Bosnu i Hercegovinu, prisvoji Dubrovnik i južnu Dalmaciju."[98]

U navedenoj egzibiciji Tuđman potpuno ignoriše postojanje srednjovjekovne bosanske države koju su Osmanlije uništile u svom pohodu 1463. godine, što je njemu kao historičaru vrlo dobro poznato. On

[98] Franjo Tuđman, "Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi", Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1990., str. 120-121.

namjerno daje krive podatke o administrativno-teritorijalnoj podjeli zemlje kod stvaranja prve Jugoslavije jer je administrativno-teritorijalnom podjelom po Vidovdanskom ustavu iz 1921. godine BiH ostala u svojim historijskim granicama.[99] Pravdajući sporazum Cvetković-Maček iz 1939. godine o stvaranju Hrvatske Banovine i podjeli BiH, Tuđman se služi običnom obmanom jer iznosi materijalne neistine tvrdnjom o "neprijepornoj većini hrvatskog pučanstva u bosanskim kotarevima (Bugojno, Fojnica, Travnik, Derventa, Gradačac, Brčko)". U ovom tekstu on jednostavno muslimansko stanovništvo pribraja hrvatskom etničkom korpusu što će odrediti njegove političke akcije u događajima koji će uslijediti. Obrazlažući svoje stajalište prema Bosni i Hercegovini, Tuđman je jedne prilike rekao: "Hrvatsko-srpski odnosi posebno su opterećeni problemom Bosne i Hercegovine koje geografski čine takvu gospodarsko-prometnu cjelinu s južnom i sjeverozapadnom Hrvatskom da to i laik može zaključiti iz samo letimičnog pogleda na zemljovid, a s njom su pretežito vezane i povijesno i etničko-jezičkom istovjetnošću, a velikosrpski hegemonizam, od stvaranja zajedničke države, čini sve da se te prirodne veze što više smanje i onemoguće, i one što više vežu za Beograd, u čemu nikada nije postigao trajni rezultat, pogotovo ne u posljednje doba federalnog razvitka."[100] Dva dana kasnije, on nastavlja u istom tonu: "Davanjem federalnog statusa Bosni i Hercegovini nastavljen je zapravo pokušaj - iz turskih i austro-ugarskih vremena - stvaranja umjetne državnosti njihovim izdvajanjem iz prirodne sredine, a usprkos ustavnom proglašenju jednakopravnosti srpskog, hrvatskog i muslimanskog pučanstva, u zbilji je u poratnom razdoblju vlast dugo vremena pretežito bila u srpskim rukama, zbog toga što je hrvatsko (katoličko i muslimansko) pučanstvo bilo kompromitirano s NDH do stupnja da je svako hrvatsko (sve do pada Rankovića 1966. godine) poistovjećivano s ustaštvom. Stoga je federalna BiH – u to doba – bila više most novih razdora među srpskim i hrvatskim pučanstvom, nego li povezivanja."[101]

Naravno da je ovakvo promišljanje o ključnim historijskim procesima na Balkanskom poluostrvu i uticaj najbližih saradnika i istomišljenika dr. Tuđmana navelo na planove koje je počeo praviti u odnosu na Bosnu i Hercegovinu i hrvatsko-srpsko razgraničenje.

[99] Članom 135. Vidovdanskog ustava BiH je ostala u svojim granicama, što se smatralo kompromisom između partija koje su okupljale Bošnjake i Srbe, kolokvijalno nazvan "turski paragraf". U takvim granicama BiH je ostala sve do 1929. godine i podjele zemlje na banovine.

[100] "Slobodna Dalmacija", od 22.05.1997. godine.

[101] Isto, od 25.05.1997. godine.

Tihomir Blaškić

Suđenje osuđenom raznom zločincu, Tihomiru Blaškiću, otkrit će priču o bizarnoj mapi u kojoj će Franjo Tuđman iznijeti svoje poglede na buduće balkanske granice, koja će postati sinonimom politike podjele i komadanja Bosne i Hercegovine. Na tom suđenju u korist tužilaštva Haškog tribunala, između ostalih, svjedočili su predsjednik Republike Hrvatske, Stjepan Mesić, i britanski političar Pady Ashdown.

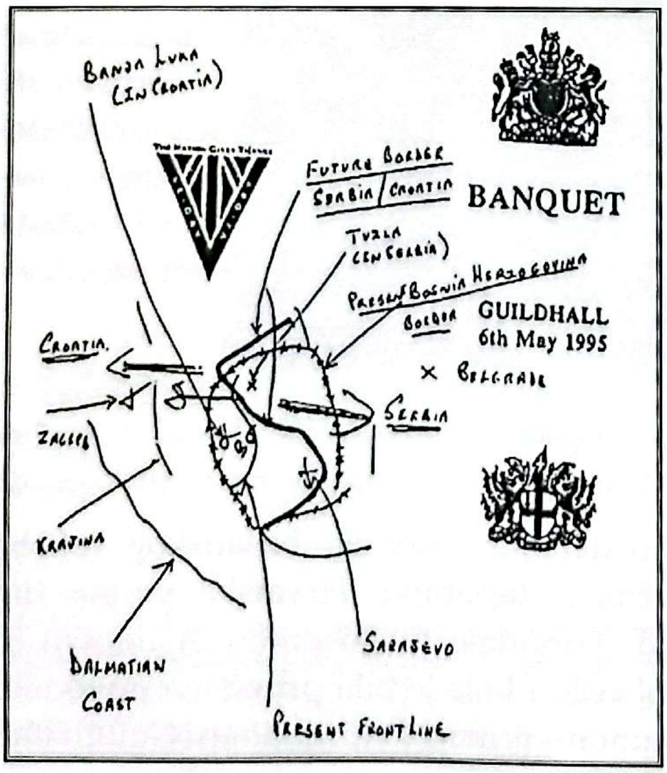

Pady Ashdown

Oni su uglavnom govorili o detaljima hrvatko-bosanskog sukoba u srednjoj Bosni i odnosu zvaničnika Republike Hrvatske prema tim događajima. U svom iskazu pred Tribunalom, gospodin Ashdown je rekao da je bio prisutan na svečanoj večeri koja je bila priređena povodom pedesetogodišnjice pobjede nad fašizmom - 6. maja 1995. godine u Guildhallu,

i da je igrom slučaja dobio mjesto do predsjednika Tuđmana. Rekao je da je nastojao od njega dobiti što više informacija o njegovim namjerama i planovima na Balkanu, pošto je bio jedan od ključnih igrača u ratu koji je bjesnio tim prostorom. U jednom trenutku, na salveti je ucrtao granice BiH, označio Sarajevo i Tuzlu i zamolio Tuđmana da ucrta buduće granice u ovom dijelu Evrope, onako kako ih on vidi. On je preko teritorije BiH povukao crtu u obliku slova "S". Teritorija lijevo od te linije bi se pripojila Republici Hrvatskoj, a teritorija desno od te linije Srbiji. Međutim, na ovom svjedočenju gospodin Ashdown nije prvi put objavio vijest o ovoj karti, jer je salvetu ustupio londonskom "Timesu", koji je o ovom objavio ekskluzivni tekst.

Međutim, nije ovo bilo prvi put da Tuđman na salveti crta svoje želje u pogledu teritorije Bosne i Hercegovine. U nedjeljnom izdanju "Jutarnjeg lista" od 14. maja 2008. godine novinar Davor Butković u članku pod naslovom "Tuđman-povjesničar kojeg je pregazila povijest", kojeg je napisao povodom Tuđmanovog 86. rođendana, između ostalog, piše: "Denis Kuljiš, ondašnji glavni urednik "Globusa", i ja bili smo, skupa s još dvadesetak ljudi, na božićnoj večeri za novinare priređenoj na Pantovčaku negdje između 26. i 30. prosinca 1991. godine , dakle, zadnji dan zamračenja i zračnih uzbuna u Zagrebu. U jednom trenutku, nakon što smo pojeli, Tuđman je izvadio nalivpero i na salaveti počeo crtati budući izgled Bosne i Hercegovine.

"Tuđmanova salveta", kako je rekonstruirao Pady Ashdoun, na kojoj se slikovito vidi kako Tuđman misli podijeliti Bosnu i Hercegovinu između Srbije i Hrvatske.

Rekao je doslovno: "Ovaj dio kod Cazinske krajine, kao i zapadna Hercegovina, pripast će nama. Za srednju Bosnu i Posavinu još ćemo vidjeti. Svi dijelovi uz Drinu, kao i dijelovi Sarajeva, pripast će Srbima. A Aliji će ostati mala zemljica Bosna, trokut između Zenice, Tuzle i Sarajeva."[102] U mnogobrojnim intervjuima, printanim i elektronskim medijima, dr. Tuđman je više puta ponovio ovakve i slične stavove. Nemamo namjeru po mnogobrojnim svjetskim glasilima tražiti Tuđmanove gafove. Oni su već obrađeni u velikom broju naučnih radova naših i stranih naučnika i javnih radnika.

Međutim, potrebno je istražiti kako su se ove ideje spustile na teren, među obične ljude. Već je rečeno da je Tuđman i njegovi saradnici u Bosni i Hercegovini organizirao filijalu svoje stranke HDZ BiH, preko koje je provodio svoje ideje i zamisli u pogledu Bosne i Hercegovine. Predsjedništvo HDZ BiH nije bilo samostalan organ jedne nezavisne političke organizacije, naprotiv, ono je moralo misliti kako Tuđman misli i na terenu provoditi njegove ideje. To je realizirao slanjem svojih izaslanika i punomoćnika, uglavnom u Hercegovinu (Ljubuški, Livno i Grude) ili organiziranjem sastanaka sa predstavnicima "Hrvatske demokratske zajednice i hrvatskim predstavnicima iz Bosne i Hercegovine", na kojima je tražio političku platformu za Bosnu i Hercegovinu, sa svojim najbližim saradnicima: ministrom obrane RH, Gojkom Šuškom, predstojnikom ureda predsjednika dr. Radićem, potpredsjednicima Izvršnog odbora HDZ-a Ivićem Pašalićem i Dragom Krpinom, predsjednikom Sabora, Stjepanom Mesićem, i drugima. Bitno je napomenuti da ljudi okupljeni na ovim sastancima nikad nisu bili monolitni, često je dolazilo do razmimoilaženja pa i optuživanja za razne pogreške, nerad, nesnalaženje i sl. naročito prema pojedinim članovima bosanskohercegovačkih delegacija.

Ivić Pašalić

[102] "Jutarnji list" od 14. 05. 2008. godine.

Jedan takav, vrlo zanimljiv sastanak održan je neposredno pred prvi veći napad HV i HVO-a na Teritorijalnu odbranu BiH u Prozoru u oktobru 1992. godine. Sastanak je održan u Zagrebu 27.09.1992. godine s početkom u 12,00 sati, i na njemu je vođen zapisnik. Dnevni red je imao samo jednu tačku, i to: "Situacija u Bosni i Hercegovini i Hrvatska gledišta o rješenju bosansko-hercegovačke krize."

Informišući Tuđmana o svojim sastancima po Hercegovini, naročito u Ljubuškom, gospodin Ivić Pašalić, između ostalog je istakao i sljedeće: "...unutar stranačkog vodstva (misli se na HDZ BiH, op. aut.) su došli do izražaja različiti pristupi za rješenje hrvatskog pitanja u Bosni i Hercegovini, od onih koji su bili skloni Bosni i Hercegovini da se ona uredi kao građanska država, do onih koji su bliže težnji za pripojenje dijelova Bosne i Hercegovine Hrvatskoj... Nužno je donijeti političku platformu HDZ-a za rješenje položaja Hrvata u Bosni i Hercegovini, iako su do sada donesene značajne odluke, platforme i deklaracije..."[103]

Miljenko Brkić

Ondašnji predsjednik HDZ-a BiH, Miljenko Brkić: "...Tako da su tumačenja išla od toga da su jedni mislili da je platforma i politika Hrvatske u Bosni i Hercegovini cijepanje Bosne i Hercegovine i pripajanje pojedinih krajeva Hrvatskoj, do onoga da Bosnu i Hercegovinu treba urediti na građanskom principu. Ja sam uvjeren da nema Hrvata koji želi da Bosna i Hercegovina bude uređena na građanskom principu."[104]

[103] "Stenogrami o podjeli Bosne" (priredio Predrag Lucić), "Feral Tribune", Split, "Dani", Sarajevo 2005, knj. 1, Zapisnik sa sastanka od 17. 09.1992. god. u banskim dvorima, poglavlje "Političke ciljeve Hrvata u BiH ostvariti ratnom opcijom", str. 211. i 212.

[104] Isto, str. 213.

Franjo Boras

Najupečatljiviji stav na ovom sastanku iznio je hrvatski član Predsjedništva R BiH, Franjo Boras, koji je tom prilikom rekao:

"Krajnje je vrijeme da hrvatski narod u Bosni i Hercegovini ima iskristaliziranu političku platformu, kako u odnosu na ustavno ustrojstvo Bosne i Hercegovine, tako i u odnosu na Republiku Hrvatsku, ...tako isto i u odnosu na Muslimane u Bosni i Hercegovini... Ja osobno smatram da će unutrašnje uređenje Bosne i Hercegovine biti dovedeno do kraja ratnom opcijom."[105]

Tuđmanu se ovo mišljenje jako dopalo pa je odmah upitao Borasa: "...Da li je onda uopće moguće govoriti o unutrašnjem uređenju Bosne i Hercegovine, ratnom opcijom, što to znači?"[106]

Da se ova priča njemu jako dopala, potvrđuje i to kad Boras pojašnjava svoj stav tvrdnjom da "i ratna opcija mora imati svoje političke ciljeve."[107]

---

[105] Isto, str. 211. i 212..

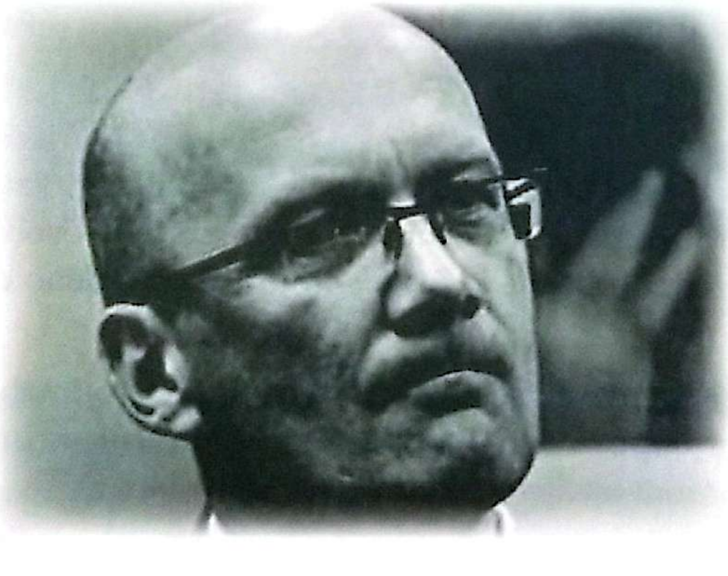
[106] Isto, str. 218.

[107] Isto.

Tuđman odmah uzvraća: "Da, to me zanima."[108]

Boras dalje pojašnjava: "Sada, mi Hrvati u Bosni i Hercegovini, zajedno sa Republikom Hrvatskom, moramo imati iste političke ciljeve."[109]

Na istom sastanku su neki učesnici širili obične laži, međutim, nije sasvim jasno da li su i koliko te laži uticale na donošenje odluke da i Hrvatska krene u otimanje teritorije BiH, koja je uskoro uslijedila odlukom da se upotrebom vojne sile, krajem oktobra iste godine, otme Prozor. Tako jedan od učesnika sastanka, na pitanje Tuđmana može li Bosna i Hercegovina kao suverena država uopće postojati, član bosanskohercegovačke delegacije, Zoran Buntić, odgovara: "...Mislim da Bosna i Hercegovina postoji onoliko koliko je slobodna, onoliko koliko su je Hrvati oslobodili. Toliko postoji i toliko funkcionira kao država."[110] Ovo je velika laž i podvala koju je gospodin Buntić plasirao najvišem državnom i političkom vodstvu Republike Hrvatske. Istina je da je HVO, do dana održavanja ovog sastanka, već suspendovao sve zakone Bosne i Hercegovine na svim teritorijama na kojima je ostvario efektivnu vojnu kontrolu, a da je to tačno potvrdio je i Jadranko Prlić na istom sastanku, koji kaže: "...Mi smo organizirali i vlast. To je tek na početku, to je naš narodni list. Donosimo odgovarajuće uredbe..."[111]

Jadranko Prlić

108 Isto.

109 Isto.

110 Isto, str. 224.

111 Isto, str. 221.

Dakle, nema ni govora o Bosni i Hercegovini koja je međunarodno priznata država i njenim zakonima i propisima, nego se donose "odgovarajuće uredbe". Što se tiče tvrdnje da Bosne i Hercegovine ima onoliko koliko su je Hrvati oslobodili, jasno je da bi mogao biti podugačak spisak općina i naseljenih mjesta u kojima Hrvati u zadnjem ratu nisu odigrali nikakvu, ni pozitivnu ni negativnu ulogu, npr: Visoko, Breza, Goražde, Srebrenica, Bihać, Cazin, Zenica, Gradačac, Gračanica, Srebrenik itd., a da ne spominjemo područja za koja se nisu do tada vodile nikakve borbe, a nisu bila okupirana od srpskocrnogorskog agresora. Dakle, riječ je o još jednoj manipulaciji gospodina Buntića. Prlić u nastavku svog izlaganja zlokobno najavljuje ono što će se stvarno i dogoditi. Tako on kaže:

"...Kada je riječ o odnosima između Hrvata i Muslimana, i tu su odnosi sve zategnutiji i zategnutiji, prijete određenim sukobima. Ja osobno smatram da se sukobi neće moći u cjelini izbjeći."[112] I nažalost, oni su se ubrzo i desili. Međutim, bilo je i drugačijih razmišljanja, čak i na tom sastanku. U svojoj diskusiji na pomenutom sastanku Vlatko Kraljević, zamjenik ministra vanjskih poslova, govoreći o političkim pravcima kod Bošnjaka, ističe da "fundamentalistička" struja slabi. Također kaže da "oni klišei" o Bošnjacima kako ih ko u sebi otkrije, ne mogu ostati. On kaže da ih bitno treba mijenjati, a zatim nastavlja: "...jer poznavanje situacije i poznavanje njihovog bića koje je posljedica najnovijih ratnih razaranja, jednog genocida i etničkog čišćenja koji je uglavnom pogodio muslimanski narod, taj narod je doživio velike, velike psihološke, demografske i druge promjene. ...S Muslimanima se ne smijemo svađati, sigurno se s Muslimanima ne smijemo svađati. ...Ne treba nam drugi neprijatelj. Muslimani postaju u ratnom smislu tek čimbenik s kojim treba računati. Gospodo, to je istina."[113] Tuđman je na kraju izložio svoje završno izlaganje u kojem je pojasnio svoja stajališta o Bosni i Hercegovini. Na popriličnе razlike u pogledima bosanskohercegovačke delegacije, on je iznio vrlo krute stavove. Tako, između ostalog, kaže:

"...Gospodo, bosansko-hercegovačko pitanje je jedno od bitnih pitanja hrvatskoga naroda u cjelini Republike Hrvatske kao suverene i međunarodno priznate države i neka to shvate svi Hrvati u Bosni i Hercegovini. ... Zašto? Zato što je to i povijesno i geopolitički tako povezano sa Hrvatskom zbog neprirodne granice sadašnje države Hrvatske, zbog Bosne i Hercegovine ovakve i onakve. Zbog toga što je i u osamostaljivanju i dobivanju međunarodnog priznanja Hrvatske, bosansko-hercegovačko

[112] Isto.

[113] Isto, str. 236.

pitanje bilo jedno od najspornijih i bili smo pod pritiskom da mijenjamo svoju politiku ili pak da budemo zbog te politike proglašeni isto tako agresorom čemu je bosanskohercegovačka vaša vlada davala itekako priloga."[114] U nastavku svog izlaganja, Tuđman se verbalno obračunava sa dotadašnjim predsjednikom i sekretarom HDZ-a BiH, Stjepanom Kljuićem i Ivanom Markešićem, jer su dali izjave koje se njemu ne dopadaju. Kljuić da je Tuđman u BiH strani državljanin, a Markešić da bi kantonizacija na etničkom principu bila pogibeljna za bosanskohercegovačke Hrvate. Osvrćući se na ove izjave, Tuđman kaže: "Prema tome, takva gledišta u okviru hrvatske politike ne možemo dopuštati, odnosno takvi ljudi ako ostaju kod svojih gledišta nema im mjesta među predstavnicima hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini..."[115] Iz ovog se vidi koliko on podnosi i prihvata drugačije političko razmišljanje.

Stjepan Kljujić

U nastavku svog izlaganja, Tuđman izražava svoje teritorijalne pretenzije na BiH kad kaže da u preambuli ustava stoji da u "održanje hrvatske državnosti spada i banovina Hrvatska." Zatim ističe: "...i kad govorite o HVO-u onda mene ipak malo začuđuje da u svojim redovima niste shvatili da je to bio oblik organiziranja hrvatskog naroda uz pomoć Hrvatske za obranu hrvatskih područja..." Bez obzira na to što su drugi učesnici sastanka govorili, Tuđman je iznio svoj kurs prema "Muslimanima". Tako on kaže: "... - ne možemo se podvesti pod fes- svoju politiku podvesti pod fes Alije

[114] Isto, str. 237-254.

[115] Isto.

Izetbegovića, ili bilo koje druge muslimanske. Jer, ima lijepo javnih izjava bosanskih predstavnika, tiskanih u svijetu - pa, sada, ratujemo sa Srbima, a onda dolaze na red Hrvati i katolici." Širenje ovakvih glasina je na nivou trača iz mahale, jer nije poznato kad, gdje i koji je bosanski funkcioner iznio ovakav stav. Tražeći opravdanje za akcije koje je namjeravao poduzeti u bliskoj budućnosti, on nastavlja u istom stilu i kaže: "...Računaju sa natalitetom, kad propovijedaju građansku državu. ...Prema tome, ako nam je glavni neprijatelj srpski agresor, jeste danas. Ali, isto tako, mi ne smijemo biti slijepi pred tim, da bismo Bosnu i Hercegovinu mogli izgubiti definitivno ukoliko bismo zaboravili da postoji težnja da se stvori građanska, to znači, islamska država u Bosni i Hercegovini."[116] U nastavku Tuđman "objašnjava" delegaciji da Srbi ruše Bosnu i Hercegovinu i ubijaju "Muslimane" uz dopuštenje glavnih evropskih sila i Amerike, jer eto tako hoće da spriječe da se u Evropi stvori islamska država, iako to nikad niko nije istakao kao svoj vojni ili politički cilj. Tuđman dalje ističe da je "u interesu hrvatskog naroda i Hrvatske države, da se što prije normaliziraju odnosi sa tom Srbijom", iako se u to vrijeme razbuktava srpsko-hrvatski rat u Hrvatskoj, bez izgleda za bilo kakvo političko rješenje. Također ističe da "...naša politika mora biti da sa Srbijom stvorimo nekakve takve odnose da dođe do toga da je u njihovom i našem interesu, da dođe i do planskog preseljenja pučanstva, da bi se jednom stvorili normalni odnosi,..."[117] On je tom prilikom postavio i takvo pitanje kao što je: "Bosna i Hercegovina da ili ne?" Obzirom na aluzije koje je dao prije i poslije ovog pitanja on je dao i odgovor. Iznoseći historijske, demografske, konfesionalne, političke, geografske, vojne i druge razloge, njegov odgovor na ovo pitanje je bio negativan. U tom smislu je jako naglasio: "...ili takva Bosna koja će osigurati interese hrvatskog naroda, (misli na suverenu hrvatsku federalnu jedinicu, op. aut.) ili molim – podjela!"[118] Tom prilikom Tuđman je iznio vrlo oštre kritike na mišljenje generalnog sekretara HDZ-a BiH, Ivana Markešića, o pitanju teritorijalnog preuređenja Bosne i Hercegovine. On je tom prilikom brojnoj delegaciji BH Hrvata u kojoj je bio i gospodin Markešić rekao: "...To nam daje polazište da našu politiku u Bosni i Hercegovini također nastavimo bez kolebanja i sa znanjem što hoćemo u njoj, a ovdje se vidjelo kakva je široka lepeza između vas u shvaćanju tog problema i poslije tog vašeg, tih vaših sastanaka koje ste imali pa i u Ljubuškom, pred nekoliko dana je Kljujić, koga ste vi ostavili u Predsjedništvu, daje izjavu da je predsjednik Hrvatske strani državljanin nakon što smo mi ponudili svim Hrvatima u Bosni i Hercegovini

[116] Isto.

[117] Isto.

[118] Isto.

dvojno državljanstvo, a Markešić daje izjavu da bi kantonizacija bila pogibelj i nakon Ljubuškog. Prema tome, takva gledišta u okviru hrvatske politike ne možemo dopuštati, odnosno takvi ljudi ako ostaju kod svojih gledišta nema im mjesta među političkim predstavnicima hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. ... i u Ustavu Hrvatske u proslovu ili, kako to pravnici kažu, preambuli Ustava kazali jednu točku da održanje hrvatske državnosti spada i banovina Hrvatska. Nije to rečeno tek ovlaš preko koljena ili tek tako, nego na temelju prosudbe sveukupnih povijesnih činjenica, poslije dugih rasprava ovakvim i širim i užim krugovima. ... i kad govorite o HVO-u onda mene ipak malo začuđuje da u svojim redovima niste shvatili da je to bio oblik organiziranja hrvatskog naroda uz pomoć Hrvatske za obranu hrvatskih područja... Pema tome, naša politika mora biti da sa Srbijom stvorimo nekakve takve odnose da dođe do toga da je u njihovom i u našem interesu, da dođe čak i do stanovitog planskog preseljenja pučanstva..."[119]

Već tada on je sa Miloševićem bio daleko otišao u pregovorima oko podjele Bosne i Hercegovine i izdaje najodanijeg saveznika u ratovima koji su pratili raspad bivše Jugoslavije – Republike Bosne i Hercegovine. Ti stavovi su polovinom 1992. godine doveli do podizanja antimuslimanskog raspoloženja u Republici Hrvatskoj, ali i među Hrvatima u Bosni i Hercegovini. U tom smislu se bošnjačkom političkom vrhu podmeću namjere da želi stvoriti muslimansku državu u srcu Evrope, a predsjedniku Izetbegoviću filozofska rasprava pod nazivom "Islamska deklaracija" koja govori o stanju muslimana općenito, prikazuje kao politički program stvaranja islamske i unitarne Bosne i Hercegovine. U provladinim medijima se širi zlonamjerna teza kako su bosanski muslimani slabi borci i nepouzdani saveznici. Uloga novinara Hrvatske televizije, Smiljka Šagolja, u huškačkom, atibosanskom i antimuslimanskom novinarstvu je priča za sebe, ali će on ostati zapamćen po krilatici upućenoj Bošnjacima "Caritas vas hrani, HVO vas brani" i monstruoznim i morbidnim montažama televizijskih priloga u kojima se, npr. emitira snimak na kojem se vidi kako gori bošnjačko selo Glodnica u općini Jablanica, koje je inače zapalio HVO, a on govori kako se u pozadini vidi kako gore hrvatske kuće u selu Kostajnica koje su zapalili "muslimanski ekstremisti", "fundamentalisti", " zlikovci" itd. Cijeli ovaj sistem medijske hajke stvorio je Tuđmanov režim pripremajući se za događaje koji će tek uslijediti ili pripremajući se za pravdanje prljavih i podlih vojno-političkih poteza pred domaćom i stranom javnošću.

[119] Stenogram sa sastanka delegacije bosanskohercegovačkih Hrvata sa Tuđmanom od 17.09.1992. godine, str. 239.-254. Ovom prilikom Tuđman se verbalno žestoko obračunao sa Kljuićem i Markešićem, ali i svakim mišljenjem koje se ne poklapa s njegovim.

Smiljko Šagolj

Tuđman, po struci historičar, ali i predsjednik Republike Hrvatske, koji je na tu dužnost izabran na prvim slobodnim višestranačkim izborima 1990. godine, opterećen kompleksima prošlosti koji su naprijed izneseni i dokazani, sa svojim najbližim saradnicima je osmislio cijeli politički koncept kojim se ruši međunarodni pravni poredak na Balkanu uspostavljen 1945. godine, kao rezultat hiljadugodišnjeg i potpuno prirodnog procesa konstitucije država, ali i rezultata Drugog svjetskog rata. Sve to je potvrđeno i odlukama Badinterove komisije kojima se priznaju "avnojske" granice jugoslovenskih republika kao granice samostalnih država koje se mogu otcijepiti i steći međunarodno priznanje samo pod strogo određenim uslovima. On te odluke objeručke prihvata, kad je u pitanju Hrvatska, ali kad je u pitanju BiH, njene granice dovodi u pitanje, koristeći za to mnogobrojne izgovore. Ali razlozi za ovakvu politiku leže u jasno izraženim teritorijalnim pretenzijama nad teritorijom Bosne i Hercegovine koje su u naprijed prezentiranoj dokumentaciji potpuno jasno i nedvosmisleno dokazane. Sve ovo stvorilo je uslove da se dogode strašni zločini nad nehrvatskim stanovništvom, koje je do raspada živjelo na teritorijama koje su ušle u sastav tzv. "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", nešto kasnije "Hrvatske Republike Herceg-Bosna".

Čak i kasnije, kada je Republika Hrvatska zbog otvorenog miješanja u bosanskohercegovački rat, krajem 1993. i početkom 1994. godine bila izložena oštroj međunarodnoj kritici i otvorenoj prijetnji ekonomskim i drugim sankcijama od strane cijele međunarodne zajednice, pa čak i svojih saveznika, Tuđman je iz svoje glave teško izbacivao teritorije BiH. Tako je na čuvenom

brionskom sastanku uoči vojno-policijske akcije "Oluja", usmjerene protiv krajinskih Srba, u jednom trenutku istakao i sljedeće: "... Znači, idemo da onda riješimo jug i sjever. Prema tome, sljedeće godine ćemo imati Hrvatsku i turizam, a isto tako oslobađamo naše snage da krojimo naše granice u Bosni, razgraničenje. Preme tome, to što sada odluke koje donosimo i provedba tih odluka je od golemog povijesnog značaja."[120] Međutim, za razliku od drugih prilika odranije, njegovi saradnici, koji su bili na tom brionskom dogovoru, valjda poučeni iskustvom kako je zbog ovog Hrvatska prošla ranije, preko ovog ispada su prešli i uopće ga nisu komentirali. U ovom planiranju, ovaj put, Tuđmanu nisu ni oponirali, ali ga nisu ni podržali.

Tuđmanovo čudno ponašanje primijetili su i zabilježili mnogi strani diplomate, novinari i javni radnici. Tako u svojoj knjizi "Ljiljani i pepeo– Dnevnik pisca u bosanskom ratu", poznati francuski publicista Bernard Hanry Levy, piše o jednom svom susretu sa hrvatskim predsjednikom od 18. januara 1993. godine u hotelu "Esplanada", gdje je bio gost na večeri koju je priredio dr. Tuđman. Bilo je to u vrijeme kidisanja HV i HVO-a na Gornji Vakuf i pokušaja njihovog prodora u centralnu Bosnu, pa je ministar za humanitarna pitanja u Francuskoj vladi, koji je također bio na večeri, iskoristio priliku da zamoli Tuđmana da iskoristi svoj nesumnjivi autotitet na bosanskohercegovačke Hrvate i zaustavi borbe. On, vjerovatno impresioniran ovim komplimentom, želeći potvrdu svog autoriteta, ustaje iza stola, odlazi do telefona i razgovara s osobom koja je ministru Kouchneru i Levyu ostala nepoznata. Nakon kraćeg razgovora, dr. Tuđman se vraća za stol i kaže: "Tako, gospodine Kouchner. Možete biti zadovoljni. Zaustavio sam rat. To je poklon koji vam dugujem." Francuzi nisu mogli sakriti zbunjenost, iznenađenje i nevjericu. Ipak, sutra su se u to uvjerili, jer su svi svjetski mediji objavili senzacionalnu vijest o iznenadnom prestanku sukoba u centralnoj Bosni! Ova epizoda govori o tome koliki je uticaj on imao na početak i tok tzv. "hrvatsko-bošnjačkog sukoba".

U nastavku večeri, Kouchner je upitao Tuđmana šta on ima protiv Izetbegovića, zar nemaju istog protivnika i interese? Tuđman je tada izgubio kontrolu nad sobom i rekao: "Bosna nije nacija (on ovdje misli na državu. op. aut.) nema ni pravo na povijest nacije. Nacija je zemlja, ali nacija i rasa i krv. Kako bi neki iz te miješane i nečiste etničke situacije htjeli oblikovati cjelinu. Ne gospodo, ne! Bosna mora nestati...!"[121]

[120] "Brionski transkript" sa sastanka održanog 05.08.2005. godine.

[121] Citirano prema uvodnom tekstu Fahrudina Đape za knjigu "Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici i praksi dr. Franje Tuđmana", Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1998., str. 8.

KAKO I U KOJEM OBLIKU SE POJAVILA HERCEG – BOSNA?

U burnoj historiji Evrope, situacija oko Bosne i Hercegovine 1992. godine se može uporediti samo s napadom Hitlerove Njemačke i Staljinovog Sovjetskog Saveza na Poljsku 1939. godine, kad su se dva jaka susjeda dogovorili da napadnu i potpuno unište onog manjeg, slabijeg i nejačeg, koji se još i geografski nalazi između njih. Mogao bi se povući i znak jednakosti između dogovora Libentrop-Molotov i dogovora između Miloševića i Tuđmana, jer su se dogovarali, praktično, oko iste stvari-teritorijalne podjele žrtve njihove agresije i spletkarskog dogovora. Imajući na umu gore iznesene stavove koje je dr. Franjo Tuđman više puta ponovio, sasvim je jasno da će njegovo nastojanje da uništi Republiku Bosnu i Hercegovinu biti samo pitanje tehničke realizacije. Međutim, veliki je broj hrvatskih intelektualaca uvidio pogubnost Tuđmanovog projekta kojeg je na početku nazvao "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna".

Ovaj termin se sve češće koristi u vrhu HDZ-a i u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj od sredine 1991. godine. Tako je Anto Valenta, poslanik u Skupštini RBiH sa liste HDZ BiH i predsjednik općinskog odbora ove stranke u Vitezu, u političkom pamfletu "Podjela Bosne i borba za cjelovitost", pod naslovom "Herceg-Bosna je već podijeljena", ustvrdio kako je Bosna i Hercegovina već podijeljena na tri države. Ova knjižica, u izdanju HKDU "Napredak", Vitez, sigurno je pisana prija augusta 1991. godine, a sva odiše prihvatanjem ideje podjele države. On je napravio i kartu na tri dijela već podijeljene države, a ispod karte stavio potpis "Tri države u državi".

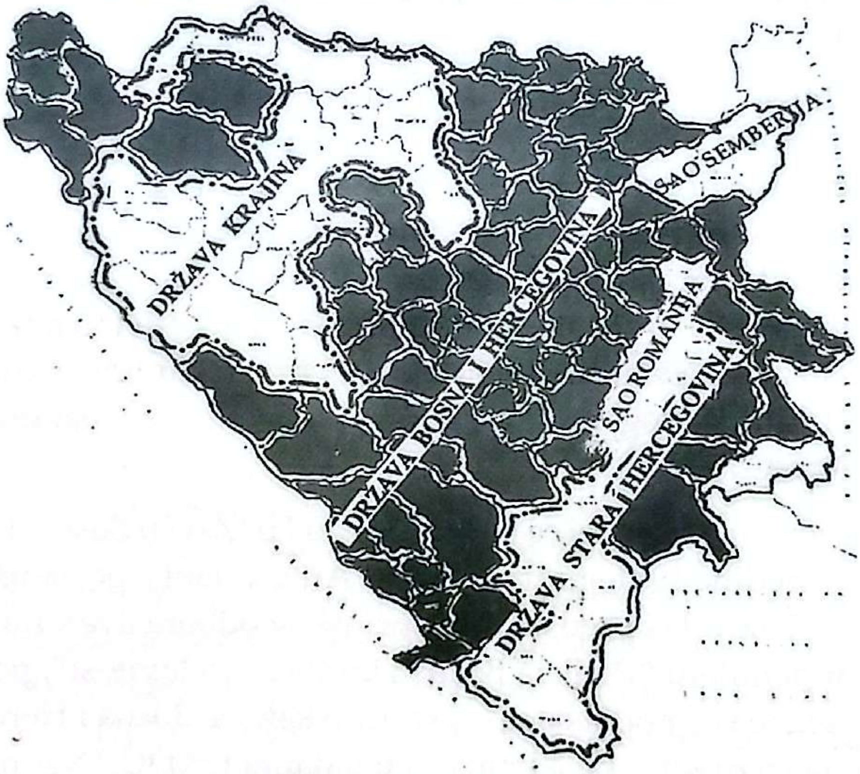
Anto Valenta

HERCEG-BOSNA JE VEĆ PODIJELJENA

Teritorij Bosne i Hercegovine je već podijeljen na tri "države":

1. "Država" Krajina koju čini 18 općina gdje su Srbi u apsolutnoj većini naspram Muslimana i Hrvata zajedno. Centar je Banja Luka.

2. "Država" BiH koju čine 78 općina gdje su Hrvati i Muslimani zajedno u apsolutnoj većini naspram Srba. Centar je Sarajevo.

Tri države u državi (karta br. 1)

5

Stranica br. 5 knjige Ante Valente iz koje se vidi da je autor prihvatio podjelu Bosne kao "optimalno" rješenje za zadovoljavanje nacionalnih interesa.

Kao i većina ekstremnih nacionalista, i vrh HDZ-a je opterećen demografijom u Bosni i Hercegovini. Tako Valentu brine što je, u odnosu na popis stanovništva iz 1981. godine, na zadnjem popisu 1991. godine u BiH došlo do porasta broja "Muslimana" sa 39,5 % na 43,3 %, što se broj Srba smanjio sa 32 % na 31,3 %, i što se broj Hrvata smanjio sa 18,4 %, na 17,3 %.[122]

Poslije toga, on razmatra mogućnosti pripajanja zapadne Hercegovine Hrvatskoj i istočne Hercegovine Crnog Gori.[123] U ovom pamfletu autor

[122] A.Valenta, "Podjela Bosne i borba za cjelovitost", HKDU "Napredak" Vitez, Vitez, 1991. Podaci iz tabele na str.17.

[123] Isto, str. 21.

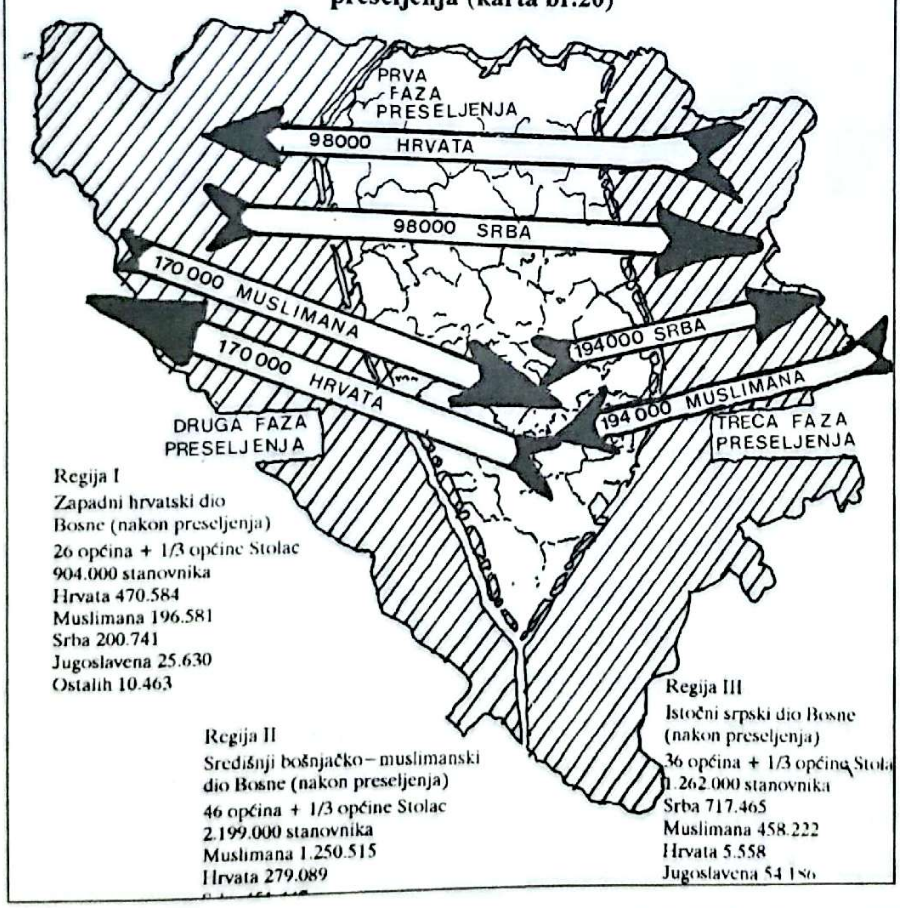
donosi razne karte, raspravlja o kantonizaciji BiH i preseljenju stanovništva nakon nje.[124]

U nastavku ove knjižice, koja miriše na planiranje užasa, Anto Valenta razrađuje i preseljenje stanovništva po Bosni i Hercegovini. Tako on piše o tri faze preseljenja, ali razrađuje i način realizacije i finansijsku podršku države i općina u realizaciji ovog paklenog plana.[125]

Karta preseljenja po fazama

Najprije bi se povukle granice i podjelila BiH u tri regije između njena tri državotvorna naroda. Muslimani dobivaju u središnjem dijelu teritorij sa 2199179 stanovnika, Srbi istočni dio sa 1262857, a Hrvati zapadni dio sa 904000 stanovnika. Nakon toga bi se vršila polagana dobrovoljna preseljenja (kao na karti) a ukupan broj stanovnika i zapadnog i središnjeg i istočnog dijela Bosne bi ostao isti.

Stanovništvo u podijeljenoj Bosni nakon djelomičnog dobrovoljnog preseljenja (karta br.20)

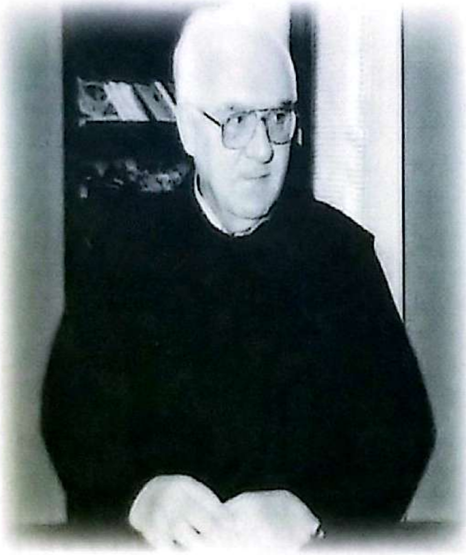

Karta "humanog" preseljenja stanovništva kako je vidi vrh HDZ-a i onog u Hrvatskoj i onog u Bosni i Hercegovini.

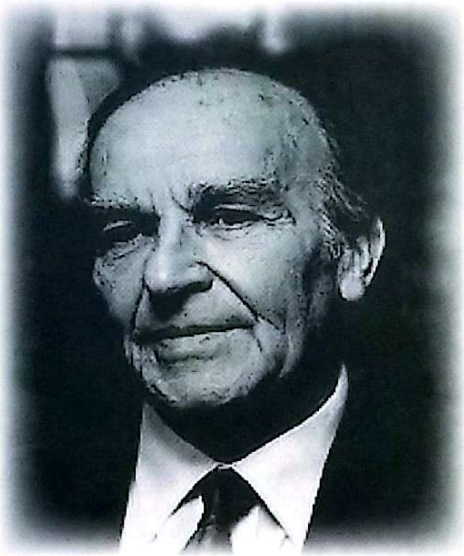
[124] Isto, str. 43. Na ovom mjestu Valenta je napravio kartu br. 17 u kojoj je ucrtao u kojem pravcu će se preseljavati "Muslimani", Srbi i Hrvati.

[125] Isto, str. 59-66.

Apsolutno najmoćniji oponent ovakvoj politici Franje Tuđmana i hrvatskog i bosanskohercegovačkog HDZ-a je bila Katolička crkva. Zbog snažnog pritiska upravo ove crkvene organizacije, Tuđman je bio primoran na privremeno popuštanje i pristanak na agitaciju da bosanskohercegovački Hrvati iziđu na referendum o nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine, 29.2. i 1.3.1992. godine.

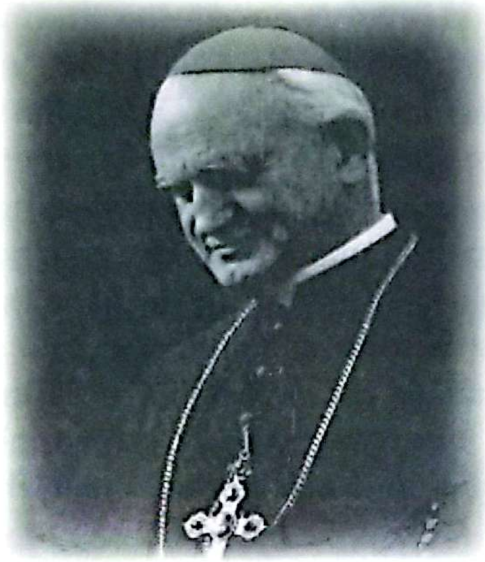

Fra Petar Anđelović

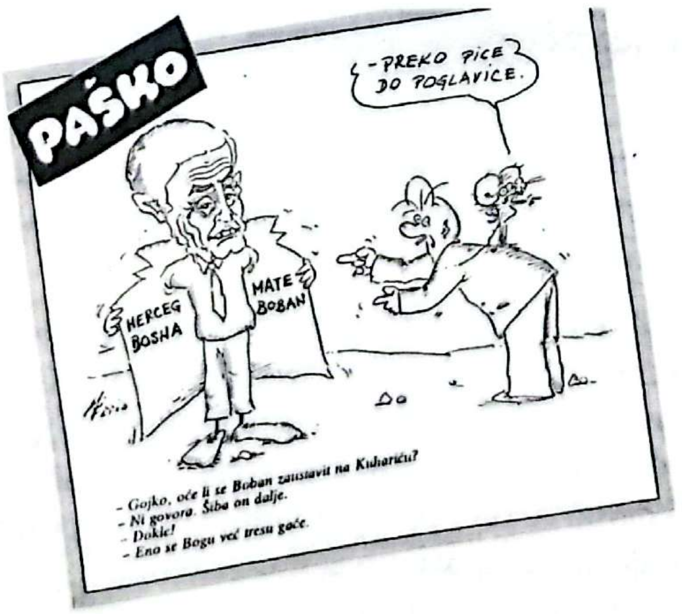
Alija Izetbegović

Poslije posjete Vatikanu predsjednika Izetbegovića, i to zajedno sa fra Petrom Anđelovićem, zvanične stavove Vatikana u veza sa hrvatskom politikom prema BiH, prenio je lično zagrebački nadbiskup dr. Franjo Kuharić. Tako je 20. maja 1993. godine on objavio javni i dramatični "Apel za obustavu sukoba u Bosni i Hercegovini, osobito između Hrvata i Muslimana", kojeg je uputio hrvatskoj, bosanskohercegovačkoj i svjetskoj političkoj eliti i javnosti, pošto je vidio televizijski dokumentarni film strave i užasa o pokolju muslimana u selu Ahmići kod Viteza, kojeg su počinile postrojbe HVO-a. U njemu se kardinal posebno obraća Hrvatima i, između ostalog, piše: "...To molim i zaklinjem Hrvate u ime Isusa Krista, Raspetoga i Uskrsnuloga! Koliko su Hrvati u Bosni i Hercegovini odgovorni za taj sukob, toliko su odgovorni i za svu štetu nanesenu Hrvatskoj i hrvatskom narodu u međunarodnim odnosima i u svjetskim sredstvima priopćavanja. Hrvatska, sama žrtva nasilja i opterećena stotinama tisuća izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, među kojima većina Muslimana, sada je i sama optužena za krvavi sukob između Muslimana i Hrvata u BiH. Vlada države Hrvatske o tom ima riječ..."

Kardinal Franjo Kuharić

Rukovodstvo "Herceg-Bosne" ovu humanu i mudru inicijativu je odbacilo na najgrublji mogući način. Rezultat svega je bilo javno pismo koje je potpisao Mate Boban i u kojem stoji da Bosna i Hercegovina ne postoji, da Kuharić ode propovijedati suživot u Gornjem Vakufu, Vitezu i drugdje u srednjoj Bosni, gdje je HVO već izvodio oružane akcije protiv Armije RBiH, ali i protiv nehrvatskog civilnog stanovništva.

Karikatura koja na zajedljiv način govori o napadu Mate Bobana na kardinala Kuharića, pod zaštitom Gojka Šuška, nekadašnjeg vlasnika picerije u Kanadi. Objavljeno u splitskom "Feralu" od 15.06.1993. godine.

O Bobanovom odgovoru, nekadašnji Tuđmanov savjetnik, Slaven Letica, u svom članku, koji je objavljen na web sajtu velečasnog Zlatka Sudca, napisao je sljedeći komentar: "...To će bjesomučno pismo zasigurno ući u onu neslavnu povijest najprimitivnijeg odnosa svjetovnih prema crkvenim vlastima, od kojih je, zapravo, i satkana povijest odnosa države i crkve u komunizmu." O kardinalu Kuhariću i njegovim političkim stavovima po nekim pitanjima postoje različita stajališta, naročito o njegovim izjavama o zločinima koje je nad hrvatskim Srbima počinio ustaški fašistički režim Ante Pavelića, ali i pružanje crkvene podrške Tuđmanu kad god je zapao u nevolje. Međutim, ova prepiska sa zapadnohercegovačkim ratnim moćnicima i pojedincima tamošnje crkvene hijerarhije baca novu svjetlost na kardinala Kuharića kao osobu i visokog crkvenog velikodostojnika. O ovom političkom određenju, poznati kolumnista "Oslobođenja" Gojko Berić je objavio članak pod naslovom "Boban protiv Kaptola", u kojem između ostalog piše: "...Došlo je do egzodusa Hrvata iz centralne Bosne... Ali sad je valjda sasvim jasno da je ovo prisilno preseljenje Hrvata istovremeno i plod i cilj Bobanove politike. On ih je najprije doveo u težak položaj zavadivši ih sa Muslimanima, a zatim se stavio u ulogu njihovog tobožnjeg spasioca, nudeći im za prebivalište zapadnohercegovački kamenjar... Premda opsjednut istorijom, Tuđman je ispoljio totalno nepoznavanje bosanskog bića, kako zemlje, tako i ljudi. Katolička crkva, naprotiv to biće dobro poznaje. Nije slučajno što je fra Petar Anđelović, postojani bosanski integralista, išao ovih dana kod pape, zajedno sa Alijom Izetbegovićem, niti je, poslije toga, papa slučajno izjavio da bi rado došao u Sarajevo..."[126]

Kad je Miljenko Jergović u junu 1993. godine javno upitao Bobana da li rat protiv Bošnjaka, bez sumnje, vodi Hrvate u katastrofu, Boban je odgovorio: "Izvan sumnje su samo dvije stvari - nacionalni interes i ono što kaže predsjednik Tuđman."

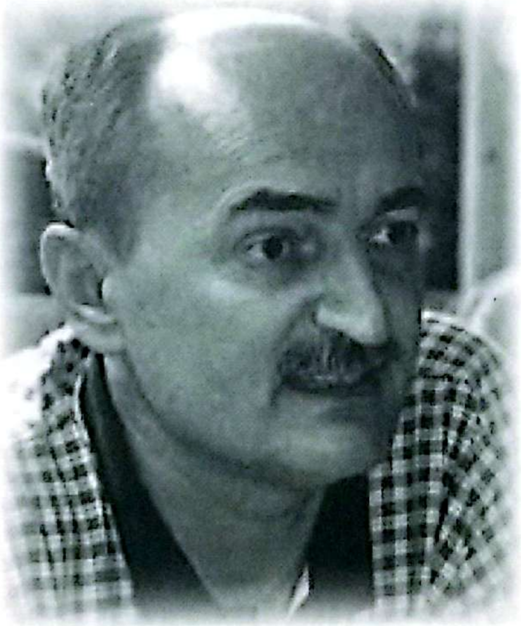
Poslije sastanka sa Karadžićem, Boban je početkom 1992. godine, očigledno instruiran od Tuđmana, uputio dva pisma vrhbosanskom nadbiskupu Vinku Puljiću i jedno kardinalu Kuhariću u kojima traži da crkva pomogne i organizuje "humano preseljenje" svih bosanskih Hrvata u dijelove Bosne u kojima će oni, prema planu, činiti apsolutnu većinu, i da se sjedište nadbiskupije, iz Sarajeva, preseli u Travnik.

Crkva na ove zahtjeve nikad nije odgovorila, ali su za to, od strane hercegovačke frakcije HDZ BiH, okupljene oko Bobana, počeli žestoki napadi na pojedine ljude iz katoličke crkve, naročito na bosanske franjevce i

[126] "Oslobođenje" od 21.06.1993. godine.

njihovog provincijala fra Petra Anđelovića, kojeg Ivo Lozančić, u Izvještaju br.: 02/3 -51/93 od 16.06. 1993. godine, upućenog "ministru NO", Glavnom stožeru HVO i Operativnoj zoni srednja Bosna u Vitezu, naziva "izdajnikom hrvatskog naroda".[127]

Ti napadi su išli dotle kako fra Petar Anđelović nastavlja onaj kurs koji je nekad davno započeo fra Anđeo Zvizdović, kad je zatražio zaštitu za franjevački red i bosanske katolike od osmanskog sultana Mehmeda II 1463. godine.[128]

Slaven Letica

[127] Objavio: Slobodan Praljak. U ovom Izvještaju, između ostalog, Lozančić piše i ovo: "...Još više siju razdor u Hrvata stavovi crkve, kao što je izjava kardinala Kuharića, te misija izdaje naroda od strane fra Petra Anđelovića i ponašanje fratara u Zenici fra Stjepana, te oko Travnika, što u narodu izaziva sumnju u pravednost borbe Hrvata na ovim prostorima i pojedinci agituju za priznavanje BiH ulaska u njihovu vlast i ulaska pod komandu ABiH..."

[128] Zabilježeni su slučajevi zakivanja vrata na crkvi u Čapljini čiji je uzrok sukob na ovoj osnovi. U toku rata 1992-1995., Ivo Lozančić, između ostalog, etiketira fra. Petra Anđelovića, provincijala Bosne Srebrene, "izdajnikom hrvatskog naroda", i zbog toga što je u 1992. godine putovao u Vatikan sa predsjednikom Predsjedništva RBiH Alijom Izetbegovićem. Postoje i drugi dokumenti koji govore o ovoj vrsti sukoba. Tako je sa sastanka Zapovjedništva III Bojne HVO brigade "Nikola Šubić Zrinski", koji je održan u Fojnici 6.6.1993. godine, napravljen Zapisnik kojeg je sačinio pomoćnik zapovjedništva za SIS Branko Knežević. U ovom Zapisniku stoji da je gvardijan samostana u Fojnici fra. Nikica Miličević, između ostalog, izjavio i sljedeće: "Zar smo mi spali da po pamet idemo u Hecegovinu?" i "Budemo li čekali rješenje iz Hercegovine, mi će mo izginuti!" Na kraju Zapisnika stoji i ova konstatacija: "Za vrijeme ovog sastanka bilo je više prijedloga, a isto tako bilo je i razmijenjenih psovki." Vidjeti dokument na str. 166-168.

REPBBLIKA BOSNA I HERCEGOVNIA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
BRIGADA"NIKOLA ŠUBIĆ ZRINSKI" BUSOVAČA
ZAPOVJEDNIŠTVO III BOJNE FOJNICA
b
Broj:________/93.

Datum: 6.6.1993. godine

ZAPOVJEDNIKU OPERATIVNE GRUPE II SREDNJA BOSNA
/NA RUKE IVICI RAJIĆU/

I Z V J E Š Ć E

povodom sastanka koji je održan dana 6.6.1993. godine u 19,00 sati u pro strojama zapovjednštva HVO-a Fojnica , a kojeg je sazvao fra. Nikica Miličević , gvardijan franjevačkog samostana u Fojnici.

Sastanku su bili prisutni svi zapovjednici III bojne , osim dozapovjednika Šime Šimića, zatim Stjepan Tuka, Nevenka Mijatović i gvardijan kao sazivač sastanka.

Uvodnom riječju gvardijan je pozdravio sve prisutne, a potom rekao slijedeće" da se neozbiljno odnosi prema našim ljudima u Prokosu gdje je većinski muslimanski živanlj, olako se pustilo muslimánima da udju u stari dio Fojnice, nema teorije da možemo izdržati dva fronta misleći jedan prema Dusini, a jedan prema Fojnici. Moramo izabrati ili zaratiti ili pregovarati o konstruktivnom miru. Stid me je prisustvovati pregovorima jer ne posjedujemo argumente. Stalno nam se na nos nabijaju ekstremisti na pregovorima, a i sam pregovarački tim je nikakav.

EDUARD JUKIĆ zap. III satnije izjavio je:" Predlažem da se Stipo vrati na čelo zapovjedništva sam ili sa zapovjednikom Brankom. Ljudi na crtama su iscrpljeni mogu se dogoditi svakakve stvari. Mislim da pet žrtava nije ništa šta bi se moglo dogoditi. Znam da smo prepušteni odlukama par ljudi. Uvijek sam mislio što je veći broj ljudi, više pameti više znanja. Potrebna je odgovornost svakog pojedinca.

STJEPAN TUKA, bivši zapovjednik" Nemojte misliti da sam došao da preuzmem zapovjedničko mjesto. Došao sam pomoć što mogu da pomognem. Uvijek se išlo na rad , a nikad na sjaj, uvijek se planiralo zajedno. Jedini izlaz iz ove situacije je u pregovorima. Ovdje se nisam pojavlji vao i prihvatao ikakvog posla jer nisam htio da budem ičiji pijun. Tek sad vidim koji su ljudi kočili rad. Sukobi u Dugom Brdu počeli su od samovlje Vlade Kapetanovića na Visu i ispaljenjem tri granate prema Otunji. Ako nam je u interesu hrvatski narod moramo ići medju njega.

NEVENKA MIJATOVIĆ predsjednica stranke HDZ " Dok nas budu vodili četnici, trgovci bijelim robljem, razbojnici ovako će nam biti. A sa tvojim Branko dolaskom došli su nam ti ljudi.

VLADO KAPETANOVIĆ operativac " To je upučeno na moju adresu. Nije mi jasno ako se svi tuku sa muslimanima zašto vi mislite da će to nas obići.

STJEPAN TUKA " Ako ja neću moći dalje otići od Alaupovke neću da se borim za tu opciju.

GVARDIJAN" Većina naše općine je izdano"

ANTO MILETIĆ, zapovjednik osiguranja Ratne bolnice" Interesuje me opcija koju trebs da zastupam . Šta su Busovača, Kiseljak i drugi gradovi dobili ratom. Našim je cirkus ubiti pola Fojnice. Zar treba da se naša općina svede na dio Alaupvke, Bakovića, Gojevića idr.

GVARDIJAN " Nikola, od tebe je počelo otimanje pušaka. Ljudi su ostavljeni na milost i nemilost.

JURO IVIŠ, zap. sektora Malkoć " Kad mi je Buco musliman oteo pušku za mene je počeo rat. Stalno nas provociraju i gadjaju po donjim i gornjim Lučicama. Pukim slučajem nitko nije poginuo. Pomaže mi se iz zapovjedništva u naoružanju , hrani, ljudstvu. Mi smo cijelo vrijeme napadnuti.

STJEPAN TUKA " Jednini je izlaz u pregovorima, i ispoštujte to što dogovorite. Branko Kneževiću i tebi zamjerim na odugovlačenju oko dogovora.

GVARDIJAN " Pavo Zovko je odbijen od našeg naroda i njega nitko ne podržava i na kraju zar smo mi spali da po pamet idemo u Hercegovinu. Predlažem da se Fojnica proglasi sanitetskom zonom i da se izabere čvršće bolje zapovjedništvo, ako mislimo sačuvati mir.

Stjepan Tuka, " Ako potipišete dokument kojeg nudi UNPROFOR, da se Fojnica proglasi sanitetskom zonom onda morate prestati slušati sve zapovjedi od Tihe, Darija, Koštromana i Bobana.

GVARDIJAN," Predlažem da se sastane stari i novi stožer i da se ljudi prečešljaju da bi se sačuvao mir. Budemo li čekali riješenje iz Hercegovine mi će mo izginuti.

EDUARD JUKIĆ " Mi u Fojnici nemamo što izgubiti od ongg što smo izgubili. Za daljnji moj rad uvjetujem da se vrati u zapovjedništvo Stjepan Tuka. Znam da zapovjednik Branko ima dobre namjere , ali ti si produžena ruka drugih ljudi.

GVARDIJAN " Jedini spas hrvatskog naroda u Fojnici je potipisivanjem dokumenta kojeg nudi UNPROFOR, a u protivnom ja ću pozvati narod sa oltara da odbije poslušnost.

Za vrijeme ovog sastanka bilo je više prijednoga, a isto tako bilo je i razmjenjenih psovki.

Tokom cijelog sastanka zapovjednik Branko je odmah odgovarao na svako postavljeno pitanje.

Na sastanku je na kraju dogovoreno da se ojača pregovarački tim i da se bolje i efikasnije ustroji rad zapovjedništva.

POM& ZAPOVJEDNIKA ZA SIS:

Branko Knežević

Zapisnik sa sastanka HVO-a Fojnica koji je održan 06.06.1993. godine u Fojnici. Iz njega se jasno vidi da gvardijan samostana fra Nikica Miličević, kao i cijela jedna grupa Hrvata u Fojnici, vidi opasnost za Hrvate u Fojnici baš u hercegovačkoj radikalnoj grupi. Ironično je što je fra Nikica Miličević čovjek koji je iskreno žudio za mirom, postao žrtva luđaka Miralema Čengića (i njegovih pomagača - Nedima Zerde, Semina Mušinbegovića i Vahida Begića) koji ga je ubio bez ikakvog razloga. Ali ovo ubistvo nema nikakve veze sa vlastima RBiH. Ovaj zločinac (i njegovi pomagači op aut.) su uhvaćeni i izvedeni pred lice pravde. (Preuzeto sa web portala www.slobodanpraljak.com)

Da je Vatikan pružio iskrenu podršku Republici Bosni i Hercegovini vidi se i po dodjeli kardinalskog zvanja vrhbosanskom nadbiskupu Vinku Puljiću, koji je, također, u toku rata više puta ukazivao na nebrigu hrvatske političke elite za njegove vjernike. Čini se da je Tuđmanov vojno-politički projekat nazvan "Herceg-Bosna" u katoličkoj crkvi dobio podršku jedino u Hercegovini u krugu svećenstva okupljenog oko mostarsko-duvanjskog nadbiskupa Ratka Perića.

Nadbiskup duvanjsko-mostarski, Ratko Perić,u javnosti se doživljava kao vođa klerikalne, desno orjentirane frakcije katoličkog klera.

Upadaju u oči i stavovi i mišljenja drugih hrvatskih političara, intelektualaca, političkih analitičara i novinara. Tako je novinar "Slobodne Dalmacije" Vjekoslav Krsnik iznio vrlo upečatljivo mišljenje o Tuđmanovom projektu u članku pod naslovom "Država u državi". U tom članku ističe sljedeće: "Ako je realni temelj ostvarenja neovisnosti i suvereniteta hrvatske države poštovanje avnojskih granica Republike, jer na poštivanju postojećih granica počiva sustav cjelokupne europske sigurnosti, utemeljen još Helsinškom poveljom, koje se moraju držati i organizatori Konferencije o bivšoj Jugoslaviji, onda je sve ono što ugrožava taj temelj opasnost i za samu Hrvatsku. Takvu opasnost predstavlja Hrvatska zajednica "Herceg-Bosna", nastala u postojećim međunarodnopolitičkim okolnostima kao hibrid nerealne ambicije da se, ako ne već cijela Bosna i Hercegovina do Drine, onda bar jedan njezin dio iz bivše Banovine Hrvatske priključi matičnoj državi hrvatskog naroda. Srećom za Republiku Hrvatsku, taj hibrid Vance-Owenovim planom prestaje postojati, bar onakav kakvim su ga zamislili i u ovih godinu dana ratnih strahota na području susjedne države uspjeli ostvariti njegovi ideolozi i kreatori."[129]

[129] "Slobodna Dalmacija" od 02.03.1993. godine.

AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I KOLABORACIJA SA SRPSKOM STRANOM – PRVA FAZA UDRUŽENOG ZLOČINAČKOGPODUHVATA

Pitanje pobune bosanskohercegovačkih Hrvata protiv njihove matične države Republike Bosne i Hercegovine i angažman Republike Hrvatske u tom konfliktu nije tako jednostavno pitanje, kako se čini na prvi pogled. U prethodnom dijelu smo objasnili koji su bili motivi da zvanični Zagreb promijeni saveznika. Promjena saveznika u jugoslovenskom ratu, koji se u svojoj suštini može podvesti na rat za teritorij Bosne i Hercegovine, značila je i stvaranje političke osnove za postizanje svojih uskogrudih političkih ciljeva. Prvi korak u tom pravcu bio je prihvatanje srpskog političkog izraza u Bosni i Hercegovini da bukvalizira i banalizira etnički princip u odnosu na svaki drugi, uz koji se mogu vezati i neke historijske zloupotrebe npr. da su Bošnjaci samo bosanski muslimani i da su produkt turske okupacije, da predstavljaju prijetnju razvojem islamskog fundamentalizma za cijelu Evropu, da nisu južnoslovenski narod i da nisu narod uopće. Prema toj teoriji nemaju pravo na državu, nego su okupirali tuđu zemlju koju susjedi treba da podijele. Tuđman je više puta ponovio svoje viđenje ovih pitanja koja su bila vrlo bliska velikosrpskim političkim stavovima, pa su, i pored toga što je postojao svakom vidljiv prirodni savez između Bošnjaka i Hrvata, uslijedile i praktične političke akcije koje će direktno osporiti Republiku Bosnu i Hercegovinu na njenoj teritoriji, iako ja Republika Hrvatska priznala nezavisnost i suverenitet ove Republike, pa čak je otvoreno i podržala na putu do te nezavisnosti lobiranjm u hrvatskom nacionalnom korpusu u BiH u referendumskom izjašnjavanju građana oko pitanja nezavisnosti koji je održan 29.02. i 01.03.1992. godine. Međutim, Tuđman nije bio iskren. Njegova politika možda je najbolje ilustrirana u političkoj karikaturi Bože Stefanovića, gdje je prikazan kao ptica kukavica koja iz bosanskohercegovačkog gnijezda izbacuje "bosanska", a ubacuje "hrvatska", odnosno svoja jaja.[130]

[130] Karikatura je objavljena u sarajevskom "Oslobođenju" od 16.05.1993. godine.

Karikatura Bože STAFANOVIĆA

Upravo on je, udružujući se s Gojkom Šuškom, ondašnjim ministrom odbrane Republike Hrvatske, generalom Jankom Bobetkom, zapovjednikom Glavnog štaba Hrvatske vojske, Matom Bobanom, ondašnjim predsjednikom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine, Jadrankom Prlićem, generalima Slobodanom Praljkom i Milivojem Petkovićem i čitavim nizom drugih osoba iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, pokrenuo projekat stvaranja zasebnog hrvatskog entiteta na tlu međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine s ciljem "ostvarenja vjekovnih težnji hrvatskog naroda da stvori jedinstvenu hrvatsku državu", odnosno, u kraćem ili dužem vremenskom periodu odvajanje tog entiteta od matične države i pripajanje "Velikoj Hrvatskoj". Ova kvalifikacija iz optužnice Tribunala u Den Haagu protiv čelnika tzv."Herceg-Bosne" samo citira ozvaničene stavove ove grupe u pogledu suvereniteta i teritorijalnog integriteta Republike Bosne i Hercegovine u Odluci o osnivanju "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", ali i drugim aktima koje su oni pisali, ili su ih iznosili na zvaničnim sastancima sa predstavnicima međunarodne zajednice, ili na svojim sastancima koje su organizirali u svrhu provođenja politike koju su zacrtali.

I prije formalnog objavljivanja Odluke o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, HDZ je poduzeo čitav niz aktivnosti na pripremnim aktivnostima na rušenju teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Bosne i Hercegovine. Tako je u Statut HDZ BiH od 18.

augusta 1990. godine ugrađena odredba kako je HDZ BiH "konstitutivni dio jedinstvene HDZ organizacije sa sjedištem u Zagrebu."[131] Ovo je prvi i osnovni uslov po kojem se politika bosanskohercegovačkih Hrvata i mjesto gdje se donose ključne političke odluke iz BiH izmjestila u Zagreb. Jasno je da je i inicijativa za pokretanje političkog projekta tzv. "HZ HB"

pokrenuta u Zagrebu, jer dokumenti do kojih se naknadno došlo pokazuju da su osnivači sa bosanskohercegovačke strane pisali izvještaje predsjedniku i ministru odbrane Republike Hrvatske o tome šta i kako su uradili u tom pogledu. Budući da je na teritoriji Republike BiH Karadžićeva "Srpska demokratska stranka" (SDS) do tad formirala "Srpske autonomne oblasti", formiranje "Hrvatskih zajednica", o kojima govori i piše Mate Boban, kao da se desilo upravo po srpskom obrascu. Sve se čini da je već tada postojao dogovor i visok stepen koordinacije.

Mate Boban

U tom smislu je 12. novembra 1991. godine održan konsultativni sastanak "predsjednika" ili "predstavnika" kriznih štabova "Hercegovačke" i "Travničke regionalne zajednice", na kojem su doneseni sljedeći zaključci:

[131] Ciril Ribičič, "Geneza jedne zablude", "Sejtarija", Sarajevo, 2000. , str. 46.

1. Da "hrvatski narod u BiH mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije vjekovnog sna - zajedničke hrvatske države."

   U tom cilju će navedene "regionalne zajednice" pristupiti "formiranju i objavljivanju pravnih i političkih akata proglašenja Hrvatske države u BiH, provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj u njenim etničkim i povijesnim (sada mogućim) granicama."[132]

2. Imajući u vidu da "u dijelu vođstva HDZ za Bosnu i Hercegovinu još uvijek postoje snage koje se protive ovim povijesnim interesima hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini" i da se te snage "zalažu za nepostojeću suverenu Bosnu i Hercegovinu, u kojoj bi hrvatski narod bio osuđen na genocid i povijesni nestanak", predsjednici i predstavnici "regionalnih zajednica traže odlučne poteze koje naš narod očekuje i zbog kojih se i stopostotno opredijelio za HDZ."[133]

Okupljeni neformalni skup je ocijenio da bi svako dalje čekanje slabilo njihov položaj, kako u hrvatskom narodu, tako i na međunarodnom planu.

Navodno zbog toga su zaključili da moraju "Evropi i svijetu pokazati koji su to hrvatski prostori u BiH i gdje je naša budućnost" i da "neće prihvatiti ni pod kakvim uvjetima bilo kakvo drugo rješenje osim u granicama slobodne Hrvatske."[134]

Da bi postigli zacrtane ciljeve na sastanku su usvojeni i sljedeći stavovi:

"a. Jasno profilirati stranačku politiku HDZ-a u Bosni i Hercegovini, kadrovski je ojačati i izabrati one ljude kojim će moći ove zadatke dovesti do kraja;

b. Pokrenuti političke i pravne akcije na unutrašnjem i međunarodnom planu;

c. Vojnički se još bolje pripremiti za sukobe sa svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti ovaj neminovan proces u stvaranju slobodne hrvatske države;

d. Unaprijed odlučno spriječiti svaku javnu ili tajnu aktivnost u vođstvu HDZ-a za Bosnu i Hercegovinu koja bi se protivila ovim odlukama ili bi im mogla nanijeti bilo kakvu štetu."[135]

---

[132] Isto.

[133] Isto.

[134] Isto.

[135] Dokument se nalazi u arhivu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, arhivska građa, inv. br. 2-783.

Vrlo zanimljivo je citirati još jednu rečenicu iz ovog Zapisnika u kojoj stoji da "hrvatski narod ovih regija ostaje i dalje uz jednoglasno prihvaćena opredjeljenja i zaključke, usvojene na dogovorima s predsjednikom Republike Hrvatske, Franjom Tuđmanom, održanim 13. i 20. lipnja 1991. u Zagrebu."[136]

Na navedenim sastancima, koji su uslijedili poslije Tuđmanovih susreta sa Miloševićem na kojima je dogovarao detalje o podjeli BiH i koji su se desili 12. juna u Splitu i 20. juna 1991. u Beogradu, dogovorena je akcija oko "stvaranja zajedničke hrvatske države."[137]

Nakon ovih dogovora, intenzivirane su pripreme za "proglašenje Hrvatske države u Bosni i Hercegovini", tako da se i sastanak od 12. novembra 1991. godine u Grudama može posmatrati samo u tom kontekstu. Šest dana nakon "usvajanja" naprijed prezentiranih zaključaka, prišlo se njihovoj realizaciji. "Izabrani predstavnici hrvatskog naroda" su se ponovo okupili u Grudama, 18. novembra 1991. godine, i donijeli "povijesnu" Odluku o uspostavi "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", kvislinške satelitske paradržavne tvorevine koju je na tlu BiH organizirala tada zvanična vlast Republike Hrvatske.

Sve ove aktivnosti Tuđman je pokrenuo i pored toga što je već potpisao Sporazum o prijateljstvu i saradnji sa predsjednikom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, gospodinom Alijom Izetbegovićem u Zagrebu 21. jula 1992. godine, i dopunu ovog sporazuma od 23. septembra iste godine. Sve političke i vojne aktivnosti koje je zvanični Zagreb poduzeo u susjednoj Bosni i Hercegovini neposredno poslije toga, u suprotnosti su s odredbama potpisanih sporazuma, pa se može zaključiti da je Tuđmanova deklarativna podrška teritorijalnom integritetu i suverenitetu Republike Bosne i Hercegovine vrhunac političkog licemjerja.

---

[136] Isto.

[137] M. Čulić, "Tuđman – anatomija neprosvijećenog apsolutizma", Split, 1999., str. 69-70.

Predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović i predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman zaključili su, nakon razgovora delegacija Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske koji su održani 21. srpnja 1992. u Zagrebu, slijedeći

SPORAZUM O PRIJATELJSTVU I SURADNJI IZMEĐU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE I REPUBLIKE HRVATSKE

Predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i predsjednik Republike Hrvatske,

Polazeći od zajedničkih interesa njihovih zemalja u zaštiti njihove nezavisnosti i teritorijalne cjelovitosti;

Ozbiljno zabrinuti zbog nastavka agresije ostataka Jugoslavenske narodne armije bivše SFRJ i srpskih i crnogorskih vojnih regularnih i neregularnih snaga na njihova područja;

Prihvaćajući rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda br. 752

1

DODATAK SPORAZUMU

O PRIJATELJSTVU I SURADNJI IZMEDU
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE I REPUBLIKE HRVATSKE

1. Dosadasnji diplomatski, politicki i humanitarni napori medjunarodne zajednice nisu zaustavili agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku, suverene clanice Ujedinjenih Naroda, niti su bitno ublazili stradanja civilnog pucanstva. Stoga Republika Bosna i Hercegovina i Republika Hrvatska zahtijevaju energicnu akciju medjunarodne zajednice u zastiti od strane agresije, u skladu sa odredbama Sedmog poglavlja Povelje Ujedinjenih Naroda.

2. Iznova se istice potreba jacanja napora na iznalazenju politickog rjesenja za prestanak rata i provedbu nacela o ustrojstvu Republike Bosne i Hercegovine kao ravnopravne i cjelovite zajednice triju konstitutivnih naroda.

3. U skladu s pravom na samoobranu i zajednicku obranu od agresije, osnovat ce se zajednicki Odbor radi uskladjivanja obrambenih napora, sve dok agresija u potpunosti ne prestane.

4. Republike Bosna i Hercegovnina i Republika Hrvatska zajednicki ce zatraziti ukidanje embarga na izvoz oruzja u Republiku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku, propisan Rezolucijom 713 Vijeca Sigurnosti Ujedinjenih Naroda.

5. Ustrajno ce se i dosljedno, u skladu sa obicajnim i kodificiranim medjunarodnim pravom, promicati politika zastite ljudskih prava, progoniti i kaznjavati ratni zlocinci, poglavito pocinitelji zlocina genocida.

U New Yorku, 23. rujna 1992.

PREDSJEDNIK
REPUBLIKE HRVATSKE
dr. Franjo Tudjman

PREDSJEDNIK PREDSJEDNISTVA
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE
Alija Izetbegović

(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA

Grude, 18. studenoga 1991.

PREDSJEDNIKU REPUBLIKE HRVATSKE

<u>Z A G R E B</u>

Poštovani gospodine Predsjedniče!

S izrazima štovanja i zahvalnosti za sva napore koje činite za obranu slobode i suverenosti Republike Hrvatske i hrvatskog naroda u cjelini, s posebnim zadovoljstvom Vas izvješćujemo o Odluci o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koju smo donijeli večeras u Grudama – 18. studenoga 1991., na zajedničkoj sjednici demokratski izabranih predstavnika hercegovačke i travničke regionalne zajednice.

Poštovani gospodine Predsjedniče, ova Odluka je povijesni čin i izraz političke volje i povijesnih težnji hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, koji u Vama osobno vidi oživotvorenje te svoje političke volje i svih istinskih težnji.

Prilog: Odluka o uspostavi Hrvatske
zajednice Herceg-Bosna

PREDSJEDNIK
Mate Boban

.1 '91 23:31 ☎38 58 841618 CSO IMOTSKI CRO →→→ CRO EMMIGRAT.MIN 002

Hrvatski narod Bosne i Hercegovine u ovom teškom času svoje povijesti, u trenucima kada posljednja komunistička vojska Europe, udružena sa četnicima prijeti opstojnosti hrvatske države i hrvatskoga naroda, shvaća da je njegova budućnost povezana s budućnošću cijeloga hrvatskoga naroda. Mi Hrvati Bosne i Hercegovine, kroz svoju stranku Hrvatsku demokratsku zajednicu, preko svojih izabranih predstavnika vlasti u ovoj Republici zalagali smo se za suverenu Bosnu i Hercegovinu ali smo uvijek naglašavali da ćemo to činiti do trenutka kada drugi počnu dijeliti Bosnu i Hercegovinu.

Svjedoci smo tih podjela i posezanja za tudjim teritorijima i za tudjim dobrima. Srbi stvaraju tzv. "SAO krajine", ruše Bosnu i Hercegovinu, atakiraju na naše vjekovne hrvatske prostore. Suočeni s opasnošću koja prijeti našem narodu i cjelovitosti naših povijesnih i etničkih prostora, mi izabrani predstavnici vlasti hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini svjesni svoje povijesne odgovornosti u obrani hrvatskih etničkih i povijesnih prostora i hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini osnivamo Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna.

Propratno pismo koje je Mate Boban poslao svom šefu Franji Tuđmanu 18.11.1991. godine uz Odluku o uspostavi "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna".
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

23:31 ☎38 58 841618 CSO IMOTSKI CRO →→→ CRO EMMIGRAT.MIN ⌧003

Na temelju slobodno izražene volje hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, njegovi demokratski izabrani predstavnici, na sjednici održanoj 18. studenoga 1991. godine u Grudama, donose

O D L U K U

o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna

Članak 1.

Uspostavlja se Hrvatska zajednica Herceg-Bosna kao politička, kulturna, gospodarstvena i područna cjelina.

Članak 2.

Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna čine područja općina: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Skender Vakuf /Dobratići/, Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac, Trebinje /Ravno/.

Članak 3.

Sjedište Hrvatske zajednice Herceg-Bosna je u Mostaru.

Članak 4.

Zajednici mogu pristupiti i druge općine Bosne i Hercegovine, uz suglasnost općina utemeljitelja.

Članak 5.

Zajednica će štovati demokratski izabranu vlast Republike Bosne i Hercegovine dok opstoji državna nezavisnost Bosne i Hercegovine u odnosu na bivšu ili svaku buduću Jugoslaviju.

Članak 6.

Zajednica će štovati i sve važeće medjunarodne akte koji su temelj suvremenih civilizacijskih odnosa u društvu.

Članak 7.

Vrhovništvo zajednice je Predsjedništvo koje čine predstavnici hrvatskog naroda u općinskoj vlasti, prvi po funkciji ili predsjednici općinskih odbora Hrvatske demokratske zajednice.

Predsjedništvo bira predsjednika, dva dopredsjednika i tajnika.

Članak 8.

Ustrojstvo, funkcioniranje i odnos s drugim zajednicama regulirat će se statutom.

Članak 9.

Ova odluka stupa na snagu odmah.

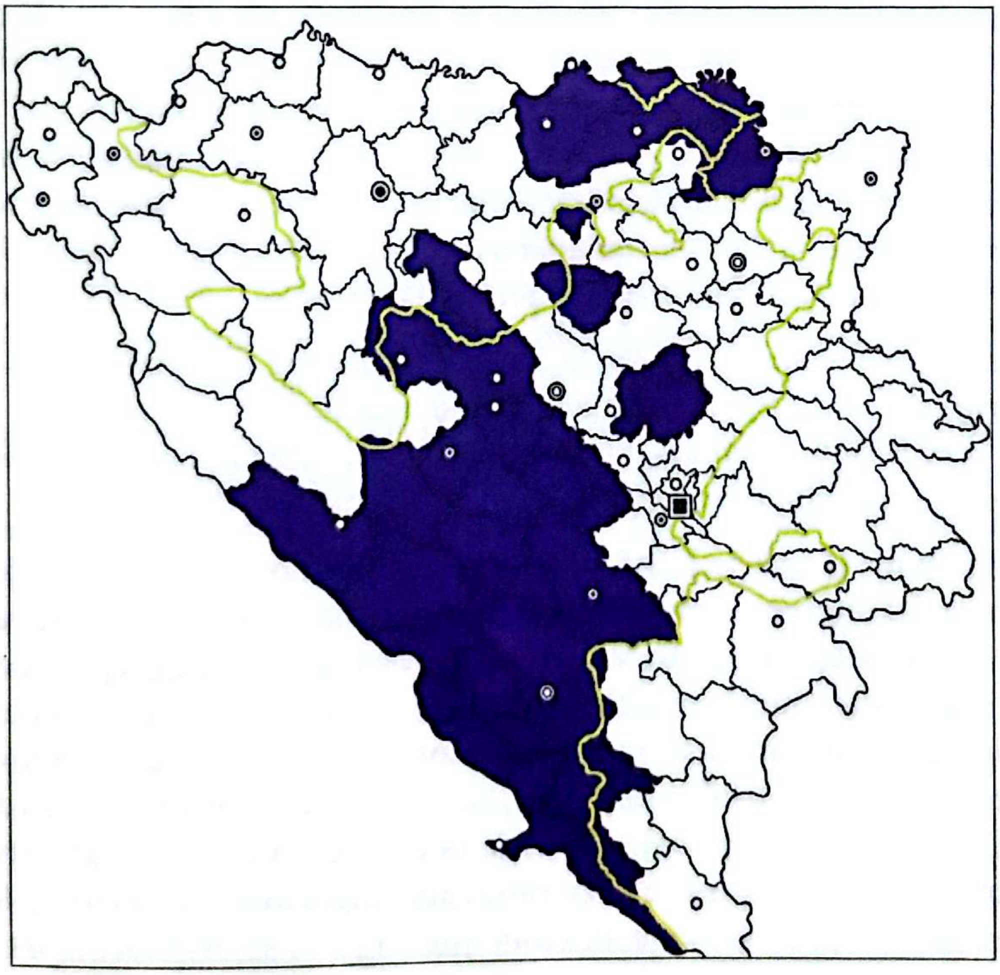
POTPISNICI ODLUKE O USPOSTAVI HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG-BOSNE:

1. JAJCE
2. KREŠEVO
3. BUSOVAČA
4. VITEZ
5. NOVI TRAVNIK
6. TRAVNIK
7. KISELJAK
8. FOJNICA
9. SKENDER VAKUF /DOBRATIĆI/
10. KAKANJ
11. VAREŠ
12. KOTOR VAROŠ
13. TOMISLAVGRAD
14. LIVNO
15. KUPRES
16. BUGOJNO
17. GORNJI VAKUF
18. PROZOR
19. KONJIC
20. JABLANICA
21. POSUŠJE
22. MOSTAR
23. ŠIROKI BRIJEG
24. GRUDE
25. LJUBUŠKI
26. ČITLUK
27. ČAPLJINA
28. NEUM
29. STOLAC
30. TREBINJE /RAVNO/

Odluka o osnivanju "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" iz koje se vidi da je neke općine nisu potpisale.[138]

[138] Uvidom u originalni dokument vidi se da pojedine općine ili njihovi predstavnici nisu potpisali ovu Odluku. Nije jasno da li su bili i prisutni na sastanku u Grudama i da li je tada u ime tih općina iko dao pristanak na ovaj akt. Odluka o uspostavi "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" izmijenjena je na sjednici Predsjedništva "HZ HB" od 03. juna 1992. godine, čiji je izmijenjeni tekst objavljen u "Narodnom listu HZ Herceg-Bosna", br. 1/92, Mostar, septembra 1992. godine.

Nije tako jednostavno označiti teritoriju koju su "osnivači" obilježili za svoju "državu". U članu 2. "Odluke o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" jednostavno je nabrojano trideset bosanskohercegovačkih općina koje su "ušle" u sastav ove "Zajednice". U slučaju dvije općine (Trebinje i Skender - Vakuf) oni su sebi mislili priključiti samo dijelove općina Ravno i Dobretići. Međutim, nigdje nisu objasnili kako su i s kim dogovorili cijepanje ovih općina i na koji su način to mislili izvesti. Očito su mislili da mogu raditi šta hoće, ili da takve stvari mogu dogovoriti sa svojim srpskim partnerima.

Teritorije koje su proglašene "Herceg-Bosnom".

U samoj Odluci su slabo skrivene separatističke namjere osnivača jer u propratnom pismu, koje je isti dan Boban odaslao Tuđmanu, između ostalog, doslovce kaže: "...Mi Hrvati Bosne i Hercegovine, kroz svoju stranku Hrvatsku demokratsku zajednicu, preko svojih izabranih predstavnika vlasti u ovoj Republici zalagali smo se za suverenu Bosnu i Hercegovinu, ali smo

uvijek naglašavali da ćemo to činiti do trenutka kada drugi počnu dijeliti Bosnu i Hercegovinu..."[139]

Također on na sastanku sa Cyrunsom Wanceom, predstavnikom EU za rješavanje jugoslovenske krize, iznosi eksplicitne i jasne ideje o pripojenju pojedinih dijelova Republike Bosne i Hercegovine Republici Hrvatskoj. O tome kako je protekao sastanak Boban je pismom od 8. decembra 1991. godine obavijestio ministra odbrane Republike Hrvatske, Gojka Šuška, i u njemu posebno naglašava:

"Predstavio sam uspostavljene Hrvatske zajednice u BiH kao povijesni i etnički prostor hrvatskog naroda. Posebno ih se dojmila činjenica da je Hrvatska s tim prostorima ušla u rat 1941. godine i da je srpska dinastija Karađorđevića 1939. godine priznala Hrvatskoj ta područja. Rekao sam da će hrvatski narod iz ovih zajednica (a zastupljen je sa preko 60 %) u konačnom raspadu BiH na demokratski način priznatim civiliziranim metodama odlučivanja ući u sastav Hrvatske. Naglasio sam da se ova područja direktno naslanjaju na teritorij Hrvatske, pa tako nitko nema pravo prigovora na razbijanje njegovih prostora ili interesa i dr...

Gospodu je očito zanimalo što su to Hrvatske zajednice i mislim da nisu protiv takvog rješenja, ako BiH ne može biti samostalna. Razgovor je trajao 40 minuta umjesto predviđenih 15 minuta. Ovo su temeljne naznake razgovora i molim vas da ovo prenesete gospodinu Predsjedniku Republike Hrvatske."[140]

Iz ovog pisma je jasno nekoliko vrlo bitnih činjenica a to je, prije svega, jasno i nedvosmisleno izražene teritorijalne pretenzije, upletenost državnog vrha Republike Hrvatske u ovaj projekat, uključujući predsjednika, Franju Tuđmana, i ministra odbrane, Gojka Šuška, i manipulacija netačnim podacima i činjenicama kad je u pitanju nacionalna struktura stanovništva na teritorijama "hrvatskih zajednica", ali i tvrdnje iz pisma da "...i mislim da nisu protiv takvog rješenja...", jer je takvo rješenje bilo u suprotnosti sa proklamovanim principima EU za rješavanje jugoslovenske krize, a to je da jugoslovenske republike, koje su činile jugoslovensku federaciju, uz tačnu, jasnu i preciznu proceduru oko izjašnjavanja naroda, suverene i samostalne države, ako tako odluče, i shodno pravilima međunarodnog prava imaju pravo na osamostaljenje i članstvo u međunarodnim organizacijama. Vrlo važan princip koji je proklamovala konferencija o jugoslovenskoj krizi je i taj da ne može biti prihvaćena nikakva promjena granica silom. Osnivači "HZ HB" nisu se osvrtali na ova pravila i principe, nego su počeli tražiti vlastita

---

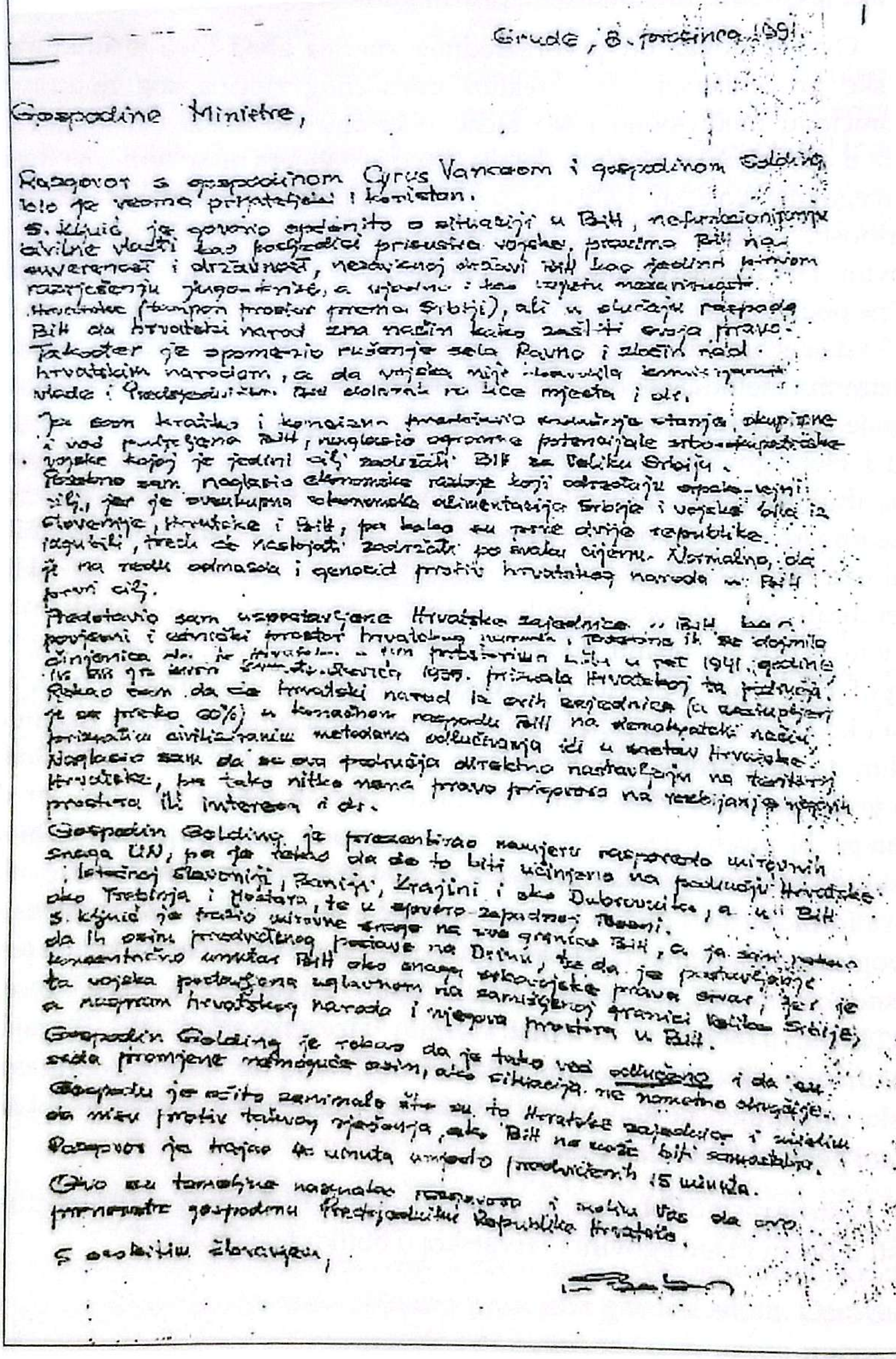
[139] Treći pasus iz pisma u rukopisu koje je Mate Boban spremio ministru obrane RH Gojku Šušku. (Vidjeti dokument na str. 178).

[140] Vidjeti str. 184.

objašnjenja što ruše međunarodni pravni poredak.

Ovaj je dokaz od prvorazrednog značaja zbog toga je dokument hrvatske provenijencije, što kreatori udruženog zločinačkog poduhvata komuniciraju međusobno i što tačno pišu ono što misle i namjeravaju. Upada u oči nekoliko ključnih detalja. Prvo je namjera da se teritorije Bosne i Hercegovine koje su 1939. godine sporazumom Cvetković-Maček, bez saglasnosti, pa čak i znanja političkih predstavnika Bošnjaka, pripojene Banovini Hrvatskoj, priključe susjednoj državi. U pismu Boban iznosi netačne podatke da je na tim područjima hrvatski narod "zastupljen sa preko 60 %" i da će "...u konačnom raspadu BiH na demokratski način priznatim civiliziranim metodama odlučivanja ići u sastav Hrvatske". Dakle, nemoguće je jasnije i preciznije izraziti teritorijalne pretenzije susjedne države prema Bosni i Hercegovini, nego što ih je u ovom pismu izrazio Mate Boban, predsjednik samoproglašene "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", posebno ako se ima na umu da on ovo pismo šalje ministru odbrane i predsjedniku Republike Hrvatske, koji će vrlo brzo nakon toga, na teritoriju "HZ HB" suspendirati sve zakone Republike BiH i realizirati ovu paradržavnu tvorevinu. U ovom pismu Boban koristi formulacije koje su plod njegove manipulacije. To se jasno vidi iz sljedeće rečenice koju je upotrijebio pri kraju pisma i koja glasi: "Gospodu je očito zanimalo što su to Hrvatske zajednice i mislim da nisu protiv takvog rješenja, ako BiH ne može biti samostalna." Jasno je da gospoda Vace i Golding nisu podržali Bobanove ideje, jer da jesu on ne bi pisao Šušku "mislim da nisu protiv takvog rješenja". Da su oni rekli da podržavaju takvo rješenje, Boban bi to sigurno i napisao, ovako njegova formulacija u pismu izgleda poprilično hipotetički, a za hipoteze sa ovakvog sastanka nema mjesta jer je učestvovao na sastanku na kojem je to bila osnovna tema o kojoj se raspravljalo. Osim "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" Boban u ovom pismu koristi i termin "Hrvatske zajednice". Tragajući po dokumentaciji u vezi s ovim pojmom došli smo do jednog dokumenta hrvatske provenijencije koji govori o četiri "Hrvatske regije", kojeg je objavio optuženi general Slobodan Praljak.

Pošto je pismo Boban pisao svojom rukom vrlo važno ga je prezentirati javnosti u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj u obliku faksimila.

Grude, 8. prosinca 1991.

Gospodine Ministre,

Razgovor s gospodinom Cyrus Vanceom i gospodinom Goldingom bio je veoma prijateljski i koristan.

S. Kljuić je govorio općenito o situaciji u BiH, nefunkcioniranju civilne vlasti kao posljedici prisustva vojske, pravima BiH na suverenost i državnost, nezavisnoj državi BiH kao jedinom mirnom razrješenju jugo-krize, a ujedno i kao uvjetu [illegible] Hrvatske (tampon prostor prema Srbiji), ali u slučaju raspada BiH da hrvatski narod zna način kako zaštiti svoja prava. Također je spomenuo rušenje sela Ravno i zločin nad hrvatskim narodom, a da vojska nije [illegible] komisiju [illegible] vlade i Predsjedništva [illegible] na lice mjesta i dr.

Ja sam kratko i koncizno predstavio [illegible] stanja, okupirane i već podijeljene BiH, naglasio ogromne potencijale srbo-komunističke vojske kojoj je jedini cilj zadržati BiH za Veliku Srbiju. Posebno sam naglasio ekonomske razloge koji određuju [illegible] cilj, jer je sveukupna ekonomska alimentacija Srbije i vojske bila iz Slovenije, Hrvatske i BiH, pa kako su prve dvije republike izgubili, treću će nastojati zadržati po svaku cijenu. Normalno, da je na redu odmazda i genocid protiv hrvatskog naroda u BiH prvi cilj.

Predstavio sam uspostavljene Hrvatske zajednice u BiH kao povijesni i etnički prostor hrvatskog naroda, posebno ih se dojmila činjenica da je [illegible] 1941. godine [illegible] 1939. pripadala Hrvatskoj ta područja. Rekao sam da će hrvatski narod iz ovih zajednica (a zastupljen je sa preko 60%) u konačnom raspadu BiH na demokratski način primjerenim civiliziranim metodama odlučivanja ići u sastav Hrvatske. Naglasio sam da se ova područja direktno nastavljaju na teritorij Hrvatske, pa tako nitko nema pravo prigovora na rješavanje njegovih prostora ili interesa i dr.

Gospodin Golding je prezentirao namjeru rasporeda mirovnih snaga UN, pa je rekao da će to biti učinjeno na području Hrvatske u istočnoj Slavoniji, Baniji, Krajini i oko Dubrovnika, a u BiH oko Trebinja i Mostara, te u sjeverno-zapadnoj Bosni.
S. Kljuić je tražio mirovne snage na sve granice BiH, da ih osim predviđenog postave na Drinu, a ja sam rekao koncentrično unutar BiH oko snaga srbo-vojske, te da je postavljanje prava stvar, jer je ta vojska postavljena uglavnom na zamišljenoj granici Velike Srbije, a naspram hrvatskog naroda i njegova prostora u BiH.

Gospodin Golding je rekao da je tako već odlučeno i da su sada promjene nemoguće osim, ako situacija ne nametne drugačije.

Gospodu je očito zanimalo što su to Hrvatske zajednice i vidim da nisu protiv takvog rješenja, ako BiH ne može biti samostalna.

Razgovor je trajao 40 minuta umjesto predviđenih 15 minuta.

Ovo su temeljne naznake razgovora i molim Vas da ovo prenesete gospodinu Predsjedniku Republike Hrvatske.

S osobitim štovanjem,

Pismo Mate Bobana Gojku Šušku u kojem se jasno vide namjere osnivača "HZ-HB".[141]

[141] Izvor: www.slobodanpraljak.com.

Kad je riječ o nacionalnoj strukturi stanovništva na teritorijama koje su "osnivači HZ HB" uključili u ovu paradržavnu tvorevinu, zvanični podaci su drukčiji od onih koje Boban iznosi u svom pismu od 8. decembra 1991. godine, a takve podatke je sigurno koristio i na brojnim sastancima sa raznim međunarodnim zvaničnicima. Zbog toga ovdje iznosimo zvanične podatke sa zadnjeg predratnog popisa stanovništva za općine koje su pobrojane u Odluci o osnivanju "HZ HB".

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA "HR-HB" PREMA POPISU IZ 1991. GODINE

Narodnosni sastav stanovništva Bosne i Hercegovine, po općinama, prema popisu iz 1991.

Općina	Ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
Bugojno	46,889	19,697	8,673	16,031	1,561	927
Busovača	18,879	8,451	623	9,093	510	202
Derventa	56,489	7,086	22,938	21,952	3,348	1,165
Gornji Vakuf	25,181	14,063	110	10,706	158	144
Grude	16,358	4	9	16,210	5	130
Jablanica	12,691	9,099	504	2,291	581	216
Jajce	45,007	17,380	8,663	15,811	2,496	657
Kakanj	55,950	30,528	4,929	16,556	2,554	1,383
Kiseljak	24,164	9,778	740	12,550	600	496
Konjic	43,878	23,815	6,620	11,513	1,358	572
Kotor - Varoš	36,853	11,090	14,056	10,695	745	267
Kreševo	6,731	1,531	34	4,714	251	201
Kupres	9,618	802	4,864	3,813	67	72
Livno	40,600	5,793	3,913	29,324	1,125	445
Ljubuški	28,340	1,592	65	26,127	227	329
Mostar	126,628	43,856	23,846	43,037	12,768	3,121
Neum	4,325	190	207	3,792	90	46
Novi Travnik	30,713	11,625	4,097	12,162	2,132	697
Posušje	17,134	6	9	16,963	26	130

Prozor	19,760	7,225	45	12,259	100	131
Skender - Vakuf	19,418	1,071	13,263	4,770	169	145
Stolac	18,681	8,101	3,917	6,188	307	168
Široki Brijeg	27,160	9	148	26,864	20	119
Tomislavgrad	30,009	3,148	576	25,976	107	202
Travnik	70,747	31,813	7,777	26,118	3,743	1,296
Trebinje	30,996	5,571	21,349	1,246	1,642	1,188
Vareš	22,203	6,714	3,644	9,016	2,071	758
Vitez	27,859	11,514	1,501	12,675	1,377	792
Fojnica	16,296	8,024	157	6,623	407	1,085
Čitluk	15,083	111	19	14,823	17	113
UKUPNO	944634	299.687 (31,72 %)	157.296 (16,65 %)	429.989 (45,51 %)	40.526 (4,29 %)	17.197 (1,82 %)

Dakle, potpuno su netačne tvrdnje Mate Bobana da je u općinama koje su "Odlukom o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" uključene u ovu paradržavnu tvorevinu, "hrvatsko stanovništvo zastupljeno sa preko 60 %".[142] Podaci koji su prezentirani u gornjoj tabeli su zvanični podaci sa popisa stanovništva koji je održan upravo te 1991. godine i objavio ih je Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine. Iz prezentiranih podataka proizilazi da su na tim teritorijama Hrvati bili zastupljeni sa 45,51 %, a da su ostali bili zastupljeni sa 55, 49 % i da su predstavljali većinu. Ako se dopusti vrlo osnovana pretpostavka da nehrvati nisu bili za uspostavljanje ove paradržave, može se sa prilično puno sigurnosti izvesti zaključak da je nad većinom izvršeno političko nasilje onog trenutka kad je donesena pomenuta "Odluka o uspostavi HZ-HB" 18. novembra 1991. godine. Moguće je napraviti i nekakve drugačije analize stanovništva, zavisno od toga šta se smatralo "hrvatskim zajednicama u Bosni i Hercegovini", kako ih naziva Mate Boban u već više puta citiranom pismu svom saučesniku i pokrovitelju Gojku Šušku. Međutim, na ovim teritorijam još je manji procenat hrvatskog stanovništva, za koje se, također, mora konstatirati da niko ne može dokazati da je bilo 100 % opredijeljeno za "Herceg-Bosnu". Posebno upada u oči da

[142] Ovaj podatak on (Mate Boban) koristi prilikom sastanka sa Međunarodnim medijatorom za jugoslovensku krizu g. Cyrusom Vanceom, u pismu ministru odbrane Republike Hrvatske, Gojku Šušku, u popratnom pismu Franji Tuđmanu povodom uspostave "HZ-HB", i niz drugih prilika.

"predstavnici Hercegovačke i Travničke regionalne zajednice" na sastanku od 12. novembra 1991. godine u Grudama pišu da u dijelu rukovodstva HDZ BiH postoje pojedinci koji "podržavaju nepostojeću Republiku Bosnu i Hercegovinu". Tako se na web stranici haškog optuženika Slobodana Praljka pojavio veliki broj, čini se, autentičnih dokumenata hrvatske provenijencije, kojima on želi da dokaže navodnu iskrenu podršku i pomoć Republike Hrvatske Republici Bosni i Hercegovini u periodu agresije Srbije i Crne Gore, počevši od 1991. godine pa sve dok je ona trajala. Tako nam je general Praljak stavio na uvid i jedan dokument koji govori o "hrvatskim regijama u BiH". I pored toga što nije potpisan i datiran, mi vjerujemo da je autentičan i da potiče s kraja 1991. godine, iz vremena kad je ovaj nakaradni politički projekat bio u svojoj početnoj fazi, iz više razloga, od kojih ćemo iznijeti samo neke:

- Od kraja 1991. godine separatističko rukovodstvo HDZ BiH iz zapadne Hercegovine ugleda se na politiku i praksu velikosrpskog, također separatističkog rukovodstva SDS-a BiH koje u to vrijeme formira "srpske autonomne oblasti",
- "Hrvatske zajednice u BiH" više puta pominje i Mate Boban u privatnoj i službenoj korespondenciji sa Gojkom Šuškom, Franjom Tuđmanom i drugim domaćim i stranim zvaničnicima s kojima je komunicirao,
- Ostale detalje bitne za organizaciju i formalno-pravno uređenje teritorije koju je obilježio ionako je donosio sam, ili sa nekoliko sebi najodanijih saradnika i prijatelja, tako da se ne vidi neki kriterij po kojem je neka općina pristupila "hrvatskoj zajednici", osim Bobanove odluke da to tako bude.

Zbog toga ovaj dokument sam po sebi zavređuje posebnu pažnju i analizu.

ZAPADNA HERCEGOVINA
OPĆINE

1. STOLAC
2. NEUM
3. ČAPLJINA
4. ČITLUK
5. MOSTAR
6. LJUBUŠKI
7. GRUDE
8. POSUŠJE
9. ŠIROKI BRIJEG
10. JABLANICA
11. KONJIC
12. RAVNO

ZAPADNA BOSNA
OPĆINE

1. LIVNO
2. TOMISLAVGRAD
3. KUPRES
4. BUGOJNO
5. D.VAKUF
6. G.VAKUF
7. PROZOR

LAŠVANSKA REGIJA
OPĆINE

1. STARI TRAVNIK
2. NOVI TRAVNIK
3. VITEZ
4. BUSOVAČA
5. KISELJAK
6. KREŠEVO
7. VAREŠ
8. FOJNICA
9. KAKANJ
10. [illegible]
11. JAJCE
12. KOTOR VAROŠ

BOSANSKA POSAVINA
OPĆINE

1. BOSANSKI BROD
2. DERVENTA
3. MODRIČA
4. ODŽAK
5. ŠAMAC
6. ORAŠJE
7. BRČKO
8. GRADAČAC

U sve četiri regije Hrvati su realitvna većina, a na ovim prostorima nalazi se 65 do 70% od ukupnog broja Hrvata u BiH.

Dokument o uspostavi "Hrvatskih regija" u BiH, objavljen na web portalu Slobodana Praljka.

Pod rednim brojem 10 u "Lašvanskoj regiji" ime općine je nečitko, ali se sa prilično puno sigurnosti može ustvrditi da se radi o općini Dobretići ili Pougarje, ustvari radi se o mjesnoj zajednici Dobratići koja je do rata bila u sastavu općine Skender - Vakuf, koja je kao općina formirana cijepanjem više mjesnih zajednica.[143] Poznato je da je "Hrvatska zajednica Posavine" formirana 12. novembra 1991. godine u Bosanskom Brodu, a "Hrvatska zajednica Središnja Bosna" tek 27. januara 1992. godine, iako se ona pominje i ranije kao suosnivač "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" na sastancima od 12. i 18. novembra 1991. godine. Jasno je da su "Srpske autonomne oblasti" u Bosni i Hercegovini stvarane po obrascu kao u Hrvatskoj, ali je stvaranje "Hrvatskih zajednica" bilo veliko i neugodno iznenađenje, jer su po metodama nastanka neodoljivo podsjećale na SAO.

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA 1991., PO "HRVATSKIM REGIJAMA"

ZAPADNA HERCEGOVINA

Općina	ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
Stolac	18,681	8,101	3,917	6,188	307	168
Neum	4,325	190	207	3,792	90	46
Čapljina	27,882	7,672	3,753	14,969	1,047	441
Čitluk	15,083	111	19	14,823	17	113
Mostar	126,628	43,856	23,846	43,037	12,768	3,121
Grude	16,358	4	9	16,210	5	130
Posušje	17,134	6	9	16,963	26	130
Široki Brijeg	27,160	9	148	26,864	20	119
Jablanica	12,691	9,099	504	2,291	581	216
Konjic	43,878	23,815	6,620	11,513	1,358	572
Trebinje (Ravno)	30,996	5,571	21,349	1,246	1,642	1,188
UKUPNO:	340,816	98,434	60,378	157,896	17,861	6,244

[143] Teško je dati tačne podatke sa popisa stanovništva iz 1991. godine jer nije bila ovakva popisna jedinica. Po nekim podacima dobivenim prostim preračunavanjem broja stanovnika u naseljima koja sad čine općinu Dobretići bilo je 4.720 Hrvata, 158 Srba, 3 Bošnjaka, 19 Jugoslovena i 42 ostalih.

LAŠVANSKA REGIJA

Općina	ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
Travnik	70,747	31,813	7,777	26,118	3,743	1,296
Novi Travnik	30,713	11,625	4,097	12,162	2,132	697
Vitez	27,859	11,514	1,501	12,675	1,377	792
Kiseljak	24,164	9,778	740	12,550	600	496
Busovača	18,879	8,451	623	9,093	510	202
Kreševo	6,731	1,531	34	4,714	251	201
Vareš	22,203	6,714	3,644	9,016	2,071	758
Fojnica	16,296	8,024	157	6,623	407	1,085
Kakanj	55,950	30,528	4,929	16,556	2,554	1,383
Skender - Vakuf (Dobretići)	19,418	1,071	13,263	4,770	169	145
Jajce	45,007	17,380	8,663	15,811	2,496	657
Kotor - Varoš	36,853	11,090	14,056	10,695	745	267
UKUPNO:	376,820	149,519	59,484	140,783	17,055	7,979

ZAPADNA BOSNA

Općina	ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
Livno	40,600	5,793	3,913	29,324	1,125	445
Tomislavgrad	30,009	3,148	576	25,976	107	202
Kupres	9,618	802	4,864	3,813	67	72
Bugojno	46,889	19,697	8,673	16,031	1,561	927
Donji Vakuf	24,544	13,509	9,533	682	593	227
Gornji Vakuf	25,181	14,063	110	10,706	158	144
Prozor	19,760	7,225	45	12,259	100	131
UKUPNO:	196,601	64,237	27,714	98,791	3,711	2,148

BOSANSKA POSAVINA

Općina	ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
Bosanski Brod	34,138	4,088	11,389	13,993	3,664	1,004
Derventa	56,489	7,086	22,938	21,952	3,348	1,165
Modriča	35,613	10,375	12,534	9,805	1,851	1,048
Odžak	30,056	6,220	5,667	16,338	1,147	684
Bosanski Šamac	32,960	2,233	13,628	14,731	1,755	613
Orašje	28,367	1,893	4,235	21,308	626	305
Brčko	87,627	38,617	18,128	22,252	5,731	2,899
Gradačac	56,581	33,856	11,221	8,613	1,436	1,455
UKUPNO:	361,831	104,368	99,740	128,992	19,558	9,173

ZBIRNI PODACI PO REGIJAMA

Naziv regije	Ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
Zapadna Hercegovina	340,816	98,434	60,378	157,896	17,861	6,244
Lašvanska regija	376,820	149,519	59,484	140,783	17,055	7,979
Zapadna Bosna	196,601	64,237	27,714	98,791	3,711	2,148
Bosanska posavina	361,831	104,368	99,740	128,992	19,558	9,173
UKUPNO	1,276,069	416,556	247,316	526,462	58,185	25,544

Dakle, iz priloženih dokumenata i tabela vidi se da su postojala različita razmišljanja o tome šta treba priključiti ekskluzivno hrvatskim etničkim prostorima, jer je u odnosu na "Odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" od 18. novembra 1991. godine, gdje je nabrojano trideset bosanskohercegovačkih općina koje "ulaze" u njen sastav, po zamisli organizatora, teritorijalnom podjelom na "hrvatske zajednice" o kojima govori Mate Boban, u ekskluzivno hrvatske prostore je trebalo uključiti 39 bosanskohercegovačkih općina. Prema zvaničnim podacima sa popisa

stanovništva u BiH iz 1991. godine, ni po jednoj podjeli Hrvati ne bi imali ni 50 % od ukupnog broja stanovnika, iz čega proizlazi da ne odgovara istini, više puta ponovljena Bobanova tvrdnja, da na tim prostorima "Hrvati čine preko 65 % stanovništva". Može se sa sigurnošću konstatirati da je pored zločina "Hrvatska republika Herceg-Bosna" zasnovana i na laži!!! Na ovom mjestu se nameće jedno logično pitanje – zbog čega je hrvatski politički vrh u Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini ušao u savez s Miloševićem i Karadžićem, svojim smrtnim neprijateljima? Tražeći odgovor na ovo pitanje, Služba vojne bezbjedenosti Ministarstva odbrane Republike Bosne i Hercegovine je iznijela sljedeću procjenu: "Da bi HDZ BiH realizirala svoje ciljeve - 'Ostvarenje tisućljetnog sna i povijesnih interesa hrvatskog naroda', formira tvorevinu HZ HB koju bi kasnije provedenim referendumom priključila Republici Hrvatskoj, vojno organizuje hrvatski narod u postrojbe HVO-a da bi mogli da se vojnički suprotstave 'svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti ovaj neminovan proces u stvaranju slobodne hrvatske države.'"[144] U nastavku ovog teksta SVB daje sljedeću procjenu:

"Ciljevi koje je vrh HZ HB ovim zločinima htio postići su:

- Onemogućiti vojno snaženje muslimanskog naroda.
- Raseljavanje muslimanskog naroda širom svijeta, da ne bi bili relevantan politički činilac na ovim prostorima.
- Uništenje ekonomske moći muslimanskog naroda pljačkom preduzeća i privatne imovine, rušenjem privrednih objekata.
- Suženje teritorije za muslimanski narod do tih granica koje onemogućavaju egzistenciju ovog naroda.
- Sistematskim ubijanjem civila (čak i 8-mjesečnih beba), smanjenje broja pripadnika jedne nacije.
- Etnički čist prostor HZ HB da bi na budućem referendumu dobili željeni rezultat o priključenju Republici Hrvatskoj."[145]

[144] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO...", Sarajevo, 1994., uvodna rečenica, str. 1.
[145] Isto, str. 1. i 2.

PRIPREME ZA RAT

Naprijed smo objasnili koji su motivi i razlozi naveli državni vojni i politički vrh Republike Hrvatske da se upusti u vrlo opasnu i delikatnu ratnu avanturu u Bosni i Hercegovini. Međutim, potrebno je iskoristiti svaku priliku i ponoviti da je osnov za konkretnu akciju bio u dogovorima predsjednika Srbije, Slobodana Miloševića, i predsjednika Hrvatske, Franje Tuđmana, a sve su to pokušali da provedu preko svojih marioneta u Bosni i Hercegovini - predsjednika svojih satelitskih političkih stranaka - Srpske demokratske stranke (SDS) i Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ BiH).

Neposredno poslije donošenja osnivačkog akta o formiranju "HZ HB", Republika Hrvatska je počela sasvim konkretne vojničke pripreme za rat u kojem je pokušala anektirati dijelove BiH o kojima govori Mate Boban u svom pismu Gojku Šušku od 8. decembra 1991. godine.[146] Ove pripreme se mogu dokazati ogromnim brojem dokumenata bosanske i hrvatske provenijencije, a one se ogledaju ponajprije u snimanju stanja po Hercegovini, uspostavi linije obavještavanja prema državnom vrhu Republike Hrvatske, odnosno prekidu svakog oblika komunikacije sa državnim vrhom Republike Bosne i Hercegovine, konkretnim akcijama naoružavanja Hrvata u BiH, akcijama prikupljanja pomoći u hrani, slanja obučenog komandnog kadra u vojsci i na kraju otvorenom agresijom regularne vojske Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu, što ovom ratu, koji je počeo napadom HV i HVO na Prozor, 23. oktobra 1992. godine, a završio mirovnim sporazumom u Vašingtonu, 18. marta 1994. godine, daje karakter međunarodnog ratnog sukoba. Na ovom mjestu ćemo prezentirati samo nešto od originalne dokumentacije koju posjedujemo, i koja nesumnjivo pokazuje da ova tvrdnja nije pretjerana i da vjerno opisuje aktivnosti Republike Hrvatske na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine.

[146] Vidjeti str. 184.

IZVJEŠTAJ O POSJETAMA OPĆINAMA LIVNO,TOMISLAVGRAD,POSUŠJE,
GRUDE,LJUBUŠKI,ČITLUK i ŠIROKI BRIJEG

U periodu 23.-27. siječnja 1992. obilazili smo navedene općine s ciljem pripreme budućeg sastanka na kojem bi se dogovorila vojna organizacija Herceg-Bosanskih općina.Usput smo nastojali dobiti orijentacione podatke o stanju naoružanja,gospodarstva općine i sl. kako bi se stvorila približna slika situacije.

Naša zapažanja nisu dakle rezultat sustavnog rada vojnih stručnjaka već prije zapažanja entuzijasta koji su u okviru svojega poznavanja vojne struke nastojali dobiti barem približne kvalitativne i kvantitativne pokazatelje.Osim toga,dosta se stavki vidljivih u prilozima nametalo samo od sebe tek nakon drugog ili trećeg obilaska.Bolji su rezultati i sustavniji pregled i uvid bili u slučajevima kada su išla trojica nego kada je bio jedan ili dvojica.Konačno,bilo je općina gdje smo imali samo jednog sugovornika, a bilo je slučajeva da imamo i do četiri relevantna sugovornika.

Važno je uočiti da je u svim općinama stanovništvo dosta zabrinuto za svoju budućnu sudbinu u BiH,osjećajući se ostavljenim i izdanima.Ne žele živjeti van Hrvatske,a mnogo bi se momaka s ratišta RH vratilo braniti svoj kraj ukoliko bi bio napadnut.Ljude iritiraju policijske kontrole,"barikadice" na granici.Vjeruju više u svoja lokalna rukovodstva nego u predstavnike u vrhovništvu BiH.Dosta je nervoze prije eventualnog referenduma,bojazan je za vlastitu sudbinu velika.Ipak je motiviranost za obranu vlastitog životnog prostora visoka.

Nedvosmisleno je jasno da svi smatraju da je gosp. Mate Boban preopterećen poslovima i funkcijama,pa je zanemarena organizacija obrane.Osim toga,kao da i gosp. Boban priželjkuje političko rješenje pa je vojni aspekt zanemario.

Kod svih je sugovornika očigledno da su odavno shvatili da treba politiku odvojiti od vojske,da vojne pripreme nisu smjele ovoliko kasniti,da je inače legalna organizacija obrane preko TO nedostatna i da je (već odavno bilo nužno organizirati stožer za Herceg-Bosnu.Veze su sa Grudama slabe,nikada s uglavnom ne nadje sugovornik koji bi odredjeni problem riješio.

- 2 -

Razlike su veoma velike u obučenosti i opremljenosti ljudi, u posjedovanju naoružanja i organizaciji obrane. Od veoma dobrog (Široki brijeg) do jako lošeg (Posušje). Situacija je dosta ozbiljna u Livnu i Tomislavgradu, zbog nepostojanja inž. radova, protivoklopnih sredstava a zbog okruženja (Glamoč, Bos. Grahovo) i terena kojim bi oklopne jedinice kako napredovale ljudi su tamo itekako zainteresirani za opsežne obrambene pripreme, sustavne naravno.

Neke su općine dosta loše prošle u razdiobi naoružanja (Livno, Tomislavgrad, Posušje).

U nekim (Široki brijeg) čini se da bi veoma brzo i lako došlo do odlično organizirane i jake obrane.

Stoga bi što prije trebalo organizirati sastanak XX rukovodstava ovih 7 općina (kao i Čapljine, Neuma i Stoca) kako bi se što prije počelo raditi sustavno i stručno. Na samom bi sastanku trebali osim predsjednika općina i općinskih izvršnih odbora prisustvovati sekretari obrane i načelnici štabova TO, možda i komandiri policije. Dobro bi bilo da na samom sastanku još jednom daju podatke o naoružanju, opremi, sanitetu, sredstvima veze, obavještajnom radu, isl. kako bi se stekla cjelovita slika stanja što bi samo po sebi već sugeriralo neka rješenja. Iako je već bilo kontakata s predstavnicima HV iz Imotskog i Sinja, te predstavnicima OZ Split, sve je to bilo nesustavno, nevoljno i ostalo je na inicijativama.

Treba ponuditi stručnu pomoć jer je zaista neophodna općinama u Zapadnoj Hercegovini. Možda bi se općine Livno i Tomislavgrad više vezale uz Sinj i Imotski, dok bi se ostale vezale-uz blagoslov OZ Split-uz sektor Dubrovnik.

Bilo bi KATASTROFALNO da se ovaj put ništa ne učini. Sastanak treba dobro pripremiti jer ga svi očekuju i svi od njega još uvijek nešto očekuju, iako je već dosta vremena uzalu prošlo i previše se toga propustilo.

HITNO treba pojačati obavještajni rad u općinama Livno, Tomislavgrad i Posušje.

Treba računati u slučaju rata na Radio Posušje, 300.000 tona diesela u općini Livno, na velike zalihe hrane (mesa) po seoskim domaćinstvima.

Posla ima, čini se, dosta ali je učinak koji bi pravim radom bio polučen

,EM,bilo rata ili ne,jer bi se udarili pravi temelji jedinstvenoj hrvatsko .oj obrani i kbpz legalne načine organiziranja u BiH učinilo neizmjerno puno i u političkom smislu-povjerenja u HV,Vrhovništvo RH i za buduće povezivanje hrvatskih komuna u sadašnjoj BiH s RH,bez obzira na političko rješenje.

Neke se stvari očito moraju učiniti i to što prije.Jasno je da je to dobro pripremljen sastanak koji će još više situaciju pojasniti i nametnuti probleme i metode rješavanja.

Metković,28.siječnja1992.

S A S T A V I L I:
don Ljubo Pavić
Stano Vladimir,dipl.oec.
Nikola Nogolica,prof.

Ovaj dokument, iako nepotpisan i neovjeren, je na svojoj web stranici objavio haški optuženik Slobodan Praljak. Njegov pristup ovakvim aktivnostima Republike Hrvatske je u tome da se radi o pomoći BiH, međutim, ovo je rađeno mimo Sporazuma o prijateljstvu i saradnji i bez znanja vlasti u Sarajevu, a cijela akcija se može ocijeniti kao vršljanje po tuđoj državi bez njenog znanja i saglasnosti.

Pregled strateških robnih rezervi, nivoa borbene spremnosti i nacionalna struktura iz općina Livno, Tomislavgrad, Posušje, Grude, Čitluk, Široki Brijeg, koje prezentiramo u nastavku, čine prilog ovog izvještaja.

OPĆINA LIVNO DATUM OBILASKA 27.01.92. "GOSTI" VN

DOMAĆINI MIRKO BAKOVIĆ, pred. SO, ZDRAVKO MIHALJEVIĆ, pred. IO, STIPE BARUN [illegible]

TERITORIJALNA OBRANA: IVO PAVIĆ - načelnik ŠTABA (080) 21-090 21-094

NAČIN ORG.-
ČASNIČKI KADAR

PRIPADNICI-OBUČENOST SLABA OBUČENOST BRIGADE [illegible] 200 [illegible]

STRELJAČKO NAORUŽANJE 1000 CIJEVI MUNICIJE DO 1 B.K. [illegible] 20 [illegible] RB

MINOBACAČI 20 kom ; 2 kom 120 mm ; [illegible]

ARTILJERIJA

P Z O 3 TROCIJEVCA ; 3 BROW. 12,7

PROTIVOKLOPNA SREDSTVA NEMA [illegible] OSA, ZOLJA, MALJUTKA

INŽENJERIJSKA SREDSTVA DOSTA MEHANIZACIJE, NIJE BILO RADOVA

EKSPLOZIVNA SREDSTVA DOSTA

SREDSTVA VEZE RADIO I ŽIČANE VEZE, KABLA DOVOLJNO

SANITET-ORGANIZACIJA/SREDSTVA SLAB

OBAVJEŠTAJNI RAD SLAB

POLICIJA (aktivna i rezervna, broj, opremljenost i obučenost):
400 [illegible] , akt 120 MUSL 20% SRBI 30% HRV. 50% NA FUNKCIJAMA
MUP BiH KOJI IMENA SRBA U REZ. P.

PRIVREDA OPĆINE TRANSPORT - PUTNIČKI I TURIZAM ODLIČAN

ZALIHE HRANE I GORIVA 3 MJESECA HRANE ; RAFINERIJE [illegible] PR
300,000 TONA DIESELA

POLITIČKA SITUACIJA DOBRA MOTIVIRANOST

IZRAZITO DOBRO

IZRAZITO LOŠE SLABO TROŠKU U RAZDIOBI, GEOGR. LOŠ POLOŽAJ TEŠKA OBRANA -

NAPOMENE I PRIJEDLOZI 72 % HRVATA
9,5% SRBA
14 % MUSLIMANA

ĆINA TOMISLAVGRAD DATUM OBILASKA 27.01.92. "GOSTI" VN

DOMAĆINI MIJO TOKIĆ, predš. SO; FILIP ANDRIĆ, pred. 10 (080) 52-074 65-541 fax 52-038

TERITORIJALNA OBRANA:

NAČIN ORG. ČASNIČKI KADAR SLAB

PRIPADNICI-OBUČENOST 150-200 OBUČENO

STRELJAČKO NAORUŽANJE 450 BATALJON, ODRED 100-150 LJUDI NITI 50 % NAORUŽAN, NAJVIŠE M-48

MINOBACAČI 82 mm - 1 PRATEĆI VOD, 60 mm - 1 kom

ARTILJERIJA NIŠTA, OČEKUJU OD LIVNA POMOĆ

P Z O NIŠTA

PROTIVOKLOPNA SREDSTVA NIŠTA —

INŽENJERIJSKA SREDSTVA DOVOLJNO GRAĐ. MEHANIZACIJE, NIJE BILO RADOVA

EKSPLOZIVNA SREDSTVA DOVOLJNO

SREDSTVA VEZE LOŠA ORG, IMA STANICA

SANITET-ORGANIZACIJA/SREDSTVA ZADOVOLJAVAJUĆI

OBAVJEŠTAJNI RAD SLAB

POLICIJA (aktivna i rezervna, broj, opremljenost i obučenost):

250 POLICAJACA REZ. 11% MUSLIMANA

25 -II- AKTIVNIH DOBRO OBUČENI I OPREMLJENI

PRIVREDA OPĆINE PLASTIKA, METALO GLODAČKA

ZALIHE HRANE I GORIVA DOBRO - HRANA, GORIVO - SLABA OPSKRBA I REZERVA

POLITIČKA SITUACIJA DOBRA MOTIVIRANOST

IZRAZITO DOBRO

IZRAZITO LOŠE SLABA ORG., OPREMA, NAORUŽANJE, OBUKA

NAPOMENE I PRIJEDLOZI TREBALO BI, S POLICIJOM, BITI preko 1500 LJUDI

HITNO ORG. OBRANU

U RASPOREDU OSTALI ZAKINUTI

OPĆINA POSUŠJE DATUM OBILASKA 26.01.92. "GOSTI" PVN

DOMAĆINI VELIMIR JUKIĆ, pred. SO (V.d.) IVAN LONČAR ... 10

TERITORIJALNA OBRANA: (088) 681-035

NAČIN ORG. 681-426

ČASNIČKI KADAR DOBAR SK 30 / 30 %

PRIPADNICI-OBUČENOST

STRELJAČKO NAORUŽANJE ... MALO

MINOBACAČI —

ARTILJERIJA

P Z O 1 TROCIJEVAC 20 mm, 1 BROWNING 12,7

PROTIVOKLOPNA SREDSTVA —

INŽENJERIJSKA SREDSTVA NIŠTA MEHANIZACIJE

EKSPLOZIVNA SREDSTVA LOŠA

SREDSTVA VEZE 30 STANICA

SANITET-ORGANIZACIJA/SREDSTVA LOŠE

OBAVJEŠTAJNI RAD VEOMA LOŠ

POLICIJA (aktivna i rezervna, broj, opremljenost i obučenost):

200 LJUDI DOBRO OBUČENI I OPREMLJENI

PRIVREDA OPĆINE 30% RADI, VEOMA LOŠE

ZALIHE HRANE I GORIVA VEOMA LOŠE, MANJE OD 1 MJESEC

POLITIČKA SITUACIJA LJUDI SE OSJEĆAJU ŽRTVOVANIMA!

IZRAZITO DOBRO RADIO POSUŠJE tel. (088) 681-166 102,5 MHz 1000 WATI; AGREGAT

IZRAZITO LOŠE GOTOVO SVE BITNO

NAPOMENE I PRIJEDLOZI HITNO - POMOĆ, OBUKA, ORGANIZIRANJE

OPĆINA GRUDE DATUM OBILASKA 23.01.92. "GOSTI" P

DOMAĆINI JOZO MARIĆ, predsjednik SO (088) 622-422

TERITORIJALNA OBRANA:

NAČIN ORGA-
NIZACIJE, STAREŠINSKI KADAR TO, MZ

PRIPADNICI-OBUČENOST OSREDNJA, cca 300 DOBRA OBUKA

STRELJAČKO NAORUŽANJE cca 2.500

MINOBACAČI

ARTILJERIJA

P Z O

PROTIVOKLOPNA SREDSTVA

INŽENJERIJSKA SREDSTVA

EKSPLOZIVNA SREDSTVA

SREDSTVA VEZE

SANITET-ORGANIZACIJA/SREDSTVA

OBAVJEŠTAJNI RAD DOBAR

POLICIJA (aktivna i rezervna, broj, opremljenost i obučenost):

250

PRIVREDA OPĆINE

ZALIHE HRANE I GORIVA 300 tona HRANE, PROLAZI ROK TRAJANJA

POLITIČKA SITUACIJA

IZRAZITO DOBRO

IZRAZITO LOŠE PROBLEM JARAC (BOLESTAN?, NEPOVJERENJE)

NAPOMENE I PRIJEDLOZI

OPĆINA ČITLUK DATUM OBILASKA 25.01.92. "GOSTI" 7-VN

DOMAĆINI MILAN LOVRIĆ [illegible]

TERITORIJALNA OBRANA:

NAČIN ORG- ČASNIČKI KADAR NIŽI ČASNIČKI [illegible]

PRIPADNICI-OBUČENOST 2 [illegible]

STRELJAČKO NAORUŽANJE

MINOBACAČI 120 mm, 82 mm [illegible] 3 [illegible]

ARTILJERIJA

PZO 2 [illegible] 3 x 20 mm, [illegible] 20 mm, 2 [illegible] 40 mm, 2 x 12,7 mm

PROTIVOKLOPNA SREDSTVA OSREDNJE

INŽENJERIJSKA SREDSTVA DOVOLJNA [illegible]

EKSPLOZIVNA SREDSTVA DOVOLJNO

SREDSTVA VEZE 60 STANICA

SANITET-ORGANIZACIJA/SREDSTVA OSREDNJE

OBAVJEŠTAJNI RAD DOBAR

POLICIJA (aktivna i rezervna, broj, opremljenost i obučenost):
DOBRO OBUČENA I OPREMLJENA

PRIVREDA OPĆINE SLABA U OVIM UVJETIMA

ZALIHE HRANE I GORIVA LOŠE, PRIVATNE BAUHE HRANE

POLITIČKA SITUACIJA

IZRAZITO DOBRO

IZRAZITO LOŠE LOŠE PRIPREME, OSLANJAJU SE NA ŠIR. BRIJEG

NAPOMENE I PRIJEDLOZI HITNO OBUKA, ORGANIZACIJA, POMOĆ [illegible]

OPĆINA ŠIROKI BRIJEG DATUM OBILASKA 24.01.92. "GOSTI" PVN

DOMAĆINI ANĐELKO MIKULIĆ, preds. SO; JAGO LASIĆ, preds. 10 (088) 701-977
701-506 faks

TERITORIJALNA OBRANA:

NAČIN ORG-
ČASNIČKI KADAR ZADOVOLJAVAJUĆI

PRIPADNICI-OBUČENOST DOBRA, DOSTA CIJEVI PRIVATNO - BEZ EVIDENCIJE

STRELJAČKO NAORUŽANJE 1000 LJUDI, 400 SNAJPERA, 7 IC SNAJPERA
2000 CIJEVI UKUPNO

MINOBACAČI 2,5 BATERIJE - VEOMA VELIKE ZALIHE MUNICIJE

ARTILJERIJA 2 VBR, 1 HAUBICE 155 mm, preko 500 granata (b-c, [illegible])

PZO STRIJELE, STIŽU I STINGERI

PROTIVOKLOPNA SREDSTVA ZOLJE, OSE, MALJUTKE - DOVOLJNO

INŽENJERIJSKA SREDSTVA DOSTATNA (RUDNIK)

EKSPLOZIVNA SREDSTVA DOVOLJNO UPALJAČA I EKSPLOZIVA, CESTE IZBUŠENE

SREDSTVA VEZE ZADOVOLJAVA

SANITET-ORGANIZACIJA/SREDSTVA ORG. DOBRA, LOŠA OPREMA I OBUKA

OBAVJEŠTAJNI RAD VEOMA DOBAR

POLICIJA (aktivna i rezervna, broj, opremljenost i obučenost):

PRIVREDA OPĆINE 70% KAPACITETA RADI

ZALIHE HRANE I GORIVA BRAŠNO, ŠEĆER, ULJE ZA 3 MJESECA
ZALIHE POSTELJINE - PLAHTE 10.000 kom

POLITIČKA SITUACIJA

IZRAZITO DOBRO MAJSTORI ZA ORUĐA I ORUŽJA POSTOJE

IZRAZITO LOŠE LOŠA VEZA SA SUSJEDIMA

NAPOMENE I PRIJEDLOZI VEOMA DOBRA SITUACIJA, VEOMA LAKO I BRZO ODLIČNA, NAJBOLJA OPĆINA UVJERLJIVO

Izviješće o radu na
obrambenim pripremama
u Herceg-Bosni.-

~~MINISTARSTVU OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE~~
~~(Gospodinu ministru Gojku Šušku)~~

U vremenu od 22.02.do 24.02.1992.god.intenzivno se realizira obučavanje ljudstva po općinama,a kritične specijalnosti obučavamo u Grudama (POLK 9K11 "Maljutka") i u postrojbama u Dalmaciji.

Redovno komuniciramo i dogovaramo se sa zapovjednicima HV koji nam pružaju značajnu pomoć u stručnom osposobljavanju ljudi, kao i na pripremi i uređenju teritorije.

U toku 24.02.1992.god.realiziramo je sudejstvo sa postrojbama 156.br HV.

AM/ŽŠ

pukovnik
Ante Mikulić

(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Iz ovih dokumenata se jasno vidi da Republika Hrvatska naoružava i obučava bosanskohercegovačke Hrvate od kojih, naravno, očekuje da će ratovati za njen račun. Izvještaj je očigledno rađen za hrvatski državni vrh, jer sadrži preporuke koje samo on može provesti. Također se pominje i raspodjela naoružanja u kojoj je neko, navodno "zakinut" što znači da je bilo i ranije dotura i raspodjele naoružanja i vojne opreme koju je doturala

Republika Hrvatska. Također u prilozima o situaciji u pojedinim općinama koje je obišla ova delegacija, jasno se vidi koje i kolike su rezerve stvorene za vođenje rata, a radi se o artiljerijskom naoružanju, zalihama hrane, inžinjerijskom obezbjeđenju, protivoklopnom, protivavionskom i lahkom pješadijskom naoružanju, stanju s aktivnim i rezervnim sastavom policije, stepenu obučenosti ljudstva za rukovanje naoružanjem, obavještajnom radu itd. Iz predočenih dokumenata se također vidi da je regularna Hrvatska vojska već u februaru 1992. godine učestvovala u borbama u BiH (156 brigada), a sve je to rađeno uz znanje i rukovođenje ministra odbrane, Gojka Šuška, jer ga o svemu tome svojim izvještajima obavještava pukovnik Ante Mikulić.

I sama Odluka o priznanju Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, koju je Franjo Tuđman navodno potpisao 7.4.1992. godine, i koju su članovi hrvatske vlade često spominjali kao svoj dokaz da su podržavali samostalnost naše zemlje, je, najblaže rečeno, vrlo čudna i ostavlja jako puno prostora za različite interpretacije. Prema tvrdnjama nekih medija u Hrvatskoj, ova Odluka se ne nalazi u državnom Arhivu Republike Hrvatske. Međutim, dr. Miroslav Tuđman, sin Franje Tuđmana, je ovu odluku objavio u Zborniku dokumenata i tvrdi da se ona nalazi u njegovoj privatnoj arhivi. Ono što je on objavio više liči na običnu obavijest ili pismo Franje Tuđmana Aliji Izetbegoviću, nego na zvanični akt priznanja jedne države. Skrivene namjere Franje Tuđmana u pogledu na Bosnu i Hercegovinu mogu se čitati i između redova ovog obavještenja, jer se koristi naziv "Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina®. Pošto su u Predsjedništvu BiH, koje je po zakonu u uslovima rata imalo ulogu Skupštine, odnosno najvišeg zakonodavnog organa vlasti naše zemlje, sjedili i predstavnici HDZ-a BiH, nemoguće je da Tuđman nije znao šta se stvarno događa. Dana 7.4.1992. godine sigurno je bila pripremljena Uredba o promjeni naziva Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina u Republika Bosna i Hercegovina, jer je sutradan, 8.4.1992. godine, ta Uredba na sjednici Predsjedništva BiH i donešena (Službeni list RBiH br: 1/92). U ovoj obavijesti Tuđman Izetbegovića obavještava da će pripadnicima hrvatskog naroda u BiH ponuditi hrvatsko državljanstvo, što je praktično politika svršenog čina, jer se o tom pitanju nije tražilo mišljenje bosanskohercegovačke strane. Dakle, i ovo je samo jedna od bezbroj dvoličnih epizoda Franje Tuđmana u njegovoj agresivnoj politici prema Republici Bosni i Hercegovini.

PREPIS

Gospodin
ALIJA IZETBEGOVIĆ
Predsjednik Predsjedništva
SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE
BOSNE i HERCEGOVINE

Posebna mi je čast izvijestiti Vas da sam u svojstvu Predsjednika Republike Hrvatske, na osnovi članka 94. i 99. Ustava Republike Hrvatske, a u skladu sa zaključkom Sabora Republike Hrvatske od 27. ožujka 1992. i prijedlogom Vlade Republike Hrvatske od 6. travnja 1992. donio

ODLUKU
o priznanju Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine kao suverene i samostalne države

1. Republika Hrvatska kao suverena i samostalna država priznaje samostalnost i suverenost Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine kao zajednicu triju konstitutivnih naroda.
Međunarodno priznanje podrazumijeva jamčenje suverenog prava hrvatskoga naroda kao jednoga od triju konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.
2. Ovim aktom o priznanju ujedno nudimo dvojno državljanstvo pripadnicima hrvatskoga naroda koji to žele, te predlažemo da to pitanje uredimo bilateralnim ugovorom.
3. Predlažem da vlade naših zemalja u što skorije vrijeme povedu razgovore o uspostavi diplomatskih odnosa i svekolike suradnje između Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

U Zagrebu, 7. travnja 1992.

Predsjednik Republike Hrvatske
Dr. Franjo Tuđman[147]

[147] Miroslav Tuđman, Ivan Bilić, "Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995.", Zbornik dokumenata, Zagreb, juli 2005., str. 87.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

GLAVNI STOŽER
Broj: 06-1163/92
Grude 18.09.1992. god.

ZA GOSP ROOSA

Zamolba za dodjelu
oklopnih vozila,

- d o s t a v l j a -

MINISTARSTVO OBRANE RH
n/r general pukovnik Čermak

OS Zagreb (n/r general bojnik Budimir)
122. brigada HV DJakovo

Na temelju ukazane potrebe za opskrbom postrojbi HVO, molimo Vas da nam iz postrojbi HV dodijelite oklopna vozila (dogovor delegacije HVO Tomislavgrad - ministar Šušak), i to po slijedećem:

<u>I OZ ZAGREB (VP DUGO SELO)</u>

- TENK, T-55 kom. - 2
- Oklopni transporter kom. - 2

<u>II - 122 brigada HV DJAKOVO</u>

- BOV kom. - 1

POMOĆNIK ZAPOVJEDNIKA
ZA LOGISTIKU

Ante Jelavić

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

ZA GOSP. ROSA

GLAVNI STOŽER
Broj: 06-2162/92
Grude, 18.09.1992. god.

Zamolba za dodjelu
naoružanja i streljiva,

- d o s t a v l j a -

MINISTARSTVO OBRANE RH
n/r general pukovnik Čermak
ZAPOVJEDNIŠTVO 115. brigada HV
n/r pukovnik Damir Krstičević

Na temelju ukazane potrebe za opskrbom postrojbi HVO, molimo Vas da nam iz 115. brigade HV Imotski (dogovor pukovnik KRstičević - gosp. Jelavić) dodjelite sljedeće naoružanje i streljivo:

- Puška, poluautomatska, 7,62 mm	kom.	- 30
- MIna, 60 mm, trenutna	kom.	- 120
- Mina, 82 mm, trenutna	kom.	- 150

POMOĆNIK ZAPOVJEDNIKA
ZA LOGISTIKU

Ante Jelavić

Kako je rat odmicao, tako su se povećavale i količine naručenog i isporučenog ratnog materijala od strane Ministarstva obrane RH prema HVO-u, što se vidi iz prethodnih i iz sljedećih dokumenata.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

GLAVNI STOŽER HVO
Ur.br. 02-2/1-01-1790/93
IZM Čitluk, 09. 08. 1993.god.

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

MINISTARSTVO OBRANE RH
n/r Predsjednika RH
Ministra obrane RH

Prilog: Zamolba za dodjelu
naoružanja i streljiva.

- d o s t a v l j a -

Temeljem ukazane potrebe u opskrbi postrojbi HVO streljivom mjesec dana ratovanja, a u svezi novonastale situacije, molimo Vas da nam dodjelite slijedeće:

- Puška, 7,62 x 39 "KALAŠNJIKOV"	kom.- 3000	
- Mitraljez, 7,62mm, M - 84	kom.- 20	žurno
- Snajper, 12,7mm	kom.- 20	
- Pult, "FAGOT" 9 P 135 M-2	kom.- 5	
- Minobacač, 60 mm	kom.- 15	
- Minobacač, 60 mm "JURIŠNI"	kom.- 10	
- Minobacač, 82 mm	kom.- 15	
- Minobacač, 120 mm	kom.- 15	
- Metak, 7,62 x 39	kom.- 3.000.000	
- Metak, 7,62 x 51 " NATO"	kom.- 300.000	
- Metak, 7,62 x 54	kom.- 500.000	
- Metak 7,9 mm	kom.- 200.000	
- Metak, 12,7 "BROVING"	kom.- 60.000	žurno
- Metak, 12,7 "DŠK"	kom.- 80.000	žurno
- Metak, 14,5 mm	kom.- 150.000	
- Bomba, ručna, obrambena	kom.- 10.000	
- RB - 100	kom.- 100	

- 2 -

- Bomba, za RB - 100	kom.- 5.000	
- Nastavak, tromblonski	kom.- 100	
- Mina, tromblonska, trenutna	kom.- 6.000	žurno
- Mina, tromblonska, kumulativna	kom.- 2000	
- Mina, RPG - 7	kom.- 1.500	žurno
- Raketa, SPG - 9	kom.- 300	
- Raketa, protuoklopna "FAGOT"	kom.- 50	
- Mina, 6o mm, trenutna	kom.- 8.000	žurno
- Mina, 82 mm, trenutna	kom.- 6.000	žurno
- Mina,12o mm, trenutna	kom.- 5.000	žurno
- Metak, 76 mm "ZIS"	kom.- 1.000	žurno
- Metak, 85 mm	kom.- 300	žurno
- Metak, 88 nn	kom.- 300	žurno
- Metak, 1oo mm, TFG za tenk T-55	kom.- 400	žurno
- Metak, 1oo mm, kum.za tenk T-55	kom.- 150	žurno
- Metak, 1oo mm, za top T - 12	kom.- 150	
- Metak, 1o5 mm, za H - 1o5 m	kom.- 200	žurno
- Metak, 122 mm, za H D - 3o	kom.- 1.000	žurno
- Metak, 13o mm, TFG (s/p)(p/p) za T - 13o	kom.- 1.000	žurno
- Metak, 152 mm, za " NORA"	kom.- 100	žurno
- Metak, 2o3 mm, za H "BERTHA"	kom.- 30	
- Raketa, 122 mm (9 M 22 U) za VBR	kom.- 1.000	žurno
- Raketa, 128 mm za VBR	kom.- 1.000	žurno
- Mina, protupješadijska (nagazna,potezna)	kom.- 5.000	žurno
- Mina, protutenkovska (razna)	kom.- 1.500	
- Napalm bombe za zrakoplov (ultra laki)	kom.- 100	žurno

Sa štovanjem!

NAČELNIK GS HVO

brigadir Žarko Tole

(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO TRGOVINE
-DIREKCIJA ZA REPUBLIČKE
ROBNE REZERVE-
41000 Zagreb, Končareva 5/XVII
telefoni: 336-562, 336-632,
337-912, 337-666
telefax: 336-512
telex: 22-135

KLASA: 01 - sl.
URBROJ:
Zagreb, 09.04.1992.

P R O M E M O R I A

sa sastanka održanog s predstavnicima općina Zapadne Hercegovine dne 08.04.1992.god.

Po nalogu predsjednika Vlade Republike Hrvatske gosp. dr Franje Gregurića boravio sam dana 08.04.1992.god. u općinama Zapadne Hercegovine - nastanjenim hrvatskim pučanstvom - radi ostvarenja nužnog kontakta radi otklanjanja poteškoća (prvenstveno u opskrbi osnovnim životnim namirnicama) nametnutih agresijom bivše JNA na tetitorij Bosne i Hercegovine.

Sastanku su prisustvovali predsjednici općina i najodgovorniji vojni zapovjednici s područja općina Mostar, Čitluk, Posušje, Široki Brijeg, Neum, Kupres, Ljubuški, Grude i Čapljina, a zbog blokade komunikacija nisu uspjeli stići predstavnici općina Travnik, Kreševo, Vitez, Fojnica i dr.

Koordinator sastanka i održane rasprave bio je gosp. Mate Boban, predsjednik Hrvatske zajednice Herceg-Bosne.

Sastanak je održan u prostorijama općina Grude od 10,00 sati do 12,00 sati i u prostorijama općine Imotski od 12,30 do 15,30 sati.

Sastanku su takoder prisustvovali i predstavnici Ministarstva obrane Republike Hrvatske (gosp. Tuđman i gosp. Rebić).

Sastanak u prostorijama općine Grude odvijao se u uvjetima permanentnog avionskog raketiranja i bombardiranja objekata neposredno vezanih uz prostorije i sklonište općine Grude.

Osnovne premise sa održanog sastanka su:

- 2 -

1. na područjima svih općina Zapadne Hercegovine - nastanjenim hrvatskim pučanstvom, na djelu je najgrublja oružana agresija, vrlo snažnog intenziteta, s akcentom djelovanja oklopnih jedinica s tendencijom daljeg eskaliranja agresije, posebno prema području općina Mostara, Kupresa i Čitluka;

2. moral i odlučnost hrvatskog stanovništva u uspješan ishod obrambenih aktivnosti je zadivljujući;

3. u neposrednoj svezi s konstatiranim pod 2. temeljni uvjet uspješnog okončanja ratne agresije očekuje se od Zagreba odnosno Hrvatske. Navedeno očekivanje je i razumljivo iz samog fakta stvari, ali se zasniva i na danim obećanjima od strane najkompetentnijih osoba u Republici Hrvatskoj;

4. s obzirom na ograničene materijalne resurse tog kraja, kao i činjenicu da ni jedna republička institucija u Bosni i Hercegovini ne funkcionira, glavnina zahtjeva i gospodarske i vojne naravi nužno je kanalizirana prema Zagrebu i Republici Hrvatskoj;

5. radi sagledavanja konkretnih potreba, prvenstveno u opskrbi stanovništva osnovnim prehrambenim proizvodima, na području navedenih općina boravi stručni radnik ove Direkcije mr Stipe Bilić, koji će u suradnji s predstavnikom Hrvatske zajednice Herceg-Bosne snimiti stanje radi hitnog postupanja i realizacije mjera za koje se odluči Vlada Republike Hrvatske;

6. s obzirom na uvodno konstatirano, a posebno intenzivnu neprijateljsku aktivnost, sasvim je neproduktivno bilo raspravljati o uvjetima plaćanja pošiljki koje će biti upućene.

Sudionicima sastanka je ukazano na ograničene resurse i mogućnosti Hrvatske s obzirom na trajanje agresije na cijelom teritoriju Republike te potrebu krajnje racionalnosti u postavljenim zahtjevima. Istaknuto je da nosioci pozajmica - kupoprodaje moraju biti poduzeća kao nosioci snabdijevanja za područje pojedinih općina. Plaćanje roba bi se vršilo s odgodom do 60 dana.

7. nesumnjivo da bi poduzeća sa navedenih područja kao i određenih područja općina Bosanske Posavine trebalo izjednačiti u mogućnosti dobijanja roba identično kao i poduzeća Hrvatske u odnosu na kritične robe (ulje, šećer, brašno, deterdženti).

- 3 -

8. iako nisam kompetentan za iznošenje meritornog suda o ukazanim problemima u domeni obrane odnosno konkretnog vođenja obrambenih operacija, a o čemu će narednih dana biti dostavljen izvještaj od strane kompetentnih osoba, više je nego akutno istaknuto pitanje nedostatka obučenog vojničkog kadra, prvenstveno za borbu protiv oklopnih sredstava, a također nedostaje odgovarajući broj zapovjednika viših činova (bojnik - pukovnik).

Naime, svaka borbena operacija koja traje dulje od tri dana zahtijeva daleko bolje pripreme i stručnije kadrove, posebno kad je u pitanju intenzitet borbenih akcija i sredstava kojima agresor nastupa.

Akutan je nedostatak municije svih kalibara, a posebno granata za protuoklopna oružja te potpuni nedostatak granata za VBR tipa "Plamen".

Vjerojatno bi se s bližih prostora gdje se nalaze značajnije koncentracije Hrvatske vojske, trebalo prebaciti jednu ili dvije satnije obučene za protuoklopnu borbu. To je nužno s obzirom na stratešku važnost Kupreskih vrata i visoravni.

9. o iskazanim stavovima organizaciono-političke naravi ne bih opservirao jer će to učiniti kompetentne osobe, ali je nužno ukazati da je jednoglasan stav svih sudionika da Hrvatska iskaže znatno veći angažman u kreiranju i operacionalizaciji temeljnih političkih stavova na krajeve Bosne i Hercegovine nastanjene hrvatskim pučanstvom.

10. također je mišljenje sudionika da bi hrvatska vlada trebala da imenuje kompetentnu osobu u vidu povjerenika ili koordinatora radi što tješnje veze buduće "Vlade Hrvatske zajednice Herceg-Bosne".

Prednje iznijeto su najbitniji naglasci sa održanog sastanka s predstavnicima općina Zapadne Hercegovine.

mr. Ante Vrubisić

Dostaviti:
- predsjedniku Vlade gosp. F.Greguriću,
- potpredsjednicima Vlade,
- ministru obrane, gosp. G.Šušku,
- ministru trgovine, gosp. P.Kristi,
- ministru financija, gosp. J.Martinoviću

Ovaj dokument nazvan "Promemoria" jasno dokazuje kakav je interes Vlade RH, jer se sve radi po njenom nalogu. Po tom nalogu je nastao i ovaj dokument. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Janko Bobetko: SVE MOJE BITKE

ZAPOVJEDNIŠTVO JUŽNOG VOJIŠTA

IZM - Grude
16. travnja 1992. godine

Formiranje IZM
Južnog vojišta

U cilju efikasnijeg zapovjedanja i koordiniranja bojnih aktivnosti Južnog vojišta

Z A P O V J E D A M

1. Od 15.04.1992. godine u Grudama se uspostavlja IZM Južnog vojišta.

2. Odgovorni časnik na IZM u mojoj odsutnosti je pukovnik Milivoj Petković, koji ima sve ovlasti zapovjedanja i koordiniranja bojnih djelovanja.

3. Zapovjednici postrojbi su obvezatni zapovjedništvu na IZM podnositi redovna i izvanredna izvješća.

4. Redovna izvješća podnositi svakodnevno do 20.00 sati sa stanjem u 18.00 sati. Izvanredna izvješća po potrebi. Izvješća dostavljati u pismenoj formi kurirom.

U izvješću dostaviti:

a) Podatke o neprijatelju
- aktivnost neprijatelja
- raspored (posebno OMJ i topništvo)
- dalje namjere

b) Naše snage
- djelovanje u toku dana
- trenutni raspored
- problemi i način rješavanja
- gubici (poginuli, povrijedeni, nestali)

c) Zahtjevi

5. Logistička sredstva bit će koordinirana i usmjeravana sa ovog mjesta po pravcima i prioritetima.

9/9
16.04.1992.

1

ODLUČUJUĆE BITKE DOMOVINSKOG RATA

6. Vršitelj dužnosti logističke potpore Bruno Stojić snimit će stanje u svim skladištima materijalnih sredstava, o čemu mi podnijeti pismeno izviješće.

Na osnovu snimljenog stanja ovo zapovjedništvo izvršit će preraspodjelu sredstava.

Svako protivljenje ovoj zapovijedi podleže disciplinskoj i krivičnoj odgovornosti.

PM/AS

Z A P O V J E D N I K
general zbora
Janko Bobetko

GLAVNI STOŽER HRVATSKE BOSNE
1

Samo jedan od bezbroj dokaza o petljanju državnoh vrha Republike Hrvatske u bosanskohercegovačke prilike je ova Zapovijest najvišeg oficira vojske Republike Hrvatske, generala Zbora Janka Bobetka, o formiranju Isturenog zapovjednog mjesta (IZM) Južnog vojišta u Grudama i postavljanju Milivoja Petkovića kao odgovorne osobe kja „zapovijeda" na IZM-u u odsustvu generala Bobetka.
(Preuzeto: Janko Bobetko, Sve moje bitke, str. 206 i 207.)

Iz predočene dokumentacije se jasno vidi kakva i kolika je bila umiješanost državnog vrha Republike Hrvatske u agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Zanimljiva je struktura i količina naručenog naoružanja jer se traže tenkovi, oklopni transporteri, artiljerijska i druga municija praktično u neograničenim količinama, zapaljive bombe za avione, a u zahtjevima se često poziva na ranije sklopljene dogovore. Nema nikakve sumnje u to da se dobar dio ili čak najvećim dijelom, ovih zahtjeva i realizirao. Iz dokumenta br:1113-01/1-98-02 od 16. aprila 1992. godine kojim VP 1113 Hrvatske vojske traži od ministra odbrane Gojka Šuška da odobri za slanje naoružanja "Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosni jer su to tražili naši sunarodnici". Iz ovog dokumenta se jasno vidi da ovo nije prva pošiljka, da se ona šalje ilegalno kao humanitarna pomoć i da se švercuje u zatvorenim kamionima. Sve ovo se, naravno, šalje uz znanje i odobrenje ministra odbrane RH i bez ikakvog dogovora sa zvaničnim organima vlasti Republike Bosne i Hercegovine.

Zbog svega naprijed navedenog, ideja, a naročito praksa "HZ-HB" u uslovima bjesomučne agresije Srbije i Crne Gore na Republiku Bosnu i Hercegovinu već polovinom 1992. godine postali su ozbiljan politički, formalno-pravni pa i ekonomski problem naše zemlje. Zbog toga je Ustavni sud RBiH 9. jula 1992. godine pokrenuo postupak ocjene ustavnosti i zakonitosti Odluke o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna koju su 18. novembra 1991. godine donijeli "demokratski izabrani predstavnici hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini." U okviru ovog postupka ocijenjeno je kao neustavna i nezakonita ova i još osam odluka koje je do tad donijelo "Predsjedništvo HZ-HB", a radi se o Odluci o izmjeni i dopuni Odluke o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 3. februara 1992. godine, Statutarnoj odluci o privremenom ustroju izvršne i upravne vlasti na prostoru Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 3. jula 1992. godine, Uredbi o organizaciji, radu i djelokrugu sudbene vlasti u slučaju ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti na teritoriji Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 3. jula 1992. godine, Uredbi o oružanim snagama Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 3. jula 1992. godine, Odluci o naknadama plaća i drugim novčanim naknadama pripadnicima oružanih snaga Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 3. jula 1992. godine, Uredbi o preuzimanju u vlasništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna sredstava bivše JNA i SSNO na teritoriji Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 3. jula 1992. godine, Uredbi o oduzimanju i prijelazu u vlasništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna imovine okupatora, od 3. jula 1992. godine i Uredbi o javnim poduzećima u Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna, od 3. jula 1992. godine.

Broj 16 - Strana 450 SLUŽBENI LIST RBiH Petak, 18. septembra 1992.

Prilikom sravnjavanja sa izvornim tekstom utvrđeno je da se u tekstu Uredbe sa zakonskom snagom o carinskoj službi Republike Bosne i Hercegovine, objavljene u "Službenom listu RBiH", broj 12/92 potkrala niže navedena greška, pa se daje

ISPRAVKA

U članu 11. u tački 6) u prvom redu iza riječi "postupak" treba staviti tačku i zarez, a riječi: "i prekršajni postupak po carinskim prekršajima", treba brisati.

Broj 02-011-709/92.
11. septembra 1992.
Sarajevo

Zamjenik generalnog sekretara
Predsjedništva RBiH,
Zdravko Duričić, s. r.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

Ustavni sud Bosne i Hercegovine, na osnovu člana 387. stav 1. tačka 3. Ustava Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i člana 72. tačka 3. Poslovnika Ustavnog suda Bosne i Hercegovine ("Službeni list SRBiH", broj 1/91), na sjednici održanoj 19.3.1992. godine, donio je

ODLUKU

Ukida se odredba člana 5. stav 2. Pravilnika o uslovima i načinu izbora radnika za čijim je radom prestala potreba u Preduzeću "Društveni standard" Bugojno, od 11. 1. 1991. godine.

Ova odluka objaviće se u "Službenom listu SRBiH" i u Preduzeću "Društveni standard" Bugojno na način predviđen za objavljivanje opštih akata.

Obrazloženje

Rješenjem Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, od 26.12.1991. godine, pokrenut je postupak za ocjenjivanje zakonitosti odredbe člana 5. navedenog pravilnika, kojom je utvrđeno da su stručna sprema, uspješnost u radu, odnosno znanje i sposobnosti, socijalne prilike, radni staž i invalidnost i zdravstveno stanje, kao kriteriji za izbor radnika za čijim radom je prestala potreba, eliminatorne prirode i da se primjenjuju po redosljedu kako su navedeni.

Pokretanjem postupka Ustavni sud je izrazio sumnju u zakonitost osporene odredbe zbog toga što se pojedini kriteriji primjenjuju pojedinačno i imaju eliminatoran karakter.

Zakonom o radnim odnosima ("Službeni list SRBiH", broj 20/90) propisano je da se opštim aktom organizacije odnosno poslodavca utvrđuju kriteriji na osnovu kojih se iskazuje prestanak potrebe za radom radnika. Kao kriteriji uzimaju se stručna sprema, znanje i sposobnost, uspješnost u radu, staž osiguranja, invalidnost, zdravstveno stanje, socijalne prilike i drugi kriteriji utvrđeni opštim aktom odnosno kolektivnim ugovorom (član 6. stav 3. i 4.).

S obzirom na navedenu zakonsku odredbu, prilikom utvrđivanja radnika za čijim radom je prestala potreba, moraju se uzeti u obzir svi zakonom propisani kriteriji. Kako svi kriteriji čine jednu cjelinu, to je, po ocjeni Ustavnog suda, u suprotnosti sa zakonom stav 2. osporene odredbe, prema kojem se kriteriji, na osnovu kojih se određuju radnici za čijim radom je prestala potreba, primjenjuju pojedinačno po redoslijedu utvrđeom Pravilnikom i imaju eliminatoran karakter.

Na osnovu izloženog odlučeno je kao u dispozitivu ove odluke.

U broj 155/91
19. marta 1992. godine
Sarajevo

Prava i dužnosti predsjednika
Ustavnog suda RBiH viši sudija
dr Kasim Trnka, s.r.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine, na osnovu člana 387. stav 1. tačka 3. Ustava Republike Bosne i Hercegovine, Amandmana LXXVII tačka 1. na Ustav RBiH i člana 72. tačka 3. Poslovnika Ustavnog suda Bosne i Hercegovine ("Službeni list SRBiH", broj 1/91 i "Službeni list RBiH", broj 8/92), na sjednici održanoj 14. 9. 1992. godine, donio je

ODLUKU

Poništavaju se:

1. Odluka o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koju su 18. 11. 1991. godine donijeli "demokratski izabrani predstavnici Hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini";
2. Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koju je 3. 2. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna;
3. Statutarna odluka o privremenom ustrojstvu izvršne i upravne vlasti na prostoru Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koju je 3. 7. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna;
4. Uredba o organizaciji, radu i djelokrugu sudbene vlasti u slučaju ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti na teritoriji Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koju je 3. 7. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna;
5. Uredba o oružanim snagama Hrvatske zajednice Herceg-Bosna koju je 3. 7. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna;
6. Odluka o naknadama plaća i drugim novčanim naknadama pripadnicima oružanih snaga Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koju je 3. 7. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna;
7. Uredba o preuzimanju u vlasništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna sredstava bivše JNA i SSNO na teritoriji Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koju je 3. 7. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna;
8. Uredba o oduzimanju i prijelazu u vlasništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna imovine okupatora, koju je 3. 7. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna i
9. Uredba o javnim poduzećima u Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna koju je 3. 7. 1992. godine donijelo Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna.

Ova odluka objaviće se u "Službenom listu RBiH" i u službenim glasilima opština koje, prema poništenoj Odluci o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, čine područje te zajednice.

Obrazloženje:

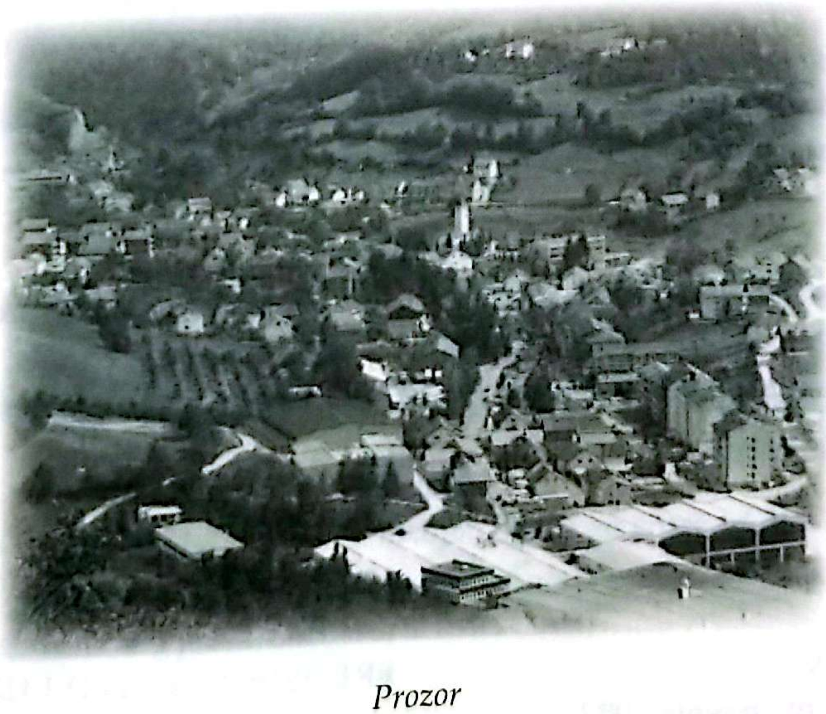
Ustavni sud je po vlastitoj inicijativi 9. 7. 1992. godine, pokrenuo postupak za ocjenjivanje ustavnosti i zakonitosti navedenih opštih akata. Odlukom o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 18. 11. 1991. godine, utvrđeno je da se uspostavlja Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, kao "politička, kulturna, gospodarstvena i područna cjelina", koju čine područja opština: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Kiseljak, Fojnica, Skender Vakuf (Dobratići), Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, GOrnji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, LJubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac, Trebinje (Ravno), (članovi 1. i 2.), da je sjedište Hrvatske zajednice Herceg-Bosna u Mostaru (član 3.); da Zajednici mogu pristupati i druge opštine Bosne i Hercegovine uz saglasnost općina utemeljitelja (član 4.); da će Zajednica štovati demokratski izabranu vladu Republike Bosne i Hercegovine dok postoji državna nezavisnost Bosne i Hercegovine u odnosu na bivšu i svaku buduću Jugoslaviju (član 5.); da će štovati i sve važeće međunarodne akte koji su temelj savremenih civilizacijskih odnosa u društvu (član 6.); da je Vrhovništvo zajednice Predsjedništvo koje čine predstavnici HRvatskog naroda u općinskoj vlasti, prvi po funkciji ili predsjednici općinskih odbora Hrvatske demokratske zajednice; da Predsjedništvo

Odluka Ustavnog suda BiH od 14. septembra 1992. godine, objavljena u Službenom listu RBiH br:16/92, kojom se poništava Odluka o uspostavi "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" i još osam odluka i uredbi koje je ona donijela. Ovakvu odluku je donio i Ustavni sud Republike Hrvatske u vezi s uspostavom "Republike Srpska Krajina".

Proglašavanjem Odluke o osnivanju "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" neustavnom i nezakonitom, kao i drugih odluka koje je do tad donijelo "Predsjedništvo HZ-HB", koje je donio Ustavni sud RBiH, kolovođe i glavešine ovog političkog projekta nisu promijenili ništa u svom radu. Oni jednostavno nisu smatrali da su dužni da poštuju odluke suda, nego su nastavili, intenzivirali i ubrzali svoj zločinački poduhvat rušenja i komadanja Republike Bosne i Hercegovine.

PROZOR

Općina Prozor se nalazi na onom dijelu naše zemlje koji geografski spaja Bosnu sa Hercegovinom u njenom centralnom dijelu, a broj stanovnika koji su u njoj živjeli 1991. godine iznosio je približno 19.760. Na popisu stanovništva koji je proveden te godine oko 62 % stanovnika izjasnili su se kao Hrvati, a 36,5 % kao Muslimani. Općinsko središte je grad Prozor koji je jedino naselje u općini koje ima neke karakteristike gradskog naselja od 3500 stanovnika. Većinu stanovništva, preko 60 %, činili su Bošnjaci.

Prozor

U Odluci o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., općina Prozor je, bez ičijeg znanja i pitanja, navedena kao njen dio. Poslije formiranja Hrvatskog vijeća obrane (HVO) kao oružane sile ove paradržavne tvorevine,

koje je samo formalno bilo nezavisna oružana sila, ali praktično potpuno pod kontrolom Glavnog stožera Hrvatske vojske, ova formacija ratuje za račun Republike Hrvatske, kao jedna divizija njene regularne vojske.

ODLUKA O FORMIRANJU HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE (8. APRIL 1992.)

Na temelju članka 7. Odluke o uspostavi Hrvatske demokratske zajednice Herceg-Bosna, Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna suočeno sa agresijom na prostore Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna i nezaštićenošću hrvatskog naroda, svjesni nemoći legalne vlasti Republike Bosne i Hercegovine, posebno raspada njenog obrambenog sustava, na izvanrednoj sjednici od 08. travnja 1992. godine, donosi

ODLUKU
O FORMIRANJU HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE

Članak 1.

Hrvatsko vijeće obrane uspostavlja se kao vrhovno tijelo obrane hrvatskog naroda u Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna.

Članak 2.

Hrvatsko vijeće obrane brinuti će se o obrani suvereniteta prostora Hrvatske zajednice Herceg-Bosna i o zaštiti hrvatskog naroda, kao i drugih naroda u ovoj zajednici napadnutih od bilo kojeg agresora.

Članak 3.

Ova odluka stupa na snagu odmah.

Broj: 2/92
Mostar, 08. travnja 1992.

PREDSJEDNIK HVO I HZ HB
mr. Mate Boban v.r.

(Izvor: "Narodni list HZ Herceg-Bosna" br. 1, septembar 1992., str. 4.)

**NAREĐENJE O "UKIDANJU"
TERITORIJALNE ODBRANE R BiH
(8. MAJ 1992.)**

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

GLAVNI STOŽER
Pov.broj: 01-33/92
Grude, 08. svibnja 1992.

Po osnovi do sada postignutih sporazuma i ukazanoj potrebi izdaje

Z A P O V J E D

1. Na prostoru HZ HB jedino legalne vojne postrojbe su postrojbe HVO.
2. Sve druge vojne postrojbe su obavezne da na navedenom teritoriju pristupe u jedinstven sistem obrane i priznaju stožer HVO kao glavno zapovjedništvo.
3. Svaki pripadnik navedenih vojnih postrojbi je obavezan da nosi obilježja HVO (grbovnica na kapi i platneno obilježje HVO na rukavu lijeve ruke).

General-bojnik
MP Ante Roso, s.r.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, inv.br. 2-1106)

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ), inv. br. 2-116.)

Odlukom Mate Bobana, općinske vlasti HVO-a zvanično su osnovane u Prozoru 12. augusta 1992. godine, od kad naglo počinju izbijati razne napetosti. Inače, u toj sredini do tada nije bilo nikakvih problema u međunacionalnim i međukonfesionalnim odnosima.

Od augusta do oktobra 1992. godine, povećale su se napetosti izmedu HVO-a i ARBiH-a. Od uspostavljanja vlasti HVO-a naročito su došle do izražaja suprotnosti u pripremama za narednu školsku godinu u pogledu primjene nastavnih planova i programa i upotrebe udžbenika. Pod komandom HVO-a općinske vlasti nastoje organizirati školsku godinu po nastavnim planovima Republike Hrvatske, također nastoje isposlovati prihvatanje udžbenika iz te države. Zabilježena je nagla suspenzija svih zakona i podzakonskih akata Republike Bosne i Hercegovine, preusmjeravanje novčanih tokova i pljačka javne, odnosno privatne imovine. Naglo se muslimanima nameću razni porezi za HVO i ograničava sloboda kretanja postavljanjem kontrolno-propusnih punktova i izdavanjem potvrda za slobodno kretanje isključivo za jednokratnu upotrebu. U ljeto 1992. godine teklo je ubrzano naoružavanje Hrvata u općini Prozor preko raznih švercerskih kanala iz Republike Hrvatske. Historija se ponovila. Po istom scenariju su se Hrvati naoružavali i 1941. godine pod izgovorom da moraju štititi crkve i crkvene obrede koje niko nije napadao.[148]

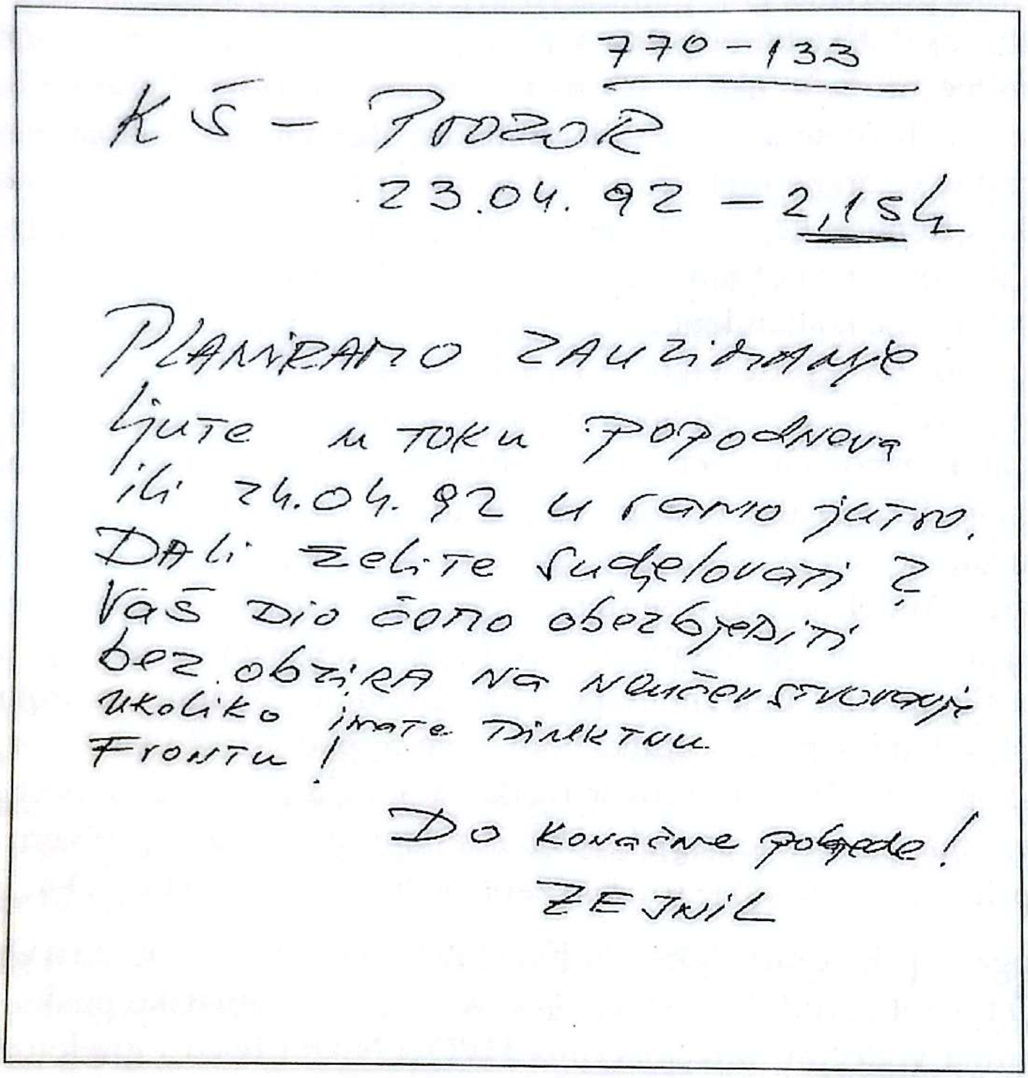
Bošnjaci su se od samog početka opredijelili za zakone Republike Bosne i Hercegovine, posebno ohrabreni međunarodnim priznanjem i prijemom u Organizaciju ujedinjenih naroda, po potpuno istim principima po kojima je put do svoje samostalnosti prešla i Slovenija i Republika Hrvatska. Po tim zakonima jedina legalna oružana sila na teritoriji RBiH bila je Teritorijalna odbrana RBiH. U skladu s tim su predstavnici bošnjačkog naroda od novembra 1991. godine Hrvatima nudili zajedničku borbu "protiv četnika" kao i zajedničku komandu u Štabu teritorijalne odbrane općine Prozor. U niz sastanaka koji su uslijedili u februaru i martu 1992. godine, Hrvati su otvoreno odbili zajedničke odbrambene pripreme i zajedničku komandu izraženu kroz stav sa jednog od zvaničnih sastanaka Kriznog štaba koji je glasio: "Ja ne vjerujem Muslimanu i Musliman nikad neće komandovati!"[149] Ovaj stav koji je iznio gosp. Mile Mijatović naišao je na odobravanje ostalih prisutnih članova HDZ-a, tako da smo u Prozoru u ljeto 1991. godine imali dva štaba i dvije vojne formacije koji su saveznici bili samo formalno, odnosno više su saveznici bili na nekim drugim prostorima, kao što

[148] Namik Čehić, "Prozorski kraj u NOR i revoluciji", Opštinski odbor SUBNOR-a Prozor, Prozor, 1985., str. 36.
[149] Mesud Hero, "Prozor 1992-1995, hronika zločina", Fondacija "Makljen", Prozor, 2003., str. 18.

je Bosanska posavina, gdje politika HDZ još nije u potpunosti razorila svijest o potrebi zajedničke borbe protiv srpskog imperijalizma. Ubrzo su uslijedile i konkretne oružane akcije TO BiH u kojima prozorski HVO nije želio učestvovati. Tako se desilo i sa legitimnom akcijom zauzimanja magacina Teritorijalne odbrane BiH Prozora, Jablanice i Konjica koji su se nalazili u Ljutoj kod Konjica, koju je 24. aprila 1992. godine izvela "Taktička grupa 1" (TG-1) Teritorijalne odbrane BiH koja je također bila smještena u Konjicu. I pored toga što je komandant grupe, Zejnil Delalić, upoznao sa ovom akcijom i tražio sadejstvo prozorskog Kriznog štaba, koji je bio pod potpunom kontrolom HVO-a, ovo je bilo potpuno ignorirano, ali je HVO zato bio vrlo revnosan u raspodjeli plijena, poslije uspješne akcije zauzimanja magacina naoružanja Teritorijalne odbrane pomenute tri općine. Čak je i uslovljavao podjelu zaplijenjenog naoružanja "zelenim svjetlom" zapovjednika HVO-a, gospodina Anđelića. Pošto se dogovor oko podjele nije mogao postići, TO je podijelila oružje na terenu po već formiranim jedinicama.[150] Printani i elektronski mediji, uglavnom pod hrvatskom državnom kontrolom, su obavještavali da se protiv četnika bore samo pripadnici HVO-a. Press služba Općinskog štaba TO BiH Prozor rijetko se mogla probiti u javnost svojim saopštenjima, ali kad je uspjela, obavijestila bi da se na kupreškom frontu bore i pripadnici TO, što je iritiralo zapovjedništvo HOS-a i HVO-a.

Zbog toga su pripadnici HOS-a 26. juna 1992. godine nasilno upali u Općinski štab TO Prozor i otuđili sva sredstva veze i jednu automatsku pušku. Poslije ultimatuma vodećim funkcionerima HVO-a Nikoli Iviću i gradonačelniku Miji Joziću, uz izvinjenje, sva sredstva, osim jedne puške, su vraćena. Tako je u ljeto 1992. godine funkcioniralo hrvatsko-bošnjačko savezništvo.

[150] Mesud Hero, "Prozor 1992-1995, hronika zločina", Fondacija "Makljen", Prozor, 2003., str. 26.

770-133
KŠ - Prozor
23.04.92 - 2,15h

Planiramo zauzimanje
Ljute u toku popodneva
ili 24.04.92 u ranio jutro.
Dali želite sudelovati?
Vaš dio ćemo obezbjediti
bez obzira na neučestvovanje
ukoliko imate direktnu
frontu!

Do konačne pobjede!
ZEJNIL

Faksimil informacije Taktičke grupe 1(TG-1) o namjeri zauzimanja magacina naoružanja Ljuta kod Konjica koji je 23. aprila 1992. godine telefaxom proslijeđen Kriznom štabu u Prozor. Ova informacija je ignorisana, pa je TG-1, bez sadejstva HVO-a iz Prozora, sama zauzela skladište naoružanja TO u Ljutoj kod Konjica. I pored toga, HVO je dobio velike količine naoružanja iz ovog skladišta.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Zvanična zastava, grb, bilo koji zakon ili institucija Republike Bosne i Hercegovine su za HVO strukturu u Prozoru u to vrijeme bili neprihvatljivi, odnosno razlog za izazivanje incidenata. U ovakvim uslovima, krajem juna 1992. godine, formiran je "Koordinacioni odbor za zaštitu interesa muslimanskog naroda" koji je uputio opći poziv svim ljudima, bez obzira na političku, vjersku i nacionalnu pripadnost ili socijalni status, da se uključe u odbranu Bosne i Hercegovine i da u tom smislu daju sve što mogu. Ovaj Odbor dao je veliki doprinos okupljanju bosanskohercegovačkih patriota

u općini Prozor. Oko njega su se okupili Bošnjaci iz grada i sa sela, ljudi različitih zanimanja i socijalnog statusa, te sljedbenici SDA-ove i SDP-ove političke orijentacije. I pored upućenog poziva i široke političke platforme, Hrvati su ostali nezainteresirani za ovu političko-vojnu inicijativu. Oni slijede politiku HDZ-a i jednostranim potezima izazivaju razne konflikte. Tako su 28. augusta 1992. godine Prozor doveli na rub rata otvorenim oružanim napadom na bošnjačke ugostiteljske i druge privredne objekte. Ovaj incident se završio samo ranjavanjem dvojice pripadnika HVO-a i materijalnom štetom na restoranu "Gazela" i još trinaest ugostiteljskih i trgovačkih objekata u vlasništvu Bošnjaka.

Kako se približavala nova školska 1992/93. godina, HDZ je pojačao pritisak da se ona organizira po nastavnim planovima i programima Republike Hrvatske i da se u školama pođu koristiti i udžbenici te države. Ovu inicijativu su Bošnjaci najenergičnije odbili i o tome upoznali javnost putem jednog saopštenja kojeg je izdao Izvršni odbor SDA. I pored toga, općinska vlast, koja je bila potpuno u rukama HDZ-a, je zakazala početak školske godine po hrvatskim nastavnim planovima i programima i sa upotrebom udžbenika iz Republike Hrvatske. Rezultat svega ovoga je bio da se na zakazani početak školske godine odazvalo samo jedno bošnjačko dijete. Učitelji, nastavnici i profesori bošnjačke nacionalnosti također su odbili raditi po tim planovima i programima pa se početak nastave morao odgoditi za neko bolje vrijeme.

Situaciju u cijeloj Hercegovini, naročito na području općina Prozor, Konjic i Jablanica, HVO je komplicirao tvrdnjama da su se organi vlasti RBiH raspali, da čak ni MUP nije u funkciji i da je normalno da svim odbrambenim pripremama rukovodi HVO. Tako je na inicijativu HVO-a Jablanica, 6. oktobra 1992. godine, neposredno pred napad na Prozor, održan sastanak Ratnog predsjedništva općine sa zapovjednikom HVO, Operativne zone Tomislavgrad, generalom Željkom Šiljegom. Iako je bilo puno problema koje je trebalo rješavati na općinskom nivou, HVO na sastanak nije spremio zapovjednika brigade "Herceg Stjepan", koja je pokrivala teren općine Jablanica. U to vrijeme događali su se razni napadi na kontrolne punktove Armije BiH, kao i ključne infrastrukturne objekte (napad na most kod Aleksinog hana), koje nije imao ko izvoditi nego HVO, što je bila javna tajna. Međutim, HVO se odlučio da na pomenutom sastanku otvara sasvim druge teme, osporavajući svaku nadležnost Štabu vrhovne komande oružanih snaga BiH da komanduje oružanim snagama na području Konjica, Jablanice i Prozora, odnosno zahtijevajući prepotčinjavanje TO BiH svojoj komandi. Iz

ovog zapisnika se vidi da zapovjednik HVO-a prejudicira političko rješenje i tvrdi da će "Međunarodna zajednica" prihvatiti tri nacionalne jedinice koje će biti formirane silom, što je apsurd, ali bi bio i presedan.

Republika Bosna i Hercegovina
OOPŠTINA JABLANICA
ŠTAB ORUŽANIH SNAGA
J A B L A N I C A
Broj: 01/42o-1/92
Jablanica,o7.1o.1992.godine

VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Vanredna informacija,
dostavlja.-

ŠTABU VRHOVNE KOMANDE OS R BiH
KOMANDANTU TG-1- KONJIC
KOMANDANTU TG-2 -IGMAN

Dana 06.1o.1992.godine održan je zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Jablanica sa komandom HVO- Tomislav grad. Sastanak je održan na inicijativu HVO za Jablanicu koji je zakazan sa komandom brigade "Herceg Stjepan" a ne sa komandom HVO iz Tomislav grada.
Zašto je došlo do ove promjene nije nam poznato.
Cilj zakazanog sastanka bio je unapredjenje saradnje HVO Jablanica sa štabom OS Jablanica i rješenje nekih problema oko statusa i položaja HVO na teritoriji oppštine Jablanica.
Uvodno izlaganje na zajedničkoj sjednici podnio je komandant OS Jabkanice koji je iznio stavove i platformu na kojima je jedino moguća zajednička saradnja i angažovanje obe vojne komponente protiv zajedničkog neprijatelja- četnika.
Osnov izlaganja komandanta OS Jablanice je platforma Predsjedniuštva Republike Bosne i Hercegovine i Štaba Vrhovne komande Republike BiH da se saradnja i zajedničko angažovanje u borbenim dejstvima prihvata sa svim subjektima koji priznaju Suverenu i nedjeljivu Republiku BiH državu ravnopravnih naroda i koji priznaju Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine kao Vrhovnu komandu svih Oružanih snaga na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine.
U izlaganju su izneseni i svi drugi poznati stavovi Vrhovne komande OS Republike Bosne i Hercegovine kao i naši stavovi i opredjeljenja da OS Jablanice čine sastavni dio Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine i da Vrhovna komanda OS Republike Bosne i Hercegovine ima isključivu nadležnost komandovanja i upotrebe jedinica Oružanih snaga Jablanice kao i TG-1 privremeno formirana formacija za

- 2 -

izvršenje konkretnih borbenih zadataka na deblokadi Sarajeva.

2. Zapovjednik Operativne zone HVO- pukovnik Željko Šiljeg u svom izlaganju izložio je slijedeće:

- " Da je zapovjednik Operativne zone u koju ulaze područja Tomislav grad-Posušje-Prozora- Jablanice i Konjica i da zona u svom sastavu ima tri brigade a brigada "Herceg Stjepan" pokriva područje Jablanica-Prozora i Konjica. Operativna zona je potčinjena Glavnom stožeru HVO- Herceg Bosne.

- " Pošto na području Operativne zone (Tomislav grad) nema većih jedinica od brigade ustvrdio je da je normalno i vojnički opravdano da sve jedinice na području Operativne zone moraju biti vojnički podčinjene komandama brigada HVO"

- " Naveo je da isključivo izvršava naredjenja Glavnog stožera HVO- Herceg Bosne i da Štab Vrhovne komande OS Republike Bosne i Hercegovine nema prava direktnog naredjivanja već samo preko Glavnog stožera HVO- za Herceg Bosnu".

- " Na teritoriji opštine Jablanica u okviru logistike tražiô je izdvajanje posebnih sredstava"

- " Formiranje zajedničkih punktova i obezbjedjenje prostorija za Vojnu policiju HVO Jablanica",

- Pored ovih zahtjeva u svbom izlaganju je iznio i tvrdnju da će MZ formirati nacionalne jedinice- teritorije na principu koje koliko nasilno osvojio i to mu pripada"

- "Republički MUP kao i drugi Republički organi po izlaganju gospoš dina zapovjednika raspali su se prije rata i praktično više ne postoje."

Iz izlaganja i stavova koje je izložio zapovjednik Opprativne zone Tomisalv grad jasno se može vidjeti i zaključiti da je Republika Bosna i Hercegovina u nekim krugovima ustaške i četničke politike podijeljena i prodata i zamišljena bez muslimanskog naroda i da se

teritorija Herceg Bosne mora stvoriti ako ne političkim ili ekonomskim sredstvima tada upotrebom sile, znači oružanim putem.

Ova tvrdnja je već potvrdjena i dokazana oružanim napadima na naše punktove i otvorena saradnja sa četnicima- strankom SDS koju HVO ilegalno naoružava planira oružane napade na naše Oružane snage.

Prijedlog pretpostavljenoj komandi:

- Da se na osnovu svih prikupljenih informacija o incidentima koje izazivaju postrojbe HVO postavi upiit i zahtjev Predsjedništvu i Štabu Vrhovne komande OS Republike BiH da se zvanično izda saopštenje, zauzme stav i dostavi svim jedinicama Oružanih snaga BiH.

- Da se preko odgovarajućih državnih organa obavjesti Medjunarodna zajednica i upozori Republika Hrvatska koje i kakve sve posljedice može izazvati ovakva politika HVO,

- Da se što prije izda informacija i objavi platforma sa kojih pozicija zvanična delegacija Republike Bosne i Hercegovine pregovara u Ženevi oko teritorijalne podjele na odredjene Regije Republike Bosne i Hercegovine.

Radjeno u dva primjerka i dostavljeno:

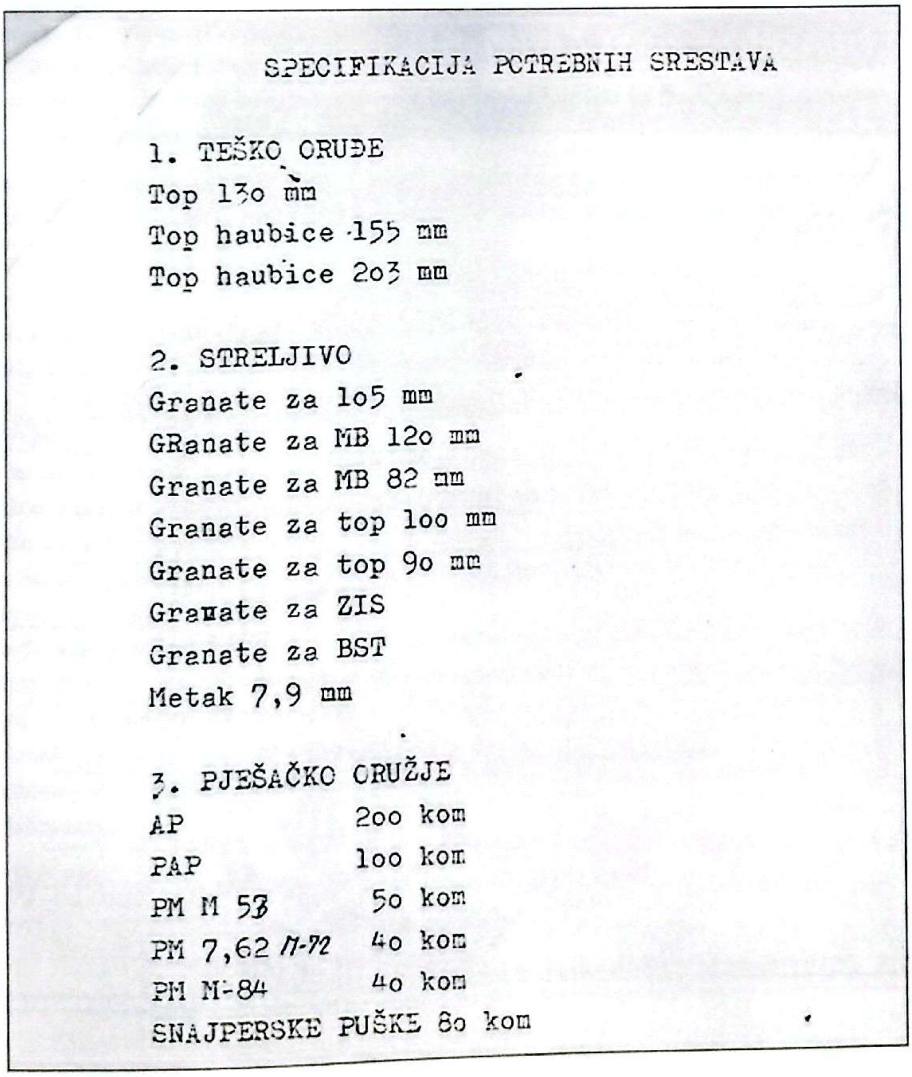
1. Komandantu TG-1, Konjic,
2. A/A Štaba OS Jablanica.

KOMANDANT,
Salko Zerem

Vanredna informacija Salke Zerema, komandanta Štaba oružanih snaga Jablanica koju dostavlja Štabu vrhovne komande oružanih snaga BiH, komandantu TG1 – Konjic i komandantu TG2 – Igman, u kojoj ih obavještava (7.10. 1992. godine) da je na dan prije održanom sastanku sa brigadom HVO "Herceg Stjepan" (umjesto HVO Tomislavgrad) i Ratnog predsjedništva skupštine opštine Jablanica u Jablanici, zatraženo da se jedinice Armije BiH na ovom području potčine komandi HVO-a. Bio je to dio scenarija užurbane pripreme HVO-a za napad na Prozor.

Analiza situacije u Prozoru sa ove vremenske distance, još kad se u obzir uzmu dokumenti koji su se u javnosti pojavili poslije rata, naročito oni koji govore o dogovorima o podjeli BiH pod pokroviteljstvom "međunarodne zajednice", zatim između Tuđmana i Miloševića i Karadžića sa Bobanom, jasno ukazuju na koordiniranost provokacija na terenu i izazivanje rata na potezu Prozor - Gornji Vakuf - Novi Travnik. Na ovom, za politiku i praksu Republike Hrvatske strateški izuzetno važnom pravcu, jer se njim spajaju

"hrvatske enklave u srednjoj Bosni" sa Hercegovinom koja je većim dijelom već stavljena pod kontrolu HVO-a, došlo je do sukobljavanja i u Novom Travniku krajem oktobra 1992. godine. Posljedica tih sukoba u Prozoru se osjetila kroz isticanje zastave Republike Hrvatske na zgradi policijske stanice. Odmah poslije toga došlo je do reakcije policajaca bošnjačke nacionalnosti koji su na istu zgradu postavili i zastavu Republike BiH. Hrvati su skinuli ovu zastavu i zabranili Bošnjacima, koji su radili u policiji, ulazak u zgradu! U okviru priprema za napad na Prozor, početkom oktobra, izvršena je i prilično velika nabavka naoružanja i vojne opreme, što se može dokazati specifikacijama HVO brigade "Rama" iz Prozora u vrijeme kad je front prema Kupresu već duže vremena bio potpuno miran.

SPECIFIKACIJA POTREBNIH SRESTAVA

1. TEŠKO ORUĐE
Top 130 mm
Top haubice 155 mm
Top haubice 203 mm

2. STRELJIVO
Granate za 105 mm
GRanate za MB 120 mm
Granate za MB 82 mm
Granate za top 100 mm
Granate za top 90 mm
Granate za ZIS
Granate za BST
Metak 7,9 mm

3. PJEŠAČKO ORUŽJE
AP 200 kom
PAP 100 kom
PM M 53 50 kom
PM 7,62 M-72 40 kom
PM M-84 40 kom
SNAJPERSKE PUŠKE 80 kom

Ovlaštenje za nabavku naoružanja sa specifikacijom naoružanja koje se naručuje za brigadu "Rama" od 07. oktobra 1992. godine i koje je proslijeđeno Bruni Stojiću. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

OPĆINA RAMA-PROZOR
BRIGADA "RAMA"
Datum, o7.1o.92.
Broj 101-373/92.

O V L A Š Ć E N J E

Kojim se ovlašćuje ispred zapovjedništva Brigade "RAMA" gospoda:

1. Mijo Jozić predsjednik HVC-a
2. Jozo Nevistić načelnik opskrbne službe
3. Jozo Beljo pomoćnik zapovjednika Brigade za logistiku

Da mogu u ime zapovjedništva Brigade vršiti nabavku i ugovaranje srestava po specifikaciji.

Ovlašćenje se izdaje kao dokaz identiteta gore spomenute gospode.

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE – OPĆINSKI STOŽER PROZOR 23

...VJEDNIK BRIGADE
...vanjić

(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

10

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ŠTAB VRHOVNE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA
Obavještajna uprava
S A R A J E V O

VOJNA TAJNA
Strogo povjerljivo

Str.pov.br: 02/341-65
Sarajevo, 30.10.1992.godine

MINISTARSTVO ODBRANE
ARMIJA BIH
STR.POV. Broj 02/1513-93
Datum, 30.10 1992 god.
S A R A J E V O

I N F O R M A C I J A

Neka saznanja iz
zeničke regije.-

Operativnim radom došli smo do saznanja da se odnosi na relaciji HVO - pripadnici Armije BiH nisu bitno popravili i pored prestanka otvorenih oružanih sukoba. Na djelu je potpuna polarizacija i dioba. U mnogo čemu se ponavlja scenario iz vremena kada se SDS pripremala za rat protiv RBiH.
Stanice javne bezbjednosti se dijele na nacionalnoj osnovi, a u nekim mjestima snage HVO te stanice proglašavaju svojim. Za očekivati je vrlo brzo i formiranje drugih organa vlasti tzv. HZ Herceg Bosne.

Sve više se javlja nepovjerenje i medju gradjanima na nacionalnoj osnovi, što je posebno izraženo u seoskim sredinama (u okolini Viteza, N.Travnika, Travnika i Zenice).

Ima indicija da su snage HVO pod vidom slanja pomoći Jajcu ojačali svoje snage u Bugojnu i G. Vakufu, a vjerovatno i u drugim mjestima srednje Bosne.
Predlažemo da se naše snage u pomenutim mjestima dovedu u najviši stepen b/g i da se pažljivo prate aktivnosti snaga HVO, kako ne bismo doživjeli veće iznenadjenje.
Ne bismo se smjeli zavaravati raznim dogovorima sa HVO koji su u toku.
Poslije prodora četničkih snaga u grad Jajce, za očekivati je da će težište daljih dejstava usmjeriti na pravcu s.Bjelajci - s.Bareyo - s. Bešpelj sa ciljem zauzimanja HE "Jajce I i II", a zatim da ispolji jača ofanzivna b/d na pravcu Turbeta i Bugojna.
Provjereni obavještajni podaci ukazuju, da je agresor grupisao jače snage u rejonu Teslića. Sa istim snagama vrši pregrupisavanje na pravcu ka N.Šeheru, a cilj je vjerovatno da ove snage [illegible] snagama u širem rejonu Maglaja.
To znači da se agresor prip[illegible]čujući napad na Maglaj.
Pratićemo dalji razvoj odnosa sa snagama HVO i blagovremeno ćemo vas izvještavati.

NAČELNIKA
OBAVJEŠTAJNE UPRAVE
Fuad Čulić

Dostavljeno:
-NŠVK OSRBIH
-Arhivi

Informacija Obavještajne uprave ŠVK ARBiH za internu upotrebu iz koje se vidi koliko su se pogoršali odnosi između HVO-a i ARBiH poslije napada na Prozor. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Od ponedjeljka 19. oktobra 1992. godine u naseljima naseljenim hrvatskim stanovništvom, počelo je gomilanje pripadnika HV i HVO, naročito u naseljima Rumboci, Mluša i Orašac. Prema podacima obavještajnog oficira Općinskog Štaba TO Prozor, u selo Orašac je stigla kolona od dvanaest tenkova Hrvatske vojske. Na magistralnom putu M-17 na mjestu gdje se skreće za istočni dio općine, postavljen je punkt od pripadnika hrvatskih oružanih snaga bez oznaka kojim je grad Prozor stavljen u potpuno vojno okruženje. U sjevernom dijelu grada, u i oko, UNIS-ove fabrike pogonsko-kočionih sistema za bicikla, dovezena su dva tenka, jedan oklopni transporter i 200 pripadnika HVO-a. Sve ovo je ukazivalo na to da se sprema napad na grad! U toku operacije u borbu su uvedene nove snage HVO-a sa strane. Tako je u izvještaju VOS-a za dan 24. oktobar 1992. godine zabilježena sljedeća informacija: "Iz Tomislavgrada za pomoć Prozoru upućeno 136 ljudi s tri MB 82 mm i dva LRL-a."[151]

NAPAD NA PROZOR I POČETAK RATA IZMEĐU REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Zbog nastale situacije oko blokade grada Prozora, bošnjački predstavnici su zatražili hitnu sjednicu Ratnog predsjedništva koja je zakazana za četvrtak 22. oktobra 1992. godine, ali je HVO iz nekih razloga odgodio za sljedeći dan. Na ovom sastanku su bili najodgovorniji funkcioneri i hrvatskog i bošnjačkog naroda, osim predsjednika SDA, Ahme Hujdura, koji je bio odsutan zbog bolesti.[152] Bošnjački predstavnici, svjesni općeg položaja Republike Bosne i Hercegovine i bošnjačkog naroda, izloženi već jednoj genocidnoj agresiji srpskog agresora, nisu imali nikakvih iluzija da je potrebno održati mir sa Republikom Hrvatskom i hrvatskim narodom u Bosni i Hercegovini pod svaku cijenu, pa su na sastanku iznijeli konkretne stavove i prijedloge za rješavanje problema, a to su:

- Mi želimo miran i zajednički život Muslimana i Hrvata,
- Ne želimo da se na naše područje prenose sukobi iz drugih sredina,
- Ne želimo prejudicirati odluke legalnih predstavnika o ustavnom uređenju države,

[151] Riječ je o minobacačima kalibra 82 mm i dva lahka raketna lansera, ali nije naveden kalibar. Obično se radilo o kalibrima od 107 ili 128 mm. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

[152] Ovaj sastanak poslije kojeg je počeo napad na Prozor, detaljno je opisan u već pomenutom radu Mesuda Here, str. 35., 36. i 37.

- Mi ćemo provoditi zakone Republike Bosne i Hercegovine,

Gore spomenuta pitanja nastojati što prije riješiti, a naročito problem Stanice javne bezbjednosti, pitanje isticanja zvaničnih državnih obilježja, svih vidova komunikacija, problem izdavanja potvrda za slobodno kretanje, pitanje odnosa između Armije BiH i HVO-a, itd.

Pojedini članovi hrvatske delegacije su vrlo provokativno isticali kako su oni prvi organizirali odbranu, kako su uložili dosta truda i novca da naoružaju i opreme pripadnike Armije BiH. Zapovjednik HVO brigade "Rama", Ilija Franjić, je čak ustvrdio da se Armija BiH ukopala oko Prozora i cijevi teških oruđa, kojih uopće nije imala, okrenula prema HVO-u. Ultimativno je zatražio da se odmah iz Prozora na front prema Kupresu uputi 120 pripadnika Armije BiH. Čak je počeo toliko vikati da je njegov istup shvaćen kao grub verbalni napad na cijelu bošnjačku delegaciju. U jednom trenutku je skočio sa stolice na kojoj je sjedio, bacio iza sebe i napustio sastanak! I pored ovog incidenta sastanak je nastavljen bez neodgovornog i grubog zapovjednika. Hrvatska delegacija je preko predsjednika HDZ-a, Ilije Petrovića, u nastavku sastanka, iznijela samo jedan zahtjev, a to je da "Muslimani prihvate ustroj Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", što nije prihvaćeno jer se to potpuno kosilo sa stavom da je Prozor teritorijalno u Bosni i Hercegovini, međunarodno priznatoj državi i da na ovoj teritoriji vrijede zakoni RBiH. Prihvatanje ovog zahtjeva značilo bi izdati svoju domovinu. I pored toga, u nastavku se došlo do sljedećeg dogovora:

- Da se rasformiraju svi novonastali punktovi,
- Da se svi pripadnici HVO i HV koji su došli sa strane povuku iz Prozora,
- Da vojna policija Armije BiH i HVO-a nastavi zajednički rad na punktovima,
- Da Armija BiH uputi 120 pripadnika na liniju prema Kupresu.

Poslije ovog dogovorena je pauza od 15 minuta da se dogovoreni zaključci napišu i potpišu. Za vrijeme ove pauze, član hrvatske delegacije Ilija Petrović je prišao članovima bošnjačke delegacije i na vrlo grub način i uz psovke saopćio: "Dok mi s vama pregovaramo, vi nam ubijate ljude", spočitavajući da se desilo neko ubistvo nekog pripadnika HVO-a u ili u blizini sela Here. Tad su se svi članovi hrvatske delegacije udaljili s mjesta sastanka.

Radio vezom iz Štaba Armije BiH, koji se nalazio u neposrednoj blizini provjereno je i utvrđeno da se tamo nije desilo nikakvo ubistvo, odnosno nije se desio ni bilo kakav drugi incident. Kasnije se ispostavilo

da je hrvatskoj delegaciji trebao povod za ratnu operaciju koju je trebalo početi, pa su iskoristili sasvim drugi incident koji se desio na Crnom vrhu, na području općine Gornji Vakuf, kada je stradao pripadnik HVO-a Ivan Zadro. Naravno da se čak ni namjerno ubistvo jedne osobe ne može uzeti za razlog otpočinjanja cijelog rata, a pogotovo u ovakvim okolnostima kad se i ne provjerava šta, kako i gdje se to desilo! Postoji još jedan krunski dokaz da je napad ranije planiran i pripremljen. Od početka blokade Prozora, 19. oktobra 1992. godine, HVO je iz pravca Posušja prema Prozoru, naglo i bez ikakve najave, obustavio sav promet civilnih vozila koja su transportovala humanitarnu pomoć i komercijalne robe prema srednjoj Bosni i tuzlanskom regionu. U vezi s ovim problemom, policijska stanica u Jablanici je konstatirala sljedeće: "...O problemima nastalim zbog obustavljanja saobraćaja od strane HVO raspravljalo se i na sjednici Skupštine općine 22. oktobra. Više stotina vozila sa humanitarnom pomoći bilo je zaustavljeno na punktu HVO kod Blidinjskog jezera, prema Tomislavgradu i Posušju. Došla je informacija da se radi samo o vozilima koja su vozili Bošnjaci. ...Lično su se uvjerili u stanje na putu Blidinje-Duvno, bila je kilometarska kolona vozila..."[153]

Desetak minuta nakon odlaska hrvatske delegacije u 15 sati i 25 minuta, započeo je žestok artiljerijski napad HV i HVO-a na najnaseljenije dijelove Prozora u kojima su uglavnom bili naseljeni Bošnjaci.

Iz svega se može zaključiti samo jedan zaključak: Pravi razlog zašto su HV i HVO napali Prozor leži u činjenici da Bošnjaci na ovom sastanku nisu prihvatili ustroj "HZ HB", odnosno kapitulaciju Republike BiH. Budući da je "Glavni stožer HVO-a" još 8. maja 1992. godine izdao "Zapovjed" br: 01-33/92 koja počinje prvim stavom:

- "Na prostoru HZ HB jedino legalne vojne postrojbe su postrojbe HVO.
- Sve druge vojne postrojbe su obavezne da na navedenom teritoriju pristupe u jedinstven sistem obrane i priznaju stožer Svaki pripadnik navedenih vojnih postrojbi je obavezan da nosi obilježja HVO (grbovnica na kapi i platneno obilježje HVO na rukavu lijeve ruke)...
- Ovom zapovijedi se stavljaju van snage sve zapovijedi TO i ista se na ovim prostorima smatra nelegalnom..."

[153] Emin Zebić, Stanica javne bezbjednosti Jablanica u ratu 1992.-1994. – hronologija važnijih događaja, str.17. Na ovom mjestu načelnik tvrdi da su se na terenu on lično i njegov zamjenik Stojan Livaja uvjerili u stanje stvari i da su išli u Tomislavgrad tražiti komandanta operativne zone SZ Hercegovina, Željka Šiljega, ali da do njega nisu mogli doći. U gradu je tada vladala neuobičajena atmosfera i užurbanost. Tu užurbanost i atmosferu su shvatili tek po povratku u Jablanicu "i čuli da je HVO napao na Prozor."

Očito je da je prozorski HVO dobio nalog da naređenje provede u život. Veoma je važno tačno objasniti sve okolnosti pod kojima je na tlu Bosne i Hercegovine započeo još jedan tragičan i nesretan rat. Sutradan u popodnevnim satima HV i HVO su preuzele kontrolu nad gradom. Započelo je bjesomučno uništavanje bošnjačkih kuća bez ikakve vojne potrebe. Veliki broj kuća je opljačkan i spaljen, a ubijeno je 11 civila.[154]

Bojovnik HVO-a s oznakama njemačkog fašističkog oficira u centru Prozora u blizini policijske stanice 24. oktobra 1992. godine pozira novinaru zagrebačkog "Nacionala", objavljeno u izdanju od 26. februara 2001. godine.

Pored ovih žrtava bilo je više lakše i teže ranjenih od kojih je teži ranjenik Hadžo Karahodžić, poznati privrednik iz Prozora, kasnije preminuo u bolnici u Splitu. Pored historijskih izvora o velikoj pljački i uništavanju imovine probosanske provenijencije, ovi događaji su ostali zabilježeni i u hrvatskim izvorima.[155]

[154] Tom prilikom su smrtno stradali sljedeći civili: 1. Emrić (Mule) Muharem, rođen 1922. g. u Prozoru, 2. Grcić (Mehe) Selma, rođena 1969. u Odžaku u Posavini (Spahe) Fazlo, rođen 1953. u Prozoru, 3. Grcić (Osmana) Fatima, rođena 1955. u Lugu kod Prozora, 4. Hodžić (Osmana) Ema, rođena 1955. u Orašcu kod Prozora, 5. Omanović (Ibre) Dervo, rođen 1920. u Prozoru, 6. Kovačević (Smaje) Huso, rođen 1952. u Krančićima kod Prozora, 7. Petrović (Živojina) Savo, rođen 1944. u Srbiji, 8. Plavuškić (Salema) Safa, rođena 1935. u Krančićima kod Prozora, 9. Polić Salem, rođen 1936. u Prozoru, 10. Topalović i 11. Zukanović (Osmana) Omer, rođen 1935. u Prozoru.

[155] U izvještaju VOS-a (Hrvatska obavjesna služba) za dan 25. oktobar 1992. godine stoji sljedeće: "Oko 30 ljudi iz Livna i Tomislavgrada pljačkalo po Prozoru i hrvatske kuće oko 30 auta je odvezeno od osobnih do autobusa, postoje jake indicije da je po blagoslovu zapovjednika 2. bojne VP Zdenka Andabaka." (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Zgarište u selu Škrobućani u kojem su spaljene sve bošnjačke kuće i pomoćni objekti.

Spaaljene kuće Fuada Dizdarevića i Ibre Dagude u Prozoru.

Minirana kuća i restoran Rasima Pilava na Crnom Mostu kod Gračanice.

Spaljeno selo Klek u kojem je 17.4.1993. godine počinjen zločin nad civilnim stanovništvom.

Duge: Ruševine u donjem i gornjem dijelu sela.

OVO H I T N O PROSLIJEDITE KAKO ZNATE I UMIJETE DO JABLANICE!!!

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
GLAVNI STAB ORUZANIH SNAGA
S A R A J E V O

H I T N O!!

KOMANDANTU OPSTINSKOG STABA OS
J A B L A N I C A

Napadi snaga HVO na Prozor vrse se cijelog dana uz ogromna razaranja i ljudske zrtve. Situacija je veoma dramaticna i zahtjeva nasu brzu intervenciju. U vezi s tim i sami ste morali ocjeniti znacaj upucivanja pomoci kako bi se sprijecio pad Prozora.
Naprotiv, vi se upustate u iznalazenje razloga kako bi opravdali vasu kolebljivost i neodlucnost da ne izvrsite naredjenje, i donosite samovoljno odluku da se jedinica ne uputi u Prozor, cime ste preuzeli i licnu odgovornost za eventualni pad Prozora.
U vezi prednjeg,

NAREDJUJEM

Odmah i bez odlaganja, uputite pomoc ugrozenom Prozoru, snagama koje vam stoje na raspolaganju. Prozor ne smije pasti.
O izvrsenom zadatku izvjestite ovaj stab.

N A C E L N I K
STABA VRHOVNE KOMANDE OS RBiH
SEFER HALILOVIC

PRVA MOSTARSKA BRIGADA - CENTAR VEZE
WWW.TXT

Naređenje načelnika Štaba vrhovne komande OS BiH, Sefera Halilovića, da se susjedne jedinice oružanih snaga BiH uključe u borbe za Prozor.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

C"

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
GLAVNI ŠTAB VK OS R BiH
IKM Konjic
25.1o.1992.godine u o1,oo časova

VOJNA TAJNA
strogo povjerljivo

Smena komandanta
OpŠO Jablanica

Zbog opstrukcije naredjenja zamenika NGŠVK R BiH o upućivanja jedinica OpŠO Jablanica u pomoć opštinskom štabu odbrane Prozor, a na osnovu usmenog zahteva Načelnika GŠ VK OS RBiH,

N A R E DJ U J E M :

1. Smenjuje se sadašnji komandant opštinskog štaba odbrane Jablanice gospodin Sako Zerem jer nije sproveo Naredjenje op br.1 zamenika NGŠVK OS RBiH o upućivanju dela jedinica OpŠO Jablanice u pomoć opštinskom štabu odbrane Prozor i što je opravdanje za neizvršenje naredjenja vezao za naredjenje NŠ VK da "se novim aktivnostima ne doprinosi proširenju sukoba". Dosadašnjeg komandanta rasporediti na odgovarajuću dužnost u opštinskom štabu odbrane Jablanice.

2. Ratno predsedništvo opštine Jablanica predložiće GŠ VK OS RBiH imena lica sa potrebnim podacima (za najmanje dva lica)za postavljanje na dužnost.
Predlog dostaviti 25.1o.1992.godine do 18,oo časova.
U predlaganju kandidata voditi računa da to budu lica koja imaju ugled u opštini Konjic,da su patriotski opredeljeni i da su spremni zaštiti Muslimanski narod od genocida koji se nad njim sada vrši u Prozoru,i moguć i u drugim delovima Severne Hercegovine.

DJ/MB

Zamenik NŠ VK OS
Jovan Divjak
[signature]

Naredba o smjeni komandanta OpŠTO Jablanica, Salke Zerema, zbog odbijanja da uputi pomoć Prozoru.

Jovan Divjak

Po ulasku u Prozor, snage HV i HVO su po gradu i njegovoj bližoj okolini pristupile protupravnom lišavanju slobode praktično svih Bošnjaka do kojih su mogli doći, koje su deportovale u prve koncentracione logore koji su otvoreni u "Herceg-Bosni" za Bošnjake. Najveći broj njih je deportovan u zgradu osnovne škole u selu Ripci, desetak kilometara zapadno od Prozora, ali i u druge veće objekte na području gornje Rame. Tamo su zadržavani od nekoliko dana do nekoliko sedmica, od kojih su agenti SIS-a nastojali dobiti izjave da su, ustvari prozorski Bošnjaci krivi za "sukob", jer su navodno planirali napasti HVO po planu "BETA". Ogromna većina zatvorenika o ovom planu nije znala ništa, ali se iz samog dokumenta jasno vidi da Općinski štab TO Prozor planira ovakvu odbranu samo u slučaju krajnje nužde zbog vrlo agresivnog ponašanja lokalnog HVO-a u proljeće i ljeto 1992. godine. I po ovom planu osnovna varijanta u odbrani teritorije općine Prozor je u sadejstvu sa HVO-om što se vidi i iz samog plana kojeg ovom prilikom objavljujemo.

Famozni plan "BETA" od 1. juna 1992. godine iz kojeg se jasno vidi da je osnovni plan "ELIF"po kojem TO Prozor po planu "ALFA" zajedno sa HVO-om brani Općinu, a da je plan "BETA" rezervni plan koji se primjenjuje u slučaju napada HVO-a. Dokument kakav je ovaj teško se može uopće nazvati planom! Međutim, ova procjena se, nažalost, pokazala tačnom. "Plan" sadrži još samo lokacije na kojima se u slučaju opće mobilizacije okupljaju jedinice bez ikakvih konkretnih zadataka.

101/II

Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINA PROZOR
Štab Teritorijalne odbrane

Broj: 1-ol-1/92 — -STROGO POV-
Prozor, ol.06.1992.godine

Na osnovu Plana rada, kao i na osnovu raspoloživih MTS-a, popunjenosti formacija te formiranih jedinica, a u vezi sa procjenom političko-bezbjedonosne situacije na području opštine Prozor i u Republici, Štab TO Prozor, d o n o s i slijedeći

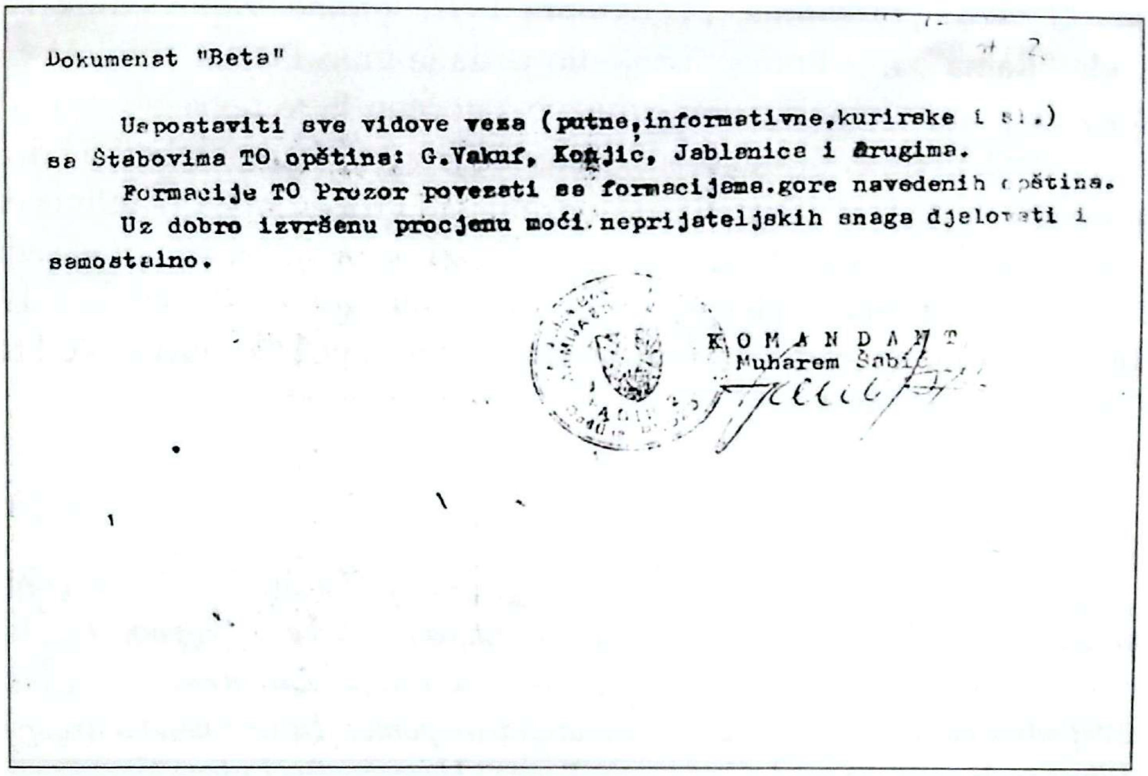
P L A N
ODBRANE OPŠTINE PROZOR

- Naziv plana
- Mjesto mob. formacija
- Vrsta formacije-planirano
- Stvarno brojno stanje formacije
- Mjesto djelovanja v lokacija položaja
- Komandir jedinice

Plan odbrane opštine Prozor, zbog situacije na rubnom području opština Prozor i Kupres, kao i situacije unutar same opštine Prozor, ima dvije polazne varijante:

Prva je PLAN "ELIF", koji se primjenjuje u sadejstvu sa jedinicama-formacijama HVO i to po priloženom dokumentu "Alfa".

Druga varijanta je PLAN "BE", koji se primjenjuje samostalno ili u sadejstvu sa jedinicama TO susjednih opština (G. Vakuf, Konjic i Jablanica), po priloženom dokumentu "Beta".

Dokumenat "Beta"

Uspostaviti sve vidove veza (putne,informativne,kurirske i sl.) sa Štabovima TO opština: G.Vakuf, Konjic, Jablanica i drugima.

Formacije TO Prozor povezati sa formacijama.gore navedenih općina.

Uz dobro izvršenu procjenu moći neprijateljskih snaga djelovati i samostalno.

KOMANDANT
Muharem Šabić

Mnogi su zbog iznude ovakvih izjava žestoko pretučeni ili su sadistički mučeni iz običnog nastranog zadovoljstva. O ovom je ostala brojna dokumentacija u posjedu haškog tribunala, ali i domaćih istražnih i sudskih organa. Vojnici HVO-a su u selu Paljike zatvorili četvero Bošnjaka u jednu kuću, a potom otvorili vatru i bacili ručne bombe u tu kuću, ubivši dvoje civila. Oni su tada uhapsili sve ostale muškarce i zatočili ih u jednu kuću u selu i sljedećeg ih dana premjestile u osnovnu školu u Ripcima.

Bruno Stojić

Milivoj Petković

Janko Bobetko

U večernjim satima, 24. oktobra 1992. godine, zapovjednik HVO brigade "Rama", Ilija Franjić, izvijestio je da je grad Prozor "etnički čist", budući da je muslimansko stanovništvo zatočeno ili je pobjeglo. Dana 26. oktobra 1992. godine, Bruno Stojić, Milivoj Petković, Janko Bobetko i drugi, obaviješteni su da je HVO preuzeo kontrolu nad Prozorom 25. oktobra i da je na muslimanskoj strani bilo mnogo gubitaka. Zbog ovog napada predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović 27. oktobra 1992. godine uputio je protestno pismo predsjedniku Republike Hrvatske Franji Tuđmanu u kojem stoji:

"Gospodine Predsjedniče,

Posljednji događaji u Bosni i Hercegovini nalažu mi da Vam se obratim ovim pismom. Jedinice HVO planirano su izazvale sukobe u Novom Travniku, Vitezu i Prozoru. U sukobima je bilo žrtava i razaranja. Zatvoreni su svi putovi kroz zapadnu Hercegoviunu, čak i za humanitarnu pomoć. Istovremeno u hrvatskim medijima vodi se propagandni rat protiv Bosne i Hercegovine i njene legalne vlasti. Izmišljaju se, a zatim uporno ponavljaju, vijesti o tobožnjem državnom udaru u BiH, spekulira o promjenama na vlasti i uporno ignorira borba koju Armija BiH, u krajnje neravnopravnim uvjetima, vodi protiv četnika. Naš narod, koji je od strane četnika pretrpio teške fizičke udarce želi se sada i moralno dotući i ostaviti bez nade. Ovaj drugi dio posla čini se da su na sebe uzela hrvatska sredstva informiranja. Istina je, kao što znate, da nikakvog državnog udara u Sarajevu nije bilo. Također je istina – i to čitav svijet osim HTV zna - da se Armija BiH hrabro bori u Goraždu, Sarajevu, Konjicu, Jajcu, Gradačcu, Žepi, Maglaju, Višegradu, Brčkom i na drugim mjestima. Zašto se sve ovo ignorira i sije beznađe?

Istina je isto tako da su tenkovi pucali na Prozor i ušli u taj grad a to nisu bili tenkovi vojske BiH. Naša vojna oprema, presudna za otpor četničkoj najezdi u BiH, zaustavljena je u Zagrebu i Grudama. Posljedice su očigledne. U Ženevi se pregovara o budućem uređenju Bosne i Hercegovine. Istovremeno se silom sprovodi politika svršenog čina, čime se pregovori u Londonu i Ženevi obezvređuju i čine bespredmetnim. HVO je prešao granicu legitimne obrane od četnika i pristupio sistematskom rasturanju legalne civilne vlasti i uspostavljanju paradržavnih institucija.

U cjelini gledano, stiče se nepobitan utisak da se želi iskoristiti teška situacija Bosne i Hercegovine, možda najteža u njenoj historiji, da bi joj se nametnulo rješenje suprotno volji većine njenih građana. Tko bi među razložnim ljudima u našoj i svjetskoj javnosti mogao povjerovati u priče da smo mi, dok vodimo teške borbe

protiv četnika, otvorili i front protiv HVO? Ne liči li ovo prije na onu četničku priču o tome da mi sami sebe bombardiramo u Sarajevu?

Bosna i Hercegovina nikada neće prihvatiti podjelu na isključivo etničkoj osnovi i neće prihvatiti nikakvo rješenje nametnuto silom. Za svoj otpor ona ima dovoljno snaga i dovoljno prijatelja u svijetu. Među ove prijatelje Bosna i Hercegovina je prije svega ubrajala Hrvatsku i hrvatski narod. Ona će, usprkos svemu, nastaviti da vjeruje u to prijateljstvo i da se u skladu s tim ponaša.

Molim Vas, gospodine Predsjedniče, da upotrijebite Vaš nesumnjiv utjecaj, da se uklone smetnje na tom putu, kao bi se naši odnosi razvijali u skladu s Ugovorom o prijateljstvu i suradnji između naše dvije zemlje.

Uz izraze poštovanja, Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine",[156] *piše na kraju pisma što ga je s potpisom Alije Izetbegovića objavila bh. press-služba u Beču.*

Alija Izetbegović

U novembru 1992. godine, nakon pregovora izmedu organa vlasti Herceg-Bosne i Republike BiH, odnosno HVO-a i ARBiH-a, neki civili bošnjačke nacionalnosti, vratili su se u grad Prozor i teritorije pod kontrolom HVO-a. Medutim, HVO je i dalje sistematski nastavio maltretirati i progoniti nehrvatsko stanovništvo.

[156] Miroslav Tuđman, "Istina o Bosni i Hercegovini - dokumenti 1991.-1995.", "Slovo M", Zagreb, 2005., dok. br. 81., str. 162.

CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH ZLOČINA
I ZLOČINA GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA
Z E N I C A - Odjel centra u G. Vakufu

985/93
15.5.'93.

Broj: 05 /93
G. Vakuf, 21.o2.1993. g.

Z a p i s n i k

sastavljen kod Odjela centra u G. Vakufu dana 21.o2.1993. god.

Prisutni:
Povjerenik: Dautbegović Almin
Zapisničar: Šabić Mulajma

4766

Na zapisnik se uzima izjava Ljutić Sene sina Ibrahima r. 1949. u G. Vakufu, po zanimanju varioc, zaposlen u SJB G. Vakuf kao referent za lične karte, ratni raspored u Vatrogasnoj jedinici. Imenovani je kao civil zarobljen o9.ol.1993. god. u Prozoru a zatvoru VP HVO je proveo do 2o.o2.1993. g.

Na zapisnik izjavi sljedeće:
Sa autobusom sam se vraćao iz Njemačke gdje sam bio u posjeti kod supruge i djece. Autobus je bio privatno vlasništvo meni nepoznatog iz Zenice. Na Makljenu su nas zaustavila VP HVO i spriječila prolaz mada smo bili na domak G. Vakufa samo 1o. km. Dok smo čekali na makljenu ujutro je pristigao autobus vl. Vranicatransa iz G. Vakufa kojeg je vozio Avdo Kirlić a većina putnika su bili mješťani G. Vakufa koji su se vraćali iz Austrije gdje su preozeli zaostalu penziju-rentu. U taj autobus sam presjeo obzirom da sam poznavao vozača.
Nakon toga smo vraćeni u Prozor. Autobus je oduzet i odvežen u mjesto Podbor kod M. le Sičaje koji ga je prisvojio a svi mutnici muslimani su opljačkani i oduzet im je novac i vrijedne stvari. Meni su takodje oduzeli novac i poklone koje sam bio kupio za rodbinu i prijatelje.
Zatvoren sam bio u zatvoru VP HVO u bivšem Vatrogasnom domu u Prozoru. Tu nas je bilo 5 i to pored mene je bio Kirlić Avdo, Ćurić Reuf iz Rovne kod Bugojna, Cetin Suljo takodje iz Rovna, Cetin Suljo i Čauševi Džemal iz Osrtka kod G. Vakufa. Za vrijeme zarobljeništva svakodnevno su me tukli i mlatretirali. Sjećam se onih koji su me tukli: Baketarić Dragan iz Prozora te Filipović Ivica neznam odakle. Prilikom tuče psovali su nam balijsku mater, vrijedjali predsjednika države, a pored čaka, laktova i nogama tukli su me i kablom 4xlo mm po prsima. Za vrijeme zarobljeništva često puta sam čuo sirenu vatrogasnih kola koja su išla na intervenciju a kako se poslije čulo to su zapalje muslimanske kuće a vatrogasci su intervenisali tek kad kuća dogorjeva.
Na poseban upit izjavi da se sjeća da su u autobusu Kirlić Avde bili penzioneri Muftić Nevza, Topčić Ragib, Caušević Džemal.
U zatvoru sam čuo da je bio slučaj silovanja dvije muslimanke, koje su u kombiju prevozili humanitarnu pomoć ali neznam o kome je riječ. Za vrijeme ispitivanja u zatvoru Baketarić Dragan me ispravljao u izgovoru tako da sam morao govoriti osobna karta umjesto lična i pri tom me tukao. Hrana u zatvoru je bila loša a konzerve su bile svinjske. Pred samo puštanje iz zatvora nešto se popravio naš položaj.

Zapisničar: D.p.   Povjerenik:

Drumsko razbojništvo vojne policije HVO-a na Makljenu, bilo je uobičajena pojava. Izjava Sene Ljutića iz Gornjeg Vakufa samo potvrđuje da su mnogobrojne informacije o maltretiranju, pljački i ponižavanju Bošnjaka na punktovima VP HVO-a dramatične, ali istinite. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4766)

Tako su nastavljena privođenja i zatvaranja Bošnjaka u Vatrogasni dom, skladište naoružanja Teritorijalne odbrane, u prostorije Stanice javne bezbjednosti, u UNIS-ovu fabriku pogonsko-kočionih sistema, zgradu Srednjoškolskog centra u Prozoru i druge veće objekte. Ovakvo stanje je potrajalo sve do potpisivanja vašingtonskog mirovnog sporazuma. Torture su se pojačavale naročito poslije nekog poraza hrvatske strane bilo gdje u ovom ratu. Poznate su patnje logoraša i civilnog stanovništva koje se još, pod velikim strahom nalazilo kod svojih kuća, poslije okršaja oko Gornjeg Vakufa, Bugojna, pa i borbi na terenu prozorske, jablaničke i konjičke općine. Direktne posljedice na položaj bošnjačkih logoraša i civila imale su i borbe oko Mostara, Travnika, Viteza, Novog Travnika, itd. Zanimljivo je ponašanje HVO-a u drugim općinama koje su susjedne ili su vrlo blizu Prozora. Tako oni licemjerno nude mirotvorne ponude posebno u Jablanici, Konjicu i Bugojnu, jer im nije odgovaralo proširivanje ratnih operacija na ove prostore u tom trenutku. Prioritet je bio proboj koridora preko Gornjeg Vakufa i Novog Travnika u srednju Bosnu do Viteza, u ovoj fazi rata, i spajanje njihovih enklava. Ovo se najbolje vidi iz jednog telegrama kojeg je 25. oktobra 1992. godine iz Bugojna uputio bojnik Jure Shmit, zapovjednik oklopnih jedinica HV u napadu na Prozor.[157]

[157] U nekim dokumentima se ovaj oficir spominje pod imenom Jurgen Shmit. Poginuo je u borbama za Gornji Vakuf u vrijeme tzv. "januarskog sukoba" koji je trajao od 11.1. do 10.2. 1993. godine. Izvor: www.slobodanpraljak.com.

HVO BUGOJNO *PREPIS*
BRIGADA "E. KVATERNIK"
25.10.1992.

HVO TOMISLAVGRAD
BRIGADA "KRALJ TOMISLAV"
Za gosp. Šiljega ili Glasnovića

Gospodo, trenutno se nalazim u HVO Bugojno. Put do Bugojna je veoma težak. Išli smo šumskim i poljskim putem. Situacija u Prozoru je pod kontrolom HVO Prozor. Situacija u G. Vakufu je u vrijeme našeg prolaska veoma kritična. Vode se povremene borbe između HVO-a i TO-a. Pola grada kontrolira HVO, a pola TO. TO kontrolira grad prema Prozoru. Minirani put između G. Vakufa i Prozora smo prešli i lako se može popraviti. Trenutno ćemo pokušati stupiti sa predstavnicima TO u Bugojnu radi pregovora o smirivanju situacije.

bojnik Jure Shmit

Poslije ofanzive na Gornji Vakuf, januar/februar 1993. godine, HVO se okreće potpunom etničkom čišćenju južnog i zapadnog dijela općine, u sklopu kampanje na Jablanicu. O ovim događajima je 12. januara 1993. godine Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica u Prozor, sačinio detaljnu informaciju i napravio popis do tad uništene i opljačkane imovine. Prema ovoj informaciji, od prozorskih Bošnjaka otuđeno je 110 motornih vozila različitih vrsta, opljačkane su i zapaljene 73 kuće, uništeno je 39 ugostiteljskih i 72 objekta samostalnog privređivanja.[158] Čim su ušli u Prozor, vojnici HVO-a su pošli provaljivati u stanove na kojima su Bošnjaci imali stanarsko pravo i praktično vrlo brzo oteli sve takve stanove. Organi vlasti "Herceg-Bosne" su ovu pljačku pokušali legalizirati formalnim utuženjima korisnika stanova koje su protjerali zbog toga što ih ne koriste![159] Najbolju sliku uslova u kojima su živjeli nehrvati u cijeloj "Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna" daju nam izjave žrtava ovih tortura. Naročito su upečatljive izjave logoraša u Srednjoškolskom centru i Vatrogasnom domu u Prozoru, na prisilnom radu na kopanju rovova na frontu, u živom štitu na Crnom vrhu, 31.07.1993. godine, kao i izjave silovanih djevojaka i žena. Posebno su zanimljivi novi dokumenti hrvatske provenijencije koji govore o ovim zločinima.

[158] Mesud Hero, citirano djelo, str.169-193.

[159] "Narodni list Hrvatske republike Herceg-Bosna", br:45/96. Ovdje su objavljene tužbe protiv svih 210 bošnjačkih i dva srpska nosioca stanarskih prava. Vidjeti faksimil na str. 266- 269.

Primio: Ante Marijanović
dano: 06. 12. '92 u 22⁴⁰'
br. 738

LIKA BOSNA i HERCEGOVINA
ATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
JDJEL OBRANE
BRIGADA "RAMA"
Broj : 07-01-001/92
Prozor,06.12.1992.god.

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

-ODJEL OBRANE MOSTAR
n/r gosp.Bozzo Rajicc
-OZ S/Z HERCEGOVINE

I Z V J E S S C C E

Dana 06.12.1992.god.u 00.30 sati u selu Rumboci opccina Prozor uccinjen je incident sa velikom materijalnom sstetom,na sreccu bez ljudskih zzrtava.

Pomenute nocci nepoznati pccinitelji podmetnuli su veccu koliccinu eksploziva u kuccu Ilije Baketaricc ,zvanog ZZungul,iz Rumboka. Aktiviranjem eksploziva pomenuta kucca je u potpunosti unisstena.Visse kucca i drugih gospodarskih objekata u susjedstvu ostale su bez krovova i stakala.Ilija Baketaricc je proljetos nakon kracceg vremena provedenog na bojissnici napustio Ramu i otissao u inozemstvo.Joss uvijek se nije vratio ,iako nema dozvolu za rad u inozemstvu.Na mjesto incidenta izissle su ekipe vojne i civilne policije kako bi obavile occevid,ali za sad nema nikakvih indicija o poccініteljima.

Pomenuti sluccaj izazvao je veliku pomutnju kako medju civilima tako i medju postrojbama,ssto je dovelo do pada morala vojaka.Civili su prepadnuti i nezadovoljni radom V.P..Ilija Baketaricc ima oko pedesetak blizzih rodjaka u nassim postrojbama koji su izrevoltirani i zzele napustiti postrojbe,a dosad su uredno obnassali svoje duzznosti.

Jutros (06.12.1992.god.)oko 08.sati odrzzan je sastanak HVO Rama-Prozor na kom je odlucceno sljedecce:
-Osuditi nepoznate poccinitelje
-Zamjeniti polomljena stakla sredstvima opccinskog proraccuna
-Oticci na teren,smiriti tenzije.

Tenzije smo uspjeli smiriti.Otkrivanjem poccinitelja situacija bi bila normalizirana,u protivnom mozze se pogorssati i dovesti do vecceg pada morala u postrojbama.

Izrevoltiran ovim ccinom i ponassanjem rodbine ossteccenog spram njega, Zapovjednik Brigade "Rama" gosp.Ilija Franjicc zzeli podnijeti ostavku na funkciju koju obnassa.O svojim namjerama izvjestio je puk.SSiljega.Imajucci u vidu stanje u kom se nalazimo i pripreme za napdno djelovanje ovaj postupak cjenim nepromissljenim i neprihvatljivim i zato sugeriram da ga se ne prihvati.

Pomoccnik zapovjednika
Brigade "RAMA" za IPD
Ilija Petrovicc

Haos i anarhija na teritoriji koju je kontrolisao HVO.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

UR. BR. 312/93

Republika Bosna i Hercegovina
HRVATSKA ZAJEDNICA HERVEG BOSNA
BRIGADA "RAMA" PROZOR
Sigurnosno-informativna-služba.

Broj:o3-ol-179/93
Dana:28.o5.1993 godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

Sačinjena dana 28.o5.1993 godine u prostorijama SIS-a ,povodom informativnog razgovora sa Marić Samirom kći Himze i majke Rahime Bećirović rodjena 21.o6.1996.god.na Kleku općina Prozor gdje je i stalno nastanjena, razgovor je obavljen u svezi dogadjanja u mjestu Klek dana 26.o5.1993 godine te je imeonavana u svezi toga dala slijedeći

I S K A Z

Dana 26.o5.1993 godine oko 18.oo sati došla su dva auta na Klek, jedno je bio crveni Yugo a drugo Lada karavan bijele boje i iz ta dva automobila izišlo je šest (6) ljudi, i čim su došli počeli su da pucaju tada su nama psovali balinsku majku i pitaži su kako nas Alija brani

Od tih momaka jedan je bio srn bucmast, jedan je bio gusti crni obrva, jedan je bio plav i tada su meni naredili da udjem u kuću i oni su ušli za mnom i naredili mi da se skinem gola i onda su se svi njih šest pokušali da me siluju.

Dok bi po jedan bio u sobi sa mnom ostali su bili vani, a od tih jedan me je dva puta pokušao silovat i znam da su jednog zvali Cela.

Tada kada su mene pustili otišli su kod Marić Halila i naredili su mu da se izuje i otjerali ga na neke ponjave da sjedne i pucali u njega i od njega su otišli kod Arfadžan Zemke i u nju su pucali i odatle su otišli u kuću Marić Fate i nju su ubili i ti isti su ranili marić Minu.

N a p o m e n a: Po nalazima lijećnice Verhese Huminović imenovana nije silovana, a što se tiče pobijenih civila napominjemo;

Arfadžan Zemka je ubijena iz neposredne blizine pogotkom u glavu imenovana je rodjena o5.12.1912 god.

- Marić (Salke) Halil rodj. 19o8 g. pogodjen u glavu jednim hice.
- Marić (Mustafe)Fatima rodj. 1932 g. pucano joj u usta.

ZABILJEŠKU SAČINIO.

Službena zabilješka SIS-a brigade "Rama" iz Prozora u kojoj se potvrđuju zlodjela nad nedužnim civilima bošnjačke nacionalnosti. U vezi s ovom slučajem ova služba je 31. maja 1993. godine saslušala i jednog od neposrednih izvršilaca Zorana (Domina) Petrovića. On je u svom iskazu potvrdio silovanja, ubistva, pljačku i bespotrebno uništavanje bošnjačke imovine, a kao saučesnike je naveo Peru Vidovića - Pešu, Jozu Kulaša, Miju Budima – Čopiju, Jozu Glibo i "dvojica tigrova koji su došli iz Zagreba." (Imena se u dokumentu kojeg posjeduju autori teško mogu pročitati. Ovu izjavu je uzeo radnik SIS-a Franjo Križanac. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

BRIGADA "RAMA" PROZOR
Sigurnosno-informativna služba
Broj :03-02-40/93
Datum:01.06.1993 god.

I Z V J E Š Ć E
-O zbivanjima u selu Klek i D.Krančićima-

Dana 27.05.1993 god. prilikom razgovora sa promatračima EZ-a u zapovjedništvu Brigade "Rama" došlo je se do saznanja (informaciju EZ dobio od Imama iz Prozora) da je 26.05.1993 god. u mjestu Klek došlo do ubistva jednog starca i dvije starice te silovanja jedne djevojke.

Nakon dobijene informacije SIS Brigade "Rama"prišao je provjeri ist te daljnjoj istrazi.

Na lice mjesta upućen je djelatnik SIS-a Brigade "Rama" Franjo Brajl djelatnik krim službe Policijske stahice "Rama" Vlado Bošnjak i dežurni liječnik Dr.Šefik Hadžić te je utvrdjeno slijedeće:

Dana 26.06.1993 god. u mjestu Klek došla su šestorica vonika u maskirnim odjelima sa namjerom da pljačkaju.

Navedeni su došli sa vozilima crvene boje i sivom Ladom-karavan te su tom prilikom ubili:Arfadžan Zemku rodj. 1912 god. (ubijena jeiz neposredne blizine pogotkom u glavu),Marić (Salke) Halil rodj. 05.12. 1912 god. (pogodjen u glavu jednim hicem) i Marić (Mustafe) Fatima rod: 1932 god. (pucano joj u usta),a djevojka N.N. rođena 1976 godine silovana.

Nakon toga SIS Brigade "Rama" prilazi daljnjoj istrazi te odmah hap i privodi sumnjive osobe:Glibo (Mirka) Jozo rodj. 1972 god.,Petrović (Domina) Zoran 1976 god. i pripadnika I Gardijske Brigade HVO-a i Vidović (Kazimira) Pero.

Nakon prve obrade privedenih utvrdjuje se da su sva troica učesnici počinjenih djela sa kojima su bila još troica pripadnika I Gardijske Brigade HVO-a koji su u bjekstvu.

Dalje se saznaje da su imenovani učesnici i još jednog djela koje se dogodilo 27.05.1993 god. u selu D.Krančići dok je trajala istraga za prij navedeno djelo.

Isti su u muslimanskom selu D.Krančići došli 27.05.1993 god. oko 20.oo sati gdje su počeli sa maltretiranjem staraca i djece tražeći novac i zlato te oduzimali motorna vozila i uništavali imovinu mještana navedenog sela koje se nalazi na oslobodjenom djelu općine.

Napominjemo da iz istog sela Muslimani odlaze na prvu borbenu smtu spram četnika.

Privedeni:Glibo (Mirka) Jozo i Petrović (Domina) Zoran nalaze se na obradi kod SIS-a Brigade "Rama" dok su za sada nepoznata troica pripadnika I Gardijske Brigade u bjekstvu a Pero Vidović protjeran za Hrvatsku.

DOSTAVITI :
- SIS OZ S/Z H
- Zap. Brigade "Rama"
- a/a

REFERENT SIS-a:
Franjo Križanac

Još jedan izvještaj SIS-a HVO brigade "Rama" o siledžijstvu i pljačkanju koje su nad Bošnjacima u ono vrijeme vršili pripadnici HV i HVO-a. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Republika Bosna i Hercegovina
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
BRIGADA "RAMA" PROZOR
Sigurnosno-informativna služba
Broj :03-02-42/93
Datum:03.06.1993 god.

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

SIS-OZ S/Z H
n/r Dragi Banović
TOMISLAVGRAD

I Z V J E Š Ć E

Dana 03.06.1993 god. u pritvoru se nalaze:
1.Agić Ismet (Mehmeda)
2.Agić Sabit (Zahira)
3.Agić Ibro (Šerifa)
4.Agić Muharem (Mehmeda)
5.Glibo Jozo (Mirka)
6.Petrović Zoran (Domina)
7.Miličević Žarko (Drage)

N A P O M E N A:
Prve četiri osobe pritvorene su pod sumnjom da su održavali radio vezu sa A BiH jer je kod istih pronadjena motorola.
Glibo Jozo i Petrović Zoran su saučesnici počinjenog krivičnog djela (pljačke,ubijanja civilnih osoba i pokušaja silovanja) u mjestu Klek,kao i pljačke u mjestu Donji Krančići.Žarko Miličević pritvoren lo dana zbog neodlaska na položaj a za istog se sumnja u vezu sa A BiH ali još nema dokaza.

3.6.93
03 188-93

NAČELNIK SIS-a:
…ka Markešić

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
PROZOR
BRIGADA RAMA
ODJEL OBRANE

Iz ovog dokumenta se vidi ko se i zbog čega hapsi. Osumnjičeni za pljačku, ubistva civila i pokušaj silovanja su kasnije pušteni bez ikakve kazne za počinjene zločine, a bili su uhapšeni zbog pritiska evropske posmatračke misije.

Republika Bosna iHercegovina
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
BRIGADA "RAMA " PROZOR
Sigurnosno-informativna-služba

Broj:03-ol-163/93
Dana:12.05.1993 god.

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

Sastavljena dana. 12.05.1993 godine u prostorijama SIS-a a u svezi Miroslava Glavaša "Mića" iz Pavić polja, pripadnika djelatnog sastava vojne policije, čiji je zapovjednik Perica Turajlija.

Dana 08/09. 05. 1993 godine Miroslav Glavaš "Mićo" sa još dvojicom za sada nepoznatih osoba u maskirnim uniformama i namaskirani u toku noći učinio nekoliko nasilnički upada u stanove za koje nije imao ovlaštenje, jer imenovani ne posjeduje iskaznicu vojne policije kojaom bi imao ovlaštenje u ći u stan te izvšiti pretres osoba i s tana.

Imenovani je navedene noći upao u slijedeće stanove:

Kod Dine Beganovića zapovjednika satnije u I Bojni i u navede nom stanu maltetrirao Dinu, Brata mu Edu pripadnika HVO-a - topništvo, mladjeg brata i majku.

Dini i Edi je zgužvao iskaznice HVO-a a Dini je oduzeo AP-4796 a.kalašnjikov sa preklopnim kundakom, stavljao je istima puške na glavu te prijetio ta će ih pobiti i da je dobio zapovjed da protjera sve muslimane.

Navedene večeri je upao u stan Manov Mehe i napa mu sina Venada koji isti dan doša sa linije obrane spram četnika te od istog tražio oružje.

Kod Hamdije Klatak koji je u postrojbi Domobrana i na dužnosti je zgradi HE "Rama" i maloljetnom sinu Džaferu ugurao pušku u usta i vodao ga po stanu.

Kod Nurije Šabića zapovjednika voda u I Bojni takodje tražio oružje te mu naslanjao pušku na glavu i prijetio da će ga ubiti.

Kod Grcić Hašima je upao i gdje je jedno vrijeme pio a kasnije natjerao sina mu Raska koji je do nedavno bio u postrojbi I Bojne a da bi kasnije bio oslobodjen od strane zapovjedništva brigade radi obiteljski problema.

\- 2 -

Natjerao je istog da sa sobom ponese TV i video i natjerao ga u donjem vešu da iste stavi za njim nosa navedene stv i dok je on lupao na ostale stanove i nasilno upadao.

Napominjem da u sve navedene stanove koje je upaox su osobe koje izvršavajo redovno svoje obveze na prvoj crti obrane spram četnika.

Iste večeri oko ol.3o h upaš je u stan pripadnika SIS-a Franje Brajka i istog napa da saradjuje sa muslimanima-ekstremistima i štiti iste i daće doći drugu večer njegovi momci i ubiti ga. Istog je Brajko uveo u stan i pokušao sa njim razgovarati ali isti repetirao pušku držaće stalno pušku na obaraču i nije dao da išta priča da bi kasnije malo se smirio ušao i sjeo.

Oko 4,3o došao je i počeo da lupa na stan Mare Brajko čiji muž poginuo u sukobu u Prozoru i kucao na vrata tražeći nekog Jozu Topitxx Topića da bi na vrata susjednog stana pojavio se Franjo Križanac referent SIS-a Brigade "Rama" i na pitanje što to činite rekao je dosta je meni vas iz SIS-a dôk mi ginemo sa muslimanima vi stanujete u istoj zgradi są njimx i štite ih .

Kada je rekao znašli da je poginuo zap. Marinko Beljo i da je on (Mićo) bio sa njim na položaju kada je poginuo a ti ovdje ležiš, odgovoreno mu je momak nije istina da si bio sa poginulim, ja sam bio u to vrijeme sa njim isti je repetirao pušku u utjerao u stan Križanca a zatim otišao.

Sve ovo je činio u pripitom stanju i to pod izgovorm da ima x zapovjed da to učini.

Nakon toga kad a je priveden ponašao je se bjednički kao da je bio pijan i nije znao što čini te da se kaje zbog počinjenog djela.

ZABILJEŠKU SAČINIO
FRANJO Križanac

Službena zabilješka sačinjena u Sigurnosno-informativnoj službi HVO brigade "Rama" u Prozoru, iz koje se vidi kako se polovinom 1993. godine maltretira nehrvatsko stanovništvo na prostoru dijela općine Prozor koji je stavljen pod kontrolu HVO-a. Veliki broj ovakvih incidenata uopće nije dokumentiran, ali su neki, kao što je ovaj, našli mjesta u zvaničnim dokumentima. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Z A P I S N I K

Sačinjen na osnovu člana 151 stav 2 ZKP-a od strane OSL SVB OpŠO Prozor i Sektora SDB Mostar, o obavještenjima koje je dao : PILAV MIRSAD, sin Mehe i majke Zejne rodjene Djuka, rodjen 28.08.19 godine u selu Lug, optšina Prozor, gdje je i stalno nastanjen na k. 36, po zanimanju bravar, prije rata radio u "Unisu"-Tvornica pogona kočionih sistema u Prozoru, po nacionalnosti Musliman, oženjen, otac troje djece, supruga Enisa rodjena Sušić iz Boljkovca, opština G.Va bio pripadnik HVO Prozor od Aprila 1992. godine do hapšenja od str HVO-a 17.07.1993. godine, pripadnik ARBiH SB"Prozor" od 11.09.1993. koji na okolnosti svog hapšenja i bjekstva sa streljanja 03.08.19 godine, dade sljedeću:

I Z J A V U

" Od Aprila 1992. godine postao sam vojnik HVO-a Prozor, a zaje dno sa mnom iz sela Lug još su bili Djuliman Ibro, Kazić Miralem, Zec Mustafa i moj brat Pilav Enver. U to vrijeme davali smo položaje pr ma četnicima na Ravašnici i sve je tako teklo do napada HVO-a na P zor u 10. mjesecu 1992. godine. Ja sam se tada nalazio kući u selu Lu Dan poslije napada, mislim oko 25.10.1992. godine u naše selo je doš ekipa iz Prozora koju je predvodio izvjesni Glasinović, zapovjednik HVO iz Tomislavgrada, zatim Šakota Ante sa Luga koji je bio satnik HVO-u, Elkaz Hidajet, hodža iz Prozora te Karahodžić Dervo i Zaimovi Fadil, svi iz Prozora. Šakota je dao ultimatum da selo preda oružje će biti sravnjeno sa zemljom, pošto navodno u blizini sela čekaju t nkovi spremni za napada Tada je u selu po mom mišljenju bilo oko pripadnika ARBiH a komandir im je bio Čičo Ibro sa Luga. Ovi pripad ci ARBiH su odmah nakon napada na selo otišli u obližnje šume i ka je dat ultimatum došli su u selo i oko 26.10.1992. godine u sredini sela položili oružje Šakota Petru sa Luga, koji ga je natovario na zilo i otjerao, dao je neki papir i rekao ljudima da će im oružje b vraćeno. Radilo se o pištoljima, lovačkim puškama, AP i PAP a većina žja je bila privatno vlasništvo ljudi. Poslije predaje oružja došlo i do prvih hapšenja, tako da je uhapšen i Pilav Mirsad, sin mog brata Omera jer je bio u VP ARBiH, koga su optužili da se borio protiv HVO i da je bacio bombu u kafić "13" vl. Brizar Ljubana iz Prozora. Optuž je dao Marić Nikola zv. "Nidžo" iz Prozora a istragu je obavljao Bra jko Franjo i Križanac Franjo, radnici SIS-a Prozor. Meni nije poznato šta se u toku istrage doznalo ali sam čuo da je bombu u pomenuti ka fić bacio Purgić Dževad iz Prozora. Moj Rodjak i imenjak Mirsad Pila se sada nalazi u SR Njemačkoj gdje je otišao početkom Aprila 1992. Privodjeni su još na ispitivanje moj brat Pilav Fadil koji je na vodno vidjen sa Pilav Rasimom, vlasnikom restorana "Crni most", Letic Zajim zbog neke preprodaje oružja te Marić Nazif iz G.Luga a nije m poznato iz kojih razloga. Hapšenja je provodila VP HVO-a. Ja i pomenu na početku, koji smo bili u HVO-a nismo razoružani i redovno smo išl na položaje prema četnicima, a kasnije, poslije prvog napada HVO-a na G.Vakuf, svi muslimani su postepeno prinudno mobilisani.

Pilav Mirsad ...

\- 2 -

U HVO-u je veoma aktivan bio moj brat Pilav Enver, rodjen 1958. godine
oženjen Fatom Pilav sa Lapsunja, kći Mujo, ima troje djece a ja i on
smo na Lugu napravili zajedničku kuću. Enver je prije rata radio u "Hi-
drogradnji" iz Sarajena kao KV radnik. Od početka je bio u HVO-u Pro-
zor u nekoj specijalnoj jedinici koju je obučavao Beljo Marinko sa
Mluše a vodja jedinice je bio Mikota Romeo iz Prozora. U ovoj jedini
je bio i Jukić Željko sa Ometala, koji je kasnije prešao u VP HVO, nek
"Ivčan" iz zaseoka Papci i neki Jurić iz zaseoka Solde, star oko 20
godina. Moj brat se promjenio poslije napada HVO-a na Prozor, kada se
u selu počeo siledžijski ponašati, pucao je po selu, bacao bombe, a nik
mu ništa nije mogao jer ga je štitio Brizar Vlado sa Luga koji je ra
dio u HVO policiji i kod koga je moj brat uvijek boravio. Moj brat je
često vrijedjao ljude, Muslimane po selu, nazivajući ih "balijama". Ja
sam se često svadjao sa njim, a jedne prilike sam ga izbacio iz kuće
kada je htio uzeti stog sijena od Bečirević Džemile sa Luga. On mi je
tada rekao "Ovo sve je naše, znaš li ti ko je pobjedio u Prozoru". Na-
kon toga sam ga istjerao iz kuće jer je pod onim "Ovo sve je naše" m
slio Hrvatsko. Poznato mi je da je moj brat učestovao u akcijama HVO-
na G.Vakuf i da je njegova spec. jedinica bila u selu Ždrimci, iz koga
sela je moj brat dotjerao jedan motor "Tomos" zelene boje i jednog
"CZ 101" braon boje. Prije početka napada na Jablanicu, u selu Lug, kod
prodavnice Soldo Luke, moga brata je iz pravljenog pištolja-olovke, u
vrat ranio Stipić Jure. Nakon ovoga Enver je prebačen u Split u bolni
cu a zatim u Zagreb, gdje se po mojim saznanjima još uvijek nalazi.
Kao osvetu za ranjavanje svog pripadnika, Marić Nikola zv. "Nidžo" i
Brizar Vlado, zapalili su kuću Stipić Jure u Lugu, a isti je poslije
hapšenja nestao. Čuo sam da se sada nalazi u jedinicama Tute Naletili
ća. Moja nevjesta je od HVO-a dobijala pojačanu hranu, VP je skupila
pare pa je Marić Nikola donio njoj oko 300-400 DM a dobila je i redo
vnu nadoknadu za ranjavanje od 100 DM koje je u koverti donio Vukoja
Jozo.
Prilikom napada na G.Vakuf ja sam sa vodom iz sela Lug došao na Ma-
kljen. Vodio nas je Šakota Zoran a na Makljenu nas je prihvatio Jozo
Meštrović, sin Vinke. Kad sam vidio šta će se desiti, ja sam rekao da u
HVO nisam došao da ratujem protiv Muslimana, nakon čega mi je Meštro-
vić oduzeo pušku i vratio me pješke za Prozor. Uz mene nisu htjeli da
se bore protiv Muslimana i Djuliman Ibro zv. "Čiber", Bajrić Halil, ob
sa Luga.
Nakon ovoga kad sam išao na položaje prema četnicima, na liniji sam
dobijao pušku i po završetku smjene pušku sam ostavljao u magacin i
bez oružja se vraćao kući. Ovakvo stanje je trajalo sve do masovnih
hapšenja Muslimana na području opštine Prozor, tako da sam i ja uhap
17.07.1993. godine u selu Lug zajedno sa mojim bratom Fadilom, Masnica
Selimom, Mirsom, Čiča Ibrom, Letica Mujom, Letica Alijom, Emirom, Ismetom,
Sefer Rasimom, Bajrić Halimom, Mujom i Osmanom, Kovačević Djulejmanom,
Kovačević Dževadom, Kaltak Mujom, Rustempašić Abdulrahmanom i Nerminom
Naime, mi smo se iz sela krili u obližnjim šumama, a potragu za nama j
vodio Marić Nikola zv. "Nidžo". Mi smo to sve gledali i bojali smo se
svoje porodice pa smo odlučili da se predamo što smo i učinili 17.07.
1993. godine. Sjeli su nas na kamion vl. Soldo Luke, trgovca iz sela i
prebacili u SŠC u Prozoru. Prije predaje mi smo u šumi zakopali lo-te
cijevi oružja koje smo imali i koje smo nakon bjekstva unjeli u Herc
U SŠC je već bilo puno uhapšenih, negdje oko 200. Po dolasku čuli smo
da je HVO noć prije, sa 3 autobusa prebacio zarobljenike prema Mosta
Smješteni smo u jednu učionicu gdje smo zatekli uhapšenike iz sela
Varvara. Naš život u zarobljeništvu je bio veoma težak, vodjeni smo na
rad, a ja konkretno sam išao da kopam rovove na koti Gradina, ispod
sela Here, zatim u selu Glibe i mjestu Luke kod Gračaca.
U ovom periodu dogodilo je i jedno ubistvo u SŠC tj. ubijen je Grcić
Munib iz Prozora. Naime, ja sam sa grupom zarobljenika došao uveče ok
...

- 3 -

21 h, i u donjem hodniku smo vidjeli da leži ranjen Grcić Munib. Mi smo prešli i otišli na gornji sprat gdje sam pred spavaonicom našao dvojicu novouhapšenih i to Bečirević Muharema sa Gračanice i još jedno meni nepoznato lice. Ja, Esad Beganović i Hadžić Damir smo uzeli jedno ćebe i sišli u donji hodnik pa smo Grcića izneli na gornji hodnik i tu ga ostavili jer je još bio živ a mi nismo smjeli biti u hodniku pa smo ušli u učionicu. Hadžić Damir je u više navrata išao do dežurnog domobrana da pozove ljekara, ali mu to nije dozvoljeno. Esad Beganović je pričao da je oko ol h izlazio u WC i da je Grcić još ležao ali ujutro kada smo ustali njega više nije bilo. Koliko sam mogao vidjeti bio je ranjen u ledja i imao izlaznu ranu na stomaku. U SŠC sam čuo da je u Grcića pucao iz pištolja s ledja Marić Nikola zv. "Nidžo". Napominjem, da smo pri dolasku pred SŠC vidjeli, tj. ja sam vidio dok smo pješke išli prema SŠC od mjesta gdje nas je autobus ostavio, kako se prema SŠC kreću dva vozila i to jedan "Mercedes" žute boje, a vozio ga je "Kare" iz Prozora i "Ford-eskort" plave boje sa dvojicom meni nepoznatih pripadnika HVO-a. Pretpostavljam da dolazak ovih lica u SŠC ima veze sa ubistvom Grcića.
Ovaj dogadjaj se desio ol. ili o2.o8.1993. godine.
Bajrić Mujo, koji je bio zatvoren zajedno sa nama pričao mi je da su u toku rada na Kominu, koti iznad Uzdola, ubijeni Čiča Ibro i Bečirović Ibro, obadvojica sa Luga, jer su navodno pokušali pobjeći. Sa njima na radu su dakle bili Bajrić Mujo, Letica Emir, Maslica Mirsad i Rustanpašić Nermin, i oni mogu više reći o ovom slučaju.
Bajrić je kasnije pušten jer je bio bolestan i kako je pričao poznato mu je gdje su ova dvojica sahranjena, jer mu je to navodno pokazao neki pripadnik HVO-a.
Poznato mi je takodjer da je 23.o7.1993. godine u toku prinudnog rada na Trnovači ranjen i neki taksi vozač sa Luga, imao je vozilo "Lada" a ime mu neznam, tj. isti je iz sela Lapsunj, optšina Prozor.
Dana 31.o7. izvedeni smo u živom štitu oko 11,3o h iz SŠC i upućeni u dva vozila. U jednom vozilu je bilo 5o zarobljenika i oni su upućeni prema Crnom vrhu, a druga grupa je upućena prema G. Vakufu, tj. selu Planinica. U drugoj grupi sam bio i ja, ali su nas vratili jer smo trebali kopati rovove a nismo imali alata za to. U ovoj grupi je bilo nas 2o-tak od kojih poznajem ... Čiča Šefika sin Šerifa, Bečirević Mujo sin Omera, oba sa Luga i Marić Senada, sin Vejsila sa Dušćice. Uz njih bio je i moj brat Fadil. Sa Planinice nas je vratio neki Luburić, zapovjednik HVO-a kojeg ranije nisam vidjao.

U vrijeme boravka uSŠC bilo je i slučajeva da pojedini zatvorenici sjede i piju sa stražarima. Tako je jedne večeri Hasanagić Mujo iz Varvare, Karahodžić Osman zv. Opica" i Hadžić Nijaz iz Prozora, pili u hodniku sa stražarima da bi u jednom momentu Hasanagić ušao u spavaonu i prozvao Hanov Mehu iz Prozora i natjerao ga da ga ljubi a nakon toga ga je izveo u hodnik zajedno sa Purgić Hasanom i Zečić Junuzom. Kako sam čuo tu je Hasanagić šamarao Manova, a Zečića i Purgića je natjerao da ribaju hodnik iako je bilo već ponoć.
Dana o3.o8.1993. godine oko 21,3o h bio sam u WC sa nekim Čoličem i prali smo noge. Po povratku u spavaonu ušla su trojica policajaca HVO. U spavaoni i hodnicima nije gorilo svjetlo. Oni su svjetlili baterijom po nama i išli od jednog do drugog. Ja sam prepoznao Papak Vinka sa Duga i Jukić Željka sa Ometala, dok mi treći nije bio poznat (crn, srednjeg rasta, najvjerovatnije sa područja G. Rame). U prolasku pored mene Jukić je rekao "Vidi ovog pjevača sa Luga". Ova opaska je bila na račun neke moje svadje na Lugu sa nekim pripadnicima HVO-a. Ova trojica su izašla napolje, a nakon 2-3 minuta ovaj nepoznati policajac se vratio, posvijetlio mi u oči i reko da podjem sa njim. Kad sam izašao na hodnik pitao sam ga gdje idem i što sam kriv. On mi je cinično rekao "Ideš na streljanje, predamnom". Pošao sam niz stepenište a on me je udario dva puta nogom u ledja. Kad smo sišli u prizemlje, rekao mi je da se upišem kod domobrana koji su se nalazili kod izlaznih vrata.

- 4 -

Ja sam tražio da idem u WC jer sam mislio pobjeći,ali mi nisu dozvolili već su me izveli napolje.Napolju je bilo parkirano vozilo "Lada",crvene boje pored koje je stajao Jukić Željko i Papak Vinko. Vinko je sjeo za upravljač, a Željko pored njega.Ovaj treći policajac je meni otvorio zadnja vrata i rekao da udjem.Ušao sam u vozilo i na zadnjem sjedištu vidio Berić Vahida i Pilav Ibrahima iz Lapsunja,koji su takodjer bili zarobljenici.Ovaj treći policajac je sjeo pored mene a pištolj mi je držao na sljepoočnici a nakon toga mi je rekao da izadjem,pozvao je Vinka,otvorili su gepekt i naredili da udjem.Kad sam ušao pod gepekt zatvorili su haubu i zaključali.Auto je krenuo a onda stalo.Izašli su otključali gepekt i rekli da izadjem.Tada su iz gepekta uzeli dvije AP i ponovo me zaključali.Nakon vožnje od nekoliko minuta auto je stalo,izveli su me napolje i vidio sam da se nalazim na deponiji smeća,koja se nalazi oko 3 km od Prozora prema Jablanici na mjestu zv.Duška kosa.Ispred auta sam vidio Pilav Ibru kako stoji uz ivicu deponija sa rukama iza vrata,a Jukić je držao pušku uperenu u njega.Ovaj treći policajac me je pitao šta imam od novca i ja sam mu dao oko 5.000 HRD.Poslije toga mi je naredio da stanem sa rukama iza vrata,pored Ibre.Pogledao sam teren iza sebe i vidio veliku padinu.Dok su ova dvojica izvodila Vahida iz auta,Jukić se okrenuo prema njima,ja sam taj momenat iskoristio i bacio se na ledja u provaliju.Kotrljao sam se,pucali su,bacili bomb ali sam se ja našao u vodi.Strana niz koju sam se skotrljao duga je oko 15o-2oo m i strma je oko 70%.Pregazio sam vodu i izašao na stranu suprotnu od smetljišta.Tada sam vidio da iz pravca Prozora ponovo dolazi vozilo i da je stalo.Čuo sam žamor,potom dug rafal i jedan k.. ći.Sjeli su u vozilo i otišli a niz strminu smjetljište sam čuo kotrljanje,zveket konzervi i iskre i varnice jer je smetljište tinja.. Pretpostavljam da su se niz strminu smetljišta kotrljali leševi ubijenih zatvorenika koji su dovedeni nakon nas trojice.
Bio sam povredjen u ljevu nogu,stopalo desne noge mi je bilo svo isječeno,vjerovatno od stakla i konzervi.Tumarajući po šumi os.. vanu sam kod ribogojilišta u selu Perići.Tu sam malo zaspao a kada sam se probudio na desnoj nozi je bilo dosta muha.Zavio sam nogu u neko li šće i nastavio dalje.Kad sam se primakao selu Duge sreo sam u šumi Grcić Hamu sa nekim izbjeglicama iz Gacka.Tu sam se okrijepio i dobio informacije kako mogu proći pored sela Duge.Dok sam išao prema Lugu sreo sam Nuspahić Mehu iz Duga,koji je donio 1 litar rakije pa mi je uz pomoć svoje kćerke isprao nogu i zamotao je.Kad sam došao u blizinu sela sreo sam neke komšije u šumi,poslao po svoju ženu. Kad je došla rekla mi je da me je tražila u školi gdje sam bio zatv ren,da su joj rekli da sam izveden oko 22 h,vjerovatno negdje na ra i pokazali joj spisak na kome se uz moje ime,ime Berića i Pilava,na lazila i imena Bajrić Osmana,Čiča Šefika i Omanović Edisa,pa pretpostavljam da su ova trojica zadnjih,odvedeni iz SŠC i strijeljana u drugoj turi.Čuo sam da se Subašić Đervo iz Duga nalazio u blizini mjesta gdje je bilo streljanje,pa bi trebalo porazgovarati sa njim i doći do novih podataka.
U narednih mjesec dana oporavljao sam se i liječio u blizini sela i 1o.o9. zajedno sa većom grupom muškaraca koji su se krili po šumama izašao na slobodne prostore sela Here.Dok smo išli prema Herama,u blizini sela D.Kranjčići našli smo leš u raspadanju i prepoznali smo ženu Kovačević Vejsila zvanu "Meljdovka"(prepoznao je djever Kovačević Djulejman).Taj leš smo zakopali i nastavili dalje do Here.
Sve što sam izjavio istinito je i tačno,izjavu sam pročitao i prihvatam je kao svoju te je ovjeravam vlastoručnim potpisom.

Zapisnik sačinili: Izjavu dao:
1. Pilav Mirsad
2.

Izjava Mirsada Pilava, logoraša logora u Srednjoškolskom centru u Prozoru, koji je preživio strašne muke, pa čak i strijeljanje na deponiji smeća. Njegova izjava je klasičan opis života nehrvata u "HZ-HB".

IZJAVA S.G. IZ SKROBUĆANA KOD PROZORA[160]

Početkom maja 1993. godine, bojovnici HVO-a zapalili su selo Skrobućane i ubili nekoliko starijih civila, i to bračni par Namku i Osmana Motiku, te Mustafu Garazlića (invalid bez jedne noge) i njegovu suprugu. Kasnije sam saznala da je to uradio komšija Andrija Jakovljević Čandro sa svojim društvom. Pobjegli smo u šumu kao i ostali mještani sela Munikoze. Čuli smo pucnjavu bojovnika HVO-a, koji su iz zapaljenih Skrobućana vikali: "Vidite, balije, šta vam radi Andrija!"

Već 19. jula 1993. godine, bojovnici su upali i u naše selo. Pobjegli smo u šumu, na mjesto Nanin gaj. Čuli smo pucnjavu, vidjeli plamen i osjetili miris zapaljenih kuća. Negdje se čuo muški glas i jauci iz zaseoka Prajine. Čulo se nekoliko puta: "Jao, majko moja!" Kasnije smo saznali da su taj dan na tom mjestu ubijeni od strane bojovnika HVO-a naše komšije, Mujo Selimović, njegov sin Selim i Omer Selimović. I kad su palili naše selo, čuli su se povici: "Pali, Cake, pali!..." Naime, jedan bojovnik iz sela Ripci po imenu Zdravko, čijeg se prezimena ne sjećam, bio je poznat po nadimku "Cako".

Kad smo se sklonili u selo Tolovac, koje je iznad našeg sela Munikoze i gdje sam imala rodbinu, u jednom trenutku na vratima se pojavio bojovnik HVO-a Nikola Marić Nidžo, obučen u maskirnu uniformu i sa crnom trakom preko čela. Pitao je za mog daidžu Bajru. Sa Nidžom je bio još jedan bojovnik, onako mlad i plav, koji me upitao: "Voliš li ti svog babu?! Ako ga voliš, onda nam smjesta odgovori, gdje je Bajro?" Na to je daidžinica odmah odgovorila da je vjerovatno otišao pogledati koze. Nas četvero Nidžo je otjerao u jednu manju sobu, a onda su povremeno dolazili neki drugi bojovnici da nas ispituju za muškarce.

Sve je to trajalo neko vrijeme, a onda me je Nidžo pozvao da im pravim kafu i donesem vode. Vidjela sam da je tu bilo 16 bojovnika, koji su pošli da pokupe civile iz Parcana. To su bili: Andrija Jakovljević zvani Čandro, Jure Papak, Dragan Džalto, Ivo Miličević Ičan... Više se imena ne mogu sjetiti, većina mi je bila i nepoznata.

---

[160] 1. Ime i prezime žrtve ove užasne torture poznato je autorima i ne objavljujemo ga iz razumljivih razloga. Inicijali možda ne odgovaraju pravom imenu i prezimenu žrtve.
2. Dokument se nalazi u Arhivu Instituta za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima i kršenju međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
3. Preuzeto iz knjige: Mesud Hero, "Prozor 1992-1995, hronika zločina", Fondacija "Makljen", Prozor, 2003., str. 103-114.

U međuvremenu su doveli mog oca i daidžu i smjestili ih u sobu sa nama. Bio je tu i u crnoj uniformi jedan bojovnik iz Rumboka kog su zvali Mato Percanov. On je stalno prijetio, čak je jednom, dok je ispitivao daidžinog sina Mehmeda, posegnuo i za nožem i prijetio mu da će ga zaklati.

Nidžo me onda odveo u jednu staru kuću u blizini rekavši: "Da popričano nas dvoje." Ispitivao me je za neke civile, i kad sam ga uvjeravala da ne znam ništa jer smo se krili gdje je ko stigao, upitao me: "A gdje si ti bila kad sam ja palio Munikoze?!"

Rekao mi je da oni ostali bojovnici moraju ostati do jutra i da onda moraju pronaći sve civile iz Parcana. Govorio mi je da ćemo ja i on navečer čuvati stražu i da niko neće znati za to. Šutila sam pognute glave. I kad mu opet nisam ništa odgovorila, rekao mi je ljutito: "Šta misliš, bi li znala odgovoriti što te pitam ako bih ja sada naredio da te svi ovi momci siluju?!" Odgovorila sam mu da ništa ne znam.

Rekao mi je da pređem u drugu sobu, a onda su u kuću doveli Safeta Husića i izvjesnog Ibru iz Parcana. Tukli su ih i maltretirali. Onda su Mehmedu naredili da ide sa njima da ih vodi do mjesta gdje su sakrivani civili iz Parcana. Poveli su i Ibru, kome se od tada gubi svaki trag. Kasnije sam čula da su ga ubili.

Nešto malo poslije odlaska bojovnika, čula sam pucnjavu. U kući sa mnom su ostala samo dva bojovnika. Kasnije se se oni drugi vratili i tražili da im skuham kafu. Onda me je Nidžo pozvao i rekao da mu pokažem gdje ima jabuka. Pitao me je jesu li me dirala ova dvojica bojovnika i šta smo radili doki su oni bili odsutni. U strahu sam ga pitala gdje me vodi. Smiješio se i rekao: "Hajde, kao da ne znaš!..." Molila sam ga da se vratimo, ali on me je bacio na zemlju. Znam, bila je strana. Strgao mi je suknju i gaćice do koljena i silovao me. To je uradio takvom brzinom da nisam ni bila svjesna šta se događa. Drhtala sam od straha. Čula se pucnjava ispred naše kuće. I u toj nevolji pomišljala sam na roditelje i brinula se za njih. Brzo je završio, onda su ga zvala dvojica. Smijao se cinički govoreći im da je ovdje u šumi. Pojavili su se, a ja sam sjedila na zemlji skoro van sebe. Jednog od njih sam pitala za moju porodicu. "Žao mi je, poubijani su, ali, vjeruj, ja to nisam učinio!" – odgovorio mi je. Kasnije sam saznala da se taj bojovnik zvao Mijo Sičaja. Ustala sam i s njim se vratila do kuće. Nije mi dozvolio da uđem u kuću. Dok sam se umivala na vanjskoj česmi, ostali bojovnici su palili stogove sijena, kao i sve što se moglo zapaliti. Kretali su se tako prema selu Papci. Mijo mi je rekao da će me odvesti u Prozor kod neke djevojke da se tu sklonim. Nisam

ništa osjećala, nisam mogla čak ni plakati zbog ovog što mi se desilo, niti zbog smrti roditelja...

...Nešto kasnije, kad me je Mijo povezao prema selu Gračanica, mom plaču nije bilo kraja. Još jednom mi je obećao da će me odvesti do neke njegove kolegice Samire, koja je radila u nekoj trgovini. Kad smo došli do njene kuće, Mijo je izišao i brzo se vratio govoreći da je vojska u njenoj kući i da moramo na neko drugo mjesto. Produžili smo automobilom do sela Borovnica i zaustavili se pred jednom kućom gdje je tražio tu djevojku. Dok me vozio, Mijo me je stalno upozoravao da od sada ne smijem nigdje nikome spominjati Nidžino ime, i to sve dok se nalazim na teritoriji općine Prozor. Isto tako, upozorio me je da nikom ne smijem pričati šta mi se desilo i njegovo ime smijem spominjati samo u kući pred koju me dovezao. Samirin brat sa ženom otvorio je vrata i Mijo mu je rekao da me prime na konak, a onda da me upute kod Samire. Ujutru sam se sama zaputila do Samire. Našla sam kuću, ali nje nije bilo. Neka žena mi je rekla da je Samira u gradu. Umorna od svega, nisam znala šta da radim. Sjela sam ispred kuće nadajući se da će se Samira pojaviti. Dugo sam sjedila, a onda je došla neka djevojka i pozvala me da se sklonim kod njih. Bila je to Ćamka Pračić, koja je živjela sa majkom Zemom i sestrom Sabihom. Otac joj je bio u Njemačkoj, a braća zatočena u ustaškim logorima. Tu sam se presvukla, dale su mi odjeće i nahranile me. Oko pola noći, kad sam se malo primirila, čula sam kako se pred vratima zaustavlja automobil, a onda i lupanje na vratima. Izašla je Ćamkina majka i odmah se vratila govoreći da me traži neki bojovnik. Sva sam zadrhtala, ali sam morala sići u prizemlje. Na vratima je stajao bojovnik u maskirnoj uniformi, sa šeširom na glavi i "falovkom" u ruci. "Treba te Ilija Franjić, zapovjednik naše policije. Moraš ići sa mnom da bi te ispitali i saznali neke činjenice", rekao mi je bojovnik na vratima. Za volanom, u tom luksuznom automobilu, koji je i dalje radio, sjedio je još jedan bojovnik. Znala sam da moram ići, kako zbog tih žena kod kojih sam se okrijepila, tako i zbog ove dvojice koji su došli po mene. Ništa mi nije bilo jasno. Ušla sam u kola bez riječi, pitajući se šta će me to sada ispitivati i kako su me našli?

Kasnije sam saznala da je bojovnik koji je došao po mene bio Andrija Beljo Kamba, a onaj koji je bio za volanom automobila bio je Pavo Jukić.

Odveli su me u jednu kuću iznad pošte, i to u kuću Rasima Marića. Pitala sam ih gdje me i zašto vode. Smiješili su se razmjenjujući međusobno poglede i vukli me u kuću. Dok me Pavo uvodio u kuću, Kamba mu je kroz prozor dodavao slatkiše, cigarete, viski i pivo. Onda mi je Pavo naredio da sjedim s njima, jedem i pijem. Ništa ne uzimam, niti mi pada na pamet. Sva

drhtim i plašim se, jer počinjem uviđati zbog čega sam ovdje dovedena.

Onda me Pavo silovao, iako sam se pokušala braniti. Plakala sam, vriskala i molila ga da to ne čini. Dva puta me silovao. Kad je završio, tek tada je ušao Kamba. Smijali su se, a onda je Pavo izišao u drugu sobu. Kamba mi je naredio da idem u kupatilo da se operem. Dok sam se prala bio je stalno u kupatilu i gledao me. Smiješio se i pitao me: "Kakav je bio Pavo?", zatim govorio: "Ja ću tebi pokazati ko je muškarac!" Silovao me u istoj sobi gdje i Pavo. Kad se Pavo vratio, nastavili su piti, jesti i pušiti.

Ujutro je Pavo otišao, a Kamba ostao sa mnom u kući. Na polasku mi je Pavo uz osmijeh rekao da će dovesti još jednu pa mi onda neće biti neobično. Gledala sam ga prazno, postajući svjesna da ću se odavde teško izvući. Nakon dva-tri sata doveli su jednu mladu ženu sa djevojčicom od tri-četiri godine. Ušle su u kuću u kojoj sam bila sa Kambom. Bila je to J. M. iz Prozora. Bila je udata, a onda je muž napustio i otišao u Australiju. Ostala je sa kćerkicom i duže vrijeme živjela sa nekim Franjom. Rekli su joj da će se bezbjedno skloniti u ovu kuću i da joj niko neće praviti probleme. Kasnije mi je to ispričala.

Malo poslije toga, vratio se i Pavo sa još jednim bojovnikom. Bio je to Milan Mendeš sa Uzdola. Obojica su počela galamiti na J. M. kako nije otvorila vrata nekom Draganu i šta ona misli, da će se po Prozoru moći kriti iza Franje, da je to samo priča i da nema ništa od toga. J. M. je preklinjala Pavu da dovede Franju, koji će potvrditi da on sa njom živi odavno, uvjerava ga da ne laže i molila da njoj i djetetu ne prave probleme. Prije toga odvela je kćerku na sprat i uspavala. Onda je Pavo i Kamba tjeraju da pije, ali ona nije htjela. Onda joj je ljutiti Kamba sasuo čašu u lice. Molila ih je da je ostave na miru i ubjeđivala da je trudna sa Franjom. Milan Mendeš je rekao: "Da nije onog djeteta ja bih ih sada obje ubio." Naravno, mislio je i na mene. Uz prijetnje i psovke naredio je J. M. da sjedne na pod i da se skine. Kad je bila gola, Pavo je rekao: "Jes, kučka, trudna, ko zna s kim!" Pavo je takvu vodi na sprat, a meni naređuje da Milana vodim u krevet. Samo sam sjedila i šutila sve dok se Kambo nije vratio sa sprata. Kamba me počeo šamarati i naredio da uradim ono što mi je Pavo rekao. Sa Milanom odlazim na sprat u drugu sobu, u kojoj me silovao bez riječi.

Pavo, Kamba i Milan opet su nastavili piti. Za to vrijeme J. M. se zaključala u sobu na spratu i preklinjala ih da je puste. Opet joj je Milan prijetio kako bi je ubio da nema dijete.

Ujutro, oko pet sati, Pavo je J. M. sa djetetom negdje odvezao. Kasnije sam saznala da je ona rodila mrtve blizance, te da je njezin momak Franjo, ogorčen na sve što su joj uradili, u jednom duelu ranio Kambu i otišao u Njemačku.

Ja sam ostala u kući sa Kambom i Milanom i pitala ih šta će biti sa mnom i što me nakon svega ne puste. Kamba mi je rekao da meni nema odavde nigdje ići i da ne pomišljam na odlazak. Bila sam spremna da pobjegnem, ali mi je Kamba u nekoliko navrata skrenuo pažnju riječima: "Nemoj slučajno ni da pomišljaš, a ne da pokušaš pobjeći, jer ako bih te našao u kući sa 30 osoba, bili biste svi u plamenu." Bila sam obeshrabrena nakon ove njegove prijetnje, ali i ubijeđena da ću u toj kući završiti život.

Tog dana, oko 10 sati, u kuću su došli Ante Beljo Tuta iz sela Mluša i Marinko Čališ. U međuvremenu se vratio i Pavo. Otjerali su me na sprat. Kasnije je došao Tuta govoreći da je došao da vidi Kambinu mladu. Smijao se. Pokušala sam izići iz sobe jer sam znala šta me čeka. Tuta me vratio grubo, ošamario me, opsovao mi balijsku majku i silom skinuo odjeću sa mene. Silovao me jednom. Ostala sam u sobi. Tuta se vratio u prizemlje. Onda je došao Marinko, prošetao sobom nekoliko puta s kraja na kraj i vratio se. On me jedini nije dirao. Ostala sam u sobi cijeli dan, a zaspala negdje predvečer. Probudila me muzika iz prizemlja i povici: "Balijko, silazi dolje, majku ti tvoju balijsku!" Morala sam sići. Dolje su bili Kamba, Pavo, Vinko Papak i Nikola Vukoje zvani Fratar. Bili su pripiti. Kamba je govorio: "Evo je, doveli smo je, bit ćemo njeni tjelohranitelji. Završit će na Poniru, na Duškinoj kosi, na smetljištu kao i ostale balije!"

Jeli su, pili i drogirali se. Silom su me natjerali da pušim "travu". Nikola uz cerekanje priča kako je prije jednu večer silovao neku balijku u Lapsunju i kako poslije toga nije mogla ustati pošto je dobro "sredio". Uz podrugljivo smijanje ostale je pitao šta li će reći majci kad se vrati.

U međuvremenu su došli Milan Ivandić i Goran Pavković. Kamba im je rekao da sam ja njegova Ana, da me niko ne smije dirati i neka svaki od njih nađe sebi balinkuru, jer ih ima puno. Vinko i Nikola su otišli da "nekoga nađu". Malo kasnije, doveli su neke dvije ženske osobe, i to majku i kćerku. Odveli su ih na sprat. Kasnije su se popeli Kamba i Pavo. Ne znam kad su ih izveli.

Inače, u toj kući gdje sam bila zatočena, smjenjivali su se pripadnici vojne policije HVO-a, zvane "Kinder vod". I svi prethodno spomenuti pripadali su toj policiji. Najstariji od njih je bio rođen 1965. godine. Poznavala

sam 26 pripadnika ovog voda, a njih 21 me silovao. Dragan Marić zvani Cela, inače pripadnik ovog voda, nije me ni taknuo.

Kad su dvojica bojovnika HV-e iz Karlovca dolazili na grob poginulog bojovnika Marinka Belje, svratili su u kuću u kojoj sam bila. To nije bilo slučajno. Došli su po mene da me vode u stan Ante Belje. Plakala sam i molila Kambu da me poštedi i da me ne pušta sa njima. Rekao mi je da ga moram poslušati, prijetio mi nožem, šamarao me, pucao pored mene... U Antinom stanu natjerali su me da igram na stolu i pjevam "Ne volim te, Alija, zato što si balija", kao i druge slične pjesme. Bockali su me nožem po tijelu, tjerali da se njišem i igram. Onda me Tuta odveo u kupatilo. Taj dan sam imala menstruaciju, ali me natjerao da mu "pušim". Kad je završio, došao je jedan od ove dvojice iz Karlovca, i to neki Rudolf. Natjerao me je da ga kupam u kadi i da i njemu "pušim". Onda me drugi bojovnik iz Karlovca po imenu Ante, i pored svega, silovao.

Sutradan oko 10 sati po mene je došao Kamba. "Hajde, kero, požuri, čeka te puno posla. Ima da sve opereš kući", rekao mi je.

Bilo je mnogo suđa i pravi nered, pa se moglo vidjeti da ih je bilo dosta i da su lumpovali. Navečer su se ponovo okupili pripadnici "Kinder voda" i Kamba me tjerao da spavam sa svakim ko je došao tu noć. Na svaki moj otpor dobijala bih batine. I tako danima, mjesecima...

Inače, i Željko Jukić me vodio da počistim i njegov stan, u kojem se nalazio i Robert Meštrović. Kad sam počistila stan, Željko me natjerao da mu "pušim", dok je Robert fotografirao taj akt. Šamarali su me, a Robert mi je stalno prijetio da će me odvesti na Dušku kosu i ubiti.

Kad sam se vratila u kuću Rasima Marića, zatekla sam bojovnika Ivana Šišića i Kambu. Onda je Kamba izišao, a Ivan me natjerao da mu "pušim". Udarao me rukama i nogama, a onda silovao. Sve je to bilo stravično, da se ništa riječima ne može opisati...

...Bila je noć kad su me trojica bojovnika zaredom silovala. Jednom su me Dragan Marić i Frano Šošić odveli u neku kuću gdje me je od ponoći do jutra silovalo sedam bojovnika zaredom. Prethodno su me natjerali da se skroz skinem, pijem pivo i da im "pušim"... U stanu Vinka Papka silovali su me Vinko Papak i Nikola Vukoja. Marko Burečić me tjerao da mu "pušim". Kako je koji dolazio, radio je sa mnom šta je htio. Bila sam nemoćna i izgubljena... Često je dolazio i silovao me i jedan gluhonijemi Ivan iz Rumboka. Znam da je vozio žutog "golfa"... U "Kinder vodu" je neki Pintarić po imenu Ivan ili Ivo sa ostalim bojovnicima isto tako učestvovao u

silovanju i ostalim zlodjelima...

...U ovu kuću dovodili su mnoge djevojke i žene. Bila je tu i neka Amela iz Zenice. Dovodili su i muškarce, uhapšene Muslimane. Izvodili su ih na sprat, puštali jaku muziku, a onda ih tukli i mučili. Dovodili su ih Kamba i Vinko. Nažalost, kad bi to činili nisu mi dozvoljavali da vidim o kome se radi. Bojovnik Ilija Franjić pričao je u kući gdje sam bila zatočena kako je odvodio Muslimane u "živi štit" u kojem su ginuli...

Sva ova maltretiranja, silovanja i druge torture trajale su tri mjeseca, koliko sam bila zatočena u toj kući. Zapravo, dva mjeseca su me silovali, dok sam treći bila "pošteđena". Vjerovatno su me se bili zasitili, jer su u kuću stalno dovodili neke djevojke. Ja sam im prala, čistila, kuhala... Vodili su me i da čistim neke kafiće u Prozoru...

...U kući u kojoj sam bila zatočena navraćali su, pored ostalih, i bojovnici Damir zvani Haš i neki koga su zvali Banjaluka, koji mi je stalno govorio da trebam da pobjegnem i da on ima neku Muslimanku prijateljicu kod koje će me skloniti. Iako sam se plašila Kambe, jednom sam odlučila kao da prošetam sa Banjalukom. I, zaista, otišli smo do stana u kojem je bila njegova djevojka Hazima. Ona je u tom stanu živjela sa njim već sedam mjeseci. Tu sam ostala devet dana i uz pomoć Banjaluke pokušavala naći neki smještaj. Probala sam u nekoj kući gdje je živjela Nerka, a u istoj kući su bile i majka sa dvije kćerke – Amelom i Sanelom. Amela mi je rekla da se i oni tu kriju i da mi je bolje nešto drugo tražiti, jer će me Nerka odati. Savjetovala mi je da ne ostajem tu.

Banjaluka me odveo do Alije Dervišbegovića, koji je bio blizak sa HVO-om. Nije htio da mi pomogne K. B., koju su također silovali u Prozoru, primila me kod sebe i kod nje sam bila do 5. maja 1994. godine, kad smo svi zajedno otišli za Bugojno.

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
BRIGADA "RAMA"PROZOR
S I S
Broj:o1-42/93
Datum:o5lo2.1993 god.

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

Pilav (Cuse) Ibrahim,rodjen 2o.ol.1963 god. u Lapsunju .Daje slijedeći :

I S K A Z

Putem ovog iskaza prijavljujem provale u selu Lapsunj.

Već peti put maskirana lica dolaze u selo noću odvaljuju garaže tražeći golfa koji je vlasništvo Pilav Hasana(Ahmeta) i busa vlasništvo Pilav(Muje) Muharema,te traktor Pilav(Bajre)Hamdije.

Uzeli su novac od Pilav (Hasan) Omera,a zadnji put tj, o3.o2. 1993 god. u 23.oo sata došli su tražiti busa od Pilav (Muje) Muharema a potom uzeli video Pilav(Hasan)Omera, a zatim otvorili vatru iz automatskog oružja,te bacali bombe od kojih su naša dvojica mladića ranjeni,Pilav (Bajre) Ibro i Pilav(Nurka) Emir.

Molimo vas da nam pomognete da se takvi slučajevi više ne ponavljaju jer momci iz Lapsunja redovno odlaze na položaje,a svoje familije ostavljaju u selu na milost i nemilost kojekakvihizgrednika.

Kratak opis dogadjaja koji se desio noću oko 23.oosata o3.o2.1993 godine:

Maskirani tipovi su tražili od Pilav(Bajre) Hamdije,a zatim tražili bus od Pilav(Muje) Muharema i takodjer uzeli video od Pilav (Hasana)Omera,potom su počeli prijetiti i pucat,psovajući muslimanskom življu.Pri tom su ranjeni:Ljuban Baketarić(Anto),Pilav(Bajre) Ibro i Pilav(Nurke)Emir.Ljuban Baketarić dok je bio ranjen psovao je muslimansku mater.

Naši ranjenici prebačeni su u Jablanicu.
U selu je ostala "Tojota" bez registracije.

ISKAZ DAO: ZABILJEŠKU SAČINIO:
Franjo Križanac

Pljačka bošnjačke imovine u selu Lapsunj.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

NARODNI LIST
HRVATSKE REPUBLIKE HERCEG-BOSNE
Službeno glasilo

Broj 45	God. IV.	Mostar, 27. prosinca 1996.	HR H-B

PREGLED SADRŽAJA

PREDSJEDNIČKO VIJEĆE

0547 **ODLUKA** o davanju suglasnosti na Odluku o izmjenama i dopunama Statuta Sveučilišta u Mostaru 541

VLADA HR H-B

0548 **UREDBA** sa zakonskom snagom o izmjeni Uredbe o utemeljenju Gospodarske komore HZ - H-B za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja 541

0549 **ODLUKA** o utvrđivanju interesa Hrvatske Republike Herceg-Bosne za izgradnju prometnice Trn-Vagan-Puringaj u općini Široki Brijeg 542

0550 **ODLUKA** o utvrđivanju interesa Hrvatske Republike Herceg-Bosne za izgradnju naselja za smještaj raseljenih i izbjeglih obitelji na lokalitetu "Bačevići" 542

0551 **ODLUKA** o davanju suglasnosti na imenovanje direktora J.P. "Park prirode Hutovo Blato" 543

0552 **RJEŠENJE** 543

0553 **RJEŠENJE** 543

GOSPODARSKA KOMORA

0554 **ODLUKA** o dopuni Statuta Gospodarske komore Hrvatske Republike Herceg-Bosne 543

0555 **ODLUKA** o izmjeni Statuta Gospodarske komore Hrvatske Republike Herceg-Bosne 544

0556 **ODLUKA** o plaćanju članskog doprinosa Gospodarskoj komori Hrvatske Republike Herceg-Bosne 544

PREDSJEDNIČKO VIJEĆE

0547

Na temelju stavka 3. članka 8. Zakona o Sveučilištu u Mostaru ("Narodni list HR H-B", br. 32/94 i 24/95) i članka 8c. Temeljne odluke o izmjeni i dopuni Temeljne odluke o uspostavi i proglašenju Hrvatske Republike Herceg-Bosne ("Narodni list HR H-B", br. 8/94), Predsjedničko vijeće Hrvatske Republike Herceg-Bosne donijelo je

ODLUKU

o davanju suglasnosti na Odluku o izmjenama i dopunama Statuta Sveučilišta u Mostaru

Članak 1.

Daje se suglasnost na Odluku o izmjenama i dopunama Statuta Sveučilišta u Mostaru, koja je usvojena na sjednici Upravnog vijeća Sveučilišta u Mostaru 3. prosinca 1996. godine.

Članak 2.

Ova Odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Narodnom listu HR H-B".

Bosna i Hercegovina
Hrvatska Republika Herceg-Bosna
Predsjedničko vijeće
Broj: PV-XI-042/96
Mostar, 13. prosinca 1996.

V.d. predsjednika
Ivan Bender, dipl.iur., v.r.

VLADA HR H-B

0548

Na temelju članaka 29. i 30. Zakona o Vladi Hrvatske Republike Herceg-Bosne ("Narodni list HR H-B",

Službeno glasilo tzv. Hrvatske Republike Herceg-Bosne br. 45/96 u kojem je objavljena namjera da se svim Bošnjacima (i dvojici Srba) u Prozoru oduzmu svi stanovi sa stanarskim pravom. (212 stanova)

zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 1-3 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8316)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Vedada Hadžiosmanović, Ferida Hadžiosmanović i Sulejmana Isak, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 4-6 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8317)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Zijada Hadžiselimović, Bibke Jonić i Muje Hodžić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 7-9 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8318)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Mustafe Hero, Alije Emrić i Derviša Kulaglić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 10-12 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8319)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Behke Kulaglić, Omera Salković i Mehmeda Omanović, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 13-15 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8320)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Nusret Nuspahić, Šerifa Hodžić i Fuada Fejzić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 16-18 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8321)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Eljuba Islamović, Hajrije Kulaglić i Zulejhe Zekotić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 19-21 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8322)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Rašida Skeho, Hašima Grcić i Seada Brkić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 22-24 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8323)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Jusufa Berić, Asima Kalamujić i Hirnze Habibija, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastup-

nika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 25-27 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8324)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Najle Grcić, Envera Beganović i Hamdije Balotić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 28-30 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8325)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Mine Dautbegović, Tidže Balić i Muharema Sefer, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 31-33 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8326)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Muje Zečić, Alije Zečić i Malika Alibegović, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 34-36 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8327)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Džafe Makan, Enesa Mulahasanović i Salke Hadjrović, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 37-39 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8328)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Jove Pojužina, Behudina Bajgorić i Hakije Zaimović, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 40-42 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8329)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Zije-Jasne Brkić, Latifa Manov i Nusreta Djulić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 43-45 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8330)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Hamida Manov, Ramiza Gavranović i Faruka Zaimović, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 46-48 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8331)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Faruka Samardžić, Suada Tanjić i Emira Islamović, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 49-51 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8332)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Salke Fejzić, Tahira Djulić i Vejsila Zaimović, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 52-54 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8333)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Hase Osmić, Hasana Purgić i Jusufa Čolić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 55-57 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8334)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Fikreta Karahodžić, Alije Fejzić i Muharema Zečić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 58-60 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8335)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja Odjel za urbanizam, graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Općine Rama, protiv tuženih Ćazima Sabitović, Mejre Čolić i Hašima Grcić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 61-63 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8336)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja TIP "DEKORATIVA" Prozor, protiv tuženih Vejsil Korman, Husein Avdičević i Djula Berić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 64-66 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8337)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja TIP "DEKORATIVA" Prozor, protiv tuženih Mulka Kulaglić, Hajrudin Muratović i Ibrahim Kovač, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 67-69 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8338)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja TIP "DEKORATIVA" Prozor, protiv tuženih Hamid Kmetaš, Velija Sinanagić i Mirsad Gorančić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 70-72 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8339)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja TIP "DEKORATIVA" Prozor, protiv tuženih Hasan Gorančić, Huso Kovač i Senad Kulaglić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

Postavljeni privremeni zastupnik zastupat će tužene u postupku sve dok se tuženi ili njihov opunomoćenik ne pojave pred sudom, odnosno dok organ skrbništva ne obavijesti sud da je postavio skrbnika.

(Broj: P: 73-75 b/96 od 27. prosinca 1996.) (8340)

Osnovni sud u Rami u pravnoj stvari tužitelja TIP "DEKORATIVA" Prozor, protiv tuženih Šehida Kazić, Saliha Dautbegović i Sead Kulaglić, svi iz Prozora, nepoznata boravišta, radi otkaza ugovora o korištenju stana, postavio je tuženim privremenog zastupnika u imenu - Zlatko Milović, odvjetnik iz Prozora, jer su tuženici nepoznata boravišta i nemaju opunomoćenika i jer bi redovan postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika trajao dugo, tako da bi mogle nastati štetne posljedice za stranke.

HAMŠIĆ IBRAHIM
(logoraš)

I Z J A V A

Rodjen sam 25.3.1939.godine u selu Parcani opština Prozor. Prije izbijanja ratnih sukoba živio sam u selu Parcani.

Broj lične karte 561/95. izdate u Prozoru. Oženjen, prije rata radio sam u HE Rama Prozor a sada u HE na NERETVI - Pogon Održavanje.

8.8.1993.godine bio sam na svom radnom mjestu kada mi je prišao šef službe obezbjedjenja HE Rama i rekao: "da više neću obavljati svoje radne zadatke".

Tog trenutka nisam znao ništa šta se dešava, bio sam prosto iznenadjen. Nakon nekoliko trenutaka shvatio sam da sam zarobljen. Kao živi štit poveli su me u pravcu mog sela Parcani, da mi na moje oči zapale kako moju tako i sve druge kuće u selu. Kuće su počele goriti, žene, djeca, starci našli su se u zbijegu. Nisam smio pokazivati nikakve znakove protivljenja jer su mi cijelo vrijeme bile uperene cijevi u ledja.

Sa zaprepaščenjem posmatrao sam kako selo gori, pale auta, iz kuća iznose sve ono što se njima dopada.

Plijen koji su skupili morao sam nositi. U više navrata su me tukli jer bilo je tako teških stvari koje nisam mogao nositi.

Poslije svega toga dospio sam zajedno sa svojim komšijama u Prozor. Bio sam zatvoren u logoru. Tjerali su me da idem na prve linije kopati rovove po kiši i snijegu. Stalno su kako mene tako i sve ostale zarobljene tukli, provocirali, mučili sa hranom.

Sve naporne i teške poslove morao sam izvršavati. Spavao sam na betonu. Tu sam proveo oko četiri mjeseca, a zatim me prebacuju u logor Heliodrom u Mostaru.

Bio sam u jednoj prostoriji u kojoj je bilo više od stotinu ljudi. Bilo je užasno, mučili su nas kako sa hranom tako i sa drugim

- 2 -

stvarima (vlaga, hladnoća, nehigijenski uslovi). Meni pa ni drugima u logoru nisu davali nikakvu medicinsku pomoć.

Tjerali su me da radim najgore poslove gladni, žedni, mučeni i isprebijani. Gledao sam svojim očima kako su neki ljudi - logoraši Bošnjaci od stalnog mučenja i udaranja umirali, jer sve ove patnje i užas nisu mogli izdržati. Ja sam se isto tako u logoru jako loše osjećao, nisam mogao vjerovati da ću sve ovo izdržati.

U logoru Heliodrom proveo sam puna dva mjeseca ispačen, izmučen i zahvaljujući Medjunarodnom Crvenom križu koji su intervenisali ja sam pušten i prebačen na slobodnu teritoriju u Jablanicu.

Sada sa svojom porodicom stanujem u Jablanici.

HAMŠIĆ IBRAHIM
Hamšić Ibrahim

Izjava Ibrahima Hamšića iz sela Parcani kod Prozora u kojoj se opisuje način na koji HVO pali i pljačka pretežno bošnjačka naselja u ovoj općini. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5178)

Od ljeta 1992. godine organi vlasti Herceg-Bosne dopuštali su Bošnjacima po cijeloj Hercegovini, pa tako i po Prozoru da se kreću samo uz dozvole, što je stvaralo dodatne probleme.

Pripadnik HVO brigade "Rama", Mile Jozić zvani Pelkin, pali kuće u Herama kod Prozora 24. januara 1994. godine.

Trenutak kada pripadnici HVO-a ubijaju krave u Herama kod Prozora, 24. januara 1994. godine. U ovom napadu, kojeg su nazvali "Operacija TVIGI 94", oni su počinili užasan zločin i poubijali sve ranjenike, zarobljenike, kao i civile koji su se tamo zatekli i sve to snimili. Tada su stradale 34 osobe.
(Izvor: Arhiv FTV, Politički magazin "60 minuta", 23.11.2009. godine)

Ivica Jeger, zarobljeni pripadnik 5. domobranske pukovnije iz Osijeka, govori da je 450 pripadnika njegove jedinice bilo na ratištu u Gornjem Vakufu, te da je artiljerijska brigada iz Vinkovaca bila također na tom ratištu. Kazao je da su u običnom danu ispaljivali tri granate za jedan dan, dok su tokom napada na selo Here kod Prozora dobili zapovijed da ispaljuju projektile svaka tri minuta. (Snimio Akif Agić)

ZEČIĆ JUSO
(logoraš)

I Z J A V A

Rodjen sam u Kovačevu Polju, opština Prozor 12.4.1943.godine.

Prije izbijanja rata stanovao sam u svom rodnom mjestu Kovačevo Polje broj 14.

Broj lične karte: 2279/96. izdata u Prozoru 27.11.1996.godine.

Oženjen sam, prije rata radio sam u HE Rama Prozor, a sada u HE na NERETVI Jablanica, Pogon Održavanje.

8.7.1993.godine u jutarnjim satima tačnije u 8,30 sati u naše selo došli su naoružani do zuba ustaše njih oko 20. Opkolili su naše selo, počeli pucati i govorili su da se svi u selu predamo. Zarobili su me i otjerali u logor u Prozor, u fabriku UNIS.

Žene i djeca su tada ostali, koje će nakon mjesec dana i njih sve protjerati. Iz Prozora sam po noći prebačen u logor Dretelj - Čapljina.

Po zatvaranju u logor odmah su nas počeli maltretirati, tuči svim i svačim. Doživio sam takva maltretiranja i mučenja da nisam nikad mogao ni pomisliti, da tako nešto čovjek čovjeku može uraditi. Bio sam bez vode i čistog zraka 74 sata. U tom preživljavanju i mučenju gledao sam kako ljudi umiru a medju umrlim bio je moj komšija Grcić Muharem koji je sahranjen negdje u Počitelju.

Oni su i dalje vršili razna maltretiranja i mučenja i u tom strašnom paklu bilo je nemoguće izdržati. Pio sam iz čizme (cipele) svoju mokraću pošto nam nisu davali ništa. U logoru je bilo muškaraca mladjih od 17 godina i starijih od 60 godina. Mladići su sve ove patnje teže podnosili. Hljeba nam nisu davali, tako da za 24 sata ne bi ništa ni jeo ni pio.

Spavao sam na betonu i to u sjedećem položaju, ako je se moglo ikako i zaspati. Iznemogao i dosta iscrpljen u logoru sam proveo puna 54 dana nakon čega sam kao starija osoba otpušten.

Prebačen sam u Drežnicu na slobodnu teritoriju. Na tom putu do Drežnice vršena su maltretiranja i ubijanja, gdje su tri logoraša ubijena. Sve patnje i užas koji sam doživio u logoru nemoguće je riječima opisati, pošto ni sam ne mogu da vjerujem kako sam uopšte ostao živ.

Sada trenutno stanujem sa svojom porodicom u Jablanici.

ZEČIĆ JUSO

(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5180)

GRCIĆ VAHID
(logoraš)

I Z J A V A

Rodjen sam u Prozoru 5.11.1938.godine. Mjesto prebivališta odnosno adresa stanovanja prije agresije na RBiH je Prozor, 17 krajiške 63 b.

Broj lične karte je 181/95. izdata u Prozoru 14.12.1995.godine. Bračno stanje oženjen. Prije agresije radio sam u HE Rama, a sada u HE na NERETVI - Pogon Održavanje.

Dana 6.7.1993.godine zarobljen sam u Prozoru i odveden u Vatrogasni dom. Tu sam bio zatvoren pet dana, zlostavljan i mučen i nisam imao nikakvog kontakta sa svojima.

Dana 11.7.1993.godine oko 2 sata pokupili su mene i ostale u autobus i neznajući kuda, dospjeli smo u logor Dretelj - Čapljina.

Tu sam odmah doživio razna mučenja, maltretiranja, batinjanja. Bilo nas je jako puno u jednoj prostoriji, bez hrane i vode. Bila je paklena vručina, tražio sam da mi daju bar vode da ublažim žedj, međutim bio sam odbijen.

U logoru sam bio svrstan medju starije tako da sam očekivao da ću prije biti pušten - oslobodjen ili ubijen. Bio sam toliko izmučen i ispačen da sam u više navrata morao tražiti ljekarsku intervenciju.

Puštali su me da odem kod ljekara, ali tom prilikom od lijekova nisam dobijao ništa. Nakon provedenih 11 užasnih dana tačnije 22.7.1993. godine iznenadjen, saopšteno mi je da ću danas biti oslobodjen i da mogu krenuti u pravcu slobodne teritorije.Zajedno sa ostalim uputili su nas u pravcu Bune i Blagaja.

Kad sam dospio do Blagaja nisam mogao sebi da vjerujem da se nalazim na slobodi. Tu sam ostao oko sedam dana, gdje sam se kasnije uputio preko Glogova u pravcu Jablanice.

Kad sam sretno stigao do Jablanice, dočekala me je moja porodica. Tu sam našao smještaj gdje i danas boravim.

GRCIĆ VAHID
Grcić Vahid

(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5177)

Bošnjački prognanici iz sela Gornje Rame snimljeni 30. augusta 1993. godine na planini Vranici u potrazi za krovom nad glavom i hranom što su, uglavnom, našli na području općine Bugojno. (Snimio Akif Agić)

Zbog svega što se desilo u Prozoru i njegovoj okolini Više javno tužilaštvo u Mostaru je tokom 1995. godine provelo opsežnu istragu o ovim događajima. Rezultat ovih radnji bilo je donošenje Rješenja da se sprovede istraga protiv 99 osoba,[161] zbog toga što se osnovano sumnja da su:

"AD 1

Okrivljeni Boban Mate vršeći političku funkciju predsjednika političke stranke u Republici Bosni i Hercegovini, u 1992. godini, na području Republike Bosne i Hercegovine, općina Prozor, stvorio Hrvatsko vijeće obrane (HVO) "Rama", kao vojno – politički organ vlasti, umjesto postojećih legalnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine sa grupom pripadnika hrvatskog naroda i glavnih u štabu HVO-a "Rama" u sastavu: Franjić Ilija, Žutić Šimun, Kolakušić Petar, Meštrović Jozo, Markešić Luka, Petrović Ilija, Jozić Mijo, Ivić Nikola i Radić Jerko, kao zločinačku organizaciju vojno-osposobljenu za vođenje oružanih akcija na kopnu sa zločinačkim planom zasnovanim na dogovoru i pomoću članova te organizacije, a s ciljem utvrđenim u deklaraciji o proglašenju Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, donijetoj 10. 4. 1992. godine u Grudama, da se vrše krivična djela upravljena na to da se silom otcijepi dio Republike Bosne i Hercegovine i potom pripoji Republici Hrvatskoj, pa su realizacijom tog zločinačkog plana proizašla krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava prema pripadnicima

[161] Rješenje Višeg suda u Mostaru br: K1. 14/95 od 29.06.1995. godine

bošnjačko-muslimanskog naroda na području općine Prozor koja su počinili pripadnici te zločinačke organizacije pa su tako:

Dana 25.10.1992. godine u 15,25 časova započeli opći oružani napad na grad Prozor, iz koga su prethodno potajno evakuisali svo hrvatsko stanovništvo tako da je u gradu ostalo samo bošnjačko-muslimansko stanovništvo, i to artiljerijskim projektilima ispaljenim iz dva tenka, dva borbena transportera, dva višecjevna bacača raketa, tri protivavionska mitraljeza, dva protivavionska topa i jednog minobacača / sva oruđa postavljena su na samim prilazima i oko grada /sa oko 1500 granata različitog kalibra koje su pogađale i rušile isključivo stambene i gospodarske objekte kao izabrane ciljeve, vlasništvo Bošnjaka, građana Prozora, da bi sutradan bošnjačko stanovništvo pod strahom i terorom nagnalo se u bjekstvo na južni izlaz iz grada prema Jablanici, pa su na njih pripadnici HVO-a otvarali vatru iz pješačkog oružja, a po gradu počeli sa pljačkom, a zatim paljenjem stambenih i gospodarskih objekata raseljenih Bošnjaka, (75 stambenih, 72 gospodarska objekta, 110 motornih vozila i poljoprivredne mehanizacije, trgovačka roba na zalihama, pokućstvo i vrijednije stvari iz kuća i stanova), pri čemu su hvatali i protivzakonito hapsili građane Bošnjake i lišili života osam lica bošnjačke nacionalnosti (Polić Selim, star 75 godina, koga su strijeljali, Hodžić Esma, strijeljana na kućnom pragu, zapalili kuću u kojoj su izgorjeli Zukanović Omer i supruga mu Safa, te ostala četiri lica nepoznatog imena i prezimena).

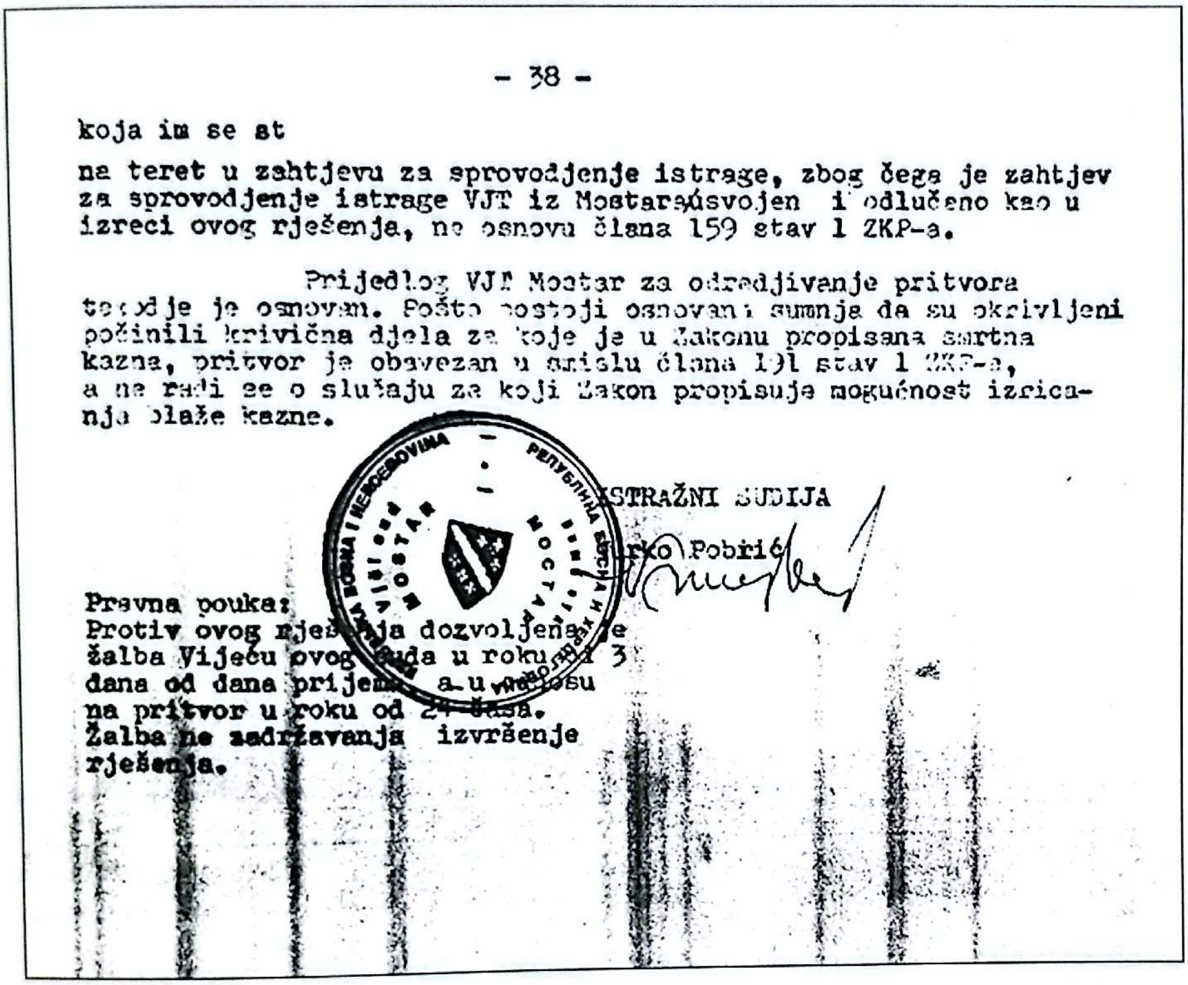
- Prekinuli radni odnos gotovo svim radnicima Bošnjacima, koje su prethodno držali protivzakonito uhapšene najmanje pet dana pa tu činjenicu koristili kao zakonski razlog za prestanak radnog odnosa.
- Preduzeli jake mjere kontrole kretanja bošnjačkog stanovništva.
- Svakodnevno pljačkali a potom palili bošnjačke kuće i poslovne objekte.
- Kasno noću naoružani i maskirani upadali u bošnjačke kuće i odvodili bošnjačko stanovništvo u zatvore ili u nepoznato, neke ubijali, mučili, a potom pljačkali njihovu imovinu.
- Na području općine Prozor uklonili sva obilježja državnosti Republike Bosne i Hercegovine, a ta obilježja zamijenili obilježjima Republike Hrvatske.
- Na ulaznim vratima zgrade PTT u gradu Prozoru istakli otštampanu obavijest da u poštu nije dozvoljen ulazak Bošnjacima.

- Preko Radio-stanice Rama emitovali propagandne programe koji su raspirivali mržnju prema Bošnjacima i emitovali oglase kojima su obavještavali da se otkazuje zdravstvena zaštita bošnjačkom stanovništvu.
- Do sredione jula 1993. godine protivzakonito zatvorili u zato organizovane logore (Vatrogasni dom Prozor, magacin bivše TO Prozor, atomsko sklonište u Prozoru, zgrada Srednjoškolskog centra u Prozoru) 968 muškaraca i pet žena Bošnjakinja, a potom ih deportovali u zarobljeničke logore u Ljubuškom, Gabeli, Dretelju i Heliodrom-Mostar,
- Raznim metodama zastrašivanja i terora, oružanim napadima i hapšenjima protjerali i raselili svo bošnjačko stanovništvo iz Prozora,
- Uglednim pripadnicima bošnjačkog naroda "odobravali" odlazak iz Prozora, u druge zemlje uz uslov da potpišu pismenu izjavu da svoju imovinu ostavljaju ili je prodaju uz veoma nisku cijenu,
- U selima prozorske općine – Donji i Gornji Krančići, Škrobučani, Lug, Gorica, Parcani, Paroš, Klek, Heldovi, Munikoze, Tolovac, Grevići, Lizoperci, Blace, Tošćanica, Donji i Gornji Višnjani, Gračanica i drugim zdravije i vojno sposobne muškarce uhapsili i odveli u logore, a ostalo stanovništvo protjerali ili ubijali, a zatim njihovu imovinu pljačkali, potom palili ili naseljavali izbjeglice hrvatske nacionalnosti,
- U toku 1993. godine izvršili ubistva civilnog stanovništva, i to: u gradu Prozoru 24 osobe, u Orašcu 4, u Grivićima 5, u Lapsunju 11, u Dugama 3, u Lizopercima 2, na Blacama 2, u Kranjčićima 5, u Tolovcu 3, u Škrobučanima 11, na Kleku 16, u Donjoj Vasti - Leševe ubijenih Bošnjaka zagrtali u masovne grobnice na Crnom vrhu na Makljenu, gradskom smetljištu "Duška kosa", i na planini Vran.
- U zatvorima koje su organizovali za protvzakonito zatvaranje Bošnjaka zarobljenike mučili, neke ubijali, neke odvodili u nepoznato i u te zatvore nisu dozvoljavali pristup međunarodnim humanitarnim organizacijama.
- Zarobljenike Bošnjake često i masovno koristili za žive štitove u borbenim dejstvima i za prinudni rad na utvrđivanju borbenih položaja.

- U navedenim zatvorima organizovali nepodnošljive uslove života bez hrane, vode i posteljine, zarobljenike mučili raznim metodama mučenja, najviše ih udarali čvrstim predmetima, po polnim organima uzvikujući "da balije više ne prave djecu" mnoge podvrgavali seksualnim nastranostima, (međusobno polno općenje zarobljenika, polno općenje sa krmačama i druge razne seksualne nastranosti).
- Vršili pokrštavanje zarobljenih Bošnjaka,
- Organizovali mjesta sa svim karakteristikama javnih kuća u kojima su zarobljene Bošnjakinje prisiljavali na prostituciju
- Dana 28.8.1993. godine svo preostalo bošnjačko stanovništvo – civile kamionima deportovali do borbenih linija sa Armijom RBiH, a potom pucajući iz oružja na njih tjerali ih u bijeg, kroz borbene linije i tom prilikom neke od njih ubili.
- Na području općine Prozor nakon što su raselili svo bošnjačko stanovništvo ustrojili potpunu paradržavnu vlast hrvatskog naroda ne dozvoljavajući više povratak Bošnjaka u svoja mjesta stanovanja i rada..."162
- Poslije iznošenja ovakvih sumnji u pomenutom Rješenju stoji i sljedeće:
- "1. Okrivljeni pod AD 1 ovog rješenja u namjeri da potpuno unište bošnjačko-muslimanski narod, vršili ubistva, teške povrede tijela, teško narušavanje fizičkog i duševnog zdravlja, prisilno preseljavali stanovništvo, primjenjivali mjere kojima se sprječava rađanje između pripadnika grupe i činili ova krivična djela upravljena na to da se silom otcijepi dio teritorije Republike Bosne i Hercegovine i da se taj dio pripoji Republici Hrvatskoj, izvršili krivično djelo genocida iz člana 141 i krivično djelo ugrožavanja teritorijalne cjelovitosti iz člana 116 u vez sa članom 22, 24 i 25 preuzetog KZ SFRJ..."163

[162] Ovo je samo prva od ukupno 48 tačaka iz pomenutog Rješenja o pokretanju istrage u kojima su iznijete optužbe za najteže ratne zločine koji se mogu počiniti, a to je zločin genocida.

[163] Isto.

- 38 -

koja im se st

na teret u zahtjevu za sprovodjenje istrage, zbog čega je zahtjev za sprovodjenje istrage VJT iz Mostara usvojen i odlučeno kao u izreci ovog rješenja, na osnovu člana 159 stav 1 ZKP-a.

Prijedlog VJT Mostar za odredjivanje pritvora također je osnovan. Pošto postoji osnovana sumnja da su okrivljeni počinili krivična djela za koje je u Zakonu propisana smrtna kazna, pritvor je obavezan u smislu člana 191 stav 1 ZKP-a, a ne radi se o slučaju za koji Zakon propisuje mogućnost izricanja blaže kazne.

ISTRAŽNI SUDIJA

Nurko Pobrić

Pravna pouka:
Protiv ovog rješenja dozvoljena je žalba Vijeću ovog suda u roku od 3 dana od dana prijema, a u odnosu na pritvor u roku od 24 časa.
Žalba ne zadržavanja izvršenje rješenja.

Faksimil zadnje strane navedenog Rješenja o sprovođenju istrage koje je potpisao Nurko Pobrić, tadašnji istražni sudija Višeg suda u Mostaru.

Dakle, učinjenim radnjama i posljedicama koje su nastale po Bošnjake u općini Prozor, kod domaćih pravosudnih institucija organizatori političkog projekta nazvanog "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna", osumnjičeni su za genocid!

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
BRIGADA "RAMA" PROZOR
S I S
Broj:o1-5/93
Prozor:16.o1.1993. godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

Dana 15.o1.1993, god. u vremenu od 2o.o do 24.oo sati na području grada Prozora, bez ičijeg odobrenja počinjena je znatna matrijalna šteta na objektima pripadnika muslimanske nacionalnosti.

Uništeno je nekoliko privatnih radnji (popaljeno) te zapaljeno šest obiteljskih zgrada takodje pripa dnika muslimanke nacionalnosti, a pričinjena je i manja matrijalna šteta pripadnicima Hrvatske nacional nosti.

Pričinjenu štetu prema prvim podacima načinili su pripadnici Tutinš jedinice, jedinice iz Posušja u saradnji sa pripadnicima (nekim) Vojne policije iz Prozora.

Ovaj slučaj unio je veliku paniku medju pripadnike muslimanske nacionalnosti te je primjećeno masovno iseljavane navedenog pučanstva sa područja grada, a velika panika zavladala je u odredjenom broju i pripdnika Hrvatske nacionalnosti koji žive mješano sa muslimanima u odredjenim naseljima bojeći se da će isti neznajući čiji su objekti počiniti ista djela i prema njihovim objektima.

Imajući u vidu da počinitelji ovog djela , bez ičijeg odobrenja počinili ovo djelo a imajući u vidu i trenutnu situacjju , pod HITNO je potrebno prikupti konkretne podatke o počiniteljima i poduzeti odgovarajuće mjere.

ZABILJEŠKU SAČINIO
Franjo Križanac

Službena zabilješka SIS-a o teroru i pljačkanju kojem su bili izloženi Bošnjaci u Prozoru. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Ruševine nacionalnog spomenika kulture – džamija u Lizopercima u općini Prozor-Rama, sagrađena u prvoj polovini 16. vijeka, koju je HVO srušio u aprilu 1993. godine. (Izvor: Arhiva RP Prozor)

Dr. Nijaz Duraković, član Predsjedništva BiH, u okviru obilaska sjeverne Hercegovine, 1994. godine je boravio na području općine Prozor (Here, Šćipe...), kao prvi bh. visoki funkcioner koji je došao u ove krajeve od početka rata. Duraković je razgovorao sa predstavnicima općina Jablanica, Konjic i Prozor i sa rukovodstvom 4. Korpusa Armije RBiH. (Izvor: Arhiva RTV Konjic, autor priloga Borka Rudić)

SABOR TAJI ISTINU O HRVATSKOJ INTERVENCIJI U BiH

ljena je kao 175. brigada HVO-a, u trećem nije specificirano čijoj vojnoj organizaciji pripada. No, kako je god nazivali, vidljivo je da je financirana iz državnog proračuna Republike Hrvatske i da su njeni pripadnici dobivali plaće kao pripadnici hrvatskih Oružanih snaga.

Prije svega, riječ je o izvješću o "osiguranju zbornog mjesta Prozor 175. brigade" od 1. siječnja 1994. s tlocrtom lokalne školske zgrade u kojoj je bilo smješteno njeno zapovjedništvo. Drugi dokument, s potpisom bojnika Andrije Skoke, pomoćnika zapovjednika za logistiku, nastao je 4.veljače iste godine, a razrađuje organizacijsku shemu intendanture i saniteta za 1500 vojnika koji su činili sastav brigade.

"Glavno skladište 175. brigade nalazi se u Zagrebu, vojarna Croatia... Pomoćno skladište brigade, kako tehničko, tako i intendantsko nalazi se u srednjoj školi Prozor, a odgovoran je zapovjednik logističke satnije Brigade... Popuna streljiva u Prozoru vrši se preko ZP Tomislavgrad IZM Prozor - skladište Brana...", piše Skoko u svojoj "šemi opskrbe".

Mobilizaciju 175. brigade HV-a MORH je naredio 14. XII. 1993., brigada je poslana u Prozor, gdje je bila od siječnja do svibnja 1994. i služila kao potpora Tutinoj Kažnjeničkoj bojni

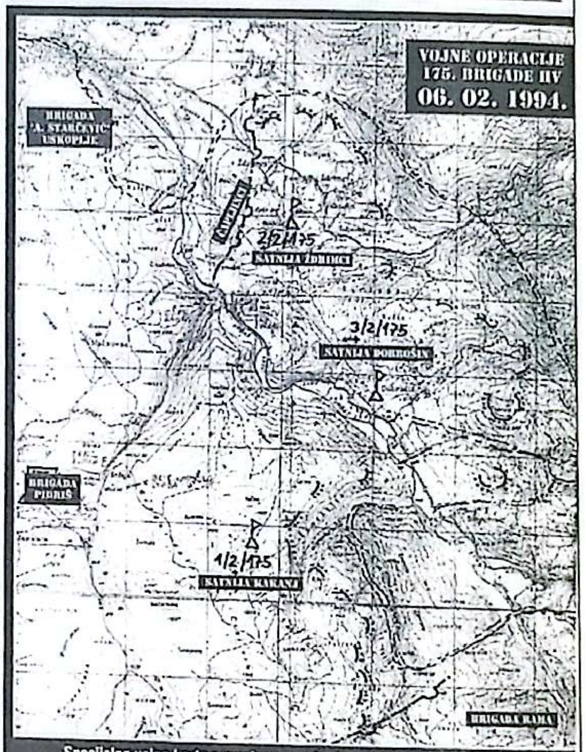
Treći je dokument još zanimljivije štivo. Nosi naslov: "Izvješće o životu i radu brigade od formiranja do njenog prevođenja u pričuvu". Uz službeno zaglavlje Ministarstva obrane tekst je 15. svibnja 1994. napisao zapovjednik 175. brigade Frane Primorac. Koliko svjedoči o aktivnostima Hrvatske vojske s onu stranu hrvatskih granica, to izvješće podjednako govori o razlozima njenog ratnog poraza: o odsustvu motiva da se ratuje u ime HDZ-ovih imperijalističkih ambicija.

"Ustrojavanje brigade započelo je na temelju zapovijedi Ministra obrane Republike Hrvatske od 14. prosinca 1993.godine za mobilizaciju RP 9804. Sama mobilizacija vršena je u četiri perioda...", tako počinje tih osam stranica Primorčeva izvješća u kojemu se iznose problemi s obukom u Požegi i Delnicama, s "bojnim aktivnostima" u Bosni i Hercegovini, nabrajaju nevolje s naoružanjem i samoranjavanjima vojnika te upozorava na djelovanje "žutoga tiska" u sprezi s "vanjskim i unutarnjim neprijateljem".

Podmukla mobilizacija

Ukratko, iz samo tri dokumenta moguće je rekonstruirati način na koji je HV postao instrument HDZ-ove invazije na teritorij susjedne države. No stvarni, mnogo veći razmjeri hrvatske agresije na BiH bit će potpuno jasni tek kad se jednoga dana otvore svi arhivi. Iz usmene predaje vojnika koja godinama kruži po Hrvatskoj jasno je da 175. brigada nije usamljen primjer i da je mnoštvo hrvatskih postrojbi sudjelovalo u HDZ-ovu projektu komadanja bosanskohercegovačkog teritorija.

Prema Šuškovu nalogu, 175. brigadu trebalo je sastaviti od bosanskih i hercegovačkih Hrvata koji su se početkom hrvatsko-muslimanskog rata sklonili u Hrvatsku. Za provedbu mobilizacije neslužbeno je bio zadužen Ivan Anđabak, suosnivač i predvodnik širokobriješke Kažnjeničke bojne. Zbog te je zadaće nekoliko tjedana potkraj 1993. stolovao u Ministarstvu obrane na Krešimirovu trgu. Kako Primorac eksplicite kaže u svom izvješću, mobilizacija je bila utemeljena na neslužbenoj tezi da one Hrvate koji su se nastanili u Hrvatskoj nakon 1. siječnja 1992. valja tretirati kao dezertere. To je dovelo do prvih poteškoća u popunjavanju 175. brigade. Prema Primorčevu tekstu, mobilizirani vojni obveznici smatrali su nepravednim da su ratne dužnosti pošteđeni njihovi sunarodnjaci koji su pobjegli u Hrvatsku, primjerice, u prosincu 1991. dok se njih, bjegunce iz siječnja 1992., ratnom mobilizacijom kažnjava za "dezerterstvo". Kao posljedica tog očitog otpora akciji novačenja, gotovo 2000 muškaraca pronašlo je načina da, uz veze i poznanstva u komisijama za novačenje, pribavi potvrde da su nesposobni za vojsku. Pojavio se i znatni broj vojno sposobnih muškaraca koji su, pozivajući se na Ustav, odbili ratovati na tlu susjedne države.

Specijalna vojna karta s precizno označenim položajima 175. brigade Hrvatske vojske na području Uskoplja i Rame s početka 1994.

Prisilni dobrovoljci

Izdvojeni u posebnu satniju brigade raspoređeni su u zadarskom zaleđu.

Tako je mobilizacija završila prikupljanjem ljudi bez ikakvih kriterija, uključujući i one hrvatske državljane koji s Bosnom i Hercegovinom već godinama nisu imali nikakva drugog kontakta osim obiteljskih ili rodačkih veza. Zbog lošeg odaziva brigadi su, među ostalim, pridruženi sumnjivi stranci, maloljetnici i invalidi. Pred javnošću i međunarodnom diplomacijom, podsjećamo, govorilo se o dobrovoljcima koji se bez ikakve prisile, nadahnuti samo idejom Herceg Bosne, stavljaju na raspolaganje HVO-u.

"Mobilizacija je počela za Novu godinu 1994. Premda se većina opirala odlasku u Bosnu, tretirali su nas kao dobrovoljce. Pripreme su trajale desetak dana. Kretali smo autobusima iz vojarne Croatia, svrstani u četiri bojne. Dali su nam oznake HVO-a i klasično pješačko naoružanje. Na prijelazu preko Vran planine zapali smo u snijeg iz kojeg su nas izvlačili tegljači UNPROFOR-a. Prozor je bio prazan i slobodan; Naša brigada služila je kao potpora Naletilićevoj Kažnjeničkoj bojni, pa smo uglavnom čuvali teren koji su oni osvojili. Naletilićevi vojnici ginuli su hrpimice, prodirući prema Donjem Vakufu koji je bio podijeljen između Hrvata i Muslimana. UNPROFR je imao promatračku misiju na Vran planini i bio je izvrsno obaviješten o svemu", prisjeća se bivši pripadnik 175. brigade, tada 40-godišnjak rođen u Tomislavgradu koji već dva desetljeća živi i radi u Hrvatskoj. Brigada je, dakle, poslana u BiH u siječnju 1994. Do tzv. južnog bojišta transportirana je u 170 autobusa. U Hrvatsku se vratila, na isti način, u svibnju iste godine. Na uskopljansko-ramskom

Čelnici 175. brigade još su na visokim funkcijama u Hrvatskoj: zapovjednik Frane Primorac zaposlen je na Hrvatskom vojnom učilištu, a Miroslav Vidović je pobočnik Petra Stipetića

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO OBRANE
V P 3293 Zagreb

Klasa :
Ur. broj :

Zagreb, 15.05.1994.

Predmet: Izvješće o životu i radu brigade za period od formiranja do njenog prevođenja u pričuvu.-

Načelniku GSHV

A) Mobilizacija i ustrojavanje brigade

Ustrojavanje brigade započelo je na temelju Zapovijedi Ministra obrane RH od 14.12.1993 godine za mobilizaciju RP 9804. Sama mobilizacija vršena je u četiri perioda i to prema slijedećem:

period	broj uprava za obranu	odazvanih	otpuštenih	ostalo u postrojbi
15.12.93.-05.01.94.	3	925	289	636
06.01.94.-02.02.94.	7	852	197	655
03.02.94.-15.02.94.	9	344	122	222
16.02.94.-08.03.94.	10	479	112	367
	13	2600	720	1880

Na samom početku mobilizacije došlo je do nepredviđenih poteškoća:

- djelatnici PU MORH nisu prisustvovali mobilizaciji pa nisu na vrijeme obavljani razgovori sa v/o;

- ispred ZP Zagreb nisu bili nazočni njihovi organi koji bi vršili prihvat i upis v/o pa su te zadaće vršili instruktori za obuku iz NS Požega koji za to nisu bili pripremljeni;

Izvješće Frane Primorac, zapovjednika 175. brigade HV-a nakon njenog povratka iz Bosne i Hercegovine u svibnju 1994.

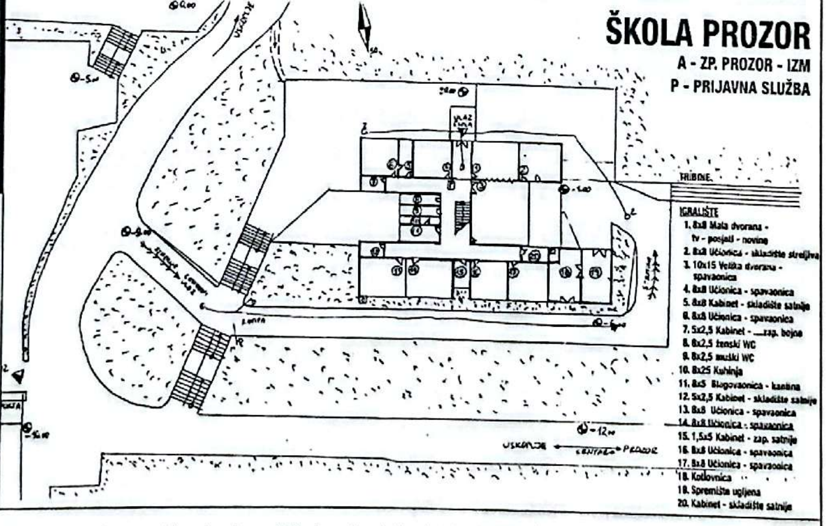
ljače 1994., dan prije primirja s Armijom BiH. Pod topničkom muslimanskom vatrom na području Kicalja poginula su dva njena pripadnika. Drugi sudar s muslimanskom vojskom dogodio se na prostoru Zvišće u travnju 1994. Kako će zapovjednik Primorac poslije s ponosom izvijestiti ministra Šuška, ta mala ofenziva završila je s desetak mrtvih muslimanskih vojnika i sa samo dvojicom ranjenih Hrvata. Brigada je zarobila i pet Muslimana koji su zabunom prešli crtu hrvatsko-muslimanskog razdvajanja; svi oni predani su nadređenom operativnom zapovjedništvu HVO-a.

Strah od reparacija

Drugim riječima, izvješće Frane Primorca ujedno je stvarni prikaz Hrvatske vojske kao tzv. regionalne, balkanske sile u Bosni i Hercegovini u doba HDZ-ova režima: u izravnim sukobima s neprijateljskom stranom 175. brigada imala je manje žrtava nego u vrijeme ratne dokolice.

Više je razloga da vladajuća koalicija "šestorke", unatoč dokumentima i tisućama živih svjedoka, uporno poriče vrlo aktivnu umiješanost Hrvatske vojske u

Tlocrt školske zgrade u Prozoru u kojoj je bilo smješteno zapovjedništvo 175. brigade HV-a

području preuzela je položaje dviju postrojbi HVO-a koje su poslane na odmor: nadomjestila je tzv. Lašvansku bojnu i bojnu Matija Vlačić. U Primorčevu izvješću spominju se i zatečene "snage HV-a" koje su nakon njihova dolaska napustile bosansku frontu, ali se ne navodi naziv formacije.

Švercerske bande

"Zapoviješću ministra obrane RH brigada je krajem 1993. bojno angažirana na Južnom bojištu, točnije na uskopljansko-ramskoj bojišnici. U periodu od 26. do 28. prosinca 1993. na prostor budućeg angažiranja brigade upućuje se konačarska izvidnica koja sagledava prostor bojišnice koji će postrojba preuzeti i mjesta taborišta te obavlja logističku pripremu za prihvat postrojbe. Potrebno je naglasiti da je brigada u tom trenutku raspolagala sa samo dva terenska vozila 'lada niva' i da je svu podršku u segmentu prometa dobila od prometne uprave MORH-a za prijevoz ljudstva do Prozora, a dalje se oslanjala na organizaciju prijevoza HVO-a", piše Primorac.

Na terenu je, kako stoji u nastavku izvješća, zatečen priličan kaos: neuređeni položaji bez ikakve zaštite od neprijateljske vatre, nedostatak informacija o muslimanskim snagama, malobrojne, slabašno opremljene, nedisciplinirane jedinice HVO-a i, kao najveći problem, oružani obračuni među švercerskim bandama, uz blagoslov lokalne vojne policije i lokalne vrhuške HVO-a. Tomu valja dodati i uobičajeni šlamperaj logističkih stručnjaka koji su, primjerice, udijelili brigadi bestrzajne topove bez dovoljno granata, snajperske puške bez streljiva, maljutke bez raketa, tromblonske mine bez odgovarajućih pušaka. Na opetovane zahtjeve za popunom opreme i naoružanja iz logističkih centara HVO-a nerijetko je stizao zahtjev da najprije objasne kojem zapravo Zbornom području HVO-a pripadaju. A postojali su i tako trivijalni problemi kao što su vojničke čizme, pa će se Primorac u svome izvješću poslije žaliti kako je 150 njegovih vojnika tjednima hodalo s odlijepljenim donovima.

U takvoj atmosferi, već u prvim danima njene ratne ekspedicije na Bosnu i Hercegovinu, u redovima 175. brigade zabilježena su tri slučaja samoranjavanja i jedno ranjavanje iz nehata.

Kobno čišćenje puške

Uoči njenog povlačenja iz BiH ta statistika uvećana je za tri nehotična ubojstva: jedan hrvatski vojnik smrtno je stradao prilikom čišćenja automatske puške, a dvojica su smrtno stradali u opasnim ratničkim igrama na položajima.

Prvi oružani sukob 175. brigade s muslimanskim snagama dogodio se 24. ve-

rat za Herceg Bosnu. Neki to rade jer se u osnovi slažu s HDZ-ovim projektom velike Hrvatske u koju bi se trebala uključiti barem Hercegovina. No mnogo je više onih koji, poput SDP-ovca Zdravka Tomca, strepe od financijskih posljedica neslužbene, nikad javno priznate agresije na Bosnu i Hercegovinu. "Ako to postane službeni stav međunarodne politike", izjavio je Tomac jednom prilikom u razgovoru s novinarima Nacionala, "iz Sarajeva može stići zahtjev za ratnim reparacijama."

NACIONAL 6/3/2001 13

Neoboriv dokaz agresije Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu! Novinski članak objavljen u zagrebačkom sedmičnom listu "Nacional" od 6.3.2001. godine o angažovanju 175. brigade Hrvatske vojske na ratištu oko Prozora. U tom napadu desio se i pokolj u selu Here 24.1.1994. godine.

U V O D

. Opština Prozor obuhvata prostor od 477 km2, a prema popisu iz 1991. godine broj$ 19.601 stanovnika.

NACIONALNI SASTAV ČINE:

- hrvati	62,3%
- muslimani	36,6%
- srbi	0,25%
- ostali	0,85%

Istim popisom registrovana su 3.982 domačinstva. Agresijom HVO-a na ovu opštinu već u oktobru 1992. godine, otpočelo je stradanje Bošnjačko-Muslimanskog naroda. Miran i druželjubiv narod ovog kraja počeo je trpiti nevjerovatan teror. Tako se na ovom području desio genocid i urbicid.

OPŠTI PODACI:

1. SPALJENA I POTPUNO UNIŠTENA
   20 sela sa 510 domačinstava 988 objekata,
2. NA OSTALOM PODRUČJU SPALJENO I UNIŠTENO:
   61 domačinstvo sa 107 objekata,
3. U GRADSKOM PODRUČJU PROZORA POTPUNO SPALJENO I UNIŠTENO:
   130 domačinstava sa 180 objekata,
4. NA PODRUČJU OPŠTINE PROZOR, DEVASTIRANA I UNIŠTENA IMOVINA:
   760 domačinstva sa 860 objekata,
5. UNIŠTENI I OPLJAČKANI POSLOVNI OBJEKTI:

- trgovinske radnje	40,
- ugostiteljse radnje	60,
- zanatske radnje,	50.

6. UNIŠTENI INFRASTRUKTURNI OBJEKTI:

- dalekovodi	15.000 ml
- NN mreža 20 sela	11.000 ml.
- trafo stanice 15. sela	15 kom.
- vodoopskrbni objekti 10 sela	10 bazena.

APROKSIMATIVNA PROCJENA ŠTETA:

1. Gradjevinski objekti:

- porodične kuće	84.744.000 DM
- gospodarski objekti	4.092.000 DM
- pomoćni objekti	2.850.000 DM
- stanovi u društv. svojini	4.320.000 DM

- 2 -

4. Ugostiteljska radnje,
   - trgovine i zanatske radnje   20.106.000 DM
5. Pokretna imovina i stvari u stanovima,   36.900.000 DM

SVE UKUPNO: 152.012.000 DM

Ova procjena štete na individualnim stambenim objektima i stanovima u društvenoj svojini, a koji su pripadali Bošnjacima-Muslimanima, pokušaj je da se približno sagleda razmjera stradanja naroda Prozora, a stvarna šteta je zapravo nesagledliva i neprocjenjiva.
Kako zapravo procjeniti gubitak poljoprivrednih i šumskih imanja, stočni fond, poljoprivrednu mehanizaciju, opljačkana novčana sredstva i dragocjenosti, uništene industrijske i druge privredne kapacitete, uništene vjerske objekta i objekte kulture.

STRATEGIJA OBNOVE I IZGRADNJE
PORUŠENIH PODRUČJA OPŠTINE PROZOR

Prestankom ratnog sukoba Armije R BiH i HVO-a i oživljavanju Federacije stvoreni su početni uvjeti za planiranje i početak obnove i izgradnje porušenih područja, za sada slobodnih teritorija MZ Tošćanica, a u bliskoj perspektivi i cjelokupne opštine Prozor.
Sredstva za ovaj poduhvat opština Prozor obezbjedit će iz sljedečih izvora:

1. Vlada Republike BiH,
2. Humanitarne organizacije iz svijeta koje će učestvovati u obnovi i izgradnji Bosne i Hercegovine,
3. Ostalih donacija koje budu namjenjene za obnovu i izgradnju porušenih dijelova R BiH i
4. Učešćem u radnoj snazi naroda opštine Prozor.

MJESNA ZAJEDNICA TOŠĆANICA

Ova mjesna zajednica sa selima: Tošćanica, Lizoperci, Grevići i Hudusko pod kontrolom su legalne vlasti R BiH.
Borbe na ovoj teritoriji ostavile su stravićne posljedice. Gradjevinski objekti su pretrpjeli fatalna razaranja i mali je broj onih koji se mogu opraviti.

- 3 -

Do samog temelja porušeno je 150 domaćinstava i prognano 650 stanovnika.
Oštećena i većim dijelom potpuno uništena infrastruktura,školski, vjerski i kulturni objekti su znatno oštećeni.

APROKSIMATIVNA PROCJENA ŠTETA MZ TOŠĆANICA

1. Gradjevinski objekti	6.290.000 DM
2. Infrastruktura	238.000 DM
	6.528.000 DM

Z A K Ł J U Č A K

Ratno predsjedništvo opštine Prozor ima pred sobom odgovoran zadatak da kroz konkretne aktivnosti obezbjedi uvjete za brzu obnovu ovoga kraja, a u bliskoj budućnosti i cjelokupne opštine Prozor.
Obzirom da se MZ Tošćanica nalazi pod kontrolom Armije R BiH proces obnove može početi. Ovaj program je jedan od konkretnih početnih akcija jednog obimnog i odgovornog poduhvata.
Nadamo se da će odgovorne institucije Republike Bosne i Hercegovine koje će ovaj program razmatrati dati punu podršku ostvarenju cilja kojeg moramo dostići.

Realizacijom I faze ovoga Programa omogućio bi se povratak velikog broja prognanih svojim domovima, a ujedno bi se oslobodio veliki broj stanova u Jablanici, Konjicu i drugim gradovima Republike gdje se prognano stanovništvo privremeno nalazi.

Jablanica, april 1995. godine.

Sek. za obnovu i razvoj,
S e k r e t a r,
Meho Manov

Sumarni izvještaj Sekretarijata za obnovu i izgradnju Ratnog predsjedništva općine Prozor urađen pred kraj rata o ratnim štetama na području općine Prozor pričinjenim uglavnom Bošnjacima. (Izvor: Arhiva RP Prozor)

GORNJI VAKUF

Poslije napada na Prozor i iznenađenja kojeg je postigla vojska Republike Hrvatske i HVO, kao i pokušaja spajanja hrvatskih snaga u Prozoru sa onim u Novom Travniku, koji nije uspio zbog žestokog otpora Armije BiH u Novom Travniku i Gornjem Vakufu, nastalo je zatišje sve do januara 1993. godine, ali se znalo da Hrvatska ovim napadom nije postigla sve što je željela, pa je bilo pitanje samo vremena kad će početi nove tenzije, ultimatumi i napadi. Međutim, svi koji su bili bolje upućeni u prilike i događanja vezana za BiH, znali su da će nove akcije zajedničkih hrvatskih snaga (HV i HVO) biti nastavljene na prostoru srednje Bosne, i to baš na onom potezu sa kojeg imaju direktan oslonac na Republiku Hrvatsku, a to je Gornji Vakuf.

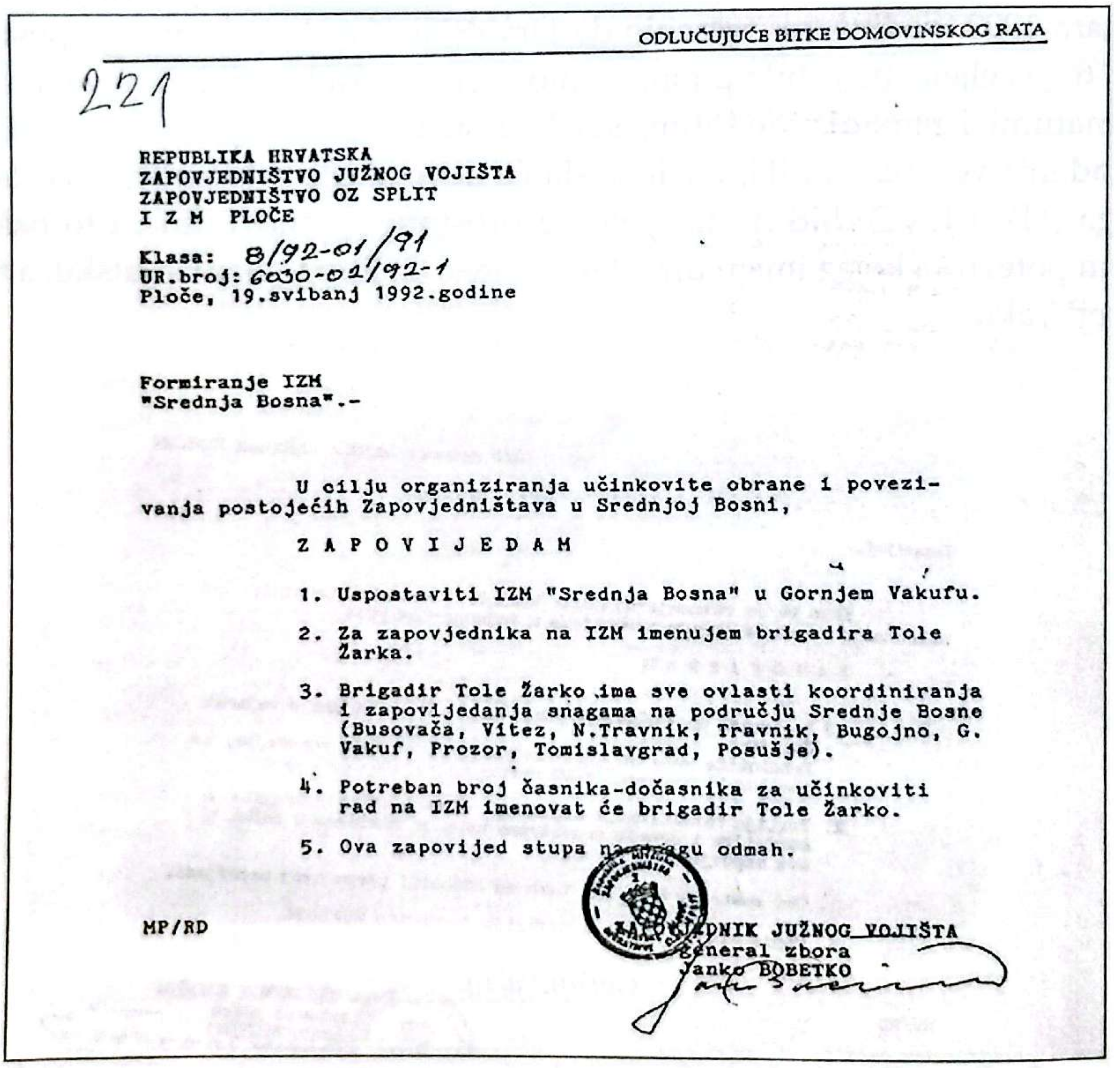

Gornji Vakuf

Općina Gornji Vakuf se nalazi u gornjem toku rijeke Vrbas i svojim graničnim dijelom na jugu naslanja se na teritoriju općine Prozor i Hercegovinu. Na osnovu popisa iz 1991. godine u ovoj općini je živio 25.181 stanovnik, 56 % stanovnika općine (ili njih 14.063) izjasnili su se kao Muslimani, a 42,5 % (ili njih 10.706) kao Hrvati.

U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991. godine, općina Gornji Vakuf je navedena kao njen dio. Odlukom Mate Bobana, oružane snage HVO-a zvanično su osnovane u općini Gornji Vakuf 8. aprila 1992. godine. Međutim, da je sve rađeno uz brižne instrukcije, kontrolu i

volju zvaničnog Zagreba, najjasnije pokazuje naredba "Zapovjednika južnog vojišta" Hrvatske vojske, generala zbora Janka Bobetka br: 6030-02/92-1 od 19. maja 1992. godine kojom on, kao komandant strane oružane sile, suprotno svim mogućim pravilima u Gornjem Vakufu uspostavlja istureno komandno mjesto "srednja Bosna" i za komandanta tog komandnog mjesta postavlja brigadira Žarka Tolu.

ODLUČUJUĆE BITKE DOMOVINSKOG RATA

221

REPUBLIKA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO JUŽNOG VOJIŠTA
ZAPOVJEDNIŠTVO OZ SPLIT
I Z M PLOČE

Klasa: 8/92-01/91
UR.broj: 6030-02/92-1
Ploče, 19.svibanj 1992.godine

Formiranje IZM
"Srednja Bosna".-

U cilju organiziranja učinkovite obrane i povezivanja postojećih Zapovjedništava u Srednjoj Bosni,

Z A P O V I J E D A M

1. Uspostaviti IZM "Srednja Bosna" u Gornjem Vakufu.
2. Za zapovjednika na IZM imenujem brigadira Tole Žarka.
3. Brigadir Tole Žarko ima sve ovlasti koordiniranja i zapovijedanja snagama na području Srednje Bosne (Busovača, Vitez, N.Travnik, Travnik, Bugojno, G. Vakuf, Prozor, Tomislavgrad, Posušje).
4. Potreban broj časnika-dočasnika za učinkoviti rad na IZM imenovat će brigadir Tole Žarko.
5. Ova zapovijed stupa na snagu odmah.

MP/RD

ZAPOVJEDNIK JUŽNOG VOJIŠTA
General zbora
Janko BOBETKO

Ova naredba očigledno dokazuje umiješanost Republike Hrvatske u unutrašnje stvari Bosne i Hercegovine u Gornjem Vakufu, jer se u zaglavlju, pečatu i potpisu vidi da regularna Hrvatska vojska postavlja "Istureno zapovjedno mjesto" u Gornjem Vakufu već 19. maja 1992. godine.[164]

[164] Janko Bobetko, Navedeni rad, str., 221.

Tokom prvih nekoliko mjeseci svog postojanja, HVO je regrutovao veliki broj bosanskih Hrvata i postavio više kontrolnih punktova kako bi kontrolisao kretanje stanovništva u općini. Zbog takvog načina rada, dovlačenja nekih vojnih jedinica sa strane, pod raznim izgovorima i hapšenja Bošnjaka na kontrolnim punktovima HVO-a već u junu 1992. godine došlo je do ozbiljnih oružanih incidenata u kojima je bilo mrtvih i ranjenih na obje suprotstavljene strane. U redovnom dnevnom izvještaju Vojnoobavjesne službe HVO (VOS) za 23. juni 1992. godine o tim sukobima stoji sljedeće: "Prema novim saznanjima u G.Vakufu se između HVO i TO desilo sljedeće: 19.06.1992. godine snage "Zelenih beretki" vrše pretres navodno (traže) naoružanje i vojnu opremu. Istovremeno u većem dijelu grada postavljaju kontrolne punktove, zaustavljaju vozila, pretresaju, maltretiraju i zarobljavaju članove HVO. Istog dana sa položaja Raduški Kamen, koji je najistureniji položaj postrojbi G. Vakufa prema Vukovskom, TO povlači svoje ljude koji su skupa sa HVO-om držali navedeni položaj, te zauzimaju dominantne kote oko grada. Noću 19/20. 06. četnici iz pravca Bućevića tri puta vrše napad u toku noći na borce HVO-a koji su ostali na položaju Raduški Kamen. 20.06.1992. godine postrojbe TO izvlače oružje na svoje položaje u gradu i cijevi okreću preman naseljima sa hrvatskim pučanstvo. U međusobnom otvaranju vatre navodno su poginula dva i ranjena četiri borca HVO-a, a među borcima TO bila su četiri mrtva i tri ranjena. 21.06.1992. zaključen je dogovor između HVO i TO..."[165]

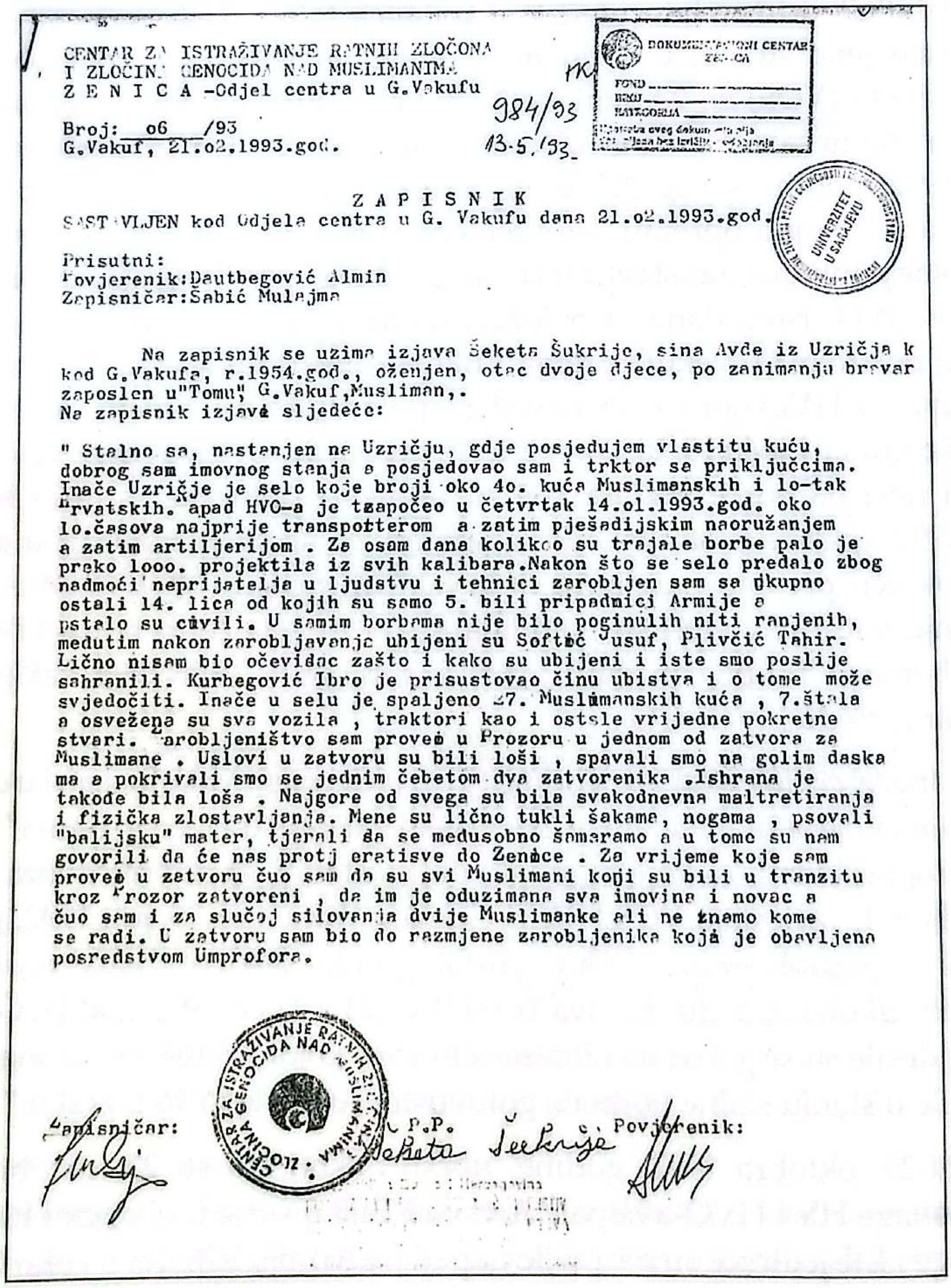
Inače, cijelo ljeto 1992. godine HVO u Gornjem Vakufu, kao i u drugim dijelovima koje je uključio u tzv."Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna" pravio je bezbroj problema za koje se moglo pretpostaviti da će vremenom postati nesnošljivi. U izvještaju VOS HVO i Gornjeg Vakufa za 29. juli 1992. godine, u vezi s ovim problemima, između ostalog stoji i sljedeće: "...Od posljednjih oružanih sukoba između članova TO i HVO (21. i 22.06.1992. god.) u Gornjem Vakufu desile su se još tri incidentne situacije, kojom prilikom su snage TO i HVO bile u stanju stalne borbene gotovosti i sukob je visio u zraku."[166]

Dana 24-25. oktobra 1992. godine, ubrzo nakon što su 23. oktobra 1992. godine snage HV i HVO-a napale Armiju RBiH u susjednoj općini Prozor, te iste snage i iste jedinice su nastavile napad na Armiju RBiH-a u i oko Gornjeg Vakufa i preotele nekoliko fabrika u industrijskoj zoni grada i zgradu MUP-a.

[165] Ovaj izvještaj objavio je na svojoj web stranici general Slobodan Praljak. Inače, ovi izvještaji VOS-a HVO-a su jednostrani jer, u konkretnom slučaju, ne govore o tome da je HVO na svojim punktovima zaveo jaku kontrolu kretanja, da je hapsio ljude i otimao i pljačkao naoružanje, vojnu opremu i druge dragocjenosti od Bošnjaka iz G.Vakufa i okoline, ali i onih koji su se tamo našli na proputovanju.

[166] Isto.

U toku decembra 1992. godine, dolazi do velikog pregrupisavanja HV i HVO i koncentracije oko Gornjeg Vakufa, pod izgovorom da se pripremaju za ofanzivu prema Kupresu. Kasniji razvoj događaja je pokazao da je to bio samo izgovor, jer je uslijedio napad na šire područje Gornjeg Vakufa.

CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH ZLOČONA
I ZLOČINA GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA
Z E N I C A -Odjel centra u G.Vakufu

Broj: o6 /93
G.Vakuf, 21.o2.1993.god.

984/93
13.5.'93

DOKUMENTACIONI CENTAR
ZENICA
FOND
BROJ
KATEGORIJA

Z A P I S N I K
SASTAVLJEN kod Odjela centra u G. Vakufu dana 21.o2.1993.god.

Prisutni:
Povjerenik:Dautbegović Almin
Zapisničar:Šabić Mulajma

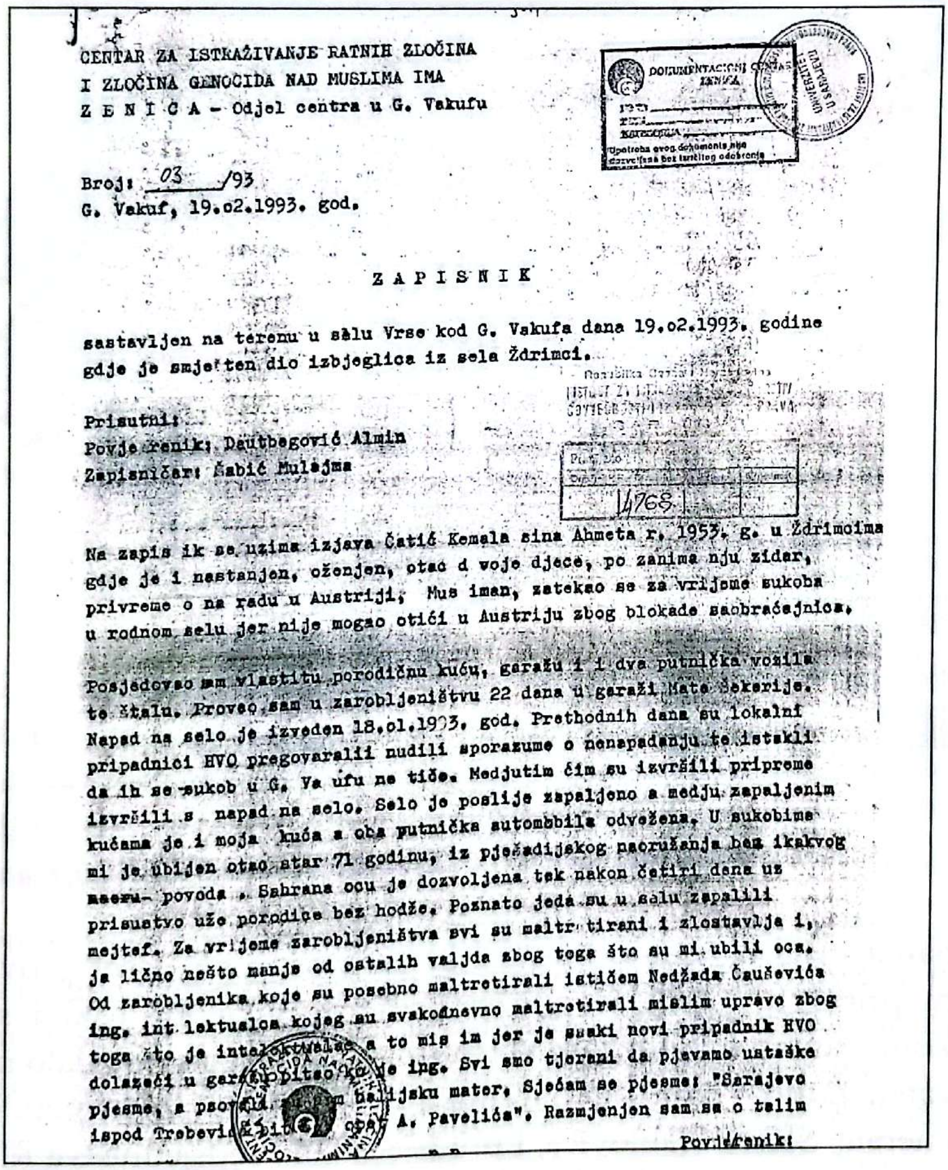
Na zapisnik se uzima izjava Šeketa Šukrije, sina Avde iz Uzričja k kod G.Vakufa, r.1954.god., oženjen, otac dvoje djece, po zanimanju brevar zaposlen u"Tomu", G.Vakuf,Musliman,.
Na zapisnik izjavé sljedeće:

" Stalno sa, nastanjen na Uzričju, gdje posjedujem vlastitu kuću, dobrog sam imovnog stanja a posjedovao sam i trktor se priključcima. Inače Uzričje je selo koje broji oko 4o. kuća Muslimanskih i lo-tak Hrvatskih. Napad HVO-a je tzapočeo u četvrtak 14.ol.1993.god. oko lo.časova najprije transpotterom a zatim pješadijskim naoružanjem a zatim artiljerijom . Za osam dana kolikco su trajale borbe palo je preko looo. projektila iz svih kalibara.Nakon što se selo predalo zbog nadmoći neprijatelja u ljudstvu i tehnici zarobljen sam sa ukupno ostali 14. lica od kojih su samo 5. bili pripadnici Armije a pstalo su cività. U samim borbama nije bilo poginulih niti ranjenih, medutim nakon zarobljavanja ubijeni su Softić Jusuf, Plivčić Tahir. Lično nisam bio očevidac zašto i kako su ubijeni i iste smo poslije sahranili. Kurbegović Ibro je prisustovao činu ubistva i o tome može svjedočiti. Inače u selu je spaljeno 27. Muslimanskih kuća , 7.štala a osvežena su sva vozila , traktori kao i ostale vrijedne pokretne stvari. Zarobljeništvo sam proveo u Prozoru u jednom od zatvora za Muslimane . Uslovi u zatvoru su bili loši , spavali smo na golim daska ma a pokrivali smo se jednim čebetom dva zatvorenika .Ishrana je takođe bila loša . Najgore od svega su bila svakodnevna maltretiranja i fizička zlostavljanja. Mene su lično tukli šakama, nogama , psovali "balijsku" mater, tjerali da se medusobno šamaramo a u tome su nam govorili da će nas protj eratisve do Zenice . Za vrijeme koje sam proveo u zatvoru čuo sam da su svi Muslimani koji su bili u tranzitu kroz Prozor zatvoreni , da im je oduzimana sva imovina i novac a čuo sam i za slučaj silovanja dvije Muslimanke ali ne znamo kome se radi. U zatvoru sam bio do razmjene zarobljenika koja je obavljena posredstvom Umprofora.

Zapisničar: P.P. Povjerenik:

Izjava Šukrije Šekete iz koje se vidi kako je brutalan napad HVO-a na Dušu i Uzričje.
(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4763)

Dana 6. januara 1993. godine, dva dana nakon što je Mate Boban objavio da su organi vlasti "Herceg-Bosne" prihvatili Vance-Owenov mirovni plan, snage HVO-a su napravile tešku provokaciju usmjerenu na pretežno muslimansko stanovništvo Gornjeg Vakufa istakavši u gradu hrvatsku zastavu. Jedan policajac HVO-a je otvorio vatru na jednog vojnika ARBiH-a koji je pokušao da skine tu zastavu. Dana 11./12. januara 1993. godine, HV i HVO su zajedničkim snagama napale grad Gornji Vakuf i Bošnjake u naseljima u koja se nalaze u blizni grada kao što su: Duša, Hrasnica, Bistrica, Uzričje i Ždrimci.

CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH ZLOČINA
I ZLOČINA GENOCIDA NAD MUSLIMA IMA
Z E N I C A - Odjel centra u G. Vakufu

DOKUMENTACIONI CENTAR ZENICA
Upotreba ovog dokumenta nije dozvoljena bez izričitog odobrenja

Broj: 03 /93
G. Vakuf, 19.o2.1993. god.

Z A P I S N I K

sastavljen na terenu u sèlu Vrse kod G. Vakufa dana 19.o2.1993. godine
gdje je smje'ten dio izbjeglica iz sela Ždrimci.

Prisutni:
Povje renik: Daütbegović Almin
Zapisničar: Šabić Mulejma

4768

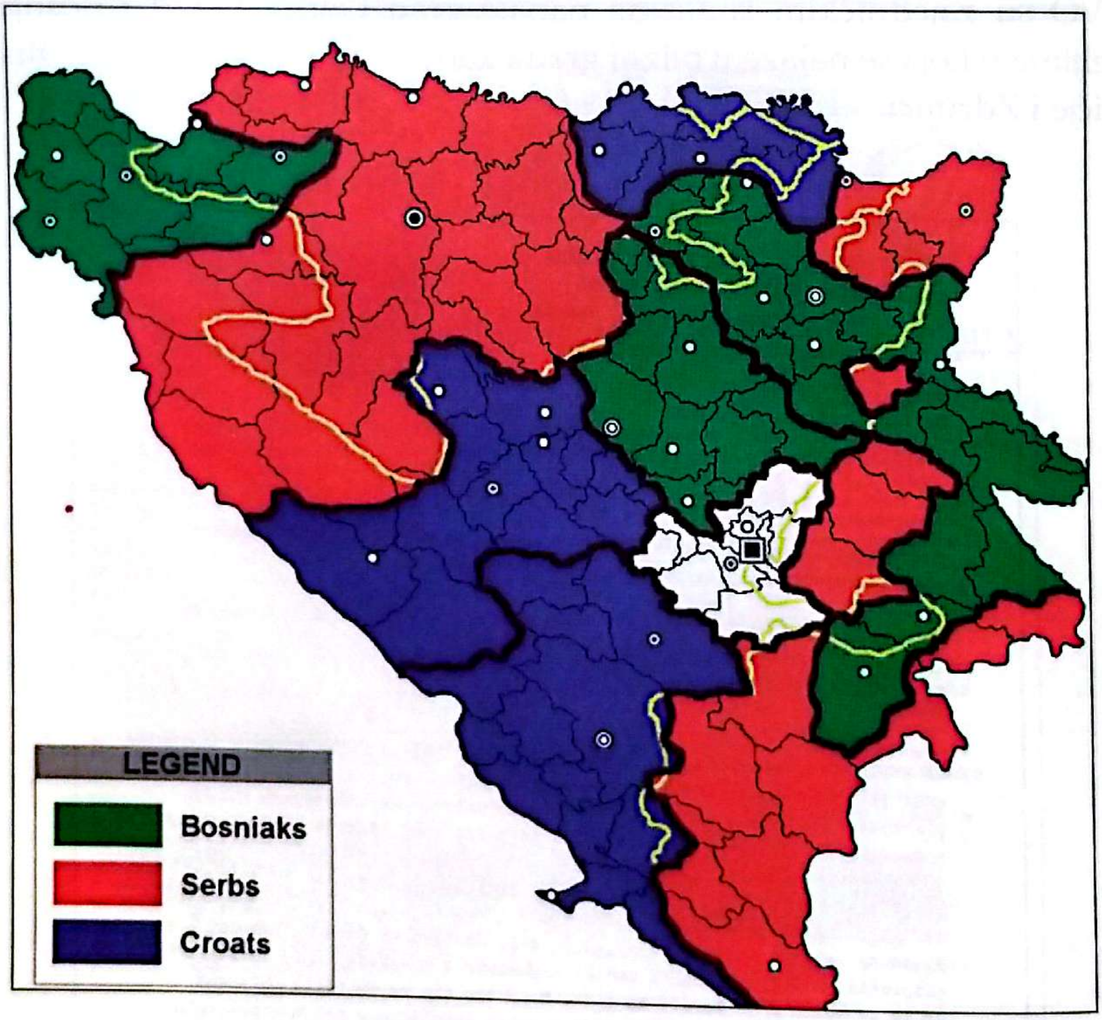
Na zapis ik se uzima izjava Čatić Kemala sina Ahmeta r. 1953. g. u Ždrimoima
gdje je i nastanjen, oženjen, otac d voje djece, po zanima nju zidar,
privreme o na radu u Austriji; Mus iman, zatekao se za vrijeme sukoba
u rodnom selu jer nije mogao otići u Austriju zbog blokade saobraćajnica.

Posjedovao sam vlastitu porodičnu kuću, garažu i i dva putnička vozila
te štalu. Proveo sam u zarobljeništvu 22 dana u garaži Mate Šekerije.
Napad na selo je izveden 18.ol.1993. god. Prethodnih dana su lokalni
pripadnici HVO pregovaralii nudili sporazume o nenapadanju te istakli
da ih se sukob u G. Va ufu ne tiče. Medjutim čim su izvršili pripreme
izvršili s napad na selo. Selo je poslije zapaljeno a medju zapaljenim
kućama je i moja kuća a oba putnička automobila odvežena. U sukobima
mi je ubijen otac star 71 godinu, iz pješadijskog naoružanja bez ikakvog
razlo- povoda . Sahrana ocu je dozvoljena tek nakon četiri dana uz
prisustvo uže porodice bez hodže. Poznato je da su u selu zapalili
mejtef. Za vrijeme zarobljeništva svi su maltr tirani i zlostavlja i,
ja lično nešto manje od ostalih valjda zbog toga što su mi ubili oca.
Od zarobljenika koje su posebno maltretirali ističem Nedžada Čauševića
ing. int lektualca kojeg su svakodnevno maltretirali mislim upravo zbog
toga što je intelektualac a to mis im jer je svaki novi pripadnik HVO
dolazeći u garažu pitao ko je ing. Svi smo tjerani da pjevamo ustaške
pjesme, a psovali su nam balijsku mater. Sjećam se pjesme: "Sarajevo
ispod Trebevića biti će grad A. Pavelića". Razmjenjen sam sa o talim

Povjerenik:

Izjava Kemala Ćatića iz koje se vidi da su pripadnici HVO-a u Ždrimcima počinili zločin nad civilnim stanovništvom i vršili razaranje materijalnih dobara bez ikakve vojne potrebe. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4768)

Čim je objavljen Wance-Ovenov mirovni plan, hrvatska strana se počela ponašati kao da je i prihvaćen od svih strana, zbog toga što je u "tri hrvatske" provincije smjestio neke teritorije koje nikako ne mogu biti samo hrvatske. To se odnosi na teritorije u srednjoj Bosni, kao što je i teritorija općine Gornji Vakuf, gdje su Hrvati po popisu iz 1991. godine bili manjina.

Karta podjele Bosne i Hercegovine po Wance-Ovenovom mirovnom planu.

Sama ideja o podjeli Bosne i Hercegovine na deset provincija po etničkom principu dovela je do žestokih rasprava, pa čaki i sukoba u bošnjačkom vojnom i političkom vodstvu, što se najviše ogledalo u velikom zaoštravanju odnosa između načelnika Štaba vrhovne komande Armije RBiH generala, Sefera Halilovića, i predsjednika Predsjedništva RBiH, Alije Izetbegovića.

Sefer Halilović

Ove podjele su najviše došle do izražaja na sjednici Skupštine RBiH, koja je održana u Sarajevu 14. marta 1993. godine na kojoj se raspravljalo o Wace-Ovenovom mirovnom planu koji je tom prilikom pretrpio žestoke kritike.

Na teritorijama koje su na karti označene plavom bojom, vlasti HVO-a su zatražile prepotčinjavanje Armije BiH, njihovoj komandi ili predaji ili napuštanje ovih teritorija. Tako je bilo i u Gornjem Vakufu. Dana, 16. januara 1993. godine, HVO je izdao ultimatum Armiji RBiH da do ponoći 17. januara iste godine, napusti Gornji Vakuf. Ultimatum je odbijen!

Situacija je tih dana bila izuzetno napeta i zbog jednog događaja koji je tih dana zapanjio ovaj mali bosanski gradić. U dijelu grada sa hrvatskom većinom, pripadnik HVO-a Vlatko Rajić, zaklao je mentalno retardiranu osobu Saliha Grižića, osobu koja se kretala pomoću štaka, a njegovu odrubljenu glavu šutirao ulicama grada. O ovim događajima na suđenju optuženim čelnicima "Herceg-Bosne" u Hagu svjedočio je Endrju Dejvid Vilijams (Andrew David Willias), obavještajni oficir britanskog bataljona UNPROFOR-a, koji je u vrijeme o kojem se govori bio stacioniran u Gornjem Vakufu. Njegov osnovni zadatak u to vrijeme je bio da prikupi

informacije koje su važne za sigurnost konvoja kojima se opskrbljuju jedinice UNPROFOR-a koje su bile raspoređene u srednjoj Bosni. On je potvrdio da je ubistvo Saliha Grižića u januaru 1993. godine u Gornjem Vakufu naglo diglo tenzije. Također je potvrdio da se ultimatum HVO-a Armiji RBiH od 16. januara 1993. godine ne može zvati "izvršni zahtjev" kako ga zove odbrana optuženih za osnivanje "Herceg-Bosne", nego poziv na predaju ili ultimatum! Ustvrdio je ovom prilikom da je 99 % problema u ovom periodu u i oko Gornjeg Vakufa izazvao HVO. Također je potvrdio istinitost i autentičnost izvještaja UNPROFOR-a da HVO vrši etničko čišćenje muslimana iz dijelova koje su okupirali. Gospodin Vilijams je opisao kako je u januarskim napadima na Hrasnicu, Bistricu, Dušu, Uzričje i grad Gornji Vakuf HVO najprije otvarao nasumičnu artiljerijsku vatru, kako bi uplašio i iznenadio i pripadnike Armije RBiH, ali i bošnjačko civilno stanovništvo. Poslije toga je, gdje je mogla, ulazila pješadija HVO-a koja je pljačkala i palila kuće Bošnjaka. Međutim, valja istaći da su i civile i vojnike tretirali isto – kao neprijatelja, tako da su ih zarobljavali, zatvarali, razdvajali muškarce od žena i djece, te pljačkali, mučili i maltretirali na više lokacija za masovno zatočenje koje se mogu nazvati logorima. Samo u selu Duša hrvatske snage su ubile sedam civila od kojih su petero bila djeca! Poslije otvorenog napada HV i HVO na Gornji Vakuf koji je počeo 11. januara 1993. godine i trajao punih mjesec dana, zbog iscrpljenosti i jedne i druge strane, sklopljeno je, uz posredovanje UNPROFOR-a varljivo primirje. Dogovoreno je čak i zatrpavanje i napuštanje iskopanih rovova i napravljenih bunkera. Nastupila je svojevrsna pat pozicija, jer niti jedna strana nije imala snage i moći da protivniku nametne vojno rješenje. Tako u "Izvješću o stanju u Gornjem Vakufu" koji je sačinjen 01. maja 1993. godine, situacija se opisuje sljedećom konstatacijom: "Nakon sukoba u Gornjem Vakufu došlo je do naglog opuštanja kompletnog rukovodstva i zapovjedništva HVO-a. Civilno pučanstvo nije zadovoljno odrađenim poslom..."[167] Inplementacija Vens-Ovenovog mirovnog plana u ovoj općini nije bila moguća.

[167] Izvor: www.slobodanpraljak.com

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

BRIGADA "Dr. ANTE STARČEVIĆ" GORNJI VAKUF

Broj: 1-5/1-29/93
Datum: 03.svibanj 1993. godine

OBRANA
STROGO POVJERLJIVO

Praktično situacija!

DODATAK

obavještajno sigurnosnoj procjeni situacije

1. - Komunikacija Prozor-Gornji Vakuf se ne može koristiti,već Pidriška prometnica.Ona je sigurna stim da se mora osigurati grupama vojnika (patroliranjem) na potezu Pidriš-Mačkovac-Uzričje (vrhom lokaliteta) a veća grupa bi morala osigurati tu prometnicu u predjelu oko 500 m od tzv. Ljubavne stjene.Osim toga obvezno je izvršiti detaljnu kontrolu Uzričja (ljudi i imovine).

   - Komunikacija JASSA-Trnovača je i biće nesigurna zbog djelovanja snaipperista i drugi oružja i oruđa iz pravca Majdana iznad Bistrice i iz pravca Batuškog gaja.Zbog iznesenog mora se zaposjesti od strane naših snaga taj Majdan, ili eventualno neutralizirati ili očistiti, a Batuški gaj se mora staviti pod kontrolu naših postrojbi(Bistrička i Podgračka postrojba).

   - Komunikacija Trnovača-Ploča-Vilić Polje-Pajić Polje je nesigurna, odnosno neupotrebljiva zbog djelovanja snaipera i drugih oruđa iz Duradbegova Doca. Zbog toga se mora oko ništa drugo u početku blokirati i neutralizirati Duradbegov Dolac, a Hrasnicu detaljno pretresli i pregledali i držala pod kontrolom u potpunosti.

2. - Glavni ekstremi i nosači antihrvatskog raspoloženja na ovim prostorima su od strane Muslimana:

a) 1. Topčić Abdulah, preds. SDA
   2. Agić Fahrudin, kom ŠTO
   3. Heljić Jusuf,zamj. kom brig.
   4. Prijić Hanefija, kom batalj.
   5. Edelović dr.Nihad, ideolog "u sjeni"
   6. Pidro Naim, načelnik MUP-a
   7. Muminović Omer,pom. za polit.rod
   8. Manović Mehmed, pom. za policiju
   9. Zejnilagić Enver, kom. 317 brigade
   10.Čišić Goran, kom. PDO

b) 1. Meho zvani Četnik, zapovjednik VP
   2. Živko Jović, zvani Žika iz Jajca
   3. Neven ~~Sosić~~ Slavić, iz Jajca (poznati strijelac)
   4. Enes Peštalić, bivši zap. HOS-a za Jajce
   5. Adil Ramčić,zapovjednik naselja Odvode
   6. Vahid Šehić,ideolog etničkog čišćenja Batuše-Odvode
   7. Suad Ramčić, zvani Bubu, pljačkaroš
   8. Mahmut Hadjijusufivić zv.Baća, veliki donator

-II-

3\. SIGURNOST CIVILA

- Iz zgrada evakuirati nekoliko civila(imamo spisak,pojedinačno im dati do znanja),za neke pouzdano znamo da se neće evakuirati.
- Iz napuštenih sela evakuirati par Hrvata (Grnica,Gornja Ričica,ostale koji povremeno obilaze i rade obavjestiti).
- Evakuirati civile (a i vojnike po potrebi) iz svih zaseoka Voljice, (dogovoriti i odlučiti sa zapovjednikom postrojbe Voljice).
- U dogovoru sa zap. satnije Gornji Vakuf II odličiti šta uraditi sa desetak obitelji Hrvata u Batuši i njihovim vojnicima,jer će biti veoma teško, ili skoro nikako obraniti taj prostor.
- Jedan dio stanovništva izvući iz Bistrice (sa prve crte obrane) u dogovoru sa zapovjednikom satnije Bistrica.

4\. - Obići prvu crtu obrane prema četnicima na Raduši upoznati ih sa situacijom, izložiti plan od eventualnog napada Muslimana u tom djelu, mogu se obraniti ili povući u pravcu Idovca (Ramske postrojbe)

Ne zaposjedati prvu crtu obrane Skrtsko brdo-Jazvenik, to je već predočeno HVO Bugojno,a i Armiji BiH u Gornjem Vakufu.

5\. - Ne dozvoliti ni najmanje podjele i raslojavanja unutar Zapovjedništva brigade, bojni, satnija,a svako konfrotiranje odmah razriješiti na zapovjedništvu brigade,a sve zapovjedi ispoštovati u cjelini.

6\. - Ni u čemu ponoviti greške iz prišlih sukoba,a posebno posljednog.

7\. - Sustav zapovjedanja i rukovodjenja mora u potpunosti funkcionirati, bilo da se odnosi na postrojbe sa našeg terena ili sa strane,a svatko je obvezan obavljati poslove iz svoje nadležnosti i pomagati drugom.

IZM
str. pov. br. 01-414
10.05.1993. god.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA GORNJI VAKUF BRIGADA ANTE STARČEVIĆ ODJEL OBRANE

NAČELNIK SIS-a
JOZO KOLAK

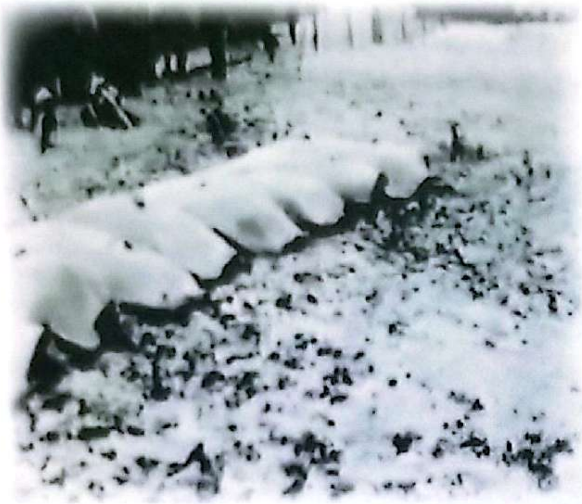
Dio strogo povjerljivog izvještaja HVO brigade "Ante Starčević" iz Gornjeg Vakufa iz kojeg se vidi da se planira etničko razdvajanje, da je januarski napad na grad neuspio i proizveo opću nesigurnost.
(Izvor. www.slobodanpraljak.com)

Rezultat napada HV i HVO u Gornjem Vakufu iz 1993. godine. (Snimio Akif Agić)

Pripadnici ARBiH u uličnim borbama u Gornjem Vakufu. (Snimio Akif Agić)

Jedna od dženaza iz Gornjeg Vakufa, 27. januara 1993. godine. (Snimio Akif Agić)

Pored HVO-a, prisustvo regularne Hrvatske vojske i njihove borbene tehnike danas se može dokazati brojnim dokumentima hrvatske provenijencije, od kojih na ovom mjestu možemo javnosti prezentirati samo mali dio zbog ograničenosti prostora. Iz ovih dokumenata se vidi kako je agresija Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu bila planirana ranije, i da nije vezana za Vens-Ovenov plan, ali je, to se mora priznati, ovaj nakaradni plan dao još jedan povod Tuđmanu da u Bosni i Hercegovini svojata tri "hrvatske provincije".

PUKOVNIJA "ANTE BRUNO BUŠIĆ"
DANA 29.10.1993 G31

I Z V J E Š Ć E

ŠIROKOBRIŠKA BOJNA U REONU SEOCA BAZA DOBROŠIN.
POSUŠKA BOJNA U REONU LUČICA BAZA DOBROŠIN.
PO JEDNA GRUPA IZ ŠIROKOBRIŠKE I POSUŠKE BOJNE NALAZI SE NA MAČKOVCU
U TOKU DANA I NOĆI BILO NEPRIJATELJSKIH DJELOVANJA IZ STRELJAČKOG NAORUŽANJA PO LINIJAMA OBRANE PUCANO IZ SNAJPERA.PO SELU PUCANO IZ SNAJPERA.NA VATRU POVREMENO UZVRAĆANO.ŽRTAVA NEMA.

DOSTAVITI:
1.GS ČITLUK
2.SLUŽBI PD GS n/r VESO VEGAR
3.SLUŽBI PD PUKOVNIJE

POM.ZAP. ZA PD
DANKO ANIĆ

Očit dokaz agresije na Gornji Vakuf.
Dokument objavio general Slobodan Praljak na svojoj web stranici.

Slobodan Praljak

Zbog svih gore navedenih činjenica, Tužilaštvo međunarodnog suda za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije, vojnom i političkom rukovodstvu "Herceg-Bosne" za općinu Gornji Vakuf stavlja na teret ratne zločine u sljedećim formulacijama:

"67. Nakon napada HVO-a na Dušu, Hrasnicu, Uzričje i Ždrimce, HVO je pljačkao i palio kuće i imovinu bosanskih Muslimana u tim selima i njihovoj okolini. HVO je opljačkao dragocjenosti koje su pripadale stotinama uhapšenih ili zarobljenih bosanskih Muslimana i odvojio muškarce Muslimane od žena, djece i staraca. U većini slučajeva, snage Herceg-Bosne (HVO-a) odvodile su muškarce Muslimane u objekte HVO-a za zatočenje, dok su žene, djecu i starce zatočile u jednoj ili dvije kuće u selu. Muslimanski muškarci, žene, djeca i starci su bili zatočeni u teškim uslovima i često zlostavljani ili maltretirani. Usljed takvih postupaka HVO-a, stotine muslimanskih civila napustile su područje Gornjeg Vakufa. (Prilog)

68. Nakon što je HVO zauzeo selo Ždrimce oko 18. januara 1993., snage HVO-a odvojile su muslimanske žene i djecu od muškaraca i držale ih u zatočenju u par kuća približno mjesec dana. (Prilog) Za to vrijeme snage HVO-a su spalile muslimanske kuće u selu. Snage HVO su često zastrašivale i maltretirale muslimanske žene i djecu i tjerale ih da se krste i mole kršćanske molitve. Jednom su sve muslimanske žene i djecu postrojile ispred mekteba u selu. Jedan vojnik HVO-a je od njih tražio da uzmu Kur'an i zapale mekteb. Nijedna muslimanska žena niti dijete nisu htjeli da to učine, pa su vojnici

HVO-a spalili mekteb.

69. Nakon što je zauzeo selo Hrasnicu, oko 18. januara 1993., HVO je autobusima prevezao stanovnike, bosanske Muslimane, u fabriku namještaja u Trnovači, koja je služila kao centar HVO-a za zatočenje. Nakon prvog dana zatočeništva, HVO je odveo žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u muslimanske kuće u susjedstvu, gdje ih je držao još dvije sedmice. (Prilog) Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

70. Snage Herceg-Bosne (HVO-a) zatočile su na oko dvije sedmice približno šezdeset vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Duše i Hrasnice u fabriku namještaja u Trnovači. Vojnici HVO-a su muškarce, bosanske Muslimane, često tukli i fizički i psihički zlostavljali, zastrašivali i nečovječno postupali prema njima. (Prilog) Nakon približno dvije sedmice, muškarci, bosanski Muslimani iz Duše su razmijenjeni, dok su oni iz Hrasnice premješteni u objekat HVO-a za zatočenje u Prozoru.

71. Nakon što je HVO zauzeo selo Uzričje, oko 22. januara 1993., HVO je cjelokupno stanovništvo, bosanske Muslimane, držao nekoliko sedmica u užasnim uslovima u zatočeništvu u dvjema kućama koje su jedine preostale u selu. Bila je zima i obje su kuće imale samo peći na drva, dok struje nije bilo. Pedeset do šezdeset Muslimana koji su bili zatočeni u tim kućama nisu uopšte dobijali hranu i preživjeli su tako što su pojeli sve što je preostalo u tim kućama. (Prilog) Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

72.Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ i VALENTIN ĆORIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); uništavanje imovine velikih razmjera (tačka 19);"[168]

[168] Citirano iz druge izmijenjene optužnice.

JABLANICA

Općina i grad Jablanica, sa svojim geografskim položajem i privrednim objektima je prostor od izuzetnog strategijskog značaja za sve strane koje su uopće bile involvirane u ratni sukob. To mjesto leži na onom mjestu gdje se glavna cesta koja vodi od jadranske obale i Mostara (M -17) na sjever prema Sarajevu, u dolinu rijeke Bosne i tuzlanski rudarski basen, razdvaja prema Prozoru, dolini Vrbasa i dalje prema Banjaluci i Zagrebu (M-16). Čini se da su, uz ovako povoljan geografski položaj, hidroelektrana sa razvodnim postrojenjem električne energije u Jablanici i nalazišta sa postrojenjima za obradu granita, bili glavni razlozi zbog čega se ona našla, bez svoje volje, u sastavu ove paradržavne tvorevine.

Jablanica

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, od ukupno 12. 691 stanovnika općine Jablanica, njih 9.099 ili 71 % su se izjasnili kao Muslimani, a 2.291 ili 18 % kao Hrvati. Pored njih na popisu se 504 osobe izjasnilo kao Srbi, 581 osoba kao Jugosloveni i 216 osoba koje su se izjasnile kao "ostali", odnosno pripadnici nacionalnih manjina. Dakle, 10.400 građana općine Jablanica su se na popisu 1991. giodine izjasnili da nisu Hrvati. Bez obzira na ovakvu etničku i vjersku strukturu, osnivači "HZ HB" su 18. novembra 1991.

godine općinu Jablanica, bez ičije saglasnosti, uključili u njen sastav. Prema Vance-Owenovom planu, općina Jablanica je trebala ući u sastav jedne od tri hrvatske provincije. Ove činjenice će biti od presudnog značaja za sve ono kroz što će Jablanica i njeni građani proći u ovom ratu. HVO u Jablanici je, kao paralelni sistem vlasti, formiran 15. maja 1992. godine.[169] Međutim, na području Jablanice su hrvatski ekstremisti iz zapadne Hercegovine i ranije otpočeli razne oružane akcije čiji je cilj bio da se oslabi ili uništi legalna vlast Republike BiH na ovom prostoru i instalira vlast HVO-a. Tako su 12. aprila 1992. godine u ranim jutarnjim satima na most na Aleksinu hanu, koji se nalazi oko petnaest kilometara od Jablanice prema Mostaru, u neposrednoj blizini već uspostavljenog policijskog punkta, dovezli cisternu eksploziva. Preplašenu posadu punkta su udaljili s lica mjesta i daljinskim upravljačem aktivirali eksploziv.

Teško oštećeni most (12. april 1992. godine) u mjestu Aleksin Han kod Jablanice. (Snimak Kablovske televizije Jablanica – TV5)

Most je teško oštećen, ali je naporima lokalnih snaga i stručnjaka ubrzo uspostavljen saobraćaj jednom trakom. Pošto se radi o objektu kapitalnog značaja, istragu o ovakvom terorističkom napadu su trebale voditi vrhunske ekspertne ekipe iz pravosuđa i policije. Uostalom, to je bio i stav i zahtjev i predsjednika Skupštine općine Jablanica, Hamde Sefera.

[169] Informacija HVO brigade "Herceg Stjepan", bojna "Mijat Tomić", br:247/93 od 22.05.1993. godine.

Hamdo Sefer, predsjednik Skupštine općine Jablanica.

Međutim, u ovom slučaju istraga i uviđaj su se sveli na skromne lokalne mogućnosti. O ovom događaju policija je iznijela rezultate svoje istrage gdje je konstatirala sljedeće: "...Utvrđeno je da je vozilo-cisterna stiglo iz zapadne Hercegovine regionalnim putem Posušje-Doljani-Jablanica. Iz Doljana do mjesta događaja doveo ga je Rogić Ivan, jedan od čelnika HDZ. U izjavi datoj u Stanici javne bezbjednosti rekao je da je bio prisiljen da to učini..."[170]

Ivan Rogić, policijskim dokumentima osumnjičen da je organizator napada na most.

[170] Emin Zebić, "Policija stanice javne bezbjednosti u ratu 1992.- 1994. – hronologija važnijih događaja", str.7. Istraga je na samom početku naišla na razne opstrukcije kako se ne bi otkrili nalogodavci i organizatori, jer su po istom scenariju i za račun istih nalogodavaca porušena i dva mosta na istom putnom pravcu u Bijeloj, čime je potpuno onemogućen saobraćaj između Mostara i Jablanice i preusmjeren preko Posušja prema Prozoru. Ivan Rogić, koji se ovdje spominje kao osoba koja je dovela cisternu na lice mjesta, u ratu je obavljao funkciju predsjednika općinske organizacije HDZ-a Jablanica, koja se formalno ogradila od ovog čina saopštenjem za javnost, ali u njemu ovaj događaj ova stranka naziva "diverzantska akcija", dok u svojim saopštenjima SDP BiH i SDA, koje su izdali isti dan, nazivaju "teroristički čin" i "teroristička akcija".

U ljetnim mjesecima 1992. godine događali su se i drugi problemi u vezi s nastojanjem HVO da uspostavi svoju vlast i potpunu kontrolu nad glavnim cestovnim komunikacijama. Tako je HVO uveo razna ograničenja u kretanju ljudi i roba, uvođenjem raznih potvrda, zadržavao, pa i otimao robu i kamione na kontrolnim punktovima kroz zapadnu Hercegovinu.

Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINA JABLANICA
ŠTAB ORUŽANIH SNAGA
J A B L A N I C A

STROGO POVJERLJIVO

Broj: 02/320-1-37/92
Jablanica, 09.08.1992. god.

OPERATIVNI IZVJEŠTAJ

o stanju na teritoriji opštine Jablanica

Štab oružanih snaga Jablanica je sa svojim snagama zaposjeo sve punktove na pravcima koji vode na teritoriju opštine Jablanica, drži položaje prema četnicima na široj teritoriji Konjica i Jablanice, obezbjedjuje objekte od posebnog značaja i štiti mjesno stanovništvo, a 07.08.1992. godine u 07,oo časova je formirao i uputio Odred u pravcu Hadžića s ciljem oslobadjanja grada Sarajeva.

Dana, 08.08.1992. godine oko 16,oo časova, Štab je obavješten da je na punktu na mostu na Aleksin Hanu na pravcu Jablanica-Mostar kod mjesta Gornja Grabovica došlo do incidenta, gdje su na mučki način ubijena dvojica pripadnika Vojne policije Štaba OS Jablanica, a ostalih 7 boraca razoružano i odvedeno vozilima u pravcu Mostara.

Odmah po prijemu ove informacije, Štab je poduzeo slijedeće:
- od vojne policije na odmaranju, rezervnog sastava MUP-a i snaga za intervenciju blokirani su svi putevi, a punktovi ojačani,
- jedinice na položajima obavještene da pojačaju budnost i bezbjednost,
- pojačano obezbjedjenje KM Štaba i drugih objekata od posebnog značaja,
- snage za intervenciju stavljene u punu borbenu gotovost,
- jedinice po naseljenim mjestima takodje stavljene u punu borbenu gotovost.

U saradnji sa MUP-om Jablanica i Vojnom policijom odmah se počelo raditi na rasvjetljavanju ovog slučaja. Otišlo se na lice mjesta i nadjena su mrtva tijela dvojice vojnih policajaca - branilaca Republike, i to:

1. BEGIĆ Ćamila MIRSAD, rodjen 1955. godine u Jablanici,
2. BEGOVIĆ Bećira SENAID, rodjen 1969. godine u Jablanici.

- 2 -

Tijela boraca su prevežena u Dom zdravlja u Jablanici, a na mjestu zločina otkriveni su tragovi borbe i hrpa nekih sanduka na sredini mosta. Po povratku u Štab, formirana je [illegible] a na čelu sa načelnikom inžinjerije i u 18,45 časova upućena na most sa zadatkom da izvidi teren i ocijeni da li je riječ o ponovnom pokušaju miniranja mosta. Oko 20,oo časova načelnik inžinjerije se vratio sa zadatka, podnio izvještaj sa slijedećim podacima: na mostu nadjeno 26 sanduka po 20 kg eksploziva praškastog vitezita (oko 520 kg) i 2 trotilska metka od po 25 kg, što ukupno iznosi oko 570 kg eksploziva. Eksploziv je postavljen i pokušan aktivirati, ali je detonujući štapin bio vlažan, pa je zatajio. Eksploziv je pokupljen i prevežen u magacin MES-a Štaba OS Jablanica.

Komandir Vojne policije dao je podatke o ostalim borcima, koji su uhapšeni:

1. TUFEK Adema SMAJO, rodjen 1956. god. u Jablanici,
2. BEGOVIĆ Adema REFIK, rodjen 1960. god. u Jablanici,
3. BEGOVIĆ Juse SENAD, rodjen 1963. god. u Jablanici.

Od MUP-a Jablanica dobili smo podatke o četvorici boraca MUP-a, i to:

1. ČILIĆ Avde ŠAĆIR,
2. ČILIĆ Mehe MIRALEM,
3. MORIĆ Ethema MUHAREM,
4. MEŠIĆ Omera KEMAL.

Prema izjavama nekih očevidaca, počinioci ovog gnusnog djela došli su iz pravca Mostara sa 2 KOMBI-ja i 1 LADOM i na kontrolnom punktu izmedju Mostara i Raštana izjavili su "da idu na Sarajevo", a na kontrolnom punktu kod mosta na Bijeloj raspitivali se "koliko kilometara ima još do mosta na Aleksin Hanu", pa su se malo izdvojili i sa nekim uspostavljali radio-vezu. Svi su bili sa iskaznicama i oznakama HVO. Na putu do Aleksin Hana, na objektu HE Grabovica razoružali su stražara i pretukli ga, a odmah potom na podmukao način upali na naš punkt na mostu na Aleksin Hanu, ubili 2 vojna policajca i 7 razoružali i nakon neuspjelog pokušaja rušenja mosta udaljili se u pravcu Mostara. Uzaludni su bili pokušajiMUP-a i Štaba OS da se nešto više sazna.

Dana, 09.08.1992. godine sa početkom u 08,oo časova, predsjednik SO-e sazvao je sjednicu ratnog Predsjedništva, na kojoj se nisu pojavili predstavnici Hrvata, a povodom ubistva dvojice boraca

- 3-

teritorija Herceg Bosne mora stvoriti ako ne političkim ili ekonomskim sredstvima tada upotrebom sile, znači oružanim putem.

Ova tvrdnja je već potvrdjena i dokazana oružanim napadima na naše punktove i otvorena saradnja sa četnicima- strankom SDS koju HVO ilegalno naoružava planira oružane napade na naše Oružane snage.

Prijedlog pretpostavljenoj komandi:

- Da se na osnovu svih prikupljenih informacija o incidentima koje izazivaju postrojbe HVO postavi upiit i zahtjev Predsjedništvu i Štabu Vrhovne komande OS Republike BiH da se zvanično izda saopštenje, zauzme stav i dostavi svim jedinicama Oružanih snaga BiH.

- Da se preko odgovarajućih državnih organa obavjesti Medjunarodna zajednica i upozori Republika Hrvatska koje i kakve sve posljedice može izazvati ovakva politika HVO,

- Da se što prije izda informacija i objavi platforma sa kojih pozicija zvanična delegacija Republike Bosne i Hercegovine pregovara u Ženevi oko teritorijalne podjele na odredjene Regije Republike Bosne i Hercegovine.

Radjeno u dva primjerka i dostavljeno:

1. Komandantu TG-1, Konjic,
2. A/A Štaba OS Jablanica.

KOMANDANT,
...lko Zerem

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA ŠTAB ORUŽANIH SNAGA JABLANICA

Operativni izvještaj Štaba oružanih snaga BiH Jablanica o drugom napadu na most na Aleksinom Hanu koji se može smatrati prvim oružanim napadom HVO-a na Armiju BiH sa ozbiljnim posljedicama u Hercegovini.[171]

[171] Izvor: www.slobodanpraljak.com: Ratni dokumenti. O ovom događaju postoje i drugi dokumenti civilnih organa vlasti, Stanice javne bezbjednosti Jablanica, i dr.

80

GLAVNI SANITETSKI STOŽER
HERCEG-BOSNE
TOMISLAVGRAD
M.TOMICA BB
Br.03-01-57\92

52 309
fax 52 397

JABLANICA
Primljeno: 07.05.1992.

Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
Yut.	06/90-1/92		

HVO JABLANICA
SKUPSTINI OPCINE JABLANICA

Na temelju Vaseg zahtjeva o organiziranju Sanitetskog stozera Jablanica, Glavni Sanitetski Stozer Herceg-Bosne donio je:

R J E S E NJ E

kojim se za procelnika Sanitetskog Stozera u Jablanici imenuje dr Vlatko Ljuban, za ratnog zapovjednika bolnice u Jablanici dr Alija Suko.

1. Dr Vlatko Ljuban je odgovoran i ima sva ovlastenja za organizaciju i funkcioniranje kompletne sanitetske sluzbe za opcinu Jablanica.

2. Dr Alija Suko je zapovjednik ratne bolnice. Civilna bolnica je ujedno pod zapovjednistvom ratnog zapovjednika i podredjena mu je.

Rjesenje stupa na snagu odmah.

Tomislavgrad,28.04.1992.god.

Zapovjednik GSS HB
dr Ivan Bagarić

HERCEG-BOSNA TOMISLAVGRAD GLAVNI SANITETSKI STOŽER

Jedan do velikog broja dokumenata koji svjedoči pokušaje instaliranja nelegalnog sistema vlasti "Herceg-Bosne" u Jablanici.
(Izvor: Zaplijenjena arhiva HVO Jablanica zaprimljena od Mustafe Škampe.)

UPRAVA VOJNE POLICIJE
VOJNA POLICIJA
JABLANICA

ZZAPOVJED

Na temelju odluke HVO-e Jablanica, i zapovjedi predstojnika odjela obrane i uprave vojne policije HZ HB vojna policija Jablanica dužna je ispoštovati slijedeće ;

1. Stanovnici oćine Jablanica mogu napustiti općinu samo uz odgovarajuće odobrenje izdato od strane HVO Jablanica sa potpisom i pečatom
   Matan Žarić -predsjdnik HVO
   Ivan Rogić - dopredsjednik HVO
   Marko Zelenika - zapovjednik vojnog stožera HVo
   Drugi potpisi i pečati ne važe za stanovnike općine Jablanica.
2. Lica koja putuju po nabavku robe moraju imati odobrenje za putovanje kako je navedeno u točki 1 , i odobrenje za nabavku robe.
   Odobrenje za nabavku robe treba da ima pečat HVO Općina Jablanica i obavezno dva potpisa i to ; Maran Žarić ili Marinko rotim i Pero Šimunović.
   Druga odobrenja ne važe.
3. Popratna dokumentacija od naoružanja, vojne opreme , i streljiva a koja se uvozi iz Republike Hrvatske ili druge države , a treba preći preko punktova i općine Jablanica, treba biti ovjereno potpisom predstojnika odjlea obrane HZ HB Brune Stojića, načelnika GS HVO brigadira Milivoja Petkovića ili gosp. Ante Jalavića pomoć . za logistiku.
   Žig odjela obrane ili GS HVO br. 1.
   Sve transporte MTS čija dokumentacija nije ovjerne kako je navedeno u toč. 3, obavezno zaustaviti i zadržati dok se ne dobiju traženi potpisi.
4. Policjaci iz postaje vojne policije JJablanica koji dežuraju na punktu " Grabovica" dok su na punktu podčinjeni su i u potpunosti moraju da izvršavaju zapovjedi zapovjednika punkta gos. Tomislava Rajiča.
5. Vojni policajci ne smiju napustiti punkt dok im smjena ne dođe ili ako im ne odobri zapovjednik punkta da isti mogu napustiti.
6. Vojni policajci Jablanice dok su napunktu "Grabovica" moraju se pridržavati i ostalih zapovjedi koje se odnose na punkt "Grabovica".

Jablanica ; 16.ol.93.

zapovjednik vojne policije
/ Stjepan Livaja /

Naređenje Vojne policije HVO Jablanica od 16. januara 1993. godine kojom oni raznim odobrenjima i potvrdama ograničavaju slobodu kretanja. Ovaj dokument je dio zaplijenjene arhive HVO-a u Doljanima 28. 07. 1993. godine.

Zbog problema oko nabavke osnovnih životnih namirnica koje su se u to vrijeme mogle naći jedino u Splitu i problema oko raznih potvrda koje je uveo HVO, 6. augusta 1992. godine u Grudama je boravila jedna općinska delegacija koja je sa Matom Bobanom, Milivojem Petkovićem i Brunom Stojićem dogovorila da se za humanitarnu pomoć mogu upućivati samo civilna lica s civilnim vozilima koja trebaju imati ovlaštenja od HVO i TO i da se stožeru HVO dostavi spisak lica koja će biti upućivana po tim poslovima. Ni taj dogovor se nije dugo poštovao.[172]

Osmog augusta 1992. godine desio se još jedan teroristički napad HVO-a na most i policijski punkt na Aleksinu hanu. Tog dana oko 15,30 sati iz pravca Mostara u nekoliko terenskih i kombi vozila dovezlo se do pomenutog punkta više osoba u maskirnim uniformama. Vozač i suvozač iz prvog vozila počeli su razgovarati s policajcima koji su kontrolisali saobraćaj. Pri tom su iznenada izvukli pištolje uperivši ih u policajce. Iz drugih vozila su istrčali teroristi i, pucajući u zrak, pozivali ih na predaju. Dvojica vojnika ARBiH koji su u to vrijeme bili u kontejneru, čuvši viku i pucnjavu, dohvatili su puške i potrčali prema mostu. Napadači su po njima osuli paljbu i na licu mjestan usmrtili Mirsada Begića i Senaida Begovića. Napadači su ostale razoružali, vezali, potrpali u kombi vozila i velikom brzinom se odvezli prema Mostaru, dok je druga grupa na most postavila čak 570 kg eksploziva i zapalila sporogoreći štapin koji se slučajno ugasio prije upaljača, tako da most bizarnom igrom sreće nije srušen. Napadači su tada oteli osam boraca ARBiH i to: Senada i Refika Begovića, Smaju Tufeka, Miralema, Šaćira i Bećira Čilića, Muhameda Morića i Kemala Mešića. Sve do popodnevnih sati 9. augusta 1992. godine nije se znalo za njihovu sudbinu kad je Stanica javne bezbjednosti Jablanica dobila dojavu od policijske stanice u Splitu da se oteti borci nalaze u Splitu i da će ujutro biti vraćeni u Grude. Predsjednik općine, Nijaz Ivković, načelnik SJB Jablanica, Emin Zebić, i zamjenik komandira Stanice, Stanko Bošnjak, su se sutradan uputili u Grude, ali su momke pronašli u "vojnom zatvoru" u Ljubuškom.[173] HVO i stranka HDZ su dana 17. novembra 1992. godine uputili stranci SDA Jablanica zahtjev da se državna uprava i izvršna vlast organiziraju kroz HVO.[174] To je onaj isti zahtjev koji su prije 24 dana postavili SDA-u u susjednom Prozoru u formi ultimatuma, nakon čega su primijenili brutalnu vojnu silu. Početkom aprila 1993. godine, HVO je, po već isprobanom obrascu, postavio ultimatum kojim je tražio da se

[172] Isto, str.13.

[173] Opis ovog događaja i drugih terorističkih aktivnosti HVO-a u to vrijeme na području općine Jablanica može se vidjeti u istom dokumentu SJB Jablanica, str. 13. i 14.

[174] Infomacija bojne "Mijat Tomić", br: 247/93 od 22.05.1993. godine.

sve snage ARBiH-a na velikim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući i općinu Jablanica, prepotčine HVO-u, ili napuste i to područje najkasnije 15. aprila 1993. godine. Nakon odbijanja ultimatuma HVO je izmjestio i vojne i civilne strukture iz Jablanice u Doljane.

Ubrzo nakon što je istekao rok od 15. aprila 1993. godine, HVO je sa svojih položaja na Falanovom brdu, koji se nalaze na teritoriji općine Konjic, napao Ostrožac i Glodnicu, a 17. aprila 1993. godine i Soviće i Doljane. Određen broj muškaraca Bošnjaka pokušao je da brani ta sela, ali njihov su otpor brzo savladale višestruko u ljudstvu i tehnici nadmoćnije snage HV i HVO-a, u kasnim popodnevnim satima, istog dana. Hrvatske snage su iz pravca Prozora napale i selo Slatina i ubrzo ga okupirale. Sve ovo je urađeno uz masovnu i neodgovornu upotrebu artiljerije po civilnim ciljevima po samom gradu Jablanica i drugim naseljenim mjestima. Neposredno po zauzimanju dijela teritorije općine Jablanica (Sovići, Doljani i Slatina), snage HV i HVO su počinile teške ratne zločine i pobile i protjerale svo bošnjačko stanovništvo. Većina pripadnika Armije BiH iz Sovića, Doljana i Slatine, njih 120 koji su zarobljeni, podvrgnuti su surovom mučenju i ponižavanju u postupku ispitivanja, a poslije toga, uz nastavak fizičkog i psihičkog maltretiranja, prebačeni u HVO logor u Ljubuškom, a odatle u zloglasni logor "Heliodrom" kod Mostara. Iz "osvete" je u Sovićima strijeljano pet pripadnika Armije[175], kao i nekoliko civila Bošnjaka. Žene i djecu sa područja Sovića i Doljana, njih 422, skupili su u zgradu osnovne škole u Sovićima i tek uz posredovanje načelnika štaba vrhovne komande oružanih snaga RBiH, generala Sefera Halilovića, da se puste u Jablanicu, oni su voljom HVO-a deportovani u Gornji Vakuf. Nastala je neopisiva pljačka i uništavanje bošnjačke pokretne i nepokretne imovine.

[175] To su: 1. Čilić (Mehe) Ismet, 2. Eglenović (Huse) Salko, 3. Radoš (Alije) Hasan, 4. Škampo (Ibre) Salem i 5. Tašić (Muje) Ekrem. Tada su ubijeni i: Glumac (Ahmeta) Selim, Kladušak (Muje) Ismet, Lulić (Hamdije) Safet, Lulić (Hamdije) Džemal, Skender (Ahmeta) Zahid, Tašić (Jusufa) Dževad i Tašić (Muje) Bajro.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG BOSNA
HRVATSKO VIJECCE OBRANE
OPCCINA JABLANICA
ODJEL OBRANE

Broj: 02-106/93

-Odjel obrane HZ HB

na ruke gos. Slobodana Bozzicca

PREDMET: Izvjesscce za dan 23.04.1993.god.
u 12⁰⁰ h

Nakon oruzzanih sukoba u naseljenim mjestima Doljani i S Sovicci izvrsseno je saslussanje i privodjenje svih pripadnika ARMIJE te skupljanje civila na nekoliko mjesta.
Ukupno imamo 422 zzena i djece te 25 vojnih obveznika.
Takodje 94 vojna obveznika otpremljena su za Ljubusski.
Do sada se pokopalo 7 vojnih obveznika koji su poginuli, a pripadaju ARMIJI BiH Sovicci. Nakon prestanka sukoba na ovim terenima zapaljene su sve muslimanske kucce te srussene dvije dzzamije po zapovjedi vissih zapovjednika.
Possto nemamo moguccnosti da kontaktiramo sa predstavnicima muslimana sagledavajucci cijelu situaciju u kojoj se nalazimo a glede nassih civila zatochenih u Jablanici molimo vasse upute o daljnjem postupanju sa zarobljenicima i u svezi pregovora.

PREDSTOJNIK UREDA OBRANE
HVO OPCCINE JABLANICA
Kozic
Marko Kozicc

Izvještaj HVO Jablanica od 23. aprila 1993. godine koji dokazuje da su sve kuće Bošnjaka i dvije džamije srušene "po zapovijedi viših zapovjednika". (Izvor: Zaplijenjena dokumentacija HVO Jablanica.)

2

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

URED OBRANE
OPĆINA JABLANICA
Broj: 02-112 /93.

227/93 a/a
13.05.1993.

Na temelju uredbe o oružanim snagama HZ-HB donosim

ODLUKU

I

Sva pokretna i nepokretna imovina muslimanskog iseljenog pučanstva smatra se ratnim plijenom i ista pripada Hrvatskom Vijeću Obrane HZ-HB-.

II

Svim gore navedenim raspolaže i upravlja Odjel Obrane HZ-HB putem Ureda Obrane HVO-a Općina Jablanica.

III

O provedbi ove odluke starat će se Zapovjedništvo III Bojne „Mijat Tomić" i Vojna Policija u suradnji sa Civilnom Policijom.

IV

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA ODJEL OBRANE UPRAVA ZA OBRANU TOMISLAVGRAD URED Z. OBRANU JABLANICA

NAČELNIK UREDA OBRANE
Marko Rozić

DOSTAVLJENO
1. Odjel Obrane Mostar
2. Zapovjedništvo OZ JiH
3. Policijska Uprava VP Mostar
4. Policijska Uprava Mostar
5. Zapovjedništvo III Bojne Mijat Tomić
6. Zapovjedniku VP Jerku Azinoviću
7. Zapovjedniku PS Ivanu Rogiću
8. a/a

Odluka HVO Jablanica u kojoj se u preambuli poziva na "Uredbu o oružanim snagama HZ HB", koja dokazuje da je HVO pljačkaška organizacija.
(Izvor: Zaplijenjena dokumentacija HVO Jablanica.)

Iz zaplijenjene dokumentacije se došlo do saznanja da su ove napade izvele sljedeće jedinice:

- brigada "Rama",
- brigada "Herceg Stjepan",
- brigada "Hrvoje Vukčić Hrvatinić",
- brigada "Ludvig Pavlović",
- bojna "Knez Branimir",
- Tutina "Kažnjenička bojna",
- jedinica kojom je komandovao Juka Prazina,
- "Cimska" bojna iz Mostara i
- postrojbe za posebne namjene Republike Hrvatske.

Postoji veliki broj materijalnih dokaza o učešću regularnih jedinica vojske Republike Hrvatske, od zarobljenih pripadnika te vojske i njihovih izjava, zvaničnih dokumenata Ministarstva obrane RH, do dokaza o pogibijama u toku izvođenja aktivnih borbenih dejstava.[176]

Iz kasnije zaplijenjenog dnevnika pripadnika HVO-a Jablanica, Alojza Radoša, koji se tih dana nalazio u Doljanima, jasno se može zaključiti da je HVO započeo ovaj napad jer je dana 14. aprila 1993. godine, dakle, neposredno pred napad, u svoj dnevnik on zapisao: "Izgleda da rat i u Jablanici mora da otpočne. Nažalost, između nas i Muslimana, HVO i Armije BiH."[177] Iz ovog zanimljivog dnevnika može se razaznati plan i dinamika realizacije jer je on već sutradan u dnevnik zapisao: "...Gore je sve mobilno, aktivno "veselo", spremni su da se posao "odradi" za dva dana, "da sutra popijemo kavu u Jablanici..."[178] Ko je kriv za nastale tragične događaje, Evropska posmatračka misija EPMM se nije libila saopćiti i tada na licu mjesta. Njihov stav Radoš je zabilježio u dnevniku 16. aprila 1993. godine. Prilikom posjete ovom prostoru on piše sljedeće: "Ovi veliku krivicu pripisuju HVO-u, lokalnim moćnicima, naši ih upućuju na potpisane dokumente Vens-Ovenova plana."[179] Dana 16. aprila 1993. godine u svoj dnevnik Radoš je zabilježio još jednu vrlo zanimljivu situaciju. Tako on, između ostalog, piše: "Očekujem da se već otpočne. Međutim stalno se odgađa, pada i kiša..."[180] Dana 17. aprila piše: "...Isto došao jedan od HOS-ovaca iz sela traži da uhapsi Miju Jurića koji

[176] U ovo vrijeme je iznad Doljana, prilikom pokušaja zauzimanja kote 902, koja se zove Tovarnica, ubijen zapovjednik HV Tomislav Majić. Njegovo tijelo i dokumenti su se našli u posjedu jedinica ARBiH. On je bio pripadnik jedne gardijske brigade, vojna jedinica 2225 s vojnom iskaznicom br: A130886, br: 268.

[177] Dnevnik je zaplijenjen 8. jula 1993. godine i pisan je rukom čitkim rukopisom.

[178] Isto. U ovom dnevniku se može pročitati i ko je sve bio angažiran u ovoj brutalnoj agresiji. Tako Radoš u nastavku piše: "...gore su mnogi dužnosnici na čelu sa Miljenkom Lasićem koji zapovijeda operacijama. Gore je i legendarni "Tuta" i njegovi specijalci, zatim širokobriješki slavuji, topništvo, minobacači i slično. ..."

[179] Isto.

[180] Isto.

napada i vrijeđa "ustaše vi ste krivi za sve ovo i slično", uhapsili su ga i priveli u zapovjedništvo..."[181]

U svoj dnevnik Alojz Radoš je zabilježio i mučne scene mučenja i ponižavanja, kao i situacije gdje se pljačka i uništava bošnjačka imovina. Tako on 21. aprila 1993. godine, piše: "Radi pogibije četiri bojovnika "Širokobriješke kažnjeničke bojne" Tuta je naredio da se zapale sve kuće Muslimana u Doljanima. To se mora izvršiti. Džamiju su minirali, nema je više nigdje. To je posebno teško palo fra. Vladi. Doveli su i 8 pripadnika A RBiH koje su uspjeli uhvatiti Niga i njegovi. Maltretirali su ih i tukli, natjerali su ih da na koljenima idu do vozila. Zapovjednik je naredio da ih ja popišam, popišao sam svu osmoricu, mada to nije bio moj posao... Posebno mi je bilo teško kad su "Tutini" ustrijelili nekog Junuzovića. To je bila odmazda zbog pogibije njegove trojice ljudi na punktu kod Bijelog potoka."[182] O drami Bošnjaka kroz koju su prošli u Sovićima i Doljanima Radoš je za dan 22. aprila zapisao i posvjedočio i sljedeće: "Pale se i dalje kuće, stoku su prebacili u Soviće, zarobljenike su selektirali... Najgori su "Grdani" iz Čitluka, a opet krasni su dečki iz TG-a (Tomislav Grad, op. aut.), minobacačlije i tenkisti iz Stoca. Fratra mi više nema, ali su došli iz Posušja svi sa puškama u rukama i u mantijama i sve nas počastili čokoladom..."[183] Kampanja općeg progona Bošnjaka u "HZ-HB" polovinom 1993. godine se i u Jablanici dobro osjećala. Vojno-politički vrh "Herceg-Bosne", kao i općinski HVO u Jablanici, na tom kodu razmišlja u svim segmentima života. Zbog toga su pod brojem: 1313/93 od 16. maja 1993. godine napravili "SPISAK CIVILNOG PUČANSTVA HRVATSKE NACIONALNOSTI KOJI SU ZAROBLJENI I BLOKIRANI U JABLANICI" od 624 osobe i koje traže u razmjenu za Bošnjake iz Stoca, Čapljine i drugih područja, iako oni nisu bili zarobljeni, niti su izrazili, niti su je i mogli izraziti, da napuste Jablanicu.[184] Čak su organima vlasti u Jablanici 23.07.1993. postavili i ultimatum za razmjenu civilnog stanovništva.

---

[181] Isto. Ova epizoda je vrlo zanimljiva jer pokazuje da je bilo i Hrvata koji su za ovo zlo okrivili "ustaše", odnosno naoružane hrvatske snage.

[182] Isto.

[183] Isto.

[184] Na ovaj spisak HVO Jablanica je stavio sve građane koje je smatrao svojima. Iz površnog uvida u ovaj dokument se vidi da su popisane cijele porodice za koje se sa sigurnošću ne može reći da su hrvatske nacionalnosti i iz tzv. mješovitih brakova. Tako se pod rednim brojem 45 našao Ćurić Vlado, Indira i Alen, pod br: 68. "Grančić Goran, Francika, Dado, Dijana i svastika Ruža", pod br: 69. "Hajdarević Jadranko, Marija, Anamarija i 1 dijete" pod br: 85. Kašić Senad, Elvis i Tina, pod br: 87. Karlović Mirsada, pod br: 93. " "Obitelj Kurić Suada", pod br: 100. "Kolovrat Zdenko, Samira, Igor i 1 dijete", pod br: 116. Marković Anton i Magbula, pod br: 118. Mandić Antonija, Sanda, Amadeo, Amela i Doris, itd. Na spisku se nalaze i osobe koje su ranije napustile Jablanicu, a ovaj dokument autori posjeduju u svojoj arhivi. Očito je da je riječ o spisku 212 porodica sa 624 člana i da ih niko nije pitao žele li se oni uopće naći na takvom spisku.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARMIJA RBIH
OPŠTINSKI ŠTAB KONJIC

2 y

Broj: 19-92
Datum: 01.07. 19

Načelniku MUP-a i
K-dantu Vojne policije

Podnijeti paralelno krivične prijave kod obe ustanove protiv predstavnika organizacije HVO u Konjicu:
"Zbog neprijateljske i subverzivne djelatnosti u ratnim uslovima, pokušaja organizovanog puča protiv medjunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine, iznaći odgovorna lica predmetne organizacije, saslušati ih, te po zakonu kazniti. Posebno istražiti pljačke i privredne prestupe.
Prema provjeri, odgovorna lica HVO Konjic su većinom lica rodbinski vezana sa Srbima, pa se skreće pažnja istražnom organu da obrati pažnju na ovu okolnost."

NAPOMENA: Javni tužilac će dati obrazloženje i drugi veoma opsežan dokazni materijal o ovom predmetu.

Dostaviti:
a) U opštini:
- Predsjedniku opštine
- Predsjedniku javnog suda
- Načelniku MUP-a
- Komandantu vojne policije
- a/a

b) U republici
- Republičkom MUP-u
- Republičkom komandantu Armije RBiH
- Republičkom komandantu vojne policije
- Glavnom stožeru HVO Grude

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA ŠTAB SKUPŠTINA OPŠTINE

ČLAN ŠTABA ZA VOJNU BEZBJEDNOST

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJECE OBRANE
VOJNA POLICIJA POSUSJE
Posusje 23.07.1993 god.

OBRANA
VOJNA TAJNA

ZA ZAPOVJEDNIKA VOJNE POLICIJE
DOLJANI

MOLIMO VAS DA NAS STO HITNIJE IZVIJESTITE O NOCASNJEM KONVOJU, STO JE S NJIM I DOKLE SE DOSLO S REALIZACIJOM ZAPOVIJEDI.

MOLIMO HITAN POVRAT U INFORMACIJE U CENTAR VEZE POSUSJE.

UPRAVA VOJNE POLICIJE
HVO HZ-HB

HZ -HB HVO
Opccina Jablanica
Br;1423/93
Doljani,Jablanica 23.07.1993.god

Predsjednik HZ-HB
gosp.Mate Boban

Predmet:izvjesscce

U toku nocci 22/23.07.1993.god.u Doljane opccina Jablanica dovezeno je 311 muslimana civila iz opccine CCapljina i Stolac.

Civile smo smjestili u sskolu Sovicci i putem tri zzene muslimanke poslali usmenu poruku u Jablanicu da zzelimo vrssiti razmjenu civila Hrvata iz Jablanica .

Odgovor na nass usmeni zahtjev Dr.Safet CCibo poslao je u vidu pisma koje vam ssaljem.Iz pisma je vidljiva sva politika ,lazzi i propaganda koju provodi muslimanski agresor glede Hrvata.

S SSTOVANJEM !

Predsjednik HVO-a
Matan ZZaricc,dipl ing.

Veliki je broj dokumenata koji govore o bjesomučnoj kampanji "etničkog čišćenja" koju je HVO provodio na okupiranom području u Hercegovini. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Republika Bosna i Hercegovina
Opccina Jablanica
Ratno predsjednisstvo
broj;337
Datum:23.07.1993.god.

8

Predmet: Odgovor na ultimatum HVO,
se dostavlja.

Dana 23.07.1993.godine,HVO iz Doljana opsstina Jablanica,poslalo je delegaciju od tri zzene ,Muslimanke prognane iz Prenja-Dubrave,opsstina Stolac ,kojim je dat zadatak da prenesu ultimatum HVO da se prognani civili,Muslimani iz Dubrava,koji su teretnim kamionima dovezeni u Sovicce,opsstina Jablanica,razmjenu za civile Hrvatske nacionalnosti iz Jablanice.Prema rjeccima zzena iz delegacije u Sovicce je prognano 300 do 400 zzena i djece.

HVO bojna "Mijat Tomicc"trazzi da se razmjena izvrssi i bez pristanka Hrvata iz Jablanice i zahtjeva od armije RBIH da prisili Hrvatski zzivalj da napusti Jablanicu.

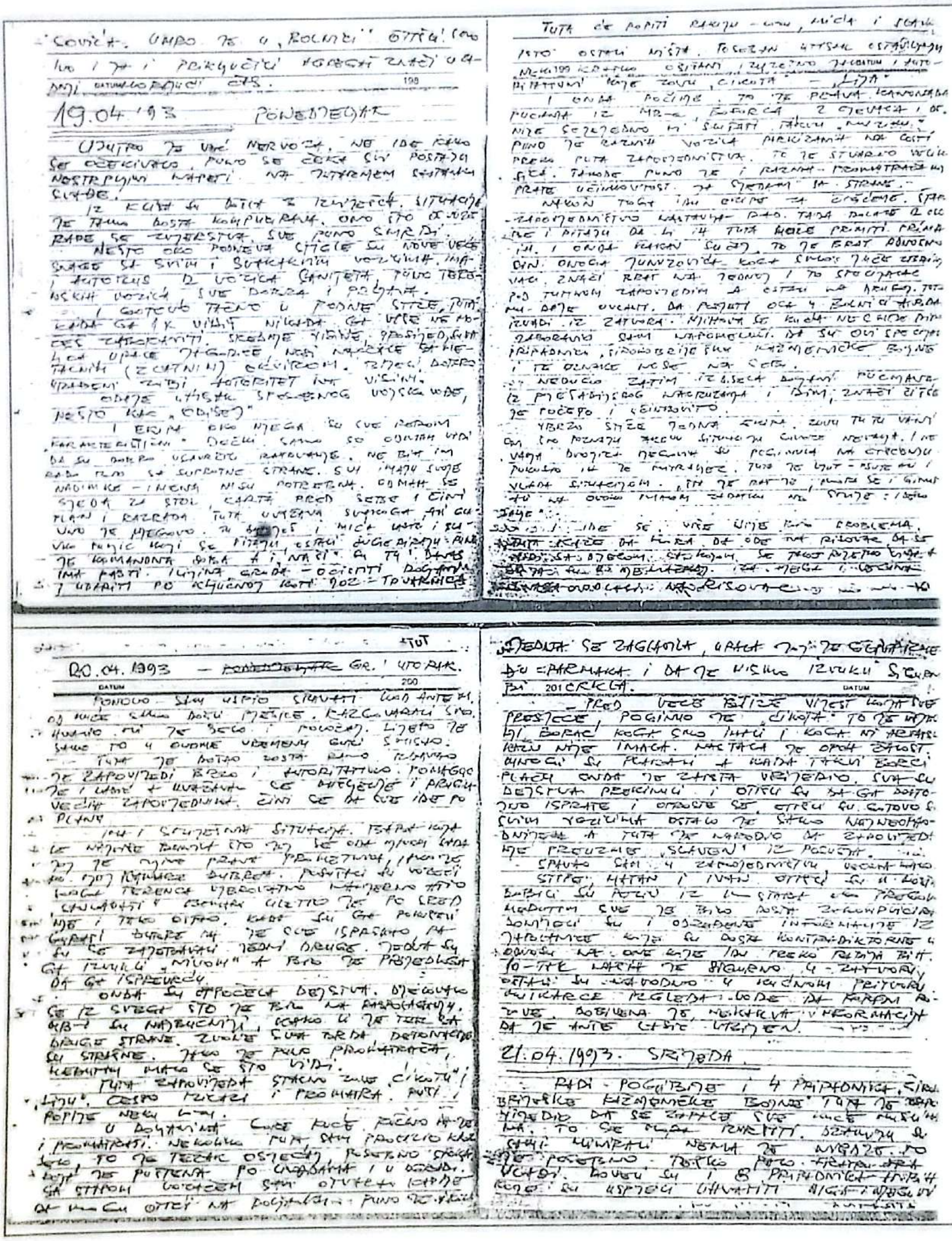
Ratno predsjednisstvo Opsstine Jablanica razmotrilo je ultimatum HVO i donijelo sljedecce zakljucke:

1.Ultimatum HVO se neprihvata,jer Ratno predsjednisstvo Opsstine Jablanica ne zzeli da uccestvuje u zloccinu etnicckog ccissccenja.
2.Opsstina Jablanica je spremna da prihvati sve prognanike ,ali neprihvata ultimativne pritiske HVO da se gradjani Hrvatske nacionalnosti nasilno isele iz Jablanice.
3.U cilju zasstite i sprjeccavanja genocida nad prognanim stanovnisstvom,trazzimo od UNPROFOR-a , Medjunarodnog Crvenog krizza , Visokog komesarijata UNHCR-a i od Ujedinjenih naroda da u skladu sa medjunarodnim konvencijama o zasstiti ljudskih prava,preduzmu odgovarajucce mjere na sprijeccavanju ovog zloccina i da odmah upute svoje predstavnike u Sovicce i Doljane,kako bi se na licu mjesta upoznali sa zlocinima koje HV i HVO provode nad neduzznim civilima Muslimanima.
4.Trazzimo da domacca i strana sredstva informisanja izvjeste domacu i svjetsku javnost o genocidnim radnjama koje agresor HVO i HV ccine nad Muslimanima na podruccju Stoca,CCapljine,Mostara i drugim podruccjima pod njihovom kontrolom.
5.Trazzimo od agresora HVO,da prognanim Muslimanima obezbjede iste uslove zzivljenja kao ssto ih imaju i Hrvati u Jablanici.
6.Od celnih ljudi HVO koji kontrolissu podruccje MZ Doljani trazzimo da dodju u Jablanicu 24.07.1993.godine na dogovor sa zvaniccnim vlastima Drzzave Bosne i Hercegovine , koji bi se odrzzao u UNPROFOR-u. sa pocetkom u 08 Casova.

PREDSJEDNIK
Dr.Safet CCibo

DOSTAVLJENO :
1.UNPROFOR-u,
2.Medjunarodnom Crvenom krizzu,
3.Visokom komesarijatu UNHCR-a,
4.HVO i
5.a.a

Iz ova dva dokumenta se jasno vidi da je HVO u Jablanici pribjegao prljavoj politici "etničkog čišćenja" jer nudi u razmjenu čapljinske Bošnjake protjerane iz njihovih kuća za jablaničke Hrvate, koje nisu pitali žele li otići iz svojih kuća i stanova u kojima su tada živjeli. Također se vidi da bosanska strana odbija takvu politiku u Jablanici, a riječ je o generalnom stavu koji se samo provodi i na terenu ove općine.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

19.04.'93 PONEDJELJAK

20.04.1993

21.04.1993. SRIJEDA

Dio zaplijenjenog dnevnika pripadnika HVO Jablanica Alojza Radoša u kojem se mogu pročitati zastrašujući primjeri ratnog zločina. Tako je on za dan 21.4.1993. godine u svoj dnevnik zapisao sljedeće: "Radi pogibije četiri pripadnika "Širokobriješke kažnjeničke bojne" Tuta je naredio da se zapale sve kuće Muslimana. To se mora izvršiti. Džamiju su minirali, nema je više nigdje. To je posebno teško palo fratru fra. Vladi. Doveli su i 8 pripadnika ARBiH koje su uspjeli uhvatiti Niga i njegovi. Maltretirali su ih i tukli. Natjerali su ih da klečeći idu do vozila. (nečitko) Zapovjednik je naredio da ih ja popišam. Popišao sam ih svu 8-icu, mada to nije moj posao... Posebno mi je bilo teško prvi put kad su "Tutini" zatvorenika koga su dovezli iz Sovića (nekog Junuzovića)..."

Vlasnik ovog dnevnika je dana 8.7.1993. godine, poslije povlačenja HVO-a iz dijela konjičke općine koji se zove Klis, zapisao i vlastite dileme. Tako on piše sljedeće: "...Zna li se šta je naš cilj, šta se hoće i šta se može? Tko nas vodi, zastupa, predstavlja? Da li nas Hercegovina i Hrvatska žrtvuju? Šta je, kakva je i gdje je Herceg Bosna (HZ H-B). Kakva je i čija ovo politika...?"[185] U nastavku za isti dan gosp. Radoš je zapisao i razmišljanja pripadnika HVO-a iz Klisa, i to ovako: "...Svi smatraju da su ostavljeni, napušteni, izdani. Jebu HZ H-B i Matu Bobana i Tuđmana i ostale koji su provodili takvu politiku i strategiju..."[186]

Protestvujući protiv stvaranja krive slike o ratnim događanjima u pojedinim medijima na medijskom prostoru Bosne i Hercegovine, nepravednog odnosa tih medija u pogledu vremena kad su se oni desili, kao i prirodi i suštini ratnih zločina koji su počinjeni u ratu 1992.-1995., pukovnik Armije BiH Mustafa Škampo, koji je rat proveo na prostoru sjevernog dijela Hercegovine je 24.11.2005. godine napisao pismo Bakiru Hadžiomeroviću, uredniku političkog magazina "Šezdeset minuta".[187] On o ovim događajima, između ostalog, piše i sljedeće: "...Većina pripadnika ARBiH iz Sovića i Doljana (oko 120) su zarobljeni i odmah sprovedeni u logor u Ljubuški, a odatle u zloglasni logor "Heliodrom" u Mostaru. U tim logorima su mučeni, ubijani, slani u živi štit pa su neki tu i poginuli. Na licu mjesta u Sovićima strijeljano je 5 pripadnika ARBiH, a 14 pripadnika i civila ubijeno je na kućnom pragu samo zato što nisu htjeli da napuste svoju kuću..."[188] On o ovim događajima daje sljedeći opis: "...Svo stanovništvo Sovića i Doljana prikupljeno je na nekoliko punktova i držano u tijesnim prostorijama kao stoka sve do 4. maja 1993. godine kada je oko 450 civila (staraca, žena i djece) po snježnom vremenu preko Vran planine na teretnim kamionima deportovano u Gornji Vakuf. Deportovani su u Gornji Vakuf, a ne u Jablanicu (svoju općinu) pod izgovorom da ih ne bi ponovo iz Jablanice morali deportovati jer su planirali Jablanicu zauzeti za dva dana i u potpunosti je očistiti od Bošnjaka – Muslimana... Tako su sela Sovići i Doljani potpuno etnički očišćena od Bošnjaka da ni kokoš bošnjačka nije ostala. U selima Sovići

[185] Dio zapisa iz dnevnika Alojza Radoša za dan 8.7.1993. godine.

[186] Isto.

[187] Bakir Hadžiomerović je bio urednik informativno političkog programa Federalne televizije, ali i urednik političkog magazina "Šezdeset minuta", koji se emitirao u udarnom terminu ponedjeljkom u 20,00 sati. Bio je prepoznatljiv po hrabrim i otvorenim prilozima o kriminalu i korupciji, kao i prljavoj ratnoj prošlosti najodgovornijih nosilaca zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Na tim prilozima je zadobio veliku popularnost i simpatije. Međutim, pojedini prilozi o ratnim zločinima rađeni su na brzinu i površno, nastojeći da napravi ravnotežu između zaraćenih strana. Takvim pristupom izazvao je razočarenja, pa i srdžbu, određenih društvenih krugova i grupa.

[188] Pismo pukovnika Mustafe Škampe, str. 2. U ovom pismu on je napravio i poimenični spisak od 19 ubijenih osoba, kao i nazive jedinica HV i HVO koje su učestvovale u napadima na Jablanicu i okolna naselja.

i Doljani zaplijenjeno je oko 500 grla krupne stoke, oko 2.000 grla sitne stoke (ovce i koze), opljačkana sva pokretna imovina, a kuće i gospodarski objekti, kao i dvije džamije su zapaljeni i porušeni... Svi mlađi Hrvati su također napustili svoje domove, jer su svjesni počinjenih zločina... Napominjem da su ove zločine nad Bošnjacima u Sovićima i Doljanima svjesno i planski počinili Hrvati u periodu od 15. aprila do 5. maja 1993. godine daleko ranije (tri mjeseca) nego što oni pripisuju zločine pripadnika ARBiH nad Hrvatima u Doljanima, 28. jula 1993. godine. Također napominjem da u oslobađanju Doljana od "ustaša", 28. jula 1993. godine, nisu nastradali hrvatski civili već je u direktnim borbama poginulo 35 bojovnika HVO-a jer su bili nespremni i 100 % iznenađeni, a nisu se htjeli predati. Narednih dana (29., 30. i 31. jula) HVO je sa svojih artiljerijskih položaja svim raspoloživim sredstvima tukao po zaseocima u Doljanima (Orlovac, Krkača, Zukići, Stupari, Bašići i Hasidići) i tako ubijao svojim granatama svoje civile. Hrvatski civili izloženi stalno žestokom granatiranju nisu više mogli to izdržati, jer im njihove kuće nisu bile nikakva zaštita, ...svi su u Jablanici razmješteni po kućama i stanovima svoje rodbine i prijatelja, a jedan manji broj koji nije imao kod koga, smješten je u muzej "Bitka za ranjenike" u Jablanici, gdje su bili smješteni prognani Bošnjaci iz Stoca, Čapljine, Neuma,..."[189]

Željko Ivanković zvani Četo, iz Kočerina kod Širokog Brijega, nakon što je 21. juna 1993. godine priveden u Jablanici, organima vojne policije dao je izjavu[190] o ratnim zbivanjima na području Mostara, Jablanice, Konjica i Prozora koju objavljujemo u nastavku.

---

[189] Isto, str. 3, 4. i 5. U prilogu ovog pisma gospodin Škampo je dostavio i autentične dokumente hrvatske provenijencije kojima dokazuje svoje tvrdnje. Između ostalog, priložio je i spisak od 30 civila, (sve žene, djeca i starci) koji su poginuli od artiljerijskih udara po civilnim ciljevima po gradu Jablanica i okolnim naseljima. U napomeni na kraju teksta piše: "Od strane Hrvata na razne načine na području opštine Jablanica poginula su 134 građanina..."

[190] Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i kršenja međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ). Arhiva autora.

Republika Bosna i Hercegovina
ARMIJA R BIH
BATALJON VOJNE POLICIJE - 4. KORPUS
Odjeljenje za službe vojne policije
Jablanica

Broj:02-34/93
Jablanica, 21.06.1993.godine

19.11.93
03 | 2688

IVANKOVIĆ ŽELJKO, zv."Ćeto", sin Mirka, i majke Nadjeljke, rodjena Ivanković, rodjen 01.07.1969.godine u Kočerinu, opština Široki Brijeg, stalno nastanjen u MOstaru, Naselje Rodoč, ul. Rude Hrozničeka 10/B, po zanimanju radnik, zaposlen ŠIPAD - Pilana MOstar, završio 8 razreda osnovne škole, neoženjen, po nacionalnosti Hrvat, vojsku nije služio - utvrdjena nesposobnost, pripadnik HVO-a, rasporedjen u sastav ATG "Baja Kraljević" u MOstaru, na okolnosti sukoba s Armijom BiH i napada na njene jedinice, civilno stanovništvo i naseljena mjesta u selu Sovići, opština Jablanica, u MOstaru i na reonu planine Bokševice na području opština Konjic i Prozor, nakon što je priveden u ovo Odjeljenje dana 21.06.1993.godine u 14,45 sati, dade sljedeću

I Z J A V U

Potičem iz radničke porodice. Uz oca i majku imam tri sestre. Moj otac Mirko bio je zaposlen kao zidar u GP "Hercegovina"-Niskogradnja" Mostar. U Mostar smo se doselili 1970.godine iz Kočerina, opština Široki Brijeg. U naselju Rodoč sagradili smo porodičnu kuću u kojoj i danas živimo. Kao dječak rastao sam u porodici i nisam osjećao posebne teškoće u razvoju. Završio sam Osnovnu školu ali zbog toga što nisam bio dobar djak nisam nastavio školovanje, već sam dosta rano počeo raditi. U početku radio sam povremene poslove preko raznih servisa a onda sa punoljetnošću zaposlio sam se u ŠIPAD - Pilanu MOstar. Rx Odmah nakon zaposlenja došao sam u sukob sa zakonom zbog učešća u jednoj provalnoj kradji skupa sa grupom maloljetnika. Zbog učešća u kradji od Suda mi je izrečena mjera maloljetničkog ukora. Prilikom regrutacije, radi upućivanja na služenje vojnog roka, Vojno-ljekarska komisija u Sarajevu proglasila me trajno nesposobnim za služenje vojnog roka u JNA. Tom prilikom utvrdjeno je da imam oštećenje vida i stepen invalidnosti desne ruke zbog ranije zadobijene teške povrede.

Po izbijanju rata zatekao sam se u Mostaru gdje sam se već 15.04.1992.godine prijavio u postrojbe Hrvatskog vijeća odbrane. Jedno vrijeme bio sam rasporedjen na osiguranje topništva HVO na Planinici, a zatim na osiguranju STožera HVO-a u MOstaru. Posjedujem vojnu iskaznicu broj 18547 od 2.6.1992.godine. Obavljam dužnost vojnika, JMBG 0107969150033, oznaka jedinice 1354. U toku protekle godine bio sam na mnogim ratištima gdje sam učestvovao u borbi protiv četnika. Najveći period vremena proveo sam u obezbjedjenju STožera u vrijeme dok je zapovjednik bio Jasmin Jaganjac. U novembru 1992.godine učestvovao sam u borbama protiv četnika u reonu POdveležja, a nakon toga skupa sa Gušić Sabitom napuštam obezbjedjenje STožera i jedno vrijeme nismo bili nigdje bili angažovani. Po dobijanju poziva da se javim u 9 Bojnu koja je pokrivala područje Rodoča i Jesenice, bio sam rasporedjen ponovo u Stožer, a nakon toga sam učestovao u jednoj akciji u selu Kamena neposeedno iznad Blagaja. Nakon ovoga ja i Gušić Sabit odlazimo u Široki Brijeg i priključujemo se 3.Bojni, 3 brigade HVO. Rasporedjeni smo bili u 3.Satniju Kruševo i držali smo položaje prema četnicima na području Guberače.Ove zadatke sam obavljao sve do polovine februara 1993.godine. Zbog učešća u borbama protiv četnika nisam bio angažovan u sukobima HVO-a i Armije BiH u Gornjem Vakufu. Medjutim, poznato mi je da je u borbama na Gornjem VAkufu sredinom januara 1993.godine učestvovalo dosta pripadnika HVO-a koje ja lično poznajem. Izmedju ostalih u VAkufu se borio Vidović Časlav iz Rodoča, Stojanović Milan iz Rodoča, i Ćorić Emil, svi pripadnici ATG"Baja Kraljević". Pored njih učešće u Vakufu imali su i pripadnici Vojne policije HVO-a čiji je zapovjednik bio Gološ Djemo iz MOstara, koji je i predvodio ovu jedinicu. Uz njega kao njegov zamjenik na VAkufu je bio Čavar Ivica, zv."Sidi" iz Rodoča, dosta razvijen momak, koji je nakon pogibije Džema Gološa u MOstaru u sukobima sa ARmijom BiH, postao zapovjednik ove jedinice.

Takodje iz VP HVO svoje učešće na Vakufu imali su Tadić Stanko iz Jara, koji je nastanjen u Rodoču, Tunović Semir iz Rodoča, porijeklom iz Gacka, jedan momak iz Rodoča po nadimku "Šuma", porijekom Madjar, ranije bio zaposlen u Sokolu MOstar, Zovko Romeo, rodjen 1972.godine, iz Rodoča, logističar u ATG VP, ranije bio zapovjednik ATG VP, ali je zbog učešća u ubistvu Aničić Miljenka bio smenjen kada je na njegovo mjesto došao Gološ Džemal. U kontaktu sa navedenim licima saznao sam da su prilikom borbi u Gornjem Vakufu isti učestvovali u osvajanju nekog releja, a Gološ Džemo je pričao da je on lično učestvovao u nekim prigovorim u jednom muslimanskom selu u Gornje Vakufu. 1.maarta 1993.godine obratio sam se Vidović Časlavu i tražio da predjem u njegovu jedinicu, a to je ATG "Baja Kraljvić". To sam učinio iz razloga što sam u svojoj satniji imao odredjenih problema i neslaganja sa drugim vojnicima, a i primanja u ovoj Bojnoj u koju sam želio preći, bila su znatno veća. Kada sam primljen u ATG "Baja Kraljević", zapovjednik mi je bio pukovnik Mandić Predrag, zv."Lija" iz Širokog Brijega, a njegov zamjenik bio je pukovnik Sopta Stanko, zv."Baja" iz Dužica, opština Široki Brijeg. Ova postrojba je imala oko 100 bojovnika. Bila je to jedinica za anti-teroristička dejstva, a bila je kao dio snaga za specijalne namjene. Svim jedinicama za specijalne namjene komandovao je Naletilić Mladen, zv."Tuta", a njegov zamjenik bio je Hrkač Mario, zv."Čikota" iz Širokog Brijega. ATG "Baja Kraljević" je bio podijeljen u dvije velike grupe kojima su zapovjedali satnici Markotić M Viktor zv."Civi" iz Ilića i Bevanda Josip iz Ljutog Doca. Nakon mog dolaska u ATG bilo je odredjenih promjena medju zapovjednicima grupa. Jedno vrijeme grupama su rukovodili Stojanović Milan, zv."Mika" iz Rodoča, porijekom iz sela Lug, opština Prozor, Vidović Časlav, zv."Časo" iz Rodoča, Topić Želimir, zv."Ćuko" i Ćurić Vlado iz Prozora. Grupe su bile podijeljene na četiri manje jedinice od po 7 ljudi kojima su rukovodili desetnici. Desetnik moje grupe bio je Mihić Andjelko zv."Pušak" iz Ilića, a desetnici drugih grupa bili su: Bjelica Denis, zv."Mojmilo" (Tutin sestrić) iz Sarajeva - Mojmilo, Lasić NIves, zv."Kerm" i "Suhi" iz Uzarića sa Širokog Brijega, Begić Robert, zv."Bega" iz Širokog Brijega, Šarac Marko, zv."Šara" iz Ilića, Doko Ilija iz Čitluka, Bošnjak Mladen i ostali čija imena neznam. Naša ATG bila je locirana na prostoru Helijodroma u Rodoču gdje se sve do 10.4. stalno nalazila. Akrivnosti koje je ATG imala svodile su se uglavnom na fizičke vježbe i taktičku obuku, a povremeno smo upućivani na čuvanje linija prema četnicima u mjestu Drenovac, opština Stolac. Za izvodjenje obuke na heliodromu bili su zaduženi Sopta BAja, a zatim Vlado Ćurić.

Dana 10.04.1993.godine jedinici ATG "Baja Kraljević" data je pripravnost. To je značilo da sex jedinica treba držati stalno na okupu i da istu očekuje odlazak na izvršenje nekog borbenog zadatka. Sjećam se da je na Helijodromu održan sastanak, a nakon smotre koja je izvršena od strane pukovnika Mandić Predraga zv."Lija" i Sopta STanka, zv."Baja", saopšteno nam je da će jedinica dobiti zapovjest za pokret. Nakon toga 4 do 5 dana svi pripadnici ATG nisu se udaljavali sa lokaliteta Hilijodrom, osim što im je bilo dozvoljeno da u toku dana mogu doći do tzv. Čepine gostione. Dana 15.04. 1993.godine u ranim jutarnjim satima naredjen je pokret prema reonu Risovac, opština Jablanica. Tom prilikom dobili smo uputstva da ponesemo toplu odjeću, jer je predvidjeno da boravimo u planinskim predjelima pod snijegom. Uz našu ATG "Baja Kraljević" bila je pridružena "Kažnjenička" bojna (činili su je pripadnici HVO-a koji su prijevremeno pušteni sa izdrdžavanja kazne zatvora), Na Dolaskom na prostor Risovca naše snage brojale su 100 ljudi i bili smo smješteni u Franjevači sanatorijum u Masnim Lukama. Tu smo boravili dva dana, a brigu o ishrani i smještaju preuzeo je fr.Perat Krasić. Neposredno nakon našeg dolaska,u Masnim Lukama posjetio nas je Bruno Stojić, ministar za odbranu u tzv. HZ HB. Na Risovac smo došli vozilima: "Jimi", "Citroen", "TAM-kombi", "autobus - mali", a sa nama kao zapovjednik došao je Mladen Naletilić,zv."Tuta". Dana 16.04.1993.godine moj desetnik Andjelko Mihić, zv."Pušak", saopštio mi je da ćemo u 05 sati narednog dana krenuti na borbeni zadatak prema koti "Pasijene stijene", koju su držali pripadnici Armije BIH. U navedeno vrijeme izvršen je pokret cijele jedinice, a na mjestu Sovićka vrata izvršeno je rasporedjivanje svih grupa prema već ranije planiranim položajima. Borbena dejstva su započela djelovanjem teške artiljerije od strane HVO prema položajima Armije BIH negdje oko 08 sati. Dejstvo prema položajima u reonu Pasijih stijena započelo je upotrebom fagot-a (navodjena raketa). Napoad na položaje Armije bio je planiran kao konbinovani uz upotrebu artiljerije i pješadijskih snaga. Na položaj Pasije stijene trebalo je da dejstvuju dvije grupe naizmjenično, a ja sam se nalazio u drugoj grupi. Intenzitet borbi nije bio onakav kakav su očekivali

- 3 -

naši zapovjednici, jer su već oko 14 sati naše snage zauzele položaje na Pasjim
stijenama. Ja nisam učestovao u tim borbama, ali po pričanju drugih prilikom napada
na položaj Armije BiH ubijena su 4 pripadnika Armije RBiH dok su su se ostali razbje-
žali. Sjećam se da su neki pripadnici HVO-a pričali kako položaj Armije na"Pasjim
stjenama" nije bio dobro uredjen, niti su postojali iskopani rovovi, pa ga zato i
nije bilo teško osvojiti. Slično je bilo i nadugim položajima koje smo u tokudga
dana napadali i osvojili. Tog dana sve planirane aktivnosti izvršene su vrlo uspje-
šno i naša jedinica se vratila u Masnu Luku bez gubitaka. Sljedećeg dana saopšteno nam
je da predstoji zadatak "čišćenje sela Sovići". Za ovu akciju javilo se 20 dobrovo-
ljaca. Sjećam se da su medju njima bili: Vlado Ćurić - satnik, rodom iz Rame, opština
Prozor, rodjen 1971.godine, niži rastom, proćelav, plav, Cvitković Mario, zv."Cvita"
iz Ilića, Markotić Viktor, zv."Civi" - satnik iz Ilića, Marko Šarac, zv."Šara" iz
Ilića, Musa Ivo, zv."Musa" iz Ilića, Bošnjak Mladen, rodjen 1973.godine u ovoj akciji
zbog zalaganja unapredjen u zvanje satnika (imaju dvojica sa istima imeno i prezimenom),
Andjelko Mihić, zv."Pušak" - desetnik (sada u zvanju satnika), Oliver Knezović, zv."Oli"
iz Sarajeva, Zdenko Knezović, zv."Čelo" iz Sarajeva, Ćeto Davor iz Ljutog Doca (crn,
nabijen), poznat po nadimku "Puzdovan", Robert Medić, zv."Robo", Čović Darko, zv."Daka",
Velibor Bogdanović, zv."Veki", Dinko Delić, zv."Piće", Marić Mario, zv."Ovca". Ostale
koji su učestvovali u ovaoj akciji nepoznamx jer su pripadali "Kažnjeničkoj bojnoj".
Ja sam sa ostatkom jedinice ostao u Masnim Lukama. Ova dobrovoljačka grupa vratila se
iz akcije čišćenja Sovića u večernjim satima. Meni je Oliver Knezović zv."Oli" ispričao
da je toga dana ubio jedno lice - civila. To je učinio navodno zbog toga što taj civil
nije postupio po njegovom naredjenju da izvadi ruke iz džepova u momentu dok se nalazio
na seoskom putu. U mjesto da postupi po naredjenju koje mu je Oliver dao, civil je
navodno uzvratio riječima "ajde ta nećete vi mene", nakon toga Knezović Oliver je
jednim metkom iz automatske puške na mjestu usmrtio pomenutog civila. Sjećam se
takodje, dam mi je Čović Darko, zv."Daka" pokazivao pištolj, koji je navodno oduzeo
od nekog lica u Sovićima za kojeg kaže da je ranije kao taksista radio u MOstaru.
Čuo sam, po kazivanju pojedinaca iz ove grupe, da je mnogo lica u Sovićima uhapšeno,
a medju njima bilo je puno i civila. U razgovoru sa drugim bojovnicima saznao sam da
će naša jedinica i narednih dana vršiti čišćenje terena, a da će zauzete položaje
držati "Poskok Bojna" iz Širokog Brijega. Poznato mi je da je raniji zapovjednik te
postrojbe bio sadašnji zapovjednik HVO Mostar Miljenko Lasić, zv."Mića". Takodje znam
da tu jedinicu čine uglvanom starija lica, te da se njihov zadatak svodi na održaavanje
dostignutih pozicija nakon zauzimanja odredjenih položaja. Dana 19.4.1993.godine cijela
jedinica ušla je u Soviće. Na mjestu gdje se nalazi komanda lokalnog HVO-a, u neposrednoj
blizini jednog ribnjaka izdato je naredjenje da se krene u akciju čišćenja terena u
selu Doljani. Htio sam poći u tu akciju ali sam ostao po nagovoru Časlava Vidovića i
Emila Ćorića. Nakon kraćeg v-remena od upućivanja jedinice radio vezom nam je javljeno
da su poginuli Mate Markić iz Pologa, opština Široki Brijeg i neki momak po prezimenu
Andrić, maloljetnik od 17 godina poznat po nadimku "Bosanac", iz Trna, opština Široki
Brijeg. Tog dana vrijeme sam provodio u blizini komande HVO-a i nismo imali nikakvih
aktivnosti. U predvječerje kada smo očekivali povratak naše grupe iz Doljana stigla je
obavijest da je poginuo Barbarić Boro,zv."Boka" koji je imao čin bojnika. Sve ovo
u dobroj mjeri je promjenila atmosferu u jedinici, tako da je raspoloženje bojovnika
bilo primjetno slabo. Povratkom naše grupe iz Doljana primjetio sam da su se neki
bojovnici iz Doljana vratili sa opljačkanom robom. Jedan mještanin Hrvatske nacionalno-
sti iz Sovića, za kojeg sam čuo da ima vlastitog žutog golfa, dovezao je potpuno
novog bijelog ~~glof~~ golfa. Taj mladić bio je u civilu, crn, srednje razvijen, star
do 25 godina, ima srednje dugu kosu. Sjećam se da mi je Mihić Andjelko, zv."Pušak"
pričao da je taj mještanin iz neke garaže uzeo navedeno vozilo. Dok smo čekali
pokret prema Risovcu vidio sam kada je Crnjac Robert donio jedan video-rekorder marke
"Filips", a odmah zatim ga prodao Mihalj Ljubi iz Rakitnja, opština Posušje za 150 DM.
Takodje, vidio sam da je Markotić Viktor zv."Civi", koji je imao čin Satnika iz Doljana
donio jednu motornu pilu za rezanje drveta. Za svo vrijeme dok se naša grupa nalazila
u Doljanima naš zapovjednik Mladen Naletić,zv."Tuta" nalazio se u prostorijama komande
sa Rogić Ivanom i jedinim licem niskog rasta sa naočarima. Primjetio sam da su se iz
Doljana sa čišćenja terena vratili Marko Šarac, Ćurić Vlado, Mladen Bošnjak (1973.godina)
Crnjac Robert, ~~Mate Markić~~ Markotić Viktor, zv."Civi", Oliver Knezović, Čović Darko,
Čović Ivan, a pripadnik je "Kažnjeničke bojne" koji su išli na čišćenje terena u Doljanim
uglavnom nepoznam.

Prilikom i "Kažnje ... Sovi

- 4 -

Svi poginuli u akciji čišćenja terena u selu Doljani isto veče prevezeni su u Tomislav grad, a naša jedinica se vratila u Masne Luke.

Dana 20.04.1993.godine jedinicama je izdata zapovjed da se napadne i osvoji kota 902, koja se nalazi u rejonu izmedju Kolnih luka i Pisvira na brdu zv."Tovarnica". Bilo je planirano da u akciji učestvuje 15 bojovnika iz ATG "Baja Kraljević" i 15 bojovnika iz "Kažnjeničke bojne". Akcija je bila veoma loše planirana. Obe grupe koje su upućene nisu znale pravce kretanja, niti su imale vodiče, pa je po Tutinom naredjenju izdata zapovjed o povratku u pravcu STožera HVO u zaseoku Kraje. Grupa iz sastava "Kažnjeničke bojne", koju je predvodio zapovjednik Marijo Hrkač, zv."Čikota" (Tutin zamjenik), nije postupila po zapovjedi za povratak, već je Čikota radio vezom obavijestio Tutu da je pronašao neku stazu prema koti 902, ali je istovremeno zatražio pomoć. Naša grupa ponovo biva upućena prema koti 902, a sa nama kreće Časlav Vidović, koji se treba pridružiti Čikoti. Čim smo napustili vozila, na lijevoj obali rijeke Doljanke i krenuli uz brdo primjetili smo kolonu Čikotinih ljudi, koja nam je dolazila u susret. Tom prilikom grupa je nosila ubijenog zapovjednika Hrkač Marija zv."Čikota". To je bio razlog zbog čega smo se odmah vratili u rejon zaseoka Kraje. Posebno bih htio napomenuti da sam prethodnog dana saznao da je u Doljanima, u zaseoku zv.Pačići srušena džamija. Naime, dok se dio jedinice nalazio u čěšćenju terena sela Doljani ostatak ih je boravio u blizini stožera. Po kazivanju ostalih u jednom momentu su Čović Ivan i Bošnjak Mladen otišli do zaseoka Pačići, a zatim postavili eksploziv koji su nakon toga aktivirali. Iz priče sam čuo da su pomenuta dvojica bojovnika eksploziv uzeli iz magacina HVO-a u Doljanima. Rušenje džamije zbilo se oko 15 sati. Nakon pogibije zapovjednika Hrkač Marija zv."Čikota", odlučeno je da se kompletna jedinica vrati u Široki Brijeg da bi prisustvovala sahranama poginulih. Neposredno prije našeg polaska prema Širokom Brijegu, Mladen Naletilić, zv."Tuta" izdao je zapovjed lokalnom HVO da se selo Sovići i selo Doljani spale, da se spale porodične kuće i drugi gospodarski objekti koji su vlasništvo lica Muslimanske nacionalnosti. N Siguran sam da je ovu zapovjed izdao u znak odmazde zbog pogibije njegovog zamjenika Hrkač Marija zv."Čikota". Dok smo se nalazili u kretanju prema Sovićkim vratima iz autobusa sam dobro vidio da pojedini dijelovi sela Sovići su već gore. Sjećam se da je prije našeg odlaska dogovoreno da kotu 902, odnosno njeno osvajanje preuzme specijalna jedinica "Filipovića", koja je upravo tada na ovaj prostor došla iz Hrvatske, tačnije mislim iz Zagreba.

U dane 21. i 22. 04.1993.godine čitava jedinica je bila u Širokom Brijegu gdje je prisustvovala sahranjivanju poginulih bojovnika. U ranim jutarnjim satima 23.4.1993.godine jedinica se vraća na Risovac i tu saznajemo da Filipovićema specijalna jedinica nije uspjela osvojiti kotu 902. Doznajemo da su Filipovićevi imali 5 poginulih u pokušaju osvajanja kote 902. Zbog toga je izdata zapovjed da se krene prema koti 902 i da se ista napadne iz tri pravca. Pokret svih snaga bio je vozilima do Risovea, a onda se moja jedinica odvojila desno u pravcu Vitlenice. Kroz Soviće i Doljane kretala se grupa koju je predvodio Ćurić Vlado, a Filipovićeva jedinica je trebala udariti od strane Pisvira. Dolaskom do Vitlenice morali smo napustiti vozila, a zatim smo pješačili 7 sati neprekidno u pravcu planine Plasa. To je bio predio prekriven snijegom, stjenovit i vrlo neprohodan. Sa jedne kose vidjeli smo grad Jablanicu i u momentu kada smo trebali dobiti nova uputstva o kretanju,javljeno nam je: da se sve jedinice vrate na Risovac. Meni nije poznato zašto je izdata ova zapovjed, ali mi se čini da ni ovaj put akcija nije bila dobro planirana. To zaključujem na osnovu naše pozicije, jer je dalje kretanje bilo potpuno nemoguće, pošto smo došli do predjela koji je sav od litica. Kada smo se vratili u Masnu LUku saznao sam da "Filipovićeva " jedinica i "Kažnjenička bojna" napuštaju ovaj prostor i da više neće učestvovati u bilo kakvim aktivnostima na ovom području. Tada nam je Mandić Predrag, zv."Lija", zapovjednik ATG "Baja Kraljević" ispričao da se i naša jedinica trebala vratiti i da je tako već bilo odlučeno, Medjutim, do promjene odluke došlo je na zahtjev lokalnog rukovodstva HVO-a, koje je zaprijetilo da će ukoliko dodje do odlaska jedinica sa strane, svi mještani Hrvati iz Doljana i Sovića biti evakuisani i napustiti ovo područje. Zbog toga je Tuta odlučio da ATG "Baja Kraljević" idalje ostane na prostoru Dolja i Sovića, s tim što će pola jedinice biti na odmaranju 5 dana u Masnim Lukama, a druga polovina ima zadatak da svakodnevno radi na uredjenju položaja prema pripadnicima Armije u reonu KOsnih Luka i Pisvira.

- 5 -

Prilikom odmaranja u Masnim Lukama, isto veče, kada su otišli "Filipovićevi" momci i "Kažnjenička bojna" saznao sam da je Vlado Ćurić ubio trojicu zarobljenika u selu Sovići. O tome smo razgovarali u spavaonici u prisustvu Cvitković Marija,zv. "Cvite" iz Ilića, koji mi je rekao da je vidio kad aje Vlado hladnokrvno ubio trojicu zarobljenih pripadnika Armije RBiH. Sjećam se da je Vlado tada rekao "za turčina sam uvjek hladnokrvan". Sljedećeg dana moja grupa je bila prebačena u Soviće. Tu smo trebal ostati 5 dana, a bili smo smješteni u jednoj kući, čiji je vlasnik Hrvat na radu u Švajcarskoj. Dana 25.4.1993.godine, vrijeme smo proveli boraveći u kući i nismo izvršavali nikakve posebne zadatke. Sjećam se da smo u toku dana zaklali i ispekli jedno jagnje, a sljedećeg dana imali smo zadatak da sa grupom zatvorenika odemo u Kosne Luke radi iskopavanja rovova. Odabiranje zatvorenika radi upućivanja na rad vršio je Ćurić Vlado, a ja sam lično vidio da se velika grupa ljudi nalazi zatvorena u prostorijama Osnovne škole. Htio bi napomenuti da je,po kazivanju drugih veliki broj pripadnika Armije RBiH još prije 6 dana prebačen u zatvor u Ljubuški, a da su zatvorena lica uglavnom kasnije zarobljena ili su se zbog nedostatka hrane sama predala. Dva dana uzastopno odlazio sam u pratnji teretnog kamiona marke "FAP - šticar" u rejon KOsne Luke gdje su zatvorenici u toku dana iskopavali rovove i uredjivali naše položaje. Nikakvih maltretiranja prilikom izvodjenja radova nije bilo, a u Soviće smo se vraćali nešto prije mraka. Sjećam se da je Ćurić Vlado jedne prilike ~~gla~~ galamio na ~~Kadić~~ Roberta Crnjca i Ivu Polića što su samoincijativno odlazili u školu. Tom prilikom sam saznao da su imenovani u školi fizički maltretirali civile i zarobljene pripadnike Armije BiH, da su ih vješali, tukli i na druge načine mučili. Čuo sam da je i Ćurić Vlado isto to činio ~~pre~~ prema zatvorenicima u osnovnoj školi Sovići. Za vrijeme dok smo boravili u Sovićima saznao sam od Knezović Olivera, zv."Oli" i Markotić Civija zv."Civi" da je Leto DAvor iz Ljutog Doca, kojeg smo zvali "Buzdovan" silovao jednu djevojku, Muslimananku iz sela Sovića. Inače Davor Leto ima 19 godina, crn je, srednje visine, kratko ošišan, ima bubuljičavo lice, veliku glavu i vrlo krive noge. Sjećam se da su mu Oliver i Civi govorili "skide ti mrak sa očiju". Sutradan nismo išli na uredjenje položaja već sam bio odredjen za pratnju UNPROFOROV-ih vozila koja su dovezla neke predstavnike humanitarnih organizacija. Pregled transportera UNPROFO-ra izvršio je Vlado Ćurić, a ja sam imao zadatak obezbjedjenje pratnje do Sovićkih vrata. Tu se dogodio jedan icindent, kada su se predstavnici UNPROFORA htjeli vratiti za Jablanicu. Mi im to nismo dozvolili pa su im našim vozilima zapriječili put. Tom prilikom Mario Marić je zaprijetio UNPROFORU da će prema njima aktivirati zolju, koju je držao u ruci i usmjerio na prvo vozilo UNPROFORA. Zbog ovega je pozvan Vlado Ćurić koji je naredio da uklonimo prepreke i propustimo vozila UNPROFOR-a prema Jablanici. U toku sljedeća dva dana ništa se posebno nije dogadjalo, ja sam vrijeme provodio odmarajući. Vidio sam da su neka lica iz sastava "Sošokk bojna" vršila sakupljanje stoke. Činili su to tako što su stoku odvozili vozilima, vjerovatno u pravcu Širokog Brijega, jer sam na jednom teretnom kamionu primjetio nappis "Mesnica Lijanovići".-Pošto nisam imao nikakvo posebno zaduženje vidio sam u Gornjoj mahali da je sakupljena veća količina stoke, koja se kasnije odvozila kamionima prema Sovićkim vratima. Sljedećeg dana naša grupa je dobila smjenu, a nama je saopšteno da idemo kući. Odlaskom iz Sovića ja sam u narednom periodu boravio u Mostaru jer smo dobili odmor od nekoliko dana. Na prostor Sovića i Doljana više se nisam vraćao, a takodje ni naša jedinica nije ovamo više upućivana.

Izbijanje sukoba u Mostaru zateklo me na Heliodromu u Rodoču gdje nam je data pripravnost. Dana 9.05.1993.godine oko 02,00 sati naša jedinica je prebačena u Iliće, gdje smo bili stacionirani kod jedne gostione. Skupa sa nama nalazila se i "Kažnjenička bojna". Nakon kraćeg vremena svi smo se pomjerili do kuće Tihomira Mišića Naš zapovjednik Mandić Predrag zv."Lija",rekao nam je da ćemo po Tutinoj zapovjesti ići da istjerujemo Muslimane iz njihovih kuća i stanova. Objašnjeno nam je da ćemo Muslimanima davati rok od 10 minuta da napuste taj dio grada, a da će svi biti usmjeravani prema lijevoj obali grada. Rečeno nam je takodje, da će sa nama ići ljudi iz "Mišićeve" jedinice koji žive na ovom području i koji će nam reći koje porodice Muslimanske nacionalnosti treba iseliti, a koje ostaviti u stanovima ili kućama.

Jeglo Kumbur

- 6 -

Od raskrsnice puteva prema Širokom Brijegu i Čitluku krenuli smo u pravcu Katoličke crkvex u 05,10 sati kada je i započeo napad postrojbi HVO na dijelove grada u kojem žive Muslimani. Naša artiljerija djelovala je sa uzvišenja Hum, Orlovac i negdje sa Bijelog Brijega. Čula se žestoka paljba iz topova, PATO-va, VBR-ova, PAM-ova i drugog orudja. Naša jedinica je do 8,00 sati uspjela istjerati veliki broj muslimanskih porodica iz svojih kuća i stanova u naseljima Djikovina, Panjevina, Zahum i Ulica Matije Gupca sa obje strane do rijeke RAdobolje. Zato vrijeme sa njima su učestvovali Juka Prazina sa svojom grupom, Vinko Martinović, zv."Štela", Sopta Stanko, zv."Baja" i jedan dio 4.bojne koji su nosili spiskove i govorili koga netreba iseljavati. Dolaskom do Katoličke crkve dobili smo zadatak da se naša jedinica premjesti prema groblju u Liskovoj ulici, jer su Armijske snage navodno došle do Rondoa. Takodje nam je rekčeno da Armija drži u okruženju ugostiteljski objekat vlasništvo Ede Bajrama u Lenjinovoj ulici, te da se u objektu nalazi zapovjednik Vojne policije HVO Mostar Ivan Handebak. Ja sam sa svojom grupom uspio doći do dispanzera, a prema Rondu iz pravca Katedrale kretala se jedinica koju je vodio Vinko Martinović,zv."Štela" Već tada imali smo jednog ranjenog, a to je bio satnik Josip Bevanda. Naše dalje napredovanje bilo je onemogućeno snažnom vatrom koja je dolazila sa položaja na kojima su se nalazili pripadnici Armije. Poznato mi je da je istu veče porušena džamija na Balinovcu, a da su to uradili pripadnici jedinice kojom je zapovjedao Vinko Martinović, zv."štela". Tu noć naša jedinica je povučena na Helijodrum radi odmaranja. Sljedećeg jutra kada smo pošli na dostignute položaje vidio sam da je porušena i džamija na Pijescima. Pretpostavljam da su i to rušenje džamije izvršili pripadnici "Šteline" jedinice. Tog dana niša se posebno nije uradilo, nismo uspjevali pomaknuti liniju u našu korist i naveče su nas na položaju smjenili pripadnici HVO iz Čitluka, a mi smo se vratili u našu bizu na Heliodrom. Trećeg dana od izbijanja sukoba započelo je prebacivanje naših snaga preko ulice u Bulevaru i zaposjedanja Stare kamene zgrade, gdje se ranije nalazio kafić "UNO".

Vinko Martinović - Štela, Sopta STanko - Baja, Željko, zv."Čift",i zv. "Vepar" (nepoznato prezime), skupa sa Jukom m Prazinom uspjeli su navodno ući u hotel "Ružu". Poznato mi je da su se uz "Štelu" uvjek nalazili Modraković Zoran, zv."Kodža", Martinović Tiho, xxxi Blažević Romeo. U borbama oko hotela "Ruža" poginuo je Željko VElc. Ja sam se za to vrijeme skupa sa 30-tak bojovnika nalazio na Bulevaru. Nakon toga prema nama je usljedio jak kontranapad od strane pripadnika Armije RBiH. Bili smo potisnuti iz hotela "Ruže", Bulevara u dvorište RKC, tačnije u Gospin park. Imali smo 8 ili 9 ranjenih vojnika. Pošto je padala m noć naredjeno nam je da idemo u bazu, a nas su smijenili pripadnici HVO Čitluk. Prilikom borbi na Bulevaru i u blizini hotela "Ruža" zapaljen je veći broj stanova u novosagradjenim stambeno-poslovnim objektima u kolektivnoj gradnji koji se protežu duž ulice Bulevar. Poznato mi je da je prema stanovima u pomenutim zgradama dejstvovano puškom"MG" (NItroglicerinka), a da je ispaljenje jedne serije od 6 projektila izvršio Andjelko Mihić, zv."Pušak". Ispaljivanje je izvršeno iz prostora oizvičenog zidom u Gospinom parku. Prelaskom preko ulice Bulevar, paljevinu stanova vršio je Medić Robert zv."Robo". Sljedećeg dana nisam bio angažovan na borbenim položajima, jer sam išao na sahranu poginulog Velc Željka. Petog i šestog dana od nastanka sukoba situacija se smirila obe strane su se nalazile na dostignutim položajima, a ~~xxxx xx~~ bilo je samo sporadične pucnjave. Nakon odmora od 3 dana moja jedinica je ponovo došla na lokalitet ulice Bulevar. Stanove koji ranije nisu bili zapaljeni mi smo palili ispaljivanjem zapaljivih metaka, a posebno djelovanjem RPG. Tom prilikom izgorjeli su mnogi stanovi, a zapaljeni su i čitave zgrade. Pošto nas na položaju niko nije smijenio ostali smo čitavu noć pa i sutra dan. Za to vrijeme bezuspješno smo pokušavali izvesti napad prema položaju Armije RBiH. Tek naveče oko 20 sati smjenu nam je obezbjedila 4 Bojna "Tihomir Mišić". Mi smo povučeni u bazu na Heliodrdom i u sukobima izmedju Armije RBiH i HVO-a nismo više učestvovali. Za vrijeme boravka na Heliodromu poznato mi je da su pripadnici ARmije RBiH, koji su bili zarobljeni, svakodnevno privodjeni radi ispitivanja. Ta ispitivanja vršio je Ćurić Vlado. Boravak zarobljenih u zatvorima oko Helijodroma bio je vrlo nepovoljan. Dógadjale su se mnoge ružne stvari, bilo je maltretiranja nad mnogim licima, a poznato mi je da su neka lica čak i silovana. Sjećam se da se pričalo kako je naš pripadnik Tadić Dragan, rodom iz Tuzle, silovao jednu ženu, starosti od oko 45 godina. U razgovoru sa kolegama iz jedinice saznao sam da su TAdić Dragan, Robert Medić i jedan bojovnik poznat po nadimku "Kriza" (izuzetno niskog rasta) bili upućeni da na Heliodrom privedu ženu nstanjenu u zgradama kod Starog Veležovog igrališta. Navodno ta žena je vidjela kada je 5 pripadnika ARmije RBiH pretuklo brata

- / -

od poginulog Velc Željka. Prilikom dovodjenja TAdić Dragan je silovao ženu na mjestu zv."Varda", na dijelu ~~xx~~ makadamskog puta prema Rodoču. To se dogodilo u putničkom vozilu BMW, vlasništvo Medić Roberta. Poznato mi je takodje, da je prilikom dovodjenja u kancelariju ATG jedna djevojka starosti 20 godina, Hrvatica, maltretirana i ponižavana od strane Mihić Andjelka, zv."Pušak". Navodno, momak od te djevojke je kao pripadnik Armije RBiH bio u grupi sa još 4 lica koja su pretukla brata Velca Željka. Ovu djevojku, čija je sestra udata za Muslimana, a koja je inače iz Jasenice sa trenutnim boravkom u zgradi kod Starog veležovog igrališta, PUšak je skinuo golu a zatim je prisilio da duže vremena leži na patosu od keramičkih pločica.

Još jedan dogadjaj privlači pažnju a zbio se neposredno pred polazak naše jedinice na prostor Prozora. Uoči odlaska u Prozor čuo sam od pripadnika ATG Doko Ilije da je naših 14 vojnika silovalo sestru od pripadnika ATG Marić Marija, zv."Ovca". To me posebno iznenadilo jer mi je poznato da je Mario Marić u borbama sa pripadnicima ARmije RBiH ozbiljno ranjen. Marijeva sestra je inače starosti oko 20. godina, a radi se o umno poremećenoj osobi. Ilija mi je rekao da je Marijevu sestru u Helijodrumsku bazu doveo bojevnik zv."Kriza", a izmedju ostalih da su je silovali: Tadić Dragan, Velibor Bogdanović, Dinko Delić, Marinko Kvesić, zv."Čare", Kriza, momak po nadimku "Zobče" i neki drugi koje ja nepoznajem.

Dana 16.6.1993.godine data nam je pripravnost. To je značilo podizanje borbene gotovosti, ograničeno kretanje i pripremanje za pokret. 18.6.1993.godine oko 9 sati iz baze sa Heliodrdoma u Rodoču krenuli smo u pravcu Širokog brijega. Bila je to jedinica sastavljena od pripadnika ATG "Baja Kraljević", 15 pripadnika Juke Prazine, jedne skupine bojovnika kojom je ranije zapovjedao Zijo Oručević, a koja je transformisana i pripojena "Kažnjeničkoj bojnoj". Ukupno u pokretu se našla jedinica oko 90 ljudi. U Širokom Brijegu nama se pridružio dio "Kažnjeničke bojne", tačnije njih 25, a takodje, i 10 vojnika iz Posušja. Pravac kretanja bio je Široki brij POsušje - Tomislav grad - Prozor. Prije ulaska u Tomislav grad jedinica se kretala makadamskim putem prema Risovcu, a zatim takodje makadamom u pravcu Prozora. Istog dana oko 16,30 sati kada smo stigli u Prozor bili smo smješteni u napuštenim Muslimanski stanovima. Na čelu jedinice nalazio se Mladen Naletilić zv."Tuta", a skupa s njim nalazio se Juka Prazina. Po dolasku u Prozor izdata nam je zapovjed da privodimo pripadnike vojne i civilne policije. U motelu bilo je smješteno naše zapovjedništvo pa smo uhapšene policajce tamo privodili, a saslušavao ih je Mladen Naletilić, zv. "Tuta". Činjeno je to zbog toga što je prije nekoliko dana u Prozoru od strane policije pretučen neki Slaven iz Posušja koji je tu boravio zbog prikupljanja obavješten jno izvidjačkih podataka. Primjetio sam da se u Prozoru nalaze general Praljak zatim Šiljeg i Miljenko Lasić. Dana 19.6.1993.godine u Prozor je pristigla grupa od 15 ljudi poznati kao "Grdani" i grupa od 15 ljudi po nazivu "Bulini", te jedna grupa okupljena oko bojovnika zv."Titan". Što se tiče "Titanove" grupe mogu da kažem da se gradi o minobacačkoj bateriji koja je za ovu priliku dovukla 4 MB 120 mm sa posadom. Sam Titan je vlasnik kafića "Titanik" u POsušju. Pored pomenutih minobacača imali smo na raspolaganju 2 MB 82 mm i 2 MB 60 mm kojima je rukovodio neki momak iz "Kaznjeničke bojne" poznat po nadimku "Bim". Kasno uveče istog dana održan je sastanak zapovjednika na kojem su utvrdjeni zadaci i isplanirana akcija koja nam je predstojila. Data su precizna uputstva zapovjednicima, a ja sam od Mijić Andjelka saznao da ću se nalaziti u sastavu njegove grupe koja ima zadatak osvajanje planine Bokševice, a nakon toga cilj našeg napada bio je kontrola komunikacije Jablanica-Konjic i obezbjedjenje spajanja Prozora sa snagama HVO- u selu Kostajnica opština Konjic. Saznao sam da će akcijom na terenu komandovati "Tuta", a da je pokret svih jedinica odredjen narednog dana u 05,00 sati. U naznačeno vrijeme kolona vozila kretala se pravcem Prozor - Jablanica, nakon čega smo prešli na lijevu stranu rijeke Rame i krenuli u savladjivanje velikog uspona do nekog sela. Tu sam primjetio jednu crkvu, a u njenoj neposrednoj blizini bio je tenk T-55. Napominjem da sam za vrijeme boravka u Prozoru primjetio još 4 tenka. Nastavak puta kojim smo se kretali bio je u vozilima kojima smo savladjivali 2 brda spuštajući se u podnožje i izlazeći na vrh, nakon čega smo se uspinjali prema planini Bokševici. Dolaskom na jedan meni nepoznat lokalitet primjetio sam 5 do 6 kamenih kuća koje očito nisu bile nastanjene. Tu nam je dat odmor od 2 sata, a zatim smo u 12,00 sati krenuli pješke kroz predio obraslog šumom. Od ranije utvrdjenog plana da Juka Przina sa svojim ljudima napadne kotu 902 odustalo se zbog nedovoljnog broja ljudi, pa je Juka krenuo snama u akciju prema Bokševici. Juka i njegovi ljudi krtali su se lijevo od naše glavnine snaga i imao je

25 ljudi. Glavnina snaga kretala se sredinom i ona je brojala oko 80 ljudi. Medju njima nalazio sam se i ja. Sa naše desne strane kretalo se 20-tak "Grdanovih" ljudi KOntak sa Armijom RBiH imali smo oko 16 sati na jednoj čistini, tačnije brisanom prostoru na čijem kraju se nalazio jedan bunker. Očito da je to bio "Lažnjak" jer smo imali dosta problema da pridjemo tom utvrdjenju, a onda smo vidjeli da to ustvari i nema tu namjenu za koju je izgradjen. Kada smo se grupisali kod ovog utvrdjenja nanas je otvorena jaka pješadijska vatra. Tom prilikom, metkom u čelo, pogodjen je jedan bojovnik iz Posušja, po imenu Mate. Odmah smo se bacili u zaklone i jedno vrijeme tako pritajeni ostali dok nije došao Juka Prazina koji nam je rekao da je njegova jedinica bila u okruženju, ali da se uspio izvući. Bilo je očito da smo svi skupa došli u poluokruženje, nakon čega je odlučeno da se pokušamo izvlačiti. Bojovnici iz POsušja odlučili su nositi poginulog, pa je nas 10 odredjeno da im u tome pomažemo. Svi ostali ostali su na tom mjestu, a moja desetina se pokušala probijati nazad do zaseok gdje su nam ostala vozila i gdje je sa dijelom jedinice ostao Tuta. U izvlačenju nismo uspjeli preći ni 500 metara kada je na nas ponovo otvorena jaka pješadijska vatra. Nastalo je rasulo grupe, jer se ona razbila na nekoliko dijelova, a njeni pripadnici bježali su kud je ko stigao. Ja sam u jednom momentu ostao potpuno sam i bez orjentacije krenuo u pravcu jednog jarbola na kojem sam prilikom našeg dolaska vidio zastavu šahovnicu. Sada u povlačenju zastava je bila izderana, a ja sam vrlo sporo napredovao. Dolazila je noć i meni se bilo sve teže kretati. Na jednoj čistini primjetio sam 3 vojnika, a kada su i oni mene primjetili upitali su me ko sam. Ja sam im odmah rekao da sam pripadni HVO-a, nakon čega su oni prema meni usmjerili oružje, a zatim me razoružali. Poslije toga bio sam sproveden u Jablanicu.

To je sve što imam izjaviti, izjavu prihvatam za svoju, pa je svojeručno potpisujem.

Ovlašteno lice: Izjavu dao:

Izjava Željka Ivankovića zvanog Četo, zarobljenog pripadnika ATG "Baja Kraljević" iz sastava Tutine Kažnjeničke bojne, u kojoj govori o ubistvima, meltretiranjima bošnjačkog civilnog stanovništva, strijeljanju zarobljenih, općoj pljački imovine Bošnjaka, silovanjima u Sovićima, Doljanima, općina Jablanica i Mostaru. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2688)

1685

Izvor: CSB Jablanica

BOŠKOVIĆ IVICA, zv."Putka", sin Joze i majke Luce, rodj.Obradović, rodjen 21.07.1963.godine u Crnićima, opština STolac, gdje je stalno nastanjen, po zanimanju radnik, zaposlen u Robnoj kući u Čapljini, završio 8 razreda osnovne škole, neoženjen, vojsku i nije služio, pripadnik HVO-a od prije godinu dana, prije toga bio pripadnik postrojbi Hrvatske vojske, od mjeseca januara do mjeseca juna 1992.godine, kao član dobrovoljačke pukovnije "Kralj Tomislav" u Vrgorcu. Nakon zarobljavanja prilikom izvodjenja borbenih dejstava na planini Bokševica, opština Prozor i Konjic, kada je teško ranjen i nakon toga smješten radi liječenja u Ratnu bolnicu Jablanica, na okolnosti sv og učešća u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu dana 29.06.1993.godine, dade sljedeću :

I Z J A V U

Potičem iz zemljoradničke porodice, od oca Joze rodjenog 1928.godine u Crnićima i majke Luce, rodjene 1926.godine, rodjena Obradović iz Prenja, opština Stolac. Pored mene moj otac ima još dva sina, mog brata Nikolu rodjenog 1956.godine, oženjenog, oca troje djece, zaposlenog u Željezari u Stocu, inače je pripadnik HVO-a Stolac i koliko mi je poznato radi na nekim pozadinskim poslovima u Glavnom stožeru. Moj brat Jure rodjen je 1963.godine. Inače je mentalno retardirana osoba, pa kao takav nije pripadnik bilo kakve vojne formacije. Moja sestra Blaženka Gadžić, rodjena je 1954.godine, stalno je nastanjena u Grabovini, opština Čapljina, a njen muž Tomislav Gadžić rodjen 1945.godine, zaposlen je na privremenom radu u Njemačkoj. Moja sestra Blaženka ima odraslog sina Milenka, koji kao zapovjednik jedne jedinice u sastavu Prve bojne "Ludvig Pavlović" iz Čapljine, obavlja poslove na bateriji trocjevaca.

Otpočinjanjem rata u REpublici Hrvatskoj ja sam se u januaru 1992.godine priključio Dobrovoljačkoj pukovniji "Kralj Tomislav", stacioniranoj u Vrgorcu. Tom jedinicom, ustvari komandovao je Mate Šarlija, zv."Dajidža". Poznato mi je da su se u to vrijeme samnom u ovu jedinicu prijavilè sljedeći bojovnici: Luka Perić iz Crnića, opština Stolac, trenutno član Bojne "Ludvig Pavlović" u Čapljini. Dosada se isticao u borbama protiv Armije RBiH u Gornjem Vakufu i MOstaru. Trenutno koliko mi je poznato on boravi u Prozoru, kao pripadnik Voda protivzračne odbrane; Boško Prce, iz Crnića, opština STolac, trenutno pripadnik 4 Bojne iz STоca. Nije mi poznto da je učestvovao u sukobima sa Armijom BiH; Miro Ćemeraš iz Čapljine. Trenutno je kao policajac angažovan na graničnom prelazu u Metkovićima; Željko Marijanović iz Čeljeva, opština Čapljina, član je Bojne "Ludvig Pavlović", učesnik je u borbama HVO-a sa Armijom BiH u mjestima Gornji VAkuf, MOstar i reon planine Bokševica, ima čin desetnika; Ivica Ivaković iz Čeljeva, opština Čapljina, trenutno član Bojne "Ludvig Pavlović". Učestvovao je u napadu na MOstar, a trenutno je angažovan i nalazi se u Prozoru u pokušaju zauzimanja planine Bokševica. U "Dajidžinoj" jedinici imali smo obuku koja je trajala tri mjeseca. Poznato mi je da je za izvodjenje obuke bio zadužen Božan Simović, časnik Hrvatske vojske, poginuo u borbama sa četnicima, i Božo Ćurčija, časnik Hrvatske vojske sada se nalazi u Bojnoj "Ludvig Pavlović". Učestvovao je u agresiji Hrvatskog vijeća odbrane na državu Bosnu i Hercegovinu, čuo sam da se isticao u borbama u MOstaru.Poznato mi je da je Božo rodjen u Stonu, te da ima stan u Dubrovniku. Sa nama je u izvodjenju obuke radio izvjesni Moro Rupčić iz Pologa, opština Široki Brijeg. Poslije završene obuke naša jedinica je otišla u reon Kruševa, opština Mostar gdje smo oko mjesec ipo dana držali položaje prema četnicima. U maju 1992.godine moja jedinica je u napadu zauzela kasarnu u Čapljini. Nakon toga, negdje 6.juna 1992.godine nas nekolicina odvojili smo se iz sastava pukovnije "Kralj Tomislav" i formirali Prvu samostalnu Bojnu "Ludvig Pavlović". Bili smo stacionirani u kasarni bivše JNA, koju smo nazvali imenom Božana Simovića. U ovoj kasarni nalazile su se i neke druge postrojbe, a meni je poznato da su tu boravile Prva Hercegovačka brigada, Vojna policija, postrojbe HOS-a, te jedna domobranska jedinica. Trenutno se tu nalazi dobrovoljačka bojna "Ludvig Pavlović", pa

Ivica Bošković

- 2 -

kasarna nosi upravo to ime. Meni nije poznato ko je ustvari LUdvig Pavlović, a od drugih sam čuo da je to neki bojovnik koji je poginuo na ratištima u Republici Hrvatskoj. Neposredno nakon formiranja Bojna je brojala oko 100 vojaka, a trenutno brojno stanje ljudstva iznosi 180 vojaka. Ja sam dva puta polagao zakletvu. Jednom je to bilo u Gabeli 6.juna 1992.godine, a drugi put 6.juna 1993.godine u krugu kasarne u Čapljini. Kap pripadnici postrojbe HVO-a zakletvu smo položili pred Matom Bobanom. Tom prilikom Mate Boban je jednom broju bojovnika poklonio pištolje sa posvetom u znak zahvalnosti za učešće u ratu u Republici Hrvatskoj. Medju onima koji su nagradjeni bio sam i ja. U svom govoru, prilikom polaganja zakletve Mate Boban je posebno istakao potrebu očuvanja HZ HB. Čitavu prošlu godinu naša jedinica je bila angažovana na ratištu prema četnicima. Inače Bojna se sastoji od pet vodova, jačine do 20-tak ljudi, i Voda minobacača. Poznato mi je da su zapovjednici JOško Begić (I vod), Mate Brajković (II vod), Luka Marić (III vod), Davor Dodig (IV vod), Dominko Jelavić (V vod), izvjesni Vlaho, zapovjednik je Voda minobacača u čijem sastavu se nalaze četiri minobacača i to: jedan od 120 mm, jedan minobacač od 82 mm, i dava minobacača od 60 mm. Znam i to da svaki vod raspolaže po jednim RPDŽ-iom, a u vodu minobacača nalazi se i jedan bestrzajni top. Takodje poznato mi je da prvi i treći vod imaju na raspolaganju po jednu nitroglicerinsku pušku MDŽ. Krajem prošle godine Bojna "Ludvig Pavlović" bila je u reonu razmještaja na području opštine Čapljina i STolac, tačnije u mjestima Tasovčići, Klepci, Stanojevići, Dubrave i Grad Stolac. U sastavu postrojbe redovno se nalazilo po nekoliko muslimana, a trenutno od lica muslimanske nacionalnosti u bojnoj se nalaze izvjesni Memić iz Nevesinja, ima čin desetnika, zatim njegov brat, te Klepo Senad iz Čapljine koji je zadužen za izvodjenje nastave tjelesnog vaspitanja. Poznato mi je da se u postrojbi nalazi još jedan sa prezimenom Klepo i da je zadužen za izvodjenje obuke sa psima. Negdje u decembru 1992.godine bio sam upućen u Gornji vakuf i tu sam skupa sa 70 bojovnika boravio pet dana. Bili smo stacionirani u mjestu Trnovača, a u jedinici nije bilo lica muslimanske nacionalnosti. Sa nama je boravio i naš zapovjednik Dragan Surčić, koji je inače po činu bojnik. U januaru 1993.godine u vrijeme sukoba HVO-a i Armije u Gornjem VAkufu, ja sam se nalazio na bolovanju, a kompletna Bojna je bila upućena u Gornji Vakuf i tamo je ostala oko 40 dana. U tim borbama poginula su nam tri pripadnika i to: Krasnodar Galić, Ivan Šarac i Mladen Surčić, koji je rodjeni brat bojnika i našeg zapovjednika Dragana Surčića. Tada se već znalo da su započeli sukobi HVO-a protiv Armije BiH. Početkom maja ove godine naša postrojba je upućena u MOstar, odmah nakon izbijanja drugog sukoba Armije RBiH i HVO-a. Dolaskom u MOstar bili smo rasporedjeni na prostor Bijelog Brijega. A negdje u popodnevnim satima, dana 9.05.1993.godine naša jedinica je brzo napredovala prema zgradi preduzeća GP "Vranica" u kojoj je bila smještena Komanda Armije RBiH. Pojedini vodovi bili su rasporedjeni za djelovanje iz više pravaca. Moj vod je napadao iz pravca Splitske ulice, a zapovjednik mi je bio Mate Brajković. Sjećam se da su se uz mene nalazili Zoran Kraljević, Jure Brajković, Ante Odak, Marinko Brajković, Ivan Sabljić, Jozo Milićević, Oliver Bošković, Nikica Perić, Zovko Mile, Pero Puljić, Marić Zoran. Sa naše lijeve strane dejstvovao je prvi vod a njegov pravac udara dolazio je sa Tržnice na Aveniji. Uz osnovni zadatak da zauzmemo zgradu komande A RBiH nama je posebno bilo naredjeno da na pravcu djelovanja istjeravamo svo stanovništvo iz stanova i privatnih kuća. Poznato mi je da je stanovništvo odvodjeno za Rodoč, putenim pravcem prema Čitluku, a zatim makadamskim dijelom puta preko Varde za Rodoč. Taj dio posla tačnije odvodjenje istjeranih ljudih iz njihovih stanova vršila je Vojna policija HVO-a. Samo ulaženje u stanove vršili smo mi i to tako što smo naredjivali stanovništvu da u roku od 10 minuta mora napustiti stan radi evakuacije. Sjećam se da su pojedini bojovnici pucali po vratima stanova koji su bili zaključani. Nakon napuštanja stanara, stanovi su ostajali otvoreni ali mi nije poznato da li su pljačkani i ko je to činio, jer sam ja do kraja učestvovao u ostvarivanju zadatka osvajanja zgrade Vranica. Gradjanima koji su istjeravani iz vlastitih stanova rečeno je da se to čini zbog njihove sigurnosti. Sa naše desne strane u pravcu zgrade Vranica dejstvovao je Treće vod; a desno od njega iz pravca HIT-a napadao je Četvrdi vod. Sa prostora Partzanskog groblja dejstvovao je Vod protivzračne odbrane uz stalno paljbu iz boforsa. Uz naš vod na zadatku istjeravaja gradjana iz njihovih kuća radio je i Prvi vod u čijem sastavu su se nalazili Joško Begić, Viktor Dževlan, Dario Rosić, Mladen Tambur, Marijan Kvesić i Krešo Raguž.

Pujan Bošnjak

Nakon zauzimanja zgrade Vranica, već sljedećeg dana naša postrojba je vraćena u Čapljinu, a ja sam dobio 10 dana odmora koji sam proveo u Makarskoj. 22.juna 1993.godine dobili smo zadatak da krenemo u Prozor. Pravac kretanja bio je Čapljina, Čitluk - Lištica - Posušje, a zatim preko planine Vran, makadamskim putem došli smo u Prozor. U Prozoru smo boravili dva dana, a nakon toga uputili smo se na planinu Bokševica. U mjestu Ustirama, nedaleko od Prozora proed mosta preko jezera, lično sam vidio generala Hrvatske vojske Slobodana Praljka. Bilo je to kada se u jednom momentu naša kolona zaustavila i kada je zapovjednik DRagan Surčić izašao iz vozila da bi se pozdravio sa generalom Praljkom. Osnovni zadatak u borbenim dejstvima na planini Bokševici bio je zauzimanje planine, njeno ovladavanje radi kontrole komunikacije Jablanica - Konjic. Naša kolona kretala se vrlo teškim terenom koji ja nepoznam. Sjećam se da smo vozilima došli gotovo do naših položaja i da je tu bio uredjen logor od 3 do 4 šatora. Odmah nakon zauzimanja položaja, već sljedećeg dana bili smo napadnuti od strane pripadnika ~~Rmiže~~ Armije RBiH. Ja sam u tom napadu bio ranjen puščanim zrnom u predjelu lijeve strane i grudnog koša. Sjećam se da su mi u pomoć pritekli Majić Dario, Marinko Braković, Brajković Jure i Odak Ante. Oni su me pokušali nositi jedno 50 metara, a zatim su me zbog jake pješadijske vatre ostavili na nosilima i ~~a~~ sami se dali u bijegstvo. Vjerovatno sam u tom momentu izgubio svjest, jer kada sam se probudio vidio sam da u neposrednoj blizini smrtno pogodjen leži Odak Ante. Odmah iza toga ja sam bio zarobljen od strane pripadnika Armije RBiH i pevezen u bolnicu. Nakon otpočinjanja sukoba HVO-a i ARmije RBiH situacija na području Čapljine bila je izuzetno složena, naime, u postrojbama HVO-a sve ~~x~~ manje je bilo prisutno lica muslimanke nacionalnosti i oni su uglavnom razoružavani. Posebno značajno je istaći da su mnoge linije prema četnicima gotovo potpuno napuštene, a da je glavnina HVO snaga raspoerdjena uglavnom u reonu dejstava gdje su locirane jedinice Armije RBiH. Na prostoru Gubavice prisutno je stalno djelovanje Prve Hercegovačke brigade i Četvrte bojne podzapovjedništvom Bože Pavlovića bojnika rodom iz Rotimlje, opština Stolac, starosti oko 28 godina. Njegov zapovjednik je izvjesni Raguž koji ima čin bojnika u sastavu Četvrte stolačke bojne i nakon sukoba ostalo je nekoliko muslimana, a meni je poznato da se tu nalazi Filandra Ibrahim, zatim Solohin Ibrahim, Solohin Sejo i Imeraj Mirfa. Na prostorima Dubrava nalazi se i Satnija Pero DAlmatin. O situaciji u Stocu nisam dovoljno upoznat, ali sam od svoga brata Nikole čuo da je ta situacija po muslimane vrlo teška. Represiju posbno provode pripadnici HVO policije podz zapovjednikom Raguž Marka. U tome se ističu policajci Krešić Ante, i Krešić Mile iz Borojevića, Soko Mile iz Borojevića, Kulaš Darko, Kulaš Tonko iz Aladinića i Obradović Spasoje takodje iz Aladinića. Bio sam prisutan kada je u našu kasarnu u Čapljini dovedeno 20 pripadnika Brigade "Bregava". Nije mi poznato gdje su ovi pripadnici Armije zarobljeni, ali se sjećam da je dovodjenjem rukovodio Nedeljko Obradović. U progonu civila iz grada Stoca i okolnih mjesta posebno su se isticali Marijan Prce iz Crnića sa svojom ekipom, Obradović Stanko, Marić Miro i Perčić Željko. Ova lica su rukovodila i izvršavala progone i paljevine na civilnim objektima čiji su vlasnici lica muslimanske nacionalnosti. Marijan Prce je skupa sa Ilijom Papcom, rodom iz Gornjih Crnića, Zoranom Obradovićem iz Crnića, Milom Perutinom iz Aladinića, te sa još 10-tak drugih koje ja nepoznam vršio pljačku pokretne imovine muslimana iz zaseoka Masline. Opljačkani su putnički i teretni automobili, radne i poljoprivredne mašine, i druga roba koja je uglavnom prodavana u Čapljini, Ljubuškom i Metkovićima. Na ovaj način Marijan Prce je lično došao do teretnog vozila Mercedes, koje mu je kasnije služilo da prevozi opljačkanu stoku radi prodaje u Metkoviću. Poznato mi je da na prostoru Dubrava djeluje "Ekipa" kojom zapovjeda Jurković Mirko iz Aladinića, opština STolac. On je uspio okupiti jednu grupu od 20-tak ljudi koji su u ranijem periodu bili osudjivani za izvršena krivična djela. Svaki od njih pljačkom Muslimanskog stanovništva Dubrava, stekao je veće količine deviznog novca. Većinu pripadnika ove Ekipe ja nepoznam, ali mi je poznato da ~~xx~~ je Prkačin Mladen i Jurković Mladen pripadnici te grupe i da su se u kratkom roku značajno obogatili.

Vod "Komarevo" je ekipa pljačkaša i ubica iz Drenovca. Vodi je Mišo Papac iz Bjelojevića opština STolac. RAdi se o čovjeku koji je izuzetno opasan. Sklon je tučama i vršenju raznih krivičnih djela posebno kradja i pljačke. Stekao je značajnu imovinu u novcu i automobilima. Snjim skupa djeluje neki m ladić sa Bune, opština MOstar, crn, srednje razvijen, visok, 170 do 175 cm, snažnije gradje, statorsti oko 28 godina, dosta zgodan.

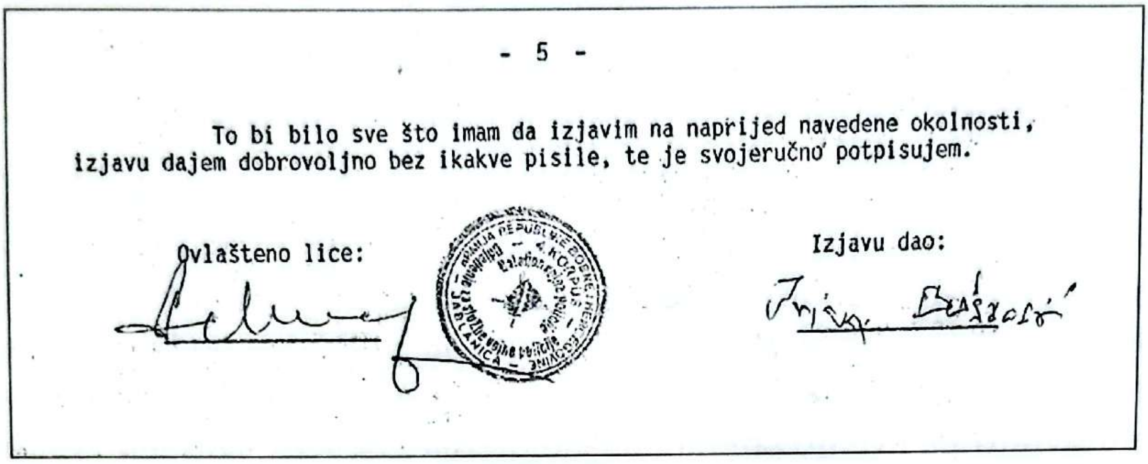
- 4 -

Poznato mi je da je ovaj mladić lično učestvovao skupa sa oklpom zv."Sokolovi" u uništenju kafića "Belami" u Čapljini. "Sokolovi" kojima zapovjeda Slavo Pavlović takodje su minirali kuću Čolaković Zulfe u Čapljini. U vodu "Komarevo"po zlodjelima se ističe izvjesni Šutalo iz Bjelojevića, opština Stolac, vrlo krupan, plav momak, ima dužu valovitu kosu, plave oči, Uz ovu trojicu uvjek se nalazi još 10-tak momaka spremnih da izvrše i najgore zločine.

Grupa "Pero Dalmatin" na Domanovićima je brojčano veoma jaka, broji otprilike isto toliko ljudi koliko jedna satnija. Ovu grupu finansira Jure Dalmatin, preko svog brata koji posjeduje lanac hotela u W Njemačkoj. Njihov otac je nakon Drugog svjetskog rata emigrirao u Njemačku. Zapovjednik ove grupe je Andrija Perić iz Opločića opština STolac. Poznato mi je da je Andrija učestvovao u ratu u Hrvatskoj kao pripadnik Hrvatske vojske. Uz njega poznajem Popović Ivicu iz Domanovića, Prce Željka iz Bivolija brda, RAguž Damira iz Bivolija brda i Perić Krunu, koji je rodjeni brat zapovjednika Andrije Perića. Ova grupa djeluje u pravcu Stoca - Čapljine i MOstara. Karakteriše je spremnosna najbrutalnije radnje prema muslimanima, pljačku njihove imovine, progone i ubistva. Što se tiče ostalih regularnih formacija koje djeluju na prostoru Dubrava meni je donekle poznata Prva hercegovačka brigada, čiji je zapovjednik Nedeljko Obradović, to je brigada "Knez Domagoj" koju čine Čapljinska, STolačka i Neumska bojana. Lično mislim da je razoružavanje brigade Bregava, odnosno pripadnika Armije na prostoru Dubrava, izvršila ova brigada prije napada na Armiju u Dubravama je izvučeno 3 - 4 tenka koji su locirani u Crnićima. Desetak tenkova razmješteno je na reonu Gubavice, a najmanje jedan tenk nalazio se naRrivinama u opštini Stolac.

Zbog toga što je Muslimansko stanovištvo sa područja Dubrava protjerano a kako sam čuo da su im kuće spaljene, a imovina opljačkana mislim da je i Bojna "Ludvig Pavalović" kojoj ja pripadam bila angažovana na tom prostoru htio bih da navedem sva lica koja poznajem iz te jedinice. Posebno interesantno je istaći da je ova Bojna i ako samostalna, ustvari dio Prve hercegovačke brigade. U njoj se nalaze sljedeća lica: Joško Begić, Zoran Kraljević iz Prologa, opština Vrgorac, Marinko Brajković iz Virovića, opština Čapljina, Jure Brajković iz Virovića, opština Čapljina, JOzo Miličević - Prčavci iz Čapljine, Nikića Perić iz Rotimlje, opština Stolac, Pero PUljić iz Bune, opština Mostar, Viktor Dževlan iz Ljubuškog, Draženko Tambur iz Vitine, opština Ljubuški, Dario Rošić iz Cima, opština & Mostar, Ivica Kljaić iz Zagreba, DAvor Dodig iz LJubuškog, Joško Dodig iz LJubuškog, Majke Brajković iz Čapljine, Kruno Buconić iz Sarajeva, RAde Miličević iz Medjugorja, Ivan Sabljić iz Širokog brijega, Ivan Petrović iz Rame, opština Prozor, DArinko Bule iz Virovića, opština Čapljina, Zoran Marić iz Bjelojevića, opština STolac, Oliver Bošković sa Karaotoka, opština Čapljina, Dragan Bilanović iz Potkose, opština Čapljina, Dragan Dropunić iz Vitine, opština Ljubuški, Merdjan Andrija iz Bivolja brda, opština Čapljina, Davor Buntić s Bivoljeg brda, opština Čapljina, Jozo Buntić s Bivolja brda, opština Čapljina, Dalibor Gazić iz Čapljine, Luka Marić iz Poplata, opština Stolac. Želim da istaknem da sam se u postrojbe HV i HVO uključio prije svega iz razloga što sam bio nesposoban za vojsku i što sam želio na taj način da razbijem jedan lični kompleks zbog govorne mane kao i veoma slabog sluha. Učešćem u Hrvatskoj vojski uspjeo sam u preteklom periodu ostvarivati novčana primanja koja su mi omogućavala da se prehranim, a svim pripadnicima postrojbe "Kralj Tomislav" dato je Hrvatsko državljanstvo, što sam lično smatrao kao neki oblik privilegije. O izvršavanju borbenih zadataka u Gornjem Vakufu, Mostaru i Bokševici mogu da kažem da smo upućivani nakon prethodne pripreme koju su sa nama vršili referenti IPD službe. Oni su nam govorili o ugroženosti Hrvatskog naroda na prostorima takozvane HZ HB. Pričali su nam da se hrvatsko stanovništvo u ovim krajevima maltretira, pljačka i progoni. Naša jedinica imala je zadatak da ovlada ovim prostorima. Prilikom upućivanja na planinu Bokševicu bilo nam je rečeno da će naša postrojba samo držati dostignute položaje. Dolaskom na ove prostore, a posebno nakon zarobljavanja svatio sam da smo mi svi u stvari žrtvovani i da smo nasjeli lažima i propagandi koja dolazi iz Gruda. Planinom Bokševicom, po mom ličnom mišljenju, nemože se ovladati bez najmanje 2000 bojovnika a što se tiče hrvata, svatio sam da oni ustvari imaju potpuno ravnopravan tretman kao i muslimani.

Zvonimir Buljević

\- 5 -

To bi bilo sve što imam da izjavim na naprijed navedene okolnosti, izjavu dajem dobrovoljno bez ikakve pisile, te je svojeručno potpisujem.

Ovlašteno lice: Izjavu dao:

Izjava pripadnika HV i HVO, Ivice Boškovića, iz Crnića kod Stoca, zarobljenog u bici za Bokševicu, na tromeđi Prozor, Jablanica, Konjic, polovinom 1993. godine. U njoj govori o destruktivnim i zločinačkim aktivnostima jedinica kojima je pripadao na području općina Stolac, Čapljina, Mostar, Jablanica, Prozor i Gornji Vakuf.
(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2685)

Zbog navedenih ratnih zločina na području općine Jablanica koji su, kako se vidi iz priloženih dokumenata, solidno zadokumentirani i lahko dokazivi, Tužilaštvo Međunarodnog suda za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije u Haagu je vojno i političko rukovodstvo "Herceg-Bosne" rezime optužnice svelo na sljedeću formulaciju:

"Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); protivpravni fizički rad (tačka 18); uništavanje imovine velikih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); i pljačkanje (tačka 23)."[191]

[191] Više o ovim kvalifikacijama vidjeti u optužnici, str. 849.

KONJIC

Za grad Konjic, kao i za cijelu općinu se sa potpunom sigurnošću može reći da je od izuzetnog strateškog i nacionalnog interesa za sve zaraćene strane i za njihove pokrovitelje. Ovo je po površini daleko najveća (1.386,6 km^2) općina u Bosni i Hercegovini, a njeno područje obuhvata teritoriju od istočne Hercegovine i istočne Bosne (prostor prema Nevesinju i Kalinoviku) pa sve do srednje Bosne prema Fojnici i Gornjem Vakufu, na Pogorelici i Zec planini. Na sjeveru rubno područje ove općine doseže sve do ulaza na područje današnjeg Kantona Sarajevo na Ivan-sedlu. Na popisu stanovništva 1991. godine u ovoj općini je živjelo ukupno 43.878 stanovnika. Od toga je bilo 23.815 Bošnjaka ili 54,27 %,11.513 Hrvata ili 26,23 %, 6.620 Srba ili 15,08 %, 1.358 Jugoslovena ili 3,09 % i 572 ili 1,30 % koji su se popisali kao "ostali" ili pripadnici nacionalnih manjina. I pored ovakve nacionalne strukture u kojoj su od ukupnog broja stanovnika Hrvati predstavljali apsolutnu manjinu, "osnivači Herceg-Bosne" su u osnivačkom aktu o uspostavi "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" od 18.11.1991. godine, ovu općinu nabrojali kao njen sastavni dio. Grad Konjic je smješten otprilike u centralnom dijelu ovog prostora koji se danas geografski opisuje kao glavni dio "sjeverne Hercegovine", a prostor ove općine zauzima centralni dio Bosne i Hercegovine baš kao što zauzima i centalni dio bivše Jugoslavije. Na ovakav značaj Konjica utiče i civilna i vojna infrastrukura koja se našla na ovom prostoru ili je vezana za njega.

Konjic

U tom smislu posebno treba istaći fabriku municije "Igman", koja je u uslovima rata svakako naglo dobila na značaju. Od objekata vojne infrastrukture treba istaći i skladišta ratnih rezervi goriva u Čelebićima kod Konjica, za oklopne jedinice u Mostaru, zatim objekat "Atomske ratne komande" (ARK) za slučaj atomskog udara na bivšu Jugoslaviju u čijim se podzemnim skloništima nalazilo naoružanje i vojna oprema Općinskog štaba Teritorijalne odbrane Prozora, Konjica i Jablanice. Pored toga, u neposrednoj blizini Konjica nalaze se dva izuzetno važna radiorelejna čvorišta Zlatar i Borašnica, kao i vojni radio prijemni centar "Kiser", izuzetnih tehničkih mogućnosti. Iz Konjica je polazio i podzemni koaksijalni kabal prema Mostaru, Pločama, Pelješcu, a zatim jadranskim podmorjem i otocima sve do Pule, omogućavajući radiorelejne, telefonske i telegrafske veze i komandovanje. Koliki je značaj ovih kablovskih veza najbolje govori podatak da je izgrađen pod najvećim stepenom i označen kao državna tajna "NEPTUN". Sa objektima od kapitalnog značaja za cijelu državu, kao što je željeznička pruga i magistralni put, razvijenom metalskom i drvoprerađivačkom industrijom, kao i raznim prirodnim bogatstvima, uz već pomenuti izuzetan geografski položaj, Konjic je jedna od rijetkih općina u BiH u kojoj je došlo do kolizije velikosrpskih i velikohrvatskih interesa. U događajima koji su uslijedili, općina Konjic će biti poprište otvorene, ali i tajne, zakulisne i prljave borbe, čije će detalje, Bog zna, biti teško rasvijetliti u dugom vremenskom periodu koji je pred nama.

Neposredno poslije organiziranog "plebiscita srpskog naroda" u BiH u novembru 1991. godine, Srpska demokratska stranka BiH je 22. marta 1992. godine u općini Konjic, čija joj nacionalna struktura nije odgovarala, organizirala "Skupštinu srpskog naroda opštine Konjic" i "srpske teritorije", što je bio jasan i nedvosmislen napad na ustavni poredak Republike Bosne i Hercegovine. Iz sljedećeg dokumenta se jasno može potvrditi ova tvrdnja.

Potpisnik ovog dokumenta je Đuro S. Kuljanin, predsjednik općinskog odbora SDS Konjic. Slijedom događaja poslije ovog političkog dokumenta, pobunjenički SDS je mobilizirao, organizirao i naoružao srpske paravojne jedinice u pretežno srpskim naseljima Bradina, Bijela, Donje Selo, Borci i dr. Na području općine Konjic početkom aprila 1992. godine Srbi su, po već viđenom receptu iz Hrvatske i drugih dijelova BiH, postavili barikade u Donjem Selu i tako blokirali naselja na desnoj obali Jablaničkog jezera - Lisičiće, Bolobane, Nevizdrake, Obre, Gradac, Seonicu, itd. Postavili su barikadu i u selu Bijela na jugoistočnom prilazu gradu i time blokirali prolaz za Borke, Glavatičevo, Bjelimiće i čitav niz naselja koja se nalaze u tom dijelu općine. Također su podigli barikadu u Bradini i blokirali glavni putni pravac (M-17) u državi. Time su potpuno zatvorile i prilaz selu Repovci, Stojkovići i Bulatovići. Ovim je situacija u općini Konjic postala dramatična. Dana 15.04.1992. godine u Konjicu je održana svesrpska skupština na kojoj se raspravljalo o pravcima srpske politike u općini Konjic.

СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА ОПШТИНЕ КОЊИЦ
К О Њ И Ц

Број: 28/92
Коњиц, 2?.03.1992. године

На основу Устава Српске Републике БиХ и изражене воље српског народа општине Коњиц, Скупштина српског народа, на сједници одржаној 2?.03.1992. године, д о н о с и

О Д Л У К У
о српским територијама

1.

Проглашавају се за српске територије по етничко-географском принципу, гдје су Срби већинско становништво, више од 51%, и то:

1. Бјеловчина 5. Загорице 9. Блаце 13. Лолови
2. [illegible] 6. Живање 10. Бијела 14. Чичево
3. [illegible] село 7. Брђани 11. Борци 15. Ситник
4. [illegible] 8. Брадина 12. Б. Језеро 16. Кула

2.

Српске територије по власничком принципу, гдје су Срби већинско становништво, мање од 50%, и то:

1. Коњиц 11. Сељани 21. Спиљани
2. Пожетва 12. Радешине 22. Џепи
3. Г. Нескиндрађи 13. Гељево 23. Врдоље
4. Г. Градац 14. Покоиште 24. Главатичево
5. Гостовић 15. Хондићи 25. Рибари
6. Бут. Поље 16. Овчари 26. Грушча
7. Поље Бијела 17. Подорашац 27. Забрђани
8. Владешковићи 19. Љута
9. Челебићи 20. Зукићи
10. Идбар

3.

Разграничена подручја по ~~етничко~~ власничко-географском принципу, односно власничком, уцртани су на етничкој карти општине Коњиц, која је прилог овој одлуци.

000353

Предсједник Скупштине
Ђуро С. Кудањин

"Odluka o srpskim teritorijama" u općini Konjic, kojom se jasno vidi da je općinska organizacija SDS Konjic slijedila generalnu politiku SDS-a kojom su razbijali organe vlasti Republike Bosne i Hercegovine na svim nivoima i gdje god se za to ukazala prilika.

Reportaža Borke Rudić o zajedničkoj borbi pripadnika HVO-a i Armije RBiH protiv srbočetničkog agresora u kojem su borci jednoglasno izrazili svoj stav da moraju zajedno braniti rodni grad Konjic i svoju Bosnu i Hercegovinu. (Arhiva RTV Konjic)

Ove aktivnosti su izazvale oštru reakciju svih snaga koje su podržavale samostalnost i neovisan politički razvoj Bosne i Hercegovine, a pošto su Bošnjaci i Hrvati imali na području općine Konjic početkom 1992. godine vrlo dobre odnose, jer se izvjestan broj Bošnjaka sa ovog prostora dobrovoljno priključio jedinicama Hrvatske vojske u odbrani Hrvatske od srpske agresije, a Hrvati se na referendumu 29.02. i 01.03.1992. godine izjasnili za izdvajanje iz krnje Jugoslavije, politička osnova za zajednički odgovor na rušenje ustavnog poretka bila je vrlo široka i jedinstvena. Međutim, HVO se uz pomoć Republike Hrvatske puno prije, već na samom početku 1992. godine, organizirao, ustrojio i naoružao. Može se reći da se Teritorijalna odbrana BiH organizacijski zaokružila tek 15. aprila. Zbog toga je i značajnija uloga HVO-a u napadu na srpske barikade i naselja u Bradini i Donjem Selu. Dana 10. aprila 1992. godine u prostorijama preduzeća "Rudar" formiran je zajednički štab oružanih snaga Konjic kojeg su sačinjavali i Bošnjaci i Hrvati.[192] Tako je došlo do zajedničkih oružanih akcija Teritorijalne odbrane BiH i HVO-a Konjic koje su imale za posljedicu slamanje srpske

[192] Za komandanta je imenovan Enver Redžepagić, bivši oficir JNA, za zamjenika Ivica Azinović, za operativca Midhat Cerovac,pomoćnik za bezbijednost Enes Jahić, pomoćnici za logistiku Ljubo Šimunović i Ante Krajinović, načelnik za vezu, Vlado Anđelić, a poslove organizacije i mobilizacije je vodio Enes Pajić. (Izvor: Kronologija događaja na teritoriji općine Konjic 1992. i 1993 godine, str. 5.)

pobune, razoružavanje paravojnih formacija SDS-a u Bradini, Donjem Selu, Pobrđanima, Čelebićima i drugim srpskim naseljima i preuzimanje ključnih objekata vojne infrastrukture u gradu Konjicu i bližoj okolini. Odbrambene snage Bosne i Hercegovine su došle do značajnih količina naoružanja, municije i vojne opreme, ali i izuzetno vrijedne fabrike municije, kao i drugih materijalnih sredstava. Prvi problemi između Armije BiH i HVO-a izbijaju u vezi s upravljanjem ovim i drugim javnim dobrima, komandovanjem i koordinacijom oružanim snagama ARBiH, HVO-a i HOS-a, kao i pitanjima nadležnosti i jurisdikcije viših nivoa vlasti. I pored postojanja i ustroja organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine u općini Konjic, Mate Boban, "predsjednik HZ-HB" izdaje "Zapovjed" br: 334, od 10.06.1992. godine, kojom naređuje da se pristupi formiranju izvršne vlasti kroz HVO u općini Konjic. Za realizaciju ovog naređenja zadužen je Ivica Azinović, predsjednik HVO-Konjic.[193] Počeli su se događati i drugi problemi kao što su pljačke javne, pa i privatne imovine, mobilizacija ljudi i materijalnih sredstava mimo zakona. HVO je tokom 1992. godine i na drugim područjima poduzeo neke aktivnosti koje su imale direktne posljedice na odnose u Konjicu, kao što su otimanje komercijalne robe i humanitarne pomoći za narod Bosne i Hercegovine na punktovima HVO-a po zapadnoj Hercegovini, zadržavanje repro materijala i otimanje novca za fabriku municije "Igman" u Konjicu, napad na most na Aleksinu hanu na putu Jablanica-Mostar koji je završen čak i s ljudskim žrtvama.

Zbog ovakvog načina rada i očiglednog rušenja ustavnog poretka Republike Bosne i Hercegovine došlo je i do zahtjeva da se protiv odgovornih osoba u rukovodstvu HVO Konjic povede i krivični postupak.

[193] Kronologija događanja na teritoriji općine Konjic 1992. i 1993. godine, str.12.,www.slododanpraljak.com

Bosansko - hercegovački zbor-korpus "Kralj Tomislav"
Datum: 07.06.1992. godine

ZAPOVJED

Od danas na Sektoru Konjic postavljam glavnog zapovjednika gospodina Delalić Zejnila. Sektor Konjic prostire se od Konjica do Sarajeva. Za dva prva zamjenika zapovjednika Sektora postavljam gospodu Ramić XXXXXXX Esada i Dinka Zebića.

Za načelnika štaba ovog Sektora postavljam gospodina Zebić Dinka. Pod ovo zapovjedništvo stavljaju se i sve snage MUP-a na ovom terenu.

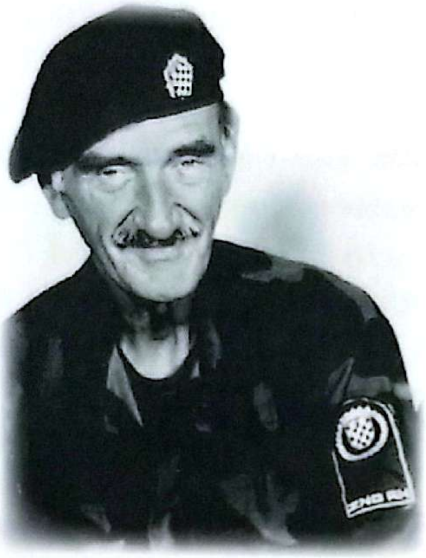
Koordinator izmedju snaga MUP-a i vojske biće gospodin Enes Tucaković.

Koordinator vojnog stožera je gospodin Ivan Vujičević, a pozadinske poslove, sanitetske poslove prenijeti na bivše krizne štabove.

Napomena: u pozadinske poslove spadaju: kompletna ishrana vojske, kompletna sanitetska služba, briga o izbjeglicama i dovoz hrane na položaje. Općinski organi, političke stranke isključuju se iz sastava ovog zapovjedništva.

Ova zapovjed stupa na snagu ODMAH! , a kako je ratno stanje, na snagu stupa ratni sud, a to je kratki postupak, pa se zahtijeva i upozorava svaki pojedinac da izvršava zapovjedi koje mu se budu odredjivale.

Zapovjednik zbora-korpusa
General-bojnik
Mato Barlija - Baidža

Mate Šarlija Daidža (Nijaz Batlak)

Bosansko - hercegovački korpus-zbor "Kralj Tomislav"

Datum: 07.06.1992. godine

Svim vojnim zapovjednicima, osim četničkih!

ZAPOVJED

1. Sve jedinice na području Bosne imaju se staviti u bojnu gotovost
2. Ukidaju se svi krizni štabovi!
3. Uspostavljaju se vojna zapovjedništva - komande!
4. Krizni štabovi (bivši) imaju se baviti organizacijom pozadinskih poslova i stavljaju se na raspolaganje vojsci!
5. Političke organizacije ne smiju se miješati u vojne poslove za vrijeme ratnog stanja!

Ova zapovjed stupa na snagu ODMAH!

Zapovjednik zbora-korpusa

General-bojnik

Mate Šarlija - Daidža

REPUBLIKA BiH
ORUŽANE SNAGE KONJIC

VOJNA TAJNA
strogo povjerljivo

Broj: o1/91-1
Datum: 17.o6.1992 god.

KOMANDANTU 1.BOSANSKOHERCEGOVAČKE
BRIGADE "KRALJ TOMISLAV"

Poštovani gospodine generale!

Nakon niza nejasnoća i djelomičnih nereda koji su se pojavili na našem prostoru sa Vašim doloskom,te nejasnih kompetencija,naredbom ŠTABA TO BiH broj:IV/31-X od 13.06.92 je to razjašnjeno.

Iz navedene naredbe je vidljivo da je VAŠA jedinica raspo-redjena na zadatak grupe TG-1 pod čiju komandu ili sadejstvo podpadate. Nikakvom naredbom,upustvom ili preporukom od strane BiH vlasti ili ko-mande niste ovlašteni za samovoljno uvodjenje mjera,naredbi,zapovjedi i sl.na prostorima Konjica i Jablanice.Imajući u vidu suštinu stvari,tj. Vašu pomoć u akciji oslobadjanja Sarajeva,mi ćemo Vam u svakoj prilici dati podršku i pomoć u okviru naših realnih mogućnosti,ali na način da se obratite u svojstvu saveznika ili gosta.
Prisilne uzurpiranja ljudi,prostora,materijala i drugih sredstava neće Vam biti dopuštena.A do sada imamo brojne primjedbe i pritužbe gradjana, vojnika i raznih organizacija sa konjičkog i jablaničkog prostora. Posebno na divljačko ponašanje pripadnika Vaše jedinice,primjedbe su brojne,jer se radi o nevojničkom ponašanju.
Ukoliko se takvo stanje nastavi,tražićemo po hitnom postupku od Republike BiH,zabranu kretanja i boravka na području opština Konjic i Jablanica.
Vaši izrazi,u kojima Vas oponašaju i Vaši pripadnici,kao:hapsiti,stre-ljati,privoditi,vezati itd.kod nas nisu popularni.Te izraze mi ne koris-timo,već primjenjujemo,ali prema našim neprijateljima,tj.četnicima. Prema našim saveznicima,mi se ponašamo saveznički i domaćinski,što tražimo i od naših saveznika.

Želimo posebno skrenuti pažnju da smo mi na vrijeme pravilno i vrlo uspješno organizovali odbranu opštine i gradjana,te u ovom tren-utku uputili i 1 bataljon Muslimana na Hadžiće,koji su odmah za 1 dan obavili postavljeni zadatak.

- 2 -

U formiranju naše vojske služili smo se sasvim drugim metodama,nego kako Vi to pokušavate organizirati.Do sada smo imali možda najbolje rezultate u BiH,pri čemu smo aktivno i oružano više od bilo koga pomogli Sarajevo i 2o drugih opština u bližoj i daljoj okolini u BiH.
Najenergičnije pripremamo akciju čišćenja Boraka i prostora u pravcu Nevesinje,Kalinovika i Drežnice,te ne želimo da nas bilo ko ometa u tome, ako već ne može da pomogne.
Isto tako nećemo dopustiti da se neko drugi utrpava u naše sredjene redove i kiti se tudjim perjem.
Sve do sada,kod nas nije bilo nikakvih problema ni na relaciji TO-HVO, a u zadnje vrijeme,tj.sa Vašom pojavom,stigli su i takvi problemi,a posebno povećane pljačke i hajdučije od strane naše vlastite vojske.
U tom smislu dozvolite da Vam najiskrenije kažemo dvije ključne činjenice:

-Muslimani sa ovih prostora ne žele ići u brigadu pod nazivom "Kralj Tomislav",a

-HVO ne želi preći Ivan-Sedlo,jer to prelazi granicu njihovog zadatka.

Prema tome netačni su podaci u štampi o tome da je HVO pred Sarajevom, dok je sasvim tačno da je I.Bosansko-hercegovačka brigada "Kralj Tomislav" uključena u odbranu Sarajeva,bez obzira koliko ona bila velika.
U cilju vršenja kontrole nad našim prostorima,svi naši vojnici i civili imaju lična dokumenta,te Vas molimo da Vaše ljudstvo informirate da i oni moraju imati papir za dokaz da su Vaši pripadnici.
Uz to posebno naglašavamo da se na kontrolnim punktovima vladaju pristojno i da ne preduzimaju nikakve samostalne radnje,otimačine,izuzimanja, paljevine ili odmazde nad stanovništvom,pa ni nad Srbima,jer smo mi uradili ono što je trebalo uraditi,dok Vas uopšte nije bilo u okupiranom Konjicu.
Naše račune i odgovornosti mi polažemo Sarajevu i nikom drugome.

Uz želju da ćete ovo pismo pravilno shvatiti,po njemu postupiti,izvolite uz prethodnu najavu doći bilo kada na eventualne konsultacije i usaglašavanje.

- . -

\- 3 -

Ukoliko već želite pomoći BiH onda mislimo da biste barem na ovim prostorima, Vaš cjenjeni autoritet mogli usmjeriti na zbližavanje MUSLIMANA i HRVATA.

Sa osobitim poštovanjem

Koordinator štaba i Ratnog predsjedništva
Zejnil Delalić

Komandant štaba TO Konjic
Kap. Ramić Esad

Dostaviti:
1. Naslovu
2. RŠTO BiH
3. TO Jablanica
4. HVO Jablanica
5. HVO Konjic
6. MUP Konjic
7. MUP Jablanica
8. a/a

Dopis u obliku protesta koji je OPŠO Konjic uputio zapovjedniku HVO brigade "Kralj Tomislav"koji najbolje ilustruje kakvi su bili odnosi između TO BiH i HVO u to vrijeme u Konjicu i zbog čega su se naglo pogoršali.

2 ȳ

REPU... BOSNA I HERCEGOVINA
...IJA RBIH
O... SKI ŠTAB KONJIC

Broj: 19-92
Datum: 01.07. 19..

Načelniku MUP-a i
K-dantu Vojne policije

Podnijeti paralelno krivične prijave kod obe ustanove protiv predstavnika organizacije HVO u Konjicu:
"Zbog neprijateljske i subverzivne djelatnosti u ratnim uslovima, pokušaja organizovanog puča protiv medjunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine, iznaći odgovorna lica predmetne organizacije, saslušati ih, te po zakonu kazniti. Posebno istražiti pljačke i privredne prestupe.
Prema provjeri, odgovorna lica HVO Konjic su većinom lica rodbinski vezana sa Srbima, pa se skreće pažnja istražnom organu da obrati pažnju na ovu okolnost."

NAPOMENA: Javni tužilac će dati obrazloženje i drugi veoma opsežan dokazni materijal o ovom predmetu.

Dostaviti:
a) U opštini:
- Predsjedniku opštine
- Predsjedniku javnog suda
- Načelniku MUP-a
- Komandantu vojne policije
- a/a

b) U republici
- Republičkom MUP-u
- Republičkom komandantu Armije RBiH
- Republičkom komandantu vojne policije
- Glavnom stožeru HVO Grude

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA ŠTAB ... SKUPŠTINA OPŠTINE ...

...R ZA VOJNU
...DNOST

Dajdži i Zejnilu (odgovor na telex od 9.06.1992)

Treba da idete zajedno. Zejnil staje komandant svoje jedinice, ili dok ova operacija traje treba da sluša Dajdžina naređenja. Dakle, Dajdža objedinjuje akciju. Ostalo ćemo regulisati kad se vidimo u Sarajevu. Alija

Sar 10.06.1992

Konfuzno objašnjenje i stav predsjednika Predsjedništva RBiH, Alije Izetbegovića, od 10. juna 1992. godine o komandovanju u Konjicu u toku akcije deblokade Sarajeva. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINA KONJIC
RATNO PREDSJEDNIŠTVO

MUP -
Gosp. Guska

Broj: 7/92
Konjic, 17.06.1992.

N A R E D B A

1. Sva imenevanje i razrješenja direktora poduzeća i drugih funkcionera koji je štab HVO učinio putem raznih potvrda, naredbi, zapovjedi i slično do danas stavljaju se van snage jer nisu izvršena od strane legalnih instituta vlasti, te se naredjuje prvobitno stanje. Shodno prednjem stavljaju se van snage sva akta o skidanju sa položaja istih lica.

2. TRV Konjic nemože emitovati niti proslijedjivati nijedan sadržaj koji nije odobren od strane komisije IPD djelatnost u sastavu :

1. Delalić Zejnil
2. Jamin Guska
3. Žilić Zdravko

3. Sve poslovne, privatne i dr. prostorije, kao i motorna vozila, te razna druga privredna dobra izuzeta jednostrano od strane HVO Konjic i bilo kojih drugih organa mimo zato ovlaštenih organa imaju se vratiti vlasnicima ODMAH !

4. Sva druga dokumenta, potvrde i ovlaštenja ovjerena sa pečatom HVO Konjic stavljaju se van snage.

5. Pokrenuti krivični postupak pred civilnim i vojnim istražnim organima protiv svih odgovornih lica u štabovima:
TO?HVO.CZ,PRIVREDNI ŠATB.

6. Sva druga izuzimanja bilo kojih materijalih i drugih dobara imaju važnost u koliko su ovjerena pečatom Republike Bosne i Hercegovine i ukoliko su izvršena od strane nadležnih organa.
Stavlja se embargo na izuzimanje svih materijalnih dobara iz preduzeća i ustanova kao i na izuzimanje stočnog fonda i drugih dobara.

7. Sve potvrde i ovlašćenja izdata od strane TO.MUP-a i HVO o privremenom useljavanju u stanove stavljaju se van snage u koliko legalna komisija utvrdi da useljavanje nije u skladu sa ranijom odlukom Ratnog Predsjeništva.
Svako daljnje izdavanje ovakvih potvrda se zabranjuje.
Izvršenje ove naredbe pristupiti odmah, a kontrolu i obezbjedjenje izvršenja izvršit će nadleni organi MUP-a i Vojne Policije.

DOSTAVIT:
1 Štabu TO
2. Zapovjedništvu HVO Konjic
3. Privrednom Štabu
4. Koordinatoru Ratnog Predsjedništva.

PREDSJEDNIK
RATNOG PREDSJEDNIŠTVA

Skupština opštine Konjic

Ovaj dokument jasno potvrđuje da je HVO sredinom 1992. godine želio preuzeti kompletnu vlast u Konjicu.

Sk

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
OPĆINSKI STOŽER KONJIC

STROGO POVJERLJIVO

Broj: 02-1289/92.
Datum, 21. 07. 1992. godine

Stožer HVO Konjic

Obzirom da se na području opštine Konjic u posljednje vrijeme desio niz dogadjaja koji su prouzrokovali i neke posljedične radnje prema gradjanima srpske narodnosti cijenimo da je neophodno da vam se i na ovakav način obratimo. Naime, osudjujemo kao i vi četničko-terorističke akcije prema gradjanima i braniteljima Konjica i poduzeli smo sve mjere iz svoje nadležnosti za sprečavanje takvih i sličnih akcija kao i mjere na razotkrivanju navedenog zločina, ali se ne slažemo sa zvaničnim stavom: "Ratnog predsjedništva" o isključivanju telefona svim gradjanima srpske narodnosti. Obzirom da je navedena odluka donesena bez prisustva članova hrvatske narodnosti, a i ranije su putem sredstava informiranja gradjanstvu općine Konjic prezentirani neki stavovi koji po suštini i formi odgovaraju "sistemu odmazde" što apsolutno ne odgovara civiliziranom narodu niti pravnoj državi Bosni i Hercegovini za sada se nismo odlučili da se javno ogradimo od takvih stavova, ali vas molimo da ubuduće ne pozivate na odmazdu ili ne donosite odluke koje imaju elemente odmazde. Podsjećamo vas na zvaničan stav Predsjedništva BiH o pozivu svih gradjana srpske narodnosti na lojalnost i uključivanje u borbu protiv srbo-četničke agresije na Bosnu i Hercegovinu što je u dobroj mjeri dalo rezultate.

Sistemom odmazde (paljenjem većeg broja srpskih kuća u Konjicu) oslabljuje se stambeni fond, a već nismo u mogućnosti da obezbjedimo smještaj za veći broj izbjeglica i prognanika, a ubistvima nedužnog stanovništva dovodimo se u situaciju da naši gradjani pojedine postupke branitelja i nekih institucija porede sa četnicima što u svakom slučaju vrijedja i neodgovara našoj pravednoj borbi protiv agresora.

Stoga pozivamo sve nadležne organe da prema svim vrstama kriminalaca, pljačkaša, ratnih profitera, ubica i onih koji ruše imovinu poduzmu adekvatne mjere iz svoje nadležnosti, a da se svim lojalnim gradjanima Konjica bez obzira na narodnost omogući ravnopravan život i korištenje svega onoga što Konjic i njegovi organi mogu pružiti.

DOSTAVLJENO:
1. Ratno predsjedništvo,
2. TO Konjic,
3. MUP Konjic

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
OPĆINSKI STOŽER KONJIC
Dinko Zebić

Ovaj dopis predstavlja jasan pokušaj skidanja odgovornosti za vlastito ponašanje. Do ovog dana evidentirani su slučajevi napada i na srpsko civilno stanovništvo, ali je javna tajna da su se u Konjicu, a naročito na Bradini, u paljenju srpskih kuća najviše isticali pripadnici hrvatskih oružaanih snaga, posebno HOS-a, iako nema nikakve sumnje u to da su i pojedini pripadnici TO počinili djela ubistva, pljačke i uništavanja imovine bez ikakve vojne potrebe. Međutim, za to nije postojala generalna politika, niti instrukcija s višeg komandnog nivoa. Sve se svodilo na samovoljne akcije pojedinaca.

Zauzimanjem srpskih uporišta Bradina, Donje Selo, Čelebići i drugih manjih naselja naseljenih pretežno srpskim stanovništvom, koje je diglo oružanu pobunu, naglo se povećao broj zarobljenika, pa se organizirao smještaj zarobljenih u prostorima kasarne u Čelebićima i sportskoj dvorani na Musalli u Konjicu koji su pretvoreni u klasične zatvore, odnosno zatvor u Konjicu u sastavu MUP-a je postojao i ranije. Radi se samo o proširenju priručnih zatvorskih kapaciteta, zbog naglog povećanja broja zatvorenika kojih je krajem maja i početkom juna 1992. godine moglo biti oko 400. Međutim, iz razloga koji su ranije navedeni, glavnu riječ u zatvorima ipak je vodio HVO, jer je sve do kraja juna 1992. godine postojala samo vojna policija HVO-a koja je privodila i ispitivala ratne zarobljenike pod vojnom obavezom.[194] U zatvorima je određenu ulogu u prikupljanju obavještajnih podataka, posebno kad se radilo o pritvorenim civilima, imala i Stanica javne bezbjednosti Konjic, odnosno njen aktivni i rezervni sastav u kojem su većina bili Bošnjaci. Počele su se događati i neke ružne stvari. Tako su neki zatvorenici mučeni i maltretirani, a neki čak i ubijeni. Čak i prije formalnog preuzimanja uprave nad zatvorom u Čelebićima, u njemu je glavnu riječ vodio čovjek kojeg je postavio HVO, a radi se o upravniku zatvora Pavi Muciću. Međutim, njega je kasnije na tu dužnost, bez obzira na sve što se događalo, postavio i zajednički štab. U to vrijeme postavilo se i pitanje šta i kako dalje sa zarobljenicima i srpskim civilima koji su pritvoreni. HVO je zatražio da se svi oni prebace u Grude, čemu se TO žestoko usprotivio. Možda je to bio još jedan razlog za definitivni razlaz. Međutim, o tome kako treba tretirati zarobljenike Štab vrhovne komande ARBiH je izrazio u Naređenju br: 02/340-570 od 6. juna 1992. godine kojeg je potpisao načelnik Štaba, general Sefer Halilović, i kojeg predstavljamo u cijelosti.

[194] Četvrtog jula 1992. godine HVO Konjic je izdao "PRIOPĆENJE" br: 02-932/92 u kojem prigovara rukovodstvu Općine Konjic da se HVO prvi organizovao. Tako u njemu, između ostalog piše: "Svu opremu i naoružanje dobili smo od Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. Prvu pobjedu nad četnicima u Konjicu izvojevao je HVO, nakon toga došlo je do formiranja TO..."

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ŠTAB VRHOVNE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA
S A R A J E V O

Broj: 02/340- 570
Sarajevo, 06.06.1992.godine

KOMANDANTU TG-1
DELALIĆ ZEJNILU

Naredjenje, dostavlja.-

Na osnovu ukazane potrebe za jedinstvenim tretmanom ratnih zarobljenika,

N A R E D J U J E M :

1. Sve ratne zarobljenike sa Sarajevske regije i šire regije Hercegovine smjestiti u kasarnu Čelebić.
2. Sa ratnim zarobljenicima postupati u potpunosti u skladu sa Ženevskom konvencijom.
3. U kasarni Pazarić obezbjediti zarobljenicima kompletan medicinski tretman.
4. Ishranu zarobljenika regulisati prema jelovniku kao i za naše borce.
5. Obezbjediti da ratni zarobljenici imaju sredstva za ličnu higijenu.
6. Prema licima koja prema ratnim zarobljenicima ne postupaju prema Ženevskoj konvenciji, preduzimati najoštrije mjere.

N A Č E L N I K
ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OS RBiH
Sefer Halilović

Republika BiH
Opstina Konjic
Privredni stab

02.04.93.

ZAKLJUČCI

sa sjednice odrzane 30.03.1993. god.

Na redovnoj sjednici Privrednog staba SO Konjic na kojoj je prisustvovao veci broj direktora privrednih preduzeca iz Konjica, razmatrana je privredna problematika i doneseni zakljucci sa kojima zelimo da upoznamo organe vlasti i javnost.
Od izbijanja rata u BiH privreda Konjica je organizovala proizvodnju u ratnim uslovima, ukljucujuci i proizvodnju za izvoz. Na taj nacin je, stvarajuci novu vrijednost, privreda Konjica iskazala zavidan stepen vitalnosti i strucne sposobnosti, odrzavajuci i poslovne odnose sa vecim brojem partnera iz inostranstva. Time je sacuvano povjerenje poslovnih partnera za buducu saradnju, a smanjen i stepen zavisnosti Konjica od humanitarne pomoci. U svemu tome privreda Konjica je u prvim mjesecima rata imala aktivnu podrsku organa vlasti iz Opstine. Medjutim, u posljednjim mjesecima vise nije takav slucaj. Sistem izdavanja dozvola koji je praktikovao HVO iz Konjica, zatim pljackanje robe, novca za radnicke plate, sistem oporezivanja, a posebno male privrede itd. u mnogome su poceli da dovode u opasnost ispunjenje ugovornih obaveza prema stranim partnerima i time do opasnosti gubljenja tesko stecenog trzista, ukratko, do laganog gusenja rada privrede.
Posebno su otezane mogucnosti komuniciranja uticale i na privredne aktivnosti. Cesto se zbog telefonskih kontakta sa poslovnim partnerima moralo putovati do Splita ili negdje drugo, sto je stvaralo i apsurdne situacije, kada se vise vremena i sredstava trosilo na put do telefona, nego do rjesenja putem telefona. Poznato nam je da vec vise od 6 mjeseci postoji tehnicka mogucnost uspostavljanja telefonskih veza Konjica sa svijetom, ali i da te veze nisu uspostavljenje iskljucivo zbog lokalnih politickih uticaja HVO iz Konjica.
Svi navedeni problemi vjerovatno predstavljaju jedan, i to vazan, dio razloga zbog koga je u dolini Neretvice doslo do sukoba izmedju Armije RBiH i jedinica HVO.
Dosadasnja saopstenja clanova Drzavne komisije, koja radi na terenima Neretvice, a koju smo imali priliku da cujemo putem Radio Konjica, veoma su obradovale privrednike Konjica, ne samo gradjanstvo, posebno onaj dio koji govori o nesmetanom protoku ljudi, robe i kapitala.
Zeleci da se sto brze ostvare takve tvrdnje Privredni stab Konjica smatra da bi bilo potrebno odmah i neizostavno uciniti slijedece:

1. Striktno postivati vazece zakone Republike BiH,
2. Da se nacin izdavanja dozvola organizuje tako da se dozvole izdaju na jednom mjestu, da rukovodioci privrednih preduzeca imaju stalne dozvole za portebna sluzbena putovanja, a da se dozvole ostalim licima izdaju na osnovu rjesenja rukovodilaca,
3. Da se porezi i doprinosi naplacuju samo na jednom mjestu,
4. Da se telefonske komunikacije uspostave hitno, koristeci i mogucnost da se potreban broj antena sa Zlatara ustupi Posti u Konjicu radi hitnog ostvarivanja tog cilja,
5. Poseban je problem rada i funkcionisanja JP "Igman" kao preduzeca od opsteg interesa sa RBiH. Tom preduzecu se prave stalne smetnje u radu, sve pod obrazlozenjem da ne izmiruje svoje obaveze prema HVO-u. Radi ilustracije navodimo da je u ovom trenutku preduzecu "Igman" oduzeto slijedece:

- 17.660 litara ulja u vrijednosti od 41.026 DM
- 67.299 kg materijala u vrijednosti od 311.202 DM
- Novac i plate za dva mjeseca i doprinose u vrijednosti od 259.900 DM
- 3.180 kg kafe u vrijednosti od 11.925 DM

sto predstavlja ukupnu vrijednost od 624.053 DM

Privredni stab SO Konjic zahtijeva neizostavno da se odmah oteta roba novac vrate vlasniku,jer ce se samo tako pokazati da proklamirana nacela postaju realna praksa,a radnicima preduzeca i pripadnicima svih oruzanih snaga,koji od JP "Igman" primaju plate,omoguciti prezivljavanje.

Privredni stab SO Konjic smatra da u Konjicu ne treba stvarati nacionalna preduzeca,da privreda i njeno funkcionisanje nisu stvar jedne ili druge ili trece nacije,vec je neposredni interes svih ljudi u Opstini.Zbog toga dostavljanje ovih Zakljucaka smatramo doprinosom radu Drzavne komisije na ukupnom smirivanju i normalizaciji stanja i zivota u Opstini.

Srdacno vas pozdravljamo.

Predsjednik PS

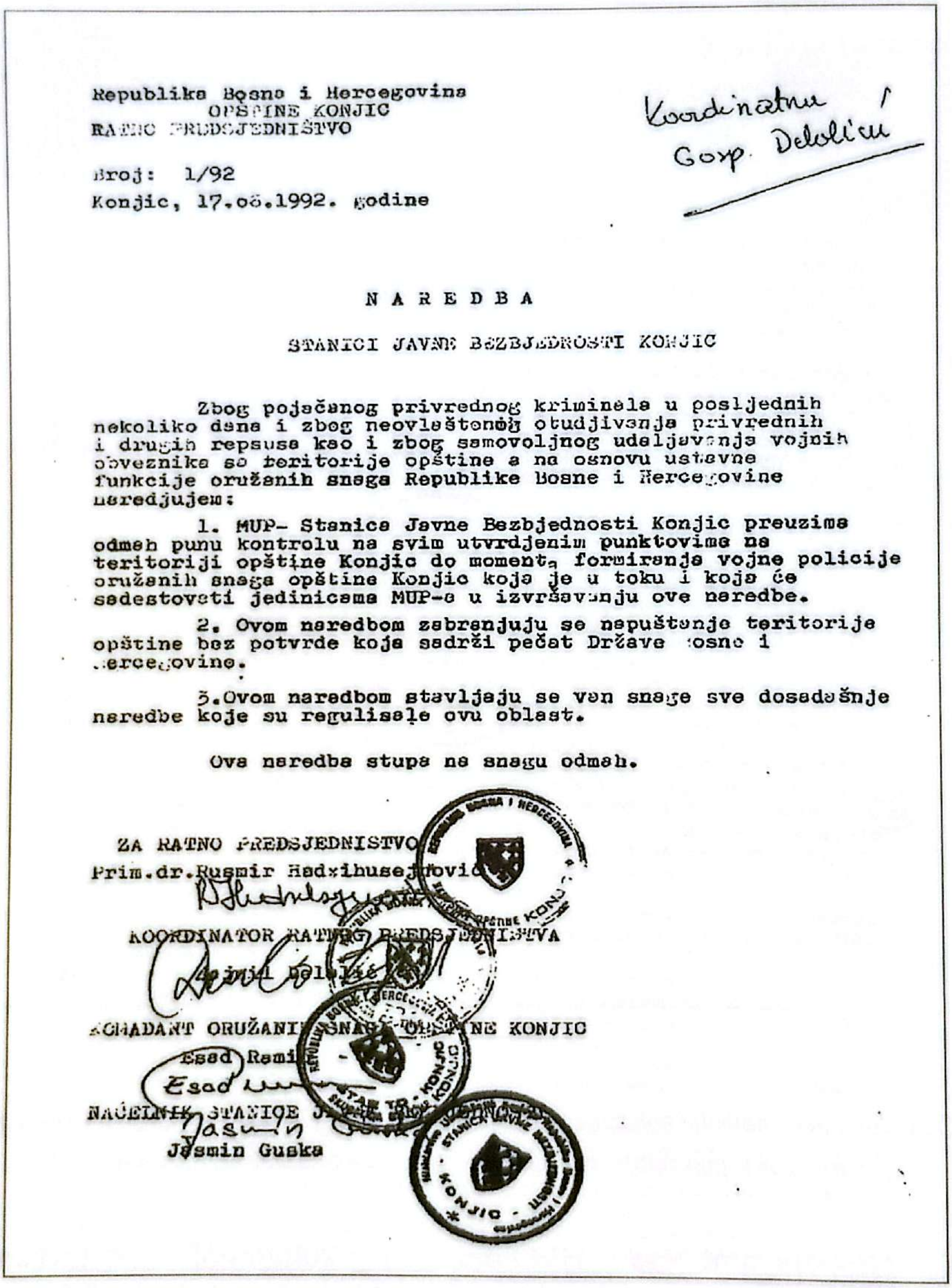
Sead Ribic

Dostavljeno:

(1x) Drzavnoj komisiji
(1x) Predsjednistvo SO Konjic
(1x) Predsjednistvo HVO Konjic
(1x) Radio Konjic
(3x) Privredni stab

Ovaj dokument najbolje pokazuje kakvo je bilo ponašanje HVO-a u Konjicu i kakve je posljedice ovo ponašanje imalo kasnije. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Nesporazumi sa HVO-om su kulminirali postavljanjem jednonacionalnih hrvatskih punktova na nekim vrlo osjetljivim lokacijama na kojima su se mogle lahko kontrolisati ključne putne komunikacije kao što su Donje Selo, Drecelj i most na Ostrošcu u Kostajnici, Buturović Polju, itd. Na tim punktovima su se počele tražiti dozvole za prolaz koje je izdavao isključivo HVO. Ovakve aktivnosti HVO-a izazvale su reakciju Ratnog predsjedništva, Stanice javne bezbjednosti i Štaba odbrane općine Konjic u tom smislu da sve ovakve punktove preuzme općinski MUP.

Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINE KONJIC
RATNO PREDSJEDNIŠTVO

Koordinatoru
Gosp. Delalić

Broj: 1/92
Konjic, 17.06.1992. godine

N A R E D B A

STANICI JAVNE BEZBJEDNOSTI KONJIC

Zbog pojačanog privrednog kriminala u posljednih nekoliko dana i zbog neovlaštenog otudjivanja privrednih i drugih repsusa kao i zbog samovoljnog udaljavanja vojnih obveznika sa teritorije opštine a na osnovu ustavne funkcije oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine naredjujem:

1. MUP- Stanica Javne Bezbjednosti Konjic preuzima odmah punu kontrolu na svim utvrdjenim punktovima na teritoriji opštine Konjic do momenta formiranja vojne policije oružanih snaga opštine Konjic koja je u toku i koja će sadestovati jedinicama MUP-a u izvršavanju ove naredbe.

2. Ovom naredbom zabranjuju se napuštanje teritorije opštine bez potvrde koja sadrži pečat Države Bosne i Hercegovine.

3. Ovom naredbom stavljaju se van snage sve dosadašnje naredbe koje su regulisale ovu oblast.

Ova naredba stupa na snagu odmah.

ZA RATNO PREDSJEDNISTVO
Prim.dr.Rusmir Hadžihusejnović

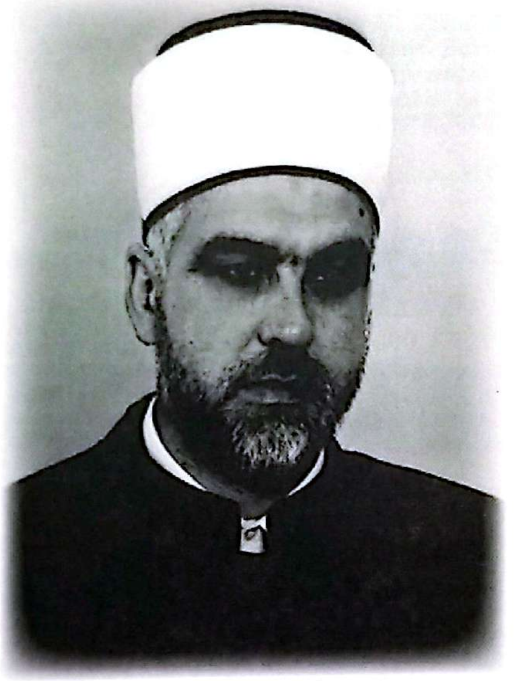
KOORDINATOR RATNOG PREDSJEDNIŠTVA
Zejnil Delalić

KOMADANT ORUŽANIH SNAGA OPŠTINE KONJIC
Esad Ramić

NAČELNIK STANICE JAVNE BEZBJEDNOSTI
Jasmin Guska

Naredba Ratnog predsjedništva Općine Konjic kojom se od strane Stanice javne bezbjednosti Konjic preuzima kontrola nad svim punktovima, koja se odnosi na punktove HVO-a. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

U ovako napetoj atmosferi HVO je izveo i napad na bošnjačko selo Gorica i Glodnica u kojim je popalio sve bošnjačke kuće i pobio sve civile koje je tamo zatekao!

Husein ef. Kavazović, bio je na čelu tzv. "tuzlanske delegacije" koja je uhapšena na punktu HVO-a u mjestu Drecelj, na samom ulazu u Konjic iz pravca Jablanice.

Na punktovima HVO-a su se ljudi počeli hapsiti i zatvarati ili su jednostavno nestajali. Dramatično se pogoršalo stanje opće sigurnosti, počela su se događati i ubistva, maltretiranja i pljačke običnih građana, ali i pojedinih funkcionera raznih državnih organa ili organizacija koje su svugdje u svijetu pod imunitetom i međunarodnom zaštitom. Naročito je upečatljivo hapšenje i pljačka tzv. "tuzlanske delegacije" na čelu sa muftijom tuzlanskim Husein ef. Kavazovićem koje se desilo na punktu HVO-a Drecelj, na samom ulazu u Konjic iz pravca Jablanice. U ovom slučaju HVO je od najnižih organa na terenu, do samog "Predsjednika" Mate Bobana pokazao licemjerje i cinizam. Iz autentičnih dokumenata koji su tada nastali vidi se da Mate Boban cinično odgovara na zahtjev Alije Izetbegovića da je za ovaj sramni čin odgovorna Armija RBiH i da on o tome ne zna ništa, iako je primio izvještaj o zarobljavanju tuzlanskog muftije.

HZ HERCEG BOSNA
HRVATSKO VIJECCE OBRANE
BRIGADA"HERCEG STJEPAN"KONJIC

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

GS HVO MOSTAR
OZ J/I H MOSTAR
OZ S/Z H TOMISLAVGRAD
BRIGADA"RAMA"PROZOR
n/r Ivica Luccicc
n/r Zzarko Kezza
n/r Zzeljko Ssiljeg
n/r Miljenko Lasicc

SIS - MUNJA

Dana.03.05.1993.godine

U mjestu Drecelj od strane VP na privremenom punktu privedeni su:
1.Muminovicc Alija poslanik u skupsstini r.BiH
2.dr.Kulenovicc Salih pom.zap.II korpusa A.BiH
3.Baccicc Izet brigadir operativac u II korpusu A.BiH
4.Kavazovicc Husein muftija tuzlanski
5.Ccuftovicc Ccamil poslanik u SO Tuzla
6.Sarajlicc Sserif
7.Musicc Mirsad
8.Neskovicc Nagib
9.Nasicc Suad
10.Rustimovicc Senad
Imenovane osobe sa joss jednom djevojkom zadrzzani su pri VP HVO Konjic isti cce biti pusstenI kada se iz svih logora A.BiH puste svi zatocceni pripadnici HVO-a i civili.
Trazzimo da na ove prostore dodje mjessovita komisija na najvecćoj razini Crvenim Krizzem te se izvrssi razmjena svi za sve.
P.S.U ovoj akciji niko nije povrijedjen ni ubijen te demantujemo radio BiH.Sa UN pobjegle su 4 osobe medju kojima je i predsjednik vlade Tuzle Sabudin Hodzicc.

Naccelnik SIS-a Brigade
"HERCEG STJEPAN"KONJIC
Mladen Zovko

Dj.br. 01-352/93
Prozor, 04.05.1993.

Obavještenje kojim HVO Konjic obavještava Glavni stožer u Mostaru da je na Drecelju zarobio Muftiju tuzlanskog. Ovaj dokument nije potpisan, jer je proslijeđen tzv. Paket vezom. Print dokumenta ne može biti potpisan.i ovjeren od strane pošiljaoca, ako je uzet sa prijemnog uređaja, kao što je ovaj. Međutim, autentičnost ovog dokumenta potvrđuje uredno zaveden broj protokola primljene pošte. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG BOSNA
HRVATSKO VJECCE OBRANE
BRIGADA"HERCEG STJEPAN"KONJIC

Kostajnica 11.05.1993. u 17.00

HITNO!

O B R A N A
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

GLAVNI STOZZER
n/r Mate Boban
n/r Jadranko Prlicc
n/r Dinko Zebicc
ZAPOVJEDNISSTVO OZ J/I H

ZAPOVJEDNISSTVO OZ S/Z H
T O M I S L A V G R A D

BRIGADA "RAMA"
n/r ZZeljko SSiljeg
F R O Z O R

Situacija u dolini Neretvice je visse nego kriticcna,nalazimo se u totalnom okruzzenju.BoksSevica nije u nassim rukama.i ne samo da nam je presjeccen jedini mogucci koridor(i taj smo koristili kozjjim stazama pjessacecci po ssest sati),vecc neprijatelj koristecci te polozzaje mozze da nas unissti kad hocce.

Ovo snaga ssto imamo mozze samo da izgine,ali nemozze duzze od 24 sata (stajati na nogama od iscrpljenosti)a ne da drzzi liniju.Uccinite sve da spasite zzivote ovog naroda i bojovnika.Radite sve ssto je mogucce i potrebno na da znadete da za 24 sata ovdje necce biti Hrvata.Hitno nam posaljite UMPROFOR.Nemamo snaga da izvrssimo proboj.Imamo preko 6000 civila(uglavnom zzena i djece).

Poginulo mi je stotine ljudi,imam veliki broj ranjenih koji umiru jer im nemozzemo pruzziti pomocc.Mjesta kao Seonica,Ljesovina,Budissnja Ravan i Vrce ostala su sa minimalinm rezervama,streljiva nestaje a o hrani da ne govorim.

Hitno mi odgovoritessta ste poduzeli,ako niste u stanju da vojno spojite postrojbe Kostajnica i Frozora u najkraccem u mogucccem vremenu ssaljite UN.Radite nessto nemozzemo zziviti od podrsske rijeccima.
Molim HITAN odgovor!

ZAPOVJEDNIK BRIGADE
ZDRAVKO SSAGOLJ

IZM
Str. pov. br. 01-252
11.05.1993. god.

dat odgovor

Odgovor Mate Bobana Aliji Izetbegoviću od 9. maja 1993. godine u kojem s puno ironije odgovara da teritorija na kojoj se desio incident "nije pod kontrolom postrojbi HVO-a gotovo dva tjedna", što nije tačno. Punkt na prilazu Konjicu iz pravca Jablanice, na lokalitetu Drecelj, na kojem je i zarobljena tuzlanska delegacija, bio je pod kontrolom HVO-a i ostao sve do sloma srpske vojske na Ljubini(1995.) s kojom je HVO svo vrijeme tijesno sarađivao. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKOM NARODU
POSTROJBAMA HVO
OPĆINE KONJIC

Mostar, 7. svibnja 1993.

Predragom hrvatskom puku,

S neskrivenom zabrinutošću pratim tragična zbivanja koja u nama proteklih tjedana i sada, budi bestijalna agresija muslimanskih snaga na prostorima HZ H-B i diljem BiH, no posebice ona, kojoj je izložen hrvatski narod na prostorima općine Konjic.

Hrvatski narodu u općini Konjic kao i svugdje u BiH koji trpimo ovu bestijalnu agresiju, poručujem riječi nade i ohrabrenja - ne bojte se! Niste ostavljeni niti će te biti u ovim danima, ni bilo kada.

Odlučni smo braniti svoja prava, koja nam priznaje međunarodna zajednica planom Vance-Owen. Također smo odlučni, tamo gdje imamo mandat osigurati ta prava svakom drugom narodu, iskrenih nakana.

U ovim povijesnim događanjima bitnim za nass hrvatski narod koji temeljem svojih povjesnih kulturnih i civilizacijskih vrednota te volje izražene u Političkoj povelji HDZ BiH da ostvari svoja prava u i na BiH kad je na svjetskoj i političkoj razini priznat kao subjekt ozbiljnih namjera da se zaustavi rat i započne uspostava mira, zlehude sile zaodjevene u raznolike haljine građanske demokracije žele osporiti prava hrvatskog naroda. Predstavljaju ga svjetskoj javnosti i političkim krugovima agresorom na jednakoj razini velikosrpskoj. Sve dakako sa zadnjom namjerom vješto prikrivenom, da Hrvati nestanu sa svojih povijesnih prostora u BiH.

Činili smo i činimo napore sukladno svojim temeljnim načelima, da se zaustavi agresija muslimanskih snaga. U tom smislu, uputili smo zahtjev Generalnom Tajniku UN njegovoj ekselenciji Boutrosu Galiju, te svim visokim dužnosnicima zemalja članica Vijeća Sigurnosti i međunarodnim institucijama. Odlučni smo, da branimo i obranimo svakog Hrvata, te prostore nastanjene Hrvatima i sva prava hrvatskog naroda, od svih onih koji nas tjeraju sa 13-oljetnih pradjedovskih ognjišta.
Nedopustivo je da Hrvat u Konjicu bude ponižen. Pogotovu ne zatočen ili umoren. Sve nakon tolikih djela ljubavi koje smo iskazali onima koji sad vrše brutalnu agresiju nad hrvatskim narodom.

Zahtijevom koji smo uputili Generalnom tajniku UN i svim međunarodnim instucijama te supredsjedateljima Mirovne Konferencije tražimo, da se muslimanskoj strani do utorka 11. svibnja 1993. nametnu obaveze;

-oslobađanje nekoliko tisuća zatočenih Hrvata iz muslimanskih logora u Zenici, Konjicu, Čelebićima, Ovčarima, Podorašcu, Tarčinu i drugdje među kojima su i plitički dužnosnici hrvatskog naroda, svećenici i časne sestre.

-slobodno kretanje Hrvata u i iz prostora Zenice, Konjica i Jablanice.

-hitan pristup okupiranim prostorima općina Konjic i Jablanica, poradi ukopa mrtvih, zbrinjavanja ranjenih bolesnih i nemoćnih te slobodnog kretanja svih koji to žele.

\- 2 -

-obustava brutalnog maltretiranja civilnog pučanstva i uništenja materijalnih dobara.

-momentalni prestanak svih napadnih djelovanja.

Bez odlaganja smo zatražili po prvi put do sada, jednak odnos spram hrvatskog naroda kada je on podmuklo, beskrupulozno i u vjeri napadnut, budući smo pred međunarodnom zajednicom svjedočili samo svoje obveze.

Svi moji dosadašnji napori u zaustavljanju rata, mada ponekad izgledaju nedovoljno jasni, bili su upravo u očuvanju svakog hrvatskog života.

Ukoliko intervencija međunarodnih čimbenika kod muslimanskog vrhovništva ne otkloni primisao i apetite za brutalnu agresiju, bit ćemo prinuđeni posegnuti za krajnim sredstvima poradi zaštite golih života, ranjenika, starih bolesnih i djece.

Predragi hrvatski narode, koji naprostorima Konjica po drugi put u novijoj povijesti prolaziš jednako kalvariju, kao što si je prošao u vremenu od 1945. do 1952.g. od iste ruke i sad kao i onda, znane su mi vaše žrtve, no još je veća bol što je moram nositi u potaji.

Znam i za vaše viteško držanje hrvatski sinovi. Svim nevoljama usprkos, dostojni ste sinovi svojih predaka sa prostora Klisa, Turije, Radešina, Vrca, Zabrđa i Obra. Braneći naše hrvatske prostore uz najveće žrtve-darivanjem svojih života- pokazali ste hrabrost i ustrajnost.

Dragi moji sinovi, hrvatski vitezi, ponosan sam, kao sin hrvatskog naroda, da u postrojbama HVO i kroz njega izrastaju takvi muževi. Ono i jest samo za takve Teško vam je čuti drugačiju zapovjed osim one ZA MNOM.

No i sada, kao tijekom ovog domovinskog rata, ja izdajem samo tu zapovjed za mnom u čemu ste me sinovski slijedili.

Upravo kad žele pred svjetskom javnošću našu svetu žrtvu prikazati agresorom svoja zlodjela koja prikrivaju pred svijetom, žele prikriti može biti nekom vašom nekontroliranom akcijom.

Nisam bio iza vas, niti ću biti.

Znam da vjerujete u ono što pred svijetom svjedočim za hrvatski narod, te tražim i sad da me u tom slijedite.

Naše vrednote, utemeljene na vjeri u Boga i pripadnosti Katoličkoj crkvi, svakako su mudrost i razbor uz punu spremnost na žrtvu, ova povjesna iskušenja upravo od nas traže da ih očitujemo.

Želim ovom prigodom, obiteljima poginulih hrvatskih viteza i civila uputiti izraze sućuti i zahvalnost za žrtvu ljubavi.

Uz obećanje, da ću skoro biti među vama, upućujem izraze odličnog štovanja, bratske ljubavi, ostajući sada i uvjeke samosluga hrvatskome narodu.

PREDSJEDNIK

Mate Boban

ECV, Naziv organa G4HVO
Predato-primljeno teleg. br. 2675
Dana 08.05. 1993. u 20ᴴ
TLP, TGP TLF ..... RRV, ZV, ©
Obradio:

Na očajničke pozive u pomoć HVO-a Konjic, Mate Boban je odgovorio ovim pismom iz kojeg se vidi da on ima svoje ciljeve od kojih ne odustaje.

SLUČAJ "REPOVCI"

Ljeto ratne 1992. godine, pored opisanih previranja na prostoru konjičke općine, obilježio je i tzv. "slučaj Repovci", ustvari slučaj klasičnog terorizma uz nastojanje organizatora i počinilaca da sumnja i istraga krenu u krivom smjeru. Koristeći od ranije poznate antagonizme između pojedinih porodica u selu Repovci, ali i određena rivalstva i lične animozitete nosilaca najviših funkcionera vlasti na nivou Općine Konjic, oni su uspjeli dugo vremena obmanjivati javnost i istrage skretati u krivom smjeru. Naime, dana 12. jula 1992. godine, nakon nekoliko vrlo uspješnih akcija oružanih snaga Bosne i Hercegovine na području općine Konjic (zauzimanje kasarne u Čelebićima i Ljutoj i zapljena skladišta naoružanja Teritorijalne odbrane Konjic, Prozor i Jablanica, razbijanje nastojanja SDS-a da formira i održi "Srpsku opštinu Konjic", zaposijedanje sela Bradina, Brđani i Donje Selo, naseljenih većinski srpskim stanovištvom, neprijateljski raspoloženim prema Republici BiH i legalnim organima vlasti u Općini Konjic), na lokalnom putu Bradina-Repovci, između 14,00 i 14,30 sati na lokalitetu "Savina poda" u zasjedu je upala patrola Vojne policije ARBiH koja se vraćala sa zadatka koji se odnosio na privođenje Šefika Ajanovića, Džemala Ferhatbegovića i Salema Memića, pripadnika odreda TO Repovci. Patrola je koristila kombi vozilo marke "Iveco". Na zadatak su, po nalogu koordinatora ARBiH u Konjicu Zejnila Delalića, upućeni vojni policajci Ibrahim Mangić zv. Ibe, Jasmin Radaslić, Aziz Jusufović, Isak Ljevo i Dražen Pandža. Patroli se na zadatku priključio i Ibrahim Jusufbegović, pripadnik repovačkog odreda TO koji je pomagao policajcima da pronađu tri lica koje je trebalo privesti. Vozilo se iz pravca Repovaca preko Bradine uputilo u pravcu Konjica sa ukupno 9 osoba i sve su ubijene u klasičnoj "sačekuši". Svemu ovom prethodila je vrlo napeta situacija na terenu MZ Bulatovići kad je jedna grupa zatražila smjenu komandanta Alije Avdibegovića, odnosno formiranje novog odreda na ovom terenu kojim bi komandovao Džemal Ferhatbegović, a njegov zamjenik bi bio Šefik Ajanović. O tom pitanju je održano i nekoliko sastanaka (2.7., 5.7. i 8.7.1992. godine). Na ovim sastancima su sačinjeni i Zapisnici sa zaključcima o smjeni starog i "izbor" novog komandanta.

Upravo u to vrijeme Armija RBiH, bez HVO-a je izvodila aktivna borbena dejstva u rejonu sela Borci i Glavatičevo s ciljem oslobađanja i tog dijela općine. Komandno mjesto Zejnila Delalića je bilo na planini Zvekuši.

Zejnil Delalić, komandant TG-1 OS BiH[195]

Značajno je napomenuti da je u to vrijame HVO preuzeo samostalno upravljanje tada najmodernijim centrom veze u Bosni i Hercegovini na brdu Zlatar iznad Konjica sa kojeg je prisluškivao i elektronski osmatrao i ometao veze Armije BiH. Tako je na vrjeme saznao i za dešavanja u selu Repovci, kao i za nalog za privođenje, kao i namjere obje frakcije u odredu TO u Repovcima.

Desetog jula 1992. godine u komandu u Konjic dolazi Džemal Ferhatbegović i Šefik Ajanović i traže da Zejnil Delalić, kao nadređeni komandant ispoštuje zaključke sa sastanka od 8. jula, odnosno da za komandanta postavi Džemala Ferhatbegovića, a Šefika Ajanovića za njegovog zamjenika. Nezvanično su zaprijetili da će sa svojim ljudima preći u HVO ukoliko se njihovi zahtjevi ne ispune! Međutim, u komandu isti dan stiže i Alija Avdibegović, Azim Mandžuka[196] i dr. Ahmo Jusufbegović i predaju pisanu informaciju sa svojim stavovima ove situacije. Kako bi prekinuo ovu situaciju, Zejnil Delalić je 11. jula 1992. godine izdao nalog za privođenje Šefika Ajanovića, Džemala Ferhatbegovića i Salema Memića, ali Vojna policija taj dan nalog nije mogla izvršiti.

[195] http://www.linder.com/berserk/tribunal_723.html

[196] Zarobljen i nestao. Njegova izjava se nalazi u arhivi Slobodana Praljka (www.slobodanpraljak.com).

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
ODJEL ZA SUZBIJANJE KRIMINALITETA

Dj. br. __________/92
Datum: 11.11.1992.

IZJAVA

MANDŽUKA AZIM, sin Sulje, majke Dike Šarić, rod. 15.03.1947.g. u Repovcima, općina Konjic, oženjen, supruga Majda rod. Jusufbegović, ima petoro djece, AMIRA ROĐ. 1963.g., KEMAL rod. 1968.g., SEMAL rod. 1970.g., DENAN rod. 1973.g., i MUBERA rod. 1980.g., troje prve djece je od majke ENISE rod. HUSEINBEGOVIĆ od koje sam rastavljen, a dvoje mlađe djece je od sadašnje supruge, nastanjen u Konjicu ul. 3. mart br.83, po zanimanju vozač - privatni autoprevoznik, angažiran 5. i 6. mjesec ove godine u TO - U u Konjicu, a nakon slučaja kad je AJANOVIĆ REFO ubio mog zapovjednika AVDIBEGOVIĆ ALIJU, od tada sam prešao na poslove prevoznika za TO i HVO, u Konjicu, pa izjavi:

" Ja sam se dogovorio sa KADIĆ KASIMOM iz Konjica da mu dotjeram neko brašno sa Širokog Brijega, sa mojim privatnim teretnim autom MAN. Pored brašna, trebao sam da mu dotjeram neku robu što mene nije interesiralo, meni je najbitnije bilo da smo se dogovorili da ću izvršiti prevoz za 500.- DM. Meni je usput pukla guma na autu, pa kad smo došli na Široki Brijeg, ja sam otišao da okrpim gumu, a KASIM je otišao da nabavlja robu. Nakon obavljenog posla, vratio sam se više pumpe u Širokom Brijegu i čekao utovar robe. Ja sam nakon toga otišao da kupim cipele, a u međuvremenu je moje auto prepoznao AJANOVIĆ REFO i čekao me sa Vojnom policijom kod parkiranog auta. Kada sam ja došao, prišli su vojni policajci sa podvikom da dignem ruke u vis, što sam i učinio i priveden sam u policijsku postaju na Širokom Brijegu. Čim sam vidio AJANOVIĆA, odmah sam znao da mi je nešto napakovano, u stvari da nešto nije u redu. Nakon privođenja, nastupile su prijetnje da će me zaklati pobiti mi djecu i niz drugih riječi, ovo sve radi pogibije brata od AJANOVIĆ REUFA, najvjerojatnije zbog toga su sumnjali u mene što sam ja vozio komandanta AVDIBEGOVIĆ ALIJU.

[signature]

- 2 -

Što se tiče konkretnog slučaja pogibije devet ljudi na području Repovci - Bradina, u mjestu Poda, mogu kazati da mi je poznato da su FERHATBEGOVIĆ DŽEMAL, AJANOVIĆ REFIK i JUSUFBEGOVIĆ IBRO, odnosno MEMIĆ SALEM sa prvom dvojicom, su tražili da se smijeni komandant AVDIBEGOVIĆ ALIJA. Ova trojica su bili formirali spisak od 150 ljudi civila koje je trebalo obući u postrojbe HVO - a ili TO - a, nije mi poznato, ili pak da budu kao cávilna zaštita jer se radilo uglavnom o starijim ljudima."

Na upit kao vozača od komandanta bivšeg, AVDIBEGOVIĆ ALIJE, da li mu je poznata veza sa DELALIĆ ZEJNILOM, isti odgovara, " Koliko je meni poznato, rahmetli AVDIBEGOVIĆ ALIJA, kojeg sam ja vozio, i DELALIĆ ZEJNIL, sastali su se četiri puta, a o čemu su razgovarali meni nije poznato jer prilikom njihovog razgovora nisam bivao prisutan. Znam da je moj zapovjednik nosio knjige sa punkta na uvid kod DELALIĆA. U ovim knjigama se vodilo stanje na punktovima, te koliko je auta prošlo, tko je ulazio - izlazio i drugi poslovi.

Slučaj koji se dogodio u mjestu Poda, ja sam se u to vrijeme nalazio u Repovcima kod moje punice JUSUFBEGOVIĆ MUNIRE, pored nje, tu su još bili NUMAN JUSUFBEGOVIĆ, SENAD JUSUFBEGOVIĆ i SENADOVA žena koji mogu posvjedočiti za moj alibi. Pored navedenih, zna i BOZARIĆ VLATKO i njegova žena ZORA, te JUSUFBEGOVIĆ MUHAMED, da sam ja zaista u to vrijeme bio kod punice. Dok sam se ja nalazio kod punice, moj zapovjednik je bio niže BENDINIH kuća u zaseoku BARSILJE, jer on tu ima kuću. Naš dvojica nismo bili skupa, upravo iz razloga što sam ja stalno subotom i nedjeljom bio slobodan, a on bi autobusom izlazio na Bradinu i obilazio punktove.

Poslije ovog slučaja kad se dogodio, kod mene je rahmetli AVDIBEGOVIĆ ALIJA bio oko 7 (sedam) dana, bar je tako kazano da se treba skloniti dok se to malo ne smiri. Kod mene je bio po danu, a po noći je išao kod brata i spavao.

Koliko je meni poznato, rahmetli x AVDIBEGOVIĆ ALIJA nije imao nikakve veze sa ovim slučajem, on je bio pošten čovjek i on se ne bi upuštao u ovakve stvari. Koliko je meni poznato neki ZIĆO je bio u dosluhu sa četnicima, te da je išlo sve preko njega, pa je kritičnog dana, po dogovoru sa četnicima, na određenom mjestu blejao kao ovca što je bio znak četnicima gdje se nalaze, odnosno to im je bila neka lozinka, da li za prijem hrane ili nešto drugo, nije mi poznato, samo znam da je uhićen tu gdje se slučaj desio.

- 3 -

Ja ne znam šta o ovome slučaju misli AJANOVIĆ REFIK, a moje je mišljenje, kao i svih konjičana, da su ovaj masakr napravili četnici. Koliko je meni poznato u ovom slučaju, poginulo je osam Muslimana i jedan Hrvat, od ukupnog broja poginulih, petorica su bili vojni policajci.

Ovo što sam ja do sada naveo to će sigurno kazati svaki stanovnik Konjica i šire, a kako sam kazao da AJANOVIĆ REFIK ima drkčije mišljenje o komplet ovome slučaju jer je njegov brat koji je poginuo, REFIK trebao da dođe na mjesto komandanta umjesto AVDIBEGOVIĆ ALIJE kojega je upravo ubio AJANOVIĆ REFO.

Ako REFO AJANOVIĆ hoće, on bi mogao kazati cjelu istinu oko ovoga što bi se u potpunosti podudaralo sa ovim što sam ja kazao, a mislim da se on već pokajao što je mene uhapsio, a još više radi toga što je ubio nevinog čovjeka AVDIBEGOVIĆ ALIJU.

Trojica navedenih, koji su tražili smjenu AVDIBEGOVIĆ ALIJE su bili okupili oko 150 ljudi sa namjerom da stvore Civilnu zaštitu za čuvanje sela, tako da ne bi morali ići na Borke i mislim da je ova jedinica trebala biti priključena u TO, zaključujem po tome jer je spisak nađen u komandi TO - a, znam po tome da je spisak ovih ljudi čitao AJANOVIĆ HAMZA koji je ranije bio komandant, prije ALIJE. Ovaj spisak je dostavljen TO - u, prije mjesec dana nego što se slučaj dogodio. Mislim da je to bilo odmah poslije kad je Bradina odrađena.

Sve što sam naveo u svojoj izjavi, pod krivičnom odgovornošću tvrdim da je istina, na što ću dati svoj potpis.
Ovu izjavu sam dao bez psihičkog ili fizičkog maltretiranja."

(Istraga se nastavlja!)

IZJAVU UZEO: IZJAVU DAO:

Josip Marčinko Azim Mandžuka

Izjava Azima Mandžuke (u Konjicu su ga zvali Azem) od 11.11.1992. godine u kojoj navodi da je uhapšen pošto ga je prokazao Ajanović Refik (koji je promijenio vjeru, ime i prezime) iz sela Repovci kod Konjica. Azim Mandžuka se nije živ vratio iz zatvora HVO-a i nije poznato šta se s njim desilo.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

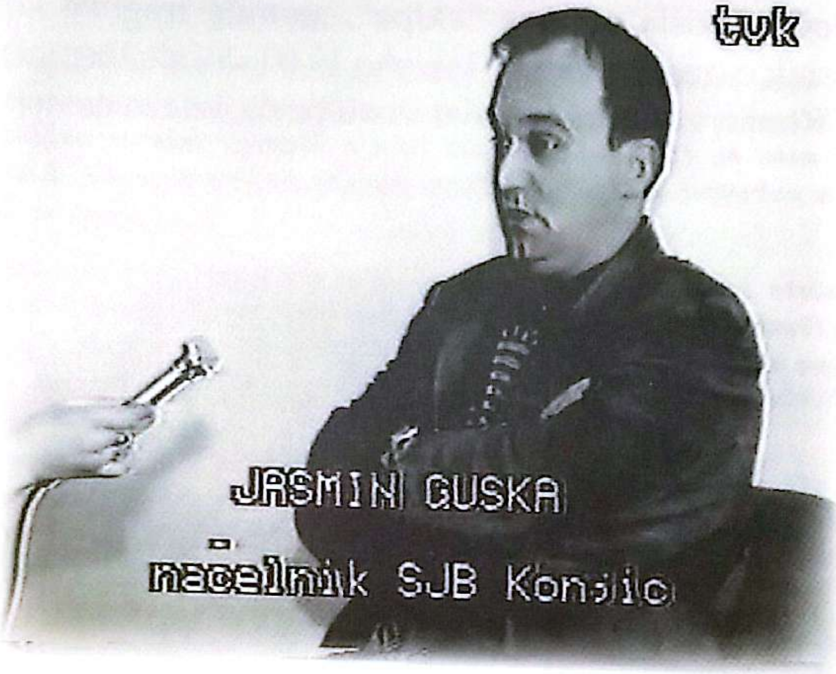
Vrlo indikativno je to što je napad prvi prijavio i to HVO-u, kontroverzni Reuf Ajanović, tako da je oko 17,00 sati 12. jula 1992. godine na mjesto zločina izišla njihova "ekipa", snimila tragove koji su ostali i sačinila Zapisnik o ovoj zasjedi.[197] Tek oko 19,00 sati službenici Stanice javne bezbjednosti Konjic, zaduženi za ovu vrstu posla, izlaze na lice mjesta i vrše uviđaj.

Dr. Rusmir Hadžihuseinović, predsjednik RP Konjic

Političko-bezbjednosna situacija u Konjicu, u to vrijeme je bila izuzetno složena. Na vrhu civilne vlasti djeluje Ratno predsjedništvo na čelu sa dr. Rusmirom Hadžihuseinovićem, Stanica javne bezbjednosti na čelu sa Jasminom Guskom, Štab TO, čiji je komandant bio Esad Ramić, ali je ključna ličnost bošnjačke nacionalnosti bio Zejnil Delalić, "koordinator" Armije R BiH.

[197] Reuf Ajanović je brat u zasjedi ubijenog Šefika. Njega je HVO izvukao sa područja općine Konjic, nakon što je izvršio ubistvo komandanta Repovačkog odreda, Alije Avdibegovića, i pokušao ubiti njegovog sina Muju, 23. jula 1992. godine. Poslije toga on je vojno angažovan u zloglasnoj Kažnjeničkoj bojnoj HVO-a sa Širokog Brijega kojom je komandovao ratni zločinac Mladen Naletilić Tuta. Reuf se i prekrstio i uzeo ime Stipe Barbarić. Za ovaj zločin on je 2004. godine na Kantonalnom sudu u Mostaru osuđen na 11,5 godina zatvora. Poslije uspješne akcije ARBiH, HVO-a i HOS-a, kada je zauzeta Bradina, odred "Kraljušćica" iz sastava TO Konjic, sa prostora MZ Bulatovići, preuzima kontrolni punkt na Bradini. Od tada se javlja nezadovoljna struja u odredu koju predvodi Šefik Ajanović, Džemal Ferhatbegović i Salem Memić, koja je nezadovoljna radom komandanta Odreda Alije Avdibegovića i njegovog vozača Azima Mandžuke.

Jasmin Guska, načelnik SJB Konjic (Arhiva RTV Konjic)

Esad Ramić, komandant Štaba AR BiH Konjic (Arhiva RTV Konjic)

Tada je u Konjicu aktivirana i paralelna vojna i politička struktura hrvatskog naroda HVO sa brigadom "Herceg Stjepan". Na prostoru općine Konjic u to vrijeme vršljaju obavještajne službe, kao što je srpski KOS, te hrvatski SIS i VOS, kao i druge strane obavještajne službe, zatim snage HV-a i HOS-a. Prema dnevniku Zejnila Delalića, a i prema drugim saznanjima u vrijeme neposredno poslije zauzimanja Bradine i Donjeg Sela kod Konjica, HVO nema namjeru izvoditi aktivna borbena dejstva na području privremeno zauzetih dijelova općine Konjic, nego se okreću pljački javne imovine i instaliranju njihove "HZ-HB", unutar granica koje su zamislili. Zbog toga je Delalić preko Radio Konjica objavio stav kako će zbog opstrukcije oslobodilačke borbe protiv HVO, kao organizacije, ali i protiv njegovih funkcionera, podnijeti krivične prijave.

Slike razrušenog Konjica (april, maj 1992. godine) kao posljedica granatiranja sa srpskih položaja oko grada. (Arhiva RTV Konjic)

U to vrijeme može se smjestiti i početak otvorene kolaboracije HVO-a sa neočetničkim pokretom Radovana Karadžića na Kobiljači, Kiseljaku i Kreševu. Operativna saznanja CJB Mostar i Konjic govore da je HVO i HOS tajno prebacio veliki broj Srba iz zatvora u Čelebićima, kao i veći dio ostalog civilnog stanovništva srpske nacionalnosti općine, prebacio na Kobiljaču. Registrovano je i prisustvo manjeg dijela četničkih snaga u rejonu Ivan-sedla, koji su tu egzistirali zbog jatačke podrške srpskog civilnog stanovništva.

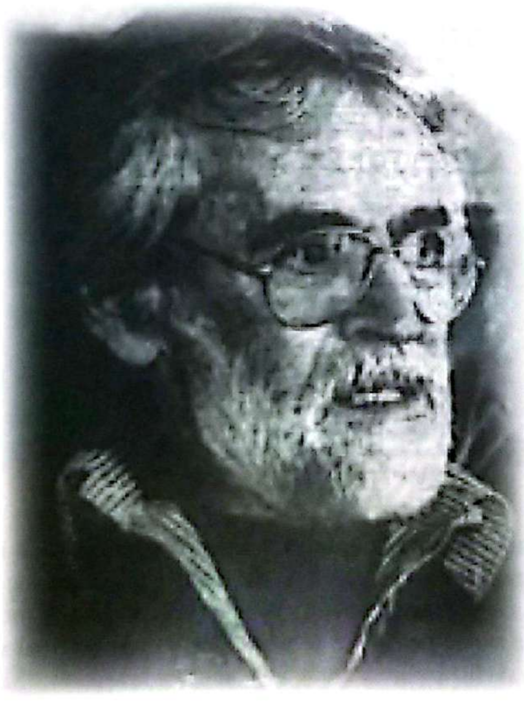
Radovan Karadžić

Neposredno pred organizovanje zasjede na putu Bradina-Repovci, na vrhuncu je bio i sukob između Zejnila Delalića, stvarnog komandanta svih snaga AR BiH i načelnika SJB Konjic, Jasmina Guske. Dan prije postavljanja zasjede, Vojna policija AR BiH je na punktu kojeg je u selu Džepi, po nalogu Zejnila Delalića zaustavila i pretresla nekoliko vozila SJB Konjic, s obrazloženjem da se sumnja da prevoze opljačkanu robu iz Glavatičeva. Pored toga, on je naredio da se putem Radio Konjica isti dan objavi informacija kako pripadnici SJB Konjic ne učestvuju u aktivnim borbenim dejstvima u rejonu Boraka i Glavatičeva.[198]

Političko-bezbjednosnu situaciju u Konjicu u to vrijeme jako je komplikovalo i djelovanje manjih naoružanih grupa koje su djelovale u okviru već pomenutih vojnih formacija, ili su djelovale pod njihovom zaštitom. Neke jedinice su bile i nezavisne ili djelimično zavisne. Tako je u to vrijeme u Konjicu djelovala i jedinica pod nazivom "Didi", pod komandom Seje Rekića, namijenjena za izvođenje specijalnih operacija i u čiji sastav su ulazili pripadnici policije iz Mostara, Tarčina, Pazarića i drugih stanica,

[198] Poslije bjekstva Zejnila Delalića u inostranstvo od strane SJB Konjic je izuzeta dokumentacija iz njegovog štaba. Iz ove dokumentacije, kao i iz drugih izvora, može se doći do zaključka da se on istinski i otvoreno suprotstavio instaliranju "HZ-HB" u Konjicu, dok se jedan dio najodgovornijih ljudi bošnjačke nacionalnosti u ovom gradu otvoreno stavio na stranu ove paradržavne tvorevine. Svoju lojalnost "Herceg-Bosni" oni su pokazivali nošenjem na rukavu njihovih simbola, a vrhunac ove izdajničke aktivnosti je bio čin prihvatanja "ustroja HZ-HB" na prostoru općine Konjic koju je potpisao predsjednik Ratnog predsjedništva, dr. Rusmir Hadžihuseinović.

a ovoj grupi se priključio i manji broj pripadnika HV i HOS-a u akcijama deblokade Sarajeva. Rekić je u januaru 1993. godine uhapšen pod optužbom da je saradnik KOS-a. Na ovom prostoru djeluje i DIO "Akrepi", pod komandom Midhata Pirkića zv. Mitke, te samoprozvana grupa "Lešinari" pod komandom Gorana Blaževića zv. Garo iz Konjica, povratnika iz rata u Hrvatskoj. Ova grupa je bila sastavljena pretežno od pripadnika hrvatskog naroda iz Klisa, dok se dio Bošnjaka iz ovog kraja dobrovoljno priključio odredu "Akrepi". U okviru SJB Konjic djelovao je interventni vod pod direktnom kontrolom Jasmina Guske, a jedinicom je neposredno rukovodio Halil Tucaković, kao i manevarski vod kojim rukovodi Miralem Mušinović zv. Rale. Registrovano je i prisustvo dijela jedne jedinice HOS-a iz Kreševa, kojom je komandovao Vladimir Buzuk zv. Buza, bivši policajac SJB Konjic. Na području općine Konjic pojavljivao se rani zločinac Mladen Naletilić Tuta, čija jedinica je izvela napad na kontrolni punkt AR BiH, na most Aleksin Han kod Jablanice, kad su ubijena dva policajca.

Ratni zločinac Mladen Naletilić Tuta

Sve ovo, kao i samostalne istrage porodica nastradalih je jako komplikovalo i otežavalo stručnu i efikasnu istragu ubistva devet pripadnika Repovačkog odreda Armije RBiH, a organizatorima i izvršiocima ovog

zločina stvorila prostor za otežavanje i skretanje istrage u krivom smjeru.[199] U relevantnoj dokumentaciji koja je nastala u vojno-bezbjednosnim i policijskim službama, vidljivo je da je postojala sumnja da se radi o diverzantsko-terorističkoj akciji ostataka "četničkih" snaga u rejonu Bradine ili ubačenoj grupi. Postojala je sumnja da se radi o smišljenom ubistvu koje je izveo Zejnil Delalić ili rahmetli Alija Avdibegović, ondašnji komandant Repovačkog odreda ili Jasmin Guska, načelnik SJB Konjic, ili neki drugi lokalni funkcioner vlasti, budući da je dr. Rusmir Hadžihuseinović, predsjednik Ratnog predsjednišva Općine Konjic, prihvatio "ustroj HZ-HB na području općine Konjic."[200] Malo ko je sumnjao da bi iza ovog zločina mogao da stoji HVO. Ipak, kad se uzmu u obzir sve okolnosti, načini borbe svih vojnih formacija koje su djelovale na području općine Konjic, ali i šire, naročito u Hercegovini u kojoj se nalazi i ova općina, istražitelji CSB Mostar i Uprave vojne bezbjednosti ŠVK OS R BiH došli su do zaključka da iza ovog zločina stoji HVO, a da je samu zasjedu postavila i ubistvo izvršila grupa pod nazivom "Lešinari", koja je bila pod direktnom kontrolom HVO, kojom je komandovao Goran Blažević zv. Garo iz Konjica.[201] Analizirajući sve moguće verzije ko bi mogao izvršiti ubistvo, kao i motive, mogućnosti, tehničku opremljenost i osposobljenost, istražitelji konstatuju sljedeće: "Na osnovu obavljenih informativnih razgovora, operativnih saznanja i operativnih provjera, došlo se do saznanja da su izvršioci ubistva devet lica na putu Bradina-Repovci dana 12.07.1992. godine pripadnici grupe "Lešinari"... Jezgro ove grupe su sačinjavali domaći mještani uglavnom sa područja Klisa, a koji su prije dolaska na ove terene učestvovali u ratu u Hrvatskoj. Grupom je rukovodio Blažević Goran zv. "Garo", a brojala je oko tridesetak lica. Okosnicu grupe činili su: Majić Mato, Matić Dragan, Matić Mario, Matić Mato, Jurić Pero, Majić Dragan, Majić Rajko, Krešo Tomislav,

[199] Poslije ubistva devet pripadnika Repovačkog odreda TO pokrenuto je više istraga koje nisu dale očekivane rezultate. Iz govora prilikom sahrane nastradalih vidi se da je postojalo uvjerenje da su zasjedu postavili i ubistvo izvršili četnički diverzanti. Radi rasvjetljavanja ovog zločina 1994. godine je formiran i stručni tim koji su činili pripadnici CSB Mostar i Uprave vojne bezbjednosti ŠVK OS R BiH, koji su uradili detaljnu istragu i analizu cijelog slučaja. Njihov rad se završio informacijom koja je pod oznakom "SLUŽBENA TAJNA – STROGO POVJERLJIVO", od 9. augusta 1994. godine pod naslovom "ANALIZA SLUČAJA REPOVCI". Ovaj tim, u sastavu: Šemsudin Pajević, Nedžad Avdić i Dževad Bašić je na 19 stranica teksta iznio sve spoznaje do kojih je došao. Dokument se nalazi u posjedu autora.

[200] Više o političko-bezbjednosnoj situaciji i unutrašnjim sukobima na području Općine Konjic vidjeti u dokumentu Analiza slučaja "Repovci" od 9.8.1994. godine, koju je uradila Uprava vojne bezbjednosti ŠVK OS BiH i Sektor policije CSB Mostar.

[201] Isto. Nema nikakve sumnje u to da je upravo HVO izveo ovakav napad na zapovjednika HOS-a Blaža Kraljević u Kruševu kod Ljubuškog, kao i napad na policijski punkt na mostu Aleksin Han. Osim toga Goran Blažević zv. Garo se sumnjiči i za druge zločine ubistava civila srpske nacionalnosti u općini Konjic, npr. u selu Blace, itd. Njegova grupa "Lešinari" bila je sastavljena od mladića hrvatske nacionalnosti sa područja MZ Buturović Polje, a većina se ranije borila u redovima Hrvatske vojske (ZNG).

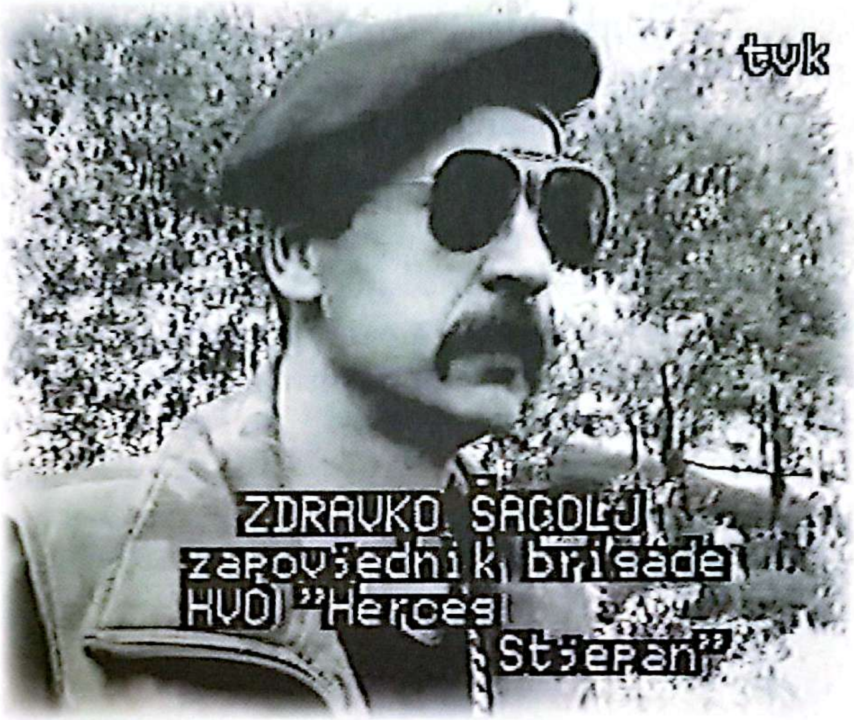
Ivanković Antonije, Ćoja Zvonko, Žilić Drago, Talijanac Branko, Jurić Ivan, Šimunović Željko, Ćoja Mirko, Majić Marinko, Andrić Ivan, lica po nadimku "Roker", "Amidža", Hrvat iz Novog Pazara. Grupu je logistički podržavao Pinjušić Ivan zv. "Pinjo", pripadnik HVO koji je vozio "kombi" vozilo sa tablicama HVO...

Ova grupa nije učestvovala niti u jednoj borbenoj akciji protiv četnika, zvanično su se izjašnjavali da su pripadnici HOS-a, a ustvari održavali su jako dobre veze sa čelnicima HVO na ovim područjima."[202] U navedenom dokumentu se opisuju i svi detalji koji povezuju "Lešinare" i HVO sa ovim zločinom, kao i izvori saznanja.

Svečana zakletva 1. i 3. Satnije druge bojne brigade HVO "Herceg Stjepan" u Konjicu (juli 1992. godine)
(Izvor: Arhiva RTV Konjic)

[202] Analiza slučaja "Repovci", str. 14. i 15.

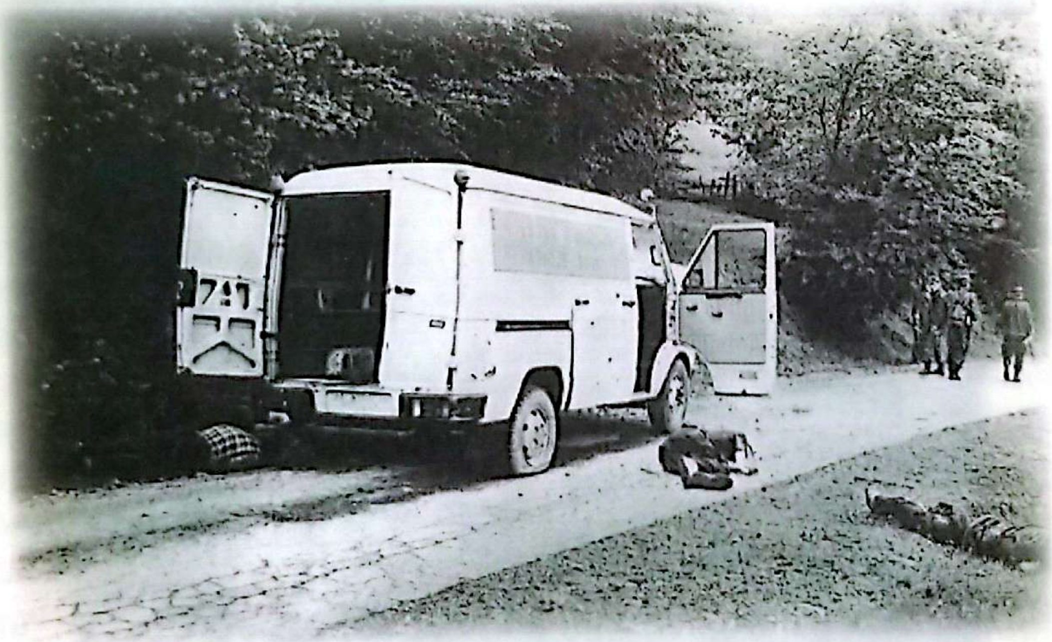
Zdravko Šagolj, zapovjednik brigade HVO "Herceg Stjepan" (Izvor: Arhiva RTV Konjic)

Analizirajući motive koje je imao HVO za ovu oružanu akciju, istražitelji konstatuju sljedeće: "Indikativno je također i nastojanje čelnika HVO, odnosno Šagolj Zdravka zv. "Piske", koji je u to doba bio komandant brigade HVO "Herceg Stjepan" sa sjedištem u Kostajnici, da uz pomoć pripremljene priče o navodnom učešću tadašnje komande TO i uglednih pojedinaca iz sela Repovci u organizaciji ubistva na Bradini, kao i za tu priliku namontiranih dokaza u vidu snimaka razgovora Delalić Zejnila, pokušaju izvršiti uticaj na pojedince, odnosno članove porodica poginulih vojnih policajaca, kako bi isti izvršili ubistvo, prije svih Delalić Zejnila, koji je u to doba predstavljao istinsku prepreku instaliranja HZ HB na ovim područjima... (izjava Mangić Nermina od 31. jula 1994. godine)."[203] U prilog ovoj tvrdnji idu i neki tehnički detalji. Tvrdnja da su četnički diverzanti izveli ovu akciju otpada i zbog toga što je pronađen kontejner i dva projektila ručnog raketnog bacača "zolja" ispaljene u vozilo u kojem se nalazilo devet stradalih lica. Na njima je pronađen broj upisan elektronskom olovkom 01-104 i 01-107. Oba projektila su izdata u LOB Čelebići kod Konjica, u to

[203] Isto, str. 18.

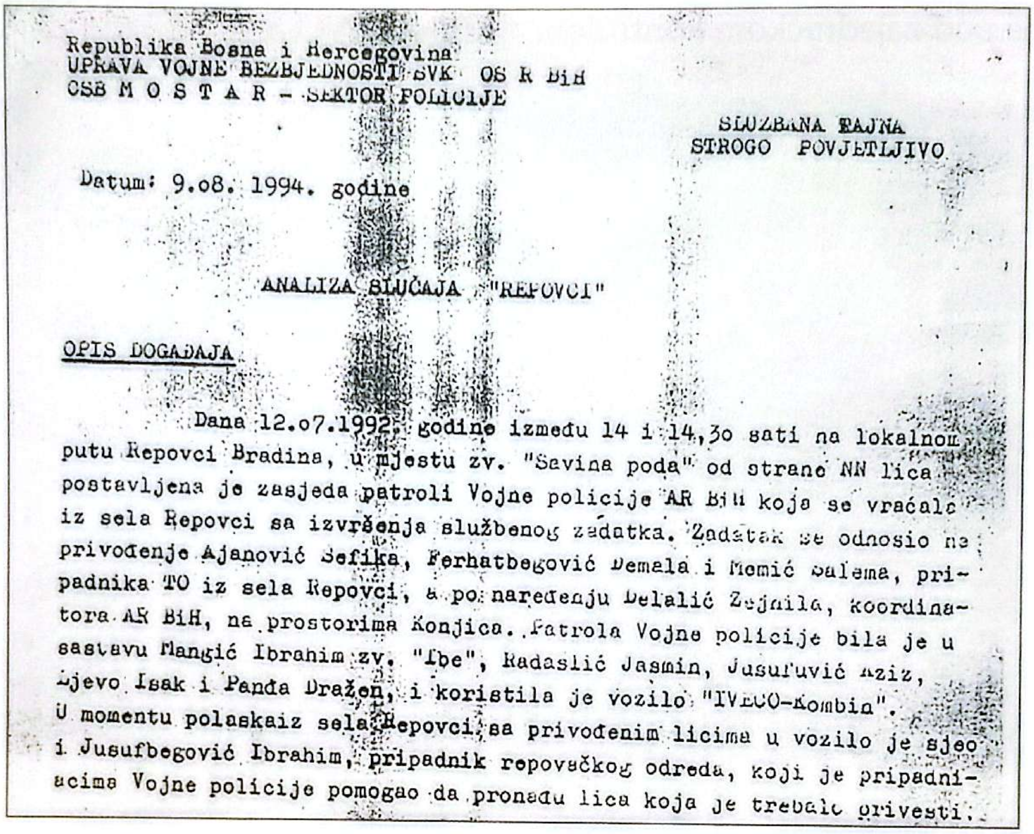
vrijeme pod zajedničkom kontrolom ARBiH i HVO-a.[204]

Fotografije sa uviđaja nakon zločina u Repovcima.

[204] Na mjestu zasjede, petnaestak metara od uništenog vozila u pravcu Bradine, pronađeni su tragovi krvi krvne gtupe AB, a tu krvnu grupu nije imao niko od poginulih iz vozila. Naime, jedan od vojnih policajaca je ipak uspio uzvratiti vatru i raniti jednog napadača! Prema izjavi Merime Šabić, koja se družila sa pripadnicima grupe "Lešinari" u stanu koji se nalazi u soliteru na ulazu u Konjic, u ulici 10. Hercegovačke brigade, 15. jula 1992. godine je od Gorana Blaževića "Gare" saznala da se pripadnik jedinice Ivan Andrić nalazi u konjičkoj bolnici i da je ranjen. Ovu informaciju je dobila indirektno, jer se Blažević tom prilikom obratio drugim članovima grupe, koji su pili i neoprezno komentirali tajanstvenu akciju, govoreći kako su dobro odradili posao i kako "su svi mrtvi".

Republika Bosna i Hercegovina
UPRAVA VOJNE BEZBJEDNOSTI SVK OS R BiH
CSB M O S T A R – SEKTOR POLICIJE

SLUŽBANA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Datum: 9.08. 1994. godine

ANALIZA SLUČAJA "REPOVCI"

OPIS DOGAĐAJA

Dana 12.07.1992. godine između 14 i 14,30 sati na lokalnom putu Repovci Bradina, u mjestu zv. "Savina poda" od strane NN lica postavljena je zasjeda patroli Vojne policije AR BiH koja se vraćala iz sela Repovci sa izvršenja službenog zadatka. Zadatak se odnosio na privođenje Ajanović Sefika, Ferhatbegović Demala i Memić Salema, pripadnika TO iz sela Repovci, a po naređenju Delalić Zejnila, koordinatora AR BiH, na prostorima Konjica. Patrola Vojne policije bila je u sastavu Mangić Ibrahim zv. "Ibe", Radaslić Jasmin, Jusufović Aziz, Ljevo Isak i Panđa Dražen, i koristila je vozilo "IVECO-Kombia". U momentu polaskaiz sela Repovci sa privođenim licima u vozilo je sjeo i Jusufbegović Ibrahim, pripadnik repovačkog odreda, koji je pripadnicima Vojne policije pomogao da pronađu lica koja je trebalo privesti.

Prva stranica obimne analize ubistva u Repovcima.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Svečana misa u prepunoj crkvi svetog Ivana krstitelja u Konjicu, prvi put nakon 27 mjeseci rata – 24. juna 1994. godine. (Izvor: Arhiva RTV Konjic)

STOLAC

Općina Stolac sa gradskim središtem Stolac, prostire se na površini od 541 km^2, graniči sa općinama Mostar i Nevesinje sa sjevera, Ljubinjem i Bilećom sa istoka, Čapljinom sa zapada i Neumom sa juga. Prema popisu stanovništva 1991. godine u općini Stolac je živio 18.681 stanovnik. Od toga se kao Muslimani (Bošnjaci) izjasnilo 8.101 ili 43,3 %, kao Hrvati se izjasnilo 6.188 ili 33,1 %, 3.917 ili 21 % se izjasnilo kao Srbi i 475 stanovnika se izjasnilo kao Jugosloveni ili pripadnici neke od nacionalnih manjina. Područje općine Stolac sa okolinom je prostor na kojem je čovjek od kad je "homo sapiens" uopće, na prostoru Bosne i Hercegovine ostavio najviše tragova kroz sve epohe ljudskog bitisanja, od paleolita sve do danas. Možda je bolje ili ispravnije reći da je historija Stoca sa njegovim spomenicima materijalne kulture, kontinuirano ljudsko trajanje. Postoje dokazi o životu čovjeka na ovom prostoru u zadnjih 16.000 godina, kada je čovjek bio nepismen i poruke do nas poslao samo pomoću pećinskih slika u paleolitskom staništu pećine Badanj.

Stolac

Također, na ovom prostoru možemo jasno vidjeti više puta u prošlosti ponovljenu dramu promjene gospodara prostora, od života najstarijih stanovnika Balkana ilirskog plemena Daorsa u kiklopskim

zidinama Daorsona, kakvim je bila opasana i Mikena i drugi gradovi takozvane mikenske kulture u Grčkoj, jasne tragove grčko-rimske civilizacije u municipiju koji se zvao Dilintum, slavensku kolonizaciju i veličanstvene nekropole stećaka Radimlja sa pisanim porukama naših predaka iz perioda srednjovjekovne bosanske banovine i Kraljevine Bosne, ali i običaje i duhovni milje Crkve bosanske, zatim cijeli niz spomenika orijentalno islamske, pa i pravoslavne provenijencije, itd.

Za historiju i kulturu bošnjačkog naroda Stolac i njegovu okolinu su najvrijedniji muzej na otvorenom koji se može zamisliti. Ako se ima na umu da se u neposrednoj blizini ovog prostora nalazi i arhitektonski dragulj Počitelj, predstava o tome koliki je ukupni značaj ovog prostora za historiju, kulturu i uopće identitet bošnjačkog naroda, pa i državni razvitak Bosne i Hercegovine, slika je mnogo jasnija. Zbog velikog broja spomenika kulture u općini Stolac i stolačkom starom gradu, osamdesetih godina dvadesetog stoljeća vodile su se ozbiljne aktivnosti da se Stolac stavi na UNESCO-ovu listu svjetske kulturne baštine pod njegovom zaštitom. Nažalost, ova birokratska procedura nikad formalno nije pokrenuta. Upravo zbog tog što baštini ovako bogatu bošnjačku kulturu, Stolac je u velikodržavnom projektu stvaranja Velike Hrvatske, koju je osmislio dr. Franjo Tuđman i Gojko Šušak, bio posebno tretiran, a sistematsko uništavanje spomenika kulture dostiglo je stepen destrukcije kakav nije zabilježen u historiji Evrope poslije Drugog svjetskog rata. Upravo ovdje možemo vidjeti koliko je bilo okrutno i uporno nastojanje srpskog i hrvatskog neofašizma da se ubije kulturno i historijsko biće Bosne, odnosno jedan dragocjen dokaz da je u Bosni stoljećima postojala kohabitacija različitih kultura kakvu danas treba savremeno otvoreno evropsko društvo. Pošto je područje općine Stolac smješteno u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine i graniči s općinom Neum, koja izlazi na Jadransko more, ono je prvo prirodno zaleđe bosanskohercegovačke morske obale. Ekstremno nacionalistički hrvatski politički krugovi su neposredno po potpisivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine, isticali da je najveće postignuće hrvatskog ratovanja u Bosni i Hercegovini to "što su muslimane otjerali od Jadranske obale 60 kilometara". Na više mjesta oni općenito za neke dijelove Bosne i Hercegovine koji se ni po čemu ne mogu svrstati u hrvatski prostor kakav je i Stolac, koriste termin "hrvatski životni prostor", što je identična terminologija njemačkog nacizma iz perioda Hitlerovog ludila tridesetih godina dvadesetog stoljeća!

Gojko Šušak i dr. Franjo Tuđman[205]

Stolac je u periodu SFRJ izrastao u respektabilan privredni centar u čijoj privredi je radilo oko 5.500 radnika. Nosilac privrednog razvoja bila je Tvornica građevinskih armatura "TGA" koja je zapošljavala do 750 radnika, zatim tekstilna industrija "INKOS" u kojoj je radilo 1.500 radnika, UNIS-ova fabrika valjčanih kuglica, Fabrika metalnog namještaja "Metalac", drvna industrija, fabrika kartonske ambalaže, HEPOK-ova Vinarija, kao i cijeli niz privatnih preduzeća. Prema nekim podacima u općini Stolac je u prosjeku 1990. godine po jednoj porodici bilo 1,7 uposlenih. Ako se ima na umu da je proizvodnja južnog voća i povrća bila izuzetno razvijena i da je za ovu proizvodnju tržište bilo osigurano i da je stolačka privreda radila za poznate kupce, može se doći do zaključka da su i ovi resursi bili magnet da se pronađu razlozi kako bi se svojatao ovaj prostor.

Sa ove vremenske distance sa sigurnošću se može reći da je uvod u sve stolačke probleme koji će uslijediti 1992. i 1993. godine napravljen na prvim višestranačkim izborima. Iako su Bošnjaci predstavljali relativnu većinu od 43,3 % od ukupnog broja stanovnika, nagli prevrat na političkoj sceni Bosne i Hercegovine nisu prihvatali stolački Bošnjaci. Zbog komoditeta na dan izbora, jer na taj dan njih oko 1.500 nije ni izišlo na izbore, zbog političke nezrelosti i "rasipanja" glasova, jer je oko 1.200 Bošnjaka svoje povjerenje poklonilo građanskoj opciji, odnosno SDP-u, tijesna, ali ipak

[205] http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/111372-tema-o-kojoj-se-suti-godinama-tudmana-i-suska-su-otrovali-samo-tko.html.

pobjeda na izborima je neočekivano pripala HDZ-u. Implementacijom izbornih rezultata dvije najvažnije poluge vlasti na općinskom nivou, a to su predsjednik Skupštine općine i načelnik Stanice javne bezbjednosti pripali su HDZ-u, dok je SDA-u pripalo mjesto predsjednika Izvršnog odbora. Na pomenuta dva mjesta HDZ je postavio svoje provjerene i desno orjentisane osobe - na mjestu predsjednika Skupštine općine zasjeo je Željko Raguž, a na mjesto načelnika SJB Pero Raguž. Preko ove dvije pozicije i ova dva čovjeka HDZ je na miru i bez potrebe da izvodi protivzakoniti puč, kao što je to radio u drugim općinama po BiH, instalirao paradržavnu tvorevinu "HZ-HB" čim je donijeta Odluka o njenom osnivanju. Predsjednik Izvršnog odbora SO-e, Alija Rizvanbegović, je bio potpuno nemoćan da zaustavi samovolju i samovlašće Željka i Pere Raguža, ali i anarhiju koja je uslijedila.

Prava drama za narod stolačke općine koja se može povezati sa zadnjim ratom za teritoriju Bosne i Hercegovine počela je još i prije rata. Krećući u sprovođenje plana "RAM" Generalštab JNA je polovinom 1991. godine planirao zauzimanje Dubrovnika. Ovom operacijom bilo je planirano potpuno vojno okruženje preko teritorije Bosne i Hercegovine, tako da je u sklopu ove operacije izvršen pokret aktivnog rezervnog sastava Podgoričkog korpusa u pravcu Trebinje – Bileća – Stolac - Mostar. Cilj ovog pokreta bilo je potpuno odsijecanje Dubrovnika sa sjeverne i sjeverozapadne strane od kopna. Kolone rezervista Podgoričkog korpusa sa borbenom tehnikom su 19. septembra 1991. godine prošle kroz Stolac. Ova kolona je više ličila na nekontrolisanu rulju pijanih bandita nego na organizovanu vojsku. Nasumična pucnjava, provokacije sa uvredama na vjerskoj i nacionalnoj osnovi i pljačke prodavnica mješovite robe su obilježile ovaj pokret. Međutim, nisu zabilježena veća razaranja, ali se dalo naslutiti da se Stocu priprema neizvjesna i dramatična budućnost.

Kada je 18. novembra 1991. godine proglašena Herceg-Bosna, općina Stolac je uključena u njen sastav, uprkos činjenici da su bosanski Hrvati u toj općini bili manjina. Kao i u drugim općinama koje su, uz rušenje ustavnog poretka Republike Bosne i Hercegovine, uključene u ovu paradržavnu satelitsku tvorevinu, tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti "HZ-HB" i bošnjačkog stanovništva, pri čemu je stolački HVO naročito intenzivirao diskriminaciju, ograničavao slobodu kretanja, ali i započeo praksu etničkog čišćenja nehrvatskog stanovništva na ovom prostoru. Kad su srpske vojne i paravojne snage i veliki dio srpskog stanovništva napustili grad Stolac sredinom 1992. godine, realizirajući dogovor Tuđman-Milošević o podjeli i komadanju Republike Bosne i

Hercegovine, također po tom dogovoru, kojeg su provodili Boban i Karadžić, organi vlasti Herceg-Bosne (HVO-a) preuzeli su kontrolu nad gradom i većim dijelom teritorije općine Stolac, isključujući istočni dio oko sela Berkovići, naseljen većinski srpskim stanovništvom.[206] Usprkos nastojanjima HVO-a da kroatizira ustanove i stanovništvo općine Stolac, Bošnjaci koji su radili u Općini Stolac, kao i bošnjački članovi Općinskog kriznog štaba su u decembru 1992. godine odbili priznati pripajanje ove općine u sastav "HZ-HB" i uključenje u njen pravni poredak. Razvoj situacije je nametnuo potrebu za samoorganizovanjem u cilju efikasnije odbrane pa su neposredno poslije ulaska HVO-a u Stolac počele pripreme za formiranje i ustroj Armije RBiH. Ove pripreme su završene 21. augusta 1992. godine kad je formirana brigada "Bregava" koja je ušla u sastav IV Korpusa ARBiH. Od tog dana u Stocu djeluju dvije vojne strukture koje su bile samo formalno saveznici – Armija RBiH sa brigadom "Bregava", na jednoj i HVO sa bojnom "Knez Domagoj" sa brojnim jedinicama HVO-a iz susjednih općina i nekoliko brigada Hrvatske vojske na drugoj strani.[207]

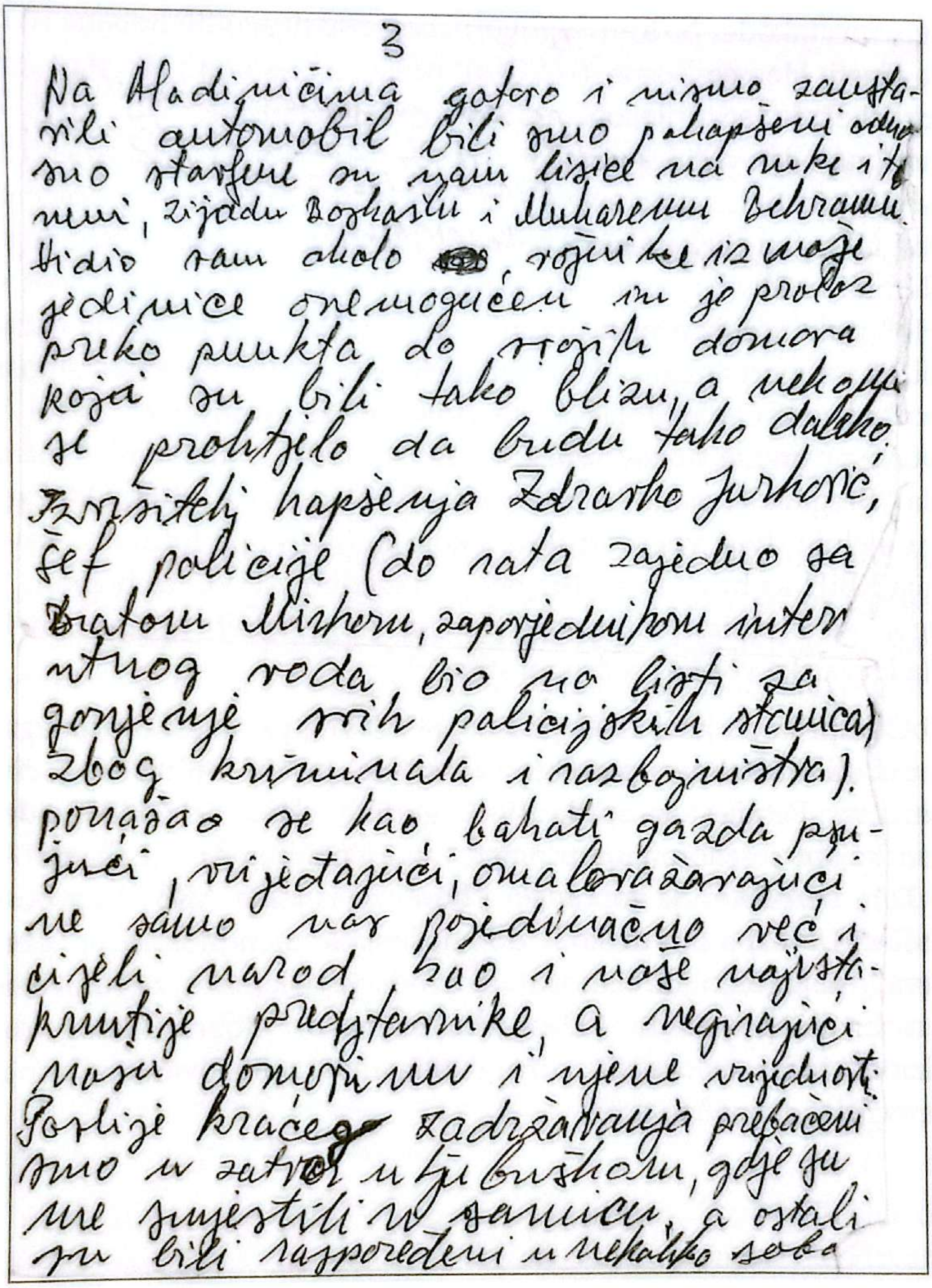
Od aprila do juna 1993. godine, HVO vrši psihološko-propagandnu pripremu za brutalnu upotrebu vojne sile protiv bošnjačkog civilnog stanovništva. Petnaestog aprila 1993. godine vlasti "HZ-HB" izdale su naredbu kojom se zabranjuje prometovanje vozilima sa oznakama Armije RBiH. Tom naredbom je zabranjen i boravak vojnika ARBiH na području ove općine. U vezi s tim došlo je do hapšenja komandnog sastava brigade "Bregava", najuglednijih članova rukovodstva Islamske zajednice Stolac, članova Izvršnog odbora SDA, Muslimanskog dobrotvornog društva "Merhamet" iz Stoca, kao i niza drugih bogatijih i obrazovanijih Bošnjaka sa prostora cijele općine Stolac.[208]

---

[206] Prilikom ulaska HV i HVO-a u Stolac ubijeni su Ismail Memedi i Milica Vuković, osobe albanske i srpske nacionalnosti. Već tada se dalo naslutiti da će stolački HVO početi kampanju etničkog čišćenja.

[207] Kao i u drugim općinama u to vrijeme i u Stocu je Ministarstvo obrane Republike Hrvatske na sebe preuzelo opremanje HVO-a. Tako su dopremljeni streljačko naoružanje, artiljerija i oklopno-mehanizovana borbena sredstva uključujući i tenkove. Tada su brigadu "Bregava" činili Bošnjaci 100 %, dok je i HVO brigada bila popunjena sa oko 70 % Bošnjaka i oko 30 % Hrvata. (Izvor: Mehmed Dizdar, "Zločin u općini Stolac (1992.-1994.)", Sarajevo, 1996., str.17.

[208] Isto.

3

Na Aladinićima gotovo i nismo zaustavili automobil bili smo pohapšeni odmah smo stavljeni su nam lisice na ruke i to meni, Zijadu Bozkaslu i Muharemu Behramu. Vidio sam okolo vojnike iz moje jedinice onemogućen im je prolaz preko punkta do svojih domova koji su bili tako blizu, a nekome se prohtjelo da budu tako daleko. Izvršitelj hapšenja Zdravko Jurković, šef policije (do rata zajedno sa bratom Mirkom, zapovjednikom interventnog voda, bio na listi za gonjenje svih policijskih stanica) zbog kriminala i razbojništva). ponašao se kao bahati gazda psujući, vrijeđajući, omalovažavajući ne samo nas pojedinačno već i cijeli narod kao i naše najistaknutije predstavnike, a negirajući našu domovinu i njene vrijednosti. Poslije kraćeg zadržavanja prebačeni smo u zatvor u Ljubuškom, gdje su me smjestili u samicu, a ostali su bili raspoređeni u nekoliko soba

Dio izvještaja komandanta brigade ARBiH "Bregava", Bajre Pizovića, za period od 22. do 28.09.1992. godine u kojem izvještava o vjerolomnom hapšenju na punktu HVO-a na Aladinićima jer su tada trebali preuzeti dio zone odgovornosti. U izvještaju se spominju zapovjednik TG-2, gospodin Akrap, gospodin Petković i zapovjednik Prve hercegovačke brigade HVO-a, Nedeljko Obradović, kao osobe koje su znale i orkestrirale ovo hapšenje. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

KOMANDA BRIGADE

Broj: ol-73

Datum, 29.09.1992.

ZAPOVJEDNIŠTVU SEKTORA JUG

-Na ruke Gosp.Drage Poljaka-

Predmet: zahtjev za puštanje iz pritvora

Molimo Vas da prema ranije postignutim dogovorima pustite iz pritvora naše vojnike i to:

1. Muharem Behram,
2. Zijad Boškailo,
3. Kemal Balavac,
 . Nusret Balavac,
5. Senad Bilal,
6. Selvedin Ivanković,
7. Alija Djono,
8. Emir Eminović,
9. Dževad Razić i
lo. Kemal Topić

S poštovanjem !

ZAMJENIK KOMANDANTA
NAČELNIK ZA LOGISTIKU
Mirsad Mahmutćehajić

Zahtjev komande brigade Armije RBiH "Bregava" za puštanje na slobodu njenih pripadnika koje je HVO uhapsio. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Armija Republike Bosne i Hercegovine
KOMANDA BRIGADE "BREGAVA"
STOLAC

ZAPOVJEDNIŠTVO BRIGADE
Broj:ol-lo7
Datum, o6.lo.1992.

MINISTARSTVO POLICIJE-MOSTAR
-Na ruke gospodina Valentin Ćorić-

Predmet: bezbjedan prolazak na kontrolnim punktovima

Pripadnici brigade "Bregava" Stolac su ljudi sa terena općine Stolac. Vojnu doobuku izvodimo na prostoru Južnog logora u Mostaru gdje smo i smješteni. Povremeno vojnici idu u obilazak svojih obitelji na području Počitelja, Čapljine, Višića i Stoca.Vojnike šaljemo sa urednim iskaznicama i potvrdama za putovanje, bez naoružanja kako je to odlučeno na nivou Glavnog stožera HVO.

U dosadašnjem periodu od momenta formiranja naše jedinice, a to je 21.o8.1992.godine do danas, povremeno su se javljali problemi i to: nije se dozvoljavao prolaz pripadnicima naše jedinice do svojih domova na prostoru Dubrave i Stoca, a neki su i hapšeni.Ovi problemi su najizraženijiji iskazani na prolaznom punktu u Aladinićima. Na tom punktu je do 22.o9.1992.godine i 22.o9.1992. uhapšeno 11.naših pripadnika.Ni u jednom slučaju nije se hapšenje izvršilo na osnovu naloga za hapšenje,a da ne govorimo o ostalim propustima, maltretiranju, odvodjenju i pritvor i neobavještavanju familija o uhapšenim vojnicima.

Sa naše strane spremni smo realizovati u praksi sve odluke koje se tiču pojačavanja mjera sigurnosti i mira na ovim prostorima. Želimo punu koordinaciju i suradnju.

S poštovanjem !

Co:Vrhovna komanda oružanih snaga RBiH

Zapovjednik:
(Bajro Pizović)

Informacija komandanta brigade "Bregava" o problemima na punktovima HVO u periodu dok još nije bilo većih sukoba sa Armijom RBiH. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Oni su zatvoreni većinom u logor HVO-a "Grabovina", bivšoj kasarni JNA, Dretelju i druge logore u okolini Čapljine i Ljubuškog. Za provođenje ove operacije HVO je angažirao velike snage iz općina zapadne Hercegovine, ali i pripadnike regularne Hrvatske Vojske iz Splita, Metkovića i drugih gradova Republike Hrvatske. Cijela operacija se izvodila uz jaku primjenu metoda zastrašivanja, provokacija i uvreda na vjerskoj i nacionalnoj osnovi.[209] Bošnjaci koji su uhapšeni u prvom valu hapšenja prošli su u zloglasnim logorima manje-više isti tretman. A sjećajući se tog tretmana svoje patnje poslije prvog zatvorskog ispitivanja u bivšoj kasarni "Grabovina" kod Čapljine, jedan od njih je opisao ovako:

"Vidim i Dževada Razića, nekad mog učenika, već ranije hapšenog zbog glasnih protesta upućenih HVO vlastima i njihovom šovinističkom i pljačkaškom odnosu prema gradu i građanima Stoca... Poznadoh i neke ljude iz Čapljine, Mirsada Hajrovića, arhitektu, stolačkog zeta, pametnog i mudrog čovjeka, Husu Obradovića, stomatologa i člana rukovodstva SDA, doktora Esu Boškaila, važnog čovjeka u prvim akcijama HVO-a, ali člana rukovodstva SDA. Učini mi se jasnom šema HVO-a. Zatvoriti i odvojiti od naroda ljude kojima se vjeruje, koji mogu nešto organizovati, nešto uraditi... Najprije su ispitivali Pirića, a onda su uveli mene...

- Vadi sve iz džepova...!

Kad na kraju izvadih češalj, kicoš iznenađeno i s nasladom uzviknu:

- Vidi, Vlado, zeleni češalj. Balijski majku mu balijsku...!

- Ubićemo ti familiju balijo! Znamo za njih i ubićemo ti ženu i djecu. I baciti ih u more...

Slomljen batinama, gladan i prestrašen, ubačen sam u podrumsku prostoriju u kojoj sam najprije osjetio smrad ustajale mokraće i izmeta, a na nekoliko mjesta su bile lokve..."[210]

---

209 Prema izvještajima koje su sačinili pripadnici brigade "Bregava" zastrašivanja su pripadnici HV i HVO-a vršili tako što su okretali cijevi svojih oružja i oruđa u pravcu bošnjačkih naselja i položaja pripadnika Brigade, nepotrebnim pokretima tenkova, pucnjavom u zrak, pjevanjem i putem razglasa pjesama uvredljivog sadržaja, te okupljanjem većeg broja pripadnika HVO-a u pripitom stanju na kontrolnim punktovima na kojima su zadržavani i maltretirani pripadnici bošnjačkog naroda.

210 Mehmed Dizdar, navedeni rad, str. 5., 6. i 7. Prema izjavama većine logoraša koji su tad uhapšeni razlozi za mučenja i maltretiranja su izmišljani.Tako su uhapšeni optuživani da su planirali izvesti genocid nad Hrvatima, da su potpisivali tajne sporazume sa Srbima na štetu Hrvata, da su planirali okupirati prostor oko Čapljine, Neuma, Metkovića, itd., do bizarnih razloga premlaćivanja i bestijalnih iživljavanja. Autor ove knjige sjećanja mučenja i patnji u logorima HVO-a kao razloz za premlaćivanja pojedinih logoraša, na str.41. je napisao sljedeće: "Bajru Pizovića su isprebijali zato što je bio komandant, Zikriju Veledara zato što je ljekar i što je debeo. Nazifa što nije iz Čapljine, Osmana što nije znao klanjati, Envera što je znao klanjati, ovog što je ćelav, onog što nije ćelav..."

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

ARMIJA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

BRIGADA »BREGAVA« STOLAC

ARMIJA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

ZAPOVJEDNIŠTVO BRIGADE

ZAPOVJEDNIŠTVO HVO

POLICIJE-MOSTAR

Vaš znak:

Naš znak: ol-148

Datum, 26.lo.1992.

__Predmet:__ zamolnica za vraćanje naoružanja

Molimo Vas da vratite oduzete automatske puške koje je oduzela HVO policija dana 22.lo.1992.godine u 19.časova koje su oduzete od naših vojnika Tikveša Arif-tvornički broj puške BE 163289, Kosović Tahir ZG 4o95 i Abaza Hemo ZX 2873. Pomenuti vojnici su se vraćali sa položaja iz Rotimlje.

Takodjer je oduzet pištolj Tikveša Arifu marke Crvena zastava, kalibra 7,65 tvornički broj__________.

S poštovanjem !

REPUBLIKA BOSNE I HERCEGOVINA KOMANDA BRIGADE »BREGAVA« STOLAC

Zapovjednik :

Sapro Pizović

Zahtjev za povrat oduzetog naoružanja od 26. oktobra 1992. godine.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Izvještaj

Dana 21.01.1993 god. pri odlasku u Dubrave (Rivine) nisam imao nikakvih problema na punktovima HVO-a. Dolaskom kući (Rivine) bio sam upoznat sa problemima koji se dešavaju u blizini kuća. Tu su smještena dva (2) tenka HVO-a. Po cijeli dan i noć tenkovi se pale i vrše određene manevre. Lično mislim da se radi o zastrašivanju jer u tom mjestu živi većinsko muslimansko stanovništvo. Pitao sam da li neko vrši bilo kakve provokacije i odgovor je glavom ne.

Pri povratku od kuće u 17

Pri povratku od kuće u 17:30 h na punktu u mjestu Aladinići bio sam zaustavljen. Policajac Perutina (Raič) Krešo je u pripitom stanju pokušao da objašnjava kako je skoro nemoguće proći, ali kako me poznaje da će nastojati nešto riješiti. Međutim i pored svega toga zadržani smo oko 40 minuta, a glavni problem je bio što smo pripadnici Armije a situacija je ovakva kakva jest. „Ale znaš i sam šta se dešava, pa se nemoj ljutiti!" Bilo je prisutno oko 60 policajaca (svi pijani). U mjestu Domanovići nam se desio sličan slučaj ali je vrijeme zadržavanja bilo znatno kraće.

Razlog svih ovih zaustavljanja je po njihovim riječima naredba po kojoj nemože niko ući niti izići ni iz te zone bez naredbe dozvole brigade Knez Domagoj.

Još jedan od niza izvještaja koji pokazuju koliku je bahatost pokazivao HVO u ovo vrijeme, odnosno vrijeme dok je tražio povod za otpočinjanje ratnih operacija protiv dotadašnjeg odanog i iskrenog, saveznika Armije BiH.
Izvještaj je podnio Ale Đulić, komandant drugog bataljona brigade "Bregava".
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

KOMANDA BRIGADE

16. o. 1. 1993. god.

KOMANDI 4. KORPUSA

Ь: 01/111

PREDMET: Vandredni borbeni izvještaj

U toku noći 15.na 16. i u jutarnjim satima 16. primjećene su sledeće aktivnosti postrojba HVO:
-oko 18 oo Komadant prvog bataljona dobio je informaciju od koandira voda 3. čete da su cjevi svih oruda u sastavu postrojbi HVO. okrenute na Ratimlju prema pripadnicima brigade (MB 6o mm i 82.mm)
- oko o2-o4. uočen je pokret tenkova sa položaja huma prema komunikaciji Ratimlja Mostar što ranije nisu praktikovali.
Tenkovi su vraćeni na prvobitne položaje.
- Oko 9,oo 16.o.1. u rejon Ratimlje pristiglo je autobusom šeådeset „ specijalaca" iz postrojbi HVO. koji su raspoređeni u kućama Perića.
Ove aktivnosti pravdaju navodnom bojazni od napada četnika? zašto po našoj procjeni nema razloga.
Preduzete mjere od strane komande brigade:
Naredena je povišena borbena gotovost kompletnog sastava brigade koji se nalazi na Ratimlji.
Naredeno je komandantu 1. bataljona da do daljnjeg zadrži 1. četu koja je po planu danas trebala ići na odmaranje.
Takođe mu je naredeno da izvrši prikupljanje 2. pješadijske čwete koja je po planu trebala doći na smjenu 19.1.93.
- Pored raspoložive količine municije koja se nalazi na Rotimlji(kao drugi d/k) doturit će mo u toku dana još oko 54oo komada metaka=7,62 mm.
- U toku dana izvršit će mo dotur artikala hrane za sedam dana prema brojnom stanju spiska na Rotimlji.

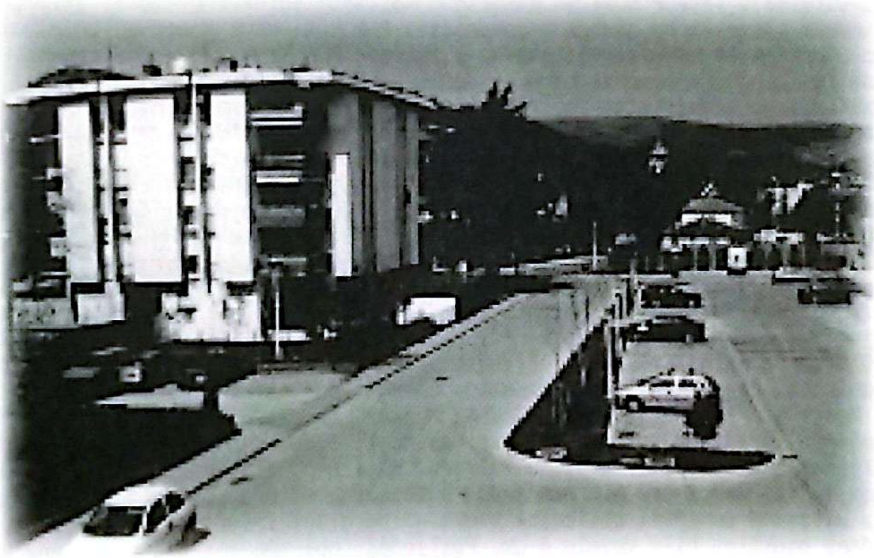
Molimo Vas da odobrite naše aktivnosti ili izdate drugo konkretno Naredje_-nje.
O svim daljnjim aktivnostima Komande jedinica brigade"Bregava",kao i pri-adnika ili postrojba HVO odmah će mo Vas izvjestiti.

K O M A N D A N T

/ Bajro Pizović /

Vanredni borbeni izvještaj komandanta brigade "Bregava"od 16. januara 1993. godine o provokacijama od strane HVO-a. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Desetog maja 1993. godine, HVO je Koštanu bolnicu u Stocu pretvorio u zgradu Vojne policije HVO-a, a bolesnike iz te bolnice koji su patili od bolesti kostiju, premjestio je u kasarnu u Grabovini, u općini Čapljina. HVO je potom zgradu Koštane bolnice koristio kao pritvor kada je na kraće vrijeme htio pritvoriti muškarce bošnjačke nacionalnosti. Od tog dana Bolnica za koštane bolesti je pretvorena u mučilište. Bez ikakvog pretjerivanja se može reći da su stolački Bošnjaci od tog dana stavljeni izvan svakog zakona. Od tada se dešavaju ubistava, neviđene pljačke i nezapamćene kampanje uništenja bošnjačkih kuća i spomenika kulture. Na teritoriji koju je stavio pod svoju kontrolu HV i HVO, uništene su sve pravoslavne i islamske bogomolje i svi spomenici kulture koji se na bilo koji način mogu dovesti u odnos i vezu s orijentalno-islamskom civilacijom.

Koštana bolnica u Stocu[211]

[211] http://www.justice-report.com/bh/sadr%C5%BEaj-%C4%8Dlanci/optu%C5%BEeni-nije-bio-u-ko%C5%A1tanoj-bolnici

ARMIJA R BiH - 4. KORPUS
BATALJON VOJNE POLICIJE
Odjelj. za službe vojne policije
JABLANICA
Broj 02-171/93
Datum 18.09.1993.

STOLAC

BAJRAMOVIĆ DJEMO, sin Ahmeta i majke Begane, rodj. ČUstović, rodjen 12.04.1953.godine u Bileći, stalno nastanjen u STocu, po zanimanju vozač, zaposlen u DP "Napredak" Stolac, oženjen, otac dvoje djece, služio vojsku, zatočenik logora Dretelj u Čapljini, nakon što pristupi u ovo Odjeljenje dana 18.09.1993.godine, dade sljedeću

I Z J A V U

Uhapšen sam dana 2.8.1993.godine u jutarnjim časovima u Ulici Uzinovići u Stocu. Zajedno samnom toga dana uhapšeno je još 110 gradjana Stoca i njegove okolone. Hapšenje su izvršili policajci HVO-a medju kojima sam poznavao Peru Matića iz Prenja, ranije zaposlen u Tvornici žice u STocu, a u to vrijeme šef Vojne policije HVO-a za Stolac, Pažin Zdravka iz Šćepan Krsta, te nekog Boškovića iz Crnića. Prilikom mog hapšenja stavljene su mi lisice na ruke te tako odvezen automobilom "Jugo 45" koje je takodje bilo otudjeno, a vlasnik mu je bio Avdan Marić iz Uzinovića - Stolac. Prilikom dolaska u zatvor koji se nalazio u Koštanoj bolnici u Stocu, svim uhapšenim uzet je novac i sve lične stvari i dokumenta. Pomenuti Pero Matić od uhapšenih uzimao je novac. Poslije 10 minuta mog boravka u zatvoru bio sam prozvan od strane Pere Matića, rodom iz Prenja koji mi je naredio da izvadim iz džepova sve što imam, a potom sam morao leći po hodnjiku te jezikom lizati čitavu površinu hodnjika. Hodnjik je inače bio popločan nekom vrstom pločica. Tako opružen po hodnjiku jedan od prisutnih policajaca Vidić Draženko, sin Vidana iz Stjepan Krsta udario mi je injekciju nepoznate sadržine u ledja blizu kičemnog stuba. Predajući dokumenta koja su mi se nalazila po džepovima tom prilikom ~~sa~~ sam morao predati i kesu u kojoj se nalazio duhan, približno jedna polovina kilograma. Tom prilikom mi je Pero Matić naredio da pomenutu količinu duhana moram pojesti, što sam i učinio za vrijeme jednog sata. Bilo je to užasno i neopodnošljivo. Poslije silnog mučenja bio sam prislonjen uza zid od strane Krešić Zdenka iz Borojevića, koji me je tako tukao i vikao "jesili balija", a ja sam morao pod prijetnjom sile potvrdno odgovarati. Na hodnjiku gdje sam mučen pored pomenutog Matića i Krešića nalazili su se još Vidić Draženko, Raguž Mile, zv. "Pikuša" iz Ljubljanice kod Stoca. Pored mene u tom momentu pomenuti policajci tukli su još: Šatara Osmana, Medar Kemala, Repak Emira, Sadžak Muniba, te Džafera Hajdarevića. Od pomenutih 110 uhapšenih gradjana muslimanske nacionalnosti istog dana 52 odvoze u logor Dretelj kod Čapljine, a nas 58 zadržavaju u zatvoru. Mali broj uhapšenih prošao je tu noć bez mučenja. Taj dan i noć bio sam sedam puta tučen na hodnjiku pomenutog zatvora. Tukli su uglavnom pomenuti policajci pretežno po glavi i ledjima, tako da su mi za četiri dana otekline bile debele 4 cm. Posljednji put mog mučenja stavljena mi je struja pomoću dvije žice u uši, poslije čega mi je potekla krv iz ušiju. To isto su mi naredjivali da držim i u rukama. Ovaj vid mučenja ponovili su i kod Osmana Tatari iz Uzinovića. Prilikom ~~d~~ mog dolaska u zatvor, koji se nalazi u Koštanoj bolnici, zatekao sam mrtve: Djulić kVejsila iz PJeševca, starog 55 godina i Djulić Salema iz PJeševca starog 33 godine. Po izjavi SElimić Adisa, koji se takodje nalazio tog momenta u žatvoru pomenute je ubio poslije dugog mučenja Perić MIle, sin Andjelka. Prije mog hapšenja u vremenu od 27.07. ove godine, pa sve do 01.08.1993.godine Raič Zdenko iz Pješevca, Vujinović NIkola, te Pažin Zdravko, sin LJube iz Dabrice izvršili su pljačku privatnih kuća u Stocu, čiji su bili vlasnici: Hamzo Zilić iz Stoca, Avdo Pezo, Šarić Zahir i Asim BEgović. Isti policajci izvršili su takodje pljačku i paljenje kuća, čiji su bili vlasnici lica muslimanske nacionalnosti i to: Avdo Grljević i Mirsad Mahmutćehaić. Ta pljačka trajala je puna dva dana zajedno samnom sav taj dogadjaj vidio je i MUnib Sadžak iz Stoca. Raič Zdenko, Nikola Vujinović i Pažin Zdravko izvršili su paljenje džamije na Staroj tepi u STocu, pozdnata pod imenom Begova džamija. U Koštanoj bolnici nas 58 ostaje sve do 4.8. 1993.godine, a potom nas odvoze kamionom marke "Dajc", u logor Dretelj kod Čapoljine. Pomenuto vozilo bilo je takodje ukradeno, a vlasnik mu je bio Beća Mustafa iz Gornje Bitunje, opština Stolac.

\- 2 -

Prilikom dolaska u logor bili smo postrojeni jedan do drugoga, a potom nam po naredjenju Vide Palamete iz Borojevića, prisutni policajci oduzimaju sve lične stvari, pribor za higjenu i ostalo što smo posjedovali. Mogli smo zadržati samo hamajliju, ako je neko posjedovao. Pored Vide Palamete prilikom našeg pljačkanja bio je prisutan Krešo RAič iz Borojevića, te još 6 policajaca koje nisam poznavao. Stojeći tako u stroju jedan od prisutnih policajaca po imenu Srećko Bogdanović, sina Karla iz Burmaza kod Stoca, naredio je da iz stroja izadju svi pripadnici Armije. Tom prilikom izdvojeni su: Frenjo Meho iz STocа, SAlko Frenjo iz STocа, Emir Repak, Hodžić Mustafa, te još 4 stočanina kojih se nesjećam. Poslije ove prozivke nas 50 odvedeni smo u jedan od hangara, a ostali 8 smještaju u samicu. UPravnik logora u tom momentu bio je Kraljevič Ivica iz Aladinića, a njegov zamjenik bio je Krešo Raič iz Borojevića. Život u hangaru bio je jako težak i nepodnošljiv. STalno su prisutna mučenja i tuča zatvorenika. Posebno težak vid muženja prošli su: Ismet Elezović iz Bivolija brda, Hajdarević Ramiz iz sela PJeševca, opština STolac, Fahro Hasanagić iz Tasovčića, SAlko Šoše iz Bivolja brda, Ahmet Mrgan takodje iz Bivolja brda, Karahodžić Senad, Šator Adem iz Lokava i Leto VAhid. POmenute zatvorenike tukli su palicom, nogama, pendrecima te profilom orahovog drveta, policajci HVO-a po imenu Mijo i Zdravko, rodom iz KOstajnice, opština Konjic. Pored pomenutih mučenje zatvorenika vršilo je još oko 15 policajaca, čija imena neznam. Tuča i mučenje trajali su pretežno do jednog sata, i sve se to dešavalo pred hangarom u kome smo se nalazili. Dolaskom novog upravnika logora Tome Šakote život u hangaru postaje podnošljiviji. DAna 4.9.1993.godine u hangar u kome sam se nalazio u vrijeme oko 10 sati dolazi ARmin Pohara, Rusmir Agačević i Sejo Pašić. Armin Pohara se obraćao zatvorenicima riječima "zahvaljujući novom upravniku uspjeli smo doći da vas posjetimo, kako se vi patite, tako se pate i Hrvati u Bosni, uspjeli smo da zaustavimo ono najgore", nisam znao našto je mislio. Pohara je takodje govorio da će ubrzo doći Medjunarodni Crveni križ, što se i obistinilo 6.9.1993.godine. Tog dana u mom hangaru popisano je od strane Medjunarodnog Crvenog križa 350 zatvorenika. Tom prilikom nisu popisani najiscrpljeniji i maloljetni, pošto su bili sklonjeni u silosima u Čapljini. Dana 7.9.1993.godine oko 23 časa nas negdje oko 325 ljudi iz više hangara ukrcali su u 5 kamiona i dovezli nas do mjesta Vrdi kod Dnežnice, U jutarnjim časovima narednog dana. Od tog mjesta stigli smo pješice do Grabovice, a potom bili prevezeni autobusima Armije RBiH do Jablanice.

To bi bilo sve što imam izjaviti, izjava mi je glasno diktirana, istu priznam za svoju, što istu svojeručno potpisujem.

Ovlašteno lice: Izjavu dao:

Izjava Džeme Bajramovića iz Stoca o zastrašujućoj torturi i mučenju u Koštanoj bolnici u Stocu. Iz ove, i velikog broja drugih izjava, vidi se jedan jasan obrazac torture, zločina i pljačke imovine Bošnjaka na području općine Stolac po kojem je ovoj etničkoj grupi praktično bilo nemoguće opstati na ovom prostoru.
(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2692)

Masovnu i okrutnu kampanju etničkog čišćenja u dijelovima Hercegovine koje su držali pod svojom kontrolom južno od Mostara, HVO je proveo u julu 1993. godine. Ta kampanja je naročito bila temeljita na području Stoca i Čapljine. Hapšenja su se odvijala po jednom obrascu. Tako su na prostoru Dubravske visoravni jake snage HV-a i HVO-a opkoljavale selo po selo i hapsile Bošnjake mlađe od 60 godina, bez obzira kojoj su vojnoj formaciji pripadali.[212] Većina vojno sposobnih Bošnjaka je uhapšena do 13. jula 1993. godine i sprovedena u logore Gabela i Dretelj, u blizini Čapljine.

2675

Ja, Edin Tucaković, sin Mehe i majke Djulše, djevojačko Hajdarević, rodjen 09.12.1971. godine u Stocu, stalno nastanjen u ulici 29. novembra u Stocu, po zanimanju limar, nezaposlen, neoženjen, po nacionalnosti Musliman, državljanstva R BiH, pripadnik brigade "Bregava" (od 15.03.1993. godine, kada je upisan) do sad nisam krivično gonjen niti kažnjavan.

I Z J A V A 0117-93

Dana 13.07.1993. godine, nalazio sam se u kući Šarića, u selu Čeljevo, opština Čapljina, gdje sam boravio sa svojom porodicom majkom i ocem (do 01.07.1993. kada su ga odveli u Dretelj), kada su 4-5 pripadnika HVO-a i jedan domobran došli da me odvedu.
Odmah zatim su me odveli vozilom marke RENAULT 4 u Dretelj, to se dešavalo u večernjim časovima.
Tu sam morao sačekati izvjesno vrijeme, ispred zgrade na kapiji, do dolaska zatvorenog kombija u kome su se nalazili muškarci različitih godišta, oko desetak njih.
Tada su počeli vojni policajci, koji su tu zatekli, da udaraju po dovezenim ljudima, a i po meni, gdje sam ja najviše dobio batina.
Pošto su nam dali dobar degenek, odveli su nas u hangare, ali su nam prethodno oduzeli sve stvari. U hangar u koji su nas ubacili bilo je već oko 400-500 ljudi, sve muškarci, od maloljetnika do 70-tih godina.
Prvih tri-četri dana, nisu nam dostavljali niti vode niti hrane, a nakon toga je oko 15-17 časova, prema najavi vojnog policajca, biti će nam podjeljen ručak.
Za ručak smo dobili 11 zdjela i te zdjele smo morali predavati slijedećem, neoprane, kao i kašike. Za ručak jedan hljeb se dijelio na 11 dijelova, a nekada na 12 dijelova, a on je u Dretelju, dok sam ja bio, bio samo jedan obrok u 24 sata. Vodu su nam donosili 4 ili 5 puta na dan po 20 litara, tako da smo pili iz konzerve, i ona je bila mjera za piće, u koju se prethodno pišalo u nju, a ista se ta mokraća pila prije vode, nego što su nam vodu počeli davati. Ljudi su se počeli gubiti, padati u nesvjest, jer je bila slaba ventilacija. Nakon što su se ljudi počeli gubiti, razbili su prozore hangara i malo odškrinuli vrata. Poslije ručka slijedilo je obavezno batinjanje pripadnika Armije i civila, i pripadnika HVO-a, koji su se krili, a kasnije se predali ili bili uhapšeni poslije glavne racije.
U hangaru u kojem sam se ja nalazio, prije nas su tu boravili "Bosanci" iz Prozora, Rame i Jablanice. Po njihovoj priči koju su mi prenijeli, da je pucano kroz zatvoren prozor, bez ikakvog povoda, a jedini razlog je što su muslimani. Tom prilikom su su dvojica zarobljenika ubili, a trojicu ranili. Nakon ovog slučaja, a po priči, četri-pet dana kasnije još jedan je preminuo. Taj je imao noćne napade, a kada je odveden do ambulante je preminuo.
Jedan pod imenom "Trebinjac" najviše je vršio maltretiranja i batinjana, udarao je svim i svačim, a najčešće drškom alatki i palicom, debelom, od drveta.
U Dretelju postoji podzemni hangari, gdje su smješteni pripadnici Armije i pripadnici muslimanske nacionalnosti iz HVO-a, koji su uhvaćeni. Na njima su se najviše iživljavali. Od zatvorenika koji su tamo smješteni znam Žuštra

[212] Više od polovine vojno angažiranih Bošnjaka na tom području u to vrijeme je pripadao HVO-u, ali im ta pripadnost nije ništa značila jer su se hapšenja odvijala po nacionalnoj i vjerskoj osnovi.

\- 2 -

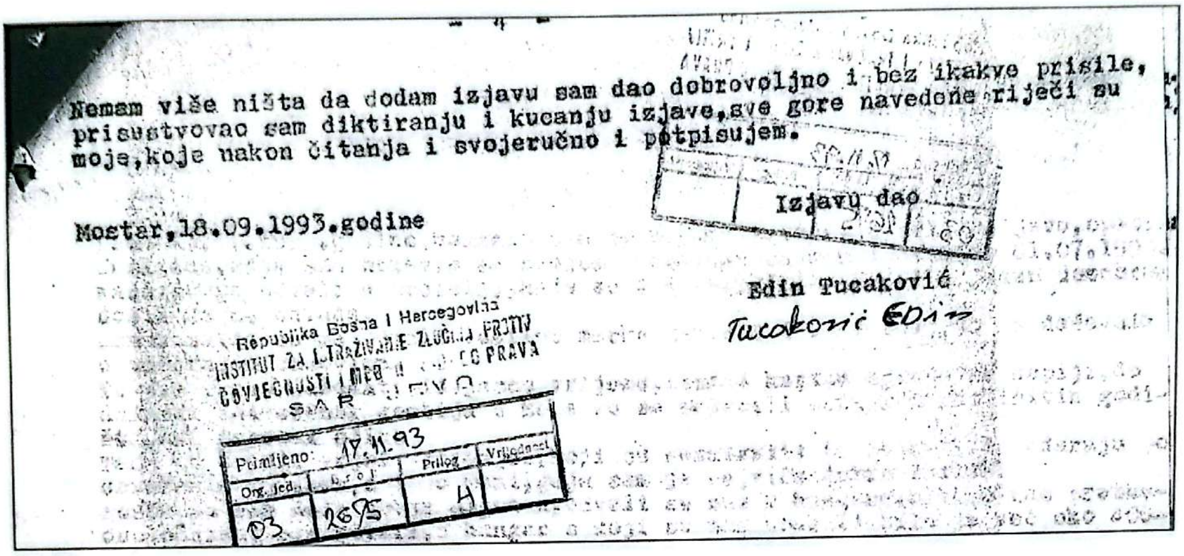
koliko je HVO boraca poginulo na Gubavici. Poslije su mu se pridružili još njih u udaranju starca. Pošto je nešto bio priznao, prestali su ga udarati da bi zatim izvukli sa ručka jednog "Bosanca", prema priči koju su HVO pripadnici plasirali, da je donio suzavac u Dretelj. Njega nisu puno udarali i ono se svodilo tako što je "Bosanac" morao da drži ruke na glavi, tako da bi grudni koš se zategao, da bi tu prilikom udaraca moglo doći do pucanja rebara. Isti postupak se sve na istom čovjeku ponovio, s tim da je morao kleknuti na koljena, dok se nisu zadovoljili nisu ga puštali.
Poslije ručka, na znak stražara, morali smo što brže potrčati i ući u hangar Ako netko ne bude dovoljno brz dobijao je udarac po leđjima ili ga ostave dok ne dodju ljudi iz podzemlja, te onda slijedi nova tortura.
Za desetak dana što sam proveo u Dretelju, dozvolili su nam samo jednom da se okupamo i to hladnom vodom iz cisterne. Istog dana navečer je slijedilo naredjenje da izadjemo iz hangara ko je bio iz Čapljine i Stoca, s tim da "Bosanci" ostaju u hangaru, a nas oko 300-400 smo u pet-šest kamiona, krenuli preko Zapadne hercegovine u vojni zatvor na Heliodromu u Mostaru. Dolaskom na Heliodrom, dočekali su nas bolničari i svatko tko se je požalio na bolove bio je pregledan. Ti bolničari su bili muslimanske nacionalnosti, jedan od njih je bio Omer, a jedan iz Rodoča, ne sječam mu se imena.
Nakon dolaska sam imao samo jedan dan pauze, onda je slijedilo kopanje kanala i pravljenje bunkera, sve do mog bježanja, na oslobodjenu stranu.
Radio sam na Buni, na Kičinu; na terenu koji pokriva IV bojna; u Rodoču, preko puta Južnog logora; kod Štele; u Šantića ulici; u Bijelom polju; Raštanima; na Planinici; na Rotimlji i na Humu.
U ~~Dretelju xxx~~ Bijelom polju, radio sam u Vojnom, na kopanju rovova i pravljenju bunkera preko puta Elementare, a u Elementari sa južne strane radjena su tri bunkera, tako da ih sa južne strane ima oko 4-5 binkera, sa po 2-3 člana posade.
Kada sam ja radio kod Zalihića kuća, jedan zarobljenik je poginuo, a dvojica su bila ranjena puščanom municijom. Poginuli je zakopan kod Zalihića kuća, a jedan je poginuo u garaži u kojoj smo mi noćivali na desnoj obali jezera u Vojnom, od udaraca pendreka, čizama, šake i ujedanja za uši. Poginuli je imao sina u Bijelom polju, koji je prema izjavi HVO-a zapovijednik u Armiji. Pripadnici HVO-a koji su ga udarali su bili zapovijednik po imenu Mihajlo, prezime se ne mogu sjetiti, a drugi je bio dozapovijednik Šunjić.
Liniju kod elementare je tada držala III bojna (Cimaka).
Na Planinici sam radio zaklon za "130" od vreća. Ona se nalazi u uvali, a odatle se vidi glavna ulica u gradu po dužini.
U Raštanima nam je bio zadatak da uredimo 2 bunkera i 2 grudobrana. Jedan bunker je napravljen ispod malog nadvožnjaka, tako da se nalazi okrenut prema Neretvi. Vojska je smještena u kući Vejzović Ibre Muje, a komanda odmah do te kuće. Drugi bunker je odman iznad brane, a ulaz mu je od strane Raštana, s tim da ima grudobran oko 50 metara prema brani.
Tridesetak metara sjeverno od drugog bunkera ima jošjedan bunker, koji je izradjen u brda, uz ivicu željezničke pruge, a u istom pravcu jedno 30-40 metara ima grudobran, dalje.
Kod Elektroprenosa nalazi se nekoliko kuća, u kojima je smještena ambulanta i nešto kao komanda, čini mi se da su tu smješteni pripadnici III bojne.
U Šantića ulici, radio sam u zgradi HDZ-a, iznutraiznutra oblagali prozore i ispred zgrade pravili tunele od vreća. Tuneli su pravljeni od kuće Davora Miloša do HDZ-a i od HDZ-A do zgarde ZTO-a uz samu liniju. Tuneli su pravljeni na taj način što su sa strane postavljena po jedan red vreća a kao krov su stavili daske petice i po tome jedan red vreća.
U kući Davora Milošana spratu na ćošku kuće od strane HDZ-a nalazi se puškarnica i utvrdjena soba. U zgradi HDZ-a ima desetak stražara.
kada sam radio kod Štele bio sam na linijinekoliko dana, nosio vreće, a većinom sa njegovim ljudima sam išao u pljačku. Zdena u njegovoj kući se nalazi ukradena rob tj, namještaj, ta roba koju smo ukrcali na kamion otjerana je prema Ljubuškom. kod pumpe u Ljubuškom ima salon namještaja gdje je zdena prodao ukradenu robu. Još sam se nekoliko puta nalazio u toj garaži gdje je bila ukradena roba a to su bila ,ukradena vrata, prozori, parketa i drugih stvari za gradnju kuće. Stelini ljudi su dolazili, odvodili nas, te smo morali tovariti robu na kamion te istvarati u Ljubuškom. U istoj takvoj situaciji sam se nalazio kod Dinka (Član Šteline ekipe), kamin sa kojim smo išli je bio pun

TUCAKOVIĆ GDIN

\- 3 -

razne robe.Ta roba,koja se nalazila na kamionu,jedan dio je bio njegov.
Još sam za "Dolmu" odradio posao tako što sam morao zajedno sa još 3-4 čovjeka,da tovaram robu iz kuće preko puta Šteline komande,na kamion,koji j odveden u nepoznatom pravcu.U kamionu sam utovarao gradjevinski materijal, bojlere,kade,bijelu tehniku.
Za Štelu smo donosili tegove i utege,iz podruma ali likaciju podruma ne znam.
U Šantića ulici,prije par dana čovjek-zatvorenik udaran je flašom po potiljku tako da je pao u nesvjest,da bi dolaskom na heliodrom mu tek onda ukazali prvu pomoć.Ovo je uradio komandir ATG-a,koji drže zgradu iza Pošte.
Terko Azeru,zarobljeniku,su gasili cigarete po tijelu.Ima otekline ispod očiju.Ovo su radili u Šantića ulici pripadnici ATG jedinice.
Mikitan Jasminku,su stavljali nož pod grlo te mu prijetili da će ga zaklati,a zadobio je lakšu ozljedu ruke od istih.Takodjer i ovo su radili pripa nici ATG jedinice u Šantića ulici.
Prilikom bijega naših zarobljenika prema linijama Armije,pripadnici HVO-a su ih ubili sa ledja.Ovo sam čuo od ostalih zarobljenika.
U Šantića ulici,je bilo najgore zlostavljanje zarobljenika,a i veoma teško raditi.
Na Humu smo pravili tranšeje,rovove,kao i to da smo popravili i napravili prostor za pretrčavanje iz bunkera.
Na Buni,odnosno na Kičinu sam radio bunkere i grudobrane,poslije zadnjeg napada Armije.
Dana 17. 9.1993.godine došli su oko 06,3o časova.Dinko iz Šteline ekipe i izdvojio tridesetak zatvorenika.Kamionom su nas vozili preko Varde,desnom stranom Mostarskog blata-makadamom,te smo izašli na Žovnicu na asfalt,gdje je nalazi jedna kuća koja se pravi i tu su ostala trojica zarobljenika da prave kuću.Ostali su krenuli prema Štelinoj komandi.
Tu su se izdvojila 3 majstora i jedan koji im je pomagao u kući,a mi ostal smo ostali stajati u stroju jedno 2-3 sata,u neizvjesnosti.
Poslije toga dolazi BRADA,visine oko 185,ima crnu bradu,crnokos,malo proćelav,vozi CITROEN 16,ima kombi žute boje na kome je ugradjen BROWING,te došao do nas i pitao ko dobro puca.Nitko se nije javio,onda je počeo da odabira ljude,po nekom ćeifu,i da ih pita odakle su.Odvojio je četvoricu nas,je sam se i ja nalazio u toj grupi.Pritom su nam dali 4 drvene puške sa remenikoma,pored tih pušaka nalazila su se maskirna uniforma koju su nam dali. Prilikom izdvajanja,došlo je do okupljanja pripadnika HVO-akoji su dolazil iz Posušja i Duvna.Jedinice iz Posušja su imali oznake.Uoči napada na jedno pola sata od nas četvorice jedan je pao u nesvjest,pritom je mogao dobiti udarce od Brade,koji mu je govorio "Šta foliraš balijo".Poslije toga Brada je uzeo drugog zarobljenika.
Potom su nas uveli u komandu kod Brade.Tom prilikom nam je rekao i dao nam zadatak da nakon artiljerije,odnosno da kad tenk ispali 3-4 granate da mi pretrčimo cestu,zalegnemo uz zid zgrade koja nam je bila cilj te operacij Ako uspijemo operacija po njihovoj priči,možemo birati da ostanemo u njih vim redovima ili da idemo svojim porodicama ako su tu ili u Hrvatsku.Tom je prilikom Brada izvršio promjenu sastava nas četvorice,te je dvojicu izbacio,jer je jedan bio mali,a drugi je čistio pušku,a na njihovo mjesto došli su nova dvojica.
Tu su nam dali rančeve,naredjeno nam je da ubacimo kamenje i jednom zarobljeniku su dali plastičnu bocu, i stavili mu je u džep,da izgleda kao motorola.
Nakon što je tenk ispalio svoje 4 granate,ostali zarobljenici su u ulici SZKovačevića skinuli vreće da bi tenk mogao proći.Nakon što je tenk prošao mi smo krenuli za njime.Odmah je počela i pješadija HVO-a da ide,u tim du je tenk zaostao i opalio granata jednu ili dvije,tako da smo ostali oko spomenika,iza koga ih je bilo 7-8,po mojoj procjeni.
Nakon toga je usljedilo je pucanje,više nas i pored nas.
Pucnjava je trajala oko sahatak vremena,gdje sam ja bio ranjen.Jedan od zarobljenika,koga smo zvali Brko,rekao nam je da udjemo u prostorije zgrade,gdje su se nalazili pripadnici Armije.
Tu smo se predali.

Tucaković Edin

Nemam više ništa da dodam izjavu sam dao dobrovoljno i bez ikakve prisile, prisustvovao sam diktiranju i kucanju izjave,sve gore navedene riječi su moje,koje nakon čitanja i svojeručno i potpisujem.

Izjavu dao

Mostar,18.09.1993.godine

Edin Tucaković

Tucaković Edin

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐ [illegible] PRAVA
SARAJEVO

Primljeno: 17.11.93			
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
03	2675	4	

Izjava Edina Tucakovića iz Stoca o hapšenju u Čeljevu kod Čapljine, strahotama logora Dretelj, o općim uslovima u njemu, prisilnom radu na prvim linijama u Mostaru i Bijelom polju. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2675)

U gradu Stocu hapšenja su vršena iznenadnim upadom u kuće i stanove iz kojih su se Bošnjaci odvodili u koštanu bolnicu, a potom u logore u Dretelj i Gabelu.

Trinaestog jula na Dubravama je počelo hapšenje bošnjačkog civilnog stanovništva. Tog dana HVO je u zgradi Osnovne škole "Branko Šotra" na Crnićima internirao više od 1.500 žena, djece i staraca. Deportacija je izvršena vrlo grubo, uz tuče, pljačke, psovke i razna druga vrijeđanja. U prostorijama škole civili su držani u okrutnim uslovima pretrpani u učionicama. Spavali su i boravili na betonskom podu bez mogućnosti da iziđu i obave čak i fiziološke potrebe. U toku noći, stražari su ih zlostavljali, a ima vijesti i o silovanju žena.[213] Četvrtog augusta HVO je sve preostale Bošnjake skupio u "sabirne centre" u krugu fabrike "RMK" i zgradi Srednjoškolskog centra u Stocu. Poslije temeljite pljačke novca i drugih dragocjenosti, uslijedio je masovan progon na teritoriju pod kontrolom Armije RBiH preko linije razdvajanja u mjestu Buna, nekoliko kilometara južno od Mostara. Ovi prognanici su prelazili u Blagaj, prvo naseljeno mjesto pod kontrolom Armije BiH. Neke od ovih nesretnika HVO je tom prilikom i ubio pucajući u njih.[214]

---

213 Podaci su preuzeti iz publikacije Mehmed Dizdar, "Zločin u općini Stolac (1992.-1994.)", Sarajevo, 1996., str.18.

214 Mehmed Dizdar, "Zločin u općini Stolac (1992.-1994.)", Sarajevo, 1996. Velika grupa ovih prognanika završila je u Muzeju "Bitke na Neretvi" u Jablanici, gdje su bili privremeno smješteni i civili hrvatske nacionalnosti koji su bili izmješteni iz zone ratnih operacija u Doljanima, tako da je ove nesretnike jedno vrijeme u toj zgradi dijelila samo pokretna pregrada izrađena od stakla i drveta.

STOLAC

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
SEKTOR SDB
S A R A J E V O
Dana:19.11.1993.godine
Broj:

Z A P I S N I K

Gradjanka Čuko Amra,od oca Alije i majke Bege,djevojačko Omanović,rodjena 11.08.1971.godine u Stocu,po zanimanju tekstilni tehničar,nezaposlena,nastanjena u Stocu,ulica Gorica 64,sada privremeno smještena u Dobrinji,ulica M.L.Kinga broj 4 kod Mehinić Safe,je dana 19.11.1993. godine u prostorijama SDB-a Dobrinja pred ovlaštenim licima u smislu člana 151 ZKP-a dala:

I Z J A V U

U Stocu sam rodjena i nakon očeve smrti 12.04.1991.godine u kući u ul. Gorica 64 ostali smo živjeti majka Bega,brat Mirsad i ja.U aprilu mjesecu 92.godine u Stolac ulaze rezervisti,četnici i regularna vojska. Zauzeli su jedan dio Dubrava,te okolna brda Žegulju i Ošaniće.Neki gradjani Srpske nacionalnosti su odmah po dolasku četnika obukli uniforme.Znam da su to uradili Rudan Bobo i Tiho,naše komšije iz Gorice. Bobo je imao 71 godinu,a Tiho 69 i oni nisu maltretirali ljude ni ostale komšije.Odmah je uniformu obukao i Vujinović Branko,star oko 60 godina,penzioner,radio u INKOS-u Stolac,zatim Ćorluka Risto,star oko 40 godina,radio kao konobar.Ćorluka je nakon pogibije svog rodjaka Milutinović Momčila izmaltretirao komšije Ratkušić Halka i Hilmu govoreći im da će ih pobiti kao što su beretke ubile njegovog rodjaka.Tog maltretiranja Ratkušiće je spasio Djurić Gojko,sin Jove,rodom iz Paprati. Ostali stanovnici,odnosno muškarci Srpske nacionalnosti su napuštali Stolac,naročito poslije napada HOS-a u junu 92.Tada su se četnici povukli na Hrgud,Barane,Žegulju,a sa njima i ostalo stanovništvo Srpske nacionalnosti.Dok su četnici bili u Stocu nije bilo nekog većeg maltretiranja stanovništva.
Prilikom napada HOS-a na Stolac i ostalo stanovništvo se povuklo iz grada.Tada je došlo do pljačke kuća od strane pojedinih pripadnika pripadnika HOS-a,mahom onih koji su došli sa strane.Znam da su pljačke vršili Kudra Mirza,neki Turajlić,izvjesni Sadet i Hogar,svi iz Čapljine. Koliko znam oni su i sada u postrojbama HVO-a.Ja sam sa majkom otišla u Počitelj odakle se majka vratila u Stolac u avgustu 92.godine,a ja sam ostala sve do februara 93.godine kada sam se pridružila Brigadi Bregava,koja je formirana u decembru 92.Koliko znam za ovo vrijeme dok sam bila u Počitelju nije bilo većih problema,osim manjih incidenata na punktovima u Čapljini koje su držale postrojbe HVO-a.
Nakon formiranja Brigade Bregava HVO nije dao da njeni pripadnici udju u Stolac te se njena komanda smjestila u Gubavice,a bataljon u Rotimlju.Bataljon je držao liniju od Ščepan Krsta do Rotimlje.Ja sam tada

Čuko Amra

- 2 -

u bataljonu radila kao evidentičar.Komandant Brigade je bio Pizović Bajro,član stranke SDA,na čiji predlog je i postavljen za komandanta.Njegov zamjenik je bio pukovnik Sijarčić,a predstavnik Brigade u Korpusu je bio Mahmutčehajić Mirsad.Pizović je u logoru u Gabeli,a Mahmutčehajić na Heliodromu.Vojska je bila nezadovoljna komandovanjem i mislila je da Pizović ne odgovara zadatku jer je dosta saradjivao sa HVO-om.To se naročito ispoljilo u aprilu 93.godine nakon ultimatuma HVO-a,kada je Pizović izdao naredbu da se brigada povuće sa Gubavice na Rotimlju,mada je naredba IV Korpusa bila da se Brigada povuče u pravcu Mostara. Brigada se tada smjestila na Rotimlji u selu Orošje gdje je bila smještena i III Bojna iz Čapljine.Prilikom napada ove Bojne na komandu Brigade vojsci je dato naredjenje da ne pruža otpor,mada su oni htjeli da se bore.Tom prilikom su uhapšeni Pizović,pukovnik Sijarčić,pukovnik Zujo.Bataljon je ostao u totalnoj blokadi.Bez odobrenja HVO-a nismo se mogli nigdje kretati.Dozvole za kretanje je izdavao izvjesni Obradović,zapovjednik u III Bojni.Nakon zarobljavanja Pizovića komandu je preuzeo Dizdar Ragib.Na Rotimlji smo ostali još oko mjesec dana. Uslovi su bili veoma teški,bez hrane,vode i ostalih potrebština,te je vojska počela da se osipa.I pored svih nastojanja da se linija održi vojnici su odlazili kućama,napuštajući jedinicu.I ja sam zajedno sa dr.Spahić Elmom napustila komandu bataljona.Ja sam otišla u Počitelj, a doktorica za Mostar odakle je bila rodom.Sve to se dešavalo početkom juna mjeseca 93.godine.Desetak dana nakon mog odlaska bataljon je napadnut.Dio vojske koji je krenuo za Blagaj se spasio,dok je njih tridesetak uhvačeno i otjerano u logor.Medju njima su bili Balovac Kemo, logističar u komandi bataljona,Boškajlo Halil i njegov sin Almir,te Dizdar Ragib koji je bio i ranjen jer je nagazio na minu.
Početkom jula direktoru Koštane bolnice u Stocu dat je ultimatum da sve radnike Muslimanske nacionalnosti otpusti,ali pošto direktor Kapić Meho to nije uradio,uhapsili su ga i odveli u logor u Gabeli.Sve zaposlene Muslimanske nacionalnosti su tražili po kućama i prisiljavali ih da potpišu lojalnost i obavezu da će ići na rad u logore.Setka Dinka,glavna sestra je potpisala i otišla raditi u logor gdje je zatvorenicima krišom pomagala.Pelja Dervu i Samira,medicinske tehničare je odvela Vojna policija HVO-a i sada se nalaze u logoru u Čapljini. Polovinom jula dolazi regularna vojska Hrvatske pod punom ratnom spremom i odmah počinje zauzimati visove oko Stoca.Sve bojovnike HVO-a Muslimanske nacionalnosti su odmah razoružali.Tako su vojsku sa Poplata i Ošaniča odmah po što su ih razoružali potrpali u kamione i odveli za Dretelj.Tom prilikom je razoružano i u logor odvedeno oko 2.5oo ljudi.Odmah sutra počeli su pretresi po kućama.Tražili su muškarce koje nisu uspjeli razoružati na linijama,oružje,odvozili su kola.U našu kuću su došli jer ih je doveo Marić Pero koji je zajedno sa mojim bratom Mirsadom bio na liniji.Brat se krio.Moju majku su prislanjali uza zid,prijetili da će je ubiti.Mene su odveli iz kuće 29.o7.93. godine u Koštanu bolnicu gdje im je bio zatvor.Znajući da sam bila pripadnik Armije počeli su me ispitivati.Tukli su me,a najviše Prce Marijan iz Dubrava.Podnosio mi je nož pod grlo govoreći kako je juče kod mene pio kafu a danas će mi se napiti krvi.Iz bolnice su me odveli u Policiju gdje je ispitivanje nastavljeno.Ispitivali su me Bošković Boško,komandir Policije,Palamenta Vide,koji je bio glavni za zatvore u Dretelju,Stocu i Čapljini,te Marić Željko.Znam da je tada dovedena i Boškailo Adisa.Dok sam bila u čeliji čula sam vrisku ljudi koje su

-3-

tukli.Pustili su me negdje oko 18,oo prethodno mi zaprijetivši da nikom ne smijem pričati šta se dešavalo.Naredili su mi da im sve javim ako saznam o pripadnicima Armije.Morala sam svaki dan da se javljam u Policiju,ili su oni dolazili kući.Bošković Boško i Vicko su ponovo dolazili kući da me ispituju,ali me tom prilikom nisu maltretirali. Izmedju ostalog pitali su me da li imamo stoke i vrijednijih stvari. 4.8.93.godine ujutro u 6,oo pred našu kuću su došla dvojica i rekli nam da imamo pet minuta da se spremimo.Jedan od njih je bio Mišić iz Hodova.Sviju su nas tako odveli u željezaru.U jednoj sobi su naredili svim ženama da se skinu do gola,a zatim su oduzeli sve dragocijenosti. Naročito su se u tome isticali Prce Marijan i Matić Željko.Porodice pripadnika Armije su odmah odvodili u logor i to po spisku.Zahvaljujući nepotpunim spiskovima pustili su i mene i tom prilikom mi je Matić vratio tri zlatna prstena,mada je htio da ostanem tu,vjerovatno da bi me zadržao za sebe.
Potrpali su nas na kamione i odvezli na Bunu.Put od Bune do Blagaja je bio bukvalno zasut leševima.Ko god nije mogao ići bio je ubijen, snajperi su stalno pucali po koloni ne birajući ciljeve.
Moram reči da su sva ova zvjerstva radili pretežno ljudi dovedeni sa strane,i to iz Čapljine,Počitelja i drugih mjesta.Vjerovatno su isto tako i Sočani išli na druga područja,jer to je bila provjerena taktika. Izjavu sam naglas pričitala,smatram je svojom i kao takvu je svojeručno potpisujem.
Ističem da je odnos ovlaštenih lica u toku davanja izjave prema meni bio krajnje korektan.

IZJAVU DALA — Šuko Amra (potpis) | ZAPISNIČAR (potpis) | IZJAVU UZEO (potpis)

Šuko Amra

Zapanjujuće informacije Amre Šuko iz Stoca o općoj situaciji u tom gradu, hapšenju, tuči u zatvoru, čak i osoba ženskog spola, te pljački i progonu Bošnjaka i užasnom maršu od Bune do Blagaja, o kojem govore mnoge žrtve koje su nekako preživjele ovaj brutalni progon. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-3343)

Prije toga je HVO po istom obrascu, 6. jula 1993. godine protjerao svo civilno stanovništvo bošnjačke nacionalnosti iz sela Prenj i njegove bliže okoline, a od 12. do 15. jula to isto je učinio u naseljima Aladinići, Pješivac Greda i Rotimlja. Tom prilikom je, bez ikakvog razloga, Drago Bunoza zv. Jastreb, pripadnik HVO Čapljina, u Kaplanovoj mahali ubio osamnaestogodišnju djevojku Sanidu Kaplan.[215]

Hapšenje bošnjačkog vojnosposobnog stanovništva i prisilni progon

[215] Isto, str. 25.

civila poprimio je takve razmjere da se do septembra 1993. godine može reći da je na prostoru općine Stolac i Čapljina bio etnički potpuno "očišćen" od Bošnjaka i da je zadobio sve oblike genocida. Sa prostora općine Stolac u logorima HVO-a koji su formirani oko Mostara, Čapljine i Ljubuškog završilo je 1.559 muškaraca i 49 žena bošnjačke nacionalnosti, od kojih su mnogi ubijeni ili su podlegli od posljedica mučenja.[216]

---

[216] Isto, str. 22.-28. Prema ovim podacima HVO je bez ikakve vojne potrebe prilikom hapšenja i progona bošnjačkog civilnog stanovništva ubio sljedeća lica: 1. Behram (Ahmeta) Alija, rođen 1913. god. u Rotimlji, gdje je bio i stalno i nastanjan. Prilikom progona, kao raseljeno lice ostao u mjestu Lokve, odakle mu se gubi trag, 2. Behram (Ibre) Aziz, rođen 1942. god. u Rotimlji, gdje je bio stalno i nastanjen. Njega su sredinom jula 1993. godine pripadnici HVO-a ubili dok se krio kako bi izbjegao hapšenje, 3. Bucman (Mehe) Adela, rođena 1983. i 4. Adis, rođen 1988. godine – brat i sestra koje su pripadnici HVO postrojbe "Ludvig Pavlović", tzv. "Božanovi" ubili 14. jula 1993. godine pred kućom Omera Bucmana, 5. Bucman (Salke) Đulsa, rođena 1934. god., nastanjena u Rotimlji, ubijena istog dana na istom mjestu, 6. Bucman (Hasana) Meliha, rođena 1962. god., nastanjena u Rotimlji, ubijena istog dana na isti način i na istom mjestu, 7. Bucman (Mehe) Omer, rođen 1934. godine u Orašju kod Rotimlje, ubijen istog dana na isti način i na istom mjestu, 8. Bucman (Omera) Rasim, rođen 1962. godine u Orašlju kraj Rotimlje, ubijen u isto vrijeme, na isti način i na istom mjestu, 9. Đulmez (Muje) Osman rođen 1940. god. na Pješivcu. Ubijen je u julu 1993. god. na Muminovači iz zasjede kad je pušten iz logora u Grabovinama, 10. Hanić (Omera) Danijel, rođen 1955. u Aladinićima, gdje je bio i nastanjen, 12. juna 1993. godine uhapšen u Čapljini i tom prilikom brutalno pretučen, a zatim pušten na slobodu, da bi bio ubijen udarcem tupim predmetom kod hotela "Mogorjelo", 11. Hodžić (Mehmeda) Zulfo, rođen 1950. god. na Pješivcu, duševni bolesnik. Uhapšen 13. jula i odveden u logor "Dretelj". Poslije toga prebačen u bolnicu na Bijelom Brijegu u Mostaru gdje je ubijen, 12. Obradović (Salke) Fehim, rođen 1939. god. na Borojevićima, gdje je bio i nastanjen. Uhapšen je 13. jula 1993. godine i ubijen između mjesta Kruševo i Svitava prilikom bijega Šerifa Hajdarevića, 13. Palata (Mustafe) Edin, rođen 1974. god. u Orašju kraj Rotimlje, ubijen 14. jula 1993. godine pred kućom Omera Bucmana, zajedno sa članovima porodice Bucman, 14. Palata (Hasana) Huma, rođena 1952. god. u Rotimlji, ubijena isti dan, na istom mjestu i na isti način kao i članovi porodice Bucman,15. Palata (Alije) Mustafa, rođen 1948. god. u Rotimlji, ubijen isti dan i na istom mjestu kao i opisani u prethodnom slučaju,16. Pehlić (Alije) Fata, rođena 1920. god. u Opličićima, opština Čapljina, ubijena 13. ili 14. jula 1993. godine na Rotimlji, u blizini svoje kuće, 17. Pehlić (Alije) Mujo, rođen 1945. god. na Rotimlji i 18. Pehlić (Alije) Ibro, rođen 1947. god. na Rotimlji, braća i mentalno retardirane osobe, ubijeni su nakon masakra i progona Bošnjaka iz ovog mjesta, 19. Rupar (Lazar) Mila, rođena 19... god. i stalno nastanjena u Stocu. Ubijena je u svom stanu u ulici 25. oktobra u ljeto 1992. godine prilikom ulaska HV i HVO u Stolac, 20. Vuković Ljubica, rođena 19... god., nastanjena u Stocu. Ubijena je u svom stanu u ulici 25. oktobra u ljeto 1992. godine u Stocu.

U logorima HVO-a ubijeni su ili su podlegli od posljedica mučenja sljedeća lica: 1. Baljić (Salke) Meho, rođen 1961. god. u selu Orahovica, općina Stolac. Uhapšen je 2. oktobra 1993. godine i odveden u policijsku stanicu Stolac. Početkom novembra Marijan Prce iz sela Jasoč kraj Stoca odveo ga je u prostorije zloglasne bolnice za koštano-zglobna oboljenja odakle mu se gubi svaki trag s pretpostavkom da je ubijen, 2. Bešo (Murata) Mustafa, rođen 1953. godine na Baranima kraj Stoca. Uhapšen je 13. jula 1993. godine u selu a, opština Čapljina i odveden u logor u "Gabela". Dana 15.10., iste godine premješten je u kasarnu u Grabovinama kod Čapljine radi krečenja kino-sale gdje ga je u noći iz pištolja ubio pripadnik HVO-a Zdenko Trlin iz Podorašca kod Konjica, 3. Đulić (Muje) Salem, rođen 1962. godine na Pješivcu gdje je bio i nastanjen. Uhapšen je 2.8.1993. godine i odveden u prostorije bolnice za koštano-zglobne bolesti. Nakon okrutnog mučenja i tuče od strane pripadnika HVO-a Nikice Obradovića, Draženka Vidića, Bore i Pere Perića i drugih, podlegao sljedeći dan, 4. Đulić (Omera) Vejsil, rođen 1946. godine na Pješivcu, gdje je bio i nastanjen. Uhapšen je 2. 8.1993. godine i odveden u prostorije koštane bolnice gdje je okrutno mučen. Od posljedica mučenja preminuo sljedeći dan, 5. Hajdarević (Hasana) Zlatko, rođen 1955. u Stocu, gdje je bio i nastanjen. Poslije hapšenja odveden u logor "Gabela" iz kojeg je 24. oktobra 1993. silom odveden na popravak 35 KW dalekovoda u blizini Stoca i tom prilikom poginuo na poslu na koji je bio primoran, 7. Marić (Juse) Ćamil, rođen 1958. godine na Aladinićima gdje je bio i nastanjen. Pripadnici HVO-a su ga uhapsili i odveli u "Gabelu" gdje je bio odveden na ispitivanja i tom prilikom bio podvrgnut mučenju. Zadnja vijest o njemu je da ga je jedan logoraš vidio isprebijanog s krvavim licem. Od tad se za njega ništa ne zna, 8. Obradović (Salke) Mustafa, rođen 1974. godine na Borojevićima gdje je bio i nastanjen. Poslije hapšenja sproveden u logor "Gabela". Drugog oktobra 1993. godine u tom logoru, pred mnoštvom logoraša ispred zatočeničkog hangara br. 1. Boško Previšić zv. Boko uzeo je pušku od jednog stražara i pucajući iz nje usmrtio Mustafu, 9. Obradović (Halila) Suad, rođen na Borojevićima 1965. godine. Pripadnici HVO-a su ga uhapsili 25. jula 1993. godine i priveli u prostorije Koštane bolnice gdje ga je Dragan

Prilikom progona više grupa preko linije razdvajanja, upotrebom sile prilikom hapšenja, deportacija i "ispitivanja" u logorima, te upotrebom logoraša u živom štitu u više navrata, na liniji razdvajanja i najoštrije konfrontacije u Mostaru, HVO se može smatrati odgovornim za smrt 51 stolačkog civila i logoraša. Radi se o 49 bošnjačkih i dva civila srpske nacionalnosti.

Krešić, pripadnik HVO-a udarcima tupimm predmetom i nogama pretukao do smrti, 10. Razić (Ahmeta) Ibro, rođen 1939. godine na Borojevićima. Pripadnici HVO-a su ga uhapsili 25. jula 1993. godine i priveli u prostorije Koštane bolnice, gdje je okrutno pretučen. Odatle je pemješten u logor "Gabela" gdje je od posljedica mučenja umro 26. jula iste godine, 11. Repak (Mustafe) Emir, rođen 1966. godine u Stocu, gdje je bio i nastanjen. Dana 4. 8.1993. godine uhapsio ga je Božo Pavlović, zapovjednik HVO postrojbe u Stocu i odveo u prostorije Koštane bolnice gdje je bio podvrgnut mučenju koje je trajalo cijeli dan i noć. Sljedećeg dana je prebačen u logor "Dretelj" gdje je mučenje i njegovo mrcvarenje nastavio Krešo Raić i Vide Palameta, od čega je Emir preminuo i 12. Žujo (Hasana) Mirsad, rođen 1968. godine u Prenju gdje je bio i nastanjen. Desetog oktobra 1993. godine u logoru "Gabela" gdje je bio zatočen, iz logorskog hangara ga je izveo pripadnik HVO-a Nikica Pehar i od tada se Mirsadu Žuji gubi svaki trag. Stolački Bošnjaci su u više navrata i na više lokacija upotrebljavani i korišteni kao tzv. "živi štit" izvršavajući raznorazne naredbe izdate od strane HVO-a. Tako su u toku 1993. godine stradale sljedeće osobe: 1. Filandra (Zulfe) Ibrahim, rođen 1964. godine u selu Jasoč kraj Crnića. Kao logoraš logora "Heliodrom", odveden je 4. decembra 1993. godine na liniju razdvajanja i natjeran u "živi štit" na liniji razdvajanja na Bulevaru u Mostaru, gdje je ubijen, 2. Hajdarević (Ahmeta) Elvir, rođen 1974. godine na Pješivcu, gdje je bio i nastanjen. Sedamnaestog septembra 1993. godine izveden je iz logora "Heliodrom" i prisiljen da s linije konfrontacije izvlači ranjenike HVO-a. Ostali logoraši koji su bili prisiljeni da rade istu stvar rekli su da su Elvira vidjeli ranjenog i da je tu ostao, 3. Ljević (Muharema) Huso, rođen 1948. godine na Aladinićima gdje je bio i nastanjen. Početkom augusta 1993. godine iz logora "Dretelj" prebačen je u logor "Heliodrom" kod Mostara, kad je stavljan u "živi štit" u Šantićevoj ulici, gdje je i ubijen, 4. Obradović (Hajdara) Emir, rođen 1965. godine na Borojevićima. Sedamnaestog septembra 1993. godine doveden iz logora "Heliodrom" i upotrijebljen u "živom štitu" na liniji razdvajanja na Bulevaru u Mostaru, gdje je i ubijen, 5. Pajo (Jusufa) Enis, rođen 1971. godine na Poplatu, gdje je bio i nastanjen. Ubijen je 17. septembra 1993. godine na liniji razdvajanja na Bulevaru gdje je bio upotrijebljen u "živom štitu" HVO-a, prilikom pokušaja da pomaknu liniju fronta, 6. Puzić (Muje) Enver, rođen 1971. godine u Stocu gdje je bio i nastanjen. Više puta je upotrebljavan u "živom štitu" HVO-a, a prilikom jednog od tih događaja ubijen je u Šantićevoj ulici i 7. Tuka (Himze) Zihno, rođen 1972. godine u Bitunji kraj Stoca, gdje je bio i nastanjen. Dvadeset trećeg 1993. godine upotrijebljen je u "živom štitu" HVO-a u Raštanima, u prigradskom naselju Mostara, kade je ubijen. Prilikom progona bošnjačkog civilnog stanovništva sa prostora općine Stolac u više navrata prognanici su uz pucanje pripadnika HVO-a morali preći put od Bune do Blagaja. Na tom putu i na takav način su smrtno stradale sljedeće osobe: 1. Šafro (Salke) Hamzo, rođen 1941. godine u Rotimlji, gdje je bio i nastanjen, 2. Šafro (Hamze) Sanel, također iz Rotimlje, 3. Đulić (Salke) Raha, rođena 1907. god. i stalno nastanjena u Pješivcu, 4. Filandra (Tahira) Derviša, rođena 1931. god. iz sela Jasoč, 5. Hanić (Hasana) Nusreta, rođena 1938. god. i stalno nastanjena na Aladinićima, 6. Hodžić (Ibre) Munta, rođena 1912. godine i nastanjena na Pješivcu, 7. Hodžić (Ibre) Zahida, rođena 1923. god. i stalno nastanjena u Stocu, 8. Humačkić (Mehe) Omer, rođen 1907. godine i stalno nastanjen na Pješivcu, 9. Kaplan (Ahmeta) Munta, rođena 1912. godine i stalno nastanjena na Pješivcu, 10. Obradović (Mešana) Fatima, rođena 1926. godine i stalno nastanjena u Stocu, 11. Šetka (Salke) Munta, rođena 1905. godine i stalno nastanjena u Crnićima, 12. Turajlić Ahmet zv. Kara, rođen 1925. godine i 13. Baraković Fatima, rođena 1910. godine.

IZVOR: CSB MOSTAR STOLAC

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI MOSTAR
Primljeno: 20 08 93
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
16-1-13-2	5-63	93	

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
STANICA JAVNE SIGURNOSTI MOSTAR
POLICIJSKA STANICA BLAGAJ
BR: 51/93.god.
Datum: 18.08.1993.god.

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

Sastavljena dana 18.08.1993.godine u prostorijama policijske stanice Blagaj povodom izjave Jelovac Mumina Ajne pod brojem 81/93.

Povodom ubistva od 14.07.1993.god. u mjestu Oršje Rotimlja gdje su ubijeni Pehlić Fate rođene Šetanlić i njenog sina Ibre te porodice Bucman i Palata,gore navedena osoba tvrdi da su Vinko Perić Raić Ivan zv.Bogara i njegov sin njoj imena nepoznatog bili glavni za ova ubistva.Te kritične noći kada se desila ubistva Ajna Jelovac je bila u neposrednoj blizini i tu noć oko 24,oo sati čula se rafalna pucnjava u selu i galama od gore navedenih ustaša stim što tvrdi da je čula još neke glasove od nekih ljudi njoj nepoznatih.

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
Primljeno: 17.11.93
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
03	2642		

PODNOSILAC ZABILJEŠKE
Demirović Zulfo
Demirović Zulfo

Jedan od mnogobrojnih zločina nad civilnim stanovništvom bošnjačke nacionalnosti u općini Stolac kojeg su počinili pripadnici HVO-a koji je službeno dokumentiran s više strana. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2642)

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARMIJA REPUBLIKE BiH
KOMANDA 4 KORPUSA
broj - 37/3/93
datum: o2.o5.1993.

Izvještaj komisije za obilazak zatvora HVO-

KOMANDANTU 4 KORPUSA

Postupajući po vašoj naredbi br. ol-3445/93 od ol.o5.1993. komisija u sastavu Sijerčić Jasenko, dr. Džeko Nusret i Hodžić Salih zajedno sa komisijom HVO - Marčinko Josipom, Kutleša Boškom i Vidović Zvonko zajednički je dana o2.o5.1993. obišla zatvor u Grabovini, MUP Čaplji kasarnu Dretelj i zatvor u Ljubuškom.
U bivšoj kasarni Dretelj nije bilo zarobljenika.

Zatvor Grabovine

Sa zatvorenicima je obavljen razgovor i konstatovano je

- u zatvoru ima 40 civilnih osoba
- u zatvoru ima 68 pripadnika A R BiH

Zdravstveno stanje zatvorenika

Prema izjavi zatvorenika nije bilo fizičkih povreda u zatvoru, osim tri lake povrede.

Svi zatvorenici izjavljuju da nisu vredjani niti maltretirani osim sitnih provokacija.
Uhapšeni sa lakim povredama su Bešo Halil koji je operisan prije dva mjeseca, a sada izjavljuje da je dobio povrede čizmom u predjelu rebara., Žujo Meho najstariji zatvorenik ima 66 godina izjavljuje da je dobio lake povrede u predjelu glave što ne potencira, Mulić Rifet navodi povredu kundakom u predjelu glave.

Prema izjavama osoblja zatvora i zatvorenika na terenu je bio jedan slučaj samoranjavanja Filandra Omera koji je upućen na liječenje u Metkoviće.
U zatvoru se nalaze 4 ljekara i to dr. Dizdar sa visokim krvnim tlakom (21o/13o), dr. Boškailo - ljekar HVO, dr. Tucović - veterinar i dr. Obradović - stomatolog HVO.

Smještaj zatvorenika je u bivšoj kasarni Grabovine i zadovoljava, higijenske norme su optimalne, ishrana standardna - ima 3 obroka.

Opšte zdravstveno stanje zatvorenika je zadovoljavajuće, kao i tretman prema zatvorenicima.

Posebno napominjemo da se u zatvoru nalazi Djulić Sanel, rodjen 1975 u Stocu - maloljetnik.

Stanje članova komande

Od članova komande 42 b.br. u najtežem stanju nalaze se Sijerčić Džemil i Pizović Bajro. Oni su zatvoreni u samicama u MUP-u Čapl

Sijerčić Džemil je izuzetno težak slučaj koji izjavljuje da je oslabio lo kg., ima bolove i teško disanje u predjelu grudnog k nedostajanje zraka, kao i osjećaj gušenja, osjećaj straha od u

3.

Po našem mišljenju pritvoranje, hapšenje i zadržavanje bez ikakvog pravnog osnova.

Ukazujemo na poseban problem slanja zatvorenika iz Ljubušl na prve linije što treba pod hitno spriječiti, kao i na l higijenske i smještajne uslove gdje postoji mogućnost zar

Uočeno je da su pojedinici Muslimani hapšeni u Republici Hrvatskoj i sprovodjeni u zatvor u Ljubuški. Posebno ukazu jemo da su hapšeni ranjenici sa rehabilitacije (Muslimani Republici Hrvatskoj).

Posjet zatvorima je prekinut oko 14,00 časova sa obrazlože njem da komisije koje su išla i Jablanicu i Konjic nisu obavile taj posao, odnosno što su bili spriječeni zbog rat dejstava.

Članovi komisije:
1. Cijerčić Jasenko
2. dr Džeko Nusret
3. Hodžić Salko

Dijelovi izvještaja armijske Komisije koja je obišla zatvorenike u logorima HVO, ali i zatvorima Armije BiH. Upadaju u oči kontradiktorne izjave logoraša "da nisu vrijeđani i maltretirani, osim sitnih provokacija" i dio izvještaja u kojem se ističe da je Halil Bešo dobio povrede rebara udarcem čizmom ili da je Rifet Mulić zadobio povrede kundakom u predjelu glave. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Tokom progona Bošnjaka sa Dubravske visoravni, HVO je planski prišao uništavanju bošnjačkog stambenog fonda, kao i orijentalno-islamskih i pravoslavnih vjersko-kulturnih dobara. Tako su minirane ili spaljene bošnjačke kuće u gradu Stocu, Rotimlji, Aladinićima, Crnićima, Pješivac Gredi, Pješivac Kuli, Prenju, Borojevićima, Bitunji i mnogim drugim naseljima i mahalama razbacanim po Dubravskoj visoravni.

Prilikom progona Bošnjaka iz grada Stoca, 13. i 14. jula 1993. godine, HVO je zapalio i Sultan Selimovu džamiju, sagrađenu 1519. godine. Početkom augusta iste godine, HVO je minirao cijelu graditeljsku cjelinu ovog izuzetno vrijednog spomenika kulture koju su činili sama džamija sa

minaretom visokim 26 metara, harem sa vrlo starim nišanima (muslimanskim nadgrobnim spomenicima), šadrvan, gusulhanu i niz dućana okrenutih prema tepi, centralnom gradskom prostoru, odnosno starom trgovištu.

Četvrtog augusta 1993. godine je minirana i džamija hadži Salih Bure, kasnije prozvana džamija Ali-paše Rizvanbegovića ili Podgradska džamija, sagrađena 1732.-33. godine, džamija Hadži Alije Hadžisalihovića (Džamija na ćupriji), sagrađena 1736. godine i džamija Ismail-kapetana Šarića (džamija u Uzunovićima), sagrađena 1741. godine. Tada su uništeni i svi prateći objekti koji su pripadali ovim graditeljskim cjelinama. Tog dana završavao se brutalni postupak progona Bošnjaka iz grada Stoca i njegove bliže okoline.[217] Na prostoru Dubravske visoravni 13. i 14. jula su srušene džamije na Aladinićima i Rotimlji, a 4. ili 5. augusta u Prenju. Tada su porušeni mektebi u Ošanićima i Crnićima. U rušilačkom pohodu u ljeto 1992. godine HVO je srušio i pravoslavnu crkvu Sv. Vaznesenja Hristova, sagrađenu 1870. godine sa zvonikom i vrlo vrijednim ikonostasom.

Džamija u Rotimlji kod Stoca koju je HVO minirao 13. jula 1993. godine.

Tog dana, i još nekoliko dana poslije, HVO je u Stocu bjesomučno rušio i druge dijelove grada. Tako je uništen stambeni kompleks "Begovina", "Behmenluk", Đul-hanumin konak, stambeni kompleks "Ada", gradska cjelina Podgrad (Mala čaršija) i Zagrad, hamam, hotel "Bregava",

[217] Prema tački 166. iz Optužnice Tužilaštva međunarodnog suda u Den Haagu protiv Jadranka Prlića i ostalih, do 4. augusta1993. godine iz Stoca je već bilo protjerano 3.000 Bošnjaka i postupak "etničkog čišćenja" bio je pri kraju.

gradska kafana, tepa, itd. Jednom riječju, grad koji je građen stoljećima na obalama Bregave, koji je gotovo idealno uklopljen u ambijent sa mirisom mediteranskog juga, je divljački potpuno uništen. Nestale su origanalne forme arhitektonskog izraza koje su se mogle vidjeti i doživjeti samo u Stocu.

U drugoj polovini septembra 1993. godine, rukovodioci "Herceg-Bosne" pružili su uvjerenja predsjedniku Tuđmanu u Zagrebu da u općini Stolac nije ostao niti jedan jedini "Musliman", te da je HVO to područje naselio Hrvatima iz srednje Bosne, koje je nastanio po preostalim bošnjačkim kućama. Ovo hvalisanje zapravo bjelodano govori o stvarnim ciljevima Republike Hrvatske i njenom usmjeravanju politike hercegovačkih Hrvata.

Gore navedenim radnjama, ponašanjem i postupanjem, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, kao i veliki broj lokalnih slijepih sljedbenika ideje o "Herceg-Bosni", snose odgovornost za sljedeća krivična djela počinjena na prostoru općine Stolac: progone, ubistva, namjerna lišavanje života, nehumana djela kao što su prisilna premještanja, okrutni uslovi zatočenja, progoni na etničkoj i vjerskoj osnovi i slično, protivpravno premještanje civila, protivpravno lišavanje slobode civila, okrutno postupanje u logorima, uništavanje javne i privatne imovine širokih razmjera, bezobzirno razaranje, uništavanje i hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju i pljačku širokih razmjera.[218] Naročito vrijedna dokumentacija koja dokazuje da su pripadnici HVO-a izvršili ova teška krivična djela na području općine Stolac, čuva se u Arhivu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, koju su prikupile razne vojne, policijske i naučne institucije. Ti dokumenti su većinom u obliku izjava žrtava ili službenih zabilješki i potresne su ispovijesti o strahotama kroz koje su prošli. Takve su izjave Aziza Lasohana iz Stoca (Inv. br. 03-3376 od 11.10.1993. godine), Halila Obradovića iz Borojevića kod Stoca (Inv. br. 03-5207 od 17.08.1998. godine), Šefke Razića

[218] U vršenju pobrojanih krivičnih djela i ratnih zločina pored imenovanih rukovodilaca "Herceg-Bosne" kroz izjave svjedoka i drugu relevantnu dokumentaciju na lokalnom nivou naročito se spominju sljedeće osobe: 1. Željko Raguž, predsjednik SO-e i predsjednik HVO Stolac, 2. Pero Raguž, načelnik SJB Stolac, 3. Marijan Prce, pripadnik HVO Stolac, 4. Zdenko Trlin iz Podorašca kod Konjica, (stražar u logoru Dretelj), 4. Nikica Obradović Hegilo, 5. Draženko Vidić, 6. Pero Matić, 7. Mile i 8. Boro Perić, 9.Vide Lopin, 10. Ivo (Fabijana) Raguž, 11. Mato Pavlović, 12. Marinko Puljić, 13. Zdenko Milanović, 14. Pero Palameta, 15. Nikica Bošković, 16. Ilija Krešić, 17. Vide Brać, 18. Marinko Raić zv. Migo, 18. Dragan Palameta, 19. Drago Bunoza zv. Jastreb, pripadnik HVO Čapljina, 20. Boško Previšić zv. Boko, 21. Dragan (Frane) Krešić, 22. Ivo Raguž zv. Bogara, 23. Vinko Perić, 24. Ante Krešić, 25. Josip Krešić, 26. Mirko Krešić, 27. Mladen Krešić, 28. Vide Marković, 29. Zdravko Pažin i 30. Nikica Pehar iz Čeljeva kod Čapljine, pripadnik HVO Čapljina. Andrun, osuđen na 18 godina zatvora. Osim ovih lica, znatan broj pripadnika HVO Stolac, Čapljina, Ljubuški i Mostar, koji su učestvovali u vršenju gore pobrojanih inkriminiranih radnji još uvijek nije identificiran! Više o ovom vidjeti u "Zločin u općini Stolac (1992-1994)", str. 23.-28. i sedmični list "Danas" broj 116., od 8. juna 2006. godine, članak "U Hercegovini 300 osoba na popisu potencijalnih uhićenika".

iz Borojevića kod Stoca (Inv. br. 03-3355 od 03.12.1993. godine), Fadila Hajdarevića iz Ošanića kod Stoca (Inv. br. 03-3345 od 24.11.1993. godine), Ahmeta Obradovića iz Stoca (Inv. br. 03-5206 od 02.08.1998. godine) i brojni drugi dokumenti.

ČAPLJINA

Općina Čapljina sa istoimenim općinskim gradskim centrom nalazi se na krajnjem jugu Bosne i Hercegovine. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine brojala je 27.882 stanovnika. Od tog se 14.969 osoba ili 53,7 % izjasnilo kao Hrvati, 7.672 ili 27,5 % kao Muslimani, 3.753 ili 13,56 % izjasnilo se kao Srbi, dok se 1.488 stanovnika ili 5,3 % ove općine izjasnilo kao Jugosloveni ili pripadnici neke od nacionalnih manjina. Stanovništvo bošnjačke nacionalnosti, koje se na popisu stanovništva 1991. godine, kao i u drugim dijelovima BiH, izjašnjavalo kao Muslimani, bilo je koncentrisano uglavnom u općinskom centru, odnosno gradu Čapljini, kao i po selima Dubravske visoravni koja se proteže na zapadnom dijelu općine Stolac i istočnom dijelu općine Čapljina. U samom gradu Čapljini 1991. godine se 30 % stanovništva izjasnilo kao Muslimani. Iz prezentiranih podataka sa popisa se vidi da oko 47 % stanovništva cijele općine nisu bili Hrvati. Ova činjenica nije ništa značila u pogledu "priključenja" ove općine "Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna".

Čapljina

Prostor općine Čapljina predstavlja prirodnu kapiju Bosne i Hercegovine na Jadransko more i mediteran uopšte. Prostor je izvanrednih spomenika prirode, ali i prostor na kome su od vremena od kad čovjek živi kao čovjek, ljudi stvorili izvanredne spomenike kulture. U predrimskom periodu ovaj prostor su naseljavali pripadnici ilirskog plemena Ardijejaca, kao i veći dio doline Neretve od Konjica do Metkovića. Na području općine Čapljina nalazi se starorimsko naselje Mogorjelo, poseban ekosistem Buško blato, vodopad Kravice, prelijepa obala Neretve na čijoj se lijevoj strani nalazi biser orijentalne arhitekture - Počitelj. Blaga klima daje izvanredne uslove za proizvodnju južnog voća i povrća. Na ovom prostoru se snažno razvila trgovina poljoprivrednih proizvoda, tako da je pijaca u Čapljini devedesetih godina dvadesetog stoljeća bila svojevrsan barometar vrijednosti poljoprivrednih proizvoda u cijeloj BiH i Hrvatskoj. U ovom vremenu Čapljina je bila izuzetno razvijen privredni centar u kojem je posao našlo više od 8.500 radnika. U ovoj sredini djelovali su privredni giganti čiji su se proizvodi prodavali na prostoru cijele Jugoslavije, među kojima su najpoznatiji: Fabrika konditorskih proizvoda "Lasta" Čapljina, "Soko-armature", "Enegoinvest", Fabrika valjčanih profila, "Unis" vojni pogon, Trgovinsko preduzeće "Bregava", Ugostiteljsko preduzeće "UIT" Čapljina, Fabrika trikotaže u Tasovčićima, Građevinsko preduzeće "Neretva" Čapljina, "Vodogradnja" Čapljina, Autoprevozno preduzeća "Autoprevoz" Čapljina, Farma u Višićima, itd. Blizina jadranske obale na kojoj se turizam kao privredna grana od ranije počeo naglo razvijati, omogućila je čapljinskim poljoprivrednim proizvodima siguran plasman po izuzetno povoljnim cijenama. Čitav niz je okolnosti koje objektivno dozvoljavaju siguran razvoj turizma i na području čapljinske općine. Sve to je uticalo na to da i srpska i hrvatska strana obrate posebnu pažnju na ovaj prostor i nastoje zagospodariti ovim prostorom u sklopu razgraničenja u dolini Neretve. Zbog strukture stanovništva i rezultata izbora iz 1990. godine, a naročito zbog političke pogodbe iz 1939. godine, hrvatska strana je polagala više prava na ovaj prostor.[219]

[219] Prema čuvenom sporazumu Cvetković-Maček iz 1939. godine prostor općine Čapljina je ušao u sastav Hrvatske banovine, a i ranije u čerečenju BiH iz 1929. godine, poslije ukidanja Vidovdanskog ustava i podjele zemlje na banovine, Čapljina je ušla u sastav Primorske banovine sa sjedištem u Splitu.

Prostor općine Čapljina predstavlja prirodnu kapiju Bosne i Hercegovine na Jadransko more i mediteran uopšte. Prostor je izvanrednih spomenika prirode, ali i prostor na kome su od vremena od kad čovjek živi kao čovjek, ljudi stvorili izvanredne spomenike kulture. U predrimskom periodu ovaj prostor su naseljavali pripadnici ilirskog plemena Ardijejaca, kao i veći dio doline Neretve od Konjica do Metkovića. Na području općine Čapljina nalazi se starorimsko naselje Mogorjelo, poseban ekosistem Buško blato, vodopad Kravice, prelijepa obala Neretve na čijoj se lijevoj strani nalazi biser orijentalne arhitekture - Počitelj. Blaga klima daje izvanredne uslove za proizvodnju južnog voća i povrća. Na ovom prostoru se snažno razvila trgovina poljoprivrednih proizvoda, tako da je pijaca u Čapljini devedesetih godina dvadesetog stoljeća bila svojevrsan barometar vrijednosti poljoprivrednih proizvoda u cijeloj BiH i Hrvatskoj. U ovom vremenu Čapljina je bila izuzetno razvijen privredni centar u kojem je posao našlo više od 8.500 radnika. U ovoj sredini djelovali su privredni giganti čiji su se proizvodi prodavali na prostoru cijele Jugoslavije, među kojima su najpoznatiji: Fabrika konditorskih proizvoda "Lasta" Čapljina, "Soko-armature", "Enegoinvest", Fabrika valjčanih profila, "Unis" vojni pogon, Trgovinsko preduzeće "Bregava", Ugostiteljsko preduzeće "UIT" Čapljina, Fabrika trikotaže u Tasovčićima, Građevinsko preduzeće "Neretva" Čapljina, "Vodogradnja" Čapljina, Autoprevozno preduzeća "Autoprevoz" Čapljina, Farma u Višićima, itd. Blizina jadranske obale na kojoj se turizam kao privredna grana od ranije počeo naglo razvijati, omogućila je čapljinskim poljoprivrednim proizvodima siguran plasman po izuzetno povoljnim cijenama. Čitav niz je okolnosti koje objektivno dozvoljavaju siguran razvoj turizma i na području čapljinske općine. Sve to je uticalo na to da i srpska i hrvatska strana obrate posebnu pažnju na ovaj prostor i nastoje zagospodariti ovim prostorom u sklopu razgraničenja u dolini Neretve. Zbog strukture stanovništva i rezultata izbora iz 1990. godine, a naročito zbog političke pogodbe iz 1939. godine, hrvatska strana je polagala više prava na ovaj prostor.[219]

[219] Prema čuvenom sporazumu Cvetković-Maček iz 1939. godine prostor općine Čapljina je ušao u sastav Hrvatske banovine, a i ranije u čerečenju BiH iz 1929. godine, poslije ukidanja Vidovdanskog ustava i podjele zemlje na banovine, Čapljina je ušla u sastav Primorske banovine sa sjedištem u Splitu.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata prostor općine Stolac i Čapljina je bio zahvaćen bratoubilačkim ratom. Sjećenja na ove pokolje su osvježena neposredno pred zadnji rat ekshumacijama srpskih žrtava ustaških zločina na području općina Čapljina, Neum i Stolac.[220]

Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, općina Čapljina je bez ikakve procedure, preko noći postala njen dio. Kao i u drugim općinama koje su imale nacionalno i vjerski miješano stanovništvo, koje su naprasno priključene "Herceg-Bosni", tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti općinskog HVO-a Čapljina i stanovnika, bošnjačke i srpske nacionalnosti, a progon nehrvatskog stanovništva od strane HVO-a se pojačavao. Oko 20. aprila 1993. godine, pripadnici HV i HVO Čapljina su uhapsili znatan broj muškaraca, bošnjačke nacionalnosti, u općini Čapljina, među kojima su bile i istaknute ličnosti iz privrednog i političkog života sa ovog područja, i odveli ih u za to unaprijed pripremljene zatočeničke objekte HVO-a, a to su: kasarna "Grabovine" i "Miro Popara" (sada vojarna "Božan Šimović"), vojni i civilni objekti i skladišta u Dretelju i Gabeli, Silosu, Đačkom domu, zgradi MUP-a, školskim zgradama i privatnim kućama u Tasovčićima (kuća Dine Turajlića), u Lokvama (u kućama Heljića) i na Ševaš brdu u blizini Počitelja.[221]

[220] Proces ekshumacija srpskih žrtava iz jama po Hercegovini prati mnogo kontroverzi jer su često u istim jamama znale završiti i žrtve ustaškog i četničkog terora. Iz ekshumiranog stratišta u Opuzenu žrtve su sahranjene na pravoslavnom groblju u Gabeli. Žrtve iz jama kao što je jama na Bivoljem brdu, Šurmancima, itd., sahranjene su u kripti spomen crkve u Prebilovcima koja se počela graditi kad je i počeo proces ekshumacija. Po nekim podacima tada je ekshumirano ukupno oko 4.000 kostiju žrtava bratoubilačkog rata 1941.-1945., ali se u naučnim krugovima osporava da su sve kosti pripadale srpskim žrtvama. Više o ovom: dr. Smail Čekić, "Agresija na Bosnu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993", NIPP "Ljiljan", Sarajevo, 1994. godine i Milan Tasovac, "Oči u oči – tri zločina u istom veku – Prebilovci 1941.-1992.", www.prebilovci.net, Beograd, 2006.

[221] Podaci uzeti od više lica iz Udruženja logoraša općine Čapljina dana 5. decembra 2012. godine u Višićima kod Čapljine.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEDJUNARODNOG PRAVA
S A R A J E V O
CENTAR INSTITUTA NOVO SARAJEVO
MZ "HRASNO BRDO"

Primljeno 17.3.94
Org. jed. 03 | 3617

Broj : INS-19. / 94.
SARAJEVO : 30.01.1994.godine

MAKAČEV ZEJNA,od roditelja Šoše Muje i Fate,rodjena 14.03. 1956.godine u Čapljini,sa stalnim prebivalištem u ulici Oslobodjenje 21 u Čapljini (privremeno,kao raseljeno lice,nastanjena u ulici Sremska 24,MZ "Hrasno brdo",Opština Novo Sarajevo u napuštenom stanu-svjedokinja ne zna ime vlasnika stana),Muslimanka,islamske vjeroispovjesti,neosudjivana,nije pripadnik OS,udata,suprug Šučrija,majka troje djece (Ramiz rodj.1979.,Adnan rodj. 1981. i Arnela rodj.1991.), radnica u Energoinvestu u Čapljini,završila VIII razreda OŠ,lična karta broj:979/89. SUP Čapljina,matični broj :1503956156136,ovlaštenom licu INSTITUTA za istraživanje zločina protiv čovječnosti i medjunarodnog prava,daje sljedeću

I Z J A V U

Još u septembru 1991.godine rezervisti JNA su se ukopali u okolini Čapljine,ali su mirovali sve do 08.04.1992.godine,kada su počeli žestoko granatirati grad.Naša Armija je izvršila napad na kasarnu JNA,koja se nalazila nedaleko od moje kuće,kada je pala granata i teško ranila moga sina Adnana koji se igrao ispred kuće.Imao je opekotine po čitavom tijelu i amputirana su mu tri prsta desne ruke (na sebi je imao plave pantalone i zeleni džemper).I narednih dana se nastavilo granatiranje,pa sam iz straha za život svoje djece 11.04.1992. godine izbjegla na Otok Hvar,dok je moj suprug ostao u Čapljini.5 mjeseci sam bila u izbjeglištvu i,izuzev sitnih provokacija od strane Hrvata izbjeglica,dobro smo živjeli.Saznavši da su se četnici povukli u Podveležje (u 7 mjesecu 1992.godine),vratila sam se u Čapljinu u septembru mjesecu.U gradu je bilo mirno sve do 06.mjeseca 1993.godine. Medjutim,u tom periodu naše komšije Hrvati su se počeli otudjivati od nas Muslimana (u mojoj ulici mi smo bili jedini Muslimani,izuzev dvije srpske porodice MITROVIĆ,koje su već početkom rata izbjegle iz Čapljine) i kasnije su svi bili u ustašama.MIŠO PAVLOVIĆ (30 godina,supruga Božana,bez djece,tesar po zanimanju,zaposlen u Neretvi,naš prvi komšija) nas je često provocirao ....."Balije,volio bi Vam se krvi napiti,pobiti,protjerati.....".

15-tak dana nakon što su izbjeglice Hrvati iz Konjica i Travnika došle u 06.mjesecu 1993.godine u Čapljinu,odnosi su se toliko zaoštrili,te su dostigli kulminaciju 01.07.1993.godine,od kada smo, naredna dva mjeseca bili u kućnom pritvoru.Ukinuli su nam telefone, bukvalno nismo smjeli izlaziti.Tog dana je moj suprug,vraćajući se sa posla autobusom,odveden u logor u Dretelj.

Naposredno prije mog odvodjenja u silos teško mi je pao momenat kada su naše komšinice PAVLOVIĆ BOŽANA (supruga već ranije pomenutog Miše) i njena jetrva PAVLOVIĆ IVA (40 godina,suprug MIRO, dvoje djece: Damir 25 godina i Danijela 15 godina,zaposlena u Lasti) došle u moju kuću i u mom prisustvu odnijele tepihe,store,ručne radove, govoreći da to nama neće trebati jer će nas protjerati.Pogotovo me to pogodilo od Ive kojoj je moj suprug,malo prije toga,dao krv kada je bila bolesna.A pljačkale su i u drugim kućama.

Početkom septembra 1993.godine nas 1500 žena i djece ustaše su zatvorile u siloš (u blizini moje kuće,kod Laste),a čula sam

1

Makačev Zejna

... oko 1000 muškaraca odveli u zarobljeništvo u Dretelj.) dana su nas držali zatvorene bez hrane,pokrivača,a o higijenskim uslovima da i ne govorim.Čuvala su nas četvorica ustaša (u maskirnim uniformama, šahovnica,naoružanje).Nisu nas tukli,ali žene i djecu koje bi izveli više nisu vraćali,a mnoge su i silovali (jednu djevojčicu od 15-16 godina).Nikog od ustaša nisam poznavala,ali pretpostavljam da su iz Travnika i Konjica,a bilo je mnogo vojske pridošle iz Republike Hrvatske.
Napokon,sedmog dana potrpali su nas u kamione u 1 sat poslije pola noći i pred Gornjom Drežnicom nas pustili.
Dvojicu zarobljenika-muškaraca su odveli u šumu i ubili (čuo se pucanj),a jednom invalidu (50 godišnjak) su pucali u noge i ranili ga samo zato što nije mogao brže hodati.
Iz Gornje Drežnice smo u Donju Drežnicu prepješačili,a zatim nas je UMPROFOR prevezao u Grabovicu u barake gdje smo boravili oko 10-tak dana,nakon čega smo prešli u Falanovo selo (na TV su Hrvati prikazivali da je to selo spalila Armija BiH,ali umjesto tog sela podmetnuli su sliku sela Glodnicu sa muslimanskim stanovništvom koje su ustvari ustaše spalile,dok je Falanovo selo bilo neoštećeno jer smo mi boravili u njemu - Hrvati,stanovnici tog sela,su ranije prebjegli u Jablanicu).Tu sam čekala muža iz zarobljeništva i mjesec i po kasnije zajedno smo krenuli u Sarajevo,gdje smo došli 03.11.1993.godine. Čitav put smo prepješačili.

U vrijeme dok sam još bila u Čapljini,ustaše su popalile sve kafiće i prodavnice čiji su vlasnici bili Muslimani i to noću.Kuće nisu dirali,a i džamija je bila netaknuta.

U selu Muminovači na partizanskom groblju ustaše su zakopale 500 pobijenih žena i djece.U prolazu sam vidjela kako iz zemlje vire ruke i noge.

Sa mnom su bile : Tidja Šuta (stanovala kod džamije u Čapljini),Djula Čolaković i Faja Jazvin (posljednje dvije su ostale u selu Falanovo brdo nakon mog odlaska).

Tri dana nakon izlaska iz silosa,moj svekar (67) je umro od posljedica povišenog pritiska - usljed svega proživljenog u silosu.

U Čapljini sam posjedovala kuću na dva sprata 7X8,dvije male bašte, kompletan namještaj : TV u boji,škrinju,štednjak,frižider,vitrinu, kauč,spavaču sobu,komplet opremljeno kupatilo,ručne,radove,tepihe, store (ovo posljednje su Iva i Božana Pavlović odnijele dok sam još bila u Čapljini),kompletnu garderobu,hranu : tona i po krompira,100 kg brašna,3-4 kg mesa,5-6 kg šećera,4 l ulja,1 i po kg kafe,automobil marke stojadin star 5 godina.Ustaše su nam uzele sav novac,dok sam zlato uspjela prenijeti.

U PRILOGU : Otpusnica iz bolnice MAKAČEV ADNANA.

Na svakoj stranici svojim potpisom potvrdjujem da je tačno sve što je naprijed navedeno u izjavi i isto sam spremna posvjedočiti pred svakim sudom i bilo kojom komisijom.

SARAJEVO : 30.01.1994.godine

IZJAVU UZEO

H. Zulfić Sabina

Sabina Hadžizulfić
RUKOVODILAC CENTRA INSTITUTA
N O V O S A R A J E V O

IZJAVU DAO

Makačev Zejna

MAKAČEV ZEJNA
l.k. br. 979/89.
SUP ČAPLJINA

Potresna izjava Zejne Makačev iz koje se mogu vidjeti i razaznati razmjere progona nehrvatskog stanovništva u općini Čapljina tokom 1992. i 1993. godine. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-3617)

Ponašanje i uobičajeni postupci pripadnika HVO-a u drugim dijelovima Hercegovine tokom sistematskih i masovnih hapšenja i protjerivanja u junu i julu 1993. godine primijenjeni su i na Bošnjake i Srbe u općini Čapljina. Nakon što su najprije uhapsili i zatvorili većinu vojno sposobnih muškaraca, Bošnjaka i Srba, vlasti Herceg-Bosne su žene, djecu i starce, sistematski uklonili iz njihovih domova i preko Republike Hrvatske protjerali ih na područja pod kontrolom ARBiH ili u druge zemlje. Tokom protjerivanja civilnog stanovništva, pripadnici čapljinskog MUP-a, kao i pripadnici Vojne policije HVO brigade "Knez Domagoj" iz Čapljine primjenjivali su brutalnu silu, pljačkali pokretnu i uništavali nepokretnu imovinu.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINE
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEDJUNARODNOG PRAVA
S A R A J E V O
CENTAR INSTITUTA NOVO SARAJEVO
MZ "HRASNO BRDO"

Broj : INS-10./ 94.
SARAJEVO : 30.01.1994.godine

Primljeno 17.3.94
Org. jed.
03 3616

MAKAČEV ŠUČRIJA,od roditelja Mustafe i Zejne,rodjen 04.01.1958.godine u Čapljini,sa stalnim prebivalištem u ulici Oslobodjenje 21 u Čapljini (privremeno,kao raseljeno lice,nastanjen u ulici Sremska 24,MZ "Hrasno Brdo",Opština Novo Sarajevo u napuštenom stanu-svjedok ne zna ime vlasnika stana),Musliman,islamske vjeroispovjesti, neosudjivan,nije pripadnik OS,oženjen,supruga Zejna,otac troje djece (Ramiz rodj.1979.,Adnan rodj.1981. i Arnela rodj.1991.),tesar po zanimanju,zaposlen u "Florami" kao radnik na održavanju,ličnu kartu oduzele ustaše - reg.br. 468/89 SUP Čapljina,matični broj : 0401958151130,ovlaštenom licu INSTITUTA za istraživanje zločina protiv čovječnosti i medjunarodnog prava,daje sljedeču

I Z J A V U

NAPOMENA SARADNIKA : Svjedok izjavu započinje momentom odlaska njegove supruge iz Čapljine u izbjeglištvno na Otok Hvar,a o dogadjajima koji su prethodili tome,vidi izjavu MAKAČEV ZEJNE - supruge svjedoka.

Odlaskom moje supruge u izbjeglištvo na Hvar,ostao sam šam u kući.Nacionalna netrpeljivost povečavala se sve više i manifestovala se na svakom koraku.Urijedile su kućne posjete naših komšija Hrvata.Na nekoliko mjesta u gradu bili su kontrolni punktovi-barikade,na kojima su,trojica-četvorica ustaša pripadnika HVO,pregledali dokumenta prolaznika.Bili su u maskirnim uniformama,domači iz okoline Čapljine.Poznavao sam ih iz vidjenja i mogao bi ih prepoznati.

Nekoliko puta su dolazili u pretres moje kuće,tražeči oružje koje ja nisam posjedovao.Obično bi dolazila po trojica-četvorica ustaša (nisam ih poznavao),stan su pregledali površno i misu bili agresivni.

Na posao sam išao sve do 01.07.1993.godine.Naime,toga dana,vračajući se sa posla u 15 sati i 15 minuta autobusom,upao je jedan ustaša (nisam ga poznavao),dok su četvorica-petorica ostala napolju,i tražio dokumenta na pokaz.Samo mene i mog poznanika Selimić Kemala (40-42 godine starosti,iz Čapljine,sa stanom u ulici Veljke Vlahovića u Felinama - dio Čapljine,zaposlen u preduzeću "Vino-Voće",neoženjen) je izdvojio i rekao da izadjemo iz autobusa (pregled dokumenata je bio

vača.15-tak dana,nakon mog dovodjenja u Dretelj,86 sati su nas držali zatvorene bez bode,hrane,zraka (povod tome su bile velike žrtve koje su ustaše pretrpile u sukobu sa našom armijom - u takvim i sličnim okolnostima bi se iskaljivali na nama zatvorenicima).
Tukli su svakodnevno.Obično pred veče otvarali bi vrata hangara i vikali neka izadje 5 Stočana ili 5 Čapljinaca i tada bi ih tukli pred hangarom :kundakom,palicama,čizmama,držalicom od lopate.Svi zarobljenici su bili,malo je reć,isprebijani i po nekoliko puta (u logoru nije bilo žena).Mene su pretukli dva puta po čitavom tijelu,a najviše po bubrezima i glavi,tako da mi je zdravlje usljed batina,a i kompletne torture ustaša u logoru,maksimalno narušeno,čije posljedice osjećam do danas.12 zarobljenika je usljed batinjanja podleglo i ne zna se tačno gdje su sahranjeni,mada pretpostavljamo da nije daleko od logora (u krugu zatvora sigurno nisu).Kada bi nekog zatvorenika izveli,pucali su,pretpostavljam u vazduh,da bi nama u hangaru stvorili što užasniju atmosferu postupanja,a i neizvjesnosti,sa onim koga su izveli.Ne rijetko su pucali kroz vrata hangara po zarobljenicima,tako da je bilo i mnogo ranjenih - pretežno Stočana - da li slučajno ili namjerno,ne znam.Nekog SEMIRA iz Stoca (star 25 godina)odveli su u samicu gdje je od batina podlegao.
Do dolaska Medjunarodnog crvenog križa,dva mjeseca nakon mog dolaska u logor,nismo nikada izlazili iz logora.Neposredno pred njihov dolazak,puštali su nas iz hangara da se krećemo po krugu logora,a morali smo uredjivati hangare i prostor oko istih,a gradili smo i vanjske WC. U početku su nas prisilno tjerali na rad,a kasnije smo jedva čekali da izadjemo i radimo samo da bi se što više kretali na vazduhu (zatvorenici su bukvalno padali sa noga,kada su prvi put,nakon 2 mjeseca, izašli iz hangara napolje).Tada su nam povečali sa jednog na dva obroka dnevno (pretpostavljam da bi izgledali bolje pred predstavnicima Medjunarodnog crvenog križa),ali ritual uzimanja obroka je bio više nego užasan.Naime,iz nekoliko posuda jelo je 4000 zarobljenika i to tako što bi prvi,u maratonskom trku,praveči krug,morao pojesti svoj obrok,da bi drugom oslobodio posudu (često ne bi uspjeli ni pojesti do kraja) i isto tako jednu malu čašu vode.A posebno su nas mučili time što su nam davali vrelo jelo,a zatim ledenu vodu,te su se svakom zarobljeniku usljed toga,kao i usljed neopranog sudja i kašika,na usnama stvarali plikovi i užasne rane.Isti tretman imali su i starci preko 80 godina,kao i djeca od 13-18 godina,kojih je takodjer bilo u logoru.Večina zarobljenika usljed neuredne ishrane nije mogla vršiti fiziološke potrebe,tako da smo stomačne bolove jedva podnosili.
Pojedini zarobljenici su čak pili mokraču (u periodu kada smo bili 86 sati bez vode,hrane,zraka - več pomenuti detalj na početku izjave). Tada su,na našu molbu da nam daju vode,tražili 500 DM za 50 litara, što mi nismo imali (kada smo zarobljeni oduzeli su nam sav novac i dragocjenosti koje smo imali kod sebe - tri pune kante od 15 litara - našto smo ipak uspjeli sakriti,a kada smo im dali za vodu,rekli su da je to nedovoljno - vodu nam nisu dali,ali su novac uzeli).

Početkom oktobra 1993.godine (8-13 - u tom terminu,ali se ne sječam tačno dana) naveče ušao je u hangar ŠOTRA TOMO (negdje iz Hercegovine,imao je 50-60 godina,crn,izrazito krupan) sa dvojicom ustaša (Šotra je vio komadant logora) i pitao ko bi želio da ide iz logora.90 % ih je diglo ruke,ali kada je rekao da ustanu,vjerovatno iz straha i neizvjesnosti gdje će biti odvedeni,digla se samo polovina zarobljenika.Kada je Šotra prvog zarobljenika pitao gdje bi želio ići,rekao je bilo gdje pa makar i u drugi logor jer bi mu možda tamo bilo bolje,a i ostali zarobljenici poveli su se za njim istim odgovorom.
Nas 300-350 potrpali su u kamione oko 10-11 sati iste noći (medju tim zarobljenicima bilo je oko 250 upravo onih najiscrpljenijih zarobljenika koje su ustaše sakrile u silos od predstavnika Medjunarodnog crvenog križa).Ujutro u 4 sata istjerali su nas iz kamiona na nekoj livadi govoreći ....."Hajte Aliji,vidjet ćete što Vas tamo čeka...." Pješačili smo nasumice i tako stigli u Drežnicu koju su,čitav taj dan

2

Hasačev Lucija

ustaše granatirale.Oko 10-11 sati naveče krenuli smo za Jablanicu (mnogi su ostali,jer nisu mogli izdržati put),gdje smo stigli oko 4 sata ujutro.Krenuo sam za Sarajevo da se pridružim porodici koja je ranije izbjegla iz Čapljine u Sarajevo.
Iz logora sam izašao sa 40 kilograma tjelesne težine.(prije odvodjenja u logor sam imao 75 kg) i,usljed svega preživljenog,pao sam u komu.Do danas sam se samo djelimičmo oporavio.

U PRILOGU : Corpus delicti o zarobljeništvu.

Na svakoj stranici svojim potpisom potvrdjujem da je tačno sve što je naprijed navedeno u izjavi i isto sam spreman posvjedočiti pred svakim sudom i bilo kojom komisijom.

SARAJEVO : 30.01.1994.godine

IZJAVU UŽEO

Sabina Hadžizulfić
RUKOVODILAC CENTRA INSTITUTA
N O V O S A R A J E V O

IZJAVU DAO

MAKAČEV ŠUČRIJA
l.k. br. 458/89.
SUP Čapljina

Već opisanu atmosferu mržnje, uzrokovane etničkim i vjerskim razlozima, koja je opisana u poglavlju o Čapljini i Stocu, vjerno je opisao i Šućrija Makačev iz Čapljine. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-3616)

ARMIJA REPUBLIKE BiH
4.KORPUS
42.BBR.
Dj.broj: 06-679/94

VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Na osnovu clana 151 stav 2 ZKP RBiH ovlasteni radnik organa vojne bezbjednosti sastavlja

Z A P I S N I K

CATIC TIDZA kci Ibre,i Saje rodjena 1951 na Bivolju brdu opstina Capljina, nastanjena u Tasovcicima opstina Capljina,privremeno stanuje u Potocima, SSS radila u "Lasti" Capljina,majka dvoje djece,po nacionalnosti Bosnjak - Musliman ,na okolnosti dovoza leseva u partizansko groblje u Tasovcice daje slijedecu

I Z J A V U

Stanovala sam u Modricu pored puta koji vodi do partizanskog groblja. Posto mi je muz bio u zatvoru a vidjevsi da progone mrtve na partizansko groblje odlucila sam da odem i da vidim koga sve dogone.Kad sam otisla do groblja nasla sam dva starija covjeka bacena kod kapije.Sutri dan je prosao bager prema groblju te isti usao u groblje i poceo kopati.Za dan dva sam vidjela Saravonja Rajka da odveze na kamionu leseve te iste izbacili na partizansko groblje.Poslije toga sam otisla da vidim koliko ima i da nije neko od mojih tamo.Kad sam dosla na kapiju vidjela sam u kanalu 7 leseva i jednoga mladica bacenog kod kapije,mislim da je mladic dovezen sa hitnom. Mladic je bio lijepo obrijan crne kose i bio je sav od krvi po ledjima i isjecen.Poslije toga nisam smjela ici ali sam cesto puta vidjela Saravonja Rajka da prolazi kamionom u pravcu partizanskog groblja,Cesto puta vidjala sam mala auta kako prolaze prema partizanskom groblju gdje bi se ponekad cula i pucnjava.Posto ja nisam smjela ici a cula sam od djece koja su isla da tu ima dosta leseva i da ih kerovi razvlace.
Iz Tasovcica sam protjerana 08.08.1993 godine zajedno sa ostalim stanovnistvom iz Tasovcica,na Bunu smo dotjerani kamionima te istovareni te smo dosli u Blagaj.

Izjavu sam dala dobrovoljno,sve moje rijeci su unesene onako kako sam ja rekla.Izjavu sam procitala prihvatam je kao svoju sto svojerucno i potpisujem.Navedene podatke spremna sam potvrditi i pred sudom i drugim organom kao i medunarodnom komisijom ukoliko se to od mene bude trazilo.

Izjavu dala: Catić Tidža
Catic Tidza

Zapisnicar:
Rahic Osman

Izjavu uzeo:
Sejtanic Kemal

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO

Primljeno			
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
	4943		

Izjava Tidže Ćatić iz Tasovčića kod Čapljine u kojoj prva tvrdi da je HVO u partizanskom groblju u Modriću u blizini Tasovčića napravio masovnu grobnicu za Bošnjake. Poslije rata, ekshumacijom je ustanovljeno da su njene tvrdnje bile istinite. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4943)

ZLOČINI NAD CIVILNIM STANOVNIŠTVOM SRPSKE NACIONALNOSTI U DONJEM TOKU RIJEKE NERETVE

Mora se priznati da je položaj Srba južno od a devedesetih godina prošlog (dvadesetog) stoljeća bio izuzetno komplikovan. Opterećeni teškim historijskim iskustvom sukoba na vjerskoj i etničkoj osnovi tokom Drugog svjetskog rata, političkim prilikama u kojima je postojala mogućnost hrvatsko-bošnjačkog saveza, a naročito zvaničnom politikom SDS-a da se mora doći do međunacionalnog razgraničenja u kojem Srbi na ovom prostoru teško mogu biti priključeni srpskoj teritorijalnoj jedinici u bilo kom obliku, jer su u odnosu na druga dva naroda, čak i u bližem okruženju predstavljali potpunu manjinu, njima nije ostalo ništa drugo nego da gledaju kako najjednostavnije da napuste svoja vjekovna ognjišta, na što ih je direktno podsticala i politika SDS-a. Dramatičan razvoj događaja 1991. godine u susjednoj Hrvatskoj, položaj Srba je još više zakomplikovao. Mnogi Hrvati, pa i Bošnjaci su otišli na ratišta u Hrvatsku kao dobrovoljci da se bore za samostalnost Republike Hrvatske, ali na strani Hrvatske su bile simpatije i onih koji se aktivno nisu uključili u ovaj rat.

Kada je BiH proglasila samostalnost koju je međunarodna zajednica priznala, na području općine Čapljina, uostalom kao i u drugim dijelovima BiH, jugoslovenska vojska (JNA) postala je strana vojna sila! U aprilu 1992. godine došlo je do oružanih incidenata između lokalnog hrvatskog i bošnjačkog stanovništva, odnosno njihovih samoorganizovanih oružanih formacija i pripadnika JNA koji su bili stacionirani u kasarnama te vojske u Čapljini i njenoj bližoj okolini.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARMIJA REPUBLIKE BiH
4.KORPUS
42.BRIGADA
Dj.broj: 06-666/94
Dana: 18.12.1994 godine

OBRANA REPUBLIKE
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Na osnovu clana 151 stav 2 ZKP R BiH, ovlasteni radnik sluzbe vojne bezbjednosti sastavlja

Z A P I S N I K

TUCAKOVIC (Huse) ALIJA-ALE, rodjen 15.ol.1933 godine u Hrasnu - Kabrani opstina Neum, stalno nastanjen u Tasovcicima opstina Capljina, trenutno nastanjen u Vrapcicima opstina Mostar, po zanimanju zemljoradnik, po nacionalnosti Bosnjak-musliman, drzavljanin R BiH, ozenjen otac petero punoljetne djece, sluzio vojni rok po VES-u pjesadija, na okolnosti dovozenja leseva Muslimana na partizansko groblje u Tasovcice daje sljedecu

I Z J A V U

Posto sam imao dvojicu sinova u logoru, a vidjeo sam da Saravanja Rajko provozi na kamionu leseve i odvozi ih na partizansko groblje u Tasovcice, zanimalo me da nije slucajno neko od mojih sinova ili rodbine medju lesevima, otisao sam do partizanskog groblja. Kad sam dosao vidjeo sam dva kanala iskopana bagerom i kako sam mogao procjeniti kanali su bili dugi do 5o matara, siroki blizu dva metra, a siroki dva metra. Kanali su bili iskopani odmah do glavne kapije unutar partizanskog groblja.
Kada bi prolazio sa autom Rajko Saravanja bi glasno vikao "balije, vidite balije, ovako ce i vama biti". Kada bi dovezao leseve i istovario ih u partizansko groblje, u iskopani jarak, Rajko Saravanja bi svratio kod Tinjak Adema zvani "Nena" koji u tom periodu nije bio kuci, ali sa Rajkom bi vezu imala Fatima Tinjak zena Ademova.
Ja sam vidio da su u kanal ubacena 63 lesa, medju kojima su bila dva djecija lesa starosti do lo godina. Medju lesevima je bilo i vojnika u sarenim uniformama. Odmah na pocetku dovozenja leseva u partizansko groblje u Tasovcicima, dovezena je jedna kompletna familija sa Rotimlje, koja je ubacena u iskopani jarak, a to sam cuo od Fatime Tinjak i kako mi je rekla to je njoj ispricao Saravanja Rajko. To su bili dvoje malodobne djeve, dvije zene i jedan stariji covjek starosti oko 7o godina.
Posto su lesevi dugo vremena bili nezatrpani, obratio sam se ocu Tucakovic Sadata (Salki Tucakovicu), da kaze Zlatku Vegaru da se to zatrpa, a Salko je bio dobar sa Zlatkom. Kerovi su vec bili poceli razvlaciti leseve.
To se desavalo negdje krajem mjeseca jula 1994 godine.
Odmah sutra dan dosao je bager na partizansko groblje i zatrpao dio jarka u kojem su se nalazili lesevi.
Na partizansko groblje bi povremeno prolazili i mali putnicki automobili, a posto se moja kuca nalazila u zaseoku Grlic, u neposrednoj blizini partizanskog groblja, ja sam povremeno cuo pucnjeve iz pravca partizanskog groblja, a nakon pucnjeva auta bi se vracala nazad u pravcu Modrica.

Alija Tucaković

Jednog popodneva pred sami mrak sa Rajkom Saravanjom u autu je provezen jedan mladic u civilu, a oba su otisli do partizanskog groblja. Kratko nakon toga cuo se pucanj i Rajko se Vratio nazad bez mladica, a vozilo u kom su bili je bila teretna zelena zastava bez cerade.
Kada je bager radio na partizanskom groblju, ja sam sacekao da se isti udalji i poslije toga otisao sam tamo. Vidio sam da je zagrnut dio kanala u kojem su se nalazili lesevi, dovezeni i ubaceni u isti proteklih dana. Poslije toga vidio sam da su prosla tri teretna kamiona puna leseva, koji su bili slozeni kao drva, a poslije toga tamo nisam isao.
Iz Tasovcica sam protjeran dana 08.08.1993 godine sa kompletnom familijom u Blagaj.

Izjavu sam dao dobrovoljno, sve moje rijeci su unesene onako kako sam ja rekao. Izjavu sam procitao, prihvatam je kao svoju sto je svojerucno i potpisujem. Navedene podatke spreman sam potvrditi pred sudom i drugim nadleznim medjunarodnim organizacama ako se to od mene bude trazilo.

Izjavu dao:	Zapisnicar:	Izjavu uzeo:
Tucakovic Alija	Kohnic Azer	Suta Refik

Izjava Alije Tucakovića u kojoj se govori o tome kako je nastala masovna grobnica u partizanskom groblju u Tasovčićima u koju su ukopani pobijeni Bošnjaci iz okoline Stoca i Čapljine. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4945)

Pripadnici HV, HVO-a i HOS-a nakon ulaska u selo Klepce, početkom juna 1992. godine.

Prenos ratnih operacija iz Hrvatske na teritoriju BiH početkom juna 1992. godine, baš u donji tok rijeke Neretve, praktično je označio i konačan nestanak srpskog stanovništva i njihovih spomenika duhovnosti i kulture na ovim prostorima. Ustvari, pravo pitanje je ko će prije realizirati svoje planove, jer je postojala procjena da se hrvatska teritorija oko Dubrovnika planira presijeći na dva dijela prodorom iz a i Čapljine u deltu Neretve i zauzimanjem luke Ploče.[222] Operacija "Čagalj" je počela u zoru 7. juna 1992. godine artiljerijskim napadima na Klepce, Prebilovce, Tasovčiće i dublje prema Domanovićima i Muminovači, na Dubravskoj visoravni. Poslije toga uslijedili su i pješadijski napadi na dva pravca: Mostar-Domanovići i Čapljina-Domanovići. Naselja na direktnom udaru bila su Klepci, Tasovčići i Domanovići, naseljena većinski srpskim stanovništvom. U tim naseljima lokalne srpske snage brojale su ukupno "tri satnije sa oko 300 četnika", kako piše Janko Bobetko, naslonjenih i uvezanih u 13. partizansku brigadu sa ogromnim količinama ratne tehnike. On dalje nastavlja: "Što bi se dogodilo s Hercegovinom da su četnici ostali na lijevoj obali Neretve, sa svojim snagama u Tasovčićima, Prebilovcima i Klepcima, kao u jednom čiru koji je duboko prodirao u nacionalno tkivo hrvatskog naroda."[223] Međutim, većina srpskog civilnog stanovništva se izvukla prije početka operacije "Čagalj". U toku same operacije i neposredno poslije njene realizacije, zabilježeno je ubijanje civila ili njihovo hapšenje i odvođenje u logor smješten u vojnom skladištu u Dretelju, Grabovinama i drugim logorima. Čak i u toku trajanja operacije "Čagalj", izvlačenje srpskog civilnog stanovništva nije ometano, ako se izuzme napad iz zasjede na jednu kolonu iz Tasovčića koja se kretala prema Stocu u kojem su ubijena tri muškarca i jedna žena.[224] Milan Tasovac u svom radu "Oči u oči" tvrdi sljedeće: "Na desnoj obali Neretve je ubijeno 20 srpskih civila, među njima osam žena.[225] Zajedno sa ubijenima za vreme ofanzivne operacije Hrvatske vojske 'Čagalj' na području opštine Čapljina

[222] Ovu procjenu iznio je general Janko Bobetko u knjizi "Sve moje bitke" na str. 200. Iz Zapovijesti za napadnu operaciju br: 1080-01-01-92-1 od 28. maja 1992. godine vidi se da je okosnicu operacije činila 156. brigada i 4/4 brigada ZNG HV i HVO Čapljina, ali su u operaciji vrlo značajnu ulogu imale i postrojbe Hrvatskih odbrambenih snaga (HOS), HVO Čitluk, HVO Mostar, HVO Stolac, HVO Neum, te diverzantski odredi iz Našica, diverzantska grupa "Pilot", te niz drugih jedinica HOS-a, HVO-a i HV-a.

[223] Janko Bobetko,"Sve moje bitke", Privatna naklada, Zagreb, 1996., str. 248.

[224] Tada su ubijeni Branko Bekan, Đorđe Đonlaga i porodica Reljić, muž Novica, supruga Đurđa i sin Vukašin. (Vidjeti: Milan Tasovac, navedeni rad, str.70.)

[225] Prema podacima koje je objavio Milan Tasovac u navedenom radu na desnoj obali Neretve tada su ubijeni: Rajko Bulatović, Milan i Nikola Vulić, Neđo Golo, Milan Đorđić, Nevenka i Slavojka Elezović, Milica Zurovac, Borivoje Ivković, Dušan i Nikola Kuzman, Radivoje Levnajić, Ana Mandrapa, Predrag Mitrović, Zoran Nikolić, Milica i Simo Perišić, Ivna Pudar, Adam Simić i Dražen i Sreten Tripić, dok je na području zahvaćenom operacijama ubijeno još 30 civila od kojih je 16 žena, i to: Stana Došen, Cvija Draško, Vasilija Ekmečić, Radoslavka Ždralić, Bosa i Nevenka Ijačić, Draginja Medić, Draginja i Zorka Mrkić, Danica Mrkonjić, Soka Prelo, Đurđa Reljić, Simona Ćukteraš, Cvijeta Čučak i Mileva i Saveta Šakota.

ubijeno je najmanje 76 civila. Zatočeni Srbi sa područja ove opštine su, samo sa pojedinačnim izuzecima odvedeni u logore u kojima su presudnu ulogu tada imali pripadnici HOS-a. Najveći broj, nakon zatočeništva u logorima Dretelj, Grabovine i kod Mostara, brodom je iz Ploča, 31. oktobra 1992. godine, prebačen do Zelenike u Crnoj Gori."[226] Neki su odvedeni u bivšu ratnu luku JNA "Lora" u Splitu, a zatim vraćena u logor u Ljubuškom. Poslije ovih dramatičnih i traumatičnih događaja uslijedilo je temeljito rušenje stambenih objekata. Oni koji su mogli izgoriti zapaljeni su, a oni sa betonskom konstrukcijom su minirani. U ratnom ludilu i histeriji uništene su i sve pravoslavne crkve u ovom dijelu Hercegovine među kojima je manastir u Žitomisliću, Saborna crkva u Mostaru, Crkva u Klepcima i Spomen crkva u Prebilovcima. Na ovaj način je srpsko stanovništvo sa 13,5 % svedeno na manje od 1 % ukupnog broja stanovnika općine Čapljina.

Ruševine Saborne crkve svete trojice na Bjelušinama u Mostaru.

Ruševine Spomen crkve u Prebilovcima kod Čapljine..

[226] U navedenom radu Milan Tasovac piše da je samo kroz logor Dretelj funkcionisao "...od početka maja do kraja augusta 1992. godine i kroz njega je prošlo 211 zatočenika – 128 muškaraca i 82 žene", str. 68. Na ovom mjestu on govori o logorašima srpske nacionalnosti. Neposredno poslije toga, u periodu koji Tasovca ne zanima, logor Dretelj je postao mnogo gore mučilište, kad su u njega bili zatvoreni logoraši bošnjačke nacionalnosti.

Obnovljeni manastir u Žitomisliću koji je također bio potpuno porušen.

Prijeratni izgled Saborne crkve u Mostaru.

Mora se reći da je najveći dio nepokretne imovine srpskog stanovništva, kao što su kuće, štale, poslovni prostori i drugi objekti u kojima su se obavljale razne privredne aktivnosti, uništen bez ikakve potrebe. Naročito se ova tvrdnja čini logičnom u slučajevima miniranja pravoslavnih crkvi i spomenika iz Narodnooslobodilačkog rata 1941.-1945. godine. Pokretna imovina je temeljito opljačkana. Međutim, ako se uzmu sve okolnosti u obzir, naročito ono kako se srpska vojska ponašala u Hrvatskoj i dijelovima BiH u kojima je ostvarila prevlast, srpski narod je još dobro i prošao. Zbog toga od strane srpskih publicista ima i ovakvih razmišljanja: "U odnosu na stradanja 1941. godine broj od 76 Srba stradalih 1992. godine na području općine Čapljina bio je neuporedivo manji, jer je veći broj Srba 1941. godine stradao u većini sela gde su Srbi živeli."[227] Srpski publicisti pa i historičari nikad nisu analizirali kolika je uloga i odgovornost srpske zvanične politike u forsiranju teritorijalnog razgraničenja među južnoslovenskim narodima, što je i pokrenulo ovu ogromnu mašinu zla! Iz objavljenih radova u koje smo ostvarili uvid u ovim događajima se ne spominju srpska teritorijalna odbrana. Po Milanu Tasovcu, nijedan Srbin na prostoru općina Stolac, Čapljina i Neum nije bio naoružan, a ako se zna da je Srbima na raspolaganju bila JNA sa svojim skladištima naoružanja i vojne opreme, ovakav stav se može

[227] Milan Tasovac, "Oči u oči-tri zločina u istom veku – Prebilovci 1941.- 1992.", Beograd, 2006., str. 65.

smatrati subjektivnim i pristrasnim. Generalno se može reći da je progon srpskog stanovništva sa prostora općina Čapljina i Stolac bila samo prva faza potpunog čišćenja od svih nehrvata. Ubrzo će ista sudbina zadesiti i Bošnjake. Za zločine počinjene nad civilnim stanovništvom srpske nacionalnosti na području općine Čapljina, u periodu od maja do augusta 1992. godine, sud u Stokholmu u Švedskoj proglasio je krivim Ahmeta Makitana, pripadnika Hrvatskih oružanih snaga (HOS) i osudio ga na 5 godina zatvora. Na ovom sudu njemu je dokazano mučenje i maltretiranje 21 srpskog zatvorenika.

POTPUNO ETNIČKO ČIŠĆENJE PROSTORA OPĆINA ČAPLJINA I NEUM

Na cijelom ovom prostoru, uključujući i prostor općine Stolac, svehrvatski nacionalni pokret oličen u Hrvatskoj demokratskoj zajednici, sebi je postavio jasan cilj – "...dovesti do realizacije našeg vjekovnog sna – zajedničke hrvatske države. Da bi ovaj povijesni cilj bio i naša stvarnost, ove dvije regionalne zajednice ("Hercegovačka" i "Travnička regonalna zajednica", op.aut.) traže da se pristupi formiranju i objavljivanju pravnih i političkih akata (proglašenje Hrvatske banovine u BiH, provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj)..."[228] Ovaj prostor je od samog početka krize od strane državnig vrha Republike Hrvatske tretiran kao "hrvatski etnički i povijesni prostor".

Sa ove vremenske distance čini se neshvatljivim kako je bošnjačko političko rukovodstvo 90-ih godina prošlog stoljeća moglo pasti u takve političke zablude da, bez obzira na političke prilike, povjeruje hrvatskoj politici, i na toj strani traži saveznika. Ta iluzija je išla toliko daleko da su se počele vezati muslimanske zelene zastave sa hrvatskim šahovnicama. Takav čin se bilježi u Ševaš Polju, gdje je ovakav povez natkrilio magistralnu cestu Sarajevo-Ploče. Takvih slučajeva je bilo i u Mostaru, prilikom blokade oklopne kolone JNA kod Pologa, pa i drugim dijelovima BiH, što je izazvalo, najblaže rečeno, podozrenje kod onih Srba koji su bili lojalni Republici Bosni i Hercegovini.

Izvođenjem operacije "Čagalj" na prostoru općina Neum, Stolac i Čaljina završena je prva faza etničkog čišćenja ovog "hrvatskog povijesnog

[228] Izvod iz prvog zaključa sa zajedničkog satanka Hercegovačke i Travničke regionalne zajednice održanog 12. novembra 1991. godine u Grudama. U prvom dijelu ovog Zaključka učesnici sastanka se pozivaju na dogovore sa predsjednikom Republike Hrvatske dr. Franjom Tuđmanom u Zagrebu koji su utanačeni na sastancima 13. i 20. juna 1991. godine u Zagrebu, što dokazuje tvrdnje da su ključni politički potezi vođeni u Zagrebu u samom državnom vrhu.

prostora". Teški dani za Bošnjake mogli su se naslutiti i ranije, otvorenim neprijateljstvom, raznim provokacijama usmjerenim prema pripadnicima brigade "Bregava" koja je imala svoju mobilizacijsku bazu na prostoru općina Stolac i Čapljina. Ove sumnje su se počele praktično ostvarivati u drugoj polovini aprila 1993. godine kada je pohapšen najveći dio komandnog kadra brigade "Bregava", a to koincidira sa općim napadom na Jablanicu. Napadom na Mostar, 9. maja 1993. godine, sve maske su pale i stvari su postale potpuno jasne.

Pored napada na Bošnjake koji su bili u sastavu brigade "Bregava", a ona pod komandom Armije Republike Bosne i Hercegovine, počelo je i masovno razoružavanje i hapšenje Bošnjaka koji su bili pripadnici Prve brigade "Knez Domagoj" koja je bila u sastavu HVO-a.[229] Krenula je bjesomučna kampanja potpunog etničkog čišćenja Bošnjaka na cijelom prostoru Neuma, Stoca, Čapljine, pa čak i šireg prostora Hercegovine koji je stavljen pod kontrolu HVO-a.

Tih dana izvršena su masovna hapšenja Bošnjaka, bez obzira na pripadnost vojnim formacijama. Tako je, opirući se hapšenju od strane Vojne policije HVO-a, na kućnom pragu svirepo ubijen i predsjednik vodeće političke partije kod Bošnjaka u Čapljini, Bećir Boškailo. Poslije ovog svakom je jasno bilo da je krenuo opći napad na sve Bošnjake!

[229] Tako je u noći između 1. i 2. jula 1993. godine razoružano, pohapšeno i sprovedeno u logor u Dretelju 168 Bošnjaka, većinom pripadnika HVO-a. Jedan dio ove grupe (82 logoraša) je sljedeći dan pobjegao tako što je preplivao Neretvu i vratio se na Dubrave ili se prebacio u Blagaj ili Mostar i tu se uključio u jedinice Armije BiH. Tom prilikom je u rejonu Počitelja od strane HVO-a uhvaćen bjegunac iz ove grupe Velija Zubović i svirepo ubijen. Više o ovom vidjeti: Esad Šejtanić, Hercegovci na ogljenim vratima Bosne, Sarajevo, 2005. str. 167.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA

PRVA BRIGADA HVO »KNEZ DOMAGOJ«

PRVA BRIGADA HVO "KNEZ DOMAGOJ"

KLASA: 8/93-01/100
BROJ: 1100-01-01-93-299
DATUM. 07.05. 1993. god.

Pripremna Zapovjed za
izvođenje borbenih
djelovanja,
d o s t a v l j a.-

Na temelju usmene Zapovjedi Zapovjednika OZ JiH, a u cilju pripremna za izvršenje iste, a do dostave Zapovjedi o izvođenju b/d izdajem svim zapovjednicima, načelnicima rodova i službi p r i p r e m n u

Z A P O V J E D

1. Svi zapovjednici postrojbi i kompletna zapovjedništva odmah na svoja ZM.

4. Treća bojna u suradnji sa policijom pojačati punktove i nepropuštati muslimane.

5. Odmah po satnijama na odmoru mobilizirati sve hrvate i osigurati slijedeće:

13. Zapovjednik IZM-Stolac odmah blokirati ulaženje novih bolesnika u koštanu bolnicu i iznošenje MTS iz iste.

14. Pom. za ONP osigurati da se na crti ostavi minimalno dovoljan broj BST, a ostalo povući na ZM te osigurati obuku ljudstva na istima.

15. Ostalo na dogovoru na sastanku u 18,30 sati dana 07.05.1993.godine.

DOSTAVITI:

1. Svim zapovjednicima
2. ~~Svim načelnicima rodova~~
3. Pom. zap. za logistiku
4. ~~IZM-Stolac~~
5. a/a

ZAPOVJEDNIK
Pukovnik
Željko Obradović

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
ČAPLJINA BRIGADA KNEZA DOMAGOJA ODJEL OBRANE

Dokument koji je nastao u Zapovjedništvu Prve brigade HVO "Knez Domagoj" koji očigledno pokazuje da se HVO pripremao na širem prostoru Hercegovine za agresiju na grad Mostar. U ovom dokumentu se vidi da se HVO Čapljina priprema za napad na Mostar, ali je vrlo indikativna tačka 4. u kojoj se naređuje trećoj bojnoj da s policijom pojača punktove i u kojoj stoji "ne propuštati muslimane". (www.slobodanpraljak.com)

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

O P Ć I N A Č A P L J I N A

Broj:HVO- 1080/1
Čapljina, 03.listopada 1993. godine

ZAPOVJEDNIŠTVO I BRIGADE
HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE
"KNEZ DOMAGOJ"

n/r zapovjednika

Hrvatsko vijeće obrane općine Čapljina i Izvršni odbor HDZ općine Čapljina, na zajedničkom sastanku održanom dana 03.listopada 1993. godine, razmatralo je aktualno sigurnosnu situaciju i donjelo je sljedeće

Z A K L J U Č K E

1. Da Zapovjednik I Brigade "Knez Domagoj" utvrdi odgovornost za sve koji su bili obvezni provesti Naredbu zapovjednika o isključenju iz navedene postrojbe svih muslimana, te da se prema istim poduzmu odgovarajuće mjere, sukladno propisima Uredbe o oružanim snagama Hrvatske Republike Herceg-Bosna.

2. Da se odmah provede zapovjed o isključenju svih muslimana iz I Brigade "Knez Domagoj", odnosno da se isti razoružaju.

3. Da se utvrdi odgovornost i poduzmu odgovarajuće mjere za osobu koja je izdala zapovjed o upućivanju grupe od jedanaest vojnika na položaje u Kvanju, a medju kojima je bilo sedam muslimana.

4. Da se svi oni koji nisu izvršili zapovjed Zapovjednika u svezi isključenja muslimana iz postrojbe, pored utvrdjenja odgovornosti, smjene sa dužnosti koje sada obnašaju.

5. Da se za sve one članove postrojbe I Brigade koji ne izvršavaju Zapovjedi ili samovoljno napuštaju položaje poduzmu stegovne mjere, te da se protiv istih podnese kaznena prijava Vojnom tužitelju.

6. Da smjena vojnika na crtama obrane traje najmanje deset dana te da isti organizirano i to svi zajedno odu i vrate se sa smjene, to jest da se zabrani korištenje osobnih vozila za odlazak i povratak sa položaja a da se prema onima koji to nebudu poštivali poduzmu odgovarajuće stegovne mjere.

7. Traži se od Zapovjednika brigade da provede prednje zaključke, te da o poduzetim mjerama i radnjama obavjesti Hrvatsko vijeće obrane i HDZ općine Čapljina u što mogućem kraćem roku.

PREDSJEDNIK
HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE
Pero Marković dipl.ing.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA OPĆINA ČAPLJINA HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

Zaključci HVO i IO HDZ Čapljina iz kojih se jasno vidi da ove organizacije isključuju ljude po vjerskoj i nacionalnoj osnovi. Iz ovog dokumenta se vidi da je postojala od ranije naredba zapovjednika HVO brigade "Knez Domagoj" Čapljina o "isključenju svih muslimana iz postrojbe". (www.slobodanpraljak.com)

Trinaestog jula 1993. godine policijski organi HVO Čapljina su, uz upotrebu brutalne sile, poduzeli široku akciju progona civilnog stanovništva bošnjačke nacionalnosti iz sela Domanovići i okoline, Bivoljeg Brda, Počitelja i njegove okoline, Opličića i okolnih zaselaka i mahala i sela Lokve. Sutradan su ti isti organi vlasti "Herceg-Bosne" skupili i civile bošnjačke nacionalnosti u selu Višići i zatvorili ih u neuslovne prostore silosa u Čapljini, a zatim ih deportovali na teritoriju pod kontrolom Armije R BiH. Tokom mjeseca augusta 1993. godine protjerani su Bošnjaci iz grada Čapljine i bliže okoline. Do glavnog progona došlo je 23. augusta 1993. godine kada je prikupljeno više od 3.000 civila i dovezeno u zgradu silosa u Čapljini, gdje su temeljito opljačkani, a zatim u dugoj koloni kamiona protjerani na teritoriju pod kontrolom Armije R BiH u okolini Mostara. Tokom ovih kriminalnih aktivnosti po Domanovićima i okolnim zaseocima su iz vatrenog oružja ubili dvije mlade žene bošnjačke nacionalnosti. Došlo je do bjesomučne pljačke pokretne imovine u vlasništvu čapljinskih Bošnjaka, nakon toga je uslijedilo paljenje i miniranje kuća i džamija. Tako je 4. augusta potpuno razoreno selo Opličići (sve kuće i drugi gospodarski objekti su zapaljeni, a one koji nisu mogli goriti minirani su op.aut.), a tri dana kasnije minirana je i džamija u tom mjestu. Sva motorna vozila i stoku opljačkali su pripadnici HVO-a. Dana 14. jula minirali su džamije u Lokvama i Višićima, uslijedilo je i miniranje Šišman Ibrahim pašine ili Hadži Alijine džamije u Počitelju sagrađene 1562/3. godine, pa i drugih dijelova ovog drevnog grada, a na kuli iznad grada, pojedinim objektima u gradu i na prilazu kod magistrale su podigli križ! Tokom tih protjerivanja, vojnici HVO-a su iz vatrenog oružja ubili jednog osamdesettrogodišnjeg Bošnjaka u njegovoj kući u zaseoku Kevčići, te razorili njihove kuće.[230] Dana 16. jula 1993. godine, tokom protjerivanja Bošnjaka iz Bivoljeg Brda, snage HVO-a izdvojile su trinaest muškaraca bošnjačke nacionalnossti koji su potom nestali i više ih niko nikad žive nije vidio.[231] Dana 10. maja 1993., organi vlasti "HZ-HB" su Koštanu bolnicu u Stocu pretvorili u zgradu Vojne policije HVO-a, pacijente koji su se od koštanih bolesti liječili u njoj (od kojih se većina nije mogla samostalno kretati) premjestili su u kasarnu u Grabovini u općini Čapljina. Dana 24. jula 1993. godine, bezobzirno su natovarile te pacijente na kamion,

[230] Radi se o starcu Ahmetu Koraću.

[231] Prema nekim podacima ove osobe su na svirep način ubijene a zatim zapaljene u mjestu Zelenikovac. Radi se o sljedećim stradalnicima: Trbonja Ibro, rođen 1921., 2. Trbonja Bećir, rođen 1922., 3. Torlo Mustafa, rođen 1938., 4. Torlo Ahmet, rođen 1933., 5. Šoše Halil, rođen 1941., 6. Đonko Mustafa, rođen 1949., 7. Korać Hasan, rođen 1910., 8. Đonko Safet, rođen 1947., 9. Mrgan Hilmo, rođen 1931., 10. Mrgan Bećir, rođen 1934., 11. Ćiber Nijaz, rođen 1932., 12. Rahimić Ibro, rođen 1908. i 13. Elezović Džemal, rođen 1931. godine. Na različitim lokacijama na Dubravskoj visoravni prilikom ovih progona su ubijeni i: Avdo Šator, Nedžad Zaklan, Ziba Durić, Alija Behram, Omer Turajlić i Selim Lizde. (Vidjeti: E. Šejtanić, navedeni rad, str. 170.)

i to bez invalidskih kolica ili drugih medicinskih pomagala koja su oni imali, rekavši da im invalidska kolica i pomagala neće trebati. Vozač kamiona, koji je bio Bošnjak, nije postupio po uputstvima HVO-a, te umjesto da pacijente odveze na jedan izolovani dio teritorije pod kontrolom HVO-a, odvezao ih je na teritoriju pod kontrolom ARBiH-a. Neki pacijenti ove bolnice su na kraju završili u mostarskoj kliničkoj bolnici, odakle im se izgubio svaki trag. Neke fragmente potpunog protjerivanja Bošnjaka iz općine Čapljina zabilježila je i Služba vojne bezbjednosti Armije RBiH u dokumentu koji je naslovila kao "Zločini koje su počinili pripadnici HVO na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine". U njemu, između ostalog, stoji i sljedeća konstatacija: "Dana 01.07. 1993. godine 50-ak Muslimana sa područja Irsana, zaseoka sela Višići, općina Čapljina, protjerali su prema Blagaju Limov Slavko, Mrvan Jure, Duganđić Željko, Malić Pilip, Malić Nikica, Maslać Jozo, Maslać Mario, dva brata Kuridža i Buljubašić N. zvani Gagarin."[232] U nastavku ova Služba piše sljedeće: "Dana 13.07.1993. godine sve mještane muslimanske nacionalnosti iz sela Gubavice odvode u logor Dretelj pripadnici Bunske bojne: Puljić Mladen, Puljić Miro, Gavro Šrećko i Puljić Mate."..."Oko 20.08.1993. godine, po naredbi Zovko Nikole, načelnika MUP-a HZ-HB Čapljina i njegovog zamjenika Pere Krndelja u zatvor u Čapljini odvedeni su Bitanga Hatidža, Bitanga Zarifa, Bitanga Alda, Lejla, Narcisa, Kemal i Kanita."[233]

[232] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str. 6.
[233] Isto, str. 13. i 14.

Republika Bosna i Hercegovina
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
S A R A J E V O
SEKTOR SDB

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO

Pr. 8.2.1994.
03/3380-4

Broj:
Dana: 14.10.1993. godine

Z A P I S N I K

Gradjanin: TRNOVAC MIRSO, sin Mumina i majke Zile, djev. Šuta, rodjen 16.8.1964. godine u Gubavica - SO Mostar, JMB po zanimanju radnik, zaposlen u PJ "Fruktus", - DD Zagreb, predstavništvo Mostar, neoženjen, nastanjen u Gubavici - SO Mostar, Ul. Gubavica 2, neosujdivan je dana 14.10.1993. godine u prostorijama CSB ovlaštenim službenim licima a na osnovu člana 151. ZKP-a dao slijedeću

I Z J A V U

Od izbijanja agresije na RBiH pa sve do 14.6.1992. godine naše selo bilo je pod kontrolom četnika. Muškarci su se većinom skrivali po obližnjim šumama a u pogodnim situacijama držali smo stražu u selu. 14.6.1992. godine združenim snagama HVO i TO RBIH su oslobodili naše selo. DO tada nije bilo nikakvih incidenata. Po oslobadjanju sela komanda HVO je tražila od stanovništva Gubavice da pristupi mobilizaciji u postrojbe HVO-a. Predstavnici iz našeg sela Alija Djulić i Omer Bralj su otišli u Mostar u komandu TO RBiH i donijeta je odluka da se u Gubavici stanovništvo ne mobiliše u postrojbe HVO-a. U medjuvremenu stanovnici sela su odlučili da formiraju samostalni vod pod nazivom Gubavica, koji je dejstvovao u okviru jedinica TO RBiH. Zajedno sa postrojbama HVO-a držali smo straže. TOkom septembra mjeseca 1992. godine HVO je povukao svoje postrojbe u Čapljinu i Ljubuški. Tada smo mi u selu izvršili opštu mobilizaciju, I formirali četu pri ARBiH. U sastav jedinice su ušli stanovnici sela Pijesci i Stanojevići. Poslije Nove 1993. godine u naše selo je došla brigada "Bregava" i mi smo dobili zonu odgovornosti u Rotimlji. Sve do 1. aprila 1993. godine nije bilo problema sa bojovnicima HVO-a, nakon čega su počeli ometati naše vojnike prilikom prelaska preko njihovih punktova. Oko 10. aprila 1993. godine komanda HVO tražila je da se brigada "Bregava" povuče iz Gubavice. Tom prilikom dali su ultimatum ako se ne udovolji njihovim

- 2 -

zahtjevu oni bi napali Gubavicu. Poznato mi je da je glavni komandant postrojbi HVO za područje Čapljine general Nedeljko Obradović. Nakon ultimatuma HVO-a nastali su problemi na njihovim kontrolnim punktovima, a većina ljudstva iz brigade prebacila se u Rotimlju. U selu je ostalo 20-tak ljudi iz brigade i naše četa. 17. aprila 1993. godine HVO je krenuo sa tenkovima i ušli su u sela Domanovići, BIvolje Brdo. Pošto je većina muslimanskog stanovništva bila u postrojbama HVO-a isti nisu pravili nikakve probleme zbog okupacije. Napredovanje HVO-a se završilo u selu Pijesci. Taj dan su u navedenom selu uhapsili sve gradjane koji su se kretali glavnom cestom a da su bili muslimanske nacionalnosti. Tom prilikom su odveli 5-6 ljudi u zatvor u kasarnu Grabovina u Čapljini. U naše selo su poslali kurira da od naše komande traži slobodan ulazak u selo, i da tom prilikom HVO neće dirati vojnike OS RBiH. Iz pravca Bune prema Gubavici takodjer su išle postrojbe HVO i hrvatske vojske, jedinice koje su došle iz SPlita. Prilikom napredovanja isti su zarobili Sahačić Ramzija, Sahalić Mensura, Šuta Ćamila, Trnovac Salka i Trnovac Saju. Poznato mi je da su navedeni bojovnici 18. aprila 1093. godine u šumi izmedju Bune i sela Gubavice ubili Bralj Ahmeta koji je čuvaò ovce. Pošto je saznao za smrt svoga strica Mirsad Bralj pošao je da izvuče mrtvo tijelo amidže i tom prilikom su ga ubili pripadnici HV-ea. Ahmetov sin Omer Bralj sa još lo ljudi iz sela krenuo je u šumu i tom prilikom su zarobili snajperistu koji je pucao na Mirsada. Prilikom legitimisanja bojovnika saznali smo da je isti gradjanin R Hrvatske i da je nastanjen u Splitu, da je star oko 2o godina a ime mi nije poznato. Pošto je Mirsad još uvijek davao znake života dogovorili smo sa HVO-om da pusti hitnu pomoć da istog odvuče u bolnicu u Čapljinu a da mi pustimo zarobljenog bojovnika, što je i učinjeno. Sa Mirsadom je u Čapljinu krenuo i Ejub Djulić kojeg su u Čapljini pritvorili u zatvor. U medjuvremenu HVO je napadao iz pravca Čapljine i nesmetano je ušao u selo. Tom prilikom smo sakrili oružje tako da im ga nismo predali. Slobodno kretanje unutar sela bilo nam je uskraćeno. Bojovnici su krali stoku od mještana. Oko 1. maja 1993. godine Nedeljko Obradović je pozvao našeg komandant Djulić Aliju na razgovor i tom prilikom mu je predložio da predjemo u postrojbe HVO. Alija je nama prenio ponudu i niko od branilaca nije htio to da prihvati. 8. maja 1993. godine oko o4,oo sata ujutro selo je okružila HVO i HV. Tom prilikom su uhapsili 63 muškarca iz našeg sela medju kojima sam bio i ja. Odveli su nas u krug naše kasarne u selu. Prilikom hapšenja rekli su nam da idemo

- 3 -

na razgovor sa njima. Nakon izvjesnog vremena kamionima su nas prebacili u kasarnu Grabovina u Čapljini. Tamo smo proveli mjesec dana a na naše traženje da znamo razlog hapšenja oni su nam odgovarali da će doći sudija iz Mostara da sa nama razgovara. Posjeta nam je bila zabranjena. Vodili su nas u Gabelu na radove a unutar kasarne istovarali smo humanitarnu pomoć koja je trebala da ide za Sarajevo. Poznato mi je da su bili uhapšeni i vozači koji su prevozili istu. Nakon mjesec dana prebacili su nas u Mostar na heliodrom, zatvor Radoč. Sedam dana nakon našeg dovodjenja u zatvor su došli predstavnici Crvenog križa i registrovali nas. Tu smo se zadržali 25 dana i nakon čega nas prebacuju u logor Dretelj kod Čapljine. Do našeg dolaska u logoru Dretelj već je bilo uhapšeno oko 2.000 muškaraca muslimanske nacionalnosti. Primijetio sam da su mnogi bili izudarani prilikom hapšenja. Tu su nam oduzeli kartice Crvenog križa, pribor za brijanje a kod nekih su oduzeli i kaiševe. Mnogim borcima su uzimali maskirnu uniformu i oblačili su ih u četnička odijela. Doručak i večeru nam nisu davali a za obrok smo dobili jedan hljeb na 15 ljudi. Pošto sam vidio šta se dešava odlučio sam da pobjegnem sa svojih 10 kolega što smo i učinili sutradan. Otišli smo u Počitelj i po dolasku tamo shvatili smo da je tu racija od strane HVO-a nad muslimanskim življem. Sakrio sam se kod radne kolegice Veledar Zijade. Pošto su na nas pucali bojovnici HVO-a prilikom našeg prelaska preko Neretve Zubović Velija bio je ranjen, a po našem dolasku u Počitelj isti je umro. Ostale kolege upale su u raciju i ponovo su uhapšeni. Jedino sam ja uspio da se izvučem. Prilikom sakrivanja čuo sam kako bojovnici HVO-a i HV tuku mog rodjaka Trnovica Sejmira. Nakon hapšenja isti su ponovo vraćeni u logor Dretelj. Nakon dva dana skrivanja uspio sam pobjeći u svoje selo. Tamo sam se priključio komšijama koji su se sakrivali u šumi. Odlučili smo da izvedemo oružani napad na HVO koji je bio u našem selu 13.8.1993. godine. Tom prilikom je poginulo oko 70 bojovnika HVOa. Pošto nismo mogli da održimo položaj povukli smo se u Blagaj po naredjenju komande OS RBiH iz tog mjesta. Nakon našeg povlačenja HVO je popalio sve muslimanske kuće u selu a džamiju su minirali. Za vrijeme našeg povlačenja sa ranjenicima prema Blagaju HVO je opkolio i zarobio civilno stanovništvo iz sela i odveo ih do Počitelja. Tom prilikom su ih tukli , maltretirali, krali im zlato, pare i oduzimali sve vrijedno. Sutradan ujtro bio je napad HVO-a na Blagaj koji je uspješno odbijen.

[signature]

- 4 -

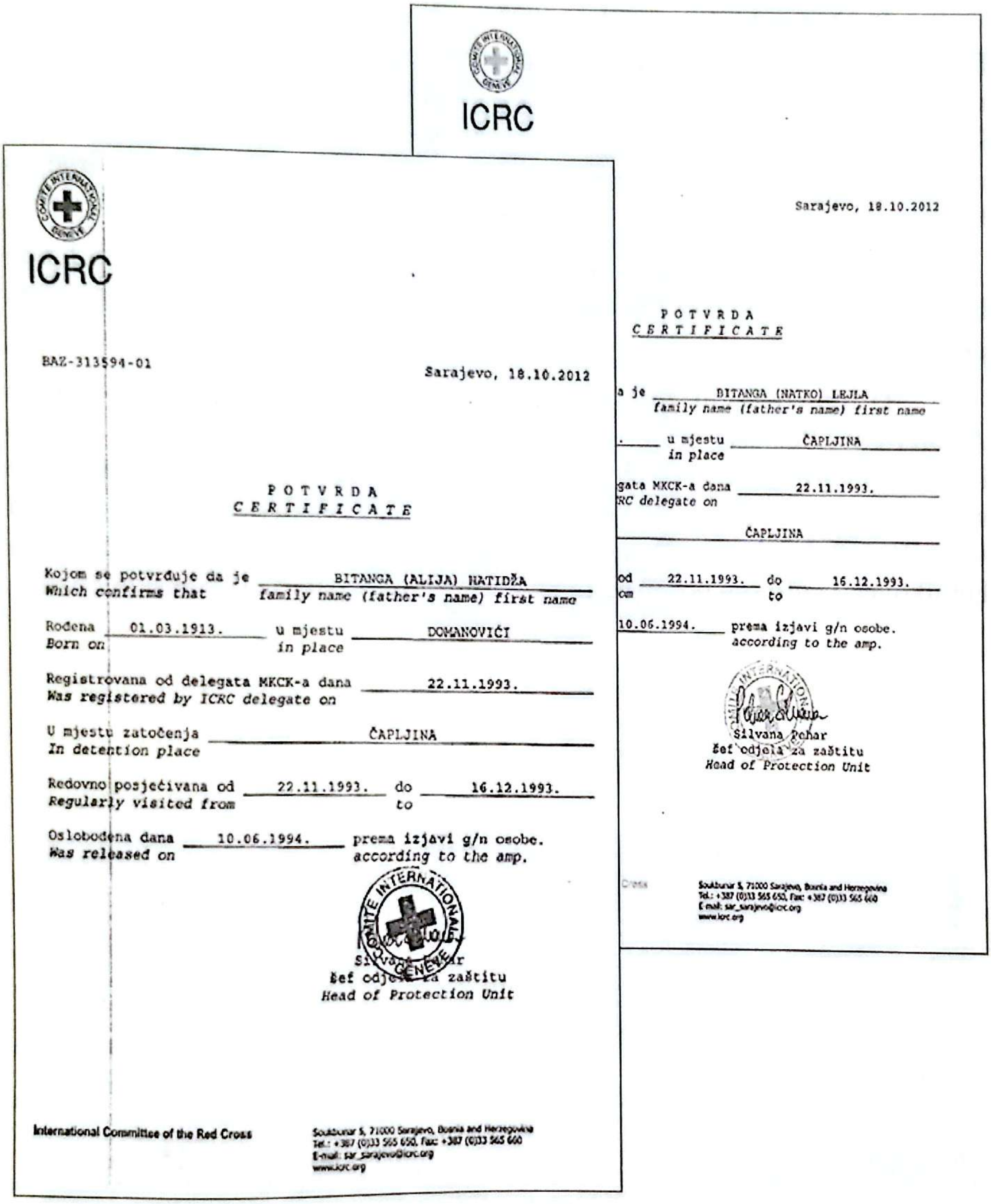
Poznato mi je da su u logoru Dretelj iz kojeg sam uspio pobjeći bojovnici HVO-a vršili najteža mučenja zarobljenika. 13., 14. i 15. jula 1993. godine zarobljenicima nisu dali da jedu ni da piju kao ni da izlaze iz hangara i tunela. Pucali su nasumice po hangarima. Tom prilikom je ranjen veliki broj zatvorenika. Izvodili su ih napolje i tukli. Podizali ih nabodene na noževe sve dok isti ne proreže kožu ispod donje vilice što znam iz primjera svog prijatelja Avdić Nermina. To što nisu imali uslove za higijenu zarobljenici su počeli da oboljevaju od tifusa, uši i drugih zaraznih bolesti. Neki su sebi morali odsijecati dijelove tijela koji su nakon ranjavanja počeli da se gnoje i ucrvavaju. Poznato mi je da je Knežević Bobo, star oko 25 godina iz sela Domanovići, tukao zarobljenike u logoru Dretelj, Mirsad Muminagić tzv. "Tadija", star 35-40 godina, nastanjen u Čapljini, taksista, pripadnik HVO-a radio u zatvoru Gabela u Čapljini i poznato mi je da je isti tukao i mučio zatvorenike. Ravnatelj zatvora u Dretelju je Šakota Bojan. Iz mog sela u postrojbama HVO-a su slijedeći:

- Puljić Ivan, otac Niko, star oko 30 godina, satnik po činu,
- Puljić Ante, otac Niko, star oko 33 godine, bravar, radio u "SOKO" Mostar, komandir minobacačke baterije,
- Puljić Mladen, sin Andjelka, star 31 godinu, radio u "Soko" Mostar, izvidjač HVO-a,
- Puljić Mladen, sin Ivana, star 30 godina, vojni policajac,
- Puljić Miro, sin Mate, star 21 godinu, poginuo
- Puljić Pero, star 45 godina, radnik, radio u "Hepoku" kao stražar, pljačkao po selima,
- Puljić Ivan, sin Mate, star 24 godine, vojni policajac,
- izvj. Dragan, zv. "Lujza", star 35 godina, iz Čapljine, pljačkao maltretirao, napastvovao djevojke,
- Prca Stanko, star oko 31 godinu, iz sela Bivolje Brdo, zajedno sa Draganom pljačkao, maltretirao i napastvovao djevojke.

Izjavu sam glasno diktirao. U njoj je uneseno sve što sam izjavio te je kao takvu prihvatam, što potvrdjujem vlastoručnim potpisom. Takodje, izjavljujem da je odnos ovlaštenih službenih lica prema meni u vrijeme razgovora bio korektan.

Izjavu dao	Zapisničar	Izjavu uzeli
Trnovac Mirso		

Izjava Mirse Trnovca s Gubavice kod Mostara, data CSB Sarajevo dana 14.10.1993. godine, u kojoj je sadržana sva drama mještana Gubavice i borbe za goli opstanak Bošnjaka južno od Mostara. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-3380)

ICRC

BAZ-313594-01

Sarajevo, 18.10.2012

POTVRDA
CERTIFICATE

Kojom se potvrđuje da je BITANGA (ALIJA) HATIDŽA
Which confirms that family name (father's name) first name

Rođena 01.03.1913. u mjestu DOMANOVIĆI
Born on in place

Registrovana od delegata MKCK-a dana 22.11.1993.
Was registered by ICRC delegate on

U mjestu zatočenja ČAPLJINA
In detention place

Redovno posjećivana od 22.11.1993. do 16.12.1993.
Regularly visited from to

Oslobođena dana 10.06.1994. prema izjavi g/n osobe.
Was released on according to the amp.

Silvana Pehar
Šef odjela za zaštitu
Head of Protection Unit

International Committee of the Red Cross

Soukbunar 5, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Tel.: +387 (0)33 565 650, Fax: +387 (0)33 565 660
E-mail: sar_sarajevo@icrc.org
www.icrc.org

ICRC

Sarajevo, 18.10.2012

POTVRDA
CERTIFICATE

a je BITANGA (NATKO) LEJLA
family name (father's name) first name

u mjestu ČAPLJINA
in place

gata MKCK-a dana 22.11.1993.
RC delegate on

ČAPLJINA

od 22.11.1993. do 16.12.1993.
om to

10.06.1994. prema izjavi g/n osobe.
according to the amp.

Silvana Pehar
Šef odjela za zaštitu
Head of Protection Unit

Soukbunar 5, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Tel.: +387 (0)33 565 650, Fax: +387 (0)33 565 660
E-mail: sar_sarajevo@icrc.org
www.icrc.org

Neke od nekoliko hiljada registracija Međunarodnog Komiteta Crvenog križa koje su u logorima HVO-a registrovale i bebe i bespomoćne starce. Inače u logorima HVO-a bilo je još puno registrovane, ali i neregistrovane djece. Zna se za logoraški status Lejle Bitange, bebe od 1,5 godine, Edisa Sakoča koji je imao 12 godina, Emice Turajlić, djeteta od 12-13 godina, Kanite Bitange, rođene 1990. godine, Kemala Bitange, rođenog 1988. godine, djece Bajre Pizovića, itd. Ovi dokumenti iz nezavisnog izvora potvrđuju tačnost saznanja Službe vojne bezbjednosti koji su naprijed prezentirani. (Izvor: Privatna arhiva porodice Bitanga)

Pred sam kraj septembra 1993. godine posljednja grupa čapljinskih Bošnjaka iz gradskog područja je protjerana tako što su dovezeni i istovareni u mjestu Buna i odatle natjerani da pješače prema Blagaju koji je bio pod kontrolom Armije R BiH. Do progona Bošnjaci su zatvarani u logore HVO-a na području općina Čapljina, Stolac, Mostar, Ljubuški, Široki Brijeg i Posušje.[234]

Treba posebno istaći i nekoliko puta ponovljeni postupak HVO-a da bošnjačke prognanike sa prostora Dubravske visoravni koristi i kao metu za potkusurivanje.[235]

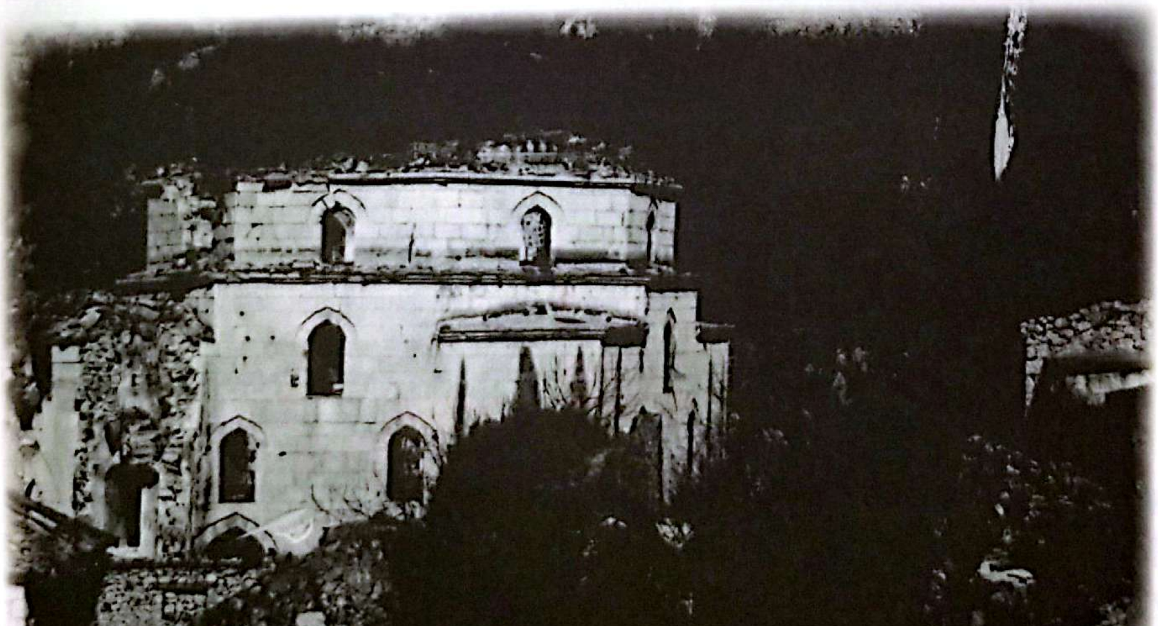
U tom periodu su također protjerani na teritoriju pod kontrolom ARBiH i svi Bošnjaci nastanjeni na području općine Neum u selu Hrasno i okolnim zaseocima. Također, u općinskom centru, gradiću Neumu, gdje se nisu vodile nikakve borbe opljačkane su i uništene skoro sve kuće u vlasništvu Bošnjaka, a radi se o kućama koje su izgrađene kao vikendice ili ljetnikovci u jedinom bosanskohercegovačkom mjestu na jadranskoj obali.

[234] Prema raspoloživim podacima iz Udruženja logoraša opštine Čapljina, čapljinski Bošnjaci su prošli kroz sljedeće logore HVO-a: Logor u zgradi bolnice za koštane bolesti u Stocu, Općina Stolac, logor Gabela, općina Čapljina, logor Dretelj, općina Čapljina, logor Grabovine u bivšoj kasarni JNA, općina Čapljina, logor na stočnoj farmi u Čeljevu, općina Čapljina, logor u bivšoj Fabrici konditorskih proizvoda "Lasta Čapljina", općina Čapljina, logor u Fabrici armatura "Energoinvest" Čapljina, općina Čapljina, logor u staklenicima na Buni, općina Mostar, logor "Heliodrom", općina Mostar, logor Vojno, općina Mostar, logor Dobrkovići, općina Mostar, logor na stadionu Bijeli Brijeg, općina Mostar, logor u prostorijama gradske apoteke Mostar, općina Mostar, logor u prostorijama Mašinskog fakulteta, općina Mostar, privatni logor Mladena Naletilića Tute, općina Mostar, Privatni logor Vinka Martinovića Štele, općina Mostar, logor u stanici MUP-a u Širokom Brijegu, općina Široki Brijeg, privatni logor Mladena Naletilića Tute u Širokom Brijegu, općina Široki Bnrijeg, privatni logor Mladene Naletilića Tute u Ljubuškom, općina Ljubuški, logor u Ljubuškom, općina Ljubuški, logor u Posušju, općina Posušje, logor u zgradi osnovne škole u Sovićima, općina Jablanica i logori u Prozoru, općina Prozor.

[235] Vidjeti Izvještaj HVO Jablanica br: 1423/93 od 23.7.1993. godine upućen Mati Bobanu u kojem stoji da su u zgradi škole u Sovićima, općina Jablanica, smjestili 311 "muslimana civila" i da su u Jablanicu spremili tri žene iz ove grupe da za njih razmijene civile hrvatske nacionalnosti. Očito je da je ovaj zahtjev Ratnom predsjedništvu općine Jablanica ispostavljen u obliku ultimatuma, jer je isti dan ovaj stigao odgovor iz Jablanice br: 337. koji je formuliran kao "Odgovor na ultimatum". U ovom odgovoru stoji da je riječ o pokušaju etničkog čišćenja, pa se ultimatum odbija. (Vidjeti str. 209, 210 i 211.)

Ruševine Šišman Ibrahim pašine džamije nakon miniranja 1993. god. (Snimio Ismet Leto 1996. godine)

Ruševine Počitelja 1993. godine.

Križevi na pojedinim objektima starog grada, kao i na počiteljskoj tvrđavi, je dugo vremena i poslije rata bio veliki politički problem u općini Čapljina. (Snimio Ismet Leto)

Križevi po Počitelju neposredno poslije rata. (Simio Ismet Leto 1996. godine)

LOGORI

Za određivanje pravog karaktera i prirode pojavnog oblika "Hrvatske zajednice/Republike Herceg-Bosna" nezaobilazna je suštinska analiza logora za masovno hapšenje nehrvatskog civilnog stanovništva. Logore su u proljeće 1992. godine kontrolisale razne grupe, zvanične snage HVO-a, razne jedinice HOS-a, privatne družine, pa čak i pojedinci, sve uz blagoslov organa vlasti koje je uspostavila "Herceg-Bosna". U njih su, uglavnom, zatvarani civili bez ikakvog pravnog osnova, lišeni slobode kod svoje kuće ili na nekom od bezbrojnih kontrolnih punktova HVO-a po putevima Hercegovine. Slobodno se može reći da je višestruko veći broj civila internirano u logore nego što se tamo nalazilo zarobljenih pripadnika A RBiH, a pogotovo zarobljenih pripadnika agresorskih vojnih formacija. Ne postoji tačna evidencija osoba koje su prošle kroz logore HVO-a pa se s tim u vezi teško sa sigurnošću može reći koliko je ukupno ljudi prošlo kroz ove logore.

Denis Latin[236]

U emisiji Hrvatske televizije koja je emitirana u decembru 2004. godine pod nazivom "Latinica", čija je tema bila koncentracioni logori i čiji je urednik ugledni novinar Denis Latin, iznesen je podatak da je kroz ove logore prošlo "oko 25.000 ljudi".

O tome Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane Republike BiH

[236] http://www.bacvice.com/forum/radio-televizija/ivo-sanader-latinica-o-ivi-sanaderu-t260.0.html

piše sljedeće:

"Odvođenje u konc-logore je aktivnost koje su vojne vlasti HZ HB planski i sistematično provodile na svim teritorijama koje kontrolišu posebno u zapadnoj Hercegovini. Da je taj ratni zločin planiran, vidljivo je iz broja i teritorijalne raširenosti logora, te pripremljenosti logorskih prostora kao i iz toga da su u tome učestvovali organi vojne policije, pripadnici drugih postrojbi HVO-a, čak i Hrvatske vojske, kao i pripadnici MUP-a HZ HB.

U konc-logore bojovnici su odvodili sve kategorije stanovništva, bez obzira na dob i spol, kao i sve zarobljene pripadnike Armije RBiH ili razoružane pripadnike HVO-a muslimanske nacionalnosti. Najveći broj logoraša su civili pokupljeni u svojim stanovima, a najmanje je onih koji su zarobljeni u borbenim dejstvima. Naime, zarobljeni pripadnici Armije i MUP-a RBiH su uhvaćeni u svojim stanovima dok su se nalazili na odmoru, a Muslimani u postrojbama HVO-a razoružani su na liniji razdvajanja prema četnicima. Odvođenje u konc-logore i kasnije interniranje logoraša pokazuju da su ciljevi ovog zločina, borbeno slabljenje ARBiH, kao i etničko čišćenje ovih prostora, a zatvaranje isključivo lica muslimanske nacionalnosti bez obzira na pripadnost borbenim jedinicama ima karakter genocida."[237]

U tim logorima je preko svake mjere provođeno samovlašće grupa i pojedinaca koji su efektivno gospodarili logorima, a surovo postupanje, premlaćivanje i drugi oblici mučenja, seksualno iskorištavanje i ponižavanje i neopisive perverzne ideje koje su se provodile, postale su osnovna praksa i danonoćan oblik ponašanja. O svemu ovome postoji brojna dokumentacija, izjave logoraša, kao i frapantna svjedočenja i zapisi međunarodnih zvaničnika. Najkvalitetnija dokumentacija nije dostupna naučnoj javnosti jer se nalazi u posjedu Haškog tribunala ili se tek stvara u velikom broju sudskih procesa u Sudu BiH protiv osoba odgovornih za formiranje i funkcionisanje ovih logora, veliki broj je i onih koji su pravomoćno osuđeni na različite kazne za zločine koje su počinili u logorima.

Logori su se međusobno i razlikovali po nivou zvaničnosti (da li su u formiranju i održavanju logora više ili manje ključnu ulogu imali zvanični organi vlasti ili paravojne grupe i pojedinci), po namjeni, po broju zatvorenika, dužini funkcionisanja, itd.[238]

[237] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str.7. i 8. U ovom dokumentu pod naslovom "Odvođenje u konc – logore" detaljno je opisan način na koji je HVO hapsio Bošnjake na cijeloj teritoriji koju je kontrolisao. Tako je navedeno više konkretnih primjera hapšenja po kućama i stanovima, kontrolnim punktovima kao i hapšenje Bošnjaka iz sastava HVO-a koji su se nalazili na liniji razdvajanja prema srpskim snagama.

[238] Na cijelom području pod kontrolom HVO-a najveći su logori bili na prostoru općina Mostar, Čapljina, Ljubuški,

Neformalno se idejom o formiranju i održavanju cijele mreže logora upravljalo iz Zagreba, a oni su bili mjesta najgoreg i najgnusnijeg kršenja međunarodnih pravnih normi, ženevskih konvencija, humanitarnog prava, ali i fundamentalnih moralnih postulata sadržanih u osnovama svih monoteističkih vjerskih pravaca koji se temelje na Božijim objavama. Hapšenje logoraša na osnovu vjerske ili etničke pripadnosti, surovo premlaćivanje do smrti, držanje u nehumanim uslovima i pretrpanim prostorijama, bez dovoljno zraka i vode, seksualno iskorištavanje i svakodnevni napadi na integritet ličnosti, uvrede i ponižavanja na vjerskoj i nacionalnoj osnovi, prekrštavanja i pokrštavanja bili su redovna praksa u ovim logorima u kojima su držane i žene sa bebama i nemoćni starci i starice. Jasno je da su logori postojali i više od godinu dana prije nego što je Vlada "Herceg Bosne" donijela formalnu odluku o osnivanju logora u Gabeli, 8. juna 1993. godine. Ovaj tajni dokument jasno svjedoči da je osnivanje logora bilo samo sredstvo ostvarivanja prljavih političkih ciljeva. On također pokazuje ko je sve, uz Jadranka Prlića, koji je potpisnik ključnih dokumenata koji dokazuju vezu između logora i političkog i vojnog vrha "Herceg-Bosne" odgovoran za logore i zločine počinjene u njima.

Jadranko Prlić[239]

Stolac, Prozor, Vitez, Žepče, Busovača, Kiseljak i Kreševo. Međutim, bilo je logora sa znatnim kapacitetom kao što je u Buturović Polju kod Konjica, u Gornjem Vakufu, Novom Travniku, itd. U Hercegovini je bilo logora kao što je tzv. "Središnji vojni zatvor" na Heliodromu kod Mostara ili logor u bivšim kasarnama JNA u Dretelju i Grabovinama, koji su u početku otvoren za ratne zarobljenike, ali su vrlo brzo pretvoreni u sabirne centre za srpske pa potom i bošnjačke civile. Bilo je logora koji su funkcionisali kao kažnjenički centri, logora koje su držali pojedinci koji su logoraše koristili kao besplatnu radnu snagu, logora u kojima su se držale mlađe žene i djevojke za seksualno iskorištavanje (npr. kuća Ismeta Marića u Prozoru), ili onih koji su poslužili za kontrolu civilnog stanovništva na određenom terenu tako što su skupljani u određen broj privatnih kuća koje su gusto zbijene. Takvi logori su najviše ličili na geta za Jevreje u Drugom svjetskom ratu.

[239] http://www.croinfo.com/1Politika/NaCeluKriminal/2006/Kako_su_iz_rata_izasli_hrvatski_tajkuni.htm

DIZDAR BEGLER
(logoraš)

I Z J A V A

Rodjen sam u Počitelju - Čapljina 8.6.1942.godine. Prije izbijanja rata stanovao sam u Čapljini. Broj lične karte: 40/95. izdata u Čapljini 2.2.1995.godine.

Oženjen, prije rata radio sam kao nastavnik razredne nastave u OŠ "Veselin Dječević" u Čapljini a sada u Specijalnoj osnovnoj školi - Mostar.

Četvrtog jula 1993.godine bojovnici HVO-a su me uhapsili i sproveli u logor Gabela. Tamo sam uočio pri samom dolasku grupu ljudi koja je bila pretučena, vjerovatno dan - dva ranije krvni podlivi bili su modroplave boje. Medju njima je bio i jedan maloljetnik oko 15-16 godina. On je mokrio krv. Vjerovatno su povrede bile ozbiljne. U logoru Gabela proveo sam najteže dane u svom životu:izgladnjavanje, iznurivanje i obavljanje fizioloških potreba svima uskraćeno 12, 13. i 14.7.1993.godine. Nakon 19 provedenih dana u Gabeli, prebačeni smo u Kočerin - Osnovna škola koja je u tom periodu bila prazna pa je upotrebljena kao zatvor. U Kočerinu smo bili izloženi stalnom maltretiranju i ponižavanju.

Poslije 9 - 12 dana prebačeni smo pod neobičnim okolnostima (noć iza ponoći) u hangar na poljoprivrednom imanju "HEPOK" u Vitini - zvano Otoka. U hangaru je već bilo smješteno 460 ljudi iz Žepča i Šehera. Dolaskom našim stanje i situacija se usložnjava. Logoraši iz Žepča su već organizovali kakav - takav život i spremali su svaki dan po jedan topli obrok. Tom spremanju i korištenju obroka pridružili smo se i mi. Tu je bilo nas oko 320. Dakle u hangaru i pod nadstrešnicom bilo nas je 780 ljudi.

Oko hangara bila je postavljena bodljikava žica sa 7 - 8 reda. Nakon nekoliko dana počele su provokacije iz vinograda - pucanje po hangaru, od krhotina stakla povrede je zadobio jedan mladić iz Žepča. Nakon provedenih 9 dana i prvog susreta sa ušima prebacuju me sa jednom grupom od 100 ljudi u selo Sutlnu podno Čabulje.

- 2 -

Objekat takodje četvororazredna škola. Prva 3 - 4 dana smo bili izloženi stalnom maltretiranju, provociranju, plašenju i dr. Poslije 15 - 20 dana počeli su nas voditi na utvrdjivanje linija prem Drežnici. Prvi moj odlazak na liniju bio je ponižavajući i do kraja opasan. Trojica bojovnika su me maltretirali puna tri sata, uz prijetnje i bacanja u ambis. U periodu od 2 - 3 mjeseca koje smo proveli na području Posušja (Oluja) pod šatorima u potpuno neuslovnim uslovima i sa 24 satnom stražom. Odavde su nas vodili na rad na razne poslove (čišćenje smetljišta bez bilo kakve zaštite, sječa šume, tovarenje drveta, kopanje krompira i utvrdjivanje linija). Jednu grupu ljudi odveli su u Soviće gdje je ubijen Meho Sinanović teški pućni bolesnik.

Po povratku ove grupe iz Sovića pripreman je proces razmjene, ali nije obavljen, tako da su uslovi u šatorima bili nemogući.

Nakon svih peripetija vračeni smo ponovo u Gabelu. Tamo su nastavljena permanentna ponižavanja i maltretiranja. Ponekad su i pljačke vršene od strane HVO-a.

Tek 3.11.1993.godine agenti Crvenog križa iz Ženeve su nas evidentirali nakon čega uslovi postaju snošljiviji.

Poslije 2 mjeseca dakle 29.12.1993.godine prebačeni smo kamionima Crvenog križa do Vrda a onda transporterima u Jablanicu.

Sada privremeno stanujem u Mostaru.

Na prostoru tzv. "HR HB" bilo je bezbroj logora u koje su protupravno zatvarani i Bošnjaci i Srbi. Izjava Beglera Dizdara govori o nekim manjim i manje poznatim logorima u kojima su uslovi boravka, također, bili izuzetno surovi. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5173)

U ljeto 1993. godine cijeli svijet je saznao da, osim srpskih logora Manjača i Omarska, u BiH postoje logori "Heliodrom" u selu Rodoč kod Mostara, Gabela i Dretelj kod Čapljine, pa i brojni drugi logori na teritoriji pod kontrolom vlasti "HZ-HB", pa čak i logori na teritorijama pod kontrolom ARBiH. U tom periodu Jadranko Prlić je bio predsjednik HVO-a "Hrvatske zajednice Herceg- Bosne", odnosno "Vlade HZ HB", a general Slobodan Praljak zapovjednik "Glavnog stožera HVO-a."

Prvi hrvatski novinar koji je posjetio Dretelj i sagledao uslove zatočenja Bošnjaka iz okoline Stoca, Čapljine, Mostara, Prozora i drugih mjesta širom Bosne i Hercegovine bio je Željko Rogošić. On je tada napravio

reportažu za zagrebački sedmični list "Globus". O ovoj posjeti Rogošić je ponovo pisao u zagrebačkom sedmičniku "Nacional", u kojem citira riječi zapovjednika HVO-a, Žarka Tole, koji je rekao: "Ti su logori sramota naših političara, a postat će sramota hrvatskog naroda."[240]

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEDJUNARODNOG PRAVA

S A R A J E V O

CENTAR NOVO SARAJEVO
MZ HRASNO BRDO

Broj: 1HS-118/94.
SARAJEVO: 27.03.1994. godine

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO

Primljeno: 30. 3. 94.			
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
03	3700		

Ja UGLJEŠA MEHO, od oca Abida i majke Habibe, rodjen 15.03.1950. godine u Prači, opština Pale, sa stalnim prebivalištem u ulici JNA 22, MZ 2, opština Čapljina (privremeno kao raseljeno lice nastanjen u ulici Sremska 22, MZ Hrasno brdo, opština Novo Sarajevo u napuštenom srpskom stanu Božinović Ranka) sa porodicom oženjen, otac 1 djeteta (Muamer 1976. godište), po zanimanju radnik završena SSS, bio zaposlen u ŽTO Ploče, neosudjivan, po nacionalnosti Bošnjak, islamske vjeroispovijesti, pripadnik OS od 08.11.1993. god, l.k. 1007/86 SUP Čapljina, matični broj 1503950151140, ovlaštenom licu INSTITUTA za istraživanje zločina protiv čovječnosti i medjunarodnog prava, dajem sljedeću

I Z J A V U

Prije rata živio sam u Čapljini, a radio u Pločama. U Čapljini u ulici JNA živjelo je miješano stanovništvo: najviše hrvatsko, a potom muslimansko i srpsko. Po izbijanju rata i dalje sam radio na svom radnom mjestu i nije bilo nikakvih problema sve do maja 1993. god. Tada se počelo očitovati da hrvatska politika nije naklonjena muslimanskom stanovništvu. Ja lično do tada nisam doživio nikakve neprijatnosti, ali i u komšiluku i na radnom mjestu često sam slušao gradjane hrvatske nacionalnosti kako raspravljaju o islamskom fundamentalizmu i inače vrijedjaju muslimanski narod nazivajući ga "balijama" i tome sl.
6.maja 1993. godine u Rotimljima - Dubrave, poginula su dvojica hrvatskih bojovnika i tu noć minirane su sve trgovine i kafići u Čapljini čiji su vlasnici bili Muslimani. U Čapljinu došao je veći broj vojnika HVO, izbjeglica iz Konjica i Travnika, koji su i obavili miniranje trgovina i kafića.
U subotu 3.07.1993. godine radio sam u Pločama, a u nedelju bio je neradni dan. I upravo u nedelju 04.07.1993. godine popodne u stan su mi došla dva vojna policajca koje nisam poznavao. Zatražili su mi ličnu kartu koju su formalno pogledali i naredili mi da podjem sa njima. Pomislio sam da me vode na informativni razgovor i pošto nisam imao oružja, niti bio pripadnik nijedne vojne formacije, nisam imao razloga da se plašim. Izlaskom pred zgradu primijetio sam da su pokupili sve muškarce mladje od 60 godina. Strpali su me u kombi i odveli u takozvani vojni zatvor, a to je zapravo bio logor u Gabeli. Tu istu veče negdje oko 19 časova ostavili su me u betonskom hangaru sa još 600 zatvorenika. Spavao sam na betonu obučen u majicu i šorc, a u početku hrana je bila po sistemu: prva 4 dana- 2 obroka dnevno, sljedeća 3 dana - samo ručak i 3 dana poslije toga - bez ijednog obroka. Vode je bilo minimalno. U toku ta 3 dana kad nam nisu davali hranu, često su zatvarali i vrata, a prozori su bili veličine otvora za ventilaciju. U uslovima svega navedenog: velika vrućina, sparina, prenatrpanost zatvorenika (mogli smo samo stajati i sjediti) nijednog obroka hrane, u ta 3 dana 2 puta sam se onesvi-

[240] "Nacional" br. 302. od 28. 8. 2001. godine.

- 2 -

hangara, ali sam u redu morao čekati 2 - 3 sata, a noću nuždu sam vršio u hangaru u kantu. Izlazak tokom dana u WC bio je jedini izlazak na dnevnu svjetlost u toku 3 i po mjeseca koliko sam proveo u logoru, i 19.10.93.god. oslobodio me medjunrodni crveni krst. Miniranje trgovina, kafića, hapšenje Muslimana kao i čuvari u logoru bili su vojni policajci i vojnici HVO iz Gruda i Ljubuškog kao i izbjeglice iz Konjica i Travnika, a Hrvati mještani Čapljine bili su korektni prema meni.
Sve ove navode mogu posvjedočiti i:
- IBrulj Kemal, 1937.god. penzioner, radio na željeznici kao mašinovodja, trenutno u Konjicu,
- Ibrulj Mirsad, 25 godina, radio na željeznici, trenutno u Jablanici,
- Ramić Mustafa, 1935. godište, penzioner, otišao u Njemačku,
- Ibrulj Ćamil, 1953. godište, radio u srednjoškolskom centru u Čapljini, trenutno u Sarajevu, koji su zajedno sa mnom bili u logoru.

U Čapljini imao sam: stan jednosoban 39 m^2 vlasništvo ŽTO-a, namještaj: komplet spavaća soba, regal, trpezarijski sto, stolice, trosjed, TA peč "elind 3", stalak za televizor, televizor u boji marke "EI-Niš", viseća kuhinja, itison, 2 ćilima, 4 zavjese, heklana zavjesa, posteljina, jorgani, jastuci, električni šporet, frižider sa komorom za zamrzavanje, veš mašina, kasetofon, kompletno posudje, mehaničarska garnitura alata, gobleni,

---

Ovu izjavu dajem potpuno slobodno i dobrovoljno.
Na svakoj stranici svojim potpisom potvrdjujem da je tačno sve što je naprijed navedeno u izjavi i isto sam spreman posvjedočiti pred svakim sudom i bilo kojom komisijom.

Prilog: Corpus delicti

SARAJEVO: 27.03.1994. godine

IZJAVU UZEO
Bojičić Šefira
Bojičić (Ćamil)Šefika
Zagorska 36 a
Saradnik CENTRA NOVO SARAJEVO

IZJAVU DAO
Uglješa Meho
UGLJEŠA MEHO
L.K. 1007/86
SUP Čapljina

Izjava Mehe Uglješe iz Čapljine u kojoj se jasno i nedvosmisleno govori o torturi u organizaciji HVO-a u Čapljini i uslovima u logoru u Gabeli. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-3700)

Tada o logoru u Gabeli nije mogao ništa napisati jer mu HVO nije dopustio posjetu. Kao dobar poznavalac problema logora u Bosni i Hercegovini tada je, između ostalog, iznio i sljedeće konstatacije:

"Zadnjih nekoliko godina više se puta i iz različitih domaćih i inozemnih izvora čulo da postoje dokumenti koji jasno pokazuju da je vlada HZ-HB svojim odlukama utemeljila velike zatvore na Heliodromu, Gabeli, Dretelju, te druge logore u Hercegovini, i da je na njima potpis dr. Prlića, dugogodišnjeg ministra vanjskih poslova BiH. Takve su tvrdnje upućivale na izravnu odgovornost političara Herceg-Bosne za otvaranje logora i teška stradavanja Bošnjaka, civila, zarobljenih pripadnika Armije BiH i razoružanih pripadnika HVO-a bošnjačke nacionalnosti, dakle, za ratni zločin i etničko čišćenje. Prije svih na odgovornost predsjednika HZ-HB, pokojnog Mate Bobana, i Prijelazne vlade HZHB, Jadranka Prlića, proglašene u svibnju 1993. godine, nakon dogovora o provedbi Vance-Owenova plana za BiH."[241]

Mate Boban[242]

Sasvim je jasno da su mnogo prije formalno donesenih odluka o formiranju logora u Gabeli i Heliodromu kod Mostara, postojali logori u Hercegovini. Ove odluke i dokumenti koji dokazuju da su takve odluke stvarno i donesene, samo dokazuju da su iza prakse etničkog čišćenja po prostorima "Herceg-Bosne", pa i prakse mučenja i ponižavanja ljudi u koncentracionim logorima, stajali najveći politički autoriteti koji su donosili ovakve odluke u "Vladi HZ-HB".

[241] Isto.

[242] http://www.barnsdle.demon.co.uk/bosnia/boban.html

Zabilježeni su slučajevi deportacija čapljinskih Bošnjaka i u logore HVO-a na području općina Jablanica i Prozor, kao i jedna epizoda "razmjene" stanovništva za Hrvate iz okoline Konjica, što neodoljivo podsjeća na još jedan oblik etničkog čišćenja, a Bošnjaci sa područja Stoca, Čapljine i Neuma kao neka moneta za kusur.

Za gore navedene radnje, ponašanja, postupke i propuste, pred Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na prostorima bivše Jugoslavije u Haagu u Holandiji, kao i za druge općine koje su "ušle" u sastav "HZ-HB", osumnjičen je cijeli politički i vojni vrh ove paradržave: Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić i Berislav Pušić. Njima se na teret stavljaju sljedeća krivična djela kao što su progoni, ubistva, protivpravne deportacije nehrvatskog civilnog stanovništva, nehumana djela i okrutna i nečovječna postupanja, uništavanje javne i privatne imovine širokih razmjera, razaranje, uništavanje i hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju i oduzimanje imovine i pljačku![243]

LOGOR U DRETELJU

Logor Dretelj nalazio se u prigradskom naselju Dretelj, od gradskog centra Čapljine udaljen oko 1,5 km, u objektima koje je do rata koristila bivša Jugoslovenska narodna armija (JNA), a činili su ga pet limenih hangara i dva tunela za skladištenje municije. Ove objekte je JNA koristila kao jednu svoju kasarnu i pozadinsku bazu. Tokom 1992. i početkom 1993. godine HVO je ove objekte koristio za zatvaranje, maltretiranje i mučenje uhapšenih i zarobljenih građana srpske nacionalnosti. Muškarce bošnjačke nacionalnosti, pohapšene na prostoru općina Stolac, Čapljina i Neum, ali i oni koji su pohapšeni na raznim punktovima po zapadnoj Hercegovini, pa čak i u Republici Hrvatskoj, ova paravojna organizacija je držala zatočene u logoru Dretelj uglavnom od aprila do septembra 1993. godine, a izvjestan broj Bošnjaka bio je tu zatočen približno do aprila 1994. godine.

[243] Pored pomenutog političkog i vojnog vrha "Herceg-Bosne" za iste zločine u dokumentaciji koja je u ovom trenutku dostupna autorima spominju se i sljedeće osobe: Pero Marković, predsjednik HVO Čapljina, Nikola Zovko, načelnik MUP-a Čapljina, Pero Krndelj, zamjenik načelnika MUP-a Čapljina, Nedeljko Marković, zapovjednik HVO brigade "Knez Domagoj" iz Čapljine, Božidar Previšić zv. Boko, zapovjednik logor Gabela, Ivica Kraljević, zapovjednik logora Dretelj, Nikola Andrun, zamjenik komandanta logora Gabela, Ado Alagić zv. Lav, stražar u logoru Dretelj, Gušić, stražar u logoru Dretelj, Edo Kovač, Mirko Petrović, civilni policajac, Zakir (Muje) Sjekirica, Jasmin Turajlić zv. Vipač, Lazar Bošković, Josip Krešić, Robert Rebac, Stanko Marijanović, Stanko Čepić, Sadat Tucaković, Malik Zubović, Almir i Mirza Kudra, pripadnici HVO Čapljina. (O neposrednim izvršiocima gore pobrojanih zločina više vidjeti u radu E. Šejtanić, "Hercegovci na ognjenim vratima Bosne", str. 399-409., Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO na području Srednje Bosne i Zapadne Hercegovine" i list "Danas" br.116 od 8.6.2006.)

Logor Dretelj[244]

Zbog stalnog odvođenja i dovođenja novih logoraša, ali i premještanja logoraša iz logora Heliodrom, te logora u Ljubuškom i Gabeli, vrlo teško je utvrditi tačan broj logoraša koji su prošli kroz ovaj logor. Najveći broj logoraša u logoru u Dretelju dostigao je vrhunac 11. jula 1993. godine, kada je HVO u tom logoru držao približno 2.270 logoraša. Nakon toga, broj logoraša u prosjeku je iznosio oko 1.700.[245] Sagledavajući ukupno stanje, veliki tranzit logoraša iz i u druge logore, po procjenama organa koji su se bavili ovom problematikom, kroz ovaj logor je prošlo oko 5.000 logoraša, među kojima je bilo i onih sa prostora srednje Bosne, pa čak i iz Sarajeva.[246]

[244] http://www.radiosarajevo.ba/novost/87549/sudenje-za-dretelj-seksualno-zlostavljanje-logorasa

[245] Ovo su podaci MKCK koji je evidentirao logoraše, međutim, prema izjavama logoraša iz limenih hangara zatvorske vlasti su skrivale logoraše koji su bili smješteni u tunelima zbog toga što su u njima bili smješteni izmučeni pripadnici Armije R BiH, njih je moglo biti 500-700.

[246] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str.15.

FACA 300E

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARMIJA REPUBLIKE BiH
KOMANDA 4. KORPUSA

SEKTOR BEZBJEDNOSTI
Djelov.broj: 06- 92/93. —
Mostar, 03.05.1993.

ODBRANA REPUBLIKE
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

ŠVK OS REPUBLIKE BiH
UPRAVA BEZBJEDNOSTI

HVO je dozvolio Komisiji Armije RBiH da izvrši uvid u stanje zatvora u Ljubuškom i Čapljini. Komisija Armije RBiH u sastavu Hodžić, Sijerčić i Deko, nakon izvršenog uvida dostavila je spiskove zatvorenih iz kojih je vidljivo sljedeće:

U zatvoru HVO Ljubuški nalazi se 69 pripadnika Armije RBiH od kojih su dva teški ranjenici pa je jedan odmah prebačen u bolnicu u Mostar. U istom zatvoru nalazi se i 6 civila iz Stoca, 42 civila (vozači sa vozilima i robom) iz Tuzle, 5 civila (takođe vozači) iz Olova, 22 civila iz BiH uhapšeni u R.Hrvatskoj i sprovedeni u ovaj zatvor i 17 civila iz s.Sovići.

U Čapljini u zatvoru MUP-a nalaze se 2 pripadnika Armije RBiH (komandant i zamjenik komandanta 42.bbr). U zatvoru "Grabovina" u Čapljini nalazi se 68 pripadnika Armije RBiH, među kojima i načelnik 42.bbr, i 40 civila.

Obavještavamo vas da se u zatvoru "Grabovina" u Čapljini nalaze dva pripadnika SDB BiH (Sjekirica, Spužić) koji su se nalazili u našim jedinicama i također pripadnik Službe vojne bezbjednosti 42.brigade Dizdar Meho.

NAČELNIK SEKTORA
BEZBJEDNOSTI
Ožiho Šefkija

Izvještaj organa bezbjednosti IV. Korpusa Armije RBiH od 3.5.1993. godine iz kojeg se jasno vidi da je HVO tad hapsio civile bošnjačke nacionalnosti koji su se našli na putovanju ili poslu. Tako se pominju i vozači iz Tuzle i Olova, zatim civili iz Stoca, Sovića i sl. Ovi podaci su,uz neznatne razlike, potvrđeni u Izvješću Br:05-0015/93 HVO, Operativne zone Jugoistočna Hercegovina – Odjel SIS-a, od 3.5.1993 godine. U ovom Izvješću se pominju i zarobljeni vozači iz Tuzle, Brčkog, Olova, Zenice i Novog Travnika, kao i "civili uhićenih na području Republike Hrvatske". U ovom dokumentu se također kaže da je vozačima oduzeta i roba i vozila! (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Uslovi logorskog života bili su jedva iznad minimuma koji omogućava čovjeku da uopće preživi. Svaki od pet limenih hangara bio je izuzetno pretrpan i u njima je bilo smješteno od 450-500 logoraša, na betonskom podu bez ikakve podloge. Pretrpanost je bila tolika da se logoraši ponekad nisu mogli micati ili nisu imali mjesta da sjednu ili legnu. U hangarima nije bilo dovoljno zraka ni svjetlosti. Logoraši su mučeni izgladnjivanjem, uskraćivanjem vode, a posebno su bila teška premlaćivanja i maltretiranja na psihičkoj osnovi.

1.

Pašalić Salko — Muhameda Mehmedbašića
15.08.1962. — 15/II Ilidža 71210
Centar — tel. 628-476
Ilidža

Zarobljen sam 15.06.1993 godine u Mostaru od strane postrojbi HVO-a.

Prilikom ranjavanja u zoni odgovornosti Donji Kotora zbog nemogućnosti prelaska preko aerodromske piste, upućen sam u bolnicu u Splitu. Zbog intezivnog krvarenja vozilo saniteta svratilo je u staru bolnicu Dr. Safet Mujić u Mostaru, gdje sam zadužen i liječen. Izbijanjem sukoba između Armije BiH i postrojbi HVO-a 9.05.93 godine za jedno izvjesno vrijeme od glavnog stožera ratnih bolnica HVO došao je dopis da se svi bolesnici nehrvatske nacionalnosti otpuste iz bolnica i uz pratnju civilne policije Herceg Bosne odvedu na saslušanje u stanicu policije Mostar. Prilikom otpuštanja iz bolnice pod pratnjom civilne i vojne policije, odvedeni smo pred đački dom u Mostaru, gdje su nas čekali autobusi. Tim autobusima nas odprilike 150 odvezeno je u Dretelj Logor u blizini Čapljine.

Logor Dretelj je bila bivša baza RR goriva JNA. Logor je sačinjavalo: šest velikih zidanih objekata jedan montažni hangar od lima i dva skloništa goriva čija su samo vrata bila isturena a kompletna obadva objekta su bila u brdu. U tom Logoru je bilo

2.

po mojoj slobodnoj procjeni par hiljada zarobljenika
U Logoru Dretelj sam proveo oko devedeset dana.
Uslovi su bili više nego kritični. Nije bilo vode, hrana jednom dnevno, a ako se vode borbe i HVO gubi teritoriju onda nije bilo hrane ni po nekoliko dana. Pili smo mokraću.

Svi oni koji su bili pripadnici Armije a oni znali za njih bili su odvedeni i nisu se nikad vratili. Pretpostavlja se da su ubijeni. Koristeći tu nadmoć rješavali su se i stari neizmireni računi.

Znali smo tačno koliko su imali žrtava. Vojnici bi dolazili u svaki objekat i izvodili onoliko zarobljenika koliko im je poginulo vojnika. Uđu u objekat i deru se »Ajde prvih petnest balija«, tih petnaest ljudi bi izveli vani i na smrt ih pretukli. Tukli su nas nekim metalnim polugama, lopatama, kundacima od pušaka, a ko bi pao na zemlju udarali bi ga nogama, skakali po njemu, vrištali, urlali kao bijesni psi krvavih očiju. Mislim da je velika većina bila drogirana ili pijana. Kada bi te ljude uvukli u objekte, mi bi ih premjestili negdje u ćošak dalje od vrata, jer ako bi sljedeći put slučajno izveli nekog od njih sigurno to ne bi preživio. I u takvim uslovima bili smo solidarni, oni koji su se pomjerili do vrata znali su šta ih čeka, pitanje je bilo sata kada će ponovo doći da nas izvedu, ali htjeli smo da zajednički podijelimo bol.

U Dretelju nisam vidjeo lično da su ikoga

3.

ubili, ali kada se Logor trebao da zadvori od strane Crvenog krsta, Evropske zajednice i UNHCR-a, svi vojno sposobni kamionima su prebačeni na heliodrom Rodoč kod Mostara. Sa heliodroma su nas odvodili na rad u Šantićevu ulicu, na Rondo, Bijelo Polje, Čekrk, Gatačke kuće, Hum, Sariće, Doljane itd... kada je bilo ubistava, zarobljenik kopa rov ili bunker, vojnik koji nas čuva baca bombu, gine zarobljenik ili dva, on kaže eto pobiše vas vaši, a linija je udaljeno 50-100 metara od Armijskih položaja, ili ti puca u leđa i kaže da nas biju balije snajperima da nas i oni nevole.

Zarobljeni samnom su bili većinom iz Stoca, Višića, Čapljine, Počitelja, Nevesinja, Gacka, Podveležja i još mnogo onih koji su bili u tranzitu kroz terito rije koje su bile pod kontrolom HVO-a. Iz moje brigade Gadžo Jašar Hrasnica i Hadžić Rijad Hrasnica koji su bili kao ija na liječenju. Iz Konjica je bio Kovačević Alija, dolina Neretvice neki Husein, iz Čapljine Ćelić Salem-staklar čovjek 62 godina, Mostar Rikalo Slobodan pripadnik Armije i dječko iz Jasenica kod Mostara Beriša Zenel 15 godina.

Imena stražara i zapovjednika u Dretelju se samo čulo zapovjednice Goja, a na heliodromu Ante Buhovac bivši auto mehaničar Auto prevoza Mostar Marjanović vojni policajac i neki Krešo dobar čovjek vlasnik kafića mislim u Mostaru.

4862

4.

Jednog dana došao je Krešo i rekao da se
priprema jednostrano raspuštanje od strane HVO-a
koje bi trebalo početi od 17.12.93 i da se završi
prije Katoličkog najvećeg blagdana Božića. Tako je i
bilo. Ja sam pušten pod nadzorom Crvenog krsta
20.12.93. u popodnevnim satima, a zadnja grupa je
izašla 25.12.93 god. Ostali su samo pripadnici Armije
koji su tobože ogriješili se o njihov zakon. Po
kontaktiranju sa bivšim zarobljenicima, a sada
slobodnim i bolesnim građanima Bilt saznao sam da
je posljednji zarobljenik pušten polovicom aprila 94.
Samnom su razmijenjeni svi iz Prozora njih oko 6
iz Novog Šehera oko 50, veliki broj Mostaraca, Stočana
među kojima i profesor ili nastavnik fizičkog
Šačir koji kao stariji čovjek nas je bodrio
ulijevao nadu i hrabrio u najtežim trenucima, sada
je u Kanadi kod sina.

Pašalić Salko
1508962171505
M.B. 1508962171505
LK. 1424/91
Ilidža
Bilt

Izjava Salke Pašalića u kojoj ističe kako su bili nehumani postupci, čak i sa ranjenicima koji su također završavali u logorima HVO-a. Iz ovog dokumenta se vidi kako su logoraši prisiljavani na rad na frontu, bezrazložnim tučama, itd. Ovakvu izjavu dao je Jašar Gadžo (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4862) iz Hrasnice kod Sarajeva (rodom iz Borča kod Gacka), koji se liječio zajedno sa sa Pašalićem. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2671)

Logoraši su znali biti po tri dana bez vode i hrane. Kad im je dostavljana hrana jedan hljeb se za jedan dan dijelio na 12 logoraša. Higijenski uslovi su bili nepodnošljivi-logoraši su jeli iz posuda koje nisu smjeli prati. Dnevno su se dijelila dva obroka nekakve čorbe ili makarona u hangarima i po jedan obrok u tunelima. Zbog žeđi neki logoraši su pili i vlastitu mokraću, a veliku i malu nuždu su vršili u hangarima, u nekakve kutije, bez mogućnosti da iziđu napolje. Pojedini stražari su u uslovima nesnosne žeđi prodavali vodu (deset litara za 50 DM) da bi i na taj način otkrili one koji još imaju neki novac. Postojao je čitav niz perverznih mjera za iznuđivanje novca kao što su otkup života, tuča, ucjene i slično.

Logoraši su svakodnevno zlostavljani na razne načine od verbalnih uvreda i prisiljavanja na pjevanja uvredljivih pjesama, do karakterističnih načina mučenja (Remzo Sabljić, Nijaz Bajramović i jedan staklar iz Čapljine udarani su lopatom po glavi, Aliji Pajeviću je od udaraca pištoljem napukla lobanja u dužini od 6 cm, Beganu Turajliću su gasili cigarete, od batina su u mnogo slučajeva logoraši zadobili lomove rebara, ekstremiteta, povrede unutrašnjih organa, itd). U Dretelju su ubijeni rođaci Omer, Haso i Izet Duvnjak, Salko Kaplan, Kemo Balavac, Almir Repak, Seno Duraković, N. Kapetanović zv. Kapa i Ekrem Veledar, dok je prema nekim izvorima, u logorskim prostorijama gdje su bili smješteni zarobljeni pripadnici Armije RBiH, torturi podleglo 16 logoraša.[247]

[247] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str. 15.-19.

ARMIJA R BiH 4 KORPUS
BATALJON VOJNE POLICIJE
Odjelj. za službe vojne policije
JABLANICA
Broj 02-147/93
Datum 13.08.1993.

INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA SARAJEVO

Primljeno: 17.11.93

Org. jed.		Prilog	Vrijednost
03	2696	2	

Izvod: CSB Jablanica

MANDIĆ SELMAN, sin Rašida, rodjen 12.07.1941.godine u Sarajevu, po nacionalnosti Musliman, oženjen, otac dvoje djece, nastanjen u Sarajevu, ulica Fuada Midžića br.204, Dana 11.08.1993.godine stigao u Jablanicu iz zatvora Dretelju - Čapljina, pa na te okolnosti, dade sljedeću

I Z J A V U

Otišao sam iz Sarajeva 27.11.1992.godine sa namjerom da preuzmem ženu Remziju, koja se nalazila u x našoj vlastitoj kući u Neumu, a koja je teški srčani bolesnik, te koju sam trebao voditi u bolnicu u Ljubljanu a imao sam obezbjedjeno mjesto i u Ženevi, gdje je trebala biti operisana po dijagnozi unionia pektoris. Takodje sam imao i za sebe ljekarsku dokumentaciju koju sam predao u kopiji UNPROFOR-u jer sam imao člansku kartu UN kao pripadnik bivše armije na Sinaju. Kao takav obratio sam se ka za pomoć UNPROFOR-u avgusta 1992.godine i dobio uredne papire, a zbog kojih mi je omogućeno izlaz iz Sarajeva. Moja dijagnoza je psychoneurosis-umc uputnica Centra za mentalno zdravlje Sarajevo br.1433 od 05.06. 1993.godine iz Ambulante Neum za bolnicu Split, dok ostalu dokumentaciju sam morao uništiti zbog grba sa ljiljanima. Dok sam se nalazio u Neumu u svojoj kući sa svojom ženom često sam uznemiravan telefonom kao: "zar si još tu turčine, ako te nadjem ubićute" i slično. Ovakvih uznemiravanja je bilo sve do 30.06.1993.godine kada su oko 01.15 časova došla vojna i civilna policija koja me je odvela direkt u Dretelj kod Čapljine. Taj dan prije mog hapšenja isključeni su svi telefoni Muslimanima u Neumu, pa i meni, neznajući otišao sam i upitao predsjednika vlade Laženić Ivana šta je sa mojim telefonom. Odgovorio mi je da su svim Mulimanima isključeni telefoni i daš će biti pritvoreni zbog Bijelog polja kod Mostara. Odgovorio sam da za dva dana moram putovati u Ljubljanu sa ženom radi operativnog zahvata. Ivan mi je rekao da nemogu putovati nego da kući čekam. Te noći su nas odveli 17 muškaraca Muslimana iz Neuma u teretnom kamionu do Dretelja - Čapljina. Vojni policajac Kalauz Ivan, a drugog neznam bio je korektan prema meni dozvolio mi je da ponesem ljekove koje sam trošio dok su ostali policajci matretirali i zlostavljali uhapšene muslimane. Samnom skupa poveli su: Delić Nedžada, rodom iz Gradačca, koji je radio sa svojom ženom Enisom u hotelu "Neum". Taj dan kada su isključeni telefoni muslimanima svi zaposleni muslimani su dobili otkaz pa i jedan civilni policajac musliman Tucaković Ismet je ta dan uhapšen. Dolaskom na kapiju u Dretelju naredili su nam da sva lična dokumenta odložimo pri ulasku u hangar, što smo mi i učinili, zatim su nas popisali u jednu teku. Zapovjednik Logora u Dretelju je Ramljak Jerko, bivši komandir Stanice milicije u Čapljini. U Dretelju se nalazi 7-8 betonskih hangara. Mi smo svi smješteni u jedan od njih. Hangari su bez prozora sa željeznim vratima, bez ventilacije gdje sam ostao do 21.07.1993.godine kada sam otpušten kao bolesnik, imao sam vrtoglavicu, šokove i nisam mogao ustati na noge, dizali su me drugi kada sam morao ustati i izaći pred hangar na prozivku. Jednog vremena nesjećam se datuma pobjeglo je iz tog logora 19 ljudi, od tada su nas svako jutro izvodili na prozivku, sjećam se da je odmah poslije bjegstva došao neki pukovnik Andrić i rekao: "Pašalić će za tri dana izvjesiti bijelu zastavu na sred Mostara - Musala, nemate kud bježati, a još ćemo vam i minirati okolo pa izvolite".

U toku od 30.6. do 20.07.1993.godine stalno su dovodjene nove grupe a većinom muslimani koji su bili pripadnici HVO-a sa područja: Čapljine, Stoca, Dubrava, Višića i Čeljeva. Zatim muslimane civile, žene i djecu su smještali u druge hangare u naš hangar su dolazili samo muškarci bilo je djece od 15 godina do staraca od 80 godina. Izračunali smo 80 ljudi je jelo jednom kašikom i iz jedne porcije na paklenoj vrućini čučeći po grupama na suncu od 12 do 17 ljudi, na koje se dijelio jedan hljeb - štruca dnevno. Ovaj obrok se morao završiti za 17 minuta, moralo je pojesti 430 ljudi u grupama. Danju i noću čulo se pomaganje ma ljudi, čuli su se jauci. Znali su koga traže a ma ja bih pomenuo paklene dane 13, 14, i 15.07.1993.godine to su bili dani kada smo 74 sata bili bez jela, vode, jednom riječju niti smo šta jeli ni pili, a niti smo imali zraka. Nužda se vršila u jednom uglu hangara i velika i

- 2 -

mala. Sva dnevna svjetlost bila je iz jednog malog proreza na vrhu hangara, a hangar je bio dug cca 28 x 12 metara, tu je ranije stajalo avionsko gorivo i mazivo tako da je bilo strašno isparavanje raznih neprijatnih zadaha u ta tri dana. Dolazi i smjena Vojne policije iz Zapdne Hercegovine. U hangar je ubačen zv."Mirsad Trebinjac", najvjerovatnije rodom iz Trebinja, drogeraš, u ta tri dana bilo je toliko tučnjave onako po redu sa raznim uvredama, balije, pobićemo vas. Imali su razne drvene batine - pendreke i nogama. U jednoj grupi ušlo bi po 3 do 4 pijanih policajaca pozvali bi kao jeli tu "Balavac" neka ustane". Zatim je MIrsad uzimao od bojovnika pendrek ili batinu i tukao redom dok bi došao do Balavca. Ispred hangara pucali kroz željenna vrata po nama iz automatskog oružja i bilo je više ranjavanja, medju kojima je teže ranjen njihov bivši policajac Tucaković Ismet. Od svih vojnih policajaca koji su terorisali uhapšene najgori je bio neki Brane "Škutor". Njegov degenek se teško podnosio.U ta tri dana najviše je bilo pucnjave kroz vrata u nas zatvorenike. Tuče i degeneka, otmice novca uz prijetnju ako se nedadne sav novac baciće medju nas trotil. Plaćao se čep vode od flaše 10 DM koju je prodavao "Trebinjac" za račun vojne policije. Pretučeno je dosta ljudi za ta tri dana samo zato što su Muslimani. Jedan momak je morao ispiti na iskap tri frtalja konjaka, kada mu je jedan policajac gurnuo flašu u usta i naredio mu da pije.

Uglavnom smo ležali na betonu ležeći na stranu jedan uz drugog, a temperatura je znala biti i 52 stepena jer je barometar iskočio na temperaturi od 42 stepena. Bilo je kolapsnih stanja, raznih rastrojavanja a za ta tri dana nije se nikome pružala ljekarska pomoć. Tih dana ljudi su pili vlastitu mokraću, te sam i ja to činio. Prije na nekoliko dana Trebinjac me je tako izudarao batinama, pendrekom i nogama po rebrima i bubrezima kao i stomaku, dax sam propišao krvlju, da bih nakon pet dana u morači pio svoju vlastitu krv. Treći dan su bili mnogi dehidrirali usljed nedostatka tečnosti u organizmu. Ovakvih slučajeva nakon tri dana bilo je preko 70 koji su tražili pomoć od ambulante. Nakon infuzije ponovo su vraćani nama u hangar. Kasnije sam čuo da je u Donjem limenom hangaru poginulo nekoliko ljudi od pucnjave kroz zatvorena vrata u hangar po zatvorenicima. Po svemu sudeći ovo je bila neka leteća ekipa jer se više nije pojavljivala do kraja mog boravka u zatvoru. Nakon ovog perioda neko je intervenisao pa smo osjetili na dozvoli nešto više vode, zaprašili su nas, zaprašili su i prostoriju i dozvolili kupanje pod cisternom. Lapčalija Nurudin, brico iz Neuma dva dana je tučen batinama i pendrecima dok nije predao saobraćajnu dozvolu za vlastito vozilo Golfa, koji mu je ostao u Neumu. Ovo je sve činio u ime policajca iz Neuma koji je došao za dozvolu surugati "Trebinjac". Koliko sam ja obvaješten u Stocu je uhapšen jedan Njemac koji je tamo gradio Dječije obdanište i da je taj bio u jednom od 7 - 8 hangara u zatvoru, te da je vidio šta se ovdje čini i da je obavijestio Njemačku vladu. Ovdje je bilo i 9 hodža sa područja Dubrava, Čapljine i Stoca. 21.07.1993.godine nas 135 muških nakon nekakve ljekarske komisije koju smo prošli dovoze u jednom kamionu do Bune, a potom nas upućuju prema Blagaju pješice cestom uz rijeku Bunu. U toj pratnji neko je pucao iznad naših glava. Na jednom mjestu je bila jedna plava žena koja je imala neki spisak kao za razmjenu, imala je baterijsku lampu, pa sam je u prolazu vidio da je plava. Gledala nas je postrojene pri polasku sa Bune. Ja nisam bio pokretan pa su me teturajući vodila obično po dvojica do Blagaja, ja im imena neznam. Kada smo u Neumu pokupljeni mi muslimani i dovedeni u Dretelj medju nama je bilo 4 Srbina koje su nakon nekoliko dana pustili i rekli im da idu nazad u Neum. Lično vjerujem da su sada u Neumu sva četvorica su bila zaposlena i imali su porodice u Neumu. Jedan je nastavnik u školi, drugi vlasnik restorana u Neumu, treći radio u knjigovodstva hotela "Neum", a i oni su dobili otkaz 30.06.1993.godine kada i Muslimani. U momentu hapšenja Muslimana po Čapljini hapšili su i Hrvate koji su bili opozicija, kao što je bio Krešić Tomislav, direktor hotela "Sunce", Lasić Rade, direkotr KOmunalnog i još nekixix. U Čapljini glavnu politiku vode pripadnici HVO-a iz sela Gradac - Čapljina.

Dana 18.07.1993.godine sve one Muslimane koji su se deklasirali da su iz MOstara iz svih hangara njih oko 500 medju kojima je bio Mugdim Karabeg i profesor Mesihović Džemaludin koji je vodio dnevnik. Odveli su u nepoznatom pravcu pod izgovorom da idu kući u MOstar. U 7 - 8 hangara računali smo da ima oko 3500 muškaraca od 15 do 80 godina većinom iz POčitelja, Čapljine, Dubrava, STOca. A imaju po našem

\- 3 -

saznanju logore u Dretelju, Gabeli i Ljubuškom. Prema našim saznanjima Bruno Stojić - prestojnik obrane u Mostaru vrlo je opasan čovjek po njegovom scenariju se provode svi kriteriji u logorima u HZ HB.

Molim vas, sobzirom na moje porijeklo koje potiče iz Ljubuškog da ostanem anoniman do boljeg vremena jer se bojim okrutne osvete mojoj bližoj i daljoj porodici koja se nalazi u njihovim rukama. U našem boljem x vremenu spreman sam izaći i pred kamere i objasniti sve doživljene i preživljene strahoće ovih užasnih kazamata.

To bi bilo sve što imam izjaviti, izjavu prihvatam za svoju pa je i svojeručno potpisujem.

Ovlašteno lice: Izjavu dao:

Izjava Selmana Mandića u kojoj se govori o progonu Bošnjaka iz općine Neum, te opisuju okrutni i surovi uslovi boravka logoraša u logoru Dretelj, gdje je i on bio zatvoren. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2696)

Posebno brutalno su bili pretučeni logoraši koji su bili smješteni po samicama u koje je HVO smjestio Bošnjake, istaknute ličnosti u političkim ili vojnim organizacijama kod Bošnjaka, ili su bili istaknuti intelektualci ili privrednici. U zlostavljanju su učestvovali i pripadnici HVO-a koji nisu bili direktno povezani s logorom, nego su tu povremeno dolazili da zadovolje svoje nastrane nagone, ali su se u mučenju posebno isticali Gojko Aničić zv. Goja iz Gruda, zapovjednik logora, dozapovjednik Mirsad Muminagić, Mario Grlić, Mirza Šarić iz Struga kod Čapljine, Mirko Rajić iz Klepaca kod Čapljine, Dragan Matić iz Prenja kod Stoca i Franjo Krnjć iz Hodova kod Stoca. Pouzdano se zna da je 14. jula 1993. godine oko 14 sati pripadnik VP HVO-a, Frano Vulić, otvorio vatru iz automatske puške i tom prilikom usmrtio trojicu logoraša iz Prozora sa prezimenom Duvnjak. Prema izjavama logoraša okrutni isljednici su bili: Ivica Kraljević, Krešo Rajić, izvjesni Granić zv. Boa, a logorski čuvari, između ostalih, su bili i: Drago Nevenko Biško, Elverija Oručević, Aida Kohnić, Dragan Matić, Franjo Krnjić, Marko Rajić, Mirza Šarić i Mirsad Muminović.

Zanimljivo je ponašanje nekih i rijetkih "muslimana" koji su ostavljeni da služe zločinačkim ciljevima HVO-a. Takve osobe, koje logoraši pominju kao svoje mučitelje, su vjerovatno svoju okrutnost koristile kao dokaz lojalnosti HVO-u.[248]

[248] Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane BiH je kao izvor saznanja o logoru Dretelj koje je iznijela u citiranom dokumentu navela izjave preživjelih logoraša: Jašara Gadže, Jasmina Solde, Jasminka Jazvina, Hasana Džafića, Salke Bajrovića, Ćamila Šute, Kemala Garbe i Hame Kebe.

Kad se saznalo za logor u Dretelju, predstavnici MKCK su krajem augusta 1993. godine posjetili logor i nastojali uspostaviti evidenciju logoraša. HVO je prije toga logoraše u najslabijem fizičkom stanju, među kojima su bili i zatočeni službenici i imami Islamske zajednice u BiH i zatočenici samica u Dretelju, premjestio i sakrio u zgradu silosa u Čapljini. Kada je u septembru 1993. godine američki CNN snimio, a zatim i emitirao reportažu o razmjeni logoraša iz hercegovačkih logora, koju su prenijele sve značajnije svjetske televizije, međunarodna javnost je mogla vidjeti "kosture koji hodaju".

Općenito, zbog logora po cijeloj "Herceg-Bosni", Republika Hrvatska je u međunarodnoj zajednici sredinom 1993. godine stavljena na stub srama. Zbog toga je ministar inostranih poslova ove države, Mate Granić, u to vrijeme pohitao u Dretelj - mjesto strave i užasa!

Mate Granić (desno) sa osuđenim ratnim zločincem Vinkom Martinovićem Štelom (lijevo).[249]

Rezultat međunarodnog pritiska na Republiku Hrvatsku je bio da je u septembru 1993. godine počelo značajnije otpuštanje logoraša. Tada je čak 536 logoraša upućeno na Korčulu u Republici Hrvatskoj na "oporavak", jer je njihov izgled sam po sebi bio sramota za sve one koji su učestvovali u formiranju i održavanju ovih logora. Prije toga je nekom Bošnjaku iz ovog logora bilo moguće izaći samo ako je dokazao porodičnu povezanost sa Hrvatima (brak sa Hrvaticom), ili se prekrstio, za što je dokaz bila "krštenica".

[249] http://www.hsp1861.hr/vijesti2007-8/31082007-1.html

U emisiji Hrvatske televizije "Latinica", emitirane u decembru 2004. godine, koju je uređivao Denis Latin i čija je tema bila logori, "jeza u sabirnom centru", novinar Nataša Ban Eskovar za ovaj logor je rekla sljedeće: "Od riječi Dretelj mnogim muslimanima Hercegovine i danas podilazi jeza. Sabirni centar, tako su Dretelj zvali vlastodršci iz Hrvatske i iz paradržave Herceg-Bosne. U stvarnosti Dretelj je bio vrlo daleko od sabirnog centra."[250] Ova novinarka je u istoj reportaži logor Dretelj nazvala "najzloglasniji logor HVO-a". "U Dretelju su se ljudi brzo pretvarali u kosture." U istoj emisiji bivši logoraš iz Stoca, Muharem Dizdar, kaže: "Dakle to je klasičan koncentracijski logor"[251], a doktori, koje nije mogla zaštiti ni najhumanija profesija-doktorski pozov i njihov bijeli mantil Hasan Redžić i Mehmed Kovačević su potvrdili sve ovom što je napisano. Čak je dr. Kovačević završio u najgorem dijelu logora – u zloglasnoj samici u kojoj je više puta divljački pretučen! Dr. Redžić kaže o općim uslovima u logoru kaže sljedeće: "Nisu nam davali da izalazimo da radimo svoju veliku i malu nuždu i onda mi smo čekali šta će bit, niko nas nije obavještavao i tako je bilo tri puna dana bez hrane i pića... tako da su neki morali piti mokraću svoju vlastitu." Radeći kao doktor u logorskoj ambulanti, minimalnom medicinskom opremom je pomagao isprebijanim logorašima i o tom je u istoj emisiji izjavio sljedeće: "Dovozene su osobe koje su bile u komi od fizičkog maltretiranja, slomljenih ruka, rebara, glave, povreda raznih... prostrelnih rana kroz trbuh."[252] Poslije Granićeve posjete Dretelju, dr. Redžić i dr. Kovačević su završili u drugom logoru, onom u Gabeli.

Ministar inostranih poslova Republike Hrvatske u posjeti logoru Dretelj u augustu 1993. godine. (Snimak emisije ustupio logoraš dr. Mehmed Kovačević)

[250] Arhiv Hrvatske televizije. (Snimak emisije posjeduju i autori).

[251] Isto.

[252] Isto.

POSJETA OTOKU BADIJI I HOTELU "ALFIR" GDJE SU SMJESTENI LOGORASI IZ DRETELJA

Na Badiji je smjesteno oko 3oo ljudi. Objektivni fizikalni pregled niti jednog od ljudi nije uradjen jer nemamo dozvolu za obavljanje pregleda. Obavila sam razgovor sa tri grupe od desetak ljudi, prosla kroz veliki broj soba i vidjela najveci broj ljudi. Ljudi su imali veliki gubitak na tezini. Svima prominiraju zigomaticne kosti na licu. Sami su mi rekli da je prosjecni gubitak na tezini bio od 15 - 30 kilograma. Prosjecno trajanje zatvorenistva je oko 85 dana. Najveci broj njih je uhapsen u kucama ili su bili pripadnici HVO-a.
Objektivno se moze vidjeti izrazito bljedilo, halonirane oci, prominencija zigomaticnih kosti lica, edemi na potkoljenicama, znojenje, slabost, zamaranje pri najmanjem naporu (npr. penjanje uz stepenice), lupanje srca. Veliki broj njih ima stomacne tegobe u ovom trenutku - proljeve; po 4 - 5 stolica dnevno, zbog neadekvatne ishrane, za stanje u kojem oni jesu. Na dan posjete, 07.10.1993. godine, imali su za rucak pasulj. To je tesko svariva hrana za hronicno izgladnjele ljude, koja izaziva nadutost crijeva i proljev. To izaziva ponovni gubitak tekucine koja se ne nadoknadjuje i ponovnu slabost i malaksalost.

- Bilo bi neophodno potrebno, sto je moguce prije, dogovoriti sa Domom zdravlja - Korcula, direktor dr. josko Podbusak, sistematski pregled za svakog pojedinca koji bi ukljucio laboratorijske preglede, RTG pluca, internisticki pregled, pregled okuliste i stomatologa (najvecem broju ljudi su stradali zubi usljed fizickog maltretiranja i neadekvatne ishrane).

Psihicko stanje svih je krajnje tesko. Oni se nalaze u stanju akutne psihicke traume. Bilo bi potrebno da razgovaraju sa psihijatrom, cime bi se postigla "ventilacija" a dobila bi se svjedocanstva ljudi o vrsti torture koju su prosli.

- Na nekim ljudima se vide tragovi fizickog maltretiranja, oziljci, modrice, nepravilno srasli lomovi. Jednom mladicu su rasjekli spolovilo. Jedan je ranjen nasumicnim pucnjem straze u nogu i morala je biti uradjena amputacija.

- Svi su jako uplaseni, nepovjerljivi, zele kontakt sa osobljem Ambasade koja bi im ulila sigurnost i zele pasose. Vecina ih je bez ikakvih dokumenata, cime su postali ljudi bez identiteta. Davanje pasosa ovim ljudima bi ulilo samopostovanje, osjecaj da su gradjani drzave R BiH i osjecaj da se neko brine za njih.

- UNHCR vrsi pritisak da se moraju "upisati" za odlazak u trece zemlje, sa Badije u Spaniju i Dansku, bez mogucnosti povratka u R BiH. Ljudi se jako boje otici bez pasosa jer tako opet ostaju bez zastite maticne drzave. Prigovoreno nam je da kasnimo, da svi dodju prije nas.

Prijedlog: permanentni boravak medicinskog osoblja, ljudi iz Odjela za izbjeglice sa njima, dok se ne stabilizuje njihovo zdravstveno stanje i fizicko i psihicko.

Inace na Badiju dolazi popodne ljekar iz Korcule, samo sa stetoskopom i tlakomjerom bez ikakvih drugih dijagnostickoh vrijednosti. Lijekovi im se daju iz prirucne apoteke. Dobili su status izbjeglice. Imaju pravo na hitnu zdravstvenu pomoc. Mislim da ovi ljudi trebaju mnogo bolji zdravstveni tretman: sistematske preglede, adekvatnu prehranu i razgovor sa psihijatrom.

Kapetanovic dr. Aida

Kad se saznalo za logore HVO-a i uslove u kojima su boravili logoraši, predstavnici raznih međunarodnih organizacija, npr. Crveni križ, Evropska posmatračka misija i dr. su odmah prepoznali pravu stranu koja stoji iza "Herceg-Bosne" i njenih aktivnosti. Zbog toga je ovaj skandal predstavljao i direktnu sramotu i odgovornost Republike Hrvatske. Zbog tog je ministar inostranih poslova RH, Mate Granić, posjetio Dretelj i Mostar, nakon čega je došlo do raspuštanja logora. Najslabiji logoraši su bili toliko izmučeni da im je bilo potrebno liječenje i oporavak. Takvi logoraši su upućeni na otok Badija i hotel "Alfir" na Korčuli, gdje su se oporavljali od torture. Izvještaj dr. Aide Kapetanović o posjeti ovim logorašima od 07.10.1993. godine govori i o tome, ali i o nastojanju raznih međunarodnih organizacija da logoraše, državljane Republike Bosne i Hercegovine, isele u treće zemlje.
(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5425)

Nadnaslov:Dokumenti
Naslov: Iz pakla na Korčulu

177

Bivši logoraši iz zloglasnog ustaškog logora Dretelj,koji su pušteni na slobodu 23.septembra,njih 524,nalaze se sada na Korčuli, u hotelu "Alfir" i na otoku Badija.Njihovo kretanje i dalje je ograničeno, uz stalčnu su policijsku pratnju i s njima se fino postupa.Oni sigurno nikada neće zaboraviti sve užase koje su preživjeli.Ali,sigurno je sada najvažnije da su okusili ono što je svakom živom biću najneophodnije-SLOBODU.Nedavno,tačnije 26.septembra logoraše su posjetili i članovi radne grupe za rješavanje humanitarnih,statusnih i materijalnih pitanja izbjegflica i prognanika iz BiH u Hrvatskoj Azra Krajšek,inače ataše za izbjeglice u Ambasadi BiH u Hrvatskoj i Mušan Agović.Republika Hrvatska je bivše logoraše primila u statusu gostiju,znači privremeno,do povratka u BiH,kako je to ranije objavio ministar inostranih posloa RH dr Mate Granić.

Preko 300 logoraša smješteno je na otoku Badija,a 116 ih je hotel" Alfir"na Korčuli,već su se organizovali oformivši svoje odbore radi lakšeg komuniciranja sa predstavnicima raznih institucija koji ih već posjećuju. Sami su načinili svoje spiskove i 26.septembra su na Badiji upisali 319 logoraša,uz još devet čija imena nisu uspjeli staviti na papir.Dan prije posjete članova naše radne grupe, logoraše je posjetio predstojik Ureda za prognanike i izbjeglice RH prof dr Adalbert Rebić, koji je u razgovoru sa njima konstatovao osnovne probleme,što brzo treba rješavati.Recimo, na otoku Badiji je to problem smještajnog kapaciteta, jer je po nekoliko bivših logoraša bil istom krevetu.

- Još prije naše posjete dobili su pomoć od Medjunarodnog Crvenog križa , dio njih je dobio trenerke i ja moram reći da je to jedina odjeća koju oni imaju.Generalno, niti jedan bivši logoraš nema donji veš,masa njih je ostala čak i bez papuča pa su bosi,iako su vremenski uslovi već takvi da bi to moglo dovesti do zdravstvenih komplikacija.Imajući u vidu da su to ljudi koji su u prosjeku proveli bar po 90 dana bez svjetla,bez provjetravanja, u zatvorenim prostorijama,na takoreći simboličnoj ishrani koja se sastojala od malog komadića kruha, kašike nečeg što zatvorenici zovu supom ili čorbom, mi smo obavili detaljne razgovore kako bi im obezbijedili što kvalitetniju prehranu.Medju bivšim logorašima još je jako mnogo onih koji pate od posljedica dehidratacije,odnosno dijareje. Medju njima masovno vlada šuga i ušljivost, što je neprijatno, ali se pravilnom i brzom intervencijoim da suzbiti.Stoga im što prije treba obezbijediti garderobu koju će moći presvlačiti da bi pravilnim održavanjem higijene to mogli što prije iskorijeniti,kaže Azra Krajšek.

U izvještaj o posjetu bivšim logorašima uneseno je sve što im je potrebno i on je upućen UNHCR-u,Medjunarodnom Crvenom križu,kao i raznim humanitarnim organizacijama koje su prisutne u Hrvatskoj, uz molbu da Ambasabu BiH obavijeste šta konkretno i u kojem vremenskom periodu mogu obezbijediti za bivše logoraše.Sve to bi trebalo uraditi u što kraćem vremenskom periodu da se ne bi čekanjem samo produžile muke u kojima se nalaze.

Ono što je bitno istaći je da medju njima ima i teških srčanih bolesnika,da ima ljudi koji još uvijek pate od fizičkih povreda organizma,pa bi im bilo hitno obezbijediti pravilnu zdravstvenu zaštitu.Već 26. septembra na otoku Badiji je bio ljekar opće prakse,koji je dva-tri sata dnevno ordinirao.Rješenje bi,svakako, trebalo biti u obezbjedjenju većeg broja ljekara raznih profila.U hotel "Alfir" se uz bivše logoraše nalazi dr Emir Kulaglić, takodjer logoraš,koji je i pri stacionaru u Dretelju vodio brigu o svojim kolegama.

Iako djeluje tako kao da je i njemu samom neophodna pomoć,on vrlo savjesno i u granicama objektivnbih mogućnosti koje tamo ima, vodi brigu o zdravstv stanju svojih kolega,donedavno sulogoraša.Iako je medjunarodni Crveni križ već dostavio odredjenu količinu lijekova, potrebno je što prije obezbijedi odredjeni asortiman lijekova neophodnih upravo logorašima.

U Ambasadi planiraju organizovati i konzularne dane,jer su logorašima svi dokumenti,sve dragocjenosti i novac oduzeti prilikom ulaska u Dretelj.Sa ovim problemom upoznata je i radna skupina koja se bavi problematikom ljudskih prava, preko koje će se nastojati obezbijediti povratak njihovih ličnih dokumenata.Ukoliko se ne uspije u tome,onda će se Badiji i Korčuli organizovati konzularni dani,u okviru kojeg će logoraši dobiti sve potrebne dokumente. Tako će prestati biti samo brojevi,bez identiteta.

-Na ova dva mjesta su smješteni samo oni logoraši čija tjelesna težina je u odnosu na visinu ispod normale za 10 do 35 kilograma. Oni osjećaju strašnu potrebu za većom količinom što raznovrsnije hrane, posebno slatkiša i prava je sreća je da im se može regulisati količi hrane koja im je dostupna,jer bi u protivnom refleks sigurno bio jači od razuma.

- Oni su sasvim svjesni i osjećaju da svojim izlaskom iz Dretelja na Badiju i na Korčulu,njihovi problemi nisu u potpunosti riješeni.Medjutim,akcenat svih kontakata je bio na njihovoj molbi da se što prije pritekne u pomoć preostalim logorašima,posebno onima koji su u samicama.Govore da ih je u samicama ostalo negdje oko 115, boje se za njih i nisu sigurni koliko će uspjeti ostati na životu.Pomonju još i oko 600 logoraša ostalih u hangarima i tunelima i za njih su izuzetno zabrinuti i većinu vremena u kontaktima troše skrećući pažnju na to koliko je neophodno što prije doći i do tih logoraša i raspustiti cijeli logor Dretelj.Koliko pratimo hrvatsku TV i štampu, dobivamo informacije da je Dretelj zaista i zatvoren,ali bi to trebalo provjeriti i u kontaktima sa preostalim logorašima.

Skrenuta nam je pažnja i na mnoge vidjenije intelektualce sa područja BiH, data su njihova imena, uz molbu da se pokušaju spasiti ti ljudi.Sve su to nosioci onog kvalitetnog dijela života, socijalnih aktivnosti u sredinama iz kojih potiču.Ja se lično duboko nadam da će sve poruke doći u prave ruke i da će se sačuvati životi svih onih koji su uspjeli do sada da prežive,kaže Azra Krajšek.

U sklopu aktivnosti po potpisanoj zajedničkoj deklaraciji, Republika Hrvatska je u znak dobre volje odmah ponudila biti domaćinom za ovih pet stotina i trideset bivših zatvorenika logora Dretelj.Medjutim, ono što je karakteristično jeste da su to sve odreda Muslimani,da su i sada pod policijskom pratnjom.Jer, ratno je vrijeme,a riječ je uglavnom o mladim momcima,tu ih je svega par koji su 46. i 47. godište,jedan 33..Ostalo su uglavnom mladići i mladi porodični ljudi koji sad imaju posebnu brigu o članovima svojih porodica za koje najčešće ne znaju gdje su,sem da su negdje na teritoriju Republike BiH.Oni su stigli u Hrvatsku i svoje aktivnosti su intenzivirali i Medjunarodni CK i UNHCR.Oni su zbunjeni,a taj osjećaj još više pojačavaju razni samozvani predstavnici,kao recimo predstavnica iz Dubrovnika,koja ih obilazi,objašnjavajući im da se nemaju pravo vratiti u BiH,savjetujući im da bi im bilo najbolje da što prije odu u neku od trećih zemalja.

-Logoraši koji su jedva svjesni činjenice da su na slobodi i koji su sretni jer sad mogu da udišu svjež vazduh punim plućima stalno su nas pitali da li je istina da se ne mogu vratiti u BiH.Mi smo se jako potrudili da ih ubijedimo da su oni tu zahvaljujući medjudržavnim dogovoru i da nikada, ni u kakvim kontaktima, nije bilo dogovora koji bi ih odvodili daleko od njihove domovine ili

koji bi ukidali pravo povratka.Danas(3.oktobra) dobivamo informaciju da im već nudi alternativa odlaska u treće zemlje, uz eventualnu mogućnost povratka,kao i odlazak u Ameriku bez mogućnosti povratka.Zvali su nas i mi smo im odgovorili da smo iz Ambasade već uputili odgovarajuće note Ministarstvu inostranih poslova RH, upravo u pogledu daljnjeg neosipanja ove grupe,tražeći da budemo informisani o svim vidovima pomoći bivšim logorašima,što treba biti uz saglasnost Ambasade R BiH.Mi zaista očekujemo da će oni osnovni zahtjevi biti poštivan. riječi su Azre Krajšek.

Svo vrijeme proveli su logoraši u totalnoj informativnoj blokadi,a sada su na otoku Badija,gdje još uvijek nemaju nikakvih informaci. čak niti mogućnosti za nabavku kutije cigareta.Ono što im je bolnije jeste da ne mogu doći ni do kakvih informacija,do novina,do časopisa, nemaju TV,tako da je pomenuta radna grupa već uputila zahtjeve humanitarnim organizacijama da i u tom pogledu pomognu. Inače, članovi radne grupe još u toku ove sedmice će ići na Korčulu i Badiju, kako bi vidjeli u kakvim uslovima žive oni koji su stigli iz samog pakla.

N.B.

Anterfile 1:

U logoru Dretelj su 23. septembra ostali ili su prebačeni u druge logore: dr.Esad Boškailo, dr Mehmed Kapić,za kojeg misle da je prebačen u Ljubuški,dr Esad Šute,čelnik SDA Stolac,Alija Festić i još četiri čelnika SDA Hercegovine, kojima bivši logoraši Dretelja ne znaju imena,ali znaju tačno da su prebačeni u nepoznatom pravcu.Zatim su tu još Naser Mesić, Ekrem Veledar,Mehmed Dizdar,Bajro Rizvić,Ahmed Cernica,Ragib Hodžić,Fahrudin Rizvanbegović i Šemsudin Hasić.To su sve visokoobrazovani ,vodeći ljudi iz Hercegovine,za čijim oslobadjanjem postoji poseban interes.

Anterfile 2:

Medjunarodni CK je,prema kazivanju logoraša, ušao u logor Dretelj prvi put 6. ili 9.9.1993. godine.Organizirao je odlazak jednog broja oboljelih negdje na liječenje,izršio registriranje logoraša koje je zatekao.Stalni je problem da se prije ulaska predstavnika humanitarnih organizacija vršilo preseljavanje logoraša.Medjunarodni CK je tad sačinio lisatu logoraša koji su upućeni u Hrvatsku, po već utvrdjenim kriterijima,sa tim što nam napominju da je u Dretelju ostalo još zatvorenika koji su smršali i više od 35 kilograma,ali nisu upali u kriterije da im je tada tjelesna težina bila manja za 10 do 35 kilograma od normalne.

Anterfile 3:

Prije odlaska ove grupe logoraša,iz Dretelja su ranije puštene dvije grupe,jedna od 400 i druga od 300 ljudi. Nisu imali uopće kartone Medjunarodnog Crvenog križa,znači, nisu bili regiostrovani,a prema kazivanju logoraša,to su bili najstariji, najiznemogliji,zatim najmladji i najmršaviji i najbolesniji medju logorašima.Oni su protjerani prema Jablanici, gdje su morali pretrčavati jedan dio "ničije zemlje".

Azra Krajšek je bila rukovodilac Odjela Vlade R BiH za izbjeglice u Zagrebu.

Ja,Jazvin Jasminko sin Salke i majke Razije djevojački Jazvin,rodjen 05.03.1968.god. u Čapljini,po zanimanju kranovodja-vozač,oženjen Ramizom imam jedno dijete Salku rodjnog 01,06.1993.god.Do sada nisam krivično kažnjavan,do 04.07.1993.god bio angažovan u 3 bojnoj 2 satnija brigada Knez Domagoj iz Čapljine.

Na zahtjev ovlaštenog lica S-V-B- 41.MTBR-Slavne na okolnosti prelaska preko linije razgraničenja kod Hitne-Cernica dajem slijedeću

1 0120-93

I Z J A V U

Dok je na Pijescima bila Armija,nas 15-ca Jazvina smo se priključili Armiji pod komandu Velije Klepe i Čolaković Durana koji je postavljen za kom. voda,a inače je bio komandir voda od početka rata sa četnicima.Nesjećam se datuma kada je to bilo,da te su nam iskaznice i tada nam je rečeno da budemo u HVO-u,da ćemo dobiti sve uputekada i kako ćemo biti angažovani,to nam je lično rekao Čolaković,koji se sada nalazi na Heliodromu u centranom zatvoru,sa njim jetada bio i Velija Klepo.Pošto sam u 819 mjesecu 1992 bio kom.odeljenja na ZIS-u a stalno sam nosio Ljiljane na bluzi što ustašama nije odgovaralo,panisam imao drugog izbora nego da napustim to i da se vratim kao vojnik u svoje selo u Jasenicu kod Čapljine.Dana 09.05.1993.god.kada je HVO napao Armiju u Mostaru bio sam kod kuće(Muslimane nikad nisu zvali u akcije),tada je na Mostarsko ratište otišla brigadna V.P. i iz vidjčka grupa 3 bojne.U toj grupi su bili ČOLAKOVIĆ(BEĆIRA)AMIR rodjen1970 ili 71. god. iz Gorice,zatim ČOLAKOVIĆ(ALIJE)MEHMED rodjen 1956 isto iz Gorice.Husić Sule rodjen 1970 izStruga,zatim Beganović Senad čini mi se 1958 iz Bosne,radio je u Borcu iz Travnika,sada je u zatvoru radi utaje poreza otvorio je privatnu radnju a robu je nabavljao učaplinskom merhametu. U Dretelju je imao povlastica i znam sigurno da je saradnik ustaša,inače je na Mostarsko ratište otišao sa Rotimlje.Zatim BOROVAC MATE zvani MUJKE kiji se jednom prilikom napio te rekao da je ubio Balinku,čini mi se da se zove Rahimić i da ima sina Hasana koji ima limarsku radnju na Pijescima,potom ŠETKA LJUBAN STAR OKO 22 godine,izvidjač,nosi crnu uniformu,bio pripadnik H-V-, zajedno sa bratom koga zovu CIGO su protjerivali i pljačkali narod na Gubavici i Pijescima.Odlazili su i dolazili sa Mostarskog ratišta a za prvi odlazak su primili po 500 DM.

Ja sam išao na položaj na Rotimlji, u junu sam bio 7 dana a odmaro 21 dan. Kada je HVO napao Armiju na Rotimlji,doveli su nas u 21 sat,tada nismo znali šta se dešava,a to smo saznali uBehramovim kućama gdje smo spavali od žene Vahida Behrama,pošto su nas spremali na položaj na Grab na liniju prema Armiji mi smo se bunili te su nas onad poslali na liniju prema četnicima ispod Gradine.Držali smo položaj 7 dana i nismo imali nikakve šanse da se povežemo sa našima(na položaju je bilo 3 muslimana i 6 hrvata),istina preko Huseina Behrama izvidjača 9 bojne smo pokušali da stupimo u vezu sa našima ali on ili nije smjeo ili nije htio,to neznam ali nije učinio.Jedne prilike je došao neki Čomor,pripadnik Bregave,bili smo poslali Enesa Jazvina njegovog rodjaka da ga pita kuda možemo do Blagaja,medjutim već je bilo kasno jer su tog Čomora uhvatili u jednoj štali na Rotimlji. Jedan Bosanac je sa nekim satrim čini mi se izbjeglica iz Podveleža koji je znao put sa M-84.kom.otišao prema Blagaju to su saznale ustaše pa su doveli pojačanje od 50 ljdi koje je vodio LJUBO PREVIŠIĆ star oko 30 godina,pa su postavili liniju ispred nas,pojačali stražarska mjesta,i postavili punktove.Tako je bilo 7/8 dana kada sam saznao da je počelo hapšenje.Otišao sam do mog izvanjeg šureBoškailo (Avdo) Mustafe,rekli su mi da je otišao po zadatku u Čapljinu.Potom sam se vratio do svojih i rekao im da je počelo hapšenje te ih pitao šta da činimo. Odlučili smo da taržimo smjenu,došao je Perić Srećko zap.voda star oko 35 godina,rekao nam je da će on tražiti smjenu te dabise trebali preseliti na Gubavicu da tamo budemo 2 dana.Za nekih pola sata su nam javili da nam ide smjena,a i mi smo vidjeli kamion,došao je Perić i rekao da idemo do kamiona.Prvo nas je došlo nas osam

= 2 =

došlo nas osam imali smo pet pušaka (Muslimani su zaduživali naoružanje na liniji). Pošto sam se ja uvjek sa njima svadjao meni prvom su rekli da razdužim naoružanje,imao sam PM-84, moje vlasništvo,ja sam rekao da neću da je to moje lične naoružanje,tada su pristigli i ostali,kada su oni vidjeli šta je na stvari svi su razdužili osim mene.Ja sam se sporazumio sa Božom Vickovićem inače mojim komšijom da ubaci pušku u auto te da me odvede do Gubavice,tada je Božo počeo plakati i rekao mi da će je čuvati kao svoju. Mi smo ušli u kamion na kome se nalazilo oko 20 Muslimana pripadnika HVO-a,pitali smo ih šta je ovo oni su rekli da idemo u zatvor,mi smo im rekli ono šta su nama rekli, za nama je išlo i auto VP,zatim su nas odveli u Gabelu u bivšu kasarnu gdje je već bilo sve puno.Upravnik zatvora po nadimku BOKA je rekao da nema mjesta pa su nas vratili u Dretelj.Tamo je već bilo oko 300 ljudi iz Čapljine,Višića i Čeljeva. Rekli su nam da nismo zatvorenici već da smo samo sklonjeni dva tri dana.Strpali su nas u prazni hangar,na goli beton.Bili smo prvi zatvorenici ali je sutri dan došlo oko 70 Stočana a malo potom 1 50 ljudi iz Tasovčića. Za dan dva nas je bilo oko300.Bili smo 3 dan i 3 noći bez vode a 4 dana i noći bez hrane.Nas tada nisu bili ,ali kada su doveli Tasovčane izveli su 4-cu, koji su bili prpadnici HVO-a ito:Fazlinović Mustafu,Kudra Senu, te zeta od Fazlagića neznam mu ime i još jednog čovjeka, legli su ih na asvalt i udarali čime su stigli tražeći od njih gdje su sakrili naoružanje,posebno Kudru su pitali za Ciganku kome su nožem probili dlan.Bila ih je VP,medju njimaGrbić Mario rodjen 1966 u Trebižatu te neki GOJA koji koji je bio zapovjednik V-P-,rodom iz Ljubuškog.Bio je i jedankoga su zvali TREBINJC govorili su da je iz Sarajeva da je zatvorenik te da je Musliman. Taj Trebinjac je bio zadužen da mlati zatvorenike da iim uzima zlato i pare.Ramiza Sinanovića je u nekoliko navrata silovao zatim bi ga bio,a potom ostavio da pjeva čitave noći.Mi smo to sve gledali iz hangara.Čuli smo da su ga nedavno ubili.Poslije četiri dana počeli su nam davati po jedan obrok,a zatvorenici su imali 12 min. po hangaru 300 do 400 ljudida završe sa jelom tako su mnogi od njih ostajali gladni,hrana je bila vrela, a sipala se u porcije koje nikako nisu prane tako isto i kašike. Mene je moj komšija Franjo Spahić izvukao da radim u kuhinji,gde s sam radio sedam dana.Kada se pružio otpor HVO-u u Dubravama počeli su dovoditi zarobljenike,Šute,Klariće,Raziće,Tikveše,Balavce i obradoviće,bilo ih je oko 80. Svi su bili vojnici. Bili su u brdu zvanom SAMICA u tunelu,svaki dan bi ih poslije ručka postrojavali uz naš hangar tada bi ih bili po listovima na nozi čime bi stigli sajlama,šlaufom,kolcem udarali bih ih dok nebi popadali sa noga,zatim su dovodili druge da ih odvuku u samicu.Najviše su bili njih i Prozorčane umiralo bi ih po pet dnevno od batina.Imena im neznam ,ali sam vidio kada ih nose. U jednog zatvorenika je u nogu pucao Grbić Mario zove se Ibro Topčić iz Struga ,nisu mu dozvolili da ide kod ljekara pa . se rana inficirala pa su mu u Mostaru morali amputirati nogu. Sakupljali smo pare pa smo kupovali vodu,za deset litara vode tražili su 50 DM.U tome se isticao Trebinjac,dok zatvorenicima iz Prozora i iz srednje Bosne nisu davali nikako vode,pa su bili primorani da piju mokraću.Kada bi padali u nesvijest mi bi ih iznosili vani ,tada bi oni dovezli cisternu i od jakim mlazom vode ih polijevali.Skinuli bi ih u donji veš i govorili im zar ste tako pošli u Neum.Uzatvoru nismo imali nikakvih higijenskih uslova,nuždu bi vršili iz ležećeg položaja u konzerve,a to bi bacali vani kroz rešetke.Spavali smo na golom betonu, kasnije su dotjerali neke stare robe pa ko je uhvati što to bi i prostro pod sebe.Nisu dali nikome da ide doktoru,oni su u vodili samo one koje su oni pretukli.Nama zatvorenicima bi bilo najgore kada bi se ustaše vraćale sa ratišta u Mostaru, ta tada bi izvodili po nekoliko ljudi i na njima se iživljavali.

= 3 =

Fadila Razića ,njega su zvali miner,doveli su ga u o2 sata u noći postavili su ga na vrata gdje je on rekao kako ste čeljadi moja,tada su ga počeli biti i govoriti mu da govori nevolim te Alija zato što si balija,tako su ga bili do o6 sati ujutro ostao je sav polomljen iza mene u Dretelju.
Veliju Tikvešu su toliko mlatili da su mu slomili kuk,Velija je star oko 4o godina.
Jednom od Klarića koji je star oko 36/37 godina su slomili vilicu tako da mu je visila na glavi.
Nekom Šuti koji je star oko36 godina toliko su ga pretukli pa su ga poslije dvojica VP vukli po krugu,mislim da nije preživio Salku Dugalića su lisicama svezali za stub i mlatili ga čitav dan i noć,ostao je živ star je oko50 godina.
Zulfu Muminagića su toliko udarli po glavi da je poludio, star je oko37 godina.
Uzatvoru u Dretelju sam bio 19 dana,noć prije su nam rekli da će neko od Čapljinaca i Stočana ići kući.Počeli su prozivati, a iza hangara bilo je parkirano 6 kamiona.Bilo nas je 70,potrpali su nas u kamioneIi doveli nas na heliodrom.Zatvorenici su nam dali po neštada se obučeme,dali su nam i hrane a bilo je i vode pa smo se i oprali. tu smo bili 3dana i te dane nismo išli na rad.Ja sam poslije išao na rad u Bakinu Luku,na Hum,u rodoć u Šantića ulici sam bio 10 puta. Radili smo teške poslove nosili vreće od loo kg,kopali tranšeje i zaklone,pravili bunkere,probijali zidove,uvjek smo bili na prvoj liniji istureni tako da smo bili izloženi mecima pa
nas je dosta tako i ranjeno i poginulo.Ulazili smo u napuštene Muslimanske stanove i iz njih iznosili sve stvari koje su ljudi Vinka Martinovića zvanog ŠTELA,prijašnji zapovjednik HOS-a u MOSTARU odnosili u zapadnu Hercegovinu i tamo prodavali.
Za Štelu su radili i zatvorenici u AMS-ZU(auto moto savez) ukradenae automobile bi tamo popravljali i farbali ,potom bi ih on prodavao,zapovjednik u AMS-zu je bioNikica Krešić Stanuje na Raštanskom putu,on je bio dobar prema zatvorenicima,vodio ih je kod sebe kući davo im da jedu , da se operu i svaki dan im davao po 2 kutije cigareta i nešto konzervi.Neke Muslimane je spasavao sa heliodroma,čak sredjivao garntna pisma i i papire za inostranstvo.To ist je činio i Vladić Ilija -Popaj,oki je svko dva tri dana kupovao duhana i slao zatvorenicima na Heliodom. Jutros kao i svko jutrospremao sam se na rad,doveli su nas do Šteline komande(crvena zgrada),bilo nas je 31.Odmah je odvojio 6 majstora koji mu stalno rade oko automobila u AMS, a mi smo ostali.Oko 7 sati se počela iskupljati,primjeto sam da su to Posušaci i do lo i 3o ih je bilo oko 50/60. Očistili smo im puške,vidjeli smo da se nešto sprema.Ernest Takač zvani Brada je tada izdvojio nas četvoricu i rekao nam da čekamo da ćemo ići sa njim.U lo i 3o je rekao da podjemo za njim,sišli smo u podrum rekao nam neću nikakve priče evo vam odijela,oblačite se.Kada smo se obukli zatvorenik iz Stoca po imenu Pajo iz Stoca je pao u nesvijest,pa je umjesto njega Ernest Zovnuo Esu Luju.Dali su nam vojničke torbice,drvene puške,i plastične boce kao da izgleda kao motorola.Štela nam je rekao vi ćete ići sa mnom ako izdržimo i odradimo zadatak bit ćemo pušteni za 48 sati.
Ja sam ga pitao čemu služe uniforme a on mi je rekao da šutim i da radim ono šta mi se kaže.Doveli su nas do hitne i rekli nam da nam je zadatak da pretrčimo do zgrade na drugoj strani,da do djemo samo do zidova da vide imali koga u zgradi. Mene je odredio ka komandira i da sam ja za sve odgovoran.Ja sam mu rekao da ćemo to odraditi samo da nam ne puca u ledja.Tada su nam rekli da će artiljerija pucati od 12 do 12i15 minuta te kad tenk prodje hitnu i ispali 3 granateda mi idemo,a da će kada mi dodjemo do zgrade,ako Armija nebi u nas pucala krenuti njih 3o za nama.
Tenk je ispalio 4 granatei mi smo došli do zgrade,niko na nas nije pucao,samo su oni pucali više naših glava po fasadi.Tada sam primjetio da su oni zalegli oko fontane, aneki su se već i povlačili

= 4 =

Tada sam primjeti sa mje lijeve i desne strane puškarnicu,tada sam rekao ostaloj trojici da učine isto,naši su počeli pucati,Sarajlija koji je bio sa nama vidi je pet mrtvih ustaša.tada sam došao do vrata i okrenuo se da vidim gdje su oni oko fontane,nije nikogabilo, tada sam čuo Pedju kako se dere i vrišti i puca po ustašama,rekao sam mu nemoj pucati mi smo zatvorenici i odmah utrčao unutra a u strahu sam rekao nepucaj,nepucaj i bacio drvenu pušku i jaknu.Poslije toga sam zovnuo ostale da udju.
Svu situaci ~~xxx~~ i namjere sam objasnio Pedji,sa njim sam kasnije ostao u podrumu,punio mu okvire i malo pucao po ustašama.Počela me boljeti glava,a pedja je rekao da idemo do bolničarke da nas pregleda.Poslije pregleda sam otišao u kamenu zgradu, ponio sam sanduk gromova i ostao sa našima do prelaska u komandu Brigade.
Zatvori hvo-a koje ja znam su:
GABELA ?DRETELJ? LJUBUŠKI,LIŠTICA.-HELIODROM (U školi,kino dvorani, centralnom zatvoru te u dvije fiskulturna sale)
Na fakultetu spavaju zatvorenici koji rade pogrdu do kasno.
Zatvorenici sa Heliodroma koji su radili u Bjelom Polju su nam pričali da tamo ima neki MIHALJ,da je sam napravio zatvor te da u njemu ima 5o do 6o zatvorenika.Prije 7 dana u bijelo polje je otišlo 3o zatvorenika,njih 6 se nije vratilo.tamo su ih mučili strujom koju su im puštali pod nokteod ruku,tjerali su ih da grizu jedan drugom uši te da se medjusobno biju.Njih 5-cu su odmah gore sahranili,a šesti je navodno pobjegao.Moj rodjak koji je radio u Raštanima mi je pričao da su tamo sakupili 19 vojnika u maskirnoj uniformi te da su ih ubacili u plastične vreće koje su oni odnijeli,to su radili po noći pa nezna o kome se radilo ali predpostavlja da su to ustaše.
Do prije dva dana se pričalo na Heliodromu medju našim zatvorenicima da je do sada staradalo 7o zatvorenika a da ih je oko 270 ~~xxxxxx~~ ranjeno.Sahranjivali su ih naši zatvorenici,inače ko god umre na onoj tamo strani od Muslimana dolaze po zatvorenike da izvrše sahranu .
Na Heliodromu u zatvoru naj stroži je bio Ante Buhovac star oko 4o godina a vojni je policajac.Sa njim je bio i neki Marjanović neznam mu ime,star je oko 4o godina.jedne prilike jejednog zatvorenika sa Gubavice izmlati i izgazao nogama a poslije je pošao da preko njega predje teretnim vozilom,u tome su ga spriječili ostli stražari.Od drugih sam čuo da je sada došao neki novi upravnik zatvorakojim neda da se zatvorenici udaraju čak je to i naredbom regulisao. Čuo sam da su u mome selu Jasenici kod Čapljine,protjerivali,maltretitali i pljačkali moje komšije iz susjednog sela Gabele.Isto sam čuo da u Tasovčićima na partizanskom groblju postji grobnica u kojoj je sahranjeno oko 5oo mahom bogatih ljudi od Stoca do Ljubuškog.
Nemam više ništa da dodam gore navdeno su moje riječi te ih nakon čitanja i potpisujem svojeručno.

Mostar 18.09.1993. god.

Izjavu dao
Jasminko Jazvin

Izjava Jasminka Jazvina koja izaziva užas i zaprepaštenje.
(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2678)

Logoraši u Dretelju, ljeto 1993. godine. Zlatko Hadžiomerović (drugi slijeva u donjem lijevom uglu), ministar obrazovanja u Vladi HNK.

Vojni objekti u Dretelju u koje je HVO zatvorio u početku civile srpske, a zatim pretežno logoraše bošnjačke nacionalnosti. (Arhiva HTV)

Najudobniji dio logora Dretelj – stacionarna ambulanta. Na slici se vidi kolika je bila pretrpanost, a kreveti su bili postavljeni samo u ovom, inače malom, dijelu logora. (Arhiva HTV)

LOGOR U GABELI

U selu Gabela, koje je oko 4 km prema jugu udaljeno od grada Čapljine, nalazila se pozadinska baza JNA koja se sastojala od trinaest limenih hangara. I u ovom mjestu HVO je formirao logor koji je počeo funkcionirati 8. juna 1993. godine kada su bojovnici HVO-a i pripadnici MUP-a "HZ-HB" počeli masovno hapsiti civile i pripadnike HVO-a bošnjačke nacionalnosti u području općina Stolac, Čapljina i Neum, iako je pojedinačnih privođenja u ove objekte bilo još u aprilu. U ovom logoru zatočenici su držani u četiri limena hangara u kojima su držali po 450 – 500 logoraša. Dvadeset drugog decembra 1993. godine HVO je ovaj logor pretvorio u tranzitni centar za oslobađanje i razmjenu logoraša, ali dok je bio u svojoj punoj funkciji (od juna do decembra 1993. godine) kroz ovaj logor je prošlo 1.200 – 1.600 logoraša. U logoru su bila zatvorena lica između 13 i 80 godina, među kojima su bili i invalidi, oboljeli od raznih bolesti, kao i osobe sa mentalnom retardacijom.[253] U njemu su prvi završili uhapšeni članovi komande brigade "Bregava" Armije RBiH.

[253] Prema podacima Uprave bezbjednosti Ministarstva odbrane RBiH, 23. augusta 1993. godine iz ovog logora su pušteni prvi logoraši, a to su bile upravo bolesne i nemoćne osobe, kao i invalidi i maloljetnici. (Navedeni dok. str. 18.)

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ORUŽANE SNAGE R BIH
VJ 5093/2
Broj: 04-116/94
Datum: 03.04.1994 godine

Primljeno			
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
	4947		

ODBRANA REPUBLIKE
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Na osnovu člana 151. stav 2 ZKP R BiH ovlašteni radnik službe vojne bezbjednosti sastavlja

Z A P I S N I K

DIZDAR SANEL, sin Salke i Naile rođene Hajder, rođen 29.10.1972 godine u Čapljini, stalno mjesto prebivališta Počitelj, trenutno stanuje u Mostaru u naselju Luka, oženjen, služio vojsku. Po nacionalnosti Musliman. Državljanin R BiH, po zanimanju privatni ugostitelj, na okolnosti ubistva Dizdar (Osmana Hifzije rođenog 16.06.1945 godine) u logoru Gabela daje sljedeću

I Z J A V U

Početkom avgusta 1993godine u logor Gabela doveden je Dizdar Hifzija zvani"Učo"iz Počitelja koji je prije rata radio kao prosvjetni radnik koji je zatvoren u tzv. istražni zatvor (samicu), a ovo sam saznao od moga oca Salke, Čulić Jasmina, Zukanović Muhameda i Begić Narcisa.
Tokom dana 28.08.1993 godine u hangar br.1 doveden je Dizdar Hifzija, a u tome hangaru sam ou ranije bio i ja. Negdje poslije pola noći tačnije oko 2,oo sata dana 29.08.1993 godine u hangar br.1došli su Martić Marinko, Kudra Amel -Hogar, Rodin Željko-Dum, svi radnici istražnog zatvora i zamjeni upravnika logora Andrun Nikola. Naprijed navedeni su prozvali Hifziju izveli ga iz hangara zatim su svi sjeli u vozilo marke "AUDI"8o" odlazeći u pravcu hangara br.2 iz kojeg su izveli Čulić Jasmina iz Počitelja zatim svi zajedno su krenuli automobilom prema magacinu MTS-a i naoružanja gdje su se zaustavili. Ja sam ovo sve vidio pošto sam odmah po izvođenju Hifzije iz hangara zatražio od stražara Prkačin Mirka kojega sam od ranije poznavao da me pusti vani da bih otišao u WC. Sve ovo sam gledao sa malog brijega ispred hangara odakle se vidi skoro cijela površina logora, a nakon što se automobil zaustavio kod magacina MTS-a ja sam se privukao na udaljenost oko 2o m od automobila.
Odmah po zaustavljanju automobila pred magacinom iz auta izvode Hifziju a iz automobila izašli su svi sem Rodin Željka zvanog Dum i Čulić Jasmina koji su ostali u automobilu. Odmah su počeli udarati Hifziju, a udarali su ga Martić Marinko i Kudra Amel zvani Hogar, pitaujući ga stalno ko je bio sa tobom od Armije kao i da li je pucao na pripadnike HVO-a u Počitelju. Hifzo je stalno govorio da ništa ne zna, a zatim je Marinko iz automobila istjerao Rodin Željka i Čulić Jasminka, našto se Željko protivio, tada je Marinko repetirao pištolj na Željka ušao u automobil(motor nije ni gašen) a i farovi su bili upaljeni tako da sam mogao vidjeti šta ko radi. Marinko je prednjom desnom gumom nagazio na Hifziju kojeg je predhodno oborio Hogar da leži na leđima, a Hogar je stalno govorio "priznaj"našto je Hifzija uzvraćao ja ništa ne znam, zatim je počeo moliti Hogara da ga ne muči već da ga ubije. Automobilu je prišao Željko koji je istjerao Marinka iz auta , a Čulić Jasminka su otjerali pred hangar, a Jaso je cijelo vrijeme stajao okrenut leđima od mjesta događaja. Potom su Hifziju podigli, a Jasu ponovo dovode od hangara, naslonjaju ga na haubu automobila, aHogar ga počinje udarati stalno pitajući da li je išta vidio, našto je Jaso odgovarao da ništa nije vidio ni čuo(tako je ponavljano pet-šest puta). Martić Marinko okrenuo je glavu Jasi da ne gleda u pravcu Hifzije koji je stajao ispred automobila , a pod svjetlošću farava vidio sam Hifziju koji je bio sav u krvi, a čuli su se njegovi jauci od bolova. U tom trenutku od istražnog

DIZDAR SANEL

\- 2 -

zatvora došao je automobil "Golf" kojeg je vozio upravnik logora Previšić Boko kojeg sam prepoznao po"Golfu". Tada sam se morao povući stotinjak metara zbog svjetlasti od"Golfa"tako da nisam čuo o čemu je Boko razgovara sa naprijed navedenom grupom moda se tu kraće vrijeme zadržao,a nešto su i razgovarali nakon čega je Boko otišao automobilom kroz logor prema hangarima. Martić Marinko izvlači pištolj Hogaru iza pasa uzima za lijevu ruku Hifziju i u dlan Hifzijine lijeve ruke ispalio je jedan metak vičući Hifziji da govori,nisam mogao čuti šta je Hifzija govorio samo sam čuo jauke. Zatim je uzeo Hifzijinu desnu ruku i kroz dlan opalio još jedan hitac.
Odmah nakon toga Rodin Željko prilazi Marinku kojeg je gurnuo, a tad se njih dvojica svađaju,nisam čuo o čemu su se svađali.Nakon toga čuo sam Marinka da govori "ubit ću ga", a Hogar se počeo smejati izuzetno jako i govoreći "Hifzo bježi".Na to je Hifzo govorio nemojte molim Vas da bi Hogar još jedanput ponovio isto, a Marinko ispaljuje metak prema koljenu Hifzinu koji opet moli "nemojte molim Vas".Martić Marinko je tada dreknuo "bježi" i Hifzo se okrenuo ,a tada sam čuo još jedan hitac koji je ispalio Marinko(mislim da je bio pištolj 6,35)a moj utisak je da je metak ispaljen u potiljak Hifzijine glave pošto je pao na prsa na asfalt i tu ostao nepomičan (mrtav).
Hogar i Marinko prilaze Jasi (koji je bio leđima okrenut) nešto razgovarajući sa Jasom i udarajući ga.Nakon toga Marinko i Hogar uzimaju mrtvo tijelo Hifzije sklanjaju ga iza gelendera(koji je ofarban u bijelo)ponovo se upućuju prema Jasi koji je cijelo vrijeme bio leđima okrenut,opet nešto kratko razgovarajući.Svi su sjeli u automobil i krenuli prema istražnom zatvoru.Ovo je sve trajalo oko 45 minuta.
Ja se vraćam u hangar istim putem kojim sam i došao preko malog brijega iza hangara odlazim u WC u kojem nije bilo nikoga.Lupnuo sam vratima WC-a pri izlasku tako da me čuje stražar Prkačin i pomisli da sam bio u WC-u, a stražara pri povratku u hangar nigdje nisam primjetio. Vjerovatno mi je povjerovao da imam stomačnih problema, a taj dan (28.08.1993 go) išao sam na rad na Trijebanj gdje sam pojeo više hrane već obično u logoru tako da sam zaista imao stomačnih problema.
Prilikom izlaska i ulaska u hangar od zarobljenika me niko nije primjetio , a niti sam bilo kome do sada pričao o ovom događaju čak ni Gulić Jasminku , a niti je on meni bilo šta kazao u vezi ovog ubistva.
Napominjem da se ovaj događaj odigrao na udaljenosti od oko 200m od hangara br. 1 tako da vjerovatno niko nije mogao ni čuti šta se sve zbivalo kod magacina naoružanja.

Izjavu sam dao dobrovoljno,sve moje riječi su unesene onako kako sam ja rekao.Izjavu sam pročitao te je svojeručno i potpisujem.Navedene podatke sam spreman potvrditi i pred sudom ako se to od mene bude tražilo kao i pred drugim nadležnim organom i međunarodnim komisijama za ispitivanje ratnih zločina.

IZJAVU DAO:	ZAPISNIČAR:	IZJAVU UZEO:
DIZDAR SANEL	Senad Buljić	R. Ohić
/Dizdar Sanel	/Buljić Senad	/Rahić Osman/

Izjava Sanela Dizdara iz koje se vidi da je logor u Gabeli bio najokrutnije mučilište.
(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4947)

Logorski uslovi života su bili izuzetno surovi i veoma su slični onima u Dretelju. Logoraši su rijetko imali dva obroka dnevno, uglavnom su imali jedan obrok bljutavih "splačina" sa jednom šnitom hljeba na 24 sata. Obrok je trajao najduže 3 minuta. U toku borbi na Dubravskoj visoravni, koje su počele 13. jula 1993. godine, logorašima je puna dva dana bila uskraćena hrana i piće. Zbog pretrpanosti i zagušljivosti, te visokih temperatura u limenim hangarima, ova mjera HVO-a je većini logoraša pala izuzetno teško. Gabela je bila logor u kojem nije bilo nikakvih deka ili dasaka na kojima su spavali logoraši u drugim logorima, tako da su logoraši ležali na golom betonu. U ovom logoru je bivši taksista iz Čapljine, vojni policajac HVO-a, Mirsad Muminagić, tjerao zatvorenike da skaču na glavu u betonski kanal, posebno su teško premlatili Mirsada Zilića, a Sudu Kovačevića su premlaćenog autom vukli po krugu, da bi kasnije bio odveden u nepoznatom pravcu od kad mu se gubi svaki trag. Svakodnevna mučenja i premlaćivanja bila su stalna praksa logorske uprave. Zapovjednik logora je bio zloglasni Boško Previšić zv. Boko, a njegov zamjenik Tonči Bebek. Obojica su se lično isticala u mučenju, kao i isljednik Marinko Marić. U mučenju i prebijanju logoraša učestvovali su pripadnici HVO-a koji nemaju nikakve veze s logorom, jer su u njega dolazili samo da se iživljavaju. Logoraši su držani u stalnom strahu od novih batinanja, a često su prisiljavani da se međusobno udaraju. I u Gabeli najgore su mučeni logoraši koji su bili smješteni u samicama. Posebno su brutalni bili bojovnici HVO-a iz Konjica i Buturović Polja koji su uglavnom bili i čuvari ovog logora. Od premlaćivanja i drugih oblika surovosti u logoru je ubijeno ili je preminulo desetak logoraša.[254] Kao i u slučaju logora u Dretelju, tokom augusta i septembra 1993. godine, među kriterijima HVO-a za puštanje logoraša iz logora bili su brak sa ženom hrvatske nacionalnosti ili posjedovanje vize i garantnog pisma za odlazak iz Bosne i Hercegovine u drugu zemlju. Posljedice mučenja i izgladnjivanja logoraša su bile karakteristične za Gabelu, kao i za sve konc. logore, ljudi su za kratko vrijeme pretvarani u kosture koji hodaju.

HVO je međunarodnim posmatračkim misijama, MKCK i humanitarnim organizacijama uskraćivao pristup logoru u Gabeli tokom prvih nekoliko mjeseci njegovog postojanja. U oktobru 1993. godine, pripadnici HVO-a su zatočene Bošnjake, koje su držali u samicama logora u Gabeli, sakrili od predstavnika jedne medunarodne humanitarne organizacije čiji su predstavnici došli pregledati zatvor i posjetiti zatočenike. Ovaj logor je na kraju poslužio i kao instrument za još jedan način da se

[254] Sigurno se zna da su na ovom mjestu ubijeni Emir Repak, Kemo Balavac, N. Elezović i N. Šabanović.

što više Bošnjaka iseli iz Bosne i Hercegovine, jer je organiziran cijeli sistem za prebacivanje logoraša u treće zemlje preko Republike Hrvatske, čak i u slučaju kad bi neki logoraš skupio hrabrosti da izrazi izričitu želju da ostane u svojoj domovini.[255] Do sad je za zločine počinjene u logoru Gabela na 18 godina zatvora osuđen zamjenik upravnika, Nikola Andrun.

Nikola Andrun, zamjenik upravnika logora "Gabela", 19. augusta 2008. godine osuđen je na 18 godina zatvora zbog zločina protiv civilnog stanovništva (sudjelovao u ubistvima i mučenjima i nečovječnim postupcima).

Izgled logoraša iz logora "Herceg-Bosne".

[255] Ovaj tekst je urađen na bazi izjava bivših logoraša logora u Gabeli: Redže Gorančića, Esada Gutošića, Muharema Bešića, Salke Bajrovića, Salke Đulmeza, Ramiza Veledara, Muje Mešića i dijela optužnice protiv Jadranka Prlića i ostalih koji se odnosi na logor u Gabeli.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

Na temelju članka 155. stavak 6. Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija ("Sl. list R BiH", br. 2/84, 12/87 i 25/88 i 27/90) i Uredbe sa zakonskom snagom o primjeni Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili za vrijeme ratnog stanja ("Sl. list R BiH", br. 6/92), Hrvatsko vijeće obrane Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, na sjednici od 08.06.1993. godine, d o n o s i :

O D L U K U
O POSTAVLJENJU RAVNATELJA OKRUŽNOG
ZATVORA U GABELI

I

JERKO (Mate) RAMLJAK iz Čapljine postavlja se za ravnatelja Okružnog zatvora u Gabeli.

II

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Narodnom listu Hrvatske zajednice Herceg-Bosna".

Republika Bosna i Hercegovina
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

Broj: [illegible]
Mostar, 08.06.1993. god.

PREDSJEDNIK
HVO HZ-HB
dr. Jadranko Prlić

Odluka kojom HVO postavlja direktora logora u Gabeli, Jerka (Mate) Ramljaka, kojeg nazivaju "Okružni zatvor".

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

Na temelju Članka 145. stavak 2. Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija ("Sl. list R BiH", br. 2/84, 12/87. i 25/88. i 27/90.) i Uredbe sa zakonskom snagom o primjeni Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili za vrijeme ratnog stanja ("Sl. list R BiH", br. 2/92.) Hrvatsko vijeće obrane Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, na sjednici od 08.06.1993.god d o n o s i:

O D L U K U
O UTEMELJENJU OKRUŽNOG VOJNOG ZATVORA I OKRUŽNOG ZATVORA

I

Za područje općina Čapljina, Neum, Ljubuški i Ravno utemeljuje se Okružni vojni zatvor i Okružni zatvor sa sjedištem u Gabeli.

II

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Narodnom listu Hrvatske zajednice Herceg-Bosna".

Republika Bosna i Hercegovina
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
Hrvatsko vijeće obrane

Broj: [illegible]
Mostar, 08.06.1993. god.

PREDSJEDNIK
HVO HZ HB
dr. Jadranko Prlić

Dokument koji dokazuje da je formiranje logora za Bošnjake u "Herceg-Bosni" bio dio široke i temeljite politike HVO-a za nasilno uklanjanje ove etničke grupe sa dijela BiH kojeg je ova paramilitarna organizacija svojatala.

LOGOR HELIODROM

Logor u selu Rodoču, koje je od Mostara prema jugu udaljeno oko 2 km, bio je, kao i onaj u Gabeli i Dretelju, smješten u objektima bivše JNA na tzv. Heliodromu. Radi se o staroj bazi za helikoptere sa pratećim objektima (sladišta za municiju, gorivo, rezervne dijelove, servisne radionice, itd.). Ovaj logor je stavljen u funkciju u septembru 1992. godine, kada je funkcionirao kao zatvor za prestupnike. Neposredno poslije organizovanja općeg napada HVO-a na Mostar, 9. maja 1993. godine, broj logoraša, uglavnom bošnjačke nacionalnosti, se naglo povećao na oko 1.800, a do kraja juna u ovom logoru je već bilo 3.000 logoraša, uglavnom civila i oko 120 zarobljenih pripadnika Armije RBiH. Po svom obimu, logor na mostarskom heliodromu je bio najveći logor HVO-a, a sami su ga zvali "Središnji vojni zatvor". Međutim, jasno je da se ne radi o zatvoru jer u njega nisu zatvarane osuđene osobe, nego uglavnom neosuđena lica pohapšena na osnovu vjerske i nacionalne pripadnosti po privatnim kućama i stanovima, kao i lica iz dijela srednje Bosne kojeg je pod svoju kontrolu stavio HVO i koje je pokupio na isti takav način.Logoraši su bili smješteni u tri hangara, helikopterskoj hali, zgradi osnovne škole u Rodoču i prostorijama hotela "Soko". U hangarima je bilo po 600 logoraša, zgradi osnovne škole oko 650 logoraša pripadnika Armije i MUP-a RBiH i bošnjačkih civila, a u jednoj prostoriji škole su bili smješteni pripadnici HVO-a koji su bili iz nekih razloga lišeni slobode i kojima je bilo dopušteno svakodnevno maltretiranje logoraša bošnjačke nacionalnosti. U ovom logoru, također, u samicama je bio zatvoren izvjestan broj logoraša. Vrlo teško je reći, pa čak i procijeniti, koliko je logoraša prošlo kroz ovaj logor zbog toga što su logoraši često premještani iz jednog u drugi hangar, ili iz zajedničkih prostorija u samice, kao i logoraši iz općina srednje Bosne (Prozor, Gornji Vakuf, Vitez, Žepče, Kiseljak, Vareš, Busovača, itd.).

Uslovi logorskog života, kao i u drugim logorima HVO-a, su bili vrlo teški. Na malom prostoru bio je smješten ogroman broj logoraša. Uz stalno izgladnjivanje (logoraši su dobijali nekad jedan, a nekad dva obroka dnevno), bez ikakvih uslova za higijenu, a fiziološke potrebe su vršili u jednu kantu, može se reći, bez ikakvog pretjerivanja da su uslovi za boravak u ovom logoru bili okrutni. U optužnici Haškog tribunala protiv Jadranka Prlića i ostalih, uslovi u logoru Heliodrom su opisani na sljedeći način:

"125. Snage Herceg-Bosne/HVO-a redovno su maltretirale i zlostavljale ili dopuštale maltretiranje i zlostavljanje zatočenih bosanskih Muslimana,

kako na samom Heliodromu (Prilog), tako i na raznim mjestima na koja su zatočenici odvođeni radi obavljanja prisilnog rada ili s nekim drugim ciljem. (Prilog) Okrutno postupanje i nanošenje velike patnje bili su redovne pojave, s obzirom na to da su vojnici i stražari HVO-a redovno tukli zatočenike, često dok ovi ne bi izgubili svijest ili zadobili teške povrede. Zatočeni Muslimani živjeli su u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Vojnici HVO-a, koji su tuda prolazili, često bi nasumično pucali na zatočene Muslimane, držane na pretrpanom prostoru. Stražari su puštali stražarske pse na neke zatočenike s konkretnim ciljem da ih ozlijede ili zastraše. Zatočeni Muslimani su često ponižavani na razne načine, na primjer tako što su ih primoravali da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme." [256]

I Z J A V U

Dana 9.o5.1993.god, oko 6,3o sati,u stan su došli pripadnici policije HVO-a.Pitali su jesam li pripadnik Armije,na što sam potvrdno odgovorio. Sjeli su nas u kombi i odvezli na stadion.Tu smo bili oko 4-5sati.Poslije toga su nas sjeli u autobuse,odvezli do Varde,a onda pješke,u koloni po2 , na Heliodrom.Tu su nas,oko 13o strpali u jednu prostoriju.Zatim dolazi Ante Buhovac i određuje 51,ubacili su nas u autobus za Ljubuški.

U Ljubuškom nas popisuju,prebiraju i smještaju nas 51 u sobu od 12 m^2 . Inače nas je u zatvoru bilo oko 35o.Dolaze povremeno grupe,traže pojedince, udaraju,maltretiraju.Među njima je glavni bio i isticao se po maltretiranju Ernest Takač.Bio sam prisutan kad su ioprebijali Rudolfa Jozalića,najviše ga je tukao upravo Ernest Takač,prebili su mu sva rebra,nij e se mogao micati,mi smo ga pomalo hranili da bi ostao u životu.Tu su s nama bili i novinari Ratnog studija Mostar:Alija Lizde,Džemal Hamzić.Odvodili su nas na rad u Svitavu,po grupama od 5o,ili loo,llo,zatim na prve linije.

U Ljubuškom sam ostao oko mjesec-do mjesec i po,pa nas ponovo odvode na Heliodrom.Tu počinje tortura,minimalna i jednolična hrana,dolazi kad ko hoće,odvode nas,tuku,vode na prve linije.Sve je to trajalo do 3o.06.1993. do uspjeha Armije prama Bijelom Polju.Opet se pojavljuje Buhovac sa spiskom na kojem sam i ja,vode nas na Vardu,a onda na Dretelj.Na Dretelju nas uzimaju sve stvari i odvode u Hangar.Tu povremeno dolaze Božinovci,Čapljinci i tuku nas.Kad bi izgubili negdje na bojištu 4 dana nam nisu dali ni da jedemo ni da pijemo.Upadnu pijani i onda počinje degenečenje.Bile su grozne vrućine,imali smo samo jedan vruć obrok koji smo morali u najvećoj brzini pojest.Jednog su zvali "Trebinjac",on bi izvodio ljude i maltretirao ih. Muju-mesara su posebno tukli.Jednog momka su priklali pred nama.Izvodili su nas,po najvećoj vrućini,morali smo stajati na betonu i gledati u sunce. Tu smo bili oko 2o-ak dana,opet su nas popisali,sjeli u kamione i odvezli na Heliodrom.Inače na Dretelju su padali ljudi u kome,pa bi dr.Boškailo pokušavao da ih spasi.Svaki dan bi bilo oko 3o-4o ljudi ranjeno,jer bi pucali po hangarima.

Na Heliodromu su nas zatvorili u sportsku dvoranu.Tu dolazi dr.Hadžić i njegova ekipa,davali su ljudima infuzije,jer nisu mogli hodati.Kad smo se malo oporavili,prebacuju nas u školu.Tad su intezivno odvodili ljude na prve linije,odvedu ih 2o-ak,a vrate ponekad po 5.Ove ostale bi ubijali,ili bi izginuli na linijama.Štelić,"Tutnići",zatim Luka Makedonac,odvode ljude kako je kome trebalo radne snage.Mene je maltretirao Zelenika,zvali su ga "Zela",jednom me pretukao na smrt,a maltretirao je i ostale.Jedne prilike je došao i Mario Mihalj i iživljavao se na nama,degenečio nas.Najviše bi maltretirali nekadašnje radnike MUP-a.Prema pričanjima,Štela je ubio Nenada Aramandića.Jednog Bosanca,Salema,odveli su i nikad se nije vratio. Bili su minirali školu i htjeli dignuti u zrak.Po maltretiranjima su se isticali:Ante Buhovac,Dado Marijanović,Miro Marijenović.Mi,pripadnici Armije smo prebačeni u Centralni zatvor,neki su odvođeni u Gabelu,pa vraćeni.Jedno veče uletjeli su Tutuni i doveli,navodno,zarobljenika(bivšeg)koji je bio kod Zuke.On je izvadio pištolj,počeo pucati po cjeloj prostoriji,mene je zamalo ranio [illegible]

Izjava Feđe Trebovića iz Mostara u kojoj svjedoči o torturama i nehumanim uslovima u logoru Heliodrom. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4937)

[256] Iz ovog citata se vidi da je Tužilaštvo tribunala u Hagu svoje tvrdnje potkrijepilo i konkretnim prilozima koji kao arhivski materijal još uvijek nisu dostupni.

Fizička maltretiranja, verbalne uvrede kao i odlazak na prisilni rad, bili su stalni oblici zlostavljanja logoraša. Od okrutnog batinanja u logoru je podleglo najmanje 10 logoraša.[257] Prema svjedočenjima preživjelih logoraša, zarobljeni Srbi su imali povlašteni položaj, bili su raspoređeni na rad u kuhinji ili po skladištima. Bošnjaci su, međutim, najgora maltretiranja doživjeli prilikom odvođenja i izvršenja prisilnih radova. Radi se o odvođenju grupa 10 – 50 logoraša na izvođenje prisilnih radova na izradi fortifikacijskih utvrđenja na prvim linijama razgraničenja kao što je izrada bunkera, kopanje rovova, izrada komunikacija između bunkera i rovova, izrada grudobrana, slaganje vreća pijeska, itd. Takve radove su najviše izvodili u Đubranima, Humu, Jasenici, Lakiševini, Bulevaru, Šantićevoj, ali i drugim lokalitetima na liniji razgraničenja. Skoro svaki logoraš sa Heliodroma ima svoju priču o mukama i zlostavljanjima, ali na ovom mjestu ćemo istaći najgore slučajeve. Početkom oktobra 1993. godine grupu od 11 logoraša na prisilnom radu u Đubranima izvelo je pet pripadnika HVO-a iz jedne garaže u kojoj su bili na spavanju. Odmah zatim ova grupa je započela bjesomučnu tuču kundacima, šakama, nogama i drvenim palicama, sve dok oni nisu popadali po zemlji. Nakon toga su pripadnici HVO-a na ove isprebijane ljude pustili pse koji su trgali meso sa još uvijek živih ljudi. Ove izmasakrirane ljude bacili su u unaprijed pripremljenu rupu iskopanu bagerom.[258]

Iz logora Heliodrom zabilježeno je najviše slučajeva korištenja logoraša u tzv. živim štitovima u proteklom ratu uopće. Tako su 22. septembra 1993. godine pripadnici Tutine "Kažnjeničke bojne" prisilili 20 logoraša iz logora Heliodrom da uđu u prigradsko mostarsko naselje Raštani da provjere ima li tamo pripadnika Armije RBiH. Tom prilikom su ubijena dva logoraša, a jedan je pobjegao na teritoriju pod kontrolom Armije RBiH o čemu je izjavu dao Mustafa Škrelja. Logoraši iz ovog logora su najčešće korišteni u živim štitovima u Šantićevoj ulici i na Bulevaru, zloglasnim linijama razdvajanja između HVO-a i Armije RBiH u samom gradu Mostaru. Sigurno se zna da su samo u Šantićevoj ulici na takav način stradali: Hašim Drljević, Emir Čolić, Hasan Čevra, N. Gaštan, Ibro Hodžić i drugi.

---

[257] O tome u citiranom dokumentu Uprave bezbjednosti Ministarstva odbrane R BiH piše sljedeće: "...U ovom logoru od batinanja su podlegli Duran Brkan (otkinuli su mu uho, isprebijali ga, nakon čega je umro), Omanović N. (zakopan u blizini elementare), Hodžić N. (ubijen iz vatrenog oružja nakon batinjanja), Konjhodžić Zaim, i Hodža Mezet N, Željo Čolaković, jedan od braće Jelin i tri NN zarobljenika. ... ", str. 20.

[258] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str. 21. Na ovom mjestu Uprava bezbjednosti se poziva na izjavu jedine preživjele žrtve Ibrahima (Alije) Kodre. On je u svojoj izjavi, između ostalog rekao da su tad stradali Husnija Ćorajević iz Hodbine, Muhamed Kajtazi, pekar iz Čapljine, Osman i Mustafa Vejzović, jedan NN Mostarac i još "pet nepoznatih muškaraca muslimanske nacionalnosti."

Prema nepotpunim podacima prikupljenim od logoraša ovog logora, najmanje 52 logoraša su ubijena prilikom izvođenja prisilnih radova.[259] Samovolja, anarhija, zadovoljavanje vlastitih frustracija, mučenje i maltretiranje logoraša danas se mogu dokazati iz više izvora, pa čak i dokumenata hrvatskog porijekla.

:DIŠNJI VOJNI ZATVOR
J: 751/93
:tar,11.10.1993 god.

PREDSTOJNIK ODJELA OBRANE
gosp.BRUNO STOJIĆ

Štovani gospodine,
Obraćam Vam se ovim pismom., preko kojeg želim da Vas upoznam o teškoćama i problemima SVZ-a "Heliodrom" Mostar vezano za privedene osobe/pritvorenike/od 30.06.1993 god. pa do danas.
Budući da problema ima mnogo , a ja želim ukazati na one koji su najbitniji u ovome momentu i ujedno Vas zamoljavam na rješavanju ovih problema , kako bi olakšali rad zatvora a, to su:

1. Odvođenje pritvorenih osoba na rad.
a/Pritvorenici se vraćaju pretučeni od pojedinih postrojba koje izuzimaju ljude za rad , a ujedno su odgovorni za njihovo osiguranje i sigurnost.
b/Izuzimanje pritvorenika po mjesec i više stvara poteškoće te gubimo uvid što se dešava sa tim osobama na terenu i ujedno otežava izvještavanja o brojnom stanju.
c/Izuzimanje pritvorenika ,isti se odvode na rad privatno svojim kućama.
d/Odvođenje pritvorenika na rad , te puštanje istih od strane osiguranja njihovim obiteljima , te im se tako omogućuje kontakt sa rodbinom.

2. Velika ranjavanja i stradanja pritvorenika.
a/Veliki broj ranjenih pritvorenika trebaju liječenje bolničkog tipa , što nismo u mogućnosti da osiguramo.
b/Problem nabavke sanitetskog materijala ,lijekova i higijenskih potrepština.
c/Postoji potreba za formiranjem stacionara unutar objekta zatvora i opremanja istog , što zatvor nije u mogućnosti (potrebni su bolnički kreveti , dušeci , plahte i jastuci).

Napomena: Međunarodni komitet crvenog križa posjetio je SVZ 10,11,12.kolovoza 1993.god. i ukazao na propuste koji krše odredbe Ženevskih konvencija a to su:
a/odlazak pritvorenika na rad
b/kvalitet i kvantitet ishrane/njegovo poboljšanje/
c/neuvjetnost samica.

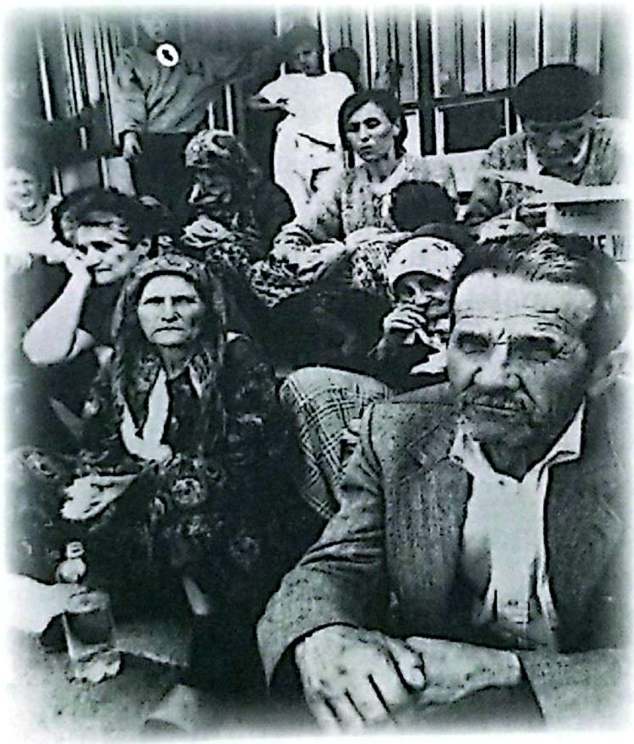
[259] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str. 21.

Dostavljeno:
1.gosp.Žarko Tole
2.gosp.Bruno Stojić
3.a/a

RAVNATELJ SVZ-a:

/STANKO BOŽIĆ/

Dijelovi Izvještaja upravnika logora Heliodrom, Stanka Božića, od 11. oktobra 1993. godine iz kojeg se jasno vidi da logoraše odvode i dovode neovlaštene osobe, da se logoraši vode na prisilni rad, da se fizički maltretiraju, itd. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Bošnjaci u logoru Heliodrom u maju 1993. god. (Preuzeto iz "Nacionala"od 28. augusta 1993. godine)

Kao odgovorne osobe za ovaj logor pominju se i ravnatelji Stanko Bošnjak i Stanko Božić, doravnatelj Joško Praljak, zapovjednik straže Ante Smiljanić, stražari Miro i Ante Marijanović, Helmut Puce, Boro Sabo, Ivica Delić, Slavko Kožul, Ante Buhovac, Slavko Zadro zv Cija, Zvonko, Goran i Mladen Vidović i Zdenko Drmač. Logoraše u logoru su povremeno čuvali i

usput zlostavljali pripadnici pukovnije "Bruno Bušić", "Tigrovi" iz 2. splitske brigade HV, kao i sljedbenici Jusufa Juke Prazine. Logoraše su isljeđivali Franjo Dujmović, Bato Puljić, N. Mišić i brat Jadranka Prlića.[260]

LOGOR KAONIK

Na Kaoniku kod Busovače, HVO je polovinom aprila 1993. godine formirao logor u objektu kasarne bivše JNA. Tada su u ovaj logor dovedeni uglavnom civili bošnjačke nacionalnosti pohapšeni po selima oko Viteza i Busovače. U ovom logoru je 120 logoraša bilo smješteno u jednom magacinu dužine 40 i širine 16 metara. Teško je utvrditi koliko je tačno logoraša prošlo kroz ovaj logor, ali je jedan zaštićeni svjedok, u procesu koji se vodio protiv Paška Ljubičića, rekao da ih je u jednom trenutku bilo 300.[261] Dakle, radilo se o logoru za masovno hapšenje. Četrnaestog maja 1993. godine, HVO je logoraše iz logora Kaonik premjestio u selo Skradno, a logoraše razmjestio po kućama. Prilikom dovođenja, logoraši su temeljito pljačkani, a oduziman im je novac, zlato i nakit. Pljačkanje su izvršili logorski čuvari. Uslovi za život logoraša su bili jednako okrutni kao i u logorima u Hercegovini. Logoraši su spavali na drvenim paletama bez deka, bez sredstava za higijenu i sa oskudnom ishranom. Uz brutalna premlaćivanja i silovanja, zatvorenici su prisiljavani na okrutan rad na izradi utvrđenja na prvim linijama HVO-a u selima Tivcu, Kuli, Podjelama, Lončarima, Jelinku, Nadiocima i drugim selima u okolini Viteza i Busovače. Pošto se radi o radovima na linijama konfrontacije sa jedinicama Armije RBiH, izloženim raznim provokacijama, mnogo je logoraša ovog logora ranjeno ili čak izgubilo život prilikom izvođenja ovih radova. Tako su ranjeni: Salih Sunulahpašić, Ramo Zatagić, Fuad Osmančević, N. Keško (podlegao od rana) i jedan imam iz Brčkog. Na prisilni rad upućivani su i teški bolesnici Muhamed Zatagić (leukemčar) i Salih Zatagić (srčani bolesnik). Neki logoraši su odvedeni u nepoznatom pravcu, a da se nikad nisu vratili (Ćamil, Šaban i Abdulah Osmančević).[262]

---

[260] Podaci uzeti iz pomenutog dokumenta Uprave bezbjednosti Ministarstva odbrane R BiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str. 22-23., na osnovu izjava bivših logoraša: Muharema Košarića, Salke Bajrovića, Alije Kodre, Esveda Dugalića, Džemala Barakovića, Hasana Džafića, Mustafe Škrelja, Enesa Ćumurije, Zulfe Aćkara, Ibrahima Sokolovića, Rezedina Prgude i Ese Žuje koji se čuvaju u Arhivu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

[261] Zbog mjera zaštite ime ovog svjedoka nećemo objaviti, ali se radi o predratnom uposleniku općine Busovača.

[262] Sudbina ove trojice Osmančevića je razriješena tek po uzimanju izjave od zarobljenog pripadnika HVO-a Ivice Andrijaševića. Po njegovoj izjavi njih su krajem aprila 1993. godine mučili pripadnici interventnog voda HVO-a Busovača, čiji je zapovjednik tada bio Mirko Ćosić. Oni su završili tako što su njihova izmrcvarena tijela bacili s mosta u Kaoniku.

Logoraši su iscrpljivani neprekidnim radom jer su kopali rovove i zemunice po 36 sati sa oskudnim količinama hrane (jedne prilike dobili su 4 kg hljeba na 110 logoraša). Zatvorenici su izvođeni na strijeljanje, a Miroslav Bralo, pripadnik HVO-a, je tjerao logoraše da se krste. Tridesetog aprila 1993. godine predstavnici MK CK su posjetili logor i tad su iz magacina premješteni u ćelije po 10 logoraša, međutim, ubrzo poslije toga su vraćeni nazad u magacin.

Upravnik logora je bio Zlatko Aleksovski iz Zenice, a čuvari su bili policajci HVO-a Anto Čakić, Ivan Bajinović i N. Rajković. U logor je povremeno dolazio i Miroslav Bralo zv. Cicko, kao i drugi pripadnici HVO-a koji nisu bili u direktnoj vezi s logorom, i maltretirali i mučili logoraše kao što su to radili i po drugim logorima HVO-a.[263]

LOGORI U KREŠEVU

Zaposjedanjem teritorija nastanjenim Bošnjacima u srednjoj Bosni, HVO je formirao logor i u Kreševu u aprilu 1993. godine u hali PP "Šunje". U njega su zatvarani civili bošnjačke nacionalnosti, većinom sa područja općina Kreševo, Kiseljak, Travnik, Busovača i Vitez. Nema pouzdanih podataka o tome koliko je logoraša prošlo kroz ovaj logor, ali su opći uslovi boravka u njemu bili izuzetno surovi. Zatvorenici su mučeni premlaćivanjem nogama, raznim palicama, električnim kablovima, a od posljedica ovakvog zlostavljanja u ovom logoru je podlegao Jusuf Ramić. U toku dana, samo jedan put su smjeli obavljati fiziološke potrebe, a prisilni rad je bio svakodnevna obaveza za sve logoraše, a sastojao se od kopanja rovova, pravljenja puteva i najtežih poljoprivrednih radova koje su logoraši obavljali 12 sati dnevno. Na izvođenju ovih radova ubijeni su Kemo Opnaković, otac i sin, izbjeglice iz Rogatice, te još dva brata čija su imena ostala nezabilježena.[264] Za nametanje surovih i nehumanih uslova u logorima u Kreševu, Tužilaštvo za ratne zločine Suda BiH je podiglo optužnicu protiv Kreše Lučića, zapovjednika Vojne policije HVO-a u Kreševu, koji je u prvostepenom postupku osuđen za zločine sistematskog progona civilnog stanovništva na vjerskoj i etničkoj osnovi, ali je u drugostepenom postupku presuda poništena, a optuženi oslobođen. Za mučenja u samom logoru preživjeli logoraši optužuju Mladena

[263] Informacije o ovom logoru su preuzete iz pomenutog dokumenta Uprave bezbjednosti Ministarstva odbrane R BiH, str.23. i 24., a preuzete su na osnovu izjava Mehmeda Bešića, Nihada Osmančevića i Rasima Kerme, logoraša logora Kaonik koji su uspjeli pobjeći prilikom premještanja logora s Kaonika u selo Skradno.

[264] Podaci su uzeti na osnovu izjava prebjeglih logoraša ovog logora, među kojima je naročito zanimljiva izjava logoraša Ahme Oglečevića.

Tolu, Mladena Čelana, Marinka Puljića, Branka Balića, Ljubana Čigalja i druge neidentificirane pripadnike HVO-a Kreševo i Kiseljak. Međutim, za maltretiranja prilikom izvođenja prisilnih radova bivši logoraši optužuju i Antu Marića zv. Antika, zapovjednika građevinskog voda HVO-a Kreševo, u kojem su logoraši izvodili prisilne radove na linijama razdvajanja.[265]

ZAPISNIK

Sastavljen dana 10.09.1998.godine, a na osnovu obavljenog razgovora sa gospodinom RIZVIĆ IRFANOM sin Mhmeda i majke Zumre rođene Aletić, rođen dana 10.05-1953.godine u Zenici nastanjen u Busovači ulica JNA broj 15, po zanimanju šumski tehničar, zaposlen u MUP-u BiH na poslovima inspektora opšteg kriminaliteta opština Busovača, oženjen otac dvoje djece, Musliman, državljanin BiH, indentitet utvrđen na osnovu lične karte broj: 1001/89 izdata u Busovači sa JMB 1004953191597.

IZJAVA

Krajem januara i početkom mjeseca februrara 1993. godine zatekao sam se u Busovači kada su započeli oružani sukobi između Armje i HVO-a. Odmah po izbijanju sukoba ja sam sa još nekoliko svojih komšija inače uglednih građana i političkih ličnosti odveden iz kuće u zatvor koji je bio na Kaoniku. Sam čin mog odvođenja bio je krajnje grub, agresivan i nasilnički opasan. Naoružani do zuba bojovnici HVO-a su odvodili svo muško stanovništvo prijetnjom da će ich ubiti. Bili su naoružani i večinom se radilo o nepoznatim licima zu rjetko viđane naše sugrađane. Po dolasku u zatvor već su hangari i čelije bili puni uglavnom muslimanskog stanovništva meni poznate komšije i sugrađani. Neki su već bili pretučeni a doláskom u zatvor saznao sam da su ubijeni Novalić Đenan i Hodžić ibrahim. Sutradan meine i još deset uglednih sugrađana odveli su izvan hangara a po naređenju zapovjednika vojne policije Čosić vlade inače mog radnog kolegu policajca. Kada smo izvedeni napolje popeli smo se na jedan teretni kamion i pošli u pravcu Strana, mjesta gdje su se još vodile oružane borbe. Kada smo došli nadomak Strana Vlado je naredio da nas sredstvima za vezivanje – lisicama spoje u jedan niz kako bi nas poveli u živi zid što su i učinili. Kada su nas povezali Vlado je na megafon govorio da ne pucaju da će pobiti svoje civile a nas su ispred sebe tjerali prema suprotnoj strani odakle se pucalo. Svi smo bili krajnje izbezumljeni i isprepadani jer bilo nas je sve strah. Idući naprijed ne znajući nisami kuda idemo stalno nam je odzvanjao odjek sa megafona od Vladinih riječi da se predaju dok im nije kasno da je sve gotovo da se nemaju čemu nadati da ako se predaju da im se neće ništata dogoditi itd. Kada smo izašli iza jednog srta svi povezani i kada su se pojavili iza nas bojovnici koji su bili naoružani s namjerom da osvoje područje strana sa suprotne strane su zapucali iz raznog

[265] Osnovne informacije o logorima u Kreševu, a radi se o logoru PP "Šunje", logoru u zgradi stanice policije i Osnovnoj školi "Ivo Lola Ribar" u Kreševu dao je odbjegli logoraš Ahmo Oglečević.

naoružanja, ne znam ni sam iz čega i usljed toga jedan od metaka pogodio je Bilal Samira koji je bio vezan sa moje ljeve strane i svoje desne nakon čega je na licu mjesta ostao mrtav. Svi smo poležali po zemlji dok pucnjava nije prestala a bojovnici uglavnom nama nepoznati su se povukli. Nakon kraćeg vremena naredio nam je da se povučemo nazad odakle smo i krenuli što smo polako i učinili. Morali smo prepuzati onako vezani preko jedne travnate živice kako ne bi još neko nastradao. Nakon dolaska u bezbjedniju zonu Vlado je naredio da nas odvežu psujući nam balijsku majku i govoreči ´´Eto vam vaše balije kada vas ubijaju´´. ponovo smo se popeli na kamion, natovarili poginulog Samira i vračeni smo u Kaonik. Kada smo došli u jednu od čelija odnosno hangara, niko od ljudi koji su unutra bili nije bio da nije imao modricu ili krvavo lice. Bilo ich je čak i sa lomovima. Jasno nam je bilo da su svi pretučeni i čekali smo kada če mo mi biti na redu. Novalić Edin dao nam je po cigaretu nakon čega smo se malo umirili a nakon tri dana boravka u zatvoru dogovorena je razmjena i povratak kučama nakon čega sam otišao ženi i djeci u Busovaču gdje sam bio zatočen punih devet i pol mjeseci.

IZJAVU DAO: RIZVIĆ IRFAN
Rizvić Irfan

IZJAVU UZELA:
Kadrić Alma

Po izjavi Irfana Rizvića iz Busovače, ali i prema izjavama drugih logoraša logora Kaonik, ovaj logor je bio jedan od najsurovijih logora HVO- a u BiH. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5081)

Paško Ljubičić, 29. aprila 2008. godine osuđen na Sudu BiH na 10 godina zatvora.

Krešo Lučić, zapovjednik VP HVO Kreševo.

LOGOR DOBRKOVIĆI, OPĆINA LIŠTICA

Kada je u logorima u Mostaru, Stocu, Čapljini, Ljubuškom i drugim dijelovima Hercegovine, koji su bili pod kontrolom HVO-a, zbog masovnih hapšenja Bošnjaka, došlo do potpune prenapučenosti logorskih objekata, početkom juna 1993. godine HVO je pristupio pripremi raznih objekata za nove logore. Tada je zgradu osnovne škole u selu Dobrkovići, 5 km od Lištice, HVO na brzinu preuredio za logor, za preostale Bošnjake iz Mostara i njegove bliže okoline, koji do tada nisu bili pohapšeni. U njemu je bilo zatvoreno 50 bošnjačkih civila, uglavnom starije životne dobi (preko 50 godina), ali i Marinko Karačić, Hrvat, optužen za pomoć muslimanima, koji je zbog toga više puta teško pretučen, a oslobođen na intervenciju mjesnog fratra. Bez obzira na premlaćivanja kojima su bili izloženi logoraši, i što je od batina umro logoraš Mustafa Krilić, uslovi života u ovom logoru su bili puno bolji nego u drugim logorima HVO-a po "Herceg-Bosni". Svi logoraši su bili smješteni u dvije učionice, osim tri teža bolesnika koji su bili smješteni u jednu malu prostoriju. Svi zarobljenici su spavali na daskama i imali su po dvije deke. Ovaj logor je čuvala mjesna domobranska jedinica, ali su svi logoraši bili isljeđivani i odvođeni na prisilni rad na kopanje kanala za polaganje kablova za radio i TV predajnike. Otpuštanje logoraša iz ovog logora počelo je 6. augusta 1993. godine samo na osnovu viza za ulazak u treće zemlje.[266]

[266] Osnovne informacije i podatke o ovom logoru dali su bivši logoraši Sanjin i Senad Hasanović.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BJEZBJEDNOSTI
M O S T A R

Broj:
Datum, 13.10.1993.godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

sastavljena u CSB Mostar na osnovu člana 151 stav 2 ZKP o obavještenjima koja je dao HASANOVIĆ /Hamdija/ SEAD rođen 1941.godine u Glavatičevu Opština Konjic, po zanimanju inžinjer organizacije rada i informatičar-mikrografičr, nastanjen u ulici M.Pijade 34 u Mostaru.

Dana 10.10.1993.godine obavio sam informativni razgovor sa Hasanović Seadom i kroz razgovor došao do slijedećih saznanja:

Do 07.05.1993.godine Sead je radio u Sokolu na poslovima sakupljanja dokumentacije o izradi svih aviona kao i dokumentacije o ino-programima. Naj veći dio dokumentacije opljačkali su Četnici, a dio dokumentacije je završio u Grudama.

09.05.1993.godine Sead je zatečen u svom stanu. Nikoga nije više zvao na posao. U stan su često dolazili pripadnici VP HVO, pretresali stan i tražili oružje. To su uglavnom bili Ustaše koji su došli sa strane u Mostar.

04.07.1993.godine oko 12.30 sati u Seadov stan upali su 5-6 Ustaša. U stanu su bili Seadova supruga Minka, punac Voloder Zečir i kćerka Sanja. Pretresali su stan, tražili oružje i pitali za Seada i njegovog sina Sanjina. Minka im je rekla da suu komšije. Jedan Ustaša je na stubištu sreo Sanjina i poveo ga sa sobom. Za njima je pošao i Sead kako bi vidio gdje namjeravaju odvesti Sanjina. Kada je došao prad zgradu Sead je upitao prisutne Ustaše gdje mu je sin. Odgovorili su mu da je odveden u prostorije Crvenog polumjeseca gdje je sada smještena policija i ATG. Sead je otišao u policiju i tu zatekao Sanjima i Kazazić Senada. Sead je objasnio zapovjedniku da je Sanjin maloljetan. Zapovjednik je rekao da će on to provjeriti pa ako bude maloljetan da će ga pustiti. Tada su priveli i braću Vučković, Srbe. Utrpali su ih u autobus i odveli na Mašinski fakultet, gdje su u autobus uveli još nekoliko zarobljenika. U autobusu je bilo ukupno oko 35 ljudi. Povezli su ih u Lišticu i odvezli do MUP Lištica. U autobusu su im policajci oduzeli dokumenta, popisali sve zarobljenike, da bi kasnije produžili sa autobusom u selo DOBRKOVIĆI udaljeno 5 km od Lištice. Smjestili su ih u osnovnu školu koja je preuređena u zatvor. Zatvor su čuvali mještani domobrani.

U autobusu od zarobljenika su bili: Hasanović Sead, Hasanović Sanjin, Merdan Ismet star 60 god., Kazazić Senad star 56-57 g., Trebinjac Kemal star 55 g., Klepo Hilmija star 60 g., Kelecija Ahmet star 60 g. Kelecija Senad star 30g., Čerkez Safet star 60 g., Ćemalović /asim/ Ćamil star oko 50 g., Malkoč Izo star oko 57 g., Taso ...

Po dolasku u školi su zatekli oko 15 zarobljenika. To su bili uglavno ljudi iz Ilića, Gološi i drugi. Na dan 04.07.1993.godine u zatvoru ih je bilo oko 50. Svi zatvorenici, koji su civili, smješteni su u dvije učione i jednu malu prostoriju gdje je bilo 2-3 zatvorenika težih bolesnika. Podovi prostorije bili su od dasaka, a na svim prozorima bile su ugrađene rešetke. Zatvor se nalazio u blizini ceste

\- 2 -

jestom su često nailazili vojnici, mještani, djeca koji su psovali i maltretirali zatvorenike. Prvih nekoliko dana su spavali bez čebadi da bi im kasnije Ustaše dali po dva čebeta. Vodu su donosili u bidonu, da bi kasnije pili vodu iz čatrnje koja se nalazila u dvorištu škole. U dvorištu se nalazio i poljski WC. Što se tiče hran e zatvorenici su dobijali dnevno po konzervu na dvoje ljudi i hljeb na 4-5 ljudi. Prvi dan boravka u školi sve ih je popisao civilni policajac, da bi kasnije jedan domobran ponovo izvršio popis zatvorenika. Jednom prilikom došli su četvorica isljednika u uniformi sa Mašinskog fakulteta. Sve zatvorenike su ispitivali.

Poslije tri četiri dana boravka u zatvoru došli su dvojica civilnih policajaca. Sve su ih izvodili u jednu prostoriju i uzimali podatke.

Većina domobrana koji su čuvali zatvor bili su korektni. Petorica domobrana su bili rigorozniji i oštriji. Noću su u zatvor dolazili po 2-3 vojnih oolicajaca. Budili su zatvorenike, prislanjali ih uza zid, vrijeđali i tukli. Repetirali su pištolje i pucali naprazno u glavu, zasijecali su ih nožem po glavi, vratu. To se dešavalo nekoliko noći zaredom. Poslije nekoliko dana iza toga u posjetu školi - zatvoru dolaze Tutinov zamjenik i Gološ Enver vlasnik elementare na putu prema Bijelom polju. Enverov brat i rođak su bili u grupi Muslimana koji su zarobljeni u Ilićima. Nakon dva dana njih dvojica su pušteni i sakriveni u Gološeve rodice u Lištici. Kada je Enver došao po brata i rođaka dijelio je zatvorenicima cigare i pić

Tutin zamjenik je naredio da niko ne smije bez odobrenja šefa VP ući u zatvor i tući zatvorenike. Ta se naredba poštovala 10-15 dana, da bi 24.ili25.7.u zatvor ušli dvojica Ustaša i počeli tući sve zatvorenike koji su se zatekli u zatvoru. Tada su istukli Seada i Sanjina. Taj dan u zatvoru je umro Krilić Mustafa star oko 55 godin U zatvor su došli dvojica ljekara i komisija od nekoliko ljudi. Mustafin leš su stavili u vreću i odvezli. Ne zna se da li je Musta umro od udaraca ili možda od srčanog udara.

Svaki dan osim nedjelje grupa od 12 ljudi iz škole je odlazila na ra Kopali su brdo za postavljanje kablova vjerovatno za potrebe radija ili TV. Sa njima su radili i pripadnici A R BiH, zarobljeni u komand u zgradi Vranice, a bili su u zatvoru na Širokom Brijegu. U toj grupi zarobljenih boraca bio je mlađi sin Omerika Ševke star oko 19 godina.

Za vrijeme boravka u zatvoru poslije je došao i Kotlo Asim. U zatvoru je bio i Karačić Marinko, Hrvat koji je pomagao Muslimanima, štitio ih i krio dok su Ustaše protjerivali Muslimane. Marinak su pretukli. Obilazio ga je fratar, donosio mu hranu, a kasnije je pušten iz zatvora vjerovatno na intervenciju fratra. U posjetu zatvorenicima dolazili su ljekar i medicinska sestra i donosili im lijekove.

U zatvoru su Esad i Sanjin bili do 06.08.1993.godine. Taj dan u zatvor je došao policajac. Sead mu je objasnio da ima rodbinu u Zagrebu i Samoboru koji će mu poslati papire za odlazak vani. Na osnovu te priče pustili su iz zatvora Seada i Sanjina. Jedan policaj ih je dovezao luksuznim kolima do Balinovca. Do 06.08.1993.godine pustili su 7-8 ljudi koji su imali papire za odlazak u inostranstvo. Među njima su bili braća Vučković i Đikić Slobodan.

Pošto nisu stigli papiri iz Zagreba, Sead i Sanjin su bili u stanu sve do 29.09.1993.godine. Taj dan oko 20 sati u Seadov stan su upali petorica Ustaša i istjerali iz stana Seada, njegovu suprugu Minku, sina Sanjina, kćerku Sanju i punca Zečira.

- 3 -

Na jednu stranu su odvojili muškarce od 16-60 godina, a na drugu stranu ostale muškarce i žene. Jednu grupu od 10 muškaraca suDžipom odvezli u Štelin štab u Kajtazovoj kući i uveli u podrum kuće. Tu su zatekli još jednu grupu ljudi. Sve su ih pretresli i oduzeli novac, zlato i ličnu dokumentaciju. Zati su oko 17-18 ljudi odveli u garažu, dok su 5-6 ljudi ostavili da noće u kući. Tih 5-6 ljudi su radili kod nekog privatnika u Žovnici. U tom Štelinom privatnom zatvoru Sead je ostao od srijede do subote ujutro 02.10.93. godine. Usubotu ujutro Seada i još dvojicu zarobljenika Ustaše su dovezli kolima do Doma zdravlja. Jedan Ustaša ih je doveo do linije i zaderao se "ne pucajte, vaši su" i rekao im "idite svojima". Na prelasku raskrsnice Ustaše su pucali za njima. Sve troje su otišli u MZ Cernicu, da bi Sead po danu došao u Donju Mahalu i smjestio se u sokak Mačkića 10 kod Katica Nermana.

Seadov sin Sanjin je ostao u štelinom zatvoru.

29.09.1993.godine naveče Ustaše su dovezli veliki broj Muslimana sa dva kamiona do Doma zdravlja. Među njima su bili Seadova supruga Minka, kćerka Sanja i Seadov Punac Zečir. Oduzeli su im sve torbe i stvari. Prešli su liniju razdvajanja kod Doma zdravlja i došli u Cernicu gdje su njih troje prespavali u Minkšne rodice. Sutradan 30.09. naveče njih troje dolaze u Donju Mahalu kod Katica Nermana.

04.07.1993.godine Trebinjac Kemal je odveden iz stana u zatvor u selo Dobrkovići, a 11.07.1993.godine CVITANOVIĆ JOSIP pripadnik VP iz Dretelja je istjerao Kemalovu suprugu Sadetu i uselio se u stan. Josip je star oko 22-23 godine. Jedna komšinica Hrvatica je pričala da je Josip iz Višića.

"MAKSO" pripadnik ATG se uselio u vojnu zgradu u kojoj su bile prostorije Crvenog polumjeseca."MAKSO" je visok, mršav, crn, star oko 22-23 godine. Nudio je Minki da se "Dogovore" i da će joj on osloboditi Seada i Sanjina.

KOHNIĆ /ADEM/ SENAD, pripadnik policije HVO za posebne namjene, ranjen je na početku sukoba HVO i A R BiH. Senad je star oko 24 god

049945

Službena zabilješka CSB Mostar o informacijama koje je dao logoraš u logoru Dobrkovići kod Lištice, Sead Hasanović. Iz ovog dokumenta se vidi da se HVO okrutno ponašao i prema Hrvatima, kao što je Marinko Karačić, koji se nije ponašao onako kako su oni željeli. (Izvor: AIIZ, inv. br: 03-2662)

Za ratne zločine počinjene u ovom logoru Tužilaštvo Suda BiH je podiglo, a Sud 9. januara 2008. godine potvrdio optužnicu za pripadnika "Kažnjeničke bojne" HVO-a iz Širokog Brijega, Ivana Hrkača. Pošto se dva puta nije pojavio na sudu, gdje je trebao da se izjasni o krivici, sud je raspisao međunarodnu potjernicu za njim. Njemu se stavlja na teret da je u ovom logoru u noći 4/5. maja 1993. godine teško fizički zlostavljao civile. U ovom logoru on je 24. jula 1993. godine teško zlostavljao jednog logoraša od čega je ovaj podlegao.

LOGORI U LJUBUŠKOM

Logor u selu Vitina, nedaleko od Ljubuškog, HVO je stavio u funkciju 11. maja 1993. godine, neposredno poslije napada na Mostar, kada je u njega doveden 51 zarobljeni pripadnik 4. Korpusa Armije RBiH, tri novinara ratnog studija Mostar i desetak pripadnika MUP-a RBiH. Svi su u početku bili smješteni u malu prostoriju od oko 15 kvadrata. Nešto kasnije je u ovaj logor dovedeno 70 zarobljenih pripadnika Armije RBiH iz sela Sovići kod Jablanice, kao i jedna veća grupa zarobljenih civila koji su bili uhapšeni u Tomislavgradu. Ubrzo je uslijedilo prebacivanje 121 zarobljenog pripadnika Armije R BiH iz zatvora u Perkovićima u općini Zavidovići. Uslovi u ovom logoru se mogu opisati kao izuzetno surovi. Pripadnici VP HVO-a su svaku noć upadali u logor i tukli koga i koliko su htjeli. Vojni zarobljenici su svakodnevno išli na prisilni rad, utovar hrane u skladištima, čišćenje kanala za navodnjavanje, poljoprivredne radove, radove pojedincima na poljoprivrednim imanjima, plantažama voća, vinogradima, itd. Iz navedenih podataka se vidi da se radi o velikom zatočeničkom centru za Bošnjake, ali su svi oni 8. juna 1993. godine prebačeni na Heliodrom.[267]

[267] Osnovne podatke i informacije o ovom logoru dali su u svojim izjavama bivši logoraši Avdo Selimović, Hasan Džafić i Nesib Halilović.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
Opština Jablanica
Opštinski štab odbrane
J A B L A N I C A

Broj:07/522-1-18/93
Jablanica,18.08.1993.godine

17.11.93
03 | 2811 | 3

DŽAFIĆ Mustafe HASAN, rodjen 03.07.1959.g-dine u selu Gornja Orahovica opština Gračanica, stalno nastanjen u Mostaru ul.Avenija 16, penzioner , oženjen, otac dvoje djece, pripadnik Armije R BiH, član Komande 4. Korpusa - šef kancelarije, uhapšen 09.05.1993.godine u 05,45 sati od strane maskiranih bojovnika HVO od kojih su dvojica imala dalmatinski naglasak, te na te okolnosti daje slijedeću

I Z J A V U

Poslije hapšenja odveden sam na stadion "Velež", gdje je bilo 600 - 700 muškaraca i 100 - 200 žena i djece koji su upotrebljeni kao živi štit u borbama u gradu u napad koji je počeo 09.05.1993.godine u 05,05 h.Uhapšen sam u svom stanu.Sa mnom na stadionu je bilo oko 70% komande korpusa i dobar dio komande 41 mtbr.Poslije podne sa stadiona je počelo odv-djenje ljudi u nepoznatom pravcu.Moja grupa, nas oko 280, je odvedena u centralni zatvor na heliodrom.Pored nas, koji smo bili smješteni u dvije sobe, tu u trećoj sobi su bili zatvorenici Hrvati- kriminalci, lopovi, osudjenici, na izdržavanju kazne zbog nedisciplne i sl..Prvih 10 dana nije bilo maltretiranja, s tim što nismo ništa jeli cijelih 48 sati.Zbog medijskih pritisaka svjetske javnosti, dolaska generala Moriona, MKCK, 18,19, i 20. 05.1993.godine počinje masovno puštanje civila i i ponekog pripadnika Armije R BiH koji nije bio bezbjednosno interesantan. Počinje i prljava prevara u kojoj oko 100 pripadnika A-RBiH biva odvedeno u zatvore u Ljubuški i Čapljinu.Kroz 10 dana grupa iz Čapljine je razmjenjena vojnik - vojnik, dok je grupa iz Ljubuškog i dan danas u logorima i zatvorima HVO.U zavoru Ljubuški prvi put sam vidio grupu zatvorenih iz sela Sovići, njih oko 70-80, te sam se s njima povremeno počeo upuštati u razgovor.Skoro kompletna grupa se žalila na još svježe uboje, bojovnika iz Prozora (sjećam se da su Sovićani znaju ime -pojedinačno- svakog bojovnika koji ih je udarao).Sovićani su vrlo često oživljavali sjećanja iz kazamata iz Prozora.

Često su razgovarali o uzrocima vojnog poraza medjusobno se optužujući, analizirajući imajuće varijante u glavi, situacije koje su u nepovrat otišle.Ja ne poznajem vojnu situaciju, pogotovu ne tog sela, njihove snage za odbranu niti razvoj ratne situacije, tako da ne mogu poimenično komentarisati ili citirati njihova optuživanja.Bojovnici su u Prozoru najviše udarali Ovnović Djemala, smatravši ga nosiocem otpora prema agresorskoj sili HVO-a.Sa njima u sobi je bio i AbdulHaris Šeta član Ministarstva odbrane v lade R BiH, koji je uhapšen u Trogiru na obavljanju službenog zadatka.Oni (Sovićani) su ga voljli , bio je pametan, strpljiv i dobro je poznavao vojnu situaciju u Republici,Grupa Sovićaka korištena je u Ljubuškom za najteže fizičke poslove, za utvrdjivanje linija prema četnicima (prema Stocu i Popovom polju), a poznato mi je da su Sovićani s vremena na vrijeme korišteni za izvršenje teških fizičkih poslova mještanima Ljubuškog.Ovdje je odnos VP i čuvara zatvora bio dosta korektan , osim psihičkih pitisaka nisam vidio da su grupu Sovićana udarali.U tom zatvoru na-više su tučeni (a u tome je najgori bio nakakav policajac po imenu Petrović, koji je imao 5-6zarobljenih pripadnika Armije R BiH u komandi koja se u Mostaru predala bojobnicima HVO 10.05.1993. godine.Tukli su najviše JOZELIĆ RUDOLFA operativca u 41 mtbr. imajući poseban pik na njega zato što je Hrvat "izdajnik roda svoga".Vidio sam da je taj Petrović izudarao jednom Armina Aličušića iz Mostara te pripadnike Armije Zilić Mehmeda, Čehić Omera, Kuko Smaju, Kajtaza - ne znam mu ime, te Bašić Esada.Svi su oni bili ili članovi 4.Korpusa ili 41 mtbr.

2.

Jednom prilikom za 22 dana puštena je izvjesna grupa Sovićana, dvojica maloljetnika č ijih se imena ne sjećam, a čini mi se i poneki drugi.Gdje je izvršena razmjena i da li su razmjenjeni ne mogu znati , ali su uglavnom odvedeni iz zatvora.Početkom juna , tačnije 08.06.1993.godine ispražnjen je zatvor u Ljubuškom, a Sovićani ,Mostarci njih 80-ak te 20-ak Bosanaca radnika koji su pohapšeni na povratku iz inostranstva u s voj zavičaj.Ti Bosanci su pričali o najmračnijem zatvoru u Evropi, o zatvoru u Tomislavgradu, gdje je takav teror nad pripadnicima muslimanskog naroda, gdje je takvo batinjanje da su žrtve uglavnom životno ugrožene od udaraca.Oni znaju da su ljudi koji su ih izudarali pripadnici VP HVO iz Jajca i da oni u Tomislavgradu rade nezapamćene zločine nad nedužnim civilima.Ja čak mislim da je riječ o dobro uhodanoj vezi policije HVO i policije RH jer organizuju se autobusi koji treba da podju recimo u Tuzlu, kojim se u Hrvatskoj garantuje bezbjedan prolazak te poneki naivni krenu na put, ali nakon što budu dobro opljačkani i pretučeni završe u podrumima te najveće mučionice koju poznajemo u ovim krajevima.Samo grupa Bosanaca koja je tada bila u Ljubuškom bilo joj je oteto preko 100.000 DM te još toliko u vrijednosti robe koju su nosili sa sobom.To su ti Bosanci isprepadani, ne smiju govoriti, skrivaju pogled i potpuno su psihički osakaćeni nakon 10-ak dana provedenih u Tomislavgradu.08.06.1993.godine kada sam napustio Ljubuški u zatvoru su ostali samo otac i brat Rame Masleše, jedan vozač iz Konjica i jedan momak iz Počitelja mentalno oštećen.Svi smo prebačeni na heliodrom.Sovićake su smjestili n sprat ispod mene, a mogao sam ih vidjeti kada idu u berbu višarja i kada se postrojavaju na cesti i rade druge poslove u krugu zatvora.S njima u sobi zanm neokliko Mostaraca:Himzo Djongo, Ovnović Muharem i još neki drugi.S njima u sobi su, ne svi, bili cijelo vrijeme i Bosanci.Jedan dio bio je u mojoj sobi.Tada počinje naš put u džehenem. Hrana je toliko slaba da smo za 15-ak dana počeli gibiti svijest od gladi.Vrlo često maltretirali su nas HVO zatvorenici nagovarani od VP, a medju njima najgori je bio Z elenika Stanko sa Širokog brijega.Inače, najviše smo mrzili jednog bojovnika iz Čapljine kojem ime nismo mogli doznati, a zvali su ga "Žabao", jer je na žabu i ličio. Mltretirao nas je i Dmakulić Mario poznati lopov i švercer DM.Medju mladićima HVO bilo je 5 -6 njih koji su odbili mobilizaciju, koji neće da se bore protiv Armije R BiH. Bila je tu i nekolicina Muslimana koja se našla na izdržavanju kazne u Šantićevoj ulici.Medju njima se nalazio i Šukman Said iz Jablanice, koji nam je donosio hljeb i vodu pomagao nam da nekako predeveramo glad, te nam donosio vijesti i informacije koje je objavljivao hrvatski radio.Tu sa nama su bila i dva mladića s Kleka opština Prozor Himzo Kovačević i neki Ekrem čije sam prezime zaboravio.Bili su dobri momci i jedva su č kali puštanje iz zatvora da idu u borbu protiv HVO-a.Tih 20-ak dana najviše su maltretirani ljudi koji su učestvovali u borbama oko komande 4. korpusa - "Vranice".Inače, uvijek su imali najteži i najgori tretman.30.06.1993.godine kada se desio prevrat u Bijelom polju i kada je pala kasarna Tihomir Mišić uhapšeno je 90% muškaraca u dijelu grada koji je kontrolisao HVO,Po mojoj procjeni na heliodrom je dovedeno preko 8.000 ljudi.Ponovo, iz meni nepoznatih razloga, naša grupa je prebačena u konc logor Dretelj, gdje smo preživjeli najgore sate u svom životu.Mučeni smo žedju i gladju (u komadu nismo jeli 78 a pili 55 sati).Policajci su nam htjeli prodavati vodu po neshvatljivoj cijeni, čep cedevite 10 DM.:Pucali su rafalima u metalna vrata hangara i na taj način rasprskavajućom municijom ranili 25 ljudi.Svako veče je bilo batinjanja, zastrašivanja i najgorih metoda koje koriste fašisti.Morali smo jesti za 30 sekundi ono malo što smo dobijali.Prije dva dana pobjegla su 23 Muslimana, razoružana dan prije u stolačkoj brigadi HVO.U okolini Počitelja uhvatili su petoricu, 1 ubili a 2-3 ranili, vjerovatno je neko od te grupe uspio doći živ na slobodnu teritoriju Blagaja.Nakon otkrivanja tog bjekstva i uspjeha Armije u Dubravskoj visoravni, čuvari su zaveli takav teror da smo mislili da nikada nećemo izaći iz Dretelja.Inače, kako neko kaže da konc logor Dretelj obezbjedjuju i vrše teror nad logorašima pripadnici VP iz okoline Stoca.Nažalost u svemu ovome nisam uspio saznati ni jedno ime vojnog policajca niti zapovjednika.Naše mučenje u Dretelju okončano je 19.07.1993.godine, kada su svi logoraši iz mostarske opštine prebačeni u zatvore i logore na heliodromu.Došavši na heliodrom saznao sam od dečka po imenu Senad iz Sovića da im je taj period od 19 dana bio veoma težak, da su često tučeni i da je u nepoznatom pravcu odvedeno 25 ljudi, ali nisam razumio da li se radi o ljudima iz sela Sovići.Takodje mi je rekao da je u tom periodu poginuo jedan od Bosanaca iz Žepča, radeći bunkere na liniji razgraničenja izmedju HVO i Armije R BiH.Nakon početnog optimizma po-

3.

činje naša prava tragedija, jer nas upotreblajvaju kao živi štit na svim ratištima sa Armijom R BiH, te pomoću nas osvajaju teren u gradu, zgradu po zgradu, ulicu po ulicu. U periodu od 15 dana prije mog bjekstva, a pobjegao sam 14.08.1993. godine, po mojoj slobodnoj procjeni i po vijestima koje su donosili logoraši bilo ja najmanje 30-ak ranjenih logoraša i 5 poginulih. Takodje znam da je Balavac Kemo iz Aladinića podlegao od posljedica batinjanja koje su učinili bojovnici HVO iz Stoca (njegove prve komšije) a to se desilo u mostarskoj pošti, a taj dio ratišta drži MTG HVO u kojoj je nevjerovatno puno ekstremista, zločinaca, pijanih i drogiranih šizofrenika. I sam sam prisustvovao jednom takvom batinjanju koje je trajalo 1 sat, gdje su ljudi koji su nosili vreće sa pjeskom morali proći kroz špalir pijanih bojovnika, koji su ih udarali pendrecima, nogama i tupim predmetima. Za to vrijeme iz jednog parkiranog automobila na kasetofon su puštali Ilahije i Kaside. Takav razvoj dogadjaja me je natjerao da razmišljam o bjekstvu, mada je mišljenje logoraša da to ne treba raditi, jer se prijeti smrću preostalim logorašima. Iskoristivši trenutak nepažnje bojovnika koji su me čuvali na prvoj liniji dok sam utvrdjivao puškarnice u jednoj kući, iskoristio sam priliku i pobjegao. Šta je bilo sa mojim drugovima ne znam, i veoma često razmišljam o tome. Da li je zaista bilo moralno učiniti takvo nešto. Vjerujem da je situacija sa logorima na heliodromu sve gora i gora, jer u posljednje vrijeme HVO ima sve više poraza na mnogim ratištima. Logoraši se i dalje koriste kao živi štit i inače HVO služe kao taoci, jer ih ima mnogo. Mišljenja sam da bi trebalo što prije izvršiti razmjenu ili vojnom akcijom osloboditi te ljude. Vojni zatvori i logori na heliodromu čuvaju policajci iz sela Jasenice, a medju njima je i bojovnik po imenu Ante, a najgori po mom mišljenju je izvjesni Marjanović policajac srednjih godina i potpuno sijede kose. Takodje se medju njima nalazi i jedan Musliman. HVO se služi svakakvim prljavim trikovima kako bi etnički očistio dio grada koji kontroliše, nudeći od odlaska u inostranstvo a da se odrekneš stana i sve imovine. U gradu vlada nevidjen teror spram žena i djece, koje su nezaštićeni ostali na milost i nemilost fašističkim hordama. Vjerujem da genocidnu politiku osim samog najužeg rukovodstba tzv. HZ HB u dijelo provodi Jospi Marčinko načelnik krim službe VP HVO. Prije nekoliko dana sa heliodroma je odvezeno 50 ljudi u nepoznatom pravcu na rad i više se nikada nisu vratili.

IZJAVU DAO: IZJAVU UZEO:

Džafić Hasan Halebić Šemsudin

Izjava Hasana Džafića, zarobljenog člana komande IV. korpusa AR BiH, iz koje se vidi da HVO u logorima drži osobe iz raznih dijelova BiH, u kojima nije bilo sukoba sa HVO-om. Također, tu se nalaze i ljudi pohapšeni u Republici Hrvatskoj. Naročito je zanimljivo zapažanje o logorima u Tomislavgradu. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2711)

LOGOR VOJNO KOD MOSTARA

U mreži i sistemu okrutnih logora HVO-a u periodu od juna 1993. do marta 1994. godine, u bjelopoljskoj kotlini nalazio se i logor koji je bio postavljen u nekoliko zgrada u mjestu Vojno, u općini Mostar, 12 kilometara sjeverno od Mostara, za interniranje bošnjačkih civila, ali i vojno sposobnog stanovništva. Logor se nalazio nedaleko od aktivne linije sukoba i razdvajanja HVO-AR BiH u bjelopoljskoj kotlini. Uslovi u logoru Vojno bili su surovi zbog pretrpanosti prostorija, nedovoljnih količina hrane i vode, slabe ventilacije, nedostatka kreveta, te neodgovarajućih sanitarija. Zbog ovih uslova i oblika mučenja i zlostavljanja onih koji su završili u ovom logoru, za Vojno se može reći da se radi o jednom od najgorih i najsurovijih logora uopće!

Pripadnici HVO-a su svakodnevno fizički i psihički zlostavljali i muškarce i žene zatočene u ovom logoru. Kao posljedica ovih mučenja i zlostavljanja, najmanje petnaest muškaraca bošnjačke nacionalnosti je podleglo dok su bili zatočeni u logoru Vojno, a mnogim drugim nanijeli su povrede. Pripadnici HVO-a redovno su tukli logoraše, šakama, nogama, gumenim pendrecima i raznim drvenim predmetima. Muškarci su više puta bili podvrgavani elektro-šokovima, često su prisiljavani da tuku jedni druge i bili zlostavljani i ponižavani na gotovo bezbroj drugih načina. Zatočeni Bošnjaci bili su primoravani da prisustvuju pogubljenjima drugih zatočenika po prijekom postupku! Logoraši su često posebno okrutno zlostavljani iz osvete za neki vojni uspjeh ARBiH.

Od augusta 1993. do marta 1994. godine jači i sposobniji logoraši zatočeni u logoru Vojno, zajedno sa takvim logorašima koji su bili zatočeni u logoru na Heliodromu (koje su često slali u logor Vojno na po sedam dana), korišteni su za prisilni rad na području bjelopoljske kotline, praktično na samoj liniji konfrontacije sa ARBiH. Logoraši su tada pravili razne bunkere, kopali rovove, nosili municiju vojnicima HVO-a, skupljali poginule i povrijeđene vojnike HVO-a, duž linije sukoba i usred borbenih dejstava. Logoraši bošnjačke nacionalnosti su prilikom izvođenja ovih radova redovno bili izloženi vatri iz minobacača, snajpera i raznog drugog pješadijskog naoružanja, a najmanje njih trideset osmorica su poginuli ili bili ranjeni.[268] Od juna do decembra 1993. godine, snage HVO-a su u zatočeništvu u logoru Vojno držale oko pedeset žena bošnjačke nacionalnosti (zajedno s njihovom malom djecom) i djevojaka, koje su sve bile civili. Te Bošnjakinje, kao i druge osobe, držane su u zatočeništvu, a da HVO nije utvrdio njihov status (utvrdio ko je civil, a ko vojnik), pa tako niti napravio razlika između pritvorenih vojnika i civila.

Logor Vojno vojnici HVO-a su pretvorili u mjesto masovnog silovanja i seksualnog iskorištavanja žena i djevojaka bošnjačke nacionalnosti i muslimanske vjerske pripadnosti. Prije tih orgijanja i seksualnog zlostavljanja ili tokom njih, žene bi često premlatili ili im prijetili da će im, ako se ne povinuju, ubiti dijete. Ima svjedočenja da su u ovako odvratnim aktima nasilja nad nemoćnim žrtvama učestvovali i neki izabrani članovi Hrvatskog sabora.[269]

---

[268] Podatak iz Optužnice protiv Jadranka Prlića i ostalih. Uz optužnicu, Sudu je priložen i spisak poginulih i ranjenih.

[269] Silovanje jedne 22-godišnje studentice iz Stoca koje je izveo Vice Vukojević. (Više o ovom vidjeti u knjizi "Molila sam ih da me ubiju – Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine", za Redakcioni odbor Irfan Ajanović, Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999.)

Djeca zatočenih Bošnjakinja, zatočena u logoru Vojno, koja spadaju u najmlađe žrtve progona po vjerskoj i etničkoj osnovi od strane HVO-a, redovno su bila izložena okrutnom postupanju, izgladnjivanju i odvajanju od majki, čime su im nanošene teške fizičke patnje i psihičke traume.

PANDUR / HALIL / MUSTAFA, matični broj: 19o794715o, rodjen 17.o7.1947. Buna, mjesto prebivališta Buna, sada na adresi B.Pusića 2o, Bošnjak islamske vjeroispovjesti muški pol, po zanimanju pekar, SSS, oženjen, otac dvoje djece, neosudjivan, nije bio pripadnik nikakvih formacija, bio zaposlen u Žitoprometu, daje sledeću

I Z J A V U

Prošle godine, 3o o6.1993. masovno su kupili, navodno da nas sklone radi naše bezbjednosti. Sve su to bili mještani policajci HVO - a. Komandir je bio Bicun, držao kafanu na raskrsnici Nevesinje - Blagaj. Tada su kupili samo muškarce vojno sposobne, a za 2o dana su odveli žene i djecu u Počitelj. Potrpali su nas u kombi i odvezli u Dretelj. Odmah je počelo maltretiranje, istresli smo sav novac i dokumente i sve su pokupili. Stražari su većinom bili Čapljinci. Odmah su nas postrojili da gledamo u sunce po najvećoj vrućini, tako da su slabiji i stariji padali. Nakon odprilike 2 sata strpali su nas u hangar. Bili smo natrpani kao sardine, nemoguće se bilo pružiti. Jedan mladji čovjek zvali su ga Trebinjac (oko 3o godina) navodno musliman bio je zadužen za degenek. Po noći bi izvodio ljude iz hangara sa svojom grupom, tukli bi i maltretirali, pa bi ih vraćali u hangar, a mi bi pokušavali da ih avertimo.

Kada je u akciji Dubravama njih dosta stradalo tri dana niko nije ulazio, bili smo bez kapi vode i hrane. Znam čovjeka koji je pio svoju mokraću. Trebinjac bi dolazio i rekao: " Sad sam ih trojicu zakopao, trebam ih još toliko". Čuli smo jauke i ciku. Nakon 21 dan patnji prebačeni smo na Heliodrom, u košarkaškoj sali bilo nas je oko 65o. Počelix su odvoditi na rad u grad. Imao sam peh da su me često vodili, a nakon svakog završenog posla slijedio je degenek. Jednog dana odveli su me na rad - to je bio samo izgovor u Vojno, gdje su svi odvodjeni isključivo na maltretiranje. Oko 8o nas je spavalo u garaži. Isto veče oko 22,3o sati izdvoio je Mario Mihalj, a zamjenik mu je bio Petarda - prema pričama Dragan Šunjić .

Mihalj me tukao i maltretirao, na meni je zapalio potkošulju, a Petarda je svirao gitaru. Mihalj je uvijek nosao crnu palicu i mlatio me. Jednog dana su nas pokupili sa objašnjenjem da nas zove zapovjednik Mihalj. Ulazili smo jedan po jedan u jednu prostoriju. Ja sam bio treći po redu. Čuo sam jauke i već prvog i drugog prebacuju onesvješćene u drugu prostoriju. Kad sam ja došao na red vidio sam da su pitanju strujni šokovi.

\- 2 -

Bila je tu naprava limenka od cole - dvije žice vezane za starinski telefon. Petarda okreće ručku, a Mihalj mi naredjuje da uzmem limenku i viče: "Pi, pi rashladi se". Meni su se prsti zaljepili dok nisam pao u komu. Nakon nekoliko sati došao sam k sebi i vidio da ležim u drugoj prostoriji. Inače poslastica je bila Mihalju da nas izvede nekoliko da držimo boce na glavi, a on pijan jedva drži pištolj i gadja. Kad se ispromašuje nekoliko puta naljuti se i okani se.

Jedan od glavnih pomagača bio mu je Mirko, navodno Srbin, škiljav na jedno oko, star oko 50 godina, isticao se po maltretiranju. Kad je poginuo neki njihov snajperista, postroio nas je Mihalj i hladnokrvno petoricu pobio na licu mjesta. Jedan od žrtava bio je Kajtazi iz Čapljine, a za jednog znam da se zvao Čorojević sa Gubavice. Znali bi dovesti žene i muškarce, odvoit supruge od muževa u posebnu prostoriju i tamo ih silovat i maltretirat. Stalno su se čuli vapaji i vriska žena. Poslije bi dolazili muževima i izazivajući govoreći šta sam ti od žene radio ili radio sam joj ovo ili ono. Jednog dana su nam pokazali plavog, onižeg, nabijenog momka, navodno da se zove Adnan Karabeg njihovog diverzanta, govoreći d ni jedna važnija akcija ne može proći bez njega, te što se ne ugledamo u njega. 17 dana sam bio paćen u Vojnu pa su nas vratili na Heliodrom. Kad mi je brat pobjegao počelo je moje paćenje i maltretiranj odma su me odveli u samicu. Već na krugu , vodeći me do samice povukao me Ante Buhovac i slomio mi dva rebra. U svako doba uletio bi neko od njih i batinjanje bi počelo. Ante Smiljanić je bio zapovjednik, stalno me izvodio i mlatio me. Miro Marijanović iz Jasenice mislim da me hiljad puta palicom udario po glavi. Kada bi dolazio Crveni krst sakrivali bi nas kao da ne postojimo u kono salu, ležali smo na podu, nismo se smjeli pomaknut, vidimo prolaze predstavnici CK, a mi se ne smijemo pojavit.

U samici sam proveo 28 dana, malo prije konačnog izlaska sa Heliodro doživio sam i to da me upiše Crveni krst. Tada je počeo malo bolji tretman, inače sam za 28 dana boravka u samici smršao 23 kg, kad kažem bolji tretman mislim na infuzije, vitamine i ostalo. Pušten sam 23.12.1993.god

Izjavu uzeo :
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i medjunarodnog prava
Centar - Mostar

Izjavu dao:
Pandur Mustafa

Logor u Vojnom kod Mostara spada u najokrutnija mjesta za logoraše. Ova izjava Mustafe Pandura to apsolutno potvrđuje. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4936)

MOSTAR

Grad i općina Mostar nalazi se na jugozapadu Bosne i Hercegovine, a prema popisu stanovništva iz 1991. godine brojala je 126.628 stanovnika. Od tog broja se 34,6 % stanovnika općine ili 43.856 osoba izjasnilo kao Muslimani, 33,9 % ili 43.037 osoba kao Hrvati, 18,8 % ili 23.846 osoba kao Srbi, a 12,3 % ili 15.889 osoba kao Jugosloveni i "ostali". Grad Mostar je historijski centar i najveći grad u tom dijelu Bosne i Hercegovine, centar nauke, kulture i privrede, historijske oblasti koja se nekad zvala Hum, a kasnije Hercegovina. Mostar se prije rata često uzimao za primjer uspješnosti jugoslovenske državne ideje i zajedništva južnoslavenskih naroda. Uz Vukovar, to je bio grad sa najviše "mješovitih" brakova.

Mostar

Veoma je čudno što su, zbog stukture stanovništva, geopolitičkog položaja, strategijskog značaja, jer je uz Sarajevo, Mostar najznačajnija tačka cijele Bosne i Hercegovine, Mate Boban i Radovan Karadžić, u proljeće 1992. godine uspjeli doći do dogovora o podjeli teritorije u Mostaru i njegovoj bližoj okolini, i to rijekom Neretvom, pa se prva faza rata oko ovog grada,

koja je završila naglim povlačenjem srpskih snaga sa lijeve obale Neretve s pravom zove i "dogovoreni rat".[270]

Ovo je još čudnije ako se ima u vidu žestina konfrontacije u ovom dijelu naše zemlje sredinom 1991. godine, jer Hercegovina predstavlja prirodno zaleđe Dubrovnika na kojeg je u to vrijeme JNA izvela žestok napad pokušavajući ga preoteti i priključiti Crnoj Gori. Ova konfrontacija je eskalirala ometanjem pokreta jedinica JNA, 7. maja 1991. godine, i zaustavljanje njene oklopno-mehanizovane kolone u mjestu Polog na zapadnom izlazu iz Mostara.

Mnogo je hroničara koji vjeruju da je ovaj incident isplaniran u Zagrebu, od strane državnog vrha Republike Hrvatske, kao dio nastojanja da ratni požar iz Hrvatske prenese i na Bosnu i Hercegovinu. Velika je vjerovatnoća da su dogovori oko podjele ovih teritorija i revidiranja velikosrpskih imperijalističkih pretenzija postignuti u direktnim kontaktima Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana, jer će događaji koji će uslijediti jasno pokazati da je dogovor postignut da se hrvatsko-srpska granica uspostavi na granicama Hrvatske banovine iz 1939. godine, po sporazumu Cvetković-Maček. O tome gdje će se tačno povući granica između "srpske" i "hrvatske" teritorije u Hercegovini i razlikama koje su tad postojale, pregovarali su direktno i sam Mate Boban i Radovan Karadžić, i o tome u Gracu, u Austriji, postigli načelan dogovor. Vijesti o bilo kakvim dogovorima između predstavnika srpske i hrvatske nacionalne zajednice o uređenju BiH, bez okrilja Republike BiH ili predstavnika Bošnjaka, izazivale su podozrenje i sumnjičavost da se radi o dogovorima na štetu Bosne i Hercegovine.[271]

[270] Ovaj termin je upotrijebio Sejo Omeragić u knjizi pod ovim naslovom.
[271] Zdravko Tomac, "Tko je ubio Bosnu", "Birotisak", Zagreb, 1994., str. 34.-35.

Sporazum Boban - Karadžić (Graz, 6. 5. 1992.)[272]

Priopćenje za javnost

Odlučni da sva sporna pitanja, uključujući razgraničenje dviju konstitutivnih jedinica - hrvatske i srpske u Bosni i Hercegovini, riješe miroljubivim sredstvima i dogovorom, predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice utvrdili su da, u odnosu na radnu mapu o razgraničenju, postoje nesuglasnosti u sljedećim slučajevima:

1. U gradu Mostaru srpska strana smatra da granicu predstavlja rijeka Neretva, a hrvatska strana smatra da je cijeli grad Mostar u hrvatskoj nacionalnoj jedinici.

2. Južno od Mostara hrvatska strana smatra da u hrvatsku nacionalnu jedinicu spada područje određeno 1939. godine, tj. granica Hrvatske Banovine. Srpska strana smatra da je granica između hrvatske i srpske jedinice granica rijeke Neretve.

3. Obje strane su suglasne da se u razgraničenju dvije konstitutivne jedinice na području Kupresa, kao i u Bosanskoj Posavini (Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Odžak, Orašje, Modriča i Brčko) vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama.

4. Obje strane su odlučne ustrajati na principima usvojenim na konferenciji Europske zajednice o Bosni i Hercegovini, te temeljem toga suglasne su da u određivanju spornih i drugih područja štuju dogovorene kriterije za definiranje nacionalnih teritorija uz arbitražu Europske zajednice.

5. Ovim dogovorom prestaju razlozi za prekid Konferencije Europske zajednice o Bosni i Hercegovini, te obje strane traže hitan nastavak konferencije. Inzistira se da se arbitražno ragraničenje izvrši u dogovorenom roku do 15. svibnja 1992. godine.

6. Slijedom naprijed dogovorenog prestaju razlozi za oružane sukobe između Hrvata i Srba na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine. Objavljuje se sveopće i trajno

[272] Neke od rezultata ovog Sporazuma, kao i ovo saopštenje za javnost, objavio je dr. Miroslav Tuđman u svom zborniku dokumenata "Istina o Bosni i Hercegovini", Zagreb, 2004, dok. br.48., str.93. Boban i Karadžić su intenzivno nastavili dogovore i kasnije. Sporna teritorijalna pitanja, kao što je kupreška visoravan ili Bosanska posavina, nastojala su se riješiti "u hodu" ili po principu "šta ko ugrabi". Ipak tražila su se rješenja i za pregovaračkim stolom. Tako je general Slobodan Praljak na svojoj web stranici objavio nepotpisani sporazum između Mate Bobana i Radovana Karadžića iz Pečuja u Mađarskoj od 5. oktobra 1992. godine. Iako nepotpisan, ovaj dokument je dobar dokaz da se baš tako razmišljalo i u srpskim i hrvatskim političkim krugovima u Bosni i Hercegovini. Izgled dokumenta i način izražavanja, odnosno jezik koji se koristi u njemu, jasno ukazuju na to da se radi o dokumentu na kojem su zajednički radili i srpski i hrvatski političari. Posebno je indikativna tačka III, stav 1. u kojem doslovce stoji sljedeće: "Strane u Sporazumu se obavezuju da se međusobno priznaju, te da povuku svoje predstavnike iz organa vlasti i Predsjedništva bivše Bosne i Hercegovine ili da se od njihove aktivnosti i rada javno ograde." U stavu 2. Ove tačke stoji da su strane u Sporazumu saglasne "O formiranju zajedničke komisije za teritorijalno razgraničenje i određivanje granica, kao i za omogućavanje stanovništvu na spornim teritorijama da slobodno izrazi svoju volju gdje želi da živi, kao i oblike udruživanja u lokalne i druge organe vlasti na pomenutoj teritoriji." (Izvor: www. slobodanpraljak.com)

primirje pod kontrolom Europske zajednice, koje stupa na snagu dana 6. svibnja 1992. u 24.00 sata.

Predstavnik srpske državne zajednice
Radovan Karadžić

Predstavnik hrvatske nacionalne zajednice
Mate Boban

Iz naprijed prezentiranog izvoda iz Sporazuma Boban-Karadžić, jasno se može pročitati da oni imaju "radne mape" i da su blizu konačnog dogovora koji je kasnije postignut, ako se pravilno izvedu zaključci iz događaja koji će uslijediti. U tački 6. ovog saopštenja stoji: "Slijedom naprijed dogovorenog prestaju razlozi za oružane sukobe Hrvata i Srba na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine."

S P O R A Z U M

O PREKIDU VATRE I USPOSTAVI PRIMIRJA ZAKLJUČEN IZMEDJU OVLAŠĆENIH PREDSTAVNIKA:

A) REPUBLIKE SRPSKE, KOJU PREDSTAVLJAJU:

- Predsednik Vlade prof. dr. Branko Djerić,
- Potpredsednik Vlade Milan Trbojević,
- Komandant Vojske Republike Srpske, general-potpukovnik Ratko Mladić,
- Ministar odbrane Republike Srpske Bogdan Subotić

+ Koljević

B) HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG-BOSNE, KOJU PREDSTAVLJAJU:

Strane u Sporazumu su se dogovorile:

I

✓ Tačka 1. - O bezuslovnom i potpunom prekidu vatre i uspostavi primirja koje stupa na snagu dana 07.10.1992. godine u 24 časa.

✓ Tačka 2. - Bezuslovni i potpuni prekid vatre naročito podrazumeva:
- zabranu pomeranja dostignutih linija,
- potpunu obustavu dejstva i svih oružja - orudja,
- zabranu pregrupisavanja snaga i sredstava, kao i dovodjenje snaga na liniju fronta, sem u cilju zamene i odmora ljudstva, koje će se vršiti planski i uz obostranu najavu 24 časa pre početka smene,

II

Strane u Sporazumu su saglasne:

1. Da se formiraju medjuvladina tela - komisije, koje bi se bavile problemima puštanja u rad vitalnih energetskih, vodoprivrednih, telekomunikacionih, saobraćajnih i drugih kapaciteta - objekata od obostranog interesa za snabdevanje stanovništva i normalno funkcionisanje privrede.

Vodu, struju i gas prioritetno pustiti radi zadovoljavanja potreba stanovništva i privrede.

III

1. Strane u Sporazumu se obavezuju da se medjusobno priznaju, te da povuku svoje predstavnike iz organa vlasti i Predsedništva bivše Bosne i Hercegovine ili da se od njihove aktivnosti i rada javno ograde.

2. O formiranju zajedničke komisije za teritorijalno razgraničenje i odredjivanje granica, kao i za omogućavanje stanovništvu na spornim teritorijama da slobodno izrazi svoju volju gde želi da živi, kao i oblike udruživanja u lokalne i druge organe vlasti na pomenutoj teritoriji.

ZA REPUBLIKU SRPSKU
Predsednik Vlade

prof. dr Branko Djerić

ZA HRVATSKU ZAJEDNICU HERCEG-BOSNU

S P O R A Z U M P O T V R D J U J U:

1. dr. Radovan Karadžić, predsednik Predsedništva Republike Srpske

2. Mate Boban, predsednik Vijeća Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne

Pečuj, 05.10.1992. godine

Prva i zadnja stranica Sporazuma Boban – Karadžić iz Pečuja od 5. oktobra 1992. godine. (Objavio Slobodan Praljak)

Implementacija ovog dogovora nije bila nimalo jednostavna, posebno zbog toga što se na terenu našla i Armija RBiH koja nije poznavala niti priznavala ove dogovore i što je u aprilu 1992. godine Republika Bosna i Hercegovina zadobila međunarodno priznanje. U sklopu kampanje oko Dubrovnika, rezervisti JNA iz sastava podgoričkog i užičkog korpusa su još u augustu 1991. godine provalili u Hercegovinu i pojačali okupaciju Stoca, Mostara i Čapljine. Prvotne provokacije, a zatim nasilje i prave ratne operacije koje će u gradu Mostaru i njegovoj okolini izvoditi JNA, pod komandom generala Momčila Perišića, i u kojima će Mostar doživjeti velika razaranja, narod jednostavno zove "četnički rat". Taj dio rata nije predmet obrade ovog rada. Osnovne karakteristike i činjenice bit će iznijete samo zbog toga da se stvori cjelovita slika stradanja Mostara, odnosno da čitalac može stvoriti jasnu sliku u kojem je kontekstu ovaj prelijepi grad prošao kroz urbicid u dvije faze rata, koji se u Mostaru zove "četnički rat" i "ustaški rat".

Momčilo Perišić

U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991. godine, općina Mostar je navedena kao njen dio. Unatoč činjenici da je u gradu Mostaru živjelo samo oko 29 % Hrvata, osnivači i organizatori paradržavne tvorevine, koju su nazvali "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna" su Mostar

uključili u njen sastav i proglasili ga njenim glavnim ili "stolnim" gradom.

Kao što je naprijed navedeno, HVO je u Mostaru, već u proljeće 1992. godine, započeo kampanju s ciljem uspostavljanja kontrole nad cijelom općinom Mostar, što se često opisuje kao pojačana "kroatizacija", pri čemu su rasli progon i diskriminacija usmjereni naročito protiv stanovnika te općine koji su se osjećali i izjašnjavali kao Bošnjaci i Srbi. Slijedeći generalna uputstva o preuzimanju vlasti po bosanskohercegovačkim općinama, mostarski HVO već u aprilu 1992. godine kreće u konkretnu akciju. Na sjednici Kriznog štaba Općine, koja je održana 29. aprila 1992. godine, pod jakim pritiskom tvrdolinijaške struje HDZ-a, donosi Odluku da zaštitu i odbranu grada Mostara od JNA i paravojnih srpskih formacija povjeri "Hrvatskom vijeću obrane-Općinskom stožeru Mostar, te pripadnicima Ministarstva unutrašnjih poslova-centar Mostar."[273] Ubrzo je došlo i do perfidnog prevrata tako što je HVO-Općinski stožer Mostar, Naredbom br: 02–77, od 15. maja 1992. godine, raspustio Krizni štab Skupštine općine Mostar, kao legalni organ vlasti Republike BiH u općini Mostar, također donosi Odluku da formira civilnu vlast HVO-a, a do konačnog formiranja takve vlasti postavljen je "Savjet za posebne namjene, kao privremeni organ izvršne vlasti HVO-a u općini Mostar."[274] U ovaj organ HVO je imenovao samo sebi odane Bošnjake koji su iskazali lojalnost "HZ-HB" i njihovim nastojanjima da ruše legalne organe vlasti Republike BiH u Mostaru. Odluke "Predsjedništva HZ-HB" u Mostaru su se brže provodile nego igdje u tzv. Herceg-Bosni. Tako je 29. aprila 1992. godine, dakle, deset dana prije formalne

[273] Radi se o Odluci br: 427/92, od 29. aprila 1992. godine kojom su JNA i druge vojne formacije koje djeluju skupa s njom proglašene neprijateljskim i okupatorskim vojskama. U preambuli ove Odluke Krizni štab se poziva na naredbe, zaključke i odluke organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine, kao što su republički Štab civilne zaštite, i više odluka Predsjedništva RBiH, ali u izreci donosi protuzakonite odluke, jer povjerava odbranu Mostara Hrvatskom vijeću obrane, kojeg tad nema niti u jednom zakonu ili drugom propisu RBiH, a ne Štabu Teritorijalne odbrane, koji je zakonit organ za ovakve situacije. U članu III ove Odluke stoji da "Hrvatsko vijeće obrane čine pripadnici muslimanskog i hrvatskog naroda, te pripadnici drugih narodnosti koji priznaju legalne organe Republike Bosne i Hercegovine i koji iskažu svoju lojalnost. Muslimani mogu formirati svoje oružane formacije koje se stavljaju pod jedinstvenu komandu Hrvatskog vijeća obrane-Općinski stožer Mostar." I ovaj član Odluke je neustavan i nezakonit jer zakonima RBiH nije dozvoljeno formiranje jednonacionalnih oružanih formacija. U članu IV ove Odluke stoji da će nacionalni sastav komandnog kadra odgovarati nacionalnom sastavu aktivnih vojnika, a kod novoformiranih jedinica od 1. maja 1992. godine, komandni kadar će biti sastavljen na paritetnom principu. Međutim, i pored ovakvih odredbi u ovoj Odluci o nacionalnom sastavu komandnog kadra, isti dan, neposredno poslije sjednice Kriznog štaba, predsjednik HVO Mostar, Jadranko Topić, je imenovao čak 24 funkcionera u novoj vojnoodbrambenoj strukturi Mostara, od kojih je samo jedan bio Bošnjak. Radi se o komandantu Samostalnog mostarskog bataljona Suadu Ćupini. Ovom Odlukom je vlast praktično prešla sa legalnog organa Kriznog štaba Skupštine općine Mostar, čiji je predsjednik bio Milivoj Gagro, na Općinski stožer HVO Mostar i Jadranka Topića. Ovu nezakonitu Odluku su potpisali sljedeći članovi Kriznog štaba: Milivoj Gagro, Ismet Hadžiosmanović, Zijad Demirović, Borislav Puljić, Josip Škutor, Mehmed Behmen, Ilija Filipovič, Fikret Bajrić i Jole Musa. Autori jedan primjerak posjeduju u svojoj arhivi.

[274] Suad Ćupina, "Izdaja i odbrana Hercegovine 91 – 95", Sarajevo, 2006., god, str. 267.

uključili u njen sastav i proglasili ga njenim glavnim ili "stolnim" gradom.

Kao što je naprijed navedeno, HVO je u Mostaru, već u proljeće 1992. godine, započeo kampanju s ciljem uspostavljanja kontrole nad cijelom općinom Mostar, što se često opisuje kao pojačana "kroatizacija", pri čemu su rasli progon i diskriminacija usmjereni naročito protiv stanovnika te općine koji su se osjećali i izjašnjavali kao Bošnjaci i Srbi. Slijedeći generalna uputstva o preuzimanju vlasti po bosanskohercegovačkim općinama, mostarski HVO već u aprilu 1992. godine kreće u konkretnu akciju. Na sjednici Kriznog štaba Općine, koja je održana 29. aprila 1992. godine, pod jakim pritiskom tvrdolinijaške struje HDZ-a, donosi Odluku da zaštitu i odbranu grada Mostara od JNA i paravojnih srpskih formacija povjeri "Hrvatskom vijeću obrane-Općinskom stožeru Mostar, te pripadnicima Ministarstva unutrašnjih poslova-centar Mostar."[273] Ubrzo je došlo i do perfidnog prevrata tako što je HVO-Općinski stožer Mostar, Naredbom br: 02–77, od 15. maja 1992. godine, raspustio Krizni štab Skupštine općine Mostar, kao legalni organ vlasti Republike BiH u općini Mostar, također donosi Odluku da formira civilnu vlast HVO-a, a do konačnog formiranja takve vlasti postavljen je "Savjet za posebne namjene, kao privremeni organ izvršne vlasti HVO-a u općini Mostar."[274] U ovaj organ HVO je imenovao samo sebi odane Bošnjake koji su iskazali lojalnost "HZ-HB" i njihovim nastojanjima da ruše legalne organe vlasti Republike BiH u Mostaru. Odluke "Predsjedništva HZ-HB" u Mostaru su se brže provodile nego igdje u tzv. Herceg-Bosni. Tako je 29. aprila 1992. godine, dakle, deset dana prije formalne

[273] Radi se o Odluci br: 427/92, od 29. aprila 1992. godine kojom su JNA i druge vojne formacije koje djeluju skupa s njom proglašene neprijateljskim i okupatorskim vojskama. U preambuli ove Odluke Krizni štab se poziva na naredbe, zaključke i odluke organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine, kao što su republički Štab civilne zaštite, i više odluka Predsjedništva RBiH, ali u izreci donosi protuzakonite odluke, jer povjerava odbranu Mostara Hrvatskom vijeću obrane, kojeg tad nema niti u jednom zakonu ili drugom propisu RBiH, a ne Štabu Teritorijalne odbrane, koji je zakonit organ za ovakve situacije. U članu III ove Odluke stoji da "Hrvatsko vijeće obrane čine pripadnici muslimanskog i hrvatskog naroda, te pripadnici drugih narodnosti koji priznaju legalne organe Republike Bosne i Hercegovine i koji iskažu svoju lojalnost. Muslimani mogu formirati svoje oružane formacije koje se stavljaju pod jedinstvenu komandu Hrvatskog vijeća obrane-Općinski stožer Mostar." I ovaj član Odluke je neustavan i nezakonit jer zakonima RBiH nije dozvoljeno formiranje jednonacionalnih oružanih formacija. U članu IV ove Odluke stoji da će nacionalni sastav komandnog kadra odgovarati nacionalnom sastavu aktivnih vojnika, a kod novoformiranih jedinica od 1. maja 1992. godine, komandni kadar će biti sastavljen na paritetnom principu. Međutim, i pored ovakvih odredbi u ovoj Odluci o nacionalnom sastavu komandnog kadra, isti dan, neposredno poslije sjednice Kriznog štaba, predsjednik HVO Mostar, Jadranko Topić, je imenovao čak 24 funkcionera u novoj vojnoodbrambenoj strukturi Mostara, od kojih je samo jedan bio Bošnjak. Radi se o komandantu Samostalnog mostarskog bataljona Suadu Ćupini. Ovom Odlukom je vlast praktično prešla sa legalnog organa Kriznog štaba Skupštine općine Mostar, čiji je predsjednik bio Milivoj Gagro, na Općinski stožer HVO Mostar i Jadranka Topića. Ovu nezakonitu Odluku su potpisali sljedeći članovi Kriznog štaba: Milivoj Gagro, Ismet Hadžiosmanović, Zijad Demirović, Borislav Puljić, Josip Škutor, Mehmed Behmen, Ilija Filipović, Fikret Bajrić i Jole Musa. Autori jedan primjerak posjeduju u svojoj arhivi.

[274] Suad Ćupina, "Izdaja i odbrana Hercegovine 91 – 95", Sarajevo, 2006., god, str. 267.

Odluke o formiranju HVO-a, u ovom gradu i općini donijeta Odluka da se toj, tog dana nepostojećoj oružanoj formaciji, dodijeli odgovornost odbrane Mostara i teritorije cijele ove općine. Bukvalno istog dana kada je Mate Boban potpisao "Statutarnu odluku o privremenom ustrojstvu izvršne vlasi i uprave na području HZ-HB", od 15. maja 1992. godine, u Mostaru je ta izvršna vlast i uspostavljena. Tokom druge polovine 1992. i 1993. godine, iz općinske uprave, ali i iz drugih privrednih subjekata se izbacuju skoro svi Bošnjaci, izuzetak su bili samo rijetki delegitimirani poslušnici i kolaboranti tzv. Herceg-Bosne. Poslije poraza, odnosno povlačenja JNA i srpskih paravojnih formacija na dogovorenu granicu u tom dijelu naše zemlje, 20. juna 1992. godine, pritisak na Bošnjake se pojačao.[275] Ustvari, u javnosti postoji potpuno pogrešna percepcija o tome kad su počeli stvarni problemi nehrvatskog stanovništva sa organima vlasti "HZ- HB". Koliko je bila dramatična situacija u Hercegovini, kao i to šta je polovinom 1992. godine bilo aktuelno, najbolje govori "Rezolucija Muslimana Hercegovine" od 8. augusta 1992. godine.

STRADANJE STANOVNIŠTVA SRPSKE NACIONALNOSTI NA PODRUČJU MOSTARA

Kao i na prostoru najvećeg dijela Jugoslavije i u Mostaru su ljudi u čijim se rukama našla JNA i njena ogromna sila proizveli prve velike probleme. Još u septembru 1991. godine, kad su u Hercegovinu, u područje Stoca i Čapljine, provalili rezervisti JNA iz sastava podgoričkog korpusa, i kad je došlo do teritorijalnog preustroja odgovornosti armijskih oblasti, odnosno kad je Hercegovina izuzeta iz sarajevske, odnosno splitske i pridodata beogradskoj vojnoj oblasti, u Mostaru se osjetila atmosfera straha i napetosti. Kad su u proljeće 1992. godine rezervisti stigli i u Mostar, broj incidenata se naglo povećao. Incidenti su bili tipični za ponašanje rezervista JNA, a to je otvoreno provociranje na vjersko-nacionalnoj osnovi, pokazivanjem tri prsta, pucnjavama u pripitom stanju, vrijeđanjima i fizičkim maltretiranjima prigradskog stanovništva Mostara. U tenzijama koje su stalno rasle, pripadnici HOS-a su izvršili napad na kasarnu "Sjeverni logor", 2. aprila 1992. godine, kad je stradalo više vojnih lica. Komandant mostarskog garnizona je odgovorio represivnim mjerama i odmazdom po

[275] Vojna operacija "Lipanjske zore", je zajednička operacija HV, HVO-a i HOS-a koju je planirao Glavni stožer HV od 7. do 26. juna 1992. godine. U ovoj operaciji kritični trenuak je bilo forsiranje rijeke Neretve u užem gradskom jezgru, koje su izveli naoružani dobrovoljci, uglavnom bošnjačke nacionalnosti, iz samog grada koji su najbolje poznavali teren.

cijelom gradu. U okviru ove kampanje, 9. maja 1992. godine, sa artiljerijskih položaja na brdu Hum pogođena je i potpuno izgorjela crkva sv. Petra i Pavla u naselju Podhum. Bez obzira što se najveći broj civilnog stanovništva srpske nacionalnosti nikako ne može dovesti u vezu s ovim događajima, uslijedila je žestoka odmazda HVO-a i HOS-a na prostoru cijelog Mostara i njegove bliže okoline. Na ovom prostoru je tada živjelo oko 25.000 Srba. Nastala je opća hajka, a patrole vojne policije HVO-a i HOS-a su kružile gradom, počele upadati u stanove i bez ikakvog objašnjenja počeli ljude izbacivati iz njihovih kuća i stanova, a lica koja su zatečena na ulici znala su biti likvidirana na licu mjesta, ili uhapšena i odvedena u logore iz kojih se mnogi više nikad nigdje nisu pojavili.

Prema Informaciji SIS-a Mostar, od 9. marta 1993. godine, prve likvidacije, odnosno nestanci osoba srpske nacionalnosti registovane su početkom jula 1992. godine, ako se ne računaju osobe koje su likvidirane pod "optužbom da su snajperisti", koji su ubijani bez suđenja u toku i neposredno poslije vojne operacije "Lipanjske zore".[276] Po ovoj informaciji, 12. jula, od strane HOS-a, kod hotela Bristol, ubijen je Dragan Đuranović zv. Đuro, rođen 1956. godine. Dvadeset petog jula iste godine, u nepoznatom pravcu je odveden Ljubomir Pašić, rođen 1950. godine, nastanjen u ulici Stjepana Radića br. 72. Njega su uhapsili i u nepoznatom pravcu odveli pripadnici osiguranja Jadranka Topića, predsjednika Vlade HVO Mostar. Dalje se navodi da je pod "nesretnim okolnostima" 8. oktobra 1992. godine ubijena Vasilija Hamović, tetka doktora Konstantina Repovića. Tri neidentificirane osobe su, kako piše SIS, najprije opljačkale i zapalile Repovićevu vikendicu u Blagaju, dolazile u njegov stan "najvjerojatnije ponovo zbog pljačke, kada se desilo ubojstvo". Nepobitno je utvrđeno, kaže se u ovoj Informaciji, a u "svezi nestanka Ilić Dragomira, rođenog 1927. godine, nastanjen u ulici Splitska 71, da je "istog dana, 1. ožujka ove godine u 21,30 odveden od strane Tihomira Burića zv. Splićo, pripadnik AT voda 1. satnije 3. bojne VP-a HVO-a, sa još dvije uniformirane osobe". U isto vrijeme su 21. februara 1992. godine nestali Vladimir Pavić i Goran Zurovac. U ulici Liska 21, oko pola jedan ujutro odveli su ih pripadnici AT voda VP HVO-a, Tihomir Burić, i još tri osobe. U ovoj Informaciji stoji i sljedeće: "U svezi postojanja jame u Gorancima u koju se bacaju osobe srpske nacionalnosti, raspolažemo saznanjima da je u istu, do sada, ubačeno 60 osoba. Prve osobe koje su ubačene navodno su bili 'snajperisti i uhvaćeni četnici', a u posljednje vrijeme tu su najvjerojatnije ubacivane osobe

[276] Faksimil "Informacije o ubojstvima, nestancima i protjerivanju osoba srpske nacionalnosti" SIS-a Mostar br: 02-4/1-463 od 9. marta 1993. godine objavljen je u prilogu članka "Goranci, jama za Srbe", novinara Asafa Bećirovića u dnevnom listu "Oslobođenje", 18. februara 2012. godine u posebnom prilogu koji se zove "Pogledi".

koje su tajanstveno nestajale."[277] U ovom dokumentu se spominje i nestanak 15 osoba iz ulice A. Zuanića, sa broja 15. Ovu grupu su odveli pripadnici AT voda 1. satnije VP-a HVO Mostar. Vojne policajce je predvodio Tihomir Burić, a prema ovoj Informaciji, u grupi je bio i Braco Zelenika, mlađi sin Petra Zelenike. Oni su tad bili u uvjerenju da su sva pohapšena lica srpske nacionalnosti, ali su se u toj grupi nalazile i dvije Hrvatice, jedna Bošnjakinja i jedna Jevrejka. Navedeni su i automobili i brojevi registarskih tablica koji su korišteni prilikom progona ove grupe. Spisak osoba koje je trebalo protjerati utvrdio je Petar Zelenika i Rade Bošnjak, a isti je dostavljen Željku Džidiću "da preko svojih ljudi to odradi... Glede navedenog, raspolažemo širim operativnim podacima i dokumentacijom."[278]

Pored ovog, u vrijeme uspostave vlasti HVO-a u Mostaru do napada na Armiju BiH u ovom gradu, uništene su i sve značajnije pravoslavne crkve i oskrnavljena pravoslavna groblja. U vrijeme punog zamaha operacije "Lipanjske zore", 15. juna 1992. godine zapaljena je Saborna Crkva svete trojice u Mostaru. Prije toga ova crkva je od strane HV i HVO-a, 2. i 3. juna 1992. godine, granatirana. Poslije toga Crkva je potpuno uništena postavljanjem velike količine plastičnog eksploziva.[279] U okviru ove kampanje uništena je i stara pravoslavna crkva i vladikin dvor, a pravoslavno groblje u neposrednoj blizini crkve na Bjelušinama je oskrnavljeno u velikom obimu. Uz logore za Srbe koji su u to vrijeme bili formirani u Mostaru kao što su: Ćelovina u Šantićevoj ulici, zgrada Mašinskog fakulteta, Heliodrom u Rodoču, ovo je više nego jasna poruka da Srbi više nemaju mjesta u Mostaru i da je politika njima u Mostaru donijela smrtnu presudu!

---

[277] Faksimil "Informacije o ubojstvima, nestancima i protjerivanju osoba srpske nacionalnosti" SIS-a Mostar br: 02-4/1-463 od 9. marta 1993. godine objavljen je u prilogu članka "Goranci, jama za Srbe", novinara Asafa Bećirovića u dnevnom listu "Oslobođenje", 18. februara 2012. godine u posebnom prilogu koji se zove "Pogledi".

[278] Faksimil "Informacije o ubojstvima, nestancima i protjerivanju osoba srpske nacionalnosti" SIS-a Mostar br: 02-4/1-463 od 9. marta 1993. godine objavljen je u prilogu članka "Goranci, jama za Srbe", novinara Asafa Bećirovića u dnevnom listu "Oslobođenje", 18. februara 2012. godine u posebnom prilogu koji se zove "Pogledi". Željko Džidić je oficir HVO-a koji je prvooptuženi u slučaju ratnog zločina nad civilima i ratnim zarobljenicima iz mostarske zgrade Vranica u kojoj je bila smještena komanda Četvrtog korpusa ARBiH, koje je snimila ekipa Hrvatske televizije, ali su kasnije ubijeni i pronađeni u masovnoj grobnici.

[279] Poslije rata su se protivničke i zaraćene strane u Mostaru (ARBiH i HVO) međusobno optuživale oko toga ko je srušio ovu crkvu koja je sagrađena 1873. godine, i koja je proglašena nacionalnim spomenikom kulture Bosne i Hercegovine. Dileme oko toga je razriješio Jasmin Jaganjac, oficir HV i HVO-a, koji je u emisiji "Dokumentarni četvrtak" u drugoj epizodi serijala "Rat u Mostaru" emitirane na FTV dana 27.3.2014. godine izjavio da je jasno da su miniranje izvršile stručno osposobljene osobe koje su, obzirom na veličinu objakta i njegovu statiku, a to je Tutina Kažnjenička bojna, koja je imala i znanje i dovoljne količine eksploziva da izvede ovaj čin sulude destrukcije koja se može objasniti samo šovinizmom onih koji su ga naredili i izveli. Dimenzije crkve su bile 50 X 26 m, a bila je ukrašena izuzetno vrijednim ikonostasom i bila je najveća pravoslavna bogomolja u Bosni i Hercegovini. Po nekim izvorima pravoslavne provenijencije, u vrijeme gradnje pola novca za ovu namjenu je donirao otomanski sultan Abdul Hamid.

OSTALI ZLOČINI NA PODRUČJU MOSTARA

Pored opisanih događaja, brojni dokumenti govore da se opća situacija u gradu Mostaru i njegovoj okolini dramatično pogoršava. Djelovanje paradržavne tvorevine "HZ-HB", vojne operacije Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini, zločini nad stanovništvom srpske nacionalnosti, isticanje zastava Republike Hrvatske i opstrukcije djelovanja organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine, navele su istaknute mostarske intelektualce da se odrede prema ovim teškim izazovima. Po uzoru na antifašističke rezolucije koje su donosili bošnjački intelektualci u toku Drugog svjetskog rata, na inicijativu muftije mostarskog, Seid ef. Smajkića, donijeta je čuvena Rezolucija muslimana Hercegovine u kojoj se jasno osuđuje djelovanje paradržavnih tvorevina na tlu BiH, rušenje vjerskih objekata svih konfesija, spomenika kulture i medicinskih ustanova.

Seid ef. Smajkić

REZOLUCIJA MUSLIMANA HERCEGOVINE

Borite se na Božjem putu protiv onih koji se bore protiv Vas ! Ne prelazite granice ! Zaista Allah ne voli one koji prekoračuju granice (onog što je dozvoljeno) Ajet iz Kur'ana

Od samog početka međunarodno priznate države Republike Bosne i Hercegovine na njenim dragim prostorima bjesni najprljaviji rat, rat kakav ljudi nikad ranije nisu spoznali. Već mjesecima razaraju se i gore sela i gradovi, ginu ljudi, otima se i raznosi privatno i zajedničko dobro, vrši se genocid nad cijelim selima, mjestima i gradovima, masovno se maltretiraju, kolju i u koncentracione logore odvode djeca, žene i starci, siluju se žene, a zatim masakriraju, etnički čiste cijela područja ...

Republika Bosna i Hercegovina je u plamenu; porušena i raseljena. Milioni ljudi sa zavežljajem u ruci, širom cijelog svijeta, traže da se sklone od zla koje nam je nametnuto.

Razumni ljudi su zbunjeni; ne znaju otkuda toliko mržnje i toliko neljudstva. Otkuda toliko krvoloka, toliko pljačke, otimačine i lopovluka. Toliki raspon mizerije i takvu masovnost razbojništva, čovjek nikad ranije nije upamtio.

U ovom ratu Muslimani su najveća žrtva.

Zločini koji se nad muslimanskim narodom vrše svakodnevno pred očima međunarodne javnosti, čine je saučesnikom tih zločina.

Sve nas to nagoni da se duboko zamislimo i još više zabrinemo nad sadašnjošću i budućnošću našeg naroda.

Uvjereni da tumačimo volju i osjećanje najširih muslimanskih slojeva širom ponosne Bosne i Hercegovine smatramo potrebnim da izjavimo:

I

Muslimani moraju postati svjesni da nas u ovom vanredno teškom vremenu može spasiti samo naša potpuna sloga i jedinstvo, te čvrstina naših redova. Proces nacionalnog osvješćenja je u snažnom usponu.

Muslimanima preporučujemo, da žive u slozi i ljubavi sa svima čestitim komšijama i sugrađanima, jer ne postoji kolektivni grijeh, pa nema ni kolektivne odgovornosti. Svaki odrastao čovjek odgovoran je za sebe i za svoja djela. "Bog vam ne zabranjuje da iskažete dobrotu i da budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog (vaše) vjere i ne izgone vas iz vaših domova. Zaista Allah voli pravedne." (Ajet iz Kur'ana)

Muslimani su dužni sačuvati vlastito dostojanstvo i dostojanstvo svog naroda. Moraju, prije svega, ostati ispravni ljudi i čestiti sugrađani.

Muslimani se zalažu za cjelovitu i nedjeljivu državu Bosnu i Hercegovinu i ne priznaju nikakve paradržavne tvorevine.

Muslimani prihvataju zastavu Republike Bosne i Hercegovine i državni grb sa zlatnim ljiljanima.

Muslimani traže da se uvede potpuna ravnopravnost bosanskog jezika (za koji se na posljednjem popisu izjasnilo 37% od ukupnog broja popisanih stanovnika) sa hrvatskim odnosno srpskim jezikom.

II

Osuđujemo prije svega i izvan svega agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu izazvanu i vođenu od Srbije, Crne Gore i bivše JNA.

Posebno osuđujemo terorističku organizaciju Srpsku demokratsku stranku, SDS.

Osuđujemo rušenje vjerskih objekata bilo kojoj konfesiji da pripadaju, kao i progananjanje vjerskih službenika.

Osuđujemo svako kršenje međunarodnih humanitarnih i ljudskih prava.

Osuđujemo rušenje medicinskih i humanitarnih objekata bilo kojoj strani da pripadaju, kao i proganjanje njihovih djelatnika.

Osuđujemo svako rušenje spomenika kulture, kao opštenarodne svojine, posebno skrnavljenje grobova.

"Rezolucija Muslimana Hercegovine" od 8. augusta 1992. godine u kojoj se jasno ukazuje na obavezu poštovanja zakona i dobrih običaja u ratu. Također se govori i o pojavi neofašizma, paradržavnih tvorevina i obavezi muslimana da brane državu Bosnu i Hercegovinu i poštuju njena obilježja.[280]

[280] U uvodnom izlaganju prilikom donošenja ove Rezolucije, muftija mostarski Seid ef. Smajkić, se pozvao na sličnu rezoluciju koju su donijeli muslimani u Mostaru 1941. godine. Ovaj dokument je u historijskoj nauci poznat kao "Mostarska rezolucija" i u njemu su potpisnici ukazali na "nebrojene zločine, nepravde, bezakonje, koja su učinjena i koja se čine prema pravoslavnim Srbima i drugim sugrađanima, strana su duši svakog muslimana. Svaki pravi musliman, oplemenjen uzvišenim propisima islama osuđuje ova zlodjela, ma sa koje strane dolazila..." Opširnije; Safet Bandžović, "Bošnjaci i antifašizam", Vlastito izdanje, Sarajevo, 2010 . i "Hronologija borbe naroda Jugoslavije 1941 – 1945", Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964.

U ovoj Rezoluciji, kao što se može vidjeti iz faksimila, nehrvati u Mostaru i Hercegovini osjećaju pritisak nadolazećeg šovinizma i neofašizma, zabrinuti su za osnovna ljudska prava i svoju državu. Iako se nigdje u Rezoluciji eksplicitno ne pominje HVO, nema nikakve sumnje da se većina ovih stavova odnosi na ponašanje ove vojne organizacije, koja ne poštuje Republiku Bosnu i Hercegovinu, njenu zastavu i grb, njene sisteme i zakone u državnoj upravi, obrazovanju, monetarnom i poreznom sistemu, ograničava slobodu kretanja ljudi i dobara, pljačka društvenu imovinu, itd. U ovo vrijeme u Mostaru, ali i na prostoru cijele samoproglašene "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" sva državna obilježja i sistemi Republike Bosne i Hercegovine su praktično, od strane HVO-a, bili zabranjeni. Tako je već u julu 1992. godine zvanično, od strane HVO-a, u platni promet BiH uveden hrvatski dinar.[281]

Hrvatski dinar - novac koji je silom uveden u platni promet BiH, na prostorima "HZ-HB"

Bosanski dinar koji je "protjeran" sa tih prostora.

Zastava i grb samoproglašene "HZ-HB"

Oznake na rukavu lijeve ruke koje su nosili pripadnici HVO-a.

[281] Hrvatski dinar je u platni promet RBiH uveden nešto ranije, bez ikakve zvanične odluke, ali je Odluka za Mostar objavljena u listu "Riječ" čiji je pokretač i osnivač HVO Herceg Bosne. U broju 2. ovog lista, za mjesec juli, između ostalog, piše: "...Nakon teških razaranja i stvaranja početnih uvjeta za normalizaciju života, a s tim i obnove grada, Ratna vlada je donijela Odluku o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva gotovinskog plaćanja u općini Mostar..." Iako se ovdje govori samo o teritoriji općine Mostar, ovo se praktično odnosilo na cijelu teritoriju "HZ-HB".

Na terenu su se događale razne manipulacije sa ovim oznakama jer su grb i zastava Republike Hrvatske vrlo slični. Često se događalo da se vide i susreću i pripadnici vojske susjedne države. Međutim, znalo se često događati da i bosanskohercegovački Hrvati namjerno ističu obilježja Republike Hrvatske, ali se nije moglo desiti da se na bilo kom mjestu, koje je bilo pod njihovom kontrolom, istaknu obilježja Republike Bosne i Hercegovine.

REPUBLIKA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO JUŽNOG VOJIŠTA
ZAPOVJEDNIŠTVO OZ SPLIT
I Z M PLOČE

Klasa: 8/92-01/149
Ur.broj: 1080-01-01-92-1
Ploče, 18.06.1992. god.

ZAPOVJEDNIŠTVO HVO MOSTAR

Sprovođenje zarobljenika,
Zapovijed.-

1. Zarobljene neprijateljske oficire i civile koji su imali određene funkcije u strukturama neprijateljske vlasti, u toku noći 18.06.1992. god. sprovesti u zatvor Ploče.

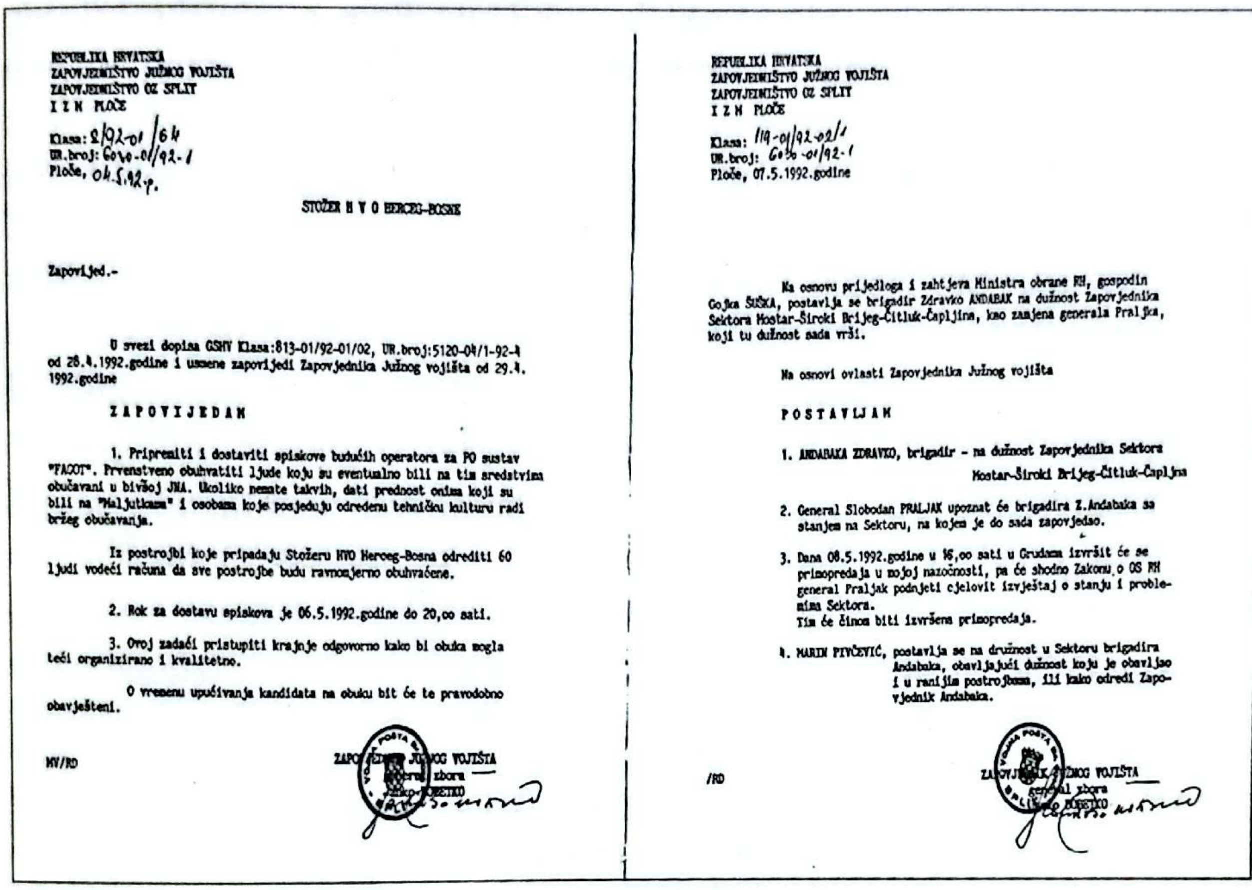
2. Za predaju zarobljenika i zarobljenih dokumenata odgovoran je bojnik Jasmin JAGANJAC.

3. Preuzimanje zarobljenika izvršiti će gosp. Ivan PENGA. Imenovani posjeduje značku Vojne policije RH br.0207.

4. Stanica MUP-a Grude osigurati će vozilo za prevoženje zarobljenika i vozilo za pratnju.

MP/SK

ZAPOVJEDNIK JUŽNOG VOJIŠTA
general zbora
Janko BOBETKO

REPUBLIKA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO JUŽNOG VOJIŠTA
ZAPOVJEDNIŠTVO OZ SPLIT
I Z M PLOČE

Klasa: 8/92-01/64
UR.broj: 6040-01/92-1
Ploče, 04.5.92.g.

STOŽER H V O HERCEG-BOSNE

Zapovijed.-

U svezi dopisa GSHV Klasa:813-01/92-01/02, UR.broj:5120-04/1-92-4 od 28.4.1992.godine i usmene zapovijedi Zapovjednika Južnog vojišta od 29.4. 1992.godine

Z A P O V I J E D A M

1. Pripremiti i dostaviti spiskove budućih operatora za PO sustav "FACOT". Prvenstveno obuhvatiti ljude koju su eventualno bili na tim sredstvima obučavani u bivšoj JNA. Ukoliko nemate takvih, dati prednost onima koji su bili na "Maljutkama" i osobama koje posjeduju određenu tehničku kulturu radi bržeg obučavanja.

Iz postrojbi koje pripadaju Stožeru HVO Herceg-Bosna odrediti 60 ljudi vodeći računa da sve postrojbe budu ravnomjerno obuhvaćene.

2. Rok za dostavu spiskova je 06.5.1992.godine do 20,oo sati.

3. Ovoj zadaći pristupiti krajnje odgovorno kako bi obuka mogla teći organizirano i kvalitetno.

O vremenu upućivanja kandidata na obuku bit ćete pravodobno obavješteni.

MV/RD

ZAPOVJEDNIK JUŽNOG VOJIŠTA
general zbora
Janko BOBETKO

REPUBLIKA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO JUŽNOG VOJIŠTA
ZAPOVJEDNIŠTVO OZ SPLIT
I Z M PLOČE

Klasa: 119-01/92-02/1
UR.broj: 6030-01/92-1
Ploče, 07.5.1992.godine

Na osnovu prijedloga i zahtjeva Ministra obrane RH, gospodin Gojka ŠUŠKA, postavlja se brigadir Zdravko ANDABAK na dužnost Zapovjednika Sektora Mostar-Široki Brijeg-Čitluk-Čapljina, kao zamjena generala Praljka, koji tu dužnost sada vrši.

Na osnovi ovlasti Zapovjednika Južnog vojišta

P O S T A V L J A M

1. ANDABAKA ZDRAVKO, brigadir – na dužnost Zapovjednika Sektora Mostar-Široki Brijeg-Čitluk-Čapljina

2. General Slobodan PRALJAK upoznat će brigadira Z.Andabaka sa stanjem na Sektoru, na kojem je do sada zapovjedao.

3. Dana 08.5.1992.godine u 16,oo sati u Grudama izvršit će se primopredaja u mojoj nazočnosti, pa će shodno Zakonu o OS RH general Praljak podnjeti cjelovit izvještaj o stanju i problemima Sektora.
Tim će činom biti izvršena primopredaja.

4. MARIN PIVČEVIĆ, postavlja se na dužnost u Sektoru brigadira Andabaka, obavljajući dužnost koju je obavljao i u ranijim postrojbama, ili kako odredi Zapovjednik Andabaka.

/RD

ZAPOVJEDNIK JUŽNOG VOJIŠTA
general zbora
Janko BOBETKO

U ovim dokumentima se jasno vidi da ministar odbrane Republike Hrvatske lično, po svom nahođenju, "shodno Zakonu o OS RH" (Zakonu o oružanim snagama Republike Hrvatske) vrši personalne promjene u BiH. Također general Bobetko, po zahtjevu Glavnog stožera HV, vrši opremanje i obuku HVO-a, zaobilazeći legalne državne institucije Republike Bosne i Hercegovine. (Isto, str. 228 i 229.)

U oktobru 1992. godine, u vrijeme otpočinjanja otvorenog rata protiv Republike Bosne i Hercegovine napadom na Prozor, organi vlasti samoproglašene Herceg-Bosne naredili su Vojnoj policiji HVO-a da pojača kontrolu nad gradom Mostarom. HVO je, izvršavajući ovu naredbu, zauzeo javne objekte i prostore u kojima je bila smještena općinska uprava, razoružao vojnike bošnjačke nacionalnosti, preuzeo izbjegličke centre i izvršio upad u lokalna sjedišta Stranke demokratske akcije, vodeće političke stranke bošnjačkog naroda. HVO je nasilno prekinuo emitovanje Radio Mostara[282], jako ograničio kontrolu kretanja Bošnjaka i pripadnika Armije RBiH i uveo policijski sat.

O stanju u Mostaru u raznim aspektima života u to vrijeme najbolje govori "Informacija o dosadašnjim postupcima o prevazilaženju spornih

[282] Odluka Predsjednika HVO općine Mostar br: 01-1778/92, od 02.10.1992 godine.

pitanja u međusobnim odnosima" komandanta Prve mostarske brigade ARBiH Arifa Pašalića, od 17. septembra 1992. godine.[283] U njoj, između ostalog, piše da:

"1. U periodu od 20. – 30.4.1992. godine, obzirom da se Kriznom štabu Mostar naziv jedinica TO, nije sviđao i da ga je navodno asocirao na bivšu komunističku organizaciju odbrane, uz konsultacije sa Štabom TO BiH, formirali smo jedinicu – SAMOSTALNI BATALJON ODBRANE MOSTARA.

2. Od 1.5.–5.5.1992. godine izradili smo pečat SAMOSTALNOG BATALJONA ODBRANE MOSTARA sa dva obilježja GRB LJILJAN I ZNAK "HB"...

3. Sa uvođenjem u rad Vojne policije HVO i kontrolom identifikacije boraca pojavio se problem vojnih iskaznica. Naime, Općinski stožer Mostar nije priznavao iskaznice na kojima je pisalo Republika BiH sa znakom LJILJAN.

Sa gosp. Puljić Slavkom iz operativnog odsjeka Stožera sam izradio nacrt zajedničke iskaznice na kojoj je bila zastupljena REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA (ispod) "HERCEG – BOSNA" sa oba znaka LJILJAN I ZNAK "HB". Dato je formiranom Općinskom stožeru HVO Mostar na izradu, ali iste nisu nikad izrađene i uvedene u funkciju.

4. Dostavom, od strane Općinskog stožera Mostar, teksta PRISEGE i zahtjeva da istu moraju i trebaju potpisati svi, u protivnom oni koji ne potpišu neće moći dobiti iskaznice HVO niti izlaznice za posjetu porodica u izbjeglištvu.

Na tekst PRISEGE stavili smo primjedbu da treba da sadrži element državnosti BiH i da u tekst treba uvrstiti i MUSLIMANSKI NAROD KAO I DRUGE NARODE KOJI ŽIVE U NJOJ. Općinski stožer nije uvažio primjedbe tako da borci Samostalnog bataljona odbrane Mostar nisu mogli potpisati PRISEGU.

5. Na postupke Vojne policije HVO prema borcima Samostalnog bataljona odbrane Mostar po pitanju iskaznica i njihovog negiranja kao i hapšenje i privođenje nekih pripadnika naših jedinica PISMENO SAM UPOZORAVAO Općinski stožer HVO i tražio da se takvi postupci ne provode.

6. Na postupke organa Općinskog stožera HVO Mostar i traženja da naši borci nose i obilježje HVO, lično sam nosio isto i 250 takvih obilježja je nosilo i danas izvjestan broj naših boraca isto nosi.

7. Obzirom da su postupci prema borcima i jedinicama Bataljona poprimili ponižavajuće oblike i karakter i da su ekcesi učestali te da je HVO općom

[283] Ovaj dokument pod djelovodnim brojem 512-1, od 17.09.1992 godine, nalazi se u arhivu Armije Republike Bosne i Hercegovine u Sarajevu, a posjeduju ga i autori u svojoj arhivi.

politikom u gradu, smjena direktora bolnice, šefova odjela Pošte, kao i u drugim preduzećima te opća blokada informisanja, ja sam lično 16.7.1992. godine otišao u Zagreb gdje sam lično u Stožeru HV iznio svoje zapažanje stav i mišljenje gosp. general bojniku AGOTIĆU sa ciljem prevazilaženja problema i zatržio od istih da u tom cilju pomognu.

8. Dana 9.7.1992. godine u vođenju borbe protiv četnika u rejonu Podveležja doživjeli smo klasičnu vojnu izdaju gdje sam imao 7 mrtvih boraca i 15 ranjenih...

10. Lično sam maltretiran kao zapovjednik, pozivan u Općinski stožer HVO Mostar obično noću od 22,00 sata pa često do ujutro i ispitivan po starom policijskom sistemu gdje sam ucjenjivan isključivim uslovima:

- da nisam pripadnik Armije BiH, da ta Armija ne postoji na ovim prostorima,
- da skinemo obilježja BiH i stavimo HVO i da smo postrojbe HVO,
- da sam "KOSOVAC" kao bivši oficir JNA,
- da je ovaj prostor hrvatski pa do banalnosti da ni ja, niti drugi nismo Muslimani već Hrvati islamske vjeroispovjesti,
- da nas Hrvatska hrani, naoružava i zbrinjava porodice i sl...

13. Od strane gosp. Praljka, kao zapovjednik OG za JI HERCEGOVINU, lično sam maltretiran.

Isti je pred svim zapovjednicima postrojbi HVO blatio moj lik i udio u ovoj borbi, prijetio i sa fizičkom likvidacijom što je neprimjereno pa do 16.9.1992. godine kada je u 11.54 sati prijetio da će prema našim jedinicama okrenuti VBR-ove i topništvo i da će nas zbrisati sa ovih prostora..."[284]

Narednih šest mjeseci, računajući od dana kad je sačinjena naprijed prezentirana Informacija, grad Mostar i njegovu okolinu obilježit će hapšenja, pljačke, oduzimanje prava slobode kretanja i drugi oblici pritiska na nehrvatsko stanovništvo. A kakvo je bilo općenito stanje i kakvi su tad bili osjećaji običnih Mostaraca najbolje možemo osjetiti u tekstu prof. dr. Behdžeta Mesihovića u Informativnom listu 41. Slavne mostarske brigade Armije BiH br. 144, od 1. maja 1993. godine.

[284] Ovaj dokument je dostavljen Glavnom stožeru HVO-a u Grudama, Općinskom stožeru HVO Mostar, Ministru odbrane "HB", gospodinu Jadranku Prliću, i Štabu vrhovne komande Armije BiH, dakle, svim institucijama i pojedincima koji su mogli uticati da HVO promijeni već dobro uočljivo agresivno ponašanje. U dokumentu se dalje govori da je Armija BiH spremna nastaviti razgovore na normalizaciji odnosa i podsjeća da je Samostalni bataljon odbrane Mostar, koji je prerastao u Prvu mostarsku brigadu, formiran prije Općinskog stožera HVO Mostar, da je ARBiH u Mostaru načelno prihvatila HVO Mostar kao pretpostavljenu komandu u planiranju borbenih dejstava i logističkoj podršci protiv zajedničkog neprijatelja. Međutim, Pašalić jasno kaže da je Prva mostarska brigada jedinica Armije BiH i da je potčinjena njenom Štabu, da njegovi borci nose znak ljiljana, te da su za oslobađanje Mostara učestvovali u svim dosadašnjim borbama i da je u njima imala 71 poginulog i 136 ranjenih.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARMIJA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE
PRVA MOSTARSKA BRIGADA

ARMIJA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

KOMANDA
1.mostarska brigada
Dj. 512-1
17.9.1992.

Vaš znak:

Naš znak:

Mostar:

VOJNA TAJNA
POVJERLJIVO

Informaciju o dosadašnjim postupcima o prevazilaženju spornih pitanja u međusobnim odnosima, dostavlja.-

Poštovana gospodo dužan sam vas na ovaj način upoznati o dosadašnjim postupcima u cilju prevazilaženja spornih pitanja u međusobnim odnosima HVO - ARMIJA RBiH na prostoru mostarskog ratišta i time doprinjeti zajedničkoj borbi protiv nam zajedničkog neprijatelja.

1. U periodu od 20 - 30.4.1992. godine, obzirom da se Kriznom štabu Mostar naziv jedinica TO nije svidao i da ga je navodno asocirao na bivšu komunističku organizaciju odbrane, uz konsultacije sa Štabom TO BiH, formirali smo jedinicu - SAMOSTALNI BATALJON ODBRANE MOSTARA.

2. Od 1.5 - 5.5.1992. godine izradili smo pečat SAMOSTALNOG BATALJONA ODBRANE MOSTARA sa dva obilježja GRB LJILJAN i ZNAK "HB" jer je bivši pečat Štaba TO imao obilježje (petokraku) komunističkog sistema organizacija odbrane, [illegible] Općinski stožer Mostar stavljao primjedbu.

3. Sa uvođenjem u rad Vojne policije HVO i kontrolom identifikacije boraca pojavio se problem vojnih iskaznica. Naime, Općinski stožer Mostara nije priznavao iskaznice na kojima je pisalo REPUBLIKA BiH sa znakom LJILJAN.

   Sa gosp. Puljić Slavkom iz Operativnog odsjeka Stožera sam izradio nacrt zajedničke iskaznice na kojoj je bila zastupljena REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA (ispod) "HERCEG-BOSNA" sa obadva znaka LJILJAN i ZNAK "HB". Dato je formiranom Općinskom stožeru HVO Mostar na izradu, ali iste nisu nikada izrađene i uvedene u funkciju.

4. Dostavom od strane Općinskog stožera HVO Mostar teksta PRISEGE i zahtjeva da istu moraju i trebaju potpisati svi, u protivnom oni koji je ne potpišu neće moći dobiti iskaznice HVO niti izlaznice za posjetu porodica u izbjeglištvu.

   Na tekst PRISEGE stavili smo primjedbu da treba da sadrži elemente državnosti BiH i da u tekstu treba uvrstiti i MUSLIMANSKI NAROD [illegible] I DRUGE NARODE KOJI ŽIVE U NJOJ.

\- 4 -

Pri razmatranju problema i njihovom rješavanju mora se polaziti od činjenica:

- da je Samostalni bataljon odbrane Mostar (sada Prva mostarska brigada) formiran prije formiranja Općinskog stožera HVO Mostar,
- da smo prihvatili u načelu da Općinski stožer HVO Mostar kao pretpostavljenu Komandu u planiranju, vođenju b/d i logističkoj podršci u borbi protiv zajedničkog neprijatelja,
- da u dokumentu Odluka br. 427/92 od 29.4.1992. godine Republike BiH Skupštine općine Mostar pod III se uopšte ne pominju jedinice OS BiH te se ne može Prva mostarska brigada svojatati kao postrojba HVO,
- da je Prva mostarska brigada jedinica Armije BiH i da je potčinjena Štabu Armije BiH,
- da borci Prve mostarske brigade nose znak LJILJAN Armije BiH i zastavu države BiH,
- da borci Prve mostarske brigade nose vojne iskaznice koje su propisane od strane OS BiH,
- da je Prva mostarska brigada učestvovala u svim borbama na ovom ratištu i da do sada ima 71 poginulog borca i 136 ranjenih što je njen doprinos u zajedničkoj borbi protiv neprijatelja,
- da Prva mostarska brigada nije jednonacionalna (Muslimanska) jedinica niti je to jedinica stranke već jedinica Armije BiH.

AP/MH

KOMANDANT
[Ar]if Pašalić

Prilog:
- Dokumenta koja su do sada slata i kroz koje je traženo [rješenje problema] koji postoje a koje treba rješavati

Dostavljeno:
- Općinskom stožeru HVO Mostar
- Glavnom stožeru HVO Grude
- Ministru odbrane "HB"
- Gosp. Jadranku Prliću
- Štabu Armije BiH
- Arhiva

Ovaj dokument najbolje pokazuje koliko je velika želja ARBiH u Mostaru u to vrijeme da se ne ulazi u bosansko-hrvatski rat i sukob između ARBiH i HVO-a. Iz njega se također vidi koliko je i do tada napora uložila ARBiH da se održi kakav-takav mir. (Arhiv Armije RBiH)

Posljedice ženevskih pregovora i hrvatske manipulacije Vens-Ovenovim mirovnim planom osjetile su se i u Mostaru. Važno je napomenuti da ovaj mirovni plan "međunarodne zajednice", baziran, kao i svi drugi mirovni planovi stranih sila, na etničkoj podjeli Bosne i Hercegovine, nikad nije prihvaćen, jer je bosanska strana ovaj plan prihvatila samo pod

uslovom da ga prihvate i druge dvije strane. Međutim, i pored toga što je to nedvosmisleno stajalo u prvoj tački ovog Plana, hrvatska strana je jednostrano počela primjenu plana preko svog čovjeka u Vladi Republike Bosne i Hercegovine, ministra odbrane, Bože Rajića, koji je izdao naredbu o prepotčinjavanju jedinica Armije BiH u "hrvatskim" provincijama, odnosno prepotčinjavanju HVO-a Armiji BiH u "bošnjačkim" provincijama, iako one kao takve nisu još ni postojale. Ovim potezom ubrzan je put ka potpunoj vojnoj konfrontaciji u svim dijelovima BiH koje su zajedno naseljavali i u tom trenutku kontrolisali Bošnjaci i Hrvati.

Ministarstvo obrane BiH: Zapovijed ministra obrane BiH, Bože Rajića (Sarajevo, 16. 1. 1993.)*

"1. Sve postrojbe HVO koje se trenutno nalaze u prostorima provincija broj 1, 5 i 9, koje su Ženevskim dogovorom proglašene muslimanskim provincijama, potčinjavaju se Glavnom stožeru Armije BiH.
2. Sve postrojbe Armije BiH, koje se trenutno nalaze na prostorima provincija broj 3, 8 i 10, koje su Ženevskim dogovorima proglašene hrvatskima, podčinjavaju se Glavnom stožeru HVO-a.
3. Sve postrojbe Vojske srpske u BiH imaju se povući, sa svim ljudstvom i tehnikom, u prostore provincija 2, 4 i 6, koje su Ženevskim dogovorima proglašene srpskim provincijama.
4. Sve postrojbe HVO, Armije BiH i Vojske Srpske, koje se trenutno nalaze na prostorima provincije 7, za koju se Ženevskim dogovorima predviđa poseban status, moraju bezuvjetno obustaviti sva neprijateljstva.
5. Zapovijed ostaje na snazi do konačnog dogovora, potpisivanja i nove zapovijedi o operacionalizaciji dogovora o miru iz Ženeve.
6. Za izvršenje te zapovijedi ministar obrane BiH Rajić imenovao je odgovornima zapovjednika Glavnog stožera HVO, brigadira Milivoja Petkovića, načelnika Glavnog stožera Armije BiH, pukovnika Sefera Halilovića, te zapovjednika Vojske srpske u BiH, generalpukovnika Ratka Mladića. Božo Rajić zapovijedio je i da mu ti zapovjednici svakodnevno dostavljaju dnevna izvješća, najkasnije do 20.00 sati. Zapovijed stupa na snagu odmah, a rok za njeno izvršenje je 20. siječnja do ponoći."

Vance-Owenov plan: Uvjeti Alije Izetbegovića za potpis Vance-Owenova mirovnog plana (New York, 25. 3. 1993.)*

"Potpisujući Vance-Owenov mirovni plan za Republiku BiH (devet ustavnih načela, vojni sporazum, zemljovid predloženih provincija i dokumet o prijelaznom razdoblju) državna delegacija BiH:

1. Smatra da je međunarodna zajednica bila i da će biti ubuduće obvezna zaštititi neovisnost i
teritorijalnu cjelovitost BiH, kao napadnute države, a u skladu s Poveljom UN, međunarodnim
pravom, odlukama Londonske konferencije, a osobito u skladu s relevantnim rezolucijama Vijeća sigurnosti UN koje se tiču agresije na BiH, i to neovisno o tome hoće li sve strane potpisati navedene dokumente;

2. Naši će potpisi na predloženim dokumentima postati nevažeći i smatrat ćemo ih ništavima
ako se ne ostvare sljedeći uvjeti:
a) ako unutar razumnoga roka sve strane, a posebice agresor ne potpišu predložene dokumente bez ikakvih izmjena ili uvjeta;
b) ako međunarodna zajednica ubrzo ne poduzme djelotvorne korake za primjenu potpisanih dokumenata u mjeri i na način koji situacija bude nametala;
c) ako se nastavi agresija;

3. Niti jedna odredba potpisanih dokumenata ne može se tumačiti, niti se može shvatiti kao odstupanje od suvereniteta BiH kao neovisne i nedjeljive državne cjeline. Naprotiv, potpisani se dokumenti trebaju tumačiti i razumijevati kao potvrda i put za zaštitu i jačanje njene cjelovitosti;

4. Podrazumijeva se da osobe proglašene ratnim zločincima ili za koje postoji utemeljena sumnja da su poticale, organizirale ili vršile ratne zločine na području BiH, neće i ne mogu biti imenovane na čelne dužnosti državne vlasti, ni u prijelaznom predsjedništvu, ni u prijelaznoj vladi;

5. Delegacija vlade BiH očekuje i traži od međunarodne zajednice i Vijeća sigurnosti UN da nastavi s nastojanjima da utemelji sud za ratne zločine počinjene na području BiH i bivše Jugoslavije;

6. Današnjim potpisivanjem dokumenata delegacija BiH pristupa mirnom zaustavljanju agresije i otklanjanju njenih posljedica, ali se istodobno ne odriče legitimnog prava na samoobranu u skladu s člankom 51. Povelje UN; Ako mirovni napori ne donesu rezultate, predsjedništvo

i vlada izjavljuju da će poduzeti sve potrebne mjere za obranu svoga naroda te u tom slučaju očekuju od Vijeća sigurnosti da bez odlaganja ukine embargo na uvoz oružja u BiH;

7. Delegacija BiH izražava zahvalnost Sjedinjenim državama i njihovu posebnom izaslaniku u ovim pregovorima, ambasadoru Reginaldu Bartholomewu, za njihov bitan doprinos svladavanju teškoća koje su se javljale tijekom ovih pregovora;

8. Ovu izjavu dajemo u vezi s današnjim potpisivanjem dokumenata i predajemo je Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji sa zahtjevom da bude uključena u službene dokumente Konferencije."[285]

Iz ovih dokumenata se jasno vidi da Vens-Ovenov mirovni plan nije prihvaćen i da njegovu implementaciju na terenu HVO nije imao pravo započeti.

Sredinom januara 1993. godine HVO je podigao borbenu gotovost na najviši nivo i, kao i u drugim općinama koje je smatrao da su mu pripale, postavio ultimatum Armiji RBiH da se prepotčini HVO-u ili da napusti to područje. General Pašalić je izdao naredbu kojom se zabranjuje prepotčinjavanje jedinica IV. Korpusa AR BiH HVO-u. U sklopu tih mjera uveden je i policijski sat. Naređeno je da se zaplijene svi transporti oružja i vojne opreme koji su bili upućeni za Armiju BiH. Bez obzira na činjenicu da su formalno saveznici protiv srpsko-crnogorskog agresora i komponenta oružane sile Republike BiH, HVO je prema ARBiH zaveo toliko represivne mjere da se one mogu okarakterisati kao otvoreno neprijateljstvo.

U Komandi IV. Korpusa je 19. januara 1993. godine održan sastanak sa najodgovornijim i najuglednijim Bošnjacima u Mostaru i Hercegovini na kojem je komandant Korpusa, general Arif Pašalić, opširno iznio situaciju, sa posebnim naglaskom na odnose sa HVO-om, koji su opisani u sumornoj procjeni da i u Mostaru "samo što nije puklo."

[285] Ovaj dokument je preuzeo i objavio dr. Miroslav Tuđman u svom zborniku dokumenata "Istina o Bosni i Hercegovini", Zagreb, 2005., dok. br. 93. i 103., str. 204. i 221.

Arif Pašalić, komandant IV. Korpusa Armije BiH u martu 1993. godine.

Petnaestog aprila 1993. godine općinska vlada HVO-a Mostar usvojila je "Odluku o zakonskim pravima izbjeglih, prognanih i raseljenih osoba u općini Mostar", kojom su preinačeni kriteriji za utvrđivanje statusa "izbjeglica", i to u vrijeme kada su ljudi mogli da dobiju humanitarnu pomoć jedino ako su imali status izbjeglice. U Mostaru je tada bilo oko 19.000 izbjeglica, od kojih su njih skoro 18.000 bili Muslimani, a rezultat te odluke bio je da približno 10.000 ljudi više nije ispunjavalo uslove za primanje humanitarne pomoći. Vlasti HVO-a u Mostaru su nametnule gotovo neizdržive uslove života. Jedna stvar im ipak, u potpunosti nije išla na ruku. HVO je Mostar posmatrao kao "stolni" grad "HZ-HB", i želio ga je u potpunosti samo za sebe. U gradu, a posebno na istočnoj obali Neretve, bjelopoljskoj kotlini i području oko Bune i Blagaja, živio je znatan broj bošnjačkog starosjedilačkog i stanovništva protjeranog iz drugih dijelova, naročito istočne Hercegovine. Dobar dio grada kontrolirala je Armija BiH. Da bi grad mogao biti "stolni" grad "HZ-HB" bilo ga je potrebno cijelog osvojiti i etnički očistiti pod svaku cijenu! Više nego smiješna su bila neka objašnjenja čelnika "Herceg-Bosne" zbog čega to treba uraditi. Jedno od najviše ponavljanih je to da Bošnjaci i Srbi u BiH imaju veće gradove u koje mogu smjestiti svoje prijestolnice, a da Hrvati nemaju, pa zbog toga tobože treba njima Mostar, bez obzira na strukturu stanovništva i kulturu i tradiciju ovog grada. Zbog toga je HVO postajao sve nervozniji i agresivniji. Mjere koje je poduzimao sve više su ličile na otvoreno neprijateljstvo prema Armiji BiH, a u okviru tih aktivnosti vršile su se i pripreme za konačno preuzimanje Grada.

Informativni list

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARMIJA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE
41. SLAVNA MOTORIZOVANA BRIGADA MOSTAR
VOJNIČKI KLUB

Mostar,1.maj 1993.godine /subota/ Godina II Broj:144

prof.dr.Behdžet Bedžo Mesihović

Dragi gradjani i gradjanke,Mostarci!
U te ubrajam i one unesrećene ljude koji su bježeći ispred četničke kame našli pribježište u našem gradu,Mostaru. Vjerovatno ste neko veče slušali biser odgovore tzv. predsjednika takozvane HZ HB /koja je po odluci ustavnog suda države BiH proglašena neustavnom,kao i mnoge odluke koje su iz te privremene tvorevine proistekle/.Gospodin Boban je neko veče bio nezvani gost u našim kućama,nasilno je upao.
Pored ostalih nasilja,nasilno su preusmjerili repetitore TV BiH tako da umjesto naše televizije moramo da slušamo i gledamo televiziju susjedne države.Možda ni vi niste poslušali savjete da ga utrnete,i njega i njegove ministre kad god možete,jer kad već znamo šta misle i šta žele nije ni potrebno da ih slušamo.A bila je i duga topla noć koja počinje iznimno i prisilno već u 2o sati,valjda zato da bi oni što upadaju i pljačkaju i ruše poslovne prostore i domove Mostaraca imali više vremena.
Šta je sve napričao,kakvi biseri,od kojih su mnogi od ranije poznati i više puta lansirani od raznih HVO-vaca:
1. HVO će štititi živote i životni prostor Hrvata u BiH ma gdje oni bili /nije se baš mnogo bavio pitanjem ko će štititi živote i životni prostor Muslimana i ostalih ne-Hrvata/,
2. Ne priznaje zastavu i grb Republike BiH i naziva je privremenom,mada se ponosno vijori pred zgradom UN-a,ali je dobrim dijelom protjerana iz Hercegovine,
3. HZ HB je stvorena prije rata i trajno je opredjeljenje Hrvata.-A da li je to u skladu sa Vens-Owenovim planom koji u prostoru tzv. HZ HB predvidja dvije provincije,mostarsku i travničku,koje i po "VO" planu i po dogovoru predsjednika Predsjedništva Republike BiH koga sudogovarač Boban najradje naziva muslimanskim predsjednikom,nisu nacionalne.To je dosljedno ponašanje ekskluzivnog tumača "VO"plana koji isti /plan/ kao i zakone i ustav drage nam države tumači kako mu je kad zgodno.
Bilo je još toga,ali već ovo će zahtijevati duži komentar.Možda najbolje da počnem kako to radi Bobanov istomišljenik,dojučerašnji komunistički favorit:podpredsjednik vlade u bivšoj socijalističkoj R BiH, direktor najvećeg,za komunista izgradjenog,hercegovačkog kombinata, docent,pardon,čovjek koji je i u ratnim uslovima naučno napredovao, od docenta postao je vanredni profesor tzv.Hrvatskog sveučilišta /Kako to voli sam da kaže/,a bio je samo docent na Univerzitetu u Mostaru pred sam rat,doktor Jadranko Prlić koji napisa u SD-u 25.4.1993. slijedeće:
"Cilj aktualnog rata u BiH,što se Hrvatskog naroda tiče,najkraće rečeno,jeste obrana hrvatskog življa i područja na kojem ono živi".A HVO će se starati da se to sprovede./Istovjetno onom što kaže g.Boban pod 1./.
A šta ćemo sa muslimanskim i ostalim ne-hrvatskim narodom ? Postoje razni prijedlozi,ali se sve svodi na jedno:
Njih neće imati ko da brani /Da li vas ovo na nešto podsjeća ? Sjećate li se čuvenog Slobe ?/,ako,kako to uporno zahtijeva ministar odbrane Božo Rajić,jedinice 4.Korpusa Armije BiH odu u tzv. muslimanske provincije.

-2-

Počelo je još prošlog ljeta kad je krajem augusta zahtijevano pored ostalog da se izbjeglice iz istočne Hercegovine, uglavnom Muslimani, žene, djeca i starci izmjeste u Zenicu iz dragogvim Mostara, dok se njihovi sinovi, očevi i muževi bore protiv četnika na braniku grada. To je prvi javni istup koji asocira na ideju o nacionalnim kantonima, koji je izazvao zabezoknutost i začudjenost i revolt u dušama Mostaraca. Muslimane mogu i hapsiti, kako se to uveliko radi u Čapljini i Stocu, gdje je uhapšen veliki broj najuglednijih Muslimana. Šta li je sa tim ljudima ? To pitanje ostaje već desetak dana bez odgovora. Da li ih tuku i mrcvare, kao što su to noću 18-19. aprila uradili sa novinarom Ratnog studija Mostar, diplomiranim inžinjerom gradjevine Damirom Pedišom, mojim prijateljom. Mogu i da ih pobiju, kao što su to uradili sa četvoricom Mostaraca civila koje su snajperisti HVO-a pobili u samo jednom danu, 2o. aprila u samo jednoj ulici Mostara, Krpićevoj ulici, pucajući sa zgrade Gimnazije.

Da HVO štiti hrvatski narod to je i bez Bobanovog i bez Prlićevog i bez Rajićevog objašnjenja jasno i iz samog naziva: Hrvatsko vijeće obrane. Otuda uzaludno i uporno Bobanovo nastojanje da objasni kako je i Armija BiH jednonacionalna, muslimanska vojska. Uzaludna su nastojanja svih tih provincijalaca da nas uvjere u nešto za što svi znamo da nije tačno, što oni ne vide u svojoj provincijalnoj zaslijepljenosti i zaokupljenosti željom da u višenacionalnoj nam, jedinoj domovini naprave svoju jednonacionalnu državu.

Uzalud. Armija BiH je kako to mi Mostarci znamo, vojska svih naroda u R BiH, to je vojska suverene i nezavisne i cjelovite i medjunarodno priznate države. A BiH čije jedinice 4. Korpusa na svu sreću neće otići iz Mostara i Hercegovine sve do konačnog oslobodjenja svakog pedlja jedine nam domovine i sva nastojanja onih koji žele da u Mostaru i Hercegovini prave jednonacionalni red – neće proći – non pasaran.

A što se tiče najčešće pogodbene rečenice koju gospodin Boban neko vrijeme tako često koristi: "Ako bude BiH, onda..." neka zapamti bilo da bude ili ne bude nas i mnogo čega drugog, jedino što će sigurno biti je naša domovina R BiH cjelovita i jedinstvena i suverena i nezavisna. Biće, biće BiH.

Osvrt prof. dr. Behdžeta Mesihovića na intervju Mate Bobana, 1.maja 1993. godine. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARMIJA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE
41. SLAVNA MOTORIZOVANA BRIGADA
MOSTAR

ZAPOVJEDNIŠTVO

Dj. broj: 492-1/93

Mostar, 01.05.1993. godine

Republika Bosna i Hercegovina
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
ODJEL [illegible]
OPERATIVNA [illegible]

Primljeno: 02.05.'93		
Org. jed.		Vrijednost
02	1295/93	

IZVJEŠTAJ O STANJU U GRADU MOSTARU
I OPŠTINI MOSTAR

- Nedaleko od stožera HVO otvorena vatra na automobil članova Mješovite komisije u kome su se nalazili pripadnici Armije R BiH.
- Po Mahali i Tekiji (musl. naselja) otvorena vatra tromblonima i iz pješačkog naoružanja iz pravca Stotine (Hrvatsko naselje).
- U neposrednoj blizini grada (Buna, Bijelo Polje) nastavljaju se hapšenja pripadnika A R BiH, građana muslimanske nacionalnosti, pa i Hrvata simpatizera A R BiH.
- U samom gradu (desna obala) tj. u zoni koju kontrolišu HVO vrše se masovna istjerivanja iz stanova pripadnika A R BiH, građana muslimanske nacionalnosti čiji se legalitet postupka zasniva na odluci vlade HVO koja je donešena jednostrano (u donošenju odluke nisu učestvovali pred. musl. nacionalnosti) i koja u samoj biti nije humana, a pravno i neosnovana.
- I dalje se vrše miniranja objekata i stanova građana muslimanske nacionalnosti (kafe restoran Jusa Dizdarević).

Dana 28/29 04.1993. godine zapaljivim mecima iz automatskog naoružanja u ulici Rude Hrozničeka 46 (naselje Rodoč) u zoni odgovornosti 9. bojne HVO nepoznate osobe pucale su po stanovima građana muslimanske nacionalnosti od kojih je jedan pripadnik A R BiH, a kojom prilikom je teško povrijeđena jedna starija osoba.

- 2 -

Niti u jednom slučaju Zapovjedništvo A R BiH nije obavješteno o nekorektnim postupcima pripadnika HVO od strane HVO Zapovjedništva.
Grad se nalazi u totalnoj trgovinskoj, a i informativnoj blokadi, a izlaz iz grada dozvoljava se samo isključivo pripadnicima HVO. O izlasku iz grada građana muslimanske nacionalnosti koji obavljaju uslužne djelatnosti (trgovina, ugost. itd.) nema ni govora, čime se građanima hrvatske nacionalnosti odnosno pripadnicima HVO pruža monopol nad upravljanjem grada. Takvim postupcima izvršena je legalna pljačka iza koje stoje najviše institucije vlasti i pojedinci iz redova HVO. Bez obzira na nehumanost takvih postupaka sve ove pojave nalaze opravdanja u istupima HTV. HVO u zadnje vrijeme vrši transformaciju iz vojne organizacije u policijsko vojni aparat s naglaskom na policijske organizacije.
U Drežnici gdje je stacioniran 4 bataljon 41. MTBR - SLAVNE stalnim provokacijama iz PAT, PAM i drugog pješačkog naoružanja od strane HVO, želi se isprovocirati sukob, a građani muslimanske nacionalnosti se drže u stanju stalne napetosti i neizvjesnosti.
Sva ova događanja u bližoj i široj okolini grada mogu imati i katastrofalne posljedice na i onako labav mir u gradu. Postrojbe HVO po zajedničkoj zapovijedi izdate od strane HVO i ARBiH nisu dislocirane u vojarne već su samo povučene po dubini teritorije odakle svakog trenutka iz prostornog rasporeda mogu preći u borbeni poredak. Sudbina uhapšenih lica (pripadnika ARBiH i građana muslimanske nacionalnosti) je krajnje nepoznata i neizvjesna obzirom da HVO nema jasno precizirane zatvore, a naš je stav da se prije svega radi o logorima za ne Hrvate.

Imajući sve gore navedeno Zapovjednik 41. MTBR. respektujući i napore međunarodnih institucija u cilju prevazilaženja nastalih problema od istih zahtjeva:

- 3 -

- Kontrolu i nadzor na svim izlascima iz grada kao i da UNPROFOR preuzme brigu i obezbjeđenje na svim prelascima preko Neretve na potezu od Aleksin Hana do Čapljine, uz pristustvo mj. patrola VP.
- Da misija EZ, MKCK, i UNPROFORA-a izvrši posjet svih vojnih zatvora kako A R BiH, tako i HVO.
- Da imajući u vidu rastuće tenzije u Drežnici, Bijelom Polju i Buni UNPROFOR postavi svoja vozila uz mj. patrolu VP.
- Da izlaske iz grada na svim pravcima obezbjeđuje UNPROFOR uz mješovitu patrolu VP Armije i HVO.
- Da EZ, UNPROFOR otvore u gradu Mostaru kancelariju i održava stalnu vezu sa Zapovjedništvom 4. korpusa i 41. MTBR.
- Da se na vladu HVO vrši pritisak da se odluka vlade o iseljenim i raseljenim licima stavi van snage kao i da od strane Međunarodnih institucija izda stav o njezinoj humanosti.
- Da kontrolu policijskog sata (ukoliko je potreban) preuzme pocija međunarodne zajednice i UNPROFORA-a.
- Da se o svim spornim pitanjima odnosa ARBiH i HVO nesporazumi pokušavaju otkloniti uz pomoć i prisustvo med. činilaca kao neutralnog posmatrača.

DOSTAVLJENO:

- 4. korpus
- OZ za JIH
- UNPROFOR
- Crveni Križ
- Promatačka misija EZ
- a/a

ZAPOVJEDNIK

gosp. MIDHAD HUJDUR

Izvještaj komande 41. Slavne brigade Armije RBiH iz Mostara od 1.5.1993. godine, iz kojeg se jasno vidi da se HVO pripremao za agresiju na Mostar.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Jedan od mostova na putnom pravcu M-17, na dionici Mostar-Jablanica, 10 km sjeverno od Salakovca, kojeg je HVO srušio 8. maja 1993. godine, uoči općeg napada na Mostar.

Ujutro 9. maja 1993. godine, snage HVO-a su započele opći napad na Mostar, njegova prigradska područja i tamošnje Bošnjake, kojih je tada na tom području, sa izbjeglicama, bilo oko 60.000. Cilj ovog otvorenog napada bilo je preuzimanje potpune kontrole nad cijelim gradom. U sklopu te operacije snage HV i HVO-a su izvršile napad na kompleks zgrada "Vranica", stambeni blok u zapadnom dijelu Mostara u kojem je tada stanovalo uglavnom civilno stanovništvo. Dio podruma jedne od zgrada u tom bloku služio je kao Štab IV. Korpusa ARBiH-a i u njemu se nalazio zaštitni vod ARBiH-a (manje od 20 vojnika) koji su osiguravali ovu komandu. Tog dana HVO je započeo potpuno čišćenje grada, odnosno onog dijela koji su kontrolisali. Devetog maja 1993. godine stanovnici zgrade "Vranica", kako civili, tako i vojnici, predali su se HVO-u. Većinu vojno sposobnih muškaraca, po nacionalnosti Bošnjaka, zatočili su i odveli u Duhanski institut, neke su odveli u zgradu Mašinskog fakulteta, a neke u policijsku stanicu (ili zgradu MUP-a). Ostale Bošnjake, odveli su na fudbalski stadion "Veleža", a odatle na Heliodrom. Zarobljene civile hrvatske nacionalnosti, su pustili. Muškarce bošnjačke nacionalnosti su odvodili najviše u Duhanski institut, gdje su ih izvodili pred okupljene visoke funkcionere Herceg-Bosne, divljački ih tukli, zlostavljali i maltretirali.

| 0049-93 |

Ja,Karamehić Emir,sin Mirzije i majke Zulke,djevojačko Klinac,rođen 06.05.1969.godiner u Mostaru,po zanimanju mAšinski tehničar,nezaposlen, student,stalno nastanjen u Mostaru u ulici S.Radića 60,po nacionalnosti Musliman,državljanstva R BiH,pripadnik Logistike 41.Slavne motorizovane btigade Armije R BiH,do sada nisam krivično gonjen niti kažnjavan,neoženjen.

Na zahtjev ovlaštenog službenog lica,41.slavne mot.brigade,a u vezi sa zarobljavanjem od strane HVO-a,dajem slijedeću

I Z J A V U

Dana 10.05.1993.godine,u večernjim časovima uspio sam se izvući iz logistike tako što sam se provukao kroz dvorište ulice S.Radića,te sam odmah otišao kući,gdje sam se presvukao,a uniformu sakrio.Od naoružanja uz sebe sam imao samo bombu.
Po dolasku kući sam se presvukao u civilno odijelo,te sam bombu sakrio u fotelju.U satnu sam proveo noć,da me nitko nije uznemiravao đoa08,oo časova ujutro,kada je došla prva patrola HVO-a pripadnika MUP-a HZ HB.Poslije njjhova pretresa stana i nasilnog zahtjevanja da dam oružje i prijetnje da će doći specijalna jedinica koja neće imati milosti niti prema kome ako išta nađe i da će me ubiti ako išta nađe.Poslije ove patrole dolazili su uniformisani pripadnicé strane vojske HV,jer sam im vidio oznake,ali se ne mogu sjetiti naziva jedinice.
Uz užasnu torturu,ličnog pretresanja i pretresanja stana,od pripadnika strane vojske sam priveden sa lisicama na rukama u podrum Mašinskog fakulteta.
Na mašinski fakultet su me doveli u žutom kombiju,koji je bio parkiran ispred prostorija aero-kluba Mostar.Zajedno sa mnom u vozilu je bio jedan stariji čovjek,kome se imena ne mogu sjetiti,ali znam da je stajao u ulici S.Radića,Kada su me dovodili do vozila primjetio sam da su gore navedenog čovjeka obmotali zastavom R

R BiH,koja je bila krvava.Navedenom čopvjeku iz usta i nosa je tekla krv,a primjetio sam da mu je bio oguljen i nos,te mu se je ridjkla nosna kost.
Od svih pripadnika HVO-a i HV prepoznao sam Dadu Čuljka,sa kojim sam išao u školu,dok sam ostale prvi put vidio u životu.
Ovdje moram da napomenem da su svi ,izuzev jednog eventualno dvojice govorili ikavskim naglaskom,("Jem si li puca" i "Gdi su vam sad ljiljani").

Po ulasku u prostorije Mašinskog fakulteta dočekala nas je pedesetak naoružanih pripadnika HV , u crnim uniformama, i svi su u jednom mahu skočili na nas da nas biju.Bva se ovo dešavalo na stepenicama pored podruma fakulteta.Dvojica vojnih policajaca,sa crvenim trakama oko lijeve ruke su nas izvukli od rulje,ali su oni isto nastavili da nas udaraju i tom prilikom su nam skinuli lisice i uz povik "Vodi ih",sproveli u podrum.Prije ulaska u podrum zadobio dam teške udarce i pri udarcu glave od zid sam izgubio svijesdt i pao niz stepenice u prostorije podruma.
Kada sam došao svijesti u podrumu sam vidio da se nalazim u jednoj prostoriji u kojoj su još bili civili,dvije starice,dvije djevojke jedan stariji čovjek i jedna osumljičena pripadnica njihove vojske koja je uspjela da nam pripavi dva litra vode,od čega smo živjeli tri noći i dva dana.
U susjednoj prostoriji nalazili su se uniformisani pripadnici Armije R BiH koji su ponižavani i maltretirani ispod sveke norme ljudskog ponašanja.Također na sredini prostorije

- 2 -

ljudskog ponašanja.Takpder na sredini prostoeije nalazio se leš pripadnika Armije R BiH,kojio je bio tu sve vrijeme moga boravka,a da ga nitko nije podigao ili odnio.
Istog dana kada su nas doveli na Mašinski fakultet,nekoliko pripadnika uniformisanih,je ušlo u susjednu sobu i poslije uobičajene tortire udaranja jedan je od njih,posljednji od njih,po izlasku iz sobe opali rafal u prostoriju iz koje je izašao iz automatskog naoružanja potom se začala komanda izvedi civile.Odatle smo prebačeni u Rektorat fakulteta,u koje se već nalazilo oko hiljadu civila muslimanske nacionalnosti.Dva sata poslije su nas autobusima prebacili na heliodrom.
Tu smo raspoređeni po improvizovanim zatvorima(filskutnrnim salama i zgradama heliodroma).Mene su smjestili u filskutubnu salu,sa još šesto do sedam sto civila među kojima sa se nalazili žene i djeca,starci i bolesne osobe.
Prvu noć moga boravka prozivani su pripadnici Armije,a pošto nisu znali pravi indetitet lica prijetili su oružjem da u slučaju da se nađe netko od pripadnika koji se nije javio na njihov zahtjev da će biti ubijen na licu mjesta.Neki od pripadnika su se javili i za dva dana su premješteni po prozivci vjerovatno u centralni zatvor na heliodromu,radi ispitivanja i utvrđivanja indetiteta kao i utvrđivanja da li su borbeno djelovali u toku rata.O ovome sam saznao naknadno tri dana poslije kada sam i ja prebačen u isti zatvor.
Uslovi života su bili na granici preživljavanja.Zatvoreni u jednu prostoriju nismo imali mogućnosti da dođemo do hrane,izuzev onoga što smo od njih dobijali.Hrana za zatvorenika za jedan dan se sastojala od sendvića(1/5 hljeba,šolje pokvarenog mlijeka i maksimalno lo kašika hrane kuhane u jednom danu).
Uspio sam pod lažnim indetitetom (Klinac Emin) da izbjegnem tortutre i ispitivanja,kojima su bili izloženi svi koji su imali bilo kakve veze sa bilo kojom ogganizacijom ili jedinicom Armije.
Na lažno ime sam uspio izaći sa još tridesetak ljudi izbjeglica muslimanske nacionalnosti iz logora na heliodromu,a potom sam otišao u Gatački bataljon gdje su mi dali da jedem i uputili me u Komandu Armije R BiH.

Ovdje moram da napomenem da dok smo bili na fakultetu,kada su pripadnici strane vojske ušli u susjednu sobu,pzxx uz svo maltretiranje jedan od njih je lomio islomio nogu u predjelu koljenu jednom od pripadnika Armije,kojem ne znam jer ga nisam mogao prepoznati,jer je ležao u uglu.
Putem od mašinskog fakulteta do Rektorata pa do heliodroma nitko nas nije udarao,ali su nam verbalno prijetili i vršili neprijatojna dobacivanja.
Dolaskom na hel.iodrom rasporedili su nas po brojevima u prostorije bez reda,samo da se prostorije popune.
Prva dva dana boravka na heliodromu,u salu su nam dostavili dvije kante sa keksom,od toga je kompletna sala živjela dva dana.Drugog dana navečer dobili smo jednu konzervu ribe koja se je morala podijeliti na dvojicu.
Trećeg dana boravka na heliodromu smo bili razmješteni tako da su žene i djeca bili premješteni u školu na heliodromu.Istu noć smo bili prozivani i izvedeni po dvojica ili trojica,i prebačeni ispred sale u mraku,gdje su se iživljavali nad nama,tom prilikom su nas udarali svim i svačim,te nakon toga nas vraćali nazad na isto mjesto.
Dva dana poslije,mmmxp došli su predstavnici Crvenog krsta i snimili nas u sali te za svakog od nas uzeli podatke i uveli nas u kompjuter (koji su nosili uz sebe),te nam podijelili kartone.Tom prilikom su snimili i neke izjave uhapšenih građana.

- 3 -

Po dolasku Crvenog krsta i uvođenja u evidenciju mnoge stvari su se promjenile.Pušteni su žene i djeca,ponašanje vojnika se je promjenilo i imali smo šta da jedemo(donio Crveni krst).

U sali sam prepoznao slijedeće građane Mostara:Ćemalović Nasu,Ćemalović Mirzu "Japrak"(poslije odveden u drugu prostoriju),Đuliman Mujo,Imamović Zoran "Popaj"(odveden kao pripadnik Armije),znam da sam vidio dvojicu šofera iz logistike 41.mot.brig.,bilo ih je još ali se sad ne mogu sjetiti njihovih imena i prezimena,ali kada se budem sjetio dopuniti ću izjavu.
Po prozivci su izvedeni dva brata i otac Hodžić Halil,sinovi Semir i Denis,koji su sutra(samo sinovi) prešli u jedinicu Juke Prazine Do dana premještaja u centralni zatvor vidio sam doktora Đeku koji je također bio kao doktor uhapšen u civilnoj odjeći i vršio preglede i liječio uhapšene.Osim doktora Đeke postojala je još jedna grupa doktora Hrvata koji su pet ili šest puta zahtjevali od teških bolesnika da im dadnu podatke o lijekovima koje moraju trošiti,te su zatim po izlasku iz sale derali papire na kojima su pisali lijekove koje moraju donijeti.Jedan od bolesnika teških,je srčani bolesnik i doživio je tri napada srca ali nije mogao dobiti pomoć jer je njegov sin pripadnik Armije.Ovo znam jer sam čuo od prisutnih.Jedan od doktora je bila i doktorica koja je radila u Domu zdravlja,znam je iz viđenja ali se imena ne mogu sjetiti. Što se tiče čuvara svi do jednog su govorili ikavicom,pretpostavljam da su bili pripadnici strane vojske,a za sigurno znam da su pored njih bili pripadnici pukovnije Bruno Bušić i policije MUP-a HZ HB.Pripadnici xxjx strane vojske su bili u crnim uniformama. Tvrdim jer sam poznao jednog pripadnika pukovnije Bruno Bušić,koji se zove Damir Pavlović,a iz MUP-a HZ HB sam poznao Boru Otona,sina Save Otona.
Po prvom dolaskom UNPROFORA svi pripadnici kako strane vojske tako i mup-a su se preobukli u šareno-maskirne uniforme,stavili opasače i oznake vojne policije HVO.

Dan po dolasku UNPROFORA bili smo prebačeni u centralni ili glavni zatvor.Prebacivanje je izvršeno prema sposobnostima za borbu,tako da su mlade prebacili u zatvor a starije osobe su ostale u sali. Po polasku iz sale poredani smo po dvoje(bilo nas je tri grupe po 50 do 70 ljudi oko 300),i rečeno nam je da xxxix se na igralištu kroz koje smo morali proći do zatvora,nalazi HV i da ih moramo razumjeti te da bez dobacivanja prođemo pored njih.Ja sam se nalazio u prvoj grupi i po samom dolaskom na igralište ta HV je kompletna njih oko 100 , krenula na nas,udarajući nas bez obzira čime i kako.Po zapovijedi komandanta da s prestanu,iako im prije nije branio ,pripadnici HV su prestali da udaraju i povukli su se nazad. Po ulasku u zatvor sa već upisanim imenima i podacima bili smo razvrstavani u grupe i slani u ćelije.Tu u ćeliji bilo nas je ukupno 103 raspoređeni u tri spavaone.
Tu sam sreo Semira Tikvešu,koji mi je ispričao kroz šta je on prošao.Sreo sam tu i Keleciju,mislim da se zove Osman,odprilike ima tridesetak godina.
Od zatvorenih koji su bili na ispitivanju saznao sam (ispitivanja su vršili specijalno određeni ljudi iz MUP-a HZ HB i ljudi Mladena Mišića,kao i ljudi iz pukovnije Bruno Bušić)da imaju masu podataka o pripadnicima Armije koje su po njihovoj priči uzeli iz Komande kada je ona pala.Prilikom ispitivanja prvo pitanje koje su im postavljali je bilo da li su bili ili su pripadnici Armije.Drugo pitanje je bilo isto kao i pitanja prilikom kada su nas tukli Koliko si ih ti pobia,Ko vas je naoružao i Ko vas je oslobodio. Pored ovog ispitivanja bilo je i ispitivanje od strane Juke Prazine, on je vršio pojedinačna ispitivanja,samo prema određenim njemu poznatim ili po njegovom izboru odabranim ljudima.Među pitanjima

koja je Juka postavljao su bila i Da li hoćeš da se zoveš Hrvat, da li ćeš pristati da pucaš u Muslimane.
Lično sam vidio kada je Juka odvodio Aliou Pobrića iz zatvora u njegove prostorije na heliodromu.Poslije sam saznao da je alica poslije otišao na more.Isto tako su poistupili neki od zarobljenih medu kojima lično poznajem več ranije navedenu braču Hodžić.

Na heliodromu ima 4-5 gradana Mostara srpske nacionalnosti koji su ranije uhapšeni,a ne žele biti razmjenjeni,jer žele živjeti u Mostaru,njih koriste za rad u kuhinji i za ostale potrebe.Medu njima je i jedna stara žena.

Mostar,20.05.1993.godine

Izjavu dao

Emir Karamehić

Izjava zarobljenog pripadnika AR BiH, Emira Karamehića, iz koje se može vidjeti kakav su tretman imali zarobljenici koji su predali oružje i koji su zaštićeni međunarodnim konvencijama. Iz ove izjave se također može zaključiti i učešće HV u napadu na Mostar. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2672)

Dvanaesterica pripadnika zaštitnog voda komande IV. Korpusa Armije BiH, koji su se 10. maja 1993. godine predali u zgradi "Vranica", odvedena su u štab Vojne policije HVO-a i sjedište SIS-a koji su se nalazili u tzv. "Kamenoj zgradi", a potom u zgradu Mašinskog fakulteta, gdje su ih ispitivali, surovo tukli i ponižavali.[286] Važno je napomenuti da je ovoj drami bilo prisutno i izvjestan broj drugih zarobljenika koji su ostali živi. Prema navodima svjedoka koji su se našli među zarobljenicima iz "Vranice" nekolicina njih je poubijana još u podrumu Mašinskog fakulteta. "Zarobljenike su, prema iskazu svjedoka", kaže gospođa Penava, "posebno zlostavljali Mate Aničić, Željko Džidić Đida, Josip Marčinko, Ladislav Jurić, Miro Lukenda, Jure Šunjić Jura, Damir Cipra, kao i Miljenko Lugonja, koji će, za nevjerovati, kasnije, 15. augusta 1993. godine, postati član komisije za traženje nestalih." [287]

[286] Ekipa Hrvatske televizije, koju je vodila novinarka Dijana Čuljak i snimatelj Pero Štrbe, snimila je zarobljene pripadnike zaštitnog voda komande IV. Korpusa ARBiH i to: Aliju Čamu, Senada Ćehića, Dževada Čolića, Mimu Grizovića, Vahida Hasića, Dževada Husića, Zlatka Mehića, Nenada Milojevića, Fahira Penavu, Nezira Šarančića. Nisu pronađeni: Hasan Balić, Šefko Pobrić i Feđa Husković. Ovaj snimak, koji je na centralnom dnevniku HTV-a i poznatoj emisiji "Slikom na sliku" emitiran 11. maja 1993. godine kao ekskluzivni materijal, će postati materijalni dokaz jednog od niza okrutnih zločina koje je počinio HVO. Dugo vremena su funkcioneri HVO-a krili krajnju sudbinu ovih zarobljenika i davali krive informacije o tome šta se stvarno desilo, tvrdeći, na primjer, kako ih je odveo Juka Prazina "u nepoznazom pravcu". Međutim, u maju 2007. godine, Komisija za traženje nestalih je na lokalitetu "Rimski bunar" kod Mostara, pronašla sekundarnu masovnu grobnicu sa 16. tijela pripadnika Armije BiH od kojih je bilo 10 zarobljenika iz zgrade Vranice.

[287] Enes Ratkušić, "Slikom na sliku za hašku sudnicu", sedmičnik "Dani" od 13. augusta 1999. godine. U ovom citatu autor članka navodi riječi gospođe Azre Penave, supruge ubijenog Fahira Penave, inače predsjednice Udruženja porodica nestalih u slučaju "Vranica". U ovom članku autor je iznio više detalja o mučenju i likvidaciji ovih zarobljenika, kao i jedinice i njihove zapovjednike koji su učestvovali u ovom brutalnom napadu.

Jednom zatočeniku su odsjekli uho dok su ga tukli, a poslije toga su ga ubili hicem iz vatrenog oružja. Nakon premlaćivanja, dvojica vojnika HVO-a ušla su u prostoriju u kojoj su držali te ljude i otvorila vatru na zatočenike iz neposredne blizine. Nijedan od te dvanaestorice pripadnika ARBiH više nije viđen živ.

MOSTAR

Republika Bosna i Hercegovina

PRAVA

17.11.93

03 | 2648

Zalihić Almir
Policijska stanica I Mostar
Dana,3o.5.1993.godine

S L U Ž B E N A   Z A B I L J E Š K A

Dana o8.5.1993.godine oko 15,3o minuta otišao sam do Vojne policije HVO na fakultetu zajedno sa komšijom Beriša Izudinom da prijavim oduzimanje privatnog automobila marke "AUDI" 80, vlasništvo mog brata Zalihić Ibre, kojeg su N.N. bojovnici HVO-a oduzeli ispred stana vlasništvo mog oca Zalihić Alije, a pod izgovorom da je vozilo potrebno za HVO. Dolaskom na fakultet primio me dežurni policajac, kome sam sve prijavio i isti je meni rekao da će obavjestiti punktove na terenu i da mogu ići. Kada sam pošao iz kancelarije na hodniku me ~~xxxxxx~~ zovnuo N.N. Vojni policajac po prezimenu "Zalihiću" i mene i Beriša Izudina odmah gurnuli u podrum i zatvorili, a mene su zamjenuli sa bratom Ibrom.
Nakon toga su četvorica voj.policajaca ušla u podrum i zovnuli me po prezimenu a jedan od njih je izvadio veliki nož i rekao sad ću te zaklati i nožem mi rasparao komplet majicu, a zatim mi uzeli novac oko 20DM i 5000 HD, a novac su uzeli od kolege Izudina. Istog dana oko 21,oo sati u podrum je ušlo oko 10 i više bojovnika HVO-a i zvali me Zalihiću dođi ti si zapovjednik MUP-a i sad nam reci gdje si rasporedio policiju i gdje si vodio policiju da bije Hrvate.
Odgovorio sam im da je to zabuna, da sam ja Almir, a da je moj brat Ibro zapovjednik. Bojovnici su mi rekli nije istina ti si Ibro i zovnuli me da priđem i stavim ruke na leđa, a nakon toga je jedan bojovnik skočio sa stepenica i sa obadvije noge me udario u rebra u predjelu lijeve strane, a ja sam pao i skupio se, a nakon toga uslijedio je udaranje od strane svih bojovnika koji su me tukli palicama, puškama, zatim su me udarali čizmama, rukama. Tukli su me po komplet tijelu od glave do pete, a udarali su i mog kolegu Izudina, a nakon toga sam se izgubio pao u nesvijest, na tren, a kad sam došao malo sebi čuo sam da jedan govori ali nisam ništa vidio pošto je bio mrak, a oči su mi bile zatvorene od udaraca, pusti ga vidiš da je mrtav netreba ga više biti, a zatim su izašli.
Sutra dan o9.5.1993.godine kad su bojovnici HVOnapali Mostar, oko o5,oo sati počeli su dovoditi civile, zatim pripadnike Armije BiH i MUP-a i to: sa Đikovine, Panjevine, Zahuma, Podhuma i B.Brijega i na hapšenju su nastavili cijeli dan i sutradan 1o.5.1993.godine (ponedeljak) sve do večernjih sati su hapsili stanovništvo a za svo vrijeme nam nisu davali ništa ni za jelo i piće, a za to vrijeme hapšenja su tukli ljude u stanovima pred zgradama i na fakultetu i svo vrijeme su nam psovali "Balinsku majku" a posebno se tukli pripadnici Armije BiH i MUP-a, a što najbolje govori koliko su me tukli da sam na kraju morao priznati i govoriti da sam Ibro Zalihić.
Dana 1o.5.1993.godine oko 19,oo sati sve zatvorene su izvodili sa faku.-tetaii sa autobusima prebacivali na heliodrom. Dok smo izlazili u koloni sa fakulteta bojovnici HVO su napravili špalir do autobusa i kad smm prolazili, bojovnici su nas udarali, psovali i pljuvali.
Dolaskom na heliodrom počeli su saslušavati i odvoditi u Centralni zatvor pripadnike Armije BiH i MUP-a.
I naredni dana su dovodili civile, žene i djecu na heliodrom. Tako sam saznao da mi je majka i mlađi brat na heliodromu, a za oca sam samo saznao da je o9.5.1993.godine da su ga odveli prije napada u nepoznatom pravcu, a da nije na heliodromu.

- 2 -

Za svo vrijeme boravka na heliodromu svako veče bi iz sale izvodili po 5 - 6 ljudi i tukli ih, posebno su tražili aktivne radnike MUP-a prije rata i njih su najviše tukli, a najbolji primjer za to je Harmandić Nenad kojeg su tri puta izvodili i tukli.
Za vrijeme boravka na heliodromu nisu nam davali da jedemo i pijemo. Tako da smo dobijali 5 litara vode na 15o ljudi.
Tek dolaskom UNPROFOR-a i Međunarodnog Crvenog križa nešto više su nam davali hrane i vode ali i to je bilo ispod svih granica i normativa.
Dolaskom Filipa Moriona na heliodrom obećano nam je da čemo biti pušteni a pripadnike Armije i MUP-a su odvodili na druga mjesta i to: Čapljinu, Grude i Ljubuški.
Civile su pustili 2o.5.1993.godine, a ja sam se provukao zbog povreda na licu jer me nisu mogli prepoznati iako su me prozivali za odlazak u zatvor.
Kada sam došao kući na Đikovinu našao sam majku i brat mlađeg, a za oca nisam ništa znao.
U kući sam morao ležati zbog povreda na glavi i tjelu i zbog naknadne odmazde od pripadnika IV bojne Mišića, jer su posebno mojoj porodici napravili veliki zločin, jer su i nakon mog puštanja sa heliodroma zapalili i tri puta minirali kuću od brata Ibre.
Tako sam morao zajedno sa bratom preći na lijevu obalu grada, da obavjestim brata Ibru da mi slučajno ne prelazi na desnu obalu jer mu bojovnici HVO-a prijete u glavu da će ga ubiti.

Zabilješku podnio,
Zalihić Almir

Službena zabilješka CSB Mostar o drami u Mostaru koju je preživo Almir Zalihić na Mašinskom fakultetu koji je tih dana pretvoren u mučilište za zarobljene Bošnjake. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2648)

Ja, Erguda Mezedin, sin Rifeta i majke Amine rodjene Salčin, rodjen 30.01.1961.god. u Mostaru, po zanimanju radnik zaposlen u H...CK-u u Sokari, oženjen, žena Samija, dvoje djece: Renea i Redina, po nacionalnosti Musliman, državljanin Bosne i Hercegovine, nastanjen u ulici Rude Hrozničeka br. 18, privremena adresa Dračevice bb kod Bajre Lulića. Do sada nisam krivično gonjen niti kažnjavan.

Na zahtjev ovlaštenog lica S.V.B. a na osnovu člana 151 stava 2 ZKP-a u vezi moga bjekstva iz zatvora na Heliodromu, dajem sljedeću

Org. jed.		Broj	Vrijednost
	2677		

0121-93

IZJAVU

Prije početka sukoba Armije BiH i HVO-a bio sam angažovan u 9. bojnoj, a samim početkom sukoba dana 09.05.1993.god. nalazio sam se na liniji prema četnicima na Rotimlji kao pripadnik gore navedene jedinice. Smjenu sam davao po 7 dana, a 14 dana sam bio slobodan i sve tako do početka šestog mjeseca kada je HVO iz Čapljine pod zapovjednikom pukovnikom Obradovića zarobio sve pripadnike 9. bojne da ne bi bježali sa položaja, a bilo nas je oko 35, od toga oko 25 Mulsimana. Poslije toga je napao stolačku Bregavu. Muslimani koji su samnom bili na položaju na Rotimlji, a i poslije moga demobilisanja iz 9. bojne ostali su u istoj. To su: Gušić Ramiz, Mahinić Ismet, Djulić Meho, Enver Šahović i neki Muslimani iz Jasenice kojima ne znam ime., Mi smo se skinuli negdje oko 15.06.93. a bilo nas je oko 50-tak mahom Muslimana. Medju njima znam sljedeće: Zujo Amir i Zujo Samir, Ćorić Nermin i Ćorić Haris, Adem Čagalj, Sanel Šahović, Sevko Milišić, Admir Bulčko, Adem Vila, Nino Mićić... kojima se ne sjećam imena, a gore navedeni su u zatvoru na Heliodromu osim Nine Mićića koji je poslije 25 dana pušten iz pritvora i sada se nalazi u Rodoču i nije angažovan u HVO-u.

U periodu od 09.05.93.god. pa do moga hapšenja ubijena je starija žena prezivala se Radrović, mislim da su njoj muž i sin u Armiji, ubijena je rafalnom paljbom, a ko je ubica ne znam. U tom periodu iz hotela "Soko" gdje je bilo smješteno oko 400-500 Muslimana (izbjeglice iz Podveležja), žene i djeca su protjerani dok su muškarci koji su se zatekli u hotelu odvedeni na Heliodrom gdje se ni sada nalaze. Poslije protjerivanja sva imovina tih izbjeglica je pokradena. To sve radila je 9. bojna pod zapovjedništvom Ivice Martinovića i vojna policija. Mene su uhapsili 30.06.93.god. dvojica vojnih policajaca, jedan od njih je Ivica Smoljan. Tada je samnom uhapšeno još oko 200 Muslimana iz Kolonije i Rodoča. Odveli su me na Heliodrom u salu, uzeli su mi podatke, i smjestili u fiskulturnu salu, prvih dana hranili smo se 2 puta dnevno, u jutro šolja čaja i kriška hljeba, a u podne tanjir riže ili makarona i šnita hljeba. Na Heliodromu su tih dana maltretirali i bili Muslimane. Medju njima se isticao Marjanović Ivica i Ante Buhovac, a čuvari zatvora su tada bili Zdenko Drmać, Mladen Vidović, Ivica Delić, Damir Delić, Puce (hrvatske nacionalnosti)... Poslije deset dana sam otišao na rad u Bakamluk kod Atele. Nas desetak zatvorenika smo iz nekeobijene garaže tovarili gradjevinski materijal (mate, željezo, daske). To smo radili čitav dan. Za vrijeme mog boravka na Heliodromu na rad sam išao oko 50-tak puta, mahom na utvrdjivanje linija, au više navrata i u kradju. Na utvrdjivanju linija sam radio kod starog kina "Partizan", kod Doma zdravlja, kod javnog WC preko puta staklene banke, Šantićeva ulica, Bakijina luka, Brkanovo brdo, selo Domazet izmedju Raške gore i Djubrana, u više navrata sam radio i na brdu Kičin (više Rodbine).

Mezedin

- 2 -

kao i na Heliodromu kod HV, njih ima oko 2[illegible]-3[illegible] i stalno su u pripravnosti, smješteni su preko puta fiskulturne sale, medju njima sam upoznao dvojicu Bosanaca iz Jajca, Ante i Jure, a prezimena se ne sjećam. Koriste se u svim akcijama nadimcima kao što su: Zvjer, Švabo, Pacola, Džoker, Štef, Cigo, Antolić i drugi. Pošto smo većinom radili na prvim linijama te bili izloženi pješadijskoj vatri dosta zatvorenika je poginulo i ranjeno, brojka koju sam čuo prije desetak dana je 52 poginula i 258 ranjenih zatvorenika. [illegible] je na Djubranima prije mjesec dana na smrt pretukao petoricu zatvorenika medju kojima je [illegible]elija Čokalović, jedan od dvojice braće Jelina, ostale trojice ne znam imena, a sahranjeni su odmah na Djubranima. Iz moje sobe na radu u Šantićevoj su poginuli Hasan [illegible]evra koji je sahranjen u haremu na Balinovcu ili Jasenici, [illegible]rljević [illegible], ne znam gdje je sahranjen. Prije mjesec dana kada sam radio na [illegible]umu, 5-6 pripadnika 9. bojne su na smrt pretukli [illegible] Mezeta iz Jasenice starog oko 55 godina, Znam da je medju njima bio Toni Marjanović, neki Ante iz Zalika star oko 25-30 godina, srednjeg rasta, bucmast, ćelav, potom neki Buhovac, zvani [illegible]linje, star oko 25 godina, plave kose, visok, debel. Pošto su mislili da je mrtav meni i još trojici zatvorenika (Seno Hožić, Adem Vila i Sened K[illegible]s-jeric) su naredili da ga nosimo do ambulante. Nas četvorica smo ga u vojničkom ćebetu odnijeli do Gordana Čarapovića bolničara 9. bojne, prijašnjeg pripadnika Armije BiH, koji mu je ukazao medicinsku pomoć i odveo ga na Heliodrom, gdje se i sada nalazi. Za naručeno ubistvo pripadnika MUP-a koji je radio na maloljetničkoj delikvenciji sam čuo od zatvorenika na hodniku. Kada sam išao na rad u sami grad jedna grupa je odvajana za kradju iz stanova. To sve smo radili za štelu i ostale pripadnike HVO-a, a krali smo kauče iz stanova, kompresore za zrak koje su odnijeli pripadnici II bojne.
Znam da Dragan Jovanović nosi snajper i hvali se da sa njim dobro radi, hvalio se da je neki dan ubio dvojicu pripadnika Armije u Šantićevoj koji su čuvali zatvorenike. Puca iz mašinske škole sa skele koja se nalazi na vrhu zgrade do Neretve tako da pokriva Carinski most i most "Musala". Znam da jedan od četvorice braće Vidović, a mislim da je to "Koka" kojem ne znam ime, vozi tenk u Rodoču i Koloniji. Za Gosto Nehu znam da je bio pripadnik ATG VF da je učestvovao u napadu HVO-a na Gornji Vakuf i da je sa tog područja dovezao auto marke FORD sada jekako sam čuo jedan od zavjednika u logistici V[illegible]m Znam da se u 9. bojnoj sada nalaze Krtalić Tomislav zvani Roni i njegov polubrat Šoše Antonio zvani Toni. Obadvojica su učestovali u odbrani Kolonije prilikom napada Armije.

Nemam više ništa da dodam. Gore navedene su moje riječi te ih nakon čitanja i potpisujem.

Gore navedenu izjavu spreman sam potvrditi i pred drugim zvaničnim organima ako se to od mene bude zahtjevalo.

[illegible] je prema meni postupalo korektno i na njegov rad nemam nikakvih primjedbi.

Mostar, 08.1[illegible].1993.god.

Izjavu uzeo
Gosto Derviš

Izjavu dao
Prguda Rezedin
Rezedin

Republika Bosna i Hercegovina
[illegible] ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV [illegible] PRAVA
17.11.93 | 2
03 | 2677

Izjava Rezedina Prgude jasno pokazuje kolika je sila primijenjena nad Bošnjacima Mostara u mjesecu maju 1993. godine. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2677)

Također, počev od 9. maja 1993. godine, u isto vrijeme kad je HVO napao kompleks zgrada "Vranica", pa tokom 10. maja 1993. godine, pripadnici HVO-a su pokupili i zatočili stotine muškaraca, žena, djece i staraca, uglavnom Bošnjaka, koji su živjeli u dijelu Mostara zapadno od rijeke Neretve. Neke su odmah protjerali u istočni dio Mostara, a mnoge druge su odveli na fudbalski stadion "Veleža", pa ih odatle prevezli ili natjerali da pješače nekoliko kilometara do Heliodroma. Snage HVO-a držale su u zatočeništvu na Heliodromu, bez ikakvog pravnog osnova, oko 2.000 civila, Bošnjaka, Srba i pripadnika "ostalih" i to u različitom trajanju, do približno deset dana. Neki zatočeni Bošnjaci premješteni su u zatvor u Ljubuškom, dok su druge i dalje držali na Heliodromu, uprkos sporazumu o prekidu vatre, postignutom uz posredstvo predstavnika međunarodne zajednice.

Devetog maja 1993. godine, HVO je digao u zrak Baba Beširovu džamiju u naselju Balinovac (poznatu i kao džamija na Balinovcu) u zapadnom dijelu Mostara. Dva dana kasnije te iste snage dinamitom su uništile Hadži-Alibeg Lafinu džamiju u naselju Pijesci, koja se također, nalazila na teritoriji pod čvrstom kontrolom HVO-a. Teško je opisati svu posvećenost i temeljitost HV i HVO u uništavanju grada Mostara i objekata orijentalno-islamske kulture. To se najbolje može osjetiti uvidom u videomaterijal koji je nastao upravo u ono dramatično vrijeme na području Starog grada Mostara-Kujundžiluka i oko Starog mosta, spomenika kulture izuzetne vrijednosti. Vrhunac mostarskog urbicida bilo je namjerno rušenje Starog mosta, 9. novembra 1993. godine, kojeg su sa lokacije koja se zove Čekrk tenkovskim projektilima, po nalogu generala Slobodana Praljka, srušili bojovnici HVO-a. Neposredno pošto se dogodio ovaj bijedni čin, general Praljak je objašnjavao da je to uradio iz vojnih razloga, jer je Armija BiH koristila most da održava vezu sa svojim snagama na desnoj obali Neretve, da bi se kasnije predomislio i naručivao nekakve "studije" kojima je dokazivao da je most srušila Armija BiH!

IsvRS

1

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava
S A R A J E V O

Broj:
Sarajevo, 04. februar 1999.

SENADA RAHIMIĆ, kći MEHMEDA, rođena 23.04.1952. u Mostaru, općina Mostar, sa stalnim prebivalištem u ulici Lea Bruka 24, Mostar; po nacionalnosti Bošnjak, islamske vjeroispovjesti, pol ženski, po zanimanju bankarski službenik, trenutno ne zaposlena, neudata, neosudivana, nije pripadnik oružanih formacija, br. LK 0000180281, PS Mostar, JMB 2304951155000, daje sljedeću:

IZJAVU

Početak agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu me je zatekao u Mostaru gdje sam bila i trajno nastanjena.

Prije početka agresija na području Mostara i okolnih mjesta vršena su sistemska naoružavanja stanovništva srpske nacionalnosti. Jedan od načina po saznanjima kojima raspolažem u naselju Mazoljice i Šehovina vršena je podjela naoružanja na sljedeći način: stanovništvo srpske nacionalnosti je sa upaljenom svijećom na prozoru (uz ugašena svijetla) obilježavalo svoje stambene objekte te je to korišteno kao znak raspoznavanja. Pred vratima takvih stambenih objekata ostavljani su ranci sa naoružanjem. Pripadnici JNA potpomognuti rezervnim sastavom su već u drugoj polovini septembra mjeseca 1991. godine došli u Mostar iz pravca Nevesinja i Ljubinja i sa teškom artiljerijom zaposjeli položaje oko grada. Helikopterskim snagama su zaposjeli brdo Hum koje je bilo od strateške važnosti. U to vrijeme još uvijek nisu započeli dejstva po gradu ali su se često čuli rafalni pucnji iz lakog naoružanja.

U martu mjesecu 1992. za vrijeme održavanja Referenduma gdje se glasalo o nezavisnosti Bosne i Hercegovine bilo je očigledno da Hrvati neće glasati dok ne dobiju upustvo od katoličke crkve. Tako se i desilo, glasali su tek drugi dan Referenduma nakon nedeljne jutaranje mise. Od tada se stalno ponavlja ovakvo ponašanje Hrvata u svim segmentima življenja. Sve što se odlučivalo u Zagrebu, Hrvatsko stanovništvo je dobijalo upustvo kako da se ponaša prema Muslimanima. Bošnjačko stanovništvo je trpjelo najviše uvreda, ponižavanja, maltretiranja poslije nedeljnih misa u crkvi, posebno u vrijeme Hrvatske agresije na Bosnu i Hercegovinu.

U martu mjesecu 1992. godine počelo je podmetanje eksploziva u pojedinim dijelovima grada. Tako je došlo i do miniranja Partizanskog groblja što je kao reakciju imalo održavanje protestnih mitinga. Miniranje je izvršeno od strane hrvatskih ekstremista. U isto vrijeme pripadnici HOS-a su imali vojnu obuku koja se izvodila u Zapadnoj Hercegovini.

IsvRS 2

Dana 3. aprila 1992. godine u popodnevnim satima desila se eksplozija cisterne koja je bila napunjena eksplozivom u naselju Zalik – Sjeverni Logor u neposrednoj blizini kasarne u kojoj se nalazila JNA sa rezervistima. Nekoliko noći kasnije sviran je znak za opću opasnost jer je počelo prvo granatiranje komunikacije Mostar – Široki Brijeg, lokalitet Žovnica iznad naselja Balinovac. Granatiranja su vršena od strane JNA.

Od četničkih granata i dejstva snajpera u Mostaru je poginulo dosta civila koji su sahranjeni u Liska parku.

U aprilu mjesecu JNA potpomognuta svojim rezervnim sastavom koje je činilo stanovništvo srpske nacionalnosti je okupirala Zalik koji je od tada bio odsječen od ostalog dijela grada. Dana 13. juna 1992. sav nesrpski civilni živalj (Bošnjaci i manji broj Hrvata) odveden je u atomsko sklonište u Zaliku. Od muškaraca su oduzete lične karte po kojima je naknadno izvršena prozivka. Izdvojene muškarce su odveli na gradsko groblje Sutina gdje je u prostorijama gradskog groblja izvršena egzekucija svih odvedenih na taj način što im je pucano u glavu iz neposredne blizine. Ubijana su po tri do četiri muškarca čije su leševi odnosili preostali živi zatočenici i bacali na smetljište Uborak. Ubistva su na taj način vršena serijski. Tom prilikom je ubijeno oko 88 muškaraca pretežno Bošnjačke nacionalnosti. U zadnjoj grupi živih nalazio se dječak koji je tom prilikom uspio preživjeti na taj način što se bacio preko leševa i ostao pritajen. Njegovog imena se trenutno ne sjećam. Tom prilikom je ubijen i njegov otac. Jedanaest dana nakon odlaska egzekutora on je pronađen sakriven na obali Neretve. Među ubijenim žrtvama su se nalazila i dvojica mojih amidžića RAHIMIĆ MEHO (1947.) i SEMIR (1952.). Njihove supruge i djeca (Mehina – Amra sa djecom Tarikom i Almom; Semirova – Bega sa djecom Anerom i Sanelom) su se nalazile među zatočenim ženama i djecom u atomskom skloništu. Od njih sam saznala da su među egzekutorima bili dva brata Miskin i Janjić iz Bijelog Polja kod Mostara. Dana 11. juna 1992. četnici su se povukli iz Mostara. Zajedno sa njima se povukla većina civilnog srpskog življa. Masovna grobnica je otvorena 30./31. avgusta 1992. nakon čega je izvršena identifikacija leševa. Ja lično ne raspolažem saznanjima da je u Zaliku za vrijeme okupacije od strane JNA i rezervista bilo slučajeva silovanja. Međutim, znam da je i iz prigradskog naselja Vrapčići odvođeno civilno stanovništvo, muškarci i žene koji su također ubijani.

Povlačenjem srpskih vojnih i paravojnih formacija Mostar je bio izložen stalnom granatiranju. Međutim, osjetila se otvorena napetost između stanovništva Hrvatske i Bošnjačke nacionalnosti, a Hrvatska radio postaja je bila podstrekač svega ovoga, koristeći postaju čelnici HDZ-a Herceg Bosne su otvoreno govorili: „Mi smo ovo oslobodili, ovo je naše i kome se ne sviđa neka ide odavde". U isto vrijeme se emitovao program Hrvatske televizije, koja je imala jedanput sedmično politički kontakt program iz Studija u Splitu, a kojeg je vodio Smiljko Šagolj. Iz toga serijala posebno sam zapamtila nastup braće Topić, Jadranka i Marija i Jadranka Prlića. U toj emisiji braća Topić su veličali ustaštvo, a Prlić je uporno tvrdio „elaborirajući" još jednu svoju doktorsku disertaciju, da Bosna nema uslova za opstanak kao država. Ovo se dešavalo 1992. godine.

U noći 14. aprila. u ponoć sa svih položaja postrojbi HVO-a su iznenada otpočela vatrena djestva. Nakon 15-tak minuta sve je utihnulo, kako je i počelo. Nismo znali šta se dešava. Sutradan sa Gimnazije „Aleksa Šantić", snajperisti HVO-a su ubili četvoro civila,

IsvRS

3

dvojica hrvatske nacionalnosti, i Ramadan Asović, Bošnjak, star oko 45 godina, četvrtom civilu ne znam ime. U vezi ovih dešavanja načuli smo od Hrvata upućenih u namjere Herceg Bosne, da su tu noć, htjeli pokupiti sve Bošnjake na Veležov stadion, odakle bi nas autobusima prebacili za Zenicu.

U to vrijeme na ultimatum HVO-a, Armija BiH se morala povući u Južni logor, a po gradu su isključivo pravo kretanja u uniformi sa naoružanjem imali pripadnici postrojbi HVO-a. Pripadnici Armije BiH su prelazili kao civili, do Starog mosta u pratnji ženske srodnice ili prijateljice, koje su nosile u cekeru skrivene njihove uniforme, koje bi oni oblačili tek u Južnom logoru.

U noći 8. na 9. maja 1993. po naređenju HVO-a svi pripadnici UNPROFOR-a su napustili Mostar i povukli se u svoju bazu u Međugorju. Nakon nekoliko dana u saopštenju UNPROFOR-a je rečeno da su pored njih prolazile kolone HV iz Hrvatske, neke postrojbe su na uniformama imale fašistička obilježja iz II svjetskog rata i postrojbe u crnim uniformama.

U jutro 9. maja 1993. godine u 5 sati ujutro otpočela je pucnjava iz svih vrsta naoružanja. Ja sam se sa svojom majkom nalazila u našoj porodičnoj kući. Čula sam korake. Izašla sam da pogledam šta se dešava. Vidjela sam kolone civila kako se kreću iz naselja Panjevina prema lijevoj obali Neretve. Naišao je moj poznanik Hasan Čerkić kojeg sam upitala šta se dešava. Rekao mi je: „Idi sine, ubijaju!" Pitala sam ga koga ubijaju. Rekao je: "Muslimane!" Vratila sam se u kuću i pozvala majku da i mi krenemo. Krečući se prema Starom mostu, od protjeranih Bošnjaka koji su dolazili iz pravca Balinovca sam saznala da protjerivanje iz tog dijela vrše pripadnici HVO-a, 4. bojne i Dalmatinci (tačan naziv jedinice mi nije poznat).

To jutro 9. maja 1993. godine su ubijeni Nedžad (Omera) Husković, oko 26 godina starosti, pripadnik Armije. Ubio ga je pripadnik HVO-a iz Širokog Brijega sa nadimkom Lija (punog imena se ne sjećam) po naređenju zapovjednika 4. bojne Mladena Mišića – Dede. S njim zajedno su ubijeni: Osman (Bajre) Gačanović, star oko 26 godina i Hasanbegović Nermin, iz naselja Luka, star oko 20 do 25 godina. Takođe je ubijen Huso Čatović na terasi svoje kuće u ulici Muje Bjelavca - Podhum. Prilikom protjerivanja ubijen je u vlastitoj kući Muhamed Arap, koji je bio nepokretan zbog teške bolesti, te se iz tog razloga nije mogao kretati, a samim tim ni biti protjeran. U vlastitoj kući u ulici Liska su, takođe, ubijeni ugledni Bošnjaci bračni par Mustafa i Majda Sefo starosti između 60 – 70 godina. Iz ulice Safeta Mujića su ubijeni Bajramović i Mačkić (imena se ne mogu sjetiti), starosne dobi 20 – 25 godina. Njihovi leševi su nađeni u kontejneru za smeće na Bijelom Brijegu, na putu prema bolnici.

Dana 11. maja u svojoj kući u ulici Petra Drapšina (kuća uz dom staraca) ubijen je strijeljanjem Šadić (Ibra) Edin, star 21 godinu, a zajedno s njim ubijen je i njegov komšija Muhamed (Muhameda) Demirović zvani Bakreni, starosti oko 50 godina. Lica koja su izvršila njihova ubistva su bila obučena u maskirne uniforme.

Oko 20. maja 1993. izveden je iz stana u noćnim satima i ubijen prijatelj moje porodice Muris Pezo, star oko 60 - 65 godina, a zajedno s njim Đeko Murat. I u ovom slučaju se radi o uglednim Bošnjacima iz Mostara.

IsvRS 4

Između 10. i 20. maja 1993. (tačnog datuma se ne mogu sjetiti) ubijen je imam Mezit (imena se ne mogu sjetiti) jer je odbio klanjati dženazu poginulom pukovniku HVO-a Gološu (imena mu se ne mogu sjetiti).

U ovom periodu ubijeno je 18 – 19 civila za koje ja znam.

Dana 9. maja ujutro istovremeno se Bošnjačko civilno stanovništvo iz solitera iz ulice Matije Gupca i naselja Bijeli Brijeg odvodi na stadion Veleža. Za vrijeme dok se Bošnjačko stanovništvo nalazilo na stadionu, na travnatom terenu (oko 10.000 Bošnjaka, među kojima žene, djeca i starci) pripadnici HVO-a su vršili sa tribina stadiona borbena dejstva iz lahke i teše artiljerije na istočni dio grada). Zatočeno Bošnjačko stanovništvo je autobusima, kamionima a neki i pješice odvođeno do Heliodroma. Prilikom transporta zatočenog stanovništva korištena je novosagrađena makadamska komunikacija Varda na putu Mostar - Čitluk, kod sela Milkovići. Slika sa Veležovog stadiona se puštala u Španiji na Španskoj televiziji 24 sata naizmjenično sa slikom Pinočeovog stadiona, BEZ KOMENTARA. Na Heliodromu je stanovništvo bilo zatočeno 11 dana, sve do dolaska Međunarodnog Crvenog krsta. Zatočenike, za koje su znali da su pripadnici Armije su tukli. Među zatočenim civilima na Heliodromu nalazio se i moj rođak Salko (Murata) Mahić, koji je bio anestetičar na Hirurgiju u bolnici u Mostaru. On je odveden u bolničkoj uniformi sa svog radnog mjesta. Prilikom zarobljavanja na Heliodromu on je takođe bio tučen.

U istom ovom periodu pripadnici HVO-a su od kuća odvodili ljude za koje su pouzdano znali da su pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine, članovi Kluba muslimanskih intelektualaca i čelnike stranke SDA u Univerzitetski centar Džemal Bijedić gdje je formiran zatvor. Nekima od zarobljenih pripadnika Armije BiH se ovdje gubi svaki trag i do danas se za njihovu sudbinu ništa ne zna.

Na mašinskom fakultetu Univerziteta Džemal Bijedić, jedan od zapovjednika je Valter Topčić, mislim da je ime njegovog oca Anton, a majka mu se zove Mujesira. Valter je starosti oko 35 godina. Po njegovom nalogu vršena su privođenja Bošnjačkog stanovništa (i žene) u taj zloglasni zatvor. Tako je tu doveden Bošnjak Rizvić (imena se ne sjećam) iz ulice Mahe Džikića. Nakon kraćeg vremena njegova supruga je saznavši da se njegov mezar nalazi u haremu Balinovac otišla i pronašla ga. Ekshumiran je i ukopan je u rodnom mjestu u okolini Jablanice. Radio BiH je jedne prilike čitao članak lista „Oslobođenje" gdje je rečeno da je naloge za egzekuciju Bošnjaka od 9. maja do 10. avgusta izdavao Marković zvani Valter (ovdje se radi o Valteru Topčiću) Prezime Marković je ustvari prezime Valterovog polubrata jer se njegova majka prije toga udavala za čovjeka sa prezimenom Marković (ime ne znam). On je djelovao sve do završetka sukoba sa Armijom BiH.

Dana 10. maja 1993. po naređenju Mladena Naletilića – Tute je iz bolnice, sa svog radnog mjesta u bolnici odveden liječnik - kardiolog Emir Fazlibegović u Široki Brijeg. On je najvjerovatnije na intervenciju biskupa Žanića, koji je bio njegov pacijent, preživio i pušten nakon šest dana zatočeništva.

Dana 9. maja 1993. spaljene su kuće uglednih Bošnjaka Mostaraca: vila Mustafe Stupca u ulici Liska, doktora agronomije Čemalovića u ulici Predraga Škrobića - Podhum i vila Vahida Vahe Halilhodžića u ulici Lenjinovo šetalište kod Rondoa, od strane pripadnika HVO-a. Prije paljenja izvršena je pljačka kuća. Fatima Stupac je gledala da joj pljačkaju, a potom pale

kuću, iz stana komšija Hrvata koji su je bili sklonili. Prilikom istjerivanja iz kuća Bošnjaka pripadnici HVO i HV njima su oduzimani automobili, najprije su uzimali ključeve bez ikakvog objašnjenja. Po povratku prognanin i puštenih civila iz logora automobila nije bilo, da bi kasnije Bošnjaci prepoznavali svoje automobile kod bojovnika, koji nisu čak ni tablice skinuli. Na šoferšajbi automobila su lijepili slike Ante Pavelića i smrtovnice poginulih bojovnika.

U toku mjeseca maja dolazi do formiranja stranke pod nazivom Muslimanska demokratska stranka (MDS), po dolasku Armina Pohare u Mostar iz Zagreba. On odmah obilazi zarobljene civile u logoru „Heliodrom". On poziva muslimanski narod da pristupi stranci MDS, o čemu nas obavještava HRT iz Zagreba, s tim da je program stranke da štiti muslimanski narod uz uslov da su ti građani lojalini Herceg-Bosni. Neki Bošnjaci koji su se učlanili nisu bili zaštićeni, već su morali napustiti svoje domove. Neki od Bošnjaka, koji su se tih prvih dana priključili stranci MDS-a i danas imaju važne funkcije u Vladi Herceg-Bosne:

Zlatko Udovičić
Nijaz Berhamović
Zulfo Robović.

U to vrijeme sve do avgusta mjeseca kao sudija u sudu Herceg Bosne radi Senada Bostandžić Bošnjakinja iz ulice Stjepana Radića. Mjeseca avgusta napušta Mostar i odlazi u Englesku i danas je tamo. U isto vrijeme kao sudija u tom istom sudu radi Rizo (Rešada) Tvrtković, Bošnjak i danas se nalazi na istom radnom mjestu.

Dana 9. maja, od HDZ-a ranije (1992. g.) postavljeni gradonačelnik Mostara Jadranko Topić Ćelo je puterm Radio postaje Mostar pozivao Muslimane da se predaju bojovnicima HVO. Na toj postaji su širene fašističke ideje i propaganda za progon Muslimana. Među njima se posebno isticala Zlata Brbor, koja je udata za jednog Muslimana iz Sarajeva koji se prezivao Vejzagić, da bi se u ljeto 1992. pokrstio i sada se zove Mate Brbor. Novinarka te postaje Saška Čoković inače Muslimanka se također bavila propagandom protiv Muslimana.

U vremenu od 9. maja sve do kraja sukoba u Mostaru je prisutna HV (Hrvatska vojska) vojska. Pripadnici HV vojske su smješteni u prostorijama u blizini logora „Heliodroma". Jedne prilike su kroz moju ulicu prošli pripadnici jedinice HV Split, koji su umjesto vatrenog naoružanja nosili lukove i crvene strijele. Navečer sam shvatila zašto su to nosili, oni su iz toga dejstvovali tj. palili zgrade, kuće na naše linije.

Dana 10. maja 1993. oko 10 sati ujutro pripadnici HVO-a su minirali sljedeće džamije: na Babunu u Iličima, na Balinovcu, u Zahumu džamija na Pijesku, i džamija u Podhumu.

Interesantno je napomenuti da su se pripadnici UN trupa, SPA – bata (španski bataljon) 8. na 9. maj 1993. povukli u Međugorje jer im je od strane HVO-a saopšteno da nisu bezbjedni u Mostaru.

Na osnovu postignutog dogovora između Predsjednika Alije Izetbegovića i Tuđmana nama je omogućeno da se vratimo svojim kućama. Vratili smo se 29. maja 1993. Po povratku kućama zatekli smo popljačkane svoje kuće.

U noći, 1. juna, iako je bio postignut dogovor da se ne vrše protjerivanja, desilo se sljedeće protjerivanje bošnjačkog stanovništva sa starog Veležovog igrališta. Među njima je bila i porodica mog rođaka Mustafe Rahimića. Protjerani Bošnjaci su kombijima transportovani putem preko Varde. Rečeno im je da „idu Pašaliću", a zatim su pješice usmjereni preko minirane linije razgraničenja do komande 4. Korpusa Armije Bosne i Hercegovine. Bitno je pomenuti da su prilikom odvođenja stanovnika ispred zgrada u kojima su živjeli bili parkirani trasnporeteri UN-a. Komanda 4. Korpusa je obavijestila UNPROFOR o protjerivanju, nakon čega je stanovništvo vraćeno svojim kućama.

Negdje u isto vrijeme iz zgrade „Ledara" odvedeno je 7 muškaraca bošnjačke nacionalnosti u Široki Brijeg, u Tutin stožer. Tu su bili zarobljeni oko pet dana. Ne znam šta se dešavalo u Tutinom stožeru, ali nakon njihovog oslobađanja i povratka u Mostar, niko od njih više nije htio ostati u Mostaru, tražeći na razne načine mogućnost da odu. Da bi dobili mogućnost da izađu iz grada Bošnjaci su morali prodati svoju imovinu u bescijenje, a za uzvrat dobili bi papire za izlazak. Takođe su morali potpisati papire da svoje stanove ostavljaju Herceg Bosni. Na taj način je uslijed svih tih pritisaka i događanja i straha nastao egzodus Bošnjaka iz Mostara. Po jednoj izjavi Jadranka Topića Ćele, u jednom društvu, saznali smo da je u toku mjeseca juna Mostar napustili oko 20.000 Bošnjaka. Poznato mi je da su autobusi iz Zagreba vozili stanovništvo u treće zemlje, koje su bile otvorile svoje granice u tom periodu (Danska, Švedska i Norveška, a Švicarska samo deset dana, upravo u tom periodu). Na taj način je izašla i moja sestra sa svojom porodicom.

U isto vrijeme nastavlja se granatiranje grada i to područja pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine. Svakodnevno se vode borbe na liniji razgraničenja (Šantićeva ulica i Bulevar). Sa lokaliteta Huma pripadnici HVO gađaju po civilnom stanovništvu (pamovima i patovima).

Dana 12. juna u između 14 i 15 sati pripadnici HVO Viktor Markotić tzv „Civi" biši taksista, na ruci ima tetovažu „Civi", Robert Roba Korać (napominjem da postoje tri čovjeka sa istim imenom i prezimenom tako da ne znam koji je od njih) i još jedan pripadnik HVO kojem ne znam ime, došli su na lokalitet Starog Veležovog igrališta, ulica Mahe Đikića, (u zgradama je nastanjen Jadranko Prlić) u stan mog rođaka Mustafe Rahimića (1941.) i odveli njega zajedno sa ženom Zejnom rođ. Zele (1949.) i kćerkom Ajlom (1981.). Tom prilikom su odveli i Profesora Ćamila Hasića starog između 55-60 godina. Moj rođak je bio zaposlen u RO Hercegovina-putevi Mostar, na mjestu direktora. Dana 6 ili 7. maja dobio je fax poruku upućenu vjerovatno od Tute Naletilića, da sve mašine za izgradnju puteva, vlasništvo naprijed navedene firme, koje su se nalazile na lijevoj obali Neretve budu prebačene u Široki Brijeg. Moj rođak je poderao poruku i izdao naredbu vozačima Muslimanske vjeroispovjesti, koji su inače bili pripadnici Armije BiH, da se mašine prebace prema Jablanici što je i urađeno. Sutradan kad je saznao da su mašine prebačene na područje pod kontrolom Armije BiH, došao je jedan visoki funkcioner u vladi Herceg Bosne (imena se ne sjećam) koji je prijetio mom rođaku riječima: „Zapamtićeš ovo Rahimiću". Moj rođak i njegova porodica te komšija Prof. Ćamil Hasić su odveženi u plavom kombiju, kom prilikom su proveženi pored trnsportera UNPROFOR-a, koji su bili parkirani ispred zgrada. Odveženi su preko Varde u srpsko selo Bačeviće kod srušenog željezničkog mosta. Tu su iz kombija izveli njegovu ženu i kćerku. S

IsvRS

7

njima dvjema je ostao jedan bojovnik, a njih dvojicu su vratili u Mostar, kod Seizmološke stanice locirane u brdu Hum iznad naselja Panjevina gdje su strijeljani. Moj rođak je bio sasječen unakrsnim rafalima, a profesor Ćamil je to strijeljanje preživio iako je teško ranjen. Posljedica toga je teška invalidnost. Profesor je nakon toga tajnim kanalima izmješten u inostranstvo, gdje se i sada nalazi, a žena i kćerka mog rođaka Mustafe su prebačene na Bunu kod njihovog bivšeg prijatelja Puljića (hrvatske nacionalnosti). Puljić im je rekao da ih ne smije držati kod sebe i rekao im da idu u svoju vikendicu u selo Pijesci. Obezbjedio im je prevoz i vreću brašna. Prilikom vožnje vozač ih je upitao da li bi prepoznale ko ih je odveo iz stana. Djevojčica je odgovorila da ona zna da je to bio „Civi" i da ga je ona viđala prije rata u kafićima ispod njihovog stana i da na ruci ima tetovažu „Civi". Supruga mog rođaka je tražila svoga muža da vidi šta je s njim. Ostavila je kćerku kod poznanika u Pijescima, a ona je krenula preko Čapljine prema Mostaru. Na stanici u Čapljini je saznala da joj je muž ubijen, jer su joj prišli na stanici neki poznanici Hrvati i izrazili saučešće. Mujina supruga je otišla nakon toga u Mostar kod muževog amidže Hase Rahimića, koji je vidio mrtvoga Mustafu Rahimića u mrtvačinici na Bijelom brijegu. Amidža joj je rekao da se skloni, i da se Rahimići međusobno ne sastaju zbog straha. Zejna Rahimić se vratila u Pijeske a nakon dva dana došli su bojvnici HVO da traže nju i njenu kćerku. Prijetili su stanovnici Hajri Jazvin da će je ubiti ako ne kaže gdje se nalaze „žena i kćerka direktora puteva" jer su njih dvije prije toga prespavale kod nje. Ona nije rekla ništa, rekla je da ona ništa ne zna našto su rekli da će popaliti svo selo ukoliko njih dvije ne dovedu. Cijeli taj dan su bojovnici proveli kod porodice Jazvin. Kada je pala noć stanovništvo sela je pobjeglo bog straha u šumu govoreći Zejni da im se preda. Ona se nije predala već je zajedno sa kćerkom i svojom sestrom, koja je u međuvremenu došla iz Mostara da je pronađe pobjegle u šumu gdje su se neko vrijeme krile. Došao je mužev rođak Asim Rahimić i pomogao im da se prebace u okolinu Stoca gdje su ostale sve do progona cjelokupnog stanovništva iz tog kraja. Zajedno sa prognanim stanovništvom Dubrava i Stoca, Zejna i njena kćerka su nakon kraćeg zatočeništva u logoru koji je napravljen od prostorija škola, gdje su uslovi bili izuzetno loši, (nije im se dozvoljavalo da idu u WC nego su nuždu vršili u sobi gdje su boravili, davali su im veoma malo hrane) transportovani su kamionima do linije razgraničenja Buna-Kosor. Tu su morali da prelaze kroz minska polja, praćeni rafalnom paljbom i snajperima. Tom prilikom su ljude koji su bili nepokretni ubijali. Iscrljeni stigli su u Blagaj gdje ih je sačekivala Armija BiH. Danas je Zejna Rahimić smještena u Istočnom Mostaru.

U junu (ne sjećam se datuma) iz Vrapčića u Mostar u naselji Zgoni kod porodice Merzić dolazi bračni par Adisa i Suad Marić jer je Adisa pred porodom i došla je da bi se porodila u Mostaru. Odmah za njima dolaze bojovnici porijeklom iz Vrapčića i odvode Suada sa sobom. Tada se nije znalo šta se s njim desilo. Nakon toga Adisa se porodila, i vraća se u stan porodice Merzić. Dolaze bojovnici iz Vrapčića u stan s prijetnjom da je siluju. Tada su otišli i rekli da će doći sutra ponovo. Tada je Adisu sa bebom odvela sestra Mubere Merzić u svoj stan u blizini partizanskog groblja. Ona tu ostaje do potpisivanja primirja 1994. kada se vraća u svoju kuću u Vrapčiće. Mezar njenog muža sam slučajno otkrila 1995. godine u haremu Balinovac, nakon čega je njegova porodica nakon identifikacije (na ruci je imao vjenčani presten sa imenom njegove supruge i odjeća u kojoj je odveden) prenijela ostatke u Vrapčiće.

IsvRS

8

Dana 13. juna u popodnevnim satima se dešava masovni progon civilnog stanovništva iz naselja Bakamluk, ulica Matije Gubca naselje tzv. „Dumin" civilnog stanovništva koje je već jedanput (9. Maja) bilo protjerano ili zatvoreno u logor Heliodrom. Prilikom istjerivanja stanovništvo je tučeno, čuli su se krici i povici: „nemoj me udarati, šta sam ti skrivila...." Stanovništvo je protjerano prema Šemovcu gdje se nalazi linija razgraničenja, gdje su smješteni pripadnici Armije BiH.

U naselju tzv. „Dumin" je oko 10. juna pronađeno tjelo uglednog Bošnjaka Asima Kazazića, starog oko 70 godina, ispod prozora njegovog stana u ulici Petra Drapšina. Sutradan je u njegov stan uselio Zoran Bubaš, zv. Đoka, sa svojom porodicom, koji je bio zapovjednik vojne formacije HVO na lokalitetu Podhum. U tom stanu on i sada živi.

Dana 30. juna u 0,4 sata Armija BiH u akciji oslobađa Sjeverni logor koji drži do tada HVO. Oko 9 sati istog dana u dijelovima grada pod kontrolom HVO-a počinje hapšenje muškog civilnog stanovništva bošnjačke nacionalnosti i odvode ih u logor „Heliodrom". Među uhapšenim je bilo dosta maloljetnika.

Sudradan je grad osvanuo oblijepljen Proglasom Mate Bobana koji počinje riječima: „Braćo Hrvati, zabili su nam nož u leđa, oni koje ste do juče hranili..." Tim Proglasom on otvoreno poziva Hrvate na linč Muslimana. Ovo je dodatno unijelo strah među bošnjačku stanovnište, to je bio veliki psihološki pritisak i unijelo je pometnju među Bošnjacima. Ljudi su tražili pod tim dojmom način da pobjegnu iz grada. Žene odlaze u prostorije Crvenog krsta da prijave svoje nestale muževe, sinove, braću, rođake po koje su dolazili bojovnici HVO. Cijelo vrijeme je prisutan UNPROFOR koji ne reaguje na dejstva bojovnika dok maltretiraju Bošnjake. Oni se u oklopnjacima voze kroz grad ili se parkiraju na jednom mjestu i ako neko od civila priđe da traži zaštitu, oni se skrivaju u transporeteru i zatvaraju kupolu na transporteru.

Dana 30. juna u večernjim satima na Balinovcu u ulici Nova Ilićka pripadnici HVO-a su odveli Hasana zv. Hase Hadžimahovića, Salka Zubčevića starih oko 60 godina i Semira zv. Seme Lerića (1953.). Odvedeni su do Bara (nedaleko od njihovih stanova) i likvidirani vatrenim oružjem. Nakon pet dana tijela su ukopana u haremu Šoinovac, a druga dvojica u haremu Balinovac. Izvršene su ekshumacije.

Dana 1. jula je ubijeno nekoliko Bošnjaka među kojima i moj komšija Mensur zv. Menso i Pupak Čadra star oko 45 godina na trim stazi u Barama. On je bio zaposlen u „Tiskari" vlasništvo Herceg Bosne i odveden je neposredno kada je izašao na pauzu za doručak (Avenija II Zvjezdara). Po pričama očevidaca njega i ostale ubijene odveo je Miro Kolobara iz Bijelog Polja (Mostar) sa još nekoliko bojovnika. Sahranjen je u haremu Balinovac pod oznakom M. Čadra.

Prilikom ekshumacije i identifikacije 1998. godine od Strane Državne komisije za traženje nestalih lica utvrđeno je da se u mezaru nije nalazilo tijelo Mensura Čadre, već neko drugo tijelo i on se vodi kao nestali, jer tom prilikom porodica nije mogla identifikovati ni jedno ekshumirano tijelo kao njegovo.

2. jula iz zgrade kod gradske tržnice na Aveniji u večernjim satima iz svog stana je povedena Nada Frenjo strara oko 55 godina, sestra Rifeta Frenje, koji je inače bio vozač komandanta 41. Brdske brigade Midhata Hujdura Hujke. Prilikom njenog odvođenja iz svog

stana na stubište je izašla njena komšinica Hatidža Tidža Kajtaz stara 52 godine, da vidi šta se dešava pošto je bila galama. Tada su je bojovnici upitali kakao se zove, kada je ona odgovorila pitali su je koga tu još ima od njenih. U stanu je još bila njena kćerka Edina Kajtaz stara oko 28 godina i njena djevojčica Džejlan stara 10 mjeseci.

Odvedene su njih četiri i strijeljali su ih također na trim stazi u Barama. Među ubicama prepoznati su Nino Pehar zv. Žiga-dolma, star oko 30 godina, i bojovnik izvjesni „Splićo" vjerovatno Splićanin porijeklom. Njihovi leševi su ukopani u harem Balinovac, s tim što beba Džejlan nije bila registrovana prilikom ukopavanja.

Jula mjeseca miniraju se i spaljuje kuće čiji su vlasnici Bošnjaci. Tako je u ponoć minirana kuća Hasana Huskovića zvanog Hase (inače njegov sin Feđa je 9. maja, odveden iz komande IV Korpusa Vranica i od tada mu se gubi trag) u ulici Lea Bruka broj 32. U toj kući su tada spavale snahe (bratove žene) i bratova kćerka, koje su te prilike ostale žive. Ovo miniranje je izvršeno po naređenju Mladena Mišića. Ovu kuću su nakon toga ponovo minirali uskoro i tom prilikom je kuća uništena, a izgorile su kuće Hasanove braće i sestre koje su se nalazile u istoj avliji.

Nešto kasnije je zapaljena kuća porodice Jogunović. U tom periodu je zapaljena kuća porodice Hrvić, zatim porodice Raljević, četiri kuće braće Jakirović, u naselju Đikovina minirana je kuća i pekara vlasnika Zalihića, koga su prije toga ubili. Mašine iz pekare je odnio Mladen Mišić u svoje rodno selo Jare i tamo sa tim mašinama otvorio pekaru, i mnoge druge bošnjačke kuće .

Tokom jula u svim ulicama se u kućama istjeranih Bošnjaka formiraju stožeri (antiterorističkagrupa) ATG- HVO-a. Civilno stanovništvo je sa strahom prolazilo pored tih stožera jer se dešavalo da se civili zaustavljali i nakon legitimisanja ako se radilo o Bošnjacima vršena su protjerivanja u dio pod kontrolom Armije BiH. Na taj način su protjerane dvije žene jedna je Zejna Zelentrović, a drugoj je prezime Fetić (imena se ne sjećam). Tu su privodili civilno stanovništvo na ispitivanje. U kući Hajre Bucman, (koju su pripadnici HVO poveli u pravcu Bara u kombiju a ona je u toku vožnje iskočila i sakrila se uz rijeku Radobolju i kasnije se prebacila na područje pod kontrolu Armije BiH) Marinko Baletić zv. Marina oko 40 g. je formirao stožer.

Jula mjeseca (ne sjećam se tačno datuma) ubijen je dječak Izabel Dedić, star 8 godina. Njega je na Aveniji ubio bojovnik HVO Mensa Čomić, Bošnjak, jer se dječak igrao ispred zgrade, a njemu je zasmetala buka jer se navodno bio vratio sa linije. Dječak je bio ukopan u haremu Balinovac, a kasnije poslije ekshumacije je prebačen na neko drugo mjesto ja ne znam gdje tačno. Inače Mensa Čomić je kao pripadnik HVO-a cijelo vrijeme dok nije ostao bez noge, maltretirao bošnjačko civilno stanovništvo i učestvovao u deportaciji civilnog bošnjačkog stanovništva u logore. Danas kod Gradske tržnice na Aveniji drži kafanu i živi u tom dijelu grada.

U naselju Babun u Ilićima u kući vlasništvo bračnog para Alikalfić, ubijeni su starac Mahmutović Murat i svekar i svekrva od njegove kćerke, bračni par Alikalfić sve troje staro preko 70 godina. Pretpostavlja se da su najprije ubijeni vatrenim oružjem, a onda spaljeni zajedno sa kućom jer je i kuća izgorjela. Ugljenisani leševi bračnog para Alikalfić su zajedno sa lešom Murata Mahmutovića ukopani u harem Babun.

IsvRS

10

Početkom jula mjeseca pripadnik MUP-a Nenad (Salke) Harmandić, star oko 50 godina odveden je iz svog stana preko puta Starog Veležovog igrališta u stožer Vinka Martinovića Štele u Kalemovoj ulici, u Kajtazovoj kući, a po njegovom nalogu. Njega su najprije tukli i zlostavljali na razne načine. Imala sam priliku da ga vidim pretučenog kada sam prolazila kroz Kalemovu ulicu. Njega su pokazivali tako pretučenog na taj način što su mu dali da pere Štelino auto. Bio je krvav i jedva je stajao na nogama, imala sam osjećaj da nije mogao potpuno svjestan šta se s njim dešava. U međuvremenu su njegovu ženu i dvoje djece protjerali u dio pod kontrolom Armije BiH. Dana 14. jula on je ubijen na trotoaru ispred harema u Liska ulici, a po pričanju očevidaca poliven je benzionom i spaljen. Nije se znalo tačno gdje su ga ubice zakopale. Predpostavke su bile da je zakopan negdje u Liska haremu što je kasnije potvrđeno. Ekshumiran je sin ga je identifikovao.

Svakodnevno se vrše racije i tom prilikom se odvode muškarci, a žene i djeca protjeruju.

Poslije oslobađanja Sjevernog logora i Bijelog polja, HVO formira logor za žene, djecu i starce „Vojno" u mjestu Vojno. Tu se uglavnom zatvaraju civili čije je porijeklo iz Bijelog polja. Jedan od zapovjednika tog logora je i Rudo Ravlić. Jedan od onih koji je tukao, silovao, maltretirao ukratko vršio teška zlostavljanja je bio Emir Brekalo, iz Bijelog Polja, kasnije se pokrstio i nakon toga se zove Damir Brekalo. Po nekim saznanjima on je kasnije ubijen po nalogu Tute Naletilića u Širokom Brijegu.

Po osnivanju tog logora iz svog stana na Zgonima odvedeni su od strane bojovnika HVO-a porodica Merzić i to: Ibro, star oko 50 godina, koji je odveden u logor „Heliodrom", a njegovu suprugu Muberu, staru oko 45 godina i sinove Jasmina 17 godina i Miran star 9 godina, odvode u logor „Vojno". U logoru „Vojno" su prilikom jednog postrojavanja logoraša odvojili Jasmina i pretukli ga. Njegova majka je htjela reagovati ali je jedan logoraš, starac spriječio u tome jer je pretpostavljao da bi ga mogli još više tući. Jasmina su poslije toga prebacili u logor „Heliodrom" je su rekli da je on za taj logor „Vojno" prestar. Tamo su se Jasmin i Ibro Merzić, sin i otac pronašli. Njih dvojica su pušteni, a nedugo zatim su pušteni i njegova žena i mladi sin.

Zajedno sa porodicom Merzić u logoru su bili zatočeni moji porodični prijatelji Fatima i Nerkez Ćurić stari oko 70 godina, obadvoje srčani bolesnici. Tu su doživjeli maltretiranja kao i svi ostali logoraši.

Jula mjeseca vrši se pritisak na zatočene logoraše iz logora „Heliodrom" i „Dretelj" na taj način što se od njih traži da svoje kuće ili stanove zajedno sa imovinom ostave Herceg Bosni time što će potpisati izjavu da to ostavljaju, nakon čega im je rečeno da će biti prebačeni u treće zemlje. Bojovnici takve logoraše dovode do njihove kuće i zajedno sa porodicom deportuju u pravcu Hrvatske, ostrvo Obuljan kod Šibenika i Gašince. Tamo ih drže pod šatorima sa minimalnim količinama hrane i bez higijenskih uslova. Sa ostrva Obuljan su svi poslani u treće zemlje nakon izvjesnog zadržavanja (mjesec do dva).

Jula mjeseca Halil Hodžić star oko 80 godina, njegova supruga približno istih godina i kćerka Eca stara oko 45 godina odvedeni su iz svoje kuće u naselju Balinovac u logor „Heliodrom', gdje su proveli mjesec do dva u samici, nakon čega su vraćeni u svoju kuću, koja je bila opljačkana.

Krajem jula porodica Hadžije Gaštana (imena se ne mogu sjetiti), njegova žena stara oko 60-70 godina i njegov sin star oko 45 godina su od strane bojovnika HVO zaključani u podrum njihove kuće, koja se nalazila jako blizu linije razgraničenja u naselju Podhum, ulica Muje Bjelavca. Hadžija se uspio izvući kroz prozorčić na podrumu i preko bašči pobjegao kod svojih prijatelja. Njegova žena i sin nisu se spasili jer su bojovnici minirali njihovu kuću. Nakon pet dana pripadnici Civilne zaštite (koju su sačinjavali pripadnici bošnjačke i srpske nacionalnosti, to su ljudi koji su pod prisilom radili ono što su im bojovnici naređivali) su iz kuće iznijeli njihova tijela. Ukopani su najprije u harem Balinovac a po ekshumaciji ne znam gdje su ih ukopali.

Jula mjeseca, bojovnici HVO su došli u stan, (koji se nalazio u blizini džačkog doma) nane Zejne Mesihović, stare oko 80 godina, s mamjerom da iz tog stana pucaju na linije Armije BiH. Nana im to nije dozvolila i tom prilikom je rekla: „Nećete odavde pucati na moj narod". Na te njene riječi bojovnici su pucali u nju ubivši je. Njeno tijelo su odnijele njene kćerke i njihova prijateljica na harem Balinovac gdje su je ukopale. Ekshumirana je. Poslije njenog ubistva njene kćerke su u različitim vremenskim periodima istjerane, iz svojih kuća i protjerane. Sin nane Zejne Mesihović Prof. Behdžet Mesihović kao civil oko 50 god., je iz svog stana u naslju Balinovac odveden u logor „Heliodrom". Pušten je nakon nekog vremena. Danas živi u Mostaru u istočnom dijelu.

Pripadnici HVO-a jula mjeseca su došli u toku dana u kuću porodice Novo, gdje su na licu mjestu ubili Muneveru Novo oko 60 g. i njenog sina Seada-Seju oko 40. G. Odvedeni su iz svojih kuća iz naselja Balinovac braća Drače Alica i tzv. Kruna (imena se ne mogu sjetiti) i oni se vode kao nestali. Iz naselja Panjevina su odvedeni otac Halil Droce i njegov sin, koji se vode kao nestali. Iz naselja Balinovac odveden je Stranjak Enes zv. Eno (1954.) i ubijen u Bijelim Rivinama od strane Nijaza (Salkana) Maksumića oko 35 godina star., koji je bio bojovnik HVO-a. Njegovo tijelo je najprije zakopano u haremu Balinovac, a nakon toga je ekshumiran. Iz naselja Balinovac odveden je Krilić Vahid oko 35 g. i gubi mu se svaki trag.

Jula-avgusta mjeseca i do kraja rata sa Hrvatima, bojovnik HVO-a, Fadil Bojčić, rodom iz sela Vranjevći, star oko 30 godina plave kose, oči različite boje (jedno zelene a drugo plave boje), srednjeg rasta i Vjećeslav (Franka) Gril poznat u Mostaru po nadimku Slovenac, inače rodom iz Ljubljane, crne kose, niskog rasta, bez zuba, star oko 25 g. došao da ratuje u BiH, na strani HVO-a su sistematski protjerivali i pljačkali imovinu Bošnjaka. Tako su na Aveniji zajedno sa drugim bojovnicima HVO-a za koje ne znam ko su, najprije istjerali svo stanovništvo iz zgrada poznatog solitera „Mostarka" i susjedne zgrade iz dva njena ulaza, zatim su provjerili da nije neko ostao u stanovima da bi potom na osnovu ličnih isprava, Hrvate vraćali u njihove stanove, a Bošnjake trpali u kamione pod ceradom, koji su već bili pripremljeni u dvorištu. Ovo su uradili iz razloga da ne bi neko od Hrvata eventualno sklonio i zaštitio Bošnjaka. Bošnjačko stanovništvo iz druga dva ulaza zgrade je vraćeno u njihove stanove pošto više nije bilo mjesta na kamionima. Za vrijeme te akcije bojovnika, na ulici Avenija ispred pomenutih zgrada bili su parkirani transporteri UNPROFOR-a. Ti ljudi su protjerani u istočni dio Mostara. Nakon izvjesnog vremena u ova dva ulaza gdje su ostali Bošnjaci, dolaze bojovnici HVO-a sa crnim čarapama na glavi. Tom prilikom skupljaju Bošnjačko stanovništvo u stan Bošnjakinje Emice, koja je bila nastavnica po zanimanju i

jedno vrijeme radila u školi u Vranjevićima. Odjednom je jedan od bojovnika sa crnom čarapom-kapom sa prorezom za oči preko lica, sjeo na stolicu, koja se nalazila u hodniku stana i počeo da plače. Emica mu je prišla i skinula mu čarapu s lica. Prepoznala je Fadila Bojčića, nekadašnjeg svog učenika. Tom prilikom joj je rekao: „Hvala ti učiteljice što si me izvela na pravi put". Smirio se, istjerao ostale bojovnike iz zgrade i naredio da više niko ne smije pristupiti toj zgradi da maltretira Bošnjake. Kasnije je navraćao on lično da ih obiđe. Poslije tih događanja ja sam slučajno jednog dana krečući se prema kući moga dajdže, prolazeći pored Fadila Bojčića i Slovenca vidjela da u ruci drže spisak sa imenima. U prolazu sam čula da Fadil i Slovenac govore jednoj djevojci, koja je bila s njima u društvu: „Sad idemo u Splitsku da prebacimo jednu porodicu." Prebacivanje je značilo protjerivanje Bošnjaka. Po tome sam zaključila da su oni već imali pripremljene spiskove koga treba pojedinačno protjerati ili eventualno ubiti.

U postrojbama HVO-a je bilo dosta Bošnjaka, koji su se posebno isticali svojim zločinačkim djelima prema Bošnjacima. Neki od njih su trojica braće Bajrić: jednog su zvali „Kvisko" (mislim da je ime Arman ili Armin) on se sada zove Ivan Matić pošto se pokrstio, danas star oko 30 godina, nižeg rasta nabijen, ćelav, drugog su zvali Cuni (ne znam ime), crn, nešto visočiji od Kviska, a trećem ne znam ni ime ni nadimak po izgledu je sličan Cunom. Svi oni su išli u Specijalnu školu. Njih dvojica su se također pokrstili jedan se sada zove Lovrić, a jedan Božić. Jedan od njih se sada nalazi u Americi. Kvisko nije mogao dobiti vizu za Ameriku. On i drugi brat žive u naselju Panjevina.

Pripadnici HVO-a su bili Bošnjaci, braća Sadžak: ne znam imena iz Podhuma, stari oko 30-35 godina. Jedan je otišao u inostranstvo, a drugi u naselju Bakamluk drži kafić.

Pripadnici HVO-a, Bošnjaci, su bili braća blizanci Puce iz naselja Đikovina stari oko 25 godina. Obadvojica su u Mostaru.

Pripadnik HVO-a, je bio Bošnjak Mili Tosum sa Đikovine star oko 25 godina, živi u Mostaru, zatim Mirsad Čerkić zvani Čokalija, nastaljen u Rodoču, nizak izrazito punije građe, star oko 40 godina., Senad Kozo, star oko 35 g, iz ulice Matije Gubca (Raljevina), Maksumić Nijaz, posebno ekstreman, a i dvojica njegove braće su bili pripadnici HVO postrojbi iz naselja Panjevine, zatim njihov rođak Maksumić (imena se nesjećam) sin Arifa, sa Balinovca star oko 25 godina, koji je početkom 1996. godine zbog ucjena i prijetnji njegovih prijatelja bojovnika prebjegao na teritorij pod kontrolom Armiji BiH sa roditeljima i sestrom. Tu još živi. Zijad Kavazović zv. Ziko, iz Đikovine, star oko 40 g. nizak izrazito, nabijene građe. Prebjegao na teritorij pod kontrolom Armiji BiH., Semir Bošnjić zv. Sema iz Stare Ilićke Balinovac, inače Štelin blizak saradnik, oko 30-35 godina, on je bio zatvoren sa Štelom 1997. g. u zatvoru u Zagrebu, nakon čega je pušten i vraćen u Mostar. Od ljeta 1998 gubi mu se svaki trag a njegov automobil je pronađen na magistralnom putu M-17 između Mostara i Bune.

Pripadnici HVO-a su bili Braća Gološ sa Balinovca iz Nove Ilićke, Zvani „Cuni" i „Mili", srednje visine, crne kose. Menso Turkić, nastanjen oko Balinovca, srednjeg rasta, crn, tamne puti, jače građe. Trenutno živi u Mostaru, Fadil Durić, srednje visine, mršav, tamne puti, crnokos, poginuo je avgusta mjeseca 1993. i njegov grob su kopali logoraši u haremu Šojinovac. Eldin Omanić zv. Zec star oko 22 god. iz naselja Avenija, (on nije dozvoljvao da

ga iko zove njegovim imenom, već nadimkom Zec, stidio se svoga imena, a ne zbog konspiracije). On je vozio zarobljene pripadnike Armije u logor-zatvor u Ljuboškom. Vraćajući se iz Ljubuškog on je sa još dvojicom bojovnika Hrvata, oko 15. maja 1993. imao saobraćajnu nesreću, kom prilikom je poginuo. Sahranjen je u haremu Šojinovac, a njegov otac Velija je cijelo vrijeme bio pripadnik HVO-a. Pošto porodica demantuje da je Eldin poginuo kao pripadnik HVO-a, postoji smrtovnica koju je izdao HVO gdje stoji da je bio njihov pripadnik. Ta smrtovnica je predata na uvid Državnoj komisiji. Meho Gosto, iz Rodoča star oko 25-30 god. se isticao u činjenju zlodjela nad Bošnjacima. Učestvovao je u napadima HVO-a na Gornji Vakuf, januara mjeseca 1993. On je imao visoki čin HVO-a, da bi ga početkom 1995. razoružali i oduzeli mu čin. Danas živi u Rodoču, o njemu jako mnogo znaju stanovnici Rodoča. Ibro Ujkašević, inače porijeklom iz Sandžaka, nižeg rasta, mršav, crne kose, star oko 30 godina, bio je također pripadnik posrtojbi HVO-a. U ljeto 1993. On se pokrstio i dobiva ime Ivo Ujkašević, nakon čega se crkveno vjenčava sa svojom suprugom Zoricom, sa kojom je već građanski vjenčan i s njom imao sina. Danas su i on i supruga teži bolesnici, žive razdvojeno, a djeca su data na staranje časnim sestrama u Međugorje. Postoji još mnogo Bošnjaka koji su kao pripadnici HVO-a činili zlodjela nad Bošnjacima, kojima postepeno zaboravljam imena, ali ih i danas susrećem i znam ko su bili. Mnogi od njih su našli utočište u prekookeanskim zemljama, uglavnom SAD.

Mjeseca jula/avgusta (ne znam tačno) civila Nemira (Sabita) Gačanica zv. Miro starog oko 40 g. iz naselja Panjevina je odvela njegova supruga u bolnicu na Bijelom brijegu, jer mu je pozlilo. Ostao je da leži u bolnici. Jednog dana kada mu je rodbina došla u posjet nisu ga zatekli u bolnici. Niko od bolničkog osoblja nije znao ili nije htio reći, šta se desilo s njim. Nakon pet dana traženja čak i u logoru „Heliodrom" su ga tražili, pronašli su ga ponovo u bolnici pretučenog nakon čega je umro. Sahranjen je u haremu Šojinovac a poslije ekshumiran. Naknadno sam saznala da ga je portir zaposlen u toj bolnici Ante, star oko 60 godina, (prezime ne znam) odveo u podrum te bolnice, gdje ga je držao i mučio tj. tukao. Poslije ga je vratio na isti odjel gdje je nakon toga umro. Taj čovjek se viđa i dalje da radi na portirnici u bolnici u Liska ulici. Na sličan način ubijen je novinar Krvavac (imena se ne sjećam) star oko 55 g. Njega su, pokušavši da ga zaštite, od odvođenja, doktori bošnjačke nacionalnosti smjestili u bolnicu na odjeljenje Neuropsihijatrije, kao bolesnika. Odatle je on bio upućen na konzilijarni internistički preled na Bijeli brijeg. Pregled je izvršen i prilikom povratka na odjel Neuropsihijatrije, on je ubijen a njegov leš je pronađen u kontejneru za smeće. Bio je zakopan u haremu Balinovac, a poslije ekshumiran.

Polovinom jula mjeseca i tokom avgusta i dalje, logoraše iz logora „Heliodrom", HVO koriste za žive štitove, zatim ih tjeraju da prave grudobrane i rovove na samoj liniji razgraničenja. Na taj način HVO pomjera liniju u svoju korist konkretno u Šantićevoj ulici. Dana 13. avgusta na liniji u Šantićevoj ulici, kao logoraš, je ubijen moj komšija Emir Čolić zv. Miro star 45 g. On je noseći vreću sa pijeskom, jer je pravio za HVO grudobran prostrijeljen kroz srce. Njega je HVO htio zakopati kao NN (nepoznato lice) ali ga je prepoznao čovjek koji radi u mrtvačnici i poručio njegovoj porodici da dođe i da ga identifikuju da bi ga mogli ukopati pod njegovim imenom i prezimenom što je i učinjeno.

Njegovo tijelo je ekshumirano iz harema Balinovac. Dosta logoraša je ukopano kao NN i XX (tj. nepoznati) iako su ubice znali koga su ubili .

Dana 20. avgusta na isti način je ubijen i sahranjen Saša (Muje) Grabovac star oko 45 g. u haremu Balinovac, ekshumacija nije vršena jer, njegov otac iz straha nije pristao.

Dana 28. ili 29. avgusta bojovnici HVO-a, su došli u Zahum, u bašču i pronašli Glavović (Mehmeda) Adila straog oko 52 godine, dipl. maš. ing. Odveli su ga do linije razgraničenja i rekli da ide „svojima". Kad je on potrčao prema mjestu pod kontrolom Armije BiH, bojovnici HVO-a su mu pucali u leđa. On je uspio dotrčati do položaja Armije BiH, gdje je pao. Prebačen je u Ratnu bolnicu u Higijenski zavod, a 1. septembra je umro. Ukopan je u Šarića haremu.

Istoga dana kada je on odvede dva sata kasnije su došli po njegove sestre, Zehru i Aidu, koje su bile sakrivene kod Fatime Terzić u ulici Matije Gubca. Njih dvije su odvedene i protjerane u dio Mostara pod kontrolom Armije. Tom prilikom su im oduzeli sav novac i nakit, koji su imali uza se. Tom prilikom jedan od bojovnika je Zehru htio da vodi u obližnju porušenu zgradu. Drugi bojovnik ga je spriječio u tome riječima: „Zar ti nije dosta za danas"? Odveli su ih blizu linija Armije i rekli da idu u svoju državu. Imena bojovnika ne znaju ali bi ih mogle poznati.

Avgusta mjeseca u Šantićevoj ulici je snajperom ubijen Muminagić Muhamed zv. Lav, star 35 godina, kao logoraš noseći pijanog bojovnika HVO-a, koji je maltretirao njega i neke druge logoraše koji su se tu našli. Ukopan je u haremu Šojinovac, a poslije ekshumiran i ukopan u Sutinu. U tom periodu na sličan način je ubijen Nermin Čimić, star 21 godinu, kao logoraš. Inače je bio pripadnik Armije BiH. Ukopan je u haremu Balinovac, a kasnije je ekshumiran. Kao logoraš je ubijen i Čevra Hasan nastanjen u naselju Kolonija Rodoč, star oko 55-60 godina. Ukopan je u haremu Balinovac, a kasnije ekshumiran. Kada su odveli Hasana Čevru, s njim su zajedno tada odveli njegovog maloljetnog sina, dok su mu supruga i mladi sin ostali kod kuće. Prije nego što su ubili Hasana njegovog sina su pustili kući, da bi nešto kasnije u jednoj noći sve troje nestali. Postojale su indicije da su njihova tijela zakopana u krugu Tvornice „Šipad" u Rodoču. Državna komisija ni tu niti na drugim mjestima nije pronašla njihova tijela, tako da se vode kao nestali. Cijela porodica je likvidirana. U prigradskom naselju Jasenica u porodičnoj kući ubijen je Mustafa Karabeg, zv. Mujka, star oko 37 godina. Pogođen je sa dva metka na spavanju. Negovo tijelo su u haremu Jasenica ukopali zarobljenici-logoraši porijeklom iz Bosne. Ekshumiran je i ukopan u harem Šojinovac. U to vrijeme njegova braća Ibrahim star 42 g. i Osman star 40 g. su uhapšeni u kući u ulici Petra Drapšina kod I osnovne škole i odvedeni na „Heliodrom". Oni su uspjeli da prežive. Pušteni su i vratili su se u svoju kuću.

Mjeseca avgusta je ranjen bojovnik HVO-a, čije ime ja ne znam ali znam da je on brat od Slobodana Vučića, zvanog „Bobo", također pripadnika HVO-a, obučen stalno u crnu uniformu, sa crnim šeširom na glavi, iz ulice Matije Gupca, preko puta samostana časnih sestara. Kada je Bobo sazano da mu je brat ranjen, on je rekao da ide osvetiti svoga brata. Došao je u naselje Panjevina, do stana gdje je znao da žive troje starih i bolesnih ljudi, oko 80 godina srtarosti, koji su bili izbjeglice iz Nevesinja. Oni su bili u prizemlju. On je došao do pred njihov stan i sasuo rafal iz vatrenog oružja u vrata. Tog momenta u hodniku stana je

nana Fata Ćatić bila na namazu. On je sasjekao nanu rafalom i otišao. Nana je ostala na mjestu mrtva. U kući su bili dvoje staraca bračni par, njeni srodnici. Oni nisu znali šta da urade, bili su pod šokom. Komšinica Dulsa Demirović je ubrzo stigla u stan. Umotala je nanin leš, na koji su se počele već skupljati muhe uslijed velikih vrućina, u tepih, koji je bio na hodniku, i odnijela leš u podrum zgrade. Leš je počeo zaudarati. Dulsa je potražila vozača Pokopnog društva koji je i prije agresije radio na tom poslu. On se zvao Stanko Filipović. Pitao je Dulsu da li zna kako se nana zove, jer inače za one kojima se ne zna ime, on mora voziti u jamu Mostarskog rudnika uglja, gdje se bacaju njihovi leševi. Tako smo mi saznali da oni, leševe Bošnjaka bacaju u rudničku jamu. Tu se inače odlagalo smeće, koje je stalno gorilo. Dulsa je rekla nanino ime, nakon čega je Stanko Filipović obavijestio Dulsu da je nana, Fata Ćatić, zakopana u haremu Balinovac između dva bora. Njen mezar je pronađen pod imenom Fazlija Ćatić pa se pretpostavljalo da se radi o Fati Ćatić. Nakon njene ekshumacije utvrđeno je da se radi o nani, Fati Ćatić. Njeni ostatci su prenešeni u rodno selo kod Nevesinja. Slobodan Bobo Vučić je živ, živi u Mostaru, u svojoj kući, i ostao je nepokretan, nakon ličnog obračuna sa svojim prijateljima. Brat koji je bio ranjen, a zbog koga je nana Fata Ćatić ubijena, je također živ.

Avgusta mjeseca dr. Almiru Čamdžić, rod. Hadžiomerović, specijalista za očne bolesti u to vrijeme jedini specijalista u bolnici za očne bolesti, stara oko 50 godina, inače supruga, također ljekara, Muhidina Čamdžića, koji je specijalista za ultarzvučnu dijagnostiku, su u više navrata pokušali protjerati u istočni dio grada. U tome u početku nisu uspjeli, ali su jednoga dana došli u porodičnu kuću Hadžiomerovića, u Liska ulici i otjerali nju i staricu, njenu srodnicu, do linije razgraničenja u istočni dio grada. Ona se uključila odmah u rad u Ratnoj bolnici. Ubrzo nakon toga ranjena je od granate. Bila je teško ranjena i na insistiranje njenog muža prebačena je u zapadni dio grada, gdje su bili bolji uslovi u bolnici i gdje su postojale veće šanse za njeno ozdravljenje. Toga dana ili sutradan (ne sjećam se tačno) ona je umrla. Ukopana je u haremu Balinovac, a kasnije je njeno tijelo prebačeno u Šarića harem, gdje joj je klanjana i dženaza. Ljekari, Bošnjaci, zaposleni u bolnicama, su prilikom kretanja po gradu, na odjeći nosili bedževe Crvenog križa. Navodno, na taj način su oni bili zaštićeni, da se zna da su ljekari, ukoliko bi ih neko od bojovnika zaustavio. Ostali Bošnjaci nisu nosili nikakve oznake na odjeći. Ratni studio Mostar objavio vijest da Bošnjaci nose oznake na odjeći, to međutim nije bilo istina. Inače što se tiče djelovanja Međunarodnog crvenog križa/krsta, ta organizacija se nije ponašala u skladu sa sopstvenim pravilima. Jedne prilike sam preko te oraganizacije pokušala poslati, po jednu tablu andola i apaurina, orginal pakovanje, na molbu moje ranjene strine Tidže Rahimić da joj to pošaljem. Ljekove sam prihevtala za pisanu poruku. Međutim radnica Crvenog križa mi nije htjela uzeti ljekove, rekavši mi da to oni ne smiju. Revoltirana, rekla sam da se oni bave eutanazijom.

Dana 4. septembra u naselju Avenija i ulici Stjepana Radića protjerani su ugledni Bošnjaci, koji su tom prilikom pretučeni. Toga dana jedini neprotjerani Bošnjaci iz zgrade u ulici Stjepana Radića broj 114, bili su ugledni intelektualac, Haso (Salko) Rahimić, star 75 godina, i njegova supruga Hatidža zvana Tidža, rod. Kazazić, stara 70 godina, koji su inače moj amidža i strina. Sutradan 5. septembra kada su se moj amidža i strina spremali da pođu na spavanje, neko je jako zalupao na vrata njihovog stana. Strina je otvorila vrata. Ispred je

IsvRS 16

stajao Nino (Rude) Pehar, zvani Žiga Dolma, ime njegove majke je **Bahra**, star oko 35 g., oženjen, Bošnjakinjom, (ime ne znam) rođ. Ćimič. Njeni roditelji žive u istočnom djelu grada, u blizini Hotela „Neretva" i tu su živjeli tokom cijelog rata. Žiga Dolma sa još dvojicom bojovnika HVO-a, (imena ne znam). Ušli su u stan, nakon čega je Nino Pehar rekao:"Gospodine, idete svome narodu". Kada je moj amidža rekao: „Moj sine, šta ćemo ti mi stari"? On mu je odgovorio:" Nisam vas ništa pitao, gospodine". Na pitanje moje strine da li mogu nešto ponijeti sa sobom, oni su rekli da može. Ona je stavila nešto garderobe u kofer, i ponijela je svoju ručnu tašnu. Dok se to odvijalo, niko od njihovih komšija, Hrvata nije reagovao iako se čula velika buka. Ispod njihovog stana su stanovali Pehar Jakov i Ivica Mrvelj, inače, Jakov je bio funkcioner u Vladi HB, a Ivica sa činom postrojbi HVO-a ili policije ne znam tačno. Danas je Pehar Jakov funkcioner u Vladi Federacije BiH. Iako su se pazili sa njima dvojicom, oni nisu učinili ništa da pokušaju zaštititi bračni par Rahimić. Autom su ih odveli do linije razgraničenja. Na prostoru između Fontane u Liska ulici i Gospinog parka na Bulevaru, rečeno im je da idu prema vatri, koja je gorila na sredini Bulevara. Taj dio linije je bio zona odgovornosti Vinka Martinovića Štele. Prije nego što su njih dvoje pošli, bojovnici su im oduzeli kofer i strininu ručnu tašnu u kojoj je bilo 300 DM, ne sjećam se dali je bilo nakita. Krenuli su prema vatri, ali im je pucano u leđa. Oboje su pali na zemlju. Moj amdiža je bio trenutačno mrtav, imao je prostrelnu ranu kroz grudni koš, a strina je ranjena kroz obadvije dojke, također prostrelna rana. Pozvala je muža imenom i uhvatila ga je za ruku. Ruka je bila beživotna. Ona je preležala na tom mjestu do svitanja. Pripadnici Armije s druge strane su primjetili da je ona živa pa su je tihim glasom dozivali. Ona se podigla i krenula prema njima. Hrabrili su je da pređe preko jednog zida, što je za nju predstavljalo napor, pošto je bila iskrvarila. Uspjela je preći, odmah je zbrinuta u stacionaru, u Donjoj Mahali, gdje je prepoznao doktor Džinah Džino Kajtaz. Pitao gdje joj je Haso. Armija je pokušavala da uzme njegovo tijelo sa Bulevara. Nakon četiri dana Armija je da prenesu tijelo moga amidže. Bio je ukopan u Šarića haremu, a nakon pogibije moje strine, 4.maja 1997. u Americi, zajedno su ukopani na Gradskom groblju u Sutini. Posjedujem kopiju pisma koje je moja strina pisala 1993. g. i opisala sve šta im se desilo. U njihov stan je uselio Nino Pehar, sa porodicom, a u jesen 1997. nakon što je moja strina poginula, Nino Pehar je njihov stan prodao za 18.000 DM izvjesnom Šuman Ivanu, jer se telefon vodi na njegovo ime. Stvari iz stana su raznešene. Došao je šleper i odnijeli sve stvari krajem 1993. godine. Poslije prodaje stana porodice Rahimić, Nino Pehar je otišao da živi kod majke u ulici Crna. Aprila 1998. On je došao u MUP, u opštini Jugozapad, tu je napao radnika MUP-a Krulja (ne znam ime) tako što mu je stavio ručnu bombu u usta. Tom prilikom je psovao i rekao: „Ja sam ubio 150 ljudi za Hrvatsku, sada moja obitelj nema od čega da živi". Intervenisala su dvojica Mupovaca. Krulj je izbacio bombu iz usta nakon čega je ona eksplodirala. Neki su bili ranjeni, niko nije poginuo. Zatvorili su ga nakon toga, zbog tog napada. Sada ne znam šta je s njim.

U septembru mjesecu 1993. sam dobila pisanu poruku putem Crvenog kstra/križa od strine iz stacionara u Donjoj Mahali, gdje me obavještava da je njen muž poginuo, a ona ranjena i moli me da javim to njihovoj djeci, koja su se nalazila u Tučepima kod Makarske. Uspjela sam rodicama poslati poruku preko sestrine vjenčane kume inače Hrvatice, jer ja

nisam smjela otići na poštu da nazovem svoje rodice, jer sam tom prilikom morala dati svoju ličnu kartu i broj telefona osobe koju ja zovem. Govornice su otvorene, razgovori se čuju. Izbjegavali smo da razgovaramo sa svojom rodbinom smještenom u Hrvatskoj, kao izbjeglice zbog njihove sigurnosti, da oni ne bi imali problema. U to vrijeme su bošnjačke izbjeglice u Hrvatskoj -Dalmaciji protjerivali u tranzitni centar u Gašince i na otok Obuljan kod Šibenika, a neke muškarce su hapsili. Odatle su Bošnjake deportovali u treće zemlje. Inače su oni doživljavali neprijatnosti od mještana Hrvata, ne od svih, jer je bilo i rijetkih, koji su pomagali kako su mogli Bošnjacima.

Oktobra mjeseca Armija BiH probija linije HVO-a kroz Rodoč, prema logoru „Heliodrom", nakon čega je vraćena na polazne položaje. Nakon toga logoraše iz logora „Heliodrom" odvode i ne vraćaju ih. Tih dana u gradu je atmosfera bilo nešto drugačija nego obično. Hrvati, stanovnici i bojovnici, su bili nešto tiši, nije se moglo dokučiti šta se dešava. Žene, majke, sestre, logoraša Bošnjaka zatočenika „Heliodrom", su pokušavale na razne načine da saznaju nešto o svojim najmilijim. Išle su u Međunarodni crveni križ da se raspituju. Po cijenu sopstvenih života, žene su se samoinicijativno organizovale da traže, da načuju makar kakve glasine, koje bi ukazale koje ljude su odveli i gdje. Žene su odlazile na sva mjesta počev od ambulanti, tržnica, jednostavno javnih mjesta. Čekajući da se čuje bilo šta od stanovnika Hrvata, saznalo se u jednoj ambulanti da se u haremu, u selu Milkovići, nalaze leševi mnogo ljudi, koji su zatrpani bagerom, ali tako da su se vidjeli pojedini dijelovi tijela, ruke ili noge. To je vidjela jedna Hrvatica, koja je došla iz pravca Čitluka, autobusom u Mostar u ambulantu na pregled. Ona je govorila pod šokom, krsteći se pri tome:"Za ime Isusa, šta su ono uradili?, nisu ih ni zatrpali kako treba, vire ime ruke i noge, ima ruka u sivoj jakni, ima ih stotinu." Kasnije se saznalo da su u tom selu u haremu, najprije bagerom srušili zid harema, a zatim iskopali jednu veću jamu, u koju su zatrpali ubljene logoraše. Godine 1995. ili 1996. ne znam tačno, ja sam saznala da tu više ne postoji masovna grobnica, jer su njihovi leševi izmješteni, ali ne znam gdje.

Oktobra mjeseca, iz porodične kuće, u ulici Lea Bruka broj 3, odvedeni su bračni par Gološ, Aziz star oko 60 godina i Zehra oko 55 g. od strane bojovnika HVO-a, sa kombijem. Imena bojovnika nisu poznata. Odvedeni su u Dizpanzer za plućen bolesti u Liska ulici. Tu su tučeni u odvojenim prostorijama, nakon čega su Zehru doveli, do njihove kuće, da im iskopa njeno zlato iz bašće, koje im je predala. Nakon toga, nju su tako pretučenu protjerali u istočni dio grada, a muž je ostao u Dispanzeru. Moja komšinica je tih dana dobila poruku, od svog sina, iz istočnog djela grada, gdje on svojoj majci pominje da je Zehra došla kod njih modra od batina, i da treba da tražimo Aziza. Nedugo iza toga, na Dan mrtvih 1993. je odveden muž moje rodice, Alija (Nazifa) Džubur rođ. 1937. godine iz njegovog stana u naselju Bijeli Brijeg. Nama je sutradan ujutro, došao Alijin komšija, Srbin po nacionalnosti, da nas obavjesti da je on noć prije vidio Aliju, da je ušao u svoj stan, a da je sutra ujutro u stanu bila porodica Golemac iz Bjelog Polja. Prijavili smo Crvenom krstu/križu njegov nestanak. I mi smo u međuvremenu pokušavali da saznamo nešto o njemu. Njegov punac, a moj dajdža je od jednog bojovnika čuo da ga ne treba tražiti, da je njegov leš u jednoj čatrnji u Raškoj Gori, a da je tu i Gološ Aziz, i da ih ima puna čatrnja. Nakon tri i po mjeseca poslije toga privedena je Alijina snaha (bratova žena) u mrtvačnicu da identifikuje njegov leš.

Nju su pronašli po istom prezimenu, jer su kod Alije u džepu pronašli njegovu ličnu kartu. Tada su našli kod njega 200-300 DM i ručni sat. Vjerovatno su tražili nekoga od njegovih srodnika po prezimenu i pronašli su nju. Ona ga identifikovala, iako mu je glava bila raspadnuta, imao je tetovažu na ruci. Ukopan je u Troskotima, selo Međine. Nakon završetka sukoba, moja mama i tetka su otišle da pronađu njegov mezar i pronzšle su mezar sa njegovim imenom i slikale su taj mezar. Bio je obilježen drvenom daščicom na kojoj je pisalo Alija Džubur, R. Gora. One su tom prilikom tražile i grob Aziza Gološa, ali ga nisu pronašle. Supruga Alije Džubura je samoinicijativno prenijela njegove ostatke u harem u Blagaju i tu ga ukopala. Tijelo Aziza Gološa do danas nije pronađeno i vodi se kao nestao. Zehra Gološ je živa, trenutno živi u istočnom dijelu grada.

Septembra ili oktobra mjeseca u naselju Panjevina, bojovnik u crnoj uniformi, sa crnim šeširom na glavi, po pričanju nekih on je iz Srednje Bosne, ušao je u zgradu, gdje je živjela Azema Brkić, stara oko 55-60 godina, (živjela je sama). Njenog Hrvata, Eduarda Eda Brkića ubili su bojovnici HVO-a, na liniji razgraničenja na Šemovcu kod Franjevačke Katoličke crkve, 10. maja, kada je on tražio svoju suprugu, koja je bila protjerana iz njihovog stana dan ranije. Njegovo tjelo su evakuisali pripadnici Armije BiH i sahranili u Donjoj Mahali u dvorištu osnovne škole. Bojovnik je tom prilikom, fizički nasrnuo na Azemu Brkić i savladavši je zaklao je. Njeno tijelo su pronašla djeca iz komšiluka, jer su vidjeli odškrinuta vrata njenog stana nakon čega su djeca ušla. Njeno tjelo je bilo na kauču prekriveno dekom. Tijelo je tako ležalo otprilike 10-tak dana, kao i tijelo ubijene Emine Muminagić, stare oko 60 godina, koju je također ubio isti bojovnik odmah nakon Azeminog ubistva, samo u sljedećem ulazu. Njihova tijela su zajedno odvežena plavim kombijem. Azemina kćerka je uspjela da preuzme tijelo svoje majke, dok se tijelo Emine Muminagić nije nikada pronašlo i ne zna se gdje je njen leš, jer ona nema nigoga bližnjega. O ubistvu Azeme Brkić sve zna Hrvatica Mira Krezić, koja stanuje u istom ulazu.

U Zahumu, u ulici Lea Bruk, ispred jedne kuće, dva bojovnika braća Puljić, su popravljali automobil. Pored njih se zaustavio žuti mercedes iz koga je izašao bojovnik HVO-a, čiji je naglasak bio zapadnohercegovački. Prišao je dvojici braće i pitao može li im on šta pomoći. Bio je visok oko 180 cm, mišićav, prirodno plave kovrdžave kose, širokog lica. U tom momentu je tuda nailazio muškarac star između 25-30 godina, srednjeg rasta, sitnije konstrukcije, kratke crne kose, na sebi je imao smeđu kožnu jaknu. Bojovnik iz žutog mercedesa je zaustavio tog muškarca koji je bio malo dalje otišao. Rekao mu je da se vrati do njih. Kad je došao do njega, ovaj mu je tražio osobnu kartu. Bojovnik je naglas rekao podatke zaustavljenog i čula sam da se zove Adem Delić i da je rođen u Nevesinju, a da je nastanjen u Rudarskoj ulici. Bojovnik ga je udario šakom preko ruke po licu i uhvativši ga za ruku povukao ga da sjedne na trotoar. Pitao ga je nešto što ja nisam čula i poslije svakog pitanja ga je udarao. Onda ga je uveo u auto i rekao: „Sad ćeš ti meni sve lipo kazati". Nakon toga je odvezao auto. Sutradan sam prošla pored stožera u kući Hajre Bucman, i od kuće prema mostu Radobolje, vidjela sam tragove krvi. Ljudi, koji su tuda prije mene prošli, rekli su mi da se leš muškarca nalazi ispod mosta na Radobolji u blizini te kuće. Nisam znala o kome se radi. Nakon tri dana, otišla sam na harem Balinovac i pronašla mezar sa imenom

Delić Adema. Leš koji je ležao ispod mosta je bio njegov leš. Izvršena je ekshumacija. Identifikovao ga je brat.

Oktobra mjeseca u razgovoru, sa mojim poznanikom inače Hrvatom, koji je u to vrijeme bio u vladi HB, sam saznala da je Plan koji je Herceg Bosna imala zacrtan, da se ostavi otvoren koridor u Bijelom polju kako bi se bošnjačko stanovništvo povlačilo prema Bosni. A na području zamišljene Herceg Bosne po Planu treba da ostane samo 5% nehrvatskog stanovništva. U međuvremenu Hrvati organizuju konvoje za iseljavanje preostalih Srba iz Mostara, na područja pod kontrolom Srpske vojske. Sprovodeći svoj Plan Hrvati samo u jednom danu iz Mostarskog naselja Centar II, protjeruju oko 900 ljudi – Bošnjaka.

Novembra mjeseca, u stan doktorice Slavenke Travljanin rođ. Mujić, zv. Seka, oko 40 god. dolazi grupa bojovnika HVO-a, lupaju joj na vrata. Sa Dr Slavenkom u tom trenu su i njeni roditelji. Istog trena po otvaranju vrata bojovnici su osuli paljubu na njih. Na mjestu mrtvi su ostali Dr Slavenka i njen otac, a majka je ranjena. Bojovnici su nakon toga odmah pobjegli. Njena majka je smještena u bolnicu. Ovo je povod da po prvi put neko od zvaničnika Vlade iz Zagreba reaguje. Bio je to Stipe Mesić, koji je naredio da se u Splitu izvrši obdukcija ubijenih, da se majka izmjesti iz Mostara i da se hitno provede istraga i uhapse počinioci. Obdukcija je korektno isvršena nakon čega su njih dvoje sahranjeni u haremu Šojinovac. Majka je izmještena u treće zemlje, počinioci nisu nikad otkriveni, a nakon izvjesnog vremena je došlo do razmimoilaženja Mesića i Tuđmana.

Novembra mjeseca bojovnici HVO-a u više navrata, a počev od mjeseca septembra, dolaze u stan Nadila Dugalića, rođ 1941. u Omaldinsku ulicu, i njega i njegovu šlogiranu majku, staru oko 80 godina, maltretiraju s ciljem da im Nadil kaže tlefonski broj njegovog brata Ese Esada Dugalića, koji je fudbalski trener u Kataru. Ovo rade, kako bi mogli Esada ucjenjivati, kako bi od njega iznudili 50.0000 DM u zamjenu za živote njegove majke i brata. Nadil to odbija, nakon čega su ga u više navrata pretukli. Nije imao izbora, zbog stanja njegove majke, se sklanja kod bivše radne kolegice, Hrvatice, a njegovu majku pazi druga komšinica, također Hrvatica. Ponovo dolaze bojovnici u stan gdje je majka i ostavljaju mu poruku, da ako se on ne pojavi kada sljedeći put dođu, neće naći majku. On je nakon toga, nabavio invalidska kolica u koja je stavio majku, i sa nešto higijenskih potrebština za nju, krenuo prema liniji razgraničenja u Liska ulici. Došavši do linije, koju su držali bojovnici, oduzevši im stvari i kolica, naredili su mu da uzme majku i da je nosi prema položajima Armije BiH. Rekli su mu ako igdje stane usput da će pucati u njih. Iako je njegova majka bila krupna žena, a on pretučen, uspio je da pređe na stranu pod kontrolom Armije BiH. Nakon toga, njegova majka je umrla. Nadil je živ, živi u istočnom djelu grada.

Januara mjeseca 1994. godine se desilo ubistvo uglednog penzionisanog profesora Ekonomskog fakulteta, Mensura Seraderevića, starog oko 70 godina, i njegove supruge Remze rođ. 1929. godine. U večernjim satima u njihov stan u ulici Petra Drapšina u naselju tzv. Dumin, dolazi devet bojovnika HVO-a, predvođenih Benitom Sesarom. Upadaju u stan porodice Serdarević, kojom prilikom se tu nalazi i Remzina sestra Fadila Mujić, koja je oštećenog vida. Remza se prilikom odvođenja suprotstavila, nakon čega su je tukli. Komšije su našle dio njenog uha zajedno sa naušnicom, što je posljedica udarca bojovnika. Odveli su

IsvRS 20

ih do linije razgraničenja u Liska ulici. Profesor je najprije preveo na drugu stranu Fadilu Mujić, i vraćao se po suprugu Remzu. U tom momentu na sredini Bulevara Remza je pala na tlo, jer je na nju pucano u leđa od strane bojovnika. Uspjela je reći samo: „Javite dje...." Profesor je shvatio da je njegova supruga mrtva. Vratio se do bojovnika sa riječima:"Ja moram sahraniti moju Remzu." Profesora su vratili do Rondoa, tu su ga ubili i zakopali u dvorište Peškine kuće. Tijelo Remze Serdarević ležalo je na Bulevaru tri i po mjeseca sve do potpisivanja sporazuma.

Verica Zekić, Hrvatica po nacionalnosti, stara oko 45 godina, supruga Ekrema Zekića je nestala septembra ili oktobra mjeseca 1993. Njen suprug i sin su od strane bojovnika HVO odvedeni u logor. Ona je svakodnevno odlazila u stožere, tražeći svoga muža i sina. Sin Goran zv. Kuglo, star oko 20 g., a suprug oko 50 godina. Tada joj se gubi svaki trag. Poslije potpisanog primirja i evakuacije leševa sa Bulevara nađen je njen leš, koji je tu ležao oko 7 mjeseci. Sahranjena je u Šarića haremu, a njen muž i sin su preživjeli logor.

Pred samo potpisivanje primirja izvršeno je miniranje džamije na haremu Balinovac, koja je već bila minirana 10. maja 1993., a rukovođenje i odvoženje kamena te poravnanje terena je nadgledao Željko Žulj, povjerenik MZ Balinovac. Na mjestu gdje je bila džamija danas je parkiralište.

U mjesecu aprilu 1994. g nakon potpisanog primirja i obustave ratnih dejstava, odvedena je iz bolnice „Neuropsihijatrija", žena (ime ne znam), prezime joj je Macić, sa stanom u Omladinskoj ulici, staroj oko 40 g. Ona je nestala iz bolničkog kreveta. Nakon 10-tak dana od tada, njen leš je pronađen na lokaciji naselja Rudnik. Bila je sahranjena u tuđi mezar, u haremu Šojinovac da bi kasnije bila ekshumirana.

U naselju Balinovac nakon primirja su ubijene dvije nane jedna se prezivala Hadžimahov, a druga Šiširak. Ubijene su vatrenim oružjem. Ubistva nisu razjašnjena.

Također iz stambene zgrade u blizini „Uprave parkova i nasada", u kojoj je u to vrijeme bio smješten stožer HVO-a, odveden je iz stana Malik Alajbegović, star oko 55 g. Njegov nestanak prijavila je njegova snaha (bratova žena) Marija, inače Hrvatica po nacionalnosti, koju su bojovnici HVO-a tukli i maltretirali, (dvojica bojovnika su je izvukli iz stana vukući je za kosu). Ona je došla da ga obiđe, jer je bila u izbjeglištvu u Hrvatskoj. Nju su protjerali u istočni dio grada. Nakon toga leš Malika Alajbegovića je pronađen u nekoj garaži u naselju Rudnik.

Osim ovih slučajeva od dana potpisivanja primirja desilo se oko 20-tak ubistava Bošnjaka. Puno bošnjačkih kuća je minirano i to uglavnom noću. Protjerivanja Bošnjaka su se vršila sve do februara 1997.

Današnja situacija nije dobra. Bošnjaci se ne osjećaju slobodno ni sigurno, osjećamo se prepušteni sami sebi.

Izjavu uzele:	Izjavu dala:
Arnaut Meldijana	Rahimić Senada
Biblć Hajra	

Izjava Senade Rahimić iz Mostara koje su uzele saradnice Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, najbolje dokazuje da je HVO Mostar pretvorio u mjesto strave i užasa. Ovom organizacijom u to vrijeme dominiraju razni kriminalci, luđaci i mafijaši. U maltretiranju mostarskih muslimana naročito su se isticali pripadnici HVO-a koji su nosili muslimanska imena, pa se prekrstili. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5279)

12-1018; 008
M037346

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
M O S T A R

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA

Primljeno: 17.11.93			
Org. jed.			Vrijednost
03	2653	3	

Broj:
datum, 09.09.1993.godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

sastavljena u CSB Mostar na osnovu člana 151 stav 2 ZKP o obavještenjima koja su dali BIJAVICA (SALKO) MIRZO rodjen 1937. godine u Mostaru, sa stanom u Kalemovoj 3, penzioner i BIJAVICA (SALKO) HUSEIN, rodjen 1934. godine u Mostaru sa stanom u Mahe Džikića 45, penzioner.

Dana 08.09.1993.godine obavio sam informativni razgovor sa Bijavica Mirzom i Huseinom i kroz razgovor došao do slijedećih saznanja:

- 07.09.1993.godine u 9 sati došli su dvojica ustaša pred zgradu u Kalemovoj broj 3 i odveli MIRZU u Kajtazovu kuću, crvena kuća u blizini Hladovine. Tu su bili, izmedju ostalih, šef "ŠTELA", VLAHO,prije rata taksista na štandu pred Hitom i jedna ženska stara oko 20 godina, mala, mršava, crna, duže ravne kose, u civilki. U toj kancelariji ŠTELA skida jaknu sa Mirze, cijepa mu svu dokumentaciju, baca lijekove. Tukli su ga i vrijedjali. Potom ŠTELA naredjuje dvojici Ustaša da vode Mirzu. To su bili MARKO ZVANI "MARKAN" iz Knežpolja, prije rata privatni autoprevoznik, posjedovao je kamion mercedes i radio sa privatnim poduzetnicima na izgradnji privatni kuća i CIGIĆ ••• ,nastanjen na Balinovcu, star 27-28 godina, izrazito crn, debeljuškast, kratke kose. Prilikom odvodjenja CIGIĆ udara po glavi Mirzu. Sa kolima ga odvoze do doma zdravlja gdje prelazi liniju razdvajanja. Mirzo se smjestio u Donju Mahalu kod brata Bijavica Hivze.

  Mirzu su dva puta Ustaše odvodile na Heliodrom. Prvi put je odveden 09.05.1993.godine i tada je bio u zatvoru 12 dana. Pustili su ga kao šećeraša. 30.06.1993.ponovo je uhapšen u stanu u Kalemovoj 3. Tada je pred zgradu došlo 12 Ustaša. Jedan od njih je Musliman, star oko 32 godine iz Podveležja, prije rata radio u MUP, visok, jak, razvijen, plav, kraće kose, ima zaliske. Prije rata dok je radio u MUP-u, bio je obučen u uniformu, vozio je gosslužbenog golfa, išao je na uvidjaje po pozivu. Mirzo je odveden na Heliodrom sa većom grupom Muslimana sa autobusom preko Varde. Na Heliodromu je bio samo pet dana, pošto ga je pustila ljekarska komisija kao šećeraša. Dok je Mirzo bio na Heliodromu u stan nekoliko puta upadaju Ustaše, pljačkaju stvari i maltretiraju njegovu suprugu i punicu.

- 07.09.1993. godine nedugo poslije protjerivanja Mirze, u njegov stan upadaju trojica Ustaša, jedan od njih je bio Štela, i naredjuju Mirzinoj supruzi Jasminki, punici Šačiri i bratu Huseinu da izlaze iz stana. Na Jasminkine riječi da njena majka ima devedesettri godine i da se ne može kretati Štela govori da je bace s balkona. Govori drugom Ustaši "daj joj nož neka je zakolju". Prilikom istjerivanja Štela cijepa svu Jasminkinu dokumentaciju , uzima novčanik u kome nije bilo puno novca. Mirzinu suprugu Jasminku, punicu Šačiru i brata Huseina Ustaše utrpavaju na kamion i odvoze do doma zdravlja gdje prelaze liniju razdvajanja. I oni se smještaju u Bijavica Hivze.

- 21.05.1993.godine u stan Bijavica Mirze dolazi KOLOBARIĆ MIRKO star oko 25-26 godina i traži Mirzin auto marke mercedes koji je već bio opljačkan. Tada u Mirzin stan ulazi komšija Vejzović Muhamed. Mirko ga pita "kako se zoveš" i tom prilikom udara šakom u glavu Muhameda i obara ga na zemlju.

- 2 -

- 24.05.1993. godine u stan Bijavica Huseina u Maho Ojkića 45 dolaze "[illegible]IGA", "[illegible]BA", Imao je flipere na Starom Veležovom igralištu, BRAJKOVIĆ J[illegible] i traže ključeve od mercedesa.luksuznog. Iz garaže uzimaju auto mercedes 280 S. Husein je sutradan prijavio kradju u MUP na potvrdi o oduzimanju vozila potpisan je zapovjednik stanice PEHAR MATE i BOŠNJAK [illegible]KO. Dan kasnije u Huseinov stan ponovo dolaze PEHAR NINO i BRAJKOVIĆ J[illegible]KO i prijete Huseinu zbog prijave kradje automobila.

- "BONJA" iz Bijelog polja je jednog dana doveo policijski transporter pred kafić "Garden" vlasništvo Bijavica Dagmara, Mirzinog sina, i zajedno sa još jednim policajcem RAJIĆEM mitraljirali su kafić. Sve je to uradjeno po naredjenju šefa policije "DŽIDE". "BONJA" ima oko 30 godina, crn, malen, kratko ošišan ima velike zaliske, nosi bradu, oženjen je Spličankom. Rajić ima oko 40 godina, visok je preko dva metra, nosi naočale.

- Oko 10.06.1993.godine u stan Bijavica Mirze upadaju trojica Ustaša iz studenaca kod Čapljine, pretresaju stan, uzimaju od Mirze 1200 DM. Tom prilikom tuku Mirzu, a jedan od te trojice Ustaša tuče Mirzu svaki put kad bi ga vidio u gradu. Nekoliko dana kasnije na tržnici, brat Džide šefa policije, uzima od Bijavica Mirze 400 DM i tom prilikom ga udara šakom u glavu.

- 30.06.1993.godine prilikom drugog protjerivanja na Heliodrom Bijavica Mirze zajedno sa protjeranim Muslimanima u autobusu su bili i oko 10 Nijemaca, dobrovoljaca, koje su Ustaše odvezle preko avijatičarskog mosta na Bunu. Vozač autobusa bio je SKUTOR NIKOLA, star oko 50 godina, ranije vozač u GP Vranici.

- Jedno veče u Splitsku ulicu br.56 dolaze trojica Ustaša u stan Prenjo Nade i odvode je. Na stubište izlazi komšinica KAJTAZ TIDŽA da vidi šta se dešava, Ustaše odvode i nju, njenu kćerku Elvedinu i unuku staru 8 mjeseci. Sve četvero su odvezli s kolima. Ujutro su nadjeni njihovi leševi na trim stazi na Bijelom brijegu. Tidža i Elvedina su sahranjeni pod brojevima. Bebu je sahranio zet Prenjo Nade "BRACO", policajac HVO. Nadin muž je Stojić Aco, Srbin, ranije radio u Sokolu. Tidža je imala oko 55 godina i bila je penzioner. Elvedina je imala oko 25-26 godina.

- 07.09.1993. godine oko 9 sati prilikom protjerivanja, kod doma zdravlja ubijen je s ledja MUNJE HASAN, a njegova supruga je ranjena. Hasan je iz Pijesaka kod Čapljine, živio u Mostaru, bio je star 74 godine.

- BUCONJIĆ NIKOLA, star oko 65 godina, bio osudjivan kao Ustaša i odležao u zatvoru 12-13 godina, živi na Rondou. Nikola dijeli direktive i naredjuje koga će hapsiti i odvoditi.

- Vlasnik"Hladovine" ZUBAC stariji je govorio da će na Rondou on lično podići bistu Ante Pavelića.

- SLIŠKOVIĆ VLADO je Stolin saradnik, sastaje se sa Stolom i govori koga će od Muslimana hapsiti.

- KOLAK RAVIOLA ZVANA "RAVA" sada ANDABAK RAVA iz Kalemove 3 saradjuje sa Ustašama.

- PAŠIĆ SEJO vlasnik kafane"Ustaška postaja" u kojoj je na otiraču za noge stavio sliku Izetbegović Alije, dijeli hranu Muslimanima koji se učlanjuju u stranku MDS.

- U restoranu Ede Bajrama ručavaju ustaški zapovjednici, medju njima i JUKA PRAZINA. IBRO, "CITIN" otac je u tom restoranu kuhar, u restoranu radi i Edin zet MULAGIĆ ZVANI "MULI"

- PERIĆ BRANO iz Mostara sa stanom u Kalemovoj 20, ima još jedan stan u naselju Vatikan. Brano je predsjednik HDZ u MZ Zahum, star je oko 60 godina po zanimanju je rudarski inžinjer.

- SEFO MUSTAFA I HAJDA su 09.05.1993. ubijeni u podrumu svog stana u Liskinoj ulici.

\- 3 -

\- [illegible]IHOVIĆ IBRO zna možda pojedinosti o ubistvu [illegible]. Ibro živi u "Vatikanu", radi u Merkuru kao rukovodilac.

\- "[illegible]ITLA" vlasnik kafića "Leptir", taksista pred Mitom, letio je sa zmajem nad Mostarom, vlasnik je "Ustaške postaje" zajedno sa [illegible]ić [illegible]ejom. "[illegible]ITLA" je ortak Slezak Dike. "[illegible]itlin" brat je u policiji HVO, i on je bio taksista.

\- Srbi koji su pripadnici Civilne zaštite HVO sa Strijelčevine radili su na putu za Vrde i ukopavali topove. Pričali su da je GP "Beton" iz Metkovića minirao Pravoslavnu crkvu u Mostaru.

049945

Službena zabilješka Centra javne bezbjednosti Mostar o teroru HVO-a u dijelu Mostara pod kontrolom HVO-a. Navedena su neka imena zlostavljanih, protjeranih i ubijenih Bošnjaka sa adresama stanovanja. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2653)

Temeljitost rušenja Mostara koju su krvnički izvodile snage HV i HVO i u samoj Republici Hrvatskoj kod običnog i poštenog svijeta nailazio je na oštru osudu. Parodija na poznatu mostarsku pjesmu "Emina", koja je objavljena u splitskom satiričnom listu "Feral Tribune", 7. septembra 1993. godine, jeste crni humor, ali i realna i jedinstvena slika stanja ovog strašnog genocida i urbicida:

Feral Tribune

SLOBODAN LOVRENOVIĆ

EMINA

(Parodija na pjesmu Alekse Šantića)

Sinoć, kad se vraćah sa Širokog Brijega,
Vidjeh Kujundžiluk, granatirah njega,
Kad tamo, u hladu pustih ruševina,
S Cedricom u ruci stajaše Emina.

Ajši, ajša, jamaša -
Konvoj jaši ustaša.

Mostar nazvah svojim, al-tako mi Knina-
ne htje ni da čuje balijka Emina.
Thornberry joj Cedric doturio vode,
A ona ga, kurva, ne pušta da ode.

Ajšin, ajša, jamaša –
Tenka jaše ustaša.

S Huma plotun puknu, niz mahale puste,
Rastjera joj njene jedinice guste.
Al Thornberry Cedeic i fesovi plavi
Pokazaše prstom prema mojoj glavi.

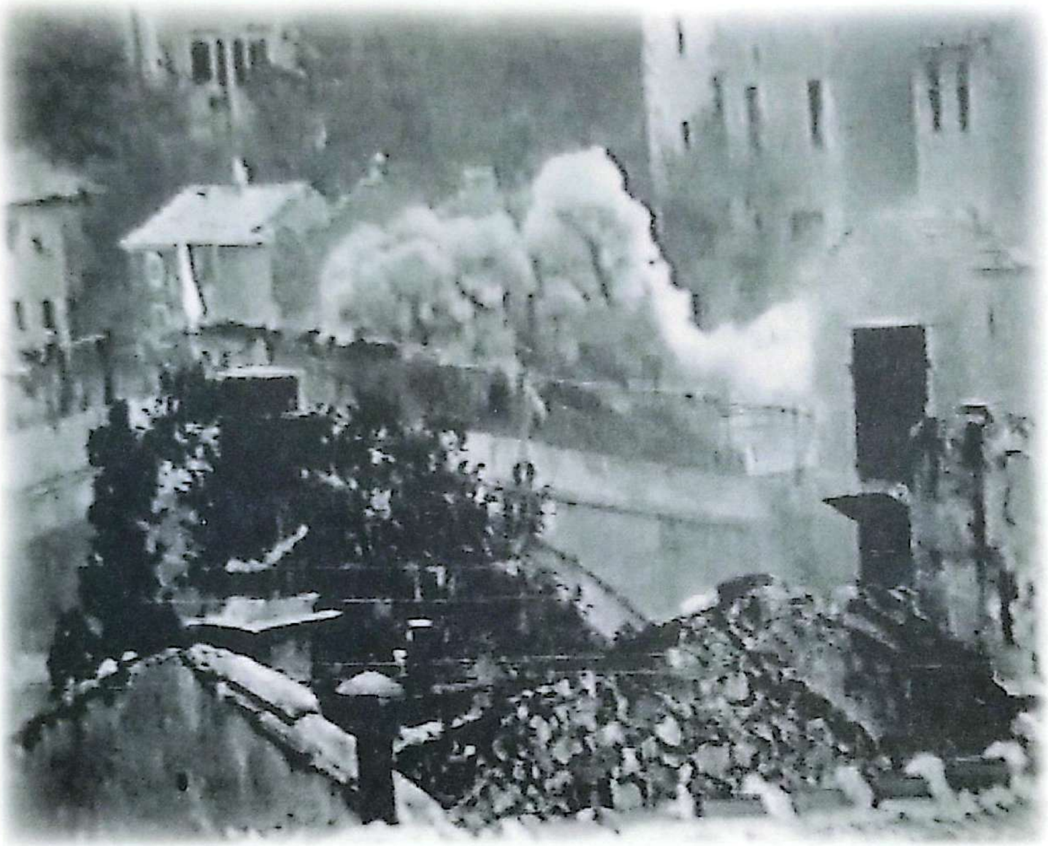
Ajši, ajša, jamaša –
S konja sjaše ustaša.

Heliodrom prepun, jes – tako mi Knina –
Al u njeg ne uđe prokleta Emina.
Samo me je Cedric pogledao mrko
Kad je rod Eminin u logoru crko.

Ajši, ajša, jamaša –
Prava krši ustaša.

Emina se šeće, a Cedric ne kreće –
Ni Hrvatska vojska više pomoć neće.
Ja pusta li grada! Tako mi Arkana.
Perišić je šegrt Praljka Slobodana.

Ajši, ajša, jamaša –
Mostar ruši ustaša.

Jedan od artiljerijskih napada HVO-a na Stari most prije njegova rušenja. (snimljeno oktobra 1993. godine BBC.)

Teško oštećeni Stari most, snimak iz oktobra 1993. godine.

Porušeni spomenici kulture u Starom gradu. (snimio BBC)

Ruševine u starom gradu (snimio BBC)

RATKO PERIĆ

Biskup koadjutor mostarsko - duvanjski

1936

Mostar, 10. svibnja 1993.

Gospodine Generale.

biskupska mi je dužnost u ime Katoličke Crkve u Mostaru i u ime ljudskoga i katoličkog morala izraziti svoje duboko negodovanje zbog rušenja muslimanske džamije na Balinovcu, koje se dogodilo prije nekoliko minuta. Džamija je bogomolja u kojoj se sastaju islamski vjernici da odaju Bogu - Allahu čast i slavu. Rušenje takvih objekata jest udar na najveću Svetinju - Svemogućega Boga.

Ne znam tko su počinitelji toga nedjela, ali znam da to ne služi nikome na čast i na korist. I svjestan sam da će nas katolike Hrvate svijet veoma lako optužiti zbog toga čina i izjednačiti nas poznatim rušiteljima svega vjerskoga i muslimanskoga i katoličkoga u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Poznato mi je da su muslimanske vojne snage počinile nemale zločine i nad hrvatskim katoličkim pučanstvom i nad objektima u Hercegovini, osobito u konjičkoj i jablaničkoj općini, ali ne možemo se mi izjednačivati zlikovcima i gajiti osvetu u svojim srcima. Svi smo svjesni da osveta rađa osvetu, a mržnja mržnju, i ni jednoj ni drugoj nikad kraja.

Moleći Vas svim svojim crkvenim autoritetom da u ovom gradskom sukobu spriječite, što se tiče hrvatske strane, bilo koje rušenje islamskih objekata i općih kulturnih spomenika ovoga grada, bez obzira čijega podrijetla bili,

pozdravljam Vas s osobitim poštovanjem

+ Ratko Perić

MOSTARSKO-DUVANJSKI I TREBINJSKO-MRKANSKI BISKUPSKI ORDINARIJAT MOSTAR

Poštovani gospodin

MILIVOJ PETKOVIĆ

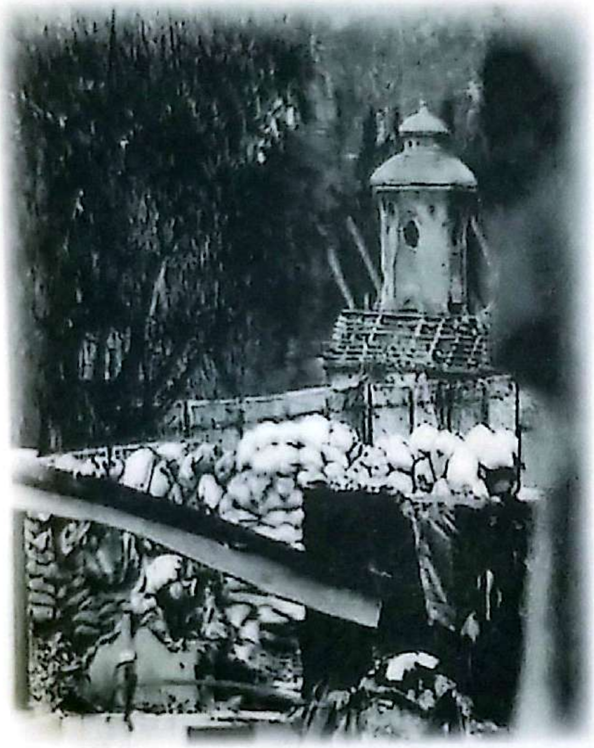
General bojnik

Načelnik Glavnog stožera

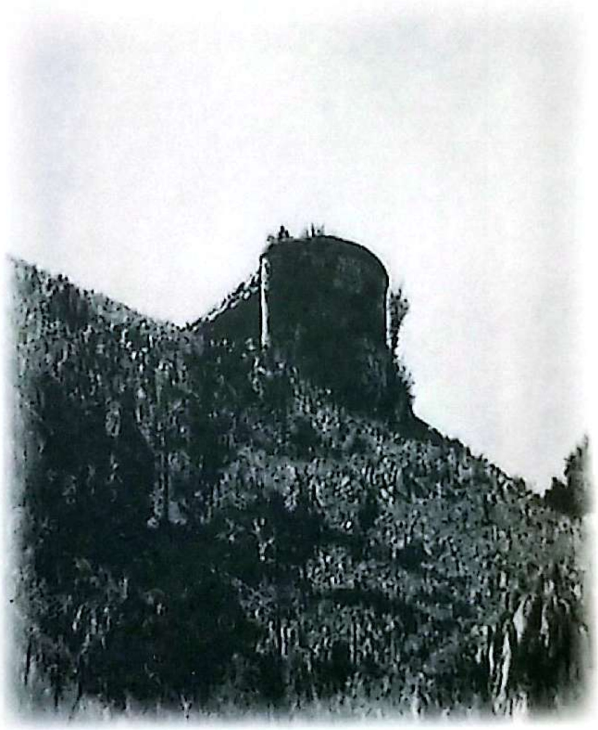
HVO-a HZ Herceg-Bosna

M o s t a r

Iako je 9. i 10.5.1993. godine u Mostaru srušeno pet džamija, među kojima je ona na Pijescima, Podhumu, Buni, mostarsko-duvanjski biskup, Ratko Perić, je uputio ovaj "Protest" za rušenje samo one džamije na Balinovcu. Iako je dobro znao da su pripadnici HVO-a ubili imama Salema ef. Mezeta i Muharema ef. Bećirovića u džamiji na Buni, koju su također porušili, ove zločine on i ne spominje. Tako se ovo pismo može smatrati neiskrenim zbog toga što se njegov potpisnik davno deklarisao kao osoba koja podstiče međuetničku i međuvjersku mržnju. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Snajpersko gnijezdo HVO-a u centru Mostara, snimljeno u oktobru 1993. godine.

Bunker na brdu Hum s kojeg je HVO sve do aprila 1994. godine snajperima i topovima po Mostaru sijao smrt.

Od ovih događaja i narednu skoro cijelu godinu trajat će bjesomučni napadi HV i HVO-a svim sredstvima kojima su raspolagali da se zauzme cijeli Mostar. Na centar grada je ispaljen bezbroj artiljerijskih projektila najvećeg kalibra. Rezultat ovakvog načina ratovanja u urbanom centru, kakav je Mostar, bio je zastrašujući. Oni dijelovi grada koji su bili pod kontrolom ARBiH su praktično potpuno razoreni, a kompletno stanovništvo se moralo preseliti u podrumske prostore.

Akcije koje je HV i HVO preduzeo 9-10. maja 1993. godine i nakon toga, ipak ih nisu dovele do željenog cilja, a to je potpuna kontrola nad cijelim Mostarom i mostarskom kotlinom. Ovaj napad doveo je do podjele grada Mostara duž linije sukoba izmedu HVO-a i ARBiH-a koja se protezala prema sjeveru i jugu niz Bulevar i Šantićevu ulicu, prema zapadu, odmah od rijeke Neretve. Većina Bošnjaka bila je okružena na malom području koje se nalazilo na istočnoj obali te rijeke, uz uski pojas zgrada na zapadnoj obali. HV i HVO zauzeli su veći dio zapadne obale i područja sjeverno i južno od ove enklave.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
M O S T A R

Broj:
Datum, lo.lo.1993.godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

sastavljena u CSB mostar na osnovu člana 151 stav 2 ZKP o obavještenjima koja je dao KODRO /ALIJA/IBRAHIM rodjen 193o godine u selu Gubavica, nastanjen u mjestu rodjenja na broju 25, po zanimanju zemljoradnik.

Dana 9.lo.1993.godine u prostorije CSB Mostar pristupio je Kodro Ibrahim sa kojim sam obavio informativni razgovor i došao do sljedećih saznanja:

13.7.1993.godine u Ibrahimovu kuću na Gubavici došli su komšije Hrvati i rekli Ibrahimu i njegovoj supruzi Šemsi da se sele gdje znaju. Ibrahim i Šemsa su izašli iz kuće i noćili u jednom jarku kuda teče potok. To veče su na tom mjestu noćili oko 25o mještana sa Gubavice Muslimana. Sutradan Ujutro opkolili su ih ustaše sa Bune, utrpali u kamione posebno žene i muškarce i odvezli u Gabelu. Medju ustašama koji su ih uhapsili bili su braća PULJIĆ /MATE/ MLADEN I MIRO saGubavice pripadnici Bunske bojne, GAGRO SREĆKO? PULJIĆ MATE iz Hodbine star 32 godine, pripadnik Bunske bojne. Prilikom odvodjenja Ibrahim je vidio kako su ustaše zapalili sve muslimanske kuće na Gubavici. To su uradili komšije Hrvati sa Gubavice.

U akciji ARBiH na Gubavici poginuli su Bralj/Ahmet/ Omer, Bralj Ibro, Bralj /Meho/ Ahmet, Bralj /Ibro/ Mirso, Kodro /Mujo/ Hilmo, Kodro /Mujo/ Ibro, Spahalić /Ibro/ Osman svi sa Gubavice.

14.7.1993.godine Ibrahima i njegove komšije ustaše su dovezli u Gabelu. U zatvoru u Gabeli su ostali četiri dana i preživjeli teška mučenja od strane ustaša. U tome se isticao MUMINAGIĆ ..., star 26-27 godina iz Čapljine. Prije rata je bio taksista, a bio je i u zatvoru. Zatvorenike je tukao drvenom palicom na kojoj je na vrhu bio ekser. Muminagić je tjerao zatvorenike da skaču na glavu u betonski kanal dosta širok, a dubok preko 1,5 metara. Ako neko od zarobljenika nije skočio na glavu već drugačije dobijao je ostav i morao je ponovo skakati.

Ibrahima su nakon četiri dana prebacili na heliodrom gdje je bio od 18.7. do početka lo. mjeseca 1993.godine. Zajedno sa drugim zatvorenicima Ibrahim je radio teške poslove na linijama u gradu, u Šantićevoj ulici, u pošti i drugim mjestima. Uglavnom su pravili bunkere, nosili vreće sa pijeskom.

Početkom ~~lo. mjeseca~~ 25.9.1993. 28.9.1993 veću grupu zatvorenika sa heliodroma ustaše odvoze u 2 kamiona na Djubrane. Na Djubranima su neke izdvojili i ostavili u zatvoru u jednoj garaži. Jedanaest zatvorenika ustaše su postavili u koloni. Na čelu je bio Kodro Ibrahim. Ustaše su ga pitali kako se zove i da li poznaje Kodro Ahmeta koji je inače pripadnik ARBiH u Mostaru. Ibrahim im je ispričao da je iz Lokava i da ne poznaje Ahmeta. Nakon toga zatvorenike počinju udarati oko 15 ustaša kundacima pušaka da bi ih ubrzo povaljali po zemlji.

Svi zatvorenici, njih jedanaest, su izgubili svijest. Nakon toga ustaše su na zarobljenike, koji su nepomično ležali na zemlji, pustili pse. Ibrahim nije mogao vidjeti koliko je bilo pasa. Psi su trgali meso sa ljudi i vukli ih u jednu rupu, koju je već ranije iskopao bager. Ustaše su bacili u rupu ljude od kojih su većina bili još živi. Bager je zatrpao zemljom lovu rupi. Ostao je bio još jedan zarobljenik za kojeg Ibrahim nije siguran da li je zatrpan.

Na Djubranima nedaleko od velike kuće, vjerovatno škole gdje je smještena ustaška komanda zatrpani su: ĆOROJEVIĆ /MUJO/ HUSNIJA iz Hodbine, KAJTAZI MUHAMED koji je radio u Čapljini kao pekar, VEJZOVIĆ OSMAN, VEJZOVIĆ MUSTAFA, jedan Mostarac i još pet muškaraca. Kod rupe u koju su zatrpani zarobljenici bili su RUDO i četvorica ustaša i bagerista.
U školi na Djubranima ima zarobljenih i žena.

Nakon udaranja kundacima ustaše su pocijepali nožem haljine u koje je bio obučen Ibrahim, pokrili ga ćebetom i onda pustili pse. Ibrahim je jednog psa udario nogom. To je primjetio Ibrahimov poznanik RUDO ... iz Mostara, star oko 50 godina, zapovjednik straže na Djubranima. Prije rata RUDO je dovozio cisternu sa vodom na Gubavicu u Kodro Hase i Kodro Salke. Rudo je sklonio Ibrahima u stranu, pokrio ga ćebetom i rekao mu da ne diše te da će ga on kasnije spasiti. Poslije kraćeg vremena Rudo je Ibrahimu donio haljine i cipele. Tu noć Ibrahim je dovežen sa Djubrana kolima i smješten u Djački dom. Za svo to vrijeme Ibrahim je osjećao strahovite bolove tako da se ne sjeća kuda su ga dovezli sa Djubrana. U Djačkom domu Ibrahim je prespavao dvije noći. Narednog dana oko 20 sati ustaše su izveli iz Djačkog doma Ibrahima i grupu Muslimana i rekli im da moraju ići na lijevu obalu. U koloni su prešli liniju razdvajanja kod HIT-a i u hotelu Bristol su ih prihvatili pripadnici ARBiH. Istu noć su ih preveli u pozorište. Tu noć Ibrahima su kolima odvezli u Blagaj gdje je pronašao suprugu. Zajedno sa njom Ibrahim se smješta u naselje Mazoljice kod badžanaka Derviškadić Ekrema.

9.7.1993.godine u kuću KODRO /IBRO/ HASE došli su četvorica ustaša sa čarapama na glavi i tražili novac i oružje. Počeli su maltretirati djecu da bi Haso rekao "okanite se djece, evo mene". Zatim je pošao niz stepenice od kuće. Dvojicu ustaša, koji su išli pred njim Haso je gurnuo i počeo bježati. Ustaše su potrčali za njim, uhvatili ga i masakrirali ga. Rasjekli su mu nožem glavu izvadili oči i ostavili ga da na mukama umre. Kada su se ustaše udaljili Hasi je prišao Kodro Ibrahim pošto je čuo Hasino dozivanje "majko moja šta sam dočekao, šta će mi biti sa djecom". Ibrahim je upitao Hasu "koje ustaše su te izmasakrirali", a on je odgovorio PULJIĆI: PULJIĆ /MATE/ MLADEN, PULJIĆ /MATE/ MIRO, PULJIĆ /IVAN/ MLADEN i PULJIĆ /ANDJELKO/ MLADEN svi sa Gubavice, Hasine komšije. Haso je rekao Ibrahimu "čuvaj se". Ibrahim se udaljio pošto Hasi nije mogao ništa pomoći, bio je na umoru. Sa mjesta ubistva komšije su Hasin leš prevezli konjskom zapregom pod pratnjom ustaške straže. Prevezli su ga i zakopali naveče u harem na Gubavici komšije Trnovac Mujo, DJulić Mujo, Bralj Ibro i Praho Meho.

Službena zabilješka CJB Mostar u kojoj je, između ostalog, zabilježeno i to da su pretučene ljude trgali psi. Vidjeti u sedmom pasusu opis događaja na Đubranima i sudbinu Ibrahima Kodre. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2660)

Od 9. maja 1993., pa do aprila 1994. godine, a i poslije toga, snage HV i HVO-a vršile su sistematsko protjerivanje i prisilno premještanje više hiljada civila bošnjačke i srpske nacionalnosti iz zapadnog Mostara. Tokom

i u sklopu tog protjerivanja, koje je često vršeno pod prijetnjom oružjem, Bošnjake, Srbe i nacionalno drukčije opredijeljene građane su redovno tukli, seksualno zlostavljali, otvarali vatru na njih, pljačkali ih, konfiskovali im imovinu i na drugi način ih maltretirali. Neke građane grubo izbačene iz njihovih domova su odveli u koncentracione logore HVO-a i tu ih držali u vrlo teškim uvjetima, dok su mnoge druge natjerali da pređu preko linije sukoba i odu na teritoriju koju je kontrolirala Armija BiH.

Progon bošnjačkih izbjeglica iz zapadnog u istočni dio Mostara sredinom 1993. god. (snimak BBC-a)

Žrtve napada bili su većinom civili, djeca i starije osobe.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRASNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
M O S T A R

Broj:
Datum, 06.10.1993.godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

sastavljena u prostorijama CSB Mostar na osnovu člana 151 stav 2 ZKP o obavještenjima koja je dala građanka SEFIĆ MUNIRA, kćerka Mustafe, rođena 02.02.1945.godine u Mostaru, stalno nastanjena u Mostaru u ulici M. Pijade 64, prije i za vrijeme rata do 09.05.1993. godine šef računovodstva Osnovnog suda Mostar.

09.05.1993.godine. SEFIĆ SENKID muž SEFIĆ MUNIRE je uhapšen i odveden na Heliodrom, gdje je zadržan 29 dana. Na Heliodromu nije bio maltretiran i pušten je sa grupom bolesnika. Munira je išla sredinom mjeseca Maja kod Karla Sesara sa molbom da joj pomogne preko Joze Muselimovića, da napusti Mostar. Karlo joj je rekao da je pokušao , ali da joj nije mogao pomoći, navodno mu je Jozo rekao da je za Muniru šteta da ide iz Mostara.

Munira je kako kaže, prije 09.05.1993.godine imala verbalne sukobe na poslu, vezano za njene stavove protiv HZ HB. 10.05.1993.godine javila se na posao, ali joj je Mladen Barbarić, za koga smatra da je ekstreman, saopštio da Muslimani netrebaju dolaziti na posao. Do protjerivanja, jednom su je zvali na posao, koliko se sjeća u mjesecu julu, da napravi izjavu za završni račun, što je i uradila. Kopiju izjave ima kod sebe i dostaviti će je na uvid. Munira je zadnju platu od Suda primila za mjesec April 1993.godine.

Inače od Muslimana koji su prije radili na Sudu, sada radi Mira Nožić, i to u gruntovnici. Mira Nožić i njen muž Fejsal Nožić su sada veći Hrvati od samih Hrvata. Žalili su se da su im Gačani i Nevesinjci pucali u zgradu u Bulevaru.

Bogdan Mara - Srpkinja, inače sučbenik u računovodstvu sada se predstavlja kao Hrvatica, izvor zna da se Hrvaticom pisala i za vrijeme boravka u izbjeglištvu. Marin muž Bogdan Velimir, pripadnik II bojne HVO, dva puta ranjen, je ekstremista. Za njega se priča da je sa svojim bojovnicima ZAPALIO Šantićevu ulicu, te da je jako stručan za paljevine.

Munira je prije oko mjesec i po dana vidjela Zibu Nožić, koja je bila očajna i jedva je čekala da je protjeraju na lijevu obalu Neretve. Ziba je bila Predsjednik Osnovnog suda i imala je pečat sa ljiljanima koga je udarala pored pečata HZHB kad god je mogla, i zbog toga je imala dosta problema, jedno vrijeme na početku je koristila stari štembilj suda, ali su joj taj štembilj oduzeli. Korišten je za dokumente koji su išli prema inostranstvu. Ziba Nožić nije dala da je otjeraju sa funkcije i stalno je napominjala da je nju postavilo predsjedništvo R BiH. pored Zibe Nožić, na funkcijama su bile slijedeće sudije:

- Barbarić Mladen - Predsjednik Okružnog suda
- Memić Enes - Predsjednik Vojnog suda
- Jelavić Duško - Viši tužilac
- Raić Zdravko - Opštinski javni tužilac

- 2 -

Plate u Sudu su bile od 50 DM za srednju stručnu spremu, do 100 DM za sudije.
Sud je izmješten u prostorije Pravnog fakulteta, a Gruntovnica je, koliko Munira zna, još uvijek u prostorijama "Vranice". Tamo još uvijek radi Mira Nožić, a Mustafa Velagić je sredinom juna otišao u SAD. Izvor kaže da nezna ništa vezano za eventualnu kradu dijela gruntovnice.

Još na početku rata, prije nego što je zapaljen Osnovni sud oko 09.05.1992.godine, Gruntovnica je bila izmještena u sklanište u Cernici, nakon toga premještena je dokumentacija u "Vranicu". Kada je Osnovni sud zapaljen, ostala je u računovodstvu, kako kaže Munira, trezor kasa austrijske izrade, u kojoj se nalazila veća količina deviznih sredstava od toga samo 41000 ili 43.000 DM. Takođe je bila veća količina zlatnog nakita, ostavština od mrtvih i oduzeto od lopova, otprilike u količini od 2 kg. Ključ od te kase nosila je LJUBIĆ LJILJA, koja je još prije početka rata, otišla van Mostara, tako da u momentu nakon požara nije bila tu.
Ispred trezor kase bila je i kasa sa starim testamentima, od koje je ključ imala Mara Bogdan, koja je tada bila tu, ali se kasa nije mogla otvoriti jer je bilo pucano u nju. Munira kaže da je nakon toga oko 7 dana bilo veoma jako granatiranje Mostara i da nisu dolazili na posao. Kada su došli prvi put konstatovali su da nema kasa. Ziba Nožić je kradu prijavila MUP-u. Munira se kasnije interesovala za kasu i otišla je u MUP /kamena zgrada/, gdje je išla od kancelarije do kancelarije, ali joj nikoništa, kako kaže, nije znao reči.
Neko je uputio da ode kod Dike Slezaka, što je i učinila i sa sobom je povela Ljilju Ljubić, koja se u međuvremenu vratila u Mostar. Munira je kod sebe imala zapisnik o stanju u kasi, koji je bio napravljen oko mjesec dana prije nego što je sud zapaljen prilikom primopredaje između Ljilje Ljubić i Vesne Pašajlić.

Dika Slezak ih je saslušao, napravio fotokopiju zapisnika i tražio od Ljilje Ljubić ključ od kase, koga mu ona nije htjela dati. Rekao im je da dođu za dva dana. Tada je Sefić Munira otišla ponovno, ali je Slezak nije primio, niti nakon insistiranja. Kasnije Munira više ništa nije saznala vezano za sudbinu kase.

U periodu nakon 09.05.1993. godine, kako kaže Sefić Munira, u ulaz zgrade gdje stanuje više puta su dolazile grupe bojovnika-ustaša iz HVO-a, koje su istjerivali i maltretirali Muslimane i krali njihovu imovinu. Tako su porodici Mesihović, Kurtović i Tanović potpuno opljačkali i istjerali ih iz stanova. U istjerivanju suu učestvovali i bili naročito ekstremni Tomić Jure i njegovi sinovi, od kojih se jedan zove Denis. Munira kaže da je moral HVO-a nikakav, po njenoj procjeni, bojovnici su najobičnije kukavice. Primjer za to navodi napad AR BiH 30.06.1993.godine na Sjeverni logor i Potoke, kada su iz Centra II skoro svi pobjegli odmah nakon napada. Isto tako kaže da se osjeti komešanje i strah u redovima HVO-a, uvijek kada AR BiH izvrši napad. Većina hrvatskih porodica iz njenog ulaza, a bilo ih je oko 15, su napustile Mostar. Te kao i Muslimanske stanove, sada uglavnom koristi vojska.

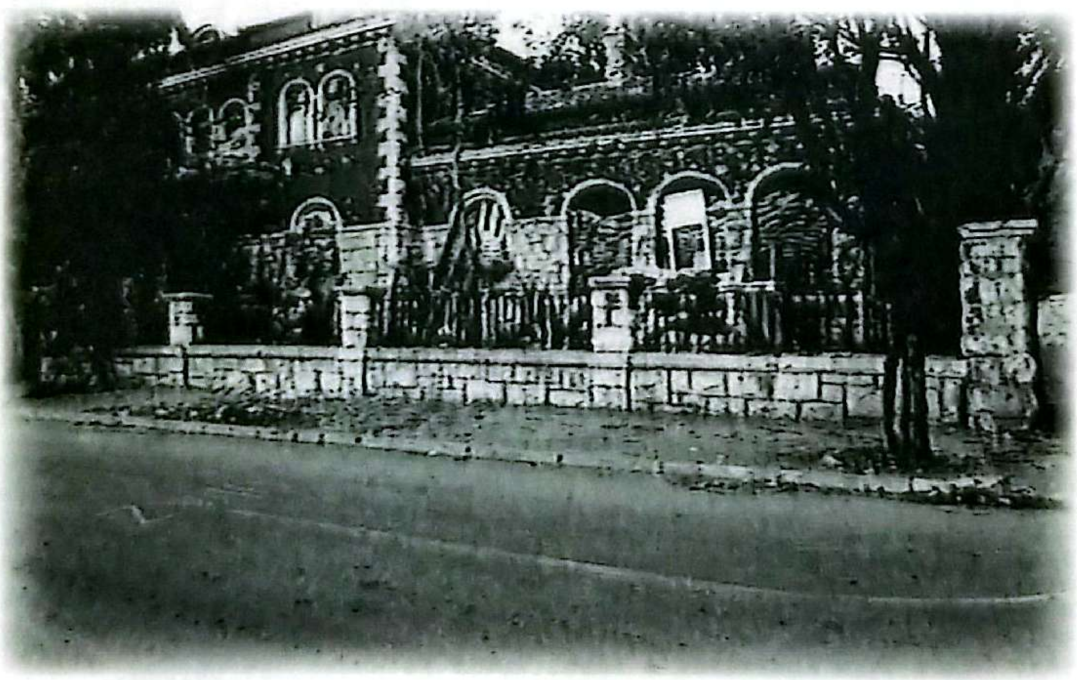
Dana 29.09.1993.godine oko 19,00 u zgradu su upali bojovnici HVO-a, i istjerali Muniru, njenog muža i sina. Nisu im dali ništa da ponesu. Kada su izašli pred zgradu, odveli su joj muža. Sve žene i djecu su su držali odvojeno od muškaraca. Ovo istjerivanje u CENTRU II izvela je velika grupa bojovnika, kako kaže Munira, više od 500. Istjerane Muslimane koncentrisali su pred zgradu prekoputa Mljekare. Tu je bojovnik pod nadimkom "ADOLF" neskidajući pušku sa ramena pucao u masu. Teško je ranio Brajlović Salku zvanog Zec, koji je ubrzo nakon toga iskrvario i umro. ADOLF je pucao bez povoda, Munira ima utisak da je stranac vjerovatno Rumun, star je oko

\- 3 -

35 godina, ima crne brkove, kratko ošišan, nizak rastom, nabijen, govori sa stranim naglaskom. Nakon pucanja bojovnici su ADOLFA odveli dalje od prognanika, koje su utovarili na kamione. Na kamion u koji je ukrcana Munira, žene su po naredbi morale da ubace i tijelo Brajlović Salke i jedne nepoznate žene stare oko 65 godina kojoj je tu u masi pozlilo pa je umrla.
Nakon toga kamionom je veća skupina žena i djece, dovedena u Liska ulicu, tu im naredili da iznesu i ponesu mrtva tijela i kremu prema položajima AR BiH u Bulevaru. Kada su bili na sredini Bulevara, bojovnici su otvorili bjesomučnu vatru prema njima. Zato suostavili dva mrtva tijela negdje na sredini Bulevara. Prelaskom Bulevara grupu prihvata AR BiH.

049910

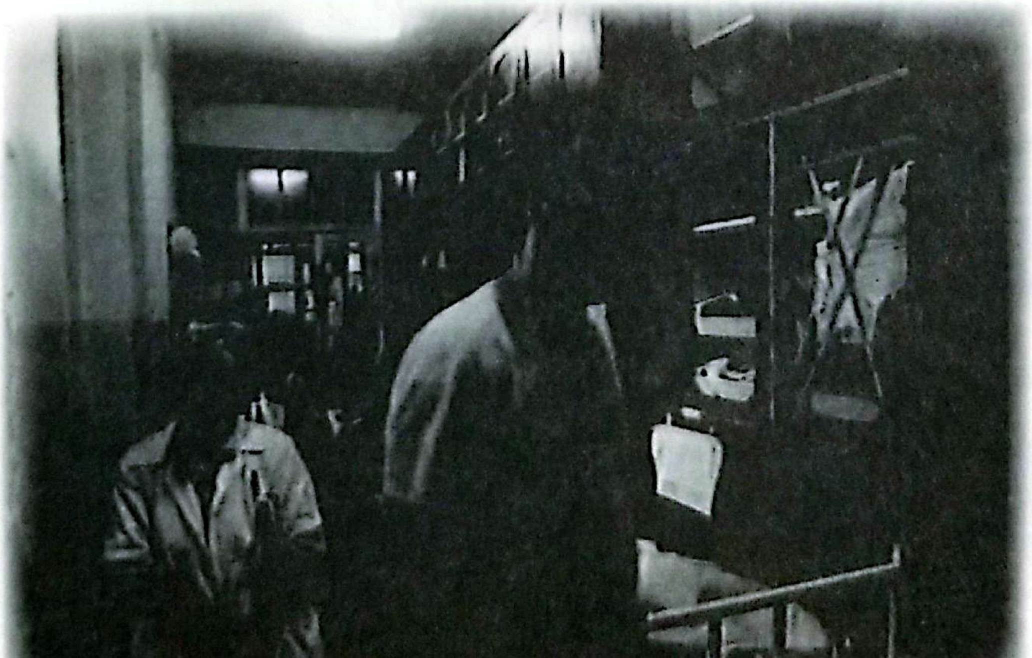
Vrlo zanimljiva službena zabilješka koju su sastavili ovlašteni radnici CSB Mostar na osnovu razgovora sa Munirom Sefić iz Mostara, u kojoj se govori o stanju i statusu nekih nehrvata na Sudu, o pljački novca i nakita i sudskih sefova i kasa, te upadima vojnika HVO-a u stanove Bošnjaka. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2658)

Ratna bolnica smještena u zgradi Higijenskog zavoda u istočnom dijelu grada, po riječima BBC-ijevog ratnog reportera iz Mostara, Jeremy Bowena, bila je "omiljena meta hrvatske artiljerije."

Unutrašnjost ratne bolnice u zgradi Higijenskog zavoda u kojoj je medicinsko osoblje, na čelu s dr. Draganom Milavićem, organiziralo prihvat ranjenih civila i vojnika u gotovo nemogućim uslovima.

Dr. Dragan Milavić, direktor ratne bolnice, koristio je i hodnike i pod za prijem i smještaj ogromnog broja ranjenika.

Stotinama Bošnjaka je dopušteno da odu iz Mostara samo pod uslovom da potpišu izjavu, na zahtjev HVO-a, kojom svu svoju imovinu "dobrovoljno" ustupaju HVO-u. Organi vlasti Herceg-Bosne su potom njihove kuće i stanove dodjeljivali vojnicima HVO-a i civilima hrvatske nacionalnosti. Ova praksa je bila raširena na cijelom prostoru "Hrvatske zajednice / republike Herceg-Bosna". Mada su mnogi Bošnjaci, koji su uhapšeni i pritvoreni 9. i 10. maja 1993. godine, bili puštani na slobodu na različite načine, od korištenja privatnih veza, plaćanja, odobravanja izlaska od strane visokih funkcionera "Herceg-Bosne" nakon kratkog pritvora, HVO je nastavio praksu deložacija i progona nehrvatskog stanovništva iz njihovih kuća i stanova u zapadnom dijelu Mostara, praktično sve dok je trajala agresija, pa i kasnije. Posebno je bio evidentiran veliki broj otimanja kuća i stanova sredinom juna 1993. godine.

Tridesetog juna 1993. godine, jedinice ARBiH su napale i zauzele kasarnu HVO-a koju su oni bili preimenovali u vojarnu "Tihomir Mišić" (bivša kasarna "Sjeverni logor") u sjevernom dijelu grada Mostara. Nakon tog napada, HVO je u Mostaru i njegovoj okolini, uhapsio nekoliko hiljada vojno sposobnih Bošnjaka, i zatočio ih na Heliodromu i druge koncentracione logore koji su otvoreni za nehrvate. Uporedo s tim masovnim hapšenjem i razdvajanjem muškaraca i žena Bošnjaka, iz zapadnog dijela Mostara protjerano je više od 400 bošnjačkih porodica. Ovim progonom su bile obuhvaćene žene, djeca i starci.

Kasarna Sjeverni logor

Vrlo indikativna saznanja o ovim zločinima skupila je Služba vojne bezbjednosti Ministarstva odbrane Republike Bosne i Hercegovine. U već pomenutom dokumentu ova Služba napominje da su prisilne metode tzv. humanog preseljenja korištene prema izbjeglicama iz okoline Gacka i Nevesinja, kao i prema porodicama pripadnika Armije i MUP-a RBiH preko teritorije Republike Hrvatske u inostranstvo, uglavnom nordijske zemlje. Čak su formirane i specijalizirane agencije za ovaj vid etničkog čišćenja Bošnjaka. Sve ovo obavezno je pratio postupak iznude novca i drugih vrijednosti koji se pretvorio u opću pljačku građana bošnjačke nacionalnosti.[288]

Po ovom dokumentu je 13. aprila 1993. godine zapovjednik 1. bojne HVO Mostar, Marko Radić – Maka, aktom br: 02-906/93, naredio vojnoj policiji HVO-a progon nelojalnih Bošnjaka: Ibrahima i Adema Macića, Osmana Kuke, Muharema Omanovića, Omera i Salke Tipure i Ahmeta Bebanića.[289] Kritičnog dana, 9. maja 1993. godine, u ovom dokumentu je konstatirano da je Hasan Kebo i njegova porodica protjeran iz svog doma na stadion pod Bijelim brijegom i da su im tada opljačkane sve stvari. Tu je napisano da su ovaj čin počinili pripadnici HVO-a Mostar, Bobo i Damir Perić i Romeo Blažević. Također, iz ulice Matije Gupca, grupu Bošnjaka su protjerali Robo Korać, Robo Buhač i Željko Bošnjak, također, pripadnici HVO-a Mostar. Progon Bošnjaka iz Centra II na Stadion, po ovom dokumentu, izvršili su: Vlado Kovačević, Mimo Hodžić, Senad Kozo, Alen Peco, Ahmet Prnjat, Mili Tusum, Edo Avdić, Armin Avdić-Kvisko, Miro Husković, Saša Hadžimahović, Nedžad Sadžak i Samir Kajtaz. Iz Panjevine grupu Bošnjaka su protjerali pripadnici jedinice Mladena Naletilića-Tute, a u progonima je učestvovao i Josip Kordić, poručnik Hrvatske vojske. Iz hotela "Soko", u kojem je bilo smješteno 400-500 izbjeglih Bošnjaka iz Podveležja, žene i djeca su protjerani na istočnu stranu Mostara, a vojno sposobni muškarci odvedeni u logor "Heliodrom". Ovo su počinili pripadnici 9. bojne HVO Mostar, pod zapovjedništvom Ivice Martinovića.

[288] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str. 2.
[289] Isto.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
M O S T A R

Broj:

Datum: 9.8.1993. godine

	17.11.93		
03	2690	5	

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

sastavljena u CSB Mostar na osnovu člana 151. stav 2. ZKP o obavještenjima koja je dao JUSUFOVIĆ ENVER zv. "BEG", iz Mostara, Štefe Šulentića 32.
Dana 8.8.1993. godine obavio sam informativni razgovor sa JUSUFOVIĆ ENVEROM i kroz razgovor došao do sljedećih saznanja:

- JUSUFOVIĆ ENVER je do agresije 9.5.1993. godine stanovao u svom stanu na Balinovcu. Protjeran je bio 9.5.1993. g. ujutro. Kao prognan nalazio se u Mahali do svog povratka kući 27.5.1993.god. Po povratku kući stupio je u kontakt sa direktorom pogreba u Parkovima Ljubom Golemac i sa njim se dogovorio o sahranama Muslimana u haremima Balinovac i Šoinovac. Jusufović Enver je dobio odobrenje o nesmetanom kretanju po gradu od uprave vojne policije HVO, u potpisu časnik za kontrolu, Berislav Pušić. Također je dobio ovlaštenje od bojnika Mišić Mladena da može nesmetano sahranjivati Muslimane.

- U haremima Balinovac i Šoinovac sahranjeno je oko 150 boraca i civila koji su ubijeni od strane HVO ili su umrli prirodnom smrću. Sve ubijene od strane zločinačkih grupa HVO kupili su radnici parkova. Ubijeni su smještani u kamione hladnjače i baraku - prijašnju laboratoriju za vađenje krvi na Bijelom brijegu. Fotografije od svih sahranjenih, koji su identifikovani kao i onih koji su sahranjeni pod brojevima, nalaze se u MUP HVO.
U pet navrata sahranjivanje su obavljali zarobljenici. Svaki put dolazilo je po 30 zarobljenika. To su uglavnom bili borci Armije BiH iz Stoca i okoline Stoca, koji su se nalazili u zatvoru na heliodromu od aprila 1993.god. Zatvorenike je dovodila vojna policija, a sve naloge o angažovanju policije je potpisivao Marković zv. "VALTER". Valterovo sjedište je bilo na fakultetu, Zapadni logor.

Spisak ubijenih od strane HVO koji su sahranjeni u haremu Balinovac:

1. GAČANOVIĆ OSMAN - sahranjen u maju 1993.
2. HUSOVIĆ HABIB
3. HASANBEGOVIĆ NERMIN
4. KOMADINA AIŠA
5. FOTOGRAFIJA 1
6. GOLUB ZLATA
7. DEMIROVIĆ MEHAMED
8. ĐULIMAN NUHAN
9. PEZO MURIZ, sahranjen 28.5.
10. BREKO MUHAMED, sahranjen 28.5.
11. BAJRAMOVIĆ MIRSAD
12. MEZET SALEM, sahranjen 29.5.
13. MEZET MIRALEM, sahranjen 29.5.
14. DŽEKO MURAT, sahranjen 29.5.
15. TIKVEŠA ARIF, sahranjen 29.5.
16. BEĆIĆ SENAD, sahranjen 3.6.
17. RIFELJI, 1911 godište sahranjen 3.6.

- 2 -

18. KREMO NASADIK, sahranjen 3o.5.
19. FAŠA, sahranjen 3o.5.
2o. RIZVIĆ HAMDO, sahranjen 3o.5.
21. BARALIJA SMAJO, sahranjen 3o.5.
22. BOSNA LIVNO, sahranjen 3o.5.
23. FOTOGRAFIJA 9, sahranjen 3o.5.
24. FOTOGRAFIJA lo, sahranjen 3o.5.
25. AMERIKA ELDAR, sahranjen 3o.5.
26. RAHIMIĆ MUSTAFA
27. MUJIĆ RAMIZ
28. NN B. BRDO sahranjen 27.6.
29. PECO MUSTAFA, sahranjen 3.7.
3o-45. ZAJEDNIČKA GROBNICA, sahranjeni 3.7.
16 LJUBI NN1, NN2
46. LERIĆ SENO, sahranjen 8.7.
47. ZUBČEVIĆ SALIH, sahranjen 8.7.
48. PEHILJ HAMO, sahranjen 8.7.
49. DENJO MIRSAD, sahranjen 8.7.
5o. ŠARIĆ NERMIN, sahranjen 9.7.
51. EFICA ESAD, sahranjen 17.7.
52. NAMETAK MAJA, sahranjena 6.8.
53. NN 2-14-7
54. NN 1-14-7
55. NN 13-7
56. NN 15-7
57. ĐUKIĆ MUHAMED
58. KAJTAZ NIJAZ
59. KAJTAZ ZIBA
6o. STRANJAK ENES
61. DUGALIĆ A.
62. MUSLIBEGOVIĆ M.
63. BEĆIREVIĆ M.
64. ČADRA M.
65. BEĆIROVIĆ VEDRAN
66. GREBOVIĆ M.
67. BATLAK Z.
68. DROCE Š.
69. RAMIĆ NAZIF
7o. FAZLIĆ M.
71. ČOPELJ F.
72. NN 67
73. NN 14-7-BB
74. MILAVIĆ S.
75. NN 166
76. ELEZOVIĆ D.
77. FRENJO NADA
78. KAJTAZ E-15-7
79. KAJTAZ H-15-7
8o. DIZDAR DŽ.
81. KOTLICA SAMIJA
82. PAJEVIĆ DERVO
83. BRKAN DAUT
84. KRILIĆ MUSTAFA

Sahranjeni su i dvojica pripadnika HVO:
KREŠO ISMET, sahranjen 9.7.
KEBO ZIJO, sahranjen lo.7.

- 3 -

Spisak ubijenih od strane HVO, koji su sahranjeni u haremu Šoinovac:
1. VEJZOVIĆ FEJSAL
2. SEFO MUSTAFA
3. SEFO MAJDA
4. ŠABIĆ EDIN
5. MAČKIĆ SAMIR
6. OVČINA HARIS
7. FRKO NADAN
8. HUSKOVIĆ NEDŽAD
9. HADŽIMAHOVIĆ HASAN, sahranjen 8.7.

Sahranjeni su i trojica pripadnika HVO:

GOLOŠ DŽEMAL, pukovnik HVO
OMANIĆ ELDIN
JUNUZOVIĆ JUNUZ

Sva imena i oznake su prepisani sa nadgrobnih daski - nišana.

- Svi ubijeni koji su sahranjeni 3o.5. su borci. To se jasno vidi iz evidencije sahranjenih u kancelariji parkova.

- Kremo Nasadik je 8.5. izvršio samoubistvo u trenutcima nervnog rastrojstva. Dženaza mu je bila zakazana 9.5., alije agresija HVO 9.5. poremetila sahranu.

- Mujić Ramiz, borac, rođen u Potocima, zarobljen je od strane HVO. Prilikom prevođenja preko žičanog mosta koji spaja Sjeverni logor sa drugom obalom Mujić Ramiz je pogođen iz snajpera. To sve potvrđuju radnici parkova.

- Efica Esad, stariji čovjek oko 7o godina. Po iskazu Esadove sestre nekoliko pripadnika HVO tukli su Esada Eficu do iznemoglosti u njegovoj kući u Barama. Od udaraca Esad Efica je umro.

- Nametak Maja je ubijena 5.8. u svom stanu u Centru 2. HVO je saopštio da je poginula od muslimanskog snajpera. Međutim, radnici parkova su Begu Jusufoviću ispričali da je Maja Nametak pogođena iz ustaškog PAM-a. Radnici parkova su joj iz razlomljene lobanje izvadili metak od PAM-a.

- Po priči radnika parkova, koji su kupili leševe, na Barama su ubijeni Zubčević Salih, Lerić Seno, Hadžimahović Hasan. Sva trojica su sahranjeni 8.7.1993.godine, a vode se kao nestali sedam dana ranije.

- Po priči radnika parkova koji su kupili leševe, na Trim stazi na Bijelom brijegu ubijeni su Frenjo Nada kao i lica koja su sahranjeni pod imenima: Kajtaz E-15-7 i Kajtaz H-15.7.

- Prilikom ugovaranja sahrane hodže Mezet Salema, Jusufović Enver saznaje da negdje postoji još jedno groblje gdje se sahranjuju ubijeni, čiju lokaciju nezna. Na tom groblju je 28.5. trebao biti sahranjen hodža Mezet, dok je Jusufović Enver pomjerio sahranu za dan kasnije 29.5. u haremu Balinovac. Taj dan naveče minirana je kuća Jusufović Envera. Hodža Mezet Salem koji je dolazio u džamiju na Balinovcu i tu vršio vjerske obrede odveden je 9.5.1993.g. ne zna se kad je ubijen, a sahranjen je 29.5.1993.g. u haremu Balinovac.

- 3.7.1993. godine dovezeno je hladnjačom u harem Balinovac 16 leševa. Svi leševi su bili u vrećama. Osjećao se veliki smrad iz čega se moglo zaključiti da su leševi već stajali određeno vrijeme. Sahranjivanje su vršili zarobljenici sa heliodroma 3.7.1993. godine.

- 4 -

- Nekoliko dana poslije naše akcije na Buni i Gubavici, Golemac Ljubo iz parkova, zove na razgovor Bega Jusufovića. Obavijestio ga je da ima 85 leševa muslimanskih koje bi trebalo sahraniti. Beg je Ljubi rekao da nema mjesta u haremima Balinovac i Šoinovac, i da bi ljude trebalo sahraniti na drugom mjestu. Kroz nekoliko dana Golemac obavještava Bega da je 85 ljudi sahranjeno ali mu lokaciju sahranjenih ne saopštava.

- Zarobljenici sa heliodroma koji su radili u haremu Balinovac i Šionovac su izjavili da su iz kamiona kojim su prevoženi vidjeli kopanje jame na vrhu Bijelih Rivina-raskršće Brkanovo brdo-Čitluk. Jama je kopana rovokopačem, a jedna od pretpostavki je da su na tom mjestu ukopavani leševi.

- Radnik parkova koji je skupljao leševe: Ivo Miličević zv. "ŠIME" vozači automobila za pogreb: Zvonimir Smoljan, Slavko Perić, Drago Kordić, poslovođa vozača Stanko Filipović.
Jedan od vozača hladnjače kojom su voženi leševi ubijenih Muslimana je Nedo Cvitković. Radio je u Somboledu Panonka odakle je prisvojio kamion hladnjaču. U parkovima je Beg Jusufović sarađivao sa jednim od direktora Ljubom Golemac. Knjige umrlih vodio je Stipe Pivić. Blagajnik za pogrebe bio je Tibor Jelinić.

- Vinko Buntić, vođa jedne grupe bojovnika sa Đikovine sa stanom u ulici Zehre Đelilović. Brat mu je bio i diverzantskoj grupi koja je 1971. godine ubačena u BiH. U jednom razgovoru sa Begom priznao mu je da je ustaša od rođenja. Priznao je i da mu je svejedno da li će ostati živ pošto je već okrvavio ruke. Razgovor je vođen 10-15 dana prije 9.5.1993. godine.

- Bevanda Blaž zv. "BLAŠKO" i sin DAČO istjerivali su 9.5. Muslimane iz kuća i stanova. Dačo je 9.5. upao u stan Bega Jusufovića, S. Šulentića 32 i tom prilikom uzeo lovačku pušku vlasništvo Bega Jusufovića. Bega je protjerao iz stana.

- Darko Tadić zv. ČIČA" učestvovao je u protjerivanju Muslimana 9.5., pljačkaš.

- Batlak Sejo mujezin u džamiji na Balinovcu radio u Merhametu. Dvojica njegovih sinova su u HVO, obojica su pljačkaši.

- Kozo Senaid, Karabeg Ahmet zv. "BELA", Gološ Salko, Mili, Cuni, sinovi rah. Hadže braća Puce sinovi rah. Hase Sadžak /Atif/ Elvedin i Edin. Svi navedeni su pripadnici IV bojne, učestvovali su u protjerivanju Muslimana i pljačkali imovinu.

- Ernest Takač, vođa pljačkaša prilikom protjerivanja udarao Šaću Škoro 6.8.1993.g. Takač je 6.8. protjerao i Bega Jusufovića.

- Baja Miličević, vlasnik gostione u Iličkoj kod Bakšima. Njegov sin komandir jedne grupe u Tutinoj jedinici. Mario /Baje/ Miličević

- Kavazović Ismet i Zijo rade u policiji HVO.
  Brkan /Maho/ ulica Ante Zelenika radi u policiji HVO.

- Durić Fadil došao u Donju mahalu zajedno sa protjeranim Muslimanima 9.5.1993. Čitavo vrijeme do povratka na Balinovac 27.5. hodao sa štakama. Prije dolaska u Donju mahalu bio u Cernici. Po povratku na Balinovac 27.5. čekao ga je stan, uniforma, oružje i motorola. Vođa je grupe ustaša koji pljačkaju, upadaju noću u stanove, istjeruju Muslimane. Durić Fadil je najvjerovatnije gurnuo cisternu sa eksplozivom u Stari grad. Također je gurnuo gumu sa eksplozivom niz Hum u Donju mahalu.

\- 5 -

Beg Jusufović je sjedio sa Ivanom Lovrićem u gostioni kod Livog. Za drugim stolom su sjedili Benito, Joza Zelenika, Livi i Durić Fadil i razgovarali. Beg je prisluškivao razgovor i tako saznao da je Durić Fadil gurnuo cisternu sa eksplozivom u Stari grad koja je isplodirala. Stan Durić Fadila se nalazi u istoj zgradi gdje stanuje Beg Jusufović, Štefe Šulentića 32. Jednom prilikom u posjetu Durić Fadilu došli su Benito i još dvojica pripadnika HVO. Kada je prolazio kraj stana Durića, pošto su ulazna vrata bila odškrinuta Beg je čuo razgovor. Prisluškivanjem je saznao da je Durić Fadil gurnuo gumu sa eksplozivom niz Hum u Donju mahalu, kojom prilikom je nekoliko ljudi ranjeno, a pričinjena je velika materijalna šteta. U prvom pokušaju guranja gume Durić Fadil se lakše povrijedio. Guma je eksplodirala prije očekivanja tako da se Durić Fadil spržio po licu. Beg Jusufović se ne sjeća datuma kada je prisluškivao taj razgovor.

Zabilješku sastavio:

Bašić Dževad

Službena zabilješka koju je 9.8.1993. godine sastavio radnik CSB Mostar, Dževad Bašić, koja potvrđuje druge izvore koji govore o razmjerama etničkog čišćenja koje je HVO provodio u zapadnom dijelu Mostara. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2670)

Kao progonitelji Bošnjaka tih dana sa Bulevara, Cima, Ilića, Balinovca, Avenije, Splitske ulice, Omladinske ulice, Ulice Petra Drapšina, Ulice Moše Pijade, Hodbine, Jasenice, Bune, Pijesaka, Gubavice i drugih mostarskih naselja i ulica, Služba vojne bezbjednosti je registrirala Vinka Martinovića-Štelu, Dubravka i Ninu Pehara, Erharda Poznića, Fadila Bojčića, Maria Marić-Zingija, Darka Milićevića-Paragu, Ernesta Takača, Zdravka Buhovca-Hecka, Esu Dedića, Armana Bajrića-Kviska, Roberta Soldu, Dragana Marića, Dalibora, Ivicu i Miru Babić, Matu Spužića, Zvonku Krtalića-Zvonu, Zeleniku N., Vladu N., Zlatka Majerskog, Denisa Tomića, Dragana Bošnjaka, Zorana Bulića, Emila Pehara, Dragana Ćorića, Aliju Oručevića, Džemu, Nedžada i Ramu Tinjaka, Ivana Zeleniku, Ljubana Šefku i Zakira (Muje) Sjekiricu.[290]

[290] Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994., str. 3.,4. i 5. (U originalnom tekstu se pojavljuju imena kako su napisana, ali su moguće slovne greške koje autori nisu ispravljali). U ovom dokumentu se kao prognane osobe ili porodice spominju sljedeći Bošnjaci: Miralem i Mirsad Karadoz, Ćamil Malkić, Kemal Mušelić, Atif Halilović, 20 neimenovanih žena i djece iz Cima, svi Bošnjaci iz Ilića, Izet Muratbašić sa porodicom, 150 Bošnjaka iz Avenije, svi Bošnjaci

Pored zločina koje je obradila Služba vojne bezbjednosti, o ovim inkriminiranim radnjama govore i brojni dokumenti hrvatske provenijencije koji se ne mogu objaviti u ovom radu jer ne postoje tehničke mogućnosti za to. Također, u Arhivu Instituta za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima i kršenju međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu se čuva stotine izjava, službenih zabilješki organa vlasti i drugih dokaza o zločinu HVO-a i agresiji HV na prostoru Stoca, Čapljine, Neuma, Mostara, pa i šireg prostora Hercegovine. Radi se o više stotina dokumenata koji govore o tome šta su preživjele osobe bošnjačke nacionalnosti koje su žrtve zločinačkog poduhvata koji je imao za cilj potpuno ili u većoj mjeri uklanjanje nehrvatskog stanovništva u dijelovima Hercegovine koja je obilježena kao "povijesni" hrvatski prostor.

Od 9. maja 1993. godine snage HVO-a koristile su zgradu Mašinskog fakulteta u Mostaru kao neku vrstu vojnog pritvora, u tom prostoru su privedeni bili izloženi ispitivanju u toku kojeg je primjenjivano mučenje i zlostavljanje uhapšenih ili zarobljenih muškaraca, koji, po pravilu, nisu bili Hrvati. U prvoj sedmici jula 1993. godine, kod Drežnice su uhapšena peterica Bošnjaka i odvedena u zgradu Mašinskog fakulteta. Pripadnici HVO-a su tu petericu ljudi surovo pretukli, a dvojica njih su podlegla batinama.

Bune i Hodbine, porodica Ramiza Hodžića, Tanja Drače, Samija Repeša, Mevlida Topora, Jasminka Ljeljak, Mili i Majda Hadžiomerović, porodica Vahida Krilića, Ešref Balić, petočlana porodica Muhameda Avdovića, Sanela, Sonja i Emina Muhović, Munevera, Amina i Lejla Kondžo, 18 Bošnjaka s Bijelog Brijega sa Šefkom Kohnić, Naim Demirović, Ibrahim i Ratmira Hojdo, Hata Muratspahić, Vera Behram, Mira Behram, 120 Bošnjaka iz Gornje Jasenice, Hamza Meškić, Rasmija Škaljo, Uzeir Hurlov sa četveročlanom porodicom, Aiša Kreso sa bolesnom kćerkom, Hamo Kahrimanović, Mahmut Kulak, Zijo i Zineta Bajat, Mika Brković, Šefika Husković i Fatima Fazlagić. Stvarni spisak protjeranih je mnogo duži, i, vjerovatno, nikad nije ni napravljen, niti ga je moguće napraviti. O broju Bošnjaka koje je HVO u Mostaru protjerao, moguće je praviti samo manje-više grube procjene. Ovo su samo oni koji su poimenično spomenuti u ovom dokumentu.

17.11.93

03 | 2679 | 1

DELIĆ HASAN, sin Šaćira i majke Fatime, rodj. Sašković, rodjen 30.01. 1972.godine u Drežnici, stalno nastanjen u Drežnici. Prije početka rata bio sam u policiji a zatim prešao u Armiju u Drežnici i dajem sljedeću

I Z J A V U

Dana 8.05.1993.godine otišao sam na borbeni zadatak na Bijelu. Nas je otišlo 10 zajedno sa komandirom Omerović Ibrahimom. 9.05.1993. godine oko 5,oo sati počela je pucnjava i granatiranje naših položaja. Ja sam vidio kda kada je pogodjen Omerović Ibrahim i kada su u sklonište pobjegli Memić Samir i Delić Esad koje poslije nisam vidio. Mi smo se počeli povlačiti prema šumi i tu smo sačekali mrak. Pošto je bila mračna noć i velika šikara nismo se mogli kretati pa smo tu sačekali zaru i pokušali se probiti do Jasenjana. Po kretanju vozila otkrili smo da su Jasenjani zauzeti i zato smo krenuli prema magistralnom putu Mostar-Jablanica da se pk pokušamo probiti do Drežnice. Zaustavili su nas pripadnici HVO sa povikom "stoj ko ide" a zatim "odložite oružje". Mi smo to i uradili a ja sam prepoznao Luku Ravlića, njegovog brata i br Srećka Čarapina. Ostale sam poznavao izvidjenja ali im neznam imena i prezimena. Prevezli su nas čamcem do Željezničke stanice gdje smo prenoćili. Sutra oko podne prebačeni smo u Bijelo Polje u Samostan časnih sestara gdje smo smješteni u neku garažu. Tu nas je udarao šamarom neki automehaničar star 45 do 50 godina po nazivu Bleki a neki su ga zvali Karlo.

U krugu kasarne vidio sam: Junuzović Eniza zvanog Junuz, Ćorić Nešu, Brekalo Emira koji je nosio krst na grudima, Jurić Jozu, nastanjenog u Vojnu, a rodjen u Drežnici, Mandić Srećka, Jurić Josip Marinko i Željko (braća) svi rodjeni i živjeli u Drežnici. Jurić MIroslav i Jurić Zoran, Šarić Žarko,Čapić Jure i njegova braća i druge.

Pričalo se da je Čapić Mića ranio fra Joku Blaževića zbog nekih krompira. Jedan dan nas je posjetio fra Joko Blažević i pitao ko je poginuo u Drežnici.

Jednog dana su doveli   za koju kažu da je žžena komadanta "Šargana". Jedan od vezista HVO preziva se Karlović, a rodjen je negdje u Buturović Polju govorio je da su silovali   i to Junuz, Tinjak i on.

Doveli su Memić Sulejmana iz Gacka koga su tukli i tvrdili da je špija i kako je došao iz Jablanice, a da ga niko nije zaustavio. Njega su tukli Jakov, Junuzović, Tinjak, Lovrić Mario i drugi. Nas su tjerali da radimo stalno od zore do mraka. Prvo smo ukopavali naše mrtve: Omerović Ibrahima, Memić Semira i Delić Esada. POslije toga tjerali su nas da pravimo rovove u Vrapčićima,zatim da kosimo travu, radili smo na žičari preko Neretve i na mostu kod Benzinske pumpe prema Vojnu. Prilikom napada na komandu ja sam se nalazio u garaži sa ostalim zatvorenim NIsam znao ko napada ali kad sam čuo da govore "alah uegber" znali smo da se radi o našima. Kad smo puteši vani iz garaže prepoznao sam komšiju Muju Zukića iz Drežnice, a živi u Bijelom Polju. Mujo je inače pripadnik MUP-a iz MOstara. Tu smo malo porazgovarali i onda se priključili ostalima u prikupljanju ratnog pljena. Tu je bilo dosta municije , 2 - 3 BST-a, PAM, 2 nitro glicerinke i još nekog pješadijskog oružja i dosta opreme. Prilikom prikupljanja opreme i spremanja na liniju ja sam ranjen gelerom od MB uz još nekoliko povrijedjenih. Poslije granatiranja ja sam prebačen u MOstar u bolnicu. Sa nama u zatvoru bio je i Kurtović Ramo koji je cijelo vrijeme provodio sa pripadnicima HVO-a i sa njima saradjivao. Rijetko je išao s nama na posao i uglavnom je opravljao auta auta i provodio vrijeme sa njima. Prilikom dovodjenja neke djevojke FAtime Čolić sa Ravni pozvali su Ramu koji nam je kasnije pričao da je istu udarao i dirao oko grudi. TAkodje na njihovo pitanje bili se RAmo omrsio govorio je "zašto nebi". Rami su obećali da će mu dati kuću od nekog Drežnjaka u Bijelom polju i Ramo je neprestalno govorio da je HVO bolji

Delić Hasan

Prva stranica izjave Hasana Delića iz Drežnice, zarobljenog pripadnika A RBiH. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-2679)

Sredinom jula 1993. godine, snage HVO-a provele su još jedan krug prisilnih deložacija, protjeravši u istočni dio Mostara žene, djecu i starce iz njihovih domova koji su se nalazili u dijelovima Mostara koje su zauzeli. Približno u isto vrijeme, organi vlasti Herceg-Bosne predložili su da puste muškarce Bošnjake koji su bili zatočeni na Heliodromu, kao i njihove porodice na području Mostara, pod uslovom da oni pristanu na to da napuste Bosnu i Hercegovinu i odu u neku drugu zemlju. Približno 800 bosanskih Muslimana pristalo je na taj prijedlog i oni su deportovani u Republiku Hrvatsku, kao tranzitnu destinaciju za odlazak u druge zemlje. Ovim činom HVO se zdušno uključio u kampanju "etničkog čišćenja" Mostara od Bošnjaka, ali ova akcija ima i širi značaj jer ona nije obuhvatala samo mostarske Bošnjake, nego i druge koji su se u to vrijeme našli u logorima HVO-a, a podrazumijevao je izgon iz domovine.

Četrnaestog jula 1993. godine ili oko tog datuma, jedan dječak bošnjačke nacionalnosti, i njegov djed uhapšeni su u svojoj kući u mostarskom prigradskom naselju Buna i odvedeni u stanicu Vojne policije HVO-a gdje su ih ispitivali i mučili pripadnici Vojne policije HVO-a. Kasnije, istog dana, ukrcali su ih u kombi kojim je trebalo da ih prevezu u zatvor u Dretelju. Na putu za zatvor u Dretelju, pripadnici Vojne policije su zaustavili kombi i naredili tom dječaku i njegovom djedu da stanu na rub ceste, iznad rijeke Neretve. Pripadnici Vojne policije HVO-a potom su ih zasuli mecima, nanijevši dječaku (koji je pao niz obalu rijeke i preživio) teške povrede i usmrtivši njegovog djeda.

U periodu od maja 1993. pa sve do proljeća 1994. godine, neprestano su vršene deložacije nehrvata, uglavnom preostalih Bošnjaka iz zapadnog dijela Mostara. Snage HV i HVO-a, kao i razne neregularne paramilitarne grupe, uz znanje vlasti "HZ-HB" redovno su pljačkale, krale i otimale imovinu Bošnjaka, kako tokom neprestanih deložacija, tako i nevezano za deložacije, ulazeći u još uvijek nastanjene ili napuštene kuće i stanove Bošnjaka.

Ove zločine Tužilaštvo međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije u Hagu opisalo je u prvoj optužnici protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Ćorića i Berislava Pušića. Također, u drugoj izmijenjenoj optužnici od 11. juna 2008. godine, ove inkriminirane radnje HVO-a u Mostaru obrađene su u 10 tačaka, i to od 108. do 118. tačke. I u njima se spomenuta grupa optužuje za sljedeće radnje i postupke:

"108. Dana 24. augusta 1993. godine ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne / HVO-a napale su razne lokacije oko grada Mostara, uključujući selo Raštane, mostarsku hidroelektranu i kasarnu "Tihomir Mišic". Snage Herceg-Bosne / HVO-a ušle su u Raštane i opkolile kuće u kojima su, po njihovom mišljenju, bili smješteni vojnici ARBiH-a. Kada su vojnici HVO-a opkolili kuću jednog lokalnog Muslimana, on je bio jedini vojnik koji se u tom trenutku nalazio u kući, a s njim je bilo još petnaest njegovih rođaka i komšija, Muslimana, koji su bili civili. Snage Herceg-Bosne / HVO-a naredile su im da izađu iz kuće i odmah otvorile vatru i ubile nenaoružanog vojnika ABiH-a i još trojicu nenaoružanih vojno- sposobnih muškaraca Muslimana čim su ovi izašli iz kuće. (Prilog)

Pripadnici snaga HVO-a postrojili su žene i djecu, Muslimane, ispred jednog zida, pokrali im novac i nakit i na drugi ih način maltretirali. Preživjelim Muslimanima su potom naredili da pređu preko rijeke Neretve na teritoriju pod kontrolom ABiH-a. (Prilog)

109. Krajem septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne / HVO-a provele su još jedan krug deložacija bosanskih Muslimana iz zapadnog Mostara, u naselju Centar II. Približno 600 civila, bosanskih Muslimana, protjerano je iz svojih domova, a barem jedna bosanska Muslimanka je silovana. (Prilog)

110. Od približno juna 1993. do aprila 1994. godine, istočni Mostar i određena područja koja se naslanjaju na njega, pored ostalih i Blagaj, bili su pod opsadom. Usljed toga što su bosanske Muslimane protjerivali u tu enklavu ili što su oni u nju bježali s drugih područja, broj stanovnika Muslimana na tom području povećao se sa približno 18.400 procijenjenih prije rata na, prema procjenama, čak 51.600 osoba. U samom istočnom Mostaru, broj stanovnika Muslimana povećan je sa približno 10.400 na približno 27.700 osoba.

111. Tokom tog perioda, od juna 1993. do aprila 1994. godine, vođene su neprekidne borbe između snaga Herceg-Bosne / HVO-a i ABiH-a u gradu Mostaru i njegovoj okolini. Mada su, uopšteno govoreći, snage Herceg-Bosne / HVO-a bile bolje opremljene težim naoružanjem, uključujući tenkove i artiljeriju, manje muslimanske snage, opremljene prevashodno lakim pješadijskim naoružanjem, oduprle su se napadima HVO-a i zadržale mali pojas terena na zapadnoj obali rijeke Neretve.

112. Bosanski Muslimani u istočnom Mostaru živjeli su ili su pokušavali da žive u sve opasnijim, jadnijim i užasnijim uslovima. Snage

Herceg-Bosne / HVO-a su redovno tjerale bosanske Muslimane u malo, gusto naseljeno područje istočnog Mostara i istovremeno neprestano granatirale istočni Mostar iz artiljerijskih oruđa i otvarale vatru na civile iz snajpera i drugog oružja za neposredno gađanje (uključujući mitraljeze i protivavionska oruđa). Organi vlasti Herceg-Bosne / HVO-a su u isto vrijeme blokirali humanitarnu pomoć za istočni Mostar i uskraćivali je bosanskim Muslimanima, te presjekli linije snabdijevanja vodom i električnom energijom tog dijela grada, ili ih nisu popravljali. Zbog neprestanog granatiranja i snajperskog djelovanja civilno muslimansko stanovništvo bilo je prisiljeno da živi u podzemlju. Izlasci po hranu, vodu i druge potrepštine često su predstavljali užasavajuće opasno iskustvo.

113. U ranoj fazi opsade istočnog Mostara, približno od kraja juna 1993. do kraja augusta 1993. godine, međunarodnim organizacijama i humanitarnim agencijama bio je potpuno ili u znatnoj mjeri blokiran pristup istočnom Mostaru, što je povećalo patnje tamošnjih bosanskih Muslimana, koji su bili odsječeni od pomoći izvana.

114. U granatiranju istočnog Mostara od strane HVO-a ubijene su ili ranjene stotine civila, bosanskih Muslimana, oba spola i svih starosnih dobi. Od vatre iz vatrenog oružja pripadnika snaga Herceg-Bosne / HVO-a poginulo je ili je ranjeno najmanje 135 civila u istočnom Mostaru, uključujući žene, djecu i starce. (Prilog) Snajperisti snaga Herceg-Bosne / HVO-a ubijali su i ranjavali vatrogasce koji su bili na intervencijama, žene koje su prale veš, članove porodica koji su išli po vodu i malu djecu koja su se usudila izaći napolje.

115. I članovi međunarodnih organizacija su se redovno nalazili na meti snajperskog djelovanja pripadnika snaga Herceg-Bosne / HVO-a, a povremeno bi se našli i na meti artiljerijske i minobacačke vatre HVO-a, tako da je nekoliko pripadnika mirovnih snaga UN-a i drugih osoba poginulo ili ranjeno. (Prilog)

116. U sklopu i tokom opsade istočnog Mostara, snage Herceg-Bosne / HVO-a namjerno su uništile ili teško oštetile sljedeće džamije ili vjerske objekte u istočnom Mostaru: Sultan Javuz Selimovu džamiju (poznatu i kao mesdžid Sultana Selima Javuza), Hadži-Mehmedbeg Karađozovu džamiju, Koski-Mehmed-pašinu džamiju, Nesuh-age Vučjakovića džamiju, Čejvan Ćehajinu džamiju, Hadži Ahmed-age Lakišića džamiju, Roznamedžije Ibrahim-efendije džamiju, Ćosa Jahja-hodžinu džamiju (poznatu i kao Džamija Ćose Jahjahodže), Hadži Kurtinu džamiju ili Tabačicu, te Hadži

Memijinu Cerničku džamiju. Devetog novembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne / HVO-a uništile su Stari most, građevinu od međunarodnog značaja, koja je premošćavala rijeku Neretvu, povezujući istočni i zapadni Mostar.

117. Opsada istočnog Mostara okončana je oko 12. aprila 1994. godine, nakon što su organi vlasti Herceg-Bosne / HVO-a i muslimanska strana potpisali mirovni sporazum u Splitu, u Republici Hrvatskoj.

118. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); silovanje (tačka 4); nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje) (tačka 5); deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); uništavanje imovine velikih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); pljačkanje (tačka 23); protivpravni napad na civile (tačka 24); protivpravno provođenje terora (tačka 25); i okrutno postupanje (opsada Mostara) (tačka 26)."[291] Postoji veliki broj materijalnih dokaza da je uz HVO na mostarskom ratištu bila aktivna i regularna vojska Republike Hrvatske. Iz ranije predočenih dokumenata jasno se vidi uloga režima dr. Franje Tuđmana u uspostavi, opremanju i obuci HVO-a. To podrazumijeva i dotur tenkova, topova i artiljerijske municije u ogromnim količinama. Međutim, više nego na drugim ratištima, na mostarskom je Hrvatska vojska izvodila aktivna borbena dejstva protiv slabo opremljene Armije BiH. Te aktivnosti se, bez obzira na političku potrebu koju osjećaju neki politički krugovi u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, ne može nikako drukčije okarakterizirati nego kao agresija Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

[291] Druga izmijenjena optužnica protiv Jadranka Prlića i ostalih u predmetu: IT-04-74T od 11. juna 2001. godine. Prvostepenom presudom Haškog tribunala u ovom predmetu od 29. maja 2013. godine optuženi su proglašeni krivim po ovih deset tačaka optužnice.

UNIJA REPUBLIKA BOSNE I HERCEGOVINE
HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG BOSNA

GLAVNI STOŽER OS HR H-B
Ur.broj:02-2/1-01-3164/93
IZM Čitluk,24.10.1993.god.

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

Izvješće o radu
postrojbi 1. i 2. br.HV.-

- GS HV
n/r general-zbora
Janka Bobetko
- 1. i 2. br. HV
n/r Zapovjednika

Postrojbe - dragovoljci 1. i 2. br. HV, došli su u zonu H-B 02.08.1993.god. Iskustvo i dosadašnja djelovanja vojaka iz ovih postrojbi na ratištima u Hrvatskoj, opredjelila su nas da ih stavimo u pričuvu kao interventne grupe. Ova odluka se pokazala svrsishodnom, pošto su već 14.08.1993.god. uključeni u borbena djelovanja.-

Napad MOS-a koje su u prvom naletu osvojile veiše taktičkih i operativno važnih kota oko Bune, čime su sebi stvorili uvjete za dalja borbena djelovanja obalom rijeke Neretve, ove postrojbe su zaustavile.

Nakon konsolidiranja obrane, u suradnji s profesionalnim postrojbama HVO, postrojbe 1. i 2. br. krenule su u protunapad i povratile sve izgubljene položaje.

Kao bitan činbenik akcije, ističemo uspješno zapovjedanje napadom od strane brigadira Miličevića i puk.Kožula (1.brigada), kao i bojnika Mandića (2.brigada).

Tijekom borbenih djelovanja, MOS pretrpjele su znatne gubitke u živoj sili, a u postrojbama HV imali smo jednog poginulog, 3 ranjena (1.br.) i 8 ranjenih (2.br.).

Umješnost i odlučnost boraca kao i već navedena smirenost, pravovremenost preuzimanja i donošenja odluka, karakterizirali su ova borbena djelovanja.

- 2 -

Nastavljajući s reorganizacijom, ustrojem postrojbi HVO, navedene postrojbe i dalje su ostale u pričuvi, ali su se angažirale i na crtama obrane.

Dana 20.09.1993.god. došlo je do opće ofenzive MOS na sve crte obrane. Iznenadnim djelovanjem i diverzantskim akcijama, MOS uspjeli su da ovladaju dijelom strategijski važe kote Hum kod Mostara.

Zahvaljujući odlučnosti i samoincijativnosti puk.Bože Kožula i pripadnika 1.br. HV, koji je odmah krenuo u protunapad, čime je zaustavljen dalji napad MOS-a.

Uvođenjem interventne grupe 2.br. pod zapovjedništvom bojnika Mandića, snage MOS-a potpuno su odbačene s Huma. Vatrenom potporom našim snagama ispod Huma, ove postrojbe su pomogle slamanju napada MOS-a na pravcu Rodoča. U ovim borbenim djelovanjima 1.br. HV imala je 2 poginula i 3 ranjena, a 2.br.HV 3 ranjena.

Postrojbe 2.br. uveli smo kao pričuvu prilikom napada MOS na Vrda (sjeverno od Mostara), dok je interventna grupa 1.br. ostala na starim pozicijama.

Tijekom proteklog vremena, pripadnici 1. i 2. br. HV, iskorišteni su za ispomoć u ustrojstvu i zapovjedanju postrojbama HVO, što su kvalitetno i odgovorno uradili.

Dana 24.10.1993.god., interventne grupe 1. i 2. br. HV ponovno su uporabljene za odbijanje napada MOS-a na Buni, što su u suradnji s postrojbama HVO vrlo uspješno odradili.

Glede uporabe dijelova snaga 1. i 2. br. koji se nalaze na našoj bojišnici, može se izvesti zaključak: vrlodobra obučenost i motiviranost bojovnika, kvalitetno i svrsishodno zapovjedanje, temeljni su činbenik koji karakteriziraju ove postrojbe.

Veliki značaj pravca Buna-Stolac-Neum, nametnula je potrebu i dalje opstojnosti ovih postrojbi na ovom dijelu bojišnice. Smanjenje ljudskih efektiva, nameće i našu zamolbu, da nam iz ove dvije brigade odobrite još 60 ljudi, čiji bi kvalitet i znanje iskoristili, da u suradnji s postrojbama HVO, odradimo određena napadna djelovanja na ovom dijelu bojišnice.

Sa štovanjem!

NAČELNIK GS HVO

Brigadir

Žarko Tole

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA GLAVNI STOŽER ODJEL OBRANE MOSTAR

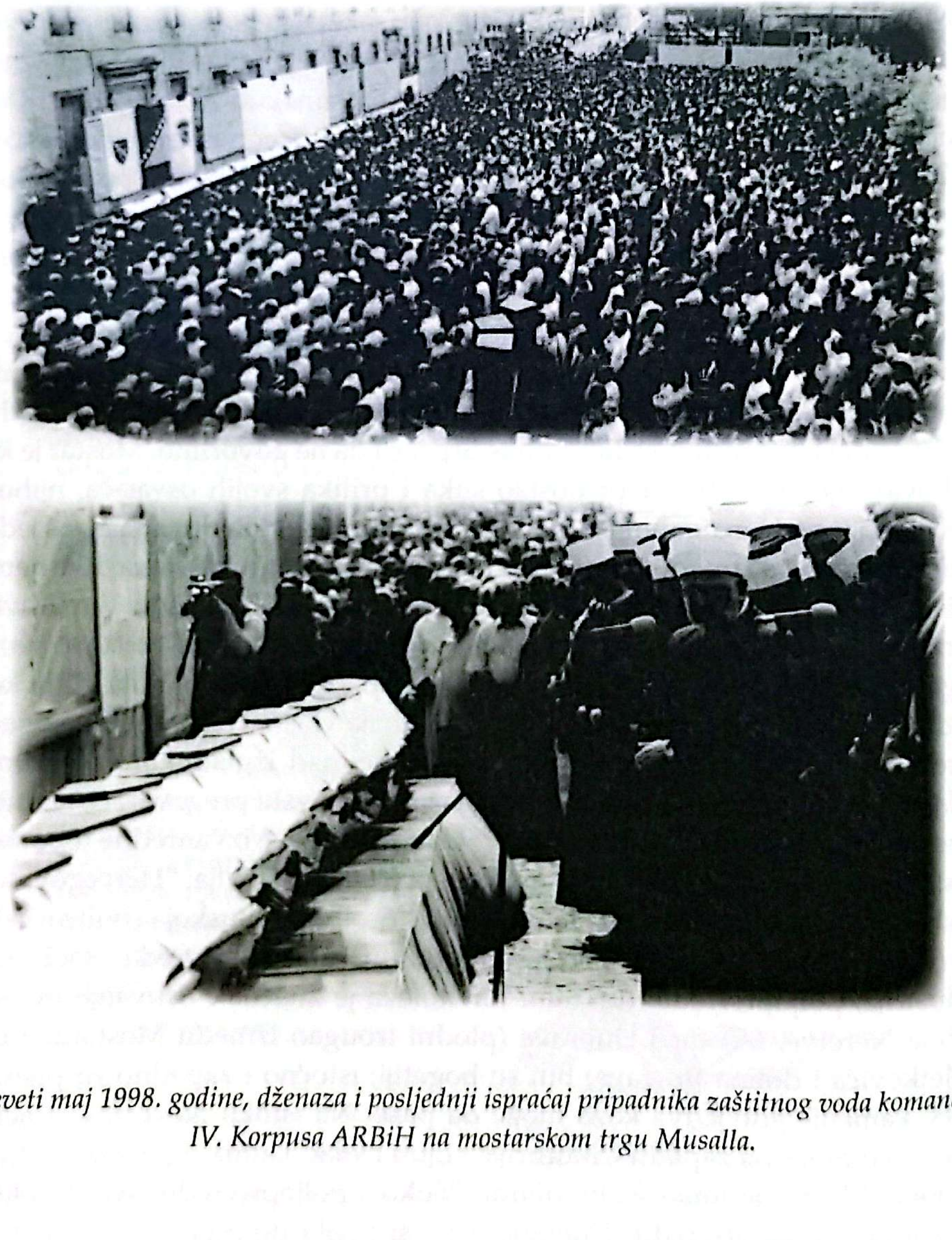
Ovaj izvještaj je samo jedan od niza dokumenata Glavnog stožera OS HR H-B, koji jasno i nedvosmisleno dokazuju da je Hrvatska vojska aktivno učestvovala u borbama protiv Armije BiH, na južnim prilazima Mostaru. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Možda je sudbinu Mostara i cijele Hercegovine najbolje i najslikovitije opisao Miloš Vasić u beogradskom nedjeljniku "Vreme", upravo ratne 1993. godine u vrlo realističkoj, tipično novinarskoj, reportaži pod naslovom "Bio jednom jedan Mostar", u okviru teme koju je nazvao "Propast Hercegovine". Iz ovog članka on je na početak teksta izdvojio sažetak u kojem stoji: "Bratskom saradnjom SDS, JNA i HDZ uništen je jedan od najlepših i najvažnijih krajeva bivše Jugoslavije. Kao i na ostalim balkanskim razbojištima, šteta, čemer i tragedija su neizmerni, a korist nikakva. Hercegovina je upropašćena ambicijama sitnih lopova i bezočnih vlastoljubaca, pod tužnom i providnom ideološkom maskom etničke isključivosti. Istorija propasti, Hercegovine istorija je izdaje, kukavičluka i pohlepe."[292] Na samom početku Vasić piše: "Proklamovane prestonice novostvorenih etnički čistih država na Balkanu imaju jednu veoma upadljivu zajedničku crtu: srušene su do temelja. Mnogo će vode proteći Dunavom i Neretvom pre nego što Vukovar postane prestonica Republike Srpske Krajine, a Mostar Republike Herceg-Bosne. O tome kad će Sarajevo postati prestonica Republike Srpske i da ne govorimo. Mostar je kao Vukovar, njegov kobni uzor-postao slika i prilika svojih osvajača, njihova kreacija i izraz. Hercegovina je, kako vidimo iz najnovijih događaja, još jedan u nizu dokaza da između određene vrste Srba i Hrvata nikakve razlike nema. Zaista, kakva je razlika između Karadžića i Bobana; ili između Vučurovića i Praljka? Svi će oni zaklati (tuđeg) vola za jednu šniclu, uništiti lepe, stare i bogate gradove da bi opljačkačli jedan fri-šop, opustošiti plodna polja koja su donosila milione maraka samo da bi ostali na vlasti. Hercegovinu između sebe dele vladari spržених zemalja, samodršci nad izgladnelim narodima, izdajnici svojih ratnih drugova iz istog rova – ženevski pregovarači, sramota srpska i hrvatska, kukala im majka."[293] U nastavku ove izvanredne reportaže Vasić čitaoce podsjeća na to šta je uništeno, pa tako nastavlja: "Hercegovina je poslednjih 45 godina živela u stabilnoj političkoj, ekonomskoj i civilizacijskoj ravnoteži. Bogatila se iz godine u godinu: elektroprivreda, saobraćaj, industrija, poljoprivreda, turizam. Ravnoteža je značila i očuvanje razlika: dolina Neretve, Mostar i Dubrave (plodni trougao između Mostara, Stoca i Metkovića i dolina Bregave) bili su bogatiji; istočno i zapadno su planine i krš, kamenje gde jedva koza može da pase. Na istoku Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje; na zapadu "Škuturija": Ljuti Dolac, Čitluk, Ljubuški, Lištica, Grude... Mostar je imao Aluminijum, "Soko", poljoprivredu, sve; Čapljina industriju i poljoprivredu; Domanovići i sva sela do Stoca, voće i ostalo, Božiju zemlju gde sve prvo dospeva i Dubrovačku rivijeru gde se najskuplje

[292] "Vreme", od 13. septembra 1993. godine, str. 25., Beograd, 1993.

[293] Isto.

prodaje... Mostar, naravno, strada opet; što je general Perišić propustio, general Praljak je dovršio."[294]

Deveti maj 1998. godine, dženaza i posljednji ispraćaj pripadnika zaštitnog voda komande IV. Korpusa ARBiH na mostarskom trgu Musalla.

[294] Isto.

BUGOJNO

Grad i općina Bugojno smješteni su u centralnom dijelu Skopaljske kotline, u gornjem toku rijeke Vrbas. Kotlina se proteže na prostoru od Gornjeg Vakufa do Donjeg Vakufa, a njen glavni dio predstavlja Uskopsko polje dugo oko trideset i široko desetak kilometara. Najstarija naseobina u ovom kraju locira se na području Prusca, nekadašnjeg Ak Hisara (Bijelog grada), koji se nalazi 5-6 km sjeverozapadno od Bugojna, grada koji je relativno mlado naselje. Može se reći da je razvoj gradskog naselja Bugojna počeo tek dolaskom Austro-Ugarske monarhije na prostore Bosne i Hercegovine, odnosno od 1885. godine kad je Bugojno postalo sjedište istoimenog sreza u sastavu Travničkog okruga. Zahvaljujući ovoj promjeni, izgradnji željezničke pruge uskog kolosijeka i cestovnih komunikacija, Bugojno će za 40 godina austrougarske uprave udvostručiti broj stanovnika. Bugojno će pravi privredni uspon doživjeti tek u vrijeme avnojske Jugoslavije, odnosno Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Tako je 1947. godine obnovljen rad Tvornice kože, a tri godine kasnije u toj fabrici proizvodi se i obuća.

Bugojno

U to vrijeme treba smjestiti i osnivanje i početak rada fabrike za proizvodnju proizvoda za vojnu i civilnu upotrebu "Slavko Rodić" – Bugojno. Od tada Bugojno slovi za važan centar metaloprerađivačke industrije u bivšoj Jugoslaviji u kojoj je pred zadnji rat radilo više od 7.000 radnika. Značajni

su bili i pogoni za proizvodnju i preradu drveta "Šipad", mlinsko-pekarska inustrija "INPO" Bugojno, kao i jedno od najvećih preduzeća za cestovni promet "Špedicija" iz Bugojna. Ovi i drugi privredni giganti su 1990. godine, na području općine Bugojno, zapošljavali čak 18.000 radnika[295], što je činilo gotovo 38 % zaposlenih od ukupnog broja stanovnika! Upravo zbog materijalnih i ljudskih potencijala, kao i zbog svog geografskog položaja, Bugojno je predstavljalo, pa i danas predstavlja, grad i prostor od izuzetnog strateškog interesa za sve strane zapletene u konflikt u Bosni i Hercegovini.

Prema popisu stanovništva 1991. godine u Bugojnu je živjelo 46. 889 stanovnika. Od toga je bilo 19. 697 ili 42 % Bošnjaka, 16. 031 ili 34,18 % Hrvata, 8.673 ili 18,49 % Srba, 1. 561 ili 3,47 Jugoslovena i 927 ili 2,06 % ostalih.

Na prvim slobodnim višestranačkim izborima u novembru 1990. godine, u Bugojnu su vlast osvojile nacionalne stranke. Najviše mandata u lokalnoj Skupštini općine osvojila je Hrvatska demokratska zajednica, pa je u skladu s tim njen kandidat Vladimir Šoljić, dobio najvažniju funkciju u vlasti. To je bila pozicija predsjednika Skupštine općine.[296]

Bez obzira na činjenicu da je, prema zvaničnim podacima, bilo najviše Bošnjaka, Srpska demokratska stranka BiH, u skladu sa svojom generalnom politikom uništenja države Bosne i Hercegovine, već krajem 1991. godine, započinje s konkretnim aktivnostima na formiranju "Srpske opštine Bugojno", sa sjedištem u mjesnoj zajednici Čipuljić, koja se nalazi u neposrednoj blizini fabričkog kompleksa namjenske industrije "UNIS-Slavko Rodić" – Bugojno. U vrijeme održavanja Referenduma za nezavisnost BiH, koji je održan 29. februara i 1.marta 1992. godine, na području mjesne zajednice Zijamet, u kojoj je živjelo većinsko srpsko stanovništvo, aktivisti SDS-a su postavili više barikada i onemogućili dolazak predstavnika Lokalne izborne komisije, pa tako i održavanje samog Referenduma. Budući da je u to vrijeme bjesnio rat u susjednoj Republici Hrvatskoj, ali s druge strane vođeni i pregovori u Karađorđevu između Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine, koje su oni zvali "traženje miroljubivog rješenja za konflikt", prostor općine Bugojno postao je svojevrstan poligon na kojem su se sučeljavali velikosrpski i velikohrvatski državni projekat. Uz već opisane aktivnosti SDS-a, regrutacija dobrovoljaca za Zbor narodne garde

[295] Više o privredi Bugojna vidjeti u studiji Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, "Zločin u Vrbanji jula 1993.", Sarajevo, 2001., str. 17.-25.

[296] Skupština općine Bugojno tada je brojala 60 mandata. Na izborima je HDZ osvojio 21, SDA -20, SDS -9, Zajednička lista (SK BiH, DSS i SSO-DS) -5, Savez reformskih snaga -4 i SPI -1 mjesto. Nacionalne stranke su osvojile 50, od ukupno 60 mandata ili 83,33 % vlasti, ali je HDZ, i pored nacionalne strukture, zbog jedinstva biračkog tijela hrvatskog naroda, osvojio najviše mandata i vlasti.

(ZNG) za rat u Hrvatskoj iz reda hrvatskog naroda postala je očigledna.[297] Ratna atmosfera je sve više obuzimala općinu Bugojno, kao i šire okruženje. Skupština općine Bugojno je tokom 1991. godine radila vrlo teško zbog toga što je HDZ nastojao da ostvari potpunu kontrolu nad ključnim odjelima državne uprave i privrednim potencijalima koji su, kako smo već opisali, bili prilično veliki. Osim toga, općinska organizacija ove stranke u Bugojnu se krajem ove godine aktivno uključila u rušenje državnosti i ustavnog poretka Republike BiH, priključujući općinu Bugojno u sastav "HZ-HB", bez ikakvog ustavnog ili zakonskog osnova. Međutim, pravi problemi su nastali onog trenutka kad je Mate Boban donio Odluku o imenovanju općinskog HVO-a Bugojno br: 444/92 od 7. jula 1992. godine. Ovom Odlukom praktično se potpuno poništavaju rezultati izbora u Bugojnu i instaliraju nelegalni organi općinske vlasti. Snažnu političku, ali i materijalnu podršku, HVO-u Bugojno pružili su uticajni ljudi u Zagrebu, tako da je Ministarstvo obrane Republike Hrvatske počelo provoditi potpuno unilateralne aktivnosti na vojničkom organizovanju i masovnom naoružavanju hrvatskog naroda u Bugojnu.

[297] Tako u "Izvješću HVO Bugojna" za period juli-august 1992. godine, između ostalog, piše sljedeće: "Agresiju na Hrvatsku, narod Bugojna shvatio je kao agresiju na samog njega, jer je Hrvatski narod ovog kraja uvijek bio u mislima i djelu sa cjelokupnim Hrvatskim narodom. Desetine najboljih sinova otišlo je dobrovoljno boriti se protiv Srbo-četničkih bandi po mnogim ratištima u Hrvatskoj. Budući da je u Bugojnu bila razvijena vojna industrija, odmah su naši stručnjaci počeli pomagati razvoj vojne industrije u Hrvatskoj... Sva dokumentacija, mnogi alati, upaljači i drugi materijal prelazili su tajnim kanalima u Hrvatsku... HVO je državi Hrvatskoj na razne načine pomogao sa 3.500.000 DM. Proizvodima TBM-a 2.000.000 DM. Kožom za cipele u vrijednosti od 3.000.000 DM. Dostavom luksuznim autima (126 komada u vrijednosti 1.500.000 DM). Vojne opreme u vrijednosti od 2.000.000 DM, sve je to dato bez traženja i dobivanja neke posebne protivrijednosti...Imali smo malo časničkog kadra, ali smo, ipak, sa postojećim kadrom napravili osnovu Hrvatske vojske ovdje..." (Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, inv.br. 6-375).

REPUBLIKA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO JUŽNOG VOJIŠTA
ZAPOVJEDNIŠTVO OZ SPLIT
I Z M PLOČE

Klasa: 2/92-01/90
UR.broj: 6030-02/92-1
Ploče, 19.svibanj 1992.godine

Uput bojne "Frankopan"
u Srednju Bosnu.-

U cilju ojačanja snaga obrane Bugojna, stvaranja sigurnosti i čvrstine na pravcu D.Vakuf-Bugojno

Z A P O V I J E D A M

1. Bojnu "Frankopan" pripremiti i uputiti u Bugojno.

2. Zapovijednik bojnik Ivan ZORIĆ-ZULU odgovoran je za pripremu i prebacivanje bojne u Bugojno.

3. Bojna "Frankopan" u daljem može se upotrijebiti samo po zapovijedi brigadira Tole Žarka.

MP/RD

ZAPOVJEDNIK JUŽNOG VOJIŠTA
general zbora
Janko BOBETKO

Naređenje Janka Bobetka, koje dokazuje direktnu umiješanost Republike Hrvatske u ratnim zbivanjima u Bugojnu još u ranoj fazi rata. Ovdje general Bobetko naređuje da se u Bugojno uputi bojna "Frankopan", jačine jednog bataljona. Zapovjednik bojnik Ivan Zorić-Zulu je nekadašnji pripadnik zloglasne "Legije stranaca".
(Izvor: Janko Bobetko, Sve moje bitke, str. 231)

REPUBLIKA HRVARSKA
MINISTARSTVO OBRANE
41000 ZAGREB
Zagreb, 9. listopada 1992.
KLASA: 003-05/92-01/252
UR. BROJ: 512-07-06/92-01/252

PREPIS

Tehničko-prometna uprava

NALOG

Za izdavanje materijalnih sredstava za potrebe Centralne pozadinske baze Grude na raspolaganje HVO Bugojno – oružane snage BiH:

Raketa 128 mm	kom 50
APAK - 47	kom 300
Metak 7,62x39	kom 200 000
Mitraljez 12,7 mm	kom 1
Metak 12,7 obilj.	kom 2 000
Metak 12,7 panc.	kom 2 000
Raketa ta RPG-7	kom 50

POMOĆNIK MINISTRA OBRANE RH
General-pukovnik
PEČAT Ivan Čermak, s.r.[298]

[298] Ovaj dokument se nalazi u Zbirci arhivske građe Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, inv.br. 6-123/4, a zaplijenjen je u Zapovjedništvu HVO brigade "Eugen Kvaternik" u Bugojnu.

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO OBRANE
41000 ZAGREB

Zagreb, 28. studenog 1992.
KLASA: 003-05/92-01/252
UR.BROJ: 512-07-06/92-01/252

Tehničko-prometna uprava

NALOG

za izdavanje materijalnih sredstava za potrebe HVO Bugojno, preko Centralne pozadinske baze Grude:

1. Metak 122mm D-30	kom	150
2. Metak 76mm ZIS	kom	300
3. Metak 5,45mm	kom	8800
4. Metak 7,62 x 39	kom	500000
5. Minobacač 60mm	kom	10
6. Minobacač 82mm	kom	6
7. Mina 60mm	kom	500
8. Mina 82mm	kom	500
9. Mina 120mm	kom	500
10.BR M-91	kom	1000
11.TTM	kom	500
12.LRL 107mm	kom	1
13.Raketa 107mm	kom	100
14.Pištolj Makarov	kom	200
15.Metak 9,3mm	kom	20000
16.PAM 14,5mm/2	kom	2
17.Metak 14,5mm	kom	30000
18.RPG 22	kom	100

Odgovorna osoba koja će sredstva preuzeti je gospodin Josip Jagodin, JMBG 2701960191760, Bugojno.

POMOĆNIK MINISTRA OBRANE RH
general pukovnik

Faksimil Naloga Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Zagreb, 28. novembar 1992.

278

(Izvor: J. Bobetko, navedeni rad, str. 278.)

REPUBLIKA HRVATSKA
HRVATSKA VOJSKA
160. BRIGADA

KLASA: 8/92-01/01
UR. BROJ: 3070-01-92-57
Osijek, 16.srpanj 1992.god.

Na temelju Zapovjedi zapovjednika OZ Osijek KLASA:8/92-01/01, URBROJ:1076-09-92-15, od 16.srpnja 1992. god. donosim slijedeću zapovjed:

Z A P O V J E D

1.Za potrebe OG "Istočna posavina" izvršiti predaju jednog tenka T-55 i jednog BVP M-80 s jednim B/K streljiva bez posade.

2.Rok izvršenja je ODMAH.

Osijek 16.07.92.
Za "HVO" Bugojno,preuzeo:
Josip Jeročin

ZAPOVJEDNIK
PUKOVNIK
Dubravko Jezerčić

Faksimil Zapovjedi pukovnika Jezerčića, Osijek, 16. juli 1992.

Dokument koji pokazuje da je Hrvatska vojska HVO-u Bugojno davala i tenkove i oklopne transportere. (Izvor: J. Bobetko, navedeni rad, str. 261.)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
B U G O J N O

Broj: 02-129-1242/92
Datum, 04.10.1992.godine

Hrvatsko vijeće obrane na sjednici održanoj 04.10.1992. godine donijelo je

Z A K L J U Č A K

1. Zabranjuje se izdavanje odobrenja za put osobama muslimanske nacionalnosti dok se ne postigne dogovor u s vezi gospodaratva između HVO-a i TO Bugojno.

Personalna služba /služba za izdavanje odobrenja/ biti će pismeno obavještena o postignutom dogovoru.

DOSTAVITI:
- HVO-u
- TO-u
- Person.službi HVO-a

PREDSJEDNIK HVO
Vladimir Šoljić

"Zaključak" koji je potpisao "predsjednik HVO Bugojno", Vladimir Šoljić, kojim se zabranjuje izdavanje odobrenja za putovanje "osobama muslimanske nacionalnosti" bez kojih se u to vrijeme uopće nije moglo putovati, jer su na sve strane bili postavljeni punktovi HVO-a kroz koje se nije moglo proći bez ovih odobrenja.
(Izvor: AIIZ, Inv. br. 0-359)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
B U GO J N O
Broj: 02-129-466/93

ZAPISNIK

Sa sjednice Hrvatskog vijeća obrane Bugojno održane dana 10. IV 1993. godine u prostoriji zgrade stare Pošte.

Sjednici nazočni: Vladimir Šoljić, Branka Raguz, Anto Bagarić, Ivica Lučić, Ante Krajinović, Pavo Dragun, Zdenko Klepić, Janko Ljubos, Zvonko Mihaljević, Mladen Pavlović.

Sjednicom predsjedava predsjednik HVO-a gosp. Vladimir Šoljić.

DNEVNI RED:

1. Tekući problemi u odnosima prema muslimanima
2. Proslava godišnjice HVO-a Bugojno
3. Razno

A.d.1. Predsjednik upoznaje nazočne o tekućim problemima u svezi odnosa sa rukovodstvom muslimana, kao i da je donesena odluka o zabrani izdavanja dozvola za izlazak muslimanima iz Bugojna i blokiranje računa u Hrvatskoj.

Mladen Pavlović-Iznosi da je postavljen zahtjev muslimanima da ustupe dva kata u Općini za potrebe HVO-a Bugojno, a što su muslimani odbili, kao i ulazak u zgradu uprave Gorica i SDK-a. Muslimanska vojska zauzima objekte u gradu, Dom zdravlja, Narodnu školu i dr. objekte što navodi na zaključak da oni vojnički odradjuju poslove.

Branka Raguz- U cijeloj Herceg Bosni zategnuti su odnosi sa muslimanima, pa je iz tih razloga potrebno ozbiljno pratiti i poduzimati protiv mjere, kao što treba najprije održati sa muslimanima sastanak i ukazati na sve negativnosti, pošto je sada situacija najozbiljnija.

Vladimir Šoljić-Muslimani nastoje da se prošire na našu provinciju, kao i da odvoje Srednju Herceg Bosnu od Zapadne. Postavlja pitanje zapovjedniku brigade kakvi su planovi vojske u svezi sa ovom situacijom.

Ivica Lučić - U odgovoru iznosi da vojska ima svoje planove i da će vojno intervenirati ukoliko to bude potrebno. Vojska prati situaciju i u toku je svih dogadjaja.

- 4 -

...lavu pozvati :Napredak,HVO,službe i časnike.
...iti:Ratnu bolnicu,Dom zdravlja i Interventni vod,
...dince:Džaju,Živka, Matića,Stjepka Okadara,Josipa Grlića,Jozu
...jić iz Policije i Miru Lozančić iz dijaspore.

...vonko Mihaljević- postavlja pitanje sezonaca i naknade HVO-u.
Stav HVO-a je da pismeno podnese prijedlog o kojem će se naknadno odlučiti.

A.d.3. Razno

Branko Raguz- izvještava o problemu organiziranja škole u Gimnaziji i STS zbog zauzimanja objekata od strane muslimana.
Postavlja pitanje da li uključiti nastavnike srpske nacionalnosti u red škola.
Stav - da se uključe u rad, ukoliko su isti iz sigurnosnih razloga pogodni.
Nakon diskusije usvojeni su slijedeći:
ZAKLJUČCI:

- zabranjuje se izdavanje dozvola za izlazak iz Bugojna muslimanima, izuzev u hitnim slučajevima koje može odobriti samo predsjednik HVO-a i dopredsjednik,
- zadužuju se predstojnici da svoje informacije iznose putem Radio Bugojna, jedanput tjedno.
- zbog zauzimanja objekata i škola od strane muslimana,zaključak je da i dalje ostane naša vojska u školi Gračanica kao i u dr.školama.
- zbog potrebe za stručnim kadrovima neće se davati istim suglasnost za rad u inozemstvu(Hrvatska).

Zapisničar:
Ante Krajinović v.r.

Predsjednik HVO-a Bugojno:
Vladimir Šoljić

Zapisnik sa sastanka HVO Bugojno od 10. aprila 1993. godine. Prije svega u ovom Zapisniku je navedeno "da je donesena odluka o zabrani izdavanja dozvola za izlazak muslimana iz Bugojna".

Vladimir Šoljić

Od tog dana HVO se, kao i u drugim općinama u kojima je preuzeo vlast, ponaša kao gospodar života i smrti. Kakvo je bilo ponašanje HVO-a Bugojno u to vrijeme, najbolje ilustruju "Zaključci Hrvatskog vijeća obrane Bugojno", koje je potpisao predsjednik općinskog HVO-a i predsjednik Skupštine općine Bugojno, Vladimir Šoljić, u kojima, između ostalog, stoji i sljedeće: "Zabranjuje se izdavanje odobrenja za put osobama muslimanske nacionalnosti dok se ne postigne dogovor u svezi gospodarstva između HVO i TO Bugojno."[299] Ovakvi zaključci, uvjerenja, dozvole i razni drugi papiri kojima se ograničavalo ili čak sprečavalo kretanje Bošnjaka, pa i Srba, provodili su vojni policajci HVO-a na kontrolnim punktovima koji su brzo nikli na svim putnim pravcima oko grada Bugojna. Ubrzo se počela osjećati opća nesigurnost i nelagoda svakog Bošnjaka koji je morao proći kroz neki od brojnih punktova, zbog neugodnosti i maltretiranja, hapšenja, pa čak i nestanaka pojedinih lica, za koja se znalo da su došla do tih punktova.[300]

[299] Zaključci HVO Bugojno, djel. br: 02-129-1242/92, od 4. oktobra 1992. godine, Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, inv. br. 6-359. Faksimil na str. 586.

[300] Tako je 8. februara 1993. godine na punkt u naselju Vrbanja uhapšen Edin Gurbeta. Pripadnici HVO-a su ga odveli u pravcu sela Kandija gdje mu se gubi svaki trag. 19. aprila 1993. godine prijavljen je nestanak Samira Muratspahića iz Planinice, za što se, također, sumnjiči HVO. Devetog maja 1993. godine na punktu HVO Bugojno u selu Humac uhapšeno je 38 pripadnika ARBiH Bugojno, koji su se vraćali na odmor sa linija koje su držali prema srskom agresoru. Tog istog dana uhapšeno je još sedam pripadnika ARBiH na punktu u selu Pavić Polje, od kojih su dvojica (Emin Jusufi i Zakir Mukić) 31. maja i 1. juna 1993. godine, pronađeni mrtvi u rijeci Vrbas. Utvrđeno je da je smrt nastupila zbog mučenja, nakon čega su izmasakrirani. Tog istog dana iz hotela "Kalin", kojeg su zaposjeli pripadnici HVO-a, u Bugojnu je snajperom ubijen Jasmin Lipovac. (Aktuelne informacije za 31. maj i 2. juni, Informativna služba ARBiH, AIIZČ US, inv.br. 6-93)

Tek nakon incidenata od 9. i 10. maja 1993. godine, uslijedila su i hapšenja dvadesetak pripadnika HVO-a od strane pripadnika ARBiH, nakon čega je došlo do razmjene zarobljenika.[301] Poslije nasilnog upada u upravnu zgradu "Špedicije"-Bugojno, kojeg je HVO izveo 10. maja 1993. godine, desio se čitav niz oružanih incidenata i grubih provokacija koje su bile usmjerene prema pripadnicima Armije i policije RBiH. Ovako anarhično i siledžijsko ponašanje nastavljeno je i u junu 1993. godine. Tako je 10. juna 1993. godine u naselju Bristovi, koje je bilo naseljeno uglavnom hrvatskim stanovništvom, ubijen Selver Duvnjak, a ranjeni su Amir Alispahić i Muhamed Ćeso, pripadnici Armije RBiH. Istog dana u tom naselju, HVO je opljačkao sanitetsko vozilo bugojanske bolnice, a vozača i pacijente zarobio.[302] Dvadeset četvrtog juna 1993. godine HVO je u naselju Vrbanja postavio punkt kojim je stavio pod svoju kontrolu pristup Bugojnu iz pravca Gornjeg Vakufa. Nezvanično je HVO Bugojno ovaj potez pravdao ubistvom svoja dva pripadnika, iako u to vrijeme nije provedena nikakva istraga koja bi to potvrdila, kao i to ko bi mogao biti odgovoran za ovaj incident. Svakako je neprihvatljivo tumačenje da je zbog ovog izbio rat. Istina je da se HVO Bugojno dugo pripremao za rat, da se uz pomoć režima Franje Tuđmana solidno naoružao i da se u jednom trenutku, zbog velike premoći u artiljeriji i oklopnim sredstvima, osjetio jačim. Vjerovatno je taj osjećaj preovladao 17. jula 1993. godine, kad je HVO Bugojno odlučio da grad i općinu Bugojno, silom stavi pod svoju kontrolu i nehrvatima, također silom, nametne sistem vlasti kakav je uspostavljen pod nazivim "HZ-HB".[303] U okviru priprema za napad na Bugojno, općinska organizacija HDZ Bugojno formira "Zapovjedništvo grada Bugojna", kao vojno rukovodstvo hrvatskog naroda, a to Zapovjedništvo u augustu 1991. godine donosi "Plan obrane Bugojna". U ovom dokumentu su sljedeće varijante:

1. Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani staju na srpsku stranu,
2. Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani podržavaju Srbe,
3. Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani neutralni,
4. Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani podržavaju Hrvate i
5. Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani staju na stranu Hrvata.

---

301 Aktuelne informacije za 31. maj i 2. juni, Informativna služba ARBiH, AIIZ, inv.br. 6-82.

302 Isto, inv.br.6-97, 6-506, Potvrda br.6-507 i Komanda VJ 5442 Bugojno, broj: 38-32-03/1-3-1-53.

303 Zapisnik sa sastanka Zapovjedništva Operativne zone sjeverozapadna Hercegovine, od 8. juna 1993. godine u Tomislavgradu. U ovom Zapisniku zapovjednik Glavnog stožera HVO, general Milivoj Petković, iznosi sljedeći stav: "Čeka nas težak rat sa Muslimanima..." i "Naš cilj je Herceg-Bosna bez dilema..."

U svim ovim varijantama Bošnjaci se tretiraju manje bitnim subjektom koji se mora priklanjati jednoj ili drugoj strani, ili će ostati neutralni, bez obzira na činjenicu da su najbrojniji narod.[304] Ove pripreme su obuhvatile i izgradnju puta preko Crničkih podova prema Kupresu i Livnu.

Otvorena agresija HVO-a na Bugojno počela je 17. jula 1993. godine tako što je HVO iznenada, oko 14 sati, postavio punkt na magistralnom putu Gornji Vakuf – Bugojno u mjestu Vrbanja, na onom mjestu gdje se odvaja put za naselje Kandija. Tada je HVO na ovom punktu počeo hapsiti i pljačkati sve Bošnjake koji su išli tim putem. Sam punkt i prostor oko njega zaposjela je jedinica za posebne namjene tzv. "Antiteroristrička grupa" (ATG). Kad su čuli da se hapse svi Bošnjaci na ovom novopostavljenom punktu, oko 500 metara prema Bugojnu, i građani Vrbanje bošnjačke nacionalnosti su uspostavili punkt. U popodnevnim satima pripadnici ATG HVO Bugojno su pokušali motornim vozilom silom proći kroz ovaj punkt. Došlo je do obostranog otvaranja vatre u kojoj je smrtno stradao pripadnik ATG Miroslav Telenta, a jedan pripadnik HVO-a je ranjen. Poslije toga došlo je do otvaranja vatre sa raznih položaja HVO oko Bugojna prema punktu na kojem se sve ovo događalo. U toj vatri stradao je još jedan pripadnik HVO-a Milijan Vučak.[305] U tom trenutku i na jednoj i na drugoj strani bio je znatan broj zarobljenika. Međutim, nakon ovog incidenta došlo je do kontakata između komandi A RBiH i HVO Bugojno u kojima je dogovoren prekid vatre, oslobađanje svih zarobljenika, i deblokada komunikacije prema Gornjem Vakufu tako što će biti ukinuti problematični punktovi. Provedba dogovora bila je povjerena mješovitoj policijskoj patroli koja se sastojala od četiri policajca, pripadnika MUP-a RBiH, i četiri pripadnika "MUP-a HZ-HB", svi iz Bugojna. Oni su na punktove u Vrbanji krenuli s dva vozila: jednim vozilom MUP-a RBiH, u kojem su bila tri policajca bošnjačke i jedan hrvatske nacionalnosti, dok su u vozilu "MUP-a HZ-HB" bila tri policajca hrvatske i jedan policajac bošnjačke nacionalnosti. U pratnji ova dva policijska vozila bilo je i jedno sanitetsko vozilo. Prilikom dolaska ove mješovite policijske patrole na "bošnjački" punkt u Vrbanji, oko 16,30 sati, utvrđeno je da se pored puta nalazi jedno motorno vozilo u kojem se nalazi mrtvo tijelo pripadnika ATG HVO Bugojno Miroslava Talente, koje je izvučeno i prebačeno u sanitetsko vozilo. Nakon kraćeg zadržavanja i uklanjanja prepreka na putu patrola je nastavila put prema "hrvatskom" punktu, koji se nalazio oko 500 metara dalje kod kandijskog mosta, u pravcu Gornjeg Vakufa. Prema ovom punktu

[304] Zločin u Vrbanji jula 1993., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti, str. 108. i 109., Sarajevo, 2001. i HKD "Napredak" i Župni ured Bugojno, "Vatre nad Vrbasom", str. 43., Bugojno, 1993.
[305] Isto, str. 114.

prvo se kretalo vozilo "MUP-a HZ-HB". Oko stotinjak metara prije dolaska na punkt HVO-a, u prvom policijskom vozilu se dogodila prava drama. Policajcu A.B., pripadniku Stanice javne bezbjednosti Bugojno MUP-a R BiH, kolega policajac i pripadnik "MUP-a HZ-HB" je u potiljak uperio pušku. Po dolasku na punkt iz neposredne blizine su istrčali maskirani pripadnici HVO Bugojno i fizički nasrnuli na policajce bošnjačke nacionalnosti, dok su njihove kolege hrvatske nacionalnosti ostali pasivni, odnosno nisu poduzeli ništa da zaštite svoje kolege. HVO je ovim činom počinio vjerolomni napad, jer je dolazak mješovite policijske patrole bio dogovoren uz sigurnosne garancije obje strane. Pripadnici HVO-a su uz tuču najviše zahtijevali odgovor na pitanje "gdje se nalazi Vučak", vjerovatno misleći na Milijana Vučka. U općem haosu koji je nastao ovim napadom, prema prvom punktu je vraćen hrvatski policajac, Ilija Dujmović, sa svojim bošnjačkim kolegom A.B. da provjere šta se desilo sa Milijanom Vučkom. Nakon dolaska na prvi punkt, ova dva policajca su dobili informacije da je Vučak poginuo. U toj situaciji na hrvatski punkt se vratio samo policajac hrvatske nacionalnosti, a na njemu su ostali zarobljeni i pretučeni pripadnici MUP-a RBiH Esad Mušić, Mujo Hozić i Elvedin Šeho.[306] Od tada, pa do potpunog sloma i poraza HVO Bugojno njihova sudbina je ostala nepoznata. Poslije prelaska ove teritorije pod kontrolu ARBiH, njihova izmasakrirana tijela pronađena su u rijeci Vrbas.

Bitno je napomenuti da je u julu 1993. godine HVO Bugojno, bez ikakvog dogovora sa ARBiH, formirao čitav niz kontrolnih punktova na kojima su se hapsili, pljačkali i maltretirali uglavnom Bošnjaci. U jutarnjim satima 18. jula 1993. godine bojovnici HVO-a, predvođeni Ivicom Vučkom, Kristijanom Pocrnjom i Slavkom Šakićem su usmrtili Muharema Velagića (rođen 1933. godine) i zarobili Ahmeta i Zaima Čizmu i Smaila Hodžića i zatvorili ih u kafanu "Ritmo", gdje su ih teško pretukli. Poslije povlačenja HVO-a iz Bugojna, njihova unakažena tijela pronađena su u rijeci Vrbas. Tog jutra krenuo je opći napad na prigradsko naselje Vrbanju, ali i na cijelo Bugojno.[307] U naselju Čaušlije pripadnici Prve bojne HVO Bugojno su uhapsili Muju Sarajlića, Nusreta i Seada Ćatića i Husu Husića, koje su

[306] Ovakav tok događaja je utvrdio Institut za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima i kršenju međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i interpretirao u već spominjanoj studiji "Zločin u Vrbanji jula 1993.", str.113.-117.

[307] Napad na bugojanska prigradska naselja Vrbanja i Crniče u julu 1993. godine izvele su jedinice 104. brigade HVO "Eugen Kvaternik" iz Bugojna zajedno sa paravojnim postrojbama koje je formirao oficirski kadar Hrvatske vojske tokom 1992. godine. Postoje brojni dikumenti koji potvrđuju ovu tvrdnju, a među njima su i: Izjava A.B., inv.br.6-3, AIIZČ US, Izjava D.I., inv.br.6-336, AIIZ, Zahtjev za prekomandu, HVO-Odjel obrane, Ured za obranu Bugojno, Broj: 02-9/T-01-103-205/93, AIIZ, Izjava DŽ.A., inv.br.6-470, AIIZ, Izjava B.Š. inv.br. 6-124, AIIZ, Jedinični kartoni Oružanih snaga Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, inv.br. od 6-124 do 6-305, itd.

odveli u Vedro Polje, gdje su mučeni do smrti. Iz ove grupe se uspio nekako bjekstvom spasiti Mujo Sarajlić. Na teritoriji koju je privremeno zauzeo, HVO je po kućama počeo redom hapsiti sve stanovništvo bošnjačke nacionalnost, a na punktovima sve Bošnjake koji su iz neznanja ili nekog drugog razloga na njih došli. Uhapšene civile, ali i zarobljene pripadnike Armije i MUP-a RBiH, sprovodili su u motel "Akvarijum" koji se nalazio na južnom prilazu Bugojnu, u neposrednoj blizini naselja Vrbanja, kojeg su pretvorili u svoje veliko uporište.[308] Od tada je motel "Akvarijum" pretvoren u klasični koncentracioni logor u kojem su smještaj, ishrana i tretman logoraša bili kao i u ostalim logorima u "Herceg-Bosni". Tu su se desila silovanja nad zarobljenim ženama i djevojkama bošnjačke nacionalnosti, ponižavanja na vjerskoj i nacionalnoj osnovi, teška fizička zlostavljanja i ubistva.[309] Od 21. jula 1993. godine zatočeni Bošnjaci se tokom dana vode na kopanje rovova za pripadnike HVO-a Bugojno, dok su u noći bili izloženi svim oblicima torture, od gašenja cigara na golom tijelu, pljuvanja, psovanja, tuče, do seksualnog zlostavljanja. Prema izjavama preživjelih logoraša u svim oblicima zlostavljanja naročito se isticao Slavko Šakić. Broj logoraša je relativno mali isključivo zbog toga što HVO nije uspio da u prvih nekoliko dana sukoba zarobi veći broj civila i ostvari kontrolu nad većim prostorom u Bugojnu i njegovoj okolini, a ubrzo je bio i vojno potpuno poražen. Međutim, za tih nekoliko dana, HVO Bugojno je potpuno opljačkao i uništio sve bošnjačke kuće u naseljima Vrbanja i Crniče. U toku ovog krvavog orgijanja desio se i pravi pokolj nedužnog civilnog stanovništva kada su od strane HVO-a na razne načine usmrćene 54 osobe bošnjačke nacionalnosti, a to su: Hamdija i Hašim Alić, Raif Cetin, Zenuh, Zahid i Ahmet Čizmo, Sead i Nusret Ćatić, Sulejman, Hajrudin i Emina Delić, Refik Elkaz, Sulejman Fuka, Rabija i Džemal Grižić, Vehab Habibović, Sulejman Hadžibegović, Fahrija Haračić,

---

[308] U motelu "Akvarijum" bio je stacioniran vod vojne policije i protivoklopni vod HVO-a. Kao upravnik logora logorašima se predstavljao Zdravko Pavković – Tiki.

[309] Prema podacima Udruženja građana žrtava zločina u Vrbanji 1993. godine, kroz logor motela "Akvarijum" prošlo je 45 logoraša koje su registrovali pripadnici UNPROFOR-a, a to su: 1. Sulejman (Zaima) Basara, 2. Abdulah (Zahida) Bevrnja, 3. Abdulah (Hamida) Čehaja, 4. Muhamed (Ismeta) Čehaja, 5. Edhem (Hasana) Čehaja, 6. Zlata (Hazima) Čehaja, 7. Azemina (Hadže) Ćemalović, 8. Mehmed (Muhameda) Ćemalović, 9. Mustafa (Bećira) Čolak, 10. Ešref (Hasana) Ćatić, 11. Idriz (Redže) Ćatić, 12. Nusreta (Hase) Ćatić, 13. Šaćira (Mehe) Ćatić, 14. Šerifa (Idriza) Ćatić, 15. Vahida (Fehme) Ćatić, 16. Adis (Nadžida) Hakanović, 17. Ahmet (Šerifa) Huskić, 18. Hamida (Derve) Huskić, 19. Ismet (Šerifa) Huskić, 20. Mihra (Fehima) Huskić, 21. Mirsada (Ahmeta) Huskić, 22. Hidajet (Alije) Imširpašić, 23. Abdulah (Ale) Karabeg, 24. Amna (Abdulaha) Karabeg, 25. Samija (Hakije) Karabeg, 26. Husejin (Ale) Karabeg, 27. Soraja (Husejina) Karabeg, 28. Dino (Sihanuka) Karabeg, 29. Sutka (Sakiba) Karabeg, 30. Sihanuk (Husejina) Karabeg, 31. Mustafa (Muharema) Karagić, 32. Vahid (Sadika) Karagić, 33. Seid (Osmana) Karagić, 34. Suljo (Hasana) Karagić, 35. Vasva (Nume) Karagić, 36. Esad (Sulejmana) Karamustafić, 37. Smail (Nume) Karamustafić, 38. Husein (Omera) Mlaćo, 39. Kemal (Muharema) Morić, 40. Mustafa (Muharema) Morić, 41. Muhamed (Ismeta) Smajić, 42. Ševala (Ramiza) Smajić, 43. Hamša (Salke) Šečić, 44. Bahrudin (Muhameda) Šeremet i 45. Muhamed (Mehe) Tanković.

Smail Hodžić, Mujo Hozić, Huso Husić, Samir, Sadik, Hatidža i Hajrija Karagić, Nazif Krkić, Emin Ledenko, Sead Mastalić, Esad Mušić, Nermin Nuhić, Nejra i Nusret Ramić, Selma i Almir Šehić, Elvedin Šeho, Almir Šošić, Muharem Šušić, Ekrem, Mesud i Senad Talić, Senad Teskeredžić, Senija Učambarlić, Đulsa i Rabija Ugarak, Juso, Muharem, Nuhan, Razija i Sadik Velagić, Sulejman Velić i Nedžad Zulić.

Poslije deset dana žestokih borbi za grad Bugojno, okolna naselja i komunikacije, tri bojne HVO brigade "Eugen Kvaternik" u Bugojnu su postale izolovane, bez mogućnosti međusobne komunikacije, tako da se tada postavljalo samo jedno pitanje, kada će i kako HVO u Bugojnu položiti oružje. Njegov kraj je vojnički bijedan i žalostan. Političko rukovodstvo HVO-a je odlučilo da povede najveći broj bugojanskih Hrvata četničkoj vosci koja je u to vrijeme pod svojom kontrolom držala susjedni Kupres. Veliki broj pripadnika HVO-a je i zarobljen i zatvoren na gradskom stadionu. Apsoluno je nemoguće izvesti povlačenje ovolikog broja vojnika i civila, pripadnika hrvatskog naroda, praktično u ruke srbo-četničkog agresora u pravcu Kupresa, bez prethodnog dogovora.[310] U posjed Armije BiH pao je veliki ratni plijen među kojima su i tenkovi, oklopni transporteri, protivtenkovski topovi i druga artiljerijska oruđa, te drugo naoružanje i vojna oprema, a ovom prilikom je raskinut osmomjesečni obruč oko Gornjeg Vakufa. Napuštena imovina bugojanskih Hrvata je u vihoru i haosu rata izložena i krađi i pljački. Po prestanku ratnih operacija, vjerovatno iz političkih razloga, ti isti Hrvati su svoju imovinu počeli prodavati u bescijenje, slijedeći politiku HDZ-a da se izvrši etnička podjela BiH primjenom brutalne vojne sile, prihvatajući princip SDS-a, odnosno velikosrpske politike u BiH da je određena teritorija onog ko je stavi pod svoju čizmu!

[310] Prema podacima Župnog ureda u Bugojnu, tada se prema Kupresu povuklo više od 15.000 bugojanskih Hrvata. Također, tom prilikom je zarobljeno više stotina pripadnika HVO-a. Oni su zatvoreni na gradskom stadionu u Bugojnu. Prema nekim podacima na ovom mjestu se našlo 340 zarobljenih pripadnika HVO-a, od kojih su kasnije 23 zarobljenika "nestala". Bez obzira na način na koji su ovi zarobljenici nestali, moguće je da uzrok zbog čega su nestali, treba tražiti u događajima koji su se prethodno dogodili i koji su naprijed opisani.

Pripadnici bugojanskog HVO-a u ljeto 1992. godine u Bugojnu: Jasna profašistička orijentacija i opredjeljenje.

Motel "Akvarijum" kojeg su pripadnici HVO brigade "Eugen Kvaternik" spalili prilikom povlačenja.

Bugojanska pošta koju je HVO također zapalio prilikom povlačenja.

PREPIS

IZJAVA PRIPADNIKA HVO BUGOJNO M.Ž. IZ KANDIJE KOD BUGOJNA

Od početka rata, u maju 1992., pa do kraja 1993. godine, bio sam u Prvoj bojni HVO u Bugojnu. Onda sam na svoje traženje prešao u Policijsku stanicu HZ HB, odnosno u jedinicu za posebne namjene pri ovoj policijskoj stanici. Jedinicom je zapovijedao Josip Čubela koji me je u jedinicu i primio. U vezi sa mojim prelaskom u policiju ranije sam razgovarao sa Markom Vujevićem, bivšim satnikom u Prvoj bojni. On je u Policijskoj stanici obavljao dužnost zapovjednika uniformisane policije. U jedinici za posebne namjene rečeno nam je da ćemo tu u Gaju, gdje je jedinica bila locirana, imati neku obuku, a da ćemo poslije na obuku ići u Neum. Planirano je da naša jedinica bude neka vrsta specijalne jedinice koja bi u određenim momentima radila na raščišćavanju situacije i uspostavljanju mira.

Tu u Gaju od obuke smo imali svakodnevne kondicione vježbe, uglavnom trčanje 2-3 puta dnevno, te nešto obuke o minsko-eksplozivnim sredstvima koju je držao operativac iz Prve bojne (ne sjećam mu se imena) dok nismo izveli planiranu obuku ulaska, odnosno provaljivanja u stanove i oblike borbe u stambenim objektima i naseljenim mjestima. Jedinica je podijeljena na tri odjeljenja. Zapovjednik mog odjeljenja je bio Miroslav Zelić. Pored obuke vršili smo obezbjeđivanje objekata, patrolnu službu, te učestvovali u zajedničkim patrolama sa pripadnicima MUP-a BiH. U Gaj su često navraćali, a nerijetko i spavali u kući preko puta objekta gdje smo bili smješteni, Jozo Adžić, Robert Veber, Ivica Vučak, Mile Sehara, Boro Palinić i dr. Kod zapovjednika Čubele je najčešće dolazio načelnik Klepić i njegov vozač ili pratilac sa nadimkom "Unprofor".

Kao jednu od ekstremnih postrojbi HVO-a u Bugojnu, koja je doprinosila i provocirala sukob HVO i Armije R BiH, ističem "Garave" koji su formirani u početku rata. Ovom jedinicom je zapovijedao Vinko Žuljević zv. "Klica", rodom sa područja Gornjeg Vakufa. Ta jedinica je mahom sastavljena od vojnika čije je ponašanje bilo nenormalno u svakom pogledu, sklonih ubistvima, razbojništvima, tučama i kriminalu svake vrste. U početku rata iza ove jedinice stajao je Stožer (HVO). Jedinica je kasnije rasformirana, da bi se ponovo formirala u maju ili junu ove (1993.) godine. Mislim da iza njenog formiranja nije stajao Stožer HVO. Ova jedinica postavlja punkt u Paić Polju prije sukoba u Bugojnu, vrši pljačke, odvođenja i ubistva pripadnika Armije R BiH i drugih lica muslimanske nacionalnosti. Slično ekstremno ponašanje ispoljavala je i grupa na području Bristova. Naime, pojedinci, kao što je Mićo Talenta, organizovali su naoružane grupe koje su onemogućavale

prolaz Muslimanima i vojnicima Armije R BiH prema Rostovu, odnosno Travniku. Znam da smo mi iz naše jedinice, na nešto više od mjesec dana od sukoba, išli na intervanciju te da su ovi "Talentini vojnici" bili zapucali i na nas, te oduzeli pištolj Josipu Čubeli.

Negdje u mjesecu maju ove godine, na osnovu zapovijedi Stožera HVO u Bugojnu, formira se Antiteroristička grupa – ATG, čiji je zapovjednik bio Mario Crnjac. Baza ove jedinice je bila u Vrbanji. Od pripadnika te jedinice poznajem pomenutog Maria Crnjca, te Miću Talentu, Ivicu Vučka, izvjesnog "Koču" i još neke čijih se imena u ovom trenutku ne mogu sjetiti, ali ih iz viđenja poznajem. Ova grupa sa područja Vrbanje, odnosno pripadnici ATG, počinila je užasne zločine nad civilnim stanovništvom muslimanske nacionalnosti, palila stambene i gospodarske objekte, vršila pljačke i sl. Poznato mi je da je Mario Crnjac prije formiranja ATG bio bojnik u Drugoj bojni kojom je zapovjedao Erkapić i da je sa Drugom bojnom bio u stalnom kontaktu. Pretpostavljam da je iza njihovog formiranja, mislim na jedinicu ATG i "Garavih", stajao neko vrlo uticajan u Stožeru ili izvan Stožera. Isto tako, poznato mi je, kao i većini pripadnika moje i drugih jedinica, da je na području Bristova sukobe sa Armijom R BiH provocirao Ivan Jurčević. Ranije je bio satnik 2. bojne, potom bio zaposlen u MUP-u, a zatim djeluje na terenu Bristova. Na punktu kojeg samovoljno ili u dogovoru iz vrha HVO postavljao na putu prema Rostovu, vršio je otimanje naoružanja i MTS-a od pripadnika Armije, maltretiro civilno stanovništvo i sl.

Opšte je poznato da je veći broj čelnih ljudi u HVO i ljudi bliskih njima bio umiješan u raznovrsne malverzacije i pljačke i da su oni imali "svoje ljude" koji su radili za njih. Tako se npr. pričalo da bivši zapovjednik Zdenko Klepić ima sa bratom firmu u Mostaru pod nazivom "Braća Klepić", koja se, pored ostalog, bavi i prepisom i prodajom automobila.

Početak sukoba zatekao me u jedinici u Gaju. Dana 18.07.1993. godine zapovjednik Čubela nas je rasporedio na ranije pripremljene položaje i rovove. U mojoj desetini bili su: Miroslav Zelić, Božan Grlić, Jadranko Dadić, Zoran Pejak, Željko Kasalo, Davorin Augustinović i Doris Palinić, kao i Ante Augustinović. Naše odjeljenje je raspoređeno na položaj prema putu, odnosno prvim kućama i mi nismo imali pripremljene rovove, dok su dva druga odjeljenja, kojima su komandovali Robert Čurčija i Zoran Batarilo, zaposjeli položaj na ranije pripremljenim rovovima prema Karadžama i bolnici. Vatreno sam djelovao, kao i drugi iz mog odjeljenja, iz svog "kalašnjikova" sa preklopnikom prema nedovoljno preciznim ciljevima.

Od težeg naoružanja naša jedinica je raspolagala sa po jednim minobacačem 60 mm, brovingom, PKT-om, dvije "zolje" i, koliko se sjećam, dva snajpera. Ante

Augustinović je rukovao sa RPG, dok mi nije poznato ko je rukovao drugim oruđima. Naredba je bila da nema predaje i da se civili moraju izvući do hotela "Kalin". Pored naše jedinice, koja je brojala tridesetak pripadnika, u Gaju je bilo i oko 15 pripadnika domobrana, pretežno naseljenih u ovom naselju. Domobranima je zapovijedao izvjesni Kalajica. Poslije naredbe o povlačenju mi smo se u borbenom poretku povlačili prema "Kalinu" kako je i bilo naređeno. U hotelu se naša jedinica prepodčinjavala jedinici Vojne policije pod zapovjedništvom Stipice Zelića. U "Kalinu" moja jedinica dobija zadatak da čuva diskoteku, dok mi nije poznato šta su bili zadaci drugih odjeljenja. Pri pokušaju proboja prema "Ljubljanskoj banci" svi iz mog odjeljenja, osim Grabovca i Dadića koji su bili na straži, bili su angažovani u grupi koja je imala zadatak da izvrši deblokadu "Ljubljanske banke", ali je naša akcija od strane Armije osujećena i onemogućena.

Nije mi poznato ko je iz hotela djelovao prema objektu gimnazije, okolnim objektima ili drugim objektima prema kojima se djelovalo vatrom, kao ni ko je raketirao džamiju. Ali, znam da je džamija gađana i pogođena iz objekta "Kalin" kao i više drugih objekata.[311]

(AIIZČ US, Sarajevo, inv. br. 6-329)

PREPIS

IZJAVA SVJEDOKA ZBIVANJA S.K. MJEŠTANINA SELA VRBANJE

Dana 19. jula 1993. godine u ranim jutarnjim satima, moja porodica i ja smo spavali u našoj porodičnoj kući u naselju Vrbanja, kada smo začuli pucnjavu PAM-ova i artiljerijskih oruđa, vjerovatno ZIS-ova. Odmah smo primijetili da zbog pucnjave ne možemo da napustimo kuću i da negdje odemo, pa nam je samo preostalo da ostanemo u kući i da čekamo šta će se dogoditi. U kući su mi bili roditelji, sestra, supruga i dijete od dvije godine.

Nedugo nakon toga, pripadnici HVO-a, njih desetak, ušli su u kuću i naredili nam da izađemo iz kuće. Na sebi su imali uniforme, a na njima ambleme HVO i bijele trake za raspoznavanje. Odveli su nas u jednu hrvatsku kuću, stotinjak metara od naše kuće, mislim da je kuća nekog Dilbera i tu smo zatvoreni. Od lica koja su nas uhapsila poznavao sam jednog Dilbera i jednog Antunovića, ali im imena ne znam. Naše hapšenje je posmatrao i Ante Renjić, koji je također bio u uniformi HVO-a.

[311] Hotel "Kalin" koji se često spominje u ovoj izjavi smješten je na sjevernom rubu gradskog centra Bugojna, između naselja Gaj, gradske bolnice i bošnjačkog naselja Karadže, čija je komunikacija sa gradom u naselju Gaj bila presječena. Naselje Bristovi je prigradsko naseljena putu prema poznatom izletištu Rostovo i Novom Travniku.

U toj kući proveli smo taj čitav dan i tu noć. Tokom boravka u toj kući nismo imali nikakvih problema. Narednog dana odvedeni smo na motel "Akvarijum". Prije nego što smo zatvoreni u podrumske prostorije, odveli su nas da u jednoj od soba Motela vidimo dva tijela poginulih pripadnika HVO-a, kao da su htjeli na taj način da opravdaju svoje postupke prema nama.

Nakon toga su od svih žena oduzeli zlato, a potom su nas zatvorili u podrumske prostorije motela "Akvatijum". Tu su se nalazili zatvoreni Bošnjaci koji su ranije uhapšeni.

U periodu zatočeništva, svaki dan sam, zajedno sa ostalim mlađim muškarcima vođen na kopanje rovova. Ja lično nisam preživio posebna maltretiranja, ali svako veče su pripadnici HVO-a dolazili i maltretirali, odnosno tukli zatočene Bošnjake, uglavnom starija lica. Tom prilikom bi nas psovali, prijetili nam i vrijeđali nas na razne načine. Od svih lica koja su dolazila, a neki su bili i maskirani, najgori su bili Slavko Šakić i Kristijan Pocrnja, koji su najviše zlostavljali zatočene Bošnjake.

Pred kraj zatočeništva, Slavko Šakić je prvo pretukao, a potom odveo iz prostorija gdje smo bili zatočeni, Selmira Šehića, a nakon toga ga nisam više vidio. Bitno je reći da je Slavko Šakić lično izabrao, pretukao, a zatim odveo Selmira Šehića, dok su mu ostali samo pomagali. Nakon oslobađanja saznali smo da je Selmir Šehić ubijen.

Dan neposredno prije nego što smo razmijenjeni, veći broj zatočenih Bošnjaka je pretučen, ponovo su najgori bili Slavko Šakić i Kristijan Pocrnja. Tada su pored ostalih posebno nastradali moj otac Husejin i moj amidža Abdulah.

Zarobljeni Bošnjaci koji su bili zatvoreni, uglavnom starija lica, koja nisu vođena na rad, imali su daleko lošiji tretman. Njih su više tukli, a davali su im i daleko manje hrane, nego nama koji smo vođeni na kopanje rovova.

Na motelu "Akvarijum" u periodu od 19. do 28. jula 1993. godine bio sam zatočen zajedno sa suprugom, djetetom od dvije godine, ocem, majkom i sestrom, naravno, zajedno sa ostalim uhapšenim Bošnjacima.

(AIIPČ US u Sarajevu, inv.br. 6-1)

IZJAVA SVJEDOKA DOGAĐAJA A.B. IZ VRBANJE

Dana 17.07.1993. godine, u poslijepodnevnim satima, oko 17,00 sati, u dvorištu kuće Zvonke Subašića, primijetio sam grupu vojnika HVO-a koji su na glave stavili maske, a zatim izašli na ulicu. Sklonili su se iza gomile zemlje koja se nalazila ispred kuće Anđelka Tolimira. Prije nego što su stavili maske-čarape na glave, prepoznao sam među njima sljedeća lica: sina Ante Renjića, dva sina Drage Renjića, Josipa Brnadu, dva sina Zvonka Subašića, Maletu, kojem ime ne znam, dva sina Stipe Govorušića i Zorana Đurina.

Navedena grupa je ispred pomenute kuće uspostavila i započela sa hapšenjem Bošnjaka. Prvog su uhapsili Bedrudina Šeremeta, koji u prvi mah nije htio stati, ali je stao kad su zapucali za njim, zatim su ga zatvorili u podrum kuće Anđelka Tolimira. Nakon toga uhapsili su i Esada Karamustafića, Zlatu Čehaju i Huseina Mlaću. Sviju su zatvorili u podrum te kuće.

Taj dan nije bilo više hapšenja na tom "punktu", s tim što mi je u vrijeme dok smo bili u zatvoru na motelu "Akvarijum", Selmir Šehić ispričao da je i on zarobljen tog dana, preveče, neposredno kod kuće Stipe Bošnjaka.

Tu veče smo proveli u kući, niko nas nije dirao, ali smo cijelu večer čuli pokrete oko kuće.

U nedjelju, 18.07.1993. godine, ujutro oko 10.00 časova, pošao sam vani, kako bi nakosio malo trave. Kada sam ušao u garažu i uzeo kosu u dvorište mi je ušla grupa vojnika HVO-a, od kojih se sjećam Ivice Vučka, Slavka Šakića i Kristijana Pocrnje. Uperili su puške u mene i naredili mi da odložim kosu koja mi je bila u rukama. Kad sam je odložio, prišao mi je Ivica Vučak i udario me po glavi. Nakon toga su me poveli u kuću Anđelka Tolimira. Pošto mi je to gledala supruga iz kuće, izašla je vani, pa su i nju poveli. Kada sam stigao do kuće Anđelka Tolimira, suprugu su mi vratili nazad sa grupom vojnika, kako bi po naređanju Ivice Vučka izvršili pretres. Mene su zatvorili u podrum gdje nije bilo nikoga. Lica koja su zarobili prethodno poslijepodne bila su odvedena, kasnije sam saznao u motel "Akvarijum". Prema kazivanju moje supruge, tokom pretresa kuće pripadnici HVO-a su tražili naoružanje, sve su isprevrtali, porušili i pobacali po kući. Kada su došli do mjesta gdje sam bio zatvoren, izvijestili su šefa (Ivicu Vučka) da nisu pronašli ništa od oružja, na što mi je on rekao: "Jebem ti balijsku mater, samo da smo ti metak našli, sad bi te ovdje zaklao ko kurbana". U narednim satim zarobljeno je još troje lica, prvo dvojica braće Mustafa i Kemal Morić, koji nisu bili sasvim

normalni, a zatim i Mustafa Čolak. Sve trojicu su izudarali prije nego što su ih natjerali u podrum, a meni i Mustafi Čolaku su posebno zaprijetili da ćemo "platiti". U tome podrumu smo bili zatvoreni do 17.00 sati, kada sam primijetio da se vraćaju sa sprovoda Vučku (brat Ivice Vučaka), koji je poginuo prethodni dan.

Kad su stigli, po naređenju Ivice Vučka, stražar nas je izveo iz podruma. Tu sam vidio parkiran kombi sa natpisom "104. brigada Eugen Kvaternik". Kada smo došli do kombija, ja sam išao prvi. Ivica Vučak mi je naredio da ruke naslonim na kombi, a da noge raširim, a zatim me počeo tući palicom. To je trajalo oko pola sata, a sve to vrijeme su bile okupljene moje komšije, među kojima je bilo i žena i djece, koji su to gledali sa odobravanjem. Nakon toga je Ivica Vučak naredio da me ubace u kombi. Iz kombija sam vidio kako su pretukli Mustafu Čolaka, s tim da su njega tukli i ostali vojniuci, a zatim su ga ubacili u kombi. Braću Moriće su udarili 5-6 puta i ubacili u kombi.

Odatle smo krenuli kombijem prema motelu "Akvarijum". U kombiju su, pored nas četvorice, bili: Ivica Vučak, Kristijan Pocrnja i Danko Govorušić sin Stipe. Kada smo krenuli prema motelu, Danko Govorušić je rekao Ivici Vučku da je moj sin kod Jupija u jedinici, da je glavni bandit i da je diverzant. Na to se Ivica Vučak okrenuo prema meni i čitavim putem do motela udarao me palicom po glavi.

Kada smo stigli do motela na parkingu je stajalo dvadesetak vojnika HVO-a (svi su bili u crnim uniformama) poredani u špalir. Čim su nas izbacili iz kombija počeli su nas tući nogama, rukama i svim što im je bilo pri ruci. Jedan od njih me je udario nogom direktno u glavu i polomio mi 2-3 zuba. Pošto ja nisam na sve te udarce reagovao, jedan od njih je uzeo željeznu nogu od stolice i njome me udario desetak puta po leđima.

Poslije su nas uveli u vešeraj Motela, prostoriju od oko 25 m2, gdje smo zatekli ono četvero koji su zarobljeni dan prije kod kuće Anđelka Tolimira, a osim njih i Selmira Šehića, Nahida Karagića i Seida Karagića. To veče su ulazili u podrum nekoliko puta i tukli nas. Među njima je bio i Slavko Šakić koji se isticao u tome.

Dana 19.07.1993. godine izveli su nas u salu za ručavanje motela "Akvarijum", natjerali da kleknemo, da ruke dignemo uvis, pa su nas tukli i uzimali podatke. Tada su nam uzeli i sve što smo imali kod sebe. Meni su uzeli sat i cigarete. Poslije toga su one sposobne za kopanje izveli van, a ostale vratili u prostoriju gdje smo bili zatvoreni. Dali su nam alat i prvo smo morali kopati rov u obliku slova "U" ispred motela. U toku kopanja ako bi

se neko ispravio odmah bi ga udarali, a stalno su nas psovali i provocirali. Naredni dan je bio sličan ovom.

Dana 21.07.1993. godine kopali smo rovove na prvoj liniji u Sultanovićima. U toku kopanja Kristijan Pocrnja sin Vinka Pocrnje iz Vrpeći, koji nas je tada čuvao, primijetio je da u Vrbanji gori i moja kuća, pa me je pozvao da izađem van i dođem do njega. Kada sam izašao iz rova i došao do njega pitao me: "Droljo, čija je ono kuća što gori?", cijelo vrijeme smijući se. Ja sam mu na to odgovorio da je bila moja, a da sad nije ničija. Kada smo se vratili sa kopanja oko 17.00 sati, doveli su i civilno stanovništvo koje je pohapšeno u Vrbanji i Crniču, tako da je broj zatvorenika u toj prostoriji porastao na 46, među kojima je bilo žena i djece. To veče smo proveli svi u toj prostoriji.

Abdulaha Karabega, koji je doveden sa tom grupom, pitao sam da li zna išta o mojoj supruzi Nafiji, ali on me od batina i šoka nije uopšte poznao, samo je vikao da me ne zna. Nakon pola sata, vjerovatno kada je došao malo sebi, prepoznao me i na pitanje zna li išta o mojoj supruzi je rekao da je nije vidio, a da su sve koji su uhvaćeni doveli u Motel.

Nakon izvjesnog vremena u prostoriju je ušla grupa od 5-6 vojnika HVO-a. Jedan iz te grupe, sin Vinka Barnjaka, bio je u policiji HVO-a, pitao me gdje mi je supruga, a kada sam mu rekao da bih ja to njega trebao pitati, nasmijao se i izišao van. Kad je izišao van, ostalim vojnicima HVO-a je rekao da su mi suprugu ubili i da je kod kuće u kukuruzima. To je slučajno čula Šerifa Ćatić i ispričala mi.

Narednog dana žene i djeca su odvojeni od nas. Smjestili su ih u jednu malu prostoriju.

Svih narednih dana, sve dok nismo oslobođeni, vođeni smo na kopanje rovova i tom prilikom su nas tukli i provocirali.

Dva do tri dana prije nego što smo oslobođeni, kada sam se vratio sa kopanja u prostoriji u kojoj smo bili zatvoreni, osjetio sam izuzetno jak miris benzina. Kada sam pitao ostale zatvorenike, koji nisu išli na kopanje, rekli su mi da je pred motelom bila cisterna benzina i da su dio benzina pretočili u instalacije od parnog grijanja. Vjerovatno im je to poslužilo kada su palili motel prilikom povlačenja.

Dana 27.07.1993. godine, dok smo bili na kopanju rovova, u našoj blizini je poginuo Vjeko Drežnjak, pa su nas odmah pretukli zbog toga. Naredili su nam da ga odnesemo do Motela i zatim da ga stavimo u kadu

jer je bilo izuzetno vruće. Uveče, oko 23.00 časa, u prostoriju su ušli Ivica Vučak, Slavko Šakić i još dvojica kojima ne znam ime. Odmah su izdvojili Selmira Šehića i mene i počeli su nas tući. Šakić Slavko je uzeo bajonet i htio je da Selmira Šehića tu zakolje. Zarezao ga je malo, ali ga je neko od njegovih upozorio da to ne radi tu. Nakon toga su ga svezali i odveli, a nama zaprijetili da će se vratiti i po nas. Međutim, tu veče nije više niko dolazio.

Narednog dana, 28.07.1993. godine, ujutro oko 06.00 časova, došli su po nas i izveli nas dvanaest. Osam su uputili na kopanje rovova u Sultanoviće, a mene, I. Ćatića, E. Karamustafića i M. Morića odveli su da kopamo grob za Vjeku Drežnjaka. Kopali smo, ali je teren bio izuzetno težak i tvrd, pa smo do 10.00-10.30 iskopali malo više od pola metra. Tada smo vidjeli da iz pravca Motela ide grupa od njih desetak, koja je nosila sanduk. Ispred njih je išao fra Janko. Kako smo iskopali samo toliko, jedan iz grupe je htio da puca na nas, ali ga je spriječio fra Janko. Njega su (Drežnjaka) spustili u grob i završili sa ceremonijom, naredili su nam da ga zatrpamo. Nedugo zatim smo iz Motela začuli jedan duži rafal, kasnije smo saznali da je jedan od pripadnika HVO-a, najvjerovatnije Mato Drežnjak, brat poginulog Vjeke Drežnjaka, pucao po zatvorenicima, kroz vrata koja su bila zaključana. Nakon toga je izašao iz Motela i plačući krenuo prema nama, kada je došao 6-8 metara rekao nam je: "Zar ga još niste zakopali?", uzeo pištolj i ispalio prema nama četiri metka. Srećom niko nije stradao od toga. Vjerovatno bi još pucao, ali nije imao metaka u pištolju, a zatim se bacio na grob i nastavio plakati. Stražar koji nas je tu čuvao rekao nam je da bježimo prema Motelu. Ispred Motela su nas zaustavili i počeli tući, ali tada se začuo transporter UNPROFOR-a, pa je neko od njih rekao da nas odmah prestanu tući. Potom su nas odveli u podrum i zatvorili. Prilikom ulaska u podrum, vidio sam da su vrata sva izrešetana.

Nakon 5-10 minuta stigao je UNPROFOR, jedan oficir i tri podoficira, novinar i prevodilac. Sa njima je u prostoriju ušao i fra Janko i donio nam šteku cigareta. Pripadnici UNPROFOR-a su nam uzeli podatke i pitali su nas kakav smo tretman imali do tog momenta, na što sam im rekao da se to najbolje vidi po našem izgledu, jer je većina bila izubijana. Tražili su i tačan podatak koliko nas je tu dovedeno. Ja sam rekao da nas je bilo 46, ali da je noć prije odveden Selmir Šehić koji se nije vratio i da se osam ljudi nalazi još na kopanju. Nakon toga su pripadnici UNPROFOR-a tražili da se ti ljudi sa kopanja odmah dovedu. Kada su sve zapisali rekli su nam da će biti razmjena i da se operemo i pripremimo.

Desetak minuta po odlasku UNPROFOR-a, u prostoriju je ušao Slavko Šakić, zatvorio vrata i rekao da neće biti nikakve razmjene, te da će nas on sve pobiti. Sjeo je na stolicu koja se nalazila u toj prostoriji i prvo prozvao Abdulaha Karabega, koji mu je u toku školovanja bio nastavnik. Naredio mu je da legne na beton ispred njega, a zatim da mu liže čizme, što je ovaj morao i uraditi. Nakon toga udario ga je nogom u nos, a potom mu naredio da poliže svu krv. Poslije toga na isti način je prozvao nas petnaestak i ponovio sa svima isti postupak. Svima je razbio nos i naredio da ližu vlastitu krv. Tom prilikom sviju nas je isprebijao. Nakon toga je u prostoriju ušlo nekoliko njegovih i izvelo ga vani. Nedugo zatim stigao je UNPROFOR i započeli smo sa ulaskom u transporter. Prilikom toga vidjeli smo Slavka Šakića koji je bio svezan za jedan bor, pa i takav nam je prijetio, kao i dio ostalih pripadnika HVO-a koji su govorili da su nas trebali sve pobiti, zaklati i slično tome. Nakon toga smo odvezeni pred Dom zdravlja Bugojno i konačno oslobođeni.

Pored svega navedenog, potrebno je posebno spomenuti da se prilikom maltretiranja i udaranja nas zatvorenika posebno isticao Slavko Šakić, te da je on naredio da se izvede Selmir Šehić kojeg je pokušao već zaklati, a da je masakrirano tijelo istog pronađeno tek poslije okončanja "sukoba", u rijeci Vrbas.

Također, treba pomenuti ponašanje jednog njihovog pripadnika Milićevića (imena mu se tačno ne sjećam) koji inače nije bio baš najnormalniji. Njega su doveli da se iživljava, da udara jednog Basaru, koji također nije bio sasvim normalan, a od posljedica batina, petnaestak dana po puštanju je umro. Također je karakteristično i udaranje Ešrefa Ćatića od strane tog Milićevića, a prije rata u "S. Rodiću" on mu je bio majstor-učitelj.

Bitno je istaći i tretman kakav smo imali za vrijeme zatočeništva.

Za hranu na nas sve dobijali smo dnevno dva kilograma hljeba, dvije konzerve od 400 grama i kanister sa pet litara vode.

Također, treba pomenuti i sumnju u jednog od naših ljudi, koji im je vjerovatno prenosio sve što smo mi međusobno razgovarali. Radi se o Muji Karagiću, koji, iako spada među nas mlađe, nije vođen na kopanje, često je dobijao cigarete, a neposredno pred njihovo povlačenje čuo sam ga kako razgovara sa njima i pita ih da li će i on ići sa njima.

Tek kada je izvršena razmjena, saznao sam da mi je supruga živa, da je uspjela pobjeći.

KISELJAK

Općina Kiseljak, sa gradom Kiseljak, nalazi se u centralnoj Bosni na zapadnom prilazu Sarajevskom polju. Prije svega, zbog svog geografskog položaja kao neposedno zaleđe i prilaz ili kapija Sarajeva, prostor općine, kao i sam grad je u zadnjem ratu dobio izuzetan strateški značaj. To je posebno važno što se na ovom prostoru srpski obruč oko Sarajeva na svojoj vanjskoj strani naslanjao na jednu nesrpsku enklavu sa apsolutnom hrvatsko-bošnjačkom većinom. Preme popisu stanovništva 1991. godine na području općine Kiseljak je živjelo ukupno 24. 164 stanovnika. Od toga je bilo 9. 778 Bošnjaka ili 40,46 %, 740 ili 3,06 % Srba, 12. 550 ili 51,93 % Hrvata, 600 ili 2,48 % Jugoslovena i 490 ili 2,02 % su se izjasnili kao pripadnici nacionalnih manjina.

Odlukom o formiranju "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" od 18.11.1991. godine Kiseljak je uključen u njen sastav, naravno kao i u drugim općinama, bez ikakvog ispitivanja volje građana ove općine.

Kiseljak

Od samog početka previranja u bivšoj Jugoslaviji, pa i Bosni i Hercegovini, u Kiseljaku su na površinu izbile ekstremno politički desno

orjentirane snage u hrvatskom narodu. Na prvim slobodnim višestranačkim izborima 1990. godine, HDZ je osvojio vlast u ovoj općini, pa nije bilo potrebe za bilo kakvim pučem ili udarom kakve je HDZ izvodio u općinama u kojima ova politička stranka na izborima nije osvojila vlast. Kiseljak je u mnogo čemu prednjačio kad se govori o zaoštravanju odnosa sa Bošnjacima 1992. godine. Već na samom početku brutalne opsade Sarajeva, kad su oružane snage Republike Bosne i Hercegovine pokušale da razbiju obruč u rejonu Ilidže i Hadžića, pojavile su se glasine da HVO u Kiseljaku opstruira ove napore i da jača ekonomske, političke, pa čak i vojne odnose sa srpskom stranom.[312]

Začudo, u općini Kiseljak se desio stravičan zločin nad Bošnjacima koji je ostao prešućen u javnom i naučnom diskursu u Bosni i Hercegovini. Pored zločina nad civilnim stanovništvom, HVO Kiseljak je provodio i niz drugih aktivnosti usmjerenih protiv bošnjačkog stanovništva, Republike Bosne i Hercegovine i protiv Sarajeva kao njenog glavnog grada, uključujući pljačku humanitarne pomoći i komercijalnih roba, aktivnu političku i vojnu saradnju s Karadžićevim četnicima, pa čak i artiljerijske napade na opsjednuto Sarajevo.[313]

[312] To je naročito došlo do izražaja prilikom neuspješnog pokušaja deblokade u maju i junu 1992. godine kada je TO BiH zabilježila početni uspjeh i ušla u Ilidžu. Tad su se pojavile prve vijesti da je kiseljački HVO stupio u otvorenu saradnju sa srpskim paravojnim snagama koje su opsjedale grad. Tom prilikom je obustavljena isporuka artiljerijske municije za nekoliko zarobljenih haubica 152 mm, kao i zadržavanje vojnih pojačanja i komercijalnih roba, iako je tad u drugim dijelovima BiH postojala dobra i efikasna saradnja između TO BiH i HVO-a kao saveznika.

[313] U nastavku teksta će biti prezentirana dokumentacija koja dokazuje ove tvrdnje.

5

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI SARAJEVO
-SEKTOR SDB-
DETAŠMAN VISOKO
Datum: 25.03.1994.godine

ZAPISNIK

Građanka ____________,kći i majke djev. Karamaz,rođena godine u Kiseljaku.Neudata,po nacionalnosti Muslimanka,završila srednju tekstilnu školu,bila zaposlena kao Bila je nastanjena u ,SO Kiseljak,JMB .Sada je privremeno nastanjena u Kaknju,ul.Saliha Jašarspahića br.34.U službenim prostorijama Detašmana Visoko,a na osnovu čl.151.ZKP-a daje sljedeću

IZJAVU

U firmi"Globus"u Kiseljaku radila sam do 25.03.1993.godine,a živjela sam sa roditeljima u porodičnoj kući u Gromiljaku i nije bilo nikavih problema sve do 16.04.1993.godine,kada je HVO izvršio napad na okolna sela,među kojima i Gomionicu u blizini Gromiljaka.Mi smo zaštitu i sklonište našli u kući Joze Jarbića,koji nas je dobrovoljno primio i kod koga je u kući u području bilo smješteno 25 Muslimana,gdje smo ostali sljedećih 12 dana.Poslije toga,vraćamo se svojim kućama,gdje bivamo sve do 17.07.1993.godine,kada policija HVO-a naređuje da se grupišemo i smjestimo u nekoliko kuća naših komšija.Moja porodica se smjestila u kuću porodice Ahmetagić.Cjelokupan ovaj period karakteriše pucnjava i napadi HVO-a na pograničnu zonu Kiseljaka,a česta je bila pucnjava noću pored naših kuća sve u cilju zaplašivanja.Interesantno je da smo se veoma malo kretali kada je na dužnosti bio policajac Miličević Bonifacije zv.Bono,koji je u nekoliko navrata prijetio i isticao se u mržnji prema Muslimanima.U korektnosti i htijenju da pomogne nama Muslimanima,koji smo bili spriječeni u kretanju,isticao se komšija Miro Vučić.

Dana 8.09.1993.godine u popodnevnim satima pred kuću gdje smo bili smješteni dolazi HVO policija i naređuje da se porodice Bišćo i Ahmetagić spreme za 10 minuta kako bi nas prevezli u Rotilj.Te naše dvije porodice brojale su 17 članova.U kombiju su nas prevezli u Rotilj,a sa sobom smo ponijeli samo lične stvari i nešto garderobe.Moja porodica koja broji 6 članova,tj.moj otac Alija,majka Hajra,sestra Nalka,njen suprug Esad Rizvanović,njihov sin Mirza star 7 godina i ja,smjestili smo se u jednu kuću koja je na spratu imala samo jednu sobu za stanovanje.Sve kuće u Rotilju,bile su maksimalno popunjene muslimanskim stanovništvom sa drugih područja opštine Kiseljak.

U stvari to je bio"rezervat"u koji je HVO koncentrisao [illegible]uslimane, [illegible] držeći
sve na okupu kao u logoru.U pojedinim kućama bilo je sm[illegible]ešteno p oneko[illegible]liko po-
rodica,a hranu smo dobijali preko"Karitasa".Izlazak iz [illegible]ela Rotilj,nije bio
dozvoljen,a čula sam da noću imaju stražari koji su nas čuvali,medu kojima je
bio i Tuka Jure.Većih problema za vrijeme našeg boravka u Rotilju nije bilo
sve do kraja novembra 1993.godine,kada je jednu noć u [illegible]lo upala grupa od 4-5
ljudi iz pravca POretka,koji nisu bili uniformisani,po [illegible]ričanju mještana.Oni
su opljačkali nekoliko kuća,pretukli nekoliko mještana [illegible]edu kojima izvjesnog
Rizvu,bivšeg policajca iz Kiseljaka,izvjesnog Skršu,sta[illegible]ijeg čovjeka koji je od
udaraca kasnije podlegao.Tom prilikom Skrši su oduzeli [illegible]ovac koji je imao od proda-
te stoke.Takode su pretučeni Delić Šaćir i njegova sup[illegible]ga Mulija.Isto to veče,
ta grupa je silovala jednu djevojku,čije ime ne znam,a [illegible]oja je u Rotilj došla iz
sela Duhre.Ona je poslije mog odlaska ostala i dalje u [illegible]otilju.O počiniocima ovih
zlodjela,ne znam podatke.Poslije ovoga,ja sam uspjela [illegible] se nekoliko dana sklonim
kod sestre i zeta u Gromiljaku,koji su se u međuvremen[illegible] vratili kući iz Rotilja,
pošto je zet imao obavezu u radnom vodu.Poslije nekoli[illegible] dana bojovnici su počeii
pričati da se nešto slično u Rotilju ne smije dogoditi [illegible]e da je Rajić kao primjer
ubio nekog bojovnika iz Kaknja pred vojarnom u Kiselja[illegible].Sjećam se da je bila sri-
jeda 1.12.1993.godine,kada sam se vratila iz Gromiljak[illegible] u Rotilj.Dana 5.12.1993.
godine,bila je nedjelja,kada sam ja otišla d[illegible] kuće gdje je stanovala [illegible]elić Meliha
moja bivša kolegica iz"Globusa",koja je u to[illegible] kući pro[illegible]vala razne na[illegible]rnice.Naime,
kako sam saznala,Meliha je prodavala robu nekog Hrvata [illegible]z Višnjice,gd[illegible]e je i ona
ranije živjela.Do Melihe sam otišla sa Čilaš Sanidom,k[illegible]a je u Rotilj takode došla
iz Višnjice.Kod Melihe smo se zadržale nakra[illegible]ko,kada j[illegible] došao izvjesn[illegible] Anto koji
je u Kiseljak preselio iz Ilijaša.Čula sam da Meliha g[illegible]ori Anti da j[illegible] prethodno
veče kod nje dolazio neki"Brico"i da su sjed[illegible]li do 3 s[illegible]a noću.Posli[illegible] sam veče
provela kod Sanide u kući.U kući gdje sam ži[illegible]jela,pore[illegible]mene i rodite[illegible]ja bili su
još muž i žena iz Radanovića,Beganović Esad [illegible] Čamila.M[illegible] smo spavali u jednoj sobi
u prizemlju,a na spratu su bile smještene dr[illegible]ge dvije [illegible]rodice.Tu noć spremili smo
se na spavanje u 22 sata,kada smo ugasili sv[illegible]etlo.Oko [illegible],30 sati čuli smo prvo
kucanje na vratima,a zatim i na prozorima.U [illegible]rvi momen[illegible] iz straha nismo se smjeli
javljati,da bi nakon upornog i jačeg kucanja pridošlic[illegible] naredile da o[illegible]vorimo,re-
kavši da je policija.Mi nismo imali izbora,o[illegible]ac je ust[illegible] i otključao [illegible]rata,a ja sam
upalila svjetlo.U sobu je ušao mladić u civi[illegible]noj unifo[illegible] i crnim far[illegible]ericama i
crnoj kožnoj jakni.U uhu je imao naušnicu,a [illegible]osa mu je [illegible]la ravno [illegible]atko podrezana.
Izgledao je jako mlad,do 20 godina starosti.[illegible]mah nam [illegible] svima bil[illegible] [illegible]ano da ćemo
imati velikih problema.Naredio je da ugasimo svjetlo i [illegible] njega,a da u[illegible]alimo u drugom
dijelu sobe,vjerovatno da ga dobro ne upozna[illegible].Tražio [illegible] novac i zlat[illegible].Ja,moji ro-
ditelji i Čamila smo ustali dok je Esad osta[illegible] ležato j[illegible] je bio boles[illegible]an.Iza ovog
mladića,ušao je još jedan duge smede kose,ta[illegible],de u crn[illegible] farmerkama [illegible]

Ovaj drugi je po ulasku odmah počeo da pretura garderob koja se nalazila na vješalici kod vrata.Mi smo rekli da smo izbjeglice,te da nemamo novca,na što je onaj prvi reagovao,obraćajući se nekome vani da mu da nož.Dobio je dugi nož sa bijelom drškom,koji je prvo meni stavio pod grlo,prijeteći da će me zaklati,ako ne dam novac. Nakon mene,obratio se mom ocu,pitajući ga dali voli Aliju Izetbegovića,poslije čega ga je udario nogom u predjelu slabina,majku je udario nogom u lice,kojom prilikom mu je spala cipela,koju mu je moja majka morala obući.Treći koji se nalazio vani, otišao je kako smo mogli čuti na sprat,gdje je kucao na vrata naših komšija.Poslije maltretiranja iprijetnji u kući,lice duge kose,mene izvodi za ruku van kuće,prethodno gaseći svjetlo u sobi.Poslije izvodenja,odveo me do kuće pored moje,koja je bila nedovršena i koja je imala ploču sa neopremljenim spratom.Popeli smo se na tu ploču i odmah mi je naredio,prislonivši me na zid,da skinem jednu nogavicu od hlača, pri tome mi zaprijetivši da moram biti mirna.Bila sam primorana da izvršavam njegova naredenja,bojeći se za roditelje koji su ostali u kući.Naredio mi je da legnem na neku piljevinu,a ja sam u jednom momentu,koliko sam bila svjesna zbog straha,rukom povukla njegovu kosu da provjerim da nije perika.Tada me silovao,rekavši na kraju: "Hoćeš li da ti napravim jednu Hrvatsku bebu?" Poslije tog gnusnog čina,poveo me do kuće,gdje me je za ruku uhvatio onaj treći koji je bio u maskirnoj uniformi.On mi je naredio da ga vodim na isto mejsto gdje sam bila sa prethodnim.Prvi koji me silovao tog se momenta negdje izgubio.Došavši na iso mejsto on mi je naredio da se skinem.Počeo se na meni iživljavati i ja sam primijetila da je bio pod uticajem alkohola.U jednom momentu me pitao dali sam ranije"pušila",a na moj negativan odgovor, primorao me da to uradim njemu.Tih trenutaka meni je bila muka,tako da se svih detalja ne mogu sjetiti.Takode i on je govorio da mi napravi Hrvatsku bebu . Nakon silovanja,on je otišao,a kada sam se vračala kući,susreo me ponovo onaj sa dugom kosom,tražeći da se ponovo vidimo,insistirajući da dođem utorak naveče u 21,00 sat kod bijele kuće u Borini,iznad Rotilja.Sa ruke mi je skinuo prsten i rekao da će ga vratiti kada dođem utorak.Ušla sam u kuću gdje su bili roditelji i gdje ej sve bilo ispreturano i razbacano.Svi su bili preplašeni i ja sam se bojeći za njihovo zdravstveno stanje šutjela o onome šta se meni desilo,te sam onako mokrih hlača legla. U toku noći ocu sam morala ispričati šta mi se desilo.Ujutro su mještani,koji su takode bili maltretirani,pozvali policiju.Kad je došla policija,ja sam dala izjavu o onome šta se desilo,a nakon toga i pripadnicima UNPROFOR-a.Sljedeći kojima sam dala izjavu bio je izvjesni"Ico",načelnik SIS-a,Suzana [illegible]ojanović-istražni sudija i izvjesni Ivan,koji je trebao biti u svojstvu mog branioca po službenoj dužnosti. Toga dana tj.6.12.1993.godine,išla sam na ljekarski pregled u dom zdravlja u Kiseljak,nakon čega nisam dobila nikakav ljekarski nalaz.Sljedećeg dana u Rotilj sa"Icom" dolazi Branko Milovanović,krim.inspektor,koga sam od ranije poznavala,jer sam radila sa njegovom ženom.Branko je od tog momenta prema meni pokazao izuzetnu korektnost pruživši mi svu zaštitu i razumijevanje.Na moje insistiranje,zbog straha da počinioci ponovo ne dođu u Rotilj,Branko me prebacio u Gromiljak kod sestre [illegible]eta.Prilikom tog prebacivanja u Gromiljak,Branko je tražio da se nekoliko puta [illegible] smo kroz Kiseljak,pored mjesta gdje se okupljaju bojovnici,kako bi ja prepoznala počinioce.

5

U Višnjica Polju pored kamiona,prepoznala sam siledižu duge kose,što je Branku bilo dovoljno,nakon čega me odvezao kod moje sestre.Poslije toga siledije su pritvorene. Siledija duge kose zvao se Drmač Darko iz sela Višnjica Polje.Drugi siledija koji je bio u maskirnoj uniformi nije bio pritvoren,jer se sa konvojem nalazio u Hrvatskoj,a radilo se o Franković Jozi,zv."Brico",takođe iz s.Višnjica Polje.Treći koji je pritvoren bio je Filipović Blaženko,koji je u Kiseljak došao iz Dobrinja kod Visokog. Poslije sprovedenog istražnog postupka i suđenja,siledije su puštene.

Moram napomenuti da mi je zaštitu i pomoć tom prilikom pružio komšija iz Gromiljaka Miro Vučić.Moj jedini cilj poslije ovih nemilih događaja je bio da se sa porodicom prebacim u Visoko,što mi je obečao pomoći Branko Milovanović.

Dana 17.01.1994.godine,Branko je došao meni vidno razočaran,rekavši da su dobili naređenje da sve Muslimane na području Kiseljaka,moraju prebaciti u Rotilj.Kasnije je Branko skinut sa radnog mjesta i čak je ispitivan u policiji zbog toga što je mene štitio.Interesantno je napomenuti da je nekoliko dana poslije silovanja,komšija Emšo Edin,prepoznao gore pomenutog"Bricu"u crvenom"Mercedesu"da je dolazio kod Melihe Delić.Takođe sam čula da je siledija"Brico"bio u Rotilju i da je nakon silovanja,kada sam davala izjavu policiji,te da se nalazio kod Melihe obučen u crvenu trenerku.Preko još nekih poznanika,saznala sam da je Meliha Delić od prvoga dana znala ko su počinioci zlodjela i da je krajem januara 1994.godine sa još nekoliko mještana uz pomoć bojovnika HVO-a prešla na slobodnu teritoriju.Napominjem da je u vrijeme kada je bio pritvoren Drmač Darko,meni u Gromiljak dolazio njegov brat Mario nudivši mi pomoć i govoreći da su izvršiocu mladi,sve u cilju mog odustajanja od suđenja.

Preko Međunarodnog crvenog krsta,ja sam 11.03.1994.godine prebačena u Kakanj,a moji roditelji su ostali u Rotilju.Nedavno sam saznala da su Drmač Darko i vjerovatno Franković Jozo zv.Brico [illegible] u koju su smjestili jednu grupu bojovnika.Gore pomenute siledije su nakon puštanja iz pritvora,nastavil imaltretiranje preostalih Muslimana u Kiseljaku .

Više nemam šta da izjavim,a u slučaju da se prisjetim novih detalja,spremna sam dati dopunu ove izjave.

IZJAVU DALA :

Zapisničar:
(Bajramović Zulejha)

IZJAVU UZELI:
([illegible] Seid)
([illegible]ović Ivo)

Izjava B.S., žrtve silovanja od strane bojovnika HVO Kiseljak. (Izvor: AIIZ, inv. br. 4337)

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI SARAJEVO
-SEKTOR SDB-
DETAŠMAN VISOKO
Datum: 25.03.1994.godine

4343
(-) 3626

ZAPISNIK

Građanin KREHO MEHMED sin Zuife i majke Nezire djevojački Čalić, rođen 7.12.1952. godine u Sarajevu, stalno nastanjen u Blažuju, D-107, opština Ilidža, privremeno smješten u osnovnoj školi u Moštru, opština Visoko, kao izbjeglica, po nacionalnosti Musliman islamske vjeroispovijesti, nije oženjen, nije osuđivan, nije pripadnik Armije R BiH, nesposoban po odluci vojne komisije od 12.02.1993.godine, L.K.br.2580/80. je na osnovu člana 151.ZKP-a pred ovlaštenim službenim licima dao sljedeću

IZJAVU

Negdje u aprilu 1992.godine u moju kuću dolazi srpska vojska iz Hadžića i odvode me u pritvor u hotel"Termu".Sa mnom odvode moga brata Suada.Srpska vojska nam je tada rekla da nas vode na neku razmjenu.Istoga dana u taj zatvor je dovedeno oko 30 Muslimana, svi su bili muškarci vojno sposobni.Tu u zatvoru sam proveo jedan dan a poslije moga brata i mene vode u zgradu stare bolnice na Ilidži.U toj zgradi prenoćio sam jednu noć, a sutradan brat i ja smo pušteni da idemo kući, te nam je rečeno da se ne smijemo udaljavati iz kuće.Istu noć po nas dolaze srpski vojnici, te mene, moga brata i moju majku odvode na Kobiljaču.Prije našog odvođenja uzeli su nam ključeve od kuće i od moga vozila"Mercedes 220", a sa sobom nam nisu dali da išta ponesemo.Kada smo izlazili iz kuće, vidio sam da su odmah u nju useljavali neki Srbi.Čuo sam da jednog od njih zovu Zvone Milošević i da je iz Hadžića.Na Kobiljači smo moj brat, ja i majka vidjeli još par vozila u kojim su takođe dovedeni neki Muslimani.Kada su nas doveli na Kobiljaču, vidio sam da se četnici ljube sa bojovnicima HVO Kiseljaka, što mi je tog trenutka izgledalo malo čudno.Bojovnici HVO Kiseljaka rekli su nam da sada možemo da idemo u pravcu Kiseljaka, te svi dovedeni Muslimani na Kobiljači, krenuli su u pravcu Kiseljaka.Dolaskom u Kiseljak sa bratom i majkom smjestio sam se u hotel"Dalmaciju"u Kiseljaku.Tu smo proveli jednu noć, a sutradan smo se prijavili u"Merhamet" i istoga dana smo se smjestili u džamijsku kuću, koja se nalazila odman pored džamije u Kiseljaku.U toj kući smo boravili sve do izbijanja sukoba HVO-a i A R BiH, u selima Radanovići i Duhri.Tada dolazi bojovnik HVO-a, mislim da se zove Andrija Lukić, sa još dvojicom policajaca [illegible]čić Vladimirom i izvjesnim Bencunom, te me odvode u vojarnu u zatvor.

Tu sam proveo oko tri dana, a potom sam puštan, te od tog trenutka morao sam se redovno javljati u vojarnu svakoga jutra, te sam odatle raspoređivan na prisilni rad. Taj prisilni rad se sastojao od istovara svih roba koje su dolazile na područje Kiseljaka, kao i čišćenje kruga oko vojarne, te i ostali fizički poslovi.

Početkom juna 1993. godine, pred prostorije "Merhameta", okupljaju se penzioneri i ostali civili radi dobijanja humanitarne pomoći, a tog trenutka i ja sam bio u redu za dobijanje pomoći. Dok smo stajali u pomenutom redu, ispred "Merhameta", koji se nalazio pored džamije, prolomio se strahoviti prasak i tada smo svi vidjeli da je "zoljom" pogođena munara u džamiji. Mnogi iz pomenutog reda su se razbježali, a tada dolazi bojovnik Katana Vine i kundakom počinje da tuče preostale koji se nisu razbježali. Dok nas je tukao, psovao je i govorio da je on zabranio da se dijeli humanitarna pomoć. Želio bih da napomenem da su HVO bojovnici, noć prije ovog napada na džamiju opljačkali prostorije "Merhameta" i odvezli robu koja se trebala toga dana da dijeli. Ja sam to dobro vidio pošto sam spavao u džamijskoj kući na spratu, a prostorije "Merhameta" su bile u istoj kući u prizemlju. Pošto je bila noć, nisam mogao da prepoznam ko je učestvovao u toj pljački, niti sam smio da se pojavljujem, bojeći se za svoj život. Poslije pucnjave na džamiju, Vine je svim prisutnim naredio da legnu na put ispred džamije i tada je nastavio da nas tuče kundakom i nogama. Sjećam se da su tog trenutka sa mnom na putu ležali Mulo Salihbegović, izvjesni Ćećerović, izvjesni Čerimagić, te Mehmed iz Rogatice i mislim da je bio još jedan stariji čovjek, ali mu ne znam ime. Dok smo ležali na tom putu, naišla su dva vozila UNPROFOR-a, koja su morala da nas zaobiđu, jer nisu mogli da se normalno kreću od nas. Vozila su se zaustavila pored nas i vidio sam da je iz jednog vozila izašao pripadnik UNPROFOR-a da vidi šta se dešava. Vine je tog trenutka pucao iz mitraljeza iznad glave pomenutog pripadnika UNPROFOR-a i on se odmah povukao u vozilo, a zatim su se pomenuta vozila udaljila od tog mjesta. Kada su vozila otišla, nastala je opšta pucnjava po džamiji i džamijskoj kući iz pješadijskog naoružanja od strane bojovnika koji su se nalazili u kafiću koji se takođe nalazio u blizini džamije. Poslije tog odvode nas u vojarnu, a istoga dana su zapaljene su prostorije u kojoj je bila kartoteka "Merhameta". Kada smo odvedeni u zatvor, primio nas je Liješnić Marinko, zv. Zuba. Na ulazu u zatvor, kao i u zatvoru, bili smo tučeni od prisutnih bojovnika, ali ja im ne znam imena. Inače u Tuči, dok smo bili u zatvoru, posebno se isticao Ivo Medić, sin Ante, izvjesni Rajić, izvjesni Sprečo iz Travnika, te i pomenuti Zuba. Vrlo interesantno je da je Uzunović Jasmin zv. [illegible], tukao zatvorenike iako je i sam imao status zatvorenika. Jasmin je često pio sa bojovnicima a potom u pijanom stanju ulazio u spavaonu i tukao zatvorenike bez ikakvog razloga.

3.

Jasmin je u kasnim noćnim satima vrlo često u pijanom stanju budio sve zatvorenike,te im oduzimao cigarete,konzerve i ostalu hranu koju su trenutno imali sa sobom,uz sve to je poneke i tukao.Ja sam vidio kada je Jasmin tukao strane drzavljane koji su bili zatvoreni,a to su Sudanac,izvjesni Turčin po imenu Selami i neki Arap sa Francuskim državljanstvom.Pomenute strance su tukli svaki dan kundacima,drvenim palicama,kao i nogama i šakama.U tuči pomenutih stranaca isticali su se posebno bojovnici iz Travnika kao i Anić Marinko,zvani Firga,te svi iz brigade"Apostola".Dok sam bio zatvoren,po kasarni sam vidao četnike koji su se slobodno kretali i spavali u jednoj od zgrada u krugu vojarne.Vidio sam da su četnici u kasarnu dovezli tri tenka T-55 i dvije"Prage", a ja sam često kao i ostali zatvorenici prao pomenute tenkove i"Prage".Čuo sam da je instruktor za minobacačem bio četnik iz Rakovice izvjesni Čović.Obuku je vršio u krugu vojarne.Instruktor za"Prage"bio je četnik iz Blažuja,izvjesni Mrkaja.U više navrata išao sam na prisilni rad,tj.na kopanje rovova,počev od sela Gomionice,Otigošća,Zavrtaljke,Brestovskog,itd.,a u jednom momentu išao sam i na srpsku teritoriju gdje smo kopali transeje na Kokoški.Na svim ovim radovima bili smo tučeni od strane bojovnika i to kako kome naumpadne da nekoga tuče.Dok smo bili u Rotilju,čuo sam da su bojovnici silovali neku djevojku,ali ja ne znam njeno ime.Cijelo vrijeme poslije hapšenja proveo sam na kopanju rovova,tako da vrlo malo znam šta se dešavalo u Kiseljaku.Saznao sam da je Rajić promijenio ime ali ne znam kako se sada zove.Inače u toku kopanja rovova,čuo sam priču među bojovnicima,da će iz Gruda doći između 30-40 specijalaca koji navodno treba da se obračunaju sa ekstremistima HVO Kiseljaka.Interventni vod"Maturice"sada je prebačen prema Kobiljači,odnosno u selo Grahovoi,a tu negdje je smješten i sam Rajić u nekoj vikendici.Izvjesni Hilmo,koji je razmjenom prebačen u Tarčin,govorio je da je on kao zatvorenik radio kod Rajića na pomenutoj vikendici,te da mu je sam Rajić pred razmjenu rekao:"Hilmo,ne moraš žuriti,ovo će svakako biti Tursko."

Nemam više šta da izjavim,a ukoliko se prisjetim nekih novih detalja,spreman sam dati dopunu ove izjave.

IZJAVU DAO :
Kreho Mehmed
(Kreho Mehmed)

Zapisničar:
(Bajramović Zulejha)

IZJAVU UZELI:
(Burgić Sabit)
(Crnkić Fuad)

Izjava Mehmeda Krehe iz Blažuja kod Ilidže o tome kako je od strane srpske vojske sa Ilidže isporučen HVO-u Kiseljak na Kobiljači. U izjavi opisuje kakva je bila saradnja srpske i hrvatske strane u Kiseljaku i naročito divljanje bojovnika HVO-a u napadu na džamiju u Kiseljaku. (Izvor: AIIZ, inv. br. 4343)

O ratnom zločinu protiv civilnog stanovništva bošnjačke nacionalnosti bi se moglo puno i naširoko pisati. Prema informaciji Predsjedništva Općine Kiseljak[314] od 14.10.1995. godine, kiseljačkom HVO-u i njegovom zapovjedniku Ivici Rajiću, i njemu podređenim bojovnicima, pripisuju se sljedeći zločini:

-U vremenu od 4.- 6.8.1992. godine postrojbe HVO Kiseljak su, bez ikakvog povoda i razloga, napale selo Potkraj u općini Kiseljak u kojem su živjeli Bošnjaci. Napad je trajao dva dana i tom prilikom su ubijena dva Bošnjaka, zapaljena 21 kuća, 21 štala i 8 pomoćnih objekata.[315]

U ovom dokumentu se ističe "...da je vojska tzv. 'HR HB' organizovana u HVO svoj prvi napad na Bošnjake RBiH izvršila upravo na selo Potkraj, općina Kiseljak, i pritom izvršila i svoje prve zločine."[316]

-Nakon napada na selo Potkraj HVO Kiseljak je potpuno zabranio rad legalnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine u Kiseljaku, pa su ovi organi vlasti bili prinuđeni nastaviti svoj rad u selu Bilalovac.

-Dana 18.4.1993. godine pokrenut je opći napad na Bošnjake Kiseljaka i njegove okoline i tada strada uglavnom goloruko civilno stanovništvo, i to:

-U selu Svinjarevo tada je ubijeno 11 njegovih stanovnika. U maju 1993. godine u Svinjarevu je izvršena ekshumacija masovne grobnice u ovom mjestu kada su pronađeni nagorjeli leševi, a na vrhu grobnice bio je zakopan i ubijeni pas, jedna zapaljena krava i nekoliko poubijanih kokoši.[317]

-Istog dana postrojbe HVO-a Kiseljak su napale i selo Rotilj. U tom selu su bojovnici HVO-a prvo silovali, a zatim noževima izmasakrirali jednu ženu bošnjačke nacionalnosti. Tom prilikom su ubili još šest mještana ovog sela.[318]

-Prilikom napada na selo Višnjica, koji je izveden od 18. do 20.4.1993.

---

[314] Predsjedništvo Općine Kiseljak je sedmičnom listu "Ljiljan" uputilo ovu informaciju broj: 07/2-73/95, od 14.10.1995. godine koju je naslovilo kao Upoznavanje sa zločinima bivšeg zapovjednika Operativne grupe HVO Kiseljak, Ivice Rajića. Ova informacija je upućena kao reakcija na članak u "Ljiljanu" br. 139 od 13.9.1995. godine u kojem novinar Esad Hećimović obrađuje zločin Ivice Rajića u Stupnom Dolu u općini Vareš i zločin prema peterici pripadnika HVO-a: Željku Bošnjaku, Ivici Pecirepu, Marku Pecirepu, Davoru Lovriću i Zvonki Dužnoviću. Informacija je, ustvari, prigovor da u tekstu nisu iznesene sve činjenice o zločinima koji su se desili. Međutim, ni u ovoj Informaciji nisu spomenuti svi zločini koje je Ivica Rajić počinio prema pripadnicima hrvatskog naroda, naročito sa područja općine Vareš. (Ivica Pejčinović i dr.)

[315] Tom prilikom su ubijeni Zahid Hadžić i Hasan Mutap. (Vidjeti "SPISAK Nestalih lica Bošnjaka-Muslimana koji su u času nestanka imali prebivalište, odnosno boravište na području općine Kiseljak", kojeg je neposredno poslije rata sačinio Izvršni odbor SO Kiseljak. Str. 621-626.

[316] Dok. broj: 07/2-73/95 od 14.10.1995.

[317] Isto. U spisku, koji je sačinjen poslije rata navodi se šest osoba bošnjačke nacionalnosti koji su poubijani 18. i 19. 4.1993. godine u ovom mjestu, a to su: 1. Osman Čolaković, 2. Mujo Halilbašić, 3. Edhem Japaur, 4. Munever Japaur, 5. Halid Mustajbegović i 6. Adem Ćutura. Ovdje se navodi da je tom prilikom spaljeno 170 bošnjačkih kuća i isto toliko štala i drugih gospodarskih objekata!

[318] Dok. broj: 07/2-73/95 od 14.10.1995. Tada su smrtno stradali: 1. Bajro Pušćulović, 2. Zila Pušćulović, 3. Miralem Topalović, 4. Zibija Skršo, 5. Esad Topalović, 6. Dževad Hodžić i 7.Zijad Kosovac. Tom prilikom je u selu popaljeno ili devastirano 17 kuća i 15 štala i drugih gospodarskih objekata.

godine, ubijeno je sedam mještana ovog sela.[319]

-U to vrijeme izveden je napad i na selo Gomionica i tom prilikom bojovnici HVO-a su ubili četiri mještanina ovog kiseljačkog sela.[320]

-U selu Kazagići tada je HVO ubio četiri mještanina, spalio 23 kuće, 10 štala i nekoliko drugih gospodarskih objekata.[321]

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEDJUNARODNOG PRAVA
S A R A J E V O

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
S A R A J E V O

Primljeno: 28.10.94.			
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
03	4140		

Broj:

Sarajevo,25.1o.1994.

Ja SMAJOVIĆ EMIN od oca Sejfe i majke Djulse rodj.Dolović, rodjen 1o.12.1937 godine u Blagojevićima Opština Goražde, stalno nastanjen u Sarajevu ul.Debelo Brdo br.17 Opština Centar, oženjen,otac troje djece 1 M + 2 Ž, po zanimanju penzioner, ranije zaposlen u Radničkom univerzitetu u Goraždu, SSS, neosudjivan, nije pripadnik oružanih formacija (nesposob za vojsku), po nacionalnosti Musliman, islamske vjeroispovijesti, muški pol, br.l.k.7115/88 MUP Centar, matični broj 1o12937130o25, sada kao izbjeglica nastanjen u Sarajevu ul.Trg Heroja br.2o, tel.648-248, Opština Novo Sarajevo, sa suprugom, u vezi boravka u logorima HVO, - ovlaštenom licu Instituta zs istraživanje zločina protiv čovječnosti i medjunarodnog prava u Sarajevu dajem slijedeću :

I Z J A V U

Ja sam stalno nastanjen u Sarajevu.Nemogavši izdržati stalno granatiranje grada ja sam dana 17.o8.1992 godine,zajedno sa porodicom prešao u svoju kuću-vikendicu u selu Azapovići kod Lepenice Opština Kisiljeljak.Sve do juna 1993.godine tamo je stanje bilo mirno i ja sam često odlazio u nabavku u Kiseljak. Medjutim, kada je došlo do sukoba izmedju Armije BiH i jedinica HVO stanje i na ovom području se pogoršalo.

Tako je dana 12.06.1993 godine od strane srpskog agresora granatirano obližnje selo Tulice,naseljeno pretežno muslimanskim življem, a nakon granatiranja interventni vod HVO-a je sa dva kombija upao u selo i izvršio palež. Tom prilikom zapaljeno je 27 kuća, sve muslimanske, i streljano 13 ljudi. Streljani su Bajraktarević Ahmed, Bajraktarević Emin, jedna starija žena po imenu Safija (imala 72 godine) jer nije htjela da pripadnicima HVO kaže gdje joj se nalazi unuk.Ostalih imena se trenutno ne mogu sjetiti niti poznajem sve te ljude. Naprijed navedene informacije sam saznao od mog susjeda Katava Ivice iz Azapovića Opština Kisljeak.Isto

---

[319] Isto. Tada su ubijeni: 1. Senaid Begović, 2. Ago Palalija, 3. Bajro Palalija, 4. Ismet Begović, 5. Mešan Topalović, 6. Miralem Čilaš i 7. Džemail Čilaš.

[320] Isto. Tada su u Gomionici ubijeni: 1.Asif Alibegović-Roćko, 2. Behka Babaluk, 3. Vahid Klisura i 4. Enes Mujagić. Tom prilikom u selu je spaljeno više od 200 kuća, 180 štala i veći broj drugih gospodarskih objekata.

[321] Isto. U spisku nije dat spisak žrtava u selu Kazagići.

mogu posvjedočiti i stanovnici sela Tulice: Bajraktarević Avdo zv.Hendo,Bajraktarević Ramo (koji je uspio pobječi iz sela kada su upali pripadnici HVO,Bajraktarević Fadil zv.Čado,Tulić ... sin Hamde. U paležu i streljanju su učestvovali blizanci Mario i Dario (ne znam prezime) a ostale učesnike znaju naprijed navedena lica stanovnici sela Tulice.

Dana 13.06.1993.pripadnici HVO su na isti način upali u naše selo Azapoviće i tom prilikom je ubijeno 17 lica. Poginuli su Šišić Suljo, Šišić Našid, Dedić Fazlija,imam Omer efendija Brkić, i dr. Svi su bili civili i ubijani su ispred svojih kuća ne pružajući otpor. U garažu Ahmeta Duharkića utjerano je desetak lica i sve poubijano. Ostali civili odvedeni su u Kiseljak i razvrstani po grupama, na jednu stranu žene i djeca, na drugu starija lica, a vojno sposobni muškarci na treću stranu. Mene tom prilikom niko nije dirao.

Medjutim, dana 16.06.1993.godine oko 11 sati došla su četiri policajca HVO-a iz Kiseljaka i zatražili da se u roku od 5 minuta javimo u Kasarnu u Lepenici, koja je bila udaljena samo 150 metara od moje kuće.Nije nam data ni mogućnosti da bilo šta od stvari ponesemo.Postupili smo po njihovom nalogu i javili se u Kasarnu u Lepenici. Sa mnom su bili i moja supruga Dika, kćerka Behka Mujezinović, njen suprug Izudin Mujezinović i njihovo dvoje maloljetne djece Said, rodjen 1980og. i Edin rodjen 1985 godine. Četvoricu policajaca ne znam po imenu ali bi ih mogao prepoznati po eventualnom suočenju sa njima. U kasarni smo razdvojeni. Zet i ja smo ostali a supruga,kćerka i unuci su odvedeni van kasarne i tek nakon 73 dana saznaćemo gdje su odvedeni.U kasarni je tada bilo smješteno oko 150 do 200 ljudi. U Mojoj čeliji je ukupno bilo smješteno 48 ljudi od čega devetoro iz sela Tolice gdje su pripadnici HVO-a počinili masakr nad civilnim stanovništvom.U čeliji su bili i Čerimović Suljo,Mulo Salihović,Beganović Alija, Šećerović Enes,Hurem Meho i mnogi drugi čijih imena se sada ne mogu sjetiti.

Prvih dva dana u čeliji nije nam dozvoljeno niti da jedemo niti da izadjemo van radi fizioloških potreba a nismo to smjeli činiti u samoj čeliji. Hodžić Ramiz iz Kiseljaka se nije mogao suzdržati i umokrio se u hlače pa je stoga bio pretučen od strane stražara.Nakon ta dva dana dobijali smo jednu veknu hljeba na nas 18-oricu zatvorenika u toku 24 sata. Poslije 12 dana davali su nam dvije vekne hljeba na nas 18-oricu, te nešto suhog sira i eurokrema.Jednom prilikom je dolazio neko iz Medjunarodnog crvenog križa i tražio da nas registruju ali uprava Kasarne to nije dozvolila. Radno sposobni muškarci su svaki dan odvodjeni na kopanje rovova i tranšeja i tek kasno naveče su se vračali. Zatvorenici su često noću odvodjeni na ispitivanja i redovno su se vračali pretučeni.Tako je bilo i sa Ismetom Duharkićem,njegovim bratom Safetom Duharkićem,te izvjesnim Huseionović .... sinom Arifa, te Lisovac Ibro, Dupovac Fadil, Džemo Džemidjić veterinar, Vreto Ekrem i drugi.Takodje i Hurem Ešref. Posebnom surovošću su se isticali stražari Babić Josip iz Ilijaša i Medić Ivo iz Kiseljaka, te Rajić .... (koji je kasnije poginuo). Medić Ivo je tjerao zatvorenike nakon povratka sa

kopanja gutaju čitave zelene jabuke koje bi pronašao u njihovim djepovima. Popaja Muhamed je sedam puta bio vodjen na ispitivanje i svaki put bi se vraćao prebijen.Ja sam takodje sedam puta noću odlazio na ispitivanje ali me nisu tukli. Jednom prilikom kada sam ja ispitivan morao sam nekoliko sati stojati nepomično raširenih nogu i glavom prislonjenom na zid. Tada su u kancelariju gdje se vršilo isledjivanje i prebijanje, dok sam ja stajao uz zid, doveli i zatvorenika Dupovac Fadila i njega su petorica islednika naizmjenično tukli šakama po čitavom tijelu da bi ga na kraju udarili u predio mošnica.

Sa nama u čeliji je i jedna osoba stara 80 godina. To je bio Vreto Ramiz rodjen 1914 godine.

U čeliji su nas često tjerali da pjevamo pjesme koje su veličale Matu Bobana,Tudjmana i druge hrvatske vodje i koje su omalovažavalo Muslimane,predsjednika Izetbegovića i samu državu BiH. Takodje su nas često tjerali da se krstimo rukama.

Moje zdravstveno stanje se bilo za to vrijeme znatno pogoršalo i ja sam tražio razgovor sa upravnikom zatvora-logora Mirom Bilečićom koji me je saslušao korektno i uputio ljekaru u Kiseljak dr Peri koji mi je dao neke injekcije i preporučio me kolegi dr.Marku Frankoviću predsjedniku HDZ-a Kiseljak koji mi je takodje umnogome pomogao u mom liječenju.

Tako sam nakon provedena 73 dana u Kasarni u Lepenici prebačen u civilni zatvor u zgradi stare Općine u centru Kiseljaka.Ukupno je nas četvoro ljudi prebačeno u taj zatvor. To su Čerimagić Sulejman (Suljo), Karić Alija, Duharkić Jasmin i ja. Ukupno nas je u tom novom zatvoru bilo 96 ljudi, svi Muslimani. To sam proveo sve do 19.11.1993.godine.Tu nismo imali obezbjedje nu ishranu već smo isključivo jeli ono što nam je donosila naša porodica.Sutradan po dolasku došla mi je u posjetu i moja supruga, te mi je nakon toga svakog trećeg dana dolazila i donosila hranu.Ona je bila nastanjena u civilnom logoru u Paležu udaljenom oko 5 kilometara od mog logora i dolazila je pješke donoseći mi hranu.

Dana 17.o9.1993.godine ispred našeg logora-zatvora u zgradi stare Općine u Kiseljaku su se zaustavila dva kombija ofarbana maskirnim bojama iz koga je pjevajući i podvriskujući,očitp u pijanom stanju, izašlo oko 3o do 35 bojovnika HVO. Iz kombija su izvadili tri odsječene glave i dvije ostavili na tlo a treću je jedan bojovnik popovši se na krov kombija nabio na jarbol na kome inače stoji zastava.Jasmo smo vidjeli tu odsječenu g glavu.Imala je brkove i na njoj je bila nešto duža kosa. Odsječenoj glavi je prišao bojovnik poznat pod imenom Marinkača (autoprevoznik iz Kiseljaka) i stavio upaljenu cigaretu u usta odsječene glave i rekao "Puši balijo majku ti jebem". Tu se bilo okupilo nekoliko stotina mještana Kiseljaka koji su posmatrali tu "predstavu" Nas je tada u tom zatvoru bilo 36 i stražar po imenu Danilo je stavio automatsku pušku ispred nas na sto i rekao nam ukoliko ti bojovnici udju u zatvor da prvo njega ubijemo pa da onda pucamo u nas jer nam je to bolje nego da budemo od tih bojovnika ubijeni i masakrirani. Srećom oni su se zadovoljili samo pucajući u prozore naših čelija i to je trajalo negdje oko 2 i po sata.Nisu ulazili u sam zatvor.Nešto kasnije na trgu se pojavio i fratar Ivo sa još dvojicom ljudi i jedan od njih se popeo na crveni Golf kojim su došli te je

skinuo onu glavu sa jarbola i sve tri odsječene glave su stavili u jednu kesu te su ih istim autom odvezli u pravcu crkve u Kiseljaku. Kasnije je došla i policija HVO-a i rastjerala okupljenisvijet sa trga. Potom su se udaljili i bojovnici HVO-a pjevajući.

U nekoliko navrata su ispred zgrade zatvora dolazili zajedno pripadnici HVO-a i pripadnici srpskog agresora sa šajkačama i kokardama na glavi, ali nas u zatvoru nisu dirali.

Iza tog dogadjaja u zatvor su došli i predstavnici Medjunarodnog crvenog križa koji su nas, uključujući i sve radne vodove, okupili tu u zatvoru i registrovali. Ja sam dobio broj 366738. Nakon toga situacija u samom zatvoru se znatno poboljšala. Imali smo tri obrpka dnevno i pored toga smo imali i hranu koju nam je donosila naša porodica. Upravnik ovog zatvora je bio Milo ... iz Lepenice. Dana 26.10.1994. godine u posjetu mi je došla supruga iz civilnog zatvora Palež i za vrijeme dok mi se nalazila u posjeti pojavio se stražar Anto i rekao joj da je traži jedan čovjek u žutom stojadinu. To je bio Tomo Perković koji je zahtijevao od moje supruge da krene sa njim što je ona i učinila bojeći se za mene jer oni nisu trpili bilo kakvo protivljenje. Tomo Perković je tom prilikom odveo u obližnju šumu i prisilio da ima odnos sa njim. To mi je sama u suzama ispričala nakon tri dana kada mi je ponovo došla u posjetu. Inače po supruginom kazivanju u njihovom logoru u Paležu to je bilo redovna praksa da su bojovnici HVO odvodili žene iz logora i prisiljevali ih na odnos. To su najčešće činili Tomo Perković i čovjek poznat pod imenom Mišolica. Dana 14.11.1993. godine prebačeni smo iz tog zatvora u zatvor ispod zgrade pošte i tu smo proveli do 19.11.1993. nakon čega smo prebačeni u civilni zatvor u mjestu Rotilj kod Kiseljaka na putu prema Fojnici lijevo tri kilometra. To smo stanovali nekoliko porodica u jednoj kući, a sve su to bile kuće protjeranih i ubijenih Muslimana i to slabije kuće dok su u bolje kuće već bili uselili hrvatske izbjeglice i domaći mještani.

Dana 14.03.1994. godine rečeno nam je da idemo na razmjenu i tada smo bili pretrešeni. Jedan pripadnik HVO-a je kod Hasanović Omera našao malu čakiju te nakon što ga je upitao da li sa njom može zaklati čovjek, istom tom čakijom ga je zarezao ispod vrata nakon čega je ovajpočeo obilno krvariti i onesvijestio se. Ipak je ostao živ. Taj dan smo odvedeni do Crvenih stijena ali nakon dužeg čekanja u kamionu taj dan razmjena nije izvršena.

Dana 22.03.1994. godine ponovo je izvršen pretres i tada nam je Policija HVO oduzela sve iole vrijednije stvari koje je zatekla kod nas (satove, tranzistore, vindjake i sl.) Nakon toga nas 152 je ponovo odvedeno do Crvenih stijena gdje je izvršena razmjena i vozilima Unprofora smo prevezeni u Visoko. Iza nas je u logoru Rotilj ostalo oko 425 ljudi.

Svojim potpisom potvrdjujem da je tačno sve što sam izjavio i što je napisano u ovoj izjavi i isto sam spreman posvjedočiti pred svakim sudom ili bilo kojom komisijom.

IZJAVU UZEO:

(Mašović Cezar)

IZJAVU DAO:

Izjava Emina Smajlovića iz Sarajeva koji je bio zarobljen u Kiseljaku. U ovom dokumentu opisane su i morbidne scene koje su pripadnici HVO Kiseljak priređivali, a potvrđene su i u drugim izjavama. (Izvor: AIIZ, inv. br. 4140)

-Dana 12.6.1993. godine HVO Kiseljak, pod zapovjedništvom Ivice Rajića, skupa sa četničkim snagama koje su krenule iz Rakovice kod Ilidže, napale su sela Han Ploču, Grahovce, Tulicu i Donje Žeželevo. U selu Tulica tada je ubijeno 12 stanovnika tog mjesta, a gornji dio sela je potpuno uništen. U selu Grahovci i Han Ploča, pored ubijenih osam stanovnika, čak 64 stanovnika su nestala, a hrvatska strana je dugo vremena krila podatke o krajnjoj sudbini ovih osoba.[322] Od preživjelih očevidaca ovog napada kasnije se saznalo da je u kući Ahmeda Duharkića zatvoreno 28 muslimana, zajedno s imamom Omerom ef. Drkićem, i da su svi živi spaljeni! Grupa od devet civila bošnjačke nacionalnosti koja se tada sklonila u kuću Raifa Abdulija u selu Grahovci je nestala i nikad se nije saznalo za njihovu sudbinu.

Miroslav Anić Firga i Dominik Ilijašević Como

[322] Dok. broj: 07/2-73/95 od 14.10.1995. U selu Tulica tada su ubijeni: 1. Kasim Huseinović, 2. Safija Tulić, 3. Sifa Tulić, 4. Fatima Bajraktarević, 5. Safet Katkić, 6. Ahmed Bajraktarević, 7. Salko Bajraktarević, 8. Ibrahim Jahić, 9. Zijad Huseinović, 10. Aziz Huseinović, 11. Ramiz Jahić i 12. Mufid Tulić. Spisak ubijenih i nestalih u selima Grahovci i Han Ploča su također dati u pomenutom SPISKU. HVO Kiseljak je formirao komisiju sa zadatkom da izvrši sanaciju terena Grahovaca i Han Ploče, u sastavu: Anđelko Marijanović, sudija, Slavko Pecirep, zapovjednik CZ-a, Budimir Komljenović, tužilac, Željko Turbić-veterinar i Slavko Nikolić, radnik SIS-a Kiseljak. Ova Komisija je o sanaciji sačinila i Izvještaj u kojem je jasno napisano u kakvom stanju su bile i žrtve i objekti ovog bjesomučnog ustaško-četničkog napada. Za sad je ovaj izvještaj nedostupan, a članovi komisije su napustili Kiseljak.

Registrovan je i u Kiseljaku, sličan onom u Gornjem Vakufu, jedan odvratan slučaj iživljavanja nad mrtvim Bošnjacima. U novembru 1993. godine, nakon što su odrubili glave trojici Bošnjaka, pripadnici HVO Kiseljak su iste nabili na kolac i nosali po Kiseljaku nekoliko dana, sve dok jedan kiseljački fratar nije skupio hrabrosti da oduzme glave i tako prekine ovu morbidnu predstavu.[323]

Poslije ovih vojnih aktivnosti, HVO je za Bošnjake, kao i u drugim dijelovima "HZ-HB" formirao koncentracione logore. Takvi logori bili su uspostavljeni u selu Rotilj, Gornji Palež, Jasikovica, zgradi Srednjoškolskog centra i zgradi bivše kasarne u Kiseljaku i u Resniku u susjednoj općini Kreševo. U drugoj polovini 1993. godine u ovim logorima je bilo oko 1.800 kiseljačkih Bošnjaka. Uslovi života logoraša u ovim logorima su bili isti kao i u drugim logorima u "Herceg-Bosni". Bojovnici HVO-a su svakodnevno mučili i tukli, izvodili u žive štitove i kopanje rovova, mlađe žene silovali i sl.[324]

U mnogobrojnim dokumentima koje su prikupljale različite službe i organizacije koje se bave pitanjima ratnog zločina, kao glavni počinioci brojnih ratnih zločina nad bošnjačkim civilnim stanovništvom Kiseljaka, pored Ivice Rajića, označeni su: Miroslav Anić-Firga, njegov brat Marinko Anić, Zdravko Stanić-Pijuk, Dominik Ilijašević-Como, Miro Ilijašević, Zoran Ljevak i drugi.

[323] Dok. broj: 07/2-73/95 od 14.10.1995.

[324] Dok. broj: 07/2-73/95 od 14.10.1995. O mučenju logoraša postoji veliki broj izjava i iskaza koji su prikupljeni u sudskim postupcima protiv Ivice Rajića, Miroslava Anića-Firge, Dominika Ilijaševića-Come i drugih pripadnika zloglasnih "Maturica" iz Kiseljaka.

- Dana 18.04.1993.god. napadnuta su većina mjesta naseljena Bošnjačkim stanovništvom, na području općine Kiseljak i pri tim napadima je nastradalo goloruko i civilno Bošnjačko stanovništvo u tim mjestima i to:

-Ubijeno je 11 (jedanest) stanovnika iz sela Svinjarevo.

U tom selu iskopana je u maju 1993. godine grobnica u kojoj je bilo sedam zapaljenih leševa. Sa tim leševima i to na vrh te grobnice bilo je zakopano i ubijeni pas, zapaljena krava i nekoliko pobijenih kokoški. Dokazi o toj grobnici, koji su uslikani i snimljeni na video traci, nalazi se u SJB Visoko.

U tom selu je popaljeno i uništeno 170 (stosedamdeset) kuća Bošnjačkih i isto toliki broj gospodarskih objekata, štala i pomoćnih objekata.

-Ubijeno je 7 (sedam) stanovnika iz sela Rotilj.

U tom selu imamo slučaj da su bojovnici HVO Kiseljak prvo silovali, kasnije izlomili i izmasakrirali, te kamom-nožem ubili ženu Bošnjačke nacionalnosti, iza koje je ostalo dvoje malodobne djece.

U tom selu popaljeno i oštećeno je 17 (sedamnaest) kuća, 15 (petnaest) štala i ostalih pomoćnih objekata.

-Ubijeno je 7 (sedam) stanovnika iz sela Višnjica.

Stanovnik toga sela starac Topalovic Safet bio je očevidac kada je bojovnik HVO Kiseljak po nazivu "TONĆO" prezime Prajo, kamom zaklao u krevetu njegovog bratića Topalović Mešana koji je zbog bolesti kičme bio nepokretan.

-Ubijeno je 4 (četiri) stanovnika iz sela Gomionica.

U selu Gomionici zapaljeno je preko 200 (dvjesto) kuća, 180 (sto osamdeset štala i veći broj pomoćnih objekata.

-Ubijeno je četiri stanovnika iz sela Kazagići.

I u tom selu je zapaljeno 23 (dvadeset i tri) kuće, 10 (deset) štala i nekoliko pomoćnih objekata.

- Dana 12.06.1993 godine HVO Kiseljaka pod zapovjednistvom Ivice Rajića skupa sa Srpskim (četničkim) snagama iz Rakovice-Ilidža, napadaju selo Han Ploču i Grahovce, kao i selo Tulicu i Donje Žeželevo.
  U selu Tulica ubijeno je 12 (dvanaest) stanovnika tog sela, te je gornji dio sela sav popaljen kako kuće tako i štale i pomoćni objekti.
  Selo Gornje Žeželevo je svo popaljeno i oštećeno i nije ostala nijedna kuća koja bi se i uz opravke mogla osposobiti za stanovanje.

U selu Grahovci, Han Ploča pored ubijenih osam stanovnika tih sela i danas se vode kao nestali 64 stanovnika iz tih mjesta.
Iako smo čitavo vrijeme tražili od Hrvatske strane da nam daju podatke što je sa nestalim iz sela Grahovci, mi taj podatak do dan danas nismo nikada dobili.

Od očevidaca toga napada imamo saznanja da je samo u jednoj garaži koja se nalazi u sklopu kuće Duharkić Ahmeda iz Han Ploče zatvoreno 25 stanovnika tog sela, a među njima i mjesni imam Omer Drkić. Očevidci su vidjeli da je iz te garaže izlazio dim, pa nas to navodi na zaključak da su svi pobijeni i zapaljeni.

Takodže u selu Grahovcima u podrumu koji se nalazio u kući Abduli Raifa se sklonilo 9 starijih stanovnika toga sela. Do dan danas nijedan od tih nije se pojavio, a niti hrvatska strana hoće da kažu što je sa njima.

Sve žrtve (ubijeni i nestali) iz sela Grahovaca i Han Ploče su uglavnom bili civili i bez ikakvog oružja i njih su hrvatske snage skupa sa četničkim snagama hvatali i ubijali kod njihovih kuća, na poljima i slično.

Medu počiniocima tih zločina HVO Kiseljaka, koji su vjerno slušali svog zapovjednika bili su Anić Miro zv. Firga, njegov brat Marinko, Zdravko Stanić -Pijuk, Trogrlić tzv. Žuna, Ilijašević Dominik zv.Como, Ilijasević Miro, LJevak Zoran i dr.

Navest ćemo samo jedan detalj, koji su naprijed navedeni učinili, pored onoga što smo ranije iznijeli.
Bojovnici HVO Kiseljak su u novembru 1993. godine nakon što su odrezali tri glave Bošnjaka, iste nabijali na kolac i po Kiseljaku nosili, te se sa mrtvim glavama junačili i nadoknađivali ono što nisu nikako mogli da uspiju na bojnom polju. Te glave su nekoliko dana po Kiseljaku nosili, sve dok se Kiseljački fratar nije prisjetio da su to ipak mrtve glave, te skupio hrabrosti i glave oduzeo od nemani koji su ih nosili.
Naveli bi i to da su i sami članovi komisije koju je formirala HVO Kiseljak da izvrše sanaciju terena Grahovaca, a u kojoj su bili Anđelko Marijanović -sudija, Pecirep Slavko -komadant CZ-a, Komljenović Budimir-javni tužilac, Turbić Željko-veterinar, Nikolić Slavko-radio u SUP-Zenica, kasnije SIS -Kiseljaku a sada se nalazi u policiji u Mostaru, su se zgražavali nad zločinima što su ih činili njihovi sunarodnjaci Hrvati nad Bošnjacima tog mjesta.

Neposredno poslije toga neki od tih članova komisije napuštaju mjesto Kiseljak, pa Anđelko Marijanović odlazi u inostranstvo, a kasnije se nastanjuje u Zagrebu, Komljenović Budimir odlazi na Ilidžu u tzv. "RS" na mjesto tužioca i povremeno dođe u Kiseljak da obiđe svoje.
Ta komisija je sačinila izveštaj o obavljenoj sanaciji terena u Grahovcima i Han Ploči i isti predala u krim službu SIS-a Kiseljak.

Taj izvještaj, vjerovatno zbog bojazni ponovnog puštanja i povratka tadašnjeg zapovjednika - staljiniste, Ivice Rajića, i dan danas niko ne smije da objelodani u Kiseljaku, jer svi se boje da ih ne zadesi sudbina nekih hrvatskih bojovnika, to jest da ne bi bili likvidirani.
Spomenili bi također jedan detalj iz kojeg se vidi koliki je bio uticaj na sunarodnjake iz Kiseljaka od strane zapovjednika HVO Kiseljak Ivice Rajića, u mržnji prema Bošnjacima općine Kiseljak, pa imamo slučaj da je dugogodišnji član tadašnjeg općinskog Komiteta Kiseljak i sekretar istog Anto Perić iz Lepenice, među prvim se stavio na raspolaganje svom vođi i skupa sa Ljevak Milom zv. Kika je bio u sanitetskom obezbjeđenju prilikom ubijanja golorukih Bošnjaka i paljenja kuća a i gospodarskih objekata njihovih komšija iz sela Tulica. Tom sekretaru komiteta .... na njegovom tupljenju i govoru o brastvu i jedinstvu i ravnopravnosti svih naroda i pitamo se gdje mu je svijest i savjest bila kad su ubijani goloruci Bošnjaci i dok su gorile njihove kuće u selu Tulica.
Ivica Rajić je, uz sugestiju svog saborca iz ranije družine četnika Mladića, naredio da se Bošnjačko stanovništvo općine Kiseljak koje nije bilo pobijeno, protjera iz njihovih kuća i zatvori u logore. Logori su se nalazili u selu Rotilj, Gornji Palež, zatim u vojarni-bivša kasarna, podrumima SDC, Jasikovici, Resniku-Kreševo i drugim mjestima.
Spomenućemo činjenicu da je u drugoj polovini 1993.god.u logoru koji se nalazio u selu Rotilj bilo zarobljeno 1800 Bošnjaka, od toga 600 djece do 15 godina. Isti su bili smješteni u samo tridesetak porodičnih kuća tog sela.
U tim logorima Bošnjake općine Kiseljak, bojovnici HVO Kiseljak su svakodnevno tukli, mladje žene silovali, muškarce tjerali na prve linije da kopaju i u živi štit.
Pristup tim logorima u to vrijeme je bio zabranjen i za predstavnike Medjunarodnog Crvenog križa a što je predstavniku općine Kiseljak to rekla i potvrdila prevodilac aktiviste CICR-a, Beatris Menagin kada je isti tražio da posjete zarobljenike u selu Rotilj i da izvrši slikanje tih zarobljenih lica.

Istakli bi činjenicu da ni jedan zarobljeni pripadnik Armije RBiH ukoliko je bio zarobljen od strane HVO Kiseljak nije ostao živ i sve su ih poubijali, a istinu o tim nikad nisu saopštili.

Pripadnike Armije R BiH, HVO Kiseljaka su ubijali i nakon potpisanog primirja i Vašintonskog sporazuma. Spomenuli bi slučaj da su bojovnici HVO Kiseljaka, načelnika sanitetske sluzbe 1. Korpusa, Merdžanić Jasmina, koji se nalazio u sanitetskoj pratnji ranjenog hrvatskog bojovnika iz Vareša za Kiseljak, odmah po dolasku u Kiseljak odvojili od saniteta i u zatvor strpali od strane "dobrog" mu prijatelja Hrvata. Priča se da su u noćnim sahatima doktora Merdžanić Jasmina, kod mosta ispod crvene stijene u Kiseljaku, "hrabri"bojovnici HVO Kiseljaka uz harmoniku i piće na svirep način ubili i izmasakrirali.

Takođe bi dodali da su u vremenu zapovjedništva Ivice Rajića na području općine Kiseljak zapaljene, minirane i oborene sve džamije kojih je bilo 8(osam) kao i 11 (jedanest) mesdžida, 2 (dva) turbeta i ostali vjerski objekti.

Na kraju da kažemo, da ovo pišemo upravo zbog Federacije naroda BIH, Bošnjaka i Hrvata, čija je želja da žive i rade u jednoj demokratskoj zemlji, gdje će svi imati pravo na život i ostale slobode koje su utrvđene u USTAVU Federacije i koji Federaciju naroda ne podrazumijevaju kao Federaciju zločina iz tih naroda.

Nadamo se da ćete vi u budućem periodu kada budete pisali o zločinima bar u par rečenica spomenuti i napisati bar dio zločina nad Bošnjacima općine Kiseljak.

Uz poruku da se ti zločini više nikada ne ponove i pojave, primite naše iskrene selame i pozdrave.

Prilog:
-Spiskovi nestalih i ubijenih

OPĆINA KISELJAK
PREDSJEDNIK
Hadžić

Republika Bosna i Hercegovina PREDSJEDNIŠTVO OPĆINE KISELJAK

Dostaviti:
1. " LJILJAN "
2. Novinaru Esadu Hećimoviću
3. Komisiji za ratne zločine
Bekir Gavrankapetanović

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
OPCINA KISELJAK

S P I S A K

Nestalih lica Bosnjaka- Muslimana koji su u casu nestanka imali prebivaliste odnosno boraviste na podrucju opcine Kiseljak.

Red broj	Prezime /ocevo ime/i ime	Godina rodjenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka
1.	Colakovic /Enes/ Osman	1966	19.04.1993	Svinjarevo
2.	Halilbasic /Rifet/ Mujo	1960	18.04.1993	Svinjarevo
3.	Japaur /Rifet/ Edhem	1958	18.04.1993	Svinjarevo
4.	Japaur /Rifet/ Munever	1953	18.04.1993	Svinjarevo
5.	Mustajbegovic /Ferid/ Halid	1953	18.04.1993	Svinjarevo
6.	Cutura /Semso/ Adem	1942	18.04.1993	Svinjarevo
7.	Merdan /Junuz/ Halid	1967	05.07.1993	Medenik-Stojkovici
8.	Keco /Munib/ Hasan	1969	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
9.	Hajdarpasic / / Hakija	1940	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
10	Duharkic /Mehmed/ Abid	1957	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
11.	Durak /Alija/ Esref	1970	21.04.1993	Zavrtaljka-Duke
12.	Litric /Mehmed/ Omer	1971	21.04.1993	Zavrtaljka-Duke
13.	Hodzic /Salih/ Hasan	1970	21.04.1993	Zavrtaljka-Duke
14.	Hodzic /Avdo/ Hasim	1966	21.04.1993	Zavrtaljka-Duke
15.	Ramic /Alija/ Zijad	1972	21.04.1993	Zavrtaljka-Duke
16.	Litric /Esad/ Sead	1972	21.04.1993	Zavrtaljka-Duke
17.	Karo /Jusuf/ Dzevad	1971	18.04.1993	Svinjarevo
18.	Bucan /Sulejman/ Nedzib	1930	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
19.	Duharkic /Dzemal/ Kemal	1971	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
20.	Duharkic /Ramiz/ Sakib	1976	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
21.	Duharkic /Munib/ Nihad	1976	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
22.	Duharkic /Mehmed/ Meho	1953	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
23.	Duharkic /Emin/ Huso	1937	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
24.	Foco /Dzevad/ Zehrudin-dino	1950	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
25.	Huseinovic /Halid/ Kenan	1976	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
26.	Jusic /Husnija/ Enver	1977	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
27.	Hajdarevic /Zilko/ Nihad	1973	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
28.	Jusic /Mehmed/ Asim	1944	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
29.	Neretljak /Omer/ Ferid	1956	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
30.	Neretljak /Lutvo/ Omer	1933	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
31.	Bajraktarevic / /Miralem	1960	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
32.	Omerkovic /Mehmed/ Aga	1944	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
33.	Sisic /Suljo/ Nasid	1930	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
34.	Jusic /Mustafa/ Huso	1949	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
35.	Uzunovic /Meho/ Muris	1970	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
36.	Uzunovic /Omer/ Safet	1944	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
37.	Uzunovic /Omer/ Munib	1937	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
38.	Uzunovic /Omer/ Ismet	1940	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
39.	Uzunovic /Ismet/ Amir	1972	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
40.	Hajro Sulejman	1938	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
41.	Huseinovic /Avdo/ Atif	1941	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
42.	Huseinovic /Salko/ Halid	1941	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
43.	Coralic /Suljo/ Naser	1961	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
44.	Omerkovic /Ibrahim/ Rusmir	1970	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
45.	Ahmic /Omer/ Ensad		15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci

46.Hajdarevic /Refik/ Nihad-Talijan	1972	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
47.Beganovic /Edhem/ Ismir	1973	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
48.Muhic /Halid/ Edhem	1971	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
49.Jusic /Sulejman/ Hamdija	1957	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
50.Coralic /Meho/ Suljo	1938	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
51.Sisic /Ramiz/ Suljo	1949	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
52.Agic /Meho/ Fetah	1953	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
53.Duharkic /Mehmed/ Muhamed	1955	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
54.Hajdarevic / Ragib/ Edin	1973	12.07.1993	Han Ploca-Grahovci
55.Sljivar /Mezir/ Salko	1936	10.08.1993	Bakovici
56.Japaur /Ibrahim/ Hamdo-Bego	1930	18.04.1993	Svinjarevo
57.Halilbasic Rifet	1933	18.04.1993	Svinjarevo
58.Hajdarpasic /Elmaz/ Zaim	1939	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
59.Abduli /Ibro/ Raif	1935	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
60.Osmanovic /Salko/ Rasim	1939	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
61.Jusic /Camil/ Edhem	1926	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
62.Duharkic /Smajo/ Avdija	1932	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
63.Sinanovic / / Taib	1932	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
64.Pasic /Asim/ Kasim	1928	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
65.Mostarlic /Meho/ Munib	1942	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
66.Drkic /Alija/Omer-Hodza-Efendi.	1954	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
67.Sisic /Avdija/ Mujo	1934	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
68.Omerovic /Meho/ Ibrahim	1947	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
69.Keco /Hasan/Mubin-Fadil	1934	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
70.Huseinovic /Osman/ Refija		15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
71.Omerovic /Ibrahim/ Halida	1949	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
72.Omerovic / / Muamera	1923	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
73.Jusic / / Serifa	1938	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
74.Jusic / Alija/ Fadil	1935	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
75.Jusic /Fehim/ Dzemila	1912	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
76.Jusic /Huso/ Elvedina	1978	17.08.1993	Han Ploca-Grahovci
77.Muharemovic/Dervo/ Redzo	1943	17.08.1993	Podkraj
78.Agic / Mujo/ Mustafa	1948	22.06.1993	Podkraj
79.Mujezinovic Ramiza dj.Jusic	1934	Juli.1993	P.Cuprija
80.Mujezinovic Izudin	1952	Juli.1993	P.Cuprija
81.Cilas Razija zv. Atifovca	1924	August.1993	V.Polje
82.Dedic Fazlija	1931	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
83.Cosic / Kasim/ Izet	1947	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
84.Ramic Sabahudin	1964	15-17.06.1993	Han Ploca-Grahovci
85. Hajdarevic /Zaim/ Ragib	1953	12.06.1993	Radanovici
86. Begovic /Ragib/ Selim	1941	12.06.1993	Radanovici
87. Memic /Zaim/ Alija	1952	22.06.1993	Radanovici
88. Bulit /Mujo/ Rasim	1943	Juni.1993	Duhri
89. Omerovic Nefisa	1930	17.06.1993	Han Ploca
90. Karahmet /Ibrahim/ Hasan	1938	August.1993	Visnjica
91. Merdjanic Jasmin		Mart.1994	Kiseljak

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
OPCINA KISELJAK

S P I S A K

Bosnjaka - Muslimana sela Han Ploca - Grahovci koji su za vrijeme napada postrojbi HVO Kiseljak i SDS Ilidza 15-17.06.1993.godine bili u GARAZI koja se nalazi u sklopu kuce Duharkic Ahmeda u Grahovcima.

1. Bucan /Sulejman/ Nedzib
2. Duharkic /Emin/ Huso
3. Foco /Dzevad/ Zehrudin - Dino
4. Huseinovic /Halid/ Kenan
5. Neretljak /Omer/ Ferid
6. Neretljak /Lutvo/ Omer
7. Bajraktarevic Miralem
8. Omerovic /Mehmed/ Agan
9. Sisic /Suljo/ Nasid
10. Uzunovic /Meho/ Muris
11. Uzunovic /Omer/ Safet - Asim
12. Uzunovic /Omer/ Munib
13. Uzunovic /Omer/ Ismet
14. Uzunovic / Ismet/ Amir
15. Huseinovic / Salko/ Halid
16. Hajdarpasic Zaim
17. Pasic /Asim/ Kasim
18. Drkic / Alija/ Omer (Hodza)
19. Sisic /Alija/ Mujo
20. Dedic Fazlija
21. Begovic / Ragib/ Selim

S P I S A K

Bosnjaka - Muslimana sela Han Ploca - Grahovci koji su za vrijeme napada postrojbi HVO Kiseljak i Srpskih snaga sa Ilidze u vremenu od 15-17.06.1993.g. bili u podrumu koji se nalazi u kuci Abduli Raifa u Grahovcima.

1. Duharkic /Ramiz/ Sakib
2. Duharkic /Munib/ Nihad
3. Jusic /Husnija/ Enver
4. Beganovic /Edhem/ Ismir
5. Abduli Raif
6. Osmanovic Rasim
7. Jusic Edhem
8. Duhakic /Smajo/ Avdija

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGIVINA

Spisak ubijenih i nestalih Bošnjaka u općini Kiseljak kojeg je Predsjedništvo općine Kiseljak sačinilo kao prilog Informaciji br:07/2-73/95, od 14.10.1995. godine.

Da su ovi zločini počinjeni, u to nema nikakve sumnje, i to uz zajedničke napore srpskog i hrvatskog agresora. Uostalom, za djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva bošnjačke nacionalnosti na prostoru srednje Bosne, pa i općine Kiseljak, već su donesene pravosnažne sudske presude za najodgovornije glavešine "Herceg-Bosne" na ovom prostoru. Za prostor koji obuhvata srednja Bosna, a naročito za Kiseljak i Vareš, naročito je važno napomenuti da je u tribunalu u Haagu, 26.10.2005. godine, krivicu priznao Ivica Rajić, ratni zapovjednik HVO-a iz Kiseljaka i da je na tom sudu proglašen krivim za ratne zločine koje je počinio on i njegovi nadređeni i podređeni, protiv civilnog stanovništva bošnjačke nacionalnosti. Njegova izjava data tom prilikom je vrlo zanimljivo suočenje jednog ratnog zločinca sa istinom i pravdom, ali nam pruža i odgovore na nakoliko pitanja kao što su: kakvog je karaktera bio bosansko-hrvatski rat u srednjoj Bosni, ko su najodgovorniji pojedinci za izbijanje ovakvog rata, kakav su pogled na ovaj rat imale različite interesne i političke grupe u hrvatskom nacionalnom korpusu, kakvi su bili ciljevi, očekivanja i posljedice, itd. Zbog svega toga prenosimo svaku riječ Rajićevog obraćanja u sudu u Haagu izgovorenu tog 26.10.2005. godine:

Ivica Rajić u sudnici Haškog tribunala, 26.10.2005. godine, snimljen prilikom priznanja krivice za početak rata između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine na prostoru srednje Bosne i ratne zločine koje je počinio u tom ratu.

Časni Sude,

Zahvaljujem vam se što ste mi dali priliku da u ovom susretu s istinom konačno i ja progovorim nekoliko riječi o sebi i ratu u kojem sam sudjelovao, o njegovim uzrocima, tragičnim posljedicama, i mojoj stvarnoj ulozi u događajima koji su me doveli pred ovaj sud. Rođen sam u zemlji u kojoj je u vrijeme mog odrastanja, odgajanja i školovanja stvarano uvjerenje da su konačno sretno i pravedno riješeni svi razlozi koji su kroz povijest uzrokovali međusobne sukobe malih naroda koji su joj pripadali. Dobro se sjećam svojih mladalačkih razmišljanja da pripadam sretnoj generaciji koja se nikad neće susresti sa ratom i kako je pošten rad i odgovoran odnos prema sebi i društvu garancija za sretnu budućnost. Živeći sa takvim uvjerenjima, svjestan siromaštva obitelji kojoj sam pripadao, još kao srednjoškolac sam se izborio za vojnu stipendiju koja mi je pružila mogućnost daljeg školovanja. Upisao sam prestižnu Zrakoplovno-tehničku vojnu akademiju gdje sam u svojoj specijalnosti ostvario najbolji uspjeh. Zvanje i status koji sam stekao, poznavanje vrlo sofisticirane radarsko-računarske tehnike, te silna želja za dokazivanjem u struci, otvorilo mi je veliku životnu perspektivu. Uz sve to, jedna vrlo hrabra i odlučna djevojka druge vjere i nacionalnosti, sa sličnim uvjerenjima i ambicijama postala je moja supruga. Stvorili smo obitelj bez predrasuda, uzor za generaciju. U ono vrijeme činilo se da ništa ne može biti bolje i ljepše. A onda dođoše neka vremena teškog nacionalnog i vjerskog raslojavanja širokih razmjera koje nije ostavljalo puno mogućnosti za izbor. Munjevito širenje rata prisililo me da prihvatim poziv mojih susjeda i prijatelja i pomognem u organiziranju obrane našeg najmalobrojnijeg naroda. Ostati uz svoj narod i dijeliti njegovu sudbinu, uvijek se činilo prirodnim i časnim izborom. Iako sam imao i neke druge planove, nesretan razvoj događaja i splet okolnosti odredio mi je drugačiju sudbinu. Mogućnost za izlazak iz tog pakla svakim danom se smanjivala, a zahtjevi mojih sunarodnjaka da ostanem uz njih su se povećavali. Tako sam postao sudionikom najstrašnijeg rata koji se dogodio na tim prostorima. Planovi velikih sila i težnje malih naroda da se država Bosna i Hercegovina uredi baš po njihovoj mjeri nisu se slagali. Sukob interesa velikih i malih proizveo je kaos i nasilje u kome su po instrukcijama velikih vođa preko noći nastajala neprijateljstva i savezništva koja je teško razumjeti. Iako sam bio apolitičan čovjek, imao sam dovoljno povijesnih saznanja da moj malobrojni hrvatski narod u Bosni i Hercegovini ima duboke korjene i da ih treba i mora sačuvati. Zbog stradanja kojem je usljed agresije na Bosnu i Hercegovinu već bio izložen i ljubavi prema svom narodu, smatrao sam da je moj ostanak uz narod obaveza i nepogrešiv izbor. Časni Sude, ja i danas tako promišljam. Budući se nisam bavio politikom, niti sam sudjelovao u određivanju ciljeva političke borbe, smatrao sam da to dovoljno odgovorno i mudro čini vodstvo koje je dobilo

povjerenje i priliku da o tome odlučuje. Nažalost, vrijeme i događaji koji su uslijedili pokazali su da neke odluke nisu bile ni mudre ni odgovorne. Sukob između muslimana i Hrvata se nije smio dogoditi. Postoje svjedoci, a i Tužiteljstvu sam dao i dokaze koji uvjerljivo pokazuju da sam se još u ljeto 1992. godine odlučno usprotivio suludim postupcima Tihomira Blaškića i njegovih zaštitnika koji su provocirali ovaj sukob u srednjoj Bosni. Zbog mog takvog stava prema tom sukobu početkom 1993. godine sam smijenjen sa svih dužnosti. Kako bi taj čovjek uz podršku istih ljudi odmah nakon toga započeo svoj drugi rat protiv muslimana. Uživajući ugled u oba naroda, rizikujući vlastiti život, odigrao sam ključnu ulogu u zaustavljanju tog potpuno besmislenog sukoba u kojem nije moglo biti pobjednika. Časni Sude, i o tome postoje mnogobrojni svjedoci i vjerodostojni dokumenti koji su mojom suradnjom postali dostupni i Tužiteljstvu. No, uprkos svemu te iste strukture su me praktičko protjerale iz mog Kiseljaka. Krajem travnja 1993. godine, prilikom posjete obitelji u mom rodnom Kiseljaku sasvim slučajno sam se našao u vrtlogu događaja kada je ista garnitura ljudi započela svoj treći rat protiv muslimana. Nije više bilo moguće učiniti ništa što bi moglo zaustaviti to besmisleno stradanje ljudi, njihovih domova i naselja. Na djelu je bio scenarij o kojem nisam znao baš ništa, kao i mnogi sa kojima sam razgovarao. Ali iz onog što se vidjelo i što sam uspio doznati, nije trebala velika pamet da bi se shvatilo o čemu se radi. Nije bilo nikakve dvostruke linije zapovijedanja, niti prekida u komunikaciji između nalogodavca i onog što se događalo. Sve se odvijalo upravo onako kako je tražio Blaškić, i po njegovoj odluci ili po nečijem nalogu. On će to, nadam se, morati objasniti. Druga linija je osmišljena u glavama kukavica kada je trebalo pobjeći od odgovornosti za vlastite postupke i katastrofalne posljedice, a tvrdnje o nedostatku informacija o zbivanjima na terenu zbog prostorne izoliranosti i slabih komunikacija su podvala koja više govori o nedostatku veze sa zdravom pameću nego sa stvarnim događajima. No kako je svaki normalan čovjek mogao i predvidjeti ratna sreća se brzo okrenula. Armija Bosne i Hercegovine kao odgovor uskoro je počela izvoditi napade na sve što je hrvatsko, a položaj hrvatskog naroda srednje Bosne je postao katastrofalan. Pravljeni su planovi za iseljavanje. O tome sam Tužiteljstvu također dostavio vjerodostojnu dokumentaciju, a onda su se ti isti kreatori rata sjetili mene. Znajući za moj ranije stečeni ugled kod muslimanskog naroda i njihovih vojnih zapovjednika, povjerili su mi ulogu pregovarača, a potom me imenovaali zapovjednikom sa zadatkom da spašavam što se spasiti može. Bilo je teško pregovaraati i suprotnu stranu uvjeriti u ono što nije odgovaralo istini. Svjestan tragičnih posljedica, ako se taj rat nastavi, učinio sam sve da se to ludilo zaustavi. Nenajavljeno sam otišao u Komandu Armije Bosne i Hercegovine u Visoko i, uz rizik da budem zarobljen, još jednom pokušao dogovoriti zaustavljanje rata. Učinio sam sve što su tražili od mene, pa čak i onošto su smatrali nemogućim. Ali spirala nasilja je dostigla takvu točku da o primirju više nije bilo moguće govoriti.

Kad proradi nagon za opstanak nakon izgubljenog doma ili člana obitelji, nemoguće je uvijek i na svakom mjestu osigurati da ponašanje tih ljudi bude u granicama dopustivosti. Zbog toga su se događali zločini i upravo zbog toga se taj rat nije smio dogoditi. Kako ispoštovati granice dopustivosti u nečemu što je po svojoj prirodi nedopustivo, kao što je bio taj rat. Časni Sude, ja sam znao da je veliki broj ljudi kojima sam zapovijedao bio opterećen gubitkom doma ili nekog iz obitelji, da su to ljudi sa vrlinama i manama. Ali nisam mogao znati kako će koji od njih reagirati u pojedinim ratnim situacijama. Zadatke sam izvršavao sa ljudima koje sam imao, a ne s onima koje sam želio imati. I nikad nisam naredio zločin, već samo ono što je tražila akcija – obrana ili napad. U okviru svojih mogućnosti neka djela sam odmah sankcionirao, neka su po savjetu suradnika nadležnih organa i institucija evidentirana, sa namjerom da se adekvatne radnje i postupci provedu u vrijeme kada to neće imati kontraproduktivan učinak po sustav obrane. Da sam se suprotstavljao bezakonju sve do rizika po vlastiti život, pokazuje činjenica iz vlastitog naroda koji su me napadali, otimali, a više puta pokušali i ubiti. I o tome postoji dokumentacija koju sam ustupio Tužiteljstvu. Sve ovo sam naveo kako bi vam što realnije prikazao uvjete u kojima sam djelovao. Moj odlazak u Vareš nije imao za cilj nikakav zločin koji bi izazvao napad Armije Bosne i Hercegovine na Vareš, nakon kojeg bi hrvatski narod, po nekom scenariju trebao napustiti taj prostor. Napad Armije Bosne i Hercegovine na Vareš trajao je već nekoliko dana. HVO Vareša tražio je pomoć, a ja sam, izvršavajući naređenja svojih nadređenih, pokušao učiniti sve što sam mogao. Nažalost, neki pojedinci i grupe nisu poštovali instrukcije svojih zapovjednika i u tom teškom i nepredvidivom razvoju događaja se dogodio zločin. Ipak, on nije smio biti opravdanje za teške zločine koje je na tom prostoru kasnije pretrpio hrvatski narod. Časni Sude, iz svega što vam je predočeno posve je razvidno da taj zločin nisam zapovijedio, niti se on dogodio uz moje znanje i pristanak. Ali dogodio se. Njega su počinili pojedinci i grupe kojima sam bio nadređen i za to sam odgovoran i kriv. Kao što zapovjedniku pripada zaslužena čast i slava za dobra djela koja ostvari sa svojim vojnicima, tako mu vojnička etika i čast nalažu da prihvati odgovornost za ono što su učinili loše. Hrabro i odgovorno ću prihvatiti kaznu koju mi odredite. Žao mi je svih žrtava u Stupnom Dolu i Varešu. Te žrtve su bile nepotrebne, baš kao i rat između dva prijateljska naroda. Obiteljima stradalih upućujem iskrenu ispriku i svoju najiskreniju sućut za svu bol koju trpe zbog gubitka svojih najmilijih. Ona je iskrena i iz srca, jer razumijem tu bol zato što je taj rat takvu bol donio i u moju obitelj kao i brojne druge obitelji neovisno od nacionalne pripadnosti. Sve te žrtve zaslužuju istinu i pravdu. Moja suradnja sa Tužiteljstvom je doprinos utvrđivanju istine, a prihvatanje krivnje je čin odgovornog, a ne slomljenog čovjeka, kako u medijima tvrdi moj bivši odvjetnik. Uvjeren sam da će to zrno istine biti prepoznato i izdvojeno iz mora koje godinama u Bosni i Hercegovini i Republici Hrvatskoj o

meni plasiraju pojedinci i obavještajno-medijske sluge raznih gospodara, kako bi me primorale na šutnju i prikrile istinu o sebi i o politici koja je od mene i mog naroda napravila i žrtvu i agresora u vlastitoj zemlji. Samo istina može pomoći svim budućim generacijama, i ja ću je iznositi i braniti bez obzira na prijetnje pa i fizičke napade koje sam doživio u pritvorskoj jedinici. Kako te prijetnje nisu upućene samo meni osobno, već i cijeloj obitelji i mojoj braniteljici, zamolio bih ovaj časni Sud da iskoristi svoj uticaj da ih se zaštiti. Oni koji se boje istine spremni su na sve i koriste se vrlo suptilnim i opasnim metodama, što potvrđuje i dobro osmišljena obavještajno-medijska kampanja koja je u Republici Hrvatskoj pokrenuta protiv mene, nakon sporazuma sa Tužiteljstvom. Kako drukčije objasniti pisanje jednog uticajnog hrvatskog tjednika koji se poziva na lažni i suludi izvještaj hrvatskih tajnih službi, da sam upravo ja odgovoran za stravični zločin na tržnici Markale u Sarajevu, već kao prijetnju obitelji, ako uz tu monstruoznu laž objavljuju sliku moje supruge, adresu stana i registraciju obiteljskog automobila. Nije li to prikriveni poziv ozlojeđenim članovima obitelji i prijateljima stradalih u tom stravičnom zločinu, na osvetnički linč moje obitelji. Još puno gore i monstruoznije laži o meni plasirane su putem vrlo gledane emisije na Hrvatskoj televiziji odmah nakon objave Sporazuma o priznanju krivnje. Treba li spomenuti da je u toj emisiji sudjelovao i moj bivši odvjetnik koga sam ranije opisao sa samo dvije riječi. Podvale takve vrste, prijetnje koje ih prate i sudbina nekih ljudi u Hrvatskoj koji su surađivali sa ovim Sudom, tjeraju me na oprez i brigu za sigurnost moje obitelji. Radi se o prepoznatljivim metodama režimskih sluga, kerova i pudlica iz redova Hrvatske izvještajne službe i Sigurnosno informativne službe, i raznih bivših i sadašnjih državnih političkih klanova, koji su upravljali ratnim događajima i našim sudbinama. Da bi zaštitili sebe i svoje nalogodavce, oni prikrivaju stvarne, a izmišljaju i krivotvore lažne dokaze, kojima optužuju druge i tako obmanjuju hrvatsku javnost i ovaj Sud. Poznato mi je da Tužiteljstvo poduzima i konkretne radnje da se demontiraju neke lažne konstrukcije koje su podmetnute ovom Sudu i iskreno se nadam da će mi dati priliku da i osobno sudjelujem u tome. Časni Sude, evo ja sam učinio sve što sam mogao da se dođe do pune istine. U vašim rukama su čvrsti dokazi o svemu što se događalo. Vjerujem u vašu mudrost i hrabrost u odmjeravanju pravične kazne. Molim Boga da mi da snage i zdravlja da je časno izdržim i vratim se svojoj obitelji koja dugo nezasluženo trpi i kojoj sam najpotrebniji.

Hvala vam![325]

[325] Ova izjava je dostupna na www.icty.org u obliku video zapisa. Preuzeta je dana 18.3.2013. godine. Novinska agencija HINA je 25.10.1995. godine obavijestila javnost da je Ivica Rajić priznao krvicu za zločine počinjene na području srednje Bosne. Suština i srž ove informacije je da je prilikom prihvatanja krivice Ivica Rajić sa Tužilaštvom Haškog tribunala potpisao Sporazum o priznanju krivice. U osnovi ovog Sporazuma stoji da Ivica Rajić prihvata da je "Sve vrijeme na koje se odnosi izmijenjena optužnica (1.10. – 30.12.1993.) u BiH postojalo stanje međunarodnog oružanog sukoba u kojem je učestvovala Republika Hrvatska kao nezavisna država i njena vlada, oružane snage,

VITEZ

Općina Vitez nalazi se u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine. Ona obuhvata i centralni dio doline rijeke Lašve. Ova kotlina se naslanja na jugoistočne padine markantnog bosanskog gorostasa Vlašića i sjevernu stranu masiva Vranice. Istočno od Travnika, prostor općine Vitez, koji obuhvata površinu od 159 km2, prostire se niz rijeku Lašvu prema poznatoj raskrsnici puteva blizu ušća Lašve u Bosnu gdje se putevi razilaze prema Busovači i Kiseljaku, pa još prema Kaknju i Sarajevu i na drugu stranu prema Zenici i dalje prema donjem toku rijeke Bosne, sve do Bosanskog Broda.

Vitez

predstavnici u oružanom sukobu protiv bosanskih muslimana na teritoriju Bosne i Hercegovine kao nezavisne države." Rajić je priznao krivicu po četiri tačke optužnice za teške povrede ženevskih konvencija iz 1949. godine koje se odnose na zaštitu civila i zarobljenika u međunarodnom sukobu. Također se obavezao na "punu i značajnu saradnju" sa Tužilaštvom koje je sa svoje strane odustalo od šest tačaka Optužnice i prihvatilo odmjeravanje kazne Rajiću u rasponu od 12 do 15 godina zatvora. Sporazum sadrži i priložene dokumente koji za poticanje na zločine i njihovo prikrivanje terete Rajiću nadređene i podređene u liniji komandovanja HVO-a kao što su Tihomir Balškić, Milivoj Petković, Slobodan Praljak, zapovjednici brigade "Ban Josip Jelačić", specijalnih jedinica "Maturice" i "Apostoli" itd., te opisana njihova uloga u zločinu u Stupnom Dolu i Varešu. Opisana je i naredba zapovjednika HVO-a, generala Milivoja Petkovića, izdata nakon zločina u Stupnom Dolu, 23.10.1993. godine, kojom je Ivica Rajić promijenio ime u pukovnika Viktora Andrića, uz što su priložene i odluke generala Tihomira Blaškića kojima se "zbog iskazanih slabosti" pukovnik Rajić smjenjuje, a pukovnik Andrić postavlja na dužnost zapovjednika HVO-a Kiseljak. Rajić svog advokata Željka Olujića naziva "lopovom i prevarantom" koji rade protiv njega, a za račun određenih krugova u Zagrebu. U drugoj fazi sudskog procesa u Haagu zastupala ga je advokatica iz Zagreba, Doris Košta, koja je u ono vrijeme bila izložena ozbiljnim prijetnjama.

Grad Vitez nalazi se na oko 80 km zapadno od Sarajeva i 12 km južno od Zenice, preko prevoja Vjetrenice. Cijelo ovo područje je smješteno na nadmorskoj visino od 400 do 1.649 metara (Kruščićka planina), u prelijepoj kotlini i pokazuje nam se u tipičnoj bosanskoj geografskoj formi sa puno zelenila, povoljnih uslova za ljudski život, dobroj povezanosti sa većim privrednim centrima kao što je Sarajevo, Travnik i Zenica, ali i susjednim općinama kao što je Busovača i Novi Travnik. Grad Vitez je smješten u centralnom dijelu Viteškog polja, ali nema dugu historiju gradskog naselja. Prve vijesti o Vitezu kao naselju donosi nam putopisac Evlija Čelebija polovinom 17. stoljeća. Iz njegovih opisa ne može se razaznati piše li on o selu ili kasabi. Bez obzira na neistraženost terena, kao i drugih historijskih izvora, sa sigurnošću se može ustvrditi da je prostor općine Vitez bio nastanjen ljudima još u brončano doba. Dosadašnja istraživanja su potvrdila naseljenost nekoliko gradina u okolini Viteza, koje su bile naseljene ilirskim stanovništvom.[326]

Padom Balkana pod vlast velike Rimske imperije, mijenja se i način stanovanja. Lašvanska dolina se našla na raskrsnici najznačajnijih rimskih puteva koji su iz Salone vodili u rudarske basene Bosne u Argentariji (Srebrenica), a upravo tu su se putevi razdvajali u srednji i donji tok Bosne i Vrbasa. Tek iz brojnih slučajnih i istraživačkih nalaza može se zaključiti da je ovaj prostor onda bio gusto naseljen, da je bila razvijena poljoprivreda, rudarstvo i trgovina, ali i da su postojala i dva gradska naselja od kojih je jedno bilo na području današnjeg Mošunja. Zbog značajnog uspona privrednih aktivnosti, ali i komunikacijskih prilika negdje oko Zenice i po Lašvanskoj dolini treba tražiti značajan rimski prigradski centar koji se zvao Bistuae Nova.[327]

Dolaskom Slavena na Balkan u drugoj polovini 6. stoljeća i Lašvansku dolinu zahvata ovaj talas. Poglavito ovaj prostor je razvojem slavenskih država na ovom prostoru pripadao bosanskoj banovini, a kasnije bosanskom kraljevstvu. U pogledu unutrašnje administrativne podjele, sve vrijeme postojanja srednjovjekovne države Bosne, Vitez je pripadao župi Lašva. Veoma je malo pisanih izvora koji govore o Vitezu u vrijeme srednjovjekovne bosanske države. Među njima je povelja bosanskog kralja Tvrtka I iz 1380. godine kojom on sela Trebeušu, Bilu i Lupnicu u župi Lašva, daruje knezu Hrvoju. Ostaci materijalne kulture iz ovog perioda su također vrlo oskudni.

[326] Josip Korošec, "Travnik i okolina u predhistorijsko doba", Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, IV – V, Sarajevo, 1950.

[327] Više o ovom vidjeti Munib Kajmović, "48 sati pepela", Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011., str. 9-12.

Poznato je da je jedna gradina, koja se zove Škaf, bila mjesto srednjovjekovne gradske tvrđave. Oko ove lokacije pronađeni su i drugi ostaci vezani za srednjovjekovno rudarstvo.[328]

Padom Jajca, 1463. godine, pod osmansku vlast i Lašvanska dolina je promijenila gospodara. Uslijedio je period od 50 godina pograničnih trvenja kad i nije bilo savim jasno ko gospodari ovim prostorom. Jasno je, međutim, da su novi gospodari bivšu župu Lašva priključili vilajetu i kadiluku Brod (Maglaj, Lepenica, Bobovac, Lašva, Brod i Ozren).[329] Za sve vrijeme osmanske uprave, Vitez je ostao ni selo ni kasaba, živio je svoj učmali život tipičan osmanskoj provinciji. Izuzev nekoliko događaja vezanih za politička i socijalna previranja, u toj sredini se ne pominju značajniji događaji za sve vrijeme osmanske uprave Bosnom. Izuzetak predstavlja proglašenje Husein-kapetana Gradašćevića za bosanskog vezira poslije bitke kod Kačanika na Kosovu 18.7.1831. godine. To se desilo u selu Zabilju kod Viteza, u kuli Hadži Mujage Zlatara.[330] Za Vitez je možda važno navesti da je 1589. godine podignuta Ahmed-agina džamija, a za vijeme jednog od tri namjesništva Mehmed-paše Kukavice (1756., 1757. i 1760. godine) podignut mekteb. Iz okoline Viteza je i Sunulah-paša koji je odigrao značajnu ulogu u operacijama osmanske vojske protiv pobunjenika u Srbiji za vrijeme Prvog srpskog ustanka.[331] Natpisi na nišanima i Ahmed-aginoj džamiji samo su još jedno svjedočanstvo jednog prohujalog vremena.

Općina Vitez sigurno posjeduje prirodna bogatstva za stabilan ekonomski, društveni i kulturni razvoj, ali drugi preduslovi za privredni razvoj, kao što je komunikacijska infrastruktura, nisu postojali do austro-ugarske okupacije 1878. godine. Po ulasku okupacionih trupa u BiH, općina Vitez je pripojena travničkom okrugu. Ova promjena je donijela i određene demografske poremećaje, ali je došlo do ubrzane izgradnje cestovnih i željezničkih kominikacija. Tako je već u oktobru 1893. godine završena pruga uskotračnog kolosijeka kroz Lašvansku dolinu i Vitez povezala sa Travnikom. U Donjem Vakufu ova pruga se granala uz rijeku Vrbas prema Bugojnu i Gornjem Vakufu, i niz Vrbas dalje prema Jajcu. Vitez je tako dobio šansu za brži privredni razvoj. Prvi industrijski pogon za mehaničku preradu drveta, odnosno pilana na parni pogon otvorena je 1899. godine u blizini

---

[328] Isto. Str. 12., 13. i 14.

[329] Kasnije su Osmanlije ovu oblast nazivali "Vilajet Bosna-Brod" sa sjedištem u Zenici, da bi napravili razliku u odnosu na kadiluk Brod, sa sjedištem u Slavonskom Brodu.

[330] Mustafa Imamović, "Historija Bošnjaka", "Preporod", Sarajevo, 1997., str. 335. Oko ovog pitanja postoje i druga mišljenja, međutim, događaji iz 1831/32. nisu predmet ovog rada.

[331] Više o tome, Vasa Čubrilović, "Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi", "Geca Kon", Beograd, 1939.

željezničke stanice u Vitezu.[332] Šumsko bogatstvo postaje osnova privrednig razvoja. Pored nekoliko pilana, za potrebe željezare Vareš pokrenuta je proizvodnja drvenog uglja. U ovim pogonima je posao pronašao određeni broj radnika sa lokalnog prostora koji sa industrijskom proizvodnjom nije imao nikakvog iskustva. Aneksija BiH 1908. godine, izbijanje Prvog svjetskog rata, te agrarnom reformom poslije Prvog svjetskog rata, kao i niz drugih historijskih procesa, doveli su do stanovite promjene konfesionalne i etničke strukture na području općine Vitez, uglavnom na štetu Bošnjaka muslimana, i u korist Hrvata i katolika.[333]

Izbijanjem Drugog svjetskog rata ovaj prostor, uostalom kao i cijela BiH, okupirani su i anektirani u sastav tzv. "Nezavisne države Hrvatske". Ovu fašističku satelitsku državnu nakazu hrvatsko stanovništvo je većinom prihvatilo sa velikim oduševljenjem. Još 1938. godine počeo je politički rad na uspostavi ustaške organizacije na području općine Vitez.[334] Veliku ulogu u širenju ustaškog pokreta odigralo je i osnivanje poznatog ustaškog koncentracionog logora u Kruščici kod Viteza. Za vrijeme postojanja ovog logora, koji je zatvoren krajem 1941. godine, u njemu se desilo niz zločina. Za vrijeme postojanja logora u Kruščici u njemu je ubijeno ukupno 97 logoraša.[335] Čini se da je na području općine Vitez spirala ubijanja i mučenja civilnog stanovništva napravljena baš u ovom logoru. Ostaje da se razjasni kakva je veza, u psihološkom, društveno-političkom, pa i svako drugom smislu između zločina u ovom logoru i oko njega, i zločina u Vitezu i njegovoj okolini koji su se desili 1993. godine.

Oslobođenje BiH i Jugoslavije 1945. godine, kao i u drugim dijelovima naše zemlje, označio je početak krupnih društveno-ekonomskih promjena,

---

[332] Više o privrednom razvoju ove regije vidjeti, Krešimir Papić, "Travnik grad i regija", Zavičajni muzej Travnik, Travnik, 1975.

[333] Više o ovim promjenama vidjeti u pomenutom radu Muniba Kajmovića.

[334] Kao i u drugim mjestima, ustaše su na ovom području dobile podršku desno orijentisanih pripadnika Mačekovog HSS-a, katoličkog klera kao što je organizacija pod nazivom "Vojska svetog Ante". Ove organizacije su formirane po gotovo svim hrvatskim selima, a snažnu podršku širenju ustaške ideologije, pored katoličkog svećenstva, dala je i "Mačekova straža". Jačanje ovih aktivnosti je povezano s dolaskom u Travnik Nikole Tusuna i Petra Šabana, istaknutih ustaša, 1938. godine. Na osnovu Pavelićeve Uredbe o administrativno-teritorijalnoj podjeli NDH od 10.6.1941. godine, Vitez je priključen "Velikoj župi Lašva i Glaž" sa sjedištem u Travniku.

[335] Logor zatvorskog tipa u Kruščici je formiran još za vrijeme Kraljevine Jugoslavije i prvobitna njegova namjena je bila zatvaranje uhapšenih pripadnika ustaškog pokreta. Međutim, prema raspoloživim izvorima, zbog lokalnih prilika, ustaše su u ovom logoru neposredno pred Drugi svjetski rat imale uslove koji su najviše ličili na udobno odmaralište. Kada su ustaše preuzele logor u aprilu 1941. godine u njega su dovođeni Jevreji, Srbi i Romi sa strane. Preme Izvještaju velikog župana župe Lašva i Glaž, Nikole Tusuna od 19.9.1941. godine, upućenog Eugenu Didi Kvaterniku, u logoru je bilo ukupno 1.539 osoba koje su tu dovežene u četiri transporta i to dva iz Jasike i dva iz Sarajeva. Radilo se uglavnom o Jevrejima. U tom izvještaju Tusuna ne zanima sudbina ovih logoraša, nego traži oslobađanje ovih kapaciteta kako bi mogao hapsiti oko 2.000 Jevreja sa prostora "Velike župe Lašva i Glaž".

odnosno u Vitezu veliki ekonomski preporod i nagli demografski porast. Tako je 1950. godine otvorena fabrika za proizvodnju hemijskih proizvoda "Slobodan Princip Seljo", iz koje su se kasnije razvile fabrike hemijske i industrije vojne namjene DP "Sintevit" i DP "Vitezit" koje su 1990. godine ukupno zapošljavale čak 2.276 radnika. U ovom periodu razvila se snažna drvna industrija i industrija građevinskog materijala. U Vitezu je već dugo postojao pogon za impregnaciju drveta, kao i društvena preduzeća koja su se bavila trgovinom, ugostiteljstvom i nizom drugih privrednih aktivnosti, kao što su: DP "Vjetrenica", DP "Kruščica", DP "Kalvarija", DP "Bosna" i DP "Komunalno". Ove nekad moćne kompanije, uz rad niz drugih upravnih organizacija i privatnih kompanija, omogućile su vrlo dobru ekonomsku osnovu za društveni, ekonomski i kulturni razvoj.

S obzirom na činjenicu da je vodeća stranka Hrvata u BiH, HDZ BiH, poslije prvih višestranačkih izbora u BiH, 1990. godine, javno zagovarala tezu o ekonomskoj ugroženosti i političkoj neravnopravnosti Hrvata, i površna analiza ekonomske situacije u Vitezu, kao i analiza raspodjele vodećih političkih i privrednih pozicija govore da su Hrvati čak ostvarili potpunu političku i ekonomsku dominaciju za što nisu imali osnova i uporišta ni u popisu, niti u izbornim rezultatima. Tako su od devet društvenih firmi 1991. godine u općini Vitez, u osam direktorske pozicije pripadale Hrvatima, a samo jedna Bošnjacima, što je grubo narušavalo dva već navedena standarda. Isto tako u strukturi svih uposlenika u ovim firmama ova polazišta su grubo narušena, tako da vrlo jasno obaraju tezu HDZ-a BiH o ekonomskoj ugroženosti i političkoj neravnopravnosti Hrvata.[336]

Prema zavaničnim podacima sa popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 1991. godine na području općine Vitez živjelo je 27.879 stanovnika. Od toga se kao Muslimani izjasnilo 11.514 ili 41,29 % od ukupnog broja stanovnika. Kao Hrvati se izjasnilo 12.675 stanovnika, ili 45,46 %. Kao Srbi se izjasnilo 1.501 osoba, ili 5,38 %, kao Jugosloveni se izjasnilo 1.377 osoba ili 4,93 % i 792 lica ili 2,84 % koji su se izjasnili kao "ostali". Dakle, iz zvaničnih podataka se može vidjeti da u Vitezu Hrvati nisu bili apsolutna većina, a taj podatak je potpuno ignorisan kad je HDZ BiH neposredno pred rat ovaj prostor proglasio hrvatskim etničkim prostorom i priključio ga "Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna". Manipulaciju ovim podacima, kao i političkom voljom liokalnog stanovništva HDZ-u BiH u Vitezu su naročito

[336] Više podataka o broju uposlenih, njihovoj nacionalnoj strukturi i nacionalnoj strukturi rukovodilaca društvenih preduzeća i drugih privrednih i političkih subjekata vidjeti Munib Kajmović, navedeni rad, str. 227-231. U ovom radu naveden je broj i struktura uposlenika općine u kojoj je radilo 58,00 % Hrvata, a na popisu 1991. godine je bilo 45,46 % Hrvata.

olakšali rezultati prvih višestranačkih izbora, održanih u novembru 1990. godine. Kao i u većini općina Bosne i Hercegovine, nacionalne stranke su odnijele pobjedu, ali su stranke bez nacionalnog predznaka (SDP, SRS i SSO-DS), od ukupno 60 mandata u lokalnoj Skupštini općine osvojile 18 mandata. Uglavnom, od ovih mandata po nacionalnoj strukturi Hrvati su dobili više nego što su imali stanovnika po popisu, tako da su od ukupno tih 60 mandata Hrvati dobili 31, što je natpolovična većina koju nisu imali po popisu! Nesporna je činjenica da je HDZ zabilježio odličan rezultat i da je ova stranka, pozivajući se na izborne rezultate, istakla svoju kandidaturu za čelnu općinsku funkciju - mjesto predsjednika Skupštine općine. Na ovo mjesto je na sjednici Skupštine, 24.12.1990. godine, izabran kandidat ove stranke, Ivan Šantić, a na funkciju predsjednika Izvršnog odbora izabran je kandidat SDA, Fuad Kaknjo. Izvršni odbor SO Vitez je formiran tako da su od četiri sekretarska mjesta u Izvršnom odboru tri pripala HDZ-u i tako je ova stranka dobila mogućnost da donosi odluke preglasavanjem. Od tog trenutka počeo je u Vitezu hrvatski nacionalistički diktat. Predsjednik SO Ivica Šantić je izvršio jaku opstrukciju rada Skupštine općine Vitez tako što je odbio da saziva sjednice ovog organa. Na pritisak drugih stranaka, polovinom 1992. godine, zakazano je nekoliko sjednica. Na jednoj od njih vodila se žustra polemika između odbornika HDZ-a i SDP-a oko naoružavanja Hrvata u Vitezu. Ipak, nakon 18.11.1991. godine i proglašenja "HZ-HB" napori HDZ-a da paraliziraju i unište rad legalnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine u općini Vitez bili su uspješni. Stvari su se počele kretati na stvaranju jednonacionalnih i paralelnih organa.[337]

Tek poslije rata, u hrvatskim političkim krugovima pojavila se potreba da se nađe razlog zbog čega je došlo do ratnih sukoba na prostoru srednje Bosne, prostoru na kome su Bošnjaci i Hrvati bili apsolutna većina, i gdje se Srbi nisu mogli optužiti za srbočetničku agresiju kao što se to govorilo za druge prostore. Naravno, trebalo je obavezno optužiti onog drugog. U tom smislu su se pojavila i "objašnjenja" da su za rat krive bošnjačke izbjeglice iz Bosanske krajine, istočne Bosne, pa i drugih okupiranih dijelova BiH. Čak i u zlonamjernim i naručenim radovima kao što je već pomenuti uradak Charlesa R. Shredera "Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni", ne može da se ne zapadne u ozbiljne kontradikcije. Već u uvodnom izlaganju, opisujući pad Jajca, on, između ostalog, piše sljedeće: "Idućeg dana branitelji Jajca iz redova HVO-a evakuirali su svoje bolesne i ranjene, zajedno s hrvatskim civilnim stanovništvom, prije nego što su te večeri napustili grad.

[337] Više o političkim i vojnim problemima sa HVO-om u općini Vitez tokom rata 1992.-1995. godine vidjeti u pomenutom radu Muniba Kajmovića.

Ubrzo su za njima krenuli i muslimanski vojnici i civili kad je 29. listopada, Armija bosanskih Srba ušla u grad i počela program "etničkog čišćenja" koje je dovelo do "najvećeg i najnesretnijeg pojedinačnog egzodusa" tijekom rata u Bosni i Hercegovini."[338] U nastavku svog uvoda, Shreder iznosi sljedeće: "Usred uzajamnih optužbi zbog napuštanja odbrane grada, HVO i ARBiH bili su prisiljeni nadoknaditi velike vojne štete koje su pretrpjeli, dok su njihove civilne vlasti bile suočene s problemima koje je izazvao veliki priliv izbjeglica u područje srednje Bosne. U tome je ležalo sjeme nadolazećeg sukoba. Za vladu Alije Izetbegovića muslimanske izbjeglice iz Jajca bile su istodobno i problem i prigoda. Problem je bio gdje ih smjestiti. Prigoda je bila vojna: veliki broj muškaraca u dobi za vojsku, dobro motiviranih za osvetu protiv Srba i jednako spremnih krenuti na Hrvate..."[339]

Ovo podmetanje je potpuno neosnovano, jer u to vrijeme, niti prije, niti poslije, Armiji BiH nije nedostajalo motiva, niti vojno sposobnog ljudstva. Nedostajalo je naoružanja, vojne opreme, municije i hrane, zbog toga što je posljedice embarga na uvoz naoružanja i vojne opreme praktično trpila samo Armija BiH koja se oslanjala na švercerske kanale i skromnu proizvodnju na svojoj teritoriji, dok su druge dvije strane u bosanskom konfliktu imale skoro neograničen pristup naoružanju i logističkoj potpori Srbije i Hrvatske, ali i drugih država koje su kršile embargo. Naoružanje, vojnu opremu i hranu, bošnjačke izbjeglice nisu nosile sa sobom, da bi Vladi RBiH pomogle u onome što ta ista Vlada nije bila u stanju osigurati svojoj armiji. Čak i sam gospodin Shreder ovu činjenicu je zabilježio na sljedeći način: "Analitičari rata u Bosni i Hercegovini naglašavali su očajne okolnosti u kojima se RBiH našla nakon što je UN proglasio embargo na uvoz oružja i nakon što su Armija bosanskih Srba i HVO zatvorili kopnene puteve s vanjskim svijetom. Armija bosanskih Srba bila je uvjerljivo najopremljenija među zaraćenim stranama, preuzevši glavninu naoružanja od bivše JNA i TO-a u Bosni i Hercegovini, uživajući k tomu i potporu Srbije, tj. preostale Savezne Republike Jugoslavije. HVO je također općenito bio relativno dobro opremljen, zahvaljujući potpori Hrvatske."[340] U nastavku ovog teksta pomenuti autor nastoji čitaocima poturiti jednu zlobnu podvalu, ili je riječ

[338] Charles R. Shrader, "Muslimansko-Hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni", Goldeng marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 25. Iako se na ovom mjestu Shreder, kod tvrdnje o "najvećem pojedinačnom egzodusu" poziva na stavove Edwarda Vulliamya iznesene u radu pod naslovom "Seasons in Hell: Understanding Bosnia,s War", sam piše na ovom mjestu da je HVO dan prije Armije BiH napustio položaje oko grada Jajca kao i sam grad, ali se uopće ne bavi optužbama da je u Jajcu, u konkretnom slučaju HVO izdao svog saveznika Armiju RBiH, da svoje povlačenje nije najavio, te da je tim jednostranim potezom omogućio okupaciju grada Jajca i njegove okoline.

[339] Isto, str. 26.

[340] Isto, Navedeni rad, str. 100.

o običnoj gluposti. Tako on tvrdi sljedeće: "Premda je imala velikih teškoća u naoružavanju i opskrbi svojih snaga, ARBiH je početkom 1993. godine prevladala većinu svojih logističkih problema."[341] Ovo je gruba laž koja ima za cilj da pripremi pravdanje za protivustavno djelovanje HVO-a na prostoru Srednje Bosne. Ova tvrdnja je i puna ironije jer je početkom 1993. ARBiH imala najveće probleme u logističkom osiguranje svoje borbe u toku cijelog rata, kako na prostoru srednje Bosne, tako i općenito. Čak i sam Shreder na drugom mjestu iznosi sljedeću tvrdnju: "U vrijeme pada Jajca, krajem 1992. godine, ARBiH je logistički bila na rubu sloma."[342] Ovaj gospodin nigdje ne objašnjava kako je ARBiH za dva mjeseca sa logističkog ruba sloma uspjela da "početkom 1993. prevlada većinu svojih logističkih problema", kako je sam napisao!

Neopisivo je licemjerno tražiti uzroke za početak ratnih operacija između ARBiH i HVO-a u prilivu bošnjačkih izbjeglica iz Bosanske krajine i drugih tada okupiranih dijelova BiH i s tim u vezi promijenjene etničke slike srednje Bosne. Na taj izgovor, a ne uzrok najviše upućuju hrvatski obavještajni i špijunski dokumenti. Sigurno su postojali ili i danas postoje i neobjavljeni kompromitirajući dokumenti o stvarnim ciljevima politike Republike Hrvatske u srednjoj Bosni, ali i ono što je na svojoj web stranici objavio haški optuženik Slobodan Praljak, savim su dovoljni da se donese ispravan zaključak, da se radilo u namjernom rušenju ustavnog poretka Republike Bosne i Hercegovine, a da je oružana pobuna HVO-a samo dio šireg plana snažno podržanog od strane režima Franje Tuđmana, preko hercegovačkog nacionalistički i separatistički opredijeljenog klana okupljenog oko Mate Bobana. U toj dokumentaciji koju prezentiramo javnosti preovlađuje sugestija da je HVO morao zaratiti protiv ARBiH zbog bošnjačkih izbjeglica! Također, čak i u ovim dokumentima, paradržavni organi, koje je formirala "HZ-HB" na prostoru srednje Bosne, potvrđuju postojanje paralelnih organa vlasti, ali u tome ne vide nikakvu nezakonitost. Zapravo, rezultati prvih višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini, uostalom kao i u drugim dijelovima države, na vlast su doveli stranke sa nacionalnim predznakom. U konkretnom slučaju, u Vitezu na vlast je došla HDZ BiH. Zbog toga je ovoj političkoj partiji u Vitezu bilo jednostavno uspostavljanje vlasti paradržavnih organa "HZ-HB". Bez obzira na strukturu stanovništva, u kojoj Hrvati nisu činili većinu po bilo kom načinu utvrđivanja većine i bez ikakvog ispitivanja stavova i želja lokalnog stanovništva, općina Vitez je u Odluci o uspostavi "HZ-HB" od 18.11.1991. godine, spomenuta kao njen sastavni dio. U vezi

[341] Isto, str. 101.

[342] Isto, str. 116.

s tim HDZ BiH je i u općini Vitez formirao paralelne organe vlasti, što je dovelo do brojnih problema u funkcioniranju općinske vlasti, uostalom kao i u drugim dijelovima "Herceg-Bosne", gdje je postojala višenacionalna i višekonfesionalna struktura stanovništva. Uostalom, u ovakvim sredinama, čak i u neposrednom susjedstvu Viteza, krajem 1992. godine je došlo i do oružanih sukoba upravo zbog nesuglasica oko toga čiji organi vlasti su legalni i legitimni, čije su odluke izvršne i ko će na određenom prostoru ostvariti nedvojbenu supremaciju (Novi Travnik, Busovača, Travnik, Gornji Vakuf, itd.). O tim problemima govore mnogobrojni dokumenti bosanske, ali i hrvatske provenijencije.

Napadi HV i HVO na Gornji Vakuf i Novi Travnik u junu 1992. godine u Lašvanskoj dolini su za posljedicu imali povećano međunacionalno podozrenje i nepovjerenje. U samom Vitezu i bližoj okolini, zabilježena su ozbiljna narušavanja javnog reda i mira kafanskim tučama na vjerskoj i nacionalnoj osnovi, što je samo pojačavalo napetosti. Glavni uzrok svih problema je ležao u destrukciji legalno izabranih organa vlasti RBiH na prvim višestranačkim izborima 1990. godine, koju je izvelo nacionalistički opredijeljeno rukovodstvo HDZ-a BiH u Vitezu i susjednoj Busovači. Po ugledu na srpske autonomne oblasti koje je po raznim dijelovima BiH još 1991. godine formirala Srpska demokratska stranka, u drugoj polovini 1991. godine, slijedeći instrukcije iz Zagreba, Dario Kordić i njegovi saradnici u Lašvanskoj kotlini formiraju "Lašvansku regiju" u koju su uključili 12 općina i izvršili regionalno povezivanje bez ikakvog pravnog osnova.[343] Poslije objavljivanja detalja Vens-Ovenovog mirovnog plana, koji nije prihvaćen i po kojem je ova oblast trebala pripasti "hrvatskoj provinciji", HVO je i u ovoj oblasti počeo jednostranu implementaciju i pored činjenice da je ovaj mirovni plan bio vrlo pristrasan, da je objavljen u najgorem mogućem trenutku za Republiku Bosnu i Hercegovinu te da i, pored svega toga, nije bio prihvaćen i potpisan, pa zbog toga nije ni mogao stupiti na snagu. Koliko je ovaj plan bio pristrasan, najbolje ilustruje jedna šala koja se pojavila u ono ratno vrijeme, a to je da je skraćenica HVO značila "HVALA VENS OVEN". Kada je postalo jasno da ARBiH neće prihvatiti ultimatum HVO-a da se razoruža ili prepodčini HVO-u ili povuče iz "hrvatskih provincija", HVO je pokušao svoje namjere ostvariti silom, kako je bilo i zaprijećeno u pomenutom ultimatumu.

[343] U ovu regionalnu zajednicu su uključene sljedeće općine: 1.Travnik, 2. Novi Travnik, 3. Vitez, 4. Busovača, 5. Kiseljak, 6. Kreševo, 7. Fojnica, 8. Vareš, 9. Kakanj, 10. Dobretići, 11. Jajce i 12. Kotor - Varoš. Ovu regionalnu zajednicu, Mate Boban, u svom pismu predsjedniku Republike Hrvatske, Franji Tuđmanu, povodom formiranja "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" od 18.11.1991. godine, naziva "Travnička regionalna zajednica" i ona se, uz "Hercegovačku regionalnu zajednicu", u ovom pismu spominje kao suosnivač ove paradržavne tvorevine.

Dario Kordić

Još u aprilu 1992. godine, predsjednik HDZ-a Vitez, Anto Valenta, je zatražio od predstavnika Bošnjaka u općini da prihvate "ustroj Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" u Vitezu, što niko nije mogao, niti imao ovlasti da prihvati. U maju 1992. godine u prostorijama HVO-a ubijen je Mirsad Trako, također u to vrijeme je ubijen još jedan vojnik Armije RBiH ispred hotela "Vitez", dok su dvojica uhvaćena i pretučena. U junu 1992. hrvatske vojne formacije su zauzele ključna mjesta u gradu Vitezu, a na zgradi općinske skupštine su postavili zastavu Republike Hrvatske. Pritisak na viteške Bošnjake da prihvate organe vlasti "HZ-HB" se svakim danom povećavao, a metode tog pritiska su postale raznovrsnije i okrutnije. U oktobru i novembru 1992. godine minirano je ili zapaljeno više ugostiteljskih objekata i trgovačkih radnji u vlasništvu Bošnjaka.[344] U oktobru 1992. godine zabilježeni su ozbiljni oružani sukobi na prostoru općine Vitez. Naime, 19.10.1992. godine HVO je započeo otvoreni napad na Armiju BiH u Novom Travniku. Tada je Armiji RBiH postavljen ultimatum da napadi neće prestati dok se ona ne stavi pod komandu HVO-a, a njen komandant, Refik Lendo, ne preda.

[344] U pomenutom radu Muniba Kajmovića na str. 223. navedeno je da su tada na takav način uništene radnje sljedećih osoba: Naila i Ibrahima Hožića, Avde Hercegovca, Ismeta Topalovića, Fuada Hrustića, Faruka Bektaša, Sabahete Zlotrg, Galiba Mujičića, Ismeta Bajramovića, Faruka Merdana, Sulje Viteškića i drugih. On dalje navodi da je miniranje objekata počelo 10.9.1992. godine kada su u centru grada srušeni kiosci u vlasništvu SDA Vitez i Lutrije BiH. Dana 20.9. iste godine minirane su i prostorije Privredne banke Sarajevo, koja je pustila u promet BH dinare, što jasno ukazuje na to ko je počinitelj ovog terorističkog akta, jer HVO nije dopustio da se izvrši uviđaj od strane policije.

Refik Lendo

Ultimatum je odbijen, a HVO-u pružen odlučan oružani otpor. Međutim, koristeći se boljom organizacijom i tehničkom opremljenošću, HVO uvodi pojačanja iz susjednih općina - Vitez, Busovača, Kiseljak i Kreševo. Zbog toga je Okružni štab TO Zenica izdao naredbu Općinskom štabu TO Vitez da postavi kontrolne punktove u Ahmićima i Grbavici sa zadatkom da onemogući uvođenje pojačanja HVO-a u napade na Armiju RBiH Novi Travnik, i tako spriječi sukobe širih razmjera. U noći 19/20.10.1992. godine samo na punktu u Ahmićima zaustavljeno je oko 1.000 pripadnika HVO-a koji su bili krenuli u napade na Novi Travnik.[345] Zbog toga je došlo do pregovora između Štaba TO Vitez i "Vlade" HVO-a Vitez, koji su se vodili u sjedištu Štaba TO-a u zgradi Srednjoškolskog centra u Vitezu. Predsjednik "Vlade" HVO-a Vitez, Ivica Šantić, i zapovjednik brigade, Mario Čerkez, su ultimativno tražili uklanjanje punktova kako bi HVO nastavio prema Novom Travniku. Štab TO Vitez je tražio prekid napada HVO-a na Armiju BiH u tom gradu. Čerkez i Šantić su objasnili da to može narediti samo Dario Kordić koji se u tom trenutku nalazio u Novom Travniku.

[345] Na ovom punktu je došlo do oružanog incidenta kada je snajperom HVO-a ubijen Halil Pezer, pripadnik Armije BiH iz Ahmića. Punkt je silom uklonjen, a više lica bošnjačke nacionalnosti je ranjeno. Ovom prilikom HVO je pucao na džamije u Ahmićima, Starom Vitezu i Preočici i time pokazao svoje pravo lice.

Mario Čerkez

Predsjednik Izvršnog odbora SO Vitez, Fuad Kaknjo, je obavio telefonski razgovor u kojem je Kordić uz psovke i uvrede odbio svaku mogućnost da se napad HVO-a zaustavi![346] Barikada u Ahmićima je silom uklonjena, a 15 bošnjačkih kuća je zapaljeno. Vrijeme je pokazalo da će ova epizoda sa punktom u Ahmićima imati i svoj nastavak, zbog toga što je HVO izgubio dragocjeno vrijeme i nije postigao svoj strateški cilj – ovladati komunikacijom Novi Travnik – Gornji Vakuf. Poslije ovih događaja, teror HVO-a se nastavio. U novembru u Kruščici je ubijen Huso Kargić i Sejo Hurem, dok je početkom februara u selu Nadioci ubijen Esad Salkić, a njegova kuća minirana.[347]

U novembru 1992. godine, općina, tada već pod hrvatskom kontrolom, je uvela svoje poreze, a ove prihode usmjerila na posebne račune, dok je od osoblja bošnjačke nacionalnosti zatraženo da potpišu izjavu o odanosti novoj hrvatskoj vladi, prijeteći otkazima onima koji se ne povinuju zahtjevu. Mnogim Bošnjacima je zabranjen pristup javnim institucijama zbog odbijanja potpisivanja ovakve izjave, pa im je bilo uskraćeno izdavanje propusnica neophodnih za kretanje putevima na kojima je već HVO

[346] Pošto tada nije postignut nikakav sporazum, oko 1 sat poslije pola noći uslijedio je žestok napad na sjedište Štaba TO Vitez. U tom trenutku u zgradi su bili komandant Štaba TO, Šefkija Džidić, predsjednik IO SO Vitez, Fuad Kaknjo, predsjednik OO SDA, Munib Kajmović, i nekoliko vojnika obezbjeđenja. Zbog nemogućnosti efikasne odbrane oni su se u ranim jutarnjim satima 20.10.1992. godine iz ove zgrade povukli u Stari Vitez.

[347] Munib Kajmović, Navedeni rad, str. 223. i 224.

uspostavio mnogobrojne kontrolno-propusne punktove. Također, pokušaj zauzimanja fabrike za proizvodnju proizvoda vojne namjene "Bratstvo", od strane HVO-a u Novom Travniku, i učešće pripadnika HVO-a Vitez i Busovača u tim napadima, dodatno su dizali tenzije.[348]

Ivica Stojak

Zbog pokušaja da se instaliraju organi vlasti "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" u Travniku, došlo je do međunacionalnih i međuvjerskih napetosti. "Herceg-Bosna" je, kao i u drugim dijelovima BiH, nastojala ograničiti kretanje Bošnjaka, uspostavljanjem punktova HVO-a, isticanjem zastava na nekim zgradama, uzurpacijom javne imovine i nizom drugih mjera i aktivnosti koje su dovele do poduzimanja mjera opreza druge strane. HVO je iskazivao veliku netrpeljivost prema bošnjačkim izbjeglicama koji su se u ovom gradu, bez svoje volje, našli protjerani od srpske strane, većinom iz Bosanske krajine. Tako je i Teritorijalna odbrana BiH postavljala punktove za kontrolu ulaska i izlaska iz Travnika. Na jednom takvom punktu, 20.10.1992. godine, ubijen je lokalni zapovjednik HVO Travnik, Ivica Stojak. Zvanično obavještenje je bilo da je odbio zaustaviti vozilo na punktu, što je dovelo do ovog incidenta.

[348] Tada su zabilježeni i oružani incidenti u selu Ahmići, gdje su pripadnici Armije BiH bili izloženi napadima jedinica HVO-a koje su onda prolazile u pomoć HVO-u Novi Travnik. Tada je ubijen i pripadnik Armije RBiH Halil Pezer.

Događaji koji su se desili u susjednom Travniku i jednu i drugu stranu u Novom Travniku su samo tjerali na oprez. U ovom gradu je, i pored postojanja legalne oružane sile RBiH, pa i jasnog rizika da će u ovom gradu doći do ozbiljnih problema, HVO dana 1.4.1993. godine ustrojio brigadu "Frankopan". Devet dana kasnije, pripadnici ove brigade su u Travniku ubili dva pripadnika Armije BiH u nastojanju da ovaj grad i općinu uključe u sastav "HZ-HB". Dana 20.4.1993. godine, oko 6,00 sati ujutro, pripadnici ove brigade u travničkom naselju Kalibunar upadaju u stanove pripadnika Armije BiH, provaljuju ulazna vrata, demoliraju stanove ubacujući u njih ručne bombe. Tada su, uz upotrebu fizičke sile, uhapsili i u pravcu sela Jankovići odveli veću grupu civila bošnjačke nacionalnosti. Tom prilikom su do iznemoglosti pretukli Hamida Ormana i Emina Arslanagića, izbjeglicu iz Donjeg Vakufa.[349] Ovakav razvoj događaja u neposrednoj blizini Viteza, kao i raniji oružani sukobi oko Novog Travnika još u junu i oktobru 1992. godine, te događaji na prostoru općine Busovača u januaru 1993. godine, ukazivali su na agresivne namjere HVO-a na prostoru srednje Bosne. Sredinom aprila 1993. godine, HVO je odlučio napasti i uništiti sve intitucije Republike BiH na prostoru općine Vitez. Po onom što se desilo, bez ikakvog pretjerivanja se može reći da se ova namjera i cilj odnosi i na ukupno bošnjačko stanovništvo!

Dana 15.4.1993. godine, HVO Vitez je završio sve pripreme za opći napad na bošnjačko civilno stanovništvo i Armiju RBiH na području općine Vitez.

U Haškom tribunalu u predmetu br: IT-95-14/2, koji se vodio protiv Daria Kordića, predsjednika HDZ BiH 1992.-1995. godine i Maria Čerkeza, komandanta "Viteške brigade" HVO-a, dokazano je da je održan satanak vojnog i političkog rukovodstva Hrvata srednje Bosne, 15.4.1993. godine u Vitezu, na kojem je bio prisutan i Dario Kordić i Tihomir Blaškić. Na tom sastanku je dogovoren opći napad na Bošnjake u i oko Viteza, uključujući Ahmiće, a Tihomir Blaškić je tom prilikom izdao naredbu da se pobiju svi vojno sposobni muškarci, protjeraju civili i da se pale bošnjačke kuće i prateći gospodarski objekti.[350]

[349] MO RBiH, Zločini koje su počinili pripadnici HVO na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine, str. 45. i 46. U ovom dokumentu se kao počinioci ovog teškog incidenta pominju: Zoran i Siniša Tuka, Marinko Šunjić, Mario Pale, Ivan Pendeš, Željko Epeš, Dalibor i Nikola Daglis i Pero Križanac. Podatke je Uprava bezbjednosti uzela na osnovu izjava oštećenih - Mehmeda Hodžića i Hamida Ormana, koji se u eventualnom daljem postupku preporučuju i kao svjedoci.

[350] Informacija Službe za komunikacije Tribunala u Haagu povodom izricanja presude u predmetu br: IT-95-14/2 u slučaju Kordić i Čerkez, donesene 17.12.2004. godine, objavljena na web sajtu ICTY, preuzeta 10.11.2012. godine.

Tihomir Blaškić

Da je napad pažljivo planiran, Raspravno vijeće je pronašlo mnogobrojne dokaze, među kojima je i priznanje Tihomira Blaškića da se izvrši napad na 20 ili čak 22 mjesta u približno isto vrijeme. Na tom sastanku plan napada na Ahmiće je detaljno razrađen.[351] Osim toga, Raspravno vijeće je ustanovilo da je sastanku prisustvovao i Mario Čerkez, komandant "Viteške brigade" HVO-a iz Viteza. U ovom slučaju Raspravno vijeće je "bez razumne sumnje" uz predočenje mnoštva dokaza utvrdilo da je "HDZ BiH vodio kampanju progona usmjerenu na bosanske muslimane. Kampanja je bila orkestrirana iz Zagreba, vodio je HDZ BiH, a provedena je putem HZ-HB i HVO-a."[352]

Ove simultane napade u svojoj informaciji od 26.02.1994. godine, Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane Republike Bosne i Hercegovine je detaljno obradila. U ovoj informaciji je napisano da su dana 15.4.1993. godine pripadnici vojne policije HVO Vitez, Pero Livančić zv. Čita, Dragan Mučibabić, Davor Marković, Nikola Matković, N. Vidović zv. Hapura i N. Biletić, čiji je zapovjednik bio Ivan Budimir, uhapsili bivšeg načelnika MUP-a Vitez, Šabana Mahmutovića, a zatim je neko od njih ispalio rafal u njega iza

351 Informacija Službe za komunikacije Tribunala u Haagu povodom izricanja presude u predmetu br: IT-95-14/2 u slučaju Kordić i Čerkez, donesene 17.12.2004. godine, objavljena na web sajtu ICTY, preuzeta 10.11.2012. godine.
352 Isto.

solitera u Vitezu i tako ga ubili.[353] Dio osmišljenog plana obezglavljivanja bošnjačkog naroda bila je i likvidacija obrazovne elite, kao i sposobnijih i bogatijih privrednika. Tako je narednog dan krenuo pravi lov na bošnjačke intelektualce i privrednike. U ovoj "akciji" HVO-a, 16.4.1993. godine ubijeni su: profesor Munib Kajmović, predsjednik SDA Vitez, Muazer Gerin, ing. elektrotehnike, dr. Muhamed Mujezinović, specijalista interne medicine, N. Jerin, dr. stomatologije, Midhat Varupa, diplomirani pravnik, Mira i Nedim Zlotrg, službenici Sekretarija za narodnu odbranu Vitez, Kadir Nidić, profesor fizike i član Izvršnog odbora SDA Vitez, Salem Topčić, inspektor Službe državne bezbjednosti, N. Topčić, Salemov brat, diplomirani ekonomista, Amir Kavazović, privatni poduzetnik, Smajo Kavazović, privatni poduzetnik, N. Alić, privatni poduzetnik, N. Gerin, privatni poduzetnik, bivši fudbaler FK "Vitez".[354] Istog dana u Vitezu je ubijen N. Ramić, a ranjen njegov brat Besim Ramić, Meho Haskić, star 65 godina, bračni par Emina i Smajo Haskić, stari oko 80 godina, Ejub Subašić, star 75 godina, te Sulejman Sadibašić zv. Bećko, star oko 60 godina i njegov sin Sifet, star 20 godina.[355] Iz naprijed navedenog se može shvatiti koliko je za Bošnjake bio krvav i okrutan 15. i 16. april 1993. godine u Lašvanskoj dolini.

I pored svega toga, autori nekih naručenih i dobro plaćenih plagijata koje su platili optuženi ili osuđeni ratni zločinci, objašnjavaju nam kako je zapravo Armija RBiH napala Hrvate u Lašvanskoj dolini u sklopu šireg plana progona Hrvata iz srednje Bosne.[356] Gospodin Sharles R. Shrader u svom već pomenutom radu tako ove prave masakre bošnjačkog stanovništva stavlja pod indikativan naslov "Glavni napad Armije BiH, travanj 1993., Područje

---

[353] MO RBiH, navedeni dokument, str. 33. U ovom dokumentu piše da su svjedoci ovog čina bili Šerif Čaušević i Ivica Jelović.

[354] Isto, str. 34. U ovom dokumentu se kao nalogodavac ovih ubistava spominje Darko Kraljević, a kao izvršioci, sljedeći pripadnici HVO-a: Slaven Kraljević, brat Darka Kraljevića i Niko Križanac, koji su ubili bračni par Zlotrg, pucanjem iz neposredne blizine i pred maloljetnom djecom. U ovom dokumentu se kao svjedok ovog svirepog ubistva spominje Bahrija Muslimović. Također se na ovom mjestu konstatuje i sljedeće: "Po ličnom naređenju Darka Kraljevića, ubijeni su: Muminović Šaban, Zlotrg Nedim, Zlotrg Mira i Topčić Salem. Svjedok date naredbe je Grand Perica, bojovnik postrojbe "Vitezovi"– to je kazao Čaušević Mirsad."

[355] Isto. Kao počinitelji ovih ubistava spominju se sljedeći pripadnici HVO-a: Frano Šapina, Milko Franić, Ivo Džandara, N. Berko, Ljuban Pavlović, Zvonko Mlakić, ali su u ovim ubistvima i progonima učestvovali i drugi pripadnici HVO-a.

[356] Charles R. Shrader, Citirani rad, na strani 119. ovog rada očiglednu agresiju HVO-a iz Hercegovine i srednje Bosne na Gornji Vakuf stavlja pod naslov "Probni napad Armije BiH, siječanj 1993. " U nastavku svog teksta on piše sljedeće: "...Ta faza operacije – kojoj je prethodio napad Trećeg korpusa na Gornji Vakuf, s ciljem da se odsiječe srednjobosanska bojišnica presijecanjem opskrbnog pravca Diamond – trajala je samo nekoliko dana, velikim dijelom i zato što je HVO uspio odbaciti glavninu snaga muslimanskog prodora i brzo iznudio zastoj borbi..." Ne postoji nikakav dokaz da je Gornji Vakuf napao Treći korpus ABiH, izuzev što je gornjovakufska 317. Slavna brigada bila u sastavu Trećeg korpusa. Ova tvrdnja se može posmatrati kao obična izmišljotina gospodina Shradera i dokaz da se u svojim tvrdnjama koje pokušava podmetnuti za činjenice, rukovodi svojom antimuslimanskom strašću!

Viteza", a pokolj Bošnjaka u Ahmićima, Vitezu, Donjoj Večerskoj i Gaćicama, "proglašava legitimnim vojnim ciljem" u sklopu pametnog i planskog izvođenja vojnih operacija "Aktivne obrane".[357]

Ove odvratne i morbidne tvrdnje preuzete su iz obavještajnih dokumenata HVO-a koji su sačinjeni na osnovu zlobnih procjena o mogućim namjerama Armije BiH u to vrijeme u srednjoj Bosni, za što nema nikakvih dokaza. Tako Shreder izvali čudnu tvrdnju koja glasi: "Travanjskom napadu ARBiH u Lašvanskoj dolini prethodili su brojni incidenti koji su podsjećali na klasične "Specnaz" operacije iz sovjetske ili jugoslovenske ofenzivne doktrine – upravo i ti incidenti jasno pokazuju da je, suprotno uobičajenom mišljenju, Armija BiH započela borbe u srednjoj Bosni 16. travnja 1993. godine, a ne HVO."[358] Vjerodostojni i relevantni dokumenti međunarodnih organizacija, kao što je ECMM (Međunarodna posmatračka misija) i UNPROFOR (Dnevnik komandanta BRITBAT-a, Boba Stewarta), koji je u to vrijeme bio stacioniran u Vitezu, govori o tome da su lokalne jedinice Armije BiH bile uglavnom iznenađene aprilskim napadom HVO-a, što je više puta potvrđeno u sudskim postupcima protiv Darija Kordića, Tihomira Blaškića, Marija Čerkeza, Zlatka Aleksovskog, itd.

[357] Shrader, R., Charles, Navedeni rad, str. 133. – 160.

[358] Isto, str 137. U svom radu Shreder spominje incidente u kojima su oštećeni uvijek pripadnici hrvatskog naroda. Tako spominje ubistvo Ivice Stojaka, zapovjednika brigade HVO iz Travnika, 20.10.1992. godine, svađu kod benzinske pumpe u Novom Travniku, otmicu četverice pripadnika HVO Novi Travnik koja se desila 13.04.1993. godine, iako se ne zna ko ih je oteo, blokadu lokalne putne komunikacije Gornji Vakuf-Novi Travnik, hapšenje zapovjednika HVO brigade "Jura Francetić" iz Zenice. On napade HVO-a na institucije BiH, kao i napade na bošnjačko civilno stanovništvo, ne vidi kao prijetnju miru. Tako ne bilježi hapšenja pripadnika Armije BiH, premlaćivanja i ubistva koje je u to vrijeme na području Gornjeg Vakufa, Travnika, Viteza, pa čak i Zenice, počinio HVO, ili ih minimizira i stavlja u pogrešan kontekst (hapšenje, a zatim likvidacija načelnika SJB Vitez, Šabana Mahmutovića, ubistvo Bajre Gudića na punktu HVO-a kod Gornjeg Vakufa, ubistvo dva ljekara na putu od Zenice do Viteza, upadi u bošnjačke kuće, pljačke i ubistva koje je u to vrijeme HVO počinio oko Kiseljaka, Busovače, Travnika i Novog Travnika). Tako on piše da je cilj Armije BiH u Ahmićima u oktobru 1992. godine bio da spriječi prolazak HVO-a u pomoć Jajcu, a ne sprječavanje prolasku HVO-a u Novi Travnik gdje je bio u toku napad na Armiju BiH, odnosno pokušaj zauzimanja fabrike namjenske industrije "Bratstvo".

ZLOČIN U AHMIĆIMA

Dana 16.4.1993. godine postrojbe HVO-a su izvele u 05,45 sati iznenadan, dobro koordiniran i naročito okrutan napad na bošnjačko stanovništvo grada Viteza, sela Ahmići, te Nadioci, Šantići, Pirići, Putiš i Donja Večerska. Cijeli ovaj krvavi scenario je isplaniran pod vjerovatnim nazivom "48 sati pepela".[359] Napadu je prethodila temeljita politička priprema jer je lokalna HDZ-ova vrhuška izdala nekoliko proglasa u kojima je nagovjestila da ne priznaje organe vlasti Republike BiH u Vitezu. Ovi proglasi su najavili da je konflikt između HVO-a i snaga bosanske vlade neizbježan. Na dan napada, telefonske linije su bile prekinute, jer je sva komunikaciona struktura u općini Vitez ranije stavljena pod kontrolu HVO-a. Građani hrvatske nacionalnosti prethodno pobrojanih naselja neposredno pred napad su upozoreni, pa su evakuirani. Način na koji je izvršen napad je pokazao visoki nivo priprema.

Ahmići

Cijela operacija je detaljno planirana i izvedena napadom na više od 20 pravaca u minutu, s ciljem ubijanja i progona bošnjačkog naroda i temeljitim

[359] Do sada nije pronađen dokument pod takvim nazivom, međutim, na miniranoj džamiji u Donjim Ahmićima zločinci HVO-a su ispisali podrugljiv grafit "DISCO 48 h PEPELA. RADI OD 16.04.93." Vidjeti fotografiju objavljenu u knjizi dr. Rasima Muratovića "Genocid u Ahmićima 1993.", Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i Udruženje građana – žrtava rata 92.–95. "16. april" Ahmići, str. 82.

uništavanjem njihovog stambenog fonda, što je rezultiralo masovnim masakrom koji je postao najveći zločin u ratu između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, kako prema broju žrtava koje su pobijene u kratkom vremenskom periodu praktično u jednom mjestu, tako i po uspostavljenom obrascu kojeg je HVO primjenjivao u ovom ratu na čitavom prostoru zahvaćenom sukobima. Navečer, 15. aprila, primijećeni su neobični pokreti HVO-a. Ujutro 16. aprila, svi putni pravci oko Viteza su bili blokirani od strane hrvatskih jedinica. Prema analizi ECMM-ovih posmatrača, napad na Ahmiće se desio sa tri strane s ciljem da primora bošnjačko stanovništvo da bježi prema cesti Vitez - Busovača, gdje bi ih dočekali i pobili snajperisti HVO-a. Ostale jedinice, organizovane u manje grupe, od pet do deset vojnika, išle su od kuće do kuće, ubijajući civile i paleći kuće. U skladu s Blaškićevom naredbom sa pomenutog sastanka, vojno sposobni muškarci su poubijani, bez obzira da li su bili naoružani ili ne, ali se ubijanje pretvorilo u pravi masakr civilnog stanovništva i paljenje skoro svih bošnjačkih kuća. Među 116 ubijenih, bile su 32 žene i 11 djece mlađih od 18 godina.

SPISAK ŽRTAVA U AHMIĆIMA

Redni broj	Prezime i ime	Datum rođenja	Mjesto rođenja
1.	Ahmić (Nazifa) Amir	3.11.1978.	Ahmići-Vitez
2.	Ahmić (Rame) Asim	20.3.1954.	Ahmići-Vitez
3.	Ahmić (Alije) Alma	19.8.1977.	Ahmići-Vitez
4.	Ahmić (Mehmeda) Alija	20.9.1936.	Ahmići-Vitez
5.	Ahmić (Ćazima) Besim	9.7.1986.	Travnik
6.	Ahmić (Redže) Čelebija	12.8.1926.	Lončari-Busovača
7.	Ahmić (Huse) Đulba	26.6.1941.	Strane-Busovača
8.	Ahmić (Huse) Džemal	6.8.1921.	Ahmići-Vitez
9.	Ahmić (Nesiba) Elvedin	19.2.1974.	Travnik
10.	Ahmić (Ćamila) Esad	5.2.1940.	Ahmići-Vitez
11.	Ahmić (Hašima) Fahrudin	21.3.1955.	Ahmići-Vitez
12.	Ahmić (Bajre) Fata	5.5.1939.	Merdani-Busovača
13.	Ahmić (Šemse) Hašim	5.2.1931.	Ahmići-Vitez
14.	Ahmić (Esada) Hajra	28.4.1974.	Ahmići-Vitez
15.	Ahmić (Šehe) Husejin	23.8.1930.	Ahmići-Vitez
16.	Ahmić (Muniba) Hajrudin	2.1.1959.	Ahmići-Vitez
17.	Ahmić (Nezira) Hajrija	14.8.1919.	Sokolovići-Busovača

18.	Ahmić (Šaćira) Hazim	25.3.1924.	Ahmići-Vitez
19.	Ahmić (Derve) Islam	28.6.1947.	Pirići-Vitez
20.	Ahmić (Mehmeda) Latifa	10.8.1944.	Sokolovići-Busovača
21.	Ahmić (Smaila) Mujo	22.1.1958.	Ahmići-Vitez
22.	Ahmić (Alije) Muris	25.8.1966.	Ahmići-Vitez
23.	Ahmić (Akifa) Mineta	4.12.1957.	Vranjska-Vitez
24.	Ahmić (Tahira) Munib	15.7.1934.	Ahmići-Vitez
25.	Ahmić (Osmana) Mirnesa	25.2.1964.	Travnik
26.	Ahmić (Sakiba) Naser	12.12.1963.	Ahmići-Vitez
27.	Ahmić (Fehima) Nadira	6.4.1947.	Ahmići-Vitez
28.	Ahmić (Rame) Nazif	13.8.1950.	Ahmići-Vitez
29.	Ahmić (Rame) Rasim	2.6.1964.	Ahmići-Vitez
30.	Ahmić (Šehe) Ramo	25.5.1925.	Ahmići-Vitez
31.	Ahmić (Rasima) Razija	6.10.1963.	-
32.	Ahmić (Nezira) Rasma	1.4.1927.	Solakovići-Busovača
33.	Ahmić (Omera) Redžib	5.6.1927.	Ahmići-Vitez
34.	Ahmić (Nasera) Sead	star 3 mjeseca	Zenica
35.	Ahmić (Muje) Smail	1.2.1931.	Ahmići-Vitez
36.	Ahmić (Alije) Sabira	7.12.1970.	Ahmići-Vitez
37.	Ahmić (Alije) Smaila	5.5.1969.	Ahmići-Vitez
38.	Ahmić (Sakiba) Samir	7.1.1974.	Ahmići-Vitez
39.	Ahmić (Mirsada) Semir	7.5.1985.	Ahmić-Vitez
40.	Ahmić (Mehmeda) Sakib	21.9.1934.	Ahmići-Vitez
41.	Ahmić (Sakiba) Šuhret	5.3.1955.	Pulac-Travnik
42.	Ahmić (Nasera) Šuhreta	17.3.1987.	Travnik
43.	Ahmić (Derve) Šefik	25.12.1949.	Ahmići-Vitez
44.	Ahmić (Besima) Zulejha	2.9.1953.	Ahmići-Vitez
45.	Ahmić (Zahira) Zahir	1.2.1946.	Ahmići-Vitez
46.	Alić (Hadže) Ešref	20.4.1954.	Tetovo-Zenica
47.	Arnaut (Zedina) Elvis	16.6.1985.	Zenica
48.	Brko (Mehmeda) Abdulah	25.7.1945.	Nezrci-Višegrad
49.	Brkić (Radima) Enver	15.12.1969.	Busovača
50.	Čerimić (Fadila) Aiša	18.6.1952.	Sokolovići-Busovača
51.	Čerimić (Mehmeda) Edin	27.9.1976.	Nadioci-Vitez
52.	Čerimić (Mehmeda) Elvedin	7.9.1979.	Nadioci-Vitez
53.	Čerimi (Saliha) Mehmed	18.11.1946.	Nadioci-Vitez

54.	Čerimić (Mehmeda) Sanela	30.6.1986.	Nadioci-Vitez
55.	Dedić (Mustafe) Fariz	20.4.1970.	Rostovo-Novi Travnik
56.	Dedić (Ibrahima) Mustafa	10.9.1947.	Rostovo-Novi Travnik
57.	Džidić (Muradifa) Nedžad	8.1.1972.	Ahmići-Vitez
58.	Džidić (Muradifa) Muharem	23.5.1965.	Ahmići-Vitez
59.	Harčević (Mehe) Fatima	15.6.1912.	Bosanska Dubica
60.	Heleg (Šemse) Munib	4.4.1942.	Putiš-Busovača
61.	Hrnjić (Mehmeda) Admir	24.1.1969.	Zenica
62.	Hrnjić (Saliha) Mehmed	18.9.1945.	Gorica-Zenica
63.	Hrustanović (Velije) Meho	1.4.1931.	Preočica-Vitez
64.	Hrustanocić (Mule) Zarfa	22.1.1935.	Putiš-Busovača
65.	Imširevi (Šaćira) Ekrem	11.10.1944.	Karaula-Travnik
66.	Imširević (Ekrema) Galib	13.11.1963.	Karaula-Travnik
67.	Imširević (Mehe) Šaćir	23.10.1949.	Karaula-Travnik
68.	Karić (Muje) Ibrahim	16.2.1942.	Strane-Busovača
69.	Kermo (Hase) Fahrudin	22.1.1942.	Lončari-Busovača
70.	Krđalić (Mehmeda) Huso	31.7.1962.	Počulica-Vitez
71.	Mrkonja (Derviša) Sabahudin	8.11.1954.	Karaula-Travnik
72.	Mrkonja (Sabahudina) Samir	6.8.1976.	Karaula-Travnik
73.	Neslanović Jusufa) Muhamed	1937.	Busovača
74.	Ormanović (Husnije) Zehrudina	6.8.1965.	Arnauti-Zenica
75.	Osmančević (Alije) Sabahudin	27.3.1964.	Jelinak-Busovača
76.	Pačo (Huse) Fehim	5.3.1936.	Perovići-Foča
77.	Pačo (Fehima) Huso	1972.	Tjentište-Foča
78.	Pačo (Hasana) Nusret	1.6.1966.	Tjentište-Foča
79.	Pačo (Fehima) Zaim	1.7.1968.	Tjentište-Foča
80.	Pehlivanović (Murata) Redžep	24.4.1950.	Bjelaj-Bosanski Petrovac
81.	Pehlivanović (Fehima) Sadika	4.12.1959.	Ahmići-Vitez

82.	Pezer (Šefika) Ahmed	14.11.1966.	Ahmići-Vitez
83.	Pezer (Mustafe) Aziz	15.6.1912.	Ahmići-Vitez
84.	Pezer (Mustafe) Ćazima	25.5.1939.	Vranjska-Vitez
85.	Pezer (Hamida) Fata	23.6.1949.	Donja Večerska-Vitez
86.	Pezer (Mustafe) Fadil	20.2.1966.	Ahmići-Vitez
87.	Pezer (Mustafe) Kasim	15.1.1929.	Ahmići-Vitez
88.	Pezer (Sakiba) Mevludin	23.12.1974.	Ahmići-Vitez
89.	Pezer (Fehima) Mustafa	3.5.1936.	Ahmići-Vitez
90.	Pezer (Šerifa) Nezira	5.2.1915.	Donjići-NoviTravnik
91.	Pezer (Kasima) Osman	27.6.1961.	Ahmići-Vitez
92.	Pezer (Kasima) Sakib	7.9.1950.	Ahmići-Vitez
93.	Pezer (Aziza) Siradž	3.7.1948.	Ahmići-Vitez
94.	Pezer (Šemse) Šefik	22.1.1941.	Ahmići-Vitez
95.	Pjanić (Hajrudina) Muamer	7.3.1972.	Ahmići-Vitez
96.	Pušćul (Muje) Muzafer	9.5.1957.	Dumanac-Kakanj
97.	Ramić (Kjazima) Naim	4.4.1968.	Merdani-Busovača
98.	Ramić (Kjazima) Zenur	28.9.1956.	Ahmići-Vitez
99.	Ribo (Ibrahima) Munib	13.2.1958.	Kljaci-Travnik
100.	Salkić (Esada) Adis	28.12.1978.	Nadioci-Vitez
101.	Salkić (Esada) Adisa	20.8.1981.	Nadioci-Vitez
102.	Salkić (Omana) Emsad	19.9.1955.	Preočica-Vitez
103.	Salkić (Omera) Fatima	12.1.1961.	Nadioci-Vitez
104.	Salkić (Emsada) Melisa	31.1.1985.	Nadioci-Vitez
105.	Salkić (Emsada) Nermin	10.10.1982.	Nadioci-Vitez
106.	Salkić (Osmana) Nihada	13.12.1959.	Lončari-Busovača
107.	Salkić (Hasana) Osman	6.4.1931.	Preočica-Vitez
108.	Salkić (Saliha) Redžiba	2.4.1938.	Nadioci-Vitez
109.	Salkić (Emsada) Senad	22.1.1979.	Nadioci-Vitez
110.	Šehić (Envera) Elvis	12.2.1983.	Zenica
111.	Šehić (Redžiba) Enver	15.4.1959.	Dobriljeno-Zenica
112.	Šiljak (Ahmeta) Adem	14.1.1955.	Kljaci-Travnik
113.	Trako (Hamde) Mehmed	2.1.1940.	Preočica-Vitez
114.	Zec (Sabahudina) Alisa	27.3.1982.	Ahmići-Vitez
115.	Zec (Derviša) Hajrija	4.12.1952.	Ahmići-Vitez
116.	Zec (Avde) Sabahudin	20.6.1956.	Pečuj-Novi Travnik

Artiljerija HVO-a je neselektivnom vatrom po naselju, prije ulaska pješadije, izuzetno surovo razarala selo. Te vatre nisu bile pošteđene ni džamije. Oštećenja od djelovanja artiljerije nisu bila dovoljna, pa su po ulasku u selo pripadnici HVO-a minirali obje džamije!

Većina muškaraca je bila ustrijeljena u glavu. Vojnici HVO-a su neke muškarce okupili na jednom mjestu u selu i potom ih hladnokrvno pobili. Dvadeset civila je također ubijeno u Donjim Ahmićima u pokušaju bijega iz obruča. Ahmićani, koji su pokušali da pobjegnu, morali su trčati u Donjim Ahmićima otvorenim poljem da bi se domogli ceste, čiji bi prelazak, kako su mislili, značio njihov spas, dok su ih kao glinene golubove gađali snajperisti HVO-a. Na tom mjestu je pronađeno dvadeset tijela sa preciznim pogocima. Vojni eksperti su zaključili da su ih poubijali snajperisti. Ostala tijela pronađena po kućama bila su toliko ugljenisana, izmasakrirana i unakažena da se nisu mogla identifikovati, i u položaju koji je sugerisao da su ljudi umrli u najvećim mukama.

Jedan posmatrač ECMM-a je rekao da je vidio tijela djece koja su prema pozi u kojoj su pronađena izgledala kao da su umrla u agoniji i plamenu: "Neke kuće su bile potpune scene horora, jer u njima nisu bila samo mrtva tijela ljudi, nego su bili i oni živi spaljeni, a očigledno i neki koji su zapaljeni bacačima plamena što je imalo za posljedicu ugljenisanje tijela, a to je bio slučaj kod nekoliko tijela."

U Ahmićima su u jednom danu spaljene 152 kuće, nešto kasnije i preostalih 28, dok je 15 hrvatskih kuća ostalo netaknuto. Tada su spaljene i sve bošnjačke kuće u Nadiocima, Sivrinom Selu, Gaćicama i Donjoj Večerskoj. Poslije paljenja, minirane su i dvije džamije u Ahmićima, kao i drugi prateći objekti u vlasništvu Islamske zajednice.

Prema sada raspoloživim informacijama, u napadu na selo Ahmiće učestvovala je 4. bojna vojne policije HVO-a, jedinice HVO-a za posebne namjene iz Viteza po nazivom "Džokeri" i "Vitezovi", dijelovi brigada "Viteška" iz Viteza i "Nikola Šubić Zrinski" iz Busovače. Malobrojni preživjeli stanovnici Ahmića kasnije su u više iskaza datih istražnim i pravosudnim organima potvrdili učešće vojnika u maskirnim uniformama sa amblemima vojske Republike Hrvatske, a od lica koja su prepoznali spomenuli su sljedeće: Stipo Alilović zv. Brko iz sela Nadioci, Vlado Šantić, bivši policajac, Drago Josipović, Željko, Jozo, Ratko, Stipan i Nikica Livančić, Anto Papić, Nikica Plavčić, Ivo Vidović, Žarko Krište, Karlo i Ivica Čerkez, Anto Vidošević zv. Žilo, Dalibor Čelić, Miro Josipović, Franjo Vujica, Cico, Mirko i Perica Šafradin, Drago, Andrija i Stipo Križanac, Berko Simunes, Dragan i Željko zv.

Aćko Vidović, Slavko Miličević, Miroslav Bralo zv. Cicko.[360] U ovom napadu su učestvovali i pripadnici lokalnih domobranskih snaga među kojima se spominju: Slavko Miličević, Žarko Papić, Branko Perković, Zoran i Mirjan Kupreškić i Nenad Šantić.[361]

I pored ovako ubjedljivih činjenica koje ukazuju na to ko je glavni krivac za ovaj nerazumni i suludi razvoj situacije, primjetan je napor mnogobrojnih hrvatskih obavještajnih službi da se zločin u Ahmićima, pa i u cijeloj Lašvanskoj dolini, minimizira, pa čak i niječe. Tako su ove službe, koje se hvale da su dobro obaviještene, tvrdile da je u Ahmićima zločin počinio Miroslav Bralo zv. Cicko! Eto, on je sam, po njima, pobio ovih 116 Bošnjaka u Ahmićima, zapalio 180 njihovih kuća i uništio dvije džamije. Svi ostali učesnici ovih bestijalnih napada, po njima, borili su se časno! Evo nekoliko tih izvještaja koje je objavio general Slobodan Praljak.

Zaključak iz dnevnog izvještaja VOS-a HVO-a od 9.5.1993. godine

"Sagledavajući situaciju na terenu i žestinu udara na cijeloj teritoriji HZ H-B, vidljivo je da je muslimanska ofanziva dobro planirana, sinhronizirana i vođena sa najvišeg vrha: Kao i do sada, muslimanska strana će to negirati, a radnje koje poduzima prikazivati kao incidente ili djelo pojedinačnih ekstremista i grupa koje su se otrgle kontroli. Osnovna namjera agresora je potpuno preuzimanje vojne i civilne vlasti nad mjestima u S/B i potiskivanje Hrvata sa tih prostora. U toku bid cilj im je primiti što više izbjeglica iz istočne Bosne i naseliti ih na imanja Hrvata. Trenutačni taktički ciljevi su im presijecanje komunikacije Vitez-Busovača i Travnik-Vitez čime razbijaju jedinstvenost sustava obrane S/B, a sam Vitez dovode u okruženje. Daljnja namjera muslim. postrojbi je razoružati sve pripadnike HVO-a, a naoružanje podijeliti izbjeglicama, muslimanima, koji iz više pravaca nadiru u prostore S/B. I u narednom periodu će bid nastavljati sve dok ne postignu svoje ciljeve, a u kritičnim situacijama će tražiti primirja i zaštitu UN-a. Ideja vodilja za rat protiv Hrvata jeste Kuransko poglavlje o hadžu i svetom ratu "Džihad", a muslim. propaganda putem medija čini sve da motivira pripadnike postrojbi moralom za osvajanje teritorija i perspektivi muslimana na ovim prostorima ne birajući sredstva kako će doći do cilja."[362]

[360] Ministarstvo odbrane RBiH, navedeni dokument, str. 38. Ova lica su preživjeli prepoznali, ali ovaj spisak nije spisak svih koji su učestvovali u napadu.

[361] Po izjavama više svjedoka u predmetu protiv Tihomira Blaškića.

[362] Dio dnevnog obavještajnog Izvješća VOS-a, broj:235/93 od 9.5.1993. godine, objavljen u "Kronologiji događanja u srednjoj Bosni", Slobodan Praljak, str.39.

Izvještaj Centra za sigurnost "Odjela obrane HVO" od 9. maja 1993. godine o sigurnosnoj situaciji na području srednje Bosne s posebnim osvrtom na Vitez

U cilju potpunog sagledavanja sadašnjeg općeg stanja u Vitezu u najkraćem ću iznijeti karakteritike stanja odnosa A BiH i HVO neposredno prije sukoba. Karakretistike odnosa između muslimanskog i hrvatskog pučanstva u posljednjih pet do šest mjeseci je sve dublja i očitija podijeljenost. Ista takva podijeljenost izražena je i u ostalim strukturama, kako političkim, tako i vojnim. U samom Vitezu već duže vrijeme egzistirala je dvojna vlast (HVO i muslimanska civilna vlast koja je svaka za sebe radila sa vrlo malim zajedničkim točkama). Izražen uticaj na rad organa muslimanske vlasti imali su pojedinci iz Sarajeva, a posebno Zenice. Kroz ovakav oblik rada za vrlo kratko vrijeme došlo se u situaciju da je na našem području došlo do realizacije ideja i zamisli, te uputa koje je gospodin Alija Izetbegović ovom rukovodstvu dao još u vrijeme boravka u Zenici, neposredno prije sukoba u Busovači (16.10.1992. godine). Naime, tada je u prisustvu najužeg dijela vojnog i civilnog muslimanskog rukovodstva zagovarao:

"Oni nama dozvole, mi njima dozvolimo", "Oni nama barikade, mi njima barikade", "Sa Hrvatima moramo biti prijatelji na bazi snage", "Ne smijemo ući u sukob sa Hrvatima zbog prolaza" (misli na prolaz za Hrvatsku). Treba primjenjivati politiku "Hladno-vruće", itd. Realizacijom ovih ideja na ovom području zajednički život je bio sve teži i teži, što je za posljedicu imalo nagli pad životnog standarda, povećan broj uhićenih i poginuih lica, kriminal, šverc, itd. Opća nesigurnost, kao i nesigurnost prometnih komunikacija prema Hrvatskoj.

Svi pokušaji da se mirnim putem dođe do rješenja koje će biti prihvatljivo za obje strane, bili su bezuspješni, pa se s pravom cijenilo da je samo pitanje trenutka kada će i koja strana pribjeći realizaciji ovih ciljeva oružanim putem. Koristeći ovu priliku, želimo pokazati u najkraćim crtama stanje u pojedinim sredinama, nakon oružanog sukoba.

AHMIĆI

Selo Ahmići i širi region nalazi se između gradova Busovače i Viteza, te je strateški vrlo značajan region, jer uz relativno male snage može doći do presjecanja putnih i svih ostalih komunikacija između ova dva mjesta. Na taj način došlo bi do spajanja muslimanskih snaga Zeničkog rejona (lijeva strana rijeke Lašve) sa muslimanskim snagama sela Rovna, Vranjska, Kruščica (desna strana rijeke Lašve), čime bi došlo do blokade i Busovače i Viteza.

Iskustvo iz prvog sukoba snaga A BiH i HVO u tom dijelu potvrđuje ispravnost ovakve procjene, jer je upravo u ovom dijelu sukob bio najintenzivniji. Očite su bile ponovne pripreme muslimanskih snaga u ovom dijelu koje su se ogledale u izradi rovova i bunkera, osmatračnica i drugih fortifikacijskih prepreka. Uočeno je stalno osmatranje komunikacije od Viteza prema Busovači sa ciljem uvida u transport vojnog materijala od strane HVO, pokreta jedinica, itd.

Operativnim putem došli smo do saznanja da pojedini muslimanski ekstremisti imaju ozbiljne namjere da pronađu pogodnu osobu ili više njih koje će za veću sumu novca izvršiti presretanje vozila u kojima su čelni ljudi HVO (Kordić, Blaškić, Koštroman, itd), kao i zapovjednici brigada i pojedini članovi zapovjedništava, te izvršiti njihovu otmicu ili fizičku likvidaciju. Da su dio tog smišljenog plana realizirali, govori primjer ubojstva pratnje i otmice Živka Totića, zapovjednika brigade "Jure Francetić" iz Zenice.

Otpočinjanjem borbenih dejstava u toku jutra, 16.04.1993. godine, žestoke borbe vođene su u tom dijelu viteške općine. Intenzitet borbe u tom dijelu bio je iznad očekivanog, a, po mojoj ocjeni, to je rezultat angažiranosti pojedinaca i grupa koje su izmakle svakoj kontroli i čiji je moto bio ubiti, opljačkati, spaliti bez obzira na koga naiđu. Ono što je učinjeno u selu Ahmići imali su prilike da vide brojni strani delegati, novinari, UNPROFOR, Crveni križ, itd., pa je za očekivati brojne zahtjeve u cilju poduzimanja mjera za pronalaženje krivaca za učinjeno. Svakako da se uvidom u teren stiče utisak da to nije mogao učiniti pojedinac, na tome ćemo se i mi iscrpno angažirati, ali za sada imamo neke neprovjerene podatke koji ukazuju da se nekontrolirano i zločinački ponašao Miroslav Bralo zvani "Cicko" iz Viteza.

Poznato nam je da je isti prije izvjesnog vremena pod dejstvom alkohola i u psihičkom rastrojstvu izvršio ubojstvo jednog lica muslimanske nacionalnosti, a nakon toga eksploziv postavio na mrtvo tijelo i aktivirao ga. Od eksplozije dio tijela je potpuno uništen, kao i objekat (kuća) u kome

se nalazio nastradali. Poznato nam je da je Cicko bio u zatvoru Kaonik Busovača, da je protiv njega pokrenut krivični postupak, a okolonosti njegovog puštanja iz zatvora kao i uključenje u borbene aktivnosti za sada nam nisu poznate.

Konačan broj žrtava u ovom selu nije nam poznat, ali, po nekim saznanjima, mogao bi biti od 50 do 80 mrtvih. Gotovo svi objekti su opljačkani i popaljeni, a do temelja je srušena džamija. Jedan dio stanovništva je prebjegao u Zenicu i sada ga sredstva javnog priopćavanja A BiH intenzivno koriste u cilju propagandnog djelovanja protiv postrojbi HVO.

Ako se bilo šta može sa pravom pripisati kao negativno u cijelom ovom sukobu u srednjoj Bosni, onda je to što je urađeno u ovom selu, te smatram da će i evropska javnost inzistirati na sprovođenju istrage i utvrđivanja odgovornosti za počinjena djela. U tom dijelu sada nema postrojbi ni stanovništva, ali je čitav teritorij u zoni koju kontroliraju snage HVO.

SITUACIJA OKO STAROG VITEZA

Otpočinjanjem sukoba u ovom dijelu, došlo je do značajne početne inicijative od strane snaga HVO, ali je došlo brzo do obrata situacije stavljanjem svih snaga A BiH u okruženje. Takvo stanje je nepromijenjeno do sada. Težište udara naših snaga trebalo je duž komunikacije od crkve do džamije, sa ciljem uništenja komande Štaba A BiH i ostalih muslimanskih ekstremnih snaga koje su se nalazile u tom dijelu. Neizvršavanje ovoga cilja je posljedica niza razloga i okolnosti, ali jedna koja je prisutna bitna je da se ovaj put napomene.

Snage HVO iz Nove Bile trebale su izvršiti proboj ovim pravcem od crkve prema džamiji, međutim nama nije poznato ko je i po kojim kriterijima vršio odabir ove postrojbe, ali je nepobitna činjenica koju možemo dokumentovati brojnim izjavama od lica hrvatske nacionalnosti da je glavnina ovih snaga imala osnovni cilj pljačku imovine.

Za pojedince, akcija se završavala u momentu kada bi upalili ili osposobili vozilo za pokret i sa istim bi napuštali i odlazili u suprotnom smjeru. Svakako je kroz ovakav način dolazilo do pada borbenog morala koji je za posljedicu imao zastoj u ofanzivnim dejstvima, tako da je u jednom momentu bilo vrlo teško održati postojeće pozicije, a prijetila je stalna opasnost od protivnapada snaga A BiH. U ovom momentu teško je naći krivca za sve ovo što se desilo, ali mislim da će se na tome morati raditi.

Trenutno u okruženju se nalazi 150 do 200 naoružanih boraca A BiH, a zajedno sa njima i čelni ljudi kao što su predsjednik SDA Vitez, šef vojne policije, načelnik štaba A BiH i skoro kompletan štab...

Koordinacija mjera i aktivnosti

Iako do sada iz objektivnih razloga nismo bili u mogućnosti da potpuno sagledamo kompletnu situaciju u pogledu koordinacije aktivnosti od strane vojnih zapovjedništava, civilnih organa vlasti i drugih političkih subjekata, za ovaj put smatram za potrebno da istaknem nekoliko elemenata.

Zapovjedništvo operativne zone srednja Bosna prilično uspješno sprovodi aktivnosti dobijene od viših zapovjedništava, međutim, ima dosta propusta objektivne i subjektivne prirode. Osnovna zamjerka koja se može dati na rad je ta što i ranije zapovjedništvo nije bilo popunjeno odgovarajućim kadrovima. Nije nam poznat kriterijum za ulazak ljudi u ovo zapovjedništvo, ali stoji činjenica da neki od njih u stručnom pogledu ne ispunjavaju ni najosnovnije uvjete. Isti problemi su prisutni i u nižim zapovjedništvima. Osnovni teret pao je na nekoliko ključnih ljudi koji ipak ne mogu sve držati pod kontrolom pa u tom pogledu neki poslovi koje bi trebali da urade, ostaju neurađeni. Do sada nismo imali pravu sliku o strukturi zapovjedništva, pa ćemo kroz operativni rad sagledati sve te elemente. Koordinacija između zapovjedništava OZ "Srednja Bosna" i brigada na ovom teritoriju postoji, ali su i tu prisutni brojni problemi koji zaslužuju našu pažnju i na čijem sagledavanju upravo radimo. Do sada je najviše izražen problem nediscipline u vojnim postrojbama, neobučenost i nestručna neosposobljenost vojaka i pojedinih zapovjednika, samovolje, što sve za posljedicu ima veliki broj poginulih vojaka sa naše strane, veliki broj ranjenih, itd. Primjera za što smo naveli ima dosta, ali zabrinjava podatak da od 40 poginulih u Vitezu, bar njih 50 % je poginulo upravo iz ovih razloga, (konkretne podatke ćemo dostaviti naknadno), ili da imamo 6 teže povrijeđenih u sudaru dva vozila HVO.

U svim zonama gdje su vođena borbena dejstva, prateća pojava je kriminal. Jedan od zadataka treba da bude upravo sagledavanje i dokumentovanje ovih nezakonitih radnji, ali ovom prilikom moram da iznesem utisak koji sam stekao u više sredina.

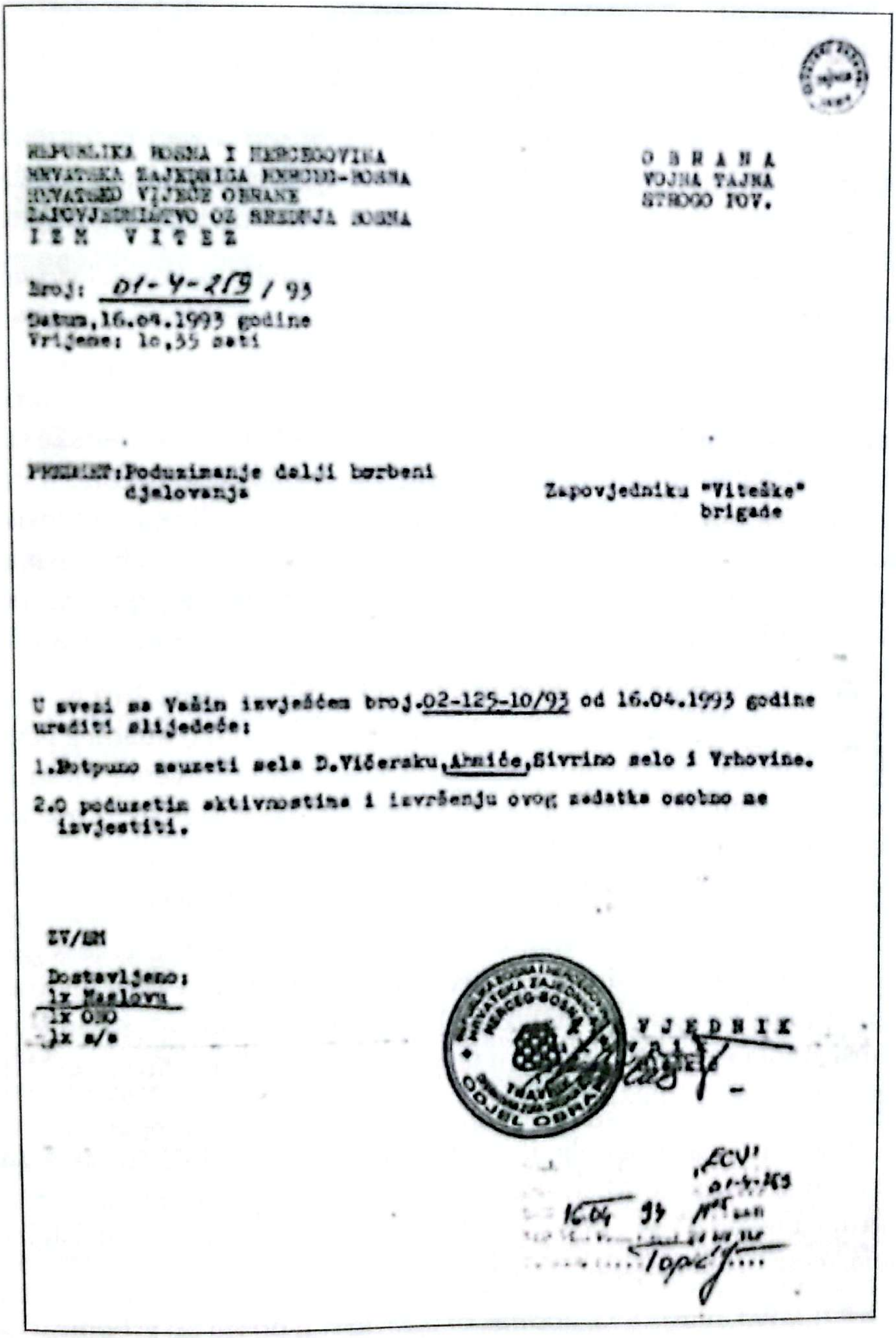
Razni oblici kriminala se nisu efikasno suzbijali, tako da je većina poštenog hrvatskog naroda razočarana radi ovoga. Svjesni su da su iza ovakvih prljavih radnji, u nekim slučajevima, stajala lica iz redova HVO Vlada, pojedini zapovjednici, itd. Narod očekuje da će se ovome stati na kraj i da će se efikasnim mjerama kazniti svi oni koji su i sami doprinosili ovim pojavama ili su i sami u njima učestvovali.

Ima primjera da su u ovim sukobima pojedinci uz pomoć oružja i na druge načine došli u posjed imovine muslimana čija je vrijednost na stotine tisuća maraka i ukoliko se ne izgradi efikasan mehanizam za osudu takvih lica, mnogi pošteni Hrvati razmišljaju o iseljenju bez obzira ko je pobjednik, a ko poražen, jer smatraju da bi život sa takvim osobama bio nemoguć.

Civilne vlasti u različitim sredinama se različito ponašaju, ali zajedničko im je da ne ostvaruju potrebnu koordinaciju ni između sebe, ni sa vojnim zapovjedništvima. To ovisi od slučaja do slučaja, zavisi o kakvim interesima se radi. Nekada se ponašaju kao civilne, nekada kao vojne, a u većini slučajeva ih nigdje nema, zatvoreni su u podrumske prostorije čvrstih objekata i komunikacija sa narodom im je nikakva. Nije rijedak slučaj da su oko sebe stvorili policijski i vojnopolicijski aparat koji ostvaruje samo njihove interese, a ima slučajeva da pojedinci iz vlada HVO imaju svoje mini vojske koje ratuju i ostvarauju samo njima znane ciljeve. I ovaj dio će biti predmetom našeg istraživanja i na vrijeme ćemo vas izvijestiti. Na primjer, lice iz vlade HVO Vitez otvoreno kaže da on više ne priznaje ni vojnu ni civilnu vlast, kaže da sada on zna ratovati i da već ratuje. Za pukovnika Blaškića kaže da je on zapovjednik OZ "SB", a ne Viteza, te da u Vitezu ništa ne može on odlučiti, itd. Ako ovome dodamo da ova osoba zaista ima grupu bojovnika koji izvršavaju sa oružjem u ruci njegove naredbe, da je do sada izdao brojna rješenja za stanove, da stanovi i kuće mogu biti podijeljeni samo po njemu znanim kriterijima, onda je svaki komentar takvom ponašanju suvišan. Što se tiče političkog rada u okviru HDZ-a ili drugih stranaka, opći utisak je da je taj rad sveden na minimum, pa se može reći sa sigurnošću da je rad na tom planu potpuno mrtav. Kakve će posljedice zbog toga biti, može se samo naslućivati, ali u svakom slučaju široke narodne mase su prepuštene same sebi i na tom planu su moguće razne špekulacije.

Prijedlog mjera koje treba poduzeti u cilju potpunog sigurnosnog sagledavanja svih interesantnih pojava, sigurno da bi obuhvatio niz konkretnih problema, ovo izvješće samo treba da posluži da dâ u najkraćim crtama jednu sliku stanju u srednjoj Bosni. O aktivnostima na konstituisanju Centra ću vas posebno izvijestiti, ali za sada se prednost daje angažiranju lica u onim zonama gdje su vođena borbena dejstva i gdje su sigurnosni problemi najviše izraženi."[363]

[363] Isto. Iz ovog dokumenta se jasno vidi da su paradržavni organi vlasti "HZ-HB" u Lašvanskoj kotlini sastavljeni od kriminaliziranih pojedinaca, proizveli kontrolisani haos u kojem su Bošnjaci, kao i svi pošteni građani zastrašeni siledžijstvom i samovoljom pojedinaca i organizovanih kriminalnih grupa koje je organizovao HDZ BiH. Međutim, ni u ovom dokumentu ne vidimo ukupan obim ubijanja i pljačke kojeg VOS HVO-a kao obavještajna služba sigurno znao, a procjene ofanzivi su urađene na bazi proizvoljnih procjena.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
ZAPOVJEDNIŠTVO OZ SREDNJA BOSNA
I Z M V I T E Z

O B R A N A
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

Broj: 01-4-259 / 93
Datum, 16.04.1993 godine
Vrijeme: 10,35 sati

PREDMET: Poduzimanje dalji borbeni djelovanja

Zapovjedniku "Viteške" brigade

U svezi sa Vašim izvješćem broj.02-125-10/93 od 16.04.1993 godine urediti slijedeće:

1. Potpuno zauzeti sela D.Večersku, Ahmiće, Šivrino selo i Vrhovine.

2. O poduzetim aktivnostima i izvršenju ovog zadatka osobno me izvjestiti.

ZV/SM

Dostavljeno:
1x Naslovu
1x OBO
1x a/a

ZAPOVJEDNIK

Naređenje za napad na selo Ahmiće koje je izdao Tihomir Blaškić.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

IZJAVE PREŽIVJELIH ŽRTAVA ZLOČINA U OPĆINI VITEZ[364]
IZJAVA N.N. O DOGAĐAJIMA U VITEZU

"Dana 17. aprila 1993. godine, oko 19,00 sati došao je u moju kuću Bonić (Franje) Krunoslav, zvani Kićo sa još dvojicom pripadnika HVO-a, od kojih je jedan imao čarapu na glavi (po rastu mislim da je bio Karin).

Kićo mi je tražio oružje i ključeve od automobila 'askona'. Dao sam mu ključeve od kola i malokalibarski pištolj, jer mi je ostalo lovačko oružje ranije oduzeto. Pošto mi je oduzeo ključeve i pištolj, naredio mi je da pođem s njim u Veterinarsku stanicu, gdje su već prethodnog dana dovedeni zarobljeni muškarci muslimani iz uže okoline i odveo me u podrum Veterinarske stanice. Iz Veterinarske stanice smo 19. aprila odvezeni minibusom u Osnovnu školu "Braća Ribar" u Dubravicu i smješteni u sportsku halu, gdje nas je bilo oko 320 muškaraca, žena i djece, dok je u učionicama škole posebno bilo smješteno više majki sa djecom, uglavnom iz Ahmića, a u podrumu, gdje se nalazila kotlovnica, bili su pritvoreni pripadnici Armije RBiH, koje su zarobili.

Za vrijeme boravka u tom logoru, odvodili su muškarce na kopanje rovova i izvođenje drugih radova, tako da nam je nekoliko mladića poginulo na kopanju rovova na prvim linijama, a više njih je ranjeno. Hranu nam uopšte nisu davali, nego su nam žene spremale i slale, dok je za one kojima nije imao ko slati hranu, kod svoje kuće spremala Spahić Fata, supruga Spahić Smaila, čija se kuća nalazila u neposrednoj blizini škole.

Nakon popisa izvršenog od strane Međunarodnog crvenog krsta, dana 30. aprila 1993. godine, saopšteno nam je da nas raspuštaju kućama, odnosno prema iskazanoj želji, ko želi ostati kod svoje kuće garantuje mu se sigurnost života i imovine, a ko želi da ode iz Viteza da će mu se obezbijediti nesmetan izlazak iz Viteza.

Kad smo izašli napolje iz škole, gdje je trebao doći autobus da nas vozi kućama, izašao je Mišković Ante i pročitao spisak od 32 mladića iz naše grupe i rekao da se vrate u prostorije škole, tako da smo mi ostali otišli kućama, a oni ostali u školi.

Noću 2/3. maja 1993. godine, oko 23,45 sati došao mi je Bonić (Franje) Krunoslav, zvani Kićo, sa još jednim bojovnikom HVO-a, nakon čega su me

[364] Rasim Muratović, "Genocid u Ahmićima", Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i kršenja međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i Udruženje građana žrtava 92-95, "16. april" Ahmići, Sarajevo, 2013.

odveli u neku kuću, gdje sam zatekao Zećo Fuada, veterinara.

Tada su dali i meni neki papir i olovku, kao i Fuadu i postavljali nam pitanja na koja smo morali pismeno odgovarati. Pratili su naše odgovore, pa kad im se naš odgovor nije sviđao, tukli su nas po licu i glavi. Kićo mi je čak stavio nož na vrat i rekao da lažem. Sa vanjske strane su drugi pucali kroz prozor iznad naših glava nekoliko puta. Nakon što su me vratili kući sa lisicama na rukama, Kićo mi je uzeo 850 DM, tj. sve što sam imao, rekavši mi da ovo nije pljačka, nego da je to za potrebe nabavke naoružanja za HVO."

IZJAVA N.N. (BR: 134/93) O DOGAĐAJIMA U VITEZU

"Dana 26. aprila 1993. godine oko 05.30 sati mene i moju porodicu je probudila rafalna paljba iz automatskog oružja koja je osuta po prozorima spavaće sobe, kao i po prozorima ostalih prostorija. Skočili smo iz kreveta i polijegali na patos ne znajući o čemu se radi. Ja sam supruzi i mlađem sinu rekao da ne ustaju, jer može metak nekoga pogoditi pošto se puca u prozore, a mislio sam da policija ganja neke lopove. Kad je pucnjava utihnula, čuo sam neku galamu i viku ispod moje kuće, ali još nisam shvatio o čemu se radi. Nedugo zatim, odjeknula je jaka eksplozija ispod prozora spavaće sobe sa sjeverne strane, tako da su od siline detonacije sva stakla sa prozora popucala i sletjela. Tada sam čuo dozivanje i provirio kroz razbijeni prozor i vidio u susjednom dvorištu kuće Kraljević Dobroslava, komšiju Matković (Ante) Rajka, koji je zalegao sa oružjem u ruci i neprestano usiljeno mene zvao po imenu, vičući da izlazimo svi napolje, da ne pucamo, te da se predamo i da nam se neće ništa dogoditi.

U međuvremenu, moj mlađi sin Atif je u hodniku spustio telefon na patos i pokušao nazvati Štab odbrane Vitez, pa pošto nije nikoga dobio, nazvao je kolegu i rekao mu da smo napadnuti i šta da radimo. Ovaj mu je odgovorio da je najbolje da se predamo, jer je napad već izvršen u cijelom Vitezu.

Na brzinu smo se obukli i izašli iz kuće, a oko kuće sa svih strana su pripadnici HVO-a opkolili sa uperenim oružjem u nas. Nakon čega je Rajko Matković komandovao da dignemo ruke u vis i tako krenemo niz ulicu. Mojoj supruzi Hajri je rekao da ona i snaha Zlata i unuka Medina (7 godina) idu u kuću Bonić Dragana, a nas trojicu su poveli u Veterinarsku stanicu. Idući od kuće, primijetio sam trojicu vojnika iza kuće Slobodana Ždere, među kojima sam prepoznao Srećka (Anto) Marića, koji je u rukama držao

zolju, dok druge bojovnike nisam prepoznao.

Rajko nam je naredio da stanemo uz ogradu Ugarak Hadžije, raširimo noge i, dignutih ruku, stojimo. Dok su vršili pretres, ja sam mu se obratio i zamolio ga da mi ne zlostavlja ženu koja je srčani bolesnik. U tom momentu se jedan od bojovnika, kojeg nisam poznavao, zaletio prema meni i sa cijevi automatske puške me udario u grudi. Pošto su sa mnom bila dvojica mojih sinova, Semir i Atif, stariji sin Semir je pokušao da me rukom zaštiti, međutim, taj isti bojovnik je Semira udario puškom po glavi iza desnog uha, tako da ga je odmah oblila krv nakon čega su nas potjerali u podrum Veterinarske stanice...

Još dok smo bili pritvoreni u Veterinarskoj stanici, tjerali su nas da im kopamo rovove i tranšee na prvoj vatrenoj liniji prema selu Kruščica, gdje nas je najviše provocirao Bonić (Franje) Krunoslav zvani Kićo stalno nas vraćajući da popravljamo iskopane rovove i tranšee. Pošto je moja kuća u neposrednoj blizini Veterinarske stanice, zamolio sam Marković (Ante) Želju, koji je bio tu nekakav glavni za nas zarobljenike, da odem kući i sebi i svojim sinovima donesem nešto toplije odjeće i obuće, što mi je odobreno, ali uz pratnju dvojice bojovnika. Kad sam došao do kuće, vidio sam da mi je bačena bomba ispod prozora kuće demolirala putnički automobil marke 'reno', te mi je kuća obijena i sve u njoj ispreturano i opljačkano...

Na kopanje rovova su nas vodili na liniju u Kruščici, Dubravici, Krtina Mahali, Nadiocima, Krčevinama, Tolovićima i Šantićima, i to po danu i po noći, zavisno kad koga zakači, gdje su neke od naših ljudi maltretirali i tjerali ih da se krste i pjevaju ustaške pjesme, a zatim pucanjem provocirali naše borce na liniji, koji su odgovarali na vatru, što je naročito opasno bilo noću, tako da nam je nekoliko mladića poginulo, a više njih ranjeno prilikom kopanja rovova, što su oni obrazlagali riječima da su balije ubijali svoje ljude.

Na prvim linijama, gdje smo kopali rovove, uglavnom su nas čuvali bojovnici HVO-a mlađi od 18 godina i stariji muškarci preko 60 godina od kojih znam mnoge iz viđenja, ali im se ne sjećam imena, izuzev ovih: Krunoslav Bonić, Miro (Drage) Kulić, Marko (Joze) Grabovac, Slavko Furundžija, Davor (Slavko) Ljubas, Ivica (Andrije) Musa, Mato Vidović, Drago Plavčić, poštar (njegov sin Marinko je bio zapovjednik logora u školi Dubravica), Jozo Livančić, Franjo Franjić, Jozo Alilović zvani Bego, Perica Mišković, privatni mesar (u njegovoj kući u Krtina Mahali je bio stožer za to naselje), Srećko (Stipo) Mišković i drugi.

Istina, jedan starac koji nas je čuvao na kopanju, kojem ne znam ime, a inače ga poznajem iz viđenja, a on mene dobro zna, koji je imao pušku M-48, zaplakao je i rekao mi: "Ovo je teška sramota šta se radi, ja bih ti dao ovu pušku da me ubiješ, jer ne mogu gledati šta se od vas radi, nevinih i poštenih ljudi".

U logor su nam u početku dolazili pijani bojovnici HVO-a po noći i sa pivama u rukama, te nas provocirali vičući Allahu ekber i: "Šta je, zar nema guzice koja smije odgovoriti, majku vam balijsku!", a sa uperenim puškama i uz škljocanje zatvarača, hodali po sali i gledali svakom u oči, motreći reakcije svakog od nas...

Kad je došla komisija UNPROFOR-a i Crvenog krsta, popisani smo, od nas je traženo da se izjasnimo gdje ko želi da živi, odnosno ko želi da ostane kod svoje kuće, garantuje mu se sigurnost, a ko želi da ide van Viteza, da će mu se obezbijediti nesmetan izlazak iz Viteza.

Povjerovao sam da će se moći nastaviti normalno živjeti, te sam se odlučio da idem kući, pogotovo što mi je tu i porodica, koju ne bih ostavio, a da ja odem negdje dalje. Vratio sam se kući iz logora 30. aprila 1993. godine. Iako su bili demolirani svi prozori i sva vrata na kući, te sve opljačkano i ispreturano, malo smo počistili i sredili, te prvu noć bez problema prenoćili u kući. Za vrijeme mog boravka u logoru, supruga, snaha i unuka su spavale u kući komšije Bonić Dragana.

Sutradan, 1. maja 1993. godine, u poslijepodnevnim satima, došao mi je u kuću čovjek sa nekom ženom i predstavio se po imenu Zrnić Ivan iz sela Stranjani, općina Zenica. Tom prilikom me pitao da li bih ja zamijenio kuću, jer je on navodno od nekog čuo da sam to ja naumio i objavio. Rekao sam mu da ja to nikome nisam rekao, niti imam namjeru da to činim, bez obzira na sve ovo što se desilo, te da on potraži kod nekog drugog, nakon čega je ovaj otišao iz moje kuće.

Uveče je došao komšija Bektaš Hasib sa suprugom Hidajetom na sijelo. Tom prilikom smo se dogovorili da oni spavaju kod nas jer još nije sigurno. Ne znam koliko je bilo tačno sati, ali smo svi legli negdje oko 22.30 i zaspali. Oko 24.00 sata čuo sam lupanje na vrata. Ustao sam i pitao: "Ko je?" S druge strane vrata mi je rečeno: "Policija, otvori!" Otključao sam vrata i otvorio, a na terasi pred vratima je stajao jedan muškarac u maskirnoj uniformi sa podkapom navučenom na lice i puškom u rukama. Isti taj muškarac naredio mi je da otključam željezna vrata na stepeništu kroz koja je on prošao jer nije bilo stana u gornjem... (nejasno, op. aut.) vrata. Pošto su me dotjerali

u kuhinju, odmah su pitali gdje mi je oružje, na što sam ja odgovorio da nemam ništa, jer mi je sve odneseno. Nakon toga, isti čovjek, psujući mi balijsku majku, rekao mi je da se sutra do 12.00 sati moram iseliti iz kuće, pitajući me nekoliko puta je li nam jasno i tjerajući nas da to ponovimo.

Poslije naredbe da se moramo iseliti, naredio nam je da svi idemo u jednu sobu u kojoj je spavala moja snaha sa djetetom, te zatvorio vrata, a prethodno udarajući komšinicu Bektaš Hidajetu nogama i moju suprugu trpajući nas na silu da bi mogao zatvoriti vrata. Nakon izvjesnog vremena, otvorio je vrata i meni naredio: "Izlazi ti, stari, puzeći ovamo!", tako da sam ja puzeći iz sobe preko hodnika došao u kuhinju. Kada me je žestoko udario cipelom u rebra, naređujući mi da legnem potrbuške, a zatim vojničkom cipelom iz zamaha nagazio na glavu, da sagnem glavu na patos. Naslonio mi je cijev puške na glavu, repetirao pušku i, psujući mi balijsku glavu, udarao cipelama u predjelu rebara i bubrega, pitao me gdje su mi marke i zlato, na što sam ja odgovorio da nemam nigdje ništa, jer mi je za vrijeme boravka u logoru sve opljačkano i odneseno iz kuće. Neprekidno me je tukao nogama, prijeteći da će me ubiti ako ne kažem gdje su mi marke i zlato, te da će nas sve pobiti, stalno škljocajući puškom iznad glave. Ispaljena su i dva metka iznad moje glave, ali je to učinio drugi vojnik koji je stajao pored njega, kako bi me prestrašili ne bi li im kazao za novac i zlato. Ne znam koliko je trajala ta tortura, ali kad više nisam mogao trpjeti bolove od udaraca, prevario sam se i zovnuo ga imenom: "Nemoj, Kićo, molim te, dosta je, nemam ti ja ni maraka ni zlata!" On je to previdio i vjerovatno nije shvatio da sam ga prepoznao. Tada je rekao, obraćajući se svom kolegi: "Ma daj da ubijem baliju, majku mu balijsku, vidi kako nam laže da nema ništa!", a ovaj mu je na to odgovorio: "Nemoj sada, sutra ćemo ih svakako sve pobiti ako ne budu iselili." Na kraju mi je zaprijetio da nikud ne mrdam za pola sata, a ako se mrdnem, da će me ubiti, pitajući me da li mi je jasno, na šta sam odgovorio da mi je jasno. Čuo sam bat niz stepenice, zatim jedan pucanj iz puške ispred kuće. Ubrzo se čuo auto pred mojom kućom, jer su vjerovatno u to auto utovarili opljačkane stvari iz moje kuće. Kada sam ocijenio da mogu ustati, nekako sam onako isprebijan ustao i upalio svjetlo. Vidio sam da su odnijeli kolor televizor, jedan crveni telefon marke 'iskra' i paket bosanskih dinara u kojem je bilo oko 20 miliona, a što je bio pazar iz prodavnice mog sina koju je imao u Kruščici. Druge sitnije stvari nisam ni kontrolisao, niti sam razmišljao o tome šta su još mogli odnijeti. Napominjem da su bosanski dinari bili prvog dana pri napadu na kuću i da su ih istresli iz paketa na sred kuhinje i tu sam novac zatekao na kamari gažen i raskopan u kuhinji, nakon čega sam to pokupio i složio u paket.

Sutradan sam vidio rasute novčanice po hodniku, po dvorištu, a kasnije sam čuo da su ih nosili po naselju, bacajući ih i paleći ih, govoreći: "Vidi Alijinih dinara, majku vam j... balijsku!" Ujutro sam poručio da dođe Matković (Ante) Željo, da vidim šta ćemo uraditi, kako možemo otići iz Viteza, jer nam je zaprijećeno da do 12.00 moramo napustiti kuću. U međuvremenu dovedene su katoličke porodice iz Stranjana i raspoređene po našim kućama. Na moj poziv došao je Matković Željo pred moju kuću i kad sam mu ispričao šta mi se dogodilo, insistirao je da mu kažem da li sam prepoznao ko me tukao... Željo mi je obećao da će pokušati da iznađe način da izađemo iz Viteza, ali od toga nije bilo ništa, pa je ponovo poslije podne došao i rekao da moja porodica i Bektaš Hasiba moraju ići na spavanje u kuću Pripoljac Bude gdje ćemo biti zaštićeni dok se ne riješi pitanje našeg odlaska iz Viteza, čega smo se mi i pridržavali.

Zamolio sam komšiju Bonić (Mirka) Franju, oca Bonić Kiće, da me otprati do Crvenog križa u Vitezu jer je nama muškarcima bilo strogo zabranjeno kretanje, te me je isti sproveo tamo. Tu sam zatekao više žena iz mog komšiluka koje su također preživjele torturu i prijetnje da se isele. Objasnio sam situaciju predstavniku Crvenog križa i molio da, u saradnji sa nadležnim organima vlasti, učini sve da nas izvedu iz Viteza ili nas zaštite od daljeg zločinačkog zlostavljanja, a ovaj mi je rekao da će pokušati sve da nas zaštiti...

Bio sam toliko bolestan od zadobijenih udaraca, mokrio sam krv, ali nisam se imao kome obratiti da mi pomogne i da me odvede u ambulantu, te sam se u toku dana povlačio po dvorištu i kod komšije Aganović Huseina. Negdje treći dan su nas obavijestili da su organizovali autobus koji će nas prevesti do Zenice, s tim da se mi svi skupimo ispred kuće Smajić Mehmeda, što smo i učinili..."

IZJAVA N.N. BR: 1143/93

"Dana 16. aprila 1993. godine rano ujutro ustali smo zajedno ja i muž i sjeli da pijemo čaj. Bilo je oko 7.00 sati kada su nam na vrata pokucala dva vojnika HVO-a. Salem je otvorio vrata, a oni su nas upitali da li u stanu imamo oružja i rekli su da imaju nalog za pretres stana. Salem je rekao: "Oružje nemamo, ako ne vjerujete uđite i pretresite stan. Prije vas su nam već tri puta pretresali stan." Složili su se s tim i sišli niz stepenice. Bili su odjeveni u bijelo-plave farmerke, a na nogama su imali bijele patike. Na sebi su imali vojničke džempere navučene do očiju da se ne mogu prepoznati, a

preko džempera su imali prsluke od uniforme HVO-a.

Zatvorili smo vrata i nastavili piti čaj. Ubrzo je neko pokucao na vrata. Salem je rekao: "Nemoj ti ići otvarati vrata nego skloni djecu u njihovu sobu, a ja ću otvoriti." Kada je Salem otvorio vrata, na njima se pojavio jedan od dvojice koji su prije pet minuta bili na vratima. Bio je to izrazito plav momak, kratko ošišan, izrazito plavih očiju, lice mu se moglo vidjeti jer nije imao navučen džemper kao prije kada je dolazio. Rekao je mome mužu: "Ti ćeš poći odmah sa mnom." Salem je rekao: "Sačekaj da skinem papuče i navučem cipele." Psujući mu majku vojnik je rekao: "Ne možeš oblačiti cipele, odmah kreni." Moj muž je uspio obući cipele na brzinu i krenuo za vojnikom niz stepenice. Ja sam ih ispratila i nakon toga zatvorila vrata. Nisam znala u tom trenutku šta da radim, sjela sam za sto, a djeca su izašla iz svoje sobe. Rekla sam da su tatu odveli i da ne galame, nakon čega su obje počele da plaču. Tješila sam ih i molila da ne plaču. Ubrzo sam čula pucanj iz nekog oružja. Pomislila sam, možda su ga ubili. Nisam smjela da siđem sa prvog sprata niz stepenice zbog pucnjave.

Sišla sam kod Boboš Joke i Milana, komšija koji su stanovali na prvom spratu preko puta mog stana. Kod njih na jutarnjoj kafi bili su komšije sa drugog sprata, Salihbegović Suada i Metko Mehmedalija. Zamolila sam Joku da siđe napolje i da vidi šta je sa Salemom. Sumnjam da ga nisu ubili jer sam čula pucanj. On je odmah sišao niz stepenice i nakon nekolikom minuta vratio se zamolivši me da siđem s njim. Silazeći niz stepenice, čula sam glasove i vidjela da nešto nose. Sišla sam skroz do ulaznih vrata. Na prvoj stepenici kod ulaznih vrata vidjela sam da unose Salema kojeg su naslonili na ogradu tako da je sjedio na prvoj stepenici. Zamolila sam ih da ga ne unose u stan nego da ga pomaknu uza zid u malom hodniku, a ja ću odmah pozvati kola hitne pomoći. Joko mu je odmah skinuo sivi tanki džemper natopljen krvlju. Na njemu je bila blijedo kremasta košulja raskopčana. Na stomaku se vidjela rupa od noža koji mu je bio zabijen u leđa, a na prednjoj strani bila je rana gdje je izašao. Ja sam nekoliko puta trčala na sprat i zvala kola Hitne pomoći da dođu. Rekli su da ne mogu doći zbog velike pucnjave.

Peti dan od napada na Vitez, odnosno 20. aprila 1993. godine, došla su trojica vojnika da mi ponovo pretresaju stan i htjeli su da vode i mene. Međutim, Milana je poznavala jednog od njih, zvao se Petar i bio je iz Dubravice, školski drug njenog starijeg sina Joce, koji je zamolio da me ne diraju. Tako sam ja ostala sa djecom. Šesti dan smo ja i djeca prešli u naš stan gdje su s nama bile Munira i Nihada. U stanu su morale biti spuštene roletne. Nije se smjela vidjeti svjetlost. Nisam smjela ložiti vatru ni kuhati, to je bilo zabranjeno..."

IZJAVA N.N., BR.954/93 O NAPADU NA AHMIĆE

"Dana 16. aprila 1993. godine, na dan napada na selo Ahmiće u kući N.N. su bili majka A.H., i dva brata M. Otac je otišao da klanja sabah u džamiji. To se sve dogodilo u ranim jutarnjim satima. Babo nas je zaključao u kući. Kada su se čuli prvi pucnji, prošao je rafal kroz kuću. Otišla sam da probudim braću, koja su spavala: NN (rođen 1972. godine), i NN (rođen 1979. godine).

Dok smo izlazili iz sobe, opet je opaljen rafal kroz kuću i mi smo se sakrili u špajz, misleći da je tu najsigurnije. Nepuni sat vremena je pucalo po kući. Kada sam pogledala kroz mali prozor od špajza, vidjela sam da susjedne kuće gore. Vidjela sam i vojnike HVO-a kako se kreću oko kuća i čula sam vrištanje djece i žena. Zatim sam čula vojnike HVO-a kako se kreću u našoj kući i dogovaraju da li da nam zapale kuću. Jedan je rekao da provjere da li ima koga u kući i da za svaki slučaj puca pojedinačno.

Pošto nam je kuća od prošlog napada HVO-a (novembra 1992. godine) bila oštećena, na vratima terase bio je stavljen najlon. Čula sam da se taj najlon razderao i da su ušli u kuću. Jedan mladić, pripadnik HVO-a, otvorio je vrata špajza, gdje smo mi bili. Imao je zelenu traku oko glave i plavu oko ruke. Tražio je oružje. Pošto nismo imali nikakvo oružje, uzeo je mog brata NN i natjerali su ga da skače sa terase u dvorište. Kada je on skočio, ispalili su nekoliko metaka u njega i tako ga ubili. Zatim su izveli brata NN i isto mu naredili. On je također skočio, ali je srećom ostao živ (to sam poslije saznala). Tjerali su i majku da skoči, ali ona nije htjela. Rekla je radije me ubijte čitavu, nego polomljenu. Nju su izveli iz kuće. Mene je jedan mladić izveo u sobu i sjeo da priča sa mnom. Pitao me koje sam godište i rekao da smo isto godište. Tražio je zlato. Ja sam na vratu imala zlatnu ogrlicu i na ušima naušnice. Brzo sam skinula naušnice i dala mu ih, a on je sa vrata strgnuo ogrlicu i rekao da sam mu to ja poklonila. Htio je da me siluje, a ja sam mu rekla da me radije ubije. Naredio mi je da skinem mahramu, ali ja to nisam htjela uraditi. Zatim je sa cijevi pištolja prešao preko mog lica i stavio mi pištolj u ruku i rekao mi da sam lijepa. Zatim je ušao drugi vojnik u sobu s namjerom da me siluje. Uzeo je nož i razrezao mi mahramu i haljinu. Drugi je rekao: "Dobro je, dobro je!" Mene su izveli iz kuće, a oni drugi su ostali da pale kuće. Napolju su bila još šesterica vojnika HVO-a. Rekli su mi da što god da vidim da se ne derem već da budem mirna. Odveli su me do mrtvog brata i pitali da li znam ovog mladića. Rekla sam da mi je brat, a jedan vojnik

je stavio nogu na njega. Tu su raspravljali šta da rade sa mnom, da li da me siluju. Jedan je htio da me siluje, a drugi je rekao: "Ubij Turkinju!", treći je rekao da sam sad ratni plijen i da će me voditi da mu čistim i perem. Onaj prvi mladić me je poveo iza kuće i ja sam krenula prema staroj kući. Uhvatio me je i pitao gdje idem, a ja sam rekla da sam žedna. Tu sam vidjela da gori štala zajedno sa stokom. Rekao je da bi me pustio, ali da mu se sviđam i bi li se zabavljala s njim. Ja sam mu dala neki lažni broj telefona u Vitezu i on me pustio. Skotrljala sam se niz obalu i tu sam vidjela majku. Nisu je ubili..."

IZJAVA N.N. BR: 181/93 O NAPADU NA AHMIĆE

"Ja sam sa svojim roditeljima živio u selu Ahmići, sve do sukoba, odnosno napada HVO bojovnika na naše selo. U rano jutro, 16. aprila 1993. godine, otprilike u 5,20 probudila me je pucnjava i rafali po našoj kući, naročito po krovu. Svi smo odmah ustali, ja, otac Sabahudin, majka Hajrija, sestre Alisa i Melisa i obukli smo što imali pri ruci i istrčali pod stepenice. Tu smo ostali oko 10 minuta, a kada se pucnjava smanjila, onda smo jedno po jedno istrčali prema selu, tj. prema našoj štali. Kod štale su bili ostali članovi porodice, a ja sam se u toj panici odvojio od njih i produžio prema Nurijinoj novoj kući. Nakon manjeg odmora, produžio sam dalje, ali me kod kuće Zahira Ahmića zaustavio jedan ustaša u maskirnom odijelu (srednje visine, mlađeg uzrasta i kao da je zamuckivao). Pitao me kuda ću, a ja sam rekao da bježim od pucnjave. On mi reče: "Bježi!" Kad sam bio kod Zahidove kuće, vidio sam Ahmić Zahira kod ulaznih vrata za sprat kako leži ubijen, a pored njega je bio pomenuti ustaša. Ja sam potrčao dalje prema selu, tj. prema kući Trako Mehmeda. Pred njegovom kapijom sam opet zatekao trojicu maskiranih ustaša sa oznakom orla na rukavu i na lijevoj strani bluze. Oni su me pitali: "Gdje ćeš mali?", a ja sam odgovorio: "Bježim jer se puca." On mi je strogo rekao da se moram vratiti nazad. Ja sam se zaokrenuo, a jedan od njih je rafalno pucao prema meni i ranio me na dva mjesta u lijevu nogu. Tu sam pao, a oni su vjerovatno mislili da sam ubijen. Ostao sam tako ležeći sve do mraka. Padajući kao ranjen vidio sam svoje roditelje kako trče prema meni. Prvi ustaša koji je mene propustio, a po naređenju ustaše iz grupe koja je pucala po meni sa dva rafala, ubio je moje roditelje i sestru Alisu.

Dobro sam vidio majku, a pored nje je bila sestra Alisa, dok je babo bio nekoliko metara od njih. U sami mrak nedaleko od mene, sa radiostanicom bilo je 20-ak ustaša i dobro sam čuo kako traže šest kilograma eksploziva za donju džamiju. S druge strane su ih pitali: "Kako vi napredujete i treba li

vam pomoć?" Odgovorili su da im je dobro i da ih ima dovoljno. Pošto sam bio 2-3 metra od njih, jedan od njih reče: "Ovaj mali je živ", jer su vjerovatno primijetili da dišem. Drugi ga je ubijedio da mu se to samo čini i ostavili su me na miru. Kada su oni otišli, zapalili su štale Mehmeda i Huseina Trake, ja sam pokušao da ustanem, ali sam bio iscrpljen od krvarenja i od straha nisam odmah uspio. Tek kada su oni odnijeli jednog ranjenog pored mene govoreći: "Je li ovaj naš?", misleći na mene, ponovo sam pokušao ustati i uspio sam to pridržavajući se za otvorenu avlijsku kapiju. Tada sam skinuo jaknu i poluver jer su bili mokri i sušio ih na vatri od Mirsine štale i garaže. Poslije sušenja sam legao na komandos jaknu, ne znam da li sam zaspao ili se onesvijestio, a probudila me je neka eksplozija kod džamije. Tada se srušila munara, poslije čega sam ušao u kuću Mirsada Ahmića. Ne znam koje je doba noći bilo. U toj kući, na jednom dijelu stepenica, bio sam tri dana i tri noći, uglavnom u besvjesnom stanju. Ovo znam pošto sam imao sat sa datumima. Tu sam ostao sve do 23. aprila 1993. godine. Pošto sam bio u toj kući, a znam da su moji ostali ubijeni, otišao sam na sprat do prozora da ih još jednom vidim. Vidio sam majku, babu i sestru Alisu, a sestre Melise nije bilo. Bio sam iznenađen, ali sam se radovao jer je i ona možda živa, što je bilo i tačno. Nju su s ostalim mještanima odveli u logor Dubravica. Dana 21. aprila 1993. godine u večernjim satima su kupili mrtve u veliki kamion sa ceradom, a ja sam se morao opet sakriti, pa ne znam ko je to radio, uglavnom su bile ustaše. Ja sam vidio kada su iz kuće izveli Mirsinu ženu i njegovog malog sina. Napominjem da sam svakog dana kada se probudim vidio Ivu (Marka) Papića, rođenog 1939. godine u Šantićima, i Šimu Vidovića, rođenog 1939. godine u Piricima, koji su stalno hodali s oružjem. A kod kuće Papić Marije bilo je mitraljesko gnijezdo odakle su njeni sinovi, Pero, i još jedan, te Ivini sinovi, Dragan i Goran, pucali po našem selu.

Dana 23. aprila 1993. godine u 13.30 sati odlučio sam da izađem iz kuće jer više nisam mogao ovako izdržati. Vidio sam UNPROFOR-ove transportere i kada su izišli na glavni put za selo, ja sam izašao iz kuće i puzeći pored ograde otišao prema transporterima. Na 20-ak metara sam pao, ali sam ih dozvao i oni su me primijetili pa su došli po mene, ukazali mi pomoć i odveli me u bolnicu gdje sam ležao četiri dana, a onda sam otišao prema Novom Travniku kod dede u selo Pečuj. Sestra Melisa mi je dva dana ležala uz mrtvu majku čekajući da se probudi. Njoj je sada sedam godina, pa ona nije ni shvatila šta se događa. A treći dan, pošto se komšija Ahmić Elvir, rođen 1978. godine, prijavio, odnosno otkrio, jer se i on sa svojom sestrom krio u štali, rekao je da je i moja sestra živa pa su ih odveli u neku kuću u Žumama gdje su prenoćili, a odatle u školu – logor Dubravica – škola Vitez.

Amidže su preko UNPROFOR-a nju izbavili i doveli u selo Pečuj. Nakon boravka kod amidža, nene i dede u Pečuju od 10.12.1993. godine sam došao u Počulicu kod nene i daidže koji su kao izbjeglice ovdje bili nastanjeni.

Od komšija sam mogao prepoznati Kupreškić (Ive) Ivicu i Kupreškić (Franjo) Vlatka kako ulaze u kuću Pezer Redže i kuću Ahmić Sakiba. Oni su bili sa autima i pljačkali navedene kuće."

BUSOVAČA

Općina Busovača, sa istoimenim gradom, je smještena u donjem toku rijeke Lašve, u onom dijelu gdje se vode ove rijeke gube u rijeci Bosni. Smještena u srednjoj Bosni, između ekonomski najrazvijenijih i najživljih područja Bosne i Hercegovine, kao što su Zenica, Kiseljak i dalje Sarajevo, te ostatak Lašvanske doline, sve do Travnika, Busovača je i prirodna poveznica između ovih oblasti. Pošto se nalazi na raskrsnici puteva koji vode kroz dolinu rijeka Lašve, Lepenice, Kozice i Ivančice, i u neposrednom zaleđu glavnog saobraćajnog pravca koji vodi kroz Bosnu i Hercegovinu, odnosno od Bosanskog Broda preko Zenice i Sarajeva i dalje dolinom rijeke Neretve do obale Jadranskog mora, u strateškim planovima zaraćenih strana u zadnjem ratu za BiH, prirodno je dobila izuzetan značaj.

Busovača

Prema zvaničnim podacima Zavoda za statistiku BiH, na popisu 1991. godine u općini Busovača je živjelo ukupno 18.879 stanovnika. Od toga se kao Muslimani izjasnilo 8.451 ili 44,76 % ukupnog broja stanovnika, kao Hrvati izjasnilo se 9.093 stanovnika ili 48,16 %, kao Srbi izjasnilo se 623 stanovnika ili 3,29 %, kao Jugosloveni izjasnilo se 510 osoba ili 2,70 % i 202 stanovnika ili 1,06 % su se izjasnili kao "ostali", odnosno pripadnici neke od nacionalnih manjina. Prostor općine je relativno mali, cijela općina obuhvata 158 km2, a stanovništvo je naseljeno u 47 naseljenih mjesta. Izuzetan prirodni ambijent u kojem se spajaju dvije plodonosne doline – dolina rijeke Lašve i dolina rijeke Bosne, učinile su da se na ovom prostoru ljudi veoma davno nasele, ali je područje općine Busovača arheološki neistraženo. Međutim, imajući u vidu činjenicu da je dolina Lašve i Bosne za vrijeme Rimske imperije bio prostor pun života, nema nikakve sumnje u to da je tako bilo i sa prostorom današnje Busovače. Prvi tragovi prisustva ljudi na ovom prostoru sa sigurnošću se mogu smjestiti u Neolitik (mlađe kameno doba). Mjesto Busovača se prvi put spominje u hisorijskim dokumentima 16.8.1371. godine u jednom ugovoru po kojem je jedan trgovac iz ovog grada prodao veću količinu željeza trgovcu iz Venecije. Međutim, očigledno je da je Busovača postojala i razvijala se puno prije sklapanja ovog ugovora. Na mjestu današnje Busovače, za vrijeme Rimske imperije, u trećem i četvrtom stoljeću nove ere, formiralo se i egzistiralo naselje po imenu Baloja. Iz magle proteklih vremena iz perioda predrimske historije ovog kraja datira pronalazak ilirskog srebrenog novca Apolonije, pronađen na području Kaonika, koji se danas čuva u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine.

Proces doseljavanja slavenskih plemena na Balkan, krajem VI i početkom VII stoljeća n.e., zahvatio je i prostor Busovače. Uslijedilo je stvaranje srednjovjekovne bosanske banovine u čiji je sastav ušla i Busovača, ali iz ovog perioda, uostalom kao i za cijelu Bosnu, imamo vrlo malo pisanih tragova. Međutim, jasni su ostaci materijalne kulture iz tog vremena, kao što je nekoliko srednjovjekovnih utvrda, nekropole stećaka, itd. Za vremena osmanske uprave Bosnom, Busovača se prvi put spominje 1468. godine kada se ugarski kralj Matija Korvin sukobio sa osmanskom vojskom između Busovače i Viteza. Od tada, pa sve do dolaska Austro-Ugarske monarhije, Busovača se razvija kao tipična bosanska kasaba i lokalno trgovište. Vrijeme osmanske uprave sa sobom je nosilo i proces islamizacije domaćeg stanovništva, pa je tokom 16. stoljeća podignita u centru Busovače Sulejman-begova džamija, šejh Sulejmanovo turbe, turbe Abdul Mumina Šljivića, kao i drugi sakralni objekti islamske provenijencije, kako u Busovači, tako i u njenoj okolini. Za vrijeme austrougarske uprave, Busovača ima mnogo veći

značaj. Uspostavom nove vlasti u Bosni i Hercegovini, Busovača dobiva status isturene ispostave fojničkoga kotara u sastavu sarajevskog okruga. Gradić oživljava tako što se grade novi privredni, komunalni i javni objekti kao što su željeznička pruga koja prolazi dolinom Lašve na kojoj se gradi željeznička stanica u Kaoniku, šumska uprava, pošta, katolička crkva, državna škola, itd. Period Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije protekao je gotovo bez političkih i ekonomskih događaja koji bi bili vrijedni spominjanja, odnosno već obrađeni događaji kojima je 1929. godine BiH raskomadana na četiri banovine. Busovača je tada uključena u sastav Drinske banovine čije je sjedište bilo u Sarajevu.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Busovača je pretvorena u uporište Pavelićeve NDH u srednjoj Bosni. Formalno je područje ove općine bilo pripojeno tzv. velikoj župi Lašve i Glaž sa sjedištem u Travniku.

Poslije poraza sila Osovine u Drugom svjetskom ratu i oslobođenja i konsolidacije avnojske Jugoslavije, Busovača, uostalom kao i drugi dijelovi zemlje, bilježe značajan privredni oporavak. Tako su otvoreni novi industrijski kapaciteti kao što su Fabrika medijapan ploča, "Vatrostalna" Busovača, Zadruga privrednih djelatnosti "Busovača", DD "Tisova", itd. Neposredno pred rat privreda i vanprivredne djelatnosti općine Busovača zapošljavale su oko 1.800 radnika. Isto toliko radnika radilo je u susjednim, privredno razvijenijim gradskim centrima, većinom Zenici.

Prve demokratske izbore, 1990. godine, Busovača dočekuje kao izrazito nerazvijena općina, a u februaru iste godine osniva se više stranaka sa nacionalnim predznakom ili stranke jednog etno-nacionalnog sastava koje sudjeluju na prvim demokratskim izborima. Na izborima je na nivou općine učestvovalo sedam stranaka i tri koalicije, i to: 1. Koalicija nacionalnih stranaka HDZ, SDA i SDS, 2. Koalicija Socijaldemokratska partija (SDP) i Demokratski socijalistički savez (DSS) i 3. Koalicija Savez reformskih snaga (SRS) i Liberalna stranka (LS). Kao i u većini općina širom Bosne i Hercegovine, i u Busovači su naraslo antikomunističko raspoloženje iskoristile nacionalne stranke, tako da su postale apsolutni pobjednici izbora i od 60 mjesta u lokalnoj Skupštini općine, Koalicija HDZ, SDA i SDS je osvojila 38 mjesta ili 63,33 % od ukupnog broja mjesta u Skupštini. Koalicija SDP i DSS je osvojila 12, a Koalicija SRS i LS 10 mjesta. Relativno brzo je uslijedila implementacija izbornih rezultata, tako da je za predsjednika Skupštine općine, na prvoj sjednici, izabran Zoran Marić, inžinjer šumarstva, a za sekretara općine izabran je Niko Grubešić, oba kandidati HDZ-a BiH. Za predsjednika Izvršnog odbora izabran je Asim Sunulahpašić, kandidat SDA,

a za sekretara Izvršnog odbora izabran je Pero Rajak, diplomirani pravnik, kandidat SDS-a.

Prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini donijeli su naglu promjenu vlasti. Narod se opredijelio za nacionalne stranke, kao i u drugim dijelovima BiH. Međutim, specifičnost Busovače je u tome što se unutar koalicije nacionalnih stranaka koja je osvojila vlast na izborima, HDZ najbrže snašao i u samom početku prigrabio puno više vlasti nego što mu je objektivnim mjerilima pripadalo, ne vodeći puno računa o potrebama i interesima bošnjačkog i srpskog naroda. Početak rata u Hrvatskoj i uloga JNA u njemu u cijeloj Bosni i Hercegovini donio je velike promjene u raspoloženju lokalnog hrvatskog, ali i bošnjačkog stanovništva prema JNA. I u Busovači se stvara veliko nepovjerenje prema JNA na čijoj teritoriji su se te 1991. godine nalazile tri kasarne: kasarna Kaonik, Draga i Silos. U toku 1991. godine održano je nekoliko sjednica Skupštine općine, na kojima nije došlo do nekih oštrijih političkih sukoba između HDZ i SDA, kao dvije najjače političke partije u općinskom parlamentu. Može se reći da su sve do kraja te godine, ove dvije političke partije sve svoje političke dogovore uspjele provesti kroz Skupštinu općine Busovača u pogledu formiranja izvršne vlasti, kadrovske politike u vanprivrednim i privrednim subjektima i u pogledu donošenja najvažnijih normativnih akata. Međutim, idila nije potrajala. Prvi veći problemi se javljaju formiranjem "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" 18.11.1991. godine. Od tog dana na ulicama Busovače se sve više pojavljuju naoružani i uniformisani Hrvati u uniformama HVO-a i HOS-a.

Zanimljiva je pojava ekstremno desnog nacionalizma u Busovači, oličena u lokalnom političkom rukovodstvu, kao što je Dario Kordić, Ivan Brendze, glavni sekretar HDZ BiH, Ignac Koštroman, Florijan Glavočević, predsjednik HVO Busovača, itd. U takvoj atmosferi na prvom udaru ovako opredijeljenog rukovodstva HDZ Busovača našli su se državni organi, odnosno ustavni poredak Republike Bosne i Hercegovine. Primjera ovakvog odnosa imamo bezbroj, tako je na svečanosti koja je u Busovači organizirana 16. januara 1992. godine, povodom proglašenja samostalnosti Republike Hrvatske, glavni sekretar HDZ BiH, Ignac Koštroman, između ostalog, rekao i da je "Busovača granica Hrvatske prema tzv. Bosni i Hercegovini." [365] Dalje je poručio: "Ovo je Hrvatska! Ovo su povijesni hrvatski prostori![366] Sa nama ovdje mogu živjeti i ostali narodi, ali uvijek moraju biti svjasni činjenice da su ovo bili i ostali povijesni hrvarski prostori..." U tiradi šovinizma, on je tom

[365] Munib Kajmović, Navedeni rad, str. 233.

[366] Citat prema videosnimku sa spomenutog skupa.

prilikom poručio i Bošnjacima da mogu ostati i živjati u miru sa Hrvatima, samo ako prihvate da je Busovača hrvatska, a ako oni to ne prihvate milom, granica Hrvatske će biti uspostavljena krvlju i silom. [367] Ovaj šovinistički ostrašćen govor bio je više puta prekidan frenetičnim aplauzom, a posebno oduševljenje je izazvalo više puta ponovljeno veličanje NDH i Ante Pavelića. Organizator skupa se nimalo nije ustručavao što su na skupu bili prisutni i predstavnici bošnjačkog naroda u općinskoj vlasti koje su sami pozvali. Sve maske su pale, od polovine 1992. godine, glavni vojni i politički cilj HDZ BiH, kao i HVO-a u srednjoj Bosni, nije bila odbrana BiH od četnika, nego uništenje Republike Bosne i Hercegovine i uništenje bošnjačkog naroda, kako u srednjoj Bosni, tako i u Busovači! U takvoj atmosferi, Busovača je dočekala referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Došlo je do nervoznog iščekivanja jer se znalo da će Srbi bojkotovati referendum. Odbijanje Hrvata da se izjasne za samostalnost Bosne i Hercegovine sigurno bi značio propast i nezamislivu katastrofu i za Bošnjake i za Hrvate u BiH. Ipak, svega dva dana prije referenduma, uz pritisak katoličke crkve, HDZ BiH je javno pozvao Hrvate da iziđu na referendum i da glasaju za nezavisnost BiH, iako je svima bilo jasno da to oni ne žele. Međutim, pritisnuti političkom situacijom u vezi sa načinom na koji se otcijepila Republika Hrvatska, stavom katoličke crkve i kratkoročnim političkim interesima, ipak su podržali napore da se BiH osamostali od krnje Jugoslavije po preporukama Badinterove komisije. Svi su osjetili kratkotrajno olakšanje.

Poslije referenduma, uslijedile su užurbane aktivnosti lokalnih funkcionera HDZ-a na instaliranju vlasti "HZ-HB". Tako je već 6.3.1992. godine u Busovači održan prošireni sastanak lokalnih čelnika HDZ-a sa rukovodstvom HDZ-a BiH. Sastanku je prisustvovao ing. Božidar Škavran, jedan od osnivača HDZ-a i bliski saradnik Franje Tuđmana, koji je na sastanak došao sa potpredsjednikom općine Novo Sarajevo, Željkom Jukićem. Na tom sastanku Dario Kordić je obavijestio Škavrana da HDZ BiH radi na stvaranju hrvatske republike. On je tada raširio karte i pokazao koja područja BiH misli priključiti toj svojoj republici. Kad ga je Škavran upitao kako to misli izvesti i šta o tom misle Bošnjaci, Kordić je pojasnio:

"Ako treba ideju ćemo provesti silom, oružjem. Zatreba li, nas će naša Hrvatska naoružati i mi ćemo oružjem stvoriti svoju državu. Što se tiče Bošnjaka, njih ćemo, ako treba i oružjem natjerati da prihvate Herceg-Bosnu."[368]

---

[367] "Slobodna Bosna", br. 38, od 22.5.1993. godine.

[368] Iz intervjua Božidara Škavrana datog zagrebačkom sedmičniku "Globus", 21.5.1995. godine.

U to vrijeme je antisrpsko raspoloženje kod stanovništva hrvatske, ali i bošnjačke nacionalnosti dostizalo izuzetno visok nivo. Sve to se odrazilo na uslove boravka pripadnika bivše JNA u tri već spominjane kasarne na području općine Busovača, s tim što je HVO tada pokazivao veliku netrpeljivost, pa čak i mržnju prema pripadnicima JNA, što je predstavljalo stalnu opasnost od izbijanja krvoprolića. Zbog toga su, na insistiranje odbornika SDA i opozicionih stranaka, na martovsko zasjedanje Skupštine Općine pozvani i predstavnici JNA s ciljem da se postigne nekakav dogovor o uslovima evakuacije jedinica ove vojske iz kasarni u kojima su bili stacionirani. Iako su predstavnici HDZ-a ultimativno tražili da prisutni predstavnici JNA odrede tačan datum evakuacije, za što oni nisu imali nikakva ovlaštenja, niti stav više komande, što je dodatno komplikovalo ukupnu situaciju, dogovor je ipak postignut. Suština dogovora je bila da se općina Busovača obavezuje da kasarnama osigura uslove za boravak vojnika JNA u kasarnama (dovod struje, dovoz hrane i nesmetane komunikacije), dok se JNA obavezala da neće vršiti nikakve pokrete bez najave općinskim vlastima. Da se dogovor u potpunosti održao, to bi bio jedinstven način izvlačenja bivše JNA sa nekog dijela BiH koji ona napušta zbog procjene da na njemu nema šta tražiti. Drugi dio navedene sjednice Skupštine Općine Busovača pokazao je svu složenost situacije i nivo do kojeg je došlo političko sukobljavanje HDZ-a sa svim ostalim strankama. Naime, HDZ je planirao izmijeniti Statut općine u tom smislu da se odluke donose natpolovičnom, umjesto do tada, dvotrećinskom većinom. Novim statutom HDZ je predložio i ukidanje 9. aprila, Dana oslobođenja Busovače kao Dana Općine. [369] Bez obzira što su odbornici opozicije tražili da se statut skine s dnevnog reda, predsjednik Skupštine Općine, Zoran Marić, (HDZ) ga je stavio na glasanje, ali za izglasavanje nije bilo dovoljno glasova. Poslije ovog, Dario Kordić iz drugog reda je dobacio:

Usvojili ga ili ne, ovdje će se raditi kako je zacrtano, sa ili bez statuta!"[370]

Dakle, u općinskoj Skupštini je izrečena jasna i nedvosmislena prijetnja silom, ali će pravi smisao ove rečenice postati jasan tek u događajima koji će uslijediti. I pored toga, malo ko od prisutnih je i tada mogao pretpostaviti da je ovo zadnja sjednica Skupštine Općine Busovača,

[369] Kasnije će se ispostaviti da je to bila zadnja sjednica ovog najvišeg organa vlasti u Općini. Iz audio snimka, kao i Zapisnika, se može vidjeti da je HDZ pokušao prevariti odbornike tako što su ustvrdili da je Busovača, ustvari oslobođena 10. aprila, pa bi taj datum prihvatili kao Dan općine. Međutim, i tad je bilo jasno da je riječ o bezobraznoj provokaciji za to što je to, ustvari, dan kad je proglašena Pavelićeva NDH.

[370] Audio snimak navedene sjednice.

poslije koje će doći do prave oružane agresije i krvoprolića. Lokalno ekstremističko rukovodstvo HDZ-a, ubrzano raznim ilegalnim kanalima, naoružava hrvatsko stanovništvo, pripremajući se da, kako je rekao Dario Kordić, silom oružja stvore hrvatsku republiku. U tom cilju posebno je bilo zanimljivo naoružanje i vojna oprema u već pomenute tri kasarne JNA. Ali u okviru nastojanja da se izbjegne direktna konfrontacija sa jedinicama JNA, postignut je dogovor da se pripadnici bivše jugoslovenske vojske evakuiraju sa ličnim naoružanjem i tehničkim sredstvima. Međutim, umišljeni da su samo oni gospodari situacija, da su samo oni gospodari Busovače, pripadnici HVO-a Busovača, izvode akciju očigledno planiranu u njihovom stožeru. Kad je krenula planirana i dogovorena evakuacija kasarne Silos i Draga u kasnim prijepodnevnim satima, 26.4.1992. godine, nekoliko naoružanih pripadnika HVO-a presreće kolonu i traži da pripadnici JNA predaju i lično naoružanje. Vođa kolone to odbija ističući da je on ispoštovao sve odredbe sporazuma o evakuaciji koju je još osiguravala policija. Budući da se situacija zaoštravala, da lokalni rukovodioci HVO-a nisu bili na licu mjesta, vođa kolone ipak popušta i predaje lično naoružanje, uz garanciju policije da će sigurno napustiti prostor Busovače i Kiseljaka i otići prema Sarajevu. Međutim, apetiti HVO-a ovim nisu zadovoljeni. Oni izdvajaju još dva vozila iz kolone za svoje potrebe. Kad je kolona JNA napustila ovaj prostor, svi Busovljaci su čekali odgovor JNA koji je stigao vrlo brzo. Isti dan, oko 17 sati, iznad Busovače su se pojavili avioni JNA koji su prijeteći kružili iznad grada. Poslije toga je uslijedilo mitraljiranje i bombardovanje grada. [371] "Protuzračna obrana" HVO-a niti je reagirala, niti je znala da reaguje. Jednostavno šminkeri koji su se do tada pokazivali sa PAM-ovima i PAT-ovima su pobjegli u rupe iz kojih su izišli kad se sve završilo. Izgorjela je stara zgrada Općine u kojoj su bile smještene društveno-političke organizacije. Po ulicama Busovače su ostale udarne rupe avio-bombi i raketa, polupana stakla i leševi. Sutradan na mjesnom groblju u Katićima sahranjen je Nazif Skopljak, u selu Putiš Matan Vučić, pred čijom kućom je lično Dario Kordić postrojio bojovnike HVO-a koji su u čast stradalog Vučića ispalili počasne plotune, koji nikad toj vojnoj organizaciji nije pripadao. U govoru kojeg je tom prilikom održao, Dario Kordić svoju družinu je predstavio kao prošle, sadašnje i buduće pobjednike. Nikom nije bilo jasno ni tada, ni danas o kakvim pobjedama je govorio.

Vidjevši kako su prošli busovački Bošnjaci u savezu sa Hrvatima, Srbi, koji su živjeli na području općine Busovača, se sve više približavaju

[371] Tog dana padaju i prva žrtva rata u Busovači, i to Nazif (Eniza) Skoplak, rođen 1948. godine u selu Merdani, stalno nastanjen u Busovači. Zatim gine Matan (Vinka) Vučić, rođen 1961. godine u selu Putiš, stalno nastanjen u Busovači. Tog dana ubijena je još jedna djevojka hrvatske nacionalnosti.

komšijama Bošnjacima i izražavaju želju za odlaskom, jer nisu vidjeli mogućnost da se odbrane pred sve agresivnijim HVO-om. U isto vrijeme morali su dobro paziti da ne izazivaju HVO koji je bio ključni u njihovom propuštanju do teritorija pod kontrolom bosanskih Srba. Bez obzira na činjenicu da su Srbi napali Bosnu i Hercegovinu, da su opsjeli i razarali Sarajevo, u Busovači je nepovjerenje Srba preme namjerama Hrvata uslovljeno konkretnim ponašanjem HVO-a na terenu. Zbog toga su se intenzivirali kontakti domaćih Srba i Bošnjaka jer su i jedni i drugi osjetili ugroženost i za svoje živote i imovinu. Najbolju ilustraciju kompleksnosti i zamršenosti lokalnih vojnih, političkih i, uopće, sigurnosnih prilika daje nam tzv. slučaj "Leptir".

SLUČAJ "LEPTIR"

Mnogi Bošnjaci Busovače su za zavođenje diktature HVO-a u Busovači dugo vremena krivili pojedince bošnjačke nacionalnosti, koji su navodno radi šverca oružjem, kojeg su izvlačili iz kasarne u Kaoniku i lične koristi, prekršili dogovor sa HVO oko podjele naoružanja. Po toj verziji, koja je dugo vremena kružila, sve bi bilo u redu u odnosima Bošnjaka i Hrvata, da se u sve nisu upetljali Džemal Merdan i Alija Begić, i da su oni najveći neprijatelji, ne samo Hrvata, već i Bošnjaka Busovače. Vješto lansirana verzija, skuhana u lokalnom rukovodstvu HDZ-a i HVO-a Busovača, lansirana od "uglednih" Hrvata dugo vremena je bila jedina "istina" koju su građani Busovače uopće mogli čuti.

Da bismo u potpunosti iznijeli sve činjenice vezane za slučaj "Leptir" koji je poslužio kao izgovor za uvođenje vojne diktature u Busovači od strane HVO-a, moramo se vratiti na sami kraj 1991. godine. Formiranjem Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, ekstremni dio HVO i HDZ u općini Busovača, uostalom kao i u drugim općinama koje su "ušle" u sastav ove paradržave, ponaša se sve agresivnije. Prema nehrvatskom stanovništvu pokazuje se sve veća netrpeljivost, a uskoro će se na udaru naći udružene vojne i političke akcije i institucije sistema Republike Bosne i Hercegovine.

Takvo njihovo ponašanje unosi nemir među Bošnjake, ali i među Srbe koji žive na području općine Busovača. Stoga je takav odnos HVO i HDZ prema ova dva naroda bio sve češće tema razgovora među pripadnicima ova dva naroda. I sami pripadnici JNA stacionirani u kasarni Kaonik, posebno pojedine starješine, zbog sve češćih demonstracija sile od strane pripadnika HVO, počeli su se osjećati nesigurno. Kako je strah postojao i kod Srba, tema

neformalnih razgovora pripadnika ova dva naroda su bili načini zaštite Bošnjaka i Srba u slučaju da dođe do otvorenog oružanog napada HVO-a na nehrvatsko stanovništvo Busovače. Zbog svakodnevne demonstracije sile i pokazivanja respektabilnog arsenala naoružanja kojim su tada raspolagali pripadnici HVO, bilo je očigledno da je nabavka oružja jedina garancija opstanka ova dva naroda. S obzirom da je oružja bilo u kasarni u Kaoniku, trebalo je samo naći oficira u kasarni koji bi bio spreman na saradnju, da bi se navedena zamisao sprovela u djelo.

Za posrednika na realizaciji gore iznesene ideje, sam se ponudio Jovo Mitrović zv. Kalaba, Srbin koji je živio u neposrednoj blizini kasarne u Kaoniku, koji je par dana prije nove 1992. godine doveo jednog aktivnog vodnika JNA na službi u navedenoj kasarni u diskoteku "Leptir" koja se nalazila preko puta kasarne u Kaoniku na tajni sastanak, kojem su, pored njih dvojice, prisustvovali Ahmed Baručija, vlasnik diskoteke "Leptir", i Alija Begić. Naravno, sve je rađeno u potpunoj tajnosti i bez znanja Komande OpŠTO koje je bila mješovitog sastava. Na tom sastanku je dogovoreno da vodnik za početak iznese dva puškomitraljeza PM-72 i dvije automatske puške AP CZ sa borbenim kompletom. Dogovoreno je da ovo oružje u više navrata, oko pola noći, sam vodnik donese do Jovine kuće, gdje će iste preuzimati, za to, zaduženi ljudi. Svaki put kada bi vodnik iznio po jednu cijev, koje je u kasarni pravdao, kako je sam u diskoteci "Leptir" objasnio, kao oružje namijenjeno Srbima. Poslije iznošenja svake cijevi, vodnik bi dolazio u diskoteku, gdje se sa Baručijom i Begićem dogovaralo o izvlačenju veće količine oružja. Kada je i zadnja od četiri cijevi izvučena, vodniku je cijela usluga plaćena jednom kožnom jaknom i 1.000,00 DEM.

Kako sam vodnik nije imao ovlaštenja da izda veću količinu oružja, isti sugeriše Baručiji i Begiću da zajedno sa Jovom Mitrovićem i Boškom Hercegovcem odu na razgovor kod pukovnika Šipčića, komandanta kasarne "Josip Jovanović" u Zenici, u čijoj je nadležnosti i kasarna u Kaoniku.

Sastanak, na kojem su pored pukovnika Šipčića prisustvovali Alija Begić, Jovo Mitrović i Dragan Mičić, Srbin iz Podjela, održan je u kasarni u Zenici. Tom prilikom Jovo i Dragan, koji su očigledno dobro poznavali Šipčića, insistiraju da se odobri izvoz veće količine oružja iz kasarne Kaonik. Objašnjavaju da je u vrijeme blokade kasarne od strane HVO sve neophodne namirnice za potrebe pripadnika JNA ilegalnim kanalima obezbjeđivao upravo Alija Begić, što je istina koja je u datom trenutku poslužila kao vrlo dobar argument da pukovnik Šipčić odobri izdavanje oružja iz kasarne na Kaoniku. Na kraju, pukovnik je na papiru napisao poruku za vodnika u

kasarni Kaonik, na kojoj kratko piše:

"Daj ovom čovjeku iz magacina, sve što zatraži."

Na tom sastanku je dogovoreno da se dio izvučenog naoružanja dâ za potrebe Srba u Podjelama. Isto veče, Jovo Mitrović i Alija Begić odlaze u kasarnu Kaonik gdje o svemu obavještavaju vodnika, predaju mu pisanu poruku pukovnika Šipčića i dogovaraju da se prethodno sve pripremi, a da potom Alija dođe "tamićem" u pola noći i preuzme oružje.

Slijedeće noći u magacinu broj 3, uz prisustvo vodnika i Alije Begića sve je pripremljeno i dogovoreno da se naredne noći u 24,00 sata dođe autom i da se oružje iznese iz kasarne. Obzirom da se radilo o većoj količini oružja koju je isto veče iz "Leptira", gdje je planirano da bude istovremeno, trebalo preko rijeke prenijeti u Skradno, o istom je upoznat komandir voda TO Busovača u Skradnu koji je pristao da dovede 30 boraca u "Leptir" i da oni prenesu oružje u Skradno.

Iduće noći, oko 24,00 kamion, vlasništvo Begić Alije, u kojem su bili Alija Begić i Seid Ekmeščić, kroz otvorenu kapiju kasarne, dolazi pred skladište broj 3, gdje ih čeka vodnik sa 5 vojnika bivše JNA. Odmah se pristupilo utovaru oružja i MTS-a, koje je za kratko vrijeme utovareno u kamion.

Pošto je od kasarne do "Leptira" blaga nizbrdica, motor i svjetla se nisu palili do samog odredišta. Borci iz Skradna, koji su čekali, brzo su istovarili oružje i municiju u "Leptir".

Kako je sve oružje bilo konzervirano, njegov transport do Skradna nije bilo moguće izvesti nikako drugačije nego ga prevesti autom. Tako je i urađeno. Ujutro, u dvije ture, oružje je istim autom kojim je izvezeno iz kasarne, prebačeno iz "Leptira" u Skradno. Pošto je saobraćaj u blizini kasarne na Kaoniku, pa tako i diskoteke "Leptir", bio vrlo rijedak, opisane aktivnosti oko prevoza naoružanja od "Leptira" do Skradna nisu mogle biti provedene, a da ne padnu u oči HVO-u koji istog dana kod "Šendulinog mosta" postavlja barikadu. Istovremeno postavlja i osmatračnicu sa uređajima za noćno osmatranje na brdu iznad škole u Kaoniku, sa koje su se mogle pratiti sve aktivnosti oko diskoteke, ali i kasarne. Odmah po prevozu naoružanja u Skardno, izvršena je raspodjela po selima. Prema dogovoru postignutom u Zenici sa pukovnikom Šipčićem, određena količina naoružanja data je Srbima u Podjele, dok je ostalo naoružanje podijeljeno u sela: Lugovi, Lončari, Strane i Skradno. Sve naoružanje dato je bez ikakve naknade pripadnicima TO u navedenim selima, što demantira glasine da je

naoružanje izvlačeno iz kasarne radi nečijeg profita. Sva sela tada nisu dobila oružje, ali su ona planirana za naoružavanje prilikom izvlačenja sljedeće ture, koja je planirana u najskorije vrijeme. Sve naprijed navedeno govori, da su tadašnji odnosi između Srba i Bošnjaka bili izuzetno dobri, a sve to iz jednog i zajedničkog razloga - straha od HVO Busovača. Bilo je to vrijeme velikih iskušenja za Bošnjake i Srbe Busovače u aprilu 1992. godine, kada se desilo presretanje kolone JNA u Grablju, a zatim i bombardovanje Busovače.

U to vrijeme, u kasarnu u Kaoniku na službu dolazi neki kapetan, po imenu Tahir. S obzirom da su dogovoreni uslovi i detalji za napuštanje kasarni u Dragi i Silosu, njegov zadatak je bio priprema za iseljenje pripadnika JNA iz kasarne u Kaoniku. U to vrijeme u Busovači se pojavio i Džemal Merdan, visoki oficir JNA, koji je napustio vojnu službu i došao u Busovaču da se priključi pokretu otpora protiv agresora na BiH. On i Alija Begić stupaju u kontakt sa kapetanom Tahirom, sa željom da se sa njim postigne dogovor oko preuzimanja kasarne u Kaoniku od strane TO Busovača. Zbog agresivne prirode HVO-a, a posebno odnosa prema JNA, Srbi Busovače i pripadnici JNA u kasarni Kaonik su bili za to da se ista preda isključivo u ruke TO Busovača.

U međuvremenu, dok su trajali tajni pregovori oko preuzimanja kasarne u Kaoniku od strane TO Busovača, u srednjoj školi u Busovači je održan skup građana svih nacionalnosti, koji su znali da ponašanje HVO Busovača prema JNA i aktivnosti oko kasarne u Kaoniku, za što su samo načuli i nisu tačno znali šta se događa, ne vode ničemu drugom do oružanim sukobima sva tri naroda. Skup je tražio da se izabere novi zajednički Štab OpŠTO Busovača i da TO Busovača bude zajednička vojska svih naroda na ovom području. Donesena je odluka da se tadašnja Komandna OpŠTO Busovača proširi za novih 5 članova, a u njen sastav su ušli: Alija Begić, Edin Novalić, Miroslav Bohutinski, Mirko Ćosić i Milorad Jović. Tako prošireni Štab OpŠTO Busovača je održao niz sastanaka na kojima se aktivnost uglavnom svodila na pokušaje stvaranja zajedničke vojske.

Poslije raketiranja Busovače od strane JNA i prvih žrtava, HVO postaje još agresivniji prema pripadnicima JNA stacioniranim u Kaoniku, kojima kasarna praktično postaje kućni pritvor. Zbog takvog odnosa prema pripadnicima JNA, a vidjevši da i Hrvati u komandi OpŠTO Busovača obavljaju svoje dužnosti isključivo po direktivama dobivenim od strane HVO Busovača, bez znanja komande TO Busovača, nastavljeni su tajni pregovori Džemala Merdana i Alije Begića, sa jedne strane, te kapetana Tahira sa druge strane, oko kompletnog preuzimanja kasrane u Kaoniku od strane

TO Busovača. Dogovoreni su svi detalji oko načina preuzimanja kasarne i prebacivanja pripadnika JNA do Bilješeva. Navedena primopredaja kasarne je dogovorena za noć 08/09. maj 1992. godine. Sve aktivnosti do navedenog dana provedene su bez ikakvih problema.

Oko pola noći Džemal Merdan je pozvao na komandno mjesto Aliju Begića. Kada je isti stigao u "Leptir", vidio je da je dogovorena akcija počela po planu. U "Leptiru" je bio izvjestan broj pripadnika JNA koji su već bili predali svoje lično naoružanje i čekali da se započeti posao dovrši do kraja. Također, pripadnici TO Busovača su se rasporedili na određene pozicije u kasarni. Tada je Džemal Merdan predložio da se ova akcija odloži za sljedeću noć, a da se u međuvremenu o istoj obavijesti komandant OpŠTO Busovača, Husein Hadžimejlić, te da se iz Zenice za svaki slučaj dovede jedan vod vojne policije za specijalnu upotrebu. Kako je Begić prihvatio prijedlog, u kasarnu su ponovo vraćeni pripadnici JNA koji su bili iz nje izišli, a iz kasarne su povučeni pripadnici TO koji su tamo bili umjesto pripadnika JNA. O navedenom planu odmah je upoznat komandant OpŠTO Busovača.

Zbog straha da zbog jednostranog preuzimanja kasarne u Kaoniku od strane TO Busovača, ne dođe do oružanog sukoba između TO i HVO, komandant TO o namjeri preuzimanja kasarne upoznaje Krizni štab općine Busovača. Isti dan, 09. maja 1992. godine, Krizni štab je održao sjednicu u Busovači, na kojoj je "dogovoreno" da pripadnici JNA treba, prema već postignutom dogovoru, da napuste kasarnu, a da u nju zajedno uđu pripadnici TO i HVO Busovača. Isto tako je dogovoreno da se kompletno naoružanje, koje se nalazi u kasarni u Kaoniku, podijeli između TO i HVO po sistemu pola-pola. Na tom istom sastanku, postignut je dogovor da obje strane odrede po tri vozila i po 10 ljudi koji će na licu mjesta vršiti raspodjelu i odvoz naoružanja i MTS u svoja skladišta.

Džemal Merdan i Alija Begić nisu bili oduševljeni dogovorom i tek tada su zažalili što posao oko preuzimanja kasarne započet prethodne noći nisu do kraja odradili. No, sada se više nije imalo kuda. Složili su se sa navedenim dogovorom, iako se već tada dalo naslutiti da se iza olakog pristajanja HVO-a na ravnopravnu raspodjelu naoružanja i MTS-a iz kasarne Kaonik, krije nešto drugo. Slutnje o mogućoj prevari pojačale su se u toku istog dana kada su primijećeni predstavnici HVO-a koji su otišli na sastanak sa kapetanom Tahirom. Detalji tog sastanka nikada nisu razotkriveni, ali se po kasnijem slijedu događaja može zaključiti da je na njemu utvrđen scenario oko jednostranog preuzimanja kasarne od strane HVO, za što će kapetan Tahir biti nagrađen, a pripadnici JNA bezbjedno prevezeni do traženog

odredišta.

Bilo kako bilo, u skladu s postignutim dogovoru na sjednici Kriznog štaba općine Busovača, 9. maja, oko 18,30 sati, vozila pripadnika TO-a su krenula prema kasarni Kaonik. U isto vrijeme oko 300 pripadnika TO zaduženih za ulazak u kasarnu, utovar i obezbjeđenje samog objekta, kojima su se u međuvremenu pridružili i pripadnici vojne policije iz Zenice, bili su smješteni u i oko "Leptira". Zajedno sa njima su bili Džemal Merdan i Alija Begić koji su i pored određene doze sumnje u iskrenost HVO-a, vjerovali da će navedeni posao biti odrađen bez većih problema.

Međutim, pred barikadom HVO-a kod "Šendulinog mosta", bojovnici HVO-a su zaustavili vozila TO Busovača, rekavši pri tom vozačima da ne mogu proći. Kad su se vozila parkirala na autobuskom stajalištu, oko 100 metara ispred barikade HVO-a, jedan od vozača koji se zove Seid Ekmešćić je izašao iz vozila i otišao do punkta gdje je bojovnicima HVO-a objašnjavao da je to što oni žele dogovoreno sa predstavnicima HVO-a i na sjednici Kriznog štaba općine Busovača. Sva ubjeđivanja su bila uzaludna. Bojovnici HVO-e su ostali pri svome - prolaza nema. Kada se vraćao prema parkiranom vozilu sa namjerom da ipak prođe prema dogovorenom mjestu, na istog je iznenada otvorena vatra iz pravca punkta i kuća čiji su vlasnici Alilović Slavko i Šendula Jure, gdje su bili smješteni bojovnici HVO, koje niko od pripadnika TO prije toga nije primjetio. Tom prilikom su teže ranjeni Seid Ekmeščić, pripadnik TO i Darko Vuleta, pripadnik HVO. Tom prilikom niko od pripadnika TO nije otvarao vatru, tako da su oba ranjenika ranjena iz oružja HVO.

Navedena pucnjava se čula i do "Leptira", gdje su pripadnici TO čekali dolazak vozila u koje bi bilo utovareno oružje i MTS koje u raspodjeli sa HVO pripadne TO Busovača. Umjesto kamiona TO Busovača, pred "Leptir" dolazi četverocjevac HVO-a, čuveni "Rogonja", čije su cijevi istovremeno uperene prema "Leptiru". Nakon kraćeg vremena, u "Leptir" dolazi Anto Slišković, pripadnik SIS-a, i zahtijeva da se jedinica vojne policije, kao i ostali pripadnici TO, povuku iz objekta. Sa njim u društvu su bili komandant OpŠTO Busovača, Husein Hadžimejlić i Florijan Glavočević, jedan od čelnika HVO Busovača.

Predstavnici TO-a su postavili kontrazahtjev da se ukloni četverocijevac, a da se pripadnici TO-a iz diskoteke povuku tek poslije preuzimanja i raspodjele MTS-a iz kasarne. Na kraju je dogovoreno da se četverocjevac HVO-a povuče, što je i urađeno, s tim što je isti lociran na

brdu iznad škole u Kaoniku, odakle je mogao kontrolirati sva događanja oko kasarne u Kaoniku i samog objekta "Leptir". Istovremeno je povučena jedinica vojne policije iz Zenice.

Kako je mrak već uveliko pao, Hadžimejlić i Glavočević traže da se izvlačenje naoružanja iz kasarne u Kaoniku odloži za sutradan, 10. maja, što je obostrano prihvaćeno. Imenovani odlaze nazad u Busovaču, a Merdan, Begić i pripadnici TO Busovača ostaju u "Leptiru". Isto veče, oko pola noći, u "Leptir" ponovo dolazi komandant OpŠTO Busovača, Husein Hadžimejlić, koji poziva Merdana i Begića da prisustvuju hitno zakazanom sastanku Kriznog štaba općine Busovača, što imenovani nerado prihvataju. Sastanak je održan u prostorijama PTT Busovača, a to veče Džemal Merdan je bio naoružan AP CZ, dok je Alija Begić nosio lični pištolj. Kako se cijeli sastanak sveo na optuživanje od strane HVO da je TO krivac što je došlo do navedenog incidenta, nakon sat vremena predstavnici TO su otvoreno iznijeli svoje sumnje da se iza jednog ovakvog sastanka krije nešto sasvim drugo. Pogotovo što navedenom sastanku nije prisustvovao Dario Kordić, tada već "alfa i omega" HDZ i HVO Busovača.

Nakon dva sata žučne rasprave i međusobnog optuživanja, Anto Slišković, Vlado Ćosić i Duško Grubešić se povlače radi navodnog dogovora, da bi se nakon petnaestak minuta vratili i saopćili da je sastanak završen, te da svi mogu ići bezbjedno kućama, osim Džemala Merdana i Alije Begića. Tada ni njima dvojici nije rečeno da su uhapšeni, ali im nije garantovana sigurnost, pa su istu noć proveli na stolicama u prostorijama PTT Busovača, gdje im se dobrovoljno priključio i komandant OpŠTO Busovača, Husein Hadžimejlić.

Oko 6,00 sati ujutro, 10. maja, u prostorije gdje su bila navedena trojica, upada grupa od 5 bojovnika sa uperenim puškama i odmah razoružavaju Merdana i Begića, dok Hadžimejliću saopštavaju da može ići kući. Potom, prvu dvojicu uvode u kombi u kojem je bio dozapovjednik policije HVO, Žarko Milić, odvoze ih u Tisovac, gdje su u kombiju proveli dvadesetak minuta. Žarko Milić je to vrijeme proveo kod Daria Kordića, čije je sjedište bilo upravo u Tisovcu, po čijim su instrukcijama Merdan i Begić vraćeni u prostorije Stanice javne bezbjednosti u Busovači. Tu su ih već čekali komandant OpŠTO Busovača, Husein Hadžimejlić i prvi čovjek SDA Busovača, Omer Malkić, koji nisu bili privedeni, već su tu bili radi oslobađanja Merdana i Begića. U prostorijama SJB Busovača, pročitana im je Zapovijed o ukidanju civilne vlasti i uvođenju vojne diktature od strane HVO u Busovači. Anto Slišković, koji je takođe bio u prostorijama SJB Busovača,

traži da pripadnici TO koji su bili u diskoteci "Leptir" predaju oružje, što je energično odbijeno, pa je došlo do dogovora da će mirno napustiti "Leptir" sa svojim naoružanjem. Nakon " natezanja", Slišković prihvata navedeni prijedlog, pa su izvjesno vrijeme nakon toga pripadnici TO, mirno napustili "Leptir", ponijevši sa sobom svoje naoružanje, čime je izbjegnut sukob širih razmjera.

U toku dana, u posjetu Merdanu i Begiću, dolazi Bruno Šušnja, intelektualac iz Busovače, koji se nije slagao sa politikom HVO i koji je bio iskreno razočaran činom hapšenja. Bio je iskren u razgovoru i duboko pogođen svim onim što se u međuvremenu dogodilo. On je obećao da će učiniti sve što je u njegovoj moći da se tenzije spuste i da isti budu što prije oslobođeni. Isti dan u SJB Busovača je priveden i Jozo Pušić, po zanimanju nastavnik, koji je od ranije bio poznat kao žestoki protivnik politike HDZ i HVO Busovača. Zajedno sa Merdanom i Begićem, imenovani će u SJB Busovača provesti cijeli dan i noć. Oko 22,00 sata u SJB Busovača upada naoružana grupa bojovnika HVO, na čijem čelu je bio Zoran Marinić zv. Švabo. Prvo provociraju, potom psuju, prijete, da bi nakon kraćeg vremena odveli Merdana na "saslušanje". Uskoro se čula galama i mukli udarci. Nakon pola sata, Džemal Merdan dolazi izudaran, sa bolnim grčem na licu. Sve je govorilo da će za njega i Begića, noć, 10/11. maj, biti puna neizvjesnosti. Upravo kada je na "saslušanje" pozvan Alija Begić, u stanicu ponovo dolazi Bruno Šušnja, koji, ugledavši bojovnike HVO, diže ton, galami i psuje, svađa se sa njima, da bi se nakon žestoke prepirke bojovnici HVO povukli iz prostorija SJB Busovača. Potom se Bruno Šušnja i Alija Begić vraćaju u prostorije gdje je sjedio Džemal Merdan.

Džemal Merdan

Vidjevši šta se desilo sa Merdanom, Bruno ne može sakriti svoje zaprepaštenje, pokušava da im se obojici iskreno izvine, a istovremeno zove Daria Kordića i telefonom mu saopštava ljutitim tonom riječima: "Šta Slišković i banda rade?!"

Po završenom razgovoru sa Kordićem, dok se još uvijek izvinjavao Merdanu i Begiću, u Stanicu ulazi Anto Slišković. Bruno ga žestoko napada i prijeti "da će ga lično svojim rukama zadaviti". Nakon kratke, ali žestoke rasprave, i Šušnja i Slišković napuštaju prostorije SJB Busovača. Pred zoru, kod Merdana i Begića ponovo dolazi Slišković sa još jednim SIS-ovcem, prebacuju ih u ćeliju gdje ih unakrsno ispituju. Njima se priključuje i Vlado Ćosić, koji predlaže da Merdan i Begić budu odvezeni kućama, a da se isti u toku dana ponovo jave u SJB Busovača.

Kako je prijedlog Vlade Ćosića prihvaćen, Merdan je odvezen kući njegovih roditelja, a Alija Begić do puta koji vodi za Skradno, gdje mu je u međuvremenu prebjegla porodica. Nakon kraćeg odmora i susreta sa porodicom, Alija Begić umjesto u SJB Busovača, odlazi u Zenicu, gdje, uz posredovanje Okružnog štaba TO Zenica, dolazi i Džemal Merdan. Nakon kraćeg odmora, Alija Begić se priključuje OpŠTO Busovača, a Džemal Merdan dobija dužnost u Okružnom štabu TO Zenica, odakle će kasnije otići na visoke vojne funkcije u Armiji Bosne i Hercegovine. Jednostavno je to gola istina o "slučaju Leptir" kojeg je rukovodstvo HVO-a u Busovači predstavljalo javnosti samo u onim dijelovima koji njima odgovaraju kako bi sklopili priču koja upravo njih oslobađa svake odgovornosti za vojni puč koji su izveli.

ZAPISNIK

Sastavljen dana 21.05.1998.godine, a na osnovu obavljenog razgovora sa gospođom đen kći i majke rođene Rizvić, rođena dana .godine u mjestu Kačuni Općina Busovača nastanjena u Busovači ulica Ravanjski put broj 19, po zanimanju domaćica, pismena, udata majka dvoje djece, Muslimanka, državljanin BiH, indentitet utvrđen na osnovu lične karte broj: 564/90 izdata u Busovači.

IZJAVA

Neposredno po izbijanju sukoba između Armije BiH i HVO-a na području opštine Busovača ja sam se zatekla u kuči svoga muža zajedno sa djecom i njegovom majkom Mejrom. U toku granatiranja i pucanja i pucanja iz vatrenog oružja pretrpjeli smo strašan strah jer se sa sličnim stvarima do tada nisam susretala ni ja ni djeca. Neposredno tokom noći došla su tri naoružana i nepoznata lica koji su pitali dali u kuči stanuje Kulič Omer na šta sam rekla da stanuje nakon čega je izašao i moj muž Omer. Ne znajući ništa o čemu se radi. Odmah su mu opsovali balijsku majku i rekli ´´šta ti čekaš zar još nisi u zatvoru´´. Jedan od tri naoružana lica odmah je udario moga muža u prijedjelu stomaka drugi ga je uhvatio za glavu i oborio na zemlju. Ja sam počela da se derem i da plačem međutim jedan od nepoznatih lica mi je rekao da ulazim u kuču ako mi je život mio ili ču i ja nastradati. Ubrzo zatim muža su odveli u meni nepoznatom pravcu a mi smo ostalu kuči plačući. Čula sa i u komšiliku plač i galamu po čemu sam zaključila da se i u komčiluku dešavaju iste stvari. Sutradan oko 09,00 časova vidjeli smo kroz prozorska stakla da su uniformirana lica uglavnom komšije sa kojima smo do juče uglavnom živjeli pljačkali kuče oje su bile napuštene. Odvozili su uglavnom tehničke stvari i vrijedniju robu a svako ko bi se pojavio na vratima pucali bi rafalni iznad glava. Bližila se noč, ne znam u koliko sati jer nije bilo struje ali oko 09,00 časova na vrata mi je neko pokucao, mislila sam da mi se vrača muž ili je neko iz komšiluka, kada sam otvorila ugledala sam trojcu nepoznatih naoružanih osoba na vratima. pitali su me gdjemi je muž, odgovorila sa da su ga odveli noč ranije. jedan od trojice rekao mi je pa zar te nije biti sama kod kuče. Rekla sam da mi nije svejedno ali da živim sa djecom i svekrvom. Nakon tih mojih riječi drugi od vojnika , meni jako poznat glaz, rekao je ´´sada čemo se mi pobrinuti da te ne bude strah´´, nakon čega su sve trojca pošla prema meni u kuču. Počela sam se ponovo derati i vikati ali jedan je ušao u sobu gdje su bila djeca i svekrva i zaključao, dok me je drugi uhvatio za glavu ispod vrata i stavio ruku na usta. Treči mu je pomogao, uhvatio me za noge i unjeli su me u sobu. Nastojala sam da se svim

mogučim sredstvima odbranim ali nisu odustajali, več su počeli da trgaju garderobu sa meine. U svom nasilničkom nasrtanju uspjeli su da strgaju odječu sa meine i tada sam postala svjesna pta če se desiti. Iskoristila sam njihovu neobuzdanost tako da sam onog prednjeg udarila nogom u predjelu stomaka ali me je onaj drugi koji me je držao s leđa udario u glavu tako da sam se onesvjestila. Ne znajuči šta se dešava osječajuči tegobe u prijdjelu stomaka došla sam svjesti i u tom momentu sam na sebi vidjela jednog vojnika i osjetika kako užurbano prodire u meine. Ponovo sam krisnula ali sam i tada dobila udarac u glavu i ponovo izgubila svjest. Sječam se da sam još jednom došla sebi i da sam dobila udarac u potiljak nakon čega sam ponovo izgubila svijest, i dalje se nićega ne sječam. Kada sam došla svijesti osječala sam strašne bolove u predjelu stomaka, glave i grudnog koša. Bila sam prilično okrvavljena i izubijana, nisam mogla da se pomaknem a iz druge sobe ćula sam plač moje djese i svekrve koji su bili zaključani. Ponovo sam izgubila svijest kada sam vidjela šta se desilo i u kakvom sam stanju. Ne znajuči kada sam se osvjestila vidjela sam da sam pokrivena jednom dekom i da je kod meine bila moja komčinica Mirsada i moja svekrva.
Bila sam očajna i besvjesna.

IZJ[illegible]

IZJAVU UZELA:
Kadrić Alma

Izjava S.K. iz Busovače u kojoj se govori o silovanjima i pljački kao dijelu sistematskog napada na bošnjačko stanovništvo u ovom dijelu BiH. Inače, u Zbirci arhivske građe Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, čuva se vrlo vrijedna građa koja govori o zločinu HVO-a nad civilnim stanovništvom Busovače i okoline. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5079)

ZAPISNIK

Sastavljen dana 15.04.1998.godine, a na osnovu obavljenog razgovora sa gospodinom SMAJLOVIĆ FADILOM sin Muje i majke Hasibe rođene Koluh, rođen dana 05.06.1948.godine u mjestu Podbare opština Busovača, nastanjen u Busovači ulica Halida Cerića br.19, po zanimanju radnik, zaposlen u DP Željezara Zenica, oženjen otac troje djece, Musliman, državljanin BiH, indentitet utvrđen na osnovu lične karte broj: 1034/88 izdata u Busovači sa JMB 0506948191599.

IZJAVA

Izjavljujem bez ikakvog pritiska ili prisile da sam devet mjeseci proveo u Busovači, na teritoriji koja je bila pod kontrolom vlasti HVO-a, te da sam praktično cijelo vrijeme bio u zatočeništvu. Svoju izjavu obrazlažem nizom činjenica. Odmah nakon izbijanja sukoba koji su ranije pripremani , ja sam zarobljen, odnosno pod prijetnjom oružja odveden u kasarnu YUGO vojske na Kaoniku, gdje su formirali zatvor. Osim meine bilo je zatvoreno još oko 300 ljudi, uglavnom muslimana iz busovače i okoline. O maltretiranjima i mučenjima koja su se dešavala, nemoguče je sve navesti i ispričati. Ja sam tokom cijelog vremena boravka u zatvoru uglavnom odvođen na kopanje rovova i linija, a bio sam i u živom štitu. Sama činjenica da se nalaziš na kopanju rovova gdje se puca s obje strane, uvijek smo bili u situaciji da pogine. Lično sam bio prisutan kada je prilikom kopanja pogođen Alić Mesud koji je odmah na licu mjesta preminuo. Naveše bi nas uglavnom tukli svime čime bi mogli i stigli. Hranili su nas tako da su jedan kilogram hljeba i jednu konzervu ribe davali na nas desetorivu jedanput dnevno. Kada su vidjeli da ljudi onda su promjenili taktiku, te su nas na kopanje rovova vodili noču a danju su nas jednog po jednog odvodili u posebnu prostoriju gdje su oduzimali sve vrijrédnije stvari. O mučenju da i ne govorim. Lično sam bio prisutan kada su od dejstva udaranja prebijlenom krampom dotukli Ibreljić Mustafu zvanog Čakar, koji je preminuo na licu mjesta od zadobijenih udaraca a posljedni koji ga je tukao je Katava Mato kojeg inače znam da je šumar. Po izlasku iz zatvora ja sam otišao nazad u Busovaču iz razloga što mi se tamo nalazila supruga a djeca su već ranije bila izašla kod rodbine. Da nije bilo supruge u Busovači ja se ne bih vračao jer torturu koju sam vidio i doživio ne bih više podnio. Nakon razmjene jedan period nastupilo je nekakvo zatišje. Nakon oko desetak dana po izlasku iz zatvora počelo je masovno iseljavanje ljudi iz njihovih kuća a malo zdraviji i sposobniji među kojima sa bio i ja redovno smo se morali javljati skoro svaki dan radi kopanja rovova i zemunica za linije HVO-a. Nema mjsta na općini gdje nisam kopao

rovove. Svaki put su se prema nama odnosili krajnje nasilnički i ni jedan dan nije prošao da neko nije bio premlačen i prebijen. Kada bi doživjeli kakav napad ili gubitke prilikom izvođenja borbenih dejstava znalo bi se šta nas čeka. Kada smo bili oslobđeni od kopanja rovova nismo smijeli nigdje da izlazimo jer je uvijek postojala mogučnost da naiđemo na nekoga koji je več pripremljen za tuču. Nismo imali nikome da se obratimo za pomoči eventualnu zaštituje za nas nije bilo nikakvih prava i ljudskog dostojanstva a o toleranciji da i ne govorimo. Nakon jedne teže bitke gdje su vjervatno pretrpjeli teže gubitke zapaljena je naša đamija koja je prije toga bila opljačkana a nedugo poslije nakon paljevine đamije minirana je i srušena je munara.Svakodnevno su iseljavali stanovnoštvp iz kuča i useljavalli ljude u kuče u kojima je veš živjelo dvije do tri porodice. Tako sam došao i ja na red kada je izvjesni Gale da se iselim do sutra jer se treba u moju kuču useliti njegova rodbina. Međutim ja nisam imao gdje a on narednog dana nije dolazio tako da sam ostao u svojoj kuči. Istog dana u moju koču doselio je Bunić Halid sa porodicom kao i Ekmešćić Saiba kojoj su več ranije sve opljačkali i na kraju je iselili. Kada je došlo vrijeme razmjene i kada su ljudi nekim kanalima počeli da izlaze iz Busovače, ja sam obavješten da ne mogu izači skupa sa još dvadeset građana muslimanske nacionalnosti. Tek tada me je počela fatati panika i strah jer vrijeme koje je bilo pred nama niko nije znao šta če da donese i kakva nam je sudbina. igrom slučaja moji bliži rođaci su našli nekoga koga bi zamjenili umjesto meine i moje suprugetako da je jednoga dana došla jedna žena i upitala me je jesamli ja ta osoba. Kada je utvrdila na osnovu moje lične karte da sam ja taj rekla mi je da se spremim za sutra poslije podne i da ponesem šta mogu ponjeti te da ču biti razmjenjen. Naravno morao sam se potpisati da ostavjam kuču njoj u vlasništvo. Naravno, sutradan sam razmjenjen i izašao sam u Gavrinim Kučama. Tada sam došao iznad linija odbrane, gdje me je čekala rodbina, nisam mogao odoljeti uzbuđenju.

IZJAVU DAO:
Smajlović Fadil

IZJAVU UZELA:
Kadrić Alma

Izjava Fadila Smajlovića u kojoj svjedoči o mučenjima u logoru na Kaoniku, ubistvima, pljački i prinudnom iseljavanju Bošnjaka iz Busovače, te uništavanju džamije. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5080)

Tako je 20.1.1993. godine HVO u Busovači postavio ultimatum Armiji BiH da položi oružje ili će biti uništena. Pošto ultimatum nije prihvaćen, u jutro, 25.1.1993 godine, HVO je izveo opći napad na dio Busovače nastanjen pretežno Bošnjacima, koji se zove Kadića Strana. Napad je izveden raznim artiljerijskim oruđima sa okolnih brda, a zatim preko megafona opkoljene malobrojne i slabo naoružane snage Armije BiH su pozvane da se predaju. Tada se predalo 90 pripadnika ARBiH i bošnjačkih civila. Oni su privedeni na glavni gradski trg. Žene i djeca, njih 20, su pušteni kućama, dok su muškarci, uključujuću i dječake od 14 godina, deportovani u logor na Kaonik.[372]

U već više puta spominjanom radu Charlesa Shredera "Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni", autor, međutim, ne spominje u Busovači, niti oko nje, nikakve specifične probleme u funkcioniranju hrvatsko-bošnjačkog saveza protiv četnika, sve do januara 1993. godine. Za njega suspenzija legalnih organa vlasti Republike BiH, zatim suspenzija svih zakona ove zemlje, kao i obrazovnog, fiskalnog i monetarnog sistema Bosne i Hercegovine, koju je izveo HVO u Busovači u ljeto 1992. godine, nisu vrijedni spominjanja i ne mogu biti uzrok za zatezanje međunacionalnih odnosa. On, u skladu sa strastima kojima je vođen, prve probleme smješta u januar 1993. godine kada svoju verziju problema opisuje pod naslovom: "Napad ABiH-a na Kaćune i Busovaču" na str.122. U tom smislu Shreder piše: "Ofenziva ABiH-a u srednjoj Bosni počela je 19. siječnja, kad su dijelovi Trećeg korpusa kod Kaćuna, na cesti Busovača-Kiseljak, postavili kontrolnu točku. U tom području time je potaknut prvi otvoreni sukob ABiH-a i HVO-a, kao što su napadači i planirali, prekinuta je komunikacija između Busovače i Kiseljaka."[373]

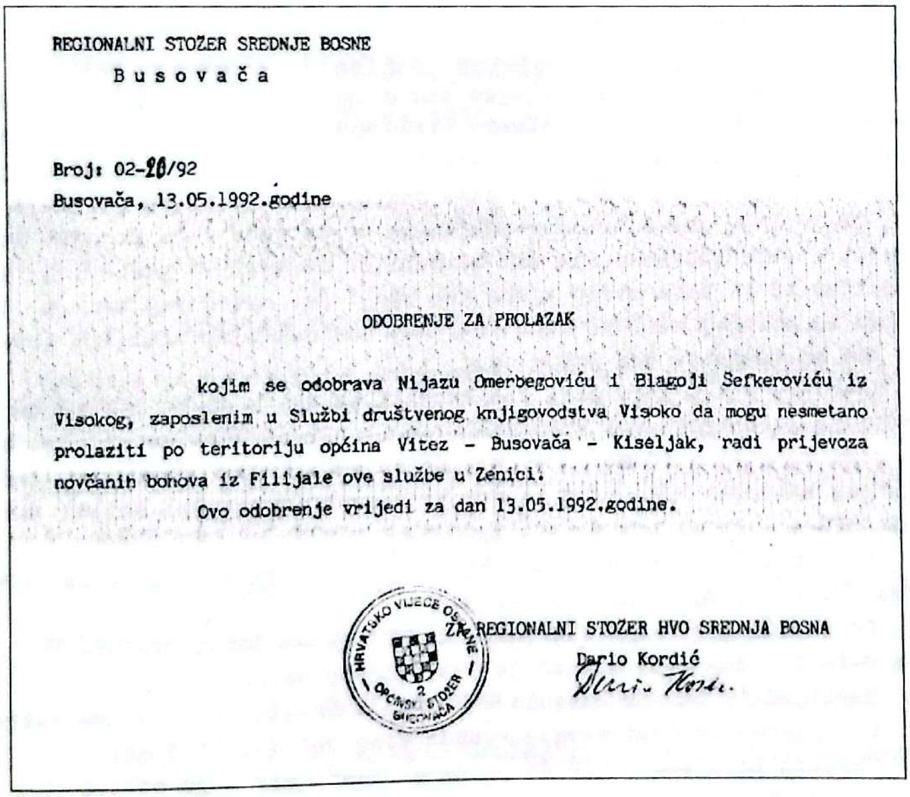
Dakle, za gospodina Shredera ofanziva Armije BiH u srednjoj Bosni je počela tako što su dijelovi Trećeg korpusa ABiH kod Kaćuna "postavili kontrolnu točku", i tako je, eto, počeo otvoreni rat između ABiH i HVO-a u srednjoj Bosni. Njemu ništa ne predstavlja općepoznata činjenica da su tada po srednjoj Bosni nicali raznorazni punktovi kao gljive poslije kiše, i da je agresija HV i HVO-a bjesnila još od 23.10.1992. godine. Iz dostupne dokumentacije vidljivo je da je HVO još 10.5.1992. godine u Busovači jednostrano raspustio Krizni štab općine Busovača i sam preuzeo svu vlast.[374]

[372] Prema nekim podacima u napadima na Bošnjake na područjun općine Busovača u toku januara i februara 1993. godine ubijena su i masakrirana 43 čovjeka.

[373] Charles, R., Shrader, Navedeni rad, str. 122. i 123.

[374] Vidi Zapovijest Općinskog stožera HVO Busovača, broj: 62/92 od 10.5.1992. godine koju je potpisao dopredsjednik HVO-a, Dario Kordić, i zapovjednik Općinskog stožera HVO Busovača, Ivo Brnada. Iz navedenog dokumenta se može zaključiti da potpisnici obrazlažu da je razlog za raskid dogovora sa TO Busovača o raspodjeli

Na samo dvije stranice ispred ovih licemjernih tvrdnji Shreder opisuje "napad 305. i 317. Brigade ABiH" na Gornji Vakuf od 13. januara 1993. godine, dok prešućuje opći napad novopridošlih snaga HVO-a iz zapadne Hercegovine od samo dva dana ranije na ovaj bosanski gradić. Također, zlonamjerno se prešućuje i činjenica da je u to vrijeme 305. brigada ABiH iz Jajca, bila potpuno razoružana poslije pada Jajca i povlačenja preko punktova HVO-a na području Travnika, Novog Travnika, Bugojna i Gornjeg Vakufa, te da ni zbog toga nije mogla izvršiti napad na bilo kakvu naoružanu vojnu formaciju, pa tako ni na, do zuba naoružane, vojne formacije HVO-a, 13. januara 1993. godine u i oko Gornjeg Vakufa.[375]

REGIONALNI STOŽER SREDNJE BOSNE
B u s o v a č a

Broj: 02-20/92
Busovača, 13.05.1992.godine

ODOBRENJE ZA PROLAZAK

kojim se odobrava Nijazu Omerbegoviću i Blagoji Sefkeroviću iz Visokog, zaposlenim u Službi društvenog knjigovodstva Visoko da mogu nesmetano prolaziti po teritoriju općina Vitez - Busovača - Kiseljak, radi prijevoza novčanih bonova iz Filijale ove službe u Zenici.

Ovo odobrenje vrijedi za dan 13.05.1992.godine.

ZA REGIONALNI STOŽER HVO SREDNJA BOSNA
Dario Kordić

Jedan od bezbroj dokumenata koji pokazuje da je HVO ograničio slobodu kretanja za nehrvate, kojeg je potpisao ratni zločinac Dario Kordić.

---

naoružanja iz kasarne u Kaoniku taj što je nastradao pripadnik HVO-a, Darko Vuleta, samo izgovor, jer u navedenom incidentu pripadnici TO Busovača nisu uopće pucali. I pored toga što se za kasarnu nisu vodile nikakve borbe i što su po prirodi stvari materijalno-tehnička sredstva zajednička imovina, HVO je sav taj materijal i naoružanje prisvojio i TO isključio iz raspodjele iako je dan ranije o tome postignut poseban sporazum. Sve ostalo je samo naknadno izmišljanje razloga da se opravda ovaj jednostrani čin.

[375] Iz iskaza pripadnika 305. jajačke brigade, Mustafe Softića, Sevada i Muje Ćosića iz Jezera kod Jajca, br: 01-2/93 i 01-3/93, kojeg su, kao zarobljenici, dali SIS-u HVO brigade "Rama" u Prozoru, 14.1.1993. godine, sva trojica ističu da je njihov bataljon poslije pada Jajca i ponovnog okupljanja bio smješten u zgradi osnovne škole u Voljevcu kod Gornjeg Vakufa i da, osim nekoliko stražara, niko nije imao nikakvo oružje, izuzev nekoliko pištolja. Ovu činjenicu je potvrdio autorima i komandant bataljona, Rahman Šečić.

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
BRIGADA "RAMA" PROZOR
S I S
Broj:01-5/93
Prozor:14.01.1993. godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

Sevad Ćosić sin Ibrahima i majke Semije rodjen, 10.06.1960 u Jezeru općina Jajce pripadnik Armije BiH povodom zarobljavanja na lokaciji Crni Vrh od strane HVO-a da je slijedeći9

I S K A Z

Kada je palo Jajce izbjegao sam u Zenicu i u tu sam boravi dva mjeseca, komanda iz Jajca je davala platu pripadnicima Armije i uzimala i je mjesto boravka, nakon par dana slali su pozive na mobilizaciju, ja se nisam odazvao pozivu i nakon par dana pokupila me je vojna policija Armij

28.12.1992 god.Autobusom sam došao do Bugojna i iz Bugojna su me prebacili u selo Voljevac, tu sam boravio od 28.12.1992 god.12.01. zapovj je pročitao 15 vojnika medju njima sam bio i ja, naredjeno nam je da nas 15 idemo na položaj na brdo Crni Vrh, kad smo došli na crni Vrh prvu noć nisam bio na dužnosti tek sutra dan.

Kad smo došli gore prvi dan skupili su nas u jednu vikendicu tu smo održali sastanak, zap. Mirsad Dizdar nam je naredio da zajedno sa mještanima mješovito idemo u rovove, naredjeno nam je da moramo držati tu liniju, sutradan sam pošao sa dva vojnika u izvidjanje naišli smo na patrolu HVO-a i tu su nas zarobili.

Na crnom Vrhu iz Jajca ima 15 ljudi 2 kuhara i vezista na RUP-12 i jedna motorola, mještana ima oko 30.

Od naoružanja ima 2 MB, jedan 60mm i jedan 82mm, dva RB-a 2 PM-a M-84 i jedan M-53 ostalo je pješadijsko naoružanje.

Zapovjednik nam je naredio čim vidimo Hrvate da otvaramo vatru

U Voljavcu Jajčani nemaju oružje samo smo dobili 5 AP.

Naredbu koju sam dobio da pucam u Hrvate nisam je odbio

Izjavu sam dao i sa njom suglasan.

ISKAZ DAO
Ćosić Sevad

ZABILJEŠKU SAČINIO
Franjo Kr[illegible]žanac

Izjava Sevada Ćosića, data SIS-u u Prozoru, u kojoj potvrđuje da bataljon smješten u Voljevcu nije imao naoružanja. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

Broj: 40-09/92.
Busovača, 21.04.1992. godine

Hrvatsko vijeće obrane Travničke regionalne zajednice, kojoj su prisustvovali članovi Vijeća iz općina: Travnik, Novi Travnik, Vitez, Busovača, Kiseljak, Fojnica, Kreševo, Kakanj, Vareš na sjednici održanoj dana 21.04.1992. godine, d o n e s e n a j e

O D L U K A

1. Hrvatsko vijeće obrane Travničke regionalne zajednice će braniti sve prostore općinskih teritorija koji pripadaju ovoj Zajednici, a posebice, zbog aktualnih dogadjaja, posebice teritorij općine Travnik, uvažavajući postignute dogovore o primirju, ako budu poštivani od druge strane.

Za realizaciju ove odluke sva ovlaštenja daju se Regionalnom vojnom stožeru Travničke regionalne zajednice.

2. HVO Travničke regionalne zajednice je donijelo odluku da se dozvoli prodaja,izpoz i prolaz kroz teritoriju Hrvatske zajednic Herceg-Bosna 236 komada minobacača, ručnih bacača, raznih kalibara za potrebe obrane grada Sarajeva i Republike Bosne i Hercegovine, pod uvjetima:

- da se istovremeno izveze sve naoružanje iz "Bratstva" Novi Travnik, koje će biti proslijedjeno prema procjeni Glavnog stožera HVO za potrebe Travničke regionalne zajednice i hrvatskim braniteljima Hercegovine, uz uvjet da četiri ključna teška orudja budu transportirani za Hercegovinu,

- 2 -

- zadužuju se nosioci aktivnosti da u maksimalnoj mjeri kompenziraju posao sa Sarajevom i to da se kao protuvrijednost za 236 oruđja traže ose, zolje i streljivo za PAM-ove.

3. Dozvoljava se tranzit oružanih snaga muslimanskog naroda iz Rijeke od 1.5oo ljudi, ali se ne dozvoljava njihovo stacioniranj na prostoru HZ Herceg-Bosne.

4. Na području HZ Herceg-Bosna jedino nadležno i legitimno tijelo, koje donosi odluke kao vrhovno zapovjedništvo, jeste Hrvatsko vijeće obrane.

5. Ove odluke su obvezujuće za sve općine Travničke regionalne zajednice.

6. Ove odluke stupaju na snagu odmah.

TAJNIK
Hrvatske zajednice Herceg-Bosne
Ignac Koštroman

ZA HRVATSKO VIJEĆE OBRANE:

Dario Kordić
Dario Kordić

HRVATSKA ZAJEDNICA »HERCEG-BOSNA« MOSTAR 1

Dokument koji pokazuje da je već u aprilu 1992. godine HVO ucjenjivao prolazak naoružanja za branioce Sarajeva raznim ucjenama, i da je praktično u srednjoj Bosni suspendovao organe vlasti Republike BiH. Iz ovog dokumenta se vidi da je politika hercegovačke frakcije HDZ-a nadvladala u HDZ-u BiH. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
CROATIAN COMMUNITY HERCEG-BOSNA

OPĆINSKI STOŽER
BUSOVAČA

Broj:62/92.
Datum:10.05.1992.godine u 01,20 sati.

Z A P O V J E D

U svezi brutalnoh napada(oružnog) snaga tzv. TO Busovača koje je pr izvodio Derviš Saraljalić snaga HVO na punktu kod "Kendulinog" mosta prigodom redovitog obavljanja funkcije na uspostavljenom punktu za kontrolu prometa, a u cilju provedbe odluke kriznog štaba o preuzimanju vojarne na Kaoniku,prigodom kojeg je teško nastradao borac HVO Vuleta Darko sin Stpie iz Busovače,,

U svezi nepotrebnog pozivanja snaga TO policije Zenice i nepotrebnog boravljenja u krugu vojarne dvije osobe mimo dogovora gosp. Florijana i Huse izdaje se sljedeća:

Z A P O V J E D

1. oništava se postignit i sporazum HVO i tzv. TO Busovača o Raspodjeli naoružanja i donosi odluka o preuzimanju cjelolupnog naoružanja,opreme i sredstava te vojarne od snaga HVO Busovača.

2. Zavodi se totalna blokada grada Busovače iz svih pravaca

3. Daje se ultimatum svim paravojnim formacijama (tzv TO),pojedinci i drugi da u nedjelju do 12,00 sati predaju sve naoružanja koje posjeduju ili da se sve te snage stave pod zapovjedništvo HVO uključujući stavljanje obilježja HVO.

4. Dok se ne ispune predhodni uvjeti niko od predstavnika HVO nema pravo pregovaratix sa predstavnicima tzv. TO i patriotske lige.

5. Izdaje se nalog za uhićenje glavnih krivaca noćašnjih dogadjanja;

 1. Derviš Sarajlić
 2. Džemo Merdan
 3. Alija Begić

6. Što prije stupiti u kontakt sa srpskom vojskom na Kaoniku i garantirati im apsolutnu sigurnot do konačnog dogovora i provodjenja kroz teritorij HZ HB do naselja Čajdraš.

7. Izvršiti mobilizaciju svih postrojbi HVO Busovača.

8. Zauzeti SJS i formirati Policijsku postaju Busovača, do formiranja Policijske postaje jedina institucija u Busovači nadležna za zavodjenje reda i poštivanje svih odluka HVO jeste Vojna policija HVO kojoj se daju sva ovlašćenja.

9. Daje se ultimatum paravojnim formacijama stacioniranim u objektu "Leptir" da se predaju u roku od 6o minuta., poslije primljene zapovjedi.

1o. Počev od stupanja zapovjedi na snagu HVO zavodi policijski sat u Busovači. 21^00-05^00

11. Raspušta se Krizni štab općine u skladu sa zapovjedima HVO HZ HB i HVO Busovača preuzima sve funkcije vlasti.

12. U tijeku današnjeg dana u dogovoru sa garnizonom u Zenici izvršiti nesmetanu evakuaciju srpske vojske.

13. Do daljnjeg zabranjuje se prolaz svim transportima koji prolaze kroz teritorij naše općine, a traži se od HVO Travničke reg. zajednice da donese istu odluku za sve općine. a bi se onemogućila kontra blokada središnje prometnice kroz HB traži od regionalnog HVO da u svakom trenutku drži čistim ovaj pravac svim sredstvima.

14. Izuzetak od ove zapovjedi su vozila Hitne pomoći, crvenog križa, UNPROFORA i vatrogasaca, ali uz detaljan pregled.

15. Zauzeti zgradu PTT-a i staviti je u funkciju HVO.

16. Svakom od boraca koji na bilo koji način odbije dosljedno provesti ovu zapovjed oduzeti naoružanje i skinuti odijelo HVO.

17. Izvršiti pojačanu zaštitu vitalnih objekata u gradu i obitelji čelnika HVO.

18. Ova zapovjed se [illegible] putem uz potpis prijema predaje Komandantu nepostojeće TO Busovača Huseinu Hadžimejliću.

ZAPOVJEDNI HVO Dario Kordić   Zapovjedni Općinskog stožera HVO "Busovača" Ivo Brnada

"Zapovijed" HVO Busovača od 10.5.1992. godine, kojom se jednostrano ukida Krizni štab općine Busovača, kao legalni organ vlasti, izdaje nalog za hapšenje bošnjačkih funkcionera, raskida dogovor sa TO Busovača za koju se koristi termin "takozvana" i "nepostojeća". Iz ovog dokumenta se može vidjeti vrlo pomirljiv stav prema JNA, koju nazivaju "srpska vojska". (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

REGIONALNI STOŽER SREDNJA-BOSNA
B U S O V A Č A

Broj:ol-132-a/92
Busovača,12.lipnja 1992.godine

Z A P O V J E D

1. Nakon postignutoga dogovora Hrvatskoga vijeća obrane i Teritorijalne obrane Bosne i Hercegovine oko spornih problema nastalih zabranom izvoza zaliha žita za Srednju-Bosnu i izvoza avioopreme iz Silosa u Kaćunima od strane TO Busovača i Regionalnoga TO Zenica,stavlja se VAN SNAGE ZAPOVJED Hrvatskoga vijeća obrane br.ol-123/92.od 11.lipnja 1992.godine te se OMOGUĆAVA NESMETAN PROLAZ TRANSPORTA I ZA REPUBLIČI TO pod već utvrdjenim uvjetima.

2. Ovlašćuje se Stožer u Kiseljaku sa zapovjednicima Tomom Trutinom i Tihom Blaškićem iz Kiseljaka da mogu zbog racionalizacije i hitnosti transporta TO od pravca Konjica,Hadžića i od pravca Visokoga davati suglasi za prolazak tih transporta uz žig Stožera u Kiseljaku i uz isključivo potpisivanje od strane jednoga od tih zapovjednika.

3. Svi transporti TO koji transportiraju vojnu opremu i strelivo iz Hercegovine i Republike Hrvatske moraju imati isključivo potpis i žig iz Glavnoga stožera Hrvatskoga vijeća obrane u Grudama.

4. Za transporte hrane važe propusnice općinskih stožera uz potpis ovlašćenih osoba.

5. Sve sporove iz ove zapovijedi rješava Stožer HVO u Busovače.

6. Traži se krajnja korektnost,profesionalnost i stručnost osoba na kontrolnim punktovima,kako bi se isključili bilo kakvi nesporazumi.

TAJNIK HVO
Ignac Kostroman

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA MOSTAR 1

DOPREDSJEDNIK HVO
Dario Kordić

Dokument koji dokazuje da HVO u to vrijeme mijenja stav o TO Busovača, zbog toga što je na to prisiljen. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
ODJEL UNUTARNJIH POSLOVA
POLICIJSKA UPRAVA TRAVNIK
POLICIJSKA STANICA
B U S O V A Č A

Datum: 26.01.1993. godine.-

Z A P I S N I K

ALISA Karić, kći Safeta i majke Hidajete rođena 22.2.1978. godine u Karauli, općina Travnik, učenica osmog razreda osnovne škole, prije tri mjeseca izbjegla sa roditeljima u selo Merdane općina Busovača, i stalno nastanjen u Merdanima u kući Selimović Huseina, općina Busovača, dana 26.1.1993. godine u Policisjekoj Stanici Busovača, ovlašćenoj službenoj osobi je u vezi sukoba u selu Merdani, dala s l i j e d e ć u:

I Z J A V U

"Juče ujutro oko o8 sati mene su probudile detonacije i otac mi je rekao da sa sestrom Melisom idem u sklonište u kuću Fehima Šišića. Otišla sam u sklonište i tu bila sa svojom sestrom i sa Ramizom Šišić. U skloništu pored nas bilo je još oko 15 osoba pretežno žena i djece a bilo je i odraslih muških osoba. Pošto smo bile u skloništu ja i moja sestra Melisa smo sa Ramizom Šišić otišle u njenu kuću kako bi ona napravila kavu i spremala ručak, Tu u kući zadržali smo se malo duže i tada sam primjetila kroz prozor tri uniformirane osobe i mislili smo da je to naša vojska, medjutim te tri uniformirane osobe su dople pred kuću tj. jedan je došao na prozor i drugi na vrata, te su tražili da izidjemo iz kuće i pitali imali tu muškaraca. Ja i moja sestra Melisa izišli smo iz kuće, a potom su oni ušli u kuću te pregledali istu i izveli Ramizu Šišić. Rekli smo im da muškaraca nema u selu i da su na položaju, a tada su nas odveli dalje od kuće na kraj njive, te smo vidjeli da su pucali po kući i da su bacili bombu na kuću Ramize Šišić.

Tada su nam prišli i tražili da skinemo zlatni nakit te smo im predali šta smo imali a ja sam imala srebreni lančić,pozlačene naušnice i 2 zlatna prstena, i tom sam predala jednom od njih.

Nakon toga su nas prbacili do sela Podjele te nas uveli u jednu kuću, napravili nam po sok, smjestili nas gdje ćemo spavati i dali nam večeru.

Izjavljujem da nas niko nije maltretirao i tukao niti napastvovao, i to je sve što mogu reći u vezi ovog slučaja, a ovu izjavu sam pročitala i vlastoručno je potpisujem.

IZJAVU DALA:
Alisa Karić
Karić Alisa

IZJAVU UZEO:
Slavko Katava

Iskaz zarobljene djevojčice Alise Karić o načinu kako je zarobljena, pljački nakita i uništavanju bošnjačke imovine bez ikakve vojne potrebe, koju je u januaru 1993. godine vršio HVO u okolini Busovače. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
BRIGADA "NIKOLA ŠUBIĆ-ZRINSKI"
SIGURNOSNO INFORMATIVNA SLUŽBA
B U S O V A Č A

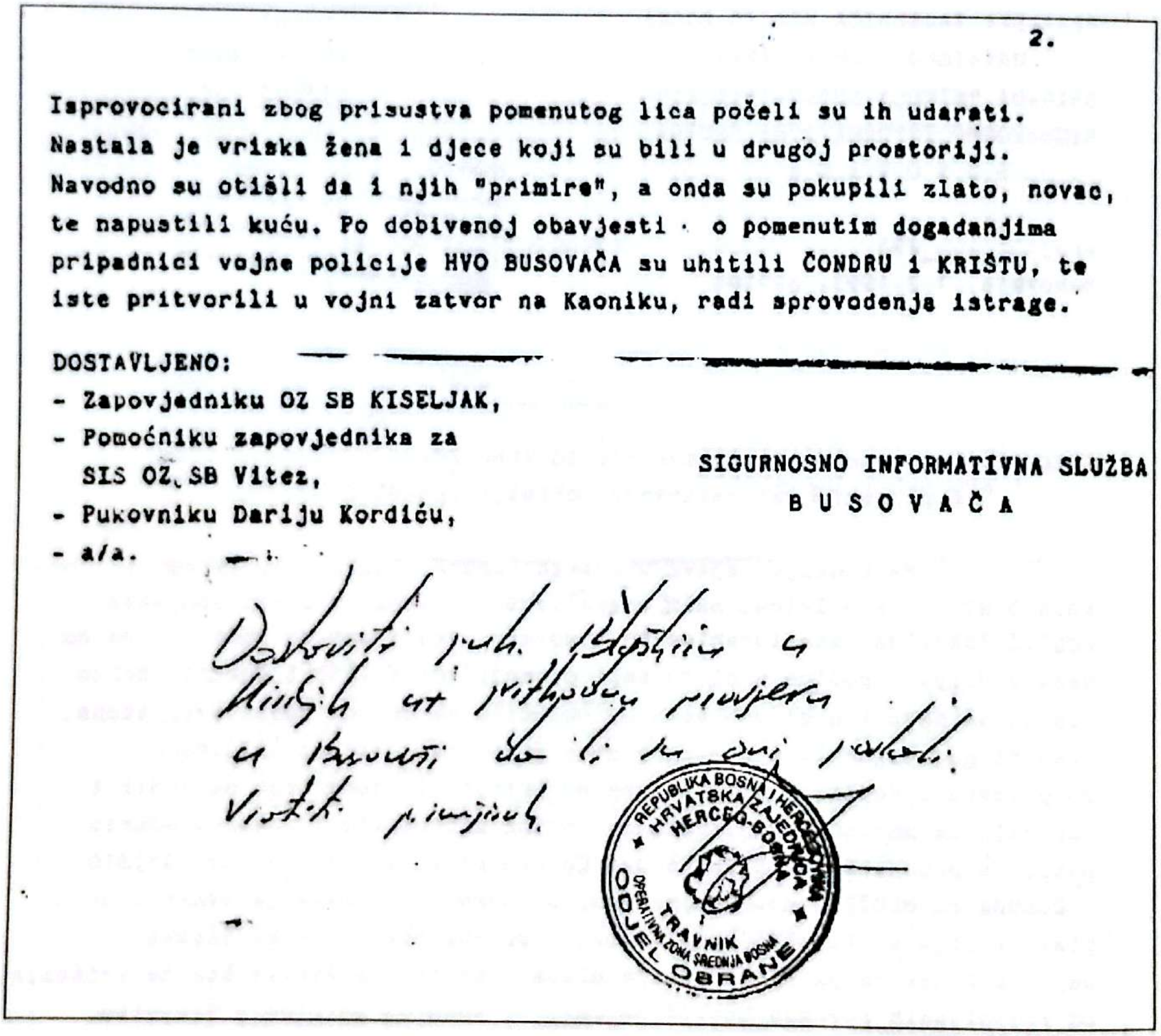
OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

Broj: ______/93
Busovača, 1.3.1993. godine

I Z V J E Š Ć E

PREDMET: Informacija o ubistvu HODŽIĆ IBRAHIMA, i pljački i maltretiranju obitelji EKMEŠČIĆ-

Na temelju izjava uhićenih ĆONDRA JOSIPA, sin Ivice i KRIŠTO STIPE, sin Ivice i naših operativnih saznanja, u svezi ubojstva HODŽIĆ IBRAHIMA, sin Ibrahima iz Busovače, došli smo do podataka da su dana 1.3.1993. godine u ol,oo sati osumnjičeni Krišto i Ćondra, nakon što su se doveli u pijano stanje, odlučili da odu do Hodžićevog stana, kako bi ga istjerali i u njegov stan smjestili obitelj KRIŠTO.
Po dolasku u Hodžićev stan istome su priopćili, zbog čega su došli i naredili da napusti stan. Tada se Hodžić usprotivio i navodno udario metalnim predmetom u obliku šipke Ćondru po glavi. Nakon toga KRIŠTO i ĆONDRA su HODŽIĆA oborili na pod, te nogama i rukama ga udarali po glavi i tijelu. Cijelom ovom slučaju prisustvovala je Hodžićeva supruga Enesa, koja navodno nije ništa preduzimala izuzev što je vrištala. Od zadobijenih povreda Hodžić je umro na putu do bolnice u Travniku. Kroz izjave date tijekom istrage ĆONDRA i KRIŠTO ističu da nisu imali namjeru Hodžića ubiti, već da ga samo izbace iz stana, a razlozi su bili što je Krišto htio useliti svoju obitelj u ovaj stan, jer su mu Muslimani zapalili kuću u Gustom Grabu, te što su dva Hodžićeva sina navodno angažirani u jedinicama A BiH u Zenici. Po napuštanju Hodžićevog stana ĆONDRA i KRIŠTO su se uputili u vikendicu u Juričevim barama, općina Busovača, gdje inače stanuju. Uz put su svratili u kuću EKMEŠČIĆ SALIHA, navodno da provjere ko se u istoj nalazi. Tu su zatekli TALIĆ AHMETA, EKMEŠČIĆ SALIHA i još dva njima nepoznata lica, te njihove žene

2.

Isprovocirani zbog prisustva pomenutog lica počeli su ih udarati. Nastala je vriska žena i djece koji su bili u drugoj prostoriji. Navodno su otišli da i njih "primire", a onda su pokupili zlato, novac, te napustili kuću. Po dobivenoj obavjesti o pomenutim događanjima pripadnici vojne policije HVO BUSOVAČA su uhitili ČONDRU i KRIŠTU, te iste pritvorili u vojni zatvor na Kaoniku, radi sprovođenja istrage.

DOSTAVLJENO:
- Zapovjedniku OZ SB KISELJAK,
- Pomoćniku zapovjednika za SIS OZ SB Vitez,
- Pukovniku Dariju Kordiću,
- a/a.

SIGURNOSNO INFORMATIVNA SLUŽBA
B U S O V A Č A

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
OPERATIVNA ZONA SREDNJA BOSNA
TRAVNIK
ODJEL OBRANE

Jedan od izvještaja SIS-a Busovača koji govori o tome kako su Bošnjaci u Busovači mučeni, maltretirani, pa čak i ubijani, što je bilo jedinstven obrazac ponašanja na većem prostoru na kojem je svoju vlast uspostavio HVO.

Republika Bosna i Hercegovina
ARMIJA R BiH
333 b r d s k a [illegible] b r i g a d a

Broj: ol-21o/93
Busovača, 21.ol.1993.godine

Predmet: Informacija [illegible]
proisteklih [illegible]

Dana 2o.ol.1993.godine u večernjim časovima došlo je do divljanja HVO Busovača, tom prilikom isključivo su rušeni objekti [illegible]

-Ćevabdžinica [illegible] objekat totalno uništen, [illegible]
-Bife "Lovac" vlasnika [illegible] demoliran preradjenom ručnom protivoklopnom bombom,
-Mesnica vlasnika [illegible] sredstvom demolirana,
-Samostalna frizerska radnja vlasnika Saračević Emina takodje demolirana,
-Trgovinska radnja Pripoljac Nedžada demolirana kao i prozori na radnji porazbijani,
Vatrogasni dom u kome se nalazi Bife vlasnika Tulić Faruka pogodjen je tromblonom i zatim dosta demoliran,
-Trgovinska radnja privatnog preduzeća Vipa je uništeno kao i susjedna slastičarna čiji je vlasnik Šabani,
-Pred kafić ABC vlasnika [illegible] Ejnura bačena ručna bomba sa posljedicama polupana stakla,
-Privatne stambena zgrada vlasnika Smajić Hasana je takodje prednji dio uništen POZ minom zatim drugi m napravama gdje je došlo i do pucanja [illegible] automatskog naoružanja i tom prilikom povrijedjen je vlasnik kuće,

K O M A N D I R
Nukić Dževad

-2-

...i Hercegovini.

-Montažni objekat na lokaciji ispred robne kuće u kome se vršila prodaja suvenira i igraćaka vlasništvo Tetarić Vensana je potpuno uništen a u o,3o minuta pripadnici HVO su upali u stanx i oduzeli mu pušku sa municijom koju je posjedovao,

-Takodje je poginuo pripadnik Armije BiH Delija Mirsad iz Busovače gdje su isti prestavili kao vojna policija i zahtjevali su da isti izidje iz kuće pod prijetnjom da će uništiti kuću i poubijati kompletnu porodicu. Poginuli je izišao na vrata i tom prilikom sasut je rafal u predjelu desne strane prsa i od ... isti je preminuo. Ovi pripadnici vojne policije imalixx su čarape na glavi.

-U naselju Luka zatvorenojx je 16 pripadnika Musbimanske nacionalnosti koji su držani u zatočenistvu do jutra i tom prilikom oduzete su dvije automatske puške, dvije M-48, jedna PAP-ovka municiju koju su imali i veći broj bombi,

-U susjedstvu zatočenih muslimana porodično stambena zgrada vlasnika Pripoljac Nezira je provaljena i predpostavlja se da su odnesene neke tehničke i druge stvari,

-Porodična stambena kuća Faika Sarajlića je takodje opkoljena od pripadnika HVO-a i zatim je opljačkana.

-Pored navedenih radnji u veći broj stanova i porodično stambenih kuća vlasnika muslimanske nacionalnosti upadali su vršili pretresanje i tom prilikom su oduzimali uniforme i naoružanje pripadnika Armije R BiH.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA KORPUS ARMIJA 333. BRDSKA BRIGADA

ZAPOVJEDNIK
Mekić Džovad

Informacija Komande 333. brigade Armije R BIH iz koje se jasno vidi da HVO planski ruši i uništava ekonomsku osnovu svih nehrvata u Busovači. Zbog slabe čitljivosti dokument donosimo i u doslovnom prepisu.

PREPIS

Republika Bosna i Hercegovina
ARMIJA RBiH
333 b r d s k a b r i g a d a

Broj:01-210/93
Busovača, 21.01.1993. godine

ZAPOVJEDNIŠTVO 3 KORPUSA
ZENICA

Predmet:Informacija o posljedicama
proisteklih dejstvom HVO

Dana 20.01.1993. godine u večernjim časovima došlo je do divljanja HVO Busovača i tom prilikom isključivo su rušeni objekti vlasništvo muslimanske nacionalnosti i to:
- Ćevabažinica vlasnika Hodžić Kasima zidani objekat totalno uništen,
- Bife "Lovac" vlasnika Novalić Fevze demoliran prerađenom ručnom protivoklopnom bombom,
- Mesnica vlasnika Alić Ćazima istim sredstvom demolirana,
- Samostalna frizerska radnja vlasnika Saračević Emina takođe demolirana,
- Trgovinska radnja Pripoljac Nedžada demolirana kao i prozori na radnji porazbijani, Vatrogasni dom u kome se nalazi Bife vlasnika Tulić Faruka pogođen je tromblonom i isti dosta demoliran,
- Trgovinska radnja privatnog preduzeća Viba je uništena kao i susjedna slastičarna čiji je vlasnik Šabani,
- Pred kafić ABC vlasnika Begović Ejnara bačena ručna bomba sa posljedicama polupana stakla,
- Privatna stambena zgrada vlasnika Smajić Hasana je takođe prednji dio uništen POT minom zatim drugim napravama gdje je došlo i do pucanja uz upotrebu automatskog naoružanja i tom prilikom povrijeđen je vlasnik kuće,
- Montažni objekat na lokaciji ispred robne kuće u kome se vršila prodaja suvenira i igraćaka vlasništvo Tetarić Vensana je potpuno uništena, a u 0,30 minuta pripadnici HVO su upali u stan i oduzeli mu pušku sa municijom koju je osjedovao,
- Takođe je poginuo pripadnik Armije BiH Delija Mirsad iz Busovače gdje su isti predstavili kao vojna policija i zahtjevali su da isti izađe iz kuće pod prijetnjom da će uništiti kuću i poubijati cijelu porodicu. Poginuli je izišao na vrata i tom prilikom sasut je rafal u prednju desnu stranu prsa i do Lašve isti je preminuo. Ovi pripadnici

vojne policije imali su čarape na glavi.
- U naselju Luka zatvoreno je 16 pripadnika muslimanske nacionalnosti koji su držani u zatočeništvu do jutra i tom prilikom oduzete su dvije automatske puške, dvije M-48, jedna PAP-ovka municiju koju su imali i veći broj bombi,
- U susjedstvu zatočenih muslimana porodično stambena zgrada vlasnika Pripoljac Nezira je provaljena i pretpostavlja se da su odnesene neke tehničke i druge stvari,
- Porodično stambena kuća Faika Sarajlića je takođe opkoljena, od pripadnika HVO-a i zatim je opljačkana.
- Pored navedenih radnji u veći broj stanova i porodično stambenih kuća vlasnika muslimanske nacionalnosti upali su vršili pretresanje i tom prilikom su oduzimali uniforme i naoružanje pripadnika Armije R BiH.

Potpis i pečat
Z A P O V J E D N I K
Mekić Dževad

O tome kako vidi i šta želi "Herceg-Bosna" kao svoj glavni cilj, Dario Kordić, dopredsjednik ove paradržavne tvorevine je otkrio u jednom intervjuu datom "Televiziji HZ HB – Studio Vitez" u Vitezu, 1.2.1993. godine. On je tada, između ostalog, rekao da će "nestati Muslimana i Bosne i Hercegovine!"[376]

Dakle, radi se o potpuno istom stavu kojeg je u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine iznio Radovan Karadžić.

Rezultat antibošnjačke, ali i antibosanske histerije rukovodstva HDZ u Busovači, bili su konkretni zločini nad civilnim stanovništvom bošnjačke nacionalnosti.

[376] Kajmović, Munib, Navedeni rad, str. 335.

ZAPISNIK

Sastavljen dana 21.05.1998.godine, a na osnovu obavljenog razgovora sa gospodinom ARNAUTOVIĆ ALIJA sin Nezira i majke Hasibe rođene Koluh, rođen dana 14.09.1938. u mjestu Podbare opština Busovača, nastanjen u Busovači ulica Halida Cerića br.19, po zanimanju radnik, zaposlen u DP Željezara Zenica, oženjen otac petero djece, Musliman, državljanin BiH, indentitet utvrđen na osnovu lične karte broj: 258/91 izdata u Busovači sa JMB 1409938191594.

IZJAVA

Sukobi koji su započeli na teritirije opština Busovača zatekli su me kod moje kuče skupa s mojom ženom i djecom. Moja tri sina bili su u Armiji BiH te su se nalazili na polžaju u ''Kadiča Strani''. Ja sam potpuno bio svjestan stanja koje predstoji jer sam kao mali zapamtio i dio strahota iz predhodnog rata. Drugi dan sukoba ranjen mi je sin Hasib i to teže, odmah je prebačen u neku od bolnica. Nakon predaje pripadnika Armije druga dva sina Besim i Sabahudin su odvedeni u logor , a supruga s najmlađim sinom je ranije bila kod kčerke u Zenici, tako sam ja ostao sam u kuči. Ubrzo je došla policija HVO-a kod meine koja je tražila da im predam skrivrno naoružanje koje ja nisam posjedovao. Kada sam rekao da nemam dobio sam udarac u glavu i odmah sam pao. Jedan od vojnika mi je rekao '' nemaš oružja a imaš tri sina u vojsci'' dobio sam još jedan udarac u stomak nakon čega su ušli u kuč i demolirali je i preturili, vjerovatno tražeći oružje. Kada su otišli moja nevjesta Hasija koja je bila u kuči preko puta došla je i pomogla mi je da ustanem i uvela me u kuču, a njen muž moj brat Fadil več je bio odveden. Sutradan su došli drugi vojnici koji su me istjereali iz kuče i odveli me u kuču kod Hodžić Džeme kod kojeg se nalazio ostali dio stanovništva iz naše mahale, a onda su oni počeli da pljačkaju imovinu koja se nalazi u kuči. Uglavnom su nosili vrijednije stvari. Kada je svanulo jutro ponovo su dolazili i vodili su nas kučama kojom prilikom su tražili skriveno zlato i novac. Ko god nije imao šta dati bio je pretučen a mojoj komšinici Ekmeščić Salbi htjeli su da odsjeku prst zbog jedne vitice. Sva vozila koja su se nalazila u garažama i ispred kuča nasilno su odvezena. Muškarci zrelije dobi i mlađi su svi odvedeni a ostale su samo žene djeca i stariji. Kada je izvršena razmjena zarobljenika i kada su se pojedini ljudi vratili svatio sam da su moji sinovi otišli u pravcu Zenice i Kačuna i da bih zbog toga mogao imati dodatne probleme jer vrijeme koje je prestojalo niko nije znao šta če donjeti. Odmah su počeli iseljavati muslimane u jedu ili dvije kuča

a u napuštene su se useljavali hrvati koji su napustili svoja područja i izbjegli. Za vrijeme mog boravka koje je trajalo devet mjeseci doživio sam razne ružne i grozne stvari. Nikada nisam znao da neko neče doči da i meine prebije. Od psihološkog opterečenja jedne večeri pao sam u nesvjest. Jednog dana došao mi je jedan od njihovih zapovjednika i pitao me je bili išao iz busovače prema Zenici na šta sam ja bez imalo razmišljanja rakao da bih. On mi je izložio plan kako da izađem a da za protuuslugu ja njemu ostavim kuču u kojoj sam živio i to u pisanoj formi i ofjerenoj u opštini. Jednostavno bio sam ucjenjen ali više nisam mogao da izdržim i ja sam pristao. Nakon potpisivanja ugovora ja sam narednog dana odveden prema grbavici kod Viteza i tu sam razmjenjen za neke ljude ni sam ne zmnam za koga. Znam samo da sa izašao, prenočio u Počučici a sutradan sam otišao pješke u Zenicu gdje sam našao porodicu.

IZJAVU DAO: Arnautović Alija
Arnautović Alija

IZJAVU UZELA: Kadrić Alma
Kadrić Alma

Izjava Alije Arnautovića iz Busovače, kao i brojni dokumenti hrvatske provenijencije, potvrđuju užasne zločine koji su se desili u Busovači. Naročito je zanimljiv dio koji govori o pritisku za predaju kuća i drugih nekretnina u vlasništvu Bošnjaka.
(Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5078)
Vrlo sličnu izjavu dao je i Remzija Kutić iz Kaćuna kod Busovače, koja se čuva u AIIZ, inv. br. 03-5382, i Enes Srebrenica iz Solakovića kod Busovače, koja se čuva u AIIZ, inv. br. 03-5077.

1083/93
15.07.'93.

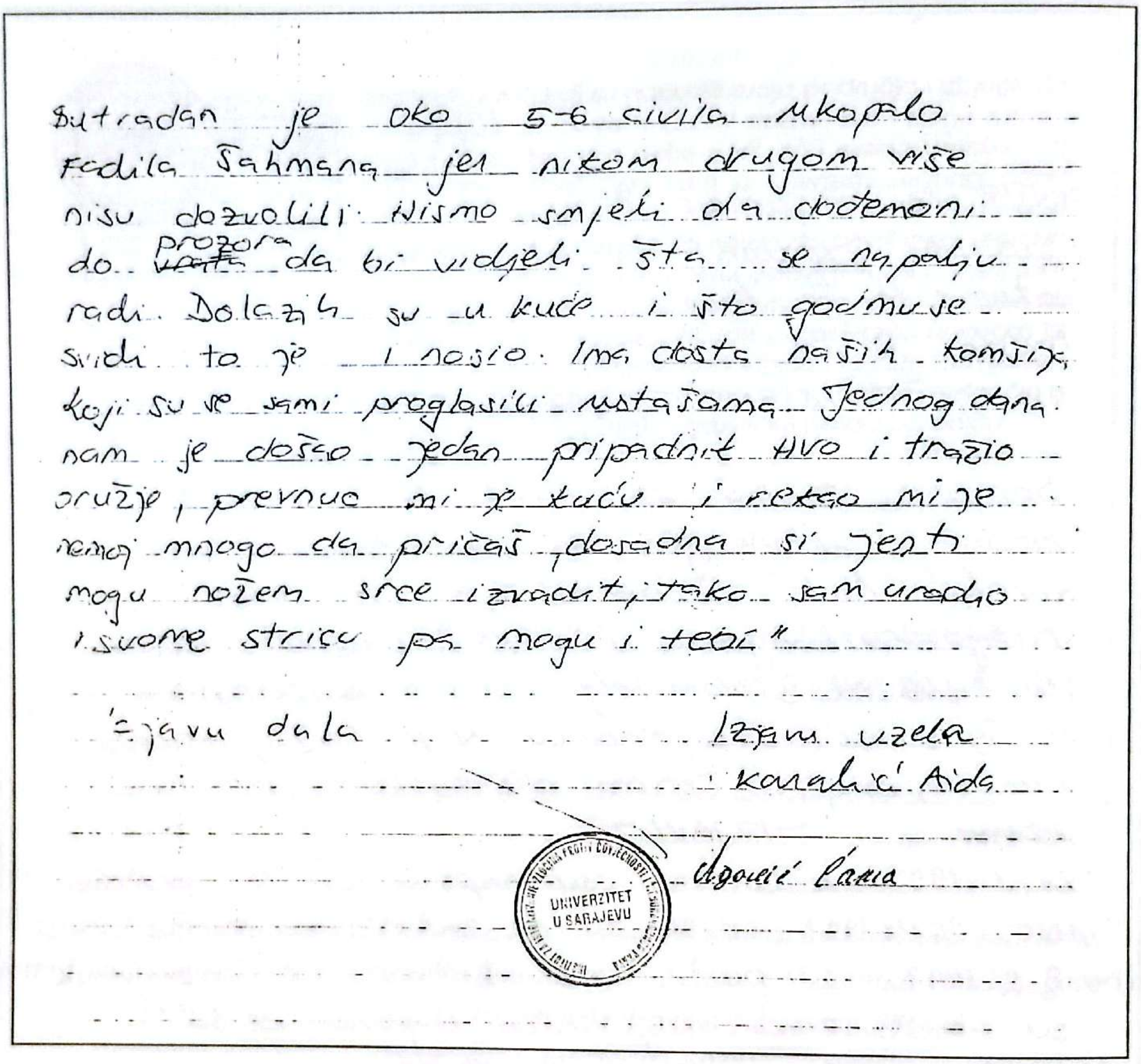
CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH ZLOČINA
I ZLOČINA GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA
Datum: 14. VII 1993.
Mjesto: Zenica
SVJEDOČENJE O STRADANJU ŠAHMAN FADILA

4500

Saradnik Centra za istraživanje ratnih zločina i zločina genocida nad Muslimanima Karalić Aida br. akred. 014 pristupa razgovoru Agović (Čorović) Ćamom rođena 5.12.1946 u Bijelom Polju, stalno nastanjena u Busovači na Kaoniku. Nije kažnjavana, udata, majka četvoro djece, koja pri tom

— IZJAVI —

24.1.1993. u Busovači su hapsili civile pripadnici HVO. 26.1.1993. odveli su u zatvor mog muža. 8.2.1993. su pustili iz zatvora tj. razmjenili su u Busovači moga muža zajedno iz sa ostalim civilima, za pripadnike HVO.
11.2.1993. oko 18^{30} došli su pripadnici HVO - imena im ne znam, Fadila Šahmana vozač iz Zenicatransa, izveli i strijeljali ispred kuće. Iz kuće smo ja i moja porodica pobjegli u škalu gdje smo prenoćili. Sreća je da nisu vidjeli mene ili nekog od moje porodice jer bi i oni bili ubijeni. Tog čovjeka tj. Fadila Šahmana su izveli bosog vani ispred kuće. Ubijen je sa leđa.

Sutradan je oko 5-6 civila ukopalo Fadila Šahmana jer nikom drugom više nisu dozvolili. Nismo smjeli da dođemo do prozora da bi vidjeli šta se napolju radi. Dolazili su u kuće i što god mu se svidi to je i nosio. Ima dosta naših komšija koji su se sami proglasili ustašama. Jednog dana nam je došao jedan pripadnik HVO i tražio oružje, prevrnuo mi je kuću i rekao mi je „nemoj mnogo da pričaš, dosadna si, jesti mogu nožem srce izvadit, tako sam uradio i svome stricu pa mogu i tebi."

Izjavu dala — Izjavu uzela

Karalić Aida

UNIVERZITET U SARAJEVU

Još jedan od dokaza bezrazložnog ubijanja Bošnjaka i bjesomučne pljačke njihove imovine. (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-4500)

U pisanim dokumentima iz onog vremena u kontekstu ratnih zločina koje je počinio HVO na prostoru Busovače, pored aktivnosti u vezi sa formiranjem logora u Kaoniku, Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane Republike Bosne i Hercegovine u već pominjanom dokumentu "Zločini koje su počinili pripadnici HVO na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Busovaču spominje na sljedeći način: "Dana 15.04.1993. godine, bojovnici HVO-a Vitez u selima Nadioci i Putiš, hapse muškarce muslimanske nacionalnosti, odvode u pravcu Kaonika, a zatim u selo Strane,

općina Busovača, gdje su korišteni kao živi štit ili za kopanje rovova..."[377] Dalje piše: "Po naredbi Slišković Ante, iz porodične kuće u Busovači, Bešlić Redžep, Bešlić Alija i Bešlić Mehmed odvedeni su u logor na Kaonik."[378]

U vezi s formiranjem logora na Kaoniku u općini Busovača, ova služba iznosi sljedeća saznanja koja je imala u trenutku izrade ovog dokumenta: "Na Kaoniku HVO je formirao logor polovinom aprila mjeseca 1993. godine za lica muslimanske nacionalnosti, uglavnom civile zarobljene po selima u okolini Viteza i Busovače. Logoraši su 14.5.1993. godine premješteni u zatvor u selo Skradno. U logoru Kaonik bilo je ukupno 120 zarobljenika smještenih u magacinski prostor dužine 40, a širine 16 metara. Upravnik logora je Aleksovski Zlatko iz Zenice, a čuvari su policajci HVO-a, Čakić Anto, Bajinović Ivan i Rajković N. Povremeno je dolazio i Bralo Miroslav, zvani "Cicko" i zlostavljao zatvorenike. Prilikom dovođenja zatvorenika, oduzet je novac, satovi, zlatni nakit i tom prilikom oduzeto je 40.000 DM. Pljačkanje zatvorenika izvršili su logorski čuvari. Zatvorenici su radili na kopanju rovova, tranšeja i zemunica u selima Carici, Tisovcu, Kuli, Podjelama, Končarima, Jelinak, Nadioci u općini Busovača i Vitez.

Na tom radu ranjeni su Sunulahpašić Salih, Zatagić Ramo, Osmančević Fuad, Keško N. (podlegao od ranjavanja) i imam, izbjeglica iz Brčkog. Na prisilni rad upućeni su i teški bolesnici, Zatagić Muhamed (leukemičar) i Zatagić Salih (srčani bolesnik). Neki zatvorenici odvedeni su iz logora u nepoznatom pravcu (Osmančević Ćamil, Osmančević Abdulah, Osmančević Šaban) i vjerovatno likvidirani. Zlostavljanje zatvorenika najčešće se sastojalo od svakodnevnog batinanja. Zatvorenici su iscrpljivani neprekidnim radom jer su kopali po 36 sati bez prekida sa vrlo malom količinom hrane – jednom prilikom dobili su 4 kg hljeba na 110 zatvorenika. Bešlić Mehmed dva puta je izvođen na strijeljanje od strane Marka Klarića. Bralo Miroslav, zvani "Cicko", prijetio je klanjem i prisiljavao je zatvorenike da se krste..."[379]

U navedenom dokumentu se u okviru naslova "Ubijanje civilnog stanovnišva" spominje i ubijanje civilnog stanovnitva bošnjačke nacionalnisti, dok se u okviru naslova "Zlostavljanje i mučenje civila" opisuje veliki broj silovanja žena i djevojaka bošnjačke nacionalnosti u okviru izvršavanja više krivičnih djela protiv civilnog stanovništva.[380]

---

[377] Ministarstvo odbrane Republike Bosne i Hercegovine, Navedeni dokument, str. 8.

[378] Isto, str. 9.

[379] Isto, str. 23. i 24.

[380] Isto, str. 45. – 55. Dijelove ovog dokumenta u kojima su spomenuta imena žena i djevojaka koje su postale žrtve silovanja iz razumljivih razloga smo prekrili ili dali netačne inicijale.

Zbog gore opisanih zločina na području općine Busovača koji su izvedeni po uspostavljenom jedinstvenom obrascu na kojem je zasnovana taktika HVO-a o progonu nehrvatskog, a naročito bošnjačkog stanovništva koji je, pored ove općine, primijenjen na širem prostoru srednje Bosne u općinama Vitez, Travnik, Kreševo, Novi Travnik i Kiseljak, Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju je optužio i proglasio krivim više osoba, članova najvišeg političkog rukovodstva HDZ-a BiH iz srednje Bosne. Tako je 17.12.2004. godine obavijestio Tribunal u Haagu javnost da je "Dario Kordić osuđen na 25 godina zatvora za protivpravne napade na civile i civilne objekte, bezobzirna razaranja koja nisu opravdana vojnom nuždom, pljačku javne i privatne imovine, uništavanje i namjerna oštećenja vjerskih i obrazovnih ustanova, namjerna ubistva, nečovječni postupci, protivpravna lišavanja slobode, progoni na vjerskoj i etničkoj osnovi. Kao potpredsjednik HDZ BiH 1992.-1995. zdušno se uključio u izradu, a zatim realizaciju plana progona bošnjačkog stanovništva iz Lašvanske doline. Planirao je, poticao i naređivao takva djela u općinama Travnik, Busovača i Kiseljak. Planirao napade na Šantiće, Piriće i sela Nadioci, Vitez i Večersku. Odgovoran je za logore: Kaonik, Kino-dvorana Vitez, Veterinarska stanica i zgrada SDK, u Šahovskom klubu i školi u Dubravicama."[381]

[381] Saopštenje Službe za komunikacije Međunarodnog krivičnog suda za zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije povodom izricanja presude u predmetu "LAŠVANSKA DOLINA KORDIĆ I ČERKEZ BR: IT-95-14/2", od 17.12.2004. godine. U ovom predmetu Mario Čerkez je osuđen na 6 godina zatvora. (Preuzeto sa web stranice Haškog tribunala).

VAREŠ

Planinsko mjesto i općina, udaljeno je oko 45 km od Sarajeva na zapad, u podnožju planine Zvijezde. Teritorija općine Vareš je bogata slojevima burne bosanske historije. Na njenom rubnom području nalazi se srednjovjekovni grad Bobovac, prijestolni grad i glavna tvrđava srednjovjekovne bosanske kraljevine. Stoljećima se u Varešu i njegovoj okolini eksploatirala ruda. U socijalističkoj Jugoslaviji mjesto, kao i cijela općina, doživjeli su vrlo snažan ekonomski razvoj, tako da je Vareš izrastao u ekonomski prosperitetno industrijsko mjesto. Svoj ekonomski razvoj zasnivao je na eksploataciji bogatih rudnih nalazišta, naročito željezne rude i bogatim šumskim resursima u svojoj okolini. Ima materijalnih dokaza da su i stari Rimljani na ovom prostoru eksploatirali rudno blago, ali je industrijska proizvodnja rude počela dolaskom Austrije na naše prostore, otvaranjem prve visoke peći u Bosni i Hercegovini već 1881. godine.

Vareš

Tada su jednostavno ugušeni mali majdani i pojedinačna ekstenzivna proizvodnja. U Vareš se, iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije, tada počinju doseljavati ljudi stručni za rudarsku proizvodnju i preradu. Zbog toga se može reći da je porijeklo stanovništva vrlo šaroliko, radništvo je činilo vrlo visok stupanj ukupnog broja stanovnika. Prema nekim podacima,

1991. godine od ukupno 22.203 stanovnika općine Vareš, više od 5.100 je radilo u vareškoj privredi, a samo Rudnik željezne rude je zapošljavao punih 1.200 radnika. Prema posljednjem predratnom popisu stanovništva iz 1991. godine, od ukupno 22.203 stanovnika, njih 6.714 ili 30,23 % se izjasnilo kao Muslimani, odnosno Bošnjaci, 9.016 ili 40,60 % kao Hrvati, 3.644 ili 16,41 % kao Srbi, 2.071 ili 9,32 % kao Jugosloveni i 758 ili 3,41 kao "ostali" ili njihovo nacionalno opredjeljenje nije poznato.

Iako su, prema prezentiranim podacima, Hrvati bili većinski narod u općini Vareš i općenito se uzimali kao najjedinstvenija nacionalna zajednica u Bosni i Hercegovini, zbog jake radničke strukture, možda i porijekla stanovništva, višestranački izbori 1990. godine u Varešu su, po svojim rezultatima bili za Bosnu i Hercegovinu vrlo neobični i netipični. U Skupštini općine od 50 mjesta, SDP je osvojio 19, HDZ 13, SDA 9, SREF 8 i DSS 1 mandat. Dakle, tzv. "nacionalne" stranke nikako nisu mogle formirati parlamentarnu većinu na kojoj bi formirale svoju vlast, kako su uglavnom uspjele u najvećem broju općina u cijeloj BiH, uključujući i republičke organe. HDZ je iskazivao otvoreno nezadovoljstvo rezultatima izbora i općinsku strukturu vlasti, koja je formirana na tim rezultatima, vidio kao prepreku u realizaciji svojih političkih ciljeva. Cijela 1991. godina je protekla u iščekivanju koja će politička opcija odnijeti prevagu. SDS, kao srpska nacionalistička stranka, se u Varešu do izbora uopće nije uspio ni formirati, ali je poslije izbora među srpskim stanovništvom zagovarao i provodio politiku iseljavanja, odnosno razdvajanja naroda.[382] HDZ je, međutim, sve više počeo provoditi politiku "svršenog čina", i izvršavati upute iz središnjice svoje stranke koja se već krajem 1991. godine opredijelila za rušenje Republike Bosne i Hercegovine, njenih zakona i organa vlasti. Nakon donošenja "Odluke o ustroju Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" od 18.11.1991. godine, HDZ je nastavio dogradnju ove paradržavne tvorevine, i općinskim organizacijama HDZ-a, pa tako i Općinskoj organizaciji u Varešu, počeo naturati obaveze koje se očigledno kose sa pozitivnim zakonskim propisima. Međutim, postojao je u Varešu i jedan praktičan problem. HDZ ovdje nije osvojio vlast, pa je provođenje njihove politike bilo nemoguće preko organa vlasti koje su objektivno imali u drugim bosanskohercegovačkim općinama sa hrvatskom nacionalnom većinom, u kojima je HDZ osvojio vlast.

U osnivačkom aktu o formiranju "HZ-HB", Vareš je pobrojan kao općina koja je jedan od osnivača. Međutim, u prilogu ove odluke nema potpisa u ime Vareša, tako da se ne zna da li je iko u ime Vareša, pa makar

[382] Mirsad Šijak, Memsudin Operta, "Potraga za istinom", faksimil "Ratni bilten" Armije RBiH, Vareš br.: 2, str. 41., vlastito izdanje, Vareš, 2007.

i zloupotrebljavajući poziciju, potpisao ovaj dokument. Specifičnost vareške situacije zahtijevala je otimanje vlasti od legalnih i legitimnih nosilaca funkcija, primjenom sile i drugih nezakonitih metoda. To je naročito došlo do izražaja poslije donošenja "Statutarne Odluke o privremenom ustroju općinske izvršne vlasti i općinske uprave" od 13.6.1992. godine, koja je proslijeđena i za HVO Vareš.[383] Ova jednostrana i protivzakonita Odluka je požurivana na više načina. U ovo vrijeme može se smjestiti i pismo "dopredsjednika HVO-a" Darija Kordića upućeno predsjedniku vareške organizacije HDZ-a, Anti Pejčinoviću, u kojem stoji:

MEMORANDUM "HZ-HB"

PREPIS

ANTO PEJČINOVIĆ
VAREŠ

"Anto!

U subotu navečer u Grudama je održana izuzetno važna sjednica Predsjedništva Hrv. Zaj. Herceg-Bosna na konkretizaciji odluke od 15. svibnja na kojoj si i ti bio o izvršnoj vlasti HVO u Hercegbosni u svim općinama.

Impresivno, kao po onoj shemi iz Mostara o HVO vlasti sa uključenjem lojalnih Muslimana HVO vlasti, uspostavite HVO legalnu vlast i anulirajte sve Krizne štabove, SO-e, Izvršne odbore i slično.

I od vas zavisi hoćete li ostati u hrvatskoj konfederalnoj konstitucionoj jedinici u okviru BiH.

Šaljem Ti odluke iz Gruda po Vjeranu.

Više nema kompromisa. Morate preuzeti svu vlast, poruka je Mate i (onih drugih da ih ne pišem). Vareš mora biti hrvatski.

Izabrani su odjeljni predstojnici (ministri).

Dario Kordić
Dopredsjednik"
pečat i potpis [384]

---

[383] Članom 1. ove Odluke bilo je precizirano da "Poslove izvršne vlasti u okviru prava i obveza općine obavlja Općinsko hrvatsko vijeće obrane (u daljem tekstu Općinski HVO)." Ovom odredbom, praktično su zabranjeni svi općinski organi vlasti na prostoru "HZ-HB" koji su izabrani na izborima. Odluku Predsjedništva HVO-a sličnog naziva i sadržaja od 3.7.1992. godine Ustavni sud BiH je poništio kao neustavnu i nezakonitu.

[384] Faksimil originalnog dokumenta u rukopisu Darija Kordića, na memorandumu "HZ-HB", i ovjeren pečatom, je objavljen u pomenutom radu M. Šijaka i M. Operte na 52. strani. Ovo pismo nije datirano, međutim, u svojoj opširno napisanoj izjavi, Anto Pejčinović tvrdi da je ove "upute" od Darija Kordića dobio 28.6.1992. godine. ("Oslobođenje" od 3.3.1999. godine, feljton A. Pejčinovića, prvi nastavak)

Ovo pismo je objavljeno u knjizi "Potraga za istinom" Mirsada Šijaka i Memsudina Operte.

Poslije formiranja ovakvih političkih stavova, donošenja ovakvih odluka i opaski da "više nema kompromisa", i "Vareš mora biti hrvatski", vareški HVO je krenuo u nasilno preuzimanje općinske vlasti. To se i dogodilo 1.7.1992. godine upotrebom "specijalne protivdiverzantske jedinice". O ovom klasičnom vojnom puču glavni organizator, predsjednik HDZ Vareš, Anto Pejčinović, u svojoj "ispovijesti", piše: "Izvedene su detaljne pripreme uz strogu konspiraciju, i to je izvedeno 1.7.1992. godine. Akcija je izvedena uz pomoć specijalne protivdiverzantske jedinice koja je tog jutra blokirala grad i sve važnije institucije..." (vidjeti izjavu Ante Pejčinovića u nastavku). Događaji u Varešu i njegovoj okolini usko su povezani sa onim što se događalo u susjednom Kaknju koji se iz ovih događaja nikako ne može isključiti. O siledžijstvu kakanjskog HVO-a, Pejčinović je dosta toga i sam priznao, ali je bilo nemoguće i zamisliti kakav bi bio položaj Bošnjaka u Kaknju pod njihovom vlašću. Pored demonstracije sile, uguravanja svinje u džamiju za vrijeme Bajrama, počelo je i hapšenje Bošnjaka od strane vojne policije kakanjskog HVO-a. Često su se na mnogim punktovima događala presretanja i pljačke građana bošnjačke nacionalnosti, a uslijedila su i neka ubistva i napadi na cijela bošnjačka naselja.[385] Vjerovatno je i u Kaknju postojao plan o nasilnom preuzimanju općinske vlasti, ali su pokušaji HVO-a da preuzmu upravu nad javnim preduzećima, punktovi i ubistva Bošnjaka, doveli do općeg rata koji je počeo 9. a završio 13. juna 1993. godine, potpunim vojnim slomom HVO-a na području cijele općine Kakanj. Rijeka od 15.000 izbjeglica, kakanjskih Hrvata, koji nisu mogli prihvatiti Republiku Bosnu i Hercegovinu u Kaknju, zapljusnula je Vareš.

---

[385] U vezi s ovim, kakanjski MUP je izdao saopštenje za javnost koje je objavljeno na lokalnoj radio stanici i "Patriotskom listu" za mjesec juli 1993. godine. Saopštenje je izdato povodom masakra kojeg su izvršili pripadnici kakanjskog HVO-a nad sedam nenaoružanih Bošnjaka u šumi Klašnica kod Kraljeve Sutjeske, 9.6. 1993. godine. Uviđajem na licu mjesta, kojem su prisustvovali i predstavnici francuskog bataljona UNPROFOR-a, koji je bio stacioniran u Ćatićima kod Kaknja, pronađeno je i ekshumirano sedam ubijenih i izmasakriranih Bošnjaka. Identifikacijom uz pomoć rodbine utvrđeno je da se radi o: Mehi Jusiću iz Poljana, općina Kakanj, rođen 1966. godine, Nedžadu Kadriću iz Poljana, rođen 1969. godine, Rifetu Mehaku iz Mijakovića, općina Vareš, rođen 1942. godine, Latifu Mehmedoviću iz Ričice, općina Kakanj, rođen1937. godine, Mehmedaliji Topaloviću iz Poljana, općina Kakanj, rođen 1933. godine, Safetu Topaloviću iz Poljana, općina Kakanj, rođen 1935. godine i Fehimu Topaloviću iz Poljana, općina Kakanj, rođen 1966. godine. U saopštenju se dalje navodi da je utvrđeno da su njih osim i Latifa Mehmedovića, kojeg su zatekli na cesti, od svojih kuća u selu Poljani odveli pripadnici kakanjske Vojne policije HVO-a, i da postoje operativna saznanja o tome ko su te osobe. Dalje se navodi da su tijela izmasakrirana i nagorjela. U istom listu i u istom broju komandant operativne grupe "Lašva" Armije RBiH, Nehru Ganić, o sukobu sa HVO-om kaže da je došlo do granatiranja bošnjačkog dijela sela Ričica od strane HVO-a, dana 8.6.1993. godine, da je došlo do napada na bošnjačko stanovništvo u selima Kračiće i Velike Trnovce u kojima su njihove kuće i druga imovina opljačkani, a oni sami protjerani. Po njegovim riječima, HVO je prijetio i napadom iz sela Haljinići, koje je bilo njihovo uporište, na termoelektranu u Ćatićima.

Poslije otimanja općinske vlasti u Varešu, 1.7.1992. godine, HVO Vareša je postao gospodar života i smrti na tom prostoru. Organi vlasti, kakve predviđaju i dopuštaju zakoni Republike Bosne i Hercegovine, su iz grada grubo protjerani i konstituišu se u selu Dabravine, 14 km udaljenom od Vareša. Ratno predsjedništvo Općine Vareš, sa sjedištem u Dabravinama, u toku druge polovine 1992. godine je više puta pokušalo rad Općine vratiti u zakonske okvire. Međutim, sve ove prijedloge vareški HVO je odbacio.[386] On je zavladao cijelom situacijom na 75 % teritorije općine koju je stavio pod svoju upravu, kao i samim gradskim središtem. Teror nad nehrvatskim stanovništvom, naročito poslije dolaska izbjeglica iz Kaknja i Travnika, postaje gotovo nepodnošljiv. Na ključnim komunikacijama, kao što je to bila praksa i u drugim dijelovima "HZ-HB", HVO uspostavlja svoje kontrolne punktove gdje se maltretiraju Bošnjaci, a vrlo često im se otima čak i roba iz vlastite proizvodnje, koju su nosili prodati na lokalnoj pijaci. Na ovim punktovima se hapse pripadnici Armije BiH i općinski funkcioneri, otima im se naoružanje, a u zatočeničkim centrima su izloženi brutalnim fizičkim maltretiranjima. Tih dana su na tim punktovima, između ostalih, tako prošli i Mervana Hadžimurtezić, predsjednica Ratnog predsjedništva Općine Vareš, Ekrem Mahmutović, Ahmed Zubača, Avdija Kovačević, Muhidin Vesnić, Nazif Pajt, Martin Vukančić, Tomislav Tomić, Enes i Vernes Bešić, Ismet Abdulahović, Nenad Gvozdenović, Krešimir Romić, Sadudin Imamagić, Esad Murto, Sabahudin Operta, Vahid Alihodžić, Mensud i Samir Likić, Nermin Velić, Miralem Aščerija, Samir Parić, Jasenko Čingel, Enes Berbić, Džemo Čizmo, Miloš Krajišnik i mnogi drugi.[387] Školska 1992/1993. godina se organiziraju po nastavnim planovima i udžbenicima Republike Hrvatske. Šverc i ratno profiterstvo dobivaju neslućene razmjere, a privatna preduzeća, npr. P.P. "Jakić" i mnogi drugi, postaju monopolisti pod pokroviteljstvom vareškog HVO-a, koji se prodajom izdašne humanitarne pomoći, preprodaji i švercu "visokotarifnih" roba (alkohol, kafa, cigarete itd.) Tuzlanskom okrugu, raznim pojedincima, HVO mreži organiziranog kriminala i drugima, enormno bogate. Saradnja sa Karadžićevim četnicima poprimila je razmjere otvorenog vojnog i političkog savezništva koje se ogleda čak i u zajedničkim vojnim operacijama protiv Armije BiH, prelasku jedinica, logistici, liječenju ranjenika, itd. Postoji brojna dokumentacija koja je objavljena i koja dokazuje ove tvrdnje, a sigurno je da postoji i znatna dokumentacija koja nije dostupna

---

[386] Više o tom vidjeti u "Informaciji o aktivnostima parlamentarnih stranaka Vareša poslije nasilnog preuzimanja vlasti od strane HVO Vareš" Ratnog predsjedništva Općine Vareš od 28.8.1993. godine, i drugim dokumentima objavljenim u spomenutom radu Mirsada Šijaka i Memsudina Operte, str. 37.-41.

[387] Mirsad Šijak, Memsudin Operta, citirani rad, str. 122.

javnosti ili je uništena zbog svog kompromitirajućeg sadržaja i konteksta.[388]

Postoje i politički pamfleti koji se trude da raznim podvalama, pa čak i iskrivljivanjem nedvosmisleno utvrđenih činjenica, ponude svoju verziju istine koja se ne može prihvatiti, zbog toga što dokumenti govore drugačije. I pored toga što A. Pejčinović i sam kaže da je 1.7.1992. godine, uz pomoć specijalne antidiverzantske jedinice HVO, preuzeo vlast u Varešu, u jednom često citiranom pamfletu piše sljedeće: "Tijekom listopada i studenog, žarište muslimansko-hrvatskog sukoba pomaklo se prema rudarskom (krom, željezo, cink) metalo-prerađivačkom središtu, Varešu, ...kroz grad se odvijao vrlo živ krijumčarski promet robom i ljudima preko crta sukoba istočno od grada ...bježeći od borbi u sjevernoj i istočnoj Bosni, mnoštvo muslimanskih izbjeglica zapljusnulo je Vareš pa je početkom listopada, HVO preuzeo kontrolu nad gradom..."[389]

Sve ovo djelimično i fragmentarno je opisao bivši predsjednik HDZ-a i HVO-a Vareš, Anto Pejčinović, u martu 1994. godine, dakle, neposredno poslije svih nemilih događaja, kad su sjećanja bila svježa. Uzimajući u obzir da želi da popravi utisak o onome što je radio, on sam, opis događaja iz njegovog pera smatramo izuzetno vrijednim svjedočenjem i dokazom da je "HZ-HB" najveći krivac za sve nedaće koje su snašle vareške i kakanjske Hrvate, ali i sve građane ove dvije općine bez obzira na nacionalnu pripadnost. Zbog toga njegovu izjavu, koja jeste obračun i sa vlastitom savješću, donosimo u cijelosti kao kopiju njegovog originalnog svjedočenja koje je pisao rukom, bez mogućnosti da možemo biti optuženi da smo nešto izvadili iz konteksta, da čitalac i sam prosudi koji i kakvi su uzroci i posljedice pokušaja instaliranja "Herceg-Bosne" kao jednonacionalne paradržave u multietničkim sredinama kakve su Kakanj i Vareš. Tako gospodin Pejčinović piše sljedeće:

[388] Isto, str. 57-121 i web stranica Slobodana Praljka –www.slobodanpraljak.com

[389] Charles R. Shreder, "Muslimanskohrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni", str. 233. Po ovom autoru, u Vareš su navalile "muslimanske" izbjeglice iz sjeverne i istočne Bosne, dok hrvatske izbjeglice iz Travnika i Vareša i ne spominje. I po Pejčinoviću upravo ove izbjeglice iz Travnika i Kakanja su napravile najveće probleme. Osim toga, Shreder tvrdi da je HVO preuzeo kontrolu nad gradom "početkom listopada" 1993. godine i da se do tada nije desilo ništa bitno u ratu, samo što "do listopada Muslimani i Hrvati u Varešu živjeli su jedni uz druge uvijek nekako na oprezu", što jednostavno nije tačno!

Betrifft

ISTINA O VAREŠU

1.

Zovem se Anto Pejčinović, sin Franje i Jelene rod. Rochmes. Rođen sam u Varešu 1952 god. u radničkoj obitelji od sedam članova. Osnovnu i srednju školu sam završio u Varešu, a dvogodišnju školu uz rad za visoko kvalificirane metalske radnike, završio sam u Zagrebu. Radio sam od 1970 – 1992 u Rudniku i željezari Vareš, zadnjih pet god kao šef ulazne kontrole RiŽ.

Otac mi je 1946 g. osuđen na 8 g. zatvora zbog učešća u domobranskim jedinicama tijekom rata i zbog subverzivne djelatnosti poslije rata, period 1945 - 1946 g. Kaznu je izdržao u trajanju od 5 g. u Zenici. On je osobno puno doprinijeo mom nacionalnom osvješćenju i budućem usmjerenju u životu. Nikada nisam bio član SK bivše Jugoslavije. Preko 20 god. sam bio aktivan član „KUD Jedinstvo" Vareš i njegov dugogodišnji tajnik i voditelj sekcije duhačkog orkestra.

Politikom sam se počeo baviti osnivanjem stranke HDZ na prostoru općine Vareš. Bio sam jedan od inicijatora formiranja te stranke početkom 1990 g., kada sam izabran za predsjednika inicijativnog odbora HDZ-a. Članovi tog odbora bili su još: Mato Jarčević, Zvonko Dužnović, Pavao Vidović, Ivica Gavran, Miroslav Pejčinović, Radoslav Dodik, Vladimir Dugonjić, Ilija Zlousić - Tica i dr.

Vareš je oduvijek bila jedna tipična radnička sredina, koja je tijekom svog industrijskog razvoja apsorbirala mnogo ljudi sa strane, uglavnom nehrvatske nacionalnosti. Ipak većinsko stanovništvo Vareša bilo je i ostalo cijelo vrijeme Hrvatsko. Ono međutim u početku nije pokazivalo mnogo interesiranja za nacionalne stranke. Bilo nam je jako teško nacionalno osvjestiti Hrvate Vareša i pozvati ih pod naš hrvatski stijeg. Od mnogih ljudi u to vrijeme, doživio sam bezbroj neprijatnosti pa čak i fizičkih nasrtaja. Ali i pored velikih problema uspjeli smo ideju HDZ-a plasirati među Hrvate Vareša i osnivačku skupštinu stranke održati 22.09.1990 g. u Kino sali grada. Na skupštini sam izabran za predsjednika stranke, a za dopredsjednike Zvonko Dužnović, Mato Jarčević, Pavao Vidović i Željko Dodik. Do izbora smo proveli aktivnosti vezane za promociju stranke po svim mjesnim zajednicama. Na izborima koji su održani krajem studenog 1990 g. naša stranka je od mogućih 25 hrvatskih mandata od ukupno 50 u SO Vareš dobila 13. Ostale hrvatske glasove pokupile su stranke SDP i Reformisti koji su dobili 19 odnosno 8 mandata. Muslimanska stranka SDA dobila je 9 mandata a DSS 1 mandat.

Betrifft

2.

Bez obzira na rezultate izbora, stranka HDZ je u SO Vareš vodila glavnu riječ i borila se za hrvatski narod, za predstavljanje njegovih interesa i ispravljanje svih onih negativnosti koje su naslijeđene iz socijalističkog sustava tijekom svih godina komunističke vladavine.

Želio bih još da napomenem da smo stranci SDA da bi mogla izaći na izbore dali 100 od potrebnih 150 potpisa građana jer ni oni nisu imali veliku podršku muslimanskog naroda. Srpska stranka SDS, nije uopće oformljena iako smo mi davali inicijative za njeno osnivanje. To je i doprinijelo da nacionalne stranke ne dobiju maksimalnu podršku na izborima.

Zahvaljujući HDZ, a kasnije HZ HB čije je osnivanje bilo 11. 11. 1990 g. i koja je na početku zamišljena da bude zajednica općina gdje Hrvati čine apsolutnu i relativnu većinu sa zadaćom da bude zaštita svih hrvatskih nacionalnih interesa na prostoru Republike BiH, Vareš se uspio koliko toliko adekvatno pripremiti za predstojeći rat koji se već nazirao na tim prostorima.

U konstituciji vlasti poslije izbora, najviše je bila zastupljena stranka SDP. Oni su iz svojih redova postavili za predsjednika općine Hrvata Darija Andrijevića, a stranka HDZ predsjednika Izvršnog odbora Zvonku Duganjića. Sva ostala mjesta su raspoređena prema broju mandata u SO.

Preokupacija stranke HDZ poslije izbora bila je na prikupljanju humanitarne pomoći za sve građane Vareša. U grad su dopremljene stotine tona hrane, koja je u to vrijeme bila najpotrebnija jer se kompletna općina nalazila u katastrofalno teškoj socijalnoj situaciji. Vrijedno je istaći da smo dobijenu pomoć bratski dijelili sa svim stanovnicima Vareša, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Prvo oružje dobili smo oko 20. 12. 1990 g. i ono je kontinuirano stizalo u Vareš. Ja sam osobno organizirao sve te aktivnosti uz veliku pomoć Srećka Suljuzovića, Nikole Grabovca, Vjerana Mijatovića i dr. Oružje je uglavnom dovezeno iz Hercegovine oko 400 cijevi, a ostalu razliku do 1600 cijevi smo skupljali po Hrvatskoj presići i moleći za svaki komad. Ubrzo se za Središnju Bosnu logistika prebacuje u Busovaču, a oni su naravno za sebe ostavljali najviše i najbolje. To je pored nesumnjivo dobre organizacije jedan od glavnih razloga opstanka Hrvata u lašvanskoj dolini.

Uglavnom, početak rata stranka HDZ u Varešu dočekuje koliko toliko spremna. Nabavili smo nešto oružja, lijekova, nafte, hrane. Kada je započeo rat u BiH, ja sam u SO Vareš upozorio o svemu zastupnike i pozvao sve patriotski raspoložene da

3

se priključe u to vrijeme već konstituiranom HVO. Moram napomenuti da je HVO proizišao iz općinskog odbora HDZ. U početku su predstavnici stranke SDA pokazivali potpunu nezainteresiranost za bilo kakve obrambene pripreme i tvrdili kako njihova stranka nema oružja. Bez obzira na sve to uspjeli smo da se na sjednici zastupnika SO usvoji zaključak da su HVO i pripadnici tih jedinica, zajedno sa pripadnicima TO legalne postrojbe koje će braniti zajedno općinu Vareš od agresora! Svi smo dobro znali da su srpska sela oko Vareša odavno već dobro naoružana. Oružje općinskog štaba TO, naravno kao i u drugim općinama, odvučeno je još prije izbora na „čuvanje" kod Srba u Ilijaš. Srpski narod, kojeg je na općini Vareš živjelo 17% od ukupno 22.500 stanovnika nije imao svoju stranku, nego su njihove interese zastupali Srbi u SDPu i Reformistima. Oni su vješto pokušavali opstruirati te naše pripreme za rat. Bez obzira na to mi smo na nivou općine uspjeli oformiti zajednički štab od časnika HVO-a i TO na paritetnoj osnovi. HVO je osiguravao logistiku svega osim oružja, oni su naoružanje nabavljali zasebno. U svim tim poslovima, ja sam bio glavni organizator, a sve aktivnosti oko toga odvijale su se u prostorijama zgrade HDZ bivše „Soce", smještene u starom dijelu grada u Jušićima. Ljudi oko mene pokazivali su u to vrijeme neviđen entuzijazam oko svih tih aktivnosti konstituiranja vojske i obrane.

Početkom petog mjeseca 1991 g. raspolagali smo pouzdanim informacijama da su na srpskim selima Planinica i Slavin a koja su inače predstavljala najznačajnije strateške kote oko Vareša ukopani minobacači sa cijevima usmjerenim na grad. Sa tih kota Srbi su mogli izravno gađati po Varešu. Međutim, položaj tih sela bio je takav da su se ona nalazila sa svih strana okružena prostorima koje je kontrolirala HVO i jedinice muslimanske vojske tj. tadašnje TO. Vodstvo HVO donijelo je zaključak da se te kote moraju preuzeti i staviti pod kontrolu. Akcija je izvedena 30.05.1991 g. i njome je zapovijedao Boro Kalbasić, rezervni major bivše JNA. U toj akciji smrtno je stradao naš bojovnik Robert Zekić, a imali smo i nekoliko ranjenih. Kod Srba su poginula dvojica Niko Đokić sa sinom, a također su imali i više ranjenih. U tijeku borbe Srbi su tražili primirje koje je i uspostavljeno. Organiziran je razgovor u SO Vareš gdje je tadašnji predsjednik Andrijević pokušavao da s njima nađe zajedničko rješenje. Kada sam vidio kako se stvari odvijaju rekao sam mu da on nema mandat HVO jer on osobno i njegova stranka nisu ništa doprinijeli obrambenim pripremama

Seuiti

4.

dapače cijelo vrijeme su skupa sa Srbima unutar te stranke u SO opstruirali te pripreme. Indikativno je bilo i to da su se predstavnici stranke SDA ogradivali od naše akcije na srpskim selima iako su jedinice TO bile na padinama susjednog sela Striježevo čuvajući odstupnicu našim postrojbama. Sastanak je prekinut, a mi smo sa Srbima dogovorili novi gdje je zaključeno da ja i njihov komandant obrane Ratko Kapetanović (inače moj školski kolega) sa Brgula, srpskog sela istočno od Vareša, zajedno odemo na Planinicu i razgovaramo sa stanovnicima te ponudimo opcije za rješenje nastalog problema. To je i urađeno tjedan dana nakon sukoba. Atmosfera u selu i na tom zboru bila je jako mučna. Svi su me u početku neprijateljski promatrali, ali malo po malo, uspio sam ih uvjeriti da je po sve nas najbolje rješenje da nam predaju cjelokupno naoružanje s tim da ćemo im ostaviti 15 dugih cijevi za seoske straže. S druge strane HVO im garantira potpunu sigurnost i normalan život. Dobro se sjećam, jedan čičica me je upitao: „Dobro, a koja će se zastava vijoriti u selu?" Odgovorio sam mu: „Pa naravno, vaša srpska. Hrvatska se vijori tamo gdje pripada i gdje je svi poštuju, a vi imate apsolutno pravo na svoju zastavu i svoja obilježja." Rezultat tog sastanka bio je da nam je nakon toga navečer predato kompletno naoružanje s tim da smo dio bacača, skupa sa našom jedinicom koja je odmah ujutro zaposjela dominantne kote na Perunu, iznad sela, skupljali i par dana na tom prostoru. Količina predatog naoružanja je bila impozantna. Imali su oko 10 teških mitraljeza, minobacače 120, 82 i 62 mm, dosta granata i municije. U jednom bunkeru smo našli bilježnicu sa upisanim koordinatama važnih objekata u gradu. Značí naša akcija se pokazala apsolutno opravdanom i bili smo svi skupa sretni zbog ovako razumnog rješenja. Ujedno sam se sa Kapetanovićem koji je bio jako kooperativan, dogovorio da se međusobno više ne napadamo, priznajući srpskim selima istočno od Vareša a koja su bila u sastavu naše općine, pravo i na otcjepljenje ako se oni za to izjasne. Taj naš dogovor se poštuje i dan danas, a zaključen je 7. 6. 1992 g.

Tokom lipnja 1992 g pokušali smo na međustranačkom dogovoru naći zajedničko rješenje oko konstitucije nove vlasti između Hrvata i Muslimana pod nazivom HVO po modusu kako je već bilo urađeno u Mostaru. Stranka SDA je bila apriori protiv toga. Uvažavala je sve što je do tada urađeno ali se nije slagala da buduća vlast funkcionira pod tim

Betmi

5.

nazivom. Obavljeno je niz konzultacija, ali rješenja nije bilo. Ipak smo bili suglasni u tome da tadašnja konstitucija vlasti na čelu sa predsjednikom Andrijevićem iz redova SDP, nije u stanju u novonastalim političkim prilikama da i dalje obnaša vlast, jer oni praktično ni do tada nisu ništa uradili.

28 lipnja 1992. g dobio sam upute od Darija Kordića gdje je decidno stajalo da HVO mora preuzeti kompletnu vlast u općini. Izvedene su detaljne pripreme uz strogu konspiraciju i to je urađeno 1. 7. 1992. g. Akcija je izvedena uz pomoć specijalne protivdiverzantske jedinice koja je tog jutra blokirala grad i sve važne institucije. Sve je to urađeno bez i najmanjeg incidenta. HVO razrješava dužnosti dotadašnjeg predsjednika općine i ostale funkcionere, a u novoj vlasti ostao je jedino Zvonimir Dugonjić kao dopredsjednik HVO. Za predsjednika sam imenovan ja, a članovi vijeća su bili Kruno Ridžić, Ivica Gavran, Tvrtko Božić (kasnije zamjenjen Ankicom Pejić) Mirna Dodik, Milenko Lekić, Pavao Vidović, Miroslav Pejčinović, Zvonko Dužnović. Tajnik vijeća je bio Čedomir Jelić.

Kako predstavnici iz stranke SDA nisu pristali da uđu u vijeće, mi smo iz redova građana muslimanske nacionalnosti kooptirali u vijeće ugledne i sposobne ljude, koji su pristali da učestvuju u vlasti HVO. To su bili: Edhem Aščerija, Rusmir Berberović, Mufida Đindo i Suad Imamagić (poslije odustao)

Naravno, poslije toga počeli su problemi sa muslimanskom strankom SDA, koja ubrzo nakon toga formira „Ratno predsjedništvo" općine Vareš u muslimanskom selu Striježevo. Oni ubrzo odcjepljuju jedinice TO od zajedničkog štaba, iz stanice javne sigurnosti odvode policajce Muslimane i u svojoj zoni odgovornosti na etnički čistom muslimanskom prostoru formiraju Muslimansku općinu Vareš.

U našoj zoni odgovornosti a to je oko 75% prostora općine, a prije svega u samom gradskom jezgru i dalje žive skupa i Srbi i Muslimani i Hrvati. HVO ne pravi nikakve podjele. Preko odjela humanitarne pomoći kojeg osniva uspjeva objediniti sve humanitarne ustanove grada i pomoć dijeli svima jednako. Svojim postupcima u obnašanju vlasti HVO uskoro dobiva bezrezervnu podršku svih građana Vareša koji su živjeli u zoni odgovornosti HVO

Uspjeli smo da od preuzimanja vlasti, pa do pada Vareša, skoro godinu i pol dana osiguramo normalan život, a prije svega mir. Za cijelo to vrijeme muslimani nas pokuša-

6.

vaju uvući u sukob sa srbima, što im naravno ne uspjeva. Preko radio Sarajeva, Breze, Visokog i Zenice, vode medijski rat protiv nas. Optužuju nas za suradnju sa četnicima, iznose neistinite informacije o našim postupcima.

Mi međutim za to vrijeme uspjevamo da osposobimo za rad jedan manji dio privrede, osiguravamo redovno i dostatno snabjevanje grada, normalan rad svih institucija u gradu. Škole rade po hrvatskom planu i programu. Zanimljivo je to da su roditelji iz sela koja su pripadala pod muslimansku vlast prihvatili da šalju djecu u školu u Vareš. Svako jutro su autobusi iz svih mjesnih zajednica dovozili djecu u školu besplatno, a mi smo za to obezbjeđivali 7 tona nafte mjesečno. Sva djeca su u školama imala obezbjeđenu i besplatnu užinu. Predstojnik ureda društvenih djelatnosti bila je gospođa Mufida Dindo i ona je bila glavni organizator školstva.

Mnogi varešaci će se s nostalgijom sjećati tog perioda obnašanja vlasti HVO. Vareš je u to vrijeme živio bolje nego prije rata. Na čelo su došli domaći ljudi koji su osjećali dušu i potrebe svih građana Vareša.

Posebno dobre odnose HVO Vareša održava sa tuzlanskom regijom, sa g. Bešlagićem gradonačelnikom Tuzle i naravno sa političkim vodstvom Hrvata - predsjednikom HDZ g. Zvonarem i zapovjednikom 115 brigade HVO Zrinski g. Zvonkom Juričem i drugima.

Održavani su i neki politički kontakti više sa komandom muslimanske vojske u Dabravinama nego sa predsjedništvom muslimanskog dijela općine Vareš.

Zatvaranjem komunikacija zbog sukoba sa muslimanima Viteza, Busovače, Mostara i dr. Vareš je došao u jako tešku situaciju. U posljednjem konvoju koji je iz Hercegovine prošao kroz Srednju Bosnu (u organizaciji tuzlanske regije HVO Soli) bilo je i oko 20 vareških kamiona. Nažalost, oni su opljačkani od Hrvata Viteza i Travnika, oduzete su nam dvije cisterne pune nafte, luksuzno vozilo „Audi", vlasništvo RŽ Vareš, mnogo medicinske opreme, lijekova, toki voki stanica itd. Sve su to naši ljudi iz inozemstva poklonili HVO Vareše. Ipak smo bili sretni što niko od vozača i putnika iz tog konvoja nije nastradao. Opet podvlačim, to su nam nažalost uradili Hrvati Lašvanske regije, dok nam na muslimanskom prostoru nije ništa otuđeno.

Svjesni pozicije u kojoj se nalazimo i muslimanskog okruženja HVO Vareša pokušava maksimalno spuštati tenzije i nedozvoljava eskalaciju sukoba između Hrvata i musli-

Betriti

7.

mana i na naše prostore. Znali smo da bi to za nas
bila prava katastrofa. Dobro se sjećam jedne zapovjedi koju
je iz Viteza uputio Tihomir Blaškić. Točno je stajalo:
„Napadnite Muslimane Breze i Visokog." Naravno zapovjed
nismo ispoštovali, a interesantno je da nas niko poslije za to
ništa nije ni pitao. Činjenica je da je u to vrijeme obrana prostora
Srednje Bosne bila decentralizirana. Svako se snalazio kako je
znao i umio. Glavni stožer HVO u Mostaru na čijem se čelu
tada nalazio general Praljak, nije pridavao nikakav značaj
Hrvatima Vareša. Čak mi je general Praljak u siječnju 1993. u
Mostaru pred Brunom Stojićem rekao: „Vareš je muslimanski,
s tim se morate pomiriti." Znači već tada smo bili praktično
izdati. Pitam se kakav je obraz i čast tog čovjeka, koji nas je
nakon pada Vareša nazvao kukavicama, a dobro zna da je on
za sve jedan od glavnih krivaca.

Pravi problemi u Varešu počinju 13. 6. 1993 g. kada se na
našu općinu sručuje rijeka od 13 tisuća prognanika iz Kaknja.
Prije njih kroz Vareš je prošlo oko 25 tisuća muslimana i 10
tisuća Srba. Svi su oni prošli nesmetano u željenim pravcima.
Svi su svoju imovinu nesmetano pronijeli a da nikome ništa
nije oduzeto. Egzodus kakanjskih Hrvata po Vareš će imati
katastrofalne posljedice. Prvo da napomenem da je na prostoru
općine Kakanj živjelo 17 tisuća Hrvata. To je 31% od ukupnog
broja stanovnika Kaknja. Hrvati su bili organizirani u HVO koji osim
vojske koja je bila samostalna, nije imao nikakvog udjela u
općinskoj vlasti Kaknja. Vojska nije imala dovoljnu logističku
potporu GS HVO kao ni mi. Osim toga imali su za obranu
samo 700 cijevi, znači raspolagali su samo s onim što su
dobili od logistike HVO iz Hercegovine, a nisu iznalazili druga
rješenja u donaoružavanju. Nije mi cilj da dajem svoj sud o
radu čelnih ljudi HVO Kaknja, ali upoznat sam recimo sa tim
da su pripadnici HVO za Barjam nafarbali prase u zeleno i
utjerali ga u džamiju, dok smo mi u Varešu u to vrijeme
svečanost Bajrama prenosili građanima putem naše lokalne
televizije, duboko uvažavajući i poštujući entitet muslimana
na našim prostorima. To nabusito ponašanje pripadnika HVO
Kakanj na neki način je i isprovociralo sukobe. Kasnije su zapalili
par sirotinjskih muslimanskih kuća, zaklali desetak muslimana
u Poljanima, što je rezultiralo početkom muslimanske ofanzive
na hrvatske prostore Kaknja. Uglavnom, za dva dana svi su
se našli u Varešu. Ozlojeđeni, nas su optuživali što im nismo
pomogli. Vojska je odmah po dolasku bacala oružje i uniforme.
Civili su također negodovali, nagovarali u Varešu rušenje
džamije i protjerivanje muslimana. HVO Vareša učinio je sve

Benetti

8.

da u gradu sačuva red i mir, adekvatno zbrine prognanike i zaštiti muslimane i njihovu imovinu.

Dolaskom prognanika, općinske robne rezerve su se počele rapidno smanjivati. Pomoć UNHCR-a je bila nedostatna. Situacija je po tom pitanju bila već alarmantna. Jedino rješenje je bilo da tražimo prijem kod predsjednika RS Radovana Karadžića i tražimo dopuštenje za prolaz konvoja preko njihovog prostora. Uskoro dobijamo poziv i odlazimo na sastanak koji je organiziran na Palama. Na sastanku je konstatirano da srpski i Hrvatski narod na prostoru općine Vareš nije imao međusobno nekih velikih nesuglasica, da je srpski narod zahvalan HVO-u Vareš na zbrinjavanju i omogućavanju prolaza srpskim izbjeglicama. Također je srpska strana apostrofirala da prema Varešu nema nikakvih osvajačkih namjera te da taj prostor priznaje apsolutno hrvatskim. Na kraju je dogovoreno da se Hrvatima Vareša zbog političkih poena koje su ostvarili tokom rata na srpskoj strani, omogući snabdjevanje konvojima koji će prolaziti teritorijem R.S. Naravno, odmah poslije toga to smo i realizirali i u grad dovezli toliko neophodnu robu i energente.

U međuvremenu brigada „Bobovac" čini sve na ustrojavanju vojno sposobnih iz Kaknja kojih je bilo oko 3,5 tisuće. Naravno tu se javljaju strahovito veliki problemi. Zaboravio sam napomenuti da je u Vareš 15. 6. 93. stiglo i oko 1000 Travničana, koji su nakon pada Travnika prešli na srpski prostor i zadržani na Mahnjači. Srbi su im potom dozvolili prolaz do Vareša. Kod sebe su imali i oko 600 cijevi. Oni međutim ubrzo po nalogu Ivice Rajića idu za Kiseljak. Ali da se vratim našim pokušajima oko ustrojavanja Kakanjaca. Ponašanje tih ljudi bilo je takvo da to jednostavno nismo bili u stanju sami da učinimo. Spremili smo desetak zahtjeva operativnoj grupi Kiseljak da nam u tome pomogne, slali razne prijedloge, ali od g. Rajića nismo dobijali nikakvog odgovora. Jednostavno smo kao i u svemu do tada bili prepušteni sami sebi. Evo samo par ilustracija o ponašanju jednog manjeg dijela vojske koji se uključio u postrojbe. Jedan dio tih vojnika bio je stacioniran na srpskim selima Planinica i Slađin. Do njihovog dolaska tu je živjela velika većina mještana. Poslije dolaska Kakanjaca oni napuštaju taj prostor, a Kakanjci pljačkaju i uništavaju njihovu imovinu. Desilo se i to, da je jedna naoružana grupa Kakanjaca sišla pijana sa svojih položaja u grad i blokirala Vojnu policiju, što je ubrzo interventna grupa brigade Bobovac na čelu sa Zvonkom Dužnovićem spretno razriješila, a vinovnike pohapsila. Sve u svemu, preživjeli smo četiri teška mjeseca sa Kakanjcima. O tome

9.

bi se moglo napisati sociološka studija. Tu je došlo do sukoba dva različita mentaliteta ljudi. Činjenica je da su oni pokazali jedno primitivno i vandalsko ponašanje čime su izazivali netrpeljivost kod Varešaka koji su od prvog dana činili sve da im pruže koliko je bilo u njihovoj moći. Bilo je kuća koje su primile i po 20 prognanika. Za uzvrat oni cijelo vrijeme nezadovoljni i nezadovoljni su našim odnosom prema njima. Demonstracijama koje organiziraju po gradu traže da idu iz Vareša u Hercegovinu i Hrvatsku. Mi nismo bili ti koji su to sprječavali. Srbi jednostavno nisu dozvoljavali prolaz preko svoje teritorija vojno sposobnim, a civili nisu htjeli da idu bez njih.

Negdje u to vrijeme održava se ona druga po redu Ženevska konferencija, gdje opet Hrvatski predstavnici svrstavaju povjesne hrvatske prostore Vareša i Kaknja u koncept muslimanske države. HVO Vareša nakon toga sprema otvoreno pismo g. Franji Tuđmanu i g. Mati Bobanu upozoravajući ih na povjesne činjenice prostora kojim se tako olako kockaju i pitajući ih ako je tako, da nam kažu koje su to nove prostore namjenili nama Hrvatima iz Vareša. Upozorili smo ih također da državu ne čine stvari već živi ljudi i da nema te politike koja bi smjela ugroziti vitalne interese ljudi koji stoljećima tu žive. Kod g. Bobana ovo pismo je imalo jako loš prijem. Kada sam u devetom mjesecu bio sa Zvonkom Dužnovićem kod njega, bio je vidno uzbuđen zbog tog pisma. Glavni mu je problem međutim bila bosanska zastava sa ljiljanima koja je u to vrijeme još visila pored hrvatske na zgradi SO Vareš. Čak mi je ranije i poručivao da će me dati zamotati u tu zastavu i ubiti, a to je saopćio kakanjskom vodstvu koje ga je posjetilo prije nas. Cijelo vrijeme pokušavao sam da mu objasnim da je zastava na općini prije svega zbog muslimanskog naroda koji tu skupa s nama živi i čak učestvuju u vlasti HVO i da je to potez koji je u interesu svih nas. Uopće me nije želio shvatiti, već mi je naredio da čim se vratim zastava mora biti skinuta. Na tom sastanku bilo je govora i o pomoći Varešu u donaoružavanju i našim odnosima sa tuzlanskom regijom, o našim kontaktima sa HVO Tuzle koji je pod zapovjedništvom II korpusa armije BiH. Boban je tvrdio da on ima utjecaja na Hrvate Tuzle, posebno na njihove brigade i da će u slučaju napada II korpusa na Vareš, brigade HVO napustiti crte prema Srbima u tuzlanskoj regiji.

Boban nas je na tom sastanku optužio da robu koju dovozimo iz Hercegovine prodajemo muslimanima u Tuzli. Odgovorio sam mu da određene trgovine ima ali da je to roba koju mi

10.

kupujemo od Srba i koja je znatno skuplja te nije u skladu sa platežnom moći stanovništva Vareša, nego se ista plasira uglavnom preko Hrvata i HVO Tuzle na njihove prostore, a tu se uglavnom radi o kafi, cigaretama, alkoholu i nešto manjim količinama ulja i šećera. Insistirali smo da spremi financijska inspekciju u Vareš i neka sve provjere. Pokušao sam mu objasniti da je ta trgovina zapravo jedna neminovnost našeg geopolitičkog položaja i da o njoj ovisi čak i naš opstanak na tim prostorima. Vareš je u to vrijeme bio dobro snabdjeven, a svuda oko nas je zapravo vladala glad. Trgovina sa muslimanima je na neki način amortizirala tu situaciju jer je prijetila opasnost ako se potpuno zatvorimo da nas napadnu zbog gladi. Osjetio sam tada kroz razgovor da se on u stvari strahovito brine da mi u Varešu nebi eventualno od svega toga imali neku korist. Za izvlačenje koristi iz svega predodređeni su zaboga samo hercegovci. Zna on dobro što su oni učinili u vrijeme kada se cijela slobodna srednja Bosna snabdjevala u Hercegovini. Obiđite samo Široki Brijeg i vidjet ćete da je svaka kuća ujedno i veletrgovina, a da ne govorim o širokobriješkom voznom parku. Opće je poznata stvar da kad je šverc i profiterstvo u pitanju, tu su nenadmašni majstori. I ipak, oni sebi dozvoljavaju da druge optužuju za to. Tako recimo, izvjesni g. Ignjac iz logistike G.S. u Grudama nakon pada Vareša izjavljuje: „Oni nikada nisu ni tražili oružje, već samo naftu, da mogu švercati sa muslimanima." A u stvari uz svaki konvoj, a bilo ih je organizirano pet otkako su nam Srbi dozvolili prolaz preko njihovog teritorija, išao je i logističar brigade Bobovac. On je praktično svaki puta doslovno moljakao MTS, a nikada nije nailazio na pravo razumjevanje. Po MTS uvijek je iz Vareša dolazio kamion pun drvne građe, a da li će nam nešto od MTS dati, ovisilo je o dobroj volji „svemoćnih" iz Gruda na čelu sa Brunom Stojićem.

Odgovorno tvrdim, a to se može i provjeriti, da u svim našim radnjama nije bilo nikakvog šverca i profiterstva, da se sve odvijalo preko određenih institucija u sistemu vlasti i da su korist od takve naše politike imali svi građani Vareša. HVO Vareša isplaćuje iz općinskog proračuna sve osobne dohotke za vojsku, policiju, zdravstvo, školstvo, a zadnjih mjeseci i mirovine, po 30 DM za oko 3000 umirovljenika, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Dolaskom iz Gruda u Vareš počeli smo pripreme za evakuaciju posljednjih 5 tisuća prognanika iz Kaknja (ostali su već ranije bili pomalo izmješteni), pošto smo uspjeli u Ministarstvu obrane RS na Palama isposlovati dozvolu za njihov prolaz preko srpskog prostora. Međutim, na vareškim crtama obrane situacija se

11.

svakodnevno komplicira. Bojovnici iz Kaknja koji su bili uključeni u naše postrojbe, permanentno su činili diverzije na prostorima općine Kakanj koja su bila pod kontrolom Armije BiH. Najveću diverziju su napravili na Teševerskom brdu, kada su uništili muslimansku artiljerijsku bateriju i tom prilikom ubili 36 ljudi. Sve su to radili samoinicijativno, bez konzultacija sa zapovjedništvom naše brigade ili političkim vodstvom grada. Rezultat toga bili su napadi na Vareške crte obrane koje su bile utvrđene prema Kaknju. Na sam dan polaska kakanjskih prognanika iz Vareša, muslimani su žestoko napali naše selo Kopjare, koje su ubrzo i zauzeli. Najveći broj vojno sposobnih kakanjaca napušta crte obrane i trpa se u kamione sa civilima. Upravo tada u Vareš sa svojom pratnjom stiže Ivica Rajić, odvaja 1000 vojno sposobnih, trpa u kamione i odvozi u Kiseljak. Brigadi „Bobovac" ostavlja zapovijed da ostale vojno sposobne skine s kamiona i spriječi njihov izlaz iz Vareša. Zapovjedništvo brigade pritisnuto problemima na crtama obrane nije moglo ništa učiniti po tom pitanju. Kakvog li apsurda da nakon svega general Petković u Kiseljaku izjavljuje da je za odlazak vojno sposobnih kakanjaca iz Vareša kriva civilna vlast. Gdje su bili gospoda Petković i Rajić kada smo mi četiri mjeseca slali molbe i upozorenja da sami ne možemo izaći na kraj s tom bagrom.

Nakon njihovog odlaska situacija se na crtama obrane i dalje zaoštrava. Muslimani napadaju Liješnicu, koju također uspijevaju zauzeti. Zapovjedništvo brigade „Bobovac" upućuje zahtjev nadređenom zapovjedništvu u Kiseljaku za pomoć. 21. 10. 1993 g. stiže desetak kamiona iz Kiseljaka sa 180 pripadnika specijalne jedinice „Maturice" sastavljene od bojovnika iz Kiseljaka, Kaknja i Travnika, a pod direktnom komandom Ivice Rajića. 23. 10. 1993 g. Ivica Rajić bez ikakve konzultacije sa političkim rukovodstvom HVO Vareš započinje svoju akciju „pomoći" Varešu. Oko 100 njegovih bojovnika iz tri pravca napadaju muslimansko selo Stupni Do. U tom selu postojala je naoružana formacija muslimanske vojske koja je pružila otpor.

Preostali dio od 20 bojovnika odmah ujutro počeo je sa pretresom muslimanskih kuća i stanova po Varešu i sa privođenjem svih muškaraca. Naravno, usput su sve redom pljačkali. Nikada neću zaboraviti scene koje su se odigrale pred zgradom SO Vareš, gdje su dovozili muslimane u kamionima, postrojavali i odmah s ruku skidali prstenove, satove, lančiće, oduzimali novčanike itd. Neke su izbacivali kao vreće iz kamiona, nisu pokazivali znake života. Ja sam osobno uspio da desetak tih ljudi za koje sam znao da su apsolutno lojalni vlasti HVO uvedem u zgradu S.O. i spasim ih od terora. Među njima je bio i Rusmir Berberović

12.

član vijeća i zapovjednik civilne zaštite Vareša. Njih smo kasnije proveli kroz drugo općinska vrata i sklonili na sigurno.

Ubrzo su počele i granate padati po Varešu. One su upućivane sa muslimanskih sela. Palo ih je oko desetak. Od jedne je pred svojom kućom teže ranjen Zdravko Pejčinović, a njegov sin Ivan je bio lakše ozlijeđen. Situacija u gradu postaje kaotična. U općinu mi stalno stižu vijesti o neviđenom teroru nad muslimanima u gradu, neki su u međuvremenu bili i ubijeni. Na Rajčevcu su stradala dvojica albanaca sa kosova pod prezimenom Bitići. Jedan od njih je imao sedmero djece, a bio je oženjen hrvaticom rodom iz Vijake. Obojica su bili fizički radnici i puka sirotinja. Ja u to vrijeme zovem stožer i tražim kontakt sa Ivicom Rajićem. Zahtijevam od zapovjednika brigade Emila Haraka da poduzme nešto da se smjesta prekine sa zvjerstvima po gradu. On mi odgovara da Rajić sa suprotnog brda sa Borom Malbašićem prati akciju na Stupnom Dolu. Negdje oko 15 sati bio sam na platou ispred općine kad je naišao džip koji je vozio Rajića. Ja ga zaustavljam i pitam je li Ivica u njemu. Rekoše mi da nije. Naprijed pored vozača sjedio je Boro Malbašić a iza njega jedan od Rajićevih časnika, izvjesni Šunjić. Primjećujem da su kod Šunjića ruke krvave i da u jednoj drži nož. Pitam ga je li se to ozlijedio i ne razumih šta nešto je promrmljao. Kažem mu da tražim da se smjesta prekine ovo što se događa u gradu i da to prenese Rajiću. On je odmah počeo da psuje i onda mi reče: „Sad sam evo izgubio dvojicu bojovnika na Stupnom Dolu, a ti se zauzimaš za muslimane! Hoćeš li da te koljem ovim nožem ili da te ubijem iz pištolja?" Uto izlazi iz vozila i vadi pištolj iz futrole. Ja se izmičem dva koraka natrag, skamenjen, on razmišlja par sekundi, zatim sjeda u auto i odlazi prema stožeru. To su sve pred općinom posmatrale Sena Karamehić i Behija Kevešević koje su došle da pitaju šta je s njihovim muževima. Ja se vraćam u ured, gore sjede Zvonko Dužnović, Ivica Gavran i Pavao Vidović. Ubrzo zatim dolazi Emil Harak zapovjednik brigade, vidno uzbuđen i kaže mi: „Sada me je sreo Šunjić i rekao mi: Idite gore na Stupni Do i ono zatrpajte, sve smo pobili." Emil se hvata za glavu i sjeda u fotelju, vidljivo je da je u jednoj vrsti šoka. Nekako otpočesmo razgovor. Zvonko i Ivica predlažu da pokušamo sakupiti naše momke iz civilne i vojne policije koji su na crtama oko Vareša pa da se suprostavimo kiseljačanima. Taj naš razgovor prekida telefon. Iz stožera nas pozivaju na sastanak. Odmah sjedamo u auto i odlazimo na Ponikvu u stožer. Rajića zatičemo u Emilovom uredu, nešto razgovara preko telefona. On izvede Emila u drugu prostoriju

13.

na razgovor. Nakon sat vremena ulazi Rajičev pratilac, vojni policajac iz Kiseljaka i traži da mu predamo osobno naoružanje i kaže da pođemo s njim u sobu na spratu, gore će biti sastanak sa Rajičem. Polazimo za njim i ulazimo u sobu, ja, Zvonko Dužnović, Ivica Gavran i Pavao Vidović i čujemo za nama se zaključaše vrata. Tu smo zatočeni. U ponedjeljak ujutro dođoše po Zvonku i Ivicu, kasnije smo saznali da su ih odveli u Kiseljak. Po mene dođoše u ponedjeljak navečer i odvedoše me do Rajića. Bio je sam u sobi. Pitam ga što nas je uhapsio, a njegov odgovor je bio da nam je on u stvari time život spasio jer smo se suprostavili njegovim borovnicima pri izvođenju akcije. Reče mi da je Emila Harača smjenio sa mjesta zapovjednika zbog teškog psihičkog stanja u kome se nalazi i da mi je sad zapovjednik Krešimir Božić i da od mene traži maksimalnu kooperativnost. Prvo moram da se obratim stanovništvu i pozovem ga da se aktivno uključi u obranu, jer se očekuje veliki napad s muslimanske strane. Od mene također traži da dadem bezrezervnu podršku zapovjedniku Božiću, a u razgovorima koje ću imati sa II korpusom iz Tuzle da slobodno kažem da je akciju na Stupnom Dolu izveo Ivica Rajić. Ja još nisam ni znao da je vijest o Stupnom Dolu s muslimanske strane već maksimalno medijski eksploatirana. Uto u sobu ulazi Zvonko Jurić, zapovjednik 115 brigade HVO Zrinski iz Tuzle. Zajedno se dogovaramo šta će on prezentirati tuzlacima, a nakon toga silazim s Rajićem u hol, gdje nas čekaju novinari lokalnog radija i televizije, te im dajemo zajedničku izjavu. Nakon toga dozvoljava mi da obiđem obitelj kod kuće, ali da se navečer do pola jedanaest opet javim u stožer. Za kratko vrijeme boravka u gradu uspio sam mnogo toga da saznam. Vlast u gradu je faktički našim hapšenjem uzurpirana od strane Rajića, odnosno od strane njegovog eksponenta Kreše Božića. Njihov cilj da nas eliminiraju je ostvaren. Gradom haraju Rajićevi specijalci te nastavljaju se pljačkom muslimanskih a vrlo često i hrvatskih stanova. Domaće pučanstvo praktično nikud ne izlazi iz kuća. Svi su prestrašeni i uznemireni. U fiskulturnoj sali gimnazije je zatvoreno oko 280 muslimana. To saznajem od naših vojnih policajaca u njihovoj stanici. Pitam ih ko sada čuva muslimane, a oni mi rekoše da su sada naši momci. Molim ih da odu u salu i izvedu Ramiza Trklju i odvezu autom kući. To je čovjek koji je teško bolestan, ima rak grla i na vratu otvoren dren, vidio sam da su i njega zatvorili. Momci su me poslušali pitajući me šta će ako za to sazna Rajić. Oko jedanaest sati ponovo se vraćam u zapovjedništvo i tražim Rajića i od njega dobivam dozvolu da mogu noćiti kod kuće a da se ujutro

Betulli

14.

trebam pojaviti na poslu u općini. Tako je i bilo. Ujutro me u općini dočekuju zabrinuta lica službenika. U gradu samo po koji prolaznik i patrole Rajićevih specijalaca. Situacija jako mučna i napeta. Odmah ujutro najavljuju mi se fratri iz župnog ureda na čelu sa župnikom fra Mijom Hrkićem. Tu su još njegovi pomoćnici fra Ilija Piplica i fra Mato Topić. Oni mi rekoše da su me već dva dana tražili i čuli su da sam bio uhićen na Pomikvi. Došli su da se informiraju o svemu i da se zajedno dogovorimo šta dalje. Traže od mene da pomognem kod tretmana i puštanja zatočenih muslimana. Obećavam da ću učiniti sve što budem mogao, da civilne strukture HVO Vareš oštro osuđuju postupke HVO Kiseljak i da ćemo sve učiniti da situaciju u gradu koliko toliko normaliziramo.

Čim su oni otišli zove me Rajić telefonom i kaže mi da oko 13 sati trebam s njim da pođem u Kiseljak, te da ponesem iz općinske blagajne 50 000 DM za kupovinu mitraljeza osamdesetčetvorki od Srba koju će obaviti njegovi logističari. Pokušavam da mu objasnim da bi bilo bolje da ostanem u Varešu, ali to ne uspijevam. Praktično sam primoran da krenem s njim u Kiseljak. Sa mnom polazi kao vozač Zlatko Petrović, član stožera, zadužen za održavanje vozila i tehnike. U Kiseljaku sam bio smješten u jednom privatnom pansionu. Sa Rajićem sam se sastao par puta na kratko. Na jednom sastanku mi je pokazao pismo od Emila Haraka u kome se on žali da je pod velikim pritiskom civilnog dijela HVO, morao smijeniti Boru Malbašića iz zapovjedništva, a kojega je Rajić po dolasku u Vareš odmah angažirao. U pismu stoji da sa nama ima nesuglasica te vrste i kako ga mi na neki način sputavamo u radu. Pismo je bilo staro oko dva mjeseca. U pismu nije napisao da je Boro sam podnio ostavku, odnosno da je ucijenio predsjedništvo HVO Vareš da ukoliko ne dobije trosoban stan ne želi više da bude član zapovjedništva. Mi naravno nismo pristali na tu ucjenu i razriješili smo ga dužnosti.

Na tom sastanku Rajić mi je rekao da iz Tuzle traže da dođem na pregovore, ali da sad ne mogu izaći iz Kiseljaka pošto Srbi ne dozvoljavaju prolaz. Tražio sam da pusti Zvonku i Ivicu koji su bili u civilnom zatvoru u Kiseljaku, a ja sam ih svaki dan posjećivao i bio s njima u kontaktu. Njegov odgovor je bio da ih ne može pustiti jer postoje indicije o nekakvoj njihovoj krivici.

U petak ujutro sam samoinicijativno krenuo iz Kiseljaka za Vareš. Prethodno sam ostvario kontakt sa kapetanom Tupajićem iz Blažuja. Od njega sam dobio pratnju srpske vojne policije i oni su me preko Pala dopratili u Vareš. Na Palama sam

15.

svratio u Ministarstvo odbrane RS i obavio razgovor sa ministrom Dušanom Kovačevićem. Želio sam da čujem njegovo mišljenje o događajima u Varešu. Obećao je da će pomoći u odbrani Vareša i da je Rajić s tim već upoznat. Prigovorio mi je da je u kakanjskom konvoju bilo dosta vojno sposobnih, te da mu zato prigovaraju Srbi iz Hercegovine, optužujući ga da pušta hrvatsku vojsku iza njihovih leđa. Rekao mi je da je time njegova karijera dovedena u pitanje.

U Vareš sam stigao u petak popodne. Otišao sam prvo u stožer. Tu je vladala nervoza. Vidio sam nekoliko časnika iz Kiseljaka, karte na stolu. Raspravljali su o tome kako je crta obrane duga 15 km i u toj dužini sa postojećim snagama neobranljiva. Zaključeno je da treba ići na odsudnu crtu obrane samo oko grada. To je značilo da treba evakuirati sela Borovicu – Gornju i Donju, Duboštcu, Vijaku, Tribiju, Radoševiće, Krčevine, Ivančevo i Očevlju. Apsolutnu komandu i u domenu vojne i civilne vlasti preuzeo je na sebe Krešimir Božić. Moram napomenuti da je to osoba sklona spletkarenju i bolesno ambiciozna. S njim smo i ranije imali nekih konfliktnih situacija u kojima je on prijetio kako će doći ljudi sa strane i srediti situaciju u Varešu. Duboko vjerujem da je prije svih događaja bio u sprezi sa Rajićem. I ranije se zalagao za neka ekstremna rješenja vezana za muslimane, što smo mi u startu sputavali. U svim tim događajima on je odigrao jako negativnu ulogu. Čak mislim da je on savjetovao Rajiću da nas uhapsi i politički anulira da bi on isplivao na površinu. Međutim, u nastaloj situaciji uopće se nije snalazio. U gradu je vladala totalna anarhija, velika pljačka muslimanske i hrvatske imovine, a među civilima panika i strah.

Zatim se događaji odvijaju velikom brzinom. Razgovore sa muslimanima obavili su Emil Harah i Pavao Vidović u petak u danu, prije mog dolaska. Dogovorili su se sa II korpusom da se problem Vareša rješava na najvišem nivou tj. između glavnog stožera HVO i glavnog stožera Armije BiH.

Nakon toga na Vareš počinje sveopći muslimanski napad od strane II i III korpusa. Padaju sela Duboštica, Tribija, Borovica, Vijaka, Očevlja. Narod se dramatično evakuira. Svi se slijevaju u Vareš. Vojska je dezorjentirana. Krešo uopće ne vlada situacijom. Ne mogu da se konsolidiraju ni odsudne crte obrane. U noći 2. 11. 1993. izdaje se zapovijed o evakuaciji civila iz Vareša. U cijeloj toj gužvi i kaosu, specijalci iz Kiseljaka pljačkaju Hrvate koji pokušavaju sa svojim osobnim automobilima izaći iz grada, oduzimaju im auta i imovinu koju su ponijeli u njima. Situacija je više

16.

nego dramatična. Vojska pali hotel Ponikve gdje je bio njihov štab, vojna policija pali silos sa robnim rezervama. Izvuče se nešto hrane, a najviše alkohol i cigarete. Ima dosta pijanih, čuo sam da se i zapovjednik Božić napio. Rajić je naravno u Kiseljaku, umjesto njega tu je Mario Bradara zapovjednik brigade Ban Jelačić, a tu su i legendarne „Maturice" koje kao hijene nastoje za sebe prigrabiti što više ratnog plijena. Za mene osobno to je bila najteža spoznaja. Nisam mogao da vjerujem da se to dešava nama Hrvatima Vareša koji smo pomagali i muslimanskim i srpskim i hrvatskim izbjeglicama. Svi oni su nesmetano prevezli svoju imovinu preko Vareša. Samo kakanjci su kroz Vareš provukli 350 svojih osobnih automobila za koja su dobili čak i gorivo. A sada njihovi sinovi zajedno sa kiseljačanima bezdušno pljačkaju pošteni hrvatski narod Vareša. Zar je moguće da je toliko zlo zavladalo Hrvatima. Bojim se budućnosti koju ti razbojnici stvaraju u ime hrvatskog naroda, to je za sve nas veliko prokletstvo i kazna. Ali u svemu tome Hrvati Vareša postadoše najveći stradalnici.

2. 11. 93 popodne održan je sastanak u općini. Prisutni su bili Zvonko Dužnović i Ivica Gavran koji su u međuvremenu pušteni iz zatvora u Kiseljaku, zatim Pavao Vidović, Čedo Jelić, Milenko Lekić i ja. Dogovoreno je da se Ivica Gavran pobrine za evakuaciju novca iz SDK i da novac prebaci u kuću Čede Jelića na Diknjiće, a Zvonko da se pobrine za novac iz općinske blagajne. Zvonko je novac zakopao u šumu blizu kuće na Alijinom Koritu gdje se nalazio mobitel i koju je osiguravao vojnik Boško Ikžaković.

Ujutro 3. 11. grad je bio sablasno pust. Skoro svi civili su ga već napustili. Oko 11 sati ja posljednji napuštam grad. Dolazim na Alijino korito gdje zatičem Zvonku i nas dvojica u njegovom autu odlazimo do Brezika gdje je bio izmješten štab HVO. Deset minuta nakon toga dolaze pred kuću na Alijinom Koritu pripadnici „Maturica" i opkoljavaju je. Prvo prekopavaju i demoliraju „golfa" koga sam ja koristio, a koji je bio tu pred kućom. Zatim su ušli u kuću, pošto su prethodno provalili vrata pucajući u njih pošto se Ikžaković zaključao. U kući su našli moju tašnu sa dokumentima koju su prekopali, uzeli općinski žig HVO br. 1. moje osobno naoružanje automat C.Z. i još neke sitnice. Moja i Zvonkina sreća je da se nismo zatekli u kući, jer bi tada sigurno bili žrtve razularenih bojovnika koji su zakrvavljenih očiju za sebe tražili ratni plijen. Toga dana krili smo se ja, Zvonko i Ivica kod pripadnika II bojne iz

17.

Vojake, koji su bili stacionirani na Mekušama. U noći između 3. i 4. 11. 93 neko je među vojskom pronio zapovjed o povlačenju prema srpskom prostoru. Još nikada se nije saznalo tko je to učinio. Vojska dezorjentirana i napaćena zaustavljena je na srpskoj granici. Kišno jutro 4. 11. 93 dočekao sam sa suprugom i djevojčicom u vojnom autu na domak srpskog sela Brgule u dolini rijeke sa kompletnom brigadom „Bobovac" Vareš.

Među vojskom se ujutro iznenada pojavio Ivica Rajić tražeći da se vojska vrati i zauzme položaje prema muslimanima, saopćavajući da nema nikakvih šansi da Srbi puste vojsku da prođe. Od mene zahtjeva da ja svojim autoritetom izdejstvujem njihov povratak, jer vojska uopće nije htjela da ga sluša. Momci su bili potpuno demoralizirani, a osim toga ljuti na postupke Rajićevih bojovnika zbog pljačke hrvatske imovine među kojom se nalaze i auta nekih naših bojovnika. Dok smo mi to raspravljali, dođe jedan auto među nas iz pravca srpskog prostora a kojeg je vozio pripadnik HVO Kiseljak. Netko iz mase povika: „To je moje auto, hoću da ga vratiš". Taj vojnik izađe iz auta i iz automata zapuca u zrak. Nakon toga nasta strahovita pucnjava između Rajićeve pratnje i bojovnika HVO Vareš. Ja i Rajić smo zalegli po cesti, po nama je polegla civilna i vojna policija. Epilog svega jedan mrtav i dvojica teško ranjenih naših bojovnika. Poslije toga Rajić odmah odlazi u srpsko selo Brgule, a meni naređuje da moram sve učiniti da se vojska vrati na položaje. Odlazim odmah za njim na srpski prelaz, zatičem gore kamione sa bojovnicima iz Kiseljaka i na kraju kolone kontingent opljačkanih auta iz Vareša. Tražim od Rajića da se auta vrate. On naređuje da svi iz kamiona izađu, postrojava ih, ja s njim skupa prolazim ispred stroja. On od njih traži ključeve od auta. Dobivam svega nekoliko ključeva, ostali automobili su bili obijani i paljeni na presječene žice od instalacije. Prolazeći ispred njih dobijam raznorazne prijetnje i psovke, a svaka završava riječima „doći ćeš ti u Kiseljak". Nakon toga vraćam se među vojsku, nekako uspjevam da ih nagovorim i ubjedim da je jedino rješenje da se vratimo i pokušamo ponovo formirati crte obrane.

Toga dana formirali smo i komisiju u sastavu: Ivan Krištić vojni javni tužilac, Jozo Ćorluka, pomoćnik zapovjednika stanice javne sigurnosti i Alojzije Franjić inspektor civilne policije, koji su preuzeli novac iz kuće Čede Jelića, prebrojali ga, ustanovili količinu novca od milion DM i sve to zapisnički evidentirali. Zatim je taj novac stavljen pod nadzor civilne policije.

Drugu količinu novca koja je bila na Alijinom Koritu,

18.

otkopala je civilna policija. Prilikom brojanja bili su prisutni: Ivan Kristić, Jozo Čorluka, Pavao Vidović, Čedo Jelić, Jozo Klarić i ja. Tu je evidentirano 400 tisuća DM. Taj novac je neko vrijeme bio u kući Josipa Josipovića u kojoj smo spavali ja, Čedo Jelić i Jozo Klarić, a nakon što sam ja napustio taj prostor i otišao u Kiseljak, novac je prebačen u zapovjedništvo brigade koji dalje raspolaže s njim

Situacija je tih dana na prostoru gdje se skoncentrisala vojska bila krajnje konfuzna. Zvonko Dužnović koji je po puštanju iz Kiseljaka dobio zadaću od Rajića za kontakte sa Unproforom, preko časnika Nordijskog bataljona koji su u selu Daštansko već prije našeg dolaska imali kontrolnu točku, dogovara sastanak sa Zvonkom Jurićem zapovjednikom 115 brigade Zrinski HVO Tuzla i predstavnicima II korpusa muslimanske vojske. Sastanak je dogovoren 6. 11. 93 u bazi Unprofora na Ponikvama. Na sastanak smo krenuli ja, Zvonko Dužnović, Emil Harah koji je ponovo zapovjednik brigade pošto je Krešo Božić otišao sa Kiseljačanima, i zapovjednik II bojne Mario Andrić. U pola dvanaest došao je po nas transporter i krećemo prema Ponikvi. Kroz prozor transportera gledamo pljačkanje hrvatskih kuća od strane pripadnika muslimanske vojske. Na odredište stižemo desetak minuta prije dogovorenog sastanka. Punih sat i pol čekamo muslimansku delegaciju koju sačinjavaju; Ramiz Šuvalić pomoćnik komandanta II korpusa, prof. Bašić pomoćnik komandanta za sigurnost i Zvonko Jurić iz HVO Tuzla. Sastanak je počeo u jako napetoj atmosferi. Razgovarali su uglavnom Emil i Zvonko pokušavajući da razjasne nastalu situaciju. U sred razgovora nam pukovnik Unprofora vidno uzbuđen saopćava da su muslimani napali naše postrojbe na Daštanskom. Prekidamo sastanak i tražimo od muslimanske delegacije da se napad odmah prekine, nasto oni odgovaraju da o tome ništa ne znaju. Mi odmah u pratnji osam tenkova Unprofora idemo na Daštansko. Tu upadamo u unakrsnu vatru, ali uspijevamo nekako preći na našu stranu. U međuvremenu su došli i Srbi, dovukli pragu i zajedno s našima odgovaraju na muslimanske napade. Mene i Emila dočekao je srpski komandant Savić i ljutito nam naredio da uđemo u jednu kuću. Tu je galamio odakle nam pravo da pregovaramo s muslimanima. Cijelo vrijeme je mahao pištoljem i u jednom momentu je s njim udario Emila po glavi i rasjekao mu arkadu. S njim je još bio i njegov oficir sigurnosti. Zajedno su nas detaljno ispitali šta smo razgovarali i na kraju nam reče da ako se u roku od pola sata ne konsolidiraju snage prema muslimanima da će strijeljati i mene i Emila. Tada sam shvatio da je naša vojska direktno u funkciji Srba i

19.

praktično pod njihovom komandom. To veče došao je Rajić na sastanak sa srpskim i našim zapovjedništvom i odmah poslije toga dao ponovni nalog za hapšenje Zvonke i Ivice.

Na tom prostoru boravio sam još desetak dana. U tom periodu sam poslao gos. Bobanu izvješće o trenutnoj situaciji na slobodnom dijelu teritorije općine Vareš, te o krajnje kritičnom položaju pripadnika brigade HVO i preostalih civila. U tom izvješću sam istaknuo da je moje duboko osobno uvjerenje da je slijed vojničkih poteza od 22.10.93 ne samo pogrešan nego i misteriozan, a što je najtragičnije i poguban za sve vareške Hrvate.

U drugom izvješću upoznajem ga o postojanju općinskog novca i o donošenju odluke da se dio novca iz trezora SDK prenese preko srpskog prostora u Kiseljak i koristi za potrebe prognanika Vareša. Isti sadržaj pisma uputio sam Ivici Rajiću i tražio od njega da isposluje dozvolu kod Srba da se taj novac prebaci preko njihovog prostora. Uskoro stiže nalog od Rajića za evakuaciju novca. Taj zadatak je povjeren Ivanu Krstiću i Alojziji Franjiću. Njihov auto u Blažuju presreće srpska policija i od ukupne količine novca uzima 100 000 DM za liječenje naših ranjenika u bolnici u Blažuju i 100000 DM za artiljerijsku podršku srba prilikom napada muslimanske vojske. Od 1 mil. DM u Kiseljak je stiglo 800 000 DM što je predato zapisnički u logistiku brigade Ban Jelačić u Kiseljaku.

Drugi dio novca od 400000 DM iz općinske blagajne ostao je pod nadzorom brigade „Bobovac" na Daštanskom i koristi se za potrebe bojovnika.

Sve ovo što se dešavalo oko tog nesretnog novca jasno je i čisto kao suza. Sve se da u svako doba provjeriti i dokazati. Ali nakon svega pojavljuju se priče i optužbe na račun mene i mojih suradnika o krađi i prisvajanju basnoslovne sume novca. Te priče se i danas prenose Kiseljakom i Hercegovinom, a šire ih ljudi koji svoja pokvarena moralna načela pokušavaju imputirati nama. Ti ljudi nikada neće shvatiti da moj motiv u cjelokupnom poslu nije bio materijalne prirode.

Ja sam osobno s Daštanskog, a zatim i iz Kiseljaka izašao praktično bez prebijene pare u džepu. Kućnu ušteđevinu od 1500 D.M. ponijela je supruga sa sobom. Prilikom izlaska sa Daštanskog na srpski prostor na putu za Kiseljak detaljno sam pretresen. To Rajić dobro zna pošto su mi tada oduzeli kutiju sa općinskim žigovima koju sam ponio u Kiseljak, a koju je on uspio dobiti natrag od Srba iz Ilijaša gdje su završili.

Bojim se da su ubojstva Varešaka koja su se desila u

20.

Kiseljaku u veljači ove godine proizišla upravo iz priča o postojanju tog nekakvog novca. U potragu za njim dao se veliki broj razbojnika iz redova HVO Kiseljak koji se ne libe mučiti i ubijati ljude kojima su neodgovorni pojedinci u svojim pričama priklačili da imaju neke veze s tim zapravo nepostojećim novcem.

Moj odlazak u Kiseljak uslijedio je 17. 11. 93, nakon pismenog poziva predsjednika HDZ Kiseljak gosp. Josipa Boje, u kome se kaže da bi moje prisustvo umnogome doprinjelo organizaciji daljeg života prognanika Vareša. Boraveći tjedan dana u Kiseljaku doživio sam niz neugodnosti od pripadnika postrojbi koje su učestvovale na Stupnom Dolu. Tu su najagilniji u verbalnim prijetnjama bili kakanjci, a o prijetnji da će me kakanjci ubiti bio sam upozoravan i od strane naših prognanika koje su oni već uveliko maltretirali po Kiseljaku.

Neopisive su patnje tog našeg jadnog naroda koji je nakon svega što je doživio, sada još svakodnevno izložen bijesu pomahnitalih bojovnika.

U svakom kontaktu sa Rajićem tražio sam dozvolu za odlazak u Grude do predsjednika Bobana. Primjetio sam da Rajić to odugovlači, čak nam nije dozvolio da odemo na zasjedanje Zastupničkog doma Hrvatske Republike Herceg-Bosne, iako smo ja i Petar Ravlija kao zastupnici dobili pismeni poziv da 20. 11. 93 dođemo u Mostar. Nisu otišle ni delegacije Kiseljaka, Fojnice i Kreševa navodno Rajić nije mogao dobiti dozvolu za prolaz preko srpske teritorije. Jedan put mi je na sastanku pred svima rekao: „Pa mogao si jučer helikopterom otići dole, šteta što nisam bio tu da ti potpišem dozvolu". Slijedeći puta kad su helikopteri sletili, bila je nedjelja 28. 11. 93. Rajića ponovo nije bilo tu. Otišao sam u općinu i zatekao Predsjednika izvršnog odbora koji je čuo šta mi je Rajić rekao na tom sastanku. Pozvao sam se na te njegove riječi i odjurio do helikoptera. Tu su ukrcavali ranjenike. Ušao sam u ambulantna kola i sjeo s ranjenicima i tako nekako uz blef uspio izaći iz Kiseljaka.

Po dolasku u Grude predsjedniku Bobanu sam ispričao sve što se dešavalo u Varešu. Naš razgovor je trajao više od dva sata. On me je upozorio da to što njemu pričam nije za širu javnost, zbog naših globalnih političkih interesa. Savjetovao mi je da se ne vraćam u Kiseljak, da će mi on u svemu pomoći te da će detaljno ispitati sva ta događanja oko Vareša. Obećao je da će pomoći da se Zvonko i Ivica prebace u Mostar, da se ovdje obave istražne radnje ako su krivi, čak je spremio naredbu u Kiseljak za njihovo proslijeđivanje, što naravno nije realizirano.

Proveo sam skoro tri mjeseca u predstavništvu Vareša na

21.

širokom Brijegu. Predsjednik je u međuvremenu razrješio vijeće HVO Vareš i formirao povjereništvo općine sa sjedištem u Kiseljaku. Ta odluka je donesena 30. 12. 93. Za povjerenika je imenovan Miroslav Pejčinović, za zamjenika Pavao Vidović, a za članove Marko Vukančić, Boško Andrić, Stjepan Mihičević, Kamilo Kasapović i ja. Prilikom donošenja te odluke bili su prisutni Miroslav, Pavao i ja. Na prijedlog predsjednika Bobana oni su se složili da i ja budem član povjereništva. Međutim, nakon povratka u Kiseljak i konsultacije s Rajićem, sprečili su akt predsjednika gdje traže moje izuzeće, navodno po zahtjevu brigade „Bobovac". Potpuno mi je jasno da su to uradili po Rajićevoj direktivi.

Krajem sječnja 1994 g. članovi povjereništva općine Vareš uručuju mi poziv od Okružnog vojnog suda u Travniku - Vijeće Kiseljak u kome me pozivaju kao okrivljenog na glavni pretres na dan 9. 2. 94 g zbog krivičnog djela 126/2 i dr. k.z. (To je djelo političke i privredne suradnje sa neprijateljem) Poziv nisam htio primiti, fotokopirao sam ga i vratio, a služi podnio podnesak da se kao zastupnik Zastupničkog doma HR HB pozivam na svoj zastupnički imunitet u kome stoji da zastupnik ne može biti pritvoren, niti se protiv njega može pokretati krivični postupak bez odobrenja Zastupničkog doma Republike ili tijela koje zastupnički dom Republike ovlasti u koliko zastupnički dom nije na okupu. U prilogu sam dostavio kopiju svoje zastupničke iskaznice.

U cijeloj ovoj situaciji u kojoj sam se našao, osjećam se strahovito izigran i zloupotrijebljen. Svoj posao sam u svojoj četvorogodišnjoj karijeri radio časno i pošteno, a na kraju sam doživio da me neki kvazi-hrvati za to optužuju i sude. Apsurdno je recimo da vojni sud pokreće protiv mene krivični postupak po nalogu Ivice Rajića pod čijim je rukovođenjem odigran zločin u Stupnom Dolu i pod čijim patronatom su se dešavali i dešavaju se i dalje pljačke i ubojstva. Rajić je nakon akcije u Stupnom Dolu promoviran u čin pukovnika a zatim fiktivno zbog svjetske javnosti smjenjen. Umjesto njega došao je Viktor Andrić, faktički isti čovjek, samo pod drugim imenom. On i dalje nesmetano radi svoj posao diktatora u Kiseljaku.

Kao član stranke HDZ i njen predsjednik u Varešu, dakle legalno izabrani predstavnik hrvatskog naroda, ne mogu se nikako složiti sa politikom koja se kreira u Hercegovini odnosno u Zagrebu. Optužujem hrvatsku politiku na najvišoj razini za izdaju hrvatskih interesa u srednjoj Bosni, posebno u mom Varešu. Sada su mnoge stvari jasnije i oko pada Travnika i Kaknja. Sve je to rađeno po smišljenom scenariju.

Optužujem ih za neviđen egzodus Hrvata Vareša, za njihove patnje i stradanja i pitam: „Eto sve ste učinili da nas tjerate s naših stoljetnih ognjišta, koji ste nam to prostor

22.

dodjelili za naš budući život?"

"Optužujem ih i za masakr u Stupnom Dolu i tražim da se akteri tog zločina izvedu pred sud pravde, a sa poštenog hrvatskog naroda Vareša da se skine ljaga pred svjetskom javnošću.

Krivi su i za smrt Zvonke Dužnovića i ostalih nevinih ljudi. Zvonku posebno spominjem. Bio je dopredsjednik HDZ općine Vareš i moj suradnik od prvog dana, dobar Hrvat i pošten čovjek. Za vrijeme rata obnašao je dužnost načelnika sigurnosti. U Kiseljaku su povele istragu protiv njega i pustili ga da se brani sa slobode. Svaki dan išao je na crtu obrane, a bio je smješten sa ženom, majkom starom 86 g. i sestrom u Osnovnoj školi sa ostalim izbjeglicama. Jedno veče došli su pripadnici HVO iz Kaonja izveli ga iz škole i zvjerski ga ubili. Hrvatska javnost mora saznati i osuditi ovaj zločin a njegovi vinovnici moraju biti kažnjeni.

Pozivam hrvatsku i svjetsku javnost da pomogne napaćenom narodu Vareša koji u Kiseljaku provodi najteže dane u svojoj povijesti. Tražim da se oformi komisija koja će ih obići i konstatirati činjenično stanje. Oni tamo nemaju nikakvih prava kao ljudska bića, svakodnevno su izloženi maltretiranju pa čak i ubijanju od strane povampirenih bojovnika. Neka novinari o svemu tome pitaju one što su izašli iz tog velikog logora. Nedavno mi jedna gospođa koja je zbog bolesti evakuirana iz Kiseljaka reče: „S toliko ljubavi smo i ja i moj muž prihvatili HDZ i HVO. Živjeli smo za to! Ali poslije svega što smo doživjeli, ovo poniženje prije svega, ovu pljačku i maltretiranje, dosta nam je za cijeli život. Iz Kiseljaka ne želim više ni bocu mineralne vode, a u toj državi koju oni prave ja ne želim da živim."

Cjenim da je politika hercegovaca od prvog dana bila na neki način protiv interesa nas koji smo živjeli gore na tim prostorima. Oni ne mogu razumjeti da je Hrvat u Varešu puno teže biti nego Hrvat u Grudama i da je pravo umjeće bilo opstati na tim prostorima kroz stoljeća.

A nakon svega što se desilo Varešu predsjednik HZ HB Boban, na Zastupničkom domu u Livnu kaže: Mi smo Vareš u svakom dogovoru sa muslimanskom stranom svrstavali u koncept muslimanske države i to namjerno, želeći da Hrvati Vareša budu spona sa muslimanima u srednjoj Bosni."

Na kraju želim da se obratim svojim varešacima.

Dragi moji. Iskreno i časno sam se prihvatio zadaće da budem vaš predstavnik i vi ste me na zadnjim izborima i izabrali. Svi dobro znate kako je trnovit put za stranku HDZ i hrvatsko osvješćenje u Varešu bio. Znate dobro da sam svoj posao radio časno i pošteno. Vi jedini možete davati sud o mojim postupcima. Bio sam na čelu politike koja je prezentirala interese HDZ i HR HB na prosto-

23.

ru Vareša. Nakon svega, nažalost moram da kažem, a vi to već i znate. Svi skupa smo izigrani i izdani od onih kojima smo vjerovali. Preko naših leđa oni su prelamali svoje više interese.
Morao sam vas napustiti iz Kiseljaka jer su mi svakodnevno tamo prijetili, eto svi ste svjedoci šta se desilo Zvonki Dužnoviću. Želio sam da vam pomognem koliko sam mogao u Hercegovini, ali mi ni to nisu dozvolili. Poručujem vam da za nas života nema nigdje drugo nego u našem Varešu. Gdje god dođemo mi smo ljudi drugog reda, za Hercegovce Bosanci, za Hrvate u Hrvatskoj opet Bosanci. Ali, sve se ovo mora izdržati. Često pomenem našu staru crkvu, kraj nje je na lipi zvonilo zvono stoljećima i za vrijeme turskog vakta. Dužni smo grobovima naših predaka sačuvati naše povijesno korjenje u našem dragom Varešu.
Pozivam svjetsku javnost u ime vaših neizmjernih patnji i svemogućeg Boga da vam pomognu da vas pod hitno evakuiraju iz Kiseljaka, a ako Bog da kada se stvari politički izprofiliraju da se svi skupa vratimo u Vareš.
Ponosan sam što sam vaš sugrađanin i sve vas neizmjerno cjenim i poštujem.
Cijeli svoj život sam proveo uz našu katoličku crkvu, trudio se da živim i radim po njenim načelima kao i većina vas.
U zadnjem kontaktu u Livnu sa predsjednikom HVO Kiseljak Josipom Borom, kada sam oštro prosvjedovao protiv svega što se dešava Varešacima u Kiseljaku on mi je odgovorio: „Vi Varešaci ste podanički narod." Neznam da li smo podanički, ali da smo častan i pošten narod u to sam siguran. Nikada i nikome nebi učinili ono što su nama učinili. A ostati čovjek u ova vučija vremena za mene je ipak najvažnije. Valja nam kad prođe rat gledati jedni drugima u oči.
Ovo je bila moja kraća ispovijest o događajima u Varešu koji će sigurno imati nesagledive povijesne posljedice za hrvatstvo srednje Bosne. Kritički sam se osvrnuo na ponašanja naših sunarodnjaka iz Kiseljaka i Kaknja. Ona me kao Hrvata neizmjerno bole. O ponašanju muslimana i njihove vojske, o zvjerstvima s njihove strane kojih je također bilo u napadu na općinu Vareš neka sud daje neko drugi. Ja sam želio prvo pomesti prljavštinu ispred naših vrata.

12. 3. 1994.

Ispovijest Ante Pejčinovića, bivšeg predsjednika vareškog HDZ-a i HVO-a, izrečena u prvom licu jednine, govori mnogo toga, međutim, u njoj, također, mnogo je prešućenih, nedorečenih i iskrivljenih stvari. Motiv je jasan. Pejčinović ima potrebu da sa sebe skine odgovornost za haos koji je napravila politika pokušaja instaliranja "Herceg-Bosne" u Varešu. Haos nije do kraja opisan. Njegova glavna preokupacija su u kritičnom vremenu Hrvati, a to kroz šta su za sve to vrijeme prolazili Bošnjaci, jednostavno je preskočio, odnosno samo je uzgred pomenuo pokolj u Stupnom Dolu i privođenje "muslimana" u gradu Varešu u sportske dvorane, što jesu klasični koncentracioni logori. S druge strane, dokumenti Armije R BiH govore o učestalim diverzantskim akcijama iz vareškog džepa, pod kontrolom HVO Vareš, kao aktivnostima koje se više nisu mogle tolerisati.[390]

Pljačkaški pohod Rajićevih bandita na Vareš, nikako se ne može pravdati kao da "cijela epizoda sa Stupnim Dolom smrdi na sukob krijumčara,"[391] odnosno da mještani HVO-u nisu htjeli platiti veću proviziju za dobit na pijaci kod svog sela. Oni su jednostavno, izvršavajući naredbu generala Praljka, dolaskom u Vareš i njegovu okolinu, počeli hapsiti, pljačkati i ubijati, poglavito Bošnjake, ali kad je njih nestalo i vareške Hrvate.[392]

Iz drugih dostupnih dokumenata hrvatske provenijencije, vidi se nastojanje da se umanji obim stradanja u Stupnom Dolu. Tako npr. "Ured Predsjednika Hrvatske Republike Herceg-Bosna, Odjel za ljudska prava i humanitarna pitanja", 13.11.1993. godine, javnost obavještava na sljedeći način:

---

[390] U "Analizi realizacije zadataka operacije 'Vareš' sa hronologijom događaja", koju je uradila Komanda OG "ISTOK-TG VAREŠ" Šestog korpusa Armije RBiH, pov. br: 01/3-17, od 10.11.1993. godine kao povod navodi se jedna diverzantska akcija HVO-a. Prva rečenica iz ovog dokumenta glasi: "Borbenim dejstvima sa jedinicama HVO Vareš prethodilo je ubistvo četvorice boraca Armije RBiH u kanjonu r. Bukovice, nedaleko od srednjovjekovnog grada Bobovca, čime je nagoviješteno zatvaranje i stavljanje u okruženje s. Dragovići i Mijakovići..." (Faksimil dokumenta objavljen je u pomenutom radu M. Šijaka i M. Operte, str.135-140). Tek nakon toga je uslijedio napad na selo Kopijari o kojem se toliko govori, kao načina da se spriječi blokada gore navedenih bošnjačkih sela, što je poslužilo kao izgovor za angažman Rajićevih "specijalaca".

[391] Ch. R. Shreder, Citirani rad, str. 236. U ovom dijelu svoje knjige ovaj autor nudi čak prilično odvratnu tvrdnju da je Rajić bio samo kriminalac i da to nije bila praksa HVO-a. Naprotiv, ovo jest bila praksa HVO-a na skoro cijelom prostoru "HZ-HB", a Rajić jest bio visoki zapovjednik HVO-a, čak zapovjednik operativne zone, a Vareš je bio upravo u toj operativnoj zoni. O načinu postupanja dobio je čak i naredbu od nadređenog generala Slobodana Praljka da tih dana u Varešu nastupi oštro i bez ikakve milosti.

[392] Sačuvano je jako puno dokumenata koji govore o ogromnoj razmjeri zločina koji je tih dana počinjen nad Bošnjacima, ne samo u Stupnom Dolu, nego i u samom gradu i njegovoj bližoj okolini. Tako je zabilježeno da su 23.10.1993. godine pripadnici HVO-a ubili 44 lica bošnjačke nacionalnosti, uglavnom civila, da su spalili cijelo selo Stupni Dol, da su formirali dva velika logora u gradu Varešu i to u sportskoj dvorani Srednjoškolskog centra Vareš i Osnovnoj školi "Vladimir Nazor" u koje su zatvorili više stotina Bošnjaka, u kojima su pljačkali, tukli i maltretirali logoraše i silovali desetine Bošnjakinja.

"23/24.10 1993. Stupni Do

24.10.1993. u nedjelju 24.10.1993. situacija u Varešu po izvješćima je mirna, ali napeta zbog navodnog masakra..."[393]

Koliko je licemjerje čelnika "HZ-HB" i koliko je ruganje žrvama njihove vojno-pljačkaške akcije u i oko Vareša, najbolje govore činjenice o tome kako su oni proveli "istragu" i "kaznili" krivce, kad se već saznalo za obim i način izvršenja ovog ratnog zločina. Naime, u međunarodnoj javnosti je već bila dobro poznata činjenica da iza projekta "HZ-HB" stoji Republika Hrvatska. Zbog toga je na ovu zemlju u to vrijeme u raznim međunarodnim organizacijama, pa i Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, vršen snažan pritisak da se prestane petljati u bosanskohercegovački rat, i da od čelnika "HZ-HB" traži efikasnu istragu o masakru u Stupnom Dolu, što je i za Hrvatsku, s obzirom na njen uticaj na HVO, bila sramota i svojevrstan skandal.

Stupni Do

[393] Dokument br: 00138/93 od 13. 11.1993. godine. Pod naslovom KRONOLOGIJA DOGAĐAJA – VAREŠ, str.1. Dakle, i poslije deset dana od pokolja koji je postao praktično opće poznat, "Ured Predsjednika HR-HB" koristi termin "navodni masakr". U ovom dokumentu na str. 2 piše sljedeće: "U nedjelju 24.10.1993. situacija u Varešu je mirna, ali napeta zbog navodnog masakra". U istom dokumentu i s istim djelovodnim brojem od 24.11.1993. na strani 2. piše sljedeće: "-u akciji vraćanja Pržića-Brezika (oko 13.11.1993.) policija HVO Vareša je zarobila 6 muslimana i krenula dalje;" "došli su Kakanjci , sve zarobljene su ubili, jednom su odrezali uši, a od naših ranjenika uzeli oružje, liječniku koji se htio umiješati zaprijetili su da će i njega ubiti"; -Ivica Rajić navodi: "Mi ćemo vatiti Vareš, a Srbi će uzeti Olovo..." U istom dokumentu na strani 3, između ostalog piše i sljedeće: "Odjel za ljudska prava i humanitarna pitanja Ureda Predsjednika HR-HB u povodu insinuacija o događajima u selu Stupni Do, u općini Vareš..." Mogu se uočiti i brojni pokušaji minimiziranja strašnog pokolja u selu Stupni Do, kao i gradu Varešu, od strane čelništva "HZ-HB". Tako se u spomenutom dokumentu na strani 3. kaže sljedeće: "...Pronađeno je 15 ustrijeljenih ili izgorjelih tijela." (www.slobodanpraljak.com)

Ivica Rajić

Pošto je bilo jasno, od samog početka, da je operacijom na terenu komandovao Ivica Rajić, zapovjednik "OG-2 Kiseljak", i da su u ovaj masakr upetljani i generali HVO-a, Slobodan Praljak i Milivoj Petković, rukovodstvo "HZ-HB" je odlučilo da pronađe i kazni najodgovornijeg. "Istraga" je pokazala da je glavni i jedini krivac Ivica Rajić i odlučili su da ga kazne, tako što su mu promijenili ime!!! Postao je Viktor Andrić, tako da od tada zapovjednik "OG-2 Kiseljak" više nije bio Ivica Rajić, nego Viktor Andrić. Međutim, cijela ova bizarna epizoda razriješena je optužnicom Međunarodnog suda u Hagu, zatim optužnicom za ratni zločin i priznanjem krivice od strane Ivice Rajića i Miroslava Anića-Firge, dvojice od dvije stotine učesnika ovog sramnog djela. Već sad se sa prilično puno sigurnosti može govoriti i o tome da je projekat "HR-HB" podrazumijevao jednu vrstu zločina i prema Hrvatima srednje Bosne, što se naročito odrazilo na Hrvate Vareša, a radi se o tzv. "humanom" preseljenju.[394]

[394] Tako u svojoj "Ispovijesti" predsjednik HDZ Vareš, Anto Pejčinović, i sam kaže da su hrvatski civili preko srpske teritorije otišli iz Vareša dva dana prije općeg napada Armije RBiH na teritoriju koju je kontrolisao HVO oko Vareša. Kasnije se jako forsiralo ostajanje vareških Hrvata po zapadnoj Hercegovini po "Bobanovim" i "Šuškovim" selima, Glamoču, Drvaru, Republici Hrvatskoj, itd. Sve ovo podsjeća na praksu koju je provodio SDS koja je početkom 1996. godine natjerala Srbe iz okoline Sarajeva da sele u druge dijelove BiH, u toku procesa reintegracije u grad i Kanton Sarajevo onih dijelova Sarajeva koje su do tada pod svojom kontrolom držali Karadžićevi sljedbenici. Dakle, radi se o dvije politike koje su težile istom cilju - etnički očišćenim teritorijama.

02
4

Republika Bosna i Hercegovina
GLAVNI ŠTAB ORUŽANIH SNAGA
S A R A J E V O

VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO
Primjerak br. ____

Broj: 02/349-845
Sarajevo, 20.7.1992.godine

NAREDJENJE DOSTAVLJA

- OPERATIVNOJ GRUPI VISOKO
- OPŠTINSKOM ŠTABU ODBRANE BREZA
- OPŠTINSKOM ŠTABU ODBRANE VAREŠ
- OPŠTINSKOM ŠTABU ODBRANE KISELJAK

/SVIMA/

Operativnim radom na terenu iz pouzdanih izvora smo saznali da su se na Bianbarama - Nišići sastali predstavnici HVO Vareša i Kiseljaka /Anto Pejčinović i Zvonko Dužnjević/ sa Predsjednikom Srpske opštine Ilijaš Ratkom Adžićem - Komandantom Nišićke brigade.

Na tom sastanku su dogovorili da se četi HVO Kiseljak omogući prolazak do Vareša u cilju razoružanja TO Vareša u zamjenu za uslugu HVO će Srpskoj strani omogućiti nesmetan prolazak sa Ozrena do položaja Armija Republike Bosne i Hercegovine Breza.

Na osnovu ovih saznanja

N A R E D J U J E M

1. Pokušati kroz razgovore HVO ukazati na štetnost ovakve saradnje.
2. U pokušaju realizacije ovog dogovora isti spriječiti po svaku cijenu uključujući i oružanu borbu.

NAČELNIK GLAVNOG ŠTABA OS RBiH
Sefer Halilović

SM/NB

Informacija Glavnog štaba oružanih snaga RBiH koja govori o kolaboraciji HVO-a sa Karadžićevim četnicima još u ranoj fazi rata, polovinom 1992. godine. Nepotvrđene informacije o dogovorima u Kiseljaku i Varešu pojavile su se i u junu iste godine.

HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG - BOSNA
HRVATSKO VIJECCE OBRANE
ZBORNO PODRUCCJE V I T E Z
ZAPOVJEDNISSTVO OG - 2 KISELJAK

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Pov.broj: 06-2-OZ SB
Varess,24.10.93.god.
Vrijeme :01,00 sati

Zahtjev za osiguranje
prolaza hitno dostavlja.-

ZAPOVJEDNIKU BRIGADE
" Ban Josip Jelaccicc "

- Hitno stupiti u kontakt sa komandantom Igmanske brigade CCojiccem, trazziti od njega da uputi patrolu Vojne policije sa ovlassccenjem da propratì dvojicu poginulih bojovnika i nekoliko ranjenika na relaciji Varess - Kiseljak.
- Cojiccu prenijeti zahtjev zapovjednika Rajicca da general Milovanovicc hitno odobri dislociranje 2 (dvije) H -105 mm po dogovoru u Varess jer su mi hitno potrebne. Mozze se raccunati da je operacija razvlaccenja snaga MOS-a otpoccela.
- Djelovanje topnisstva " xy " strane ponoviti kao i prethodnih dana.
- O realizaciji me odmah izvjestite.

ZAPOVJEDNIK

Ivica Rajicc

Ovaj zahtjev Ivice Rajića jasno govori koliki je bio nivo međusobne saradnje između HVO-a i Karadžićevih četnika oko Kiseljaka i Vareša. (www.slobodanpraljak.com).

UNIJA REPUBLIKA BOSNE I HERCEGOVINE
HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG BOSNA

GLAVNI STOŽER OS HR H-B
Ur.broj:02-2/1-02-3147/93
IZM Čitluk,23.10.1993.god.

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

RJEŠENJE PROBLEMA
U VAREŠU

- KISELJAK
n/r zam.zap. GS HVO
gen. bojniku M.Petković
n/r zap. br."B.J.Jelačić"
M.Bradera
n/r zap. OG-2
Ivici Rajiću

- VITEZ
n/r Dopresjedniku HR HB
gosp. Dariu Kordiću
n/r zap.ZP SB
puk. Tihomiru Blaškiću

- Srediti situaciju u Vrešu bez milosti prema bilo kome.
- Pronaći ljude koji su dorasli i vremenu i zadacima.

ZAPOVJEDNIK GS HVO
gen.bojnik
Slobodan Praljak

Naredba "Glavnog stožera HVO" da se u Varešu nastupi "bez milosti prema bilo kome." Iz nje se jasno vidi da je u Varešu djelovalo cijelo vojno rukovodstvo HVO-a. Ovaj dokument je proslijeđen tzv. "paket vezom" i zbog toga nije potpisana, ali iz djelovodnog broja, datuma, prijemnog štambilja i činjenice da je na svojoj web stranici objavio general Slobodan Praljak, sa sigurnošću se može uzeti kao autentičan. (www.slobodanpraljak.com)

HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
ZAPOVJEDNIŠTVO OG-2 OZ S-B
K I S E L J A K

VOJNA TAJNA
POVJERLJIVO

Broj: 01-704-4/93
Dana, 23.10.1993.g.

Informacija o borbenim
djelovanjima u Varešu,-

- DOPREDSJEDNIKU HZ-H-B
gosp. Dario Kordić
- NAČELNIKU GS HVO MOSTAR
gen.bojn. MILIVOJU PETKOVIĆU
- ZAPOVJEDNIKU ZP VITEZ
pukovniku TIHOMIRU BLAŠKIĆU
- ZAPOV. BRIGADE "BAN j. JELAČIĆ"
gosp. MARIO BRADARA

Nakon učestalih napada snaga MOS-a na zonu odgovornosti brigade "Bobovac", nakon njihovog proboja kroz Liješnicu ovladali su visovima Dragovičko brdo, Vis, Površje. Dalji korak snaga MOS-a planiran je iz pravca muslimanskog sela Budoželje prema Stupnom Dolu, gdje su se nalazile jake snage MOS-a čime bi u daljem djelovanju uspostavile crtu: Stupni Do - Perun - Mijakovičko poljice, čime bi svoje snage dovele u izuzetnu poziciju za odsijecanje snaga 1. bojne brigade "Bobovac". Izvršio sam procjenu i u jutarnjim satima izveo napadno djelovanje na Stupni Do i Bogoš. Objekat Bogoš je zaposjednut od naših snaga, a u selu Stupni Do ostalo je dvadesetak naoružanihMOS-ovaca i nešto civila u potpunom okruženju. Veliki broj MOS-ovaca je pobijen, a u naši gubici su 2 poginula i 7 ranjenih, svi van životne opasnosti.

Grad Vareš je očišćen, svi vojno sposobni muslimani - stavljeni pod prismotru.

Zbog pokušaja opstrukcije planiranih aktivnosti stavio sam u izolaciju gospodu: Antu Pejčinovića, Zvonku Dužnovića i Ivicu Gavrana. Zapovjednik brigade "Bobovac" Emil Harah je u teškom depresivnom stanju i nije u stanju da vrši dužnost. U prilogu Vam upućujem pismo koje sam prije dva dana dobio od zapovjednika Emil Haraha.

Vareš je od danas hrvatski, borićemo se da ostane - morate mi pomoći.

IR/FP

Tipkano u dva
primjerka i

DOSTAVLJENO:
1 x naslovu,
1 x a/a

ZAPOVJEDNIK,
Ivica Rajić

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA 1 VAREŠ BRIGADA BOBOVAC ODJEL OBRANE

Dokument koji dokazuje da je Ivica Rajić djelovao u sistemu HVO-a jer se nadređenim zapovjednicima hvališe da je "očistio" Vareš od muslimana i tvrdi da je Vareš "od danas hrvatski". (www.slobodanpraljak.com)

Pismo brigadnog generala A. Ramsaya od 5.11.1993. godine general bojniku Slobodanu Praljku

Ovim potvrđujem primitak Vašeg zahtjeva od 3. studenog 1993. godine. Snage UNPROFOR-a koje su raspoređene u području Vareša i dalje nadgledaju kretanje izbjeglica, uvjete u selima tog područja, ishranu gladnih, kao i evakuiranje ranjenika. Prema posljednjoj informaciji kojom raspolažemo, tamošnje borbe su gotovo prestale, a veliki broj bojovnika HVO-a i izbjeglica Hrvata su se bezopasno povukli iz tog područja preko srpskih linija. Visoki komeserijat za izbjeglice Ujedinjenih naroda i UNPROFOR gaje nadu da bi raseljenim osobama te regije trebalo biti omogućeno da se vrate svojim domovima i da započnu novi život u miru. Organiziranje konvoja hrane i drugih potrepština za Vareš je za nas prijeka nužda. Patrole UNPROFOR-a će posjetiti sela Trihiju, Vijac, Bonvicu, Pogar i Ivančicu. Također ćemo posjetiti i Daštansko i druga područja u svezi sa kojima je BiH armija izrazila sličnu zabrinutost. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je izjavilo da su dobro došli i da će voditi računa o svim mirnodopski raspoloženim građanima bez obzira na vjeru i naciju. Ali, UNPROFOR i dalje s velikom zabrinutošću obraća pažnju na sanitetske helikoptere BiH armije koji se još uvijek ilegalno zadržavaju u Međugorju, kao i na to da nadležne osobe HVO-a odbijaju da poduzmu odgovarajuće akcije protiv onih koji ih zadržavaju. Molim Vas da obratite pažnju na to da...(nečitko)...UNPROFOR-a neće moći organizirati daljnje evakuiranje ranjenika bilo iz bolnice u Varešu ili iz Nove Bile sve dok se HVO ne bude pridržavao duha već postignutog sporazuma. Siguran sam da ste suglasni sa činjenicom da je slobodno i neometano izmještanje ranjenika u interesu obje strane u sukobu, a već sam u svezi s istim razgovarao i s drugom stranom. Molim da također obratite pažnju na to da je predsjednik Tuđman naredio bezuvjetno otpuštanje tih helikoptera. Ne sumnjam u Vašu mogućnost, kao viši zapovjednik, da upotrijebite i moralni i legalni ugled kako bi se okončala ta otmica! (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

1

003-01

Bosna i Hercegovina
HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG-BOSNA

Ured Predsjednika
Odjel za ljudska prava i humanitarna pitanja

Broj: 0163 /93.
Mostar, dne. 24. studenog 1993.
Pov.

VAREŠ - DODATNA INFORMACIJA

- muslimanski napad na prostor vareške općine uslijedio je 18.10.1993., čim su kakanjski prognanici izašli iz Vareša; dva dana prije napadnuta je Liješnica i Kopjari;

- HVO Vareša obratio se za pomoć HVO Kiseljaka;

- iz HVO Vareša navode da je Stupni Do "vojnički ispravan potez" (napomena: Stupni Do je bio muslimanski mostobran pri napadu na Vareš);

- političko rukovodstvo Vareša nije konzultirano o namjerama postrojbe za specijalne namjene tzv. "Maturica" (zapovjednik Ivica Rajić); dolaskom ove postrojbe rukovodstvo HVO Vareša ništa se nije pitalo;

-u samom gradu bila je nekolicina vojnih i civilnih policajaca; pripadnici HVO brigade "Bobovac" bili su na crti obrane;

- Ivica Rajić je podijelio ljude iz svoje postrojbe u dvije grupe: prva grupa za Stupni Do, druga grupa je u gradu tjerala muslimane iz stanova;

- u gradu je nastala panika i među Hrvatima;

- točno je da je bilo maltretiranja pučanstva i pljačke; opljačkane su muslimanske kuće, odnešene devize i zlato; provaljivano je u stanove, garaže, oduzimana su i općinska auta - doći će prognanici i o svemu će svjedočiti;

- Ivica Rajić je stavio u izolaciju Antu Pejčinovića, Zvonka Dužnovića, Ivicu Gavrana i Pavu Vidovića; (napomena: Anti Pejčinoviću I.Rajić rekao:"Ja sam te sklonio da te ne ubije netko od mojih vojnika"; Zvonko Dužnović i Ivica Gavran odvedeni u Kiseljak;

"Dodatna informacija Ureda Predsjednika HZ-HB", Mate Bobana, u kojoj se, i poslije mjesec dana od masakra civilnog stanovništva u Stupnom Dolu, tvrdi da je "Stupni Do vojnički ispravan potez".

Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, na području općine Vareš, cijelo rukovodstvo HVO-a Vareš, rukovodstvo "Hrvatske Republike Herceg-Bosna", ali i sam državni vrh Republike Hrvatske, snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, ubistva, hotimična lišavanja života, silovanje, nečovječne postupke (seksualno zlostavljanje), zatvaranje, protivpravno hapšenje civila i držanje u nehumanim uslovima, nehumana djela, okrutna postupanja prema civilima i uopće logorašima (mučenja, premlaćivanja, i sl.) i uništavanje i pljačku privatne i javne imovine širokih razmjera. To su samo neke kvalifikacije iz optužnice Jadranku Prliću i ostalim istomišljenicima "Herceg-Bosne", koje se odnose na Vareš.

ŽEPČE

Općina Žepče se nalazi u dolini rijeke Bosne uz magistralni put Sarajevo–Zenica-Doboj–Bosanski Brod, na glavnom saobraćajnom pravcu M–17. Kroz ovu dolinu izgrađena je i željeznička pruga Ploče-Sarajevo-Zenica-Doboj. Područje općine Žepče, kao i sam grad, nalaze se u neposrednoj blizini Zenice, jednog od najvažnijih industrijskih centara Bosne i Hercegovine. Njegov geografski položaj, blizina Zenice, Zavidovića, Maglaja i Doboja, ovoj općini daje strateški značaj za sve zaraćene strane.

Žepče

Mješovita nacionalna i konfesionalna struktura stanovništva uzrokovala je i stanovite političke probleme poslije prvih višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini, tako da niti jedna strana nije imala argumente da istakne ekskluzivno prvo na ovu općinu i grad.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, na području općine Žepče bilo je ukupno 22.966 stanovnika. Od toge se kao Muslimani izjasnilo 10.820 stanovnika ili 47,11 %, kao Hrvati se izjasnilo 9.100 ili 39,62 % stanovnika, kao Srbi se izjasnilo 2.278 ili 9,91 % stanovnika. Kao Jugosloveni se izjasnilo 546 ili 2,37 % stanovnika, a 222 ili 0, 96 % stanovnika se izjasnilo kao ostali ili pripadnici neke od nacionalnih manjina.

Grad Žepče se smjestio na lijevoj obali rijeke Bosne, oko 45 kilometara sjeveroistočno od Zenice i 70 kilometara na sjeverozapad od Sarajeva. Devedesetih godina dvadesetog stoljeća Žepče je bilo tipična bosanska općina sa prosperitetnim privrednim razvojem, a povoljan geografski položaj zbog blizine značajnih industrijskih središta, kao što su Zenica i Zavidovići, omogućili su mnogim Žepčanima posao u zeničkoj željezari, ili drvnoj industriji "Krivaja" u Zavidovićima.[395]

U gradu su prije rata najveće fabrike bile Industrija lične zaštitne opreme "Mahnjača", koja je zapošljavala 1.400 radnika, pogon za izradu namještaja od punog drveta "Namještaj II", u kojem je radilo 400 radnika i pogon za proizvodnju ekološkog materijala i objekata "Eko" u privatnom vlasništvu braće Mijatović. Pored ovih proizvodno-industrijskih kapaciteta, u Žepču je poslovalo trgovinsko preduzeće "Nova trgovina", u kojoj je posao našlo 600 radnika, građevinsko predeuzeće "Izgradnja", u kojoj je radilo 250 radnika, dok je samo u raznim obrazovnim ustanovama radilo 600 radnika. Ukratko, Žepče je bilo ekonomski prilično živahna općina u kojoj je živjelo oko 5.000 radnika koji su radili na području općine ili u susjednim industrijskim centrima.

Na prvim višestranačkim izborima u BiH, 1990. godine, u Žepču su na vlast došle tzv. nacionalne stranke. Zbog nacionalne homogenizacije stanovništva hrvatske nacionalnosti, ali i zbog jačeg djelovanja stranaka ljevice u bošnjačkom narodu, bez obzira na strukturu stanovništva, najviše glasova je osvojio HDZ BiH. Kod implementacije izbornih rezultata, nije došlo do većih problema, tako da je za predsjednika SO-e Žepče izabran Franjo Galić, kandidat HDZ BiH, a za predsjednika općinskog Izvršnog odbora

[395] Prema nekim procjenama u više preduzeća u Zenici, najviše u Željezari, radilo je 500 radnika iz Žepča i njegove okoline, dok je u Zavidovićima, većinom u drvnoj industriji, radilo oko 200 Žepčana.

Birman Lošić, kandidat SDA. Bez obzira na sve teškoće, kadrovi bošnjačke nacionalnosti su u novoj konstalaciji političkih snaga zauzele značajne pozicije. Tako je za potpredsjednika Skupštine općine izabran Šefik Zvekić, po zanimanju učitelj. U Izvršnom odboru je dužnost sekretara za društvene djelatnosti počela obavljati Nurida Džaferović, za direktora Uprave prihoda je izabran Mehmed Alibašić, dipl. pravnik, za načelnika Stanice javne bezbjednosti, Vedad Šečić, dipl. ing. Na odgovornim društvenim funkcijama u Općini našli su se i Enes Muslić kao član Izvršnog odbora i šef Civilne zaštite, Muharem Skenderović, također kao član Izvršnog odbora, Rašid Malićbegović, privatni poduzetnik, kao predsjednik kluba odbornika, Hazim Zvekić, medicinski tehničar, Ramiz Drocić, građevinski tehničar, itd. Kako se vidi iz navedenog, nacionalna struktura lokalne vlasti je bila zadovoljavajuća i u skladu s rezultatima izbora. Međutim, to se u svakodnevnom životu slabo osjećalo zbog loše kvalifikacione strukture Bošnjaka koji su ušli u vlast i prevelike brige za vlastitu poziciju. Došlo je i do unutrašnje borbe za prevlast, a sve je za posljedicu imalo slabljenje legalnih organa vlasti u ovoj, za BiH, vrlo bitnoj općini.[396] Za razliku od bošnjačkih, hrvatski kadrovi hrabro, pa čak i drsko, vrše snažan pritisak da ostvare potpunu kontrolu nad Stanicom javne bezbjednosti, Sekretarijatom odbrane i svim privrednim subjektima.

U nacionalističkoj histeriji, koja je zahvatila i veliki broj bosanskohercegovačkih Hrvata, u Žepču su već u proljeće 1992. godine derogirali legalne organe vlasti i 8. aprila te godine formirali HVO. To je bio jasan znak da i u području Žepča, Zavidovića i Maglaja, Hrvati imaju samo svoje skrivene političke ciljeve. Lokalno rukovodstvo se počelo petljati u odbrambene pripreme i druga politička pitanja susjednih općina Maglaj, Zavidovići i Tešanj. Također, u skladu sa generalnom politikom HDZ-a BiH o separatnim interesima u BiH, to rukovodstvo počinje intenzivnu saradnju sa srpskom stranom koja je išla do uključenja i srpske vojske u borbi protiv Armije BiH.

[396] U nekim dokumentima se spominje nastojanje Muharema Skenderovića da s mjesta predsjednika Izvršnog odbora SO-e Žepče smijeni Birmana Lošića, a da on dođe na to mjesto. Prilikom posjete Žepču, u martu 1993. godine, član Predsjedništva RBIH, dr. Ejup Ganić, je dao ocjenu rada općinskih organa vlasti. On je tom prilikom izjavio: "Rad civilnih organa vlasti je katastrofalan."

U Odluci o osnivanju "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" Žepče se ne spominje kao općina koja je pristupila ovoj paradržavnoj tvorevini.[397] Bez obzira na to, lokalno rukovodstvo HDZ-a BiH Žepče je slijedilo politiku i upute svog rukovodstva u Grudama još od kraja 1991. godine, tako da se općina Žepče pod rukovodstvom HDZ-a ponašala kao sastavni dio "Herceg-Bosne", odnosno prostor u kojem su napadnute i uništene institucije vlasti Republike Bosne i Hercegovine. Još u julu 1992. godine, u gradu Žepču postrojbe HVO-a su zauzele sve ključne objekte. U okviru te taktike i generalnih priprema za okupaciju grada, njihove postrojbe su upale i zauzele Industriju zaštitne odjeće "Mahnjača", pogon za proizvodnju namještaja "Krivaja", Zgradu željezničke stanice, Dom kulture, Lovački dom, zgradu stare i nove pošte, Silos i zgradu starog i novog hotela. U to vrijeme je smijenjen legalno izabrani predsjednik Skupštine općine, Franjo Galić, koji nije bio spreman slijepo izvršavati nerazumne vojne i političke zadatke hercegovačke frakcije HDZ-a, a na njegovo mjesto ova stranka je postavla Pericu Jukića, čovjeka koji je izrazio spremnost da sprovodi njihovu politiku razbijanja Republike Bosne i Hercegovine, kao i tradiciju tolerantnog života hrvatskog i bošnjačkog naroda. U novčani opticaj se pušta hrvatski dinar kao jedino sredstvo plaćanja, a školska godina se pokušava organizirati po hrvatskim nastavnim planovima i programima.[398] U neposrednoj blizini Žepča niču punktovi HVO-a za kontrolu kretanja ljudi i roba. Na ovim punktovima trgovci i prevoznici bošnjačke nacionalnosti moraju plaćati 5-15% poreza, a za dozvolu za putovanje preko teritorije zapadne Hercegovine u Žepču su morali platiti poseban dodatak. Svaki petak, kada je u ovom mjestu pazarni dan i dan džumma namaza, HVO redovno vrši uvježbavanja svojih postrojbi u punoj ratnoj opremi uz upotrebu oklopnih transportera. Paralelno sa zauzimanjem ključnih objekata u gradu, HVO je intenzivirao izgradnju utvrđenih vatrenih tačaka i artiljerijskih položaja u neposrednoj blizini grada. Prvu bojevu probu svoje artiljerije, HVO je izveo u septembru 1992. godine prilikom napada na srpsko selo Želeće.

[397] Čak ni u dokumentu kojeg je objavio Slobodan Praljak, koji govori o podjeli "hrvatskih teritorija" u Bosni i Hercegovini na regije, po ugledu na srpske autonomne oblasti, i koji govori o četiri hrvatske regionalne zajednice, i to: Regija zapadna Hercegovina, Regija zapadna Bosna, Lašvanska regija i Regija Bosanska posavina koje su obuhvatale ukupno 39 općina, niti jednoj toj zajednici nije pridodata općina Žepče. Ovaj dokument, koji izražava stavove HDZ BiH o tome koje općine smatra svojim neposredno pred početak agresije na Bosnu i Hercegovinu, nije potpisan i nema zaglavlje, tako da je teško dokazati da je to službeni dokument. Međutim, napomena na samom kraju, koja glasi "U sve četiri regije Hrvati su relativna većina, a na ovim prostorima nalazi se 65 do 70 % od ukupnog broja Hrvata u BiH", koju je Mate Boban koristio kao svoj argument krajem 1991. godine, kojim je pravdao svoju separatističku i secesionističku politiku, jeste dokaz da bi se moglo raditi o dokumentu koji govori o načinu razmišljanja HDZ-a u to vrijeme.

[398] Zbog pokušaja da se nametnu hrvatski nastavni planovi i programi, koje Bošnjaci nisu prihvatili, propala je školska 1992/93. godina.

Tom prilikom su poslije žestokog artiljerijskog napada HVO-a u selo ušle postrojbe HVO-a i spalile ili na druge načine uništile sve kuće i privredne objekte, minirale željezničku prugu i cestovni most u ovom malom mjestu. Švercerski kanali za naoružavanje iz Hrvatske i zapadne Hercegovine tokom cijele 1992. godine su bili u punoj funkciji. Naoružavanje po nacionalnim linijama zloslutan je proces koji je sigurno nagovještavao krvavo zlo koje se desilo u kontekstu općih nastojanja HVO-a da razbije Republiku Bosnu i Hercegovinu. Ograničenja u slobodi kretanja za Bošnjake, kao i druga ograničenja koja su se praktično realizirala na gore pomenutim punktovima HVO-a na ulazima u grad, postali su izvor stalnih problema i napetosti. Legalni organi vlasti Republike Bosne i Hercegovine u općini Žepče, kao i u drugim općinama tzv. HZ-HB su suspendovani. Zbog naglog pogoršanja političko-bezbjednosne situacije, Armija BiH je u februaru 1993. godine na ulazu u Žepče postavila sigurnosni punkt, koji su osiguravali pripadnici Vojne policije Armije RBiH. Malo poslije toga su pripadnici HVO-a iz obližnjeg muslimanskog groblja napali navedeni punkt i tom prilikom ubili dva pripadnika Armije R BiH, Selvera Preldžića i Midhata Džinića.

Dana 24.6.1993. godine, HVO je pokrenuo opći napad na svog "saveznika" u dotadašnjoj borbi protiv četničkog agresora, Armiju RBiH, u gradu Žepču. Pošto je polovinom 1993. godine bjesnio rat u punom smislu te riječi, bilo je potrebno uložiti dodatne napore u smislu dodatne mobilizacije ljudstva i materijalnih sredstava u tu svrhu. Na području Žepča Štab TO je pokrenuo političku akciju na dodatnoj mobilizaciji. Tako je i komandant 319. žepačke brigade, Galib Dervišić, sa saradnicima u junu 1993. godine obilazio sela sa bošnjačkim stanovništvom sa pozivom za dodatne napore u borbi protiv srpske agresije. Međutim, HVO je to protumačio kao prijetnju za sebe, pa je počeo tražiti povod za opći napad na Armiju BiH u Žepču.[399] Iznenada je povukao svoje pripadnike sa mješovitih punktova, a prije toga naredio svim Hrvatima da napuste Armiju BiH u Žepču, kojih je do tada bilo 8 – 10 %. Koliko je HVO bio okrutan i revnosan u nastojanju da sve Hrvate ukloni iz Armije R BiH, govori i primjer ubistva bivšeg policijskog službenika i fudbalera lokalnog fudbalskog kluba, Ante Dunđera. Do jula 1993. godine on je bezbroj puta privođen od strane VP HVO Žepče u namjeri da ga prisile da pristupi njihovoj vojnoj formacij. Neposredno prije ubistva obišao je više

[399] Prema izjavi Galiba Dervišića, ondašnjeg komandanta 319. brigade Armije RBiH, datoj autorima u Žepču 22.1.2014. godine, zbog općeg stanja u kojem se nalazio okrug Zenica kao i cijela BiH, on je dobio izričitu naredbu da ne smiju započeti sukob sa HVO-om. On je tad doslovce rekao: "Dobili smo naređenje da podnosimo sve što ljudsko dostojanstvo može izdržati, ali sukob ne smijemo započeti." Dervišić ističe da je prije predaje svu arhivu uništio, ali da se kasnije pojavilo nekoliko falsifikata naredbi koje on nije navodno potpisao, a koji imaju svrhu da opravdaju postupke HVO-a. U tim dokumentima se govori o tome kako navodno treba uništiti "sve što je hrvatsko".

prijatelja i komšija bošnjačke nacionalnosti, sa kojima se došao oprostiti i kojima se povjerio da mu prijete i da će biti ubijen. Svima njima je rekao da, bez obzira na to, on "neće u ustaše". Pronađen je ubijen krajem jula 1993. godine sa rukama svezanim u lisice, na teritoriji pod potpunom kontrolom HVO-a Žepče.

Dana 23.6.1993. godine, za vrijeme sastanka sa mjesnim stanovništvom u Željeznom Polju, a u to vrijeme HVO i ARBiH su držali zajedno položaje protiv srpske vojske na Visu, Previloj, iznad Željeznog Polja i druge, pronijela se glasina da je neko postavio mine na jednom takvom položaju na koti Prlesa. Kada je spremljena patrola ARBiH da provjeri ovu glasinu, neko je zapucao na nju. U ovom incidentu nije bilo ranjenih, niti poginulih. Sljedeće jutro HVO je zarobio Muju Ćurana, načelnika MUP-a Zavidovići, i jednog od komandira vojne policije ARBiH iz Žepča. Uslijedio je opći napad na Armiju BiH u Žepču i tako su započele borbe u samom gradu, koje su trajale sve do 30. juna. U međuvremenu, HVO je napravio tajni sporazum sa srpskom vojskom u Tesliću i na Ozrenu. Po tom sporazumu HVO je "napustio položaje na Hatkinim njivama" koje preuzima srpska vojska, a iz pravca Teslića i sa Ozrena četnici Radovana Karadžića priskaču u pomoć HVO-u u Žepču oklopno-mehanizovanim jedinicama, što je uključilo i najmanje 8 tenkova. Posljedica ovako dramatične promjene situacije bio je i pad Novog Šehera, potpuno opkoljavanje Maglaja, Tešnja i Zavidovića, kao i novi talas od oko 3.500 bošnjačkih izbjeglica u okolini Žepča koje tu pristižu u najgore moguće vrijeme, vrijeme zajedničkog napada HVO-a i VRS na grad Žepče.

Koliko je bio raširen osjećaj mržnje kod rukovodstva HVO-a i HDZ-a u Žepču prema Bošnjacima kao narodu, možda najbolje ilustruje izvještaj zapovjednika 111. hrvatske brigade HVO-a iz Žepča, Ive Lozančića, upućenog 30.7.1993. godine Glavnom stožeru HVO-a. U ovom izvještaju, između ostalog, stoji i sljedeće:

"Od 24.06.1993. godine na prostorima ranijih općina Žepče, Zavidovići, Maglaj vode se teške borbe balija i Hrvata. Mi smo uspjeli u potpunosti očistiti sve prostore od balija osim dijela lijeve obale Zavidovića gdje balije drže naše selo Biljačić. Predala nam se kompletna 319. ARBiH, a uspjeli smo razbiti dijelove brigada koje napadaju na nas iz pravca Zenice. Neprijatelj je od 25.07.1993. godine započeo novu ofanzivu na naš prostor i na velikom smo iskušenju. U proteklo vrijeme imali smo 102 mrtva i 260 ranjenih..."[400]

[400] Izvješće broj: 02/3-61/93, od 30.7.1993. godine, izvor, "Kronologija događaja", www.slobodanpraljak.com

Ivo Lozančić

Zvanični dokumenti Armije BiH pisani su u sasvim drugom tonu. Komandant Štaba vrhovne komande Armije RBiH, general Rasim Delić, je 26.6.1993. godine, nakon napada HVO-a na Žepče, Maglaj i Zavidoviće, uputio pismo u obliku protesta zapovjedniku Glavnog Stožera HVO, Milivoju Petkoviću, u kojem, između ostalog, piše:

"Poštovani gospodine,

Prema informacijama kojima raspolažemo, sukobi na području Žepča, Maglaja, Teslića i Zavidovića između postrojbi HVO i jedinica Armije RBiH prijete da prerastu u opšti sukob snaga Armije RBiH i HVO, čije bi posljedice bile nesagledive. Uvjereni smo da dijelite naše mišljenje da je potrebno odmah prekinuti sva dejstva na ovim prostorima i šire, u cilju stvaranja uslova za mirno rješenje sukoba i nastavak suživota hrvatskog i muslimanskog naroda, te stvaranja uslova za nastavak zajedničke borbe protiv jedinog i zajedničkog agresora...

Protestujemo zbog napada postrojbi HVO na jedinice i linije odbrane jedinica Armije RBiH na području Žepča, Maglaja, Teslića i Zavidovića i tražimo da izdate zapovijed o prekidu sukoba, te o pridržavanju odredbi potpisanih sporazuma..."[401]

[401] Isto.

OBRANA
VOJNA TAJNA
STROGO POV.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJECCE OBRANE
111.XP BRIGADA
Broj:02/3-51/93
ZZepcce, 16.06.1993.g.

HZ-HB ministars. HO
gosp.Bruno Stojicc

HVO-GL.stozzer Grude
n/r gen. Petkovicca

OZ-SB-Vitez
n/r zap.T.Blasskicca

Srbi na ccelu s komandantom O.G.Doboj puk.Arsiccem nude punu suradnju i zajednicccku borbu protiv balija na ovim prostorima . Isto tako trazze od nas brz odgovor na suradnju s da ili ne . Mi se dvoumimo i potrebno je Vasse missljenje i to hitno jer ne zzelimo da prodjemo kao Travnik .

Stanje u nassim postrojbama je dosta dobro i occekivati je veliku borbu s muslimanima .

U samom narodu osjecca se panika i uznemirenost radi neizvjesnosti te pune blokade i nemoguccnosti opskrbe i komuniciranja .
Dodatno uznemirenje ccine paniccne vijesti iz Travnika , Kaknja , Fojnice N.Travnika .

Joss visse siju razdor u Hrvate stavovi crkve kao ssto je izjava Kardinala Kuharicca , te misija izdaje svoga naroda od strane fra.Petra Andjelicca i ponassanje fratara u Zenici fra Stjepana , te oko Travnika ssto u narodu izaziva sumnju u pravednost borbe Hrvata na ovim prostorima i pojedinci agituju za priznavanje BiH ulaska u njihovu vlast i ulaska pod komandu A BiH .

Problem je i to ssto su nasse postrojbe u Travniku , Kaknju ,ranije u Zenici izdajnicccki ponassale , i nisu se dovoljno borile i to unosi nemir u narod .

Stalno se occekuju jacce akcije na Mostaru-Prozoru-Konjicu da negdje i Hrvati zabiljezze uspjeh prema muslimanima ssto bi svima dalo podstreka za borbu .

Ovako mi smo svi skupa jadni, crkva u Hrvata nas izdala i zagovara islamsku drzzavu . Dok jedne napadaju drugi ssute i podilaze muslimanima , trecci u totalnoj blokadi i nemaju dotura streljiva , a ccetvrti su direktno izdali i priznali vlast islama .

Drzzava Hrvatska nemoccno ssiri ruke i nezna ssto da ccini i kako da se postavi prema muslimanima , i koji proglas da daje cijelom Hrvtskom narodu .

Occekivati nessto od Europe ili pak svijeta je smijessno i bit cce upereno protiv Hrvata , a dok dodje rjessenje nas cce nestati u BiH .

Prijedlog brzi dogovor s Srbima o obustavi neprijateljstava i suradnju u borbi s islamom , ako ne onda pune akcije na Mostar , Konjic , Jablanicu i proglas za borbu protiv muslimana na cijelom prostoru BiH .

Dogovor na vrhu da se mi ovdje opskrbljujemo preko Srpske strane i da se zajedno borimo protiv muslimana.

Mozzda primirje potpisano u Sarajevu 15.06.1993.g. ima neku tezzinu i znaccaj i potrebne su upute za nasse dalje postupanje .

Srdaccan pozdrav ! Vojnicccki pozdrav ! Za dom !

ZAPOVJEDNIK 3.O.G
\-\-\-\-\-\-\-\-\-\-\-\-\-\-\-\-
Ivo Lozanccicc

Dio informacije zapovjednika 111. hrvatske brigade HVO-a, Ive Lozančića, pisane nekoliko dana prije početka općeg napada na jedinice Armije RBiH u Žepču iz koje se vidi da je dogovor i saradnja sa Karadžićevim Srbima otišla vrlo daleko. Također se uočava vrlo grub napad na svećenike katoličke crkve, koje naziva izdajnicima, ali ne samo njih, nego i mnoge druge koji ne prihvataju njegov pogled na Bosnu i Hercegovinu.
(Izvor: www.slobodanpraljak.com)

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJECCE OBRANE

111.XP BRIGADA

ZZepcce , 26.06.1993.g.

OBRAN
VOJNA
STROG.

- Glavni stozzer HVO Mostar
- Zapovjednisstvo OZ SB
I Z M VITEZ

Borbeno izvjesscce u zoni
odgov.111.xp brigade ZZepcce

1.Trodnevna iznenadna agresija muslimanskih snaga koje je otpoccelo 24.06.1993.g. u 09,20 sati iznenadnim napadom iz pravca Zenice na nezassticcena Hrvatska sela Brezovo polje i Papratnicu i dalje se nastavlja. Neprijateljske muslimaanske snage izvode kombinovane topniccko-pjessaccke napade sa tri pravca .
-Zenica -ZZeljezno polje -ZZepcce- napade izvodi 3 brigade 314 , 319 ,301 i snage I bojne MOS-a Zenica.
-Kakanj-Priluk-Zzepcce, napade izvodi 1. brigada 309.
-Tessanj-Crni vrh 2 brigade i jedna bojna MOS-a Tessanj.
Pored pjessacckih snaga u akciji uccestvuje topniccki divizion muslimanskih snaga Zzeljeznog polja, 2 tenka T-55 iz Zenice prebaccena u selo Golubinja i 3 tenka iz Tessnja i topniccki divizion iz Tessnja.
-Poslije trodnevnih borbi uspostavljena je fronta na crti Martinski vis (k 945) - Brezova kosa - Novakova kosa - Kika (k 551) - Bukovik (k 749) -Orahova (k 743) - Teteracca (k 755) - Zzepaccko raskrizzje (tt 812) - Lipovacca - G.Lovnica - Ljeskovica - duzzinom Bosne do Natronke (Maglaj) -Ossve - Crni vrh. Od ove crte C.vrh - Martinski vis , polozzaje drzzi srpska vojska.
Zbog agresije muslimana bili smo prinudjeni da napustimo crtu obrane i dominantne polozzaje predamo Srpskoj vojsci, C. vrh - Dubrava (Hatkine njive) - Martinski vis. Srpska vojska posstuje primirje i sa tih polozzaja nije bojevo djelovala prema postrojbama HVO.
-U unutrassnjosti uspostavljene crte obrane, vode se nonstop borbe radi razoruzzavanja muslimanskih sela (Ozimica, N.Sseher, Lijessnica, Dubravica), koja su sva pruzzila otpor koji je sve slabiji i bicce uskoro razoruzzana. Postrojbe HVO ovladale su velikim dijelom grada u tijeku su uliccne borbe radi potpune kontrole. Muslimanske snage razbijene su u manje grupe i djeluju snajperima. Do sada je uocceno 12 snajperskih gnijezda od kojih joss djeluju samo 3 snajperista.

Borbeni izvještaj zapovjednika 111. hr. brigade HVO od 26.6.1993. godine, iz kojeg se vidi da je HVO prepustio Karadžićevoj vojsci ključne položaje na kojima se branila slobodna teritorija BiH. Poslije toga je uslijedila čak i zajednička operacija HVO-a i VRS za uništenje ARBiH u Žepču i okolini.

Nakon šest dana borbi, 319. brigada ARBiH je u Žepču ostala u okruženju HVO-a i srpske vojske. Na malom prostoru u jednom dijelu grada ostali su dijelovi 319. brigade Armije RBiH i oko 6.000 civila, uglavnom bošnjačke nacionalnosti, bez podrumskih prostorija ili adekvatnih skloništa. U isto vrijeme Žapče je zapljusnuo talas od 3.500 izbjeglica iz Novog Šehera

i okolnih sela, koje je HVO zatvorio i držao dvije noći u tunelu "Karaula", nakon čega su protjerani u pravcu Zenice, odnosno teritorije pod kontrolom Armije RBiH. Tom prilikom na liniji razgraničenja bojovnici HVO-a su zapucali na kolonu izbjeglica i ubili nekoliko žena. Kada je počelo dejstvo srpskih tenkova po gradu, što je prouzrokovalo stradanje velikog broja civila, pristigao je i ultimatum za predaju Armije RBiH. Sastanak o ovom pitanju je održan u prostorijama vojne policije HVO-a u Žepču. Komandant 319. brigade A RBiH je prihvatio zahtjev za predaju pod uslovom da se civili zaštite i vrate svojim kućama, međutim, od samog početka HVO se nije držao izdatih garancija, nego je vojnike zatvorio u novoformirani logor u Silosu, Papratnici i Bistrici, a civili su zatvoreni u hangare "Nove Trgovine", zgradi Osnovne škole "Rade Kontić" u Žepču i selima Ljubatović i Perkovićima. Uslijedila je opća pljačka i uništavanje pokretne imovine, stambenih i gospodarskih objekata u vlasništvu Bošnjaka i Islamske zajednice Bosne i Hercegovine. Sam Dervišić završio je u strogoj izolaciji u Lješnici, a zatim u Ozimici, gdje su poslije 7–10 dana dovedeni i ostali članovi komande. Tom prilikom je bilo vidljivo da je Muharem Pehlivanović teško pretučen.

Kroz logore HVO-a u Žepču prošlo je više od 5 hiljada Bošnjaka, ali je preko teritorije pod srpskom kontrolom u logore HVO-a u zapadnu Hercegovinu prebačen 431 logoraš, od kojih se 31 nikad nije vratio kući, odnosno ubijeni su u tim logorima.

Generalno se može reći da počinioci najtežih ratnih zločina na području općine Žepče, uključujući i ubistva civila i mučenja i maltretiranja, kao i pljačku i uništavanje javne i privatne imovine, nikad nisu pozvani na odgovornost. Tako je sa Željezničke stanice u Žepču HVO odveo Džemu Kahrimana i njegovu devetočlanu porodicu. Oni su sa Stanice odvedeni u lovački dom i nikad više nisu viđeni. Prije toga, u julu 1992. godine, ekstremisti HVO-a iz Žepča su na zvjerski način ubili i izmasakrirali dr. Stankovića koji je radio u Domu zdravlja u Žepču, a jednom trgovcu srpske nacionalnosti su odsjekli glavu, zatim su njegovu glavu nekoliko dana izložili na putu prema Domu zdravlja u Žepču.[402] Ovaj morbidni prizor prolaznici su zagledali, a poruka je bila jasna – tako će proći svi koji ne slijede liniju HDZ-a i HVO-a u Žepču!

Viši sud u Zenici je 1996. godine donio Rješenje o pokretanju istrage za zločine počinjene od sredine 1992. do kraja 1993. godine. Istragu je

[402] U pisanoj izjavi Safeta Begića, predsjednika Ratnog predsjedništva općine Žepče, koja je napisana u obliku sjećanja, stoji i to da je HVO u selu Želećoj namjerno prekinuo lokalni željeznički saobraćaj Zenica-Žepče tako što je isjekao metar željezničke pruge, s ciljem da se prekinu sve veze Žepča sa Zenicom.

nastavilo Tužilaštvo ZE-DO kantona koje je za zločine u području Žepča u navedenom periodu osumnjičilo više osoba, koje su pripadale HVO-u. Osumnjičeni su podijeljeni u dvije grupe. U prvoj grupi su osobe koje su se nalazile na vrhu piramide političke moći i komandne odgovornosti, i to: Perica Jukić, predsjednik Ratnog predsjedništva općine Žepče i predsjednik "Zastupničkog doma Hrvatske Republike Herceg-Bosna", Ivo Lozančić, zapovjednik 111. hr. brigade HVO Žepče, Niko Lozančić, dozapovjednik brigade, Drago Dragičević, načelnik Saznajne službe Stožera HVO Žepče, i Božidar Tomić, glavni policijski operativac HVO policije u Žepču. U optužnici Kantonalno tužilaštvo u Zenici tvrdi da je pet pomenutih najodgovornijih osoba u vrhu HVO-a u Žepču kršilo Ženevske konvencije "od aprila 1992. do početka 1994. u namjeri da etnički očiste područje općine Žepče od srpsko-pravoslavnog i bošnjačko-muslimanskog stanovništva, te da prisvoje ili unište njihovu imovinu i onemoguće njihov opstanak na području općine Žepče." Oni se terete da su imali politički cilj pripajanje "područja ove općine tzv. Hrvatskoj Republici Herceg-Bosni." S tim ciljem oni su "formirali i ustrojili vojne i policijske snage HVO-a Žepče, donijeli odluke o formiranju logora za nehrvatsko stanovništvo u zgradama osnovnih škola 'Rade Kontić' u Žepču i selima Perković i Ljubatići, hangarima 'Nove trgovine', i 'Silosu' u Žepču, te donosili odluke, naredbe i zapovijedi i komandovali njihovin realizacijama."

U drugu grupu su svrstani nižerangirani zapovjednici i izvršioci, kao što su: Luka Babić, Mirko Jakovljević, Esad Čolaku zv. Albanac, Ivo Mrkonjić, Anto Jozić, Viktor Markanović, Slavko Spajić, Alojz Vrbić, Marinko Martić i Marinko Jakovljević. Oni se terete da su "naređivali i neposredno komandovali, kao i učestvovali u vojnim i policijskim operacijama HVO-a s ciljem etničkog čišćenja Žepča od srpskog i bošnjačkog stanovništva." Perici Jukiću i Ivi Lozančiću se stavlja na teret da su kao najviši vojni i politički zvaničnici u septembru 1992. godine dogovorili i naredili napad na srpsko selo Želeću, a potom u junu 1993. "opći napad svih vojnih i policijskih formacija HVO-a svim sredstvima na sva naselja i objekte sa bošnjačkim stanovništvom." Za Jukića se tvrdi da je kao predsjednik Općine imao vojnu i političku moć, ali i da je "lično naredio zapovjedniku i pripadniku manje oružane formacije HVO-a, Nikoli Garačiću, alias Slavko Pintarić iz Slavonskog Broda, da pobije 13 Bošnjaka, što je ovaj i izvršio." Ivi Lozančiću se stavlja na teret da je "krajem septembra 1992. godine naredio Bosiljku Mijatoviću, zapovjedniku dijela HVO-a, u čijem sastavu je bila i specijalna jedinica HVO-a "Albančevi anđeli", da izvrši napad na selo Želeća, u kome je živjelo srpsko civilno stanovništvo. U ovom napadu HVO-a, ubijeno je

oko 80 civila, a najmanje 42, među kojima i Budo Ubiparipović, dr. Đorđe Zlatković, Novica Blagojević, itd. Tom prilikom zapaljeno je više kuća i drugih gospodarskih objekata, preostalo stanovništvo protjerano, a imovima opljačkana ili prisvojena od strane pripadnika HVO-a. U optužnici se Lozančić tereti i za formiranje logora i organizovanje "živih štitova" od logoraša u borbama sa Armijom RBiH. Provodeći takvu kampanju od 24.6.1993., do kraja te godine, HVO je pobio 160 Bošnjaka oba spola i svih uzrasta. Samo po logorima je ubijeno najmanje 50 logoraša, a od toga u samom Žepču - 17. Kroz logore je prošlo oko 4.500 žepačkih Bošnjaka, a sa teritorije koju je okupirao HVO protjerano je sa svojih ognjišta 9.000 osoba. Iz Žepča je, preko teritorije pod kontrolom Karadžićevih Srba, na prisilni rad u zapadnu Hercegovinu prebačeno 420 logoraša, od kojih se nekoliko desetaka nikad nije vratilo kući, a najmanje njih 7 je ubijeno. Većina ostalih je bila izložena nepodnošljivim uslovima po zapadnohercegovačkim logorima i teškim psihičkim i fizičkim zlostavljanjima. U Žepču je desetine Bošnjakinja, uključujući i maloljetnice, silovano, a potpuno su uništene četiri džamije. Od Bošnjaka je u junu 1993. godine oteto na stotine motornih vozila najrazličitijeg tipa i namjene, kao i poljoprivredne i radne mašine. Lozančić se tereti da je postavio punktove HVO-a oko grada Žepča na kojima je organizovao otimanje imovine Bošnjaka i nezakonito ubiranje poreza i carina. Kantonalno tužilaštvo Jukića i Lozančića tereti za ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika, ranjenika i bolesnika. Za ove zločine se tereti i Niko Jozinović, dozapovjednik 111. xp brigade HVO-a. Također, ratni šef Saznajne službe HVO Žepče, Drago Dragičević, se tereti za teror HVO policije nad građanima nehrvatske nacionalnosti. On se sumnjiči da je izdavao naloge za protivpravna hapšenja, surova ispitivanja i ubistva logoraša, među kojima je i ubistvo četiri civila srpske nacionalnosti, uključujući i bivšeg direktora Doma zdravlja Žepče. Za upravnika logora u Žepču, Dragičević je u junu 1993. imenovao Luku Babića, Mirka Jakovljevića i druge, te rasporedio druge pripadnike HVO-a kao čuvare logora. U optužnici se tvrdi da je Dragičević naredio čuvarima logora da stvore nepodnošljive uslove u logorima, svakodnevna premlaćivanja, silovanja žena i sl. Za policijski teror HVO-a u Žepču, tereti se i Božidar Tomić. Njemu se stavlja na teret to što je od kraja juna do kraja augusta 1993. godine u logoru u Žepču podvrgnuo dugotrajnom i iscrpljujućem ispitivanju pripadnike Armije RBiH koji su se prethodno predali. Takvom mučenju su podlegli: Šahbaz Agić, Semiz Avdić, Mustafa Fejzić, Avdo Šačić, Nedžib ef. Zgrčo i drugi, te zarobljeni pripadnici Armije RBiH, Harun Beridan, Mujo Čaušević, Jasmin Mušić, Ahmet Murtić i drugi. U logorima su mučeni i Bećir Odobašić,

Mirsad Kujadinović, Besim Ismičić, Omer Mehić, Jasmin Malićbegović, Šaćir Prijić i mnogi drugi. Tomić se direktno sumnjiči da je naredio dugotrajno ispitivanje, uz okrutnu psihičku i fizičku torturu, a potom ubistvo zarobljene braće Edina i Ediba Fejzića, a sam čin ubistva izveo je bojovnik HVO-a Anto Pravdić. Deset ostalih pripadnika HVO-a Žepče se tereti da su direktni naredbodavci i izvršitelji zločina nad srpskim i bošnjačkim narodom. Tako se Luka Babić, zapovjednik Vojne policije 111. xp brigade, tereti da je lično naredio teror, ubistva i silovanja u logorima, a žrtve su poimenično navedene. On se tereti i za ubistvo devetočlane porodice Kahriman, koja se za vrijeme napada HVO-a krila na Željezničkoj stanici u Žepču. Mirko Jakovljević se optužuje da je sam premlaćivao logoraše u "Silosu", skladištu "Nove trgovine" i zgradi Osnovne škole "Rade Kontić". U ovom dokumentu se kao žrtve Jakovljevićeve torture spominju Velid Čaušević, Muhamed Medžanić, Enes Kamarić, ubijeni imam Nedžib ef. Zgrčo i drugi. Esad Čolaku zv. Albanac se sumnjiči da je počinio zločin nad civilima srpske nacionalnosti u selu Željeća, ubio Novicu Blagojevića, potom odsjekao njegovu glavu i odnio je u Žepče, gdje je javno pokazivao. Navode se njegova zlodjela tokom napada na naselja i objekte u kojima su bili civili bošnjačke nacionalnosti. Ivo Mrkonjić, pripadnik Saznajno-izvještajne službe HVO Žepče, optužuje se za mučenje logoraša i premlaćivanje do smrti imama Nedžib ef. Zgrče. U optužnici piše: "Tačno neutvrđenog dana u ljeto 1993. godine, toliko je tukao imama Nedžiba Zgrču, da mu je nanio teške tjelesne povrede od kojih je Zgrčo izgubio svijest. Dok je ležao onesviješten, Mrkonjić mu je skočio na glavu, pri čemu je nogama, na kojima su bile tvrde vojničke čizme, polomio lobanju, izazvao obilno krvarenje i povrede mozga i time usmrtio Nedžiba Zgrču."

IZJAVA

IME (IME OCA) PREZIME: REDŽEP (HASAN) TUPEROVIĆ

DATUM I MJESTO ROĐENJA: 12.03.1954 VIŠEGRAD

NACIONALNOST: BOŠNJAK

VJEROISPOVIJEST: MUSLIMAN

ADRESA PREBIVALIŠTA: OLIMPIJSKA 30 SARAJEVO

RANIJA ADRESA (ako postoji): SL. VAJNERA ČIČE BB VIŠEGRAD

BRAČNO STANJE: OŽENJEN

ŠKOLSKA SPREMA: SSS (VOZAČ)

RADNO MJESTO (zaposlenje): NA ČEKANJU

BROJ LIČNE KARTE (ili matični broj): 1203954173544

DAJE IZJAVU:

POČETAK RATA ME JE ZATEKAO U VIŠEGRADU. TU SAM ŽIVIO SA FAMILIJOM U VLASTITOJ KUĆI KOJU SAM TEK NAPRAVIO. PROTJERANI SMO IZ VIŠEGRADA I PRVI SMJEŠTAJ NAŠLI U GORAŽDU. TU PRVU GODINU RATA BORIO SAM SE U OSLOBAĐANJU GORAŽDA. BILO JE VRLO TEŠKIH SITUACIJA, KADA SU NAM ŽIVOTI BILI U OPASNOSTI, KADA SMO SE BORILI SA GLAĐU ALI SMO IZDRŽALI SVE TO UZ POMOĆ DRUGIH. I POČETKOM NAREDNE GODINE PREKO POZNATOG „GREBKA" KRENULI SMO U NADI DA ĆE NAM B BOLJE, JER DJECA NISU BILE DOBROG ZDRASTV. STANJA. SMRZNUTI PRELAZILI SMO GREBAK, NAILAZI NA NAŠU VOJSKU, KOJA NAS JE HRANILA ČAK I „BIJELIM HLJEBOM" I MLIJEKOM. PLAKALI SMO OD RADOSTI ŠTO TO JEDEMO JER U GORAŽDU NISMO IMALI HRANE. STIGLI SMO TAKO I U ZENICU. UBRZO JE KRENUO I RAT PROTIV USTAŠA I U BORBI ZA ŽEPČE SMO ZAROBLJENI I TADA SAM SA MNOGIM OSTALIM ZAROBLJEN I STRPAN U LOGOR TADA POČINJE ODVOĐENJE, ISPITIVANJE I OSTALE TORTURE KOJE SU PROVODILI USTAŠE I ČETNICI

U SILOSIMA SAM PRETUČEN MALTRETIRAN I
PRISILJAVAN DA RADIM SVE ŠTO SU OD MENE
TRAŽILI ODVODILI SU ME NA KOPANJE ROVOVA
NA LINIJE RAZGRANIČENJA, PRISILJAVALI DA IM
PRIČAMO ZA NAŠE BORCE, NAŠE LINIJE, ISPITIVALI
ODAKLE NAORUŽANJE, KO NAS VODI ZA KOGA
SE BORIMO I DRUGO. NA POSEBNIM ISPITIVANJIMA
SU NAS UDARALI, ŠTO SU TO ČESTO ČINILI
IZ DANA U DAN. BIO SAM OČEVIDAC KADA
UJUTRU OTVORE ĆELIJE I IZBACUJU I IZVODE
LJUDE KOJI SU NA SMRT PRETUČENI A PONEKI
I MRTVI OD BATINA. ODVOĐEN SAM NA
SANIRANJE MNOGIH UBIJENIH MUSLIMANA, SILOVA-
NIH MUSLIMANKI DA BIH KUPIO I SKLANJAO
NJIHOVA TIJELA I ČISTIO ONO ŠTO SU ONI
RADILI U TAKVIM SITUACIJAMA. ODVOĐEN SAM
NA OTKOPAVANJE LEŠEVA KOJI SU STARI VEĆ
DVIJE GODINE DA BIH IH POSLIJE RAZMJENJIVA-
LI. BIO SAM ČESTO GLADAN I ŽEDAN,
BOLESTAN OD UDARACA ALI JE U MENI
UVIJEK BILA VOLJA ZA ŽIVOTOM I TEŽNJA
ZA OSVETOM. OVAJ RAT JE ODUZEO MNOGE
ŽIVOTE MOJE FAMILIJE PORED MAJKE, BRATA
I DVIJU SESTARA, IZGUBIO SAM MNOGO SVOJE
RODBINE. IZGUBIO SAM I SVOJ DOM.
POSLIJE TRI GODINE ROBOVANJA KOD
USTAŠA OD 1996 SAM U SARAJEVU. TEŽAK
JE ŽIVOT, OPERISAN SAM NEMAM JEDNOG
BUBREGA, JER JE OŠTEĆEN U LOGORU
PA POSLIJE U SARAJEVU ODSTRANJEN. I
SADA SAM U JEDNU RUKU I INVALID.
PROBLEMA IMA JOŠ UVIJEK, NAJGORI SU
PROBLEMI KADA SE POČNU POJAVLJIVATI SVE
TE SLIKE KOJE SAM PROŽIVIO. NOĆNE MORE
JOŠ UVIJEK POSTOJE, A I SVAKODNEVNI
PROBLEMI, ZDRAVLJE I STAMBENO PITANJE
[illegible]

Redžep

Izjava Redžepa Tufekčića iz Višegrada koji je sticajem okolnosti završio u logoru HVO-a u Žepču. U ovoj izjavi on svjedoči o tome da su torturu u logorima HVO-a "provodili ustaše i četnici". (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5144)

IZJAVA

IME (IME OCA) PREZIME: Nadžida (Hasan) Tufekčić

DATUM I MJESTO ROĐENJA: 8.07.1961. Žepče

NACIONALNOST: Bošnjakinja

VJEROISPOVIJEST: Muslimanka

ADRESA PREBIVALIŠTA: Olimpijska 30

RANIJA ADRESA (ako postoji): Slaviše Vajnera Čiče BB Višegrad

BRAČNO STANJE: Udata

ŠKOLSKA SPREMA: Ekonomski tehničar

RADNO MJESTO (zaposlenje): Knjigovođa

BROJ LIČNE KARTE (ili matični broj): 239/13/96

DAJE IZJAVU:

12. aprila 1992. god. bila sam nasilno protjerana iz Višegrada. Prvo utočište sam našla u Goraždu do 3.12.1992. god. Zbog teškog stanja sa zdravljem kćerke gladi napustili smo Goražde, prešli Grebak (7 dana) otišli kod svojih u Žepče gdje sam i rođena. 4. juna 1993 počeo je rat sa ustašama, sedam dana teške borbe. Nakon toga bili smo prinuđeni da se predamo i isti su nas zarobili u logor zajedno sa četnicima. Smješteni smo bili u Hangare gdje nismo imali osnovne uslove za život. Bilo nas je oko četrnaest hiljada. Stalno su nas brojali, maltretirali... spavali smo na prepunim sobama na betonu. Ja sam bila sa dvoje djece, muž je bio u tamnici. Djevojke smo odvodili ... im čiste kuće, hotele... Djecu mušku do ... godina su odvodili da im kopaju rovove. Mno... su tako pucali na naše ljude. Jedan ustaša

... a ON je lično mene maltretirao zbog posjedovanja oružja. Često su me izvodili iz logora da bi tražili to oružje, ne znajući hoću li se vratiti uopšte živa. Svjesno sam lagala da sam bacila oružje ustvari ja sam ga zakopala i nikad ~~ni~~ ustašama nisam priznala pravu istinu. Rizikovala sam pored svog života i živote svoje familije. U Hangaru smo bili 21 dan. Poslije smo pušteni u kućne pritvore i to u jednoj mahali. Tu su bili samo žene i djeca. Kuće su bile popljačkane, hrana odnešena. Uveče smo spavali po 30-ro u jednoj kući. Nije bilo vode, struje. Bilo je maltretiranje, pljačka. Gledali smo kako gori naša džamija. U tim kućnim pritvorima, svijeće su se morali gasiti nikakvo svjetlo nije se smjelo vidjeti (nikakvo svjetlo nije se moglo vidjeti). Takve užase, strahote trpjeli smo pune 3 godine. Kad se Dejton potpisao, ~~morala sam~~ situacija se malo smirila, moglo se izaći van uz dozvolu uz kretanje. Sledeći smještaj sam našla u Sarajevu, gdje i danas živim.

12. 8. 1998. god.

Tufekčić Nadžida

Izjava Nadžide Tufekčić koja potvrđuje da se sistematičan i široko rasprostranjen napad na Bošnjake u Žepču odvijao po jedinstvenom obrascu po kojem se odvijao napad na Bošnjake u cijeloj „HZ-HB". (Izvor: AIIZ, inv. br. 03-5140)

U toku borbi u Žepču, 26.6.1993. godine, vojnici HVO-a su zapaljivom municijom gađali i zapalili Gornjomahalsku džamiju. Od posljedica djelovanja zapaljive municije i djelovanja vatre, potpuno je uništena ova džamija, jer je krovna konstrukcija, kao i munara bila drvena. U ovom požaru zapaljeno je još nekoliko bošnjačkih kuća u neposrednoj blizini džamije. Dva dana kasnije, na isti način, napadnuta je i Ferhat-pašina džamija u gradu. Od zapaljive municije izgorjela su drvena ulazna vrata, drugi drveni dijelovi džamije, ali i arhiva Medžlisa IZ Žepče. Međutim, najveće uništavanje objekata Islamske zajednice na teritoriji pod kontrolom HVO-a nastalo je poslije završetka borbi i to od 1.7.1993. godine. Taj dan se uzima za dan kad je HVO ostvario potpunu kontrolu većeg dijela općine Žepče i kad je došlo do potpunog teritorijalnog razdvajanja i formiranja paralelnih administrativnih aranžmana. Naseljena mjesta Begov Han, Golubinja, Željezno Polje i druga manja mjesta ostala su pod kontrolom Armije RBiH

Vojnici HVO-a Žepče, 3.7.1993. godine, spalili su mesdžid i imamsku kuću u Ozimici, bez ikakvog razloga i potrebe. Napadi HVO-a na objekte Islamske zajednice su se nastavili i poslije toga. Intenzivno gađanje Priječke džamije topovskom vatrom, dovelo je do toga da je minaret presječen na visini od 5 metara od zemlje, tako da se ona srušila 12.7. iste godine. Od siline artiljerijskih udara, skoro je uništena i sama džamija. Poslije toga, 29.7. iste godine HVO je spalio mesdžid i sve kuće Bošnjaka u selu Vitlaci, kao odgovor na akciju Armije RBiH na položaje srpske vojske na brdu Vis. Dana 23.8.1993. godine u 2,15h pripadnici HVO-a su minirali Trzansku ili Alibegovu džamiju i munaru, u vrijeme kad nisu vođene nikakve borbe u Žepču. Tada je zapaljena i potpuno uništena i imamska kuća u ovom gradu, kao i još jedan stambeno–poslovni objekat u vlasništvu medžlisa IZ Žepče. Poslije toga 20/21. marta 1994. godine, minirana je i teško oštećena Ferhat-pašina džamija u gradu. Nema nikakve sumnje u to da se rušenje objekata Islamske zajednice u Žepču ne može opravdati nikakvom vojnom potrebom. Motive ovakvih akcija HVO-a treba tražiti u osjećaju mržnje prema islamu i katoličkom vjerskom fundamentalizmu osoba koje su naredile i izvele ove objedne akcije![403]

[403] Više o uništavanju i devastaciji objekata Islamske zajednice u Žepču u toku 1993. i 1994. godine vidjeti u izlaganju Izet ef. Efendića na međunarodnom naučnom simpoziju održanom u Žepču povodom 550. godišnjice Žepča, pod naslovom "Islamska zajednica u Žepču 1458.-2008. godine".

U toku borbi u Žepču, 26.6.1993. godine, vojnici HVO-a su zapaljivom municijom gađali i zapalili Gornjomahalsku džamiju. Od posljedica djelovanja zapaljive municije i djelovanja vatre, potpuno je uništena ova džamija, jer je krovna konstrukcija, kao i munara bila drvena. U ovom požaru zapaljeno je još nekoliko bošnjačkih kuća u neposrednoj blizini džamije. Dva dana kasnije, na isti način, napadnuta je i Ferhat-pašina džamija u gradu. Od zapaljive municije izgorjela su drvena ulazna vrata, drugi drveni dijelovi džamije, ali i arhiva Medžlisa IZ Žepče. Međutim, najveće uništavanje objekata Islamske zajednice na teritoriji pod kontrolom HVO-a nastalo je poslije završetka borbi i to od 1.7.1993. godine. Taj dan se uzima za dan kad je HVO ostvario potpunu kontrolu većeg dijela općine Žepče i kad je došlo do potpunog teritorijalnog razdvajanja i formiranja paralelnih administrativnih aranžmana. Naseljena mjesta Begov Han, Golubinja, Željezno Polje i druga manja mjesta ostala su pod kontrolom Armije RBiH

Vojnici HVO-a Žepče, 3.7.1993. godine, spalili su mesdžid i imamsku kuću u Ozimici, bez ikakvog razloga i potrebe. Napadi HVO-a na objekte Islamske zajednice su se nastavili i poslije toga. Intenzivno gađanje Priječke džamije topovskom vatrom, dovelo je do toga da je minaret presječen na visini od 5 metara od zemlje, tako da se ona srušila 12.7. iste godine. Od siline artiljerijskih udara, skoro je uništena i sama džamija. Poslije toga, 29.7. iste godine HVO je spalio mesdžid i sve kuće Bošnjaka u selu Vitlaci, kao odgovor na akciju Armije RBiH na položaje srpske vojske na brdu Vis. Dana 23.8.1993. godine u 2,15h pripadnici HVO-a su minirali Trzansku ili Alibegovu džamiju i munaru, u vrijeme kad nisu vođene nikakve borbe u Žepču. Tada je zapaljena i potpuno uništena i imamska kuća u ovom gradu, kao i još jedan stambeno–poslovni objekat u vlasništvu medžlisa IZ Žepče. Poslije toga 20/21. marta 1994. godine, minirana je i teško oštećena Ferhat-pašina džamija u gradu. Nema nikakve sumnje u to da se rušenje objekata Islamske zajednice u Žepču ne može opravdati nikakvom vojnom potrebom. Motive ovakvih akcija HVO-a treba tražiti u osjećaju mržnje prema islamu i katoličkom vjerskom fundamentalizmu osoba koje su naredile i izvele ove objedne akcije![403]

[403] Više o uništavanju i devastaciji objekata Islamske zajednice u Žepču u toku 1993. i 1994. godine vidjeti u izlaganju Izet ef. Efendića na međunarodnom naučnom simpoziju održanom u Žepču povodom 550. godišnjice Žepča, pod naslovom "Islamska zajednica u Žepču 1458.-2008. godine".

Džamija u Gornjoj mahali, spaljena 26. juna 1993. godine.

Ferhat-pašina džamija, minirana 20/21. marta 1994. godine.

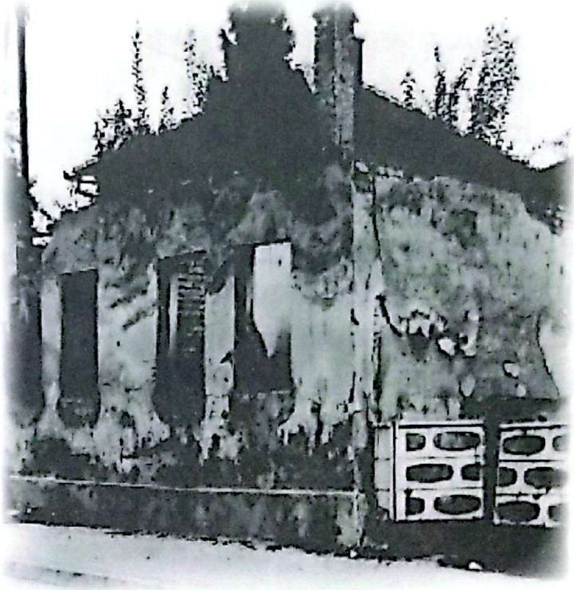

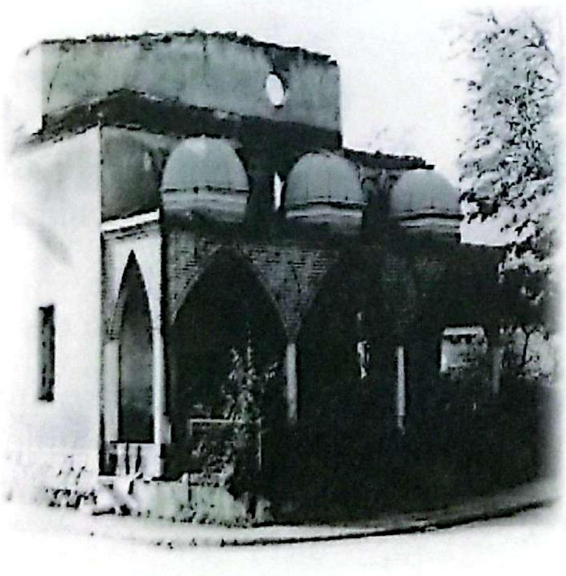
Ruševine munare i džamije u Preku koja je porušena 12. jula 1993. godine.

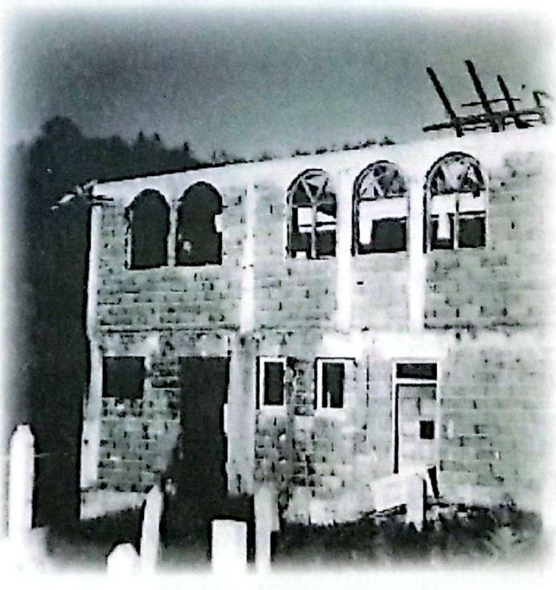
Mesdžid u Ozimici zapaljen 3. jula 1993. godine.

Vakufska kuća u Žepču, spaljena sredinom 1993. godine.

Trzanska džamija, minirana 23. augusta 1993. godine.

Mesdžid na Vitlacima, zapaljen 29. jula 1993. godine.

LIVNO

Livno je grad i općina u zapadnom dijelu Bosne i Hercegovine i najznačajnije je gradsko naselje Kantona 10, čiji je kulturni i privredni centar. Sam grad se smjestio na 724 metara nadmorske visine na obroncima i u podnožju brda Bašajkovac, u središnjem dijelu Livanjskog polja.

Prema podacima popisa stanovništva iz 1991. godine, u općini Livno je živjelo ukupno 40.600 stanovnika. Apsolutnu većinu je činilo stanovništvo hrvatske nacionalnosti. Tada se kao Hrvati izjasnilo 29.324 stanovnika ili 72,22 %, kao Muslimani, 5.793 ili 14,26 %, kao Srbi 3.913 ili 9,63 %, Jugosloveni 1.125 ili 2,77 %, a kao pripadnici neke od nacionalnih manjina izjasnilo se 445 ili 1,09 %.

Livno

O ratnom zločinu koji je HVO počinio nad bošnjačkim i srpskim stanovništvom na području općine Livno, poslije rata se dugo šutilo. Poslijeratni incidenti na vjerskoj i nacionalnoj osnovi su inicirali poneku novinarsku reportažu (sedmičnik "Ljiljan").

Poslije ovih reportaža o očiglednim ratnim zločinima u Livnu i njegovoj okolini, otvoreno je progovorila Radio - televizija Bosne i Hercegovine u emisiji "Otisci" koja je emitovana u septembru 2007. godine, u kojoj je, između ostalog, naročito istaknuto sljedeće:

"...Od septembra 1991. godine, Livno pripada samoproglašenoj

Hrvatskoj zajednici Herceg - Bosni. Počinju pripreme za rat. April 1992. godine. Srpske snage napadaju Livno. Snage HVO-a i Armije RBiH organizuju zajednički otpor.

Dio zakletve je izgledao ovako: "Priznajem da ću žrtvom vlastitog života štititi i braniti svoju domovinu Herceg-Bosnu, njeno pravo na opstojnost i sve njene građane!"

Livanjske Srbe otpuštaju s posla pa ih hapse. Zatvaraju ih u osnovnu školu "Ivan Goran Kovačić". Odatle ih protjeruju.

Vlasti Herceg-Bosne počinju kampanju s ciljem da dokažu kako Hrvati imaju ekskluzivno pravo na ovu teritoriju.

"Organi vlasti i snage Herceg-Bosne / HVO preuzeli su kontrolu nad medijima i nametnuli hrvatske ideje i propagandu. Uvedeni su hrvatski simboli i valuta, a u škole su uvedeni hrvatski nastavni program i "hrvatski jezik". Mnogi bosanski muslimani su smijenjeni s položaja u organima vlasti i privatnim firmama, humanitarna pomoć je kontrolisana i dijeljena na štetu Muslimana, a Muslimani su, uopšteno govoreći, sve više maltretirani."[404]

To je osnova za sukob HVO-a i Armije RBiH u aprilu 1993. godine.

Pripreme za sukob podrazumijevale su isti obrazac u svim opštinama samoproglašene Herceg-Bosne. Vojnici HVO-a hapse muslimanske muškarce, odvode ih u zatočeničke centre.

"Nakon što je većina muškaraca Muslimana uklonjena, HVO je preuzimao kontrolu nad gradovima i selima i sistematski prikupljao žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, koji su zatim zatočeni na različite periode i/ili premješteni na područja pod kontrolom AR BIH ili deportovani u druge zemlje."[405]

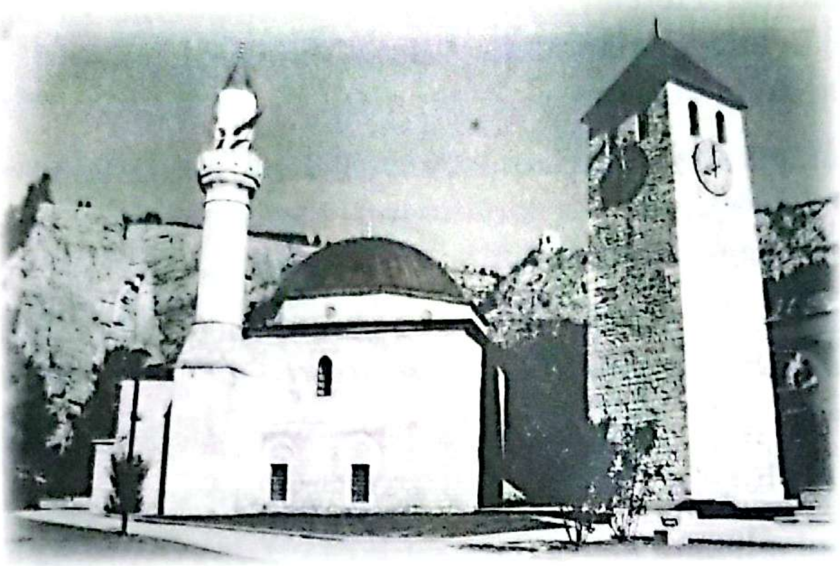
Prema podacima Federalne komisije za traženje nestalih, u Livnu se traga za 14 osoba. Kancelarija za traženje nestalih i zarobljenih Republike Srpske traga za 33 lica. Iz tri masovne grobnice na području Livna ekshumirali su 25 tijela. Međunarodnom komitetu Crvenog krsta BiH, prijavljen je nestanak 12 osoba s područja Livna.

U periodu od 1991. do 1995. godine, u direktnim vojnim dejstvima ubijeno je ili nestalo 96 građana Livna, i to 71 građanin hrvatske nacionalnosti, 21 građanin srpske nacionalnosti i 4 građanina bošnjačke nacionalnosti. Status nestalih ima 9 osoba.[406]

[404] Citat iz Presude MKTJ PREDMET BR. IT-04-74-PT.

[405] Isto.

[406] Izvor: Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo. (podaci prikupljeni do 21.6.2007.)

Obnovljena džamija Čurčinica.[407]

"...U toku ratnog perioda (1992.-1995.) u Livnu su, pod kontrolom HVO-a, bili džemati: grad Livno (tri džemata), Guber (sa Grborezima i Komoranima), Golinjevo i Podhum. Dvije džamije su srušene: Čurčinica u Livnu i džamija u Podhumu. Devastirane su džamije u Grborezima, Guberu, Golinjevu i Kablićima. U Podhumu je preko 50 posto džematlija napustilo svoje kuće. Sve vrijeme rata, u Livnu je radio imam Sabir ef. Dizdarević... Tek su se početkom jeseni 1996. godine stekli uvjeti za ulazak imama-vjeroučitelja u škole s obzirom da je to ranije bilo dopušteno samo katoličkim svećenicima..."[408]

Zbog sumnje da su od aprila 1992. do jula 1993. godine, zajedno sa ostalim saučesnicima u združenom zločinačkom poduhvatu protiv civilnog stanovništva srpske nacionalnosti, 17.2.2015. godine su uhapšeni: Muamer Jašarević iz Bihaća, Sead Velagić iz Sarajeva, bivši pripadnici Vojne policije HVO Livno. Oni se sumnjiče da su svojim akcijama organizovali protupravno lišavanje slobode oko 300 Srba i zatvorili ih u zgradu OŠ "Ivan Goran Kovačić" u Livnu. U ovom logoru su ovi logoraši mučeni, a 16 ih je ubijeno. Ovo je prvi slučaj procesuiranja pripadnika HVO-a za zločine u općini Livno, u kojem se većinom nisu vodile nikakve ratne operacije, nego su zločini izvršeni na teritoriji koja je bila pod potpunom kontrolom HVO-a.

[407] Izvor: http://www.rtvusk.ba/content/policija-traga-za-po%C4%8Diniocima-vandalskog-nasrtaja-na-d%C5%BEamiju-i-livnu)

[408] Muharem Omerdić, "Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992.-1995.)", EL-kalem, Sarajevo, 1999., str. 452-453.

BOSNA I HERCEGOVINA

Bošnjačko virenje kroz prozore u Livnu i čekanje na život dostojan čovjeka: Kad će, konačno, bolji dani za livanjske Bošnjake?

Oni koji maltretiraju i ubijaju Bošnjake - proglašavaju se neuračunljivima

Fuad KOVAČ
Foto: Fuad FOČO

Odmah prije Kupreških vrata, sa bugojanske strane, pili smo sokove po imenu *gold cola*, porijeklom iz Sarajeva, i *fantina orange*, rodom iz Banje Luke. Na ulazu u tunel izblijedjela slika Ejupa Ganića sa nekih tamo izbora. Sa druge strane tunela *puca* Kupreško polje i u njemu, kao jakoroče – Kupres. Odavde je drukčija hava i zima se još uvijek otima. Kupres izgleda kao obična pustolovina, a Srbi se još ne vraćaju. Mada je i ovdje nekad bilo žestoko, popravljeno je dosta objekata.

Iako je bilo rano poslijepodne, nismo vidjeli žive duše. S lijeve strane, u polju, kojim meandrira rječica Šujica, istoimeno je mjestašce u kome živi dvadesetak bošnjačkih porodica. Niko ih do sada posebno nije dirao. Odavde nije daleko ni Tomislavgrad, a ni Livno, u koje i žurimo.

Vratio se Aco, koji je, kaže, najmanje Srbin

Na starom i dogovorenom mjestu u Gornjem Gradu samo nas je čekao Hajro Gromilić, dopisnik *Oslobođenja* iz ovog kraja, inače penzionirani učitelj i stari planinar. Drugi stari prijatelji kao da nisu imali strpljenja. Rekoše nam da su otišli službeno do Bugojna. U restoranu *Filigran*, koga drži Bošnjak, panično dogovaramo konak, večeramo, pijemo kahvu i gledamo TV. Prvo je igrala *Cibona*, onda je neko, u poluvremenu, prebacio na HRT 2. Kad se, u međuvremenu, restoranom pročulo da smo iz Sarajeva, i još novinari - zapjevao je Šaban, pa Keba (?!), onda i Halid.

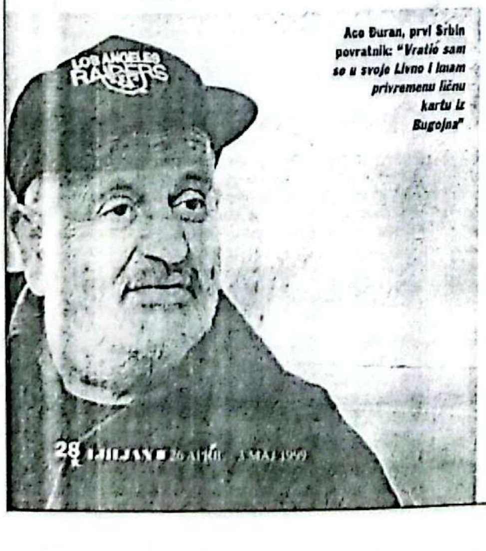
Hajro nas je upoznao sa Aleksandrom Đuranom Acom, rođenim Livnjakom i Srbinom koji se prvi od svojih sunarodnjaka vratio u Livno. Govorljivi Aco pričao nam je da je 34 godine radio kao vozač saniteta u ovdašnjem Medicinskom centru, a onda su ga, 1992. godine, istjerali s posla. Priča kako je on jedini Livnjak koji je *sa papirima* otišao u Njemačku, nakon što je, kako reče, *izmajmunisao* putni nalog od firme na kome je pisalo da ide u Zagreb po bolesnika. Njegova žena, inače Hrvatica, umrla je u Njemačkoj 1994. godine, pa je na jedvite jade uspio prebaciti i zakopati u Livnu. Kad je prije dvije godine došao u rodni grad, nastupili su još veći problemi.

"Nakon što mi je UNHCR odobrio sanaciju devastirane kuće, vlasti u Livnu su me 'hladno' skinule sa spiska, ne zbog toga što imam bradu i što sam u godinama – nego samo zato što sam Srbin," jada se kroz smijeh Aco, koji još živi kod svastike. Djeca su mu po Svijetu, a jedna kćerka studira medicinu u Sarajevu i tamo je sve vrijeme. O njemu je pisao i *Feral*, ali i neke bosanske novine. Tu je najmanje govorio o svojim problemima. Dvanaest godina je Aco igrao lopte u *Troglavu* i, kako kaže, slučajnim golom uveo svoj klub u viši rang takmičenja. Penzija mu je 583 kune ili oko 150 KM, a još uvijek, kao i mnogim drugim radnicima u Medicinskom centru, ne daju mu radnu knjižicu i traže da potpiše da je dobrovoljno napustio posao. Svi kažu da Aco, onako kroz smijeh i šalu, napada ovdašnju vlast.

"Ja sam ti, jarane, najmanje Srbin, a mnogo više Livnjak iz čaršije," završi Aco, pokazujući ličnu kartu i pasoš koje je dobio u Bugojnu, jer mu ovi u Livnu nisu dali.

Kad nam je pred odlazak konobarica donijela trocifreni račun, dobro smo se preznojili.

"To vam je u kunama, ne bojte se," obradovao nas je Hajro.

Aco Đuran, prvi Srbin povratnik: *"Vratio sam se u svoje Livno i imam privremenu ličnu kartu iz Bugojna"*

Grade novu džamiju prije popravke oštećenih

Veći problem od konaka bilo nam je parkiranje automobila. Domaćini su nam rekli da one koji svakodnevno kradu neće zanimati jer je to za njih *loša roba*.

Od Enesa Mastalića, o kome su negativno pisale novine, da je, kao prvi čovjek livanjskog *Merhameta*, odgovoran za oko milion maraka, nismo dobili informaciju zašto Skupština *Merhameta* nije održana pet godina. Čuli smo da je slično i u Islamskoj zajednici, pa i u SDA. A gdje ima vatre, ima i dima. Ljudi pričaju... Ove koje napadaju ni za dva dana nismo imali priliku pitati jer su bili na *službenim putovanjima*.

Ovdje se puno priča i o gradnji nove džamije. Za jednu je tražen izvođač radova i, kako saznajemo, na putu je da onaj što traži više krene na posao. Kakva je tu logika? Umjesto da se prione na sanaciju dovoljnog broja postojećih džamija, koje su i danas poluprazne, hoće da grade novu. Tako misle

U Livnu, glavnom gradu Kantona, koji ima svoja tri imena, a nijedno pravo, stoluje takozvana "hercegbosanska zajednica". Zapošljavaju se samo "poslušni" Bošnjaci, i to na inferiorna radna mjesta. Bošnjačko nejedinstvo i migracije u očekivanju boljih dana. Oslobađajuće presude za hrvatske ekstremiste i ubice, često pod izgovorom "nervne neuračunljivosti". Najnovija pismena obećanja medijatoru Schillingu o ustroju Kantonalne vlade i položaju Bošnjaka. "Hadezeovskoj vlasti u Livnu definitivno odgovara trenutno stanje bez promjena nabolje, ali ima i pozitivnih [illegible]", tvrdi [illegible] Kamber, poslanik u Federalnom parlamentu

28 LJILJAN 26 APRIL – 3 MAJ 1999

Livno: Prividni napredak i najnovija obećanja

obični ljudi u Livnu.

Domaćini su nam rekli da ne pokušavamo razgovarati sa nekim od predstavnika livanjske vlasti. Ili neće pristati ili neće ništa novo reći. Ovdje prevladava mišljenje da se u posljednje vrijeme u Livnu zapošljavaju samo oni poslušni, a najmanje sposobni Bošnjaci. U Livnu, zašto i to ne reći, ni Bošnjaci nisu jedinstveni. Ovdje kažu da je sve gotovo isto kao i prije tri godine. Ima pomaka, ali oni nisu dovoljni. Dobro je da i Bošnjaci imaju svoje predstavnike u ovom famoznom Livanjskom kantonu ili Kantonu broj 10 ili, kako ga ovdašnje vlasti još zovu, Hercegbosanskom, iako je na Ustavnom sudu Federacije, prije četrnaest mjeseci, osporen taj naziv. Predstavnici HDZ-a zovu ga Hercegbosanska županija, predstavnici međunarodne zajednice - Kanton broj 10, a Ale Kamber, poslanik u Federalnom parlamentu iz ovog kraja – Livanjskim kantonom. Tako danas ovaj Kanton, koji je još na papiru, ima tri svoja imena, a, ustvari, nema mnogo štošta. Nedavno je, po ko zna koji put, ovdje boravio i Christian Schwartz Schilling, međunarodni medijator za BiH. Kantonalni predstavnici obećali su mu da će ubuduće na ovim prostorima biti mnogo bolje, a to obećanje su i parafirali. Dabogda kćeri...

Mnogi s kojima smo razgovarali nisu baš oduševljeni ni Jasenkom Tufekčićem, koji je ministar prostornog uređenja u Kantonalnoj vladi i predsjednik livanjske SDA.

"Ko umije, njemu plaće dvije", komentiraju u Livnu.

Hotelom Dinara gazduje bojovnik koji je žario i palio po Mostaru i Gornjem Vakufu

U Livno se u svoje kuće vratilo manje od pet Bošnjaka. Ovdje ih je, inače, blizu pet hiljada. U selu Donji Rujan, već prije godinu, obnovljeno je 26 hrvatskih kuća, a do danas se u njih vratila samo nekolicina. Ostali se nalaze u bošnjačkim i srpskim stanovima, dok svoje kuće planiraju - samo kao vikendice! Gotovo da ne rade sudovi, time ni izvršna vlast, koja bi se konačno trebala smilovati mnogobrojnim opravdanim zahtjevima i molbama Bošnjaka koji traže svoja prava.

Nije novost ni da je policija još jednonacionalna. Ovih dana i mjeseci možda je najaktuelnija situacija sa (sada već bivša) 52 radnika *Livnobusa*. Naravno, Bošnjaka. Ovi radnici dobili su *crveni karton* 21. jula 1993. godine, a sve do 4. aprila 1997. godine primali su *sadaku* od po 80 KM. I to su im obustavili.

"Nema kome se nismo žalili", kaže Sakib Zahirović, predstavnik ovih radnika, inače dugogodišnji vozač u ovom preduzeću.

"Tužili smo i Federaciju i njezine predstavnike, tražili od njih pomoć, ali do danas nismo dobili nikakav odgovor. Podigli smo i optužnicu u Domu za ljudska prava. Suđenje je bilo 16. decembra prošle godine. Od presude do sada nije bilo ništa. U međuvremenu je i Seada Palavrić, *[illegible] za vezu sa Komisijom za ljudska prava, dolazila u Livno i [illegible] sa* Ilijom Čečurom, *[illegible]om 'Livnobusa'. [illegible], kog li manguplука, samo je meni obećan posao, i to da budem portir ili gumar, a ne ono što sam 30 godina radio!? Gdje su ostali radnici i zar mi samo možemo i znamo raditi inferiorne poslove?,"* ogorčen je Zahirović

Kao da su neki Bošnjaci u Livnu zadovoljni što ih se manje maltretira i što se slobodnije kreću. I to je ovdje samo pojedinačno razmišljanje. Ovi drugi, koji vladaju, prave razne biznise. Oni koji maltretiraju, pljačkaju, postavljaju eksplozive, pa i ubijaju, brzo se proglase *neuračunljivim* ili je beskrajna *istraga u toku*. Tako je i ubica koji je nedavno ubio jednog Bošnjaka – postao *lud!?*

Mogu se, gotovo na svakom koraku, po fasadama zgrada primijetiti prepoznatljivi ratni grafiti koje ovdašnja vlast, slučajno ili namjerno, ne uklanja. Valjda zbog toga da se zna ko su. Oni su u stilu: *"Ustaše"* i slični poklići.

Da kod nekih poslovi dobro idu, pa i privatizacija, govori i primjer hotela *Dinara*. Sada je njegov vlasnik bivši bojovnik koji je žario i palio po Gornjem Vakufu i Mostaru.

Pojedini Livnjaci opravdano govore: Da nije bilo onih koji su ostali, granica BiH bila bi u Bugojnu, a ne u Kamenskom. Samo se oni, izgleda, jedini plaše da u miru ne bude obrnuto. Jer, sve više ih odlazi iz livanjske nevolje i čamotinje što dalje od Bosne, a mnogo manje ih se vraća. Uz to, čekaju i taj trenutak da se premijer Edhem Bičakčić obrati svim Livnjacima, a ne samo Bošnjacima, i da to isto učini predsjednik Federacije Ivo Andrić Lužanski. Do tada, njima je ostalo samo da vire kroz prozore i čekaju život dostojan čovjeka. ■

Ale Kamber, poslanik u Federalnom parlamentu

Nazire li se slom "Herceg-Bosne"?

"Uz Unsko-sanski kanton, Livanjski je po površini najveći u Federaciji. U šest općina ovoga kantona prije rata živjelo je 49 posto Hrvata, gotovo 38 posto Srba, a ostali procent činili su Bošnjaci. Specifičan je i po tome što je granični kanton prema Hrvatskoj. Specifičan je i po najvećem stepenu povratka u posljednje vrijeme, posebno Srba u Bosansko Grahovo, Drvar i Glamoč, a u zadnje vrijeme i u Livno. Ako se u ovom procesu dođe do približne predratne brojke, imali bismo treći mješoviti kanton, a i balans u odlučivanju. U tom slučaju, pale bi sve puste želje i planovi oko podjele Bosne, a bio bi i definitivni kraj takozvane 'HZ HB', koje ovdje ima na svakom koraku. Zagovornik sam takve kantonizacije u kojoj se ne bi mogla zloupotrebljavati takozvana zaštita nacionalnog identiteta, čime se blokira rad Kantona sve do najviših državnih instanci."

Kako uspostaviti multietničku policiju?

"Bojim se unitarnih kantona koji su za sada superunitarni. Zato bi hitno trebalo neke prinadležnosti oduzeti kantonima i pridodati ih Federaciji. Kantoni su klasične države, gdje nemate pravni lijek u Federaciji i državi Bosni i Hercegovini. To se do sada mnogo puta dokazalo i u praksi. Zar nije pravi dokaz da ni međunarodna zajednica, OHR, IPTF i federalni organi ne mogu, evo, već dulje od godinu da uspostave multietničku policiju u ovom kantonu."

Tapkanje u mjestu je vraćanje unazad

"Ovdje se tapka u mjestu, a svako tapkanje u mjestu u ovakvim prilikama i okruženju samo je vraćanje unazad. Ako se ne poštuje presuda Vrhovnog suda, šta je to nego vraćanje unazad. I, ako ovdje postoji nekakva implementacija, to je samo privid, paravan i magla, a nije suština. A suština je poštovati ustave Bosne i Hercegovine, Federacije i Kantona."

Probosanska orijentacija među hrvatskim strankama

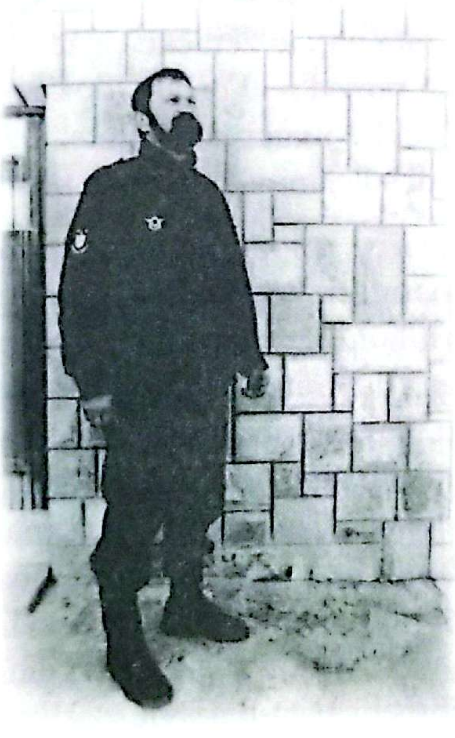
"Ovdje nekome, definitivno, odgovara trenutno stanje bez promjena nabolje. HDZ i dalje čvrsto stoji iza toga. Međutim, i među Hrvatima na ovim prostorima ima drukčijih strujanja, odnosno stranaka koje zagovaraju sasvim drugi kurs. Za sada se, makar u verbalnoj probosanskoj orijentaciji, posebno na ovim prostorima zalažu HSS i NHI, koje iz dana u dan jačaju." ■

LJILJAN • 26 APRIL - 3 MAJ 1999 29

Reportaža novinara Fuada Kovača u sedmičniku „Ljiljan" od 26. aprila 1999. godine govori o položaju Bošnjaka i Srba u Livnu nakon ratnog stradanja.

OSTALI ZLOČINI POČINJENI U IME I ZA RAČUN "HRVATSKE ZAJEDNICE/REPUBLIKE HERCEG-BOSNA"

U općini Ljubuški, u kojoj su Bošnjaci u apsolutnim brojkama činili manjinu i nisu ni mogli predstavljati opasnost u bilo kom obliku, lokalne hrvatske vlasti, HVO je, i pored činjenice da su oni u vojnom smislu pripadali baš njihovoj vojnoj formaciji, od samog početka rata, počinio brojne zločine koji su se desili poglavito poslije likvidacije Blaža Kraljevića.[409]

Blaž Kraljević

Međutim, prava surovost i golgota ljubuških Bošnjaka počinju tek od aprila 1993. godine kada se hapse svi ugledniji i obrazovaniji Bošnjaci. Neposredno nakon toga, uslijedila je opća pljačka njihove imovine i zatvaranje skoro cijele ove populacije u logor u Ljubuškom i limenom hangaru u selu Vitina, poznatijem kao "logor na Otoku". Uslovi u ovim

---

[409] Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u općini Ljubuški se od ukupno 28.340 stanovnika, i u kojoj se tada čak 92 % stanovništva izjasnilo kao Hrvati, svega se kao Muslimani izjasnilo 1.592 osobe, ili 5,6 % od ukupnog broja stanovnika. Svu vlast u Općini su držali kadrovi hrvatske nacionalnosti, tako da nije postojala nikakva potreba za bilo kakvom represijom.

logorima su bili jednako surovi, bez dovoljno zraka, hrane i vode, bez ikakvih ležaljki i higijenskih potrepština. Logoraši su izvođeni na prisilne radove na vrlo opasna mjesta na kojima su mnogi i ubijeni. Nakon toga, uslijedio je organizovan i planiran progon u treće zemlje, ili na teritoriju pod kontrolom Armije RBiH.[410] U ovoj općini su 1993. godine pripadnici HVO-a minirali džamiju Ali-bega Kapetanovića u Vitini, sagrađenu 1858. godine, ali se vjeruje da je na ovom mjestu i ranije bila džamija, a da se te godine obavila temeljita rekonstrukcija. Ova džamija je proglašena nacionalnim spomenikom kulture Bosne i Hercegovine. Također, bez ikakvog razloga pripadnici HVO-a su u septembru 1993. godine minirali i džamiju u Gradskoj, kod Ljubuškog.

Dana 19.4.1993. godine, sa artiljerijskih položaja u selu Putićevo, na području općine Busovača, udaljenog oko 15 kilometara jugoistočno od Zenice, HVO je u tri navrata napao zeničku pijacu. Tom prilikom je smrtno stradalo 15, a teže i lakše ranjeno 50 osoba, dok je u centru grada, gdje se nalazi pijaca, načinjena velika materijalna štete. Užasne scene masakra na zeničkoj pijaci fotografisali su članovi evropske posmatračke misije.[411]

Dana 10.8.1993. godine, pripadnici Druge gardijske brigade Hrvatske vojske su u selu Mokronoge izvršili masakr nad nedužnim porodicama Bešlaga i Tiro. Tom prilikom četiri osobe su oko 11,30h upale u kuću vlasništva Đulage Bešlaga i odstranile samo jedno malodobno dijete, a ostale izvele na obližnju livadu, naredili im da polegnu na ledinu i iz neposredne blizine hladnokrvno ubili Huseina, Emira, Subhu, Emiru i Diku Bešlaga, Ibrahima, Muharema i Mustafu Tiru i Simhu Đuliman.[412] Ovaj zločin je dobio svoj sudski epilog. Međutim, iz ovog slučaja se može vidjeti koliko je mala volja za suočavanje sa istinom. Naime, iako je sasvim jasno da su u zločinu učestvovala četiri lica, nakon puno sudskih zavrzlama i peripetija, krivim je proglašen samo prvooptuženi Ivan Baković zv. Ikač i osuđen na 15 godina zatvora. Ostali su oslobođeni odgovornosti, zbog "nedostatka dokaza".[413]

---

[410] O tome kako okrutne mjere je HVO primijenio prema ljubuškim Bošnjacima, vidjeti više u tačkama 144. do 152. druge izmijenjene optužnice protiv Jadranka Prlića i ostalih.

[411] O ovom napadu HVO je ponudio svoju verziju, nastojeći svaliti svoju odgovornost na Vojsku bosanskih Srba, međutim u postupku koji je u Haaškom tribunalu vođen protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, odbačena je i ova i sve druge teze koju je nudio advokatski tim odbrane i presudio da je HVO izveo ovaj napad.

[412] Ovaj zločin su počinili pripadnici Druge gardijske brigade Hrvatske vojske, inače komšije žrtava iz sela Mokronoge, i to: Ivan Baković, sin Stipe, Albert Topić zv. Poglavnik, Pero Majić, sin Mate i izvjesni Ivan, civil iz Širokog Brijega. U ovom slučaju se vidi očigledna veza između zločinaca na terenu i vojnih vlasti Republike Hrvatske.

[413] Više o ovom procesu vidjeti u članku Dijane Dujmović: U "Slučaju Mokronoge" Sud je bio vezan činjenicama iz optužnice, objavljen u dnevnim novinama "Vjesnik", Zagreb, od 22.11.1999. godine.

Pored općina koje su u ovoj knjizi posebno obrađene zbog toga što su na njihovim teritorijama pripadnici HV i HVO-a počinili masovne zločine u pokušaju etničkog čišćenja nehrvatskog stanovništva, ili svođenje njihovog broja na mjeru koja odgovara političkom i vojnom rukovodstvu "Herceg-Bosne", i u nekim drugim općinama i gradovima Bosne i Hercegovine su, u ime ove paradržavne tvorevine, počinjeni ozbiljni zločini protiv nehrvatskog civilnog stanovništva, ali i Hrvata koji nisu slijepo slijedili zločinačke planove ekstremista iz zapadne Hercegovine. Najpoznatiji zločin ove vrste je svirepa likvidacija zapovjednika Hrvatskih oružanih snaga (HOS) generala Blaža Kraljevića i njegove pratnje, koja je izvedena 9.8.1992. godine u selu Kruševo kod Ljubuškog.[414] Vjeruje se da je nalog za likvidaciju Blaža Kraljevića i HOS-a došao iz Zagreba jer se javno suprotstavio politici podjele Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske, odnosno provođenja dogovora Tuđmana i Miloševića i tajne diplomatske misije ministra inostranih poslova Republike Hrvatske, Hrvoja Šarinića. Prije ovog političkog ubistva, general Kraljević je dobio ozbiljne prijetnje smrću jer se jasno suprotstavio sastancima Bobana sa Karadžićem u Gracu u Austriji. Njegovo suprotstavljanje je bilo toliko ozbiljno da se polovinom jula 1992. godine zvanično stavio pod komandu Armije RBiH i postao član Štaba vrhovne komande ARBiH. Dana 2.8.1992. godine organizovao je smotru jedinica HOS-a pred Stožerom u Ljubuškom na kojoj je istakao zastave HOS-a, zastavu hrvatskog naroda i zastavu Republike BiH sa ljiljanima![415] Međutim, sam državni vrh Republike Hrvatske je još u drugoj polovini 1991. godine počeo provoditi politiku fizičke likvidacije HOS-a. Tako je na povratku s jednog stranačkog skupa u Križevcima, 21.9.1991. godine, u Sesvetama, od strane hrvatskih policajaca

[414] General Kraljević se tog dana vraćao sa konferencije za štampu na kojoj je energično ponovio svoje stavove o potrebi zajedničke borbe muslimana i Hrvata za jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu. Kao i nekoliko dana ranije, iznio je svoj stav o potrebi uspostavljanja zajedničke komande nad snagama Armije RBiH, HOS-a i HVO-a. Za ovaj zločin nikad niko nije odgovarao, iako je jasno da je ovaj zločin isplaniran i izveden na najvišem nivou komandnog lanca HVO-a, uz saglasnost zvaničnog Zagreba. Atentat su izveli pripadnici Tutine "Kažnjeničke bojne", sastavni dio HVO-a , stacionirana na Širokom Brijegu. Cijelom akcijom je rukovodio general Andabak. I sama stranka HSP BiH, koja je bila političko krilo HOS-a, je za ovaj zločin optužila zvanični Zagreb, zbog toga što se on javno odredio za zajedničku borbu Hrvata i Bošnjaka za Bosnu i Hercegovinu u njenim prirodnim, odnosno avnojskim i već međunarodno priznatim granicama. To se potpuno kosilo sa ciljevima o podjeli BiH koje je Mate Boban već počeo realizirati na sastancima sa Radovanom Karadžićem. Tada su sa Kraljevićem stradali i Šahdo Delić, Osman Maksić, Marko Stjepanović, Vinko Primorac, Ivan Granić, Marija Medić, Rasim Krasnići i Gordan Čuljak. Ovaj zločin HVO je pokušao sakriti tako što su na brzinu pokupili s lica mjesta, i prije bilo kakvog uviđaja i prevezli preko granice u Republiku Hrvatsku. Međutim, kod Omiša, kad je zastala kolona vozila, policajci su primijetili kako iz vozila kojim su vozili Kraljevića i njegovu pratnju, curi krv! Ispostavilo se da su organizatori ovog svirepog ubistva planirali leševe baciti u more!

[415] Prema službenim evidencijama HOS-a iz tog vremena, ova vojna formacija je u Bosni i Hercegovini imala 5.134 naoružana pripadnika. Oko 40 % ovog sastava činili su Bošnjaci, a HOS je imao svoje jedinice u Ljubuškom, Čapljini, Mostaru, Konjicu, Zenici, Sarajevu, Prozoru, Tomislavgradu, Vitezu, Novom Travniku, Fojnici, Kaknju, Bugojnu, Jablanici, kao i niz manjih jedinica na teritoriji koju su kontrolisali legalni organi vlasti R BiH. Zapovjednik HOS-a za srednju Bosnu bio je Dario Kraljević, koji je kasnije prešao u HVO.

ubijen načelnik stožera HOS-a, Ante Paradžik, a njegov vozač, Branko Perković, teško je ranjen.[416]

Početkom 1992. godine minirane su prostorije u kojima je bio smješten stožer HOS-a u Vinkovcima. Tom prilikom je stradalo pet lica, a osam je ranjeno, dok je istaknuti član HOS-a i HSP-a, Dobrosav Paraga, pukim slučajem ostao nepovrijeđen.[417]

HOS

HSP ZA DOM SPREMNI

ZAPOVJEDNIŠTVO RATNOG STOŽERA HOS-a
za HERCEGOVINU, Ljubuški ul. M. Mucića 21
Fax/Tel. 088/834-329

PROGLAS

1. Poručujemo svim građanima BH, pogotovo Hrvatima i Muslimanima da ne uzimaju u obzir izjave i dogovore Mate Bobana i Radovana Karadžića.

2. Niti jedan, niti drugi, ne govore u ime Hrvata i Muslimana. Oni ne govore o onom što žele Hrvati i Muslimani

3. Nema podjele BH. Možemo i hoćemo sačuvati BH za sve nas, nećemo ostaviti naš narod na cjedilu Ili ćemo svi izginuti, ili ćemo svi biti slobodni. Mi nismo spremni za izdaju. Radovan Karadžić je ubojica Hrvatskog i Muslimanskog naroda, a Mate Boban ne može i nema pravo zastupati odnosno odvoditi Hrvate i Muslimane BH u propast.

4. Bosnu i Hercegovinu štiti i štitit će HOS i TO BH. Bosna i Hercegovina je razrušena, narod je raseljen, ali pobjeda je naša. Pozivamo HVO da se stavi pod našu komandu, tj. pod komandu HOS-a, te da u suradnji s TO BH oslobodimo BH na sreću svih naroda. Izbacimo ljude mračne prošlosti i sumnjive sadašnjosti iz sastava obrambenih postrojbi BH. Pošaljimo ih njihovim kućama i držimo na oku, radi se o našoj sudbini. Imamo priliku, ali sam jednu.

BOG I HRVATI **ZA DOM SPREMNI!**

Zapovjednik ratnog stožera HOSa Hercegovine pukovnik Blaž Kraljević "Ero"

Ljubuški, 9. svibnja 1992.

Proglas generala Blaža Kraljevića nastao vjerovatno dan prije njegove likvidacije. Cjelovita Bosna i Hercegovina kao cilj rata vjerovatno je bila i uzrok njegove likvidacije.

[416] Policajci koji su izvršili ovo ubistvo, u procesu koji je uslijedio,osuđeni su na manje zatvorske kazne, ali su poslije kratkog vremena provedenog u zatvoru abolirani i pušteni na slobodu. Zbog svega što se desilo i ove abolicije počelo se špekulirati da se radi o politički motiviranom atentatu iza kojeg stoji režim dr. Franje Tuđmana. Više o ovim ocjenama vidjeti "Nacional" br. 741 od 26.01.2010. godine.

[417] Poslije lividacije Blaža Kraljevića u zasjedi HVO-a likvidiran je i zapovjednik HOS-a za Bosansku posavinu, Stojan Vojnović zv. Srbin.

Drugi manje poznati zločin je ubistvo dopredsjednika HVO Vareš, Zvonke Dužnovića, načelnika sigurnosti HVO brigade "Bobovac" iz Vareša, kojeg su pripadnici HVO-a likvidirali 23.2.1994. godine u Kiseljaku. I u ovom slučaju radi se o potpuno suprotstavljenim koncepcijama u pogledu na Bosnu i Hercegovinu, jer je tvrdolinijaška struja HDZ-a BiH, na čelu sa Matom Bobanom, prema izjavi Ante Pejčinovića, predsjednika HVO Vareš, prije ove likvidacije energično zatražila skidanje zastave RBiH sa zgrade Općine Vareš i napad na lokalno bošnjačko stanovništvo. U Kiseljaku su sredinom augusta 1993. godine pripadnici zloglasnih jedinica za posebne namjene HVO-a "Apostoli" i "Maturice" likvidirali Željka Bošnjaka zv. Lujo, pomoćnika zapovjednika za sigurnost HVO brigade "Josip ban Jelačić" iz Kiseljaka, u njegovoj kući i još jednog pripadnika HVO-a i Mirka Pecirepa zv. Legija, a isti dan su na smetljištu ubili i Ivicu Pecirepa zv. Peca.[418] U Kiseljaku je 28.10.1993. godine ubijen i Davor Lovrić, a za ovo naročito svirepo ubistvo Dominik Ilijašević Como je 3.3. 2009. godine, u predmetu br: 060 K 00006507 K, na Kantonalnom sudu u Novom Travniku, osuđen na 15 godina zatvora.[419]

[418] O ovom zločinu je Uprava vojne policije HVO-a saslušala jednog od osumnjičenih za ovaj zločin, Dominika Ilijaševića-Comu. Iz Izjave koju je Como dao istražiteljima u Mostaru 23.6.1995. godine, za vrijeme pritvora na "Heliodromu", može se vidjeti da su ljudi dobijali smrtne presude bez suđenja!

[419] Po ovoj presudi, Ilijašević je žrtvu izveo iz jednog ugostiteljskog objekta u Kiseljaku, a potom mu hladnokrvno ispalio više hitaca na obližnjem parkiralištu. Nalog i za ovo ubistvo izdao je Ivica Rajić, što je jasno naglašeno u obrazloženju presude. 331 HVO se pravdao da je ovaj napad izvela srpska strana. Međutim, u procesu koji se u ICTY (Tribunal u Haagu) vodio pod nazivom "Lašvanska dolina br: IT-95-14/2" protiv Darija Kordića, Marija Čerkeza i ostalih, nepobitno je dokazano da je ovaj napad izveo HVO iz sela Putićevo u tri navrata navedenog dana, i to u: 12:10h, 12,24h i 12,29h. U napadu su korištena dva artiljerijska oruđa D-30 J Howitzeri na ručno punjenje za sporu razmjenu vatre. Napad su izveli profesionalci s ciljem da pogode pijacu u vrijeme kad se na njoj nalazi puno ljudi uz pomoć osmatrača za korekciju vatre. Svi "argumenti" advokata odbrane o tome da HVO ne stoji iza ovog napada na Sudu su odbačeni. 332 Ovaj gnusni zločin je obilježio sve vrijeme rata u duvanjskom kraju. Prema do sada prikupljenim podacima ovaj masakr su počinili: Ivan (Stipe) Baković, pripadnik 2. Gardijske motorizovane brigade Hrvatske vojske, Albert Topić zv. Poglavnik, pripadnik 2. GMTBR HV, Pero (Mate) Majić, pripadnik 2. GMTBR HV, i izvjesni Ivan iz Širokog Brijega čija pripadnost vojnim formacijama nije utvrđena, odnosno u nekim dokumentima se spominje kao civil. Ovaj pokolj je preživjela samo maloljetna Dika Bešlaga, kći Đulage.

Bosna I Hercegovina
HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG-BOSNA
MINISTARSTVO OBRANE
SEKTOR SIGURNOSTI
UPRAVA VOJNE POLICIJE

Mostar, 23.06.1995. godine

Temeljem članka 151 stavka 2 ZKP-a ovlašteni djelatnici sačinjavaju

ZAPISNIK

o obavještenjima koja je dana 23.06.1995. godine sa početkom u 08,00 sati dao DOMINIK ILIJAŠEVIĆ zv. COMO sin Pere I majke Ruže, rođene Mrnjavac, rođen 15.10.1965. godine u Mokrinama, općina Hadžići, Hrvat, državljanin RBiH, nije regulirao vojnu obavezu, završio Srednju Građevinskotehničku školu u Sarajevu 1984. Godine, do rata bio uposlen u GP Hercegovina - Sarajevo, privremeno nastanjen u Kiseljaku, demobilizirani pripadnik postrojbi HVO-a, trenutno u pritvoru u VIZ Heliodrom Mostar, gdje je dao sljedeću

IZJAVU

Koliko se sjećam, sredinom kolovoza 1993. godine, prilikom odlaska Ivice Rajića, tadašnjeg zapovjednika brigade "Ban Josip Jelačić" Kiseljak, na sastanak kod predsjednika OV kiseljak Joze Bore, isperd zgrade općine Kiseljak, na pomenutog je otvorena vatra iz automatskog pješačkog naoružanja. Tom prilikom Ivica Rajić nije ozlijeđen, a njegovo vozilo marke VW Jetta crne boje izrešetano je mecima. Napad su izvršili Sretko Tuka i izvjesni taksista zvani "Tukica" po prezimenu Tuka.

U zgradi općine su bil Jozo Boro, Ivica Rajić i Mario Bradara, koji su se dogovorili da se zavede policijski sat, blokira grad i zavede red.
O ovome su izvijestili Glavni stožer HVO-a i tražili suglasnost koju su i dobili od generala Milivoja Petkovića, koji je rekao da se po svaku cijenu zavede red u Kiseljaku. tada su u općinu pozvani Zdravko Mihaljević zv. Pijuk - zapovjednik PPN "Maturice", Marinko Jurišić zv. Špiro - zapovjednik PPN "Apostoli", Vlatko Trogrlić zv. Žuna - zapovjednik 2. bojne brigade BJJ, Marinko Ljoljo i ja Dominik Ilijašević.
Ivica Rajić sastavio je spisak osoba za uhićenje i privođenje u vojarnu, a na spisku su se nalazili, koliko je meni poznato: Nikica Komšić, Vinko Komšić, Stipo Drmać zv. Drmče, Sretko Tuka, izvjesni Pecirep zv. Peca, izvjesni taksista Tuka zv. Tukica.
Sa navedenim spiskom su upoznati Mario Bradara i Jozo Boro. Zapovjed o uhićenju gore pomenutih osoba izdao je i potisao Ivica Rajić, a naslovljena i uručena je zapovjednicima PPN "Maturice" i PPN "Apostoli" i zapovjedniku VP Zoranu Bošnjaku..
Nakon uručenja zapovjedni, u zgradi OV Kiseljak sam povukao u stranu puk. Ivicu Rajića, mislim da je tu bio i Vlatko Trogrlić zv. Žuna, i pitao ga što treba raditi. Pukovnik Rajić je odgovorio kako je konzultirao generala Petkovića I da ima odriješene ruke glede zavođenja reda u Kiseljaku. Ovdje je rekao kako se Željo Bošnjak zvani Lujo i Ivica Pecirep Peca, trebaju ubiti.

Dominik Ilijašević - Como

1

Isperd zgrade općine sam prenio momcima usmenu zapovjed pukovnika Rajića. Prisutni su bili Marinko Ljoljo, marinko Jurišić - Špiro i Marinko Šunjić, tj. rekao sam im kako je puk. rajić rekao kako se "Ljuo" i "Peca" trebaju ubiti a ostali sa spiska privesti.

Navedeni su krenuli na izvršenje zadatka i iste noći su uhićeni Sretko Tuka, taksista Tuka zv. Tukica, i Stipe Drmać zv. Drmče.

Nakon toga sa balkona jedne stambene zgrade u Kiseljaku je pucano na pripadnike PPN "Maturice" i "Apostoli" koji su uzvratili vatru i tom prilikom ranili jednu osobu čije ime mi nije poznato, a koja je prevežena u bolnicu. Dalja sudbina te osobe mi nije poznata. Znam da je među pripadnicima PPN "Maturice" koji su tom prilikom otvorili vatru bio i Željko Katana.

Po zapovjedi Ivice Rajića vojna policija je postavila punkt prema kući Željka Bošnjaka zv. Lujo. Slijedećeg dana u ranim jutarnjim satima, također po zapovjedi Ivice Rajića ide se na privođenje Želje Bošnjaka koji se nalazio u svojoj kući. U toj akciji su učestvovali pripadnici PPN "Maturice" i PPN "Apostoli" u kompletnom sastavu, jačine oko 150 vojnika, sa punom borbenom opremom, između ostalog dva RPG-a "Ose" i "zolje". Ja sam išao sa osobnim naoružanjem, tzv. "ciganka", samokresom TT cal. 7,62 mm, par bombi i nožem. Akcija je bila razrađena sa Ivicom Rajićem, tako da u slučaju pružanja otpora stvar odrade "Apostoli" pošto su oni pretežito iz Travnika, a uz potporu "Maturica". Kuću smo u potpunosti opkolili a zatim je nekolicina vojnika provalila u kuću. Među prvima su ušli pokojni Damir Kovač i pokojni Davor Lovrić iz "Maturica" i tri momka iz Apostola koje bi mogao identificirati Marinko Jurišić zv. Špiro. Začula se pucnjava nakon koje sam ušao u kuću, te vidio Željka Bošnjaka koji je ležao pogođen više metaka iz AP 7,62 mm, a u sljedećoj prostoriji sam vidio ubijenog momka izvjesnog "Legiju", očito obojicu zatečene na spavanju. Nakon toga smo izvršili pretres kuće i našli veću količinu MTS-a.

Nakon toga cjelokupno ljudstvo "Maturica" i "Apostola" odlazi u selo Pareževiće sa ciljem izvršenja gore navedene zapovjedi, tj. da se privedu preostala trojica sa popisa Nikica i Vinko Komšić i Ivica Pecirep. Pred nas je izašao rođak pomenutih Komšića, izvjesni Vjeko zv. "Pumpadžija" koji radi na benzinskoj crpki, te rekao kako će ih on osobno dovesti kako bi se izbjeglo krvoproliće, što je i učinio. Pomenutu dvojicu Komšića je peuzela Vojna policija, a Ivicu Pecirepa su na smetljištu ubili pripadnici PPN "Maturice"

Nemam primjedbi na odnos ovlaštenih osoba koje su uzele predmetnu izjavu, a da su moje riječi točno unesene na zapisnik potvrđujem vlastoručnim potpisom.

Završeno u .... sati.

Ovlaštena službena osoba	Zapisničar	Vojna Osoba
....	....	Dominik Ilijašević - Como

Izjava Dominika Ilijaševića Come o likvidaciji Željka Bošnjaka i Ivice i Mirka Pecirepa. Iz ovog Iskaza se vidi da su "Maturice" i "Apostoli" izvršili i ovaj zločin, odnosno da su neki ljudi koji su smetali i bez suđenja bili osuđeni na smrt.

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO OBRANE
ZAGREB

VRLO TAJNO

UPRAVA VOJNE POLICIJE
Klasa: 210-01/93-01/02
Ur.br: 512-16/01-93-106-57
U Zagrebu, 25.08.1993.

- MINISTARSTVO OBRANE
REPUBLIKE HRVATSKE
N/r Ministar obrane
gosp. Gojko Šušak

PREDMET: Lišavanje života 9 osoba u mjestu Mokronoge (Tomislavgrad)

Dana 10. kolovoza 1993.g. oko 23,00 sati, u mjestu Mokronoge kod Tomislavgrada počinjeno je višestruko ubojstvo od strane više počinitelja. Isto se dogodilo na način da su dvije uniformirane osobe, naoružane automatskim puškama, oko 22,30 sati došle u kuću vlasništvo Đulage Bešlaga u mjestu Mokronoge i u istoj su zatekli 9 odraslih osoba i to: Huseina Bešlaga, sin Omera, Emira Bešlaga, sin Đulage, Subhu Bešlaga, kći Đulage, Emira Bešlaga, kći Đulage, Diku Bešlaga, supruga od Đulage, Ibrahima Tiro, sin Hadže, Muharema Tiro, sin Smaila, Mustafu Tiro, sin Ahmeta, Simhu, rođenu Bešlaga, te malodobnu djevojčicu Amelu Bešlaga, kći Đulage i Dike, kojoj su zapovijedili da se iz prostorije udalji na kat kuće, što je ista i učinila. Potom su uniformirane osobe izvele iz kuće obitelj Bešlaga zatim iz sela na udaljenosti oko 700 m, odveli u predjelu zvanom "MRCININO POLJE" polegli na tlo i iz automatskih pušaka call. 7,62 mm sviju lišili života.

Dana 17. kolovoza 1993.g. u Odjel kriminalističke VP-e došli su Marko Radoš iz Odjela unutarnjih poslova Policijske uprave Tomislavgrad, Stanko Paradžik iz Uprave vojne policije HVO, te Ivan Mamić iz Vojne policije HVO Tomislavgrad i Zvonko Vidović iz Vojne policije HVO Mostar, kojima smo iznijeli naša operativna saznanja da se kao mogući počinitelji ovog kaznenog djela u vezu dovode 4 muškarca, koji su iz mjesta Mokronoge, a nalaze se u postrojbama Hrvatske vojske.

Djelatnici Odjela kriminalističke vojne policije Uprave vojne policije Ministarstva obrane Republike Hrvatske svojim operativnim radom došli su do podataka da su ovo kazneno djelo počinili:

1. Ivan Baković, sin Stipe i Janje, rođen 11.12.1972.g. , pripadnik 2. GMTBR
2. Albert Topić, zvani "POGLAVNIK", rođen 07.12.1971.g. , pripadnik 2. GMTBR

3. Pero Majić, sin Mate, rođen 29.01.1972.g. , pripadnik 2. GMTBR

4. Osoba po imenu Ivan, civil iz Širokog Brijega,

a uz nagovor nama za sada nepoznate osobe.

Prema svemu do sada poduzetom, a i prethodno prikupljenim obavještenjima dade se zaključiti da veliki broj službenih osoba mjesta Tomislavgrad, kao i veliki broj mještana su javnim pogovorom došli do saznanja o počiniteljima ovog kaznenog djela i iz same spoznaje da su predstavnici UNPROFOR-a upoznati sa ovim kaznenim djelom, te nepobitne činjenice da postoje očevici u svezi ovog kaznenog djela, koji su rodbinski vezani za poginule, predlažemo da djelatnici Odjela kriminalističke vojne policije MORH-e pronađu počinitelje ovog kaznenog djela, utvrde motiv izvršenja i zajedno sa djelatnicima Uprave vojne policije HVO dovrše kriminalističku obradu i izvrše prepratu osumnjičenih osoba nadležnom sudskom tijelu.

Poštuje Vas,

NAČELNIK
brigadir
Mate Laušić

GM/JH

Dijelovi Izvještaja načelnika Uprave Vojne policije MORH-a, Mate Laušića, upućenog ministru obrane Republike Hrvarske Gojku Šušku o maskru nad bošnjačkim civilima kojeg su počinili pripadnici Druge gardijske brigade HV u selu Mokronoge kod Tomislavgrada, 10.8.1993. godine. Ovo je dokaz da je u zločine koje je počinilo HVO i HV direktno i duboko upetljan zvanični Zagreb. (Izvor: www.slobodanpraljak.com)

Sve zločine koje su izvršili pripadnici HVO-a na prostoru Bosne i Hercegovine, nemoguće je pobrojati i opisati, ali se najveći broj njih navodi i opisuje u dokumentu kojeg je u obliku informacije, pod oznakom "Odbrana Republike, vojna tajna, strogo povjerljivo!", sačinila Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane RBiH od 26.02.1994. godine. Zbog niza detalja, opisa pojedinih događaja i opisa raznih drugih ratnih situacija bosanskohercegovačke ratne apokalipse, ovu informaciju objavljujemo u cjelosti.

U ovom dokumentu Uprava bezbjednosti se nije bavila procjenama, kao što to ovakve službe rade, nego je provodila istražne radnje o onom što se desilo. Neke izjave žrtava, na osnovu kojih je sačinjena ova Informacija, objavljene su u obliku faksimila u drugim dijelovima ove knjige i samo potvrđuju da su radnici Uprave ovaj izuzetan dokument sačinili na osnovu istražnih radnji koje su poduzeli u okviru svoje nadležnosti.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO ODBRANE
Uprava bezbjednosti

ODBRANA REPUBLIKE
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

ZLOČINI KOJE SU POČINILI PRIPADNICI HVO NA PODRUČJU SREDNJE BOSNE I ZAPADNE HERCEGOVINE

Sarajevo, 26.02.1994.godine

U V O D

Da bi HDZ BiH realizirala svoje ciljeve "Ostvarenje tisućljetnog sna i povijesnih interesa hrvatskog naroda", formira tvorevinu HZ HB koju bi kasnije provedenim referendumom priključila Republici Hrvtskoj, vojno organizuje hrvatski narod u postrojbe HVO da bi mogli da se vojnički suprostave "svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti ovaj neminovan proces u stvaranju slobodne hrvatske države".

SVB posjeduje zapisnik sa sastanka predstavnika kriznih štabova "Hercegovačke regionalne zajednice" i "Travničke regionalne zajednice" održanog 12.11.1991. godine u kojima rukovodstva ovih regionalnih zajednica na čelu sa Matom Bobanom kao tadašnjim dopredsjednikom HDZ-a donose zaključke o načinu ostvarivanja političkih ciljeva.

Shodno ovim zaključcima i kasnijem ponašanju rukovodstva HZ HB mogu se tumačiti sukobi HVO-a i ARBiH, te zločini koje je HVO počinio na dijelu teritorija RBiH koje drže pod kontrolom.

Da su zločini planirani u političkom vrhu HZ HB, a ne rezultat razularenih grupa ili pojedinaca, pokazuje vremenska koordiniranost u srednjoj Bosni i zapadnoj Hercegovini, načini izvršenja zločina kao i učešće vojnih formacija poznatih po vršenju zločina na različitim terenima (tako recimo u zločinima u Stupnom Dolu - Vareš, učestvuje jedinica posebne namjene koja je počinila zločine u selima Han-Ploča i Grahovac - Kiseljak, a jedinice iz Hercegovine učestvuju u zločinima u Ahmićima i Vitezu).

Ciljevi koje je vrh HZ HB ovim zločinima htio postići su:

1. Onemogućavanje vojnog snaženja muslimanskog naroda,

2. Raseljavanje muslimanskog naroda širom svijeta, da ne bi bili relevantan politički činilac na ovim prostorima.

2

3. Unistenje ekonomske moći muslimanskog naroda pljačkom, preduzeća i privatne imovine, rušenjem privrednih objekata.

4. Suženje teritorija za muslimanski narod do tih granica koje onemogućavaju egzistenciju ovog naroda.

5. Sistematskim ubijanjem civila (čak i 8-mjesečnih beba), smanjenje broja pripadnika jedne nacije.

6. Etnički čist prostor HZ HB da bi na budućem referendumu dobili željene rezultate o priključenju Republici Hrvatskoj.

ETNIČKO ČIŠĆENJE

Karakteristično je da su vlasti HZ HB u etničkom čišćenju doline Neretve bili vrlo sistematični pa tamo Muslimana više nema, dok u srednjoj Bosni, Vitezu, Busovači i Kiseljaku ima jedan manji broj. Iseljavanje Muslimana iz Hercegovine je omogućeno bez ikakvih problema zbog teritorijalne povezanosti tog dijela sa Republikom Hrvatskom dok su u srednjoj Bosni gradovi pod kontrolom HVO-a u okruženju i Muslimani im mogu poslužiti kao taoci u eventualnim borbenim dejstvima.

Etničko čišćenje je provođeno na više načina:

- pod prisilom,
- tzv. humano preseljavanje.

Prisilne metode su koristili prema izbjeglicama iz Gacka, Nevesinja, te porodicama pripadnika Armije RBiH i MUP-a BiH, a tzv humano preseljenje je iseljavanje preko teritorija Republike Hrvatske u inostranstvo, mahom nordijske zemlje. Čak su formirane i agencije za ovaj vid etničkog čišćenja. Osim etničkog čišćenja ovo je bio izvrstan način iznuđivanja novca i osiromašenja građana muslimanske nacionalnosti.

Dana 13.4.1993. godine, zapovjednik 1.bojne HVO-a Marko Radić naredio je aktom broj 02-906/93 vojnoj policiji brigade protjerivanje nelojalnih Muslimana: Ibrahima Macića, Adema Macića, Osmana Kuku, Muharema Omanovića, Omera Tipuru, Salka Tipuru, Ahmeta Bebanića.

3

Dana 16.4.1993.godine iz sela Ahmići, bojovnici HVO-a protjeruju preživjelo muslimansko stanovništvo - počinitelji - pripadnici HVO postrojbi "Džokeri" i "Vitezovi".

Dana 17.4.1993. godine iz sela Putiš opština VItez, protjerane su žene i djeca u selo Nadioci. Protjerivanje su izvršili pripadnici postrojbi HVO-a pod zapovjedništvo Perković Branka, a bojovnici koji su učestvovali u progonu su: Omazić Vinko, Grgić Jadranko, Andrijašević Ivica i njegov brat, od oca Stipe iz sela Putiš, Petrović Rajko i Petrović Veljko (Srbi po nacionalnosti). Najmilitantniji u ponašanju bili su Livanžić Rutko i Bralo Miroslav zvani Cicko koji je ženama stavljao nož pod grlo, psovao tursku majku i prijetio da će ih pobiti kao što je radio i u Ahmićima.

Dana 18.4.1993.godine, Muslimani iz zatvora u kotlovnici Radničkog doma u Vitezu, starija lica, po naređenju Darka Kraljevića protjerana su u Travnik.

Dana 9.5.1993.godine:

- Iz stana u Mostaru Kebo Hasna protjerana je sa porodicom na Veležov stadion, a odmah nakon toga su joj opljačkane sve stvari. Protjerivanje su izvršili Perić Bobo, Perić Damir i Blažević Romeo, pripadnici HVO-a - Mostar.

- Iz Ulice Matije Gupca protjerana grupa Muslimana u kojem su učestvovali Korać Robo, Buhač Robo i Bošnjak Željo - pripadnici HVO Mostar.

- Odvođenje Muslimana iz Centra II na Stadion izvršili su Kovačević Vlado, Mimo Hodžić, Senad Kozo, Peco Alen, Prnjat Ahmet, Tosum Mili, Edo Avdić, Armin Bajrić zvani Kvisko, Miro Husković, Hadžimahović Saša, Sadžak Nedžad, Kajtaz Samir.

- Iz Panjevine, grupu Muslimana protjerali su pripadnici jedinice Naletilić Mladena Tute: Miro Martinović, Ivo N., Tomo N., obojica sa Širokog Brijega.

- Iz Ulice Matije Gupca, civile muslimanske nacionalnosti protjerivao je Josip Kordić, poručnik Hrvatske vojske zajedno sa još 4 bojovnika.

- Iz hotela "Soko" gdje je bilo smješteno 400-500 Muslimana izbjeglica iz Podveležja, žene i djeca su protjerani a muškarci

4

odvedeni na "Heliodrom". To su pocinili pripadnici 9.bojne pod zapovjedništvom Ivice Martinovića.

- Iz stanova na Bulevaru istjerivani su Muslimani Karađoz Miralem, Karađoz Mirsad, Malkić Ćamil, Muselić Kemal i Halilović Atif - pocinitelj Bogdanović Velibor zvani Veki.

- Iz Cima je protjerano oko 20-tak žena i djece na Stadion - počinitelji su 3 pripadnika Cimske bojne HVO.

- Iz Ilića su protjerani svi Muslimani, identificirani počinitelji su Tadić Darko zvani Čića i Marković Mario zvani Drda.

Dana 20.6.1993.godine iz sela Bukovica opština Travnik, protjerano je oko 100 civila muslimanske nacionalnosti u selo Skradno. Počinitelji su bojovnici HVO Travnik.

Dana 01.07.1993. godine 50-tak Muslimana sa područja Irsana zaseoka sela Višići opstina Čapljina, protjerali su prema Blagaju Limov Slavko, Mrvan Jure, Dugandić Željko, Malić Pilip, Malić Nikica, Maslać Jozo, Maslać Mario, dva brata Kuridža i Buljubašić N.zvani Gagarin.

Dana, 05.07.1993. godine, 23 civila muslimanske nacionalnosti među njima Mašić Esada i Šaćira iz Stoca protjerali su na liniju razdvajanja kod Bune sljedeći bojovnici HVO-a: Prce Joza Željko, Prce Petra Zdenko, i Marko N. iz Dretelja.

Dana 07.07.1993. godine iz Splitske ulice - Mostar, protjerano je oko 30 Muslimana, među njima i Izeta Muratbašića sa porodicom. Počinitelji su Mihalj Nikole Mario i Kolobara Stanko.

Dana 10.07.1993. godine, 150 Muslimana iz Avenije protjerano je na lijevu obalu. Identificirani izvršitelj je Buhać Robert zvani Roba.

Dana 14.07.1993.godine počelo je etničko čišćenje Hodbine i Bune. Muslimani su protjerivani u Počitelj.

Dana 20.07.1993.godine iz Prve ulice na Balinovcu protjerana je porodica Hodžić na liniju razdvajanja u Šantićevu, a Hodžić Ramiz odveden u nepoznatom pravcu. Počinitelji su braća Kordić.

Dana 23.07.1993. godine iz Čeljeva - Čapljina, započeto je protjerivanje Muslimana. Organizatori su Nogolica Jozo, Krndelj

5

Žarko i Krndelj Mara, a izvršitelji Markota Mije Niko, Pehar Cvitan, Karačić Berto, pripadnici Vojne policije HVO Čapljina.

Dana 25.07.1993.godine iz Ilića su protjerane Drače Tanja, Repeša Samija i Topora Mevlida. Počinitelj Bajrić Adis zvani Kvisko.

Iz Đikovine su takođe u ovom periodu protjerivani Muslimani, među njima i Ljeljak Jasminka. Počinitelj Pehar Dubravko zvani Dubi.

Tokom jula 1993. godine Muslimani opštine Stolac su prikupljeni na sabirna mjesta u Stocu odakle su protjerani za Blagaj. Izdvojena je rodbina pripadnika ARBiH i odvedena u nepoznatom pravcu. Naredbodavci etničkog čišćenja su Raguž Pero, načelnik MUP HZ HB Stolac, te njegov zamjenik Bošković Pere Boško, a neposredni izvršitelji Mišić Pere Marko, radnik MUP-a HZ HB, Bošković Ljubo, Matić Pero, te više neidentificiranih pripadnika vojne i civilne policije iz Stoca.

Krajem jula 1993. godine Almu Sefo sa porodicom protjerali su prema Blagaju Zdenko Babić i Slavko Matić.

Dana 07.08.1993.godine iz Ulice Štef Šulentića protjerano je više Muslimana, među njima Hadžiomerović Mili i Majda i osmogodišnje dijete. U ovom protjerivanju učestvovao je Bevanda Miro, koji je takođe protjerivao civile Muslimane mahom žene i djecu sa Avenije i Omladinske ulice.

Dana 09.08.1993.godine iz kuće na Balinovcu, protjerana je porodica Krilić, a Vahid Krilić odveden u nepoznatom pravcu. Počinitelji su braća Kordić.

Dana 09.08.1993.godine, Balić Ešrefa iz stana je protjerao Pehar Nino zvani Dolma.

Dana 12.08.1993.godine Robert Buhač je protjerao Avdović Muhameda i njegovu petočlanu familiju na lijevu obalu Mostara.

Dana 16.08.1993. godine, Tadić Dragan zvani Bosanac, iz Omladinske ulice protjerao je Muhović Eminu, Sonju i Sanelu, Kondžo Muneveru, Milojku N., te Kondžo Lejlu i Aminu.

Dana 22.08.1993.godine 18 Muslimana među kojima i Kohnić Šefku sa Bijelog brijega protjerali su nepoznati počinitelji HVO-a na lijevu obalu.

6

Dana 30.08.1993. godine Vinko Martinović zvani Štela, vođa "ATG STELA" zajedno sa Dubravkom Peharom, Ninom Peharom, Erhardom Poznićem i Bojčić Fadilom, protjeruju Muslimane iz Ulice Petra Drapšina.

Dana 31.08.1993.godine Demirović Naima i Hojdo Ibrahima i Hojdo Ratmiru na lijevu obalu protjeruju Marić Mario zvani Zingi, Milićević Darko zvani Paraga i Takač Ernest.

31.08. iz Ulice Petra Drapšina, Džeko N. sa Đikovine protjeruje 15 Muslimana na lijevu obalu.

Dana 03.09.1993. godine Hata Muratspahić protjerana iz stana u Ulici Rude Hrozničeka 33 Rodoč, prema Blagaju.

Istog dana protjerana je grupa Muslimana iz Rodoča, zajedno sa Behmen Verom. Počinitelji su bojovnici HVO-a koji su došli iz zapadne Hercegovine.

U progonima Muslimana u Mostaru isticali su se Buhovac Zdravko Hecko i Eso Dedić.

Dana 05.09.1993.godine iz Ulice Stjepana Radića protjerana je grupa Muslimana među kojima i porodica Dizdar Mire, na lijevu obalu. Počinitelj Arman Bajrić zvani Kvisko.

Dana 06.09.1993. godine 120 Muslimana iz Gornje Jesenice je protjerano.

Dana 08.09.1993. godine iz Ulice Moše Pijade, velika grupa Muslimana među kojima je bio i Meškić Hamza protjerani su na lijevu obalu. Počinitelji Arman Bajrić Kvisko, Soldo Robert i NN. zvani Biba, pripadnici HVO-a.

Marić Dragan je učestvovao u protjerivanju Muslimana sa Bijelog brijega.

U etničkom čišćenju Kolonije učestvovali su Babić Ivica, Babić Dalibor sin Ivice, Babić Mira, Mato Spužvić i Krtalić Zvonko zvani Zvona.

Dana 12.09.1993. godine iz zgrade u Splitskoj ulici protjerani su svi Muslimani među njima i Škaljo Rasmija, koja je prepoznala bojovnika HVO-a Vladu N.

Dana 21.09.1993. godine iz Splitske ulice broj 114, protjerani su Hurlov Uzeir i još 4 člana njegove familije. Izvršilac je pripadnik 5.bojne HVO iz Cima Zelenika N.

7

Dana 24.09.1993. godine iz Ulice Ante Zuanića pripadnici HVO-a među kojima je identificiran Majerski Zlatko. Protjerali su Kreso Aišu i njenu retardiranu kćer, Kahrimanović Hamu i Kulak Mahmuta.

Dana, 26.09.1993. godine Tomić Denis, Bošnjak Dragan i Bulić Zoran, protjerali su Husković Šefiku, Brković Miku, Bajat Ziju i Zinetu na lijevu obalu Mostara.

Dana 28.09.1993.g. iz Splitske ulice pripadnici Kažnjeničke bojne Pehar Emil, Ćorić Dragan i Oručević Alija, protjerali su Fazlagić Fatimu sa porodicom i sve preostale Muslimane u toj ulici na lijevu obalu.

Dana 29.09.1993. godine iz Ulice Moše Pijade protjerani su svi Muslimani, a njih su istjerali Tinjak Ramo sa sinovima Džemom i Nedžadom i Zelenika Ivan.

Protjerivanje i pljačkanje na Gubavici i Pijescima vršio je Šefka Ljuban sa svojim bratom.

Protjerivanje Muslimana sa Dubrava i iz Lokava vršio je Sjekirica Muje Zekir iz Čeljeva, opština Čapljina.

ODVOĐENJE U KONC-LOGORE

Odvođenje u konc-logore je aktivnost koje su vojne vlasti HZ HB planski i sistematično provodile na svim teritorijama koje kontrolišu posebno u zapadnoj Hercegovini. Da je taj ratni zločin planiran vidljivo je iz broja i teritorijalne raširenosti logora, te pripremljenosti logorskih prostora kao i iz toga da su u tome učestvovali organi vojne policije, pripadnici drugih postrojbi HVO-a, čak i Hrvatske vojske, kao i pripadnici MUP-a HZ HB.

U konc-logore bojovnici su odvodili sve kategorije stanovništva, obzirom na dob i spol, kao i sve zarobljene pripadnike Armije RBiH ili razoružane bojovnike HVO-a muslimanske nacionalnosti. Najveći broj logoraša su civili pokupljeni u svojim stanovima, a najmanje je onih koji su zarobljeni u borbenim dejstvima. Naime, zarobljeni pripadnici Armije i MUP-a RBiH su uhvaćeni u svojim stanovima dok su se nalazili na odmoru, a

8

Muslimani u postrojbama HVO-a razoružani su na liniji razdvajanja prema četnicima. Odvođenje u konc-logore i kasnije interniranje logoraša pokazuju da su ciljevi ovog zločina, borbeno slabljenje ARBiH, kao i etničko čišćenje ovih prostora, a zatvaranja isključivo lica muslimanske nacionalnosti bez obzira na pripadnost borbenim jedinicama ima karakter genocida.

Dana 15.04.1993.godine bojovnici HVO-a Vitez u selima Nadioci i Putiš, hapse muškarce muslimanske nacionalnosti, odvode u pravcu Kaonika, a zatim u selo Strane opština Busovača, gdje su korišteni kao živi štit ili za kopanje rovova. Odvedeni su sljedeći muškarci: Pezer Šefik, Kermo Smajo, Ribo Zikret, Jerimić Ramo, Pezer Salko, Pezer Sabahudin star 14 godina, Kermo Rasim, Kermo Hajrudin, Zatagić Muhamed, Kermo Fadil, Kermo Hidajet, Kermo Bajro, Kermo Vejsil, Sunulpašić Rasim i njegov sin Salih, Zatagić Ramiz, Zatagić Ramo, Pezer Abdulah i Ribo Sadik.

Žene i djecu sela Nadioci i Putiš opština Vitez, bojovnici zatvaraju u mekteb u selo Nadioci, gdje ih tjeraju da vrše nuždu da bi oskrnavili vjerski objekat, a ženama prijete klanjem i silovanjem. Zatvorenici prvih nekoliko dana nisu dobijali ni hranu ni vodu. Počinitelji su bojovnici HVO-a: Omazić Vinko, Grgić Jadranko, Andrijašević Ivica i njegov brat (od oca Stipe iz sela Putiš), Petrović Rajko i Petrović Veljko (Srbi po nacionalnosti).

Dana 16.04.1993. godine 40 pripadnika muslimanskog naroda iz sela Žume opština Vitez odvedeno je u zatvor u OŠ u Donju Dubravicu. Počinitelji su bojovnici HVO-a Vitez (svjedok Hrnić Samija).

Dana 16.04.1993.godine pripadnik HVO Vitez Safradin Mirko odveo je grupu civila u improvizovani zatvor - osnovna škola u Vitezu. Svjedok Salkić Salih sin Mehe.

Dana 17.04.1993.godine 15 muškaraca Muslimana iz svojih stanova u Vitezu, zatvoreni su u kotlovnicu Radničkog doma Vitez.

Dana 18.04.1993.godine Mišković N. iz Gornje Večerske pripadnik HVO Vitez, odveo je Zlotrg Aliju, Hrustanović Mirsu, Šabana N. i još 8 lica muslimanske nacionalnosti u kotlovnicu Radničkog doma Vitez, gdje je već bilo oko 200 zatvorenih civila i

9

2 pripadnika ARBiH. Dio lica iz kotlovnice odvedeno je u Stojkoviće i zatvoreno u kace za kerozin. Četiri lica su puštena, a ostali su odvedeni u nepoznatom pravcu. (Svjedok Zlotrg Alija).

Iz sela Rotilj 18.04., odveden je imam Sijarčić Miralem i zatvoren u jedan od zatvora u Kiseljaku. Svjedok Topalović Zijad.

Dana 19.04.1993. godine Đulić Amera iz njegove kuće na Pjescima opstina Mostar, zajedno sa još 12 Muslimana, odveli su u zatvor u Ljubuški Miro Obradović, Miro Patac, Pažin Zoran, RObert Rebac i Zlatko Vegar. Svjedok Đulić Amer.

Dana 20.04.1993.godine 247 civila Muslimana iz sela Gaćice opstina Vitez, zatvoreno je u nekoliko kuća u selu. Naredbodavci ovog čina su Krizanac Ratko, zapovjednik HVO u selu Gaćice i njegov zamjenik Križanac Boro. Svjedok Hrustić Advija.

Po naredbi Slišković Ante iz porodične kuće u Busovači, Bešlić Redžep, Bešlić Alija i Bešlić Mehmed odvedeni su u logor na Kaonik.

Dana 20.04.1993.godine iz sela Sovići opština Jablanica, odvedeno je 88 vojno sposobnih Muslimana u zatvor u LJubuški. Svjedok pripadnik HVO Mostar Feriz J.

Dana 22.04.1993.godine iz sela Han-Ploča bojovnici su odveli dio stanovnika u nepoznatom pravcu, a Handžić Edinu sa bebom od 7-8 dana pritvorili su u zgradu stare opštine.

Dana 23.04.1993. godine na putovanju između Tarčina i Kiseljaka pripadnici HVO Kiseljak, uhapsili su Meskić Ibrahima i pritvorili u bivse skladiste municije, gdje je bilo 49 civila muslimanske nacionalnosti iz Kiseljaka, među kojima je svjedok prepoznao Ibru i Esrefa Kahrimanovića, Ibrahima Salkića, Kapetanović Ilijaza, Palaliju N. i dva imama NN iz Kiseljaka. Prethodno su svi opljačkani. Svjedok Meskić Ibrahim.

Dana 02.05.1993. godine, Muslimane iz Rotimlja u konc-logor u Čapljini odveli su bojovnici HVO-a Čapljina po naredbi Obradović N.

Dana 09.05.1993. godine Šator Hamo i Eminović Seno, odvedeni na Stadion, a odatle na Heliodrom. Pocinitelji nepoznati bojovnici HVO-a. Svjedok Šator Hamo.

10

Pripadnici Tutine jedinice iz stana su izveli Marić Dzemala, odveli na Stadion, a potom na Heliodrom.

Iz Ulice Mose Pijade, sve Muslimane od 16 do 70 godina na Heliodrom su odveli Artuković Jeko i Ivan Zelenika sa još tri NN pripadnika HVO-a. Svjedok Idrizović Hilmija.

Dana 10.05.1993. godine, Knezović Željko, zvani Žika i Knezović Zlajo iz stana u Splitskoj 15 - Mostar, odvode Kožul Drazena, pripadnika ARBiH u logor u Ljubuški. Svjedok Kožul Sanela.

Iz sela Gornji Višnjani, Prozor, vojno sposobni Muslimani odvedeni prvo u Srednjoškolski centar, a nakon toga u zatvor u Grude. Identificirani logoraši su Zečić Salke Asim, Osmić Mehe Muhamed, Berić Osmana Dervo, Berić Osmana Halil, Osmić Selima Salem, Osmić Hasima Šerif, Osmić Hašima Senad. Počinitelji su pripadnici vojne policije HVO Prozor.

Dana 12.05.1993. godine u Blagaju je uhapšen Dedić Salka Adis i odveden na Heliodrom. Počinitelji su Ilija Puljić, Marinko Puljić i Srećko Gagro, pripadnici HVO-a. Svjedoci Kamenić Sabina, Kamenić Dzemila i Zolj Huma.

Dana 14.05.1993.g. Ljeljak Sejo, odveden na Stadion, a potom na Heliodrom. Počinitelji neidentificirani bojovnici HVO-a. Svjedok Ljeljak Sejo.

Dana 20.05.1993. godine Abaza Rasima, pripadnika MUP-a RBiH, Marinko Kolobara odveo je u zapovjedništvo Prve bojne u Mostaru, a odatle je prebačen u Sjeverni logor, gdje ga je ispitivao Ivica Zoko i Rotim N. Svjedok Abaza Rasim.

Dana 23.05.1993.godine pripadnici vojne policije HVO-a pod zapovjedništvom Špec Aljoše odveli su Škrelja Mustafu, pripadnika MUP-a RBIH, u zatvor na Mašinskom fakultetu, a odatle je odveden na Heliodrom. Svjedok Škrelja Mustafa.

Dana 07.06.1993.godine iz Dugog sela, opstina Prozor odveli su pripadnici HVO-a sve muskarce muslimanske nacionalnosti u OS i SSC Prozor, a nakon toga prebacili ih u zatvor u Čapljini. Svjedok - Kaltak Alija.

Dana 26.06.1993.godine pripadnici HVO-a Brekalo Emir i Junuzović Eniz odveli su Čehić Ibru iz Bijelog Polja u samostan

11

časnih sestara gdje je ispitivan, a nakon toga odveden je u Sjeverni logor. Svjedok je žrtva Čehić Ibro.

Dana 30.06.1993.godine dva vojna policajca HVO-a Ivica Smoljan i drugi NN iz Kolonije i Rodoča odveli su oko 200 Muslimana u logor na Heliodrom. Svjedok Prguda Rezedin.

Dana 30.06.1993.godine odveden je Baraković Džemal iz Domanovića u zatvor u Čapljinu. Odveli su ga pripadnici VP HVO-a sa Panjevine.

Dana 30.06.1993.godine Muslić Ibrahima i 17-godišnjeg sina Sanela odveli su na Heliodrom nepoznati bojovnici HVO-a. Svjedok Muslić Azra. Istog dana iz Omladinske ulice u Mostaru odveli su sve muškarce muslimanske nacionalnosti bojovnici HVO-a: Špuran Darko, Nazraić Himzo, Bolfek Željko i N Šarac "Dado". Šestić (Alija) Miro, pripadnik 2. bojne HVO-a, učestvovao je u hapšenju i odvođenju Muslimana u konc-logore u Mostaru. Bogdanović Nebojša "Nešo" sa još trojicom pripadnika HVO-a uhapsio je i odveo u konc-logor Heliodrom Stojanov Samiju. Selmanović Kemo, pripadnik HVO-a iz Mostara, uhapsio je Dugalić Esveda i odveo ga u konc-logor Heliodrom.

Dana 30.06.1993.godine sa Bune u Dretelj su odvedeni Spahalić Ramiz, Gadara Osman, Bećirević Muho, Husković Edo i Šuta Halil. Svjedok odvođenja je Spahalić Džulsa.

Dana 01.07.1993.godine bojovnici HVO-a: Limov Slavko, Mrvan Jure, Dugandžić Željko, dva brata Kuridža, Buljubašić N zvani "Gagarin", Malić Pilip, Malić Nikica, Maslać Jozo i Maslać Mario učestvovali su u odvođenju muškaraca muslimanske nacionalnosti iz Višića i zatvaranju u logor Dretelj. Svjedok je Garbo Kemal. Iz sela Prenj odvedeni su u logor Dretelj Žujo Eso, Žujo Miralem, Selimić Salko, Selimić Ifet, Selimić Safet, Selimić Ibro, Selimić Hasan, Ćervan Rasim, Vuk Huso, Vujnović Zejna, Šetka Ahmet, Bunić Kemo, Bunić Dževad, Bunić Senad, Bunić Meho, Bunić Alija, Bunić Osman, Razić Ahmet, Kapić Ahmet, Kapić Hamo, Žujo Hakija, Žujo Zukan, Žujo Alija, Žujo Šaban, Žujo Smail, Gerin Halil i njegov sin kao i nekoliko izbjeglica iz istočne Hercegovine. Počinitelji su nepoznati bojovnici HVO-a među kojima je jedino identificiran Falak Zoran iz Višića. Svjedok ovom odvođenju je Žujo Eso. Iz Stare

12

bolnicu u Mostaru sa očnog odjela odvedeni su ranjeni borci Armije R BiH: Gadžo Jašar, Pašalić Salko - obojica iz Sarajeva, nalazili se na liječenju u Mostaru, Omerović Husnija iz Konjica, Kovačević Alija iz Jablanice, Mešić Ahman iz Jablanice. Svi su prebačeni u logor Dretelj. Svjedok je Gadžo Jašar. Bojovnici HVO-a, VP iz Konjica, u logor Heliodrom odveli su Husić Jasmina, Isić Miru, Glamoč Nazifa, Kurtović Nedžada, Šehović Elmira, Šehović Enu, Livnjak Omera, Livnjak Naju, Čevra Hasana, Boškailo Ahmeta, Boškailo Esada, Hadžiosmanović Muju, Delić Armana, Delić Kemala i Denisa Pača - svi iz Mostara. Svjedok odvođenju je Denis Pača.

Dana 02.07.1993.godine Sindik Zdravko odveo je Spahalić Musatafu u logor Dretelj. Istog dana iz stana u Šulentićevoj broj 32E u Mostaru odveden je Balić Ešref u logor Dretelj. S njim su zajedno odvedeni i Demirović Esad, Mesihović Ibrahim, Bašić Hamo, Duvnjak Hamo i njegov sin, Šišić Alija, Tojaga Esad, Plasko Enes, Šiljić Mugdim, Kasim N zvani "Kajzer". Poslije su prebačeni na Heliodrom. Pocinitelji su nepoznati bojovnici HVO-a. Svjedok je Balić Ešref.

Dana 03.07.1993.godine iz svog stana u Stocu odveden je Idriz (Halil) Mustafa u logor Gabelu, u hangar broj 1. Počinitelji su pripadnici VP HVO-a Stolac Mustapić Rafo i Beno Zdenko. Taj dan iz grada Stoca pritvoreno je još 150 Muslimana u logor Gabela.

Dana 04.07.1993.godine iz Pješevac Kule opstina Stolac 15 mještana muslimanske nacionalnosti odvedeni su u logor Gabela u hangar broj 2. U odvođenju su učestvovali pripadnici VP HVO-a iz Ljubuškog. Svjedok je Đulmez (Tahir) Salko.

Dana 05.07.1993.godine iz Mostara nepoznati bojovnici HVO.a odvode na Heliodrom Šantić Adnana zajedno sa još 30 Muslimana - civila iz svojih stanova. Dva pripadnika VP HVO-a kojom je komandovao Braco Merdžo zvani "Šapa" odveli su Nožić Envera i Smajić Jasmina u zatvor VP HVO-a Mostar na Mašinskom fakultetu, a odatle su nakon ispitivanja prebačeni na Heliodrom. Svjedok je Nožić Enver. Iz Omladinske broj 26 (Mostar) nepoznati pripadnik HVO-a odvodi na Heliodrom Krpo Salka. Svjedok je Repac Sadeta.

Dana 06.07.1993.godine svi Muslimani iz Ulice Omera Osmića

13

u Prozoru odvedeni su u SSC, a nakon dva dana prebačeni u logor u Čapljini. Počinitelji su pripadnici HVO-a, među njima je prepoznat Škorić N. Svjedok je Grcić (Safet) Vahid.

Dana 09.07.1993.godine pripadnici VP HVO-a Mostar Mladen Vidović i Smiljanić Ante odveli su na Heliodrom Malkić Azru.

Dana 13.07.1993.godine sve mještane muslimanske nacionalnosti iz sela Gubavice odvode u logor Dretelj pripadnici Bunske bojne: Puljić Mladen, Puljić Miro, Gavro Srećko i Puljić Mate.

Dana 17.07.1993.godine iz sela Čeljeva (Čapljina) odvedeni su u logor Dretelj muškarci muslimanske nacionalnosti: Mešić Rasim, Mešić Smajo, Mešić Naser, Mešić Edin, Mešić Nazif, Mešić Hasan Mešić Alija, i Mešić Muju-svi pripadnici HVO-a. Počinitelji su četiri bojovnika HVO-a među kojima je Mešić Vahida, očevidac odvođenja, prepoznala Čepić Stanka.

Dana 19.07.1993.godine na Muminovači je uhapšen Veledar Ramiz i odveden u logor Gabelu. Počinitelji su nepoznati pripadnici HVO-a.

Dana 23.07.1993. godine iz sela Čeljeva opština Čapljina Marijanović Stanko sa još trojicom NN pripadnika HVO-a odveli su Mešić Asima i Mešić Muju u logor Gabela. Organizatori hapšenja u selu Čeljevu su Nogolica Jozo, Krndelj Žarko i Krndelj Mara. Krajem jula direktora bolnice iz Stoca dr Mehu Kapića nepoznati pripadnici VP HVO-a-Stolac odveli su u logor u Čapljinu. Krajem jula također su izvršena i hapšenja Muslimana po selima Pješivice koju su obavljali pripadnici VP HVO-a pod zapovjedništvom Goluža Mate. Hapšenja na Bivoljem brdu i odvođenje u logore lica muslimanske nacionalnosti izvršili su bojovnici Prce Stanko, Prce Niko, Čule Vinko, Čule Andro i Čule Marko pod zapovjedništvom Prce Milenka. Hapšenja u Čapljini i Domanovićima vršili su Kovač Edo, Zubović Malik, Tucaković Sadat, Rebac Robert, Jasmin Turajlić zvani "Vipača", Kudra Almir i Kudra Mirza-svi pripadnici HVO-a. U julu je iz svog stana u Mostaru Čupinu Samira odveo u zatvor VP HVO-a na Mašinskom fakultetu Kemal Selmanović, član ATG "Stela". Krajem jula iz Đulića mahale iz Stoca po naredbi Bošković Boška, Prce Marijan

14

sa nekoliko nepoznatih bojovnika HVO-a odvode porodice pripadnika A R BiH: Balavac Muhibu i Ernisu, Balavac Đulsu, Balavac Ahmeta i Zibu, Humačkić Šahu, Zejnu, Mirzu i Mumina (jednogodišnje dijete), Dzemila Azru, Fatimu i Zinetu, Gutušić Salka, Nuru, Fatimu, Armana, Sanju, Aminu i Armina, Zećo Šerifu, Boskaila Adisu i Rukiju.

Dana 02.08.1993.godine iz Đulića mahale u Stocu odvedeno je 15 muškaraca muslimanske nacionalnosti u Koštanu bolnicu Stolac. Počinitelji su pripadnici VP HVO-a Stolac pod zapovjedništvom Matić Pere. Iz sela Lokve, opština Stolac, odvedene su u Koštanu bolnicu Haraćić Hidajeta i Sanela i od tada im se gubi svaki trag.

Dana 08.08.1993.godine iz svog stana u Mostaru odveden je Dvizac Jadran na Heliodrom. Počinitelji su nepoznati bojovnici HVO-a.

Oko 20.08.1993.godine po naredbi Zovko Nikole, načelnika MUP-a HZ HB-Čapljina i njegovog zamjenika Pere Krndelja u zatvor u Čapljini odvedeni su Bitanga Hatidža, Bitanga Zarifa, Bitanga Alda, Lejla, Narcisa, Kemal i Kanita.

Dana 25.08.1993.godine iz sela Vorone-Osići odveden je sa njive Kadribegović N. Počinilac je nepoznati pripadnik HVO-a. Svjedok je Kadribegović Fata.

U ljeto 1993.godine iz mjesta Jasenice Bevanda Krešo, zapovjednik VP HVO-a naredio je hapšenje svih muškaraca Muslimana u Jasenici. Svjedok Dželilović Huso.

Dana 05.09.1993.godine Buhovac Ante zajedno sa rođacima Buhovac odveli su iz Mostara na Heliodrom Mezet Kasima, Sakić Mehu i Malkić Ćamila

Dana 20.09.1993.godine pripadnici VP HVO-a iz bolnice na Bijelom brijegu u Mostaru, sa odjela hirurgije, fizijatrije i interne sve pacijente Muslimane odveli su na Heliodrom.

Dana 20.10.1993.godine uhapšeni su pripadnici A R BiH u selu Stupni Do: Likić Esref, Likić Jakub, Likić Himzo, Likić Resad, Likić Ahmed i Likić Mufid i odvedeni su u zatvor u Varešu. Počinitelji su nepoznati bojovnici HVO-a.

15

Dana 23.10.1993.godine u Varešu je uhapšeno i sprovedeno u zatvor 450 Muslimana. Naredbodavci su Mijatović Vjeran, koordinator specijalne policije, i Amidžić Duško, dozapovjednik specijalne policije, a izvršioci su Mijatović Boro, Stjepanović Josip, Vijačić Tvrtko, Prajo Antun, Kolaković Mijo, Vrebac Miroslav, Slono Lelio, Vujević Zoran i Nikola N, pratilac Boje Rajića.

L O G O R I

Logor Dretelj

Logor Dretelj u neposrednoj blizini Čapljine počeo je funkcionisati 01.07.1993. godine kada su odvedeni prvi zarobljenici iz Stoca i njegove okoline. Kasnije su u njega dovođeni zatvorenici iz cijele zapadne Hercegovine, zatim Muslimani uhapšeni na teritoriji Republike Hrvatske, a u ovaj logor su prebacivani i logoraši iz Gabele, Heliodroma i Ljubuskog. Svi logoraši su bili Muslimani, civili i pripadnici HVO-a muslimanske nacionalnosti i dio uhapšenih vojnika A R BiH. Starosna doba logoraša kretala se od 14 - 90 godina i jedini razlog njihovog utamničenja bio je što su muslimanske nacionalnosti. U ovom logoru HVO-a nije bilo zatvorenih lica ženskog spola.

Zbog fluktuacije zarobljenika teško je utvrditi tačan broj zarobljenika, a prema izjavama bivših logoraša kroz ovaj logor prošlo je oko 5.000 lica.

Logoraši su bili smješteni u četiri hangara u kojima je bilo od 450 - 500 civila, a u petom, limenom hangaru bilo je smješteno 429 zarobljenih pripadnika A R BiH. U neposrednoj bilizini logora nalazi se i tunel gdje je bilo smješteno između 500 - 700 zarobljenika koji nisu evidentirani na spisak MKCK jer su ih logorske vlasti skrivale prilikom posjeta predstavnika humanitarnih organizacija i stranih novinara.

Uslovi logorskog života bili su jedva iznad minimuma, koji omogućava biološko egzistiranje. Zarobljenici su sjedili ili stajali na betonskom podrumu bez prostirke. U hangarima je bio

prevelik broj lica pa se nisu mogli micati, bili su bez svjetlosti i bez dovoljno zraka. Prva tri dana zarobljenici nisu dobijali hranu, a četiri dana nisu dobijali vodu. Jedan hljeb dijelio se na 12 dijelova, a drugi obrok sastojao se od male količine riže ili makarona. Zatvorenici u hangarima imali su dva obroka dnevno, a zatvorenici u tunelu po jedan obrok dnevno. Za vrijeme borbi između HVO-a i A R BiH na Dubravskoj visoravni od 13-15.07.1993.godine zarobljenici nisu dobili ni hranu ni vodu i fizički su zlostavljani u znak odmazde za ranjene i poginule bojovnike. Higijenski uslovi života bili su nepodnošljivi - posude iz kojih su dobijali hranu nikad nisu smjeli oprati, a od početka jula do kraja oktobra ni jednom se ni jedan zarobljenik nije okupao, a nuždu su vršili u konzervama koje su bacali kroz prozor. U nedostatku vode neki zarobljenici pili su mokraću. Pojedini logorski čuvari zarobljenicima su prodavali vodu (deset litara - 50 DM) da bi i na taj način otkrili one koji još uvijek posjeduju novac, jer je prilikom dolaska zarobljenika svaki morao predati sve vrijednosti koje je imao. Prema svjedočenju bivših zarobljenika skupljeno je u jednom hangaru 120.000 DM. Jedan od načina iznuđivanja novca bio je taj što bi logorski čuvari batinali po jednog zarobljenika, a onda su od ostalih tražili da skupe devize za otkup života tog logoraša. Zarobljenici su išli na prisilni rad koji se sastojao od kopanja transeja, rovova, izvlačenja ranjenih i poginulih bojovnika.

Logoraši su svakodnevno zlostavljani na razne načine, počev od verbalnih uvreda i prisiljavanja da pjevaju uštaške pjesme sa uvredljivim sadržajem za predsjednika BiH ili muslimanski narod (Ne volim te Alija zato što si balija; Sarajevo ispod Trebevića bićeš Ante Pavelića) do čestih batinjanja od kojih su neki zatvorenici i podlegli. Karakteristični primjeri zlostavljanja su:

- Sabljić Remzo, Bajramović Nijaz i Salem N (staklar iz Čapljine) tučeni su lopatom po glavi; Pajević Alija tučen je pištoljem po glavi, pa mu je glava pukla 6 cm po dužini, a Mehu Zilića, Budić Muharema iz Sarajeva i Ćorić Sulejmana iz Nevesinja i Bešić Esada svakodnevno su tukli kundacima i nogama. Drvenom motkom pretučen je Kebo Hamo, sudija iz Mostara; po tijelu Turajlić Begana gasili

17

su cigarete, a na leđima Haračić Emira iz Stoca ložili su vatru, a Karačić Suada su vješali za noge. Veliji Tikvešu je slomljen kuk, Klariću N je slomljena vilica, a Salku Dugalića su lisicama vezali za stub i batinjali ga 24 sata. Svakodnevno su tukli Fazlinović Mustafu, Kudra Senada, Fadila Razića, a Zulfo Muminagić je poludio od stalnih udaraca u glavu.

U zatvoru su ubijeni Kaplan Salko sa Masline, Balavac Kemo iz Dubrava, Almir Repak, Duraković Seno, Kapetanović N "Kapa", Veledar Ekrem, a prema svjedočenju otpuštenih logoraša u tunelu je podleglo od zlostavljanja 16 lica koja nisu zasad identificirana.

Jedan od gnusnih primjera zlostavljanja je i homoseksualno silovanje Ramiza Sinanovića, počinjeno od strane bojovnika zvanog Trebinjac.

U zlostavljanju su se isticali pripadnici HVO-a: Grlić Mario, NN zvani Goja iz Ljubuškog, Šarić Mirza iz Struga, Muminagić Mirsad, Rajić Mirko iz Klepaca, Matić (Mihe) Dragan iz Prenja, Marić (Vidoje) Pero iz Stoca i Krnjić Franjo ih Hodova.

Dana 16.07.1993.godine tzv. Božanovi specijalci pucali su po hangarima i ranili oko 20 logoraša, a tek treći dan bojovnici su ih prebacili u bolnicu.

Logorski zapovjednik je Aničić Gojko zvani Goja iz Gruda, a dozapovjednik Muminagić Safet iz Struga. Logoraše su isljedivali Kraljević Ivica, Rajić Krešo iz Stoca i Granić N zvani Boa. Logorski čuvari su Biško Drago, Biško Nevenko, Oručević Elverija, Kohnić Aida, Matić Dragan, Krnjić Franjo, Rajić Marko, Šarić Mirza i Muminagić Mirsad.

U više navrata dolazili su predstavnici MKCK i tad se položaj zatvorenika poboljšao, pojačani su obroci i zatvorenici su dobili po deku.

Otpuštanje zarobljenika iz logora počelo je u septembru mjesecu kada je 536 lica poslato na Korčulu u Republiku Hrvatsku. Noću su bojovnici HVO-a odvozili dio logoraša na liniju razdvajanja sa Armijom R BiH prema Jablanici. To su bili iznureni logoraši na ivici smrti. Kad je Vlada Republike Hrvatske poslala u svijet poruku da je logor raspušten u njemu je bilo još između 800 i 900

18

logorasa. Od tog broja sve starije muškarce i dječake do 18 godina poslali su preko linije u Mostar, a preostali dio poslat je u logor Gabela. Dana 07.10.1993.godine logor Dretelj je prestao funkcionisati.

Ovaj tekst napravljen je na osnovu izjava razmijenjenih ili prebjeglih logoraša Gadžo Jašara, Jasmina Solde, Jazvin Jasminka, Đafić Hasana, Bajrović Salka, Šuta Ćamila, Garbo Kemala i Kebo Hama.

Logor Gabela

Logor Gabela je smješten u skladištu za municiju bivše JNA u Blizini Čapljine, a počeo je funkcionisati kao logor 03.07.1993. godine kada su bojovnici HVO-a i pripadnici MUP-a HZ HB - Stolac, Čapljina i Počitelj u njega počeli privoditi Muslimane, civile, pripadnike HVO-a muslimanske nacionalnosti kao i pripadnike A R BiH.

Logoraši su bili smješteni u tri hangara od postojećih dvanaest hangara. U svakom hangaru bilo je između 450 i 500 ljudi i prema izjavama logoraša kroz ovaj logor prošlo je oko 1.600 zarobljenika. Starosna dob zatvorenika bila je od 13 do 80 godina, a u grupi je bilo i bolesnih i retardiranih koji su pušteni nakon dvomjesečnog zatočeništva. Naime, 23.08.1993.godine pušteni su prvi zatvorenici-maloljetni, stari, bolesni invalidi.

Karakteristika ovog logora je da je njemu bilo najviše zarobljenih pripadnika A R BiH, sav komandni kadar 42 bbr.

Logorski uslovi životi bili su suprotni svim civilizajskim normama. Logoraši su jeli jednom dnevno, rijetko su imali dva obroka koji su se najčešće sastojali od jedne šnite hljeba i nekoliko kašika čorbe, a trajanje obroka bilo je maksimalno 3 minute. Ukoliko obrok nije gotov u određenom roku zatvorenici su ostajali gladni i bili batinani. Dva dana, za vrijeme borbi na Dubravskoj visoravni, nisu dobijali hranu niti su smjeli vršiti nuždu. Fizičko zlostavljanje je vršeno svakodnevno. Tako je policajac HVO-a Muminagić Mirsad (bivši taksista iz Čapljine)

19

tjerao zatvorenike da skaču na glavu u betonski kanal, posebno su tukli Zilić Mirsada, a Sudu Kovačevića su premlatili, vezali ga za auto i tako vukli u krugu, da bi kasnije bio odveden u nepoznatom pravcu i vjerovatno likvidiran. Od premlaćivanja je podleglo 10 zarobljenika, četiri su žrtve identificirane-Repak Emir, Šabanović N, Elezović N, Kemo Balavac. Počinitelji ovih zločina su neidentificirani bojovnici HVO-a iz Konjica i Buturović Polja, kao i Marić Marinko i Muminagić Mirsad. Na radnu obavezu išao je dio zatvorenika i to civila na Dubravsku visoravan da kopaju krompir i beru grožđe ili da pljačkaju muslimanske stanove i privatna preduzeća u vlasništvu Muslimana.

Ljekarsku njegu vršili su ljekari zarobljenici Veledar Zikrija i dr. Kapić.

Logorsku upravu činili su zapovjednik Boško Prebišić, bivši konobar iz Stoca, dozapovjednik Bebek Tonči koji se isticao u zlostavljanju zatočenika i isljednik Marić Marinko, a obezbjeđenje logora vršili su pripadnici VP HVO-a porijeklom iz Konjica i Buturović Polja. Iz ovog logora zarobljenici su prebacivani u druge logore. Ovaj logor još uvijek postoji.

Tekst je sačinjen na osnovu izjava Gutašić Esada, Bešić Muharema, Gorančić Redže, Bajrović Salka, Đulmez Salka, Veledar Ramiza i Mesić Muje.

Logor Heliodrom

Dana 10.05.1993. godine prvi zarobljenici iz Mostara (8 Muslimana i 15 Srba) dovedeni su u logor Heliodrom u neposrednoj bilizini Mostara da bi se slijedeći dan taj broj povećao na 300 lica iz Mostara, Stoca i Čapljine i okoline ovih gradova, a do kraja juna privedeno je oko 3.000 logoraša, uglavnom civila i oko 120 zarobljenih pripadnika MUP-a i A R BiH. Teško je tačno utvrditi koliko je logoraša prošlo Heliodrom, jer se taj broj mijenjao svaki dan. Dio logoraša je otpušten, dio odvođen u druge logore, a iz drugih logora Hercegovine i srednje Bosne prebacivani su

20

zarobljenici u ovaj logor. U početku su u ovom logoru pored muškaraca bile zatočene i zene i djeca, da bi krajem maja logorske vlasti otpustile svu djecu i dio žena, a manji broj žena, čiji se članovi porodica nalaze u A R BiH ili MUP-u, je zadrzan kao i muškarci od 15 godina pa do najstarije dobi.

Logoraši su bili smješteni u tri hangara, u helikopterskoj hali, u zgradi OŠ u Rodoču i u hotelu Soko. U jednom hangaru je bilo smješteno po 600 zarobljenika, u zgradi OŠ oko 650 a zatvorenici su često premještani iz hangara u hangar ili iz zajedničkih ćelija u samice. U zgradi OŠ pored zarobljenika Muslimana, civila, pripadnika MUP-a i A R BiH bili su u jednoj prostoriji zatvoreni i pripadnici HVO-a koji su se ogriješili o zakone HZ HB i njima je bilo odobreno da svakodnevno zlostavljaju logoraše muslimanske nacionalnosti. Uslovi logorskog života bili su vrlo teški, na malom prostoru bio je smješten ogroman broj logoraša pa im je pored neprekidnog izgladnjivanja nedostajalo i vode i zraka. Zarobljenici su dobijali jedan do dva obroka dnevno. Nisu imali nikakvih higijenskih uslova, nuždu su vršili u jednu kantu, a odlazak na radnu obavezu u Mostar ili Rodoč koristili bi da se mogu oprati.

Fizičko maltretiranje, verbalne uvrede kao i odlazak na radne obaveze bili su oblici zlostavljanja zarobljenika, ali u usporedbi sa zlostavljanjima u drugim logorima zapadne Hercegovine ipak nesto blaži. U ovom logoru od batinjanja su podlegli Brkan Duran (otkinuli su mu uho, isprebijali ga i umro je) Omanović N (zakopan u blizini elementare), Hodžić N (ubijen iz vatrenog oružja nakon batinjanja), Konjhodžić Zaim i Hodža Mezet N, Zeljo Čolaković, jedan od braće Jelin i tri NN zarobljenika.

No, najveća fizička zlostavljanja zarobljeni Muslimani (zarobljeni Srbi su imali povlašteni tretman, raspoređeni su na rad u kuhinji ili skladistu) su dozivljavali za vrijeme radnih obaveza-kopanje transeja u grupi od 10 do 50 lica, punjenje vreća pijeskom, pravljenje grudobrana i bunkera, čišćenje podruma. Dio zarobljenika radio je u "Sokol"-u od 08,00-19,00 časova, a drugi dio u radionicama u krugu Heliodroma. Lokacija na kojima su bili

upućivani na prisilni rad su: Đubrani, Hum, Jasenica, Lakiševina, Maloševići i dio grada Mostara pod kontrolom HVO-a.

Najupečatljiviji primjeri zlostavljanja su: početkom mjeseca oktobra 1993. godine grupa od 11 zarobljenika na prisilnom radu u Đubranima izdvojena je iz jedne garaže, gdje su spavali i 5 pripadnika HVO-a tukli su ih kundacima, rukama i nogama dok ih nisu oborili na zemlju. Nakon toga bojovnici su pustili pse koji su trgali meso sa ljudi i odvlačili ih do jame koja je unaprijed bila iskopana bagerom, a kasnije je bager zatrpao izmasakrirane zarobljenike od kojih su neki još uvijek bili živi. Identificirane žrtve su Ćorojević (Mujo) Husnija iz Hodbine, Kajtazi Muhamed (pekar iz Čapljine), Vejzović Osman, Vejzović Mustafa, jedan NN Mostarac, i pet nepoznatih muškaraca muslimanske nacionalnosti. Počinitelji su neidentificirani bojovnici HVO-a od kojih je jedan imao nadimak "Rudo". Svjedok je preživjela žrtva Kodro Alije Ibrahim.

Zarobljenici su korišteni kao živi štit prilikom borbi HVO-a i Armije RBiH. Dana 22.9.1993.godine pripadnici jedinice od posebne namjene pod zapovjedništvom Naletinilić Mladena zvanog Tuta, 20 zarobljenika je prisiljeno da uđu u Raštane da bi provjerili ima li pripadnika ARBiH. Tom prilikom su poginula dva zarobljenika a jedan je prebjegao na stranu Armije RBiH. Svjedok je Škrelja Mustafa. Logoraši su najčešće korišteni kao živi zid na liniji razdvajanja u Šantićevoj ulici. Tom prilikom su poginuli Drljević Hašim, Čolić Emir, Ćevra Hasan, Gaštan N., Hodžić Ibro iz Stoca (lakše ranjen od strane pripadnika ARBiH, bojovnici su nakon toga u njega ispalili rafal i bacili ga u Neretvu). Prema nepotpunim podacima dobijenim od razmijenjenog logoraša od broja zarobljenika sa "Heliodroma" na radu je poginulo 52 logoraša, a ranjeno 258. Dana 23.09.1993.godine u Šantićevoj ulici bojovnici su odvojili sa "Heliodroma" 10 zarobljenika i prisilili ih da gađaju bombama i eksplozivnim napravama po položajima Armije RBiH."

Za razliku od drugih logora u "Heliodromu" vlasti HZ HB vršile su vrlo jaku političku propagandu za ostvarenje svojih ciljeva, okrivljujući za sukobe legalne vlasti RBiH, Armiju RBiH, posebno pripadnike 4.korpusa i komandanta Arifa Pašalića. Za

ostvarenje tog cilja vlastima HZ HB izvrsno je poslužio Armin Pohara sa svojim istomišljenicima Pašić Sejom, Alić dr Hamicom, Pelo Nijazom, zvanog "Beli" i glumcem Rusmirom Agačevićem Rusom, koji su se organizirano stavili u sluzbu HVO-a. Oni su dolazili na "Heliodrom" agitirajući za Muslimansku demokratsku stranku, obećavajući izlazak iz Hercegovine i odlazak u inostranstvo. U početku se javljao dio Muslimana, ali nakon vijesti da su oni koji su se prijavili prevareni i upućeni u izbjegličke kampove u Gašincima i na otok Obunjani kod Šibenika, interes zarobljenika je splasnuo.

Pomoć u navodnom agitiranju za MDS, a u stvari to je bila pomoć vlastima HZ HB u etničkom čišćenju Hercegovine od Muslimana, pružio je i Jusuf Juka Prazina, koji je obećavao odlazak u inostranstvo, psovao balije, neke fizički zlostavljao, a neke zatvorenike sa krimogenom prošlošću primio je u svoju jedinicu. Jednom prilikom zatvorenicima je donio hranu i cigarete. Ovaj logor posjetio je 10.05.1993. godine i ministar za socijalnu skrb HZ HB koji je objašnjavao logorašima da su samo sklonjeni da bi ostali živi dok se ne "oslobodi" Mostar. Slobodan Lang, član Evropske komisije za ljudska prava, general Morion, Franjo Boras takođe su bili u posjeti ovom logoru i tad su se privremeno popravili uslovi logorskog života (smanjen broj zatvorenika u prostorijama i poboljšana hrana). Zarobljenici koji bi se požalili posjetiocima nakon završenih posjeta bili su fizički zlostavljani.

Logorsku upravu činili su: ravnatelj Bošnjak Stanko, doravnatelj Praljak Joško, zapovjednik straže Smiljanić Ante, stražari Marijanović Miro zvani Memija iz Jesenica, Marijanović Ante, Puce Helmut, Sabo Boro, Delić Ivica, Kozul Slavko, Buhovac Ante, Zadro Slavko zvani Cija, Vidović Zvonko, Vidović Goran, Drmač Zdenko i Vidović Mladen. Zarobljenike u logoru čuvali su i povremeno zlostavljali i pripadnici pukovnije "Bruno Bušić", "Tigrovi", iz 2. splitske brigade HV kao i sljedbenici Jusufa Juke Prazine. Isljednici su bili: Franjo Dujmović, Bato Puljić, Mišić N i brat Jadranka Prlića. U kuhinji su radili Simić Krešo iz Ljubuškog i kuharice Hrvatice iz Rodoča. Medicinsku zaštitu pružali

23

su ljekari zarobljenici dr Nedžad Hodžić, dr Stranjak, dr Dzeko i Pehlić Fahro, medicinski tehničar.

Ovaj logor još uvijek postoji.

Tekst je sačinjen na osnovu izjava bivših ili odbjeglih logoraša: Košarić Muharema, Bajrović Salka, Kodro Alije, Dugalić Esveda, Baraković Dzemala, Džafić Hasana, Škrelja Mustafe, Buzaljko Rene, Šehić Ermina, Đelmanović Saše, Ćumurije Enesa, Aćkar Zulfe, Sokolović Ibrahima, Prguda Rezedina i Žujo Ese.

Logor Kaonik

Na Kaoniku HVO je formirao logor polovinom aprila mjeseca 1993.godine za lica muslimanske nacionalnosti, uglavnom civile zarobljene po selima u okolini Viteza i Busovače. Logoraši su 14.5.1993.g. premješteni u zatvor u selo Škradno. U logoru Kaonik bilo je ukupno 120 zarobljenika smještenih u magacinski prostor dužine 40, a širine 16 metara. Upravnik logora je Aleksovski Zlatko iz Zenice, a čuvari su policajci HVO-a Čakić Anto, Bajinović Ivan i Rajković N. Povremeno je dolazio i Bralo Miroslav zvani "Cicko" i zlostavljao zatvorenike.

Prilikom dovođenja zatvorenika oduzet je novac, satovi, zlatni nakit i tom prilikom oduzeto je oko 40.000 DM. Pljačkanje zatvorenika izvršili su logorski čuvari. Zatvorenici su radili na kopanju rovova, tranšeja i zemunica u selima Carici, Tisovcu, Kuli, Podjelama, Lončarima, Jelinak, Nadioci u opštinama Busovača i Vitez.

Na tom radu ranjeni su Sunulpasić Salih, Zatagić Ramo, Osmančević Fuad, Kesko N.(podlegao od ranjavanja) i imam, izbjeglica iz Brčkog. Na prisilni rad upućivani su i teški bolesnici, Zatagić Muhamed (leukemičar) i Zatagić Salih (srčani bolesnik). Neki zatvorenici odvedeni su iz logora u nepoznatom pravcu (Osmančević Ćamil, Osmančević Abdulah, Osmančević Šaban) i vjerovatno likvidirani. Zlostavljanje zarobljenika najčešće se sastojalo od svakodnevnog batinanja. Zatvorenici su iscrpljivani neprekidnim radom jer su kopali po 36 sati bez prekida sa vrlo

24

malom količinom hranom - jednom prilikom dobili su 4 kg hljeba na 110 zatvorenika. Bešlić Mehmed dva puta je izvođen na strijeljanje od strane Marka Klarića. Bralo Miroslav zvani "Cicko" prijetio je klanjem i prisiljavao je zatvorenike da se krste.

U logoru su zatvorenici spavali na paletama bez deka i u istoj prostoriji su obavljali fiziološke potrebe. 30.4.1993.godine logor je posjetio MK CK i tad su zatvorenici premješteni u ćelije po 10 lica, ali nakon odlaska ponovo su vraćeni u hangar.

Svjedoci su odbjegli logoraši (pobjegli su prilikom premještanja iz Kaonika u selo Skradno). Svjedoci: Bešlić Mehmed, Osmančević Nihad, Kermo Osmana Rasim.

Logor Kreševo

U srednjoj Bosni HVO je formirao logor za lica muslimanske nacionalnosti u Kreševu u hali PP "Šunje" u aprilu mjesecu 1993. godine. Zatočenici su uglavnom civili - Muslimani iz okoline Kiseljaka, Travnika, Viteza i Busovače.

Od prebjeglih logoraša došlo se do podataka koja lica su pritvorena u ovaj logor: Jamak Rešid, Lučija Halid, Vučić Mehmed, Vučić Šemso, Meštović Salko, Beganović Ibrahim, Begović Irhad, Zjajo Muhamed, Bejtić Ibro, Bejtić Adem, Bejtić Miralem, Lisovac Adem, Lisovac Muhamed, Kardaš Adnan, Kardaš Asim, Ramić Šemso, Ramić Asim, Agić Ismet, Batak Osman, Kustura Sead, Hodžić Meho, Čizmić Atif, Ahbabović Zijo, Oglečevac Ahmo i Ramić Jusuf.

U ovom logoru zatvorenici su batinani nogama, strujnim kablovima, palicama i od batinjanja je podlegao Ramić Jusuf. Počinitelji zlostavljanja su Tolo Mladen, Ćelan Mladen, Puljić Marinko, Čigalj Ljuban, Balić Branko, Slišković N, NN bojovnik zvani Pijuki NN zvani Roki. Zatvorenici su samo jednom smjeli dnevno obavljati fiziološke potrebe, a prisilni rad je bio obavezan za sve zarobeljenike. Sastojao se od kopanja rovova, pravljenje puta, ubiranje pšenice i drugih teških fizičkih poslova, koje su logoraši obavljali 12 sati dnevno. Na radnoj obaveze ubijeni su: Opnaković Kemo, dva brata čija su imena ostala nepoznata, te oca i sina, izbjeglice iz Rogatice.

25

Upravnik logora je izvjesni Krešo, komandant VP iz Kiseljaka.

Svjedok zbivanja u logoru Kreševo je odbjegli logoraš Oglečevac Ahmo.

Logor Dobrkovići, Lištica.

Za uhapšene Muslimane iz Ilića, Gološe i Mostara HVO je osnovnu školu u selu Dobrkovići, 5 km od Lištice adaptirao u logor. Ova osnovna škola počela je funkcionisati kao zatvor početkom jula 1993. godine. Svi zatvorenici - njih 50 bili su civili muslimanske nacionalnosti uhapšeni u svojim stanovima i uglavnom su to stariji ljudi (Hasanović Sead - 50 godina, Merdan Ismet - 60 godina, Kazazić Suad - 60 godina, Trebinjac Kemal - 55 godina, Klepo Hilmija - 60 godina, Kelecija Ahmed - 60 godina, Čerkez Safet - 60 godina, Čamalović Ćamil - 50 godina, Malkoč Izo - 57 godina, Hasanović Sanjin - oko 30 godina, Taso N, Kotlo Asim i još neidentificirani zarobljenici). Pored zatvorenika muslimanske nacionalnosti u ovom logoru bio je i Karačić Marinko, Hrvat, koji je uhapšen jer je štitio Muslimane i zbog toga je često tučen, a oslobođen je na intervenciju mjesnog fratra.

Svi zarobljenici su bili smješteni u dvije učionice, a tri teža bolesna zarobljenika u jednu malu prostoriju. Spavali su na daskama, svi su imali dvije deke, a hrana i higijenski uslovi bili su bolji nego u ostalim logorima zapadne Hercegovine. Ljekar i medicinska sestra dolazili su jednom mjesečno u obilazak.

Vojni policajci su ulazili noću i tukli zarobljenike redom, bez posebnog izbora zarobljenika, ali nakon zabrane zapovjednika maltretiranja su se dešavala povremeno. Polovinom jula nakon batinanja umro je Krilić Mustafa. Domobranska jedinica je čuvala zatvor. Zatvorenike su isljeđivali isljednici iz stožera VP iz Mostara i svim zatvorenicima su uzete izjave.

Grupa od 15 zarobljenika odlazila je na rad na kopanje tunela za polaganje kablova za radio i TV.

26

Odpuštanje zarobljenika počelo je 06.08.1993.godine na osnovu viza za odlazak u inostranstvo.

Tekst je sačinjen na osnovu izjave Hasanović Senada i Hasanović Sanjina.

Logor Ljubuški, selo Vitina

Zatvor u selu Vitina, nedaleko od Ljubuškog počeo je funkcionisati 11.05.1993. godine kada su u njega dovedeni zarobljeni pripadnici komande 4. korpusa - 51 vojnik, te tri novinara ratnog studija iz 10-ak pripadnika MUP-a R BiH. Sve su bili smješteni u prostor od 15 m2. Kasnije su u zatvor dovedeni i zarobljeni pripadnici Armije R BiH iz sela Sovići opština Jablanica - njih 70, kao i grupa zarobljenih civila koji su iz zatvora u Tomislavgradu prebačeni u Ljubuški. Početkom maja iz zatvora u Perkovićima, opština Zavidovići 121 zarobljeni pripadnik A R BiH prebačen je takođe u Ljubuški u s. Vitina. Svi su do 08.06.1993. godine prebačeni na Heliodrom.

Pripadnici VP svaku noć su tukli zarobljenike, ali SVB nema podataka o ubijenim zarobljenicima ili onima koji su podlegli mučenju.

Vojni zarobljenici su svakodnevno išli na prisilni rad - utovar hrane, čišćenje kanala za navodnjavanje i poljoprivredne radove. Hrane su imali u dovoljnim količinama.

Tekst je sačinjen na osnovu izjave prebjeglih zatvorenika Đafić Hasana, Halilović Nesiba i Selmanović Avde.

Ostali logori

Pored navedenih logora u zapadnoj Hercegovini i srednjoj Bosni bilo je i "privatnih" logora koje su posjedovali "zaslužni" bojovnici.

U Bijelom Polju kod izvjesnog Mihalja u privatnom zatvoru bilo je 50 - 60 zarobljenika od kojih je 5 podleglo mučenju (zarobljenicima su puštali struju pod nokte, prisiljavali su ih

27

bojovnici da se međusobno tuku, da jedan drugom grizu uši - svjedok ovih događanja je Jazvin Jasminko). Vinko Martinović "Štela", zapovjednik ATG u Mostaru također je imao privatni logor u kojem su zarobljenici radili na ukrcavanju građevinskog materijala kao i na iznošenju namještaja iz stanova protjeranih Muslimana u dijelu Mostara pod kontrolom HVO-a. Ovaj logor prošli su Hasanović Sead i Hasanović Sanjin.

Bojovnici HVO-a počinili su više zločina i u prihvatnim centrima, sabiralištima. Karakterističan primjer je sabirni centar u Stocu - Koštana bolnica, gdje je bilo privedeno 30-ak uglednih Muslimana iz grada. Vejsil Đulić i Salem N umrli su 02.08.1993. godine od fizičkog zlostavljanja i sahranjeni su u zajednički mezar u Kaplanovom haremu. Pretpostavlja se da su počinitelji Pažin Mile i Raguž Mirko, pripadnici VP Stolac. U Koštanoj bolnici također su sinu Đulić Alije stavljali telefonske žice na uši, prouzrokujući elektrošok i izazivajući teže fizičke ozljede. Od počinilaca žrtva je prepoznala Mikulić N, policajca HVO-a iz Stoca. Svjedok ovom zločinu je Đulić Alija i sama žrtva.

Sabirni centar koji je HVO oformio za Muslimane također je bio i u kotlovnici radničkog doma u Vitezu, gdje je bilo pritvoreno 199 lica bez obzira na dob i spol. Sva pritvaranja su u Vitezu izvršena 16. 17, i 18.1993.godine. Ubrzo su pustili žene i djecu, a ostalo je 67 zatvorenika muškaraca od 15 do 70 godina. Žene, djecu i muškarce iznad 70 godina bojovnici su protjerali u Travnik, a vojno sposobne muškarce odveli su na Krčevine na kopanje rovova. Na kopanju rovova ubijen je Gađun Almir (1972 godište). Stražari u kotlovnici su bili Luk Nikola, Luk Goran i Žuljević Dragan, a u zlostavljanju posebno se istakao Međugorac Goran, pripadnik HVO-a Vitez koji je mučio Mujezinović Vehida i Indžić Hajrudina. Iz Viteza je dio Muslimana odveden 18.04.1993.godine u Stojkoviće i zatvoren u boce za kerozin. Četiri lica su puštena, ostali su odvedeni u nepoznatom pravcu.

U Kiseljaku u vojarni i zgradi stare opštine zatvoren je veliki broj lica muslimanske nacionalnosti, svih uzrasta, i muškaraca i žena, čak je i pritvorena Handžić Edina sa bebom od

28

osam dana. Zatvorenici su iznurivani glađu i hladnoćom. Bojovnici nisu dozvolili pristup MK CK, tako da se ne zna tačan broj i uslovi logorskog života u Kiseljaku. Ove podatke SVB je dobila od Meškić Ibrahima koji je platio velikom deviznom sumom svoj izlazak.
SŠC u Varešu bio je 23.10.1993.godine preadaptiran u zatvor za Muslimane - civile uhapšene u svojim stanovima u Varešu od strane bojovnika HVO.-a Vareš i Kiseljak. U njemu je bilo zatvoreno između 450 i 500 zarobljenika. Muslimani prigradskih naselja Vareša odvedeni su i zatvoreni u staru industrijsku školu u Vareš-Majdan. Upravnik ovog zatvora je bio Franjić Vinko a njegov zamjenik Pejčinović Krešo.

UBIJANJE ZAROBLJENIKA

U okviru počinjenog ratnog zločina, pripadnici postrojbi HVO-a ubili su veći broj ratnih zarobljenika ili u logorima ili na prisilnom radu. Ubijanje zarobljenika nije bila svakodnevna pojava, negdje su logorske vlasti čak i zabranjivali ubijanje i zlostavljanje zarobljenika, ali SVB nema podataka da su vojne ili civilne valsti HZ HB poduzele bilo kakve zakonske mjere protiv počinilaca ovog ratnog zločina. Vjerovatno je razlog neraširenosti ovog ratnog zločina, što je MKCK ubrzo oformio evidenciju zarobljenih lica, a i mogućnost razmjene sa bojovnicima HVO-a, zarobljenim od strane pripadnika ARBiH, umanjuje ubijanje logoraša.

Dana 18.4.1993.godine, po naređenju Darka Kraljevića ubijen je zarobljeni komandir Stanice milicije Vitez Mahmutović Šaban. Ubili su ga pripadnici vojne policije HVO-a. Svjedok je zarobljeni pripadnik HVO-a Grand Perica iz postrojbi "Vitezova".

Dana 9.maja, prilikom napada na Komandu 4.korpusa, Enes Topalović zvani "Ranče" i NN zvani "Pauk", pripadnici Jukine jedinice, po vlastitom kazivanju, bacili su pripadnika ARBiH sa 7.sprata zgrade Komande.

29

Dana 10.maja 1993. godine u prostorijama Mašinskog fakulteta, gdje je bila smještena vojna policija HVO Mostar pripadnici HVO-a pod zapovjedništvom Džidića i njegovog zamjenika Mustafića, fizički su zlostavljali, a nakon toga ubili iz pištolja Husić Dževada i Mehić N.zvani "Zuba" (njemu su lomili noge, udarali ga, a poslije ga ubili iz puške) i još dva NN pripadnika ARBiH.

Dana 02.06.1993.godine, na koti Mehino brdo, zarobljena su 4 pripadnika MUP-a odreda "Lasta": Karić Mahir, sin Salka, rođen 20.6.1974.g. u Visokom, Osmanbegović Nedžad, rođen 1971.godine u Visokom, Smailbegović Faruk, sin Paše, 1968.godište iz Visokog i Omerbegović Zijad, sin Muharema 1970. godište iz Visokog. Omerbegović je ubijen prilikom zarobljavanja, a ostala trojica su živi zarobljeni, međutim, prilikom razmjene tijela ustanovljeno je da su ostala trojica zlostavljana, ubijeni su tupim predmetom, a pronađeni su i udarci čekićem, a Smailbegović je imao ubod nožem ispod pazuha. Počinitelji su neidentificirani pripadnici HVO-a. Video dokumentacija o zlostavljanju i ubijanju zarobljenika posjeduje Komisija za razmjenu ratnih zarobljenika 3.korpusa.

U zatvoru u Osnovnoj školi u Lištici, ubijen je Krilić N, predavač praktične nastave u SUP-u. Svjedoci su Kapić Mustafa i Čolić N.

U julu u zatvoru u Dretelju pripadnik HVO-a neidentificiran, pokušao je zaklati Kapetanović N. zvani "Kapo", koji je muslimanske nacionalnosti, a bio je pripadnik bojne "Knez Domagoj". Nakon neuspjelog klanja dr Eso Boškailo je hirurški intervenisao, međutim, žrtva je ubrzo umrla. Svjedoci su: Eso Boškailo i Bajrović Salko.

U ljeto 1993. godine prilikom prinudnog rada u Bijelom Polju, ubijen je Hodžić Ibro iz Stoca. Prvo je ranjen lakše u nogu od strane pripadnika ARBiH na liniji razdvajanja, a kad su ga ostali zarobljenici počeli izvlačiti, pripadnici HVO-a su u njega ispalili cijeli rafal i bacili ga u Neretvu. Svjedok je Bajrović Salko.

Na "Heliodromu" NN pripadnici HVO-a Brkan Duranu otkinuli su uho, isprebijali ga i ubrzo je umro. Svjedok je Isić Zlatko. Na

30

prisilni rad sa "Heliodroma" Takac Ernest odveo je Nenada Harmandića, pripadnika MUP-a BiH. Tamo je ubijen lopatama. Međutim, Martinović Vinko zvani "Štela" sugerisao je zatvorenicima da kažu da je Harmandić ubijen prilikom pokušaja bjekstva. Svjedok Avdić Nedžad.

U logoru "Gabela" ubijeni su 3.ili 4.8.1993.godine Vejsil Đulić i Salem N. Prvo su odvedeni na ispitivanje, zlostavljani i nakon povratka među zarobljenike, umrli su. Kod Salema N. vidan je bio lom lobanje i udarci nožem. Počinitelji su neidentificirani čuvari logora "Gabela". Žrtve su sahranjene u Kaplanovom haremu u zajednički mezar. Sahrani su prisustvovali zarobljenici Đulić Alija, Alen Kaplan, Ibro Selimić, Ibro Hodžić i pripadnici vojne policije HVO-a Pažin Mile i Raguž Mirko.

Đonko Edo, predao se pripadnicima HVO-a, Mirzi Kudri i Turajliću i još trojici neidentificiranih bojovnika u selu Strmac - opština Čapljina. Međutim, ubijen je kao zarobljenik. Ne postoje tačni podaci ko je izvršilac ovog ubistva.

U ljeto 1993. godine u logoru "Dretelj" prilikom pokušaja bijega ubijen je Velija Zubović.

Dana 20.8.1993. godine na liniji razdvajanja u Šantićevoj ulici u Mostaru zarobljenik Puzić Eno iz Stoca, star 25 godina, ubijen je vatrenim oružjem s leđa, kada je bio natjeran da se popne na grudobran. Počinitelji su nepoznati bojovnici HVO-a.

Oko 25.8.1993.godine na liniji razdvajanja u Šantićevoj ulici ubijen je Čevra Hasan, zarobljenik sa "Heliodroma".

Upravnik logora Gabela zvani "Trebinjac" ubio je Duraković Senu.

MUČENJE ZAROBLJENIKA

U strukturi počinjenih ratnih zločina bojovnika HVO-a na osnovi do sada obrađene dokumentacije, vidljivo je da je najzastupljenije mučenje i nečovječno postupanje protiv ratnih zarobljenika u logorima. Od načina izvršenja ovog zločina, najrašireniji je izgladnjivanje i izednjivanje, svakodnevno

batinanje ratnih zarobljenika, te korištenje istih kao živi štit i odvođenje na prisilni rad.

Dana 9.5.1993.godine, nekoliko pripadnika vojne policije HVO-a uhapsili su Sašu Đermanovića, pripadnika Armije RBIH. Bojovnici su ga udarali kandžijom po cijelom tijelu, tako da je koža popucala, morao je raširiti noge i bojovnici su ga udarali u spolni organ. Svjedok je Terzić Dragica iz Mostara.

U podrumu Mašinskog fakulteta u maju 1993.godine pripadnik hrvatske vojske lomio je nogu u predjelu koljena jednom pripadniku ARBiH i tukao ga cijelu noć. Svjedok je Emir Karamehić.

Džemo Gološ, Himzo Nazraić, Karlo Džeba i Edin N., pripadnici vojne policije HVO tukli su i pokušali zaklati Ermina Šehića, pripadnika Armije RBIH. Svjedok je žrtva zlostavljanja.

Dana 20.5.1993.godine u Komandi 1.bojne u Bijelom polju, pripadnici HVO-a Osman Gološ, Junuzović N. i Tinjak Dževad, zlostavljali su Abaza Rasima, koji je i svjedok.

Logoraši u logoru "Dretelj" su pred ručak imali svakodnevni ritual koji se sastojao od najmanje jednosatnog dizanja ruku iznad glave i pjevanja ustaških pjesama i pjesama uvredljivih za muslimanski narod i Predsjednika RBiH. Niko nije smio spustiti ruke jer u tom slučaju je bio batinan.

U logoru "Heliodromu" svakodnevno je zarobljenike tukao Tinjak Džemo. Svjedok je bivši zarobljenik "Heliodroma" prof.Arif Bakija. Konjhodžić Zaim, isprebijan je od strane NN bojovnika HVO-a, prebačen u Bolnicu na Bijeli brijeg, gdje je umro od posljedica batina.

Dana 4.6.1993.godine, zarobljenik Košarić Muharem je isprebijan, tučen je šakom, kundakom po glavi. Izvršilac je Lukenda N. sa Rudnika, bojovnik HVO-a.

U ljeto 1993. godine, u logoru "Dretelj" zarobljeniku Haračić Emiru iz Stoca, bojovnici su ložili vatru na leđima. Turajlić Beganu su gasili cigarete po tijelu, a Kovačić Sudi su vezali ruke i noge, objesili ga za noge, a nakon toga tukli ga drvenom držalicom i kad se onesvijestio vukli su ga po zemlji. Počinitelji ovih zločina su: Šarić Mirza iz Struga, Muminagić

Mirso, Rajić Marko iz Klepaca, Matić Mihe Dragan sa Prenja, Marić Vidoja Pero iz Stoca i Krnić Franjo iz Hodova.

U ljeto 1993.godine u sabirnom centru Koštana bolnica Stolac, Lončar N. sa Brštanika, tukao je Đulić Halila Aliju (1935), a policajac HVO-a Mikulić N, Đulić Alije sinu stavljao je žice od telefona u uši, tako da je dječaku izbila krv na nos. Svjedok je žrtva zločina.

U ljeto 1993. godine u logoru "Gabela" tzv Božanović specijalci svakodnevno su tukli Sudu Kovačevića i Zilić Mirsada, zarobljene pripadnike Armije RBiH. Svjedok je Đulmez Tahira Salko.

Na "Haliodromu", takođe su tučeni Čehić Omer i Trbonja Muhamed. Počinitelji su neidentificirani bojovnici HVO-a. Svjedok je Penava Ahmet.

Dana 22.9.1993. godine oko 20 zarobljenika sa "Heliodroma" među kojima su bili Škrelja Mustafa, Feta Muamer, Humić N., Mrmo Jadranko i ostali su neidentificirani, prisiljeni su da odu u Rastane i izvide da li tamo ima pripadnika ARBiH. Prilikom tog izviđanja, poginuli su Mrmo Jadranko i još nekoliko zarobljenika, jer su na njih pripucali pripadnici Armije RBiH s jedne strane, a s druge strane bojovnici HVO-a. Ove zarobljenike koristili su kao živi štit pripadnici Tutine kažnjeničke bojne, među kojima je jedino prepoznat Kolobara N. Svjedok je Škrelja Mustafa.

Dana 23.9.1993.godine u jutarnjim časovima desetak zarobljenika sa "Heliodroma": Bajrović Salko, Klarić Himzu, Šuta Azera, Hodžić Adema, Šetka Rasima, Žuga Safeta, Beriša Zejnila i još tri NN Muslimana, bojovnici HVO-a koristili su kao živi štit na liniji razgraničenja u Mostaru. Bojovnici su ih gurali ispred sebe, dali su im bombe i boce sa eksplozivom i prisiljavali ih da pucaju po položajima Armije RBiH. Svjedok ovog zločina je prebjeg Bajrović Salko.

Na "Heliodromu" čuvar u zatvoru Buhovac Ante je pretukao palicom 10-tak zarobljenika i pucao im iznad glava, nakon bijega jednog zarobljenika. Škrijelj Sulejmana i Memića N. zlostavljao je Pusić Ivica, načelnik SIS-a 3.brigade sa Širokog Bijega, tako što im je stavljao strujne polove na uši. Mahmutčehajić N. maltretiran

je neprekidnim batinama, osuđen je i odveden u nepoznatom pravcu i vjerovatno likvidiran. Svjedok Škrelja Mustafa.

Prilikom izlaska iz hangara u logoru "Dretelj" bila je postavljena cigla, tako da ukoliko pređeš preko nje, bez odobrenja bojovnika, dobivao je zarobljenik udarac u glavu. Isto bi se desilo ukoliko bi prvo rekao prezime, pa onda ime. Jedan nepoznati zarobljenik ranjen je rafalnom paljbom, jer je pokušao ugasiti vatru, koja je izbila od opuška cigarete u blizini hangara. Svjedok je Gađo Jašer.

Perutina Raić Krešo iz Borojevića opština Stolac, učestvovao je u maltretiranju logoraša u "Gabeli" i "Dretelju". Otvarao je vatru po logorašima, pri čemu je ranjen jedan broj logoraša.

Zatvorenici logora "Dretelj" i "Gabela" nisu dobili hranu i vodu 13, 14. i 15.jula 1993.godine, za vrijeme borbi između ARBiH i HVO-a na Dubravskoj visoravni, a u ostalim danima imali su jedan do dva loša obroka. Zbog nedostatka vode neki zatvorenici ovih logora bili su prisiljeni piti mokraću.

UBIJANJE CIVILNOG STANOVNIŠTVA

Ubijanje civilnog stanovništva, te raznovrsni oblici zlostavljanja i nasilja nad civilnim stanovništvom su procentualno zastupljeniji u ratnom zločinu koje su postrojbe HVO-a počinile, nego ubijanje i zlostavljanje ratnih zarobljenika. Treba npomenuti da je ovaj zločin masovniji u srednjoj Bosni nego u zapadnoj Hercegovini, te da su načini izvršenja zločina svirepiji i broj žrtava veći u srednjoj Bosni nego u Hercegovini.

Dana 15.04.1993.godine bivšeg načelnika MUP-a Vitez Mahmutović Šabana ubili su pripadnici brigadne policije (zapovjednik Budimir Ivan) Livančić Pero "Čita", Mučibabić Dragan, sin Gavre, Marković Davor, sin Stipe, Matković Nikola, Vidović N, od oca Ive zvani Hapura, te Biletić N, od oca Stipe zvani Cicin. Uhapšenog Mahmutovića otjerali su sa rukama podignutim u vis u civilnom odjelu i iza solitera u njega su ispalili rafal. Svjedoci su Čaušević Šerif i Jelović Ivica.

34

Dana 16.04.1993.godine u Vitezu su ubijena slijedeća lica muslimanske nacionalnosti: Kajmović Munib, profesor, predsjednik SDA Vitez; Gerin Muazer, ing. elektrotehnike; Mujezinović dr Muhamed, specijalista interne medicine; Jerin N, doktor stomatolog, Varupa Midhat, diplomirani pravnik; Zlotrg Nedim i supruga Mira, službenici u SNO Vitez (ubijeni su vatrenim oružjem pred maloljetnom djecom, a svjedok je komšija Muslimović Bahrija. Počinitelji su Slaven Kraljević, brat Darka Kraljevića, i Križanac Niko); Nidić Kadir, profesor fizike i član predsjedništva SDA; Topčić Salem, inspektor SDB Vitez; Topčić N, Salemov brat, diplomirani ekonomista; Kavazović Amir, privatni poduzetnik; Kavazović Smajo, privatni poduzetnik; Alić N, privatni poduzetnik; Gerina N, privatni poduzetnik, bivši fudbaler FK Vitez. Po ličnom naređenju Darka Kraljevića, ubijeni su: Mahmutović Šaban, Zlotrg Nedim, Zlotrg Mira, Topčić Salem. Svjedok date naredbe je Grand Perica, bojovnik postrojbe "Vitezovi" - to je kazao Čaušević Mirsad.

Isti dan u Vitezu su ubijeni: Ramić N, a ranjen njegov brat Ramić Besim (počinitelji su pripadnici HVO-a NN, a svjedok je Ramić Besim); Haskić Meho, star 65 godina - počinitelj Šapina Ante Frano; bračni par Haskić Smajo i Emina, stari oko 80 godina - počinitelj Franić Milko, iz sela Donja Večerska; pred svojom kućom ubijeni su Sadibašić Ejub, star 75 godina, Sadibašić Sulejman zvani Bećko, star 60 godina, Sadibašić Sulejmana Sifet, star 20 godina - počinitelji su Džandara Ivo iz Nove Bile i Berko N iz sela Bila, a bili su prisutni Andrić Žarko zvani Žuti i pripadnici njegove grupe. Očevidac ovih ubistava je Strukar Vlado, električar, star oko 60 godina iz Viteza, koji je to pričao Alihodža Seadu. Prema navodima Sadibašić Salihe u kući gdje je ubijen Sulejman ušli su Pavlović Ljuban, sin Josipa, Mlakić Zvonko, sin Stipe, i sin Križanac Ive iz Krčevina, a za počinitelja ubistva Sadibašić Sifeta mogao bi podatke dati Mlakić Danko, sin Želje, iz Viteza.

Dana 16.04.1993.godine u 05,45 minuta postrojebe HVO-a izvršile su iznenadni napad na selo Ahmiće. Bojovnici HVO-a raspoređeni u grupama od 4 - 5 ljudi iz kuća su izvodili sve muškarce starije od 15 godina i ubijali ih iz pješadijskog

35

naoružanja, na očigled svih članova porodice. Ubijeni su: Mrkonja Sabahudin, 1954 godište, izbjeglica iz Karaule; Mrkonja Samir, 1976 godište, sin Sabahudina. Očevidac ubistva je Mrkonja Ramiza, supruga i majka žrtava. Izvršioci ovog čina su četiri mještanina sela Ahmići, hrvatske nacionalnosti, bojovnici HVO-a koje svjedok ne može da identificira, jer nije iz tog sela.

Dana 16.04.1993.godine u 05,45 minuta postrojbe HVO-a izvršile su iznenadni napad na selo Ahmiće. Bojovnici HVO-a raspoređeni u grupama od 4 -5 ljudi iz kuća su izvodili sve muškarce starije od 15 godina i ubijali ih iz pješadijskog naoružanja na očigled svih članova porodice.

Ubijeni su: Mrkonja Sabahudin (1954.godiste, izbjeglica iz Karaule), Mrkonja Samir (1976.godište, sin Sabahudinov). Izvršioci ovog čina su četiri mještanina sela Ahmići hrvatske nacionalnosti koje svjedok Mrkonja Ramiza - majka i supruga žrtava - ne može da identificira jer nije iz tog sela;

Imširević Galib (star oko 30 godina izbjeglica iz Karaule), Imširević Ekrem (takođe izbjeglica iz Karaule). Zaklani su u kući pred suprugom i majkom, njih su otjerali, a kuća i njihova tijela su zapaljena Svjedok Imširević Rasema.

Ahmić Esad, star oko 55 godina
Ahmić Nadira, supruga Ćazima, stara oko 45 godina
Ahmić Esada Hajra, stara oko 18 godina
Ahmić Šefika
Ahmić Islam
Dedić Mustafa
Dedić Faris
Šiljak Adem
Ribo munib
Hrnjić Mehmed
Hrnjić Ado
Ahmić Elvedin
Ahmić Ramiz

Ahmić Nazif
Ahmić Nazifa Amir
Pezer Sefko
Pezer Ahmed
Pezer Sakib
Pezer Elmedin
Pezer Fadil
Ahmić Smail
Ahmić Smaila Mujo
Ahmić Esad
Ahmić Dzemila
Spahić Senada
Sehić Enver
Sehić Envera Elvis, star 10 godina
Ahmić Munib
Ahmić Naser
Ahmić Sukrija, njegova zena i dva sina
Rustanović Meho
Rustanović Zarfa
Ahmić Redzib
Ahmić Zulejha
Ahmić Ajsa, stara 26 godina

Zaklani su:

Nihad N, 10-godisnji djecak, kojem je izvađeno oko
Ahmić Hajra, 6 godina - zaklao je Bralo Miroslav zvani Cicko
Aisa N
Vahida N
Azemina N, izbjeglica iz Prijedora-zaklao je Oliver N i
jos petero neidentificirane djece.
Svjedok ovih klanja je Haskić Nihada.

Ranjeni su:

Ahmić Esada N, 15-godisnja djevojcica
Kulaš Dzemo, star oko 43 godine, izbjeglica iz Karaule
Haskić Nihada (rasporen joj stomak i na leđima urezan krst).

Počinitelji su:

37

Omazić Vinko

Omazić Rutko

Omazić Mario

Andrić N, zvani Žuti

Darko Kraljević

N Oliver

N Mario

Bralo Miroslav, zvani Cicko, koji je ubio Esada Ahmića i zapalio mu kuću i zaklao Ahmić Hajru, od 6 godina

Moguće da su i slijedeći pripadnici HVO-a počinitelji zločina u Ahmićima, jer su kao pripadnici postrojbe "Džokeri" učestvovali u napadu na selo Ahmiće:

Botić Igor iz Zenice,

Ivančić Darko, iz Čajdraša,

Tikvić Vinko, iz Čajdraša,

Ramljak Franjo

Ramljak Josip, iz Čajdraša

Bajo Fabijan

Marko zvani Makija iz Pirića.

Zapovjednik "Džokera" je Furundžija Ante.

I postrojbe regionalne policije HVO-a Vitez pod zapovjedništvom Samija Mirka i Šantića Vlade, također su učestvovali u zločinima u Ahmićima, kao i postrojbe "Vitezovi" pod zapovjedništvom Darka Kraljevića.

Svjedoci o učešću ovih postrojbi su:

Kulaš Enes

Kulaš Dževad

Čaušević Mirsad

i zarobljeni pripadnici HVO-a:

Grand Perica

Šimić Dragan

Žderić Radovan.

Dio pripadnika ovih postrojbi koji su učestvovali u napadu na Ahmiće su:

459

38

Alilović Stipo, zavni Brko, iz Nadioka, Šantić Vlado, bivši milicioner, Josipović Drago, Livančić Željko (ubio Pušću Muzafera i zapalio mu kuću), Papić Anto, Livančić Jozo, Livančić Rutko, Plavčić Nikica, Vidović Ivo, Krište Žarko, Čerket Karlo, Čerket Ivica, Vidošević Anto, zvani Žilo, Čelić Dalibor, Josipović Miro, Vujica Franjo, Šafradin Perioca, Šafradin Mirko, Pafradin N, zvani Cico, Križanac Stipan, Križanac Andrija, Križanac Dragan, Šimunes Berko, Vidović Stipana Dragan, Vidović Šime Željko, zvani Aćko, Milićević Slavko, Livančić Stipan, Livančić Nikica.

Prema svjedočenju Hrustić Advije, u selu Nebosce, opština Vitez, u masovnu grobnicu sahranjeno je 97 žrtava iz sela Ahmića i Dubravice.

Dana 16.04.1993.godine u selu Žume opština Vitez ubijeni su:

Dedić Mujo

Dedić Muje Haris

Ribo Munib

Hrnjić Haris

Hrnjić Mehmed

Počinitelji su nepoznati pripadnici HVO-a. Očevidci su: Hrnjić Samija, Hrnjić Admir i Ahmić Azra.

Dana 17.04.1993.godine u Vitezu u svom stanu Davor Međugorac, pripadnik HVO-a, ubio je metkom u čelo Tunović Arifu, nastavnicu iz Viteza.

Dana 20.04.1993.godine u selu Gaćice, opština Vitez, ubijeni su:

Hrustić Fikret, spaljen živ u kući.

Počinilac je Križanac Vlade Boro, a saučesnici su: Bošnjak Zoran, NN Joja i NN Keko. Svjedok je Hrustić Naima Advija.

Ramulj Ekrem, ubijen iz vatrenog oružja.

Počinitelj Križanac Anđa. Svjedok Hrustić Naima Advija.

Herceg Zijo, spaljen u mejtefu.

Počinitelj NN pripadnik HVO-a. Svjedok Hrustić Naima Advija.

U selu Gaćice iskopana je rupa buldožerom dužine oko 40 metara i u nju je ukopan nepoznat broj ljudi. Grobnica je zakopana buldožerom. Svjedok je Hrustić Advija.

Dana 21.04.1993.godine u selu Sović i Doljani, opština Jablanica neidentificirani bojovnici HVO-a su streljali Škampo Salema, Čilić Ismeta, Hasana Radoša, Tasić Ismeta, Poljarević Ibru i Eglenović Salka. Dana 21.04.1993.godine u selu Paroš, opština Jablanica, pripadnici HVO-a su strijeljali dvije žene i jednog muškarca. Od žena je identificirana Ramić Sida, koja je strijeljana jer se usprotivila hapšenju žena i djece. Zna se da su u napadu na ova sela učestvovali Andrija Groznica Dugonjić, Ivan Pole, Velimir Dojčinović, Ivan Rogić iz Donje Jablanice.

Dana 18.04.1993.godine, u ranim jutarnjim satima pripadnici HVO-a izvršili su blokadu sela Rotilj, Kiseljak. Među bojovnicima najviše je bilo Hercegovaca i Dalmatinaca. Bojovnici su naredili muslimanskom stanovništvu da preda naoružanje, međutim, i pored predaje oružja bojovnici su ubijali nenaoružane ljude: Topalović Miralema, Topalović Esada (zabili nož u glavu, a zatim ih ubili iz vatrenog oružja). Svjedok ovim događajima Puščulovć Enver. Bojovnici su zaklali Hodžić Dževada, 1968 godište, dječaka Zijada N, starog 15 godina, izbjeglicu iz Kralupa, opština Visoko; a iz vatrenog oružja još su ubili Puščulović Bajru, i njegovu ženu Zilku, stare od 60-65 godina, a Hodžić Zibiju su prvo silovali a potom je ubili. Među bojovnicima jedino je prepoznat Dragan N, poštar iz Kiseljaka.

Dana 26.04.1993. godine u 22,30 minuta u kuću Topalović Sije u Ulici Tisovačka bb, upadaju pripadnici VP HVO-a Travnik Marinović (ili Marinić) Zoran "Zoka" i još jedan NN i ubijaju Topalović Ahmeta, starog 80 godina, Topalović Sabriju, nepokretnog bolesnika, Topalović Adila, starog 16 godina, a teško ranjavaju Topalović Siju i Smolo Vedu. Svjedoci su Topalović Sija i Šabanović Džemo.

Dana 26.04.1993.godine u Busovači Andrijašević Stipe Ivica ubio je, a potom zapalio Kermo Alagu, Kermo Nevzudina i Pezer Smaju. Dokaz je priznanje počinitelja koji je zarobljen. Sada se nalazi u vojno-istražnom zatvoru u Zenici.

Krajem aprila pripadnici interventnog voda HVO-a pod zapovjedništvom Ćosić Drage Mirka mučili su, a potom s mosta Kaonik bacili Osmančević Abdulaha, Osmančević Ćamila i Osmančević Šabana. Pripadnici SVB to su saznali od Andrijašević Ivice.

40

Dana 13.06.1993.godine bojovnici HVO-a Kiseljaka i to diverzantski vod pod vodstvom Ljevak Zorana i jedinica specijalne namjene pod komandom Mihaljević Zdravka zvanog Pijuk izvršili su napad na sela Grahovac i Han Ploče, opština Kiseljak. Tad je spaljeno potpuno selo Grahovac i dio sela Han Ploče. Svi stanovnici muslimanske nacionalnosti su pokupljeni i odvedeni u zgradu SSC i stare opštine Kiseljak. U selu Han Ploče, bojovnici su ubili: Jusić Fadila, starog 60 godina, Šišić Sulju, starog 45 godina, a ranili Muratović Jusufa.

Dana 22.06.1993.godine u selu Han Ploča, bojovnici su pritvorili u garažu stara i iznemogla lica muslimanske nacionalnosti nakon čega su garažu zapalili i svi zatvoreni su izgorjeli. Ne zna se tačan broj žrtava.

Dana 25.06.1993.godine u selu Grahovac opština Kiseljak u kući Dedić Ferzije pronađena su četiri spaljena leša.

Dana 08.05.1993.godine u Mostaru u Ulici Ante Zuanića broj 22 ubijeni su Puzić Mustafa, (1935 godište, medicinski tehničar, bio nastanjen u Titovoj broj 250) Demirović Ibre Smail (1974 godište pohađao srednju saobraćajnu školu) i Mašić Esada Enver 1957 godište. Ubijeni su vatrenim oruzjem pred ulazom zgrade gdje su stanovali. Počinitelj je bojovnik HVO-a zvani Zmaj.

Svjedoci su Škaljo Rasmija, Puzić Đula, Jašarević Ramiz i Vuk Nedžad.

Pred zgradom "Madera" u Mostaru ubijen je Mačkić Šaćira Samir star 25 godina. Leš su pronašli roditelji u kontejneru na Bijelom brijegu, bio je izmasakriran nožem i zamotan u ćebe. Sahranjen je u haremu Šainovac. Pored njega pronađen je i leš Bajramović Mirsada.

Dana 09.05. 1993.godine u Podhumu Radovan Lovre je ubio Arap Hamu (ili Sulejmana)i Ćatović Husu, koji su sahranjenu kod džamije u Podhumu. Posredni svjedok je Jakirović Bahrudin. Istog dana Stranjak Enes, Hadžimahović Hasan, Vahid Kirilić i dva brata Huskovića ubijeni su na Kobilovači. Navodno je naredbodavac ovog zločina Mišić N.

Dana 14.05.1993.godine u selu Skrobučani, opština

41

Jablanica, ubijeni su Motika Osman i Namka, (ubijeni u kući iz vatrenog oružja), Gorazlić Mustafa i supruga Tatla-stari oko 65 godina, zapaljeni u kući. Počinitelji nepoznati bojovnici HVO-a. Istog dana u selu Grevići opština Jablanica ubijeni su: Mušanović Sahida (zapaljena u svojoj kući), Memić Redžo, zaklan, Mušanović Hamdo i Mušanović Nezir ubijeni iz vatrenog oružja.

Dana 12.05.1993.godine u Mostaru su ubijeni Demirović Muhamed i Šarić Edo. Počinitelji su braća Sadžak.

Polovinom maja ubijena je Komadina Aiša. Počinitelj neidentificiran bojovnik HVO-a. Svjedoci su Macić Muharema Salem i Komadina Braco.

U maju ubijen je Faruk Krvavac, zakopan je na Balinovcu. Izvor saznanja o ubistvu je Verica Kojić.

U šumi na Bijelom brijegu u Mostaru pronađeni su leševi Džeko Murata, Pezo Muriza i Tikveša Arifa

Polovinom maja ubijena je Hadrović N, starija žena. Počinilac je NN pripadnik HVO-a. Svjedok Prguda Rezedin.

U junu mjesecu na putu između Mostara i Kreševa nepoznati bojovnici HVO-a ubili su Bećirević Muniru, Bećirević Vedrana, njenog sina, a teško ranili drugog sina blizanca. Svjedok je Bećirević Halil, suprug i otac žrtava. Žrtve su sahranjene na Balinovcu, vjerovatno od gradskih vlasti u dijelu Mostara po kontrolom HVO-a. Na spisku sahranjenih na Balinovcu, nalaze se Bećirević Munira i Bećirević Vedran.

U Mostaru prilikom prelaska linije razdvajanja dva pripadnika HVO-a Tomo N i NN ubijaju Merdanović Ekrema, a njegovu suprugu nakon toga siluju. Svjedok Merdanović Radmila.

Dana 14.06.1993.godine ubijen je Rahimić Mustafa, otkinute su mu uši, a izvađene oči, a Hasić Ćamil je ranjen u noge. Počinitelji su NN bojovnici HVO-a.

Dana 26.06.1993.godine ubijeni su: Alikalfić Fazlija, njegova supruga Aiša i jedan mlađi muškarac, muslimanske nacionalnosti. Ubijeni su vatrenim oružjem pa potom spaljeni. Počinitelji su Marinović Ante Bernard i NN zvani Truman, pripadnici 5. bojne. Svjedoci su Samir Puzić i Hrvić Bahrudin.

42

Dana 30.06.1993.godine na trim stazi na Balinovcu nađena su tijela 25 mušakaraca izmasakriranih pa ubijenih vatrenim oruzjem. Identificirani su Lerić Samir, Hadžimahović Hasan, Zupčević Salko, Hasanbegović Nermin, Rizvić Hamdo, Denjo Mirsad, Grebović Mustafa, Sefo Mustafa i Majda, Marić N, asistent na mašinskom fakultetu - svi iz Mostara. Prepoznala ih je Lerić Merima.

U junu mjesecu 1993.godine Miljenko Obradović zvani Drug pukovnik Hrvatske vojske ubio je dva muškarca civila, starih oko 60 godina, muslimanske nacionalnosti, između Bune i Gubavice. Očevidac ubistva je Zukanović Sulejman, koji je to pričao Kudra Mirzi. Ivo Puljić, zamjenik komandanta 1. bojne iz Čapljine, ubio je Bećira Boškaila iz Počitelja, starog oko 60 godina, na mjestu Gradina u Počitelju. Očevidac je Spužić Sule, koji je pričao Mirzi Kudri. Zlatko Vegar, operativac SIS-a ubio je u julu 1992. godine Misit Rajka zvani Pot, civila koji je prethodno ranjen u njegovoj kući. Svjedok Kudra Mirza. Zlatko Vegar je takođe ubio Ijačić Vojka, nenaoruzanog civila, starog oko 75 godina u Tasovčićima kod benzinske pumpe. Dujmović Boban, legionar strane vojske do rata, sada vozač u Ministarstvu Hrvatske vojske ubio je dvije žene srpske nacionalnosti po prezimenu Čučak, stare oko 45 godina u julu 1993.godine u Slanodolu kod Počitelja. Svjedok je Kudra Mirza. Pripadnici jedinice "Ludvig Pavlović" u avgustu 1993.godine, ubili dvije djevojke Muslimanke, stare oko 20 godina na Hasića glavici kod Domanovića. Očevidac je Robert Rebac, bojovnik HVO-a koji je to pričao Mirzi Kudri. Avgusta 1993.godine u selu Bivolje Brdo Šetka Ilija, zvani Ića, ubio Namika Džonka. Počinitelj je to izjavio Mirzi Kudri.

Dana 09.07.1993.godine u selu Gubavica ubijen je Kodro Ibre Haso. Počinitelji su Puljić Mate Mladen, Puljić Ivana Mladen, Puljić Mate Miro, Puljić Anđelka Mladen, svi iz sela Gubavica. Oni su došli u kuću žrtve, sa čarapama na glavi, tražili novac i oružje i maltretirali ukućane, među njima i djecu. Žrtva je potrčala niz stepenica, bojovnici su ga sustigli, rasjekli nožem glavu, izvadili oči i ostavili da umre. Njegov rođak je došao nakon bijega bojovnika te mu je žrtva rekla imena počinitelja. Svjedok je Kodro Alije Ibrahim.

43

Dana 12.07.1993.godine u 19,35 časova u Mostaru u svom stanu u Centru 2 ubijena je Memeti Merima. Počinilac je NN pripadnik HVO-a, a svjedok je Memeti Enisa.

Dana 13.07.1993.godine ubijeni su Brulj Ahmet i njegov sin Brulj Omer, Husković Hakija, Palata Huso, Palata Mušan - hodža na Buni. Počinitelji su pripadnici HVO brigade "Knez Domagoj"

Dana 15.07.1993.godine oko 22,00 časa pripadnici tzv specijalaca Mladena Naletilića "Tute" Željo Pažin i Zoka zvani Splićanin ubili su na Bijelom brijegu Nadu Frenjo, dvije žene Kajtez Tidžu i njenu kćer Elvedinu koja je bila u drugom stanju i bebu od 10 mjeseci. Nada Frenjo je Hrvatica, koja je htjela zaštiti žene. Svjedoci su Rifat Frenjo, Topuzović Slađan, i Bijavica Mirza.

U julu 1993. godine u Domanovićima u avliji ispred svoje kuće ubijene su Hasić Ramiza i njena sestra. Počinitelji su neidentificirani bojovnici HVO-a.

U julu 1993.godine Sjekirica Zekir, sin Muje iz Čeljeva, bojovnik HVO-a u Čeljevu ubio je Šator Avdu, svjedoci su Svinjar Halil i Mešić Vahida.

Dana 22.07.1993.godine na Balinovcu zarobljenici sa Heliodroma zakopali su 16 leševa među kojima su bili: Kajtez Ahmet, Kajtez Ziba, Ilijaz Vidan, Mulahuseinović N, Dugalić N. Svi su leševi bili u fazi raspadanja. U zakopavanju učestvovao Nožić Enver.

U ljeto ubijeni su u Mostaru Ahmet Marić, Osman Marić, Sejo Kreso, Ovčina N i Tulić N. Navodno je u ubistvo umiješan Ernest Takač, pripadnik specijalne jedinice Mostar. U Ilićima u Mostaru ubijen je Efica Esad. Počinitelj je NN bojovnik HVO-a. Svjedok Rahimić Hatidža.

U ljeto 1993.godine u Šadića kući u Mostaru ubili su Hamića N zvani Bakreni, kojem su bila 32 metka u tijelu i Šadića N, počinitelji su nepoznati bojovnici HVO-a, a svjedoci su Topora Meho i Batlak Omer.

Polovinom jula ubijeni su Pehlić Alije Fata i Pehlić Alije Ibro, počinitelji su nepoznati bojovnici HVO-a, a krajem jula u istom mjestu ubijeni su Palata Mustafa, Palata Edo, Bucman Đulsa,

44

Bucman Rasim, Bucman Melita, Bucman Adela, Bucman Adis, Pehlić Mujo. Tijela ubijenih vidjela je Đoklo Ramiza, sada u Blagaju.

Krajem jula ubijeni su u Mostaru Droce Halil i Droce Šerfo i zakopani u zajednicku grobnicu u haremu Balinovac. Počinitelji su neidentificirani bojovnici HVO-a.

Dana 14.08.1993.godine u Mostaru na Biskupovoj glavici nađena su četiri leša, dvije žene i dva djeteta. Ove leševe su vidjeli Kolukčija Salko i Kolukčija Zijada.

Oko 25.08.1993.godine nepoznati bojovnik HVO-a ubio je vatrenim oružjem s leđa Hasanagić Mirzu iz Omladinske broj 16. Sahranio ga je sin Sefić Teufika. Žrtva je ubijena na liniji razdvajanja u Šantićevoj ulici.

Dana 07.09.1993.godine dva pripadnika HVO-a od kojih je jedan bio Zijo, ubili su Rahimić Hasana, a ranili Rahimić Hatidžu na liniji razdvajanja prilikom protjerivanja u dio Mostara pod kontrolom Armije R BiH. Svjedok je Rahimić Hatidža.

Dana 23.10.1993.godine, u selu Stupni Do, opština Vareš, ubijeni su: Likić Abdulah, sin Ibre, Likić Nevzeta, kćerka Ifeta, Likić Hatidža, kći Salke, Mahmutović Edin, sin Zejnila, 1962 godište, Likić Medina, kći Sulejmana (ubijena tupim predmetom u glavu), Rahić Samir (izgorio), Mahmutović Zejnil, sin Derviša, Likić Ibrahim, Likić Džehva, supruga Ibrahima, Likić Šerifa, Likić Munira (ubijena pa spaljena u kući Mahmutović Zejnila), Likić Muhamed, sin Ibre, Likić Adis, 17 godina, Likić Ramiz, sin Salka, Likić Refika, Likić Ramiz, sin Osmana, Likić Alija, sin Osmana, Likić Šuhra, Likić Indira, Šuhrina unuka, Likić Nazif, Likić Merima, Likić Vahidin, sin Merimin, star 8 godina, Likić Salih (spaljen u kući), Likić Šerifa (izgorjela u kući Mahmutović Zejnila), Likić Mebrura, stara 12 godina, Likić Hafa, Likić Šida (ubijena, pa spaljena u kući Mahmutović Zejnila), Likić Raifa (silovana pa ubijena), Likić Meho (opljačkan, pa ubijen), Likić Rifeta (natjerana da ljubi zemlju, nije mogla zbog bolesti da se sagne, jedan od zlikovaca ju je oborio, desnom nogom pritisnuo glavu uz zemlju i u istu ispalio rafal), Likić Rifet, (ubijen pa spaljen u kući Mahmutović Zejnila). U podrumu Likić Kemala pronađeno je 7 leševa, jedna žena i šestero djece.

U napadu na selo Stupni Do učestvovali su tzv "Vod smrti" i jedinice specijalne namjene iz Kiseljaka, te specijalna policija iz Vareša. Mogući počinitelji zločina su: Mijatović Vjeran, Mijatović Boro, Mijatović Bruno, Mijočević Vlatko, Mijočević Pavo, Grabovac Komjen, Grabovac Darko, Mijočević Ferdo, Grabovac Mijo, Grabovac Božo, Grabovac Ranko, Mijatović Tomo, Mijočević N, iz sela Mir, Mihaljević Zdravko, zvani Pijuk, zapovjednik jedinice specijalne namjene iz Kiseljaka, Amidžić Duško, dozapovjednik specijalne policije, Stjepanović Josip, pripadnik specijalne policije, Vijačić Tvrtko, član VTV Vareš, Trajo Anto, Kolaković Mijo iz Vareša (svjedoci za njegovo učešće su zarobljeni bojovnici HVO-a Gavran Ivan i Jelić Samson), Vrabac Miroslav iz sela Mir, Slono Lelio iz specijalne policije Kiseljak, Vujević Zoran iz Kiseljaka, Nikola N, pratilac Bože Rajića.

ZLOSTAVLJANJE I MUČENJE CIVILA

Dana 17.04.1993.godine u selu Nadioci zlostavljen je Pezić Almir i Pezića, opština Busovača od strane Bralo Miroslava zvani Cicko. Isti dan Međugorac Goran tukao je Mujezinović Vehida i Indžić Hajrudina. Svjedok je Mujezinović Vehid.

Dana 17.04.1993.godine NN zvani Cicin u Vitezu od fizičkog zlostavljanja izbio je 5 zuba Čaušević Šerifu. Svjedok je Čaušević Šerif.

U aprilu mjesecu u Busovači Vlado Ćosić, pripadnik HVO-a, maltretirao je Sabanović Džemu, tako što ga je prisiljavao da se pozdravlja pozdravom pripadnika A R BIH, da bi ga nakon svakog pozdravljanja tukao. Svjedok je žrtva Šabanović Džemo.

Dana 20.04.1993.godine oko 06,00 časova u naselju Kalibunar, pripadnici HVO-a Travnik-Tuka Zoran, Tuka Siniša, Marinko Šunjić, Pela Mario, Pendes Ivan, Epet Željko, Dalibor Nikola Daglis iz sela Jankovića, pod zapovjedništvom Pere Križanca, upadali su u stanove pripadnika A R BiH, obijajući vrata, ubacujući ručne bombe, otvarajući vatru iz pojesadijskog oružja i hapseći

lica muslimanske nacionalnosti. Epet Željko, Nikola Dalibor Daglis i Zoran Tuka upali su u stan Orman Hamida, demolirali stan i tukli Hamida do iznemoglosti.

Nakon toga izvršili su pretres stana Arslanagić Eminu, izbjeglici iz Donjeg Vakufa, kojeg su toliko pretukli da je počeo krvariti na usta. Navedeni pripadnici odvode grupu Muslimana u pravcu sela Jankovići. U stan Hodžić Mehmeda ubacili su nekoliko bombi. Svjedoci Hodžić Mehmed, Orman Hamid.

Dana 10.05.1993.godine, u 12,00 časova nakon odvođenja oca i supruga Kožul Dražena, 2 pripadnika HVO-a-Knezović Željko-Žika Knezović Zlajo, zlostavljali su trudnicu Kožul Sanelu i njeno dvogodišnje dijete. Svjedok Kožul Sanela.

U ljeto 1993. godine, Spužević Mate i NN zvani Loza u stanu u Ulici Slobodana Marića u Mostaru tukli su Marić Jasminu i Marić Živku

Krajem juna mjeseca u Staroj bolnici u Mostaru, pripadnici HVO-a Bruno Pehar, Dzemo Skobalj, Slaven N, Mića iz Ilića, Rikić (ima 30 godina ranije radio u MUP-u) tukli su kundacima pušaka, pljačkajući novac i zlato od bolesnika. Žrtve maltretiranja su: Pašalić Salko iz Sarajeva, Omerović Husnija iz Konjica, Kovačević Alija, iz Jablanice, Mešić Ahman iz Jablanice i Gadžo Jašar. Izjavu o ovome dao je Gadžo Jašar.

Dana 19.06.1993.godine, u Đačkom domu u Mostaru (gdje su smješteni izgnanici muslimanske nacionalnosti iz svojih stanova u Mostaru) Bošković Božidar, sin Pere, tukao je Maksumić Osmana Fikretu nanio joj je povrede po licu, slomio arkadu i izbio joj zub. Žrtva je dobila potres mozga. Svjedoci su žrtva Maksumic Fikreta, italijsnski ljekar Sandro, te ljekar Meškić Meho.

Dana 08.08.1993.godine Kivsko Bajrić i dva NN pripadnika HVO-a maltretirali su i pretukli Fatimu Salčin. Svjedok je žrtva zločina.

Početkom septembra 1993.godine, Ljubić Ante iz Ljutog Doca, star 50 godina, stražar na internom odjelu u bolnici u Mostaru, pretukao je pacijenta Gačanicu N, koji je prije bio pripadnik 2. bojne HVO-a. Dan kasnije Gačanica je prebačen na Heliodrom gdje je uskoro umro od posljedica premlaćivanja.

47

Dana 07.09.1993. godine, dva nepoznata bojovnika HVO-a uhapsili su Bijavica Mirzu i odveli ga u sjediste ATG "Stela", gdje ga pripadnik ATG "Stela" Cigić N fizicki zlostavlja uz uvrede bacanje neophodnih lijekova za dijabetes.

U ljeto bojovnici HVO-a su fizički zlostavljali Dzinović Salema, Dzinović Ekrema i Dzinović Oksanu, trazeci novac i zlato.

U ljeto 1993. godine, Azer Kajan maltretirao je Muslimane prognane iz svojih domova i smjestene u Đačkom domu u Mostaru. Svjedok ovog zlostavljanja je Šabanović Jasenko.

Zoran Grbić zvani Grba, maltretirao je stanare muslimanske nacionalnosti u Rudarskoj ulici broj 33 u Mostaru. Svjedok je Gosto Meho.

Uvidom u prikupljenu dokumentaciju organa SVB i uspoređujući silovanja kao ratni zločin, koji su bojovnici HVO učinili i silovanje od strane četnika, može se zaključiti da ovaj vid mučenja i zlostavljanja civilnog stanovništva, nije planski ostvarivan na teritoriji pod kontrolom HVO-a, kao sto je slučaj u tzv Republici Srpskoj, nego je rezultat ostrašćenih grupa ili pojedinaca.

Dana 17.04.1993.godine, bojovnici HVO-a njih trojica, među kojima je identificiran Šamija Rafael (brat Mirka Šamije sudije iz Travnika) u selu Putis silovali su djevojku po imenu Alisa.

Istog dana iz sela Ahmići odvedene su žene i djeca u školu u selu Dubravice, odakle su dvije djevojke Ahmić Džemila i Spahić Suada izvedene na silovanje koje su počinili NN bojovnici HVO-a. Svjedok je Hrnić Samija.

Dana 18.04.1993.godine NN pripadnici HVO-a silovali su Hodzić Zibiju u selu Rotilj opstina Kiseljak, a zatim je ubili. Svjedok je Topalović Zijad.

Dana 21.04.1993.godine, u selu Junuzovići opstina Jablanica bojovnici HVO-a Andrija Groznica (Dugonjić), Ivan Pole, Velimir Dojcinović (Srbin) i Ivan Rogić, silovali su Čilić Almasu, Kladusek Enesu i Kladusek Dzemilu.

Krajem aprila u Mostaru Miletić Davor, bojovnik HVO-a silovao je Fikretu Maksumić. Svjedok je žrtva silovanja.

48

Dana 08.05.1993.godine u Busovači je silovana Kulić Safeta iza svoje kuće. Počinitelji su Smoljo Zoran i Smoljo Marinko, pripadnici HVO-a.

Dana 10.05.1993.godine, u Busovači je silovana Bešlić Zlata u porodičnoj kući. Počinitelj je Jukić Zoran zvani Juka iz Novog Travnika. Svjedok je Bešlić Rasima Mehmed, suprug žrtve, koji je bio sakriven u potkrovlju kuće za vrijeme izvršenja zločina.

Istog dana u Mostaru u Splitskoj ulici broj 66 četiri bojovnika HVO-a za sada neidentificirana silovali su Škalju Rasmiju, s tim što su je prvo fizički zlostavljali tukući je rukama, nogama, gaseći cigarete po tijelu, urinirajúći po glavi uz neprekidne prijetnje da će je baciti kroz prozor.

Dana 22.06.1993.godine NN bojovnici HVO-a silovali su 15-godisnju djevojčicu u selu Han Ploča, opština Kiseljak, a potom joj naredili da iz automatske puške, puca na "balijke".

Dana 07.07.1993.godine Brekalo Emir, pripadnik HVO-a prilikom protjerivanja izdvojio je Turkić Sabinu sa kamiona, odveo je u stan na "Zvjezdaru" na 10 spratu i silovao je, oduzeo joj dva lančića, tri prstena i nešto novca. Svjedok je žrtva i Muratbasić Izeta.

Dana 14.07.1993.godine na Buni je silovana 15 godisnja kćerka, žena hodže Bibera sa Bune.

Dana 15.07.1993.godine u Mostaru Manjgo Merhunisu, Viktor Markotić zvani Civi odvezao je autom žrtvu i prisilio je na oralni seks. Svjedok je žrtva.

Dana 23.07.1993.godine u Mostaru u Centru 2 u stanu na kojem je pisalo "kažnjenička bojna" Samiru Nazrajić silovao je Emir Brekalo, sin Mehmeda, star 35 do 40 godina. Svjedok je žrtva, stara oko 16 godina. Isto veče silovao je i Samirinu sestru Sanelu Nazrajić, prisilivši je da pije alkohol. SVB ima pisane izjave žrtava.

U ljeto 1993.godine na liniji razgraničenja u Mostaru prilikom protjerivanja na drugu obalu Neretve Vinko Martinović Štela, uvukao je u zgradu Doma zdravlja jednu Muslimanku i silovao.

U ljeto 1993.godine Abaza Melihu staru 26 godina silovao je NN pripadnik HVO-a, koji ju je prilikom istjerivanja iz stana odveo u kraj ulaza u zgradu gdje ju je napastvovao.

U ljeto 1993.godine u Bijelom Polju šest NN pripadnika HVO-a zatvorili su Hasibu Grebović i dva dana su se seksualno izivljavali na njoj, a kasnije je odveli na Heliodrom, gdje je to pričala Malkić Azri, koja je dala izjavu organu SVB.

U ljeto 1993.godine u Biletićima su silovane dvije djevojke iz porodice Duraković. Počinitelji su pripadnici HVO-a iz Svitave i to članovi posade na VBR-u. Svjedok je zarobljeni pripadnik HVO-a Barbarić Franjo.

Polovinom avgusta silovana je i Duraković Ziba, stara 50 godina koja se liječi u Mostaru od posljedica silovanja.

Dana 09.08.1993.godine prilikom protjerivanja na lijevu obalu Neretve dva NN bojovnika stara oko 25 godina, jedan od njih se zove Tomo, silovali su Merdanović Radmilu, nakon što su joj ubili supruga Merdanović Ekrema. Taj čin su prokomentarisali riječima "rodi jednog ustašu".

Dana 13.08.1993.godine Bolfil Željko zvani Bolfa, vlasnik kafića u Cernici silovao je djevojku iz 36 Ulice u Mostaru. Svjedoci su Čustović Dika i Hindić Višnja.

Dana 25.08.1993.godine u Voroni-Osanić, Kadribegović Fatu, kći Salka, rođenja 1929.godine silovao je pripadnik HVO-a, po zanimanju učitelj koji je radio u Rotimlji, opština Stolac. Prvo ju je tukao, potom prisilio da se skine, a potom izvršio obljubu.

U ljeto 1993.godine Tihomir Ljubić zvani Tomo silovao je u mostaru Avdović Amelu.

Krajem osmog mjeseca Ganić Sanelu i Ibrulj Jadranku, silovala su dva NN pripadnika ATG "Štela". Silovanje su izvršili na Cimu u Mostaru. Svjedok su žrtve silovanja.

Dana 29.09.1993.godine u Mostaru dva NN bojovnika HVO-a silovali su Džinović Mirsadu i Đonko Mirsadu. Izjavu SVB dala je Đonko Mirsada.

Dana 23.10.1993.godine u Varešu silovane su Halkić Fahra, kći Muhameda, stara 20 godina, Arapović Belma, kći Murisa, 20

godina iz Vareša, Artuković Sajma, kći Bahte iz Vareša, Plećić Esada, kći Ragiba 1958 godište iz Vareš, Mešić Fatima, kći Zahida, 1966 godište iz Vareš Majdana, Lagumdžija Sanela, kći Mustafe iz Vareša, stara 17 godina, Gožo Nihada, supruga Hadže ih Vareša, Murto Suada, kći Ibrahima iz Vareša, Lulo Hadžira iz Vareša, Beganović Zahida iz Vareša. Počinitelji su NN bojovnici HVO-a.

Dana 22.10.1993.godine u selu Stupni Do, opština Vareš, silovane su: Likić Edisa u kući Mahmutović Zejnila, počinitelj je bojovnik HVO-a zvani Ljubo.

PALJENJE KUĆA, PLJAČKANJE, KONFISKOVANJE IMOVINE

Da bi prostor HZ HB bio vlasništvo samo Hrvata trebalo je uništiti sve ono što bi podsjećalo da su nekad Muslimani živjeli na toj teritoriji i izbrisati svaku mogućnost njihovog povratka. S tim ciljem uništeni su svi privredni i stambeni objekti u vlasništvu Muslimana i najveći dio spomenika Bošnjačke kulture.

Dana 15.04.1993.godine počelo je paljenje, pljačkanje stanova i kuća u vlasništvu Muslimana u Vitezu. Matković Nikola zapovjedao je grupom koja je pljačkala po muslimanskim stanovima u Vitezu. Pripadnici postrojbi HVO Vitez zapalili su kuću Mahmutović Šabana, Zukan Mehmedalije, Alić Esada. Svjedok je Čaušević Šerif.

Istog dana u selu Jelinak, opština Busovača paljenje kuća izvršili su Brnada Boro, Andrijašević Milenko, Vukadinović Krešimir, a dizanje mosta u zrak izvršili su Kristo Goran i Marinović Oliver. Svjedok je Andrijašević Stipe Ivica, zarobljeni bojovnik HVO-a-

Dana 16.04.1993.godine u selu Donja Večerska, opština Vitez Franjić Milko i Šapina Frano, su zapalili kuće u vlasništvu Muslimana. Naredbodavac paljenja je Drmić Ivica zvani Staljin. Svjedok je Ferhat Haskić.

U Vitezu Niko Križanac i Jerko Križanac (pripadnici "Vitezova") zapalili su kuću Kavazović Amira. Svjedok Kavazović Amir. Opljačkane i zapaljene su kuće Ahmić Derviša, Đenanović Fočka,

51

Koće Seida, Zukan Zumre. Počinitelji su pripadnici postrojbe "Vitezovi", a svjedok je Grand Perica, zarobljeni bojovnik.

U selu Kruščica, opština Vitez zapaljene su 16.04.1993.godine sve muslimanske kuće. Počinitelji su Vlado Ivice Križanac, pripadnik HVO iz Kruščice (zapalio je kuću Bećo Seherzudina), Bareša Josip (zapalio kuću Mustafe Beše), a Toljuščić Dragan, Jurišić Goran su zapalili kuće ostalih Muslimana. Svjedok,je Bešo Šeherzudin, sada izbjeglica u Travniku.

Dana 18.04.1993.godine u selu Rotilj, opština Kiseljak, spaljene su kuće Topalović Sabrije, Bejtić Mustafe, Skršo Halida, Skršo Šemse, Topalović Midhata, Topalović Miralema, Bejtić Safeta, Pusćulović Bajre, Topalović Refika, Topalović Adema, Hodžić Hase, Hodžić Mustafe, Hodžić Fatime, Topalović Ismeta i Bejtić Vahida. Počinitelji su bojovnici HVO-a Kiseljak, isticao se N Draga, poštar iz Kiseljaka.

Dana 20.40.1993.godine u selu Gaćice, opština Vitez, spaljeno je 27 kuća, 13 štala i mejtef. Počinitelji su pripadnici postrojbe "Vitezovi", pripadnici 303. splitske i 125. varaždinske brigade HV. Svjedok Hrustić Advija.

Dana 20.i 21.04.1993.godine u selu Sovići, Doljani, Lizoperci, Slatina, Tošćanica i Grevići, opština Jablanica, spaljeno je 166 porodičnih kuća, 160 štala, 100 privrednih objekata, eksplozivom je srušena džamija u Sovićima, a mašinama je sravnjeno muslimansko groblje. Sve su kuće prethodno popljačkane i odvedena stoka. U pljačkanju i odvođenju stoke učestvovali su Čavar Stipe, Čavar Neđo, Zelenika Ante, Zelenika Luka, Zelenika Marinko, Zelenika Stipe, Rajić Tomislav, Rajić Ivan, Rajić Vinko, Rajić Dado i Rajić Željko.

Dana 25.04.1993.godine po naredbi pripadnika vojne policije HVO-a Busovača Andrijašević Ivice i Andrijašević Ante, bojovnici Brnada Nike Marinko, Andrijašević Ante Željko, Andrijašević Stipe Milenko, Vidović Stipe Vinko, spalili su u selu Jelinak kuće u vlasništvu slijedećih lica: Osmančević Izeta, Osmančević Kadira, Osmančević Džide, Osmančević Sadika, Osmančević Eniza, Osmančević Seje, Osmančević Ekrema, Osmančević Alena,

52

Osmančević Džulage, Osmančević zakira, Osmančević Ćazima, Osmančević Saliha, Osmančević Hazima, Osmančević Midhata, Osmančević Suada, Osmančević Nihada, Kovač Šemse i Kovač Bese.

U toku aprila 1993.godine VP HVO-a Busovača šalje djecu hrvatske nacionalnosti po Busovači u muslimanske kuće sa potvrdom da mogu iz tih kuća uzeti što god hoće, a u slučaju protivljenja ubacuju bombu u kuću. Tako je u kuću Hodžić Ramiza došlo dijete sa potvrdom HVO-a i odnijelo dva televizora, kasetofon i telefon. Potvrdu za izlazak iz Busovače HVO je davao samo onim Muslimanima koji su se pismeno odricali kompletne imovine u korist HZ HB.

U maju 1993.godine u Prozoru zapaljene su kuće Milanović Avde, Karahodžić Mustafe, konjević Salke, Omanović Derve, Mahmutbegovića zvanog Beg i Mahmutbegović Hajrudina. Počinitelji su bojovnici HVO Prozor, među kojima je prepoznat Čališ Dragan sin Mijata.

Od 09.maja 1993.godine pripadnici brigade "Knez Domagoj" iz Stoca i Čapljine odvezli su tri vozila u vlasništvu Muslimana iz Mostara. Ukrali su razni alat iz garaža, aparat za gašenje požara i zvučnike. Svjedok je Prguda Rezedin.

U maju u Rodoču i naselju Kolonija u Mostaru pljačkanje imovine protjeranih Muslimana vršili su Vukoja Ivan zvani Ikić i Vukoja Milan. Babić Mira stara oko 40 godina u naselju Kolonija u Mostaru pljačkala je muslimanske stanove u Mostaru. Gušić Osman Ramiz zvani Njama, star oko 22 godine iz Rodoča učestvovao je u pljački tehničkih stvari iz stanova protjeranih Muslimana u Mostaru. U Jesenici Buhovac Nike Anto opljačkao je pa zapalio kuće Džozlić Osme, Mezet Kasima, Sakić Mehe, Malkić Ćamila. Marijanović Joze N i Arapović Niko, pripadnici HVO-a također su po Jesenici pljačkali imovinu Muslimana. Svjedok je Dželilović Ibrahim. Po naselju Ilići u Mostaru braća Sadžak - Nadžija i Atif palili su kuće. Svjedok Delić Nensi. U Ulici Matije Gupca u Mostaru kuće protjeranih Muslimana pljačkao je i palio Radovan Mišo. U pljačkanju u Podhumu učestvovali su Petković Dragan (iz Ulice M. Gupca, sin Mire), dva brata blizanca Puce, izvjesni Kozo, Kajan Azer, izvjesni Lasić te Filko N, vlasnik piljare na Šenovcu.

U Humu i Podhumu opština Mostar, pljačkanje kuća izvršili su Bošnjak Robert, Petković Miro, Ante Peko, Pero Peko, Bošnjak Rajko. Ante Peko je opljačkanu robu uskladištio u Đulimanovu garažu. Ovi su takođe odvezli vozilo vlasništvo Stranjak Juse. U paljenju kuća u Podhumu učestvovali su i Mišo Radovan, Lovro Radovan, navodno po instrukcijama gvardijana fra Ivana Seve. Kuću Humić Bećira i Mehe Pece opljačkao je Mišo Radovan. Svjedočenje o pljačkanju i paljenju da je Humić Bećir.

Dana 10.05.1993.godine pripadnici VP HVO-a pod zapovjedništvom Šunjić Marinka oduzeli su vozilo "jugo 55" vlasništvo Škrelja Mustafe iz Mostara. Svjedok Škrelja Mustafa.

Dana 14.05.1993.godine bojovnici HVO-a iz sela Papci, opština Prozor, zapalili su 29 kuća (vlasništvo Muslimani)i sve štale u selu Skrobučani opština Prozor. Isti dan u selu Gornji Kranjčići spaljene su kuće i štale Balić Muse, Hamšić Abida, Čorbadžić Asima, Čorbadžić Fikreta i Čorbadžić Almase.

Dana 18.05.1993.godine u stan Delić Fatime upala su dva NN pripadnika Hrvatske vojske koji su joj odnijeli veće količine zlata 1.000 DM, a da bi je pretražili, skidali su je do gola. Svjedok Delić Fatima.

U Mostaru u Ulici Stipe Šulentića broj 32/VI stan Jelin Mensure, opljačkao je Lovrić Dragan, pripadnik Tutine kažnjeničke bojne. Svjedok Jelin Mensura. Stan u vlasništvu Salčin Mehe pretresao je i odnio dio stvari Dino Memeti sa još nekoliko bojovnika HVO-a. Ivica Vinka Cvitković opljačkao je kuću Zije Frka. Ćorić Dragan zvani Kigen vršio je pljačkanje po Bijelom brijegu, oduzimajući novac i zlato od 12. maja 1993.godine. Auta po Bijelom brijegu oduzimao je Marić Dragan, pripadnik 3. bojne HVO-a, pred njegovom kućom krajem maja bilo je oko 20 vozila. Po Koloniji u Mostaru Babić Ivica i njegov sin su pljačkali muslimanske kuće. Knezović Zlatko i Knezović Željko, zvani Žika oduzeli su dva televizora i 800 DM Čulinović Pašanu, a Drljević Esmi pleyer. Svjedok je Kožul Sanela. Sin Drage "Mungosa" s nadimkom Zoka iz Olimpijskog naselja pljačkao je po stanovima Muslimana zlato novac i ostale vrijednosti.

Buhovac Ante, pripadnik VP HVO-a na Heliodromu oduzeo je zatvoreniku Kovačević Nailu 750 DM i sat.

Dana 05.06.1993.godine u Mostaru Šljivčić Mario pripadnik HVO-a oduzeo je poslovni prostor Kajtaz Rešidu. Svjedok je Kajtaz Rešid.

Dragomir Pavlović opljačkao je sve stvari iz stana Malkić Azre iz Mostara, a kuću su joj zapalili Klemo Velibor zvani Veki i Dona Buhovac. Svjedok Azra Malkić.

Dana 13.06.1993.godine, spaljeno je selo Grahovac i dio sela Han Ploča, opština Kiseljak. Izvršioci su pripadnici diverzantskog voda pod komandom Ljevak Zorana i jedinica specijalne namjene pod zapovjedništvom Mihaljević Zdravka zvani Pijuk. Istog dana u Kiseljaku je grupa bojovnika popljačkala sve muslimanske stanove i to u onom dijelu koje je u blizini postaje UNPROFOR-a, a stanovništvo je protjerano uz prethodno oduzimanje novca i nakita.

Dana 17. i 18.06.1993.godine po zapovjedi Glavnog stožera HOV-a za Kiseljak zapaljena je prostorija "Merhameta" i zoljama je pogođena munara džamije. Izvršioci ovog čina su Janković Stanko zavni Cera, bivši fudbaler i Komšić Vinko.

U ljeto 1993.godine paljenje porodičnih kuća Tabakovića, Burić Keme i Žujić Mehe, kao i džamije u Aladinićima, izvršili su pripadnici HVO-a Perutina Bokan, Prce Marijan, Jurković Šćepo i Prce Boškan.

Dana 09.07.1993.godine u Mostaru iz kuće Mezit Sulejmana uzeli su 12 zlatnih prstenova i sve druge vrijednosti bojovnici HVO-a Jakovljević Miroslav, Pandžić Tihomir i Marjanović Srećko. Svjedok je Malikić Azra.

Dana 14.07.1993.godine u Buni tzv "Gardisti" HVO-a zapalili su kuće Tarika Tanovića, Bećirović Mušana, Husković Senada, Husković Hakije, vakufski stan, minirana je munara i zapaljena džamija. Pripadnici VP HVO-a Pinjuh Jozo, Perić Jelenko, Perić Dalibor-Dado, Puljić Željko, Pavlović iz Nevesinja su prisustvovali tom paljenju. Svjedočenje o ovom dala je Biber Ramiza.

Dana 17.07.1993.godine u Buni Mandarić Ljiljan zapalio je radione i magacine Husković Senada. Svjedok je Biber Ramiza. U julu

1993.godine Gagro Srećko i Demirović Džemo sve rashladne vitrine su odvezli za Grude, a kalorifere iz staklenika u Split. Stanko Puljić, zapalio je kuću Tinjak Ahmeta. Svjedok Biber Ramiza.

U ljeteo 1993.godine Bošković Martin organizovao je pljačku stoke vlasništvo Muslimana na lokalitetu Buna-Hodbina-Gubavica.

U ljeto 1993.godine Perutina Mate Bokan organizovao je paljenje i miniranje džamije na Aladinićima, Rečici, Pješevcu i svoj plijen prebacio prema Metkovićima. Matić Pero iz Prenja učesnik je u pljački materijalnih dobara preduzeća opštine Stolac - "INKOS"-a "TG"-a i "Vinarije". Organizator pljački državne imovine u opštini Stolac je predsjednik Ureda za gospodarstvo ratne vlade HZ HB opštine Stolac Kuzman Niko iz Rotimlje.

U ljeto 1993.godine u rušenju džamije u Višićima, opština Čapljina, učestvovali su Branko Buljubašić zvani Gagarin, Drago Juras zvani Matičar, Falak Nikica, Zlatko Vegar i Mirsad Naila Muminagić zvani Tadija.

Dana 23.10.1993.godine u selu Stupni Do opljačkane su a potom spaljene sve kuće u vlasništvu lica muslimanske nacionalnosti. U ovom paljenju učestvovali su Mijatović Vjeran, Mijatović Boro, Mijatović Bruno, Mijatović Tomo, Mijočević Vlatko, Mijočević Vilim, Mijočević Pavo, Mijočević Ferdo, Grabovac Darko, Grabovac Komjen, Grabovac Pavo, Grabovac Mijo, Grabovac Božo, Grabovac Ranko, Mihaljević Zdravko zvani Pijuk (iz jedinice specijalne namjene Kiseljak). Svjedoci su: Likić Fadil, Halkić Mensud, Likić Suada, Likić Meho.

MASOVNE GROBNICE

Masovne grobnice su popratna pojava masovnih ubistava. Na prostoru koji kontroliše HVO postoji više masovnih grobnica u kojima su sahranjeni Muslimani-žrtve zločina pripadnika HVO-a u srednjoj Bosni i Hercegovini:

Selo Nebosce, opština Vitez-prema svjedočenju Hrustić Advije u ovu masovnu grobnicu sahranjeno je 97 žrtava iz sela Ahmića, Dubravica i grada Viteza.

56

Selo Gaćice, opština Vitez-prema svjedočenju Hrustić Advije iskopana je rupa buldozerom dužine 40 metara i u nju je ukopan nepoznat broj ljudi. Grobnica je zakopana takođe buldozerom.

Partizansko groblje u Tasovčićima - prema svjedočenju Turajlić Jasmina, Kudra Mirze i supruge Adema Tinjaka, u nju je sahranjeno oko 120 tijela ubijenih Muslimana.

U blizini groblja Modrač nalazi se zajednička grobnica u koju je sahranjeno 68 tijela Muslimana, sa područja Dubrava.

Na haremu Balinovac u Mostaru zakopano je 18 ubijenih Muslimana.

U Kapića harem na Muminovači, opština Stolac u zajedničku grobnicu bojovnici HVO-a su bacali ubijene i umrle logoraše.

Na Barama (Hercegovina) sahranjeno je 11 tijela Muslimana u jednu grobnicu. Svjedoci su Suada Livnjak i Isić Zlatko.

ZB/BP

N A Č E L N I K
B r i g a d i r
Jusuf Jašarević

Kopija Izvještaja Ministarstva odbrane RBiH o zločinima koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine.

Jusuf Jašarević

I pored svih argumenata i materijalnih dokaza o ratnim zločinima nad civilnim stanovništvom, u Bosni i Hercegovini su od prekida rata i potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma sve do danas postojale razne političke grupacije koje su osporavala da su uopće zločini i počinjeni, osporavali sudske presude o genocidu, ali i nipodaštavali relevantnu dokumentaciju i druge materijalne dokaze o broju ubijenih i protjeranih.

Zbog pojave da se žrtve tretiraju samo statistički u okviru svoje etničke i vjerske grupe, Istraživačko-dokumentacioni centar u Sarajevu je, poslije desetogodišnjeg istraživanja, 2007. godine izdao „Bosansku knjigu mrtvih". U ovoj publikaciji je u četiri toma obrađeno 95.940 žrtava zadnjeg rata po nacionalnoj, vjerskoj i spolnoj strukturi, te općinskoj i regionalnoj pripadnosti. Ovo je jedinstven i trajan spomenik svim žrtvama, svjedok tragičnog vremena kroz koje smo prošli, ali i najbolji argument oponentima, jer su sve žrtve poimenično pobrojane, a spisak ipak nije konačan jer se u njemu ne nalaze nestale osoba čija sudbina nije razjašnjena.

U sljedećoj tabeli, preuzeti podaci po nekim općinama koje su "priključene HR-HB", iz ove knjige ipak ne daju jasnu sliku o tome koliki i kakav je zločin "Herceg-Bosna" napravila na terenu. U ovoj tabeli su sve žrtve, a ne samo žrtve ratnog zločina. Tako npr. u Ljubuškom imamo 42 žrtve hrvatske nacionalnosti, iako se tamo nad Hrvatima nije desio nikakav zločin. Ili 51 žrtvu u Širokom Brijegu, itd.

Ipak, ovu tabelu treba shvatiti koliko je težak i tragičan rat kroz koji smo prošli, te da su "argumenti" onih koji negiraju sve ovo ustvari pokušaj bježanja od vlastite odgovornosti, ili se pak radi o osobama toliko zaslijepljenim mržnjom da od nje ne vide nikakve argumente i da nisu sposobni poštovati žrtvu, bez obzira na pripadnost.

TABELA UBIJENIH I NESTALIH (1991.-1995.) PO NA CIONALNOJ PRIPADNOSTI U OPĆINAMA TZV. HERCEG - BOSNE[420]

Općina	UBIJENI I NESTALI PO NACIONALNOJ PRIPADNOSTI				Ukupno
	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Ostali	
Bugojno	427	39	319	4	789
Busovača	154	3	206	1	364
Čapljina	107	59	72	1	239
Čitluk	3	-	32	-	35
Derventa	143	483	315	4	945
Fojnica	187	2	109	-	298
Gornji Vakuf	436	2	109	1	548
Grude	-	32	2	-	34
Jablanica	185	3	88	1	277
Jajce	419	115	163	2	699
Kakanj	316	30	131	-	477
Kiseljak	262	9	157	1	429
Konjic	499	242	246	-	987
Kotor - Varoš	540	373	133	3	1.049
Kreševo	39	-	71	-	110
Kupres	6	220	59	-	285
Livno	4	21	71	-	96
Ljubuški	7	1	42	1	51
Mostar	1.578	437	484	33	2.532
Neum	1	-	6	-	7
Novi Travnik	271	14	187	4	476
Posušje	-	-	19	-	19
Prozor	343	2	117	2	464
Skender - Vakuf	14	149	4	-	167
Stolac	115	32	41	-	188
Široki Brijeg	-	-	51	-	51
Tomislavgrad	10	24	49	-	83

[420] Mirsad Tokača, "Bosanska knjiga mrtvih - Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 91-95", Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo, Sarajevo, 2007.

Travnik	710	59	514	5	1.288
Trebinje	33	259	49	4	345
Vareš	174	70	109	1	354
Vitez	550	6	435	7	998
UKUPAN BROJ UBIJENIH I NESTALIH	7.533	2.686	4.390	75	14. 684

PRAVNI OSNOV ZA ODGOVORNOST

Godine 1948. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je usvojila jedan od najvažnijih dokumenata o zaštiti ljudskih prava – Konvenciju o prevenciji i kažnjavanju zločina genocida. I pored toga što je cilj ove Konvencije bio tako uzvišen, a to je značilo "oslobađanje čovječanstva od takvih odvratnih zločina", genocid nije iskorijenjen, naprotiv, on se u narednim decenijama ponavlja. Zbog toga je Savjet sigurnosti UN-a, početkom 1990. godine animirao Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, stavljajući njenu definiciju u Statut novoosnovanog *ad hoc* krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i Ruandu.[421]

Ovaj sud je osnovan s ciljem da sudi po regulama međunarodnog prava za kršenje ratnog prava i ratnih običaja. To se naročito odnosi na primjenu Povelje Tribunala u Nirnbergu iz 1945. godine, koja članovima:

6. c) definiše ratni zločin, i koja naročito uključuje zabrane ubistava, loših postupanja ili deportacija zbog prisilnog rada ili bilo koje druge namjene civilnog stanovništva sa okupirane teritorije ili na njoj, ubistva ili loše postupanje sa ratnim zarobljenicima ili ljudima na moru, ubijanje talaca krađu ili pljačku javne ili privatne imovine, divljačko uništavanje gradova ili sela ili uništavanje koje nema vojnu potrebu, i

d) zločin protiv čovječnosti, kojim naročito zabranjuje ubistva, istrebljenje, ropstvo, deportacije i druge neljudske akte protiv civilnog stanovništva, prije ili za vrijeme rata, ili progone na rasnoj ili vjerskoj osnovi, u izvršenju ili u vezi s bilo kojim zločinom unutar jurisdikcije Tribunala, bez obzira predstavlja li to ili ne narušavanje domaćeg prava zemlje u kojoj je

[421] Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju je počeo sa radom 1993. godine sa sjedištem u Den Haagu u Holandiji, kod nas kolokvijalno nazvan Haški tribunal.

počinjen.[422]

Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida jasno su definirane zabranjene genocidne radnje, a one obuhvataju sljedeće mjere:

Ubijanje članova grupe,

Izazivanje ozbiljnih tjelesnih i materijalnih povreda članovima grupe,

Namjerno nametanje grupi uslova života koji izazivaju djelimično ili potpuno uništenje,

Nametanje mjera koje sprečavaju rađanje unutar grupe, i

Nasilno premještanje djece iz jedne u drugu grupu.[423]

I pored toga što su ove međunarodne pravne norme stavljene i iznad i ispred nacionalnog zakonodavstva svake zemlje, one su potpuno usaglašene sa pravnim propisima na prostoru bivše Jugoslavije. Ove odredbe i obaveze je prihvatila i SFR Jugoslavija ugradnjom u svoj Krivični zakon 1976. godine. Pošto se ovaj Krivični zakon mijenjao i dopunjavao, bitno je istaći da se nisu događale nikakve izmjene u pogledu međunarodnih obaveza prema ženevskim konvencijama, Konvenciji o genocidu i Povelje međunarodnog Tribunala u Nirnbergu koja sankcioniše ratni zločin i zločin protiv čovječnosti. U procesu raspada bivše Jugoslavije, članice jugoslovenske federacije nisu imale vremena donositi vlastite krivične zakone, nego su preuzimale Krivični zakon SFRJ. A u poglavlju XVI, članovima 141, 142, 143, 144 i 145, regulisani su i sankcionosani krivična djela zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, ratni zločin protiv civilnog stanovništva, ranjenih i bolesnih i ratnih zarobljenika. Tako su pomenutim članom 141 preuzete sve obaveze iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, i on glasi:

"Ko u namjeri da potpuno ili djelimično očisti neku nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu naredi da se vrše ubistva ili teške povrede tijela ili teško narušavanje fizičkog i duševnog zdravlja članova grupe, ili prinudno raseljavanje stanovništva, ili da se grupa stavi u takve životne uslove koji dovode do potpunog ili djelimičnog istrebljenja grupe, ili da se primijene mjere kojima se sprečava rađanje između pripadnika grupe, ili da se vrši prinudno preseljenje djece u drugu grupu, ili ko u istoj namjeri izvrši neko od navedenih djela, kaznit će se zatvorom najmanje pet godina

[422] O ostalim relevantnim međunarodnim konvencijama o humanitarnom i ratnom pravu vidjeti, RATNI ZLOČINI U BIH, Helsinki Watch, Zagreb, 1993. godine.

[423] Više o odredbama i duhu Konvencije vidjeti: Raphael Lemkin, Axsis Rule in occupied Europe (Uloga osovine u okupiranoj Evropi), Washington, 1944. godine.

ili zatvorom od četrdeset godina."[424]

Sljedeći član 142 reguliše i sankcioniše ratni zločin protiv civilnog stanovništva, i on glasi:

"Ko krši pravila međunarodnog prava za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se izvrši napad na civilno stanovništvo, naselje, pojedina civilna lica ili lica onesposobljena za borbu, koji imaju za posljedicu smrt, tešku tjelesnu povredu ili teško narušavanje zdravlja ljudi; napad bez izbora cilja, mučenja, nečovječna postupanja, biološki medicinski ili drugi naučni eksperimenti, uzimanje tkiva ili organa radi transplantacije, nanošenje velikih patnji ili povreda tjelesnog integriteta ili zdravlja; prisiljavanje na prostituciju ili silovanje; primjenjivanje mjera zastrašivanja i terora, uzimanje talaca, kolektivno kažnjavanje, protivzakonito odvođenje u koncentracione logore, i druga protivzakonita zatvaranja, lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje; prisiljavanje na službu u neprijateljskim oružanim snagama neprijateljske sile, ili u njenoj obavještajnoj službi ili administraciji; prisiljavanje na prinudni rad, izgladnjavanje stanovništva, konfiskovanje imovine, pljačkanje imovine stanovništva, protivzakonito ili samovoljno uništavanje ili prisvajanje u velikim razmjerama imovine koje nije opravdano vojnim potrebama, uzimanje nezakonite i nesrazmjerno velike kontribucije i rekvizicije, smanjenje vrijednosti domaćeg novca ili protivzakonito izdavanje novca, ili ko izvrši neko od navedenih djela, kaznit će se zatvorom najmanje pet godina ili zatvorom od četrdeset godina."[425]

Sljedeća tri člana pomenutog Krivičnog zakona definišu, regulišu i sankcionišu ratni zločin protiv ranjenika, bolesnika i ratnih zarobljenika. Također, članom 145 ovog Zakona kažnjivo je organizirati, ali i pripadati organizacijama koje provode ove inkriminirane krivične radnje.[426]

Dakle, više je nego jasno da je i međunarodnim i domaćim zakonima bila regulisana zaštita civilnog stanovništva, javna i privatna imovina, ljudska prava svakog pojedinca, ali i prava nacionalno i vjerski različitih grupa i zajednica.

Jasno je da su sve strane zapletene u ovaj rat na neki nači kršile međunarodno ratno pravo i običaje rata. Međutim, postoje neke razlike koje se primjećuju kod zaraćenih strana.

Ogromna većina naučnih radnika, istraživača zločina genocida,

[424] Krivični zakon SFRJ, Službeni list SFRJ, br: 44/76.

[425] Isto.

[426] Isto.

međunarodnih posmatrača pa i sudija Haškog tribunala se slažu u tome da je po količini i bezobzirnosti najdalje otišla srpska strana u BiH i Hrvatskoj. Također se može konstatovati da hrvatska strana u BiH primjenjuje vrlo slične metode, a ponegdje je sa srpskom stranom uočena i koordinacija, dok se čini da bosanska strana nije imala osmišljen koncept kojim bi se ubistvima i progonom pripadnika određene etničke, religijske grupe postigli vojni i politički ciljevi i ostvarila kontrola, odnosno promijenilo "narodno" pravo na određenom teritoriju. Zločini koje su oni počinili više liče na djelovanja podređenih oficira, u drami rata kad oni intuitivno pretjerano reaguju, ili liječe vlastite frustracije i porive, prema kojima se nisu poduzele odgovarajuće sankcije nakon počinjenja inkriminirane radnje. Ako se doslovce primjenjuje slovo zakona kroz formulaciju iz člana 141 preuzetog Krivičnog zakona SFRJ "Ko u namjeri da potpuno ili djelimično očisti neku nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu, naredi da se vrše ubistva ili teške povrede tijela..." dolazi se do gore iznesenih zaključaka. Kada se procesuiraju najviši vojni zvaničnici Republike Bosne i Hercegovine (proces protiv generala Sefera Halilovića, Rasima Delića, Envera Hadžihasanovića i Mehmeda Alagića), pokazalo se nemogućim pronaći ovakav vid odgovornosti. Sve se svodi na izmicanje vojnoj kontroli podređenih. Niti jedan gore pomenuti komandant iz sastava Armije RBiH nikad nije naredio oružane akcije kojima se krše međunarodne i nacionalne pravne norme, ili se takva naredba nije pronašla, niti se iz prakse tokom vođenja borbenih djelovanja to može zaključiti. Zbog toga je Međunarodni krivični sud u Den Haagu izrekao oslobađajuću presudu generalu Seferu Haliloviću, ili kratkotrajne zatvorske kazne ostalim pomenutim komandantima po komandnoj odgovornosti, dakle za ono što su učinili njima podređeni bez toga da su poduzeli odgovarajuće istrage i izrekli sankcije. Iako su postojale špekulacije da je Tužilaštvo Haškog tribunala pokrenulo istragu i protiv predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Alije Izetbegovića, dok je bio živ sve je ostalo na špekulacijama. Čak je i glavna tužiteljica Karla Del Ponte, kad je od strane novinara bila jedne prilike u Sarajevu upitana da li se vodi istraga protv predsjednika Izetbegovića odgovorila: "Ja mu želim dug život!"

Međutim, stvari potpuno drukčije stoje kad je riječ o hrvatskoj strani. Većina analitičara se slaže s konstatacijom da je bivšeg predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franju Tuđmana, izlaska pred Međunarodni krivični sud u Den Haagu spasila samo smrt! Isto se sa puno sigurnosti može ustvrditi i za Matu Bobana, predsjednika tzv. Herceg-Bosne od njenog osnivanja 18.11.1991. godine. Činjenica je da je cijelo vojno i političko rukovodstvo Herceg-Bosne danas u Haagu, suočeno s najozbiljnijim optužbama za

grubo kršenje međunarodnih konvencija kojima se zabranjuje progon na vjerskoj ili etničkoj osnovi, ubistva zarobljenika, traži zaštita ranjenika, itd. Iz druge izmijenjene optužnice protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Milivoja Petkovića, Valentina Ćorića, Slobodana Praljka i Berislava Pušića, koja je objavljena 11. juna 2008. godine pod brojem: IT-04-74, jasno se vidi da se radi o udruženom zločinačkom poduhvatu čiji je cilj bilo uništenje i podjela teritorije Bosne i Hercegovine između susjedne Srbije i Hrvatske, na čijem čelu se nalazio predsjednik Republike Hrvatske, dr. Franjo Tuđman, i ministar odbrane Republike Hrvatske, Gojko Šušak. Kao osobe koje su dale poseban doprinos ovom poduhvatu u ovoj Optužnici se indirektno optužuju i general Janko Bobetko, i ratni zločinci koji su već osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne: Mladen Naletilić-Tuta, Vinko Martinović-Štela, general Tihomir Blaškić, Dario Kordić.

Prema ovoj Optužnici oni se optužuju za: progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ubistva, hotimično lišavanje života, silovanja i druga seksualna zlostavljanja, deportacije, protivpravne deportacije, zatvaranja i premještanja civila, okrutna postupanja i nehumane uslove u zatvoreničkim centrima, protivpravni fizički rad, uništavanje i pljačku privatne i javne imovine, bezobzirno i bezrazložno razaranje sela i gradova, uništavanje ustanova namijenjenih obrazovanju i religiji, oduzimanje imovine bez vojne potrebe, protivpravne napade, terorisanje i okrutno postupanje prema civilnom stanovništvu.

Zbog međusobne povezanosti ovih kvalifikacija sa drugim dijelovima, Optužnicu odjavljujemo onako kako je pripremio tužilac Serge Brammertz.

Povodom podizanja prve optužnice protiv vojnog i političkog vrha tzv. Herceg-Bosne, od strane Haškog tribunala, Ivica Đikić, novinar "Feral Tribune" iz Splita napisao je sljedeći komentar: "Tokom naradna četiri ljeta, imat ćemo priliku da gledamo kako se hrvatsko ratovanje u BiH svodi na svoju pravu mjeru, naime, na borbu za privatne interese, koja pri tom ne poznaje moral i ne preza od prljavština...

Iako je Haaški sud za ratne zločine i do sada sudio ne malom broju Hrvata iz Bosne i Hercegovine, pa i donio značajan broj oslobađajućih ili osuđujućih presuda u tim slučajevima, zapravo će tek za dvadesetak dana započeti proces u kojemu će, pored svega ostalog, nesumnjivo doći do posvemašnjeg razotkrivanja istine o naravi angažmana Republike Hrvatske u ratu što je vođen na bosanskohercegovačkom teritoriju: riječ je o procesu protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića,

Valentina Ćorića i Berislava Pušića, naime, protiv šestorice preživjelih vojno-političkih glavešina Hrvatskog vijeća obrane i tzv. Hrvatske Republike Herceg-Bosne. To suđenje, međutim, neće predstavljati samo razgolićenje Tuđman-Šuškove ideje o pripojenju ponešto proširene i etnički očišćene zapadne Hercegovine, te zločinačko-kriminalnih metoda koje su korištene u pokušaju realiziranja te zamisli, nego će zorno pokazati i drevnu istinu koja kaže da patriotski zanos i principi domovinske solidarnosti lako padaju pred naletom zabrinutosti za sudbinu vlastite kože: pokazat će se, naime, da herojstvo ovih hrvatskih vitezova funkcionira samo do one točke kad počinje ugroženost njihovih persona, a onda iščezavaju i moralni obziri i ostaci ionako isforsiranog domoljublja...

...Ako se, dakle, dokaže udruženi zločinački pothvat u kojemu su sudjelovale sve stukture vlasti Hrvatske i Herceg-Bosne - a izgleda da to neće biti isuviše teško - sva šestorica hercegovačkih osuđenika bit će proglašeni krivima, jer su nesporno zauzimali visoke položaje u vojno-političkom lancu koji je zdušno radio na istrebljenju Bošnjaka s bosanskohercegovačkog područja na kojemu su hrvatske glavešine bile naumile stvoriti svoju državicu..."[427]

Također je primijećeno da će taktika njihove odbrane biti da se vojna struktura odgovornosti za zločine pripisuje civilnoj vlasti, dok će civilna vlast pokušati odgovornost prebaciti na vojne i policijske snage. Prostora je, međutim, vrlo malo zbog toga što se sudi, kao što smo već napisali, i vojnom i političkom rukovodstvu, i to na jednom mjestu i u jednom predmetu.

Prlić Petković Stojić Praljak Pušić Ćorić

[427] "Feral Tribune" od 04.06.2006. godine.

MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU
Predmet br. IT-04-74-T
TUŽILAC MEĐUNARODNOG SUDA PROTIV JADRANKA PRLIĆA, BRUNE STOJIĆA, SLOBODANA PRALJKA, MILIVOJA PETKOVIĆA, VALENTINA ĆORIĆA i BERISLAVA PUŠIĆA

DRUGA IZMIJENJENA OPTUŽNICA

Tužilac Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, u skladu sa svojim ovlaštenjima iz člana 18 Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (dalje u tekstu: Statut Međunarodnog suda), optužuje:

JADRANKA PRLIĆA, BRUNU STOJIĆA, SLOBODANA PRALJKA, MILIVOJA PETKOVIĆA, VALENTINA ĆORIĆA i BERISLAVA PUŠIĆA

za zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija i kršenja zakona iliobičaja ratovanja, kako slijedi:

OPTUŽENI

1. Hrvatska zajednica Herceg-Bosna objavila je svoje postojanje 18. novembra 1991. godine kao politički i teritorijalni entitet na teritoriji tadašnje Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: SR BiH). U augustu 1993. godine Hrvatska zajednica Herceg-Bosna se proglasila Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom i taj će se entitet, u oba svoja oblika, dalje u tekstu nazivati Herceg-Bosnom. Mate Boban je bio predsjednik Hrvatske zajednice Herceg-Bosne od njenog začetka, kao i predsjednik Hrvatske Republike Herceg- Bosne do približno februara 1994. godine. Radnjama poduzetim 8. aprila 1992. i 15. maja 1992. godine, razni čelnici Herceg-Bosne, među kojima je bio i Mate Boban, osnovali su Hrvatsko vijeće obrane (dalje u tekstu: HVO) kao oružane snage i vladu Herceg-Bosne, opisavši HVO kao "vrhovni" izvršni, upravni i odbrambeni organ Herceg-Bosne.

2. JADRANKO PRLIĆ, od oca Mileta, rođen je 10. juna 1959. godine u Đakovu, u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Mostaru, SRBiH, a magistrirao i doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. Bio je redovni profesor na Univerzitetu u Mostaru (Ekonomski fakultet i Pravni fakultet). Neko vrijeme je bio na funkciji predsjednika Izvršnog odbora

opštine Mostar. Godine 1989. postao je potpredsjednik Izvršnog vijeća SRBiH, a krajem 1990. godine vršilac dužnosti predsjednika Izvršnog vijeća. Dana 15. maja 1992. godine, Mate Boban je imenovao JADRANKA PRLIĆA za načelnika finansijskog odjela HVO-a, a 14. augusta 1992. godine, Mate Boban je imenovao JADRANKA PRLIĆA za predsjednika HVO-a, vrhovnog izvršnog, upravnog i odbrambenog organa Herceg-Bosne. Kada je krajem augusta 1993. godine Hrvatska zajednica Herceg-Bosna postala Hrvatska Republika Herceg-Bosna, titula ili funkcija JADRANKA PRLIĆA je promijenjena i on je umjesto predsjednika postao premijer (s tim što su mu dužnosti ostale uglavnom iste). Na tom položaju ostao je tokom cijelog perioda na koji se odnosi ova Optužnica. JADRANKO PRLIĆ je potom bio potpredsjednik vlade i ministar odbrane Republike Bosne i Hercegovine, zamjenik predsjednika vlade i ministar odbrane Federacije Bosne i Hercegovine u periodu od juna 1994. do januara 1996., te minister vanjskih poslova Bosne i Hercegovine u periodu od januara 1996. do februara 2001. godine.

3. JADRANKO PRLIĆ je, uz Matu Bobana, većim dijelom 1992-1993. godine bio najmoćniji funkcioner u političkoj strukturi i organima vlade Herceg-Bosne/HVO-a, a krajem 1993. godine praktično je zasjenio i Matu Bobana. Kao predsjednik, JADRANKO PRLIĆ je imao *de jure* i/ili *de facto* vlast, efektivnu kontrolu i/ili bitan uticaj na vladu i vojsku Herceg-Bosne/HVO-a. Upravljao je radom i bio odgovoran za vladu HVO-a, uključujući i vojne poslove. Potpisivao je odluke i uredbe koje su činile zvaničnu politiku HVO-a. JADRANKO PRLIĆ je bio ovlašten da postavlja i razrješava dužnosti ljude na položajima vlasti u civilnim, vojnim i pravosudnim organima Herceg-Bosne i HVO-a.

Posjedovao je i ovlaštenja da zatvara zatvore i koncentracione logore Herceg-Bosne/HVO-a.

4. BRUNO STOJIĆ, od oca Žarka, rođen je 8. aprila 1955. u selu Hamzići, opština Čitluk, SRBiH. Diplomirani je ekonomista. Nakon višestranačkih izbora 1990. godine, BRUNO STOJIĆ je imenovan za pomoćnika ministra unutrašnjih poslova u centralnoj Vladi SR BiH u Sarajevu. BRUNO STOJIĆ je bio član glavne hrvatske nacionalističke stranke u SR BiH, a kasnije u Republici Bosni i Hercegovini, poznate pod nazivom Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: HDZ-BiH). Dana 18. septembra 1991. godine, naveden je kao član novoosnovanog Kriznog stožera te stranke, koji će postati jezgro vojnog krila HVO-a. Dana 16. aprila 1992. godine ili približno tog datuma, Vojska Republike Hrvatske (dalje u tekstu: Hrvatska vojska), na čelu s generalom Jankom Bobetkom, postavila je BRUNU STOJIĆA za vršioca dužnosti načelnika za logističku podršku pri Izmještenom zapovjednom mjestu Hrvatske vojske u gradu Grudama, u Bosni i Hercegovini. Dana 3. jula 1992. godine, Mate Boban je imenovao BRUNU STOJIĆA

za načelnika Odjela (kasnije Ministarstva) odbrane HVO-a i on je na tom položaju ostao do novembra 1993. godine. Dana 16. decembra 1993. godine, BRUNO STOJIĆ je postavljen za načelnika Ureda Hrvatske Republike Herceg-Bosne za proizvodnju i promet oružja i vojne opreme.

5. Kao načelnik Odjela (kasnije Ministarstva) obrane HVO-a, BRUNO STOJIĆ je bio vrhovni politički i rukovodni funkcioner tog organa, nadležan za oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a. Vršio je *de jure* i/ili *de facto* vlast, te imao efektivnu kontrolu i bitan uticaj na sve segmente i ogranke operacija koje su izvodile te snage. Područja za koja je bio nadležan i odgovoran obuhvatala su, pored ostalih, sljedeće: bezbjednost, uključujući rad vojne policije HVO-a i obavještajne službe HVO-a poznate pod nazivom Sigurnosno-izvještajna služba (dalje u tekstu: SIS); moralno vaspitanje, koje je obuhvatalo informativno-propagandne djelatnosti; službe zdravstvene i medicinske zaštite i saniteta u okviru poslova odbrane, koje su bile odgovorne za uslove i zaštitu u zatvorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u; te vojnu proizvodnju i logistiku. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s takvim konvencijama i pravom.

BRUNO STOJIĆ je bio ovlašten da imenuje i razrješava dužnosti vojne zapovjednike HVO-a sve do nivoa komandanta brigade. Mogao je da izdaje organizaciona, strateška i borbena naređenja, što je i činio. Provodio je vlast i imao efektivnu kontrolu nad zatvorima i objektima HVO-a za zatočenje, u potpunosti ili djelimično, putem vojne policije HVO-a i načelnika te policije VALENTINA ĆORIĆA.

6. SLOBODAN PRALJAK, zvani Brada, od oca Mirka, rođen je 2. januara 1945. godine u Čapljini, SR BiH. Poslije studija u Zagrebu, gdje je stekao diploma inžinjera elektrotehnike, radio je kao pozorišni, filmski i televizijski producent i predavao je filozofiju i sociologiju. Početkom ljeta 1991. godine pristupio je Vojsci Republike Hrvatske i već 3. aprila 1992. godine imao je čin general-bojnika u Hrvatskoj vojsci. Dana 14. marta 1992. godine ili približno tog datuma, SLOBODAN PRALJAK je postao pomoćnik ministra obrane Republike Hrvatske i blisko je sarađivao s ministrom obrane Gojkom Šuškom. Dana 10. septembra 1992. godine, hrvatski predsjednik Franjo Tuđman imenovao je SLOBODANA PRALJKA za jednog od četrnaest članova Savjeta za nacionalnu obranu Republike Hrvatske i na tom položaju ostao je barem do 15. juna 1993. godine. Dana 13. maja 1993. godine, SLOBODAN PRALJAK je imenovan u Državno povjerenstvo Republike Hrvatske za suradnju sa Zaštitnim snagama Ujedinjenih naroda (dalje u tekstu: UNPROFOR).

7. Od približno marta 1992. do jula 1993. godine, SLOBODAN PRALJAK je istovremeno obavljao funkcije visokog časnika Hrvatske vojske, pomoćnika ministra obrane i višeg predstavnika Ministarstva obrane Hrvatske pri vladi i oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. Preko njega su prenošena naređenja, dopisi i upute koje su predsjednik Franjo Tuđman, Gojko Šušak i drugi visoki funkcioneri Republike Hrvatske upućivali vladi i oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a i obavještavao je visoke funkcionere Hrvatske o zbivanjima u Bosni i Hercegovini i podnosio im izvještaje. Tokom tog perioda, SLOBODAN PRALJAK je igrao istaknutu ulogu u obezbjeđenju naoružanja i municije za oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a. On je neposredno i posredno komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a i njihovim operacijama u Bosni i Hercegovini. Od približno 24. jula 1993. do 9. novembra 1993. godine, SLOBODAN PRALJAK je bio na položaju najvišeg vojnog zapovjednika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a kao "zapovjednik Glavnog stožera".

8. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, SLOBODAN PRALJAK je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. U periodu na koji se odnosi Optužnica vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući zapovjednike operativnih zona). Bio je odgovoran za rukovođenje, organizaciju, planiranje, pripremu, obuku, disciplinu, snabdijevanje, razmještaj i operacije oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Izdavao je organizaciona, strateška i borbena naređenja. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. SLOBODAN PRALJAK je imao komandna ovlaštenja i nad civilnom policijom Herceg-Bosne/HVO-a kada je ona djelovala u sastavu ili u sadejstvu s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a tokom oružanog sukoba. Aktivno je učestvovao u svim aspektima vojnog planiranja i operacija Herceg-Bosne/HVO-a.

9. MILIVOJ PETKOVIĆ, od oca Jerka, rođen je 11. oktobra 1949. godine u Šibeniku, u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. MILIVOJ PETKOVIĆ je diplomirao na Vojnoj akademiji Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA) i imao je čin potpukovnika kada je 25. jula 1991. godine ili približno tog datuma napustio JNA i pridružio se Hrvatskoj vojsci. Dana 14. aprila 1992. godine ili približno tog datuma, general Hrvatske vojske Janko Bobetko rasporedio je MILIVOJA PETKOVIĆA u komandu Izmještenog zapovjednog mjesta Hrvatske vojske u Grude, u Bosni i Hercegovini, koja je bila ili postala glavni komandni štab oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Od aprila 1992. do približno 24. jula 1993. godine, MILIVOJ PETKOVIĆ je bio na položaju vojnog zapovjednika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a kao

"načelnik Glavnog stožera HVO-a". Kada je 24. jula 1993. godine ili približno tog datuma SLOBODAN PRALJAK imenovan za *najvišeg vojnog* zapovjednika HVO-a, MILIVOJ PETKOVIĆ je postao i praktično nastavio da obavlja dužnost zamjenika vrhovnog zapovjednika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Dana 26. aprila 1994. godine ili približno tog datuma, MILIVOJ PETKOVIĆ je ponovo postavljen za vrhovnog zapovjednika HVO-a i na tom je položaju ostao do približno 5. augusta 1994. godine.

10. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, MILIVOJ PETKOVIĆ je *de jure* /ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/ HVO-a. U periodu na koji se odnosi Optužnica vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući zapovjednike operativnih zona). Bio je odgovoran za rukovođenje, organizaciju, planiranje, pripremu, obuku, disciplinu, snabdijevanje, razmještaj i operacije oružanih snaga Herceg-Bosne/ HVO-a. Izdavao je organizaciona, strateška i borbena naređenja. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. MILIVOJ PETKOVIĆ je imao komandna ovlaštenja i nad civilnom policijom Herceg-Bosne/HVO-a kada je ona djelovala u sastavu ili u sadejstvu s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a tokom oružanog sukoba. Aktivno je učestvovao u svim aspektima vojnog planiranja i operacija Herceg-Bosne/HVO-a.

11. VALENTIN ĆORIĆ, od oca Andrije, rođen je 23. juna 1956. godine u selu Paoča, u opštini Čitluk, SRBiH. Diplomirani je inžinjer i radio je kao direktor održavanja u rudniku boksita u Čitluku. Nakon što je pristupio HDZ-BiH-u, VALENTIN ĆORIĆ je postao član čitlučkog Općinskog stožera, gdje je počeo da se bavi vojnim poslovima i nabavkom naoružanja i opreme. VALENTIN ĆORIĆ je kasnije postavljen za zapovjednika vojnog centra za obuku u Krvavicama, u Republici Hrvatskoj, gdje je vršena obuka nekih osam stotina vojnika iz Herceg-Bosne. U aprilu 1992. godine, Mate Boban je imenovao VALENTINA ĆORIĆA za zamjenika zapovjednika za sigurnost i za zapovjednika vojne policije HVO-a.Taj njegov položaj kasnije je nazvan "načelnik Uprave vojne policije" (u okviru Odjela, a kasnije Ministarstva, obrane HVO-a) i on je na njemu ostao do 20. novembra 1993. godine. U novembru 1993. godine, VALENTIN ĆORIĆ je imenovan za ministra unutarnjih poslova Hrvatske Republike Herceg-Bosne.

12. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, VALENTIN ĆORIĆ je, u periodu od barem aprila 1992. do novembra 1993. godine, igrao centralnu ulogu u formiranju, upravljanju i radu Vojne policije HVO-a. On je *de jure* i/ili *de*

facto rukovodio i komandovao Vojnom policijom HVO-a, koja je redovno igrala važnu ulogu u upravljanju zatvorima i objektima za zatočenje Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući i puštanje na slobodu i premještanje zarobljenika i zatočenika) i u borbenim operacijama i operacijama etničkog čišćenja. VALENTIN ĆORIĆ je vršio efektivnu kontrolu i bitan uticaj na Vojnu policiju HVO-a i bio je nadležan i dužan da komanduje i provodi disciplinske mjere nad pripadnicima Vojne policije HVO-a. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući i Vojnu policiju, ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene, postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. Jedna od dužnosti Vojne policije, kojom je komandovao VALENTIN ĆORIĆ, bila je da provodi istragu po navodima o zločinima počinjenim od strane oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a.

13. BERISLAV PUŠIĆ, zvani Berto ili Berko, od oca Andrije, rođen je 8. juna 1952. godine u mjestu Krivodol, opština Mostar, SR BiH. BERISLAV PUŠIĆ je 1992. godine postao oficir u vojnoj policiji HVO-a u Mostaru, a 1993. godine bio je na komandnom položaju u Vojnoj policiji. Naredbom od 22. aprila 1993. godine, VALENTIN ĆORIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA da zastupa vojnu policiju HVO-a prilikom razmjene bosanskih Muslimana koje je u zatočeništvu držao HVO. Dana 11. maja 1993. godine, BRUNO STOJIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za oficira za vezu HVO-a sa UNPROFOR-om.

Dana 5. jula 1993. godine, JADRANKO PRLIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za načelnika Službe za razmjenu zarobljenika i drugih osoba. Dana 6. augusta 1993. godine, BRUNO STOJIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za predsjednika komisije kojoj je povjerena uprava nad svim zatvorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u u kojima su držani ratni zarobljenici i zatočenici. Tokom 1993. godine, BERISLAV PUŠIĆ je bio i predsjednik Komisije HVO-a za razmjenu zarobljenika.

14. Zbog raznih položaja i funkcija koje je obavljao, BERISLAV PUŠIĆ je bio uticajan, visoki funkcioner u sistemu Herceg-Bosne/HVO-a vezanom za zatočenje, korištenje, puštanje, razmjenu, premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana. Na osnovu *de jure* i/ili *de facto* ovlaštenja koja je imao, vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na razne komponente i kadrove tog sistema. Bio je odgovoran i za to da se klasifikacija i obrada zatočenih bosanskih Muslimana vrši u skladu sa Ženevskim konvencijama i međunarodnim humanitarnim pravom. BERISLAV PUŠIĆ je izdavao naređenja i rješenja, potpisivao opunomoćenja i izdavao upute za postupanje sa zatočenim bosanskim Muslimanima i tim dokumentima je regulisan nastavak njihovog zatočenja i/ili njihovo premještanje ili deportacija na druga područja ili u druge zemlje.

UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAT

15. Počev od 18. novembra 1991. godine ili prije tog datuma pa do približno aprila 1994. godine i nakon toga, više osoba je pokrenulo i učestvovalo u udruženom zločinačkom poduhvatu političkog i vojnog podjarmljivanja, trajnog uklanjanja i etničkog čišćenja bosanskih Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli na onim dijelovima teritorije Republike Bosne i Hercegovine za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj zajednici (a kasnije Republici) Herceg-Bosni, te pripajanja tih teritorija kao dijela "Velike Hrvatske", u kratkom roku ili tokom dužeg perioda, kako bi one postale dio Republike Hrvatske ili bile blisko povezane s njom, i to upotrebom sile, zastrašivanja ili prijetnje silom, progona, zatvaranja i zatočenja, prisilnog premještanja i deportacije, oduzimanja i uništavanja imovine i drugih sredstava koja predstavljaju ili obuhvataju činjenje zločina kažnjivih po članovima 2, 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda. Teritorijalni cilj udruženog zločinačkog poduhvata bio je uspostavljanje hrvatske teritorije u granicama Hrvatske banovine, teritorijalnog entiteta koji je postojao od 1939. do 1941. godine. Udruženi zločinački poduhvat obuhvatao je i kreiranje političke i nacionalne mape tih područja tako da njima dominiraju Hrvati, kako u političkom tako i u demografskom smislu.

16. Više osoba se pridružilo tom udruženom zločinačkom poduhvatu, učestvovalo u njemu i dalo mu svoj doprinos, a među njima su bili Franjo Tuđman, predsjednik Republike Hrvatske (preminuo 10. decembra 1999. godine), Gojko Šušak, ministar obrane Republike Hrvatske (preminuo 3. maja 1998. godine), Janko Bobetko, jedan od najviših generala u Vojsci Republike Hrvatske (preminuo 29. aprila 2003. godine), Mate Boban, predsjednik Hrvatske zajednice (i Republike) Herceg-Bosne (preminuo 8. jula 1997. godine), JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ, BERISLAV PUŠIĆ, Dario Kordić, Tihomir Blaškić i Mladen Naletilić (zvani Tuta). Među ostalim učesnicima bili su sljedeći: članovi rukovodstva i organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je navedeno u paragrafu 25), uključujući razne funkcionere i članove vlade i političkih struktura Herceg-Bosne/HVO-a na svim nivoima (uključujući opštinske organe vlasti i mjesne organizacije); razni čelnici i članovi Hrvatske demokratske zajednice (dalje u tekstu: HDZ) i Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: HDZ-BiH) na svim nivoima, razni oficiri i pripadnici oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je opisano u paragrafu 25), razni pripadnici oružanih snaga, policije, bezbjednosnih i obavještajnih službi Republike Hrvatske, te druge poznate i nepoznate osobe.

16.1. Pored toga ili alternativno, učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, uključujući Franju Tuđmana, Gojka Šuška, Janka Bobetka, Matu Bobana, JADRANKA PRLIĆA, BRUNU STOJIĆA, SLOBODANA PRALJKA,

MILIVOJA PETKOVIĆA, VALENTINA ĆORIĆA, BERISLAVA PUŠIĆA, Darija Kordića, Tihomira Blaškića, Mladena Naletilića (zvanog Tuta) i druge, ostvarivali su ciljeve udruženog zločinačkog poduhvata preko sljedećih organizacija i osoba nad kojima su imali neposrednu ili posrednu kontrolu: članova rukovodstva i organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je navedeno u paragrafu 25), uključujući razne funkcionere i članove vlade i političkih struktura Herceg-Bosne/HVO-a na svim nivoima (uključujući opštinske organe vlasti i mjesne organizacije), raznih čelnika i članova HDZ-a i HDZ-BiH na svim nivoima; raznih oficira i pripadnika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je navedeno u paragrafu 25); raznih pripadnika oružanih snaga, policije, bezbjednosnih i obavještajnih službi Republike Hrvatske, te drugih poznatih i nepoznatih osoba.

17. Svaki od optuženih - JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ – djelujući individualno ili putem svojih gore navedenih položaja i ovlaštenja, a u dogovoru s drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, učestvovao je u udruženom zločinačkom poduhvatu u rukovodnom svojstvu na jedan ili više sljedećih načina:

(a) osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, održavanjem i/ili vođenjem struktura vlasti i političkih struktura i procesa u Herceg-Bosni/HVO-u (ili raznih njihovih elemenata), uključujući organe vlasti ili organe nalik na državne, koji su kontrolisali stambene i imovinske odnose, status izbjeglica i raseljenih lica, pružanje javnih usluga i humanitarnu pomoć, ograničenja slobode kretanja i/ili razmjenu zarobljenika, koji su korišteni u cilju ostvarivanja i provođenja udruženog zločinačkog poduhvata;

(b) osnivanjem, organizovanjem, komandovanjem, naređivanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, učestvovanjem, podržavanjem, održavanjem i/ili vođenjem vojnih, policijskih, obavještajnih i/ili drugih snaga Herceg-Bosne/HVOa, preko kojih su ostvarivani i provođeni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata i pomoću kojih su počinjeni razni zločini koji se optuženima stavljaju na teret u ovoj Optužnici, kao što su progoni, ubistvo, prisilno premještanje, deportacija, protivpravni prisilni rad, pljačkanje, otimačina i uništavanje imovine;

(c) pokretanjem, promovisanjem, planiranjem, pripremom, učešćem, podržavanjem i/ili podsticanjem razvoja, formulisanja, širenja i/ili provođenja politike, programa, planova, uredbi, rješenja, propisa, strategije ili taktike političkih, vladinih i/ili vojnih organa Herceg-Bosne/HVO-a, koji su korišteni kao osnova ili sredstvo za razne postupke usmjerene protiv ili na štetu bosanskih Muslimana, kao što su uskraćivanje temeljnih ljudskih prava, smještaja, imovine i/ili humanitarne pomoći, a sve u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata;

(d) pokretanjem, podržavanjem, podsticanjem, omogućavanjem i/ili

učešćem u širenju informacija i propagande među bosanskim Hrvatima koje su imale za cilj provođenje udruženog zločinačkog poduhvata izazivanjem njihovog straha, mržnje i nepovjerenja prema bosanskim Muslimanima, ili dobijanje podrške i obezbjeđenje učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, kao što su informacije da bosanskim Hrvatima neizbježno prijeti ugnjetavanje i istrebljenje od strane bosanskih Muslimana, da su razne teritorije na kojima žive bosanski Muslimani hrvatske teritorije, te da je Mostar zakonita prijestonica Herceg-Bosne;

(e) planiranjem, podsticanjem, komandovanjem, upravljanjem, učešćem, omogućavanjem ili podržavanjem preuzimanja raznih opštinskih organa vlasti od strane HVO-a i nastojanja da se izvrši "kroatizacija" bosanskih Muslimana i drugog nehrvatskog stanovništva na područjima za koja su čelnici Herceg-Bosne/HVO-a tvrdili da su dijelovi Herceg-Bosne;

(f) podsticanjem, kontrolisanjem, finansiranjem, omogućavanjem, pomaganjem i/ili učestvovanjem u proizvodnji, sticanju i/ili raspodjeli vojne opreme, naoružanja, municije, finansijskih sredstava, logističke podrške i drugih sredstava koja su korištena za provođenje udruženog zločinačkog poduhvata;

(g) traženjem, dobijanjem, organizovanjem, omogućavanjem i/ili koordinacijom učešća i pomoći elemenata organa vlasti, oružanih snaga, policije i/ili obavještajnih službi Republike Hrvatske, uključujući finansijsku i/ili logističku podršku, u provođenju udruženog zločinačkog poduhvata;

(h) osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, učešćem, održavanjem i/ili vođenjem sistema zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za zatvaranje i zatočenje bosanskih Muslimana u sklopu i u cilju provođenja udruženog zločinačkog poduhvata;

(i) osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, učešćem, održavanjem i/ili vođenjem sistema za deportaciju ili prisilno premještanje bosanskih Muslimana u druge zemlje ili dijelove Bosne i Hercegovine na koje Herceg-Bosna nije polagala pravo niti ih je kontrolisala, u sklopu i u cilju provođenja udruženog zločinačkog poduhvata;

(j) naređivanjem, podsticanjem, promovisanjem, bodrenjem, omogućavanjem i/ili provođenjem sistema korištenja zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a;

(k) promovisanjem, podsticanjem, stimulisanjem i tolerisanjem činjenja zločina protiv bosanskih Muslimana propuštanjem da se prijave i/ili istraže zločini ili navodni zločini protiv njih i/ili da se poduzmu daljnji koraci u vezi s tim istragama i/ili da se izreknu kazne ili disciplinske mjere podređenima i drugima iz organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a za zločine počinjene protiv bosanskih Muslimana ili

drugih nehrvata; i

(l) sudjelovanjem u nastojanjima, te podsticanjem, omogućavanjem ili podržavanjem nastojanja da se poreknu, prikriju i/ili minimiziraju zločini koje su nad bosanskim Muslimanima i drugim nehrvatima počinili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući davanje lažnih i nepotpunih informacija, ili informacija koje obmanjuju, međunarodnim organizacijama, posmatračima, istražiteljima i javnosti.

17.1. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, JADRANKO PRLIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

(a) Kao predsjednik, a potom premijer vrhovnog izvršnog, upravnog i odbrambenog organa Herceg-Bosne, JADRANKO PRLIĆ je u rukovodstvu Herceg-Bosne/HVO-a bio ključna ličnost i integralni dio procesa uspostavljanja, podsticanja, omogućavanja i provođenja politike, strategije i prakse Herceg-Bosne/HVO-a. Imao je *de facto* i/ili *de jure* vlast, efektivnu kontrolu i/ili bitan uticaj nad vojskom i organima vlasti Herceg-Bosne/HVO-a. On je pokretao donošenje odluka i uredbi koje su činile zvaničnu politiku i praksu Herceg-Bosne/HVO-a, učestvovao u njihovom donošenju, te ih prihvatao i potpisivao.

(b) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, učestvovao i često predsjedavao sastancima rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a i čelnika iz Republike Hrvatske vezanim za ciljeve, programe, politiku, djelovanje i strategiju rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a u uspostavljanju hrvatske kontrole nad teritorijama za koje se tvrdilo da čine dijelove Herceg-Bosne i ostvarivanju svrhe i ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.

(c) JADRANKO PRLIĆ je upravljao radom i aktivnostima vlade HVO-a u cjelini, kao i svakog njenog odjela, ministarstva, službe i ureda, među kojima su bili Odjel (ili Ministarstvo) obrane, Odjel (ili Ministarstvo) pravde i Odjel (ili Ministarstvo) unutarnjih poslova.

(d) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao u formulisanju i usvajanju i bio potpisnik ogromne većine odluka i uredbi koje su činile zvaničnu politiku Herceg-Bosne/HVO-a i koje su korištene za ostvarivanje i provođenje udruženog zločinačkog poduhvata, kao što su Odluka o statusu prognanih i raseljenih osoba na teritoriji HZ H-B, Uredba o privremenom korištenju vojnih stanova na teritoriji HZ H-B, Uredba o graničnom prijelazu i prometu u graničnom pojasu HZ H-B, te Uredba o korištenju napuštenih stanova.

(e) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, omogućavao, podržavao i/ili nadzirao preuzimanje vlasti od strane HVO-a u raznim opštinama za koje se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni, te upravljao radom i nadzirao rad opštinskih organa vlasti

HVO-a; postavljao članove nekoliko opštinskih vijeća, uključujući one u Ljubuškom i Varešu; i nije intervenisao i poništio odluke, naredbe ili upute koje su donesene, izdate ili provođene na štetu i protivno interesima stanovnika bosanskih Muslimana, kao što je Odluka o zakonskim pravima prognanih, protjeranih i raseljenih osoba u opštini Mostar koju je opštinska vlada HVO-a u Mostaru usvojila 15. aprila 1993. godine i koja je korištena za ostvarivanje i provođenje ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.

(f) JADRANKO PRLIĆ je podsticao, omogućavao i podržavao nastojanja da se "kroatizira" stanovništvo iz redova bosanskih Muslimana i drugih nehrvata na područjima za koja se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni, što je obuhvatalo usvajanje i potpisivanje odluka, uredbi i propisa kao što su Uredba o osnivanju i radu Sveučilišta u Mostaru u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, Odluka o grbu i zastavi HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, Propisi o srednjoškolskom obrazovanju na teritoriju HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, Propisi o osnovnom obrazovanju u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti i Propisi o platnom prometu hrvatskim dinarima na teritoriju HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti.

(g) JADRANKO PRLIĆ je, u potpunosti ili djelimično, neposredno ili posredno, kontrolisao fiskalne i finansijske organe Herceg-Bosne/HVO-a, kontrolisao, upravljao, podržavao i omogućio prikupljanje ili ubiranje finansijskih sredstava i materijalne podrške iz brojnih izvora, kao što su Republika Hrvatska i organizacije i osobe izvan Bosne i Hercegovine, kao i nametanjem i ubiranjem carinskih dažbina, akciza i poreza, te kontrolisao, nadzirao i nadgledao budžet, platnu listu i izdatke Herceg-Bosne/HVO-a.

(h) JADRANKO PRLIĆ je osnovao, organizovao, omogućavao i/ili regulisao sastav i djelovanje vojnih, policijskih, obavještajnih i drugih snaga Herceg-Bosne/HVO-a putem kojih su ostvarivani i provođeni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata, i to tako što je donosio i potpisivao odluke i uredbe kao što su odluke i uredbe o pravljenju nacrta planova odbrane, Odluka o osnivanju Ureda za nacionalnu sigurnost, Proglašenje i provođenje mobilizacije osoba na teritoriju HZ H-B, Uredba o grbu i zastavi HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti i Odluka o činovima, oznakama i uvjetima za sticanje čina u policiji. On je omogućio, podsticao i podržavao vojne operacije kojima je provođen udruženi zločinački poduhvat i redovno je izvještavan o vojnim pitanjima.

(i) JADRANKO PRLIĆ je imao ovlaštenja da postavlja i smjenjuje osobe na položajima sa znatnim stepenom vlasti u civilnim, vojnim i pravosudnim organima Herceg-Bosne i HVO-a, kao što su položaj zamjenika načelnika Odjela (ili Ministarstva) obrane HVO-a, pomoćnika načelnika Odjela (ili Ministarstva) obrane

HVO-a za snabdijevanje, nabavku i proizvodnju i ostalih pomoćnika načelnika Odjela (ili Ministarstva) obrane HVO-a, načelnika Ureda za izbjeglice, prognanike i raseljene osobe, te načelnika Službe za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, BERISLAVA PUŠIĆA.

(j) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, kontrolisao, regulisao, omogućavao i/ili podržavao snage Herceg-Bosne/HVO-a u nabavci vojne opreme, naoružanja i municije, postupcima kao što su donošenje i potpisivanje odluka i uredbi vezanih za nabavku i proizvodnju vojne opreme, među kojima je Odluka o proizvodnji i prometu naoružanja i vojne opreme na teritoriji HZ H-B.

(k) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, omogućavao i održavao političku, logističku, finansijsku i vojnu saradnju Republike Hrvatske i njeno angažovanje i podršku (posebno putem sastanaka s Franjom Tuđmanom, Gojkom Šuškom i drugima) u utvrđivanju, provođenju i ostvarivanju svrhe i ciljeva Herceg-Bosne/ HVO-a, što je obuhvatalo potpisivanje odluka, uredbi i propisa kojima su omogućeni takva saradnja i angažman, kao što je Odluka o uvozu robe iz Republike Hrvatske.

(l) JADRANKO PRLIĆ je izdao i potpisao ultimatum od 15. januara 1993. godine kojim se od snaga ABiH-a zahtijevalo da se u provincijama 3, 8 i 10, predloženim Vance-Owenovim mirovnim planom, potčine HVO-u ili da se povuku iz njih i taj ultimatum je proslijeđen njegovim podređenima i drugima iz organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a koji su ga proveli u djelo, što je doprinijelo i dovelo do činjenja zločina od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, poput zločina koji su počinjeni u Gornjem Vakufu i okolini u januaru 1993. godine.

(m) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao u izdavanju i odobrio isti ili sličan ultimatum ABiH-u u aprilu 1993. godine u kojem je postavljen rok do 15. aprila 1993. godine i koji je označio početak rasprostranjenog, sistematskog i dugotrajnog oružanog sukoba protiv ABiH-a i muslimanskog stanovništva i doprinio i doveo do činjenja zločina od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, poput zločina koji su počinjeni u Prozoru, Sovićima i Doljanima i njihovoj okolini u proljeće 1993. godine.

(n) JADRANKO PRLIĆ je uspostavio, kontrolisao, omogućavao i/ili podržavao sistem zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali, pri čemu su se njegova kontrola i uloga u tome ogledali, pored ostalog, u činjenici da je on imao ovlaštenja da osniva i zatvara takve zatvore, logore i objekte.

(o) JADRANKO PRLIĆ je podsticao, omogućavao, podržavao ili stimulisao korištenje zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni i to je činio znajući za takvo korištenje,

praksu i situacije, a nije preduzeo ništa da spriječi, obustavi, kazni ili ispravi takvu praksu.

(p) JADRANKO PRLIĆ je nastavio da učestvuje, omogućava, podržava ili podstiče politiku, praksu i postupke Herceg-Bosne/HVO-a kojima je nanošena šteta i koji su bili protivni interesima bosanskih Muslimana, čak i nakon što je bio obaviješten i kad je saznao za takvu praksu, nanesenu štetu i njene posljedice.

(q) JADRANKO PRLIĆ je uspostavio, kontrolisao, omogućavao i/ili podržavao sistem zlostavljanja koji je primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne/HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo, i činio je to postupcima kao što su osnivanje, organizovanje, podržavanje i/ili nadziranje više organa ili struktura vlasti podređenih vladi HVO-a, uključujući Ured za izbjeglice, prognanike i raseljene osobe, Službu za razmjenu zarobljenika i drugih osoba i Komisiju za pitanje migracije stanovništva, koji su učestvovali u takvim aktivnostima.

(r) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, učestvovao, predlagao, zahtijevao, izazivao, podržavao i/ili zagovarao preseljenje velikog broja bosanskih Hrvata na teritoriju (ili osnovnu teritoriju) za koju se tvrdilo da predstavlja dio Herceg-Bosne, i to u sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata.

(s) JADRANKO PRLIĆ je kod bosanskih Hrvata stvarao strah, mržnju i nepovjerenje prema bosanskim Muslimanima - naprimjer tako što je javno izjavljivao da ABiH namjerava da osvoji "povijesni teritorij hrvatskoga naroda", da postupci i ciljevi ABiH-a ugrožavaju egzistenciju bosanskih Hrvata i tako što je zagovarao stav da je Mostar zakonita prijestonica Herceg-Bosne.

(t) JADRANKO PRLIĆ je kontrolisao, regulisao i/ili omogućavao kretanje humanitarne pomoći, kao i pristup humanitarnoj pomoći na teritoriji za koju se tvrdilo da pripada Herceg-Bosni, uključujući i istočni Mostar, što je djelimično korišteno da bi se bosanskim Muslimanima uskratile osnovne ljudske potrebe i stvorili užasni uslovi za život, zbog čega su bosanski Muslimani prihvatali da ih organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a podjarme ili su odlazili iz Herceg-Bosne u druge zemlje ili druge dijelove Bosne i Hercegovine.

(u) JADRANKO PRLIĆ je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije

spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.

(v) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane organa, snaga i organizacija Herceg-Bosne/HVO-a zato što nije intervenisao, poduzeo istragu, izvijestio o takvom ponašanju ili ga osudio, te zato što nije spriječio, kaznio ili poduzeo druge mjere da zaustavi, ispravi ili osigura odštetu za takvo ponašanje.

(w) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao, omogućavao i/ili podržavao promovisanje i širenje lažnih i netačnih informacija o razlozima zatočenja bosanskih Muslimana i uslovima njihovog zatočenja i ograničavao je pristup međunarodnih posmatrača zatočenim Muslimanima.

(x) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao, omogućavao i/ili podržavao promovisanje i širenje lažnih, netačnih informacija, te informacija koje navode na pogrešan zaključak, o pojavi i činjenju zločina, tako što se, naprimjer, pretvarao da su zločini koje su počinili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a bili djela elemenata koji su se otrgli kontroli, te tako što je davao ili potvrđivao lažne informacije o tome da su poduzimane istrage koje su polučile rezultate, te da su, navodno, poduzimane korektivne mjere.

17.2. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, BRUNO STOJIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

(a) Kao načelnik Odjela (kasnije Ministarstva) obrane HVO-a, BRUNO STOJIĆ je bio najviši politički funkcioner i rukovodilac tog organa, nadležan za oružane snage HVO-a. On je rukovodio i upravljao Odjelom (kasnije Ministarstvom) obrane HVO-a i bio je odgovoran za njegov rad i aktivnosti koje su vršene u sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata i koje su povezane sa zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici.

(b) BRUNO STOJIĆ je vršio *de jure* i/ili *de facto* vlast, efektivnu kontrolu i bitan uticaj (uključujući ovlaštenja da postavlja i smjenjuje vojne komandante HVO-a sve do nivoa komandanta brigade, uključujući i taj nivo) nad svim dijelovima oružanih snaga HVO-a, među kojima su bile i oružane snage HVO-a koje su počinile razne zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici.

(c) BRUNO STOJIĆ je upravljao, kontrolisao, omogućavao i podržavao dejstva i aktivnosti Vojne policije HVO-a putem kojih su ostvarivani razni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata.

(d) BRUNO STOJIĆ je učestvovao, omogućavao i podržavao udruženi zločinački poduhvat i zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su činjeni takvi zločini.

(e) BRUNO STOJIĆ je upravljao, kontrolisao i omogućavao finansijske operacije oružanih snaga HVO-a, uključujući budžet, platne liste i izdatke oružanih snaga HVO-a.

(f) BRUNO STOJIĆ je učestvovao u nastojanjima Herceg-Bosne/HVO-a da preuzme opremu i objekte JNA i Teritorijalne odbrane koji su se nalazili na teritoriji za koju se tvrdilo da pripada Herceg-Bosni i da preuzmu kontrolu nad raznim preduzećima u Bosni i Hercegovini koja su se bavila proizvodnjom vojne opreme i materijala.

(g) BRUNO STOJIĆ je kontrolisao i regulisao pošiljke vojne opreme, naoružanja i municije koje su dolazile na teritoriju na koju je Herceg-Bosna polagala pravo ili koje su prolazile kroz nju.

(h) BRUNO STOJIĆ je učestvovao, omogućavao i podržavao ulogu i angažovanje Republike Hrvatske u vezi s ciljevima, politikom, planovima i praksom oružanih snaga HVO-a i omogućavao je i učestvovao u vojnom, logističkom i finansijskom angažovanju i podršci Republike Hrvatske oružanim snagama HVO-a, posebno putem kontakata s Gojkom Šuškom, ministrom odbrane Republike Hrvatske.

(i) BRUNO STOJIĆ je odigrao integralnu ulogu u podjarmljivanju bosanskih Muslimana od strane Herceg-Bosne/HVO-a i činjenju zločina nad njima na teritoriji na koju je Herceg-Bosna polagala pravo i to je činio tako što je odobravao i podržavao takva nastojanja i izdavao naređenja, zapovijesti, uputstva, instrukcije i ultimatume, kao što su ultimatumi za potčinjavanje vojnika ABiH-a komandi HVO-a izdati u januaru 1993. i aprilu 1993. godine, u čijem donošenju je učestvovao i koje je pomagao.

(j) BRUNO STOJIĆ je kontrolisao, upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali.

(k) BRUNO STOJIĆ je kontrolisao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u korištenju zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni.

(l) BRUNO STOJIĆ je kod bosanskih Hrvata stvarao strah, mržnju i nepovjerenje prema bosanskim Muslimanima - naprimjer tako što je javno izjavljivao da ABiH namjerava da osvoji "povijesni teritorij hrvatskoga naroda", da postupci i ciljevi ABiH-a ugrožavaju egzistenciju bosanskih Hrvata i tako što je zagovarao stav da je Mostar zakonita prijestonica Herceg-Bosne.

(m) BRUNO STOJIĆ je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u

udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.

(n) BRUNO STOJIĆ je upravljao, omogućavao i učestvovao u zapljeni pokretne i nepokretne imovine i njenom prenošenju na snage Herceg-Bosne/HVO-a.

(o) BRUNO STOJIĆ je kontrolisao i regulisao dotok humanitarne pomoći bosanskim Muslimanima, uključujući one u istočnom Mostaru, i sprečavao je međunarodne organizacije i organizacije za humanitarnu pomoć da uđu u istočni Mostar.

(p) BRUNO STOJIĆ je učestvovao, omogućavao i pomagao sistem zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne/HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo i to je činio tako što je uspostavio proceduru za uslovno puštanje ili uslovnu razmjenu zatočenih bosanskih Muslimana kako bi se oni mogli poslati u druge zemlje ili na teritoriju pod kontrolom ABiH te tako što je za prijevoz i premještanje tih osoba angažovana Vojna policija HVO-a.

(q) BRUNO STOJIĆ je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.

(r) BRUNO STOJIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, tako što nije spriječio i kaznio takve zločine i što je pohvaljivao, nagrađivao i unapređivao oficire i vojnike HVO-a koji su učestvovali u tim zločinima ili igrali ulogu u njima.

17.3. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, SLOBODAN PRALJAK je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

(a) Kao pretpostavljeni komandant oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a, SLOBODAN PRALJAK je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. Dok je bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, vodio je oružane snage HVO-a i upravljao njima i bio odgovoran za aktivnosti i

dejstva tih snaga u sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata i u vezi sa zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici. On je također igrao centralnu komandnu ulogu u oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a i prije i nakon što je bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, te u svojstvu visokog oficira oružanih snaga Republike Hrvatske (dalje u tekstu: HV) i/ili pomoćnika ministra odbrane Republike Hrvatske.

(b) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao na sastancima na visokom nivou oružanih snaga HVO-a, rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a i čelnika Republike Hrvatske vezanim za ciljeve, programe, politiku, operacije i strategiju rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a za uspostavljanje hrvatske kontrole nad teritorijama za koje se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni i za ostvarivanje svrhe i ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata. Naprimjer, SLOBODAN PRALJAK je učestvovao na sastancima sa čelnicima udruženog zločinačkog poduhvata održanim 11. septembra 1992. i 26. septembra 1992. godine na kojima je konstatovano da broj Muslimana na teritoriji za koju se tvrdilo da pripada Herceg-Bosni (i za koju je Franjo Tuđman izjavio da predstavlja dio Banovine) predstavlja prepreku ostvarenju hrvatske kontrole i na kojima je saopšteno da ta teritorija demografski i geopolitički pripada Hrvatskoj. Na oba pomenuta sastanka pokrenuto je pitanje protjerivanja bosanskih Muslimana s tih područja i SLOBODAN PRALJAK je ukazao na to da je njihovo protjerivanje nužno i da će ono biti ostvareno tokom rata između HVO-a i ABiH koji će uslijediti.

(c) SLOBODAN PRALJAK je djelovao kao kanal za prenošenje informacija, uputa, zahtjeva, politike i povratnih informacija između rukovodstva Republike Hrvatske i snaga i vlasti Herceg-Bosne/HVO-a u sklopu pospješivanja, omogućavanja i provođenja udruženog zločinačkog poduhvata.

(d) SLOBODAN PRALJAK je tražio, organizovao, omogućavao i učestvovao u dobijanju vojne i logističke podrške za snage Herceg-Bosne/HVO-a od oružanih snaga Republike Hrvatske, posebno putem svojih kontakata s ministrom odbrane Republike Hrvatske, Gojkom Šuškom.

(e) SLOBODAN PRALJAK je naredio, upravljao, omogućavao, podržavao i učestvovao u podjarmljivanju bosanskih Muslimana od strane Herceg-Bosne/HVO-a i činjenju zločina nad njima na teritoriji na koju je Herceg-Bosna polagala pravo i to je činio tako što je izdavao naređenja, zapovijesti, uputstva, instrukcije i ultimatume, kao što su ultimatumi za potčinjavanje vojnika ABiH-a komandi HVO-a izdati u januaru 1993. godine (uključujući i lokalni ultimatum bosanskim Muslimanima u Gornjem Vakufu) i aprilu 1993. godine, u čijem donošenju je učestvovao i koje je pomagao.

(f) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao, omogućavao i podržavao udruženi

zločinački poduhvat i zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su činjeni takvi zločini.

(g) SLOBODAN PRALJAK je upravljao, omogućavao i podržavao operacije i dejstva Vojne policije HVO-a putem kojih su ostvarivani razni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata.

(h) SLOBODAN PRALJAK je kontrolisao, upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz tih objekata sistematski odvodile zatočene Muslimane i koristile ih za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni.

(i) SLOBODAN PRALJAK je podsticao, omogućavao i stimulisao ometanje dopreme humanitarne pomoći bosanskim Muslimanima tako što nije primijenio svoja ovlaštenja da obezbijedi konstantan i neprekidan dotok humanitarne pomoći u, pored ostalih mjesta, istočni Mostar, gdje je njegovo nečinjenje u osnovi dovelo do blokade cjelokupne humanitarne pomoći u julu i augustu 1993. godine.

(j) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao u zapljeni pokretne i nepokretne imovine i prenošenju vlasništva nad njom na vojne snage Herceg-Bosne/HVO-a.

(k) SLOBODAN PRALJAK je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.

(l) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao, omogućavao, pružao pomoć i podršku sistemu zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo, što je obuhvatalo i njegov prijedlog tokom rata između HVO-a i ABiH-a da se bosanski Muslimani protjeraju s teritorije na koju je Herceg-Bosna polagala pravo.

(m) SLOBODAN PRALJAK je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog

humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.

(n) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, tako što nije spriječio i kaznio takve zločine i što je pohvaljivao, nagrađivao, unapređivao ili ostavljao na istom položaju oficire i vojnike HVO-a koji su učestvovali u tim zločinima ili igrali ulogu u njima.

17.4. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

(a) Kao pretpostavljeni komandant oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a, MILIVOJ PETKOVIĆ je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. Dok je bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, vodio je oružane snage HVO-a i upravljao njima, i bio odgovoran za aktivnosti i dejstva tih snaga u sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata i u vezi sa zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici. On je također igrao centralnu komandnu ulogu u oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a tokom perioda u kojem je SLOBODAN PRALJAK bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, budući da je tada bio zamjenik vrhovnog komandanta.

(b) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao na sastancima na visokom nivou oružanih snaga HVO-a, rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a i čelnika Republike Hrvatske vezanim za ciljeve, programe, politiku, operacije i strategiju rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a za uspostavljanje hrvatske kontrole nad teritorijama za koje se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni i za ostvarivanje svrhe i ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.

(c) MILIVOJ PETKOVIĆ je naredio, upravljao, omogućavao, podržavao i učestvovao u podjarmljivanju bosanskih Muslimana od strane Herceg-Bosne/HVO-a i činjenju zločina nad njima na teritoriji na koju je Herceg-Bosna polagala pravo i to je činio tako što je izdavao naređenja, zapovijesti, uputstva, instrukcije i ultimatume, kao što su ultimatumi za potčinjavanje vojnika ABiH-a komandi HVO-a izdati u januaru 1993. i aprilu 1993. godine, u čijem donošenju je učestvovao i koje je pomagao.

(d) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao, omogućavao i podržavao udruženi zločinački poduhvat i zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su činjeni takvi zločini.

(e) MILIVOJ PETKOVIĆ je mobilisao vojne i logističke resurse i ljudstvo koji

su korišteni za ostvarivanje političkih i vojnih ciljeva rukovodstva Herceg-Bosne/ HVO-a i koji su obuhvatali vojnu i logističku podršku, kao i podršku u ljudstvu od strane Ministarstva obrane Republike Hrvatske i njenih oružanih snaga.

(f) MILIVOJ PETKOVIĆ je omogućavao finansijske operacije oružanih snaga HVO-a i učestvovao u njima, uključujući budžet, platne liste i izdatke oružanih snaga HVO-a.

(g) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao u zapljeni pokretne i nepokretne imovine i prenošenju vlasništva nad njom na vojne snage Herceg-Bosne/HVO-a.

(h) MILIVOJ PETKOVIĆ je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.

(i) MILIVOJ PETKOVIĆ je kontrolisao, upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali. Posebno, MILIVOJ PETKOVIĆ je naredio rasprostranjeno i sistematsko hapšenje muškaraca, bosanskih Muslimana, u ljeto 1993. godine, te upravljao njime.

(j) MILIVOJ PETKOVIĆ je kontrolisao, odobravao, omogućavao, dopuštao i prelazio preko korištenja zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni i izdavao je konkretne upute za korištenje zatočenih bosanskih Muslimana za takav rad.

(k) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao, omogućavao i pomagao sistem zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo, kao što je bilo premještanje civila, bosanskih Muslimana, sa područja Sovića-Doljana u maju 1993. godine i uklanjanje Muslimana iz opštine Prozor u julu 1993. godine.

(l) MILIVOJ PETKOVIĆ je promovisao, omogućavao i podsticao udruženi zločinački poduhvat tako što je prikazivao bosanske Muslimane u negativnom svjetlu, nazivajući ih pogrdnim imenima u naređenjima i depešama koje je upućivao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a.

(m) MILIVOJ PETKOVIĆ je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.

(n) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a tako što nije spriječio i kaznio takve zločine i što je pohvaljivao, nagrađivao, unapređivao ili ostavljao na istom položaju oficire i vojnike HVO-a koji su učestvovali u tim zločinima ili igrali ulogu u njima.

(o) MILIVOJ PETKOVIĆ je upravljao, omogućavao i učestvovao u prikrivanju zločina koje su počinile snage Herceg-Bosne/HVO-a tako što je, naprimjer, u augustu 1993. godine naredio da zatočene bosanske Muslimane dotjeraju prije nego što dozvole međunarodnim posmatračima da ih vide i tako što je lažno prikazao i prikrivao zločine koje su u oktobru 1993. godine snage Herceg-Bosne/HVO-a počinile u Stupnom Dolu.

17.5. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, VALENTIN ĆORIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

(a) Kao načelnik Uprave Vojne policije HVO-a, VALENTIN ĆORIĆ je bio centralna ličnost u upravljanju i vođenju Vojne policije HVO-a. On je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao Vojnom policijom HVO-a, koja je odigrala važnu ulogu u borbenim operacijama i operacijama etničkog čišćenja, te u obezbjeđenju i upravljanju zatvorima, koncentracionim logorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u.

(b) VALENTIN ĆORIĆ je tražio, dobijao, organizovao i omogućavao učešće, saradnju i pomoć raznih elemenata Vlade Republike Hrvatske, kao što su Vojna policija HV-a i policija Ministarstva unutarnjih poslova Hrvatske, u vidu obuke Vojne policije HVO-a u Neumu i Ljubuškom u Bosni i Hercegovini i u Krvavicama u Republici Hrvatskoj, te u vidu učešća u zadacima granične kontrole.

(c) VALENTIN ĆORIĆ je omogućavao i pomagao nabavku i raspodjelu vojne opreme, vozila, naoružanja i municije od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a i nabavljao je finansijska sredstva i robu za te snage putem prikupljanja donacija i zapljene imovine na kontrolnim punktovima Vojne policije HVO-a.

(d) VALENTIN ĆORIĆ je kontrolisao i regulisao kretanje bosanskih Muslimana i upravljao njime putem kontrolnih punktova koje je kontrolisala Vojna policija HVO-a i koji su korišteni za progon, hapšenje i zatočenje bosanskih Muslimana i zapljenu njihove imovine.

(e) VALENTIN ĆORIĆ je kontrolisao i regulisao prijevoz i prelazak opreme i zaliha upućenih bosanskim Muslimanima, uključujući humanitarnu pomoć, preko graničnih kontrola i kontrolnih punktova.

(f) VALENTIN ĆORIĆ je vodio, upravljao, omogućavao, pomagao i učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali.

(g) U vezi s tim zatvorima, logorima i objektima, VALENTIN ĆORIĆ je odigrao integralnu ulogu u osnivanju takvih zatvora, logora i objekata, zatim u njihovom popunjavanju ljudstvom (ili propustu da popuni ljudstvom), u osiguravanju (ili propustu da osigura) vanjskog i unutrašnjeg obezbjeđenja, u formulisanju procedure klasifikacije i obrade zarobljenika i zatočenika, u obezbjeđenju (ili propustu da obezbijedi) odgovarajuće hrane i vode, u obezbjeđenju (ili propustu da obezbijedi) odgovarajućeg prostora, krevetnine, ventilacije i sanitarija, i u obezbjeđenju (ili propustu da obezbijedi) odgovarajuće zdravstvene zaštite.

(h) U vezi s tim zatvorima, logorima i objektima, VALENTIN ĆORIĆ je sprečavao, ometao i/ili ograničavao pristup međunarodnih organizacija i organizacija za humanitarnu pomoć tim objektima, zatvorenicima i zatočenicima.

(i) VALENTIN ĆORIĆ je upravljao, promovisao, omogućavao i pomagao korištenje zatočenih bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a za protivpravni prisilni rad i žive štitove u opasnim uslovima, kojom prilikom su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni.

(j) VALENTIN ĆORIĆ je vodio, upravljao, omogućavao, pomagao i učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo i to je činio preko Vojne policije HVO-a i u saradnji s raznim elementima organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, kao što su Ured za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, tako što organizovao i dogovarao puštanje zatočenih bosanskih Muslimana, prijevoz zatočenih bosanskih Muslimana i civila na razne lokacije, te predaju takvih osoba organima vlasti Republike Hrvatske.

(k) VALENTIN ĆORIĆ je omogućavao, pomagao i učestvovao u deložiranju i protjerivanju bosanskih Muslimana iz njihovih domova i zapljeni i pljačkanju njihovog novca i imovine, u čemu je često učestvovala Vojna policija HVO-a.

(l) VALENTIN ĆORIĆ je izazvao, omogućio i doprinio humanitarnoj krizi u kojoj su se našli bosanski Muslimani tako što je kontrolisao dotok humanitarne

pomoći i rad komunalnih službi na štetu i protivno interesima bosanskih Muslimana.

(m) VALENTIN ĆORIĆ je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a, a posebno Vojna policija HVO-a, ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.

(n) VALENTIN ĆORIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, tako što je umanjivao teže zločine ili o njima nije izvještavao niti poduzimao istragu, te nije poduzimao dalje korake u vezi sa raznim istragama i nije spriječio niti kaznio takve zločine.

17.6. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, BERISLAV PUŠIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

(a) BERISLAV PUŠIĆ je odigrao centralnu i uticajnu ulogu u mašineriji i strukturama Herceg-Bosne/HVO-a koje su učestvovale i/ili omogućavale protjerivanje, zatočenje, deportaciju i prisilno premještanje zatočenih bosanskih Muslimana i civila, te pomoću kojih su zatočeni Muslimani korišteni za protivpravni prisilni rad.

Na osnovu svojih *de jure* i/ili *de facto* ovlasti, BERISLAV PUŠIĆ je vršio efektivnu kontrolu i bitan uticaj na elemente i ljudstvo u tim sistemima i procesima, tako što je provodio politiku udruženog zločinačkog poduhvata u vezi s raseljenjem, premještanjem i deportacijom bosanskih Muslimana.

(b) BERISLAV PUŠIĆ je organizovao i vodio Službu za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, organ pri vladi HVO-a, te Komisiju za razmjenu zarobljenika, čime je podržavao politiku i praksu Herceg-Bosne/HVO-a vezanu za razmjenu zarobljenika, zatočenika i civila. U tom svojstvu, on je omogućavao i podržavao politiku Herceg-Bosne/HVO-a u vezi s ograničenjem kretanja i zatočenjem bosanskih Muslimana, u sklopu ostvarenja ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.

(c) BERISLAV PUŠIĆ je upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali.

(d) BERISLAV PUŠIĆ je kao pripadnik Vojne policije učestvovao u tom sistemu, koji je obuhvatao i korištenje zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad, i u znatnoj je mjeri podržavao rad Vojne policije HVO-a i

SIS-a na zatočenju bosanskih Muslimana koristeći svoj položaj načelnika Službe za razmjenu i predsjednika Komisije kojoj je povjerena uprava nad svim zatvorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO- u.

(e) BERISLAV PUŠIĆ je imao znatan stepen vlasti nad zatočenim bosanskim Muslimanima, o čemu svjedoči činjenica da je mogao da naredi da se takve osobe puste na slobodu, da se i dalje drže u pritvoru i/ili da se šalju na prisilni rad.

(f) BERISLAV PUŠIĆ je omogućavao, pomagao i učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo.

(g) BERISLAV PUŠIĆ je uspostavio i organizovao procese za klasifikaciju i registraciju zatočenika, kao i za njihovo puštanje na slobodu. On je učestvovao, podržavao i/ili podsticao provođenje politike Herceg-Bosne/HVO-a u vezi sa zatočenjem, razmjenom i puštanjem na slobodu, koja je funkcionisala na štetu i protivno interesima bosanskih Muslimana, kao što je politika razmjene jedan-zajednog i politika puštanja bosanskih Muslimana na slobodu samo pod uslovom da odu u drugu zemlju ili u drugi dio Bosne i Hercegovine koji nije bio pod kontrolom Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koji Herceg-Bosna ili HVO nisu polagali pravo.

(h) BERISLAV PUŠIĆ je odobravao korištenje zatočenika za protivpravni rad. Nije intervenisao kako bi zaustavio ili osudio nezakonitu praksu prisilnog rada, iako je o toj praksi obaviješten.

(i) BERISLAV PUŠIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a tako što nije intervenisao, istražio, osudio ili poduzeo mjere da spriječi, ispravi ili kazni takvo ponašanje i uslove, uključujući i neprimjerene uslove koji su vladali u zatvorima, logorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u.

(j) BERISLAV PUŠIĆ je predstavnicima međunarodnih organizacija i štampe davao lažne ili netačne informacije o uslovima zatočenja na Heliodromu i u Dretelju, kao i o protjerivanju bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, sve u cilju umanjivanja ili poricanja zločina.

PREDMETNE ČINJENICE

18. Do događaja koji se navode u ovoj Optužnici došlo je u sklopu raspada bivše Jugoslavije. Republika Hrvatska je proglasila nezavisnost 25. juna 1991. godine. U septembru 1991. godine, Republika Hrvatska je već bila u ratu s nacionalističkim

srpskim snagama koje su nastojale da pripoje dijelove Hrvatske "Velikoj Srbiji". Mirovnim sporazumom Ujedinjenih nacija u januaru 1992. godine rat u Hrvatskoj je okončan, nakon što su srpske snage preuzele kontrolu nad približno jednom četvrtinom do jednom trećinom teritorije Republike Hrvatske. Evropska zajednica priznala je Republiku Hrvatsku kao nezavisnu državu 15. januara 1992. godine, a Ujedinjene nacije su je primile kao državu-članicu 22. maja 1992. godine.

19. Evropska zajednica je priznala Republiku Bosnu i Hercegovinu (dalje u tekstu: Bosna i Hercegovina) kao nezavisnu državu 6. aprila 1992. godine, a Ujedinjene nacije su Bosnu i Hercegovinu kao državu-članicu primile 22. maja 1992. godine. Već u proljeće 1992. godine snage bosanskih Srba su započele oružanu kampanju komadanja te države u povojima i protjerivanja Muslimana i Hrvata s teritorije koju su svojatali kao Veliku Srbiju.

20. Vladajuća stranka u Republici Hrvatskoj, Hrvatska demokratska zajednica (dalje u tekstu: HDZ), organizovala je i kontrolisala svoj ogranak u Bosni i Hercegovini, HDZ-BiH. U drugoj polovini 1991. godine, ekstremniji nacionalistički elementi HDZ-BiH, pod vođstvom Mate Bobana, Darija Kordića i drugih, uz podršku Franje Tuđmana i Gojka Šuška, preuzeli su efektivnu kontrolu nad tom strankom.

21. Dana 18. novembra 1991. godine, ekstremniji nacionalistički elementi HDZ-BiH, pod vođstvom Mate Bobana i Darija Kordića, proglasili su postojanje Hrvatske zajednice Herceg-Bosne kao odvojene "političke, kulturne, gospodarske i teritorijalne cjeline" na teritoriji Bosne i Hercegovine. Dana 28. augusta 1993. godine, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna proglasila se Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom. (Kao što je već rečeno, taj entitet, bilo da se radi o "Zajednici" ili "Republici", biće dalje u tekstu nazivan Herceg-Bosnom).

Ni Republika Bosna i Hercegovina ni međunarodna zajednica nikad nisu priznale Herceg-Bosnu kao državu. Ustavni sud Bosne i Hercegovine proglasio je Herceg-Bosnu nezakonitom, prvi put 14. septembra 1992. godine ili približno tog datuma, te ponovo 20. januara 1994. godine.

22. Prema članu 2 Odluke o osnivanju Hrvatske zajednice Herceg-Bosne od 18. novembra 1991. godine, Herceg-Bosnu su činile sljedeće opštine na teritoriji Bosne i Hercegovine: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Kakanj, Vareš, Kotor-Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac i dijelovi Skender-Vakufa (Dobretići) i Trebinja (Ravno). Na temelju člana 4 iste Odluke, opština Žepče je približno u oktobru 1992. godine pridodata Herceg-Bosni.

23. Tokom i u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata, čelnici i drugi učesnici tog poduhvata, među kojima su bili Franjo Tuđman, Mate Boban

i JADRANKO PRLIĆ, vodili su dvoličnu politiku prema Republici Bosni i Hercegovini i njenoj teritoriji. Na jednoj strani, čelnici i razni drugi članovi udruženog zločinačkog poduhvata često su u javnosti tvrdili da podržavaju Vladu Bosne i Hercegovine (ponegdje dalje u tekstu: Vlada BiH) i nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu. Na drugoj strani, manje javno ali u znatnijoj mjeri, čelnici i drugi učesnici poduhvata radili su na ostvarenju svog cilja, Velike Hrvatske, unutar granica Hrvatske banovine. Na sličan način su Franjo Tuđman i drugi funkcioneri iz Hrvatske ponekad nastojali da se distanciraju, barem u javnosti, od vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, dok su istovremeno s njima uglavnom blisko sarađivali iza kulisa i prilikom kontakata s međunarodnom zajednicom i medijima.

24. Na jednom sastanku održanom 27. decembra 1991. godine u Zagrebu, Franjo Tuđman je rezimirao cilj udruženog zločinačkog poduhvata, rekavši: "Vrijeme je da iskoristimo priliku i okupimo hrvatski narod unutar najširih mogućih granica". Na jednom sastanku održanom 17. septembra 1992. godine, Franjo Tuđman je ostalim čelnicima udruženog zločinačkog poduhvata, među kojima su bili Gojko Šušak, Mate Boban i JADRANKO PRLIĆ, nakon što su prvo razgovarali o Hrvatskoj banovini, rekao da je od "životnog interesa" za hrvatsku državu "osigurati našu poziciju, u nacionalnom i teritorijalnom smislu, u Bosni i Hercegovini".

25. Jednom odlukom od 8. aprila 1992. godine, čelnici i učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, među kojima je bio Mate Boban, osnovali su Hrvatsko vijeće obrane (dalje u tekstu: HVO) kao "vrhovno obrambeno tijelo" Herceg-Bosne koje će "braniti suverenitet teritorija Hrvatske zajednice Herceg-Bosne". Dana 15. maja 1992. godine, HVO je isto tako proglašen i "vrhovnim izvršnim i upravnim tijelom" Herceg-Bosne, u kojem su spojene politička, administrativna i vojna vlast. Dok su samoproglašeni politički entitet i njegova teritorija nazivani "Herceg-Bosnom", vlada i oružane snage Herceg-Bosne nazivani su "Hrvatskim vijećem obrane" ili "HVO-om". Političko rukovodstvo i rukovodstvo iz organa vlasti, kao i administrativne vlasti Herceg-Bosne i HVO-a (dalje u tekstu: rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a ili organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a) upravljali su i blisko sarađivali s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a, specijalnim jedinicama, vojnom i civilnom policijom, bezbjednosnim i obavještajnim službama, paravojnim formacijama, lokalnim odbrambenim snagama i drugim osobama koje su djelovale pod nadzorom ili u saradnji ili u vezi s tim oružanim snagama, policijom i drugim elementima (dalje u tekstu: snage Herceg-Bosne/HVO-a). Premda nije svaki pripadnik HVO-a ili HDZ-BiH bio dio udruženog zločinačkog poduhvata, Herceg-Bosna, HVO i HDZ-BiH su bili ključne strukture i instrumenti udruženog zločinačkog poduhvata.

26. Nakon osnivanja Herceg-Bosne u novembru 1991., a posebno od maja 1992. godine nadalje, rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene

i druge čelnike i učesnike udruženog zločinačkog poduhvata) se angažovalo na trajnim i koordiniranim naporima da ostvari dominaciju i "kroatizira" opštine za koje je tvrdilo da predstavljaju dio Herceg-Bosne, pri čemu su progon i diskriminacija usmjereni protiv bosanskih Muslimana sve više rasli. HVO je preuzeo kontrolu nad mnogim opštinskim organima vlasti i službama, smijenivši ili potisnuvši u drugi plan lokalne čelnike bosanskih Muslimana. Organi vlasti i snage Herceg-Bosne/ HVO-a preuzeli su kontrolu nad medijima i nametnuli hrvatske ideje i propagandu. Uvedeni su hrvatski simboli i valuta, a u škole su uvedeni hrvatski nastavni program i "hrvatski jezik". Mnogi bosanski Muslimani su smijenjeni s položaja u organima vlasti i privatnim firmama, humanitarna pomoć je kontrolisana i dijeljena na štetu Muslimana, a Muslimani su, uopšteno govoreći, sve više maltretirani.

27. U proljeće i početkom ljeta 1992. godine, organi vlasti i snage Herceg-Bosne/ HVO-a su, istovremeno s nametanjem svoje kontrole i poduzimanjem gorepomenutih radnji, izvodili vojne operacije s oružanim snagama Vlade Bosne i Hercegovine, odgovarajući na vojne akcije JNA i bosanskih Srba u Hercegovini i drugdje. Povodom ili nakon odlaska srpskih snaga iz Mostara, snage koje je predvodila Herceg-Bosna/ HVO uništile su srpsku pravoslavnu crkvu u tom gradu, kao i obližnje kuće koje su pripadale Srbima. Tokom tog perioda mnogi Srbi su napustili Mostar, dok su drugi držani u lošim uslovima u zatočeničkim logorima kojima je upravljao HVO. Bez obzira na neprijateljstva između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i snaga bosanskih Srba u proljeće i ljeto 1992. godine, poslije sastanka između Radovana Karadžića i Mate Bobana održanog 6. maja 1992. u Grazu, u Austriji, uspostavljena je značajna i trajna saradnja između bosanskih Hrvata i bosanskih Srba i ona je u onim dijelovima Bosne i Hercegovine na koje se ova Optužnica najviše odnosi trajala, uz manje izuzetke, sve do kraja 1993. godine.

28. Unatoč izvjesnoj saradnji u proljeće i ljeto 1992. godine, napetosti između struktura Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskih Muslimana nastavile su se i vremenom rasle. Dana 19. oktobra 1992. godine, u Novom Travniku, mjestu u kojem se nalazi jedna važna fabrika municije, između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskih Muslimana izbio je incident uz značajnu upotrebu sile i tokom nekoliko dana koji su uslijedili, snage Herceg-Bosne/HVO-a očistile su većinu Muslimana iz grada Prozora i više okolnih sela.

29. U januaru 1993. godine, mirovni pregovarači Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice sastali su se u Ženevi s predstavnicima Hrvata, Srba i Muslimana i raspravljali o predloženom mirovnom sporazumu, poznatom pod nazivom Vance-Owenov mirovni plan, prema kojem bi Bosna i Hercegovina ostala jedna, jedinstvena država sa centralnom vladom i deset provincija označenih brojevima. Premda ni Srbi ni Muslimani nisu prihvatili prijedloge Cyrusa Vance i lorda Davida Owena, do

sredine januara 1993. godine, Franjo Tuđman, Gojko Šušak i rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene) zaključili su da im taj plan, onako kako su ga oni zamišljali i tumačili, uveliko ide u korist, budući da im je u suštini, provincijama 3, 8 i 10 iz prijedloga Vance-Owenovog plana, dodijeljena Hrvatska banovina, pa i više od njene teritorije, unatoč tome što je na mnogim područjima unutar tih provincija muslimansko stanovništvo bilo u većini ili ga je barem bilo jednako kao i Hrvata i što je ta područja držala pod kontrolom ili zaposjela Armija Bosne i Hercegovine.

30. Na sastanku održanom 15. januara 1993. godine u Zagrebu, Franjo Tuđman, Gojko Šušak i Mate Boban nisu uspjeli da ubijede predsjednika Bosne i Hercegovine, Aliju Izetbegovića, da prihvati njihove stavove i odmah su se dali na provođenje svojih planova, bez pristanka Vlade Bosne i Hercegovine ili međunarodnih mirovnih pregovarača. Istog dana, predsjednik HVO-a JADRANKO PRLIĆ potpisao je odluku da se "[s]ve jedinice Armije Bosne i Hercegovine koje su u ovom trenutku stacionirane u provincijama 3, 8 i 10, koje su Ženevskim sporazumom proglašene hrvatskim provincijama, stave pod zapovjedništvo Glavnog stožera oružanih snaga HVO-a. . . . Za provođenje ove odluke ovim se postavlja rok od pet (5) dana, počev od danas, 15. siječnja 1993. godine"

31. Unatoč činjenici da se ni predsjednik Bosne i Hercegovine ni međunarodni mirovni pregovarači nisu složili s jednostranim provođenjem prijedloga Vancea i Owena u obliku u kojem su ih protumačili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a, ti organi vlasti i snage su nakon isteka roka od 15. januara 1993. godine i približno u to vrijeme poduzeli vojne i nasilne akcije kako bi proveli taj ultimatum, napadajući Muslimane i izlažući ih pritisku na raznim lokacijama, pored ostalih u Novom Travniku, Gornjem Vakufu i Busovači. Nakon međunarodnih protesta, nekoliko dana kasnije je uveden prekid vatre.

32. Premda je situacija i dalje bila vrlo napeta i dolazilo je do lokalnih čarki, veći sukob je izbjegnut do kraja marta 1993. godine, kada je predsjednik Izetbegović, nakon daljnjih pregovora, provizorno prihvatio Vance-Owenov plan (koji Srbi nikad nisu prihvatili), pri čemu je ostalo da se riješe određeni vojni aspekti tog mirovnog plana. Kao i u januaru 1993. godine, rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene) je, znajući da se Vlada Bosne i Hercegovine nije složila s preostalim pitanjima i da bosanski Srbi nisu prihvatili mirovni plan, ponovo postavilo rok tražeći da se sve jedinice Armije Bosne i Hercegovine u provincijama 3, 8 i 10 do 15. aprila 1993. godine stave pod komandu HVO-a ili napuste područja koja su te predložene provincije obuhvatale.

33. Kada je istekao rok od 15. aprila, a Vlada Bosne i Hercegovine nije pristala na njihove zahtjeve, snage Herceg-Bosne/HVO-a su započele široku kampanju progona, vojnih akcija, hapšenja i protjerivanja s ciljem nametanja svojih zahtjeva,

pri čemu su u periodu od 16. do 18. aprila 1993. godine izvršile napade na više od trideset muslimanskih gradova i sela, uključujući napade i zvjerstva u Ahmićima 16. aprila, u Sovićima i Doljanima 17. aprila, te u Parcanima, Lizopercima i Tošćanici 17-19. aprila.

34. Napadima, hapšenjima i protjerivanjima, koje je vršila Herceg-Bosna/ HVO u drugoj polovini aprila 1993. godine, pokrenuta je opsežna kampanja takvih djela, koju su povremeno prekidale obustave vatre, i nastavljena je čak i nakon potpisivanja drugog mirovnog sporazuma u Washingtonu, u martu 1994. godine.

35. Dana 9-10. maja 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u Mostaru, gradu na rijeci Neretvi na jugozapadu Bosne i Hercegovine. Snage Herceg-Bosne/HVO-a pokupile su stotine, ako ne i hiljade, muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana. Veliki broj bosanskih Muslimana je protjeran u istočni Mostar, dok su stotine drugih zatočene u zatvoru na Heliodromu. U junu 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a započele su opsadu istočnog Mostara, koja je trajala do aprila 1994. godine, i u čijem sklopu je vršeno stalno granatiranje, snajpersko djelovanje i blokiranje humanitarne pomoći, a bosanski Muslimani u istočnom Mostaru živjeli su u strašnoj oskudici.

36. Nakon napada Armije Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: ABiH) na jedan logor HVO-a u sjevernom dijelu Mostara 30. juna 1993. godine, JADRANKO PRLIĆ i BRUNO STOJIĆ izdali su proglas u kojem su izjavili da se vrši istrebljenje hrvatskih civila i da je sam opstanak Hrvata u Bosni i Hercegovini u izuzetnoj i neposrednoj opasnosti i da je Mostar hrvatski grad i da će to i ostati. Dana 2. jula 1993. godine, vođa zločinačkog poduhvata Franjo Tuđman je na jednom sastanku u Zagrebu Gojku Šušku i drugima rekao da je "važno vršiti pritisak na muslimanske jedinice na neretljanskoj bojišnici".

37. Početkom jula, snage Herceg-Bosne/HVO-a, uz podršku (i učešće) organa vlasti i oružanih snaga Republike Hrvatske, započele su veliku kampanju s ciljem da se napadnu, liše slobode i očiste bosanski Muslimani s područja za koja se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni (uključujući opštine Mostar, Prozor, Stolac, Čapljina i Ljubuški). Od juna do septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/ HVO-a sistematski su hapsile, maltretirale i deložirale desetine hiljada muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, pritvarale ih i/ili premještale na druga područja ili deportovale u druge zemlje. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su se u isto vrijeme angažovali na naporima da se tokom cijele 1993. godine hiljade bosanskih Hrvata iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine, a posebno iz srednje Bosne, premjeste (ili da se dovede do njihovog premještanja) u zapadnu Hercegovinu.

38. Radnje koje je poduzimala Herceg-Bosna/HVO vršene su po sljedećem obrascu: kao prvo, većina vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana

(među kojima su bili i mnogi pripadnici HVO-a), uhapšena je i zatočena u raznim zatvorima i koncentracionim logorima HVO-a. Potom, nakon što je većina muškaraca, Muslimana, uklonjena, HVO je preuzimao kontrolu nad gradovima i selima i sistematski prikupljao žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, koji su zatim zatočeni na različite periode i/ili premješteni na područja pod kontrolom ABiH-a ili deportovani u druge zemlje.

39. U sklopu i tokom tih radnji, koje su obuhvatale etničko čišćenje na rasprostranjenoj i sistematskoj osnovi, i u provođenju udruženog zločinačkog poduhvata, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, zajedno s drugim čelnicima i pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, vršili su:

(a) *Podsticanje i raspirivanje političkog, etničkog ili vjerskog razdora, podjele i mržnje:* govorima, propagandom i lažnim informacijama organi vlasti Herceg-Bosne/ HVO-a stvorili su, podsticali i podržavali atmosferu nabijenu antimuslimanskim sentimentom, zalagali se za nacionalne podjele i jačali nepovjerenje na vjerskoj osnovi.

(b) *Primjena sile, zastrašivanja i terora:* organi vlasti, te vojne i policijske jedinice Herceg-Bosne/HVO-a primjenjivali su silu i prijetnju silom kako bi ugnjetavali i progonili bosanske Muslimane i dominirali nad njima. Tokom masovnih hapšenja i deložacija bosanske Muslimane su ubijali, teško ranjavali, seksualno zlostavljali, pljačkali im imovinu i zlostavljali ih na druge načine. Od Muslimana su često oduzimali lične isprave i slične dokumente, čime su ih izlagali raznim rizicima i ograničavali im slobodu kretanja. Napadi na muslimanske gradove, sela i područja, te opsada istočnog Mostara, bili su propraćeni redovnim i rasprostranjenim granatiranjem i snajperskim djelovanjem usmjerenim protiv muslimanskih civila.

(c) *Oduzimanje i uništavanje imovine:* organi vlasti i vojnici Herceg-Bosne/ HVO-a prisiljavali su bosanske Muslimane da napuste svoje domove ili da vlasništvo nad njima prenesu na HVO. Novac, automobili i lična imovina često su oduzimani ili pljačkani. Muslimanski stambeni i drugi objekti, uključujući javne objekte i službe, oduzimani su, uništavani ili im je nanošena ozbiljna šteta, a isto se događalo i sa muslimanskim objektima, lokacijama i ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju, uključujući džamije. Veći dio takvog uništavanja imao je za cilj da osigura da se Muslimani ne mogu ili neće vratiti svojim domovima i zajednicama.

Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a oduzimali su javnu imovinu Republike Bosne i Hercegovine. Zaplijenjeni ili napušteni stanovi i domovi Muslimana često su davani ili dodjeljivani pripadnicima HVO-a ili hrvatskim izbjeglicama.

(d) *Zatočenje i zatvaranje:* optuženi i drugi učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, zajedno s raznim pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/

HVO-a, stvorili su, podržavali i vodili sistem zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje (uključujući, između ostalog, logor Heliodrom, zatvor u Ljubuškom, zatvor u Dretelju, zatvor u Gabeli i logor Vojno) kako bi uhapsili, zatočili i zatvorili hiljade bosanskih Muslimana, uključujući žene, djecu i starce. Mnogi zatočeni i zatvoreni Muslimani držani su u užasnim uslovima, uskraćeni za osnovne ljudske potrebe, kao što su odgovarajuća ishrana, voda i zdravstvena njega. Mnogi su bili izloženi nečovječnom postupanju i fizičkom i psihičkom zlostavljanju, uključujući premlaćivanje i seksualno zlostavljanje.

(e) *Prisilno premještanje i deportacija:* optuženi i drugi učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, zajedno s raznim pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, stvorili su, podržavali i vodili sistem zlostavljanja kako bi deportovali bosanske Muslimane u druge zemlje ili ih premjestili u dijelove Bosne i Hercegovine na koje Herceg-Bosna nije polagala pravo niti ih kontrolisala. Mnogi premješteni ili deportovani Muslimani bili su prvo zatvoreni ili zatočeni, kao što je opisano ranije u tekstu, te su "pušteni" samo zato da bi bili premješteni ili deportovani. Veliki broj osoba koje su na takav način premještene ili deportovane bio je primoran da vlasništvo nad svojim nekretninama prenese na HVO ili da jednostavno napusti svoje nekretnine i ostavi imovinu.

(f) *Prisilni rad:* veliki broj bosanskih Muslimana koje je držao HVO bio je prisiljen na fizički rad, kao što je izgradnja vojnih utvrda, kopanje rovova, nošenje municije i prikupljanje leševa, često u borbenim i opasnim uslovima, usljed čega su mnogi zatočeni bosanski Muslimani poginuli ili bili teško ranjeni. Neke od njih su koristili kao živi štit ili za privlačenje vatre s neprijateljskih položaja kako bi se otkrilo gdje se ti položaji nalaze. Jedinice i vojnici HVO-a koristili su zarobljene Muslimane za otimačinu i pljačkanje domova i imovine Muslimana.

40. Kampanja napada i etničkog čišćenja koju je provodila Herceg-Bosna/ HVO nastavljena je i u drugom dijelu 1993. godine, kao što je pokazao napad koji je HVO izvršio 23. oktobra 1993. godine na muslimansko selo Stupni Do. Nakon diskusija vođenih u Zagrebu o tome šta da se poduzme u pogledu oficira HVO-a koji je komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a koje su učestvovale u ubistvima u Stupnom Dolu, visoki politički i vojni rukovodioci su se upustili u ono što je Franjo Tuđman opisao kao "igru": međunarodnoj zajednici su rekli da je taj oficir HVO-a smijenjen, a on je, ustvari, samo promijenio ime i zapravo ostao na istom položaju, s tim što nikad nije kažnjen.

41. Usljed kampanje progona i etničkog čišćenja koju je provodila Herceg-Bosna/HVO, broj stanovnika, bosanskih Muslimana, u mnogim dijelovima Herceg-Bosne znatno je smanjen, a oni koji su ostali bili su pod očiglednom dominacijom

organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, što je i bio plan i namjera udruženog zločinačkog poduhvata, a time i optuženih.

42. Dana 1. marta 1994. godine ili približno tog datuma, Franjo Tuđman i rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a potpisali su Washingtonski sporazum, kojim je osnovana hrvatskomuslimanska federacija i okončane otvorene borbe velikih razmjera između tih dviju strana.

OPĆINA PROZOR

43. Općina Prozor nalazi se u centralnoj Bosni i Hercegovini, a broj stanovnika koji su u njoj živjeli 1991. godine iznosio je približno 19.760. Na popisu iz 1991. godine oko 62 % stanovnika općine izjasnili su se kao Hrvati, a 36,5 % kao Muslimani. Glavni grad općine Prozor jeste Prozor. Njegovo stanovništvo 1991. godine (oko 3.500 ljudi) činilo je 60 % Muslimana.

44. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., općina Prozor je navedena kao njen dio. Odlukom Mate Bobana, općinske vlasti HVO-a zvanično su osnovane u općini Prozor 12. augusta 1992.

45. Od augusta do oktobra 1992., povećale su se napetosti između HVO-a i ABiH-a. Polovinom oktobra 1992., na policijskoj stanici u gradu Prozoru izvješena je hrvatska zastava. Ujutro, 23. oktobra 1992., predsjednik HVO-a u Prozoru rekao je bosanskim Muslimanima, pored ostalog, da bi se rastuća napetost između Hrvata i Muslimana smirila ako bi bosanski Muslimani odmah prihvatili da se stave pod političku i vojnu kontrolu Herceg-Bosne/HVO-a. Muslimani nisu prihvatili prijedlog HVO-a.

46. U popodnevnim satima, 23. oktobra 1992., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u gradu Prozoru. Dana 23.-24. oktobra 1992., nakon što su preuzele kontrolu nad gradom Prozorom, snage Herceg-Bosne / HVO-a su opljačkale, spalile i uništile domove i drugu imovinu bosanskih Muslimana. Vidi Povjerljivi izmijenjeni prilog (dalje u tekstu: Prilog).1

1 U Izmijenjenom prilogu navedene su žrtve na koje se odnose referentni dijelovi ove Optužnice.

47. Dana 24. oktobra 1992., snage Herceg-Bosne/HVO-a su pokupile bosanske Muslimane, obećavši im da im neće nauditi. Ustvari, snage Herceg-Bosne/ HVO-a uhapsile su muškarce, bosanske Muslimane i zatočile ih u osnovnoj školi u Ripcima. Neke muškarce Muslimane su držali nekoliko dana, dok su druge držali nekoliko sedmica. Snage Herceg-Bosne/HVO-a žestoko su premlatile brojne zatočene Muslimane. (Prilog)

48. Dana 24. oktobra 1992. ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/

HVO-a napale su Paljike, pretežno muslimansko selo koje se nalazi otprilike kilometar južno od grada Prozora. Snage Herceg-Bosne/HVO-a smišljeno su uništile kuće i imovinu bosanskih Muslimana. Snage HVO-a zatvorile su četvero bosanskih Muslimana u jednu kuću, a potom otvorile vatru i bacile ručne bombe u tu kuću, ubivši dvoje od tih civila. (Prilog) Snage HVO-a su zatočile sve muškarce, bosanske Muslimane, u jednu kuću u selu i sljedećeg ih dana premjestile u osnovnu školu u Ripcima. (Prilog)

49. U večernjim satima 24. oktobra 1992., jedan područni komandant HVO-a izvijestio je da je grad Prozor "etnički čist", budući da je muslimansko stanovništvo zatočeno ili pobjeglo. Dana 26. oktobra 1992., BRUNO STOJIĆ, MILIVOJ PETKOVIĆ, Janko Bobetko i drugi obaviješteni su da je HVO preuzeo kontrolu nad Prozorom 25. oktobra i da je na muslimanskoj strani bilo mnogo gubitaka.

50. U novembru 1992., nakon pregovora između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a, civili, bosanski Muslimani, vratili su se u općinu Prozor. Međutim, HVO je i dalje maltretirao i progonio stanovnike, bosanske Muslimane. (Prilog)

51. U periodu od približno 17. do 19. aprila 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su nekoliko sela, među kojima su bila sela Parcani, Lizoperci i Tošćanica. U Parcanima, Lizopercima i Tošćanici većina stanovnika je, ugledavši vojnike HVO kako se približavaju tim selima, pobjegla i sklonila se u okolne šume. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ubijale su civile, bosanske Muslimane, u Tošćanici (Prilog), ulazile u sela, palile kuće, uništavale stoku i pljačkale na tom području.

52. Počev od ljeta 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a dopuštali su bosanskim Muslimanima da ulaze u općinu Prozor, izlaze iz nje ili se kreću unutar nje samo uz dozvolu organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a. (Prilog)

53. Od juna do sredine augusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napadale su civile, bosanske Muslimane, i uništavale i pljačkale imovinu civila, bosanskih Muslimana, u selima Duge, Lug, Lizoperci, Skrobučani, Parcani, Munikoze, Podonis (negdje se spominje kao Podaniš) i Gračanica, te njihovoj okolini. Snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su i muslimanske civile koji su se skrivali na području Prajina i Tolovca, ubivši njih šestoro (Prilog). Snage Herceg-Bosne/HVO-a spalile su džamiju u Skrobučanima i zgradu Islamske zajednice u gradu Prozoru, te teško oštetile džamiju u Lizopercima.

54. Od proljeća 1993. pa do kraja te godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a hapsile su muškarce, bosanske Muslimane, i odvodile ih u razne centre za zatočenje u općini Prozor, uključujući Srednjoškolski centar, zgradu "UNIS-a", prostorije vojne policije koje su se nalazile u vatrogasnoj stanici i zgradu Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje u tekstu: MUP). Vojnici Herceg-Bosne/HVO-a fizički su zlostavljali

zatočene Muslimane, od kojih su neki odvedeni i niko ih više nikad nije vidio. Počev od jula 1993., HVO je premjestio neke zatočenike u druge objekte za zatočenje u Ljubuškom, na Heliodromu, u Dretelju i Gabeli. (Prilog)

55. Snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zatočene bosanske Muslimane za prisilni rad, pored ostalog, za izgradnju vojnih utvrda i kopanje rovova. Neki zatočeni Muslimani su poginuli ili su povrijeđeni dok su bili na prisilnom radu. Vojnici HVO-a su često tukli i ponižavali zatočene Muslimane dok su ih držali zatočene ili na prisilnom radu, a u nekoliko navrata su ih prisiljavali na seksualni čin. (Prilog)

56. Dana 31. jula 1993. ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a odvele su pedesetak zatočenih Muslimana iz Srednjoškolskog centra na liniju sukoba na Crnom vrhu, na planini Makljen. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zavezale su zatočenike jednog za drugog telefonskim kablom oko vrata i ruku i natjerale ih da idu ispred vojnika HVO-a prema položajima ABiH-a blizu šume. Dok su zatočenici išli ispred vojnika HVO-a, potonji su otvorili vatru prema njima i ubijeno je najmanje dvadeset zatočenika. Mrtve zatočenike su odvezali i ostavili na tom mjestu, a HVO je ostale zatočenike natjerao da idu prema šumi. (Prilog)

57. Tokom jula i augusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a prikupile su i zatočile (u kućama pod kontrolom HVO-a) nekoliko hiljada žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, u selima Lapsunj i Duge i njihovoj okolini i u dijelu grada Prozora koji se zove Podgrađe. Te kuće su bile pretrpane i uslovi za život u njima bili su bijedni. Snage Herceg-Bosne/HVO-a često su pljačkale, maltretirale i ponižavale žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, te pljačkale njihovu imovinu. Pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a često su silovali bosanske Muslimanke. (Prilog)

58. Krajem augusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a okupile su nekoliko hiljada civila, bosanskih Muslimana, koji su držani u pomenuta tri sela, ukrcale ih u kamione i odvezle ih u selo Kućani blizu linije fronta, gdje su ih natjerale da pješače prema teritoriji koju je držala ABiH. Dok su muslimanski civili pješačili prema teritoriji koju je držala ABiH, pripadnici HVO-a su otvorili vatru na njih, ranivši nekoliko Muslimana. (Prilog)

59. Krajem augusta 1993. i nakon toga, snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavile su da vrše progon i zlostavljanje bosanskih Muslimana koji su ostali u općini Prozor, podvrgnuvši ih maltretiranju, seksualnom zlostavljanju i ponižavajućim postupcima. (Prilog) U decembru 1993., u općini Prozor je bilo samo oko 500 do 600 Muslimana, a do kraja tog mjeseca većina ih je bila u zatvorima ili koncentracionim logorima HVO-a, upućena na teritoriju pod kontrolom ABiH-a ili deportovana u druge zemlje.

60. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te

kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); silovanje (tačka 4); nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje) (tačka 5); deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); protivpravni fizički rad (tačka 18); uništavanje imovine velikih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); i pljačkanje (tačka 23).

OPĆINA GORNJI VAKUF

61. Općina Gornji Vakuf nalazi se u centralnoj Bosni i Hercegovini, a 1991. godine brojala je približno 25.181 stanovnika. Na popisu iz 1991. godine, oko 56 % stanovnika općine (ili njih 14.063) izjasnili su se kao Muslimani, a oko 42,5 % (ili njih 10.706) kao Hrvati.

62. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., općina Gornji Vakuf je navedena kao njen dio. Odlukom Mate Bobana, oružane snage HVO-a zvanično su osnovane u općini Gornji Vakuf 8. aprila 1992. Tokom prvih nekoliko mjeseci svog postojanja, HVO je regrutovao veliki broj bosanskih Hrvata i postavio više kontrolnih punktova kako bi kontrolisao kretanje stanovništva u općini.

63. Dana 24-25. oktobra 1992. ili približno tog datuma, ubrzo nakon što su 23. oktobra 1992. snage Herceg-Bosne/HVO-a napale bosanske Muslimane u susjednoj općini Prozor, snage Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a započele su borbe u gradu Gornjem Vakufu i HVO je preuzeo kontrolu nad nekoliko fabrika i zgradom MUP-a.

64. Dana 6. januara 1993., dva dana nakon što je Mate Boban objavio da su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prihvatili Vance-Owenov mirovni plan, snage Herceg-Bosne/HVO-a su isprovocirale pretežno muslimansko stanovništvo Gornjeg Vakufa izvjesivši hrvatsku zastavu. Jedan policajac HVO-a je otvorio vatru na jednog vojnika ABiH-a koji je pokušao da skine tu zastavu. Dana 11.-12. januara 1993., izbile su otvorene borbe između HVO-a i ABiH-a, koje su nastavljene u gradu Gornjem Vakufu i nekoliko okolnih sela, medu kojima su Duša, Hrasnica, Uzričje i Ždrimci.

65. Kao što je gore navedeno, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 15. januara 1993. zahtijevali da se snage ABiH-a u velikim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući Gornji Vakuf, potčine HVO-u ili povuku s tih područja. Dana 16. januara 1993., HVO je izdao konkretan ultimatum bosanskim Muslimanima u Gornjem Vakufu, zahtijevajući, pored ostalog, da se trupe ABiH-a povuku s tog područja do ponoći 17. januara 1993. ABiH je odbila ultimatum HVO-a.

66. Dana 18. januara 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a su uz pomoć teške artiljerije napale stambene dijelove Gornjeg Vakufa u kojima su živjeli bosanski Muslimani, kao i nekoliko okolnih sela, uključujući Dušu, Hrasnicu, Uzričje i Ždrimce. U napadima HVO-a i artiljerijskoj vatri poginulo je više civila, bosanskih Muslimana, i uništen je ili oštećen znatan dio njihove imovine. (Prilog)

67. Nakon napada HVO-a na Dušu, Hrasnicu, Uzričje i Ždrimce, HVO je pljačkao i palio kuće i imovinu bosanskih Muslimana u tim selima i njihovoj okolini. HVO je opljačkao dragocjenosti koje su pripadale stotinama uhapšenih ili zarobljenih bosanskih Muslimana i odvojio muškarce Muslimane od žena, djece i staraca. U većini slučajeva, snage Herceg-Bosne/HVO-a odvodile su muškarce Muslimane u objekte HVO-a za zatočenje, dok su žene, djecu i starce zatočile u jednoj ili dvije kuće u selu. Muslimanski muškarci, žene, djeca i starci su bili zatočeni u teškim uslovima i često zlostavljani ili maltretirani. Usljed takvih postupaka HVO-a, stotine muslimanskih civila napustile su područje Gornjeg Vakufa. (Prilog)

68. Nakon što je HVO zauzeo selo Ždrimce oko 18. januara 1993., snage HVO-a odvojile su muslimanske žene i djecu od muškaraca i držale ih u zatočenju u par kuća približno mjesec dana. (Prilog) Za to vrijeme snage HVO-a su spalile muslimanske kuće u selu. Snage HVO su često zastrašivale i maltretirale muslimanske žene i djecu i tjerale ih da se krste i mole kršcanske molitve. Jednom su sve muslimanske žene i djecu postrojile ispred mekteba u selu. Jedan vojnik HVO-a je od njih tražio da uzmu Kur'an i zapale mekteb. Nijedna muslimanska žena niti dijete nisu htjeli da to učine, pa su vojnici HVO-a spalili mekteb.

69. Nakon što je zauzeo selo Hrasnicu, oko 18. januara 1993., HVO je autobusima prevezao stanovnike, bosanske Muslimane, u fabriku namještaja u Trnovači, koja je služila kao centar HVO-a za zatočenje. Nakon prvog dana zatočeništva, HVO je odveo žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u muslimanske kuće u susjedstvu, gdje ih je držao još dvije sedmice. (Prilog) Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

70. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zatočile su na oko dvije sedmice približno šezdeset vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Duše i Hrasnice u fabriku namještaja u Trnovači. Vojnici HVO-a su muškarce, bosanske Muslimane,

često tukli i fizički i psihički zlostavljali, zastrašivali i nečovječno postupali prema njima. (Prilog) Nakon približno dvije sedmice, muškarci, bosanski Muslimani iz Duše su razmijenjeni, dok su oni iz Hrasnice premješteni u objekat HVO-a za zatočenje u Prozoru.

71. Nakon što je HVO zauzeo selo Uzričje, oko 22. januara 1993., HVO je cjelokupno stanovništvo, bosanske Muslimane, držao nekoliko sedmica u užasnim uslovima u zatočeništvu u dvjema kućama koje su jedine preostale u selu. Bila je zima i obje su kuće imale samo peći na drva, dok struje nije bilo. Pedeset do šezdeset Muslimana koji su bili zatočeni u tim kućama nisu uopšte dobijali hranu i preživjeli su tako što su pojeli sve što je preostalo u tim kućama. (Prilog) Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

72. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ i VALENTIN ĆORIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); uništavanje imovine velikih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); i pljačkanje (tačka 23).

SOVIĆI I DOLJANI (OPĆINA JABLANICA)

73. Sela Sovići i Doljani nalaze se u zapadnom dijelu općine Jablanica. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, od ukupno 12.691 stanovnika općine Jablanica, njih 71 % su se izjasnili kao Muslimani, a 18 % kao Hrvati. Selo Sovići bilo je pretežno muslimansko, a Doljani hrvatsko.

74. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., općina Jablanica je navedena kao njen dio, unatoč činjenici da su 71 % njenog stanovništva činili Muslimani.

75. Kao što je navedeno gore, početkom aprila 1993., rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a izdalo je saopštenja kojima je tražilo da se sve snage ABiH-a na velikim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući općinu Jablanica i Soviće i Doljane, potčine HVO-u ili napuste ta područja najkasnije 15. aprila 1993.

76. Ubrzo nakon što je istekao rok od 15. aprila 1993. i približno u isto vrijeme kad su snage Herceg-Bosne/HVO-a napale druge lokacije u Bosni i Hercegovini, HVO je 17. aprila 1993. napao Soviće i Doljane. Određen broj muškaraca, bosanskih Muslimana, pokušao je da brani ta sela, ali njihov je otpor brzo savladan i kasno popodne 17. aprila 1993. komandant bosanskih Muslimana se predao.

77. Dana 17.-18. aprila 1993., HVO je pokupio i zatočio približno 70 do 90 vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, u školi u Sovićima (dalje u tekstu: škola u Sovićima). (Prilog) Tada ili približno u to vrijeme, snage HVO su pogubile najmanje četiri muškarca, bosanska Muslimana, kod škole u Sovićima. (Prilog) Snage HVO-a su surovo tukle, zlostavljale i maltretirale druge muškarce Muslimane. (Prilog)

78. Uveče 18. aprila 1993. ili približno u to vrijeme, snage Herceg-Bosne/HVO-a prevezle su mnoge od muškaraca Muslimana zatočenih u školi u Sovićima u zatvor u Ljubuškom, gdje je njihovo zatočenje nastavljeno. (Prilog) Dok su ih prevozili u Ljubuški, snage HVO-a su ih nastavile tući, maltretirati i ponižavati i tjerale su ih da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme. (Prilog)

79. Počev od približno 18. aprila 1993. pa nadalje, snage HVO-a su protjerivale i prikupljale muškarce, žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, iz njihovih domova na području Sovića-Doljana. HVO je zatočio nekoliko stotina muškaraca, žena (Prilog), djece (Prilog) i staraca, bosanskih Muslimana, u školi u Sovićima i u približno šest ili sedam kuća u zaseoku Junuzovići (dalje u tekstu: kuće u Junuzovićima). Uslovi na tim lokacijama bili su tegobni i nečovječni, bilo je vrlo malo hrane ili vode, a sanitarnih čvorova nije bilo dovoljno. HVO je tukao, zlostavljao i maltretirao mnoge zatočene Muslimane, uključujući i žene. (Prilog)

80. U danima koji su uslijedili, u periodu od približno 18. aprila do 23. aprila 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a zarobile su još muškaraca, bosanskih Muslimana, a neki su im se i predali. Snage HVO-a su odvele jedan broj tih muškaraca u svoj stožer, koji se nalazio na jednom ribnjaku u blizini Doljana. Tu su snage Herceg-Bosne/HVO-a zlostavljale, maltretirale, ispitivale i mučile te muškarce. Snage HVO-a su pogubile neke od zatočenih Muslimana. (Prilog)

81. Snage HVO-a su koristile muškarce, bosanske Muslimane, zatočene na području Sovića-Doljana, za prisilni rad na raznim mjestima u okolini, i to za izgradnju vojnih utvrda, kopanje rovova i nošenje municije. (Prilog)

82. Dana 18. aprila 1993. i nadalje (do približno 24. aprila 1993.), nakon što su glavne borbe, ili bar većina njih, okončane, snage Herceg-Bosne/HVO-a namjerno su spalile ili na drugi način uništile većinu domova bosanskih Muslimana u Sovićima i Doljanima.

83. U periodu od približno 18. aprila 1993. do 22. aprila 1993., snage HVO-a

su namjerno uništile dva muslimanska vjerska objekta u Sovićima i Doljanima (od kojih je barem jedan bio džamija).

84. Dana 17. aprila 1993. i tokom još nekoliko dana nakon toga, organi vlasti HVO-a su blokirali pristup međunarodnim posmatračima i mirovnim snagama na područje Sovića-Doljana, premda se veći dio uništenih i spaljenih kuća mogao vidjeti i iz daljine.

85. Od 17. aprila 1993. do približno 4. maja 1993. i nakon toga, pripadnici Herceg-Bosne/HVO-a su konfiskovali, krali, pljačkali i otimali imovinu Muslimana. (Prilog) Jednom odlukom organa vlasti HVO-a od 13. maja 1993., sva imovina "prognanog muslimanskog stanovništva" proglašena je imovinom HVO-a.

86. Snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavile su da drže žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u školi u Sovićima i kućama u Junuzovićima do približno 4.-5. maja 1993., kada su 400-500 civila, bosanskih Muslimana, prevezle prema Gornjem Vakufu. Snage HVO-a su tu iskrcale žene, djecu i starce Muslimane i rekli im da pješače prema teritoriji pod kontrolom ABiH-a. (Prilog)

87. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); protivpravni fizički rad (tačka 18); uništavanje imovine velikih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); i pljačkanje (tačka 23).

OPĆINA MOSTAR

88. Općina Mostar nalazi se na jugozapadu Bosne i Hercegovine, a prema popisu stanovništva iz 1991. godine brojala je približno 126.628 stanovnika. Prema popisu iz 1991., približno 34,6 % stanovnika općine (43.856 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, približno 33,9 % (43.037 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, 18,8 % (23.846 osoba) izjasnili su se kao Srbi, a 12,3 % (15.889 osoba) kao Jugosloveni ili "ostali". Grad Mostar je istorijski glavni i najveći grad u tom dijelu Bosne i Hercegovine, zvanom Hercegovina. Godine 1991., u gradu Mostaru živjelo je približno 34,2 %

Muslimana, 28,7 % Hrvata, 18,6 % Srba i 18,5 % Jugoslovena ili "ostalih".

89. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., općina Mostar je navedena kao njen dio. Unatoč činjenici da je u gradu Mostaru živjelo samo oko 29 % Hrvata, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a proglasile su Mostar glavnim gradom Herceg-Bosne.

90. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 1992. godine započeli kampanju s ciljem da uspostave kontrolu nad općinom Mostar (uključujući i grad Mostar) i da je "kroatiziraju", pri čemu su rasli progon i diskriminacija usmjereni protiv stanovnika te općine koji su bili bosanski Muslimani. Sredinom 1992. godine, pa i tokom 1993. godine, bosanski Muslimani su, uz rijetke izuzetke, smijenjeni s položaja u općinskim i mjesnim organima vlasti, humanitarna pomoć je dijeljena tako da su Muslimani bili oštećeni i Muslimani su općenito sve više maltretirani.

91. U oktobru 1992. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a naredili su Vojnoj policiji HVO-a da pojača kontrolu nad gradom Mostarom. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zauzele su objekte općinskih vlasti i javne objekte, razoružale muslimanske vojnike, preuzele izbjegličke centre i izvršile upad u lokalna sjedišta vodeće muslimanske političke stranke, Stranke demokratske akcije (dalje u tekstu: SDA). Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prekinuli su emitovanje programa muslimanske radio stanice i uveli policijski sat.

92. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 15. januara 1993. zahtijevali da se snage ABiH-a, uključujući one u općini Mostar, potčine HVO-u ili povuku s tog područja. Sredinom januara 1993., organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a podigli su borbenu gotovost snaga HVO-a u Mostaru na najviši nivo i uveli policijski sat. Naređeno je da se zaplijene svi muslimanski transporti oružja i vojne opreme.

93. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su postavili sličan zahtjev početkom aprila 1993., odredivši rok do 15. aprila 1993. Istog dana, 15. aprila 1993., općinska vlada HVO-a Mostar usvojila je "Odluku o zakonskim pravima izbjeglih, prognanih i raseljenih osoba u općini Mostar", kojom su preinačeni kriteriji za utvrđivanje statusa "izbjeglica", i to u vrijeme kada su ljudi mogli da dobiju humanitarnu pomoć jedino ako su imali status izbjeglice. U Mostaru je tada bilo oko 19.000 izbjeglica, od kojih su njih skoro 18.000 bili Muslimani, a rezultat te odluke bio je da približno 10.000 ljudi više nije ispunjavalo uslove za primanje humanitarne pomoći.

94. Ujutro 9. maja 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u gradu Mostaru. U sklopu te operacije snage Herceg-Bosne/HVO-a izvršile su napad na kompleks zgrada "Vranica", stambeni blok u zapadnom

Mostaru u kojem je stanovao veliki broj civila. Dio podruma jedne od zgrada u tom bloku služio je kao lokalni štab ABiH-a i u njemu se nalazio mali broj vojnika ABiH-a. Dana 10. maja 1993., stanovnici zgrade "Vranica", kako civili tako i vojnici, predali su se HVO-u. Većinu vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, zatocili su i odveli u Duhanski institut, neke su odveli u zgradu Mašinskog fakulteta, a neke u policijsku stanicu (ili zgradu MUP-a). Ostale stanovnike, bosanske Muslimane, odveli su na fudbalski stadion "Veleža", a odatle na Heliodrom. Stanovnike, bosanske Hrvate, su pustili. Muškarce Muslimane koje su odveli u Duhanski institut, gdje su ih izveli pred okupljene visoke funkcionere i časnike Herceg-Bosne/HVO-a, tukli su, zlostavljali i maltretirali pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a. (Prilog)

95. Dvanaestorica vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su se 10. maja 1993. predali u zgradi "Vranica", odvedena su u stožer Vojne policije HVO-a u zgradi Mašinskog fakulteta, gdje su ih ispitivali, surovo tukli i ponižavali. (Prilog) Jednom zatočeniku su odsjekli uho dok su ga tukli, a poslije toga su ga ubili hicem iz vatrenog oružja. Nakon premlaćivanja, dvojica vojnika HVO-a ušla su u prostoriju u kojoj su držali te ljude i otvorila vatru na zatočenike iz neposredne blizine. Nijedan od te dvanaestorice muškaraca Muslimana više nije viđen.

96. Također počev od 9. maja 1993., približno u isto vrijeme kad je HVO napao kompleks zgrada "Vranica", pa tokom 10. maja 1993., pripadnici HVO-a su pokupili i zatočili stotine muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, koji su živjeli u dijelu Mostara zapadno od rijeke Neretve. Neke bosanske Muslimane su protjerali u istočni Mostar, a mnoge druge su odveli na fudbalski stadion "Veleža", pa ih odatle prevezli ili natjerali da pješače do Heliodroma (navedeno dalje u tekstu), koji se nalazi odmah južno od Mostara. Snage Herceg-Bosne/HVO-a držale su u zatočenju na Heliodromu približno 1.800 civila, bosanskih Muslimana, i to u različitom trajanju, do približno deset dana. Neki zatočeni Muslimani premješteni su u zatvor u Ljubuškom, dok su druge i dalje držali na Heliodromu, usprkos sporazumu o prekidu vatre, postignutom uz posredstvo međunarodne zajednice. (Prilog)

97. Dana 9. maja 1993. ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a digle su u zrak Baba Beširovu džamiju u naselju Balinovac (poznatu i kao džamija u Balinovcu) u zapadnom Mostaru. Dana 11. maja 1993. ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a dinamitom su uništile Hadži-Alibeg Lafinu džamiju (koja se ponekad naziva i džamija Hadži-Alibeg Lafe) u Pijesku, opet u zapadnom Mostaru.

98. Akcije koje je HVO preduzeo 9-10. maja 1993. i nakon toga rezultirale su podjelom grada Mostara duž linije sukoba između HVO-a i ABiH-a koja se protezala prema sjeveru i jugu niz Bulevar i Šantićevu ulicu, prema zapadu, odmah

na drugi ih način maltretirali. Preživjelim Muslimanima su potom naredili da pređu preko rijeke Neretve na teritoriju pod kontrolom ABiH-a. (Prilog)

109. Krajem septembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a provele su još jedan krug deložacija bosanskih Muslimana iz zapadnog Mostara, u naselju Centar II. Približno 600 civila, bosanskih Muslimana, protjerano je iz svojih domova, a barem jedna bosanska Muslimanka je silovana. (Prilog)

110. Od približno juna 1993. do aprila 1994., istočni Mostar i određena područja koja se naslanjaju na njega, pored ostalih i Blagaj, bili su pod opsadom. Usljed toga što su bosanske Muslimane protjerivali u tu enklavu ili što su oni u nju bježali s drugih područja, broj stanovnika Muslimana na tom području povećao se sa približno 18.400 procijenjenih prije rata na, prema procjenama, čak 51.600 osoba. U samom istočnom Mostaru, broj stanovnika Muslimana povećan je sa približno 10.400 na približno 27.700 osoba.

111. Tokom tog perioda, od juna 1993. do aprila 1994., vođene su neprekidne borbe između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a u gradu Mostaru i njegovoj okolini. Premda su, uopšteno govoreći, snage Herceg-Bosne/HVO-a bile bolje opremljene težim naoružanjem, uključujući tenkove i artiljeriju, manje muslimanske snage, opremljene prevashodno lakim pješadijskim naoružanjem, oduprle su se napadima HVO-a i zadržale mali pojas terena na zapadnoj obali rijeke Neretve.

112. Bosanski Muslimani u istočnom Mostaru živjeli su ili su pokušavali da žive u sve opasnijim, jadnijim i užasnijim uslovima. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su redovno tjerale bosanske Muslimane u malo, gusto naseljeno područje istočnog Mostara i istovremeno neprestano granatirale istočni Mostar iz artiljerijskih oruđa i otvarale vatru na civile iz snajpera i drugog oružja za neposredno gađanje (uključujući mitraljeze i protivavionska oruđa). Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su u isto vrijeme blokirali humanitarnu pomoć za istočni Mostar i uskraćivali je bosanskim Muslimanima, te presjekli linije snabdijevanja vodom i električnom energijom tog dijela grada, ili ih nisu popravljali. Zbog neprestanog granatiranja i snajperskog djelovanja civilno muslimansko stanovništvo bilo je prisiljeno da živi u podzemlju. Izlasci po hranu, vodu i druge potrepštine često su predstavljali užasavajuće, opasno iskustvo.

113. U ranoj fazi opsade istočnog Mostara, približno od kraja juna 1993. do kraja augusta 1993., međunarodnim organizacijama i humanitarnim agencijama bio je potpuno ili u znatnoj mjeri blokiran pristup istočnom Mostaru, što je povećalo patnje tamošnjih bosanskih Muslimana, koji su bili odsječeni od pomoći izvana.

114. U granatiranju istočnog Mostara od strane HVO-a ubijene su ili ranjene stotine civila, bosanskih Muslimana, oba pola i svih starosnih dobi. Od vatre iz vatrenog oružja pripadnika snaga Herceg-Bosne/HVO-a poginulo je ili je ranjeno

najmanje 135 civila u istočnom Mostaru, uključujući žene, djecu i starce. (Prilog) Snajperisti snaga Herceg-Bosne/HVO-a ubijali su i ranjavali vatrogasce koji su bili na intervencijama, žene koje su prale veš, članove porodica koji su išli po vodu i malu djecu koja su se usudila izaći napolje.

115. I članovi međunarodnih organizacija su se redovno nalazili na meti snajperskog djelovanja pripadnika snaga Herceg-Bosne/HVO-a, a povremeno bi se našli i na meti artiljerijske i minobacačke vatre HVO-a, tako da je nekoliko pripadnika mirovnih snaga UN-a i drugih osoba poginulo ili ranjeno. (Prilog)

116. U sklopu i tokom opsade istočnog Mostara, snage Herceg-Bosne/HVO-a namjerno su uništile ili teško oštetile sljedeće džamije ili vjerske objekte u istočnom Mostaru: Sultan Javuz Selimovu džamiju (poznatu i kao mesdžid Sultana Selima Javuza), Hadži-Mehmedbeg Karađozovu džamiju, Koski-Mehmed-pašinu džamiju, Nesuh-age Vučjakovića džamiju, Čejvan Ćehajinu džamiju, Hadži-Ahmed-age Lakišića džamiju, Roznamedžije Ibrahim-efendije džamiju, Ćosa Jahja-hodžinu džamiju (poznatu i kao Džamija Ćose Jahjahodže), Hadži-Kurtinu džamiju ili Tabačicu, te Hadži-Memijinu Cerničku džamiju. Dana 9. novembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a uništile su Stari most, građevinu od međunarodnog značaja, koja je premošćavala rijeku Neretvu, povezujući istočni i zapadni Mostar.

117. Opsada istočnog Mostara okončana je oko 12. aprila 1994., nakon što su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i muslimanska strana potpisali mirovni sporazum u Splitu, u Republici Hrvatskoj.

118. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); silovanje (tačka 4); nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje) (tačka 5); deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); uništavanje imovine velikih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); pljačkanje (tačka 23); protivpravni napad na civile (tačka 24); protivpravno provođenje terora (tačka 25); i okrutno postupanje (opsada Mostara) (tačka 26).

LOGOR HELIODROM

119. Logor Heliodrom (također poznat i kao "Središnji vojni zatvor" ili "Središnji vojnoistražni zatvor") (dalje u tekstu: Heliodrom) nalazio se u Rodoču, južno nadomak grada Mostara, u općini Mostar. Heliodrom je bio kompleks zgrada, čiji su neki dijelovi služili kao zatvor ili zatočenički centar HVO-a, a drugi kao kasarna za HVO i drugu vojsku. Taj zatvor/zatočenički centar HVO-a osnovan je u septembru 1992. godine po naređenjima BRUNE STOJIĆA i VELENTINA ĆORIĆA i u njemu su bosanski Muslimani držani u zatočeništvu do 21. aprila 1994.

120. Kao što je gore navedeno, dana 9. i 10. maja 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a sistematski su pokupile i zatvorile na stotine bosanskih Muslimana, među kojima je bilo muškaraca, žena, djece i staraca iz zapadnog Mostara. Na stotine uhapšenih bosanskih Muslimana prevezeno je ili primorano da pješači do Heliodroma, gdje je većina bila zatočena najviše deset dana.

121. Kao što je gore navedeno, 30. juna 1993. godine, ABiH je napala i zauzela kasarnu HVO-a "Tihomir Mišic" ili Sjeverni logor. Nakon tog napada snage Herceg-Bosne/HVO-a su u Hercegovini uhapsile nekoliko hiljada vojno sposobnih muškaraca Muslimana i mnoge od njih su duže vrijeme držale zatočene na Heliodromu.

122. Usljed tih hapšenja, broj zatočenika na Heliodromu je od nekoliko osoba prije maja 1993. godine porastao na približno 1.800 zatočenika oko 9. i 10. maja 1993. godine, da bi se zatim, do kraja juna 1993. godine, smanjio na oko 500 osoba. U periodu od jula do decembra 1993. godine broj zatočenika je u prosjeku iznosio nekoliko hiljada ljudi, a procjenjuje se da je istovremeno bilo zatočeno najviše oko 6.000 osoba. Dok su preostale Muslimanke iz Bosne puštene s Heliodroma 17. decembra 1993. godine, znatan broj muslimanskih muškaraca ostao je tu do aprila 1994.

123. Muškarci bosanski Muslimani bili su pritvoreni, te dalje držani u zatočeništvu u zatvoru Heliodrom, a da organi vlasti ili snage Herceg-Bosne/HVO-a nisu u dobroj mjeri ili na odgovarajući način preduzele mjere da se napravi razlika između zarobljenih vojnika i pritvorenih civila, niti da se oni razvrstaju ili razdvoje, a nisu se postarale ni za to da se civili oslobode.

124. Uslovi u zatvoru Heliodrom bili su nehumani, prostorije su bile krajnje pretrpane, zdravstveni i higijenski uslovi neodgovarajući, nije bilo dovoljno hrane i vode, ventilacija je bila neodgovarajuća, a ljeti se od vrućine nije moglo disati. Zatočenici su često spavali na betonskim podovima, bez kreveta ili prekrivača. Nekada bi stražari HVO-a uskratili zatočenicima svu hranu i vodu, kao osvetu za neki vojni ishod koji je bio nepovoljan po HVO.

125. Snage Herceg-Bosne/HVO-a redovno su maltretirale i zlostavljale

ili dopuštale maltretiranje i zlostavljanje zatočenih bosanskih Muslimana, kako na samom Heliodromu (Prilog) tako i na raznim mjestima na koja su zatočenici odvođeni radi obavljanja prisilnog rada ili s nekim drugim ciljem. (Prilog) Okrutno postupanje i nanošenje velike patnje bili su redovne pojave, s obzirom na to da su vojnici i stražari HVO-a redovno tukli zatočenike, često dok ovi ne bi izgubili svijest ili zadobili teške povrede. Zatočeni Muslimani živjeli su u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Vojnici HVO-a koji su tuda prolazili često bi nasumično pucali na zatočene Muslimane, držane na pretrpanom prostoru. Stražari su puštali stražarske pse na neke zatočenike s konkretnim ciljem da ih ozlijede ili zastraše. Zatočeni Muslimani su često ponižavani na razne načine, na primjer tako što su ih primoravali da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme.

126. Približno od sredine maja pa do 17. decembra 1993. godine, najmanje trideset bosanskih Muslimanki (od kojih su neke bile starije od 70 godina, a druge su bile s malom djecom) bilo je zatočeno u zatvoru Heliodrom, u glavnoj zgradi zatočeničkog centra. Neke su držane na tavanu, a neke u podrumskim samicama. Uslovi su bili nehumani, nije bilo dovoljno sanitarija ni medicinske njege, kao ni hrane, vode i ventilacije. Često su spavale na betonskim podovima bez kreveta ili prekrivača.

127. Kao što je gore navedeno, akcije koje je HVO proveo 9. i 10. maja 1993. godine, ili oko tog datuma, imale su za posljedicu podjelu Mostara duž linije sukoba HVO-ABiH, koja je išla Bulevarom i Šantićevom ulicom. U periodu od maja 1993. do aprila 1994. godine, muškarce, bosanske Muslimane, zatočene na Heliodromu praktično su svakodnevno odvodili na prisilni rad na liniju sukoba u Mostaru, te na druga mjesta u okolini Mostara. U taj rad obično su spadali izgradnja vojnih utvrđenja, kopanje rovova, punjenje oružja, nošenje municije i eksploziva, prikupljanje ranjenih vojnika HVO-a, sve to u opasnim uslovima borbe, pri čemu je mnogo muslimanskih zatočenika poginulo ili ranjeno.

128. Približno od augusta 1993. do marta 1994. godine, muškarce, bosanske Muslimane, zatočene u zatvoru Heliodrom prebacivali su, često ih rotirajući svakih sedam dana, u logor Vojno (o kojem se govori niže u tekstu), gdje su ih koristili za prisilni rad u opasnim uslovima. Mnogi zatočeni Muslimani su u toku tog prisilnog rada poginuli ili bili povrijeđeni.

129. U više prilika, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zatočene Muslimane kao živi štit, postavljajući ih između snaga HVO-a i snaga ABiH, ili tjerajući ih da hodaju ispred snaga HVO-a u napredovanju. U nekim slučajevima, zatočenim Muslimanima su davali drvene puške ili su se na drugi način trudili da postignu to da Muslimani izgledaju kao vojnici HVO-a, pa su ih prisiljavali da idu prema položajima ABiH kako bi na sebe privukli vatru i tako pomogli HVO-u da

odredi gdje se tačno nalaze položaji ABiH. (Prilog)

130. Zbog toga što su bosanski Muslimani zatočeni na Heliodromu korišteni za prisilni rad ili kao živi štit, najmanje pedeset šest zatočenih Muslimana je poginulo (Prilog), a najmanje sto sedamdeset osam ih je ranjeno. (Prilog)

131. Neki od zatočenih bosanskih Muslimana bili su oslobodeni ili im je dozvoljeno da napuste Heliodrom pod uslovom da prethodno svu imovinu predaju HVO-u i presele se u drugu zemlju. Dana 17. jula 1993. godine ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a ponudili su da puste na slobodu muslimanske muškarce zatočene na Heliodromu pod uslovom da se slože da budu prebačeni u Republiku Hrvatsku, odakle bi im HVO navodno pomogao otići u druge zemlje. Oko 800 bosanskih Muslimana prihvatilo je taj prijedlog, te su, uz direktno angažovanje snaga Herceg-Bosne/HVO-a i policije Republike Hrvatske, prebačeni na ostrvo Obonjan i u Gašince u Republici Hrvatskoj.

132. Sa sličnom praksom nastavilo se u periodu od jula do novembra 1993. godine, kada su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a davali saglasnost za oslobađanje zatočenih muškaraca Muslimana pod uobičajenim uslovom da oni napuste Herceg-Bosnu. Od 15. do 17. decembra 1993. godine, najmanje 1.477 zatočenih Muslimana pušteno je na slobodu iz Heliodroma. Mnogi su deportovani u Republiku Hrvatsku ili druge zemlje (Prilog), dok su neki poslani u istočni Mostar ili im je dozvoljeno da se tamo vrate. (Prilog) U nekim slučajevima muslimanskim zatočenicima je također rečeno da će biti pušteni na slobodu ako potpišu da se zaklinju na lojalnost HVO-u.

133. U više navrata, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a spriječili su međunarodne posmatrače i humanitarne organizacije da dođu do potpunih i istinitih informacija o postojanju zatočenih Muslimana na Heliodromu i o uslovima u kojima su tamo držani, a više puta su međunarodnim posmatračima onemogućili kontakt s tim zatočenicima. Dana 18. maja 1993. godine, predstavnicima međunarodnih humanitarnih organizacija koji su obišli Heliodrom nije bilo dozvoljeno da vide sve prostorije u kojima su držani zatvorenici i date su im netačne informacije o zatočenju i puštanju na slobodu bosanskih Muslimana, uključujući i žene. U augustu 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a bili su obaviješteni od strane jedne međunarodne humanitarne organizacije o kršenjima Ženevskih konvencija vezanim za zatvaranje Muslimana na Heliodromu, uključujući i činjenicu da se oni koriste za prisilni rad.

134. U januaru 1994. godine, predstavnicima jedne međunarodne humanitarne organizacije onemogućen je kontakt sa zatočenicima koji su se i dalje koristili za prisilni rad.

135. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO

PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); i protivpravni fizički rad (tačka 18).

LOGOR VOJNO

136. Približno od juna 1993. do marta 1994. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su nekoliko zgrada na području Vojnog, u općini Mostar, oko dvanaest kilometara sjeverno od grada Mostara, za pritvaranje muškaraca, žena i djece, bosanskih Muslimana, koji su bili uhapšeni ili na drugi način pritvoreni (dalje u tekstu: logor Vojno). Logor se nalazio nedaleko od jedne aktivne linije sukoba HVO-ABiH.

137. Uslovi u logoru Vojno bili su surovi i nezdravi, zbog pretrpanosti prostorija, nedovoljnih količina hrane i vode, slabe ventilacije, nedostatka kreveta, te neodgovarajućih sanitarija.

138. Pripadnici HVO su svakodnevno fizički i psihički zlostavljali muškarce, bosanske Muslimane, zatočene u logoru Vojno. Pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a lišili su života najmanje petnaest muškaraca Muslimana dok su bili zatočeni u logoru Vojno, a mnogim drugima nanijeli su povrede. (Prilog) Snage HVO-a redovno su tukle muškarce, bosanske Muslimane, šakama, nogama, gumenim pendrecima i raznim drvenim predmetima. Muškarci Muslimani podvrgavani su elektro-šokovima, često su prisiljavani da tuku jedni druge i bili su zlostavljani i ponižavani na druge načine. Zatočeni Muslimani bili su primoravani da prisustvuju pogubljenjima drugih zatočenika po prijekom postupku. Zatočenici su često posebno okrutno zlostavljani iz osvete za neki vojni uspjeh ABiH-a. (Prilog)

139. Približno od augusta 1993. do marta 1994. godine, muškarci, bosanski Muslimani, zatočeni u logoru Vojno, zajedno sa muškarcima, bosanskim Muslimanima, zatočenim na Heliodromu (koje su često slali u logor Vojno na po sedam dana), korišteni su za prisilni rad na području Vojnog. Prisilni rad je obuhvatao izgradnju vojnih utvrda, kopanje rovova, nošenje municije vojnicima HVO-a, skupljanje poginulih i povrijeđenih vojnika HVO-a, često duž linije sukoba i usred borbenih dejstava. Muškarci, bosanski Muslimani, na takvom radu redovno su bili izloženi vatri iz minobacača, snajpera i drugog lakog naoružanja, a najmanje

njih trideset osmorica su poginuli (Prilog) ili bili ranjeni. (Prilog)

140. Približno od juna do decembra 1993. godine, snage HVO-a su u zatočeništvu u logoru Vojno držale oko pedeset žena (zajedno s njihovom malom djecom) i djevojaka, bosanskih Muslimanki, koje su sve bile civili. Muslimanke i druge osobe držane su u zatočeništvu, a da organi vlasti HVO-a nisu u dobroj mjeri ili na odgovarajući način poduzeli mjere da se utvrdi njihov status ili napravi razlika između pritvorenih vojnika i civila. HVO se nije postarao ni za to da se civili oslobode ili premjeste na sigurno.

141. Vojnici HVO-a su u više navrata silovali i seksualno zlostavljali žene i djevojke, bosanske Muslimanke, u logoru Vojno. (Prilog) Prije tih epizoda seksualnog zlostavljanja ili tokom njih žene bi često premlatili ili im prijetili da će im, ako se ne povinuju, ubiti dijete (ili djecu).

142. Djeca, bosanski Muslimani, zatočena u logoru Vojno - koja spadaju u mlade žrtve progona i čišćenja od strane Herceg-Bosne/HVO-a - redovno su bila izložena okrutnom postupanju, izgladnjivanju i odvajanju od majki, čime su im nanošene fizičke patnje i traume.

143. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); silovanje (tačka 4); nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje) (tačka 5); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); i protivpravni fizički rad (tačka 18).

OPĆINA LJUBUŠKI I ZATOČENIČKI CENTRI

144. Općina Ljubuški nalazi se u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini, na granici s Republikom Hrvatskom. Godine 1991., od ukupnog broja stanovnika općine Ljubuški, koji je iznosio 28.340, njih oko 92 % izjasnili su se kao Hrvati, a samo 5,6 % (ili 1.592 stanovnika) izjasnili su se kao Muslimani.

145. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, općina Ljubuški postala je njen dio. Godine 1992., organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a počeli su sve više proganjati bosanske Muslimane u gradu Ljubuškom, te u selima Gradska i Vitina, što se nastavilo i u 1993. godini.

146. Počevši od aprila 1993. godine pa sve do marta 1994., organi vlasti i

snage Herceg-Bosne/HVO-a upravljali su Vojno-istražnim zatvorom u Ljubuškom (dalje u tekstu: zatvor u Ljubuškom), te još jednim zatočeničkim centrom koji se nalazio u limenom hangaru u zaseoku Vitina ili Otok ili u njihovoj blizini (dalje u tekstu: hangar u Vitini; također poznat kao: logor u Otoku). HVO je te logore, djelimično ili u cijelosti, vodio kao mjesta za pritvor i zatvaranje bosanskih Muslimana, među kojima su bili čelnici bosanskih Muslimana, Muslimanke civili i intelektualci muslimanske nacionalnosti, kao i Muslimani uhapšeni ili pokupljeni u Republici Hrvatskoj i poslati u zatvor u Ljubuškom. (Prilog)

147. Uslovi u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini bili su surovi i nezdravi zbog pretrpanosti, loše ventilacije, odsustva bilo kakvih ležaja, nedostatka posteljine, hrane i vode, te neodgovarajućih sanitarija. (Prilog)

148. Približno od aprila 1993. do marta 1994. godine, pripadnici HVO-a su bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini redovno koristili za prisilni rad. (Prilog) U taj rad spadali su i opasni vojni zadaci, poput izgradnje bunkera i kopanja rovova dok su trajala borbena dejstva, usljed čega je više zatočenih Muslimana poginulo ili bilo povrijeđeno.

149. Posebno u periodu od maja do jula 1993. godine, pripadnici HVO-a redovno su tukli, mučili i maltretirali bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Ljubuškom i hangaru u Vitini, i to kako u samim zatočeničkim centrima, tako i za vrijeme prisilnog rada. (Prilog)

150. Od 16. augusta 1993. do 28. augusta 1993., organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su iz Bosne i Hercegovine bosanske Muslimane, stanovnike Gradske, Vitine i drugih dijelova općine Ljubuški. Ta masovna deportacija ostvarena je tako što su bosanski Muslimani puštani iz koncentracionih logora i objekata HVO-a za zatočenje, ali samo pod uslovom da pokažu garantno pismo iz druge države spremne da prihvati njih i njihove porodice. Bosanske Muslimane iz općine Ljubuški su hapsili, pljačkali im imovinu, te ih onda, preko Republike Hrvatske, s porodicama deportovali u treće zemlje. (Prilog)

151. Od jula 1993. do marta 1994., mnogi bosanski Muslimani zatočeni u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini premješteni su u Vrda, zatvor Dretelj, zatvor Gabelu ili na Heliodrom, neki su poslani u istočni Mostar ili na teritoriju pod kontrolom ABiH-a, ili su deportovani u treće zemlje. (Prilog)

152. U septembru 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamiju u selu Gradska u okviru trajne kampanje progona usmjerene protiv bosanskih Muslimana.

153. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te

kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); protivpravni fizički rad (tačka 18); i uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21).

OPĆINA STOLAC

154. Općina Stolac nalazi se na jugozapadu Bosne i Hercegovine i 1991. godine, brojala je oko 18.681 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 43,4 % stanovnika (8.101 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, a 33,1 % (6.188 osoba) izjasnili su se kao Hrvati. Glavni grad u općini je Stolac, koji je 1991. imao oko 5.530 stanovnika. Oko 62 % stanovnika ovoga grada (3.426 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, a njih oko 12 % (653 osobe) izjasnili su se kao Hrvati.

155. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, općina Stolac postala je njen dio, uprkos činjenici da su bosanski Hrvati u toj općini predstavljali manjinu. Kao i u drugim općinama koje se navode u ovoj Optužnici, tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i stanovništva, bosanskih Muslimana, pri čemu je progon Muslimana od strane HVO-a postajao sve intenzivniji. Kad su snage bosanskih Srba i veliki dio srpskog stanovništva napustili grad Stolac sredinom 1992. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a preuzeli su kontrolu nad gradom.

156. Usprkos nastojanjima HVO-a da kroatizuje ustanove i stanovništvo općine Stolac, bosanski Muslimani iz općine odbili su da prihvate kontrolu Herceg-Bosne/HVO-a. U decembru 1992. godine, članovi Kriznog štaba Stoca iz redova bosanskih Muslimana odbili su da podrže pripajanje općine Stolac Herceg-Bosni.

157. Početkom 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne i bosanskih Muslimana. Oko 20. aprila 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a uhapsili su istaknute bosanske Muslimane u općini Stolac (uključujući i članove Kriznog štaba Stoca iz redova bosanskih Muslimana) i u različitom trajanju ih držali zatočene u zatočeničkim objektima HVO-a u Dretelju, Gabeli, Ljubuškom i na Heliodromu. (Prilog)

158. Dana 10. maja 1993. godine ili približno tog datuma, HVO je Koštanu

bolnicu u Stocu pretvorio u zgradu Vojne policije HVO-a, a bolesnike iz te bolnice, koji su patili od bolesti kostiju, premjestio je u kasarnu u Grabovini, u općini Čapljina. HVO je potom zgradu Koštane bolnice koristio kada je na kraće vrijeme htio pritvoriti muškarce, bosanske Muslimane.

159. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su u julu 1993. godine proveli masovnu, koordinisanu kampanju protjerivanja, čišćenja i prisilnog premještanja bosanskih Muslimana iz raznih dijelova Hercegovine, uključujući i općinu Stolac. Nakon što su najprije uhapsili i zatvorili većinu muškaraca, bosanskih Muslimana, pripadnici HVO-a su žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, sistematski raselili iz njihovih domova i na kraju ih protjerali na područja pod kontrolom ABiH-a ili u druge zemlje, i to preko Republike Hrvatske. Tokom protjerivanja civila, bosanskih Muslimana, snage Herceg-Bosne/HVO-a pljačkale su njihovu imovinu.

160. Dana 6. jula 1993. godine ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su civile, bosanske Muslimane, iz sela Prenja ili njegove okoline. (Prilog)

161. Od 12. do 15. jula 1993. godine ili približno u tom periodu, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Aladinići, Pješivac Greda i Rotimlja na Dubravskoj visoravni. (Prilog) Tokom protjerivanja civila bosanskih Muslimana iz Pješivac Grede 12. i 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a usmrtile su hicem iz vatrenog oružja jednu osamnaestogodišnju bosansku Muslimanku. (Prilog)

162. Od 13. do 15. jula 1993. godine, tokom protjerivanja civila, bosanskih Muslimana, sa Dubravske visoravni, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su kuće bosanskih Muslimana u Aladinićima i Rotimlji, uključujući muslimanske kuće i imovinu u dijelovima Rotimlje zvanim Huskovići, Medine i Selo. Snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamije u Aladinićima i Rotimlji, 14. jula 1993.

163. Dana 13. i 14. jula 1993. godine u gradu Stocu snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, (Prilog) i razorile Sultan Selimovu džamiju (također poznatu kao Careva džamija).

164. Krajem jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne razorile su kuće i imovinu bosanskih Muslimana u Borojevićima.

165. Dana 4. i 5. augusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a, razorile su kuće i imovinu bosanskih Muslimana u Prenju, uključujući i džamiju.

166. Dana 4. augusta 1993. godine ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su, uz upotrebu sile, još civila, bosanskih Muslimana, iz grada Stoca. Dana 4. augusta 1993. godine ili približno tog datuma, HVO je u

Stocu razorio stambeni kompleks "Begovina" i stari centar grada (uključujući i pijacu), kao i još tri džamije – džamiju Ali-paše Rizvanbegovića, džamiju hadži Alije Hadžisalihovića i džamiju Ismail-kapetana Šarića. Računajući i ranija protjerivanja od 13. i 14. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su ogromnu većinu bosanskih Muslimana iz grada Stoca, odnosno ukupno više od 3.000 osoba.

167. U okviru kampanje protjerivanja, snage Herceg-Bosne/HVO-a su po hitnom postupku ukrcavale bosanske Muslimane (prvenstveno žene, djecu i starce) u kamione i autobuse i odvozile ih u muslimanske enklave ili na teritoriju pod kontrolom ABiH-a ili blizu te teritorije. Odatle bi ih snage Herceg-Bosne/HVO-a natjerale da pješače do tih enklava ili teritorija ili bi im rekle da to učine. Posebno u Buni, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prisiljavali su bosanske Muslimane da pješače do Blagaja, često pod paljbom iz vatrenog oružja. (Prilog)

168. U nekim drugim slučajevima, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a zatvarali su i držali civile, bosanske Muslimane, na raznim mjestima, među kojima su bili škola u Crnićima, fabrika "TGA" i VPD (Vaspitno-popravni dom u Stocu). Drugdje su civile, bosanske Muslimane, držali u privatnim kućama uz strogo ograničenu slobodu kretanja. Nečovječni uslovi i pretrpanost bili su karakteristični za okolnosti i uobičajenu praksu na tim mjestima, što je podrazumijevalo i okrutno postupanje, nedovoljne količine hrane i vode, neodgovarajuće sanitarije, ležaje i zdravstvenu njegu. Mnogi zatočenici su na kraju premješteni na područja pod kontrolom ABiH-a. (Prilog)

169. Tokom ljeta i jeseni 1993. godine, pripadnici Herceg-Bosne/HVO-a surovo su maltretirali muškarce, bosanske Muslimane, zatvorene u zatočeničkom centru u Koštanoj bolnici, udarajući ih nogama, pendrecima, batinama, kundacima i stolicama, često prilikom saslušavanja i tokom dužeg vremena. (Prilog) Usljed tog maltretiranja mnogi zatočeni Muslimani su umrli ili zadobili teške povrede, pri čemu je najmanje pet muškaraca Muslimana umrlo u periodu od jula do sredine oktobra 1993. (Prilog) (Jedan od muškaraca Muslimana umro je od povreda nakon što su ga premjestili u zatvor u Dretelju.)

170. U drugoj polovini septembra 1993. godine, rukovodioci Herceg-Bosne/HVO-a pružili su uvjerenja predsjedniku Tuđmanu u Zagrebu da u općini Stolac nije ostao nijedan jedini Musliman, te da je HVO to područje naselio Hrvatima iz srednje Bosne, koje je nastanio po muslimanskim kućama.

171. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3);

nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); uništavanje imovine širokih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); i pljačkanje (tačka 23).

OPĆINA ČAPLJINA

172. Općina Čapljina nalazi se u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini i 1991. godine brojala je približno 27.882 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 53,7 % stanovnika općine (ili oko 14.969 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, a 27,5 % (7.672 osobe) kao Muslimani. Stanovnici, bosanski Muslimani, bili su koncentrisani u glavnom gradu općine, Čapljini, kao i u selima na Dubravskoj visoravni, koja se proteže kroz općine Stolac i Čapljinu. Godine 1991., oko 41 % stanovnika grada Čapljine (ili 3.067 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, a njih 29,4 % (ili 2.191 osoba) izjasnili su se kao Muslimani.

173. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, općina Čapljina postala je njen dio. Kao i u drugim općinama koje se navode u ovoj Optužnici, tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i stanovnika, bosanskih Muslimana, a progon Muslimana od strane HVO-a se pojačavao.

174. Oko 20. aprila 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a uhapsili su znatan broj muškaraca, bosanskih Muslimana, u općini Čapljina, među kojima i istaknute muškarce Muslimane sa tog područja i držali ih u pritvoru u raznim zatočeničkim objektima HVO-a (među kojima je i kasarna u Grabovini) u različitom trajanju. (Prilog)

175. Ponašanje i uobičajeno postupanje pripadnika HVO-a u drugim dijelovima Hercegovine tokom sistematskih i masovnih hapšenja i protjerivanja u julu 1993. godine primijenjeni su i na bosanske Muslimane u općini Čapljina. Nakon što su najprije uhapsili i zatvorili većinu muškaraca, bosanskih Muslimana, snage Herceg-Bosne/HVO-a su žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, sistematski uklonili iz njihovih domova i preko Republike Hrvatske protjerali ih na područja pod kontrolom ABiH ili u druge zemlje. Tokom protjerivanja civila, bosanskih Muslimana, snage Herceg-Bosne/HVO-a pljačkale su njihovu imovinu.

176. Oko 13. jula 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su, uz upotrebu sile, protjerali civile, bosanske Muslimane, iz sela Domanovići i okoline.

(Prilog) Tokom tih protjerivanja snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz vatrenog oružja ubile dvije mlade žene muslimanske nacionalnosti. (Prilog)

177. Oko 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Bivolje Brdo i njegove okoline. (Prilog) Tokom tih protjerivanja, vojnici HVO-a su iz vatrenog oružja ubili jednog osamdesettrogodišnjeg bosanskog Muslimana u njegovoj kući u zaseoku Kevčići, te razorili kuće koje su pripadale bosanskim Muslimanima. (Prilog) Dana 16. jula 1993. godine, tokom protjerivanja bosanskih Muslimana iz Bivoljeg Brda, snage Herceg-Bosne/HVO-a izdvojile su dvanaest muškaraca bosanskih Muslimana koji su potom nestali i više ih niko nikad žive nije vidio. (Prilog)

178. Oko 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz Počitelja i njegove okoline. U periodu od 27. jula 1993. do 5. augusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz Počitelja protjerale još bosanskih Muslimana, među kojima je bilo dosta onih koji su tu prebjegli iz drugih sela. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ukrcale su mnoge od tih muslimanskih civila u kamione i odvezle ih u Bunu, odakle su ih natjerale da pješače do Blagaja (koji je pripadao enklavi istočni Mostar). (Prilog)

179. Oko 13. jula 1993. godine i ponovo u periodu od 27. jula 1993. do 5. augusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a su, uz upotrebu sile, protjerale civile, bosanske Muslimane, iz sela Opličići i njegove okoline. (Prilog) Dana 4. augusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a zapalile su i raznijele dinamitom kuće i objekte bosanskih Muslimana u Opličićima, a 7. augusta 1993. razorile su tamošnju džamiju.

180. U periodu od 13. jula do 15. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Lokve i njegove okoline. (Prilog) Dana 14. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamiju koja se nalazila u selu Lokve ili kraj njega, a 16. jula 1993. uništile su tamošnje muslimanske kuće.

181. Dana 14. jula 1993. godine ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a uništile su džamiju koja se nalazila u selu Višići ili pored njega. Dana 11. augusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Višići, nakon što su ih najprije nekoliko dana držale pritvorene u Silosu u Čapljini, a potom ih protjerale s teritorije pod kontrolom HVO-a. (Prilog)

182. Tokom augusta i septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su i prisilno premjestile žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, iz grada Čapljine. Do glavnog protjerivanja došlo je 23. augusta 1993. godine ili približno tog datuma, kada su snage Herceg-Bosne/HVO-a ukrcale 3.000 civila, bosanskih Muslimana, u dugački konvoj kamiona i odvezle ih iz grada. Nakon

kratkog zaustavljanja u Silosu, gdje im je oduzeta lična imovina, ti civili Muslimani premješteni su na teritoriju pod kontrolom ABiH-a. Oko 29. septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su iz Čapljine i posljednje bosanske Muslimane, uprkos činjenici da su mnogi od njih raspolagali garantnim pismima za odlazak u druge zemlje. Snage Herceg-Bosne/HVO-a odvele su te civile u Bunu i natjerale ih da pješače do Blagaja. (Prilog)

183. Za vrijeme i u sklopu tih protjerivanja, organi vlasti Herceg-Bosne/ HVO-a ukrcavali su neke od bosanskih Muslimana u kamione i autobuse i odvozili ih u muslimanske enklave ili na teritoriju pod kontrolom ABiH-a (ili njima obližnju teritoriju, odakle bi im rekli da pješače do tih enklava ili teritorija ili bi ih na to prisilili). Druge civile, bosanske Muslimane, pripadnici HVO-a držali su u različitom trajanju zatvorene na više lokacija, poput Silosa u Čapljini i raznih kuća i školskih zgrada. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su zatočene bosanske Muslimane često držali u pretrpanim prostorijama, nehumanim i surovim uslovima, s nedovoljnim količinama hrane i vode i neodgovarajućim sanitarijama, ležajima i zdravstvenom njegom. Mnogi zatočenici su na kraju prebačeni na područja pod kontrolom ABiH-a ili su preko Republike Hrvatske deportovani u druge zemlje.

184. Kada su, 10. maja 1993. ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a Koštanu bolnicu u općini Stolac pretvorili u zgradu Vojne policije HVO-a, pacijente koji su se liječili od koštanih oboljenja (od kojih se većina nije mogla samostalno kretati) premjestili su u kasarnu u Grabovini u općini Čapljina. Dana 24. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a bezobzirno su natovarile te pacijente na kamion, i to bez invalidskih kolica ili drugih medicinskih pomagala koja su oni imali, rekavši da im invalidska kolica i pomagala neće trebati. Vozač kamiona, koji je bio bosanski Musliman, nije postupio po uputstvima HVO-a, te umjesto da pacijente odveze na jedan izolovani dio teritorije pod kontrolom HVO-a, odvezao ih je na teritoriju pod kontrolom ABiH-a.

185. U periodu od jula do septembra 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su i prisilno premjestili ili deportovali hiljade civila, bosanskih Muslimana, iz općine Čapljina.

186. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja)

(tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); uništavanje imovine širokih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 21); oduzimanje imovine (tačka 22); i pljačkanje (tačka 23).

OKRUŽNI VOJNI ZATVOR U DRETELJU

187. Selo Dretelj, u općini Čapljina, nalazi se na otprilike 1,5 kilometar od grada Čapljine. Okružni vojni zatvor u Dretelju (dalje u tekstu: zatvor u Dretelju) bio je u sklopu kasarne u Dretelju ili se nalazio uz nju, a činilo ga je pet limenih hangara i dva tunela za skladištenje municije. Tokom 1992. godine i u prvoj polovini 1993. godine, HVO je zatvor u Dretelju koristio za zatvaranje uhapšenih i zarobljenih Srba.

188. HVO je muškarce, bosanske Muslimane, držao zatočene u zatvoru u Dretelju uglavnom od aprila do septembra 1993. godine, a izvjestan broj Muslimana bio je tu zatočen približno do aprila 1994. Broj zatočenika u zatvoru u Dretelju dostigao je vrhunac 11. jula 1993. godine, kada je HVO u tom zatvoru držao približno 2.270 zatočenih muškaraca, bosanskih Muslimana. Nakon toga, broj zatočenih muškaraca muslimanske nacionalnosti u prosjeku je iznosio oko 1.700.

189. Kao što se navodi drugdje u Optužnici, u periodu od 30. juna do sredine jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a provele su masovna hapšenja muškaraca, bosanskih Muslimana, među kojima su bili i pripadnici HVO-a muslimanske nacionalnosti, i mnoge od njih zatočili su u zatvor u Dretelju. (Prilog) Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a zatočili su i nastavili da drže muškarce, bosanske Muslimane, u zatvoru u Dretelju bez obzira na to da li su oni bili civilna ili vojna lica, a među njima je bio i jedan broj dječaka mlađih od šesnaest i muškaraca starijih od šezdeset godina. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a nisu u dobroj mjeri ili na odgovarajući način preduzeli mjere da naprave razliku između zarobljenih vojnika i civila niti su se postarali za to da se civili puste na slobodu. Tokom augusta i septembra 1993. godine, medu kriterijima HVO-a za puštanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz pritvora bili su brak sa ženom hrvatske nacionalnosti ili posjedovanje vize i garantnog pisma za odlazak iz Bosne i Hercegovine u drugu zemlju. Mnoge bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Dretelju organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su preko Republike Hrvatske u druge zemlje. (Prilog)

190. Uslovi u zatvoru u Dretelju bili su surovi i nezdravi zbog pretrpanosti prostorija, slabe ventilacije, nepostojanja kreveta i nedostatka posteljine, te neodgovarajućih sanitarija. Pripadnici HVO-a zatočenicima nisu davali dovoljno hrane i vode i često su ih tjerali da jedu pod okrutnim i ponižavajućim okolnostima.

Za vrijeme velikih vrućina sredinom jula 1993. godine, pripadnici HVO-a držali su zatočenike više dana zaključane bez hrane i vode, usljed čega je najmanje jedan zatočeni bosanski Musliman preminuo.

191. Sve vrijeme dok su ih držali u zatočeništvu u zatvoru u Dretelju, pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući i upravnika zatvora i pripadnike snaga Herceg-Bosne/HVO-a koje nisu bile povezane s zatvorom, tukli su bosanske Muslimane i okrutno postupali prema njima, držeći ih u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Zatočene bosanske Muslimane su ponekad prisiljavali ili poticali da tuku ili zlostavljaju druge zatočene Muslimane. Posebno su brutalno zlostavljani muslimanski zatočenici koji su držani u samicama. Zatočeni Muslimani bili su maltretirani, vrijeđani na nacionalnoj osnovi i ponižavani. (Prilog)

192. Djela i postupanje HVO-a imali su za posljedicu teške povrede i povremeno su dovodili do smrti mnogih zatočenih bosanskih Muslimana. U zatvoru u Dretelju najmanje četiri zatočenika, bosanska Muslimana, umrla su od posljedica prebijanja ili zato što su ih ustrijelili pripadnici HVO-a. (Prilog)

193. HVO je međunarodnim posmatračima i humanitarnim organizacijama uskraćivao pristup zatvoru u Dretelju približno do augusta 1993. godine. Krajem augusta 1993. godine, pripadnici HVO-a su zatočena muslimanska sveštena lica, zatočenike u najslabijem fizičkom stanju i zatočenike iz samica premjestili na drugo mjesto (u Silos) u Čapljini kako bi ih sakrili od predstavnika Međunarodnog komiteta Crvenog krsta koji su početkom septembra 1993. godine posjetili taj zatvor.

194. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); i okrutno postupanje (tačka 17).

OKRUŽNI VOJNI ZATVOR U GABELI

195. Selo Gabela nalazi se u općini Čapljina, otprilike 4,1 kilometar južno od grada Čapljine. U Okružnom vojnom zatvoru Gabela (dalje u tekstu: zatvor u Gabeli), koji se nalazi nadomak Gabele, u bivšoj pozadinskoj bazi JNA, zatočenici su bili držani u četiri limena hangara.

196. Premda su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, nakon hapšenja istaknutih bosanskih Muslimana iz općina Stolac i Čapljina u aprilu 1993. godine, u zatvor u Gabeli priveli nekolicinu muškaraca, bosanskih Muslimana, taj zatvor zvanično je osnovan 8. juna 1993. Iako je HVO 22. decembra 1993. godine zatvor u Gabeli zvanično pretvorio u tranzitni centar za oslobođene zatočenike, muškarce muslimanske nacionalnosti držali su u tom zatvoru sve do aprila 1994. Tokom glavnog perioda korišćenja zatvora u Gabeli (od jula do decembra 1993. godine), HVO je u njemu u svakom trenutku držao oko 1.200 zatočenih muškaraca muslimanske nacionalnosti.

197. Za vrijeme masovnih hapšenja muškaraca, bosanskih Muslimana, od 30. juna do sredine jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a pritvorile su mnogo muškaraca, bosanskih Muslimana, u zatvor u Gabeli. (Prilog) Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a pritvorili su i nastavili da drže u zatočeništvu muškarce Muslimane u zatvoru u Gabeli nezavisno od toga da li su bili civilna ili vojna lica, a među njima je bio i jedan broj dječaka mlađih od šesnaest i muškaraca starijih od šezdeset godina. Organi vlasti nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzeli mjere da se napravi razlika između zatočenih vojnika i civila niti su se postarali za to da se civili puste na slobodu. Kao i u slučaju zatvora u Dretelju, tokom augusta i septembra 1993. godine, među kriterijima HVO-a za puštanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz pritvora bili su brak sa ženom hrvatske nacionalnosti ili posjedovanje vize i garantnog pisma za odlazak iz Bosne i Hercegovine u drugu zemlju.

198. Uslovi u zatvoru u Gabeli bili su surovi i nezdravi usljed pretrpanosti prostorija, slabe ventilacije, nepostojanja kreveta i nedostatka posteljine, te neodgovarajućih sanitarija. Pripadnici HVO-a zatočenim bosanskim Muslimanima nisu davali dovoljno hrane i vode i često su ih tjerali da jedu pod okrutnim i ponižavajućim okolnostima. Za vrijeme velikih vrućina sredinom jula 1993. godine, pripadnici HVO-a držali su muslimanske zatočenike zaključane bez hrane i vode nekoliko dana. (Prilog)

199. Sve vrijeme dok su ih držali zatočene u zatvoru u Gabeli, pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući i upravnika zatvora i pripadnike jedinica Herceg-Bosne/HVO-a koje nisu bile povezane sa zatvorom, tukli su bosanske Muslimane i okrutno postupali prema njima, držeći ih u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Zatočeni bosanski Muslimani bili su maltretirani, vrijeđani na nacionalnoj osnovi i ponižavani. Zatočene bosanske Muslimane su ponekad prisiljavali ili poticali da tuku ili zlostavljaju druge zatočene Muslimane. Posebno su brutalno zlostavljani muslimanski zatočenici držani u samicama. (Prilog)

200. Djela i postupanje HVO-a opisani u prethodnim paragrafima imali su za posljedicu teške povrede, a povremeno su dovodili i do smrti zatočenih bosanskih

Muslimana. Najmanje šest muslimanskih zatočenika umrlo je u zatvoru u Gabeli od posljedica prebijanja ili zato što su ih ustrijelili pripadnici HVO-a. (Prilog)

201. HVO je međunarodnim posmatračima i humanitarnim organizacijama uskraćivao pristup zatvoru u Gabeli tokom prvih nekoliko mjeseci njegovog postojanja. U oktobru 1993. godine, pripadnici HVO-a su zatočene bosanske Muslimane koje su držali u samicama zatvora u Gabeli sakrili od predstavnika jedne međunarodne humanitarne organizacije čiji su predstavnici došli pregledati zatvor i posjetiti zatočenike.

202. Mnoge bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Gabeli organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su u druge zemlje preko Republike Hrvatske, što se nastavilo i nakon što je zatvor Gabela počeo funkcionisati kao tranzitni centar.

203. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); deportaciju (tačka 6); protivpravnu deportaciju civila (tačka 7); nehumana djela (prisilno premještanje) (tačka 8); protivpravno premještanje civila (tačka 9); zatvaranje (tačka 10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); i okrutno postupanje (tačka 17).

OPŠTINA VAREŠ

204. Opština Vareš nalazi se u srednjoj Bosni, sjeverno od Sarajeva, i 1991. godine brojala je 22.203 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 40,6 % stanovništva (9.016 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, 30,23 % (6.714 osoba) kao Muslimani, 16,41 % kao Srbi, a 12,73 % kao ostali. Selo Stupni Do, oko četiri kilometra jugoistočno od grada Vareša, bilo je pretežno muslimansko i brojalo je oko 250 stanovnika i 60 kuća.

205. Kada je 18. novembra 1991. godine proglašena Herceg-Bosna, opština Vareš postala je njen dio. Dana 1. jula 1992. godine, HVO je preuzeo vlast u opštini Vareš, a bosanski Muslimani iz ranije izabranih opštinskih organa vlasti osnovali su zasebno "Ratno predsjedništvo". Usprkos tome, Hrvati, Muslimani i ostali u opštini Vareš nastavili su relativno miran suživot sve do sredine 1993. godine.

206. U junu 1993. godine, nakon jedne vojne akcije ABiH u susjednoj opštini Kakanj, oko 13.000 bosanskih Hrvata (uključujući vojnike HVO-a) preselilo se u grad Vareš. Približno u isto vrijeme, vlada HVO-a u Varešu postavila je ultimatum Muslimanima u Stupnom Dolu da predaju naoružanje, inače će biti napadnuti.

Stanovnici Stupnog Dola odbili su predati naoružanje i, u strahu od napada, po isteku ultimatuma pobjegli su u susjedna sela. Kad i poslije nekoliko dana HVO nije napao Stupni Do, stanovnici tog sela vratili su se svojim kućama.

207. Dana 18. oktobra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a uhapsile su šest lokalnih pripadnika ABiH na kontrolnom punktu HVO-a u Pajtovom Hanu. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ispitivale su uhapšene o naoružanim Muslimanima u Stupnom Dolu. (Prilog)

208. Dana 21. i 22. oktobra 1993. godine, ABiH je izvršila napad na selo Kopjari u opštini Vareš, a njegovi stanovnici, bosanski Hrvati, sklonili su se u selo Pogar. Približno u isto vrijeme, 21. oktobra 1993. godine, komandanti Herceg-Bosne/HVO-a, među kojima su bili MILIVOJ PETKOVIĆ i Ivica Rajić, odlučili su uputiti pojačanje snagama Herceg-Bosne/HVO-a u Varešu. Istoga dana, snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući jedinice "Maturice" i "Apostoli", krenule su iz Kiseljaka za Vareš. Snage HVO-a prošle su preko teritorije pod kontrolom bosanskih Srba i 22. oktobra 1993. godine stigle u grad Vareš.

209. Dana 23. oktobra 1993. godine, SLOBODAN PRALJAK je izdao naređenje snagama Herceg-Bosne/HVO-a na području Vareša da "nemaju milosti ni prema kome". Snage HVO-a uhapsile su nekoliko funkcionera HVO-a iz Vareša i više od 250 muškaraca, bosanskih Muslimana, nezavisno od toga da li su bili civilna ili vojna lica. Tokom hapšenja tih muškaraca muslimanske nacionalnosti, vojnici HVO-a ulazili su u njihove domove, fizički i psihički zlostavljali prisutne i pljačkali stvari od vrijednosti. (Prilog)

210. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su uhapšene muškarce, bosanske Muslimane, zatvorili u dvije škole u Varešu – u Srednju školu "Ivan Goran Kovačić" i Osnovnu školu "Vladimir Nazor". Uslovi u školama bili su nesnosni, nedostajalo je hrane i nije bilo sanitarija. Zatočenike su prisiljavali da preko dana stoje s rukama na leđima i gledaju u pod. Vojnici HVO-a ulazili su u škole i fizički zlostavljali zatočene. Vojnici HVO-a primoravali su zatočenike da tuku jedni druge, pri čemu su često i članove iste porodice prisiljavali da tuku jedni druge. Neke zatočenike premjestili su u zatvor u Vareš Majdanu, gdje su ih vojnici HVO-a surovo premlaćivali. (Prilog)

211. Ujutro 23. oktobra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su Stupni Do. Preuzevši kontrolu nad raznim dijelovima sela, vojnici HVO-a istjerali su civile iz njihovih domova i skrovišta, opljačkali im dragocjenosti, seksualno zlostavljali muslimanske žene i ubili najmanje trideset jednog muškarca, ženu i dijete muslimanske nacionalnosti. (Spisak ubijenih žrtava i seksualno zlostavljanih žena nalazi se u Prilogu.) U toku i nakon napada, snage Herceg-Bosne/HVO-a bezobzirno su razorile gotovo cijelo selo. Sve u svemu, u napadu HVO-a na Stupni Do život je izgubilo ukupno najmanje trideset sedam muškaraca, žena i djece muslimanske

nacionalnosti.

212. U danima poslije napada HVO-a na Stupni Do, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a obavijestili su bosanske Hrvate u Varešu da moraju napustiti Vareš zbog rizika da će ih pobiti snage ABiH koje bi mogle odgovoriti na napad HVO-a na Stupni Do. Hiljade bosanskih Hrvata napustilo je Vareš i otišlo u Kiseljak.

213. U periodu od 23. oktobra do 3. novembra 1993. godine, prije nego što su otišli iz grada Vareša, pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a oduzeli su i opljačkali imovinu u vlasništvu Muslimana i drugih, od Muslimana su opljačkali dragocjenosti i seksualno zlostavljali muslimanske žene. (Prilog) Dana 3. novembra 1993. godine ili približno tog datuma, snage HVO-a koje su čuvale dvije škole i zatvor u Vareš Majdanu napustile su to područje, pa su zatočeni Muslimani mogli slobodno da idu.

214. Kako su vijesti o tome počele dopirati do međunarodnih organizacija na tom području, predstavnici UNPROFOR-a pokušali su ući u Stupni Do i u dvije pomenute vareške škole. Snage HVO-a su tim međunarodnim organizacijama preprijećile put i spriječile ih u toj namjeri. Konačno, 26. oktobra 1993. godine, UNPROFOR je s oklopnim vozilima ušao u Stupni Do.

215. Dana 26. oktobra 1993. godine, reagujući na tvrdnje medija o zvjerstvima HVO-a u Varešu i Stupnom Dolu, MILIVOJ PETKOVIĆ je naredio istragu. Dana 31. oktobra 1993. godine, upitan o događajima u Stupnom Dolu, JADRANKO PRLIĆ je obavijestio međunarodne predstavnike da je svaki eventualni tamošnji zločin neprihvatljiv, da je zatraženo da se provede istraga, te da su suspendovani svi komandanti koji su bili povezani s tim. Istina je bila da od 30. i 31. oktobra 1993. godine, nijedan komandant HVO-a koji je bio umiješan u te operacije nije bio suspendovan niti na bilo koji način disciplinski kažnjen.

216. Nakon jednog sastanka Franje Tuđmana i drugih u Zagrebu, međunarodnoj zajednici su pružene garancije da je Ivica Rajić, oficir HVO-a koji je komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a u Varešu i Stupnom Dolu, smijenjen, te da je pokrenuta krivična istraga. Ono što se zapravo dogodilo jeste da je Ivica Rajić jednostavno promijenio ime i u suštini ostao na istom položaju, pri čemu su njegovi nadređeni vojni komandanti i političko rukovodstvo znali za to. Ni protiv Ivice Rajića ni protiv bilo koga drugog nikada nisu poduzete disciplinske ili druge kaznene mjere zbog onoga što se dogodilo u Stupnom Dolu.

217. Gore navedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: progone, kao što se tereti u tački 1; ubistvo (tačka 2); hotimično lišavanje života (tačka 3); silovanje (tačka 4); nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje) (tačka 5); zatvaranje (tačka

10); protivpravno zatočenje civila (tačka 11); nehumana djela (uslovi zatočenja) (tačka 12); nečovječno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 13); okrutno postupanje (uslovi zatočenja) (tačka 14); nehumana djela (tačka 15); nečovječno postupanje (tačka 16); okrutno postupanje (tačka 17); uništavanje imovine širokih razmjera (tačka 19); bezobzirno razaranje (tačka 20); oduzimanje imovine (tačka 22); i pljačkanje (tačka 23).

KRIVIČNA ODGOVORNOST

Član 7(1)

(Planiranje, poticanje, naređivanje, činjenje ili na drugi način pomaganje i podržavanje)

218. Svaki od optuženih, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, planirao je, poticao, naredio i/ili počinio zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici shodno članu 7(1).

Svaki od optuženih snosi odgovornost zbog svoje uloge i učešća u zločinima koji im se stavljaju na teret, i to na osnovu svog vlastitog činjenja i, u slučajevima kada je bio dužan da djeluje, na osnovu svog nečinjenja ili propusta da djeluje. Svaki od optuženih snosi odgovornost za činjenje ili nečinjenje koje je ostvario, izvršio ili do kojeg je doveo putem ili pomoću drugih osoba, kao što su njegovi podređeni ili druge osobe (uključujući osobe nad kojima je imao kontrolu ili na koje je vršio bitan uticaj), bez obzira na to da li su te osobe postupale sa znanjem ili kao nedužni posrednici ili akteri.

219. Svaki od optuženih djelovao je sa znanjem i stanjem svijesti koji se traže za činjenje svakog od zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici i imao je namjeru da počini te zločine. Pored toga ili alternativno, svaki od optuženih je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će izvršenje njegovih planova i naređenja, te vršenje djela i ponašanje za koje se zalagao, te koje je poticao, stimulisao ili omogućavao, uključivati ili dovesti do zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici. U mjeri u kojoj je to potrebno, ostali izvršioci ili akteri koji su učestvovali i/ili pomagali ili podržavali činjenje svakog od zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici djelovali su s traženim stanjem svijesti.

220. Pored toga ili alternativno, svaki od optuženih se tereti i snosi krivičnu odgovornost za svaki zločin čije je planiranje, pripremu ili izvršenje u znatnoj mjeri pomagao ili podržavao, u skladu sa članom 7(1). Svaki od optuženih je djelovao sa znanjem da će njegovo činjenje ili nečinjenje pomoći činjenju zločina ili je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će njegovi postupci pomoći činjenju zločina.

Pomažući i podržavajući takve zločine, svaki od optuženih je djelovao s traženim stanjem svijesti i namjerom, a i ostali izvršioci, uključujući one koji su fizički izvršili krivična djela, djelovali su, u mjeri u kojoj je to potrebno, s traženim stanjem svijesti ili su s optuženima dijelili traženo stanje svijesti.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - prvi vid)

221. Zločini za koje se optuženi terete u ovoj Optužnici bili su dio udruženog zločinačkog poduhvata o kojem se govori u paragrafima od 2 do 17 (uključujući paragrafe od 17.1 do 17.6) i 39 i počinjeni su u toku tog zločinačkog poduhvata, koji je postojao u vrijeme kada je svaki od optuženih vršio radnje ili pravio propuste u svojstvu učesnika. U skladu sa članom 7(1), svaki od optuženih, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, snosi krivičnu odgovornost za zločine koji su počinjeni u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata u smislu da je svaki od optuženih te zločine počinio kao član ili učesnik takvog poduhvata. (Riječju "počinio" tužilac u ovom kontekstu ne sugeriše da je neki konkretni optuženi ili bilo koji od optuženih nužno lično fizički izvršio zločine za koje se tereti. "Počinio" se u ovom kontekstu odnosi na učešće optuženog u udruženom zločinačkom poduhvatu.) Svaki od optuženih snosi odgovornost za svoju ulogu i učešće u zločinima za koje se tereti, i to na osnovu svog vlastitog činjenja i, u slučajevima kada je bio dužan da djeluje, na osnovu svog nečinjenja ili propusta da djeluje. Svaki od optuženih snosi odgovornost i za činjenje ili nečinjenje koje je ostvario, izvršio ili do kojeg je doveo putem ili pomoću drugih osoba, kao što su njegovi podređeni ili druge osobe (uključujući osobe nad kojima je imao kontrolu ili na koje je vršio bitan uticaj), bez obzira na to da li su te osobe postupale sa znanjem ili kao nedužni posrednici ili akteri.

222. Svaki od optuženih, djelujući pojedinačno ili u dogovoru s drugim osobama ili preko drugih osoba, svjesno je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i dao mu svoj doprinos, s namjerom provođenja i ostvarivanja tog poduhvata i njegovih ciljeva. Svaki od optuženih posjedovao je traženo stanje svijesti i/ili je dijelio traženo stanje svijesti s ostalim članovima i učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, ili su, u mjeri u kojoj je to potrebno, posjedovali ili dijelili isto stanje svijesti kao i oni koji su činili ili pomagali ili podržavali zločine ili su za to stanje svijesti znali. U mjeri u kojoj je to potrebno, ostali izvršioci ili akteri koji su učestvovali i/ili pomagali ili podržavali činjenje svakog od zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici djelovali su s traženim stanjem svijesti.

223. Pored toga ili alternativno, ukoliko optuženi nije bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata, on je po članu 7(1) krivično odgovoran za to što je u znatnoj mjeri pomagao ili podržavao jednog ili više učesnika ili izvršilaca udruženog

zločinačkog poduhvata u planiranju, pripremi ili izvršenju zločina. Svaki optuženi je djelovao sa znanjem da će njegovo činjenje ili nečinjenje pomoći činjenje zločina ili je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će njegova djela pomoći činjenje zločina. Pomažući i podržavajući takve zločine, svaki optuženi je djelovao s traženim stanjem svijesti i namjerom, a i ostali izvršioci, uključujući one koji su fizički izvršili krivična djela, djelovali su, u mjeri u kojoj je to potrebno, s traženim stanjem svijesti ili su s optuženima dijelili traženo stanje svijesti.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - drugi vid)

224. Shodno članu 7(1), svaki optuženi snosi krivičnu odgovornost zbog svog svjesnog učešća u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje pod kontrolom Herceg Bosne/ HVO-a koji su se sistematski koristili za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u surovim uslovima, gdje su podvrgavani ili izlagani premlaćivanju i seksualnim napadima, živjeli u oskudici i zlostavljani na druge načine kao što je odvođenje mnogih zatočenika na protivpravni prisilni rad u opasnim uslovima (kao što je opisano u ovoj Optužnici), što predstavlja ili obuhvata činjenje zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici. Svaki optuženi je djelovao kao dio grupe koja je obuhvatala njega i ostale osobe koje se terete u ovoj Optužnici, sa znanjem i namjerom da provodi pomenuti sistem.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - drugi vid)

225. Shodno članu 7(1), svaki optuženi snosi krivičnu odgovornost zbog svog svjesnog učešća u sistemu zlostavljanja u kojem su bosanski Muslimani deportovani u druge zemlje ili premještani u dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje oni nisu polagali pravo (kao što je navedeno u ovoj Optužnici), što predstavlja ili obuhvata činjenje zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici. Svaki optuženi je djelovao kao dio grupe koja je obuhvatala njega i ostale osobe koje se terete u ovoj Optužnici, sa znanjem i namjerom da provodi pomenuti sistem.

226. Pored toga ili alternativno, ukoliko optuženi nije učestvovao (u smislu pripadanja) u jednom ili nijednom od dva sistema zlostavljanja o kojima se govori u paragrafima 224- 225, on shodno članu 7(1) snosi krivičnu odgovornost za to što je u znatnoj mjeri pomagao i podržavao jednu ili više osoba koje su bile učesnici ili počinioci udruženih zločinačkih poduhvata navedenih u paragrafima 224-225, ili bilo kojeg od tih poduhvata, ili su u njima učestvovale. Svaki od optuženih je

djelovao sa znanjem da će njegovo činjenje ili nečinjenje pomoći činjenju zločina ili je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će njegovi postupci pomoći činjenju zločina. Pomažući i podržavajući takve zločine, svaki od optuženih je djelovao s traženim stanjem svijesti i namjerom, a i ostali izvršioci, uključujući one koji su fizički izvršili krivična djela, djelovali su, u mjeri u kojoj je to potrebno, s traženim stanjem svijesti ili su s optuženima dijelili traženo stanje svijesti.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - treći vid)

227. Pored toga ili alternativno, kada je u pitanju bilo koji zločin kojim se tereti u ovoj Optužnici koji nije počinjen u okviru ostvarivanja cilja udruženog zločinačkog poduhvata ili koji nije bio njegov planirani dio, takav zločin bio je prirodna i predvidiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata i njegovog provođenja ili nastojanja da se on provede, a svaki optuženi bio je svjestan rizika takvog zločina ili posljedice i, uprkos toj svijesti, spremno je prihvatio taj rizik priključujući se poduhvatu i/ili nastavljajući djelovati u okviru njega, te, stoga, snosi odgovornost za zločin za koji se tereti.

Član 7(3)

(Odgovornost nadređenog)

228. Pored toga ili alternativno, shodno članu 7(3), svaki od optuženih, kao funkcioner ili oficir na nadređenom položaju, snosi krivičnu odgovornost za krivična djela ili propuste svojih podređenih ili drugih osoba nad kojima je imao efektivnu *de jure* i/ili *de facto* kontrolu ako je znao ili je bilo razloga da zna da se te osobe spremaju počiniti ili su počinile takva djela ili propuste, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela ili propuste spriječi ili te osobe kazni. Svaki od optuženih bio je nadređeni onim osobama i podređenima ili putem onih osoba i podređenih nad kojima je imao ili je mogao imati efektivnu kontrolu, a koje su učestvovale u činjenju zločina za koje se tereti u ovoj optužnici, pri čemu je znao ili je bilo razloga da zna da se jedna ili više tih osoba spremaju počiniti ili su počinile takva djela ili propuste, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela ili propuste spriječi ili da te osobe kazni, smijeni ili protiv njih preduzme disciplinske mjere.

TAČKE OD 1 DO 26

229. Na osnovu gore navedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela:

Tačka 1: progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(h), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 21-41, 43-59, 61-71, 73-86, 88-117, 119-134, 136-142, 144-152, 154-170, 172-185, 187-193, 195-202 i 204-216);

Tačka 2: ubistvo, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(a), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 37, 39, 48, 51, 53, 56, 66, 77, 80, 95, 104, 106, 108, 114, 127, 128, 130, 138, 139, 161, 169, 176, 177, 190, 191, 192, 199, 200 i 211);

Tačka 3: hotimično lišavanje života, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(a), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 37, 39, 48, 51, 53, 56, 66, 77, 80, 95, 104, 106, 108, 114, 127, 128, 130, 138, 139, 161, 169, 176, 177, 190, 191, 192, 199, 200 i 211);

Tačka 4: silovanje, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 38, 39, 57, 59, 99, 109, 141, 211 i 213);

Tačka 5: nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje), TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 38, 39, 55, 57, 59, 99, 109, 141, 211 i 213);

Tačka 6: deportacija, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28-30, 33-41, 59, 93, 100, 105, 131-133, 150-151, 175, 182, 183, 185, 189, 197 i 202);

Tačka 7: protivpravna deportacija civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28-30, 33-41, 59, 93, 100, 105, 131-133, 150-151, 175, 182, 183, 185, 189, 197 i 202);

Tačka 8: nehumana djela (prisilno premještanje), ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28, 29, 30, 33-41, 57-59, 67, 69, 71, 86, 93, 96, 99, 100-103, 105, 108-110, 132, 150, 151, 159-163, 166-168, 170, 175-185 i 197);

Tačka 9: protivpravno premještanje civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28, 29, 30, 33-41, 57-59, 67, 69, 71, 86, 93, 96, 99, 100-103, 105, 108-110, 132, 150, 151, 159-163, 166-168, 170, 175-185 i 197);

Tačka 10: zatvaranje, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(e), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 28, 33-39, 41, 47-49, 54, 57, 67-71, 77-80, 86, 94, 96, 99, 103-105, 119-134, 136-142, 146-151, 157-159, 168, 169, 174, 175, 181, 183, 184, 187-193, 195-202, 207, 209 i 210);

Tačka 11: protivpravno zatočenje civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta

(navodi se u paragrafima 15-17.6, 28, 33-39, 41, 47-49, 54, 57, 67-71, 77-80, 86, 94, 96, 99, 103-105, 119-134, 136-142, 146-151, 157-159, 168, 169, 174, 175, 181, 183, 184, 187-193, 195-202, 207, 209 i 210);

Tačka 12: nehumana djela (uslovi zatočenja), ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 13: nečovječno postupanje (uslovi zatočenja), TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142,147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 14: okrutno postupanje (uslovi zatočenja), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 15: nehumana djela, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 16: nečovječno postupanje, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 17: okrutno postupanje, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano članom 3(1)(a) ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 18: protivpravni fizički rad, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano članovima 40, 51 i 95 ženevske konvencije IV i članovima 49, 50 i 52 Ženevske konvencije III, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 55, 81, 127, 128, 130, 139, 148 i 149);

Tačka 19: uništavanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 48, 51, 53, 66-68, 82-84, 116, 162, 164-166, 177, 179, 180 i 211);

Tačka 20: bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 48, 51, 53, 66-68, 82-84, 116, 162, 164-166, 177, 179, 180 i 211);

Tačka 21: uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 53, 68, 83, 84, 97, 116, 152, 162, 163, 165, 166 i 179-181);

Tačka 22: oduzimanje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 57, 67, 85, 99, 100, 107, 108, 159, 175, 182, 209, 211 i 213);

Tačka 23: pljačkanje javne i privatne imovine, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(e), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 57, 67, 85, 99, 100, 107, 108, 159, 175, 182, 209, 211 i 213);

Tačka 24: protivpravni napad na civile (Mostar), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano u običajnom pravu, te članom 51 Dopunskog protokola I i članom 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 35-37, 39, 98 i 110-117);

Tačka 25: protivpravno terorisanje civila (Mostar), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano u običajnom pravu, te članom 51 Dopunskog protokola I i članom 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 35-37, 39, 98 i 110-117); i

Tačka 26: okrutno postupanje (opsada Mostara), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija i kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 35-37, 39, 98 i 110-117).

230. Bez obzira na eventualne formulacije koje idu u prilog suprotnom tumačenju, optuženi BERISLAV PUŠIĆ se u ovoj Optužnici ne tereti ni za jedan zločin koji se tiče događaja u opštini Prozor u oktobru 1992. godine i opštini Gornji Vakuf u januaru 1993. godine.

DODATNI NAVODI

231. Osim tamo gdje se izričito navodi drugačije, sva djela i propusti za koje se optuženi terete u ovoj Optužnici dogodili su se na teritoriji bivše Jugoslavije.

232. Sve vrijeme na koje se odnosi ova Optužnica, u Bosni i Hercegovini vladalo je stanje oružanog sukoba, međunarodnog oružanog sukoba i djelimične okupacije, u kojima su, u cijelosti ili djelimično, učestvovali država Republika Hrvatska i njeni organi vlasti, njene oružane snage i predstavnici, koji su se nalazili u oružanom sukobu protiv države Republike Bosne i Hercegovine i/ili ABiH i/ili bosanskih Muslimana na teritoriji države Republike Bosne i Hercegovine. Do svih djela i propusta koji se optuženima u ovoj Optužnici stavljaju na teret kao teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine i za koje optuženi snose odgovornost došlo je tokom tog međunarodnog oružanog sukoba i djelimične okupacije, s kojima su ta djela i propusti bili povezani.

233. Do svih djela, propusta ili ponašanja koji se stavljaju na teret kao progon došlo je činjenjem, nečinjenjem ili izvršenjem uz namjeru da se vrši diskriminacija na političkoj, rasnoj, nacionalnoj ili vjerskoj osnovi.

234. Sva djela, propusti, ponašanje ili događaji koji se stavljaju na teret kao zločin protiv čovječnosti bili su dio rasprostranjenog ili sistematskog napada organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a na civilno stanovništvo, bosanske Muslimane.

235. Sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ morali su se pridržavati zakona i običaja koji regulišu vođenje oružanog sukoba, uključujući Ženevske konvencije iz 1949. godine i njihove dopunske protokole.

236. Sva djela i propusti koji se stavljaju na teret kao zločini protiv osoba počinjeni su protiv ili su se ticali osoba zaštićenih Ženevskim konvencijama iz 1949. godine (i njihovim dopunskim protokolima), te zakonima i običajima ratovanja.

237. Sva djela i propusti koji se stavljaju na teret kao zločini protiv imovine počinjeni su protiv ili su se ticali imovine zaštićene Ženevskim konvencijama iz 1949. godine (i njihovim dopunskim protokolima), te zakonima i običajima ratovanja.

238. Nijedno djelo niti propust koji se stavljaju na teret kao zločin nisu bili opravdani vojnom nuždom. Do djela, propusta ili ponašanja koji se stavljaju na teret u vezi s uništavanjem imovine došlo je protivpravnim i bezobzirnim činjenjem, nečinjenjem ili izvršenjem.

/potpis na originalu/

Serge Brammertz,

tužilac

[pečat Tužilaštva Međunarodnog suda]

Dana 11. juna 2008. godine

U Haagu, Nizozemska

PREDMET "PRLIĆ I DRUGI"

(Prvostupanjska presuda)[428]

SAŽETAK PRESUDE PRETRESNO VIJEĆE

(Isključivo za medije. Nije zvaničan dokument.)

Haag, 29. maj 2013. godine

Kako su bosanskohercegovački, pa i strani mediji, već u maju 2003. godine najavili optužnicu Haškog tribunala protiv šest najodgovornijih osoba iz rukovodstva "Herceg-Bosne" na čijem je čelu bio Jadranko Prlić, može se reći da je od otvaranja istrage do donošenja prvostepene presude proteklo punih deset godina. Sam sudski postupak je počeo 26. aprila 2006. godine, i to je najobimniji predmet koji je formiran u Haškom tribunalu. Tokom suđenja koje je završeno 2. marta 2011. godine, Pretresno vijeće je u spis uvrstilo više od 10.000 dokaznih predmeta, saslušalo 145 svjedoka Tužilaštva, uključujući i šest sudskih vještačenja, te 61 svjedoka odbrane. Presuda je napisana na čak 2.629 stranica, u šest svezaka, a ima i četiri dodatka, kao i izdvojena i suprotna mišljenja pojedinih sudija o nekim pitanjima.

Sve ovo govori koliko je predmet složen i koliko ga je teško u cjelosti i predstaviti. Zbog toga je Tribunal 29. 05. 2013. godine objavio SAŽETAK PRVOSTEPENE PRESUDE, koji nije zvanični dokument, ali je namijenjen medijima, odnosno javnosti da se upozna sa suštinom presude. Sudija Antonetti je tom prilikom rekao:

"Ovaj predmet bavi se konkretno navodima iz Optužnice. Naime, tužilaštvo šestorici optuženih stavlja na teret da su od 18. novembra 1991. do aprila 1994. godine učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu podjarmljivanja Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli na onim dijelovima teritorije Republike Bosne i Hercegovine za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj zajednici (a kasnije Republici) Herceg-Bosni kako bi ih s tih prostora definitivno protjerali i uspostavili hrvatski teritorij u granicama Banovine Hrvatske.

Šestorici optuženih se stavlja na teret da su u periodu od dvije i po godine, u osam opština i u cijelom nizu zatočeničkih centara počinili krivična djela koja se navode u 26 tačaka Optužnice.

Konkretnije, optuženi su, prema navodima, u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, počinili sljedeća krivična djela: progon (točka 1), ubistvo (točka 2),

[428] Izvor: icty.org/x/cases/prlic/.../130529_summary_bcs.pdf (Pristup: 01.11.2013.)

silovanje (točka 4), deportaciju (točka 6), prisilno premještanje (točka 8), zatvaranje (točka 10) i nehumana djela (točke 12 i 15) kao zločine protiv čovječnosti. Optuženi su i za teške povrede ženevskih konvencija iz 1949. godine za sljedeća djela: hotimično lišavanje života (točka 3), seksualno zlostavljanje (točka 5), protivpravnu deportaciju, prisilno premještanje i protivpravno zatočenje civila (točke 7, 9 i 11), nečovječno postupanje (točke 13 i 16), i uništavanje i oduzimanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno (točke 19 i 22). Najzad, na teret im se stavlja okrutno postupanje (točke 14 i 17), protivpravni fizički rad (točka 18), bezobzirno razaranje gradova i sela (točka 20), uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (točka 21), pljačkanje javne i privatne imovine (točka 23), kao kršenje zakona i običaja ratovanja. Što se tiče opštine Mostar, tužilaštvo navodi da su šestorica optuženih počinili protivpravni napad na civile (točka 24), protivpravno terorisanje civila (točka 25), te okrutno postupanje opsadom istočnog Mostara (točka 26), kao kršenje zakona i običaja ratovanja.

Na početku ću govoriti o zaključcima Vijeća u vezi s krivičnim djelima koja su počinili pripadnici HVO-a.

U opštini Mostar, opštinski HVO je od 1992. godine, uz pomoć HVO-a Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, provodio politiku stavljanja Muslimana u opštini u niži položaj. Napetosti između Hrvata i Muslimana su rasle tokom 1992. godine, i to naročito u opštini Prozor. Dana 23. oktobra 1992. godine HVO je napao grad Prozor i okolna mjesta. Nakon stavljanja grada Prozora i sela Paljike pod kontrolu, pripadnici HVO-a su, počevši od 24. oktobra 1992. godine, uništili više muslimanskih kuća i vozila u gradu, te spalili jednu kuću i ubili dvije osobe u Paljikama.

Dana 11. i 12. januara 1993. godine, došlo je do prvih sukoba HVO-a i Armije BiH u opštini Gornji Vakuf. Dana 16. januara 1993. godine, Glavni stožer HVO-a je, naređenjem od prethodnog dana, pozvao Armiju BiH u Gornjem Vakufu da svoje snage potčini HVO-u. Armija BiH je taj zahtjev odbila.

Dana 18. januara 1993. godine, HVO je napao grad Gornji Vakuf, kao i nekoliko okolnih sela. Sukobi HVO-a i Armije BiH trajali su nekoliko dana. Tokom tih napada HVO je uništio stambene objekte Muslimana Gornjeg Vakufa.

HVO je na selo Duša ispalio više granata, uslijed čega je došlo do razaranja muslimanskih kuća i pogibije sedam osoba. Tokom tog istog napada 18. januara 1993. godine, uništeno je više kuća u selima Hrasnica, Uzričje i Ždrimci. Nakon što su pod kontrolu stavili ova sela i Dušu, vojnici HVO-a su spalili kuće u vlasništvu Muslimana. U Hrasnici, Uzričju i Ždrimcima pripadnici HVO-a su ukrali imovinu Muslimana. Snage HVO-a su u ova četiri sela uhapsile žene, djecu i starce, zatočili ih i premjestili na teritorije pod kontrolom Armije BiH. Tokom zatočenja, vojnici

HVO-a su neke stanovnike Uzričja tukli ili im prijetili, a stanovnike Ždrimaca su zastrašivali i tjerali ih da mole kršćanske molitve ispred mekteba. Počevši od 18. januara 1993. godine, HVO je u fabrici namještaja u Trnovači, opština Gornji Vakuf, zatočio 40 do 60 muškaraca. Vojnici HVO-a su neke od njih tukli i/ili maltretirali. Naprimjer, dva vojnika HVO-a su Hasanu Behli odsjekli uho, a poslije mu gazili po rani. Nakon približno dvije sedmice zatočenja, ti muškarci Muslimani su razmijenjeni ili premješteni. U proljeće 1993. godine pojačale su se napetosti između Armije BiH i HVO-a u opštinama Mostar, Prozor, Stolac i Jablanica. U aprilu 1993. godine, HVO je Armiji BiH u opštini Jablanica uputio novo naređenje da mu se potčini najkasnije do 15. aprila 1993. godine.

Nakon što je Armija BiH odbila da se potčini, HVO je 17. aprila 1993. godine izveo napade na opštine Prozor i Jablanica. Od 17. do 19. aprila 1993. godine, HVO je napao sela Parcane, Lizoperce i Tošćanicu u opštini Prozor, gdje je spalio kuće Muslimana i ubio dvije osobe.

Dana 17. aprila, HVO je granatirao sela Soviće i Doljane u opštini Jablanica. Nakon borbi, i do 23. aprila 1993. godine, HVO je uhapsio vojnike Armije BiH, vojno sposobne muškarce Muslimane, žene, djecu i starce iz tih sela, i odveo ih u školu u Sovićima, gdje je više njih bilo zatočeno u vrlo teškim uslovima do 5. maja 1993. godine. Vojnici HVO-a su zatočenike, uključujući i žene, tukli i maltretirali, i ubili četiri vojnika Armije BiH. Neki od zatočenika bili su primoravani da izvode radove na položajima HVO-a. Dok su neki zatočeni muškarci bili transportovani u zatvor u Ljubuškom 18.aprila 1993. godine, vojnici HVO-a, uključujući pripadnike Kažnjeničke bojne, su ih jako tukli i ponižavali.

Počevši od 19. aprila 1993. godine, vojnici HVO-a su okupili oko 400 žena, djece i staraca iz Sovića i Doljana u kućama u Junuzovićima, opština Jablanica, gdje su ih držali zatočene do 4. ili 5. maja 1993. godine i neke od njih maltretirali. Nakon posjete zajedničke delegacije HVO-a i Armije BiH, u kojoj su bili Milivoj Petković i Berislav Pušić, kao i više članova međunarodnih organizacija, HVO je 5. maja 1993. godine zatočenike iz škole u Sovićima i kuća u Junuzovićima prebacio u Gornji Vakuf.

Dana 20. aprila 1993. godine, pripadnici HVO-a, među kojima je bio i Mladen Naletilić, su u opštini Jablanica zatočili više vojnika Armije BiH u jednom ribnjaku u blizini Doljana, gdje su ih teško pretukli, ponižavali i prijetili im smrću. HVO je istog dana u opštini Čapljina uhapsio Muslimane civile, uključujući ugledne osobe, i zatočio ih u kasarni Grabovina i zatvoru u Dretelju.

Dana 9. maja 1993. godine, HVO je izveo opšti napad na Armiju BiH u Mostaru, tokom kojeg je zauzeo stambeni blok Vranica u kojem se nalazio štab Armije BiH. Tokom te operacije koja je trajala nekoliko dana, vojnici HVO-a minirali

su Baba Beširovu džamiju.

Vojnici HVO-a su masovno hapsili Muslimane iz zapadnog Mostara i odvajali muškarce od žena, djece i staraca. Pripadnici Armije BiH bili su zatočeni u zgradi MUP-a i Duhanskom institutu, gdje su ih jako pretukli. Drugi muškarci, bez obzira na to da li su bili pripadnici Armije BiH ili ne, bili su zatočeni i premlaćivani u zgradi Mašinskog fakulteta. Deset vojnika Armije BiH umrlo je uslijed posljedica tog nasilja. Žene, djeca i starci iz zapadnog Mostara poslani su na Heliodrom gdje su bili zatočeni više dana, nakon čega su pušteni kućama.

Od maja 1993. do februara 1994. godine, vojnici HVO-a u Mostaru su sistematski protjerivali Muslimane iz zapadnog Mostara, i to konkretno izvoženjem opsežnih operacija deložiranja sredinom maja, sredinom juna, početkom jula i u septembru 1993. godine. Muškarci su zatočeni na Heliodromu, a porodice protjerane u istočni Mostar. Među zatočenim muškarcima Muslimanima nije se radila razlika između civila i boraca. U julu 1993. godine, HVO je na kratko zatočio te muškarce na Mašinskom fakultetu, gdje su bili teško pretučeni.

Dvojica njih su umrla nakon što su ih tukli cijelu noć. Od juna 1993. do aprila 1994. godine HVO je pod opsadom držao istočni Mostar. Tokom tog perioda je na istočni dio grada, kao i na četvrt Donja Mahala u zapadnom dijelu izvršen dugotrajni vojni napad HVO-a, koji se konkretno sastojao od stalnog intenzivnog granatiranja i vatre iz drugog naoružanja. Uslijed granatiranja su mnogi civili, ali i članovi međunarodnih organizacija bili ranjeni i izgubili živote. Također je jako oštećeno ili uništeno deset džamija. HVO je zaprečavao, a ponekad i potpuno blokirao prolaz humanitarne pomoći. Muslimansko stanovništvo bilo je prisiljeno da živi u izuzetno teškim uslovima, bez hrane, vode, električne energije i adekvatne njege.

Dana 8. novembra 1993. godine jedan tenk HVO-a je tokom ofanzive cijeli dan otvarao vatru po Starom mostu, zbog čega se nije mogao koristiti i skoro se srušio. Most se zaista i srušio u jutarnjim satima 9. novembra 1993. godine. Vijeće je većinom glasova zaključilo, uz moje suprotno mišljenje, da je rušenje mosta prouzrokovalo neproporcionalnu štetu civilnom muslimanskom stanovništvu istočnog Mostara, iako ga je koristila Armija BiH, pa je stoga za HVO predstavljao legitimni vojni cilj.

Tokom deložacija u Mostaru vojnici HVO-a bili su izuzetno nasilni. Muslimane su budili usred noći ili u ranu zoru, udarali ih i tjerali da idu iz svojih domova, ponekad u pidžamama. Vojnici HVO-a su silovali više žena, uključujući i jednu djevojku od 16 godina, prije nego što su ih natjerali da pređu liniju fronta prema istočnom Mostaru. Vojnici HVO-a su također Muslimanima oduzimali ključeve stanova i iz stanova krali vrijedne predmete. Neki vojnici su za pljačkanje

stanova istjeranih Muslimana koristili zatočenike s Heliodroma.

HVO je tokom ljeta 1993. godine izveo slične akcije u drugim opštinama Herceg-Bosne. HVO je najprije hapsio muškarce Muslimane, bez obzira da li se radilo o vojnicima HVO-a, vojnicima Armije BiH, ili vojno sposobnim muškarcima i zatočavao ih u zatvorima u Dretelju, Gabeli, Ljubuškom, na Heliodromu ili u drugim zatočeničkim centrima, gdje su često bili žrtve teškog maltretiranja. Potom je HVO provodio kampanje masovnog hapšenja žena, djece i staraca u tim istim opštinama, a onda ih premještao na teritorije pod kontrolom Armije BiH, i to ponekad nakon što ih je, nekog kraće nekog duže, držao zatočene u dramatičnim uslovima.

Tako je bilo u opštini Čapljina, gdje je HVO od 30. juna do sredine jula 1993. godine proveo kampanju masovnog hapšenja muškaraca Muslimana. Otprilike sredinom jula 1993. godine, pripadnici HVO-a su spalili kuće Muslimana u Bivoljem Brdu, opljačkali im imovinu i razorili džamije u Lokvama i u Višićima. Od jula do septembra 1993. godine pripadnici HVO-a su premještali žene, djecu i starce iz sela Domanovići, Bivolje Brdo, Počitelj i grada Čapljine u Silos u Čapljini ili na teritorije pod kontrolom Armije BiH. Vijeće je većinom glasova, uz moje suprotno mišljenje, zaključilo da je 13. jula 1993. godine u Domanovićima HVO hicima iz vatrenog oružja ubio dvije mlade Muslimanke. HVO je u Bivoljem Brdu ubio jednog osamdesettrogodišnjeg invalida. Nekoliko dana kasnije, 16. jula 1993. godine, pripadnici HVO-a uhapsili su 12 muškaraca Muslimana u Bivoljem Brdu, ubili ih, a tijela spalili i zakopali u blizini starog rudnika boksita u selu. Muškarci, žene, djeca i starci koje je HVO zatočio od jula do oktobra 1993. godine u Silosu u Čapljini, bili su zatočeni u vrlo teškim uslovima, čak su spavali na podu bez pokrivača, iako je bilo vrlo hladno. Hrane je bilo malo, a sanitarnih prostorija nije bilo. HVO je zatim te ljude prebacio na teritorije pod kontrolom Armije BiH.

HVO je u opštini Stolac početkom jula 1993. godine također proveo masovnu i sistematsku kampanju razoružavanja i hapšenja Muslimana pripadnika HVO-a, vojnika Armije BiH i vojno sposobnih muškaraca Muslimana, i zatočio ih u zatvorima u Dretelju, Gabeli, Ljubuškom i na Heliodromu. Nakon toga, HVO je tokom jula i augusta 1993. godine proveo kampanju hapšenja, zatočenja i premještanja žena, djece i staraca iz opštine Stolac.

Tokom tih hapšenja, jedan vojnik HVO-a ubio je jednu mladu ženu od 17 godina rafalom iz vatrenog oružja. Više stotina uhapšenih osoba bile su zatočene na više mjesta, konkretno u školi u Aladinićima, gdje su uslovi zatočeništva bili vrlo teški. Nakon što su bili zatočeni u periodu od nekoliko dana do nekoliko mjeseci (neki su bili zatočeni do novembra 1993. godine), Muslimani su prebačeni za Blagaj. U julu 1993. godine HVO je spalio Sultan Selimovu džamiju u Stocu, opljačkao više muslimanskih kuća u Borojevićima, i spalio i opljačkao imovinu u Pješivac Gredi.

U maju 1993. HVO je, između ostalog, Koštanu bolnicu rekvririrao da bi u njoj do oktobra 1993. držao zatočene muškarce Muslimane iz opštine Stolac. Petorica njih umrla su uslijed batinanja i užasnog maltretiranja koje su pretrpjeli od strane pripadnika HVO-a. Drugi zatočenici bili su izloženi izuzetno nasilnomzlostavljanju i do današnjeg dana trpe posljedice uslijed toga.

Dana 14. jula 1993. godine, vojni policajci HVO-a su u Buni odveli jednog mladog Muslimana od 16 godina i njegovog djeda u zgradu vojne policije. Mladića su jako izudarali nogama, šakama i električnim kablom. Zatim su tu dvojicu odvezli do jedne provalije na obali Neretve i pucali im u leđa, teško ranivši pritom mladića i ubivši mu djeda.

Od juna do sredine augusta 1993. godine, HVO je napao desetak sela u opštini Prozor. Pripadnici HVO-a uništili su imovinu Muslimana i džamiju u Skrobućanima, spalili više kuća u Lugu i oštetili imovinu Muslimana iz sela Podaniš/Podonis. Dana 19. jula 1993. godine, vojnici HVO-a ubili su tri muškarca nakon što su ih pretukli u selu Prajine, kao i dva muškarca i jednu ženu na brdu Tolovac.

U junu i augustu 1993. godine, HVO je hapsio muškarce Muslimane, među kojima je bilo i maloljetnika, starijih i bolesnih, u opštini Prozor, i nekoliko ih sedmica držao u zatočeništvu na više lokacija. HVO je tako tokom ljeta 1993. godine držao 400 do 500 muškaraca Muslimana u srednjoj školi u Prozoru, gdje se s njima okrutno postupalo i tjeralo ih se da izvode radove na liniji fronta tokom kojih su neki ranjeni ili poginuli. HVO je zatočene Muslimane držao i u Tehničkoj školi, u vatrogasnom domu i u zgradi Unisa, gdje su neke od njih tukli. U julu 1993. godine su muškarci Muslimani koje je HVO držao zatočene u objektima MUP-a bili prisiljavani da izvode radove na liniji fronta tokom čega su bili izloženi zlostavljanju.

Neki zatočenici bili su zlostavljani, između ostalog i seksualno. Pored toga, vojnici HVO-a su 31. jula 1993. godine na Crnom vrhu hicima iz vatrenog oružja ubili 11 zatočenika koji su bili vezani telefonskom žicom oko vrata i primorani da kao živi štitovi hodaju prema položajima Armije BiH.

HVO je u opštini Prozor uhapsio i žene, djecu i starije Muslimane i zatočio ih u kućama u Podgrađu, Lapsunju i Dugama, gdje su boravili u klimi terora i vrlo lošim uslovima, bili izloženi zlostavljanju, prijetnjama, krađi, i gdje su neke žene bile žrtve seksualnog nasilja od strane pripadnika HVO-a, i to ponekad svakodnevno. Dana 28. augusta 1993. godine, HVO je te osobe prebacio na teritorije pod kontrolom Armije BiH i, tom prilikom, pucao na neke od njih i ranio ih.

Neki od tih žena, djece i staraca su se kratko nakon toga vratili u opštinu Prozor. HVO ih je ponovo uhapsio i zatočio u Dugama, gdje su do decembra 1993. godine bili izloženi fizičkom, psihičkom, ali i seksualnom nasilju.

Prilikom zauzimanja Raštana, 24. augusta 1993. godine, vojnici HVO-a ubili

su četiri čovjeka koji su se predali. Zatim su prijetili ženama i djeci koji su bili na mjestu događaja i ukrali im vrijedne predmete. Nakon toga, žene i djeca nisu imali drugog izbora osim da odu na teritorije pod kontrolom Armije BiH.

Najzad, u opštini Ljubuški, u julu i augustu 1993. godine, HVO je popisao vojno sposobne muškarce, razoružao ih i ograničio im kretanje, a potom je proveo masovna hapšenja tokom kojih su stotine muškaraca zatvorene u zatvoru u Ljubuškom i na Heliodromu. Brojne prazne stanove u opštini Ljubuški, u kojima su nekada živjeli Muslimani, zauzeli su Hrvati iz srednje Bosne.

Uporedo sa masovnim hapšenjima, HVO je osnovao i vodio čitavu mrežu zatočeničkih centara za Muslimane. Vojna policija HVO-a tako je u junu 1992. godine osnovala zatočenički centar u krugu nekadašnje stanice policije u Ljubuškom. Tri mjeseca kasnije, HVO je otvorio Heliodrom, nekadašnji vojni kompleks JNA koji se nalazio u južnom dijelu Mostara, pretvorivši ga u zatočenički centar. Zatvori u Dretelju i Gabeli, smješteni u bivšim kasarnama JNA, počeli su sa radom od aprila 1993. godine. Zatočenički centar Vojno se aktivno koristio u najmanju ruku između augusta 1993. i januara 1994. godine. Osnivanje ovih zatočeničkih centara HVO-u je omogućilo da u zatočeništvu drži hiljade osoba muslimanske nacionalnosti, ne razlikujući civile od vojnika.

Vijeće je utvrdilo, prije svega zahvaljujući svjedočenjima nekadašnjih zatočenika, da su životni uslovi u ovim zatočeničkim centrima bili izuzetno teški. Prostorije nisu bile prilagođene za smještaj tako velikog broja ljudi, a prenatrpanost je postala naročito osjetna tokom ljeta 1993. godine, poslije velikih talasa hapšenja u maju i julu 1993. godine. Zatočenici u zatvoru u Ljubuškom jedva da su imali dovoljno mjesta da sjednu na pod. U zatvoru u Dretelju, nagurali su ih u hangare i podzemne tunele. U svim zatočeničkim centrima, zatočenici su bili pothranjeni, a higijenski uslovi su bili očajni. Neki nisu imali pristup mokrom čvoru, pa su bili prisiljeni da vrše nuždu služeći se improvizovanim posudama.

Najveći dio vremena nije im obezbjeđivana odgovarajuća zdravstvena njega za liječenje bolesti od kojih su patili uslijed nezdravih životnih uslova i za saniranje rana koje su im tokom zlostavljanja nanosili pripadnici HVO-a. Neki će zbog toga doživotno trpjeti posljedice. Vijeće ističe da su posebno teški uslovi vladali u samicama na Heliodromu i u zatvoru u Dretelju, u kojima su zatočenici bili lišeni vode, hrane, uslova za ličnu higijenu, pa čak i svjetla.

U ovim zatočeničkim centrima, Muslimani su takođe bili podvrgavani zlostavljanju. Pripadnici HVO-a redovno su ih tukli i izlagali izuzetno teškim patnjama. U zatočeničkom centru Vojno, pripadnici HVO-a su nekim zatočenicima nanosili opekotine cigaretama.

Ivica Kraljević, pripadnik Vojne policije i zapovjednik zatvora u Ljubuškom

je, zajedno sa još dva čovjeka, jednog zatočenika u zatvoru podvrgavao elektrošokovima sve dok ovaj nije izgubio svijest. Osobe koje su dolazile spolja, između ostalih pripadnici vojne policije, dobijala su odobrenje, naročito od zapovjednika 1. brigade HVO-a, da uđu u prostorije zatvorâ u Dretelju i Gabeli i tamo tuku zatočenike. Boško Previšić, zapovjednik zatvora u Gabeli, lično je ustrijelio jednog vojnika Armije BiH. Najmanje dva zatočenika u zatvoru u Dretelju su preminula od posljedica zlostavljanja ove vrste. Pripadnici vojne policije također su ustrijelili tri zatočenika otvorivši vatru na hangare u kojima su zatočenici bili zatvoreni. Mario Mihalj, koji je upravljao zatočeničkim centrom Vojno, premlatio je, a potom iz vatrenog oružja ubio jednog Muslimana zatočenog u centru.

Pripadnici HVO-a također su redovno vrijeđali i ponižavali zatočenike. U zatvoru u Dretelju, zatočenike su prisiljavali da jedu služeći se priborom koji se nikada nije prao, a svoj oskudni obrok morali su da privedu kraju za svega nekoliko sekundi jer bi u protivnom bili kažnjeni. Zatočenike koji nisu jeli dovoljno brzo prisiljavali su da legnu na užareni asfalt i da se bez košulje valjaju po zemlji. Jednog zatočenika na Heliodromu prinudili su da poliže vlastitu krv kako "balijska krv ne bi ostala na hrvatskoj zemlji", po riječima njegovih tamničara iz redova Vojne policije.

Zatočenici na Heliodromu, u zatočeničkom centru Vojno i u zatvoru u Ljubuškom prisiljavani su da obavljaju opasne radove na liniji fronta, pri čemu je jedan broj zatočenika ranjen ili poginuo u razmjeni vatre između ABiH i HVO-a. Zatočenici na Heliodromu ranjavani su ili su ginuli dok su ih duž linije fronta koristili kao živi štit.

Kada je zatvor u Dretelju zatvoren, početkom oktobra 1993. godine, zatočenici su prebačeni u druge zatočeničke centre, među kojima su zatvor u Gabeli i Heliodrom. Zatočenički centar Vojno nastavio je sa radom do januara 1994. godine. Heliodrom i zatvori u Ljubuškom i Gabeli zatvoreni su u aprilu 1994. godine.

Počev od decembra 1993. godine, u skladu sa odlukom Mate Bobana, tadašnjeg predsjednika Hrvatske Republike Herceg-Bosne, o zatvaranju svih zatočeničkih centara, HVO je svoje zatočeničke centre ispraznio. Zatočenici su morali da zajamče da će otići iz Herceg-Bosne zajedno sa članovima porodice tako što bi pokazali garantno pismo iz treće države spremne da ih prihvati. Potom bi ih premjestili u Hrvatsku dok ne odu u navedenu treću državu. Neki zatočenici su bili prisiljeni da, zajedno sa porodicom, odu na teritoriju pod kontrolom ABiH. Najzad, HVO je jedan broj zatočenika upotrijebio u sklopu politike razmjene sa ABiH.

U opštini Vareš, koja se nalazi u srednjoj Bosni, HVO je podsticao, pa čak i vršio pritisak na hrvatsko stanovništvo da napusti teritoriju opštine i ode u Herceg-Bosnu. HVO je također počinio brojne zločine nad Muslimanima u toj opštini.

Dana 23. oktobra 1993. godine, pripadnici HVO-a su počeli da hapse i privode muškarce muslimanske nacionalnosti u gradu Varešu. Većina je zatočena u srednjoj, a potom u osnovnoj školi u Varešu, u kojima su vladali veoma teški uslovi zatočeništva i u kojima su ih pripadnici HVO-a tukli. Između 23. oktobra i 4. novembra 1993. godine, muškarci muslimanske nacionalnosti su također bili zatočeni u Vareš-Majdanu. Vojnici HVO-a su nad njima vršili nasilje i ponižavali su ih. Primjera radi, jednog zatočenika su primorali da odsiječe vlastitu bradu i da je pojede.

Oko 3. novembra, snage HVO-a su se povukle iz grada Vareša prema Kiseljaku. Približno tog datuma, HVO je napustio svoje zatočeničke centre, ostavljajući za sobom zatočenike među kojima su neki uspjeli da se prijave kod UNPROFOR-a. Prije odlaska iz Vareša, pripadnici HVO-a su silovali dvije Muslimanke iz grada. Pripadnici HVO-a također su pljačkali prodavnice i kuće u vlasništvu Muslimana. Pored toga, oružane snage HVO-a su 23. oktobra 1993. godine u jutarnjim satima krenule u napad na selo Stupni Do, naseljeno muslimanskim stanovništvom. Vojnici specijalnih jedinica "Maturice" i "Apostoli" silovali su i seksualno zlostavljali tri žene iz sela. Također su tokom napada ubili 36 osoba, među kojima i troje djece uzrasta 13, 8 i 3 godine. Selo je u potpunosti razoreno, a mještanima je oduzeta imovina.

Vijeće je utvrdilo da su najviše vlasti u HVO-u pokušale da uvjere predstavnike međunarodne zajednice da je istraga u toku iako istraga nikada nije provedena. Dapače, Ivica Rajić, zapovjednik snaga HVO-a u Varešu, nastavio je sa obavljanjem dužnosti pod pseudonimom Viktor Andrić i nikada nije krivično gonjen. Vijeće je većinom glasova, uz moje suprotno mišljenje, utvrdilo da je sukob između HVO-a i ABiH tokom ovog razdoblja bio međunarodni sukob. Naime, iz dokaza se vidi da su se snage hrvatske vojske borile zajedno sa pripadnicima HVO-a protiv ABiH, a da je Republika Hrvatska vršila opštu kontrolu nad oružanim snagama i civilnim vlastima najprije Hrvatske zajednice, a potom Hrvatske Republike Herceg-Bosne.

Pošto je uporedilo konstitutivna pravna obilježja krivičnih djela za koja se optuženi terete u optužnici i dokazane činjenice za svaku pojedinu opštinu i svaki zatočenički centar, Pretresno vijeće je zaključilo da su počinjena sljedeća krivična djela:

- zločini protiv čovječnosti, i to: progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ubistvo, silovanje, deportacija, prisilno premještanje kao nehumano djelo, zatvaranje, nehumana djela;

- teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine, i to: hotimično lišavanje života, seksualno zlostavljanje kao nečovječno postupanje, protipravna deportacija civila, protivpravno premještanje civila, protivpravno zatočavanje civila,

nečovječno postupanje, uništavanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, oduzimanje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno; i

- kršenja zakona i običaja ratovanja, i to: okrutno postupanje, protivpravni fizički rad, bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, uništavanje ili hotimično nanošenje štete objektima namijenjenim religiji ili obrazovanju, pljačkanje javne i privatne imovine i, kada je u pitanju Mostar: protivpravni napad na civile i protivpravno terorisanje civila.

Vijeće je odlučilo da ne razmatra tačku optužnice 26 – okrutno postupanje (opsada Mostara) – iz razloga koji se podrobno navode u trećem tomu presude, a događaje koji su se odigrali od juna 1993. do aprila 1994. godine u istočnom Mostaru Vijeće je analiziralo kao okrutno postupanje po tački optužnice 17.

Pošto sam iznio zaključke Vijeća u vezi sa krivičnim djelima koja su počinjena u opštinama i zatočeničkim centrima navedenim u optužnici, sada ću sažeto iznijeti zaključke Vijeća u vezi sa krivičnom odgovornošću optuženih prema navodima iz optužnice.

Optuženi se terete za sve vidove odgovornosti predviđene članom 7.1 Statuta (uključujući i počinjenje zločina putem učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu), kao i za odgovornost nadređenog shodno članu 7.3 Statuta. S obzirom na razmjere krivičnih djela koja se šestorici optuženih stavljaju na teret, a za koje Vijeće smatra da su dokazana, Vijeće je većinom glasova, uz moje suprotno mišljenje, odlučilo da analiza krivične odgovornosti na osnovu učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu predstavlja pravni pristup kakav valja usvojiti. Shodno tome, ostali vidovi odgovornosti na osnovu kojih se optuženi terete u optužnici uzimaju se u obzir samo kada je riječ o krivičnim djelima koja ne potpadaju pod udruženi zločinački poduhvat.

Vijeće je, dakle, većinom glasova odlučilo da je postojao udruženi zločinački poduhvat koji je za krajnji cilj imao uspostavljanje hrvatskog entiteta, djelimično u granicama Hrvatske banovine iz 1939. godine, kako bi se omogućilo ponovno ujedinjenje hrvatskog naroda. Ovaj hrvatski entitet u BiH trebalo je ili da se pripoji Hrvatskoj nakon eventualnog raspada BiH, ili da postane nezavisna država unutar BiH, tijesno povezana sa Hrvatskom.

Vijeće je zaključilo, i dalje većinom glasova, da su već u decembru 1991. godine članovi rukovodstva Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (među kojima je Mate Boban, predsjednik Hrvatske zajednice, a potom Hrvatske Republike Herceg-Bosne) i čelnici Hrvatske (među kojima je Franjo Tuđman, predsjednik Hrvatske) ocijenili da je za ostvarivanje krajnjeg cilja, to jest za uspostavljanje hrvatskog entiteta kakav sam maločas opisao, neophodno promijeniti nacionalni sastav stanovništva na

teritorijama za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskog zajednici Herceg-Bosni. U najmanju ruku od kraja oktobra 1992. godine, Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Milivoj Petkovići Slobodan Praljak znali su da je ostvarivanje ovog cilja u suprotnosti sa mirovnim pregovorima koji su se vodili u Ženevi i da podrazumijeva premještanje muslimanskog stanovništva izvan teritorije Herceg-Bosne.

Iz dokaza se vidi da su, počev od sredine januara 1993. godine, čelnici HVO-a i neki hrvatski čelnici imali namjeru da učvrste kontrolu nad područjima na koja su polagali pravo i započnu etničko čišćenje datih područja kako bi ona postala većinski ili gotovo u cijelosti hrvatska. Prema tome, udruženi zločinački poduhvat počeo je sredinom januara 1993. godine. HVO je proveo prethodno opisane vojne kampanje na područjima koja je smatrao hrvatskim kako bi ojačao svoje prisustvo. Naime, vojne kampanje pratilo je iseljavanje muslimanskog stanovništva. HVO je isto tako organizovao iseljavanje hrvatskog stanovništva iz srednje Bosne u Hercegovinu. To iseljavanje imalo je za cilj da zaštiti jedan dio hrvatskog stanovništva iz srednje Bosne od borbi koje su se vodile u tom području, ali i da ojača prisustvo Hrvata u Herceg-Bosni sa ciljem da odnos snaga prevagne u korist Hrvata. Uslijed ove činjenice, dio hrvatskih stanovnika iz srednje Bosne je otišao dobrovoljno, dok je druge HVO iselio uz primjenu sile. Vijeće smatra da brojni zločini koje su snage HVO-a počinile nad Muslimanima od januara 1993. do aprila 1994. godine uglavnom ukazuju na očevidan obrazac ponašanja. U većini slučajeva, zločine nije nasumice počinila šačica nedisciplinovanih vojnika. Naprotiv, zločini su bili ishod plana koji su pripremili učesnici u UZP-u kako bi otjerali muslimansko stanovništvo iz Herceg-Bosne.

Vijeće je uvjereno da su učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu obezbjeđivali kadrove i koordinaciju za operacije na terenu kako bi se počinili gore pomenuti zločini. Oni su uspostavili sistem protjerivanja muslimanskog stanovništva koje je živjelo na teritoriji Herceg-Bosne putem iseljavanja i/ili zatočavanja civila, ubistava i uništavanja imovine tokom napadâ, zlostavljanja i razaranja tokom operacija deložiranja, zlostavljanja i loših uslova u zatočeništvu, putem opšte i gotovo sistematske upotrebe zatočenika za obavljanje radova duž linije fronta, a ponekad i kao živog štita, putem ubistava i zlostavljanja do kojih je dolazilo tokom takvog prisilnog rada i, najzad, putem iseljavanja zatočenika i njihovih porodica izvan teritorije Herceg-Bosne nakon puštanja zatočenika na slobodu.

Shodno tome, u okvire zajedničkog plana udruženog zločinačkog poduhvata potpadaju krivična djela za koje se optuženi terete po sljedećim tačkama optužnice: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24 i 25.

Pored toga, Vijeće ističe da su, tokom kampanjadeložiranja ili zatočavanja koje je HVO provodio nad Muslimanima, pripadnici HVO-a počinili i druge zločine koji nisu bili sastavni dio zajedničkog zločinačkog cilja, ali jesu predstavljali

prirodnu i predvidljivu posljedicu njegovog provođenja u djelo. Riječ je o krađama, silovanjima i seksualnim zlostavljanjima, o jednom broju ubistava počinjenih tokom kampanje deložiranja, o ubistvima usljed loših uslova u zatočeništvu ili zlostavljanja u zatočeničkim centrima i, najzad, o rušenju džamije u Sovićima i Doljanima u aprilu 1993. godine.

Treba istaći da, po mišljenju Vijeća, zločini počinjeni u opštini Prozor u oktobru 1992. godine ne spadaju u udruženi zločinački poduhvat. Vijeće je, kao što ću to kasnije izložiti, analiziralo eventualnu krivičnu odgovornost optuženih za te zločine sa tačke gledišta drugih oblika odgovornosti predviđenih Statutom.

U osmišljavanju i ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja, jedna grupa hrvatskih javnih ličnosti, među kojima se ističu Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Janko Bobetko, Mate Boban, Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić i Berislav Pušić, postigla je međusobni dogovor. Iz svih činjeničnih i pravnih zaključaka koje je Vijeće izvelo, proizilazi da su se organi, strukture i ljudstvo HVO-a koristili radi ostvarivanja različitih aspekata zajedničkog zločinačkog cilja.

Pošto je utvrdilo kakvi su bili krajnji cilj i zajednički zločinački cilj poduhvata, Vijeće je razmotrilo pitanje da li je svaki od optuženih hotimično učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu, da li mu je značajno doprinio i da li je dijelio namjeru da počini zločine tokom ostvarivanja zajedničkog zločinačkog cilja.

Jadranko Prlić

Od 14. augusta 1992. do kraja aprila 1994. godine, Jadranko Prlić, kao predsjednik HVO-a, a zatim predsjednik vlade Hrvatske Republike Herceg-Bosne, imao je velike ovlasti de jure i de facto u koordinaciji i rukovođenju radom HVO-a i Vlade. Pored ostalog, imao je ovlasti u vezi sa zatočeničkim centrima HVO-a, konkretno, ovlast za njihovo otvaranje i zatvaranje. Najzad, on je igrao ključnu ulogu u odnosima između HVO-a Hrvatske zajednice (kasnije Republike) Herceg-Bosne i Vlade Hrvatske.

Upravo radeći na tim funkcijama, Jadranko Prlić je izradio ultimatume iz januara i aprila 1993. godine, upućene Armiji BiH, kojima se od nje traži da se na teritoriji Herceg-Bosne potčini HVO-u. Posljedica tih ultimatuma bile su već pomenute vojne operacije u opštinama Gornji Vakuf, Prozor i Jablanica, u okviru kojih su počinjeni brojni zločini nad muslimanskim stanovništvom. Vijeće je uvjereno da je Jadranko Prlić značajno doprinio ostvarenju tog plana u tim opštinama, tako što je planirao, omogućavao i ohrabrivao zločine koje su počinili pripadnici HVO-a.

Pored toga, Jadranko Prlić je odobravao hapšenje i zatočavanje koje je HVO u Mostaru sprovodio od 9. maja 1993. godine, i svjesno je zatvarao oči pred akcijama etničkog čišćenja koje su se sa sve više nasilja izvodile tokom ljeta 1993. godine u

Mostaru. Dana 30. juna 1993. godine Jadranko Prlić je Hrvate ponovo pozvao na oružje protiv Muslimana i prihvatio je masovno zatočavanje Muslimana, koje je HVO simultano i sistematski vršio u više opština koje je rukovodstvo Hrvatske zajednice (kasnije Republike) Herceg-Bosne smatralo hrvatskim.

Jadranko Prlić je podržavao opsadu istočnog Mostara koju je sproveo HVO. Dok je muslimansko stanovništvo pod opsadom živjelo u strašnim uslovima, pod stalnom vatrom i granatiranjem HVO-a, Jadranko Prlić je lično doprinio blokiranju dostave humanitarne pomoći u taj sektor grada, i to mjesecima.

Jadranko Prlić je, osim toga, znao za brojne zločine koje su počinili pripadnici oružanih snaga Hrvatske zajednice (kasnije Republike) Herceg-Bosne. Tako je znao i za teške uslove u kojima su Muslimani, uhapšeni od strane HVO-a, držani u zatočeništvu u zatvorima u Dretelju, Gabeli i na Heliodromu. Unatoč tome, opravdavao je zatočavanje muslimanskih civila i poricao stvarnost njihovog položaja. Jadranko Prlić je dakle prihvatao i ohrabrivao te uslove krajnje nesigurnosti, kao i loše postupanje sa zatočenicima u više HVO-ovih zatočeničkih centara.

Također, bio je informisan o korištenju zatočenika sa Heliodroma i iz Vojna na frontu, kao i o fizičkom zlostavljanju tih zatočenika za vrijeme rada na liniji fronta ili kad su ih koristili kao živi štit. Zbog toga što nije intervenisao iako je za to imao mogućnost, i ostao na vlasti iako je znao za počinjene zločine, Vijeće smatra da je jedini razumno moguć zaključak taj da je Jadranko Prlić omogućio i prihvatio da se čine zločini protiv Muslimana, u sklopu njihovog sistematskog zatočavanja od strane HVO-a.

Jadranko Prlić je podržavao i politiku protjerivanja zatočenih Muslimana i njihovih porodica preko Hrvatske u treće zemlje i učestvovao je u takoreći simultanom iseljavanju Hrvata iz srednje Bosne sa ciljem da se oni nasele na teritorije koje je svojatala Herceg-Bosna. Vijeće ocjenjuje da je jedini razumni zaključak koji se može izvesti taj da je Jadranko Prlić posjedovao namjeru da muslimansko stanovništvo iseli sa teritorije koju je svojatala Herceg-Bosna, kako bi onamo naselio Hrvate iz srednje Bosne.

Većina članova Vijeća – ja se ne slažem s oblikom odgovornosti – uvjerena je van razumne sumnje da je Jadranko Prlić značajno doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu i da je bio jedan od njegovih glavnih članova. Osim toga, iz njegovog doprinosa proizlazi da je on posjedovao namjeru da ostvari zajednički zločinački cilj protjerivanja muslimanskog stanovništva i da se čine pomenuti zločini kako bi se taj cilj sproveo. Vijeće pored toga ocjenjuje da je Jadranko Prlić, na osnovi svog učešća u ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja i svojih saznanja o činjenicama, razumno mogao predvidjeti počinjenje krivičnih djela ubistva i seksualnog zlostavljanja tokom akcija deložiranja Muslimana iz zapadnog Mostara, djela krađe činjena tokom

akcija protjerivanja stanovništva u Gornjem Vakufu, Jablanici i zapadnom Mostaru, ubistva u sklopu zatočenja u Sovićima, kao i rušenje dviju džamija u Sovićima i Doljanima. On je prihvatio i preuzeo rizik da bi ti zločini mogli biti počinjeni.

Bruno Stojić

U periodu od 3. jula 1993. do 15. novembra 1993. godine, Bruno Stojić je, kao načelnik Odjela obrane, imao velike ovlasti *de jure* i *de facto* nad većinom sastavnica oružanih snaga i vojne policije Zajednice (kasnije Republike) Herceg-Bosne. U tom svojstvu je imao komandu i vršio efektivnu kontrolu nad oružanim snagama HVO-a, kao i nad vojnom policijom, konkretno, tako što je donosio odluke o vojnim operacijama, obezbjeđivao njihovo izvršenje putem komandnog lanca i izdavao naređenja načelniku Uprave vojne policije, uključujući naređenja neposredno povezana s operacijama na terenu. Bruno Stojić je učestvovao i u razradi politike odbrane Hrvatske zajednice (kasnije Republike) Herceg-Bosne, kao učesnik brojnih sudbinskih sastanaka HVO-a. Kao predstavnik HVO-a učestvovao je i u mirovnim pregovorima najvišeg nivoa.

U okviru svojih funkcija, Bruno Stojić je omogućio izvođenje vojnih operacija HVO-a u Gornjem Vakufu u januaru 1993. godine. Učestvovao je u planiranju vojnih operacija HVO-a u Mostaru 9. maja 1993. godine i u danima poslije toga. Učestvovao je u organizaciji i izvođenju kampanja deložiranja Muslimana u zapadnom Mostaru u ljetu 1993. godine.

Najzad, učestvovao je u planiranju vojnih operacija u Varešu u oktobru 1993. godine, a time i u brojnim zločinima počinjenim u sklopu tih operacija.

Bruno Stojić je bio informisan o zločinima koje je HVO počinio tokom vojnih operacija u Gornjem Vakufu u januaru 1993. i Jablanici u aprilu 1993. godine, o deložiranju muslimanskog stanovništva u julu 1993. godine u Čapljini, o granatiranju i napadima na članove međunarodnih organizacija, kao i o lošim životnim uslovima muslimanskog stanovništva u istočnom Mostaru.

Također, bio je informisan o činjenici da Muslimani zatočeni od strane HVO-a u zatvorima u Ljubuškom, Dretelju, Gabeli i na Heliodromu nisu držani u uslovima u skladu s međunarodnim pravom. Bruno Stojić je unatoč tome nastavio da vrši efektivnu kontrolu nad oružanim snagama i vojnom policijom tokom cijelog trajanja svog mandata načelnika Odjela obrane. Pored toga, Bruno Stojić nije ulagao ozbiljnije napore da se stane u kraj činjenju zločina, iako je imao potrebne ovlasti i to mu je bila dužnost. Istovremeno, pokušavao je da porekne svoju odgovornost pred predstavnicima međunarodnih organizacija. Vijeće je ocijenilo da je jedini zaključak koji se može izvesti taj da je Bruno Stojić prihvatio činjenje tih krivičnih djela.

Većina članova Vijeća, koje nije jednoglasno u vezi s oblikom odgovornosti, uvjerena je van razumne sumnje da je Bruno Stojić značajno doprinio udruženom

zločinačkom poduhvatu, tako što je vršio kontrolu nad oružanim snagama i djelovao kao veza između njih i Vlade. Osim toga, iz njegovog doprinosa proizlazi da je on posjedovao namjeru da ostvari zajednički zločinački cilj protjerivanja muslimanskog stanovništva i počinjenja već pomenutih krivičnih djela kako bi se taj cilj sproveo. Vijeće pored toga ocjenjuje da je Bruno Stojić, na osnovi svog doprinosa ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja i svojih saznanja o činjenicama, razumno mogao predvidjeti djela seksualnog zlostavljanja počinjena tokom operacija deložiranja Muslimana iz zapadnog Mostara, kao i djela krađe počinjena tokom operacija deložiranja u Gornjem Vakufu u januaru 1993., te u opštini Mostar počevši od maja 1993. godine. On je prihvatio i preuzeo rizik da bi ti zločini mogli biti počinjeni.

Slobodan Praljak

U periodu od jeseni 1992. do 9. novembra 1993. godine, Slobodan Praljak je imao velike ovlasti, prvo de facto, a zatim i *de jure* i *de facto*, nad oružanim snagama i vojnom policijom HVO-a. Naime, od jeseni 1992. do 24. jula 1993. godine, Slobodan Praljak, koji je tada imao funkcije u Ministarstvu obrane Hrvatske, rukovodio je oružanim snagama HVO-a, konkretno, tako što je preuzimao komandovanje izvjesnim operacijama, izdavao naređenja jedinicama i primao izvještaje komandanata sa terena, kao predstavnik HVO-a učestvovao u nastojanjima da se uspostavi zajedničko komandovanje s Armijom BiH, te komandujući izvjesnim jedinicama vojne policije HVO-a. On je imao i ulogu posrednika u smirivanju napetosti između raznih elemenata oružanih snaga HVO-a. Zatim, od 24. jula 1993. do 9. novembra 1993. godine, Slobodan Praljak, kao zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, posjedovao je komandne ovlasti i vršio efektivnu kontrolu nad svim sastavnicama oružanih snaga HVO-a. U tom svojstvu je donosio odluke o vojnim operacijama i obezbjeđivao njihovo izvršenje putem komandnog lanca.

Slobodan Praljak je tako planirao, omogućavao i dobijao informacije o vojnim operacijama HVO-a u Gornjem Vakufu oko 18. januara 1993. godine. Planirao je i rukovodio vojnim operacijama HVO-a u opštini Prozor koje su počele 24. jula 1993. godine. Učestvovao je u rukovođenju i planiranju operacija HVO-a u opštini Mostar od jula do početka novembra 1993. godine, uključujući i operaciju od 8. novembra 1993. godine koja je dovela do rušenja Starog mosta u Mostaru. Najzad, učestvovao je u planiranju i rukovođenju operacijama HVO-a u Varešu u oktobru 1993. godine. Time je učestvovao i u zločinima počinjenim u sklopu tih operacija.

Pored toga, Slobodan Praljak je bio informisan o tome da pripadnici oružanih snaga HVO-a premještaju i zatočavaju muslimansko stanovništvo Prozora u periodu od jula do augusta 1993. godine. Znao je da će u opštini Mostar biti počinjeni zločini, konkretno, znao je za rušenje zgrada u istočnom Mostaru (uključujući džamije i Stari most), za ubistva, ranjavanje i napade na članove međunarodnih organizacija. On je

omogućio ubistva Muslimana koji nisu pripadali nikakvim oružanim snagama, kao i uništavanje imovine u Stupnom Dolu u oktobru 1993. godine.

Slobodan Praljak je unatoč tome nastavio obavljati svoje funkcije sve do 9. novembra 1993. godine. Također, nije ulagao ozbiljnije napore da se stane u kraj zločinima koje su činile oružane snage HVO-a. Naprotiv, poricao je zločine počinjene nad Muslimanima i omogućio nepreduzimanje krivičnog gonjenja počinilaca tih zločina. Slobodan Praljak je posebno doprinio nastojanjima HVO-a u sakrivanju odgovornosti HVO-a za zločine u Stupnom Dolu.

Pored toga, Slobodan Praljak je djelovao i kao posrednik između Hrvatske i HVO-a, a sa ciljem ostvarivanja zločinačkog cilja navedenog poduhvata. Naime, zahvaljujući svojim funkcijama u hrvatskoj vladi i u HVO-u, bila mu je poznata politika najviših hrvatskih rukovodilaca prema Herceg-Bosni, za koju se i sam pokazao spremnim da je ostvaruje. U tom okviru, Slobodan Praljak je naređenja, poruke i uputstva hrvatskih rukovodilaca prenosio rukovodiocima Herceg-Bosne i učestvovao u pribavljanju vojne podrške iz Hrvatske za oružane snage HVO-a.

Većina članova Vijeća, koje nije jednoglasno u vezi s oblikom odgovornosti, uvjerena je van razumne sumnje da je Slobodan Praljak značajno doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu. Osim toga, iz njegovog doprinosa proizlazi da je on posjedovao namjeru da ostvari zajednički zločinački cilj protjerivanja muslimanskog stanovništva i da se čine pomenuti zločini kako bi se taj cilj sproveo. Vijeće pored toga ocjenjuje da je Slobodan Praljak, na osnovi svog doprinosa ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja i svojih saznanja o činjenicama, razumno mogao predvidjeti da će, tokom operacija deložiranja u Gornjem Vakufu u januaru 1993. godine i tokom operacije HVO-a u Raštanima u augustu 1993. godine, biti počinjena djela krađe, no prihvatio je i preuzeo rizik da bi ti zločini mogli biti počinjeni.

Milivoj Petković

Od 14. aprila 1992. do 26. aprila 1994. godine, Milivoj Petković je imao velike ovlasti u rukovođenju i komandovanju svim sastavnicama oružanih snaga HVO-a, prvo kao načelnik Glavnog stožera HVO-a, do 24. jula 1993., a zatim kao zamjenik tog stožera do 26. aprila 1994. godine. Milivoj Petković je predstavljao i angažovao HVO u mirovnim pregovorima, te izdavao zapovijesti za prekid vatre. Najzad, on je prenosio zapovijesti i odluke političkih i izvršnih organa Hrvatske zajednice (kasnije Republike) Herceg-Bosne koje je dobijao posredstvom načelnika Odjela obrane, Brune Stojića, i starao se za informisanje političkih organa o vojnoj situaciji na terenu.

Milivoj Petković je planirao i omogućio vojne operacije u opštini Gornji Vakuf u januaru 1993. godine. On je planirao i rukovodio vojnim operacijama u opštini Jablanica u aprilu 1993. godine, onemogućio međunarodnim posmatračima pristup

selima Sovići i Doljani, i koordinirao preseljenje civila u Gornji Vakuf. Rukovodio je vojnim operacijama u opštini Prozor u aprilu i junu 1993. i planirao operacije u julu i augustu 1993. godine. Učestvovao je u planiranju granatiranja istočnog Mostara, blokirao pristup humanitarnim konvojima za muslimansko stanovništvo istočnog Mostara, planirao vojnu ofanzivu na stari dio grada Mostara, uključujući i onu od 8. novembra 1993. godine koja je dovela do rušenja Starog mosta u Mostaru. Dana 30. juna 1993. godine, naredio je hapšenje muškaraca koji nisu pripadali oružanim snagama u opštinama Mostar, Stolac i Čapljina. Planirao je vojne operacije na Vareš u oktobru 1993. godine i učestvovao u sprovođenju fingirane istrage o događajima u Stupnom Dolu i fiktivnih sankcija protiv Ivice Rajića. Time je učestvovao i u zločinima počinjenim u sklopu tih operacija.

Milivoj Petković je znao da su brojni Muslimani zatočeni u zatočeničkim centrima HVO-a, on je naredio i odobrio slanje zatočenika sa Heliodroma i iz logora Vitina-Otok na rad na liniju fronta. Milivoj Petković je unatoč tome nastavio vršiti efektivnu kontrolu nad oružanim snagama sve do aprila 1994. godine, iako je znao da su njihovi pripadnici činili i da čine krivična djela. Milivoj Petković je nastavio rukovoditi i vršiti kontrolu nad jedinicama HVO-a, među kojima Kažnjeničkom bojnom, njenim antiterorističkim grupama i pukovnijom "Bruno Bušić"– iako je znao da su one počinile brojne zločine. I dalje ih angažujući na bojištu, odnosno, ne preduzimajući nikakve mjere kako bi se izbjeglo činjenje novih zločina, on je ohrabrivao počinjenje novih krivičnih djela.

Većina članova Vijeća, koje nije jednoglasno u vezi s oblikom odgovornosti, uvjerena je van razumne sumnje da je Milivoj Petković značajno doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu. Osim toga, iz njegovog doprinosa proizlazi da je on posjedovao namjeru da ostvari zajednički zločinački cilj protjerivanja muslimanskog stanovništva i da se čine pomenuti zločini kako bi se taj cilj sproveo. Vijeće pored toga ocjenjuje da je Milivoj Petković, na osnovi svog doprinosa ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja i svojih saznanja o činjenicama, razumno mogao predvidjeti djela seksualnog zlostavljanja činjena tokom operacija deložiranja muslimanskog stanovništva iz zapadnog Mostara u periodu od juna 1993. do februara 1994. i tokom vojnih operacija u Varešu krajem oktobra 1993. godine, djela krađe počinjena tokom operacija deložiranja u opštini Gornji Vakuf u januaru 1993., u opštini Jablanica u aprilu 1993., u opštini Mostar od juna do februara 1994., tokom vojnih operacija u Varešu krajem oktobra 1993., kao i rušenje džamija u Sovićima i Doljanima tokom operacija u opštini Jablanica u aprilu 1993. godine. On je prihvatio i preuzeo rizik da bi ti zločini mogli biti počinjeni.

Valentin Ćorić

U periodu od juna 1992. do 10. novembra 1993. godine Valentin Ćorić je u svom svojstvu načelnika Uprave vojne policije imao velike ovlasti *de jure* i *de facto* nad svim jedinicama Vojne policije u HVO-u. Konkretno, Valentin Ćorić je rukovodio i komandovao jedinicama Vojne policije i imao je nadležnost nad njihovim predpočinjavanjem u borbenim akcijama.

Imao je ovlasti da učestvuje u borbi protiv kriminala u HVO-u. Bio je nadležan za kontrolisanje protoka osoba i roba na teritoriji Herceg-Bosne, pa tako i konvoja s humanitarnom pomoći. I konačno, raspolagao je važnim ovlastima nad funkcionisanjem mreže zatočeničkih centara HVO-a. Od trenutka kada je Valentin Ćorić 10. novembra 1993. godine imenovan za ministra unutarnjih poslova, bio je i dalje u mogućnosti da se bori protiv kriminaliteta u HVO-u i u dodatnoj je mjeri bio nadležan za kontrolisanje slobode kretanja osoba i roba na teritoriji Herceg-Bosne, pa tako i konvoja s humanitarnom pomoći.

U okviru svojih funkcija, Valentin Ćorić je svjesno angažovao jedinice Vojne policije u operacijama deloživanja u opštini Gornji Vakuf u januaru 1993., opštinama Stolac i Čapljina tokom ljeta 1993., te u Mostaru u razdoblju od maja do oktobra 1993. godine. Time je omogućio hapšenje i potom zatočavanje Muslimana u tim opštinama i doprinio počinjenju za vrijeme tih operacija zločina koje sam već opisao.

Valentin Ćorić je do 10. novembra 1993. godine igrao ključnu ulogu u funkcionisanju mreže zatočeničkih centara HVO-a. Doprinio je držanju hiljada Muslimana u zatočeništvu pod teškim uslovima, tokom kojeg su ti ljudi premlaćivani, zlostavljani i ponižavani.

Redovno je nalagao ili dopuštao da se oni koriste za obavljanje radova na liniji fronta.

Osim toga, uprkos alarmantnim informacijama koje je dobivao, Valentin Ćorić ništa nije preduzeo da bi spriječio da se zatočenici s Heliodroma šalju na liniju fronta kako bi tamo radili, pri čemu su mnogi od njih ubijeni ili ranjeni. U augustu 1993. godine Ćorić je naredio prisilni odlazak muslimanskih snaga iz opštine Ljubuški na teritoriji BiH, naloživši njihovo oslobađanje pod uslovom da zajedno sa svojim porodicama napuste to područje i preko Hrvatske odu u inostranstvo.

Većina u Vijeću, koje nije jednoglasno u vezi s oblikom odgovornosti, uvjerila se van razumne sumnje da je Valentin Ćorić u značajnoj mjeri doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu. Iz njegovog doprinosa, između ostalog, slijedi da je on imao namjeru ostvariti zajednički zločinački cilj da se protjera muslimansko stanovništvo i da se počine već ranije navedeni zločini kako bi se taj cilj sproveo. Vijeće na koncu ocjenjuje da je na osnovi svog doprinosa ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja i svog poznavanja činjenica Valentin Ćorić mogao razumno predvidjeti da će u

januaru 1993. tokom operacija deložiranja u opštini Gornji Vakuf biti počinjena djela krađe; da će od početka maja 1993. godine u operacijama deložiranja u zapadnom Mostaru biti počinjena seksualna zlostavljanja i djela krađe; te da će u augustu 1993. godine uslijed zlostavljanja u zatvoru Dretelj neki od zatočenika preminuti. On je prihvatio i preuzeo rizik da bi ti zločini mogli biti počinjeni.

Berislav Pušić

U periodu od aprila 1993. do aprila 1994. godine Berislav Pušić obnašao je više funkcija, a visoki funkcionari HVO-a s vremenom su mu davali sve veće odgovornosti. Tako je u aprilu 1993. godine Berislav Pušićbio osoba zadužena za kontrolu u kriminalističko-istražnom odjeljenju Uprave vojne policije. Od maja 1993. bio je na funkcijama u komisiji zaduženoj za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, da bi 5. jula 1993. godine postao predsjednik njenog izvršnog organa, odnosno službe za razmjenu. Osim toga, Bruno Stojić je 6. augusta 1993. godine Berislava Pušića postavio na čelo komisije koja je upravljala zatvorima i zatočeničkim centrima HVO-a. I konačno, Berislav Pušić je imao značajne reprezentativne ovlasti u ime HVO-a u odnosu na međunarodnu zajednicu i visoke funkcionare iz Hrvatske i BiH zbog čega je bio važan akter u pregovorima u vezi s razmjenama i kretanjem osoba.

Berislav Pušić znao je za masovna hapšenja Muslimana u Herceg-Bosni, i to od aprila 1993. godine kada su hapšenja krenula u opštini Jablanica.

Berislav Pušić znao je za vrlo teške uslove u kojima su Muslimani bili zatočeni u školi u Sovićima, u zatvorima u Dretelju, Gabeli i Ljubuškom, kao i na Heliodromu, a znao je i za zlostavljanja zatočenika na Heliodromu i u zatočeničkom objektu Vojno. Vijeće konstatuje da on nikada nije preduzeo potrebne mjere kako bi se ti uslovi popravili ili zlostavljanja prekinula. Budući da je nastavio obnašati svoje funkcije u HVO-u, Vijeće smatra da je jedini mogući zaključak da je Berislav Pušić prihvatao te zločine.

Berislav Pušić igrao je važnu ulogu kada je riječ o upotrebi zatočenika s Heliodroma za radove na liniji fronta budući da je bio jedna od osoba koja je to mogla odobriti. Nastavio je slati zatočenike na rad na liniji fronta iako je znao da su neki zatočenici tamo poginuli ili bili ranjeni. Berislav Pušić stoga je doprinio počinjenju tih zločina.

Kada je Mate Boban donio odluku o zatvaranju zatočeničkih centara HVO-a, Berislav Pušić odigrao je važnu ulogu u organizaciji zatvaranja tih centara, pobrinuvši se da Muslimani napuste teritoriju Herceg-Bosne.

Berislav Pušić znao je za razaranja u selima Sovići i Doljani u aprilu 1993. i za premještanje stanovništva iz tih sela na teritoriju pod kontrolom ABiH krajem maja 1993. godine. Znao je i da je muslimansko stanovništvo iz opštine Čapljina, kao i iz zapadnog Mostara, premještano na teritoriju pod kontrolom ABiH. Imao

je saznanja o užasnim uslovima života koji su vladali u istočnom Mostaru usljed opsade HVO-a i učestvovao je u ometanju humanitarnih evakuacija.

Uprkos kontakata koje je imao s raznim osobama odgovornima za zatočeničke centre HVO-a, kao i s visokim funkcionarima HVO-a, Berislav Pušić nije preduzeo nikakve ozbiljne napore da bi okončao zločine koji su se vršili u zatočeničkim centrima ili prilikom hapšenja Muslimana, a nije ih niti pokušao prijaviti. Naprotiv, Berislav Pušić uvijek je nastojao izbjeći neugodna pitanja predstavnika međunarodnih organizacija ili svojih sagovornika na muslimanskoj strani, te je tim predstavnicima i novinarima davao zbunjujuće, štaviše lažne informacije, nastojeći tako negirati ili značajno umanjiti zločine koje su nad Muslimanima vršili pripadnici HVO-a.

Većina u Vijeću, koje nije jednoglasno u vezi s oblikom odgovornosti, uvjerila se van razumne sumnje da je Berislav Pušić u značajnoj mjeri doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu. Iz njegovog doprinosa, između ostalog, slijedi da je on imao namjeru ostvariti zajednički zločinački cilj da se protjera muslimansko stanovništvo i da se počine već ranije navedeni zločini kako bi se taj cilj ostvario.

///

Budući da za zločine počinjene u opštini Prozor u oktobru 1992. godine Vijeće nije prihvatilo da su dio udruženog zločinačkog poduhvata, Vijeće je razmatralo odgovornost optuženih na osnovu drugih vidova učešća, za koje se tereti u optužnici. Dokazi uvršteni u spis Vijeću su omogućili da izvede zaključke o odgovornosti na osnovu člana 7(3) Statuta samo u odnosu na Valentina Ćorića. Valentin Ćorić je 25. oktobra 1992. godine bio obaviješten o tome da su pripadnici Vojne policije ukrali muslimanska vozila. Uprkos tim informacijama, Valentin Ćorić nije ništa učinio kako bi kaznio počinioce iako je imao i ovlasti i obavezu da nešto preduzme. Osim toga, Valentin Ćorić je u to isto vrijeme bio upozoren da su za vrijeme borbi u Prozoru oštećene mnoge kuće. Informacije kojima je Valentin Ćorić raspolagao bile su dovoljno zabrinjavajuće da bi opravdale dodatnu istragu u vezi s tim razaranjima, no ona nije pokrenuta. Budući da nije izvršio svoje obaveze koje proizlaze iz njegovog nadređenog položaja u hijerarhiji, većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, zaključila je da je Valentin Ćorić odgovoran na osnovu člana 7(3) Statuta za djela krađe i razaranja počinjena u opštini Prozor u oktobru 1992.

///

Sada ću pročitati dispozitiv.

Gospodine Prlić, molim vas da ustanete.

Iz razloga koje sam upravo iznio Vijeće – jednoglasno – vas, Jadranka Prlića, oglašava KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 1, 6 do 13, 15, 16, 18, 19 i 21 do 25. Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oglašava vas KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 2 do 5. Zbog načela kumulativnosti osuda, Vijeće neće izreći osuđujuću presudu za tačke 14, 17 i 20 optužnice. Shodno tome, Vijeće vam – jednoglasno – izriče jedinstvenu zatvorsku kaznu u trajanju od 25 godina, koja počinje teći od današnjeg dana i u koju će vam se uračunati vrijeme provedeno u pritvoru. Na osnovu pravila 103(C) Pravilnika, ostaćete u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrše pripreme za vaše prebacivanje u državu u kojoj ćete izdržavati svoju kaznu.

Gospodine Stojić, molim vas da ustanete.

Iz razloga koje sam upravo iznio Vijeće – jednoglasno – vas, Brunu Stojića, oglašava KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 1, 6 do 13, 15, 16, 18, 24 i 25.

Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oglašava vas KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 2 do 5, 19 i 21 do 23. Zbog načela kumulativnosti osuda, Vijeće neće izreći osuđujuću presudu za tačke 14, 17 i 20 optužnice. Shodno tome, Vijeće vam – jednoglasno – izriče jedinstvenu zatvorsku kaznu u trajanju od 20 godina, koja počinje teći od današnjeg dana i u koju će vam se uračunati vrijeme provedeno u pritvoru. Na osnovu pravila 103(C) Pravilnika, ostaćete u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrše pripreme za vaše prebacivanje u državu u kojoj ćete izdržavati svoju kaznu.

Gospodine Praljak, molim vas da ustanete.

Iz razloga koje sam upravo iznio Vijeće – jednoglasno – vas, Slobodana Praljka, oglašava KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 1, 6 do 13, 15, 16, 18, 19, 21, 24 i 25. Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oglašava vas KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 2, 3, 22 i 23. Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oslobađa vas krivice za tačke optužnice 4 i 5. Zbog načela kumulativnosti osuda, Vijeće neće izreći osuđujuću presudu za tačke 14, 17 i 20 optužnice. Shodno tome, Vijeće vam – jednoglasno – izriče jedinstvenu zatvorsku kaznu u trajanju od 20 godina, koja počinje teći od današnjeg dana i u koju će vam se uračunati vrijeme provedeno u pritvoru. Na osnovu pravila 103(C) Pravilnika, ostaćete u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrše pripreme za vaše prebacivanje u državu u kojoj ćete izdržavati svoju kaznu.

Gospodine Petković, molim vas da ustanete.

Iz razloga koje sam upravo iznio Vijeće – jednoglasno – vas, Milivoja Petkovića, oglašava KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 1, 6 do 13, 15, 16, 18, 19 i 21, 24 i 25. Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oglašava vas KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 2 do 5, 22 i 23. Zbog načela kumulativnosti osuda, Vijeće neće izreći osuđujuću presudu za tačke 14, 17 i 20 optužnice. Shodno tome, Vijeće vam – jednoglasno – izriče jedinstvenu zatvorsku kaznu u trajanju od 20 godina, koja počinje teći od današnjeg dana i u koju će vam se uračunati vrijeme provedeno u pritvoru. Na osnovu pravila 103(C) Pravilnika, ostaćete u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrše pripreme za vaše prebacivanje u državu u kojoj ćete izdržavati svoju kaznu.

Gospodine Ćorić, molim vas da ustanete.

Iz razloga koje sam upravo iznio Vijeće – jednoglasno – vas, Valentina Ćorića, oglašava KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 1, 6 do 13, 15, 16, 18, 24 i 25. Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oglašava vas KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 2 do 5, 19 i 21 do 23. Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oglašava vas KRIVIM na osnovu člana 7(3) Statuta za tačke optužnice 15, 16, 19 i 23 za zločine u opštini Prozor u oktobru 1992. Zbog načela kumulativnosti osuda, Vijeće neće izreći osuđujuću presudu za tačke 14, 17 i 20 optužnice. Shodno tome, Vijeće vam – jednoglasno – izriče jedinstvenu zatvorsku kaznu u trajanju od 16 godina, koja počinje teći od današnjeg dana i u koju će vam se uračunati vrijeme provedeno u pritvoru. Na osnovu pravila 103(C) Pravilnika, ostaćete u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrše pripreme za vaše prebacivanje u državu u kojoj ćete izdržavati svoju kaznu.

Gospodine Pušić, molim vas da ustanete.

Iz razloga koje sam upravo iznio Vijeće – jednoglasno – vas, Berislava Pušića, oglašava KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 6 do 13, 15, 16 i 18. Većina u Vijeću, uz moje protivno mišljenje, oglašava vas KRIVIM na osnovu člana 7(1) Statuta za tačke optužnice 1 do 3, 19, 21, 24 i 25. Vijeće vas, jednoglasno, oslobađa krivice za tačke optužnice 4, 5, 22 i 23. Zbog načela kumulativnosti osuda, Vijeće neće izreći osuđujuću presudu za tačke 14, 17 i 20 optužnice. Shodno tome, Vijeće vam – jednoglasno – izriče jedinstvenu zatvorsku kaznu u trajanju od 10 godina, koja počinje teći od današnjeg dana i u koju će vam se uračunati vrijeme provedeno u pritvoru. Na osnovu pravila 103(C) Pravilnika, ostaćete u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrše pripreme za vaše prebacivanje u državu u kojoj ćete izdržavati svoju kaznu.

Sudija Trechsel ovoj presudi prilaže jedno izdvojeno i jedno djelimično protivno mišljenje.

Ja presudi prilažem jedno izdvojeno i jedno djelimično protivno mišljenje.

Zasjedanje je završeno.

NEPOTPUNI SPISAK PROCESUIRANIH PRIPADNIKA HVO-a

1. Jadranko Prlić, "predsjednik Vlade Hrvatske Republike Herceg-Bosna", od strane MKSJ proglašen krivim po većini tačaka Optužnice i prvostepenom presudom osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 25 godina. U presudi je naglašena krivica za udruženi zločinački poduhvat i međunarodni karakter rata između Armije RBiH i HVO-a, odnosno Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine. U toku je žalbeni postupak na ovu presudu.

2. General HVO-a, Milivoj Petković, "načelnik Glavnog stožera HVO" na Haškom tribunalu proglašen krivim po većini tačaka Optužnice i osuđen prvostepenom presudom na kaznu dugotrajnog zatvora od 20 godina. U toku je žalbeni postupak na ovu presudu.

3. General HVO-a, Slobodan Praljak, "načelnik Glavnog stožera HVO", od Haškog tribunala proglašen krivim po većini tačaka Optužnice i osuđen prvostepenom presudom na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 20 godina. U toku je žalbeni postupak na presudu.

4. Valentin Ćorić, "zapovjednik Vojne policije i ministar unurtašnjih poslova Hrvatske republike Herceg-Bosna", od strane Haškog tribunala osuđen prvostepenom presudom na kaznu dugotrajnog zatvora od 16 godina. U toku je žalbeni postupak na presudu.

5. Bruno Stojić, "ministar obrane Hrvatske Republike Herceg-Bosna", od strane suda u Haagu proglašen krivim po većini tačaka optužnice i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina. U toku je žalbeni postupak na presudu.

6. Berislav Pušić, šef Službe za razmjenu ratnih zarobljenika i drugih zarobljenih osoba i šef logora i drugih sabirnih centara u "Hrvatskoj Republici Herceg-Bosni", osuđen prvostepenom presudom Haškog tribunala na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 10 godina. U toku je žalbeni postupak na presudu.

7. Mladen Naletilić zv. Tuta, zapovjednik "Kažnjeničke bojne", od strane Tribunala u Hagu proglašen krivim za zločine počinjene na području općina Mostar i Jablanica i prvostepenom presudom osuđen na 20 godina zatvora. U žalbenom postupku kazna je potvrđena.

8. Vinko Martinović zv. Štela, pripadnik HVO-a Mostar. Prvostepenom presudom osuđen na 18 godina zatvora za zločine počinjene u Mostaru i njegovoj okolini. U drugostepenom postupku kazna je potvrđena.

9. Dario Kordić, dopredsjednik HDZ BiH, od strane MKSJ proglašen krivim za zločine koje je HVO počinio na području srednje Bosne i osuđen na 25 godina zatvora.

10. General Tihomir Blaškić, zapovjednik Zbornog područja središnja Bosna sa sjedištem u Vitezu, od strane MKSJ osuđen na 45 godina zatvora. U žalbenom postupku kazna je smanjena na 9 godina zatvora za zločine koje je HVO počinio u srednjoj Bosni.

11. Mario Čerkez, zapovjednik "Viteške" brigade HVO-a iz Viteza, od strane MKSJ proglašen krivim i prvostepenom presudom osuđen na 25 godina zatvora za zločine počinjene na području općine Vitez. U žalbenom postupku kazna smanjena na 6 godina.

12. Vlado Šantić, pripadnik HVO-a Vitez, od strane haškog tribunala proglašen krivim i osuđen na 25 godina zatvora za zločine počinjene na području općine Vitez. U žalbenom postupku kazna je smanjena na 18 godina zatvora.

13. Ivica Rajić, zapovjednik HVO-a u Kiseljaku, sklopio Sporazum sa Tužilaštvom o priznanju krivice. Od strane haškog tribunala osuđen na kaznu dugogodišnjeg zatvora u trajanju od 12 godina za zločine koje je počinio na području općina Vareš i Kiseljak.

14. Paško Ljubičić, "zapovjednik vojne policije HVO-a" u srednjoj Bosni, optužen od strane ICTY u Haagu, a proslijeđen Sudu BiH gdje je proglašen krivim za ratne zločine počinjene na području Viteza i Busovače i osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 10 godina.

15. Zoran Kupreškić, pripadnik HVO-a Vitez, od strane Haškog tribunala osuđen na 10 godina zatvora za zločine počinjene na području općine Vitez. U žalbenom postupku oslobođen zbog nedostatka dokaza ili su dokazi Tužilaštva bili slabi i neuvjerljivi.

16. Mirjan Kupreškić, pripadnik HVO-a Vitez, osuđen na 8 godina zatvora za zločine počinjene na području općine Vitez. U žalbenom postupku oslobođen zbog nedostatka dokaza ili su dokazi Tužilaštva bili slabi i neuvjerljivi.

17. Vlatko Kupreškić, pripadnik HVO-a Vitez, od strane Haškog tribunala osuđen na 6 godina zatvora za zločine počinjene na području općine Vitez, ali je u žalbenom postupku oslobođen zbog nedostatka dokaza ili su dokazi Tužilaštva bili slabi i neuvjerljivi.

18. Zlatko Aleksovski, pripadnik HVO-a iz srednje Bosne, od strane MKSJ na osuđen na dvije godine zatvora za zločine koje je počinio na području srednje Bosne. U drugostepenom postupku kazna preinačena i povećana na 7 godina zatvora.

19. Anto Furundžija, zapovjednik jedinice za posebne namjene HVO-a Vitez "Jokeri", od strane MKSJ osuđen pravosnažnom presudom na 10 godina zatvora za zločine koje je počinio na području općine Vitez.

20. Drago Josipović, pripadnik HVO Vitez, od strane Haškog tribunala pravosnažno osuđen na 15 godina zatvora. U žalbenom postupku kazna je smanjena na 12 godina zatvora, zbog ratnih zločina nad Bošnjacima na području općine Vitez.

21. Željko Jukić, pripadnik "kinder voda", odnosno jedinice za posebne namjene "Marinko Beljo" u sastavu HVO brigade "Rama" iz Prozora. Sud Bosne i Hercegovine je Jukića proglasio krivim i osudio na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 13 godina, za široko rasprostranjen i sistematičan napad na bošnjačko stanovništvo na području općine Prozor. Ova Presuda još nije pravosnažna.

22. Zrinko Pinčić, pripadnik HVO brigade "Herceg Stjepan" iz Konjica. Sud Bosne i Hercegovine je Pinčića proglasio krivim i osudio na 6 godina zatvora za zločine počinjene nad civilnim stanovništvom srpske nacionalnosti na području općine Konjic. U žalbenom postupku Apelaciono vijeće Suda BiH je potvrdilo ovu Presudu i kaznu.

23. Ante Buhovac, pripadnik HVO Mostar. Od strane Suda Bosne i Hercegovine proglašen krivim i osuđen na 3,5 godine zatvora za mučenje, zlostavljanje i maltretiranje logoraša u logoru Heliodrom u Mostaru.

24. Miroslav Marijanović, pripadnik HVO Mostar. Od strane Suda Bosne i Hercegovine proglašen krivim i osuđen na 3,5 godina za zločine počinjene u logoru Heliodrom u Mostaru.

25. Marko Radić zv. Maka, zapovjednik Prve bjelopoljske bojne HVO-a Mostar. Od strane Suda BiH proglašen krivim i osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 25 godinu za zločine počinjene u bjelopoljskoj kotlini i logoru Vojno kod Mostara. U žalbenom postupku kazna je smanjena na 21

godinu zatvora.

26. Dragan Šunjić, pripadnik HVO Mostar. Od strane Suda BiH proglašen krivim i osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 21 godinu za zločine počinjene u logoru Vojno kod Mostara. U žalbenog postupka kazna je smanjena na 16 godina zatvora.

27. Damir Brekalo, pripadnik HVO Mostar. Od strane Suda BiH proglašen krivim i prvostepenom presudom osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora na 20 godina zatvora za zločine počinjene u logoru Vojno kod Mostara. U žalbenom postupku kazna je potvrđena.

28. Mirko Vračević zv. Srbin, pripadnik HVO Mostar. Od strane Suda BiH proglašen krivim i prvostepenom presudom osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 14 godina zatvora za zločine počinjene u logoru Vojno kod Mostara. U drugostepenom postupku kazna je smanjena na 12 godina zatvora.

29. Miroslav Raguž, osuđen na dvije godine zatvora za zločine počinjene na području općine Stolac.

30. Mijo Banović, pripadnik vojne policije HVO-a. Kantonalni sud u Mostaru je proglasio krivim i osudio Banovića na godinu i 10 mjeseci zatvora zbog mučenja logoraša u logoru Dretelj kod Čapljine. Presuda nije pravosnažna.

31. Gojko Granić, pripadnik vojne policije HVO-a. Kantonalni sud u Mostaru je proglasio krivim i osudio Granića na kaznu zatvora od godine i 6 mjeseci, zbog mučenja logoraša u logoru Dretelj kod Čapljine. Presuda nije pravosnažna.

32. Dražen Mikulić, pripadnik HVO Čapljina. Sud BiH u prvostepenom postupku ga je proglasio krivim za zločine počinjene u logoru Dretelj kod Čapljine. U žalbenom postupku ova presuda je ukinuta, a suđenje se ponavlja.

33. Nikola Andrun, zamjenik upravnika logora u Gabeli. Sud Bosne i Hercegovine je u prvostepenom postupku Andruna osudio na 13 godina zatvora. U drugostepenom postupku, pošto se na prvostepenu presudu žalilo i Tužilaštvo i odbrana, Apelaciono vijeće Suda BiH je kaznu povećalo na 18 godina za zločine koji su počinjeni u logoru u Gabeli kod Čapljine.

34. Slavko Šakić, pripadnik jedinice za posebne nasmjene "Garavi" koja je bila u sastvu HVO Bugojno. Sa Tužilaštvom Suda BiH sklopio

Sporazum o priznanju krivice. Sud BiH ga je poslije toga proglasio krivim i osudio na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina i 6 mjeseci za zločine u selu Vrbanja u općini Bugojno.

35. Franjo Pravdić, osuđen na 11 godina zatvora za ubistvo Ediba i Edina Fejzića počinjeno 5.8.1993. godine na području općine Žepče.

36. Ivan Jakovljević zv. Vrana, pravosnažnom presudom osuđen na 6 godina zatvora za ubistvo Edina Konjarića koji je u vrijeme ubistva imao 15 godinan. Zločin se desio na području općine Prozor.

37. Zoran Milić zv. Maslanica, osuđen na 9 godina zatvora za zločine počinjene protiv civilnog stanovništva na području općine Busovača. Sud BiH je u ovom predmetu vodio postupak i protiv Zorana Marinića, ali je on u toku postupka preminuo, tako da je iz tih razloga sudski proces obustavljen.

38. Dominik Ilijašević zv. Como, pripadnik jedinice za posebne namjene "Maturice" koje su bile u sastavu HVO brigade "Josip ban Jelačić" iz Kiseljaka, osuđen od strane Kantonalnog suda u Zenici na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 15 godina zatvora za zločine počinjene na području općina Vareš i Kiseljak. On je pobjegao sa izdržavanja kazne iz zatvora u Mostaru.

39. Miroslav Anić zv. Firga, pripadnik jedinice za posebne namjene "Maturice" koje su bile u sastavu HVO brigade "Josip ban Jelačić" iz Kiseljaka. Na osnovu sporazuma o priznanju krivice na Sudu Bosne i Hercegovine proglašen krivim i osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 15 godina za zločine počinjene na području općina Kiseljak i Vareš. Presuda je pravosnažna.

40. Nikola Andrun, osuđen na 18 godina zatvora za zločine počinjene u logoru Gabela i općinama Stolac i Čapljina.

41. Ivica Vrdoljak, osuđen na 5 godina zatvora za zločine počinjene na području općine Derventa.

42. Jakov Duvnjak, optužen za zločin počinjen u Kraljevoj Sutjesci, pripadnik vojne policije HVO Kakanj, ali je pobjegao u Hrvatsku.

43. Zdravko Mihaljević zv. Pijuk, na osnovu Sporazuma o priznanju krivice osuđen na 6 godina zatvora za zločine počinjene nad civilima bošnjačke nacionalnosti u selu Tulice kod Kiseljaka.

44. Ahmet Makitan zv. Maks, pripadnik HOS-a Čapljina, osuđen na 6 godina zatvora od strane suda u Švedskoj za zločine počinjene nad civilima

srpske nacionalnosti u logoru Dretelj.

45. Ante Kovač zv. Žabac, pripadnik vojne policije HVO-a od strane Suda BiH osuđen na 9 godina zatvora zbog silovanja i ostalih zločina počinjenih 1993. godine protiv civilnog stanovništva na području općine Vitez.

46. Velibor Bogdanović zv. Veki, pripadnik HVO Mostar, osuđen na 6 godina zatvora za zločine počinjene u Mostaru. Pobjegao nakon izricanja presude.

47. Ermin Čurtić je rođen u Varešu, gdje je i uhapšen 7. aprila 1996. godine kao pripadnik "Maturica" s lažnim imenom "Miroslav Lučić". Kantonalni sud u Sarajevu osudio ga je na pet i po godina zatvora zbog zločina nad bošnjačkim civilima na području Vareša počinjenih u oktobru 1993. godine. Čurtić je proglašen krivim da je, kao vodič dijela jedinice za posebne namjene "Maturice" Hrvatskog vijeća obrane (HVO), učestvovao u napadu na Stupni Do i Vareš Majdan, nečovječno postupajući i pljačkajući civile. Sudsko vijeće utvrdilo je da je Čurtić s dvojicom drugih pripadnika HVO-a, 23. oktobra 1993. godine, učestvovao u udaranju i pljačkanju Besima Paralangaja, kojeg su potom odveli u školu u Varešu, gdje je bio zlostavljan. On je proglašen krivim i da je istog dana učestvovao u napadu snaga HVO-a na Stupni Do, gdje je ubijeno 38 civila, a njihove kuće zapaljene. U okviru tog napada, kako je zaključilo Vijeće, Čurtić je vojničkom čizmom u lice udario Muameru Mahmutović, koja je stajala s maloljetnim djetetom, tražeći da mu preda zlato.

Na ovu presudu postoji mogućnost žalbe Vrhovnom sudu Federacije BiH, a Čurtiću će u kaznu biti uračunato vrijeme provedeno u pritvoru – četiri mjeseca 1996., kao i od 15. oktobra 2009. do 9. maja 2012. godine.

Postupak protiv Čurtića vodi se od 1996. godine. On je u oktobru 2011. godine također bio osuđen na pet i po godina zatvora, ali je ta presuda ukinuta, a suđenje obnovljeno.[429]

[429] Izvor: http://www.justice-report.com/bh/sadr%C5%BEaj-%C4%8Dlanci/%C4%8Durti%C4%87u-pet-i-pogodina-Zatvora. (7. novembar 2013. godine)

UMJESTO ZAKLJUČKA

Povodom donošenja i objave prvostepene Presude u predmetu protiv Jadranka Prlića i ostalih, na javnoj sceni u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, pa i šire, izneseni su različiti stavovi i o "Herceg-Bosni" i o samoj Presudi. Ukoliko hoćemo da budemo legalisti i civilizirani ljudi, moramo prihvatiti osnovno načelo pravne nauke, a to je da se mora prihvatiti kao konačna istina ona koja je utvrđena na sudu. Bez obzira što postoje ocjene da je Haški tribunal politički sud i da je odraz međunarodnih odnosa i političke moći određenih međunarodnih subjekata, ne smije se ispustiti iz vida činjenica da Sud u postupku poprilično tačno utvrđuje relevantne činjenice.

Fra Ivan Šarčević

Radi vlastite budućnosti i budućnosti koncepta otvorenog multietničkog i multireligijskog društva, nikako se ne smije zapasti u stanje ignorisanja "tuđih" žrtava, štititi lažna nevinost, prešućivati i sakrivati paklene planove političkih elita, naročito svoje etničke grupe koji su imali katastrofalne posljedice na prostoru na kojem su se željele provesti, a posebno vlastite zločine pravdati zločinima drugih. Zbog velikog broja autentičnih dokumenata koji su prezentirani u ovom radu, mi ne nudimo vlastite zaključke. Radeći na ovoj temi nismo prikrili niti jedan dokument, niti smo ga skraćivali da bi nešto izvadili iz konteksta. Dokumenti govore sami po sebi i sami za sebe. Neka svako donese svoje zaključke, a mi ćemo na ovom mjestu, umjesto zaključka, obraditi članak fra Ivana Šarčevića,

gvardijana Franjevačkog samostana svetog Ante na Bistriku i profesora Franjevačke bogoslovije u Sarajevu, koji je povodom izricanja osuđujuće presude Jadranku Prliću i drugima objavio članak u sarajevskim dnevnim novinama "Oslobođenje" broj 23.880 od 3. 6. 2013. godine, pod naslovom "OPIJUM HERCEG-BOSNA".

Redakcija ovih novina je izdvojila kao udarnu misao cijelog članka profesora Šarčevića, koja glasi: "HERCEG-BOSNA NIJE IZRAZ POVIJESNIH TEŽNJI HRVATSKOG NARODA U BIH, NEGO POLITIČKA UZURPACIJA I PROJEKT NACIONALISTIČKIH ZABLUDA". Političa i vojna akcija režima Franje Tuđmana, realizirana preko udruženog zločinačkog projekta "Hrvatska zajednica/Republika Herceg-Bosna" jeste plod mješavine dvije ideologije - pravaškog nacionalističkog romantizma i katoličkog klerikalizma koji je serviran hrvatskom narodu u Bosni i Hercegovini. U pomenutom članku profesor Šarčević ističe da: "Haška presuda hercegbosanskoj šestorci pokazuje strahote zločina osobito prema Muslimanima. Ali i Hrvatima iz Bosne. Primjer je zločin u Stupnom Dolu u izvedbi hercegbosanskih konstruktora. Taj zločin ubijanja nedužnih Muslimana, poslužio je istodobno kao sredstvo da se Muslimane potakne na osvetu, a Hrvate zastraši i primora na seljenje prema Hercegovini i dalje u Hrvatsku."

U članku fra Ivan Šarčević ističe sljedeće:

"...Haška presuda političkom i vojnom vrhu Herceg-Bosne, iako nepravomoćna, ipak je razotkrila plan, razmjere i obim zločina koji su počinjeni u ime Herceg-Bosne. Suočila nas je iznova s ideologijom tuđmanizma koja je stvorila Herceg-Bosnu i lažno je (i do danas) predstavlja kao zaštitnika hrvatskog naroda, svih Hrvata u Bosni i Hercegovini. U pročitanoj presudi, koja se većinom drži prvih godina rata, obuhvaćeno je doduše samo 6 općina, dok se drugi krajevi BiH gdje su živjeli Hrvati, pogotovo dijelovi današnjega srpskoga entiteta, i ne spominju. No, i ti su Hrvati također direktne žrtve, najprije velikosrpske agresije, ali i projekta Herceg-Bosne koji je, na nekim područjima, posljedično povukao i Muslimane u rat za teritorij i čišćenje od Hrvata i Srba. Zato Herceg-Bosna nije izraz povijesnih težnji hrvatskog naroda u BiH, nego politička uzurpacija i projekt nacionalističkih zabluda.

Iako u presudi nije pojašnjen termin udruženi zločinački poduhvat, kojega Haški sud računa od siječnja 1993., čini se važnim istaknuti da je na vidjelo izašla i sudski je pokazana činjenica da je Zajednica HB, a pogotovo Republika Herceg-Bosna za svoje ostvarenje koristila etničko čišćenje od nehrvata, posebno Muslimana, a tako i preseljavanje vlastitih sunarodnjaka iz Bosne. Herceg-Bosna se opravdavala i opravdava velikosrpskom agresijom

i ondje gdje se ni politički ni moralno ne može opravdati: u ponavljanju sličnih političkih ciljeva, u istoj metodologiji i korištenju istih sredstava da se do tog cilja dođe. Herceg-Bosna je, dakle, derivacija i umanjena kopija velikosrpskog projekta podjele BiH da se, kako je Tuđman izjavio još na Staru godinu 1991., nacionalni ciljevi Srbije ostvare i da ona nema više razloga za ekspanziju, a ujedno bi se Hrvatskoj priključilo njene krajeve, jer je sadašnji perec neprirodan. Tuđman je, za razliku od Miloševića, historijski objašnjavao sve svoje stavove i zapovijedi, pa je po njegovom mišljenju od Bosne i Hercegovine trebao ostati samo Porfirogenetov dio zemljice Bosne gdje bi Muslimani imali većinu i ta bi država Bosna (nema Hercegovine) mogla biti tampon-zona između Hrvatske i Srbije. Time bi ujedno nestala i kolonijalna tvorevina BiH. Ovo je bila misao vodilja i strategija F. Tuđmana i njegovih odanih pomoćnika, najprije G. Šuška i M. Bobana.

Stvarna i ratna realizacija ovog cilja – svim sredstvima učiniti prirodnim neprirodni perec Hrvatske – mijenjala se do svojih krajnjih suprotnosti, naročito mijenjanjem ratnih saveznika i ratnih neprijatelja. U konačnici je doživjela vlastiti poraz Tuđmanovom odlukom o dokidanju Herceg-Bosne. Nisu, naravno, Tuđman i Milošević, politički Zagreb i Beograd jednaki, niti se zločini Herceg-Bosne po vremenskom slijedu, sistemu i obimu mogu mjeriti s velikosrpskim i republičkosrpskim zločinima i genocidom. No, bez obzira na sve licemjerne apologije da Tuđman i njegovi pobočnici Šušak i Boban, nisu dijelili Bosnu, bez obzira na sva cinična skrivanja iza tobožnje Tuđmanove nemoći usljed diktata međunarodnih sila, ipak, uz tolike svjedoke, te Tuđmanove izjave, a povrh svega uz katastrofalne posljedice hercegbosanskog ideološkoga projekta, sudskom presudom je nepobitno potvrđeno da je Herceg-Bosna, iako daleko manje od Republike Srpske, bila zastrašujuće zlo. To znači da je Herceg-Bosna apsolutno antibosanski i antihrvatski projekt te je krivo govoriti kako je njome obranjena Bosna i Hercegovina. Taj je projekt, kasnije je postalo bjelodano, bio protiv Bosne i Hercegovine i protiv Hrvata u njoj.

U nimalo jednostavnom kontekstu velikosrpske agresije, nesnalaženju i neodgovornom laviranju Predsjedništva BiH s Alijom Izetbegovićem na čelu, hrvatska politika je od početka bila bez jasne političke vizije što s Bosnom i polovicom Hrvata u BiH ili pod maskom svehrvatske brige oponašala makevijalističku miloševićevsku politiku podjele. Međutim, ničim se, ni teškim kontekstom, ni srpsko-crnogorskom agresijom, niti naoružavanjem, humanitarnim i drugim pomaganjem Muslimana, ni priznavanjem BiH, ne mogu opravdati ubijanja, logori i etničko čišćenje. Odnosno, drukčije kazano, Tuđman, kao krajnje loš povjesničar, ali vrhovnik i sveodreditelj

hrvatske politike u Herceg-Bosni, nije priznavao Bosnu (i Hercegovinu) kao povijesni i politički subjekt. Na to je bio prisiljen dijelom od međunarodnih faktora (posebno Njemačke i SAD-a), a najviše razvojem odnosa u BiH, dakle odlukom bh. političara B. Bogićevića, A. Izetbegovića i drugih, za neostanak u krnjoj Jugoslaviji, za nedjeljivu i neovisnu BiH; bio je također prisiljen političkim i vojnim jačanjem Bošnjaka i Armije BiH, ponajviše pragmatičnim interesom neovisnosti hrvatske države, a ne nikakvom ljubavlju ili brigom za bosanske Hrvate.

Svojom hercegbosanskom politikom, Tuđman je Hrvatima, prije svih bh. Hrvatima, u nasljedstvo ostavio teška sporenja i sukobe. Ostavio je baš ono protiv čega se onako žučljivo borio: političko (a i moralno) bespuće i lutanja. Bespuće se najviše očitovalo u tome što je Hrvatsku kao žrtvu velikosrpske agresije djelomično uvukao u međunarodni sukob u BiH. Lutanja su se očitovala: od neuvjerljivog pa i lažnog savezništva s Muslimanima, od referenduma u kojega nije bio uvjeren, ali je na njega pristao pod pritiskom i nagovorom crkvenih poglavara (V. Puljić, P. Anđelović, F. Kuharić), pa preko neprijateljstva i jednog u povijesti vjerojatno najbesmislenijega rata, rata s Bošnjacima, do kasnijeg nevoljkog odreknuća od Herceg-Bosne Washingtonskim sporazumom, pa onda splitskim i drugim vojnim sporazumima kao nužno potrebnim za oslobađanja Knina i Krajine s bosanske strane. Unatoč savezima, sjeme zla je naširoko posijano i trebat će mnogo napora i vremena da se prihvate povijesne činjenice i povrati međuetničko povjerenje i poštivanje.

Gotovo je nemoguće naglasiti koliko je projekt Herceg-Bosne samoubilački. Jer nikada nije bilo ničega jasnoga u toj politici, ni saveznici, ni granice, ni teritorij koji je trebalo obraniti ili osvojiti. Bila je jedino jasna poslušnost Tuđmanu i Šušku, hercegbosanska sebičnost (pripajanje Hrvatskoj, preseljavanje i napuštanje svojih sunarodnjaka u Bosni) te averzija prema Muslimanima. Koliko je samo običnih ljudi, kao nekada za Pavelića, hranjeno suludim idejama o konačnom ujedinjenju hrvatskih povijesnih zemalja! Koliko je Hrvata mislilo da je Herceg-Bosna, iako u manjim okvirima, napokon ostvarenje onoga što nije uspjelo ni NDH-u! Ideja o pripojenju dijelova BiH Hrvatskoj, konkretno, proširene zapadne Hercegovine do Stoca, s malo širim teritorijem (nekada do Jajca i Kiseljaka, a nekada do Kupreških vrata i Makljena), ideja o reviziji povijesti i srpsko-hrvatskih razgraničenja i vraćanje na Banovinu iz 1939., zatim ideja o stvaranju zasebne hrvatske državice u sastavu BiH, sve su samo samoubilačke iluzije s kojima se ništa nije postiglo, nego neizmjerno mnogo izgubilo, ali su to zablude koje teško umiru. Zato nema stvarnog suočavanja s prošlošću, nego

se vlastita zla politika opravdava većim ili manjim zlom drugih. Te se ideje i projekti ne mogu, međutim, pravdati politikom jačega, miloševićevskom velikosrpskom politikom i Karadžić - Mladićevim entitetom rođenim na krvi, etničkom čišćenju i genocidu, niti na muslimanskoj prevrtljivosti, muslimanskim zločinima ili nakanama stvaranja bošnjačke državice.

Da, Bošnjaci su neusporedivo najveće stvarne žrtve, po stradanju i logorima, ubijanju i poniženju. Iznimno veliki broj i Srba je ubijen. Mnogi su Srbi (humano) preseljavani i prognani, iz Hrvatske, iz BiH i unutar BiH. Velikim dijelom je to učinio režim iz Beograda i s Pala. Hrvati su, međutim, zahvaljujući i vlastitoj krivoj politici, ne samo najveći demografski gubitnici u BiH nego su i danas, opet zahvaljujući lošoj politici i odsutnosti političke mudrosti, pred nestankom iz mnogih dijelova Bosne. I dugo će, ako se uopće i dogodi, trajati povratak bosanskohercegovačkih Hrvata vlastitoj državi, ne samo onaj fizički nego politički, kulturni i uopće duhovni. Kod mnogih će ideja, pogrešni i gubitnički projekt Herceg-Bosne ostati vječno u glavama, kao što još neke do nerazboritosti opija ideja Hrvatske do Drine, a čežnja za Hrvatskom, tobožnjom matičnom zemljom, odvraćat će ih od odgovorna i jedina smislena života i rada u svojoj stvarnoj državi. Fantazma Herceg-Bosne u smrt je odvela mnoge nehrvate, ali i Hrvate, koji su uzaludno, tragično i besmisleno položili svoje živote; stotine tisuća sunarodnjaka je razbaštinila i otuđila od zavičaja i stvarne matične države, a one koje su ostali, ostavila rastrgane, na milost i nemilost većine i nacionalističkog zova političko-hercegovačke sebičnosti i hrvatskih čistih teritorija.

Haška presuda hercegbosanskoj šestorici pokazuje strahotu zločina osobito prema Muslimanima. Ali i Hrvatima iz Bosne. Primjer je zločin u Stupnom Dolu u izvedbi hercegbosanskih konstruktora. Taj zločin ubijanja nedužnih Muslimana, poslužio je istodobno kao sredstvo da se Muslimane potakne na osvetu, a Hrvate zastraši i primora na seljenje prema Hercegovini i dalje u Hrvatsku, da se napravi teško popravljiva nepravda i nemogućnost zajedničkoga života. Čitav taj kraj stare, Divkovićeve i Laštrićeve Bosne, od Kraljeve Sutjeske, Kakanja, Vukanovića, preko Bobovca, Borovice do Vareša, njih preko 20.000, zločinom u Stupnom Dolu, konačno su prisilno napustili svoj kraj i naseljavali su Drvar i Knin, Istru i otoke, Šuškovo(!) i Bobanovo(!), daleki svijet. Ovo je samo jedan primjer suicidne hercegbosanske strategije.

Ovom presudom su žrtve, mislim na bošnjačke, dobile određenu satisfakciju. No, važno bi bilo iz ove presude izvući još neke zaključke. Važno bi bilo da se presuda ne tumači kao presuda hrvatskom narodu, da se ne ostane samo na priznanju da su strašni zločini počinjeni, nego

da svi pojedinci koji imaju društvenu moć, da sve hrvatske institucije, od obrazovnih, medijskih, religijskih i političkih, izvrše čišćenje pamćenja, preispitaju svoju zlu prošlost, da ne odustanu od istine, golih činjenica, od stvarnog pokajanja, što uključuje nadoknadu za učinjene nepravde, te da se, konačno, raskrsti s Herceg-Bosnom. Koliko god to u ovom trenutku djelovalo nemoguće, bolje je da što prije dođe do te katarze. Bošnjaci, pak, i radi svojih sugrađana Hrvata i Srba, a ponajviše radi sebe samih, ne bi trebali trijumfirati, zatvoriti se u viktimološke jadikovke i time opravdavati svoju zlu prošlost i zločine, niti svoju aktualnu lošu politiku.

Presuda naglašava da je za ljudsko djelovanje, i ono političko, presudno uvažavati autoritet stradalnika i žrtava, te da bi konačno trebalo, i u javnom i u svakodnevnom životu, oduzeti autoritet svim zločincima, deheroizirati ih i desakralizirati. Nadati je se da će presude Karadžiću i Mladiću obznaniti već poznate činjenice da je epicentar zla bio u Beogradu, da je srpski entitet najveća kočnica za državu BiH. Do tada, a i poslije toga, s Haagom i bez njega, nužno je osloboditi se svih ratnih ideologija i krenuti k denacifikaciji našeg podijeljenog društva. Ova je presuda možda jedna od onih neponovljivih prilika da se pregledamo u ogledalu tuđe patnje, da se zasnuje transetnička memorija naše zajedničke tragedije kako bi se ušlo u žuđenu društvenu katarzu."

Eto, tako je povodom donošenja i objave osuđujuće prvostepene Presude Jadranku Prliću, Slobodanu Praljku, Milivoju Petkoviću, Valentinu Ćoriću, Bruni Stojiću i Berislavu Pušiću pisao fra Ivan Šarčević. Naravno, nemoguće je jednim novinarskim osvrtom pokupiti sve što proizilazi i može proizići iz ovog sudskog epiloga. Autori ovog rada se slažu sa svakim slovom njegovog osvrta, svakom opaskom, svakim zarezom i tačkom, bez ikakve rezerve. Upravo zbog toga čitaocima i nismo ponudili svoje zaključke, nego tekst pod naslovom "Umjesto zaključka". Ovakvim pristupom željeli smo iz ruku oteti sve razloge zbog kojih će zlobnici možda, apriori ovom radu lijepiti bošnjačke-etničke ili islamske-religijske etikete. Iz prezentirane dokumentacije i prikupljenih mišljenja proizilazi nešto sasvim drugo, a na čitaocima je da sami donesu vlastite stavove o tome ko je u pravu.

Na kraju je ostala samo jedna dilema, a to je iskreno suočavanje s onim što je stvarno bilo. Imamo li volje učiti iz ove krvave lekcije iz naše nedavne prošlosti obavijene stravom i užasom. Ako te volje nema, onda nam nije ostalo ništa drugo nego da konstatujemo da historija nije učiteljica života, i da se ovaj horor, ne daj Bože, može opet ponoviti!

IZ RECENZIJA

KNJIGA KAO SUDSKI DOKUMENT

...Namjera autora je bila da se sveobuhvatno prikaže geneza nastanka i djelovanja paradržavne tvorevine tzv. Herceg-Bosne u svim njenim segmentima tokom proteklog rata. Sama činjenica da je to obrađeno na 1002 stranice jasno pokazuje da su se autori dobro potrudili da naznačenu temu prikažu u punom svjetlu. Treba napomenuti da autori nisu prišli obradi ovog važnog i osjetljivog pitanja tjerani porivima ličnih frustracija i predodžbi, nego kao profesionalci u svom poslu... Za svaki navod, naime, autori podastiru odgovarajuće dokumente koji se vežu za pojedine slučajeve zločina, odgovornost naredbodavaca i počinioca.

Autori su koristili dokumentacionu građu iz raznih arhiva, pa i arhive međunarodnih institucija koje su tokom rata bile angažirane u Bosni i Hercegovini. Korišteni su i zvanični novinski izvještaji kao i građa drugih medija. Ovo je potrebno napomenuti jer zainteresirana strana ima mogućnost da provjeri iznesene navode autora što daje mogućnost da se čitaoci uvjere da autori ni u jednom slučaju ne polaze od mogućih ličnih, političkih, nacionalističkih ili vjerskih osjećaja ili percepcije.

Ono što se do sada pisalo o Herceg-Bosni u većini slučajeva rađeno je tendenciozno, prožeto nacionalističkim i političkim opredjeljenjem autora. To se prvenstveno odnosi na neke autore hrvatske nacionalnosti koji u svom pisanju opravdavaju sve što je činjeno u ime Herceg-Bosne... Značaj knjige koju su napisali Hero i Kovač je u tome što su prišli obradi postavljenog zadatka krajnje profesionalno. Vodili su se naučno-istraživačkom metodologijom da svestrano podvrgnu analizi dokumente koje koriste i koju čitaocima prezentiraju. Ondje gdje je bilo moguće korišteni su dokumenti prikupljeni iz raznih izvora, a koji se odnose na iste slučajeve, što omogućuje provjeru vjerodostojnosti njihovog sadržaja...

O zločinima koji su počinjeni u ime te i takve politike, potpomognute od strane zvanične onovremene hrvatske vlasti, do sada je pisano dosta. O tome najmjerodavnije svjedoče presude Suda za ratne zločine u Hagu na kojem su dokazani počinjeni zločini praćeni ubistvima, rušenjem i paljenjem stambenih i vjerskih objekata, silovanjima, pljačkom, grabežom i drugim nedjelima.

Značaj knjige je i taj što se prvi put podrobnije iznose slučajevi koji su se dogodili u nekim mjestima koja su bila pod kontrolom civilne i vojne vlasti Herceg-Bosne. Takav slučaj je, na primjer, s Kiseljakom, Busovačom, Gornjim Vakufom i još nekim mjestima... U većini slučajeva ovdje prikupljeni iskazi mogu predstavljati potencijalno vrijedan sudski materijal koji će poslužiti procesuiranju počinjenih zločina koji do sada nisu bili dovoljno poznati. Kao primjer može se navesti zločin počinjen u Grahovcima kod Kiseljaka ili u logoru Rotilj kod Kiseljaka.

Istraživanje i pisanje o zločinima koji su počinjeni u proteklom ratu, ma s koje strane, ima opravdanje iz puno razloga. Njihovo sudsko procesuiranje, pored ostaloga, ima i preventivni karakter. To će biti pouka budućim naraštajima kako nijedno zlodjelo ne može ostati nekažnjeno...

Ova knjiga predstavlja vrijedno djelo koje na vjerodostojan način čitaocima predočava paradržavnu političku tvorevinu Herceg-Bosnu u svim njenim segmentima koja je sa svojom fašistoidnom i nacističkom ideologijom proizvela stravične zločine na ovim prostorima. Autori čitaocima prezentiraju podatke koji pokazuju da su idejni tvorci Herceg-Bosne imali razrađen plan djelovanja u ratu koji je izbio 1992. godine. Primaran cilj tog plana je bio da se BiH pripoji Hrvatskoj. Iako je njenim ideolozima bilo jasno da je realizaciju tog projekta moguće sprovesti samo na štetu druga dva naroda koja sa Hrvatima žive na ovom prostoru, prije svega na štetu većinskog bošnjačkog naroda, svjesno su ušli u njegovu realizaciju. U knjizi se vjerodostojno i detaljno opisuju zločini koji su činjeni ostvarujući tu realizaciju. Opcija je bila da se dijelom protjeraju sa vjekovnih ognjišta ili istrijebe, i da se na taj način satare svaki trag njihove političke, kulturne i vjerske hiljadugodišnje postojanosti na ovim prostorima. Posljedice te ideologije su na hiljade porušenih stambenih i vjerskih objekata, na desetine hiljada ubijenih, osakaćenih, silovanih i opljačkanih.

Knjiga o kojoj se ovdje govori uz ostalo također nosi važnu poruku: da ono, što se dešavalo u proteklom ratu na ovim prostorima, bude opomena budućim naraštajima da je Bosna i Hercegovina nedjeljiva i da se ideologija koja ne uvažava tu realnost, došla ma s koje strane, ne može se realizirati bez rata i krvoprolića u kojem su stradalnici svi njeni narodi. To se dokazalo u svim dosadašnjim ratovima vođenim na ovom prostoru, a posebno u ovom proteklom. One koji su ga osmislili i vodili i koji su u njemu okrvavili ruke, sustiže ruka pravde i kažnjavaju se shodno težini zločina koji su počinili.

Sarajevo, 25. decembar 2015. godine. Prof. emeritus dr. Enver Imamović

NAJOBIMNIJI RAD BH. HISTORIJSKE NAUKE NA OVU TEMU

Ova knjiga predstavlja popunu velike praznine u proučavanju novije historije Bosne i Hercegovine. Očigledno je da postoje politički razlozi zbog kojih se u BiH i Hrvatskoj nerado govori o hrvatskom imperijalizmu usmjerenom na teritoriju BiH i ispravljanju "hrvatskog pereca" kao neprirodnog teritorija na kojem može da egzistira uspješna država. Korijeni ovog političkog opredjeljenja su mnogo dublji nego što se to obično misli i sežu još u polovinu 19. stoljeća.

U ovom obimnom naučnom radu Hero i Kovač, metodologijom koja podrazumijeva mogućnost provjere, prezentacijom autentičnog dokumenta za svaku tvrdnju koju iznose, ruše zid šutnje o agresiji i zločinu za koji je odgovorna Republika Hrvatska, koja je formirala tzv. Hrvatsku zajednicu, a kasnije Republiku Herceg-Bosnu, satelitsku paradržavnu tvorevinu na teritoriji RBiH, međunarodno priznate države, koju je i sama, ali uz vrlo zanimljive ograde, ipak priznala. Oni već u uvodnom dijelu napominju kako su se ovom temom historičari bavili, ali ne na način da osvijetle sve aspekte ovog nakaradnog političkog projekta... Više puta ponovljene teze predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana da je

BiH "plod otomanske najezde", odnosno da je BiH "kolonijalna tvorevina", Hero i Kovač snažno i argumentovano razbijaju općeprihvaćenim činjenicama o historiji srednjovjekovne bosanske banovine koja je 1371. godine postala Kraljevina Bosna. A upravo u tim tezama, između redova, kriju se teritorijalne pretenzije Tuđmanove politike prema Bosni i Hercegovini...

Kad nestane argumenata u historiji, u kovanici koja je u hrvatskoj politici skovana pod pojmom "hrvatsko povijesno pravo", hrvatski političari posežu za "hrvatskim narodnim pravom". Međutim, struktura stanovništva u većem dijelu BiH ne odgovara realizaciji političkih ciljeva koje je proklamovao HDZ kao vodeća stranka hrvatskog naroda. U ovom radu nalazimo vrlo preciznu analizu nacionalne strukture stanovništva u područjima koje su proglašene "hrvatskim oblastima", bazirane na zvaničnom popisu stanovništva 1991. godine. Ova analiza pokazuje koliku i kakvu manipulaciju demografskim podacima vrši Mate Boban kad govori o formiranju "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna". Polazeći upravo od ove analize jasno možemo zaključiti da u nacionalnoj strukturi stanovništva leži glavna prepreka realizacije krajnjeg cilja hrvatske politike – podjela teritorije Republike BiH između Srbije i Hrvatske, a kako misle preskočiti ovu prepreku vidi se iz pamfleta Ante Valente, istaknutog člana rukovodstva HDZ-a BiH iz Viteza, koji je sanjao "humano preseljenje" bošnjačkog i srpskog stanovništva... Očito da se Tuđman, Šušak i Boban u svom političkom opredjeljenju, ali i praksi, rukovode Makijavelijevim principom da cilj opravdava sredstva. A ta sredstva su očito bile brutalan vojni napad Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu i zločin nad nehrvatskim civilnim stanovništvom.

Iz ogromnog broja autentičnih dokumenata hrvatske i bh. provenijencije koji su prezentirani u ovom radu, od kojih su neki prvi put objavljeni, proizilazi da se progon nehrvatskog stanovništva sa prostora općina Stolac, Čapljina, Mostar, Jablanica, Konjic, Prozor, Gornji Vakuf, Bugojno, Livno, Vitez, Busovača, Kiseljak i Vareš odvijao po jednom obrascu. Izjave žrtava logorskog mučenja i osoba koje su prošle kroz muke seksualnog iživljavanja, koje se danas čuvaju u arhivi Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, ali i arhivama sudova na kojima su završeni ili su u toku sudski postupci protiv pojedinih pripadnika HVO-a, cijelom projektu daju pečat ozbiljnog naučnog rada. Samu suštinu "Hrvatske Republike Herceg-Bosna", odnosno ovog nakaradnog političkog projekta najbolje možemo shvatiti čitajući Optužnicu i prvostepenu Presudu Haškog tribunala protiv rukovodstva "Herceg-Bosne", na čelu s Jadrankom Prlićem...

Prihvatam kao činjenicu da je ovo do sad najobimniji rad bosanskohercegovačke historijske nauke na ovu temu, nastao primjenom najispravnije metodologije za ovu vrstu rada po principu "via facta via acta". Hero i Kovač bukvalno se drže principa da je najbolja borba protiv rata ustvari vjerno i tačno opisivanje rata.

Sarajevo, novembar 2015. godine — Dr. Rasim Muratović

INDEKS IMENA[430]

A

Abdić, Fikret, 141
Abdulahović, Ismet, 717
Abduli, Raif, 619
Ačkar, Zulfo, 474
Adžić, Jozo, 596
Aganović, Husein, 667
Agić, Akif, 272, 275, 297, 298
Agić, Šahbaz, 761
Agotić, Imre, 505
Ahmić, Elvir, 671
Ahmić, Mirsad, 671
Ahmić, Sakib, 672
Ahmić, Zahir, 670
Ajanović, Irfan, 486
Ajanović, Refik, 362
Ajanović, Reuf, 363
Ajanović, Šefik, 358, 359, 363
Alagić, Ado, Lav, 439
Alagić, Mehmed, 846
Alaupović, Tugomir, 109, 110
Aleksovski, Zlatko, 475, 711, 950
Alibašić, Mehmed, 752
Alibegović, Asif, Roćko, 615
Aličić, S. Ahmed, 59, 61
Alić, Hašim, 593
Alić, Ćazim, 705
Alić, Hamdija, 593
Alić, N., 647
Alihodžić, Vahid, 717
Alilović, Jozo, Bego, 664
Alilović, Slavko, 684
Alilović, Stipo, Brko, 654
Alispahić, Amir, 590
Altomanović, Nikola, 33
Andabak, Ivan, 777
Andabak, Zdenko, 233
Andrić, Ivan, 369, 371
Andrić, Ivo, 91
Andrić, Viktor, 632, 744, 928
Andrijašević, Ivica, 474
Andrun, Nikola, 401, 439, 466, 951, 952
Anđelić, Vlado, 221, 337
Anđelović, Petar, 78, 162, 164, 165, 945
Aničić, Gojko, Goja, 449
Aničić, Mate, 521
Anić, Marinko, 620
Anić, Miroslav, Firga, 619, 620, 952
Anžujski, Karlo I Robert, 28
Arnautović, Alija, 708
Arnautović, Mustafa, Cico, 995
Arnautović, Šerif, 76, 79
Arslanagić, Emin, 645
Ashdown, Pady, 147, 148
Aščerija, Miralem, 717
Augustinović, Ante, 597
Augustinović, Davorin, 597
Avdibegović, Alija, 358, 359, 363, 368
Avdić, Armin, Kvisko, 563
Avdić, Edo, 563
Avdić, Nedžad, 368
Avdić, Semiz, 761
Avdović, Muhamed, 569
Avramov, Smilja, 139, 142
Azinović, Ivica, 337, 338

[430] Imena osoba koja su objavljena u tabelama i faksimilima nisu na ovom spisku.

B

Babaluk, Behka, 615
Babić, Dalibor, 568
Babić, Ivica, 568
Babić, Luka, 760, 761, 762
Babić, Mira, 568
Bajat, Zijo, 569
Bajat, Zineta, 569
Bajinović, Ivan, 475, 711
Bajraktarević, Ahmed, 619
Bajraktarević, Fatima, 619
Bajraktarević, Salko, 619
Bajramović, Džemo, 387
Bajramović, Ismet, 641
Bajramović, Nijaz, 446
Bajrić, Arman, Kvisko, 568
Bajrić, Fikret, 495
Bajrović, Salko, 449, 466
Baković, Ivan, 776, 779
Balavac, Kemo, 446, 465
Balić, Branko, 476
Balić, Ešref, 569
Balić, Hasan, 521
Baljić, Meho, 395
Ban, Borić, 16, 30
Banac, Ivo, 90, 136
Bandžović, Safet, 500
Banović, Mijo, 951
Banjanin, Jovo, 116
Baraković, Džemal, 474
Baraković, Fatima, 396
Baraković, Simo, 109
Barnjak, Vinko, 602
Baručija, Ahmed, 680
Basara, Sulejman, 593
Bašagić, Safvet-beg, 73, 74, 90
Bašić, Dževad, 368, 568
Batarilo, Zoran, 597
Bebanić, Ahmet, 563
Bebek, Tonči, 465
Bećirbašić, Mirsad, 994, 995
Bećirović, Asaf, 497, 498
Bećirović, Muharem, 553
Begić, Alija, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687
Begić, I., Kasim, 9
Begić, Mirsad, 309
Begić, Safet, 759
Begić, Vahid, 168
Begović, Ejnar, 705
Begović, Ismet, 615
Begović, Refik, 309
Begović, Senad, 309
Begović, Senaid, 309, 615
Behmen, Mehmed, 495
Behram, Alija, 395, 421
Behram, Aziz, 395
Behram, Mira, 569
Behram, Vera, 569
Bekan, Branko, 414
Bektaš, Faruk, 641
Bektaš, Hasib, 665, 667
Bektaš, Hidajeta, 666
Beljo, Andrija, Kamba, 260
Beljo, Ante, Tuta, 262, 263
Beljo, Marinko, 263, 950
Berbić, Enes, 717
Beridan, Harun, 761
Bešić, Enes, 717
Bešić, Mehmed, 475
Bešić, Muharem, 466
Bešić, Vernes, 717

Bešlaga, Dika, 776, 779
Bešlaga, Đulaga, 776, 779
Bešlaga, Emir, 776
Bešlaga, Emira, 776
Bešlaga, Husein, 776
Bešlaga, Subha, 776
Bešlić, Alija, 711
Bešlić, Mehmed, 711
Bešlić, Redžep, 711
Bešo, Halil, 399
Bešo, Mustafa, 395
Bevrnja, Abdulah, 593
Bilandžić, Dušan, 139, 142
Biletić, N., 646
Bilinski, Leon, 96
Biško, Drago, Nevenko, 449
Bitanga, Alda, 422
Bitanga, Hatidža, 422
Bitanga, Kanita, 422
Bitanga, Kemal, 422
Bitanga, Lejla, 422
Bitanga, Narcisa, 422
Bitanga, Zarifa, 422
Blagojević, Novica, 761, 762
Blaškić, Tihomir, 5, 147, 629, 632, 645, 646, 648, 650, 655, 657, 660, 661, 847, 855, 856, 949
Blažević, Goran, Garo, 367, 368, 371
Blažević, Romeo, 563
Boban, Mate, 14, 138, 142, 163, 164, 171, 172, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 191, 192, 193, 220,
226, 275, 287, 291, 309, 319, 338, 353, 355, 357, 377, 428, 438, 489, 490, 491, 492, 493, 496, 513, 577, 581,
639, 640, 749, 753, 777, 779, 846, 849, 850, 853, 855, 873, 874, 875, 876, 880, 883, 927, 929, 931, 938, 944
Bobetko, Janko, 171, 214, 241, 242, 288, 414, 503, 582, 584, 585, 847, 850, 852, 855, 881, 931
Boboš, Joka, 668
Boboš, Milan, 668
Bogdanović, Velibor, Veki, 953
Bohutinski, Miroslav, 682
Bojčić, Fadil, 568
Bonić, Dragan, 663, 665
Bonić, Franjo, 667
Bonić, Kićo, 667
Bonić, Krunoslav, Kićo, 662, 664
Boras, Franjo, 142, 151, 152
Borović, Mustafa, 994
Boškailo, Bećir, 418
Boškailo, Eso, 381
Bošković, Ivica, 333
Bošković, Lazar, 439
Bošković, Nikica, 401
Bošnjak, Dragan, 568
Bošnjak, Rade, 498
Bošnjak, Stanko, 309, 473
Bošnjak, Stipe, 600
Bošnjak, Željko, 563, 614, 781
Bošnjak, Željko, Lujo, 779
Bowen, Jeremy, 560
Božić, Stanko, 473
Brać, Vide, 401
Bralo, Miroslav, Cicko, 475, 655, 657, 711
Brekalo, Damir, 951
Brendze, Ivan, 675
Brkan, Duran, 471
Brković, Mika, 569
Brnada, Ivo, 692

Brnada, Josip, 600
Bucman, Adela, 395
Bucman, Adis, 395
Bucman, Đulsa, 395
Bucman, Meliha, 395
Bucman, Omer, 395
Bucman, Rasim, 395
Budim, Mijo, Čopija, 248
Budimir, Ivan, 646
Buhač, Robo, 563
Buhovac, Ante, 473, 950
Buhovac, Zdravko, Hecko, 568
Bulatović, Rajko, 414
Bulić, Zoran, 568
Buljubašić N., Gagarin, 422
Bunoza, Drago, Jastreb, 394, 401
Buntić, Didak, 109
Buntić, Zoran, 152, 153
Burečić, Marko, 263
Burian, Stefan, 79, 81, 83
Burić, Tihomir, Splićo, 497, 498
Butković, Davor, 148
Buzuk, Vladimir Buza, 367

C

Car Josip II, 52
Carrington, Peter, 9
Cerovac, Midhat, 337
Cetin, Raif, 593
Cipra, Damir, 521
Crnjac, Mario, 597
Cuvaja, Slavko, 91
Cvetković, Dragiša, 124, 125, 136, 141, 144, 146, 183, 403, 490

Č

Čakić, Anto, 475, 711
Čališ, Marinko, 262
Čamo, Alija, 521
Čampara, Salko, 995
Čaušević, Džemaludin, 97, 113, 114
Čaušević, Mirsad, 647
Čaušević, Mujo, 761
Čaušević, Šerif, 647
Čaušević,Velid, 762
Čehaja, Abdulah, 593
Čehaja, Edhem, 593
Čehaja, Muhamed, 593
Čehaja, Zlata, 593
Čehić, Namik, 220
Čekić, Smail, 404
Čelan, Mladen, 476
Čelebija, Evlija, 633
Čelić, Dalibor, 654
Čengić, Miralem, 168
Čengić, Smail-aga, 60
Čepić, Stanko, 439
Čerkez, Ivica, 654
Čerkez, Karlo,
Čerkez, Mario, 642, 643, 645, 646, 648, 712, 776, 779, 949
Čermak, Ivan, 583
Čevra, Hasan, 471
Čigalj, Ljuban, 476
Čilaš, Džemail, 615
Čilaš, Miralem, 615
Čilić, Bećir, 309
Čilić, Ismet, 310
Čilić, Miralem, 309
Čilić, Šaćir, 309
Čingel, Jasenko, 717

Čizmo, Ahmet, 592, 593
Čizmo, Džemo, 717
Čizmo, Zahid, 593
Čizmo, Zaim, 592
Čizmo, Zenuh, 593
Čolak, Esad, Albanac, 760, 762
Čolak, Mustafa, 593, 601
Čolaković, Osman, 614
Čolaković, Željo, 471
Čolić, Dževad, 521
Čolić, Emir, 471
Čubela, Josip, 596, 597
Čubrilović, Vasa, 634
Čučak, Cvijeta, 414
Čulić, M., 174
Čuljak, Dijana, 521
Čuljak, Gordan, 777
Čurčija, Robert, 597
Čurtić, Ermin (Lučić, Miroslav), 953
Čusto, Amra, 993

Ć

Ćatić, Ešref, 593, 604
Ćatić, I., 603
Ćatić, Idriz, 593
Ćatić, Kemal, 291
Ćatić, Nusret, 592, 593
Ćatić, Nusreta, 593
Ćatić, Sead, 592, 593
Ćatić, Šaćira, 593
Ćatić, Šerifa, 593, 602
Ćatić, Tidža, 410
Ćatić, Vahida, 593
Ćehić, Senad, 521
Ćemalović, Azemina, 593
Ćemalović, Mehmed, 593
Ćemalović, Smail-aga, 109
Ćeso, Muhamed, 590
Ćiber, Nijaz, 421
Ćoja, Mirko, 369
Ćoja, Zvonko, 369
Ćorić, Dragan, 568
Ćorić, Valentin, 571, 574, 847, 848, 849, 851, 853, 854, 855, 856, 869, 870, 878, 883, 885, 887, 893, 894,
897, 898, 900, 902, 905, 907, 909, 911, 912, 913, 915, 919, 931, 937, 939, 941, 947, 948
Ćorajević, Husnija, 471
Ćosić, Mirko, 474, 682
Ćosić, Mujo, 693
Ćosić, Sevad, 693, 694
Ćosić, Vlado, 685, 687
Ćukteraš, Simona, 414
Ćumurija, Enes, 474
Ćupina, Suad, 495
Ćuran, Mujo, 755
Ćurić, Alen, 314
Ćurić, Indira, 314
Ćurić, Vlado, 314
Ćutura, Adem, 614

D

Dabiša, Stjepan, 38, 39
Dadić, Jadranko, 597, 598
Daglis, Dalibor, 645
Daglis, Nikola, 645
Daguda, Ibro, 234
Dedić, Eso, 568
Del Ponte, Karla, 846
Delalić, Zejnil, 221, 358, 359, 363, 365, 366, 368, 370
Delić, Emina, 593

Delić, Hajrudin, 593
Delić, Hasan, 570
Delić, Ivica, 473
Delić, Rasim, 756, 846
Delić, Sulejman, 593
Delić, Šahdo, 777
Delija, Mirsad, 705
Demirović, Naim, 569
Demirović, Zijad, 495
Deronjić, Hamid, 995
Derviš-beg Miralem, 88
Dervišbegović, Alija, 264
Dervišić, Galib, 754, 759
Dimitrijević, Dragutin, Apis, 92
Dimović, Danilo, 109, 110
Dizdar, Begler, 435
Dizdar, Mak, 122
Dizdar, Mehmed, 377, 381, 391
Dizdar, Muharem, 451
Dizdar, Sanel, 464
Dizdarević, Fuad, 234
Dizdarević, Sabir, 772
Dojčić, Stjepan, 91
Donia, Robert, 90
Došen, Stana, 414
Drače, Tanja, 569
Dragičević, Drago, 760, 761
Draško, Cvija, 414
Dremnjak, Mato, 603
Drežnjak, Vjeko, 602, 603
Drkić, Omer, 619
Drljević, Hašim, 471
Drmač, Zdenko, 473
Drocić, Ramiz, 752
Dugalić, Esved, 474
Dugandić, Željko, 422
Duharkić, Ahmed, 619
Dujmović, Dijana, 776
Dujmović, Franjo, 474
Dujmović, Ilija, 592
Dulcert, Angelino, 23
Dunđer, Ante, 754
Duraković, Nijaz, 281
Duraković, Seno, 446
Durić, Ziba, 421
Duvnjak, Haso, 446
Duvnjak, Izet, 446
Duvnjak, Jakov, 952
Duvnjak, Omer, 446
Duvnjak, Selver, 590
Dužnović, Zvonko, 614, 779

Dž

Džabić, Ali, Fehmi, 76, 77, 78, 79
Džaferović, Nurida, 752
Džafić, Hasan, 449, 474, 482, 485
Džaja, M., Srećko, 50, 52
Džalto, Dragan, 258
Džandara, Ivo, 647
Džidić, Šefkija, 643
Džidić, Željko, Đida, 498, 521
Džinić, Midhat, 754

Đ

Đaković, Luka, 78, 121
Đapo, Fahrudin, 158
Đinović, Petar, 92
Đonko, Mustafa, 421
Đonko, Safet, 421
Đonlaga, Đorđe, 414
Đorđić, Milan, 414
Đukić, Đorđe, 995

Đulić, Ale, 383
Đulić, Raha, 396
Đulić, Salem, 395
Đulić, Vejsil, 395
Đuliman, Simha, 776
Đulmez, Osman, 395
Đulmez, Salko, 466
Đuranović, Dragan, Đuro, 497
Đurin, Zoran, 600

E
Efendić, Izet, 767
Eglenović, Salko, 310
Ekmečić, Vasilija, 414
Ekmeščić, Seid, 681, 684
Elezović, Džemal, 421
Elezović, Nevenka, 414
Elezović, N., 465
Elezović, Slavojka, 414
Elkaz, Refik, 593
Emrić, Muharem, 233
Endrju, Dejvid, Vilijams, 293
Epeš, Željko, 645
Eskovar, Ban, Nataša, 451

F
Fatih, Mehmed, 14, 46, 48
Fazlagić, Fatima, 569
Fazlić, Hasan, 141, 993
Fejzić, Edib, 762, 952
Fejzić, Edin, 762, 952
Fejzić, Mustafa, 761
Ferdinand, Franc, 93, 94, 95
Ferhatbegović, Džemal, 358, 359, 363
Ferik, Ahmed, 64
Fidahić, Ali-paša, 60
Filandra, Derviša, 396
Filandra, Ibrahim, 396
Filipović, Ilija, 495
Filipović, Josip, 62, 63, 70, 75
Firdus, Ali-beg, 78, 79, 86, 88
Forta, Salko, 65
Franić, Milko, 647
Franjić, Franjo, 664
Franjić, Ilija, 231, 242, 260, 264, 275
Fuka, Sulejman, 593
Furundžija, Anto, 950
Furundžija, Slavko, 664

G
Gadžo, Jašar, 445
Gagro, Milivoj, 495
Galić, Franjo, 751, 753
Galić, Ljubomir, 109
Ganić, Ejup, 752
Ganić, Nehru, 716
Garačić, Nikola, (Slavko Pintarić), 760
Garašanin, Ilija, 80, 121, 122, 134, 136
Garazlić, Mustafa, 258
Garbo, Kemal, 449
Gaštan, N., 471
Gavro, Šrećko, 422
Gazzari, Julije, 116
Gerin, Muazer, 647
Gerin, N., 647
Giulli, De Ivo, 116
Glavočević, Florijan, 675, 684, 685
Glibo, Jozo, 248
Glumac, Selim, 310
Gojer, Gradimir, 995
Golo, Neđo, 414
Gorančić, Redžo, 466

Govorušić, Danko, 601
Govorušić, Stipe, 600
Grabovac, Marko, 664
Gradaščević, Husein-kapetan, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 634
Grančić, Dado, 314
Grančić, Dijana, 314
Grančić, Francika, 314
Grančić, Goran, 314
Grand, Perica, 647
Granić, Gojko, 951
Granić, Ivan, 777
Granić, Mate, 450, 451, 453
Grcić, Fatima, 233
Grcić, Fazlo, 233
Grđić, Stjepan, 88
Grđić, Šćepan, 109
Grđić, Vasilj, 109, 110
Grizović, Mimo, 521
Grižić, Džemal, 593
Grižić, Rabija, 593
Grižić, Salih, 293, 294
Grlić, Božan, 597
Grlić, Mario, 449
Gruba, Jelena, 38
Grubešić, Duško, 685
Grubešić, Niko, 674
Gudić, Bajro, 648
Gurbeta, Edin, 589
Guska, Jasmin, 364, 368
Gutošić, Esad, 466
Gvozdenović, Nenad, 717

H

Habibović, Vehab, 593
Hadžibegović, Sulejman, 593
Hadžić, Zahid, 614
Hadžihasanović, Enver, 846
Hadžihuseinović, Rusmir, 363, 366, 368
Hadžimahović, Saša, 563
Hadžimejlić, Husein, 683, 684, 685
Hadžimurtezić, Mervana, 717
Hadžiomerović, Bakir, 319
Hadžiomerović, Majda, 569
Hadžiomerović, Mili, 569
Hadžiomerović, Zlatko, 461
Hadžiosmanović, Ismet, 495
Hajdarević, Anamarija, 314
Hajdarević, Elvir, 396
Hajdarević, Fadil, 402
Hajdarević, Hadžem, 995
Hajdarević, Jadranko, 314
Hajdarević, Marija, 314
Hajdarević, Šerif, 395
Hajdarević, Zlatko, 395
Hajrović, Mirsad, 381
Hakanović, Adis, 593
Halilbašić, Mujo, 614
Halilović, Atif, 568
Halilović, Nesib, 482
Halilović, Sefer, 141, 237, 292, 293, 310, 348, 508, 846
Hamid, Abdul, 498
Hamović, Vasilija, 497
Hamšić, Ibrahim, 271
Hanić, Danijel, 395
Hanić, Nusreta, 396
Haračić, Fahrija, 593
Hasanović, Sanjin, 478
Hasanović, Sead, 481
Hasanović, Senad, 478
Hasić, Vahid, 521

Haskić, Emina, 647
Haskić, Meho, 647
Haskić, Smajo, 647
Hećimović, Ali-paša, 51, 53
Hećimović, Esad, 614
Hedervari, Khuen, 107
Henda, Ahmet-aga, 77
Hercegovac, Avdo, 641
Hercegovac, Boško, 680
Hero, Mesud, 220, 221, 246, 258, 992
Hinković, Hinko, 116
Hodžić, Dževad, 614
Hodžić, Ema, 233
Hodžić, Esma, 276
Hodžić, Ibrahim, 641
Hodžić, Ibro, 471
Hodžić, Kasim, 705
Hodžić, Mehmed, 645
Hodžić, Mimo, 563
Hodžić, Munta, 396
Hodžić, N., 471
Hodžić, Ramiz, 569
Hodžić, Smail, 592, 594
Hodžić, Zahida, 396
Hodžić, Zulfo, 396
Hojdo, Ibrahim, 569
Hojdo, Ratmira, 569
Holaček, Jozef, 77
Hozić, Mujo, 592
Hožić, Ibrahim, 641
Hožić, Nail, 641
Hranić, Sandalj, 38, 39
Hrustić, Fuad, 641
Hrvatinić, Vukčić, Hrvoje, 33, 38, 39, 42
Hujdur, Ahmo, 230
Humačkić, Omer, 396
Hurem, Sejo, 643
Hurlov, Uzeir, 569
Huseinović, Aziz, 619
Huseinović, Kasim, 619
Huseinović, Zijad, 619
Husić, Dževad, 521
Husić, Huso, 592, 594
Husić, Safet, 259
Huskić, Ahmet, 593
Huskić, Hamida, 593
Huskić, Ismet, 593
Huskić, Mihra, 593
Huskić, Mirsada, 593
Husković, Feđa, 521
Husković, Miro, 563
Husković, Šefika, 569

I

Ijačić, Bosa, 414
Ijačić, Nevenka, 414
Ila, Olaf, 140
Ilić, Dragomir, 497
Ilijašević, Dominik, Como, 619, 620, 779, 781, 952
Ilijašević, Miro, 620
Imamagić, Sadudin, 717
Imamović, Enver, 951
Imamović, Mustafa, 7, 16, 19, 59, 61, 70, 98, 100, 113, 121, 634
Imširpašić, Hidajet, 593
Ismičić, Besim, 762
Ivandić, Milan, 262
Ivanković, Antonije, 369
Ivanković, Željko, Četo, 320, 328
Ivić, Nikola, 221, 275
Ivković, Borivoje, 414

Ivković, Nijaz, 309
Izetbegović, Alija, 141, 142, 154, 156, 158, 162, 164, 165, 174, 204, 205, 242, 243, 292, 345, 353, 355, 509, 638, 656, 846, 876, 944, 945

J

Jaganjac, Jasmin, 141, 498
Jahić, Enes, 337
Jahić, Ervin, 994
Jahić, Ibrahim, 619
Jahić, Ramiz, 619
Jakovljević, Andrija, Čandro, 258
Jakovljević, Ivan, Vrana, 952
Jakovljević, Marinko, 760
Jakovljević, Mirko, 760, 761, 762
Japaur, Edhem, 614
Japaur, Munever, 614
Jašarević, Jusuf, 13, 840
Jašarević, Muamer, 772
Jazvin, Jasminko, 449, 460
Jedlovski, Josip, 116
Jeftanović, Gligorije, 76, 77, 109
Jeger, Ivica, 272
Jelavić, B., 52, 53
Jelavić, Vjekoslav, 109, 110
Jeleč, Petar, 13, 14, 78
Jelović, Ivica, 647
Jergović, Miljenko, 164
Jerin, N., 647
Josip, Franjo, 85, 86, 88
Josipović, Drago, 654
Josipović, Miro, 654, 950
Jović, Borisav, 130, 139, 140
Jović, Milorad, 682
Jozić, Anto, 760
Jozić, Mijo, 221, 275
Jozić, Mile, Pelkin, 271
Jukić, Luka, 91
Jukić, Perica, 753, 760, 761
Jukić, Pavo, 260
Jukić, Željko, 263, 676, 950
Jurčević, Ivan, 597
Jurić, Ivan, 369
Jurić, Ladislav, 521
Jurić, Mijo, 313
Jurić, Pero, 368
Jusić, Meho, 716
Jusufbegović, Ahmo, 359
Jusufbegović, Ibrahim, 358
Jusufi, Emin, 589
Jusufović, Aziz, 358

K

Kadijević, Veljko, 132, 133
Kadrić, Nedžad, 716
Kahriman, Džemo, 759, 762
Kahrimanović, Hamo, 569
Kajević, Fehim, 995
Kajmović, Munib, 633, 635, 636, 637, 641, 643, 647, 675, 706
Kajtaz, Samir, 563
Kajtazi, Muhamed, 471
Kaknjo, Fuad, 637, 643
Kallay, Benjamin, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 107
Kamarić, Enes, 762
Kamberović, Husnija, 61
Kamenarović, Ćiro, 116
Kapetanović, Aida, 453
Kapetanović, Mehmed-beg, Ljubušak, 73

Kapetanović, N., Kapa, 446
Kapidžić, H., 65
Kaplan, Munta, 396
Kaplan, Salko, 446
Kaplan, Sanida, 394
Kara, Mahmud, Hamdi-paša, 60
Karabeg, Abdulah, 593, 602, 604
Karabeg, Amna, 593
Karabeg, Dino, 593
Karabeg, Husejin, 593
Karabeg, Samija, 593
Karabeg, Sihanuk, 593
Karabeg, Soraja, 593
Karabeg, Sutka, 593
Karačić, Marinko, 478, 481
Karadžić, Radovan, 138, 142, 164, 172, 192, 226, 365, 366, 377, 489, 490, 491, 492, 493, 577, 606, 706,717, 744, 745, 746, 755, 757, 758, 761, 777, 875, 946, 947
Karađorđević, Aleksandar, 92, 112, 113, 118, 136
Karađoz, Miralem, 568
Karađoz, Mirsad, 568
Karagić, Hajrija, 594
Karagić, Hatidža, 594
Karagić, Mujo, 604
Karagić, Mustafa, 593
Karagić, Nahid, 601
Karagić, Sadik, 594
Karagić, Samir, 594
Karagić, Seid, 593, 601
Karagić, Suljo, 593
Karagić, Vahid, 593
Karagić, Vasva, 593
Karahodžić, Hadžo, 233
Karalić, F., 12
Karamehić, Emir, 521
Karamustafić, Esad, 593, 600, 603
Karamustafić, Smail, 593
Kardelj, Edvard, 132, 133
Kargić, Huso, 643
Karić, Alisa, 700
Karlović, Mirsada, 314
Kasalo, Željko, 597
Kašić, Elvis, 314
Kašić, Senad, 314
Kašić, Tina, 314
Katkić, Safet, 619
Kavazović, Amir, 647
Kavazović, Husein, 353
Kavazović, Smajo, 647
Kazamaris, de Ivan, 17, 18, 20
Kebo, Hamo, 449
Kebo, Hasan, 563
Kermo, Rasim, 475
Keško, N., 474, 711
Kladušak, Ismet, 310
Klarić, Marko, 711
Klepić, Zdenko, 596, 597
Klisura, Vahid, 615
Kljuić, Stjepan, 154, 156
Knez Lazar Hrebljanović, 33
Knez Vukan, 19, 20, 21
Knežević, Branko, 165
Kodro, Alija, 474
Kodro, Ibrahim, 471, 556
Kohnić, Aida, 449
Kohnić, Šefka, 569
Kolakušić, Petar, 275
Kolovrat, Igor, 314
Kolovrat, Samira, 314
Kolovrat, Zdenko, 314

Koljević, Nikola, 142
Komljenović, Budimir, 619
Kondžo, Amina, 569
Kondžo, Lejla, 569
Kondžo, Munevera, 569
Konjarić, Edin, 952
Konjhodžić, Zaim, 471
Korać, Ahmet, 421
Korać, Hasan, 421
Korać, Robo, 563
Kordić, Dario, 142, 640, 641, 642, 643, 645, 646, 648, 657, 675, 676, 677, 678, 685, 687, 692, 693, 706, 712, 715, 776, 779, 847, 855, 856, 873, 949
Kordić, Josip, 563
Korošec, Anton, 109
Korošec, Josip, 633
Korvin, Matija, 673
Kosača, Katarina, 44
Kosača, Stjepan, Vukčić, 44
Kosovac, Zijad, 614
Košarić, Muharem, 474
Košta, Doris, 632
Koštroman, Ignac, 675
Kotromanić, Ban Stjepan I, 28, 30
Kotromanić, Ban Stjepan II, 27, 28, 29, 30
Kotromanić, Tvrtko I, 26, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 41
Komnen, Manojlo, 16, 17
Kouchner, Bernard, 158
Kovač, Ante, Žabac, 953
Kovač, Edo, 439
Kovač, Fuad, 774, 994
Kovačević, Avdija, 717
Kovačević, Huso, 233
Kovačević, Mehmed, 451
Kovačević, Stojan, 65
Kovačević, Sudo(a), 465
Kovačević, Vlado, 563
Kozo, Senad, 563
Kožul, Slavko, 473
Krajinović, Ante, 337
Krajišnik, Miloš, 717
Krajšek, Azra, 456
Kralj Andrija II, 24
Kralj Bela IV, 26
Kralj Emerik, 20
Kralj Ludovik I, 31
Kralj Ludvig I Anžujski, 30
Kralj Stefan Dragutin, 26
Kraljević, Blaž, 368, 775, 777, 778
Kraljević, Dario, 777
Kraljević, Darko, 647
Kraljević, Dobroslav, 663
Kraljević, Ivica, 439, 449, 926
Kraljević, Slaven, 647
Kraljević, Vlatko, 153
Krasnići, Rasim, 777
Kreho, Mehmed, 613
Kreso, Aiša, 569
Krešić, Ante, 401
Krešić, Dragan, 401
Krešić, Ilija, 401
Krešić, Josip, 401, 439
Krešić, Mirko, 401
Krešić, Mladen, 401
Krešo, Tomislav, 368
Krilić, Mustafa, 478
Krilić, Vahid, 569
Krište, Žarko, 654
Križanac, Andrija, 654
Križanac, Drago, 654

Križanac, Franjo, 248
Križanac, Niko, 647
Križanac, Pero, 645
Križanac, Stipo, 654
Krkić, Nazif, 594
Krndelj, Pero, 422, 439
Krnjić, Franjo, 449
Krpina, Drago, 149
Krsnik, Vjekoslav, 169
Krtalić, Zvonko, Zvono, 568
Kudra, Almir, 439
Kudra, Mirza, 439
Kuharić, Franjo, 129, 162, 163, 164, 165, 945
Kujadinović, Mirsad, 762
Kukavica, Mehmed-paša, 52
Kuko, Osman, 653
Kulak, Mahmut, 569
Kulaš, Jozo, 248
Kulić, Miro, 664
Kulin, ban, 17, 18, 19, 20, 22, 30
Kuljanin, S. Đuro, 335
Kuljiš, Denis, 148
Kupreškić, Ivica, 672
Kupreškić, Mirjan, 655, 949
Kupreškić, Vlatko, 672, 950
Kupreškić, Zoran, 655, 949
Kurić, Suad, 314
Kutić, Remzija, 708
Kuzman, Dušan, 414
Kuzman, Nikola, 414
Kvaternik, Eugen, 635

L

Lasić, Miljenko, 313
Latin, Denis, 431, 451
Laušić, Mate, 783
Lazarević, Stefan, 35
Ledenko, Emin, 594
Lemkin, Raphael, 844
Lendo, Refik, 641, 642
Lerotić, Zvonko, 142
Letica, Evgenije, 96
Letica, Slaven, 164, 165
Leto, Ismet, 429, 430
Levnajić, Radivoje, 414
Levy, Bernard, Hanry, 158
Likić, Mensud, 717
Likić, Samir, 717
Limov, Slavko, 422
Lipovac, Jasmin, 589
Livaja, Stojan, 232
Livančić, Jozo, 654, 664
Livančić, Nikica, 654
Livančić, Pero, Čita, 646
Livančić, Ratko, 654
Livančić, Stipan, 654
Livančić, Željko, 654
Lizde, Selim, 421
Lopin, Vide, 401
Lošić, Birman, 752
Lovrenović, Slobodan, 550
Lovrić, Davor, 614, 779
Lozančić, Ivo, 165, 755, 756, 757, 760, 761
Lozančić, Niko, 760
Lucić, Predrag, 150, 151
Lučić, Krešo, 475, 478
Lugonja, Miljenko, 521
Lukenda, Miro, 521
Lulić, Džemal, 310
Lulić, Safet, 310

LJ

Ljeljak, Jasminka, 569
Ljevak, Zoran, 620
Ljević, Huso, 396
Ljevo, Isak, 358
Ljubas, Davor, 664
Ljubičić, Paško, 474, 477, 949
Ljutić, Seno, 244

M

Macić, Adem, 563
Macić, Ibrahim, 563
Maček, Vlatko, 124, 125, 135, 136, 141, 144, 146, 183, 403, 490, 635
Mahić, Admiral, 995
Mahmutović, Ekrem, 717
Mahmutović, Muamera, 953
Mahmutović, Šaban, 646, 648
Majerski, Zlatko, 568
Majić, Dragan, 368
Majić, Marinko, 369
Majić, Mato, 368
Majić, Pero, 776, 779
Majić, Rajko, 368
Majić, Tomislav, 313
Makačev, Šućrija, 409
Makačev, Zejna, 406
Makitan, Ahmet, Maks, 952, 417
Maksić, Osman, 777
Malić, Nikica, 422
Malić, Pilip, 422
Malićbegović, Jasmin, 762
Malićbegović, Rašid, 752
Malkić, Ćamil, 568
Malkić, Omer, 685
Mandić, Amadeo, 314
Mandić, Amela, 314
Mandić, Antonija, 314
Mandić, Doris, 314
Mandić, Nikola, 88
Mandić, Sanda, 314
Mandić, Selman, 449
Mandrapa, Ana, 414
Mandžuka, Azim, 359, 362
Mangić, Ibrahim Ibe, 358
Mangić, Nermin, 370
Marčinko, Josip, 521
Marić, Ante, Antika, 476
Marić, Ćamil, 395
Marić, Dragan, Cela, 568, 263
Marić, Ismet, 433
Marić, Marinko, 465
Marić, Mario, Zingi, 568
Marić, Nikola, Nidžo, 258
Marić, Rasim, 260, 263
Marić, Srećko, 663
Marić, Zoran, 674, 677
Marijan, Davor, 6
Marijanović, Anđelko, 619
Marijanović, Ante, 473
Marijanović, Miro, 473
Marijanović, Miroslav, 953
Marijanović, Stanko, 439
Marinić, Zoran, Švabo, 686, 952
Markanović, Viktor, 760
Markešić, Ivan, 154, 155, 156
Markešić, Luka, 275
Markijski, Jakob, 44
Marković, Ante, 131, 139
Marković, Anton, 314
Marković, Davor, 646
Marković, Magbula, 314

Marković, Nedeljko, 439
Marković, Pero, 439
Marković, Vide, 401
Marković, Željo, 664
Martić, Marinko, 760
Martinović, Ivica, 563
Martinović, Vinko, Štela, 428, 450, 568, 847, 949
Maslać, Jozo, 422
Maslać, Mario, 422
Mastalić, Sead, 594
Mašin, Draga, 92
Matić, Dragan, 368, 449
Matić, Mario, 368
Matić, Mato, 368
Matić, Pero, 401
Matković, Nikola, 646
Matković, Rajko, 663
Matković, Željo, 667
Me(r)džanić, Muhamed, 762
Medić, Draginja, 414
Medić, Marija, 777
Mehak, Rifet, 716
Mehić, Omer, 762
Mehić, Zlatko, 521
Mehmed Rašid-paša, 58
Mehmedović, Latif, 716
Mekenzen, August, 100
Mekić, Dževad, 706
Memedi, Ismail, 377
Memić, Salem, 358, 359, 363
Mendeš, Milan, 261
Merdan, Džemal, 679, 682, 683, 684, 685, 686, 687
Merdan, Faruk, 641
Mesić, Stjepan, 129, 131, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 149
Mesihović, Behdžet, 505, 513
Mešić, Kemal, 309
Mešić, Mujo, 466
Meškić, Hamza, 569
Meštrović, Ivan, 116
Meštrović, Jozo, 275
Meštrović, Robert, 263
Metko, Mehmedalija, 668
Mezet, N., 471
Mezet, Salem, 553
Mičić, Dragan, 680
Mihaljević, Zdravko, Pijuk, 952
Mijatović, Bosiljko, 760
Mijatović, Mile, 220
Mikulić, Ante, 204
Mikulić, Dražen, 951
Milanović, Zdenko, 401
Milavić, Dragan, 561
Miličević, Ivo, Ičan, 258
Miličević, Nikica, 165, 168
Miličević, Slavko, 655
Milić, Zoran, Maslanica, 955
Milić, Žarko, 685
Milićević, Darko, Paraga, 568
Milojević, Nenad, 521
Milošević, Slobodan, 8, 128, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 156, 159, 174, 192, 193, 226, 376, 490, 580, 777, 944
Miltenović, Sanko, 41
Minić, Miloš, 140
Mišić, N., 474
Mišković, Ante, 662
Mišković, Perica, 664
Mišković, Srećko, 664
Mitrović, Jovo, Kalaba, 680

Mitrović, Predrag, 414
Mlaćo, Husein, 593
Mladić, Ratko, 508, 946, 947
Mlakić, Zvonko, 647
Mlivončić, Ivica, 6
Moralia, Ali Namik-paša, 56
Morić, Kemal, 593, 600
Morić, Muhamed, 309
Morić, Mustafa, 593, 600, 603
Motika, Namka, 258
Motika, Osman, 258
Mrgan, Bećir, 421
Mrgan, Hilmo, 421
Mrkić, Draginja, 414
Mrkić, Zorka, 414
Mrkonjić, Danica, 414
Mrkonjić, Ivo, 760, 762
Mrvan, Jure, 422
Mucić, Pavo, 348
Mučibabić, Dragan, 646
Muhović, Emina, 569
Muhović, Sanela, 569
Muhović, Sonja, 569
Mujagić, Enes, 615
Mujezinović, Muhamed, 647
Mujičić, Galib, 641
Mukić, Zakir, 589
Mulić, Rifet, 399
Muminagić, Mirsad, 449, 465
Muminović, Šaban, 647
Muminović, Mirsad, 449
Muratbašić, Izet, 568
Muratović, Rasim, 649, 662, 1000
Muratspahić, Hata, 569
Muratspahić, Samir, 589
Murtić, Ahmet, 761
Murto, Esad, 717
Musa, Ivica, 664
Musa, Jole, 495
Muslić, Enes, 752
Muslimović, Bahrija, 647
Mustajbegović, Halid, 614
Mušelić, Kemal, 568
Mušić, Esad, 592, 594
Mušić, Jasmin, 761
Mušinović, Miralem, Rale, 367
Mutap, Hasan, 614

N

N., Berko, 647
Naletilić, Mladen, Tuta, 363, 367, 428, 563, 847, 855, 856, 922, 948
Nemanja, Stefan, 19
Nidić, Kadir, 647
Nikolić, Slavko, 619
Nikolić, Zoran, 414
Ninoslav, Matej, 22, 24, 25, 26, 30
Novalić, Fevzo, 705
Novalić, Edin, 682
Nuhić, Nermin, 594

O

Obradović, Ahmet, 402
Obradović, Emir, 396
Obradović, Fatima, 396
Obradović, Fehim, 395
Obradović, Halil, 401
Obradović, Huso, 381
Obradović, Mustafa, 395
Obradović, Nedeljko, 378
Obradović, Nikica, Hegilo, 395, 401
Obradović, Suad, 395

Obrenović, Aleksandar, 92
Obrenović, Miloš, 61
Odobašić, Bećir, 761
Oglečević, Ahmo, 475, 476
Olujić, Željko, 632
Omanović, Dervo, 233
Omanović, Fata, 76
Omanović, Muharem, 563
Omanović, N., 471
Omanović, Osman, 76
Omeragić, Sejo, 490
Omerdić, Muharem, 772
Omerović, Mustafa, Hilmi, 76
Operta, Memsudin, 714, 717
Operta, Sabahudin, 717
Opnaković, Kemo, 475
Orman, Hamid, 645
Oručević, Alija, 568
Oručević, Elverija, 449
Osmančević, Abdulah, 474, 711
Osmančević, Ćamil, 711
Osmančević, Fuad, 474, 711
Osmančević, Nihad, 475
Osmančević, Šaban, 474, 711
Ostojić, Ljubica, 995
Ostojić, Radivoje, 40
Ostojić (Ostoja), Stjepan, 39
Ostojić, Stjepan, Tomaš, 39, 40, 44
Owen, David, 875, 876

P

Pajević, Alija, 446
Pajević, Šemsudin, 368
Pajić, Enes, 337
Pajo, Enis, 396
Pajt, Nazif, 717
Palalija, Ago, 615
Palalija, Bajro, 615
Palameta, Dragan, 401
Palameta, Pero, 401
Palameta, Vide, 396
Palata, Edin, 395
Palata, Huma, 395
Palata, Mustafa, 395
Pale, Mario, 645
Palinić, Boro, 596
Palinić, Doris, 597
Pandur, Mustafa, 488
Pandža, Dražen, 358
Papa Lav XIII, 70
Papak, Jure, 258
Papak, Vinko, 262, 263
Papić, Anto, 654
Papić, Ivo, 671
Papić, Krešimir, 635
Papić, Marija, 671
Papić, Žarko, 655
Paradžik, Ante, 778
Paraga, Dobrosav, 778
Paralangaj, Besim, 953
Parić, Samir, 717
Pavković, Goran, 262
Pavković, Zdravko, Tiki, 593
Pašalić, Arif, 504, 505, 510, 511
Pašalić, Ivić, 149, 150
Pašalić, Salko, 445
Pašić, Ljubomir, 497
Pašić, Nikola, 108, 111, 114
Pavelić, Ante, 13, 88, 125, 126, 135, 136, 164, 635, 674, 676, 677, 945
Pavić, Vladimir, 497
Pavlović, Božo, 396

Pavlović, Ljuban, 647
Pavlović, Mato, 401
Pavlović, Radoslav, 27
Pažin, Zdravko, 401
Pecirep, Ivica, Peca, 614, 779, 781
Pecirep, Mirko, Legija, 614, 779, 781
Pecirep, Slavko, 619
Peco, Alen, 563
Pehar, Dubravko, 568
Pehar, Emil, 568
Pehar, Nikica, 396, 401
Pehar, Nino, 568
Pehlić, Fata, 395
Pehlić, Ibro, 395
Pehlić, Mujo, 395
Pehlivanović, Muharem, 759
Pejak, Zoran, 597
Pejčinović, Anto, 715, 716, 718, 742, 744, 779
Pejčinović, Ivica, 614
Penava, Azra, 521
Penava, Fahir, 521
Pendeš, Ivan, 645
Perić, Bobo, 563
Perić, Boro, 395, 401
Perić, Damir, 563
Perić, Mile, 401
Perić, Pero, 395
Perić, Ratko, 168, 169, 553
Perić, Vinko, 401
Perišić, Milica, 414
Perišić, Momčilo, 494, 578
Perišić, Simo, 414
Perković, Branko, 655, 778
Petković, Milivoj, 171, 214, 241, 242, 300, 309, 333, 378, 401, 439, 508, 571, 574, 590, 632, 744, 756, 847, 848, 849, 852, 853, 855, 856, 867, 868, 878, 881, 883, 885, 887, 893, 897, 898, 900, 902, 905, 907, 909, 910, 911, 912, 913, 915, 919, 922, 930, 931, 935, 936, 941, 947, 951
Petrović, Savo, 233
Petrović, Ilija, 231, 275
Petrović, Mirko, 439
Petrović, Nikola I, 92
Petrović, Zoran, 248
Pezer, Halil, 642, 644
Pezer, Redžo, 672
Pilar, Ivo, 120
Pilav, Mirsad, 257
Pilav, Rasim, 235
Piletić, Spasoje, 116
Pinčić, Zrinko, 950
Pinjušić, Ivan, Pinjo, 369
Pirkić, Midhat, Mitke, 367
Pizović, Bajro, 378, 381, 427
Plavčić, Drago, 664
Plavčić, Nikica, 654
Plavuškić, Safa, 233
Pobrić, Nurko, 279
Pobrić, Šefko, 521
Pocrnja, Kristijan, 599, 601, 602
Polić, Salem, 233
Polić, Selim, 276
Popović, Alexandre, 49
Popović, Pavle, 116
Porfirogenit, Konstantin, 71
Potočnjak, Franko, 116
Poznić, Erhard, 568
Pračić, Ćamka, 260
Praljak, Joško, 473
Praljak, Slobodan, 165, 183, 187, 196, 289,

298, 299, 300, 333, 401, 435, 439, 491, 493, 526, 574, 578, 632, 639, 655, 744, 746, 753, 848, 851, 852, 853, 855, 856, 864, 865, 866, 878, 883, 885, 887, 893, 897, 898, 900, 902, 905, 907, 909, 910, 911, 912, 913, 915, 919, 930, 931, 934, 935, 940, 948
Pravdić, Anto, 762
Pravdić, Franjo, 952
Prazina, Jusuf, Juka, 313, 521
Prce, Marijan, 395, 401
Preldžić, Selver, 754
Prelo, Soka, 414
Previšić, Boško, Boko, 395, 401, 439, 465, 927
Prguda, Rezedin, 474, 525
Prijić, Šaćir, 762
Primorac, Vinko, 777
Princip, Gavrilo, 94
Pripoljac, Budo, 667
Pripoljac, Nedžad, 705
Pripoljac, Nezir, 706
Prlić, Jadranko, 152, 153, 171, 300, 333, 400, 401, 433, 435, 438, 439, 466, 469, 474, 486, 505, 571, 574, 750, 776, 847, 848, 849, 850, 854, 855, 856, 858, 859, 860, 861, 862, 874, 876, 877, 878, 883, 885, 887, 893, 897, 898, 900, 902, 905, 907, 909, 911, 912, 913, 915, 919, 920, 930, 931, 932, 940, 942, 943, 947, 948
Prnjat, Ahmet, 563,
Protić, Stojan, 114
Puce, Helmut, 473,
Pudar, Ivna, 414
Puljić, Bato, 474
Puljić, Borislav, 495
Puljić, Marinko, 401, 476
Puljić, Mate, 422
Puljić, Miro, 422
Puljić, Mladen, 422
Puljić, Slavko, 504
Puljić, Vinko, 13, 164, 168, 945,
Pušćulović, Bajro, 614
Pušćulović, Zila, 614
Pušić, Berislav, 333, 401, 439, 571, 574, 847, 848, 849, 854, 855, 856, 860, 871, 872, 878, 883, 887, 893, 897, 898, 900, 902, 905, 907, 909, 911, 912, 913, 915, 918, 919, 922, 931, 938, 939, 941, 947, 948
Pušić, Jozo, 686
Puzić, Enver, 396

R

Radaslić, Jasmin, 358
Radič, Sanković, 39
Radić, Jerko, 275
Radić, Marko, Maka, 563, 950
Radić, Stjepan, 115
Radinović, Pavle, 38, 39, 40
Radoš, Alojz, 313, 314, 318, 319
Radoš, Hasan, 310
Raguž, Ivo, 401
Raguž, Ivo, Bogara, 401
Raguž, Miroslav, 951
Raguž, Pero, 376, 401
Raguž, Željko, 376, 401
Rahimić, Ibro, 421
Rahimić, Senada, 546
Raić, Krešo, 396
Raić, Marinko, Migo, 401
Rajak, Pero, 675
Rajić, Božo, 508
Rajić, Ivica, 614, 619, 620, 627, 631, 632,

742, 743, 744, 746, 747, 779, 910, 911, 928, 936, 949
Rajić, Krešo, 449
Rajić, Marko, 449
Rajić, Mirko, 449
Rajić, Vlatko, 293
Rajković, N., 475, 711
Ramić, Besim, 647
Ramić, Esad, 363, 364
Ramić, Jusuf, 475
Ramić, Nejra, 594
Ramić, Nusret, 594
Ramić, N., 647
Ramljak, Jerko, 467
Ramsay, A., 748
Ratkušić, Enes, 521
Razić, Dževad, 381
Razić, Ibro, 396
Razić, Šefko, 401
Rebac, Robert, 439
Redžepagić, Enver, 337
Redžić, Hasan, 451
Rekić, Sejo, 366, 367
Reljić, Đurđa, 414
Reljić, Novica, 414
Reljić, Vukašin, 414
Renjić, Ante, 598, 600
Renjić, Drago, 600
Repak, Almir, 446
Repak, Emir, 396, 465
Repeša, Samija, 569
Repović, Konstantin, 497
Ribičič, Ciril, 172
Ristić, Vaso, 110
Rizvanbegović, Ali-paša, 60, 400, 902
Rizvanbegović, Alija, 376
Rizvanbegović, hadži-Mehmed beg, 53
Rizvić, Irfan, 477
Rogić, Ivan, 303
Rogošić, Željko, 435, 436
Romić, Krešimir, 717
Rotim, Karlo, 6
Rudić, Borka, 281, 337
Rule, Axsis, 844
Rupar, Mila, 395

S

Sabljić, Remzo, 446
Sabo, Boro, 473
Sadibašić, Sifet, 647
Sadibašić, Sulejman, Bećko, 647
Sadžak, Nedžad, 563
Sakoč, Edis, 427
Salihbegović, Suada, 668
Salihović, Hamed, 995
Salkić, Esad, 643
Saračević, Emin, 705
Sarajlić, Faik, 706
Sarajlić, Mujo, 592, 593
Sarkotić, Stjepan, 106, 109
Schachinger, Werner, 101, 102, 103, 104, 105
Sefer, Hamdo, 302, 303
Sefić, Munira, 560
Selhanović, Selman, 995
Sehara, Mile, 596
Selimović, Avdo, 482
Selimović, Mujo, 258
Selimović, Omer, 258
Selimović, Selim, 258
Selmanović, Taslidžak, Smail-beg, 63
Sičaja, Mijo, 259

Shmit, Jurgen (Jure), 245, 246
Shrader, R. Charles, 5, 6, 638, 647, 648, 692
Simić, Adam, 414
Simunes, Berko, 654
Sjekirica, Zakir, 439
Skender, Zahid, 310
Skenderović, Muharem, 752
Skerlecz, Ivan, 91
Skršo, Zibija, 614
Slišković, Anto, 684, 685, 686, 687, 711
Smajić, Hasan, 705
Smajić, Muhamed, 593, 667
Smajić, Ševala, 593
Smajkić, Seid, 499, 500
Smajlović, Emin, 618
Smajlović, Fadil, 691
Smajlović, Mustafa, 995
Smiljanić, Ante, 473
Softić, Faiz, 995
Softić, Mustafa, 693
Soha, Davor, 126
Sokolović, Ibrahim, 474
Soldo, Jasmin, 449
Soldo, Robert, 568
Spahić, Fata, 662
Spahić, Smail, 662
Spaho, Mehmed, 109, 110
Spajić, Slavko, 760
Spužić, Mato, 568
Srebrenica, Enes, 708
Srškić, Milan, 116
Stadler, Josip, 70, 76, 84, 88, 90, 107, 121
Stanić, Zdravko, Pijuk, 620
Starčević, Ante, 135
Stefan, Dušan, 31
Stewart, Bob, 648
Stjepanović, Marko, 777
Stojadinović, Milan, 125
Stojak, Ivica, 644, 648
Stojanović, Nikola, 116
Stojić, Bruno, 847, 848, 849, 850, 851, 854, 855, 856, 862, 863, 864, 877, 878, 881, 883, 885, 887, 893, 894, 897, 898, 900, 902, 905, 907, 909, 911, 912, 913, 915, 919, 930, 931, 933, 934, 935, 938, 940, 947, 948
Subašić, Ejub, 647
Subašić, Zvonko, 600
Sudec, Zlatko, 164
Sultan Mahmud II, 56, 58, 59, 61
Sunulahpašić, Asim, 674
Sunulahpašić, Salih, 474, 711
Supilo, Frano, 108, 116

Š

Šaban, Petar, 635
Šabanović, N., 465
Šačić, Avdo, 761
Šačić, Omer, 65
Šafradin, Cico, 654
Šafradin, Mirko, 654
Šafradin, Perica, 654
Šafro, Hamzo, 396
Šafro, Sanel, 396
Šagolj, Smiljko, 156, 157
Šagolj, Zdravko, Piske, 370
Šakić, Slavko, 592, 951, 593, 599, 600, 601, 603, 604
Šakota, Mileva, 414
Šakota, Saveta, 414
Šantić, Aleksa, 550
Šantić, Ivan (Ivica), 637, 642

Šantić, Nenad, 655
Šantić, Vlado, 654, 949
Šapina, Frano, 647
Šarančić, Nezir, 521
Šarčević, Ivan, 942, 943, 947
Šarić, Ivan, 88
Šarić, Mirza, 449
Šarinić, Hrvoje, 137, 138, 142, 777
Šator, Avdo, 421
Šečić, Hamša, 593
Šečić, Rahman, 693
Šečić, Vedad, 752
Šefko, Ljuban, 568
Šehić, Almir, 594
Šehić, Selma, 594
Šehić, Selmir, 599, 600, 601, 603, 604
Šehić, Zijad, 17
Šeho, Elvedin, 592, 594
Šejh-l-Islam, 75, 76
Šejtanić, Esad, 418, 421, 439
Šeketa, Šukrija, 290
Šendula, Jure, 684
Šentija, Josip, 142
Šeremet, Bahrudin (Bedrudin), 593, 600
Šetka, Munta, 396
Šijak, Mirsad, 714, 715, 716, 717, 742
Šiljeg, Željko, 223, 232, 246
Šimunović, Ljubo, 337
Šimunović, Željko, 369
Šišić, Ivan, 263
Škaljo, Rasmija, 569
Škampo, Mustafa, 319, 320
Škampo, Salem, 310
Škavran, Božidar, 676
Škrelja, Mustafa, 471, 474
Škutor, Josip, 495
Šljivić, Abdul, Mumin, 673
Šola, Atanasije, 110, 114
Šola, Vojislav, 109
Šoljić,Vladimir, 580, 586, 589
Šoše, Halil, 421
Šošić, Almir, 594
Šošić, Frano, 263
Špegelj, Martin, 141, 142
Štrbe, Pero, 521
Šubić, Jelena, 31
Šubić, Mladen, 28
Šubić, Pavao, 27, 28
Šuko, Amra, 394
Šukri, Ahmet, 75
Šunjić, Dragan, 951
Šunjić, Jure, Jura, 521
Šunjić, Marinko, 645
Šunjić, Marko, 33
Šušak, Gojko, 163, 182, 204, 215, 374, 375, 847, 852, 855, 873, 874, 876, 931, 944
Šušić, Muharem, 594
Šušnja, Bruno, 686, 687
Šuta, Ćamil, 449

T

Takač, Ernest, 568
Talenta, Mićo, 596
Talić, Ekrem, 594
Talić, Mesud, 594
Talić, Senad, 594
Talijanac, Branko, 369
Taljić, Isnam, 995
Tanković, Muhamed, 593
Tašić, Bajro, 310
Tašić, Dževad, 310
Tašić, Ekrem, 310

Tasovac, Milan, 404, 414, 415, 416
Telenta, Miroslav, 591
Tepić, Ibrahim, 17
Teskeredžić, Senad, 594
Tetarić, Vensan, 705
Teutonac, Ivan, 25
Tinjak, Džemo, 568
Tinjak, Nedžad, 568
Tinjak, Ramo, 568
Tipura, Omer, 563
Tipura, Salko, 563
Tiro, Ibrahim, 776
Tiro, Muharem, 776
Tiro, Mustafa, 776
Tiszi, Ištvan, 106
Tito, Josip, Broz, 126, 127
Tole(o), Mladen, 475
Tole, Žarko, 436
Tolimir, Anđelko, 600, 601
Tomac, Zdravko, 490
Tomašević, Stjepan, 39, 46, 47
Tomić, Božidar, 760, 761
Tomić, Denis, 568
Tomić, Tomislav, 717
Topalović, Esad, 614
Topalović, Fehim, 716
Topalović, Ismet, 641
Topalović, Mehmedalija, 716
Topalović, Mešan, 615
Topalović, Miralem, 614
Topalović, Safet, 716
Topalović, Selma, 233
Topčić, N., 647
Topčić, Salem, 647
Topić, Albert, Poglavnik, 776, 779
Topić, Jadranko, 495, 497
Topora, Mevlida, 569
Torlo, Ahmet, 421
Torlo, Mustafa, 421
Totić, Živko, 657
Trako, Husein, 671
Trako, Mehmed, 670
Trako, Mirsad, 641
Trbonja, Bećir, 421
Trbonja, Ibro, 421
Trebović, Feđa, 470
Tripić, Dražen, 414
Tripić, Sreten, 414
Trlin, Zdenko, 395, 401
Trnovac, Mirso, 426
Trumbić, Ante, 108, 116
Tucaković, Alija, 413
Tucaković, Edin, 391
Tucaković, Halil, 367
Tucaković, Sadat, 439
Tuđman, Franjo, 6, 7, 47, 129, 130, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 164, 168, 169, 170, 174, 178, 181, 182, 186, 187, 193, 204, 205, 226, 242, 298, 319, 374, 375, 376, 401, 417, 490, 491, 510, 574, 580, 590, 639, 640, 676, 748, 777, 778, 846, 847, 848, 851, 852, 855, 860, 865, 873, 874, 876, 877, 879, 880, 902, 911, 929, 931, 943, 944, 945
Tuđman, Miroslav, 204, 205, 243, 491, 510
Tufekčić, Redžep, 764
Tufekčić, Nadžida, 766
Tufek, Smajo, 309
Tuka, Siniša, 645
Tuka, Zihno, 396

Tuka, Zoran, 645
Tulić, Faruk, 705
Tulić, Mufid, 619
Tulić, Safija, 619
Tulić, Sifa, 619
Tunguz, Pero, 65
Turajlić, Ahmet, Kara, 396
Turajlić, Began, 446
Turajlić, Dino, 404
Turajlić, Emica, 427
Turajlić, Jasmin, Vipač, 439
Turajlić, Omer, 421
Turbić, Željko, 619
Tusum, Mili, 563
Tusun, Nikola, 635
Tuzlić, Bakir-beg, 78
Tvrtković, Stjepan, Tvrtko II, 38, 39

U
Ubiparipović, Budo, 761
Učambarlić, Senija, 594
Ugarak, Đulsa, 594
Ugarak, Hadžija, 664
Ugarak, Rabija, 594

V
Valenta, Anto, 159, 160, 161, 641
Vancaš, Josip, 70
Varešanin, Marijan, 86, 91
Varupa, Midhat, 647
Vasić, Miloš, 577
Vasiljević, Dušan, 116
Veber, Robert, 596
Vego, Marko, 22
Vejzović, Mustafa, 471
Vejzović, Osman, 471
Velagić, Juso, 594
Velagić, Muharem, 592
Velagić, Nuhan, 594
Velagić, Razija, 594
Velagić, Sadik, 594
Velagić, Sead, 772
Veledar, Ekrem, 446
Veledar, Ramiz, 466
Veledar, Zikrija, 381
Velić, Nermin, 717
Velić, Sulejman, 594
Vesnić, Muhidin, 717
Vidić, Draženko, 395, 401
Vidošević, Anto, Žilo, 654
Vidović, Dragan, 654
Vidović, Goran, 473
Vidović, Ivo, 654
Vidović, Mato, 664
Vidović, Mladen, 473
Vidović, N., Hapura, 646
Vidović, Pero, Peša, 248
Vidović, Šimo, 671
Vidović, Zvonko, 473
Vidović, Željko, Aćko, 654
Viteškić, Suljo, 641
Vojnović, Stojan, Srbin, 778
Vošnjak, Bogumil, 116
Vračević, Mirko, Srbin, 951
Vrbić, Alojz, 760
Vrdoljak, Ivica, 952
Vučak, Ivica, 596, 600, 601, 603
Vučak, Milijan, 591, 592
Vučić, Matan, 678
Vučko, Ivica, 592
Vujević, Marko, 596
Vujica, Franjo, 654

Vukančić, Marko, 717
Vukančić, Martin, 717
Vukanović, Slobodan, 995
Vukoje, Nikola, Fratar, 262
Vukojević, Vice, 486
Vuković, Ljubica, 395
Vuković, Milica, 377
Vuković, Vlatko, 36
Vuleta, Darko, 684, 693
Vulić, Frano, 449
Vulić, Milan, 414
Vulić, Nikola, 414
Vulliam, Edward, 638

W

Wance, Cyrus, 9, 182, 186, 875, 876
Wenzel, Marian, 41, 42
Werner von, Anton, 61

Z

Zadro, Ivan, 232
Zadro, Slavko, Cija, 473
Zaklan, Nedžad, 421
Zalihić, Almir, 523
Zatagić, Muhamed, 474, 711
Zatagić, Ramo, 474
Zatagić, Salih, 474, 711
Zebić, Emin, 232, 303, 309
Zećo, Fuad, 663
Zelenika, Braco, 498
Zelenika, Petar, 498
Zelić, Miroslav, 596, 597
Zelić, Stipica, 598
Zerem, Salko, 226, 238
Zgrčo, Nedžib, 761, 762
Zilić, Mirsad, 465
Zlatar, Mujaga, 59, 634
Zlatković, Đorđe, 761
Zlotrg, Mira, 647
Zlotrg, Nedim, 647
Zlotrg, Sabaheta, 641
Zolić, Hasan, 12
Zorić, Ivan, Zulu, 582
Zovko, Nikola, 422, 439
Zrnić, Ivan, 665
Zubača, Ahmed, 717
Zubović, Malik, 439
Zubović, Velija, 418
Zukanović, Omer, 233, 276
Zulić, Nedžad, 594
Zurovac, Goran, 497
Zurovac, Milica, 414
Zvekić, Hazim, 752
Zvekić, Šefik, 752
Zvizdović, Anđelo, 14, 78, 165

Ž

Žakula, Stevo, 110
Ždero, Slobodan, 663
Ždralić, Radoslavka, 414
Žerajić, Bogdan, 91
Žilić, Drago, 369
Žujo, Mirsad, 396
Žuljević, Vinko, 596
Župančić, Niko, 116
Žutić, Šimun, 275

INDEKS TOPONIMA[431]

A
Ahmići, 5, 162, 642, 643, 644, 648, 649, 650, 654, 655, 657, 662, 670, 877
Aladinići, 378, 394, 395, 396, 399, 400, 901, 924
Aleksin Han, 302, 306, 367, 368
Arnautovići, 31

B
Bagdad, 80
Balinovac, 526, 553, 568, 889
Banja Luka, 42, 64, 98, 123, 126
Bašići, 320
Beč, 49, 54, 63, 75, 76, 77, 80, 81, 96, 98, 106, 243
Begov Han, 767
Bengazi, 92
Beograd, 16, 23, 49, 51, 83, 92, 111, 112, 119, 124, 129, 130, 133, 138, 139, 142, 144, 146, 174, 404, 416, 500, 577, 634, 944, 946, 947
Berkovići, 377
Berlin, 80
Bihać, 43, 141, 143, 153, 772
Bijela, 335
Bijeli Brijeg, 395, 428, 569
Bijelo polje, 391
Bilalovac, 614
Bileća, 36, 373, 376, 577
Bilino polje, 17, 20, 21, 23
Bistrica, 291, 294
Bitunja, 396, 399
Bivolje Brdo, 404, 421, 904, 924
Bjelimići, 335
Blace, 277, 368
Blagaj, 42, 44, 391, 394, 396, 418, 422, 428, 497, 511, 572, 892, 902, 904, 905, 924
Bobovac, 28, 44, 46, 634, 713, 742, 946
Bolobani, 335
Boljuni, 44
Bonvica, 748
Borač, 994
Borašnica, 335
Borci, 335, 358
Borojevići, 395, 396, 399, 401, 402, 901, 924
Borovnica, 260
Bosanska Dubica, 52
Bosanska Gradiška, 62
Bosanski Brod, 189, 191, 491, 632, 672, 750
Bosanski Šamac, 63, 191, 491
Bosfor, 62, 81
Brač, 36
Bradina, 335, 337, 338, 347, 348, 358, 363, 365, 366, 368, 370, 371
Braničevo, 20
Brčko, 144, 146, 191, 242, 441, 474, 491, 711
Brđani, 358
Bregava, 401, 577
Breza, 153
Brezik, 743
Bristovi, 590, 596, 597, 598
Brod, 634
Brštenik, 43
Bruxselles, (Brisel), 9
Bućevići, 289

[431] Toponimi koji su objavljeni u tabelama i faksimilima nisu na ovom spisku, posebno u onom dijelu koji se tiče broja stranica na kojima se nalaze.

Budimpešta, 80, 81, 98
Buenos Aires, 125
Bugojno, 6, 7, 144, 146, 185, 190, 245, 246, 264, 275, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 586, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 604, 634, 777, 842, 873, 951, 952
Bulatovići, 335, 358, 363
Busovača, 185, 190, 433, 469, 474, 475, 477, 633, 640, 642, 644, 645, 648, 650, 654, 655, 657, 658, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 689, 691, 692, 693, 698, 699, 700, 702, 705, 708, 710, 711, 712, 776, 842, 873, 949, 952
Buško blato, 403
Buturović Polje, 351, 368, 433, 465

C

Carica, 711
Carigrad, 21, 62
Cazin, 141, 153
Cer, 97
Cernica, 42
Cetinje, 123
Crni vrh, 232, 246, 277, 882, 925
Crniče, 592, 593
Crnići, 333, 391, 396, 399, 400, 902
Crno more, 81

Č

Čapljina, 43, 165, 189, 314, 320, 333, 381, 385, 388, 391, 394, 395, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 409, 410, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 428, 430, 432, 435, 437, 439, 446, 449, 450, 462, 465, 471, 478, 494, 496, 569, 577, 777, 842, 851, 873, 877, 901, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 922, 924, 933, 936, 937, 938, 951, 952
Čekrk, 526
Čelebići, 335, 338, 348, 358, 365, 370
Čeljevo, 391, 401, 428
Čipuljić, 580
Čitluk, 186, 189, 196, 314, 414, 577, 842, 850, 853, 873

Ć

Ćatići, 716

D

Dardaneli, 81
Daštansko, 748
Den Haag, 9, 10, 13, 171, 333, 400, 439, 627, 632, 645, 646, 712, 779, 843, 846, 919, 920, 947, 948, 949
Derventa, 144, 146, 185, 191, 491, 842, 952
Doboj, 750
Dobretići, 181, 189, 190, 640, 873
Dobrkovići, 428, 478, 481
Dolac, 120
Doljani, 6, 7, 303, 308, 310, 313, 314, 319, 320, 328, 391, 860, 868, 877, 885, 886, 887, 922, 931, 933, 936, 938
Domanovići, 414, 421, 577, 903, 924
Donja Bosna, 16
Donja Večerska, 648, 649, 654
Donje Selo, 335, 348, 351, 358, 365
Donje Žeželevo, 619
Donji Ahmići, 649, 654
Donji Kraji, 16, 31, 33
Donji Krančići, 277
Donji Vakuf, 190, 579, 634, 645
Donji Višnjani, 277

Dračevice, 33
Dragovići, 742
Drecelj, 351, 353, 354, 355
Dretelj, 277, 381, 388, 391, 395, 396, 401, 404, 414, 415, 418, 422, 428, 433, 435, 438, 439, 438, 439, 440, 446, 449, 450, 451, 453, 461, 462, 465, 469, 571, 872, 879, 882, 890, 891, 899, 900, 902, 906, 907, 908, 922, 924, 926, 927, 932, 933, 938, 951, 953
Drežnica, 7, 569, 570, 891
Drijeva, 31, 43
Drina, 16, 17, 56, 58, 60, 122, 137, 149, 169, 946
Drvar, 744, 946
Dubrave (Dubravska visoravan), 388, 391, 399, 400, 402, 414, 418, 421, 428, 465, 577, 901, 903
Dubravic(e)a, 662, 664, 668, 671, 712
Dubrovnik, 18, 19, 25, 27, 28, 31, 33, 39, 40, 59, 126, 145, 376, 414, 490, 494
Duge, 236, 277, 881, 882, 925
Dunav, 577
Duša, 291, 294, 883, 921
Duvno, 28, 232

Đ

Đakovo, 26, 849
Đenova, 40
Đubrani, 471, 556

F

Falanovo brdo, 310
Flitsch (Bovec), 105
Foča, 42
Fojnica, 29, 42, 144, 146, 165, 168, 186, 190, 334, 640, 777, 842, 873

G

Gabela, 277, 388, 391, 395, 396, 404, 428, 433, 435, 437, 438, 439, 440, 451, 462, 464, 465, 466, 467, 469, 879, 882, 899, 900, 907, 908, 909, 924, 926, 927, 932, 933, 938, 954, 955
Gacko, 43, 445, 563, 577, 994
Gaćice, 648, 654
Gaj, 596, 597, 598
Galicija, 98, 100, 103
Gašinci, 896
Gazimestan, 128
Glamoč, 28, 744
Glasinac, 60
Glavatičevo, 335, 358, 366
Glaž, 635, 674
Glodnica, 156, 310, 353
Golubinja, 767
Goranci, 497, 498
Goražde, 42, 153, 242
Gorica, 277, 353
Gornji Krančići (Kranjčići), 277
Gornji Palež, 620
Gornja Jasenica, 569
Gornji Vakuf, 5, 6, 26, 158, 163, 185, 190, 226, 232, 244, 245, 246, 272, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 310, 319, 333, 334, 433, 469, 579, 590, 591, 594, 596, 620, 634, 640, 643, 647, 648, 693, 842, 860, 865, 873, 876, 883, 884, 887, 918, 921, 922, 931, 933, 934, 935, 936, 937, 938
Gornji Višnjani, 277
Grabovin(a)e, 381, 385, 395, 404, 414, 415, 421, 428, 433, 901, 903, 905, 922
Grac, 142, 490, 777
Gračanica, 153, 235, 260, 277, 881

Gradac, 335
Gradačac, 56, 60, 61, 144, 146, 153, 191, 242
Gradska, 898, 899
Grahovci, 619
Graz, 98, 491, 875
Grbavica, 642
Grevići (Grivići), 277
Grude, 149, 174, 180, 185, 187, 189, 196, 214, 242, 275, 309, 348, 417, 449, 505, 577, 583, 715, 753, 842, 850, 852, 873
Gubavica(e), 422, 426, 568
Guildhall, 147
Gyer (Đer), 98

H
Hadžići, 6, 606
Haljinići, 716
Hamzići, 850
Han Ploča, 619
Hasidići, 320
Heldovi, 277
Here, 231, 271, 272, 281, 283, 992
Hodbina, 471, 568, 569
Hrasnica, 291, 294, 299, 300, 445, 883, 884, 885, 921
Hrasno, 428
Hum, 471, 497, 550, 554
Humac, 589
Huskovići, 901
Hvar, 36

I
Imotski, 63
Istanbul, 55, 58, 59, 61, 65, 67, 75, 78, 79, 82
Ivančica, 672, 748,
Ivan-sedlo, 334, 365

J
Jablanica, 6, 7, 13, 156, 185, 189, 221, 223, 226, 232, 238, 245, 246, 276, 281, 301, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 319, 320, 328, 333, 335, 338, 353, 355, 358, 367, 391, 418, 428, 439, 482, 517, 777, 842, 873, 885, 922, 931, 933, 935, 936, 938, 948, 992
Jablaničko jezero, 335
Jadransko more, 93, 108, 374, 403, 672
Jajce, 8, 44, 47, 143, 185, 190, 242, 634, 637, 638, 639, 640, 648, 693, 842, 873, 945
Janjići, 42
Jasenic(a)e, 471, 568
Jasikovica, 620
Jeleč, 42
Jelinak, 474, 711
Julijske Alpe, 98

K
Kačanik na Kosovu, 634
Kaćuni, 692, 708
Kakanj, 185, 190, 632, 640, 716, 717, 718, 743, 777, 842, 873, 909, 946, 952
Kalibunar, 645
Kalinovik, 334
Kandija(e), 589, 591
Kaonik, 474, 475, 477, 658, 673, 674, 675, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 691, 692, 693, 710, 711, 712
Karađorđevo, 137, 139, 140, 141, 142, 580
Karlobag, 122
Karlovac, 122, 263

Karpati, 98, 100
Kiseljak, 5, 13, 77, 185, 190, 365, 433, 469, 475, 476, 605, 606, 610, 613, 614, 618, 619, 620, 626, 627, 629, 632, 640, 642, 648, 672, 678, 692, 712, 744, 745, 746, 779, 842, 873, 910, 911, 928, 945, 949, 952
Klašnica, 716
Klek, 145, 235, 277
Klepci, 413, 414, 415, 449
Ključ, 47
Kobiljača, 365, 613
Kolašin, 92
Konavl(e)i, 33, 39
Konstantinopolj, 15
Konjic, 6, 13, 35, 42, 49, 185, 189, 221, 222, 223, 226, 242, 245, 281, 310, 320, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 343, 345, 346, 347, 348, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 395, 401, 403, 414, 433, 439, 465, 777, 842, 873, 950
Kop(i)jari, 742
Korčula, 36, 450, 453
Kostajnica (2[432]), 63, 156, 351, 370
Kotor, 35
Kotor-Varoš, 185, 190, 343, 640, 842, 873
Kozica, 6, 672
Krančići, 233
Kraljeva Sutjeska, 30, 716, 946, 952
Kraljevac, 31
Kravice, 403
Krčevine, 664
Kreševo, 29, 42, 185, 190, 365, 367, 433, 475, 476, 478, 620, 640, 642, 712, 842, 873
Krit, 81

[432] Naziv ovog toponima odnosi se na dva različita mjesta.

Krivodol, 854
Križevci, 777
Krkača, 320
Krtina Mahala, 664
Kruščica, 635, 643, 657, 664, 666
Kruševo, 368, 395, 777
Krvavice, 853, 869
Kućani, 882
Kula, 474, 711
Kupres, 185, 190, 227, 231, 290, 491, 591, 594, 842, 873

L

Lakiševina, 471
Lapsunj, 262, 265, 277, 882, 925
Lašva, 6, 30, 632, 633, 634, 635, 657, 672, 673, 674, 705
Lepenica, 6, 634, 672
Lisičići, 335
Lištica, 478, 481, 577
Livno, 25, 28, 42, 149, 185, 190, 196, 233, 591, 770, 771, 772, 774, 842, 873
Lizoperci, 277, 281, 877, 881, 922
Lokve, 395, 404, 421, 904, 924
Lončari, 474, 681, 711
Lug, 233, 277, 881, 925
Lupnica, 633

LJ

Lješnica, 759
Ljubatović (Ljubatići), 759
Ljubinje, 373
Ljubljana, 123, 993
Ljubuški, 149, 150, 155, 156, 185, 277, 309, 310, 319, 368, 381, 395, 401, 415, 428, 432, 440, 478, 482, 526, 577, 775, 776, 777, 841,

842, 859, 869, 873, 877, 879, 882, 886, 889, 898, 899, 900, 922, 924, 926, 927, 933, 937, 938
Ljuta, 221, 222, 358
Ljuti Dolac, 577

M
Maglaj, 242, 634, 750, 752, 755, 756
Maiorca, 23
Makljen, 244, 277, 882, 945
Medine, 901
Metkovići, 381, 403, 577
Mijakovići, 716, 742
Mile, 30, 31, 33
Misratah (Misurata), 92
Mluša, 230, 262
Modriča, 191, 491
Modrić, 410
Mogorjelo, 403
Mostar, 5, 13, 51, 52, 54, 56, 63, 76, 82, 98, 144, 180, 185, 189, 245, 275, 277, 279, 301, 302, 303, 309, 310, 313, 319, 320, 328, 333, 335, 338, 354, 363, 365, 366, 368, 373, 376, 388, 391, 395, 396, 401, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 426, 428, 432, 433, 435, 438, 453, 469, 470, 471, 478, 481, 482, 485, 488, 489, 490, 491, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 501, 503, 504, 505, 507, 510, 511, 516, 517, 521, 523, 525, 526, 546, 549, 550, 553, 554, 556, 557, 560, 562, 563, 568, 569, 571, 572, 574, 576, 577, 578, 597, 715, 777, 779, 842, 849, 850, 854, 857, 859, 861, 863, 864, 866, 873, 875, 877, 878, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 894, 895, 896, 899, 904, 918, 921, 922, 923, 926, 929, 931, 932, 933, 934, 936, 937, 938, 939, 948, 949, 950, 951, 952, 953
Mošunj, 633
Muminovača, 395, 414
Munikoze, 258, 259, 277, 881

N
Nadioci, 474, 643, 649, 654, 664, 710, 711, 712
Nanin gaj, 258
Neretva, 13, 25, 28, 43, 126, 403, 411, 414, 418, 489, 490, 491, 496, 511, 526, 554, 571, 572, 574, 577, 672, 877, 889, 890, 891, 892, 893, 925, 988
Neretvica, 7
Nerezi, 43
Neum, 185, 189, 320, 373, 374, 381, 404, 414, 416, 417, 418, 428, 439, 449, 462, 569, 596, 842, 869, 873
Nevesinje, 91, 334, 373, 563, 577
Nevizdraci, 335
New York, 41, 509
Niš, 108, 123
Nova Bila, 668, 748
Novi Sad, 123
Novi Šeher, 755, 758
Novi Travnik, 6, 185, 190, 226, 227, 242, 245, 287, 433, 441, 598, 633, 640, 641, 642, 644, 645, 648, 671, 693, 712, 777, 779, 842, 873, 875, 876

O
Obonjan, 896
Obre, 335
Odžak, 191, 233, 491
Olovo, 30, 42, 441, 743
Omiš, 777
Opličići, 395, 421, 904

Opuzen, 43, 404
Orašac, 230, 233, 277
Orašje, 191, 395, 491
Orlovac, 320
Ostrožac, 310, 351
Ošanići, 400, 402
Ozimica, 759, 767, 769
Ozren, 755

P

Pale, 60, 946
Paljike, 241, 881, 921
Panjevina(e), 563
Paoča, 853
Papratnica, 759
Parcani, 258, 259, 271, 277, 877, 881, 922
Pariz, 108, 116
Paroš, 277
Pavić Polje, 589
Pazarić, 366
Pečuj, 491, 493
Pečuj kod Novog Travnika, 671, 672
Pelješac, 31, 335
Perkovići, 482, 759, 760
Pijesci, 526, 553, 568, 889
Pirići, 649, 671, 712
Piva, 33
Pješivac Greda, 394, 901, 924
Pješivac Kula, 399
Planinic(e)a, 589
Ploče, 335, 414, 415, 417, 750
Pobrđani, 338
Počitelj, 374, 403, 404, 418, 421, 429, 430, 904, 924, 991
Podgrađe, 882, 925
Podhum, 497, 553, 772
Podjele, 474, 680, 681, 711
Podonis (Podaniš), 881, 925
Pogar, 748, 910
Pogorelica, 334
Polog, 417, 490
Poljana, 716
Posušje, 185, 189, 196, 232, 303, 314, 428, 842, 873
Potočari, 993
Prača, 43
Prajin(e), 258, 881, 925
Prenj, 394, 396, 399, 400, 449, 901
Priština, 58
Prozor, 5, 6, 7, 13, 33, 42, 150, 152, 186, 190, 193, 217, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 245, 246, 248, 253, 257, 258, 259, 260, 261, 264, 266, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 286, 287, 289, 300, 301, 303, 309, 310, 320, 333, 335, 358, 428, 433, 435, 439, 449, 469, 503, 693, 694, 777, 842, 860, 868, 873, 875, 877, 880, 881, 882, 883, 885, 918, 921, 922, 925, 931, 934, 936, 939, 941, 950, 952, 992, 993
Prusac, 579
Pržići, 743
Pula, 335
Putićevo, 776, 779
Putiš, 649, 678, 710

R

Radimlja, 44, 374
Raduša, 134
Raduški kamen, 289
Rakovica, 619
Rama, 16, 277

Rambon, 105
Raštani, 396, 471, 572, 891, 925, 935
Ravno, 181, 189
Repovci, 335, 358, 359, 362, 366, 368, 370, 371, 372
Resnik, 620
Ričica, 716
Rijeka, 109
Rim,15, 19, 27
Ripci, 239, 241, 258, 880, 881
Rodoč, 435, 469, 498, 894
Rogatica, 60, 100, 475
Rostovo, 597, 598
Rotilj, 614, 620
Rotimlja, 394, 395, 396, 399, 400, 901
Rovna(o), 657
Rumboci, 230, 259, 263

S
Salakovac, 517
Salona, 633
Sana, 17
Sankt Petersburg, 82
Sarajevo, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 22, 41, 45, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 63, 64, 68, 69, 70, 73, 76, 77, 83, 86, 87, 90, 93, 94, 98, 100, 106, 109, 111, 113, 114, 121, 123, 126, 140, 143, 148, 149, 150, 151, 158, 164, 170, 172, 173, 192, 196, 219, 242, 243, 258, 293, 301, 320, 334, 345, 367, 377, 391, 401, 404, 417, 418, 422, 426, 432, 440, 445, 446, 471, 472, 474, 486, 489, 495, 500, 504, 508, 546, 563, 568, 569, 577, 580, 581, 583, 589, 591, 592, 598, 599, 605, 606, 618, 631, 632, 633, 634, 635, 641, 649, 656, 662, 672, 674, 676, 678, 679, 689, 696, 713, 744, 750, 751, 771, 772, 777, 841, 842, 846, 849, 850, 909, 943, 953, 992, 993, 994, 995
Sava, 50, 51
Savina poda, 358
Selo, 901
Senta, 50
Seonica, 335
Sesvete, 777
Sivrino Selo, 654
Skadar, 60
Skender -Vakuf, 181, 186, 189, 190, 842, 873
Skoplje, 123
Skrobučani (Skrobućani, Škrobučani), 234, 258, 277, 881, 925
Slatina, 310
Slavonski Brod, 68, 79, 634, 760
Soča, 98, 100, 101, 104, 105
Sokol, 31, 33
Soli, 24, 26, 28, 33, 42
Sovići, 310, 314, 318, 319, 320, 328, 428, 441, 482, 860, 868, 877, 885, 886, 887, 922, 931, 933, 936, 938
Split, 25, 28, 36, 123, 150, 151, 174, 233, 309, 381, 403, 415, 574, 847, 893
Srebrenica (Argentarija), 29, 35, 42, 153, 633, 993, 995
Srebrenik, 31, 42, 153
Sremski Karlovci, 51
Stojkovići, 335
Stolac, 58, 186, 189, 333, 373, 374, 375, 376, 377, 387, 391, 395, 396, 397, 401, 402, 404, 414, 416, 417, 418, 428, 433, 439, 462, 842, 873, 877, 900, 901, 902, 903, 905, 908, 922, 924, 925, 936, 937, 951, 952
Stupari, 320

Stupni Do, 5, 614, 630, 632, 742, 743, 749, 869, 879, 909, 910, 911, 928, 935, 936, 943, 946, 953
Sutorina, 145

Š
Šantići, 649, 664, 671, 712
Ševaš brdo, 404
Ševaš Polje, 417
Šibenik, 36, 852
Široki Brijeg, 186, 189, 196, 320, 363, 428, 482, 550, 776, 777, 779, 841, 842, 873
Štimlje na Kosovu, 58, 60
Šurmanci, 404

T
Tara, 33
Tarčin, 366
Tasovčići, 403, 404, 410, 413, 414
Teslić, 755, 756
Tešanj, 752, 755
Tivac, 474
Tolavac, 258, 277, 881, 925
Tomislavgrad, 186, 190, 196, 223, 226, 230, 232, 233, 246, 482, 485, 590, 777, 783, 842, 873
Tošćanica, 277, 877, 881, 922
Tovarnica, 313
Travnik, 6, 56, 57, 58, 59, 60, 91, 120, 144, 146, 164, 165, 186, 190, 227, 245, 475, 597, 632, 633, 634, 635, 640, 644, 645, 648, 655, 672, 674, 693, 712, 717, 718, 843, 873
Trebeuša, 633
Trebinje, 19, 33, 73, 75, 181, 186, 189, 376, 577, 843, 873
Trihija, 748
Tripoli, 92
Trnovača, 300, 884, 922
Tulic(e)a, 619, 955
Tuzla, 42, 57, 64, 98, 120, 148, 149, 441

U
Uskoplje, 42
Usora, 17, 24, 26, 28, 31, 33, 43
Uzdol, 6, 7, 261, 992
Uzričje, 290, 291, 294, 299, 300, 883, 884, 885, 921, 922
Uzunovići, 400

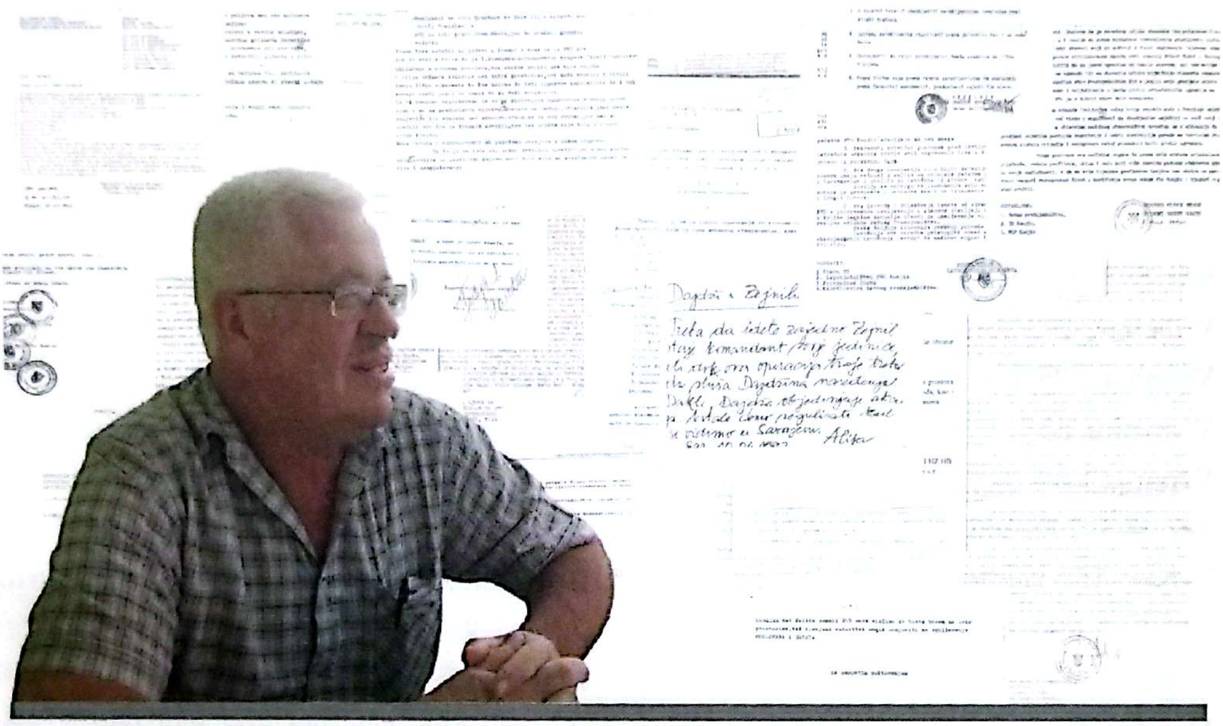
V
Valona, 93
Vareš, 5, 29, 186, 190, 469, 614, 627, 630, 632, 635, 640, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 750, 779, 843, 859, 873, 909, 910, 911, 927, 928, 933, 934, 936, 946, 949, 952, 953
Veliki Trnovci, 716
Venecija, 21, 31, 36, 40, 673
Vesela Straža, 42
Vig, 103
Vijac, 748
Vinkovci, 272, 778
Virovitica, 122
Visoki, 42
Visoko, 30, 31, 33, 153, 629
Višegrad, 60, 111, 242, 764
Višići, 403, 404, 421, 422, 904, 924
Vitez, 5, 6, 13, 59, 159, 160, 162, 163, 165, 186, 190, 242, 245, 433, 469, 474, 475, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 639, 640, 641, 642, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 654, 655, 656, 657, 659, 660, 662, 663, 665, 667, 668, 670,

671, 673, 706, 710, 711, 712, 777, 843, 873, 949, 950, 953
Vitina, 482, 775, 776, 898, 899, 936
Vitlaci, 767, 769
Vjetrenice, 633
Vlašić, 632
Vojno, 428, 485, 486, 487, 488, 895, 897, 898, 899, 926, 927, 938, 950, 951
Voljevac, 693, 694
Vranica, 275, 632
Vranjska, 657
Vrbanja kod Bugojna, 5, 7, 589, 590, 591, 592, 593, 597, 598, 600, 602, 652
Vrbas, 16, 17, 26, 31, 42, 287, 301, 579, 589, 592, 604, 633, 634
Vrgorac, 63
Vučitrn, 60
Vukovar, 489, 577
Vukovsko, 289

W
Washington, 108, 844, 877, 880, 945

Z
Zadar, 21, 36
Zagreb, 5, 6, 17, 33, 52, 70, 91, 106, 109, 111, 118, 120, 121, 123, 124, 136, 137, 142, 143, 144, 145, 148, 150, 170, 172, 174, 205, 242, 243, 248, 288, 301, 401, 414, 417, 433, 456, 490, 491, 505, 510, 581, 583, 632, 638, 640, 646, 776, 777, 783, 844, 851, 874, 876, 877, 879, 902, 911, 944, 994
Zavidovići, 482, 750, 751, 752, 755, 756
Zec planina, 334
Zelenikovac, 421
Zemun, 122, 137
Zenica, 20, 42, 68, 149, 153, 165, 264, 441, 475, 632, 633, 634, 642, 648, 656, 657, 658, 665, 667, 672, 674, 680, 681, 683, 684, 685, 687, 705, 711, 750, 754, 755, 759, 760, 776, 777, 952
Zijamet, 580
Zlatar, 335, 359
Zukići, 320
Zurovići, 994
Zvekuša, 358
Zvornik, 43, 58

Ž
Ždrimci, 291, 299, 883, 884, 921
Želeća, 753, 759, 760, 762
Željezno Polje, 755, 767
Ženeva, 108, 111, 242, 508, 875, 930
Žepa, 242,
Žepče, 750, 751, 752, 753, 754, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 764, 766, 767, 769, 873, 952
Žitomislići, 415, 416

Rođen je 21. septembra 1961. godine u Herama kraj Prozora. Osnovnu školu je završio u Uzdolu, Gimnaziju u Prozoru, a Filozofski fakultet (Odsjek za historiju) 1984. godine u Sarajevu.
I pored toga što potiče iz porodice koja je u toku Drugog svjetskog rata bila opredijeljena prema partizanima, a u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije imala svoje aktivne pripadnike, pa čak i žrtve, neposredno poslije završetka studija, u politički montiranom procesu, 1985. godine, osuđen je na zatvorsku kaznu samo zbog toga što je u svom mjestu, u skladu sa tradicijom, organizirao turnir u malom fudbalu povodom muslimanskog vjerskog praznika Bajrama.

Kao profesor historije zaposlio se 1987. godine u prozorskom Srednjoškolskom centru, a već sljedeće godine prelazi na poslove stručnog saradnika za pedagošku djelatnost u ondašnji Muzej revolucije Bosne i Hercegovine (danas Historijski muzej Bosne i Hercegovine) u odjeljenju Muzej Bitke na Neretvi u Jablanici.

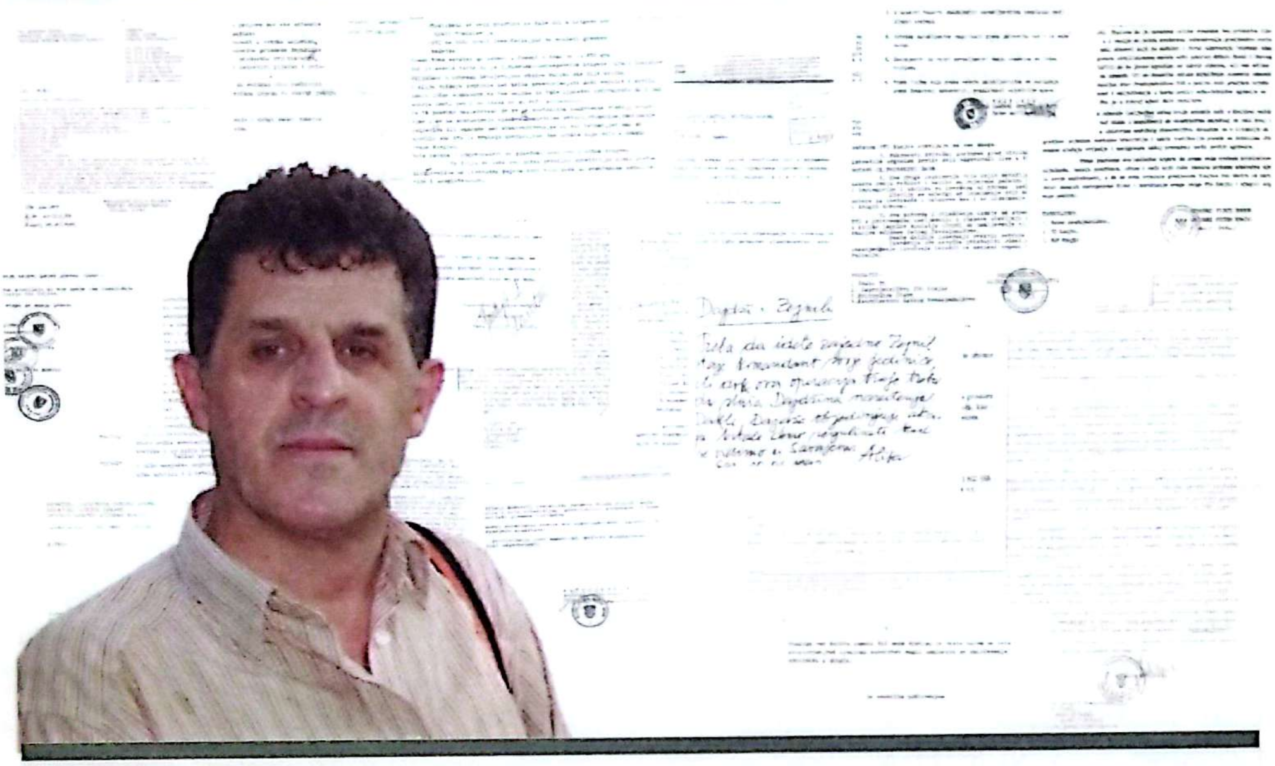
U aprilu 1992. godine dobrovoljno se uključio u jedinice prozorske TO, a u decembru 1993. godine iz Armije RBiH premješten je na mjesto načelnika Odjeljenja odbrane u Općini Prozor. Kasnije je bio načelnik Općine Prozor (pod kontrolom Armije RBiH), a na prvim poslijeratnim i slobodnim izborima izabran je za poslanika u Predstavničkom domu parlamenta FBiH (od 1996. do 1998. godine). Od sredine januara 1999. godine radio je u Vladi Hercegovačko-neretvanskog kantona na mjestu koordinatora za pitanja

izbjeglica i raseljenih lica. Bio je vijećnik u Općinskom vijeću u Prozoru i pomoćnik direktora u Historijskom muzeju BiH u Sarajevu.

Izuzimajući period rata u BiH (1992. – 1995.), i neposredno poslije njega, bavi se isključivo novijom historijom Bosne i Hercegovine, ali i novijom historijom svih južnoslavenskih naroda. U okviru svog internog i javnog muzejskog rada, istražuje, prikuplja, obrađuje, izlaže i publikuje muzejski materijal. Tako je 1998. godine u Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, priredio izložbu pod naslovom "Vrijeme zla u političkoj karikaturi Hasana Fazlića". U velikom projektu Gradske uprave Sarajeva, povodom desete godišnjice početka opsade Sarajeva, 2003. godine, kao koautor, imao je značajnu ulogu u prikupljanju, selekciji i koncepcijskom opredjeljenju stalne muzejske postavke pod nazivom "Opkoljeno Sarajevo", koja je otvorena iste godine u izložbenom prostoru Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine. Iste godine je objavio i rad u austrijskom časopisu za historiju "Vrijeme" pod naslovom "Crkva bosanska – fenomen bosanske historije®. Također, 2003. godine, u izdanju fondacije "Makljen" iz Prozora, izlazi njegova knjiga pod nazivom "Prozor 1992. – 1995. – Hronika zločina". U svom muzejskom radu je 2003. godine, sa kolegicom Amrom Čusto, koautor izložbe "BiH prije i poslije ZAVNOBIH-a", koja je poslužila kao osnova za stalnu muzejsku postavku "Bosna i Hercegovina kroz stoljeća", koju je Historijski muzej Bosne i Hercegovine realizirao u svom izložbenom prostoru 2005. godine. Kao spoljni saradnik Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, povodom desete godišnjice genocida u Srebrenici, 2005. godine je u okviru Međunarodne konferencije o genocidu, autor izložbe i kataloga "Genocid u Srebrenici 1995. godine na fotografiji". Ova izložba je postavljena i realizirana u hotelu "Holivud" u Sarajevu, gdje je održana konferencija, i u izložbenom prostoru Memorijalnog centra u Potočarima kod Srebrenice. Također, kao dobar poznavalac prilika za vrijeme agresije na RBiH, uradio je i izložbu o Prvom korpusu Armije RBiH, koja je postavljena u Domu Oružanih snaga BiH u Sarajevu.

Proučavajući noviju historiju Bosne i Hercegovine, objavio je i rad pod naslovom "Slovenci u BiH od Drugog svjetskog rata do Daytona" u monografiji pod nazivom "Četvrta strana trokuta" (naslov originala: "Četrta strana trikotnika"), koju je izdao slovenački Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti. Monografija govori o znamenitim Slovencima i slovenskim društvima u BiH od 1878. do 2000. godine. Izradu monografije je finansiralo Ministarstvo kulture Republike Slovenije, a štampana je u Ljubljani 2006. godine na slovenačkom i bosanskom jeziku.

Živi i radi u Sarajevu kao viši kustos u Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine.

Rođen je 1. februara 1965. godine u Zurovićima (Borač) kraj Gacka.

Pjesnik, prozni pisac, publicist, TV urednik, scenarist, pisac za djecu i mlade. Od 1980. do 2005. godine bavio se novinarstvom, pa je u mnogobrojnim bh. listovima i časopisima objavio veliki broj tekstova različitih žanrova. Poeziju piše od rane mladosti, a zastupljen je u biltenu Književne omladine BiH za 1982. godinu. Prozu, poeziju i književnu kritiku, godinama objavljuje u bh. i regionalnim književnim časopisima. Zastupljen je u antologiji "Zašto tone Venecija" – bošnjačko pjesništvo od 1990. do današnjih dana ("Preporod", Zagreb, 2012.), autora/priređivača Ervina Jahića. Osnivač je i predsjednik Udruženja "Futur art" iz Sarajeva koje se uspješno bavi realizacijom projekata iz oblasti kulture i obrazovanja. Autor je brojnih projekata (kultura i obrazovanje), te recenzent i urednik nekoliko desetina knjiga drugih bh. autora. Dugogodišnji je član Društva novinara BiH i Društva pisaca BiH.

OBJAVLJENE KNJIGE

- PROZA: "Godine opstanka" (2001.) – zapisi (sa M. Borovićem); "Bijeli konj" (2004.) – pripovijetke; "Očev zagrljaj" (2006.) - pripovijetke (urednik i autor dvije pripovijetke);
- POEZIJA: "Prozor nad rijekom" (2001.) – poezija; "Đaci-junaci" (2010.) – pjesme za mlade (sa M. Bećirbašićem); "Daleko od moje

vode" (2012.) – poezija i "Veliki odmor" (2013.) – knjiga za djecu i mlade (zajedno sa pet autora);

- PUBLICISTIKA: "101 intervju" (2006.) – intervjui; "Istine i laži generala Đorđa Đukića" (2007.) – historiografija (sa H. Deronjićem); "Srebrenica 1993.-1995. - ratni dnevnik r. Hameda Salihovića" (2009.) – urednik i "Izdaja i zločin- novi dokumenti o ustaškom, četničkom i partizanskom pokretu" (2010.) – historiografija (sa S. Čamparom).

NAGRADE I PRIZNANJA

- Dvije prve nagrade Književne omladine BiH (1983. i 1986. godine) za najbolji poetski rad mladog autora u BiH;
- Nagrada Književne manifestacije "Zija Dizdarević" (pripovijetka "Bijeli konj") za najbolju bh. pripovijetku (2000.);
- Godišnja nagrada Društva pisaca BiH za najbolju knjigu za djecu i mlade objavljenu u 2010. godini (knjiga za djecu "Đaci-junaci");
- Nagrada "Međunarodne likovne i pesničke kolonije Krčedin" (pjesma "Počitelj od riječi", Srbija, 2011.).

O njegovom književnom djelu su pisali: Admiral Mahić, Faiz Softić, Fehim Kajević, Gradimir Gojer, Hadžem Hajdarević, Isnam Taljić, Ljubica Ostojić, Mirsad Bećirbašić, Mustafa Cico Arnautović, Mustafa Smajlović, Selman Selhanović, Slobodan Vukanović i drugi.

Živi u Sarajevu.

IZVORI I LITERATURA

a) IZVORI

1. Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine.
2. Arhiv Bosne i Hercegovine.
3. Arhiv Hrvatske radio televizije.
4. Arhiva Općine Bugojno.
5. Arhiva Općine Gornji Vakuf.
6. Arhiva Općine Jablanica.
7. Arhiva Radio televizije Konjic
8. Arhiva Ratnog predsjedništva Općine Busovača.
9. Arhiva Ratnog predsjedništva Općine Prozor.
10. Arhiva Ratnog predsjedništva Općine Stolac.
11. Arhiva Ratnog predsjedništva Općine Žepče.
12. Arhivska građa Višeg suda Mostar.
13. Arhivski materijal CATV Konjic.
14. Državna komisijia za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima i zločinima protiv čovječnosti i drugim teškim povredama međunarodnog prava u Sarajevu.
15. Generalna direkcija državnih arhiva Republike Turske, "Bosna i Hercegovina u osmanskim dokumentima", Istanbul, 2009.
16. "Hronologija važnijih događaja 1992.- 1995.", Stanica javne bezbjednosti Jablanica.
17. http://croatia.ch/zanimljivosti/110118.php
18. http://hr.wikipedia.org/wiki/Interregnum
19. http://www. slobodanpraljak.com – ratni dokumenti
20. http://www. visitmycontry.ne
21. http://www.slobodanpraljak.com
22. https://www.youtube.com/watch?v=jsIZ0gkEHPw
23. http://hr.wikipedia.org/wiki/Livno
24. ICTY u Den Haagu (web stranica). Objavljeni dokumenti.
25. "Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 91-95", Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo, Sarajevo, 2007.
26. "Ratni zločini u BiH", tom 1, Helsinki Watch, Zagreb 1993.
27. Službeni list Republike Bosne i Hercegovine.
28. Službeni list SFR Jugoslavije.

29. Zbirka arhivske građe Instituta za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima i kršenju međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
30. Zbirka fotografija Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine.

b) LITERATURA

1. Alić, A.,"Doba istine", Balkanska istraživačka mreža (BIRN), Sarajevo, 2010.
2. Aličić, Ahmed, S., "Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine", Orijentalni institut, Sarajevo, 1996.
3. Banac, Ivo, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji", Globus, Zagreb, 1988.
4. Bandžović, Safet, "Bošnjaci i antifašizam", Vlastito izdanje, Sarajevo, 2010.
5. Begić, I., Kasim, "Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma", Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.
6. Bobetko, Janko, "Sve moje bitke", Privatna naklada, Zagreb, 1996.
7. Čehić, Namik, "Prozorski kraj u NOR i revoluciji", Opštinski odbor SUBNOR-a Prozor, Prozor, 1985.
8. Čekić, Smail, "Agresija na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima 1991. – 1993.", NIPP "Ljiljan", Sarajevo, 1994.
9. Čubrilović, Vasa, "Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi", "Geca Kon", Beograd, 1939.
10. Čulić, M, "Tuđman-Anatomija neprosvijećenog apsolutizma", Split, 1999.
11. Ćupina, Suad,"Izdaja i odbrana Hercegovine", Sarajevo, 2006.
12. "Demografija" – tematski bilten 02/07, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2007.
13. Dizdar, Mehmed,"Suđeni Stolac", DID, Kuća bosanska, Sarajevo, 1996.
14. Džaja, M., Srećko, "Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463. - 1804.", (s njemačkog preveo Ladislav Z. Fišić), Svjetlost, Sarajevo, 1992.
15. Đaković, Luka, "Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika - Hrvata", Zagreb,1985.
16. Đapo, Fahrudin, "Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici i praksi dr. Franje Tuđmana", Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1998.
17. Efendić, Izet, "Islamska zajednica u Žepču 1458. do 2008.", Zbornik radova, Zagreb-Žepče, 2010.
18. "Godišnjak", Knjiga XXXVIII, Akademija nauka i umjetnosti BiH,

Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 36, Sarajevo, 2009.
19. Hadžijahić, M., "Die privilegierten Städte zur Zeit des osmanischen Feudalismus", Sudost-Forschungen, 1961.
20. Hadžijahić, Muhamed, "Die Kämpfe der Ajane in Mostar bis zum Jahre 1833. ", in: Südost-Forschungen 28, 1969.
21. Halilović, Sefer, "Lukava strategija", Maršal d.o.o. PJ "Matica sandžačka", Sarajevo, 1999.
22. Handžić, Adem, "Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-Pasa", Orijentalni institut u Sarajevu, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, Sarajevo, 1955.
23. Mesud,"Prozor 1992-1995, hronika zločina", Fondacija "Makljen", Prozor, 2003.
24. Horvat, Josip, "Pobuna omladine 1911-1914", SDK Prosvjeta i Gordogan, Zagreb, 2006.
25. Husić, Aladin, "Žepče prema osmanskim izvorima 15. i 16. stoljeća", Zbornik radova sa međunarodnog naučnog simpozija povodom 550 godina Žepča, Institut za hrvatsku povijest i Općina Žepče, Zagreb-Žepče, 2010.
26. Idrizović, S.,"Istina o Jablanici", Općina Jablanica, Jablanica, 2012.
27. Imamović, Mustafa, "Historija Bošnjaka", BZK "Preporod", Sarajevo, 1997.
28. Imamović, Mustafa, "Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.", Svjetlost, Sarajevo, 1976.
29. Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969.
30. Jelavich, B., "History of the Balkans", tom 1.
31. Jeleč, Petar, "Herceg-Bosna i NDH su utemeljene na zločinu" (članak), Izvor: radiosarajevo.ba.
32. Kadijević, Veljko, "Moje viđenje raspada – vojska bez države", Beograd, 1993.
33. Kajmović, Munib, "48 sati pepela", Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011.
34. Kojić, D., "Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države", Veslin Masleša, Sarajevo, 1978.
35. Korošec, Josip, „Travnik i okolina u predhistorijsko doba", Glasnik Zemajljskog muzeja u Sarajevu, IV – V, Sarajevo, 1950.
36. Lemkin, R.,"Axsis rule in occupied Europe" ("Uloga Osovine u okupiranoj Evropi"), Washington, 1944.
37. Minić, Miloš, "Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine", Rabic, Sarajevo, 2010.

38. Ministarstvo odbrane RBiH, "Zločini koje su počinili pripadnici HVO-a na području srednje Bosne i zapadne Hercegovine", Sarajevo, 1994.
39. Monumenta Cartographica Yugoslavie, II, Srednjovjekovne karte, Beograd, 1979.
40. Muratović, Rasim, "Genocid u Ahmićima", Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i kršenja međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i Udruženje građana žrtava 92-95, "16. april" Ahmići, Sarajevo, 2013.
41. "Molila Sam ih da me ubiju – Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine", Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Za Redakcioni odbor Irfan Ajanović, Sarajevo, 1999.
42. Omeragić, Sejo, "Dogovoreni rat", Proton, Sarajevo, 2000.
43. Omerdić, Muharem, "Imami šehidi - Monografija", Udruženje Ilmije Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2005.
44. Operta, Memsudin, Šijak, Mirsad, "Potraga za istinom", Vlastito izdanje, Vareš, 2007.
45. "Oslobođenje", Sarajevo.
46. Papić, Krešimir, "Travnik grad i regija", Zavičajni muzej Travnik, Travnik, 1975.
47. Pervan, Tahir, "Repovci, 12. juli 1992. – Zločin bez kazne", Nova Slobodna Hercegovina. (Nije navedena godina i mjesto izdanja)
48. Popovic, Alexandre, "L'islam Balkanique Les Musulmans Du Sud-est Européen Dans La Période Post-ottomane", 2009
49. Radaković,T., Ilija, "Besmislena YU - ratovanja 1991.-1995.", "Društvo za Istinu o Antifašističkoj Narodnooslobodilačkoj Borbi u Jugoslaviji (1941 - 1945)", 1997.
50. Renner, H., "Durch Bosnien und die Hercegovina", Berlin, 1897.
51. Ribičič, Ciril, "Geneza jedne zablude", Sejtarija, Sarajevo, 2000.
52. Rotim, Karlo, "Obrana Herceg-Bosne", Široki Brijeg, 1997.
53. Schachinger, Werner, "Bošnjaci dolaze 1878.-1918. Elitne trupe u K. und K. armiji", Cambi d.o.o. Lovran, Opatija, 1996.
54. Shrader, R., Charles, "Muslimansko-Hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni", Goldeng marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
55. Soha, Davor, "Račun bez krčmara", Ilustrovana politika, 23.01.1999.
56. "Stenogrami o podjeli Bosne" (priredio Predrag Lucić), "Feral Tribune ", Split, "Dani", Sarajevo, 2005.
57. Sućeska, Avdo, "Osmanlı imparatorlugunda Bosna", Prilozi za Orijentalnu Filologiju Vol. 30, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo,

1991.
58. Šabanović, Hazim, "Bosanski pašaluk", Svjetlost, Sarajevo, 1984.
59. Šarinić, Hrvoje, "Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem", Globus International, Zagreb, 1999.
60. Šehić, Zijad, Tepić, Ibrahim, "Povijesni atlas Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama", Sejtarija, Sarajevo, 2002.
61. Šejtanić, Esad, "Hercegovci na ognjenim vratima Bosne", IC Štamparija, Mostar, 2005.
62. Šimić, G.,"Suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini", Vlastito izdanje, Sarajevo, 2013.
63. Šunjić, Marko, "Izvori za istoriju Bosne i Hercegovine (srednji vijek)" – rukopis iz Arhiva Bosne i Hercegovine.
64. Tasovac, Milan, "Oči u oči-tri zločina u istom veku – Prebilovci 1941.-1992.", Beograd, 2006.
65. Teletović, N., "Zaboravljeni logori 1992.-1995.", Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2010.
66. Tomac, Zdravko, "Tko je ubio Bosnu", "Birotisak", Zagreb, 1994.
67. Tuđman, Franjo, "Bespuća povijesne zbiljnosti", Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1989.
68. Tuđman, Miroslav, "Istina o Bosni i Hercegovini - dokumenti 1991.-1995.", "Slovo M", Zagreb, 2005.
69. Tuđman, Miroslav, Bilić, Ivan, "Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995.", Zagreb, juli 2005.
70. Valenta, Anto, "Podjela Bosne i borba za cjelovitost", HKDU "Napredak" Vitez, Vitez, 1991.
71. Vatre nad Vrbasom", Župni ured Bugojno, Bugojno, 1993.
72. Vego, Marko, "Historijska karta srednjovjekovne bosanske države", Sarajevo, 1957.
73. Vojna enciklopedija, Beograd, 1970.
74. "Vreme", Beograd.
75. Wenzel, Marian, "Bosanski stil na stećcima i metalu", Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1999.
76. Wetrner Schacinger, Bošnjaci dolaze! 1879-1918. Elitne trupe u K. und K. armiji, Cambi, Lovran, 1996.
77. "Zločin u Vrbanji jula 1993. godine", Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i kršenja međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.
78. "Zločin u općini Stolac (1992-1994)", Predsjedništvo Općine, KDB

"Preporod", OO SDA Stolac, Odbor Islamske zajednice Stolac i Dobrotvorno društvo "Merhamet" Stolac. (Publikacija nije katalogizirana u NUB BiH i nije označena godina izdanja)

c) DNEVNA ŠTAMPA I PERIODIKA

1. "Dani", Sarajevo
2. "Dnevni avaz", Sarajevo
3. "Globus", Zagreb
4. "Jutarnji list", Zagreb
5. "Monitor", Podgorica
6. "Nacional", Zagreb
7. "Nada", Sarajevo
8. Narodni list "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna"
9. "Naša borba", Beograd
10. "Politika ekspres", Beograd
11. "Politika", Beograd

SADRŽAJ

UVOD 5

RAĐANJE SREDNJOVJEKOVNE BOSANSKE DRŽAVE 14

BOSNA KAO BANOVINA OD 949. DO 1377. GODINE 15

DOBA BANA KULINA 17

BAN STJEPAN I MATEJ NINOSLAV 22

BORBA BOSNE ZA ODBRANU SAMOSTALNOSTI DO BANA TVRTKA I KOTROMANIĆA 26

BAN STJEPAN II KOTROMANIĆ 27

STJEPAN II KOTROMANIĆ 28

DOBA TVRTKA I KOTROMANIĆA I ULAZAK BOSNE U ZAJEDNICU MEĐUNARODNO PRIZNATIH DRŽAVA - KRALJEVINA BOSNA 31

TVRTKOVI NASLJEDNICI 38

KULTURA I UMJETNOST U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI 40

DOBA KRALJA STJEPANA TOMAŠA OSTOJIĆA 44

PROGONI PRIPADNIKA CRKVE BOSANSKE I OSMANLIJSKO NADIRANJE 45

PAD BOSANSKE KRALJEVINE 46

ŠIRENJE OSMANSKOG CARSTVA NA PROSTOR BOSANSKE KRALJEVINE 48

BOSANSKI PAŠALUK 1606. – 1815. GODINE 49

USTANAK HUSEIN-KAPETANA GRADAŠČEVIĆA I BOSANSKA AUTONOMIJA 1831/2. GODINE 54

BOSNA I HERCEGOVINA POD AUSTRO-UGARSKOM UPRAVOM 1878.-1918. 61

ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE I BOSANSKI SABOR IZ 1910. GODINE 80

BOSNA I HERCEGOVINA U PRVOM SVJETSKOM RATU 90

BOSNA I HERCEGOVINA I JUGOSLOVENSKO PITANJE 107

HISTORIJSKA GENEZA I RAZVOJ IDEJE O PODJELI BOSNE I HERCEGOVINE 120

SPORAZUM PAVELIĆ – STOJADINOVIĆ IZ 1954. GODINE 125

RASPAD AVNOJSKE JUGOSLAVIJE 127

BOSNA I HERCEGOVINA I BOŠNJACI U POLITIČKIM PLANOVIMA FRANJE TUĐMANA I NJEGOVOG REŽIMA 135

KAKO I U KOJEM OBLIKU SE POJAVILA HERCEG – BOSNA? 159

AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I KOLABORACIJA SA SRPSKOM STRANOM – PRVA FAZA UDRUŽENOG ZLOČINAČKOG PODUHVATA 170

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA "HR-HB" PREMA POPISU IZ 1991. GODINE 185

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA 1991., PO "HRVATSKIM REGIJAMA" 189

PRIPREME ZA RAT 193

PROZOR 217

NAPAD NA PROZOR I POČETAK RATA IZMEĐU REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE 230

GORNJI VAKUF 287

JABLANICA 301

KONJIC 334

SLUČAJ "REPOVCI" 358

STOLAC 373

ČAPLJINA 402

ZLOČINI NAD CIVILNIM STANOVNIŠTVOM SRPSKE NACIONALNOSTI U DONJEM TOKU RIJEKE NERETVE 411

POTPUNO ETNIČKO ČIŠĆENJE PROSTORA OPĆINA ČAPLJINA I NEUM 417

LOGORI 431

LOGOR U DRETELJU 439
LOGOR U GABELI 462
LOGOR HELIODROM 469
LOGOR KAONIK 474
LOGORI U KREŠEVU 475
LOGOR DOBRKOVIĆI, OPĆINA LIŠTICA 478
LOGORI U LJUBUŠKOM 482
LOGOR VOJNO KOD MOSTARA 485
MOSTAR 489
STRADANJE STANOVNIŠTVA SRPSKE NACIONALNOSTI NA PODRUČJU MOSTARA 496
OSTALI ZLOČINI NA PODRUČJU MOSTARA 499
BUGOJNO 579
KISELJAK 605
VITEZ 632
ZLOČIN U AHMIĆIMA 649
SITUACIJA OKO STAROG VITEZA 658
IZJAVE PREŽIVJELIH ŽRTAVA ZLOČINA U OPĆINI VITEZ 662
BUSOVAČA 672
SLUČAJ "LEPTIR" 679
VAREŠ 713
ŽEPČE 750
LIVNO 770
OSTALI ZLOČINI POČINJENI U IME I ZA RAČUN "HRVATSKE ZAJEDNICE/REPUBLIKE HERCEG-BOSNA" 775
PRAVNI OSNOV ZA ODGOVORNOST 843

MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU - Predmet br. IT-04-74-T TUŽILAC MEĐUNARODNOG SUDA PROTIV J. PRLIĆA, B. STOJIĆA, S. PRALJKA, M. PETKOVIĆA, V. ĆORIĆA i B. PUŠIĆA (DRUGA IZMIJENJENA OPTUŽNICA) 849

PREDMET "PRLIĆ I DRUGI" (PRVOSTUPANJSKA PRESUDA) 920

NEPOTPUNI SPISAK PROCESUIRANIH PRIPADNIKA HVO-a 942

UMJESTO ZAKLJUČKA 948

IZ RECENZIJA 954

KNJIGA KAO SUDSKI DOKUMENT (Prof. emeritus dr. Enver Imamović) 954

NAJOBIMNIJI RAD BH. HISTORIJSKE NAUKE NA OVU TEMU (Dr. Rasim Muratović) 955

INDEKS IMENA 957

INDEKS TOPONIMA 982

BIOGRAFIJE AUTORA 992

IZVORI I LITERATURA 997

Dizajn i DTP

"Futur art"

Štampa

Štamparija Fojnica d.d. Fojnica

Tiraž

1.500 primjeraka

ISBN 978-9958-0943-7-8

Štampanje ove knjige pomogli su:

Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo,
Kabinet potpredsjednice FBiH, mr. sc. dr. Melike Mahmutbegović i
Općina Novi Grad Sarajevo.

Izdavač i autori se iskreno zahvaljuju.

"...Ova knjiga autôra Mesuda Here i Fuada Kovača je vrijedno djelo koje na vjerodostojan način čitaocima predstavlja paradržavnu političku tvorevinu Herceg-Bosnu u svim njenim segmentima koja je sa svojom fašistoidnom i nacističkom ideologijom proizvela stravične zločine na ovim prostorima. Autori čitaocima prezentiraju podatke koji pokazuju da su idejni tvorci Herceg-Bosne imali razrađen plan djelovanja u ratu koji je izbio 1992. godine. Primaran cilj tog plana je bio da se Bosna i Hercegovina pripoji Hrvatskoj. Iako je njenim ideolozima bilo jasno da je realizaciju tog projekta moguće sprovesti samo na štetu druga dva naroda koja sa Hrvatima žive na ovom prostoru, prije svega na štetu većinskog bošnjačkog naroda, svjesno su ušli u njegovu realizaciju..."

Prof. dr. emeritus Enver Imamović

"...Knjiga 'Hrvatska Republika Herceg-Bosna – agresija i zločin' predstavlja popunu velike praznine u proučavanju novije historije Bosne i Hercegovine... U ovom obimnom naučnom radu Hero i Kovač, metodologijom koja podrazumijeva mogućnost provjere, prezentacijom autentičnog dokumenta za svaku tvrdnju koju iznose, ruše zid šutnje o agresiji i zločinu za koji je odgovorna Republika Hrvatska, koja je formirala tzv. Hrvatsku zajednicu, a kasnije Republiku Herceg-Bosnu, satelitsku paradržavnu tvorevinu na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, međunarodno priznate države, koju je i sama, ali uz vrlo zanimljive ograde, ipak priznala... Ovo je do sad najobimniji rad bh. historijske nauke na ovu temu, nastao primjenom najispravnije metodologije za ovu vrstu rada po principu 'via facta via acta'..."

Dr. Rasim Muratović

9 789958 094378